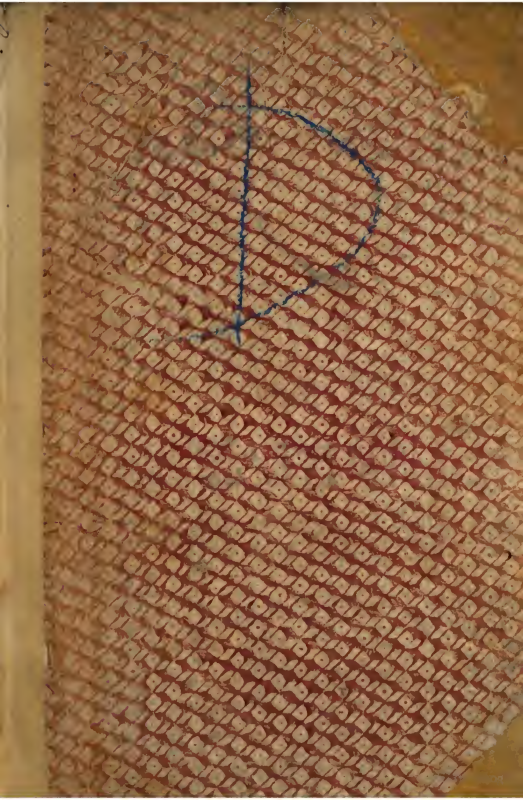
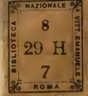

D. DIONYSII CARTHVSIANI, IN OMNES

beati Pauli epistolas commentaria, iam tertio, ex ipso originali, diligētissime recognita. Cui quidē Dionysio, in cōponendis, exponēdisq́ sacrarum literarū libris, vix alter similis successit.

CVM GRATIA ET PRIVILEGIO.

Coloniæ apud Petrum Quentell.
Anno. M. D. XXXVIII.
Mense Octobri.

CAROLVS DVX GELDRIAE ET IVLIAE, COMESQVE ZVTPHANIAE,

Gruningensium, Couordiæ, Drenthiæq; Dominus, eximijs Dominis Theologis Colonień. S.

Vm nihil vnquam esse magis proprium, & dignius officio nostro existimauerimus, V.P. quàm totis semper viribus conari, vt fidei Christianæ nedum cultus in vigore suo perseueret & crescat, sed etiam doctrina eius syncera permanens & libera, perfectam teneat sui fulgoris potentiam, qua & hæreticorum nebulas discutere, & æmula eorum fulgura atque incendia possit extinguere & obscurare. Intelligentes itaque non admodum multos ante annos fuisse Dionysium quendam à Rickel, virum sanctimonia vitæ admirabilem, & sacrarum literarum scientia, vltra communem sortis humanæ facultatem, vehementer exercitatum, qui in oppido nostro Ruremunda, sacri ordinis Carthusiani monachus cum esset, plurima ibi conscripsisse opera ad reipublicæ Christianæ bonum valde conducentia, dicitur. Referente scilicet id nobis & indicante, pio ac religioso patre Lamberto Pascuali Carthusianorum apud Confluentinos rectore primario, alnsq; pluribus viris doctis. Operæpretium esse duximus vestris illud eruditis excellentijs indicare, rogantes, vt conquisita eius opera iam dicta, vobis exhiberi faciatis, & doctrinarum vestrarum solita diligentia examinetis, proq; vtilitate religionis Christianæ æstimetis ipsa, approbantes authoritate vestra quæcunque digna sunt, vt in publicum ædita legantur, ad Christianæ fidei, iam apud plurimos (proh dolor) vacillantes, robur & reparandã & confirmãdum. Eorũ em per Typographorum diligentiam mox fieri ad limas & approbationes vestras mirum in modum cupimus, sperantes in hoc negotio rem fieri vtilem & acceptabilem Christo domino, qui vos ad ecclesiæ suæ sanctæ custodiam & defensionem in doctrina perfecta, & vita sancta, sanos & longæuos conseruet. Datum ex oppido nostro Arnhem, die vigesima secunda Februarij. Anno &c. XXX.

VT pijssimæ principis petitioni morem gereremus, quando & id studiosissimis quibusque lectoribus arbitrati sumus gratissimum, visum est nobis, vt ex innumeris à præfato Dionysio Carthusiano, viro vndecunque doctissimo examinatis operibus, commentarij in Paulinas epistolas, primum omnium prodirent in lucem, vt si illi placebunt, & reliqua postea æderentur.

Decanus & magistri facultatis sacræ theologiæ generalis studij Colonień.

Nota de ecclesia [illegible] prophete

Nota de [illegible] singula [illegible]

INDEX ET COMMVNES LOCI OMNES,

ex omnibus diui Pauli eplis.

I. ¶De verbis contentis in forma salutationis.

II. ¶Gratiarumactio pro donis grę collatis à deo fidelibus.

III. ¶De orōnibus Pauli p suis discipul.

IIII ¶De fide.

V. ¶De spe.

VI. ¶De charitate.

Dilectio p̄ximi malū nō operat̄ Ro.13,30.f
Si linguis hominum loquar 1.Cor.13.55.e
Sectamini charitatem, æmulamini spiritualia
Omnia enim vestra in chari (1.Co.14.56.e
tate fiant 1.Corint.16.61.d
In charitate non ficta 2.Cor.6.67.e
Os nr̄m patet ad vos ô Corinthij,2.Co.6.68.a
Ostēsionē ergo q̄ ē charitatis vr̄æ & nr̄æ glo
riæ,pro vobis ostendite 2.Cor.8.70.b
Aemulor em̄ vos dei ęmulatiōe, 2.Co.11.71.f
Per charitatē spūs seruite inuicē Gal.5.82.f
Estote aūt imitatores dei,sicut filij charissimi,
& ambulate in dilectiōe Ephesi.5.91.b
Sup oīa aūt hęc charitatē cōtinuā habete,Col.
De charitate aūt fraternitatis non (3.102.e
necesse habuimus scribere vobis, 1.Thess.4
Finis autem præcepti est charitas de corde
puro. 1.Timo.1
Non em̄ iniustus deus vt obliuiscat̄ operis ve
stri & dilectionis quā ostendistis in nomine
ipsius. Hebræorum.6.129.c
Et cōsiderem⁹ inuicē in p̄uocatiōe charitatis,
& bonorum operum Hebræo.10.134.e
Charitas fr̄nitatis maneat ī vobis He.13.139.d
Nō q̄ sua sunt singli cōsiderātes Phil.2.95.d
VII. ¶De timore.
Noli altum sapere,sed time Roma.11.27.d
Nā principes nō sunt timori boni opis, Ro.13.
Timeo autem ne sicut serpens Euam (30.d
seduxit 2.Cor.11.72.a
Timeo em̄ ne forte cū venero 2.Co.13.75.b
Timeo vos ne forte sine cā,&c. Gal.4.81.c
Cum metu & tremore vestrā salutē opamini,
Et ego in infirmitate,& timo- (Phil.2.96.b
re,& tremore 1.Cor.2.39.a
Timeam⁹ ergo ne forte rlicta &c.He.4.127.b
Volūtarie em̄ peccātibus nobis He.10.134.f
Seruiam⁹ deo placētes cū metu &re.He.12.139
Subiecti iuicē i timore Chr̄i,Eph.5.92.a (c
VIII. ¶De humiliatiōe cōtra supbiā.
Dico em̄ p grām q̄ data est mihi Ro.12.29.b
Nō efficiamur inanis gl̄æ cupidi Gal.5.83.f
Ipsi glīa i eccl̄ia & in Chr̄o Iesu Ephe.3.89.a
Nihil p cōtētionē,neq; p inanē gl̄iam, sed in
hūilitate supiores iuicē &c. Phil.2.95.c
Si qs existimat se aliqd eē cū nihil, Gal.6.84.a
Scia iflat,charitas vero ędificat.1.Cor.8.47.b
Si qs aliter docet,& nō acqescit sanis sermoni
bus dn̄i nr̄i Iesu Chr̄i,& ei q̄ scd̄m pietatē ē
doctrinæ,supbus,nihil sciēs 1.Tim.6.116.a
Tanquam non venturus sim ad vos,sic inflati
sunt 1.Cor.4.42.d
IX. ¶De patientia,& tribulationibus
iustorum ac electorum.
Gloriamur in tribulationibus, scientes q̄ tri-
bulatio patientiam operat̄ Roma.5.12.e
Benedicite persequentibus vos, benedicite &
nolite. Romanorum.12.30.a
Maledicimur,& benedicimus.1.Cor.4.42.c
In oīb⁹ tribulationē patimur,s3.2.Co.4.66.a
In oīb⁹ exhibeam⁹ nosmetip̄os.2.Cor.6.67.e

Propter q̄d peto ne deficiatis in tribulatione,
Et vos imitatores nostri facti (Ephe.3.88.d)
estis,& domini excipientes verbum in tribu
latione multa 1.Thessal.1.104.d
Quia vobis donatū est pro Chr̄o,Phil.1.95.c
Libēter em̄ suffertis insipiētes 2.Cor.11.71.c
Nā & ipsi scitis frēs introitum nostrum ad vos
quia non inanis fuit,sed ante passi multa, &
contumelijs affecti, 1.Thess.2.104.f
Nā cū apud vos eēmus,p̄dicabam⁹.1.Thessa.3
Patientea estote ad omnes 2 Videte, (104.f
& cætera. 1.Tcessa.5.108.c
Et oēs q volūt pie viuere in Chr̄o .2.Th.3.119
Patiētia vobis necessaria ē.Hebr.10.135.c (c
Rememoramini aūt pristinos dies,in qbus il-
luminati magnum certamen sustinuistis pas
sionum Hebræorum.10.135.b
Ita vt nosipsi in vobis gl̄iemur. 2.Th.1.109.a
Alij autem distenti sunt Heb.11.137.c
Ideoq; & nos tantam habentes impositam nu
bem, Hebræorum.12.137.e
Exeam⁹ ergo ad eū extra castra He.13.140.a
Puto enim quod deus nos apostolos nouissi-
mos ostendit, tanquam morti destinatos.
quia spectaculum & cętera 1.Cor.4.42.b
Non em̄ volumus ignorare &c. 2.Cor.1.62.e
Nam & cum venissemus Macedoniam,nullā
requiem habuit caro nostra,sed omnem trī
bulationem passi sumus foris pugnæ, intus
timoris, & cętera 2.Cor.7.68.e
X. ¶De iustitia.
Reddite ergo oīb⁹ debita,cui tributū.Ro.13.30
Probauerūt em̄ Macedonia &c.Ro.15.34.f(e
Vnusquisq; in qua vocatione vocatus est, per-
maneat 1.Corinthiorum.7.45.f
Mea defensio apud eos,qui me 1.Co.6.48.b
Nolite iugū ducere cū ifidelib⁹.2.Cor.6.68.a
Si em̄ voluntas prompta est 2.Cor.8.69.c
Ideo em̄ hęc absens scribo &c.2.Cor.15.75.e
Opus aūt suū probet vnusq̄sq; Gala.6.84.a
Nolite ergo effici p̄ticipes eor̄ Ephe.5.91.d
Et ne qs supergrediatur 1.Thessa.4.106.c
Qui em̄ iniuriā facit,recipiet &c. Col.3.103.b
Si qs aūt suor̄,& maxime domesticor̄.1.Ti-
Nemo militans deo,implicat (mo.5.105.b
se negotijs 2.Timo.2.108.a
Fidelis sermo & de his volo te cōfirmare,Titū
Impossibile est enim eos qui semel (3.121.f
sunt,&c. Hebręorum.6.129.b
Propter q̄d remissas manus, & soluta genua
erigite,& gressus rectos facite pedibus vr̄is,
Liberati autem à peccato, (Heb.12.138.c
serui facti estis iustitiæ Roma.6.15
XI. ¶De prudentia,& vitio imprudētiæ.
Qui enim secundum carnem sunt,quæ carnis
Romanorum 8.18.c.
Animalis autem homo non percipit ea, quæ
sunt spiritus dei. 1.Cor.2.39.f
Itaq; qui existimat se stare, videat,ne cadat.1.
Laudo autem vos fratres, (Cor.10.50.d
q̄ per omnia me. 1.Cor.11.51.e

Oĩa ĩt honeste & ſcđm ordinẽ. 1. Cor. 14. 58. a
Et rõnabile obſequium veſtrũ Ro. 12. 28. f
Quæ ſcđm faciem ſunt, videte 2. Cor. 10. 71. c
An nõ cognoſcitis voſmetipſos 2. Co. 13. 75. d
Videte autem qualibus literis ſcripſi vobis manu Galatas. 6. 84. c
Videte itaq; quõ caute ambuletis Eph. 5. 61. f
Videte, ne quis vos decipiat per philoſophiã, & inanem fallaciam, ſecundum traditionẽ hominum Coloſſenſium. 2. 101. b
In ſapiã ambulate ad eos q̃ foris ſunt. Col. 4. (103. d
Miſimus Timotheum frẽm nr̃m & miniſtrum, 1. Theſſa. 3. 105. f
O Timothee, depoſitũ cuſtodi. 2. Tim. 6. 117. a
Formã hñs ſanoꝝ verboꝝ, q̃ à me audiſti in fi de & dilectiõe in Chr̃o Ieſu 2. Tim. 1. 117. f
Et q̃ audiſti à me p multos teſtes & c. 2. Tim. 2
Mali autem homines, & ſeductores (118. a proficient in peius errantes, & in errorem mittentes 2. Timo. 3. 119. d
Vnde frẽs ſancti, vocatiõis cœleſtis participes conſiderate apoſtolum, & pontificem con feſſionis. Hebræorum. 3. 126. c
Nemo vos ſeducat inanib' verbis. Eph. 5. 91. c
Prouidẽtes bona, nõ tm̃ corã deo. Ro. 12. 30. b

XII. ¶De ſapiã & inſipientium culpa.

Inuiſibilia eñ ipſius, à creatura & c. Ro. 1. 5. a
Volo vos ſapientes eſſe in bono Ro. 16. 35. e
Nõ eñ miſit me Chr̃s baptizare, ſed euãgeli zare, nõ ĩ ſapiã verbi, vt nõ euacuet. 1. Cor.
Sapiam autem loquimur inter per- (1. 37. e fectos 1. Corinthiorum. 2. 39. b
Si quis videtur inter vos ſapiens eſſe in hoc ſe culo. 1. Corinthiorum. 3. 41. d
Si q̃s aũt ignorat, ignorabit 1. Coꝝ. 14. 58. a
Nos vero oẽs reuelata facie dñi gloriã ſpecu lãtes in eandem imaginem 2. Coꝝ. 3. 65. d
Qm̃ deus q̃ dixit de tenebris lumen ſplende- ſcere 2. Corinthiorum. 4. 65. f
Itaq; nos ex hoc nemine nouimus & cætera, 2. Corinthiorum. 5. fo. 67. b
Det vobis ſpm̃ ſapiẽ & reuelatiõis in agnitionẽ
Secundum diuitias gratiæ eius (Ephe. 1. 85. f quæ ſuperabundant in nobis in omni ſapi- entia & prudentia Ephe. 1. 85. b
Verũtñ exiſtimo oĩa detrimẽtũ eẽ, ꝑpter emi nentẽ ſciam dñi nr̃i & c. Phil. 3. 97. b
Si tamen permanetis in fide fundati & ſtabiles & immobiles à ſpe euangelij, quod audiſtis & cætera. Col. 1. 100. c
Vt conſolentur corda ipſorum, inſtructi in charitate, & in omnes diuitias plenitudinis Coloſſenſium. 2 100. f
Verbum Chriſti habitet in vobis abundanter in omni ſapientia Col. 3. 102. f
Prophana autem & vaniloquia deuita. 2. Ti- mothei. 2 fo. 118. d
Quemadmodum autẽ Iamnes & Mambres reſtiterunt Moyſi, ita & hi reſiſtunt & cæte ra. 2. Timothei. 3 fo. 119. b

XIII ¶De obedientia.

Scimus aũt qm̃ quæcũq; lex loquit, his qui in lege ſunt, loquitur Romañ. 3. 9. c
Sicut eñ per inobediẽtiã vnius hoĩs, pc̃ores cõſtituti ſunt multi, ita p & c. Ro. 5. 14. b
An neſcitis, quoniam cui exhibetis vos, ſer- uos ad obediendum ſerui eſtis eius, cui obe- diſtis? Romanorum. 6. 15. b
Oĩs anima poteſtatibus ſublimioribus ſub- dita ſit Romanorum. 13. 30. c
Veſtra enim obedientia in omnem locum di- uulgata eſt Romanorum. 16. 35. e
Obſecro aũt vos frẽs, noſtis 1. Coꝝ. 16. 61. d
Viſcera eius abundantius in vobis ſunt, remi- niſcentis omnium veſtrum obedientiam, 2. Corinthiorum. 7 69. b.
O inſenſati Galatę, quis vos faſcinauit veritati non obedire? Galat. 3. 79. a
Currebatis bene, quis vos impediuit veritati non obedire Galat. 5. 82. d
Neſcitis, quia modicum fermentum totam maſſam corrumpit? 1. Corinthio. 5. 43. a
Modicũ fermẽtũ totã maſſam corrũpit, Gal.
Itaque chariſſimi mei, ſicut ſemp obe (5. 82. e diſtis, non in præſentia mea tantum, ſed multo & cętera. Phil. 2. 96. b
Scitis enim quæ præcepta dederim vobis per dominum Ieſum 1. Theſſa. 4. 106. e
Itaque fratres ſtate, & tenete traditiones quas didiciſtis ſiue per ſermonem, ſiue per epi- ſtolam, 2. Theſſa. 2. 110. d
Confidimus autem de vobis fratres in domi- no, quoniam quæcunque præcepimus, & facitis & facietis 2. Theſſ. 3. 110. f
Si quis nõ obedierit verbo noſtro per epiſto- lam, hunc notate 2. Theſſ. 3. 111
Hoc ꝑceptũ cõmẽdo tibi Timothee ſcđm ꝑce dentes in te prophetias 1. Timo. 1. 111. a
Præcipe hoc & doce, nemo adoleſcentiam tu am contemnat 1. Timo. 4. 114. e
Qui bene præſunt preſbyteri, duplici honore digni habeantur 1. Timo. 5. 115. c
Præcipio tibi corã deo, q̃ viuificat oĩa & Chr̃o Ieſu q̃ teſtimoniũ reddidit 1. Tim. 6. 116. d
Sũt eñ multi & inobediẽtes Tit. 1. 120. e
Hæc loquere & prophetare cum omni impe- rio & argue Titum. 2. 121. d
Admone illos principibus & poteſtatibus ſub- ditos eſſe, dicto obedire, ad omne opus bo- num para Titum. 3. 121. d
Multã fiduciã hñs ĩ Chr̃o Ieſu, Philemo. 122. e
Propterea abundantius oportet nos obſerua- re ea, quæ audiuimus Hebræoꝝ. 2. 124. f
Et quidem cum eſſet filius dei, didicit ex his, q̃ paſſus eſt obedientiam Hebręoꝝ. 5. 128. e
Deinde pr̃es qdã carnis nr̃æ habuimus erudi- tores, & reuerebamur eos Hebr. 12. 138. b
Laudo autem vos fratres, quod per omnia memores mei eſtis 1. Corinthioꝝ. 11. 51. e

XIIII. ¶De pietate, mĩa, & eleemoſyna.

Gaudete cum gaudentibus Roma. 12. 30. a
Si eſurierit inimicus, ciba illum Ro. Ibidẽ. g

Infirmū aūt in fide assumite, nō in disceptatio nibus cogitationum Roma.14.31.d
Debem' aūt nos firmiores, ĩbecillitates ĩfirmo rū sustinere &nō nobis placere Ro.15.33.b
Cōmēdo aūt vobis Phœben sororē nostrā, q̃ est in ministerio ecclesiæ Ro.16.35.b
De collectis aūt q̃ fiūt in sanctis. 1.Cor.16.63.c
Si qs aūt cōtristauit me, nō me cōtristauit, sed ex parte, vt nō onerem vos 2.Cor.2.63.f
Quia secundum virtutem testimoniū illis red do 2.Cor.8.69.c
Nā de ministerio q̃d fit in sanctos, ex abundā ti est mihi scribere vobis 2.Cor.9.70.b
Vtinā sustineretis modicum quid insipientiæ meæ. 2.Cor.11.71.f
Alter alterius onera portate Gala.6.84.a
Qui furabat, iam non furetur Ephe.4.90.e
Necessariū aūt existimaui Epaphroditū frēm & cooperatorem Phil.2.106.e
Rogamus aūt vos frēs, corripite inquietos, cō solamini pusillanimes 1.Thess.5.108.c
Non em̄ iniustus est deus, vt obliuiscat operis vestri & dilectionis Heb.6.129.e
Nā & vinctis cōpassi estis Heb.10.135.b
Hospitalitatē nolite obliuisci He.13.139.c
Bñficētię & cōionis nolite obliuisci. He.13.140 (b
Exerce remetipm ad pietatē: nam corpo ralis exercitatio ad modicū. 1.Tim.4.104.d

XV. ¶De temperātia, sobrietate, & corporis castigatione.

Fratres, debitores sumus, non carni, vt secun dum carnem viuamus Roma.8.18.f
Obsecro itaq; vos frēs p̄ miam dei, vt exhibea tis corpa vestra hostiam Roma.12.28.e
Et carnis curā ne feceritis ĩ desīde. Ro.13.31.c.
Qui āt ĩfirm' est, holus mādūcet Ro.14.31.d
Bonum est nōn manducare carnem, & non bibere vinum Romanornm.14.32.f
Castigo corpus meū, & in seruitutem redigo, ne forte cū aliis p̄dicauerim &c. 1.Co.9.49.e
In oībus exhibeamus nosmetip̄os sicut dei mi nistros, in multa patiētia 2.Cor.6.67.c
Has igit hñtes p̄missiões charissimi, mūdemus nos ab om̄i ingnamento 2.Cor.7.68.d
Spū ambulate, & desideria carnis nō p̄ficietis, (Gala.5.83.a
In q̄bus aliqñ ambulastis scd̄m seculum mundi huius Ephe.2.86.d
Hoc igit dico & testificor in dño, vt iā ampli' nō ambuletis sicut & gētes Ephe.4.90.b
Multi em̄ ambulār, q̄s sępe dicebā vobis, nunc aūt flēs dico, inimicos cru. &c. Phil.3.107.e
Mortificate ergo mēbra vr̄a Col.3.108.c
Hęc ē eī volūtas dei sc̄tificatio. 1.The.4.106.c
Igit nō dormiam' sicut & cęteri. 1.The.5.108.b
Teipsum castum custodi 1.Timo.5.115.e
Ministerium tuum imple 2.Timo.4.119.e
Ne qs fornicator, aut p̄phan' vt Esau, q pro pter vnā escā, vēdidit primo He.12.138.b
Nolite ĩebriari vino, ĩ q̃ ē luxuria, Eph.5.91.f

XVI. ¶Contra vitia carnis.

Et seruiest creaturę potius, q̃ creatori, Ro.5.d
Nō ergo regnat pc̄m̄ ĩ vr̄o mor. Ro.6.15.b
Qui autem in carne sunt deo placere non pos sunt. Romanorum.8.18.e
Nō ĩ comessatiōib' & ebrietatib' Ro.13.31.b
Oīno audit inter vos fornicatio, & tal' fornica tio, quales nec inter gentes 1.Cor.5.42.e
Esca ventri, & venter escis, deus autem & hūc & hanc destruet 1.Cor.6.44.b
Manifesta āt sunt op̄a carnis &c. Gal.5.83.c
Fornicatores & adulteros iudi. He.13.139.d
Fornicatio aūt & oīs immunditia, aut auari tia, nec nominetur in nobis Ephe.5.91.c
Non em̄ vocauit nos deus in immunditiā, sed in sanctificationem 1.Thess.4.106.d

XVII. ¶De fortitudine & constātia cordis, & spirituali prælio.

Certus sum em̄, q̄a neq; mors, neq; vita, neq; angeli, neq; archangeli &c. Ro.8.21.f.
Itaq; frēs mei dilecti stabiles est ote & ĩmobi les abūdātes in op̄e dñi sp̄ sciētes 1.Co.1.61.b
Iā nō sim' paruuli fluctuātes, & circūferamur oī vēto doctrię, ĩ neq̄tia hoīm. Eph.4.89.f
De cętero frēs cōfortamini in dño, & in potē tia virtutis eius Ephesiorum.6.93.a
Permanete in fide fundati, & stabiles & immo biles à spe euangelij Col.1.100.c
Sicut igitur accepistis Chr̄m Iesum dñm no strum in ipso ambulate Col.2.101.b
Induti loricam fidei, & charitatis, & galeam spem salutis 1.Thessa.5.108.b
Rogam' aūt vos frēs p̄ aduētū dñi nostri Iesu Chr̄i, vt nō cito moueamini. 2.The.2.109.d
Fidelis aūt dñs est, q cōfirmabit vos, & custo stodiet à malo 2.Thessa.3.110.f
Tu ergo fili mi, confortare in gratia quę est in Christo Iesu 2.Timo.2.118.a
Quę domus sumus nos, si fiduciam in gloriam spei vsque &c. Hebræorum.3.129.b
Doctrinis varijs, & p̄egrinis no. He.13.f.139.e
In carne enim ambulantes, non tamen secun dum carnem militamus 2.Cor.10.71.a

XVIII ¶Cōtra auaritiā, & de liberalitate.

Auaritia nec nominetur in vobis, Eph.5.91.c
Sed q̃ mihi fuerūt lucra, hęc arbitrat' sum pro pter Chr̄m detrimenta, Philip.2.97.b
Qui à veritate priuati sunt, existimātium quæ stum esse pietatem 1.Timo.6.116.a
Sint mores sine auaritia, cōtēti p̄ñib' He.13.139 (d
Omnes enim quæ sua sunt, quærunt, nō quæ Iesu Christi Phil.2.96.d

XIX ¶De conuersationis exemplo ser uando, & scandalis vitandis.

Si autē tu Iudęus nominaris &c. Ro.2.7.e
Ne ponatis offendiculū fratri &c. Ro.14.32.c
Vnusq̄sq; vestrū proximo suo placeat in bo num ad ædificationem Roma.15.33.c
Rogo āt vos frēs, vt obseruetis eos q dissensio nes & offendicula &c. Romano.16.35.d
Quidam aūt cū cōscia vsq; nūc idoli, quasi ido lothytum manducant 1.Cor.8.47.b
Oīa mihi licēt, sed nō oīa expe. 1.Cor.10.51.b

Omnia ad ædificationem fiant.1.Cor.14.57.e

Ideo abdicamus occulta dedecoris.2.Cor.4.

Nemini dantes vllam offensionem. (65.c. 2.Corinth.6. 67.e

Capite nos 2.Corinth.7.68.d

Deuitantes hoc, ne quis nos vitupeeet in hac plenitudine. 2.Corinth.8.70.a.

Omnia autē charissimi propter vestram ædificationem. 2.Corinth.13.75.b

Quod si inuicē mordetis & comeditis, videte ne ab inuicem consumamini. Gala.5.83.a.

Omnis sermo malus ab ore vesteo non procedat. Ephesiorum.4.90.f.

Et vt honeste ambu. ad eos q foris. 1. Thess.4. (106.f

Peopter quod consolamini inuicem, & ædificate alterutrum. 1. Thessa.5.108.b

Denūtiamus āt vobis frēs in noīe dñi nři Iesu Chři, vt subtrahatis vos &c.2. Thessa.3.110.f

Exemplū esto fideliū in veebo, in cōuersatiōe in chaeitate, in fide, in castitate.1. Ti.4.114.e

In oībus temetipsm præbe exemplum bonoꝝ, operum in doctrina Titum.2.121.b

Vt cōicatio fidei tuæ euidēs fiat. Philem.122.c

Omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus euangelio Christi. 1.Coꝛ.9.48.b

Modestia vřa nota sit oīb' hoīb'. Phil.4.98.b

XX. ¶ Exhortatio ad pacē atq; cōcordiam & contra dissensionem & contentionē.

Quæ pacis sunt sectemur. Roma.14.32.f

Deus autem patientiæ & solatij, det vobis idipsum sapere. Romañ.15.33.d

Obsecco āt vos feēs p nomē dñi nři Iesu Chři vt idipm dicatis omnes. 1.Coꝛ.1.37.b

Et ego frēs nō potui loq vobis.1.Cor.3.40.b

In pace āt vocauit nos deus. 1.Coꝛ.7.45.e

Si qs aūt vestrū cōtentiosus est, nos talem consuetudinem non habemus. 1.Coꝛ.11.52.d

Nō eñ est dissensiōis, sed pacis.1.Cor.14.57.f

Et quicūq; hanc regulam sequuti fueeint, pax super illos. Galat.6.84.e

Tm̄ digne euāgelio Chři conuee. Phil.1.95.a.

Si qua eego cōsolatio in Chřo, si quod solatiū charitatis, si qua societas &c. Phil.2.95.c

Veeuntñ ad quod peruenimus vt idem sapiamus, & in eadē peemaneamus. Phil.3.97.e

Enodiam eogo, & Syntichen depeecor idipsum sapeee in domino. Phil.4.98 a.

Et pax Chři exultet in cordibus vestris, in qua & vocati estis. Coloss.3.102..f

Noli verbis contendeee. Ad nihil eñ vtile est, nisi ad subuersionem audi. 2. Timo.2.118.d.

Stultas aūt quęstiones, & genealogias, & contentiōes, & pugnas legis deuita. Titū.3.121.f

Estote sicut ego, qa & ego sicut vos. Ga.4.81.e

XXI. ¶ Cōtea temeearia & īordinata iudicia

Peopter q̊d inexcusabilis es ô homo. Ro.2.6.a

Alius eñ credit manducaee se oñia, q autem infirmus est. Roma.14.31.d.

Mihi aūt pro minimo ē, vt à vo.1.Cor.4.41.c

Quid eñ mihi de his q foris sunt iu.1.Cor.5.

Audet aliqs vestrum habens negotium aduersus alterum &c. (43.c 1.Coꝛ.6.43.d,

Quod si nosmetipsos dijudicaremus, nō vtiq; iudicaremur. 1.Coꝛ.53.f

Ab his aūt q videbanł esse aliqd, quales aliqñ fueeint, &c. nihil mea interest. Gal.2.77.d

Nemo ergo vos iudicet in cibo, aut potu, aut in parte diei festi Col.2.101.e.

XXII. ¶ De spūali profectu & pfectiōe.

Nescitis q̄ hi q in stadio currūt, oēs qdē currunt, tñ vnus accipit brauiū. 1.Coe.9.49.c

Aemulamini āt charismata meliora.1.Cor.12

Cū eēm puulus, loqbar vt puulus, sapiebam, cum aūt factus sum vir.1.Coꝛ.13.56.b (55.e

Sic & vos qm̄ æmulatores estis spirituum ad ædificationem. 1.Coꝛ.14.57.a.

Adiuuātes autem exhortamue, ne inuacuum gratiam dei eecipiatis. 2.Cor.6.67.d.

Potens autem est deus omnem gratiam abundare facere in vobis. 2.Cor.9.70.d.

Bonum aūt æmulamini in bono semper, & nō tantum cum præsens sum Gala.4.81.e

Veritatē āt faciētes, in charitate. Ephe.4.99.a

Eratis eñ aliqñ tenebræ, nunc aūt lux in dño. Vt filij lucis ambulate. Ephe.5.91.d

Fructus autem spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia &c. Gala.5.83.c

De cætero ergo fratres rogamus vos & obsecramns in domino 1. Thessa.4.106.c

Quapropter ītermittētes inchoa. He.6.129.b

Non quod iam acceperim, aut iam perfectus sim. Phil.3. 97.c

Perfectoꝝ āt est solidus cibus, eoꝝ q pro consuetudine execcitatos hñt sensus. He.5.129.a

Perficientes sanctificationem in timore.2.Corinthiorum 7 68 d.

Fratres nolite pueri effici sensibus, sed malitia paruuli estoee. 1.Corinth.14.57.c.

Nunc vero liberati à pctō &c. Romañ.6.15.f.

Nescitis, quoniam corpora vestra membra sunt Christi? 1.Coꝛ.6.44.c.

Peimus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis. 1.Coꝛ.15.60.d.

Cheisto cōfixus sum cruci, viuo autem iam nō ego, viuit vero in me Christus. Gal.2.78.f.

De cætero nemo mihi molestus sit, ego enim stigmata, & cætera. Gala.6.84.e.

Salutat vos Epaphras q ē in vobis. Col.4.103.f

Nostra aūt cōuersatio in cœlis est. Phil.3.97.f

Vos testes estis & deus, q̄ sancte, & iuste, & sine querela, vobis q credidistis affui.1. Thess. (2.105.b.

Omnes enim vos filij lucis estis, & filij diei. 1. Thessalo.5.108.a.

Non enim dedit nobis deus spiritum timoris, sed virtutis & dilectionis. 2. Timo.2.117.d

Sitis sine querela, & simplices filij dei, sine reprehēsione in medio natiōis prauę. Phil.2.96.c

Peopter quam cām admoneo te, & resuscites grām dei q est in te pimpo. 2. Tim.1.117.c.

XXIII. ¶ De correptiōe fraterna & iusta.

Nolite cōicaee opibus infructuosis tenebraꝝ, magis autem eedaeguere Ephe.5.91.e

Rogamus autem vos fratres, corripite inquietos, consolamini. 1. Thessa.5.108.c.

Quòd si quis non obedierit verbo nostro per epistolam hunc notate. 2. Thessa.3.111.a.
Seniorē ne icrepaueris, sed obsecra vt patrē.1.
Peccātes corā hoibus argue, vt (Tim.4.114.f
& cęteri timorem habeant.1. Timo.5.115.d.
Testificor coram deo & Chr̄o Iesu, q iudicaturus est viuos & mortuos &c.2. Tim.4.119.e
Omnis em̄ scriptura diuinitus inspirata, vtilis est ad arguendum. 2. Timo.3.119.d.
Hæc loquere & exhortare, & argue cū omni Imperio. Titum.2.121.d
Seruum autem dn̄i non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes 2. Timo.2.118.f
Argue, obsecra, increpa in omni patientia, & doctrina. 2. Timot.4.119.e.
Etem̄ cum deberetis magistri esse propter tp̄s rursum indigetis vt doceamini. Heb.5.128.f
Quis est filius quem non corripiat pater &c.
Omnis autem disciplina. Hebręo.12.138.b.
Oportet em̄ ep̄m sine crimine esse, & cætera, vt potēs sit exhortari in doctrīa. Tit.1.120.d
Quā ob cām icrepa eos dure vt sani sint in fide

XXIIII. ¶De tentatione. (Ibidē.f.

Neq; tētemus Chr̄m sicut qdā eoꝝ tētauerūt.
De⁹ aūt pacis cōterat Satanā (1.Cor.10.50.c
sub pedibus vestris velociter. Roma.16.35.e
Nam eiusmodi pseudo apostoli sunt operarij subdoli, transfe.& cętera. 2. Coꝝ.11.72.d.
Et ne magnitudo reuelationū.2.Cor.12.74.c
Caro em̄ concupiscit aduersus spm̄. Gal.5.83.a
Nolite locum dare diabolo. Ephe.4.90.e
Qm̄ nō est nobis colluctatio aduersus carnē.
Nos aūt frēs desolati à vobis (Ephe.6.93.b
ad tp̄s horę aspectu, nō corde.1. Thes.2.105.e
Propterea & ego āpli⁹ nō sustinēs.1.Th.3.105.f
Om̄is aūt disciplina in præsenti qdem videtur non esse gaudij, sed mœroris. Heb.12.138.c.
In eo em̄ in quo passus est Chrūs & tentatus, potēs est & eis q tētant auxiliari. He.2.126.c
Habētes ergo pōtificē magnū, q penetrauit cęlos Iesum, teneamus cōfessionē. He.4.128.a
Vt nō circūueniamur à satana.2.Coꝝ.2.64.b
Nō coronabit nisi q legitime cer.2.Tim.2.118

XXV. ¶De oratione. (b.

Spūs adiuuat infirmitatē nr̄am. Rom.8.20.e.
Si orem lingua, spūs me⁹ orat.1.Cor.14.57.b
Orationi instantes. Romañ.12.29.f.
Per omnē orōnem & obsecrationem orantes omni tempore in spiritu. Ephe.6.93.d
In omni orōne & obsecratione, cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud deum. Philip.4.98.c.
Orōni instate, vigilātes in ea &c. Col.4.103.c
Sine intermissione orate. 1. Thessa.5.108.d
Obsecro igitur primo omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones. 1. Timo.2.112.c.
Qui in diebus carnis suæ p̄ces &c. He.5.128.d.
Vnde & saluare in perpetuum potest accedēs per semetipsum ad deum. Hebr.7.131.d.
Introiuit in ipsum cœlum, vt appareat nunc vultui dei pro nobis. Hebr.9.33.e.

XXVI. ¶De spūali gloriatione, & consolatione interna, & contra inanē gloriam.

Gloria autem & honor & pax omni operanti bonum. Romañ.2.7.a.
Gloriamur in tribulationibus. Romañ.5.12.e.
Deus āt spei repleat vos oī gaudio. Ro.15.34.a
Nemo itaq; glorietur in hoibus.1.Coꝝ.3.41.d.
Non est bona gloriatio vestra.1.Cor.5.43.a.
Deus qui consolatur nos in omni tribulatione, 2. Corinth.1.62.c.
Gaudeo igitur in vobis. Romañ.16.35.e.
Scientes ergo timorem domini suademus. 2. Corinth.5. 67.a.
Prædiximus em̄ qd̄ in cordibus nr̄is.2.Cor.7
Notam autem vobis facimus fratres (68.d
gratiam. 2. Corinth.8.69.b
Nos autem non in immensum gloriamur, sed secundum mensuram regulæ, qua mensus est nobis. 2. Corinth.10.71.d.
Iterum dico, ne quis putet me insipientem esse. 2. Corinthio.11.72.d.
Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis. 2. Corinthioꝝ.12.74.d.
Gaudem⁹ em̄ qn̄ nos infirmi sum⁹ 2.Cor.13.75
Mihi āt absit gl̄iari nisi in cruce. Gal.6.84.d (e
Quid em̄ dū omi mō siue p oc. Phil.1.94.f
Sed & si immolor supra sacrificiū &c. Phil.2.
De cætero fratres mei gaudete in do (96.d
mino. Philippen.3.96.f.
Gaudete in dn̄o semp iterū dicò. Phil.4.68.b.
Quam em̄ gratiarum actionem possumus deo retribuere pro vobis? 1. Thessa.3.106.a.
Propter qd̄ cōsolamini iuicē.1. Thess.5.108.b.
Quę em̄ ē nr̄a spes aut gaudiū? 1. Thes.2.105.e
Gaudium em̄ magnum habui. Philemo.122.c

XXVII. ¶Contra loquacitatem & curiositatem, & otiositatem.

Nō em̄ in sermone ē regnū dei.1.Cor.4.42.d
Corrumpūt bonos mores colloquia praua.1.
Fidelis autem deus, quia ser (Corin.15.59.f.
mo noster & cętera. 2. Corinthio.1.63.c.
Propter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem, vnusquisq; cum proximo suo. Ephū.4.90.d.
Sed implemini spiritu sancto, loquentes vobismetipsis in hymnis, psalmis, & canticis spiritualibus. Ephe.5.92.a.
Rogaui te vt denūtiares qbusdā &c.1. Timo.1
Simul autem & otiose discunt circum- (3.c
ire domos, non solum otiose, sed & verbose, & curiose agentes. 1. Timo.5.115.c.
Nam & cum essemus apud vos, hoc.2. Thess.
Ineptas autem & aniles fabulas (3.3.a.
deuita. 1. Timoth.4.114.d.
Verbum sanum irreprehensibile. Titū.2.121.b
Formam habēs sanoꝝ verborum.2. Timot.1.
Deuitans prophanas vocum nouita- (117.f.
tes. 1. Timo.6.117.a.

XXVIII. ¶De reformatiōe interna, & gratiarum actione, & quibusdam spiritualibus exercitijs, atque de ordinatione omnium ad vltimum finem.

Nulite cōformari huic seculo, ſʒ re. Ro.12.29.f
Expurgate vetus fermentū 1.Coꝝ.5.43.a
Siue ergo mādūcatis, siue bi. 1.Cor.10.51.c
Siue em̄ mēte excidim⁹ deo 2.Coꝝ.5.67.a
Renouamini āt spū mētis vr̄æ Ephe.4.90.c
Propterea nolite fieri īprudētes Ephe.5.91.f
De cetero frēs q̄cūq; sint vera &c. Phi.4.100.
Igit si cōsurrexistis cū Chr̄o. Col.3.111.b (d
Semp gaudete, sine intermissiōe orate, in om̄i bus gratias agite 1.Thessa.5.108.d
Chr̄us mortuus est pro nobis. 1.Thess.5.1b.b
Per ip̄m ergo offeram⁹ hostiā &c. He.13.140.a
Qui de tātis p̄icul eripuit nos &c. 2.Cor.1.63.a
Oīa em̄ ꝓpter vos, vt gr̄a &c. 2.Co.4.66.b

XXIX. ¶De originali p̄ctō, e[illegible] transfusione, & de cōparatiōe, imo & eminētia gratiæ Christi ad culpam Adæ.

Per Iesum Christum nunc reconciliationem accepimus, propterea sicut Rom̄.5.13.d
Scimus em̄ q̄a lex spūalis est Roma.7.16.f
Eram⁹ natura filij iræ, sicut &c. Eph.2.87.d
Qm̄quidē p hoīem mors, & p hoīem resurrectio mortuorum 1.Coꝝ.15.58.e
Nā q̄d impossibile erat legi, &c. Ro.8.17.f

XXX ¶De tristitia laudabili & mala ac differenti.

Veritatē dico in Chr̄o Iesu nōmē. Ro.9.22.a
Statui aūt hoc ip̄m apud me, ne iteꝝ in tristitia venirem ad vos 2.Corinthio.2.63.e
Qm̄ & si cōtristaui vos in ep̄la. 2.Coꝝ.7.68.e
In oīb⁹ exhibuistis vos īcōtamia. 2.Cor.7.69.a
Infirmat⁹ est āt Epaphrodit⁹ &c. Phil.2.96.e
Et hoc ip̄m scripsi vobis, vt cū. 2.Cor.2.63.e
Nolum⁹ aūt ignorare vos frēs. 1.Thes.4.105.f

XXXI. ¶Exhortatio ad laborem pro felicitate æterna.

Existimo em̄ ꝙ nō sunt cōdignę pas. Ro.8.19.
Et hoc sciētes tp̄s, q̄a hora ē iā. Ro.13.31.a
Sicut scriptū est ꝙ ocul⁹ nō vidit. 1.Cor.2.59.d
Videmus nūc p speculū &c. 1.Cor.13.56.c
Propter q̄d nō deficim⁹, ſʒ licet is q foris ē nr̄ hō corrūpat, tn̄ is q intus 2.Coꝝ.4.66.c
Scim⁹ ei qm̄ si terrestris dom⁹ nr̄a. 2.Cor.5.66
Bonū āt faciētes nō deficiam⁹ Gal.6.84.c (d
Propter quē om̄ia detrimētū feci. Phil.5.97.b
Grās agētes deo & pr̄i q dignos Col.1.99.b
Igitsi cōsurrexistis cū Chr̄o, q̄ sursum sunt, q̄rite, vbi Chr̄s ē in dextera dei. Col.3.102.b
Certa bonū certamen fidei 1.Timo.6.116.d
Scio cui credidi & cert⁹ sum &c. 2.Tim.1.117.f
Labora sicut bon⁹ miles chr̄i Iesu. 2.Ti.4.118.a
Ego em̄ iā delibor, & tp̄s reso. 2.Timo.2.119.f
Apparuit em̄ gr̄a dei saluatoris Titū.2.121.c
Ingrediemur em̄ in requiē eius, Heb.4.127.b
Abrahæ nāq; promittēs deus, Heb.6.129.f
Nō ei habem⁹ hic manētē ciuitatē. He.13.140.a

XXXII. ¶De desiderio dissolutiōis ad existendum cum Christo.

Scimus em̄ ꝙ oīs creatura ingemiscit & parturit vsque adhuc Romanorum.8.20.b
Infelix ergo hō, q̄s me libe. de cor. Ro.7.17.d
Ex p̄te em̄ cognoscim⁹ & ex p̄te. 1.Cor.13.56.b
Nā & q sum⁹ in hoc tabernaclo. 2.Cor.5.66.e
Mihi āt viuere Chr̄s ē, & mori lu. Phil.1.95.a
Iuxta fidē defuncti sunt oēs isti nō acceptis re promissiōibus sed à lōge aspiciētes, He.11.36.c

XXXIII. ¶Contra Idololatriam.

Dicētes em̄ se sapiētes eē stulti facti, Ro.1.5.b
De his aūt q̄ idolis sacrificant scimus, q̄a om̄es scientiam habemus 1.Coꝝ.8.47.b
Neq; idololatræ efficiamini 1.Cor.10.50.c
Scitis āt, qm̄ quū gētes eētis &c. 1.Cor.12.54.a
Sed tūc q̄dē ignorātes deum &c. Gal.4.81

XXXIIII. ¶Contra diuersa vitia hominum, & de peccatis eoꝝ.

Inexcusabiles sunt, q̄a quū cognouissent deū, (&c. Ro.1.5.b
Causati em̄ sumus Iudæos & Grecos &c. Romanorum.3.9.a
Si is q frater nominat inter vos est fornicator, aut auarus &c. 1.Corinthiorum.5.43.c
Nolite errare neq; fornicari 1.Coꝝ.6.44.b
Nō sim⁹ cōcupiscētes maloꝝ, 1.Coꝝ.10.50.b
Irascimini & nolite peccare Ephe.4.90.d
Quidā q̄dē & ꝓpter īuidiā &c. Phi.1.94.e
Nūc āt & vos deponite oīa, irā &c. Col.4.102
Sciētes hoc q̄a iusto nō ē lex posita. 1.Ti.1 (d
Spūs āt manifeste dicit, q̄a ī nouiss. 1.Ti.4.111.e
Hoc āt scitote, ꝙ in nouissimis t̄pibus instabūt tempora periculosa 2.Timo.3.119.a
Omnia munda mundis &c. Titum.1.120.f

XXXV. ¶Exhortatio ad diuersas virtutes.

Neq; exhibeatis corꝑa vestra, Romañ.6.15.c
Rogo āt vos frēs, imitatores 1.Cor.4.42.d
Hoc itaq; dico frēs, tp̄s breue ē. 1.Cor.7.46.d
Vigilate & state in fide &c. 1.Coꝝ.16.61.d
Sed ī oībus exhibeam⁹ nos &c. 2.Coꝝ.6.67.e
De cætero aūt gaudete frēs 2.Coꝝ.13.76.e
Obsecro itaq; ego victus in dn̄o, Ephe.4.89.a
Oīa āt facite sine murmuratiōib⁹, Phil.2.96.c
Induite ergo vos sicut electi dei Col.3.102.e
Rogamus āt vos frēs, vt abūde. 1.Thess.4.105.e
Sēper gaudete, sine intermissiōe orate, in om̄ibus gratias agite 1.Thessa.5.108.d
Iuuenilia āt desideria fuge, sectare, 2.Ti.2.118.
Discāt autē & nostri bonis operibus præ- (f esse ad vsus necessarios Titum.3.122.a
Sectare vero iustitiam, pietatē &c. 1.Ti.6.116.c

XXXVI. ¶De synagoga ac varijs gr̄æ donis.

Circūcisio q̄dē prodest si legē &c. Ro.2.5.a
Quid ergo Iudæo amplius est, aut quæ vtilitas circumcisionis? Romanoꝝ.3.8.c
Hi sunt Israelitę, q̄rū adoptio ē filio. Ro.9.23.a
Dico ergo: Nūq̄d deus repulit pp̄lm suū, Ro. (11.26.e
Nolo em̄ vos ignorare frēs, qm̄ patres nostri sub nube fuerūt. 1.Coꝝ.10.99.f
Nos natura Iudęi & nō ex gēte. Gal.2.78.d
Dico em̄ Christū Iesum ministrum fuisse circumcisionis, Romanorum.15.33.e
Videte Israel secundū carnē 1.Coꝝ.10.50.f
Nos em̄ sumus circumcisio, qui spū dei seruimus, & gloriamur, Phil.3.97.a
Multipharie multisq; modis &c. He.1.123.a
Habuit q̄dē & prius iustificatiōes, He.9.132.a

XXXVII. ¶De ecclesia.

Illa quæ sursum est Hierusalem, libera est, quę mater nostra Gala.4.82.a
Christus caput est ecclesiæ, ipse sal. Eph.5.92.b
Hæc tibi scribo fili Timothee sperans me. 1.Timothei.3. 114.a
Et Moyses quidem fidelis erat in tota & cæte ra. Hebræorum.3.126 e
Vos enim estis tẽplum dei viui 2.Cor.6.68.b
Non enim accessistis ad tractabilem & cętera Hebræorum.12 138.e

XXXVIII. ¶De efficacia, & argumẽtis prædicationis euangelicæ legis & de miraculis Pauli.

Nolo ãt ignorare frẽs, q̃ a sępe &c. Ro.1.4.a
Scripsi ãt audacius vobis frẽs Ro.11.34.b
Et ego cũ venissem ad vos frẽs 1.Cor.2.39.a
Dei enim sumus adiutores 1.Cor.3.40.e
Nõ sum liber? nõ sum ap̃lus? nõne Chr̃m le dñm nostrum vidi? 1.Cor.9.48.b
Notũ aũt vobis facio frẽs euãg. 1.Cor.15.58.a
Dico autem gratias, qui semper triumphat nos. 2.Corinthiorum.2.64.c
Qui idoneos nos fecit ministros &c. 2. Cor.13
Quod si etiam opertum est euangelium (54.f nostrum, in his quę pereunt 2.Cor.4.65.e
Nam si is qui venit alium Christum prædicat, quem non prædicauimus 2.Cor.11.71.b
Nihil enim minus feci ab his qui sunt supra 2.Corinthiorum.12 74.e
Scire autem volo vos fratres Phi.1.94.d
Sciẽtes frẽs dilecti à deo electionẽ.1.Thessa.1
Exhortatio enim nostra non de er- (104.c rore 1.Thessalonicen. 2.105.a
Quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem? Hebræorum.2.119.a
Quomodo vero prędicabunt, nisi mittantur? Romanorum.10 25.f
Euangelium enim peruenit ad vos Col.1.99.c

XXXIX. ¶De gentium vocatione, & Iudæorum excæcatione, de finali quoq; eorum conuersione ad Christum.

Vasa miæ præparauit in gloriam Ro.9.24.a
Testimoniũ enim perhibeo illis q̃ æmulationẽ,
Quid ergo? Quod quærebat If- (Ro.10.25.a rael, non est Roma.11.27.a
Dico enim gentes super misericordia honorare deum Romanorum.15.33.e
Et nõ sicut Moyses ponebat velamẽ.2.Cor.3
Propter q̃d memores estote, Eph.2.86.f (65.f
Sicut nũc reuelatum est sanctis apostolis eius. Ephesiorum.3 87.f
Iudęi q; & dñm occiderũt Iesum.1.Th.2.10.d

XL. ¶De diuersis donis gr̃æ gratũ faciẽtis, & etiã gratis datæ ecclesiæ tẽpore gratiæ sub euangelica lege.

Habentes autem donationes secundum gratiam Romanorum. 12.29.c
Certus sum autẽ fratres mei, &c. Ro.15.34.b.
In oib' diuites facti estis in illo 1.Cor.1.36.f
Nescitis, q̃ a tẽplũ dei estis. 1.Cor.3.41.c
Et hæc aliquando quidem fuistis, sed abluti estis 1.Corinthior.6.44.d

De sp̃ualibus aũt nolo vos ignorare.1.Cor.12
Aemulamini spiritualia, magis autem (54.a 1.Corinthiorum.14 56.e
Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam & cętera. 1.Corinthiorum.15.61.b
Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, & q̃ vnxit nos deus 2.Corint.1.63.d
Si aũt vos Chr̃i, ergo Abrahæ semen estis secundum promissionẽ hęredes, Gala.3.80.e
Quoniam autem estis filij dei, misit deus sp̃m filij sui in corda Gala.4.81.a
Quicũq; aũt sp̃u dei agunt &c. Rom.8.19.a
Nos autem fratres secundum Isaac promissionis filij sumus Galat.4.82.a

XLI. ¶De excellentijs supernorũ charismatũ Christifidelibus cõcessorũ, p̃sertim in primitiua ecclesia.

Benedictus deus & pater domini nostri Iesu Christi, &c. Ephesiorum.1.84.f
Deus autem qui diues est in misericordia, propter nimiam charitatẽ suam, Ephe.2.86.d
Vnicuiq; aũt nostrũ data est gr̃a secundũ mẽsuram donationis Christi Ephe.4.89.c
Facti estis forma omibus credentibus in Macedonia & Achaia 1.Thessa.1.106.d
Ideo & nos gratias agimus deo sine intermissione & cætera 1.Thessa.2.105.c
Superabundauit autem gratia dñi nr̃i cum fide & dilectione 1.Timo.1.112.a
Qui nos liberauit & vocauit 2.Timo.1.117.e
Qui dedit semetipsum pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate Titum.2.121.d
Eramus enim & nos aliquando insipientes, & cętera. Titum.3 Ibidem.e
Habemus altare, de quo edere non habẽt potestatẽ, q̃ tabernaculo deseruiũt, He.13.139.e

XLII. ¶De prædestinatione & prę- scientia dei.

Scimus autem, q̃m diligentibus deum, oĩa cooperantur in bonum Romano. 8.21.a
O altitudo diuitiarũ sapĩæ & sciæ dei, Ro.11.28
Videte enim vocationem vestram fratres (c 1.Corinthiorum.1 38.e
Elegit nos in ip̃o añ mũdi cõstitutionẽ, Eph.1
Ipsius enim sum' factura, creati in Chr̃o (35.a Iesu in operibus bonis Ephesio.2.86.f
Deus em̃ ẽ q̃ operatur in vobis Phil.2.96.c
In magna autem domo non solum sunt vasa aurea 2.Timo.2.118.e

XLIII. ¶De iustitia dei, & rigore diuini iudicij contra iniquos.

Reuelatur em̃ ira dei de cœlo super omnem iniquitatem Romanorum.1.4.e
Qui reddet vnicuiq; scd̃m opa eius Ro.2.9.e
Est ãt deus verax, oĩs ãt hõ mẽdax Ro.3.8.e
Vnusquisq; autem propriam mercedem accipiet. 1.Corinthiorum.3.40.d
Omnes em̃ nos manifestari oportet ante tribunal Christi 2.Corinthiorum.5.66.f
Omnes em̃ stabimus ante tribunal Chr̃i. Romanorum.14. 32.b.
Deus em̃ p̃sonã hoĩs nõ accipit Gal.2.77.d

Iustū est apud deū retribuere 2.Thess.1.109.b
Quorundā hoīm peccata manifesta sunt prę-
cedentia ad iudicium 1.Timot.5.115.e
Propter q̄d offensus fui generationi huic,He.
Terribilis autem quædam expectatio (3.126.f
iudicij,& ignis Hebræorum.10.134.f
Omnia autem nuda & aperta sunt oculis eius,
Fidelis permanet,negare se- (Heb.4.127.f
ipsum non potest 2.Timothei.2.118.c
Qui & illuminabit abscondita tenebrarū,&c.
1.Corinthiorum.4 41.f.

XLIIII ¶De ineffabili mīa dei sup genus humanum,& pia hominū redemptione per Christum.

Iustificati gratis per gratiam ipsius,& per re-
demptionem Romanorum.3.9.f
Qui traditus est propter delicta nostra,& re-
surrexit. Romanorum.4.12.c
Vt q̄d enī Chr̄us cum adhuc infirmi essemus
scd̄m tp̄s pro impijs mortuus est? Ro.5.13.a
Existimantes hoc,quoniam si vnus pro omni-
bus mortuus 2.Corinthiorum.5.67.b
Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris,vt
eriperet. Galatarum.1.76.b
Chr̄s nos redemit de maledicto legis, Gala.3.
Ipse enim est pax nostra, qui fecit (79.e.
vtraq; vnum Ephesiorum.2.87.a
Quia in ipso complacuit omnem plenitudinē
Colossensium.2 100.b
Et vos cū mortui eētis in delictis, Col.2.101.d
Fidelis sermo,& omi acceptiōe dignus.1.Ti.1.
Vnus enim deus, & vnus mediator (112.a.
dei & hominum. 1.Timothei.2.112.f

¶De eadem.

Eum autem qui modico quàm ab angelis mi
noratus est. Hebræorum.2.125.d
Christus assistens pontifex futurorum bonorū
Nihil igitur damnationis est (Heb.9.133.b
his,qui sunt in,&c. Romanorū.8.17.f
Tradidi enim vobis in primis, quod & accepi
1.Corinthiorum.15 8.b.
Memor esto dominum Iesum Christum re-
surrexisse à mortuis 2.Timo.2.118.b
Vbi venit plenitudo temporis, misit deus fili-
um suum Gala.4.81.f.
Scitis enim gratiam domini nostri Iesu Chri
sti,quoniam,& cętera 2.Corinth.8.69.d
Vbi pręcursor pro nobis introiuit Iesus secun
dum ordinem Melchisedec, Heb.6.130.a
Quod autem ascendit, quid est, nisi quia des-
cendit,& cętera. Ephesiorum.4.89.c
Qui cum in forma dei esset, non rapinam ar-
bitratus, Phil.2.95.e
Et manifestum magnum est pietatis sacramē
tum. 1.Timothei.3.

XLV. ¶Quod Chr̄us est caput ecclesiæ, non solum militantis, sed etiam triumphantis,& de mystica ecclesię vnitate, atq; excellentia Chr̄i.

Dico enī per gratiam quæ data est mihi, &c.
Romanorum.12. 29.b
Sicut enim corpus vnum est, & membra ha-
bet. 1.Corinthiorum.12.54.f
Non est Iudæus neq; Græcus, non est seruus,
Suscitans illum à mortuis, & (Gala.3.80.e
constituens. Ephesiorum.1.86.a
Crescamus i illo,q ē caput Chr̄s,Ephe.4.90.a
Christus caput est ecclesiæ Ephe.5.92.b
Qui est imago dei inuisibilis &c. Col.1.99.f
Quia in ipso habitat oīs plenitudo diuinitatis
Non enī angelis subiecit deus (Col.2.101.c
orbem terræ Hebræorum.2.125.b
Fidelis est enim qui fecit illum, sicut & Moy-
ses & cætera Hebræorum. 3.126.d

XLVI. ¶De diuinitate & eminentia vnigeniti filij dei.

Loquutus est nobis deus in filio He.1.123.b
Viuus est enī sermo dei & efficax,Heb.4.127.e
Christus Iesus heri & hodie ipse, & in secula.
Romanorum.9. 22.f.
Qui est super omnia deus benedictus in secu-
la.Romanorum.9. Ibidem.
Qui cum in forma dei esset, non rapinam ar-
bitratus Philippen.2.95.e

XLVII. ¶De insufficientia & ineficacia legis Mosaicæ ad saluandum sine fide & gratia Christi.

Ex operibus legis, non iustificabitur omnis
caro Romanorum.3.9.
Quid ergo dicemus inuenisse Abraham pa-
trem. Romanorum.4.10.d
Quanto tempore hęres paruulus ē Gal.4.80.f
Vsq; ad legem enim peccatum erat in mun-
do. Romanorum.5.13.e
An ignoratis fratres? scientibus enim legem
loquor Romanorum. 7.16.a
Lex enim spiritus vitæ in Christo Iesu libe-
rabit Romanorum.8.17.f
Omnia mihi licent,sed non omnia expediunt
1.Corinthiorum.6 44.b

XLVIII ¶De perfectione & eminentia euāgelicæ legis supra legē veterem.

Nam si ministratio damnationis in gloria est
2.Corinthiorum.3 65.a
Reprobatio quidem fit præcedentis mandati,
Hebræorum.7 131.b
Nunc autem melius sortitus est ministerium,
Hebræorum.8 132.b

XLIX. ¶De insufficientia & inacceptabilitate sacrificiorum legalium, & efficacia sacrificij euangelicæ legis.

Vmbram enim habens lex bonorum futuro-
rum. Hebræorum.10.134.a
Tabernaculum enim factum est primum, in
quo erant Hebræorum.9.132.e

L. ¶Adhuc de insufficientia,imperfectioneq; legis,& cessatione legalium tempore nouæ legis.

Ascendi Hierosolymā cū Barnaba,Gal.2.78.b
O insensati Galatę,qs vos fascinauit,Ga.3.79.a
Scimus aūt q̄m bona est lex,&c. 1.Timo.1.

LI. ¶De cessatione circumcisionis, aliarumq; obseruantiarū legalium tempore euangelij p̄mulgati.

State, & nolite iterum iugo seruitutis contineri. Galatarum. 5.82.c.
Quicunque enim volunt placere in carne, hi cogunt. Galatarum.6.83.e.
Quod si spũ ducimini, non estis sub lege. Gala
Dico autem quanto tempore hę (tarũ.5.83.b
res paruulus est Galatarum.4.80.f.
Peccatum enim vobis non dominabitur, non enim estis. Romanorum.6.15.c

LII ¶De sacerdotio & pontificio Christi, & de eminentia Melchisedec, qui fuit Christi figura, & qualiter Abraham decimatus est Leui.

Habentes ergo pontificem magnum, qui penetrauit. Hebræorum. 4.128. a.
Omnis autem pontifex ex hominibus assumptus, & cætera Hebræorum.5.128.b
Hic ẽ Melchisedec rex Salẽ sacerdos dei, He-
Capitulum autem super ea (bræorũ.7.130.b
quæ dicuntur Hebræorum .8.131.f.

LIII. ¶Quibus virtutibus debeant esse or nati, q in sacris ordinibus cõstituti sunt, vt episcopi, sacerdotes, diaconi.

Fidelis sermo, si quis episcopatum desiderat, & cætera. 1.Timoth.3.113.d
Huius rei gratia reliqui te Crœte, vt ea quæ desunt. Titum .1.120.d
Aduersus presbyterum accusationem noli recipere. 1.Timothei.5.115.d

LIIII. ¶De institutione & communione sacramenti eucharistiæ, & q̃ damnabile fit illud indigne accipere.

Vt prudentibus loquar, vos ipsi iudicate quę dico. 1.Corinthiorum.10.50.e.
Ego eñ accepi à dño q̃d & tradidi vobis.1.Cor.

LV. ¶Qualiter coniugati debeãt (11.53.a inuicem se habere, & de conuersatione continẽtię virginalis ac vidualis.

De quibus autẽ scripsistis mihi.1.Cor.7.44.e.
Mulieres viris suis subditę sint sicut dño. Eph.
Mulieres subditæ estote, sicut & cę- (5.92.a.
tera. Coloss.3. 103.a.
Honorabile connubium omnibus, & thorus immaculatus. Hebræorum.13.139.d

LVI. ¶De qbusdã documẽtis ptinẽtibus generaliter ad viros & mulieres, & de instructione ad viduas pertinente.

Volo aũt vos scire, q̃ oĩs viri caput.1.cor.11.51.e
Mulieres in ecclesijs taceant, non eñ permittitur. 1.Corinthiorum.14.57.f.
Similiter autem & mulieres in habitu ornato, cum verecundia. 1.Timoth.2.113 b
Viduas honora q̃ verę viduę sunt.1.Ti.5.115.a

LVII. ¶Qualiter parẽtes hr̃e se debeant ad sobolem suam, & contra qualiter etiam dñi se gerent erga suos seruos.

Filij obedite parẽtib⁹ vr̃is in dño. Ephe.6.92.e
Nec eñ debent filij parentibus thesaurizare, sed parentes filijs. 2.Corinthio.13.75.a.
Parentibus non obedientes. Romanorũ.1.5.f.
Mutuã vicẽ reddere parẽtib⁹.1.Timo.5.115.a.
Serui obedite dñis carnalibus, Ephesio.6.92.f.
Serui obedite p oĩa dñis carnalib⁹, Col.3.103.B
Quicũq; sunt sub iugo serui, &c.1. Tim.6.115.f
Seruos subditos dñis suis esse in oĩbus placentes. ad Titum.2.121.c

LVIII. ¶Qualiter supiores hr̃e se debẽt ad subditos, & ecõtrario, & de aliqbus documẽtis ad prælatos spectantibus.

Rogamus aũt vos frẽs, vt noueritis.1.Thessa.5.
Itaq; qui hæc spernit, non hominem (108.b.
1.Thessalo.4 106.d
Qui bñ pſunt pbr̃i, dũplici honore.1.Ti.5.115.c
Mẽmẽtote pposito℞ vestro℞. Hebr.13.139.d.
Excipite illũ cũ oĩ gaudio in dño. Phil. 2.66.f.
Dũ venio, attẽde lectiõi, exhortatiõi.1.Ti.114.
Manus cito nemini iposueris.1.Ti.5.115.b (e
Tu vero vigila. 2.Timothei.4. 119.f.
Hæc cõmone, testificãs corã deo.2.Ti.2.118.c.
Tu aũt assecutus es meã doctrinã. 2.Ti.3.119.c.
Prædica verbũ, insta opportune. 2.Ti.4.119.e
Exemplũ fidelium in verbo. 1.Timo. 4.114.e.
Seniorem ne increpaueris.1.Timothei.5.114.f
Tu autem loquere quæ decent sanam doctrinam. Titum.2.121.a
Hæc proponens fratribus bonus eris & cętera 1.Timothei. 4. 114.e.

LIX. ¶De aduentu Antichristi, ac de die iudicij corporum glorificandorum.

Neq; terreamini per spũ. 2.Thessa.2.109.e
De tpibus aũt & momẽtis &c.1.The.5.107.d

LX. ¶De resurrectiõe generali futura.

Si qs aũt spm̃ Chr̃i non habet. Roma.8.18.e.
Deus vero & dñm suscitauit.1.Co℞. 6.44. c.
Sciẽtes pm̃ q suscitauit Iesum.2.Co℞.4.66.b.
Chr̃s in vobis non infirmatur. 2.Co℞.13.75.c
Si credim⁹, q̃ Iesus mortuus ẽ.1.Thes.4.106.f

LXI. ¶De fideli pbatiõe, declaratiõe & diuersitate resurrectionis futuræ, ac doti bus corporum glorificatorum.

Si autem Christus prædicatur, quod resurrexit. 1.Corinthiorum. 15.58.d

LXII. ¶De feruida charitate B. Pauli.

Optabã eñ egoipse anathema esse. Ro.9.22.b.
Voluntas qdem cordis mei. Romano.10.25.a
Nam cum liber essem ex oĩbus.1.Cor.9.49.b.
Et hac cõfidẽtia volui prius, &c. 2.Cor.1.63.b
Cũ venissem aũt Troadem &c. 2.Cor.2.64.b.
Epistola nostra vos estis scripta in cordibus. 2.Corinthiorum.3. 64.d
Charitas eñ Chr̃i vrget nos. 2.Co℞.8.67.b.
Ecce tertio hoc paratus sum.2.Co℞.15. 74.f.
Cõfidẽs hocipm, qa q cœpit in vo. Phi.1.94.d
Spero autem in domino Iesu. Phil.1.96.d
Eadem vobis scribere, mihi qdem &c. Phil.
Volo autem vos scire, qualem solicitudinem. (3.96.f. Colossensium.2.100.f.
Igitur & sic scripsi vobis. 2.Co℞.7.69.a
Facti sum⁹ paruuli in medio vr̃i.1.The.2.105.b
Grãs ago deo meo cui seruio.2.Timo.1.117.c.
Zenam legisperitum & Apollo. Titũ.3.122.a.
Propter charitatem obsecro. Philemo.122.c.

LXIII. ¶De humilitate, patientia, & persecutionibus beati Pauli.

FINIS.

ELENCHVS ET INDEX CAPITUM, NUMERIS ARITHMETICIS QUI PARAGRAPHOS PRÆCEDUNT, RESPONDENS.

ELENCHVS ET IN-
dex capitum, numeris arithmeti-
cis qui paragraphos præce-
dunt,respondens.

INDEX EPISTOLARVM E Paulo deſumpta pro ſacrę miſſę officio ſecundum ordinarium eccleſiæ Colonieñ. Parrhiſieñ. & Romanę (denotatæ per P. R. quando non conueniunt) Quarū exordia fines'q; denotant ſuis in locis his dictionibus in margine, EPIS. FINIS.

¶Dominica prima aduentus.

Dominica tertia. Sic nos existimet. Laus erit. 1. Corinthiorum. 4 41. e
R. Gaudete in dño. Intelligentias v?as, Phi. 4
Sabbato: Rogamus vos. Aduentus fui (98. b
2. Thessalonicensium. 2. 113. d
Dominica quarta: Gaudete in. Intelligentias vestras Phil. 4. 98. b

¶ In vigilia Natiuitatis.

Epistola: Paulus seruus Iesu Christi domini nostri Romanorum. 1. 2. a
Prima missa: Charissimi, Apparuit. Hæc loquere et. Titum. 2
Scda missa: Apparuit benignitas. Spem vitæ
III. missa: Multipharie. Anni tui. He. 1 (Ti. 3
Dominica intra octa. Quanto tempore & hæres per deum Gala. 4. 80. f
Circumcisio: Priusquam veniret præfinitum tempus à p. Gala. 3. 80. d
R. P. Apparuit grã. Hæc loquere, & ex. Tit. 2.

¶ In vigilia Epiphaniæ, & quarta feria intra octa.

Epistola: Scimus quoniam quæ. Qui ex fide est domini nostri Iesu Chri Roma. 3. 9. c

¶ Dominica prima post Ephaniam, quã alij intra octauam vocant.

Epistola: Obsecro vos per misericordiam. Alterius men. Romanorum. 12. 28. c
Dominica secunda post Epiphaniæ. Habẽtes donatiões humilibus cõsentiẽtes Ro. 12. 20. c
Feria quarta: Audistis dispensationem hominem perfe. Colossen. 1. 100. d
Dominica tertia post Epiphaniæ. Nolite esse prudentes. In bono malum Roma. 12. 30. a
Feria quarta: Fidelis sermo. In secula seculorum amen. 1. Timothei. 1
Dominica quarta post Epiphaniæ: Nemini quicquàm. Est dilect. Roma. 13. 30. f
Feria quarta: Sicut per vnius. In vitam æternam Romanorum. 5. 14. b
Dominica quinta post Epiphaniæ: Induite vos. Deo & patre Colossen. 3. 102. e
Feria quarta: Nolite erubescere test. fide, & dilectione 1. Timothei. 1

¶ Dominica Septuagesimæ.

Epistola: Nescitis quod hi. Petra autem erat Christus 1. Corinthiorum. 9. 49. c
Feria quarta: Festinemus ingredi. Auxilio opportuno Hebræorum. 4
Dominica Sexagesimæ: Libenter suffertis. Virtus Christi 2. Chrinthiorum. 12. 72. e
Feria quarta: Recogitate. Et viuemus. Heb. 12
Dominica Quinquagesimę: Si linguis. Maior autem horum est charitas 1. Coꝝ. 13. 55, e
Dominica Quadragesimæ: Hortamur vos. Omnia possu. 2. Corinthiorum. 6. 67. d
Sabbato quatuor temporum: Rogamus vos Iesu Christi seru. 1. Thessaloñ. 5. 108. c
Dominica secunda quadragesimæ: Rogamus vos & obsecram⁹. In sancti. 1. Thes. 4. 106. c
Dominica tertia quadragesimæ: Estote imitatores iust. Ephesiorum. 5. 106. c
Dominica quarta quadragesimæ: Scriptũ est, quoniam Christus nos liberauit, Gal. 4. 81. f
Dominica in passione: Christus assistens pontifex. Eter. hære. Hebræorum. 9
Dominica Palmarum: Hoc sentite. Iesus Christus in gloria est. Philippen. 2. 95. d
Cœna dñi: Cõue. vobis. Vt nõ cũ. 1. Cor. 1. 52
Sabbato sancti Paschæ: Si cons. Cum ipso in gloria. Colossen. 3. 102. b

¶ In die sancto Paschę.

Epistola: Expurgate vetus, synceritatis & veritatis 1. Corinthiorum. 5. 43. a.
Feria quarta post octauas Paschæ: Obedite præpositis. Hebræorum. 12
Feria quarta post. Dñicã post Pascha. Omnes ædifi, alt. 1. Thessaloniceñ. 5. 108. a

¶ In vigilia Ascensionis à Romana ecclesia seruatur.

Epistola: V nicuiq; nostrum ple. Chri, Eph. 4
Feria quarta intra octauam ascensionis. Vidimus Iesum confessionis nostræ, Hebræo. 2.
Sabbato quatuor temporum: R. Iustificati igitur dat. est no. Romanorum. 5. 12. d

¶ In festo sanctissimæ Trinitatis.

Epi. O altitudo diuitiaꝝ. seculoꝝ. R o. 13. 28. c
R. Gaudete perfecti estote, omnibus vobis amen. 2. Corinthiorum. 13. 75. e
P. Gratia dñi nostri, vsq; in finem ep?e, Ibidẽ
Corporis Christi, Ego accepi, non dīu. cor. 1. Corinthiorum. 11 53. a

¶ Dominica prima post Trinitatem.

Feria quarta: Mortificate membra. In omnibus Christus Colossen. 3. 102. c
Feria quarta, Hebręorum. 5. Omne quodcũq; Retributionem he. Colossen. 3
Dominica quarta: Existimo enĩ quod redemptionem cor. Romanorum. 8. 19. f
Feria quarta: Induite vos gratias agentes deo e. p. Colossen. 3. 102. e
Feria quarta: Hebræorum. 5. Obsecro primũ in fide & veritate 1. Timothei. 2
Dominica sextã: Quicunq; baptizati, viuentes autem deo Romanorum. 6. 14. e
Feria quarta: Habemus gratiam, ipse & in secula. Hebræorum. 12. 13
Dominica septima: Humanum dico, vita æterna. Romanorum. 6. 15. d
Feria. 4. Nihil dãnatiõis, vita & pax. Ro. 8. 17. f
Dominica octaua: Debitores sumus, cohæredes autem Christi Romanorum. 8. 18.
Feria. 4. cõmẽdat. f. cha. glo. in deo. R o. 5. 13. b
Dominica nona: Non simus concupiscentes, vt possitis sustinere 1. Corinthio. 10. 50. c
Feria quarta: Nescitis quoniam cui, serui facti estis. Romanorum. 6. 15. d
Dominica decima: Scitis quoniam cum gen. prout vult. 1. Corinthiorum. 17.
Feria quarta: Non omnis caro eadem, deinde quod spirituale 1. Corinthiorum. 15. 60. a
Dominica vndecima: Notum vobis facio. in me vacua non fuit 1. Corinthioꝝ. 15. 58. a
Feria quarta: Nescitis quoniam cor. In corpora vestra. 1. Corinthiorum. 6. 44. c

F I N I S.

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN OMNES BEATI PAVLI EPISTOLAS ENARRATIO.

PROOEMIVM.

A Vdite me, qm̄ de rebus magnis loquuturus sum, & aperientur labia mea vt recta pdicēt. Iusti sunt oēs sermones mei. Deus sublimis & benedictus, qui oīa in sapiētia fecit, qui dixit de tenebris lumen splendescere, qui ad suiipsius similitudinē atq; imaginē cōdidit genus humanū propter adipiscendā vitā æternā, quæ cōsistit in hoc, vt cognoscamus verū deū, & quē misit Iesum Christū, ordinatissimo quodā processu & cōuenientissimo modo reduxit perditū hoīm genus, ad felicitatē amissam. Primo quippe ab exordio mūdi multifarie, multisq; modis loquutus est hoībus — Prouerb. 8 / Psalm. 103 / 2. Cor. 4 / Gene. 1. / Iohan. 17 / Hebr. 1.

per prophetas & patriarchas. At vbi venit tpis plenitudo, misit (sicut promisit) vnigenitum filiū suū, vt saluaret mundus p ipsum. In quo quū cōsummata fuissent oīa quæ de eo pnuntiata erāt p os sanctorū, qui à seculo sunt, prophetarū eius: paucis elapsis diebus misit electis & veris Israelitis, sanctis apostolis, aliis q; quibusdā primitiuæ ecclesiæ personis, paracletū spm̄ sanctū, qui corda eorū oīm veritatū notitia, oīm gratiarū decore, omniumq; virtutū sanctitate impleuit. — Galat. 4 / Iohan. 3 / Acto. 3 / Lucæ. 1. / Iohan. 1.

B Ipsi nēpe primitias spūs receperūt, quēadmodū Chrs passioni iā proximus spopōdisse describit. Paracletus spūs sanctus, quē mittet pater in nomine meo, ille vos docebit oīa. Insup reparator, saluator & medicus pditorū, agnus dei qui tollit piacula mūdi, q venit quærere & saluare qd perijt, demōstrare volēs cūctis hominibus artis suæ industriā, pietatis suæ liberalitatē, & opationis suæ potētiā: quendā languidissimū, impijssimūq; curare aggressus est. Qui cū vastasset ecclesiā, viros & fœminas trahēs ad mortē, & demū ad aliā vrbē trāsiret, vt in ea oēs Christianos caperet, & ad principes sacerdotū deduceret: in ipo itinere immēsa dei misericordia admonitus ē atq; correctus, & tāta mox sapientia illustrat, tantaq; gr̄a decorat, tāta donorū spūs sancti plenitudine perfundit, vt de ipso actor & fons gr̄æ protestet: Vas electiōis est mihi iste. Vnde & ipse gr̄as referēs deo: Fui (inqt) blasphemus & cōtumeliosus, sed ideo misericordiā cōsequutus sum, vt in me primo ostēderet Chrs virtutē suā, & oēm patientiā, ad informationē credētiū. — Roma. 8 / Iohan. 8 / Iohan. 5 / Matth. 9 / Lucę. 19 / Acto. 8. / Acto. 9 / 1. Timot. 1. / Acto. 9 / 1. Timo. 1.

Itaq; propter profunditatē & excellentiā epistolarū Pauli, merito in eius persona dicit, qd modo pro themate est assumptū: Audite me, qm̄ de rebus magnis loquuturus sum &c. In quibus vtiq; verbis primo monemur ad solicitā auertentiā scripturarum sancti Apostoli. Deinde ratio huius admonitionis annectitur, qm̄ de sublimibus rebus tractatur. Quàm em̄ sublimia sint, de quibus in libro epistolarū Apostoli agitur, in processu clarebit. Præterea ne putemus hanc sublimitatem esse verbalem ac friuolam,

C subditur: Et aperientur labia mea, vt recta prædicent. — Prouer. 8 / 2. Timo. 2

¶ De veritate, firmitate, ac certitudine Christianæ sapientiæ. Arti. I.

SCio hoīem in Chr̄o raptū vsq; ad tertiū cœlū, & scio qm raptus est in paradisum, & audiuit arcana verba, q nō licet homini loqui. Hæc de seipso asserit sanctus atq; diuinus Apl̄us. Sed dicet ei aliquis: Tu de teipso testimoniū phibes, testimoniū tuū nō est verū. Ad qd rādere pt Apl̄us verbis saluatoris, dicētis: Et si ego testimoniū perhibeo de meipso, testimoniū meū verū est, qa nō sum solus, sed ego, & q misit me Chrs. Deniq; ipse testimoniū phibet de me, qm̄ opera q dedit mihi, testant me verū esse famulū dei. De his em̄ operibus miraculosis scribit Apl̄us ijs qbus mētiri nō potuit, puta Corinthijs, in qrū cōspectu patrata sunt: Signa (inqt) apl̄atus mei facta sunt sup vos, in omni patiētia, in signis & prodigijs & virtutibus. Itēq;: Prædicatio mea fuit nō in psuasibilibus humanæ sapiētiæ verbis, sed in ostēsione spūs & virtutis, vt fides vr̄a nō sit in sapientia hoīm, sed in virtute dei. Hæc sunt Christianæ fidei supernaturalia argumēta, de qbus alibi ait Apl̄us: Quō effugiemus, si tantā neglexerimus salutē, q in nos cōfirmata est, cōtestante deo signis & portētis & virtutibus & spūs sancti distributionibus? Quæ aūt fuerint magnalia ista Apostoli opa, in actibus aplorū plenius edocet. Deniq; testimoniū phibet Paulo Chrs, q ait: Vas electionis est mihi iste. Sed & princeps aplorū in fine secūdæ suæ canonicæ gloriosum testimoniū phibet Paulo: Charissimus (inquiēs) frater nr̄ Paulus, secundū datā sibi sapientiā scripsit vobis in epistolis, in qbus sunt quædā difficilia intellectu. Lucas q; euāgelista qd protestet de Paulo, in actibus aplorū recolit. Proinde ipsa tā subitanea Pauli cōuersio, nōne euidētissimū signū est veritatis suæ doctrinæ? Ex crudelissimo persequutore mutatus repēte est in fidelissimū pdicatorē, & in omni catholicæ fi- — 2. Cor. 12 / Iohan. 8. / 2. Cor. 12 / 1. Cor. 2 / Hebr. 2 / 2. Cor. 2 / Act. 2. 5. 6. 9 / 2. Petri. 3 / Act. 8. 9. 15. 14. 15. 16. &c.

dei theoria, omniũq; linguarum notitia, imo in omni sanctitate & iustitia copiosissime ad- D
impletus est intra triduũ quo erat nõ vidẽs, nec vescens, nec cũ hoĩe loquẽs. Vnde cõstat
Galat.1. verissimũ esse, q̃d ipse ait ad Galatas: Notũ vobis facio euãgeliũ, q̃d euãgelizatũ est à me,
quia nõ est secundũ hominẽ. Neq; eñ ego ab hoĩe accepi illud, neq; didici, sed p reuela-
2.Cor.12 tionẽ Iesu Chri. Hinc ergo firmissime credimus sancto Apostolo de semetipso testanti,
q raptus sit in tertiũ cœlũ, audieritq; in cõtẽplatiõe illa extatica verba arcana. Ex quo
Coloss.2 innotescit fidẽ Christianã non humanæ rõni, sed increatæ veritati inniti, & in diuino ac
1.Timot.3 supernaturali lumine stabiliri. Propter q̃d tanta est certitudo & firmitas eius, vt nec an-
Galat.1. gelo credendũ esset si quippiã cõtra eã proferret. Ideo nãq; ait Apl's: Licet angelus de
cœlo euãgelizet vobis pter id q̃d audistis, anathema sit. Imo q̃ certũ est, deũ nõ esse cõfir
Marci.vlt. matorẽ aut testẽ falsitatis, tã certũ est fidẽ apostolicã esse à deo. Ipse eñ p infinita miracu
la dignatus est eã cõfirmare, quẽadmodũ de apostolis scriptũ est: Illi aũt profecti pdica-
Marci.16 uerũt vbiq;, dño cooperãte, & sermonẽ cõfirmãte, sequẽtibus signis. Quæ vtiq; signa in
suo effectu, videlicet in cõuersione mundi ad tã supernaturalẽ & arduã legẽ, atq; incom
prehensibilẽ fidẽ sufficienter relucẽt, nec opus est ea repetere, q̃uis vbertim repetita sint
ad instructionẽ humanã. Ex his innotescit verum esse, q̃d expositores dicere solent, videli-
Psalm.138 cet q scriptura seu libri epistolarum Pauli præ cæteris scripturis in tribus, & forte in pluri-
Roma.11. bus peminẽt, scilicet in profunditate sentẽtiæ, in fidei assertione, & in spei subleuatiõe, seu
1.Timo.6 grẽ cõmendatione. Quẽadmodũ eñ in ipm pelagus lucis diuinæ, ineffabili & excellẽtissi
mo modo absorptus erat in raptu pfato, sic rediẽs profundissime est loquutus. Et q̃a non
Acto.22 solũ à spũ sancto, sed etiã ad pedes Gamalielis instructus fuit in lege & prophetis, ideo ad
fidẽ probandã cõuenientissima & copiosissima introduxit testimonia, ex prophetis & le E
1.Timo.1 ge. Postremo, sicut in semetipso specialiter expertus erat misericordiã saluatoris, sic præ
Iohã.15 cæteris grãm dei specialius cõmẽdauit, ostẽdens eã nõ eẽ ex meritis, nec aliquẽ propriis
Roma.5 viribus posse saluari. Sicq; totã spem nostram erexit ad clementiam creatoris, quatenus
in sola bonitate ipsius speremus, eius gratiam incessabiliter inuocantes.

¶De prologo Hieronymi super epistolas Pauli. Arti. II.

SEcundũ Hieronymũ quærit primo, cur post euãgelia, quæ legẽ perficiunt, in qui-
bus pcepta, cõsilia, atq; exempla viuẽdi plenissime proponunt, scripsit Apostolus
istas epistolas. Cuius rationẽ assignat Hieronymus, scilicet vt in exordio nascẽtis
seu primitiuæ ecclesiæ nouis causis emergẽtibus, tam psentia q̃ futura vitia extirpa
ret, inutiles quæstiones excluderet, cõtra hæreticos q̃q; armaret ecclesias, sequens in hoc
vestigia prophetarum, qui post scriptã Mosi legẽ libros scripserũt, quatenus rediuiua popu
li refrenarẽt peccata, virtutes instruerẽt, & ad cultũ diuinũ auditorẽs inducerẽt supplicio
rũ cõminatione, beneficiorum diuinorum cõmemoratione, pmiorũq; sponsione. ¶Deinde
quærit de causa numeri epistolarum. Decẽ eñ scripsit ecclesiis, quatuor vero discipulis, si-
cut patebit. Huius ratio est, vt ostẽdat vtriusq; testamẽti plenã esse cõcordiã, summamq;
vtriusq; legis in harum epistolarum scriptura includi. Per decẽ quippe figurat testamentũ an
tiquũ, propter decalogũ mandatorum Mosi datũ. Per q̃tuor vero signat testamentũ nouũ,
propter quatuor euãgelia. Decẽ itaq; scripsit epistolas ad ecclesias, vt demõstraret se nõ
discordare à Mose. Quatuor vero misit discipulis, qm̃ eadẽ est materia euangeliorum &
epistolarum, videlicet documẽta & opera Chri. Porro epistolã ad Hebræos quidã dixerũt F
nõ esse Pauli, sed Lucæ vel Barnabæ vel Clemẽtis, eo q cõtra cæterarum consuetudinẽ epi
stolarum titulo careat, facundiorq; sit. Hoc aũt à sanctis doctoribus reprobat. Tacuit eñ
Apostolus in illius epistolæ principio nomen suũ, ne Hebræi noie suo audito, ipsam epi-
stolã spernerẽt atq; reiicerent, qm̃ Paulus apud eos habebat suspectus, tanq̃ legis destru-
ctor. Præterea mirũ nõ est, q eloquẽtior fuit in ideomate proprio, id est Hebræo, q̃ alie
no, vtpote Græco, quo scriptæ sunt epistolæ cæteræ. Nã & grã perficit naturã, secũdum
dispositionẽ ipsius. Vnde donũ linguarum seu gratia sermonis magis perficit Apostolũ in
ideomate proprio, q̃ alieno. ¶De ordine q̃q; epistolarum inquirit, cur epistola ad Roma-
nos cæteris pordinet, cũ ante cæteras non fuerit edita. Quod ideo factũ est, qm̃ ista epi-
stola cæteris est profundior: Vel, quia Romani monarchiã orbis tenebãt: Vel, quia in ista
epistola cõtra primũ peccatũ, quod est superbia, disputat. In ecclesia eñ Romanorum, mi
xti erant conuersi ex Iudaismo & gentilitate, & hi inter se contendebãt de dignitate, &
quidã eorum propriis meritis se putabãt saluãdos. Horũ ergo errorẽ atq; superbiam repro
bans sanctus Apostolus, reuocat eos ad vnitatẽ, humilitatẽ, ac pacem, ostẽdens Iudæos
Roma.12 legẽ scriptã, Gentiles vero legẽ naturalẽ transgressos. Postremo omniũ epistolarũ gene-
ralis intentio, principalisq; finis est, ad plenam obseruantiã euangelicæ doctrinæ, ac per
hoc ad vitam æternam inducere. Singulæ quoq; epistolæ proprias sortiuntur materias,
ac proprium finem. Finis procemij.

¶Expo-

A ¶Expositio primi capitis epistolæ ad Romanos. Arti. III.

Aulus seruus Chri Iesu vocatus aplus, segregatus in euãgelium Epistola in vigilia natiuit.
dei, qd ante promiserat p prophetas suos in scripturis sanctis de
filio suo &c. In hac epistola, sicut in cõscriptiõe epistolaꝝ fieri so
let, pmittit salutationẽ, & primo exprimit personã salutantẽ. i. se
ipsum, dicẽdo, Paulus seruus Chri Iesu. In hoc aũt ꝙ ait, Paulus,
cõmẽdat personã suã à noĩe. Cũ vero adiungit, seruus, cõmẽdat
eã à cõditione. Cõmẽdat qꝙ eã à dignitate, cũ dicit, vocatus apo
stolus. Cõmẽdat etiã eã ab officio, subdẽs, segregatus in euãgeliũ
dei. Itaqꝫ ⌊Paulus,⌋ qui secundũ Origenẽ binominis erat (ad qd Acto.13
allegat illud actuũ, Saulus, q & Paulus) secundũ alios primo ap-
pellatus est Saulus, deinde post cõuersionẽ dictus est Paulus. i. paruus seu modicus. Sic
eñi secũdũ Augustinũ & Bedã ex humilitate vocauit seipm. Secũdũ Hieronymũ autẽ di-
ctus ẽ Paulus à Sergio Paulo, quẽ cõuertit, ⌊seruus⌋ seruitute spõtanea nõ coacta, seruitu
te charitatis nõ puri timoris. De seruo eñi q seruit solo timore aut solo mercedis intuitu,
ait saluator: Seruus nõ manet in domo in æternũ. Et iteꝝ: Iã nõ dicã vos seruos, sed ami- Iohan.8
cos meos. Loquẽdo aũt de seruitute amoris, electi sunt serui, qm deo obediũt. Itaqꝫ ⌊ser Iohan.15
uus Iesu Chri,⌋ cui seruire, regnare est, & sicut beata Agatha dixit: Sũma ingenuitas siue
nobilitas est, Chri seruũ existere, atqꝫ sub eius dñio permanere, ⌊vocatus aplus.⌋ Voca-
tus inquã à deo, nõ ab hoĩbus. i. per grãm dei ad apostolatũ promotus, atqꝫ à deo imme-
diate in apostolũ cõsecratus. Vnde de seipso hoc mõ scribit: Paulus aplus, nõ ab hoĩbus, Galat.1.
neqꝫ p hominẽ, sed p Iesum Christũ, & deũ patrẽ. Nemo quippe assumit sibi honorẽ, sed
B qui vocat à deo tanq̃ Aaron. Puto aũt ꝙ ait, vocatus aplus, ex humilitate, q̃si dicere no- Hebræ.5
lens, existens aplus: sed, vocatus. i. ab hoĩbus sic æstimatus & dictus, q̃uis ego meipsum
nõ arbitrer dignũ apostoli noĩe. Ideo nãqꝫ alio loco fatet: Ego sum minimus apostoloꝝ 1. Cor.15
qui nõ sum dignus vocari aplus. Vocat qꝙ Paulus p excellẽtiã quandã aplus, nõ propter
authoritatẽ, sed pdicationis efficaciã seu generalitatẽ, iuxta qd ait: Plus oĩbus laboraui, Ibidem.
⌊segregatus in euãgeliũ dei⌋. i. ab aliis separatus, quatenus euãgelicã legẽ annuntiẽ. Di- Hebr.1.
citur aũt, segregatus. i. à grege infideliũ Iudæoꝝ diuisus mẽte seu fide, loco & corpore.
De qbus loquit: Nõ acquieui carni & sanguini. Vel, segregatus, à grege aploꝝ & aliorũ Galat.1.
discipuloꝝ, secundũ qd aiebat spũs sanctus: Segregate mihi Paulũ & Barnabã in opus ad Acto.13
qd assumpsi eos. Ab his segregatus est corpore, nõ mentis vnione. Deniqꝫ noĩe dei, hoc
loco intelligitur deus pater. Subdit eñi, ⌊qd⌋ scilicet euãgeliũ ⌊ante,⌋ videlicet à princi-
pio mundi, maxime tamẽ à tpe Mosi, vel etiã Abrahæ, ⌊promiserat⌋ ex sua pietate, non Galat.3
hominũ merito, ⌊p prophetas suos in scripturis sanctis⌋. i. libris à prophetis cõscriptis, Amos 3
⌊de filio suo⌋ vnigenito, naturali ac vero, nõ adoptiuo. Adã aũt propheta erat, similiter Acto.10
Enoch & Noe. Scripturam vero Enoch allegat Iudas aplus. Et q̃uis liber Enoch nõ in-
ter scripturas sanctas reputet, sed inter apocrypha, eo ꝙ peruersi aliqua incõuenientia li
bro illi miscuerint, certũ est tñ librũ illũ secundũ ꝙ ab Enoch editus est, sacrã fuisse scriptu
rã. Et forsitan plures sancti ante diluuiũ scripserũt de Chro. Moses qꝙ & Iosue memo- Iosue.10
C riã faciunt libri iustoꝝ, quẽ cõstat esse vetustũ, de euãgelio Chri saltẽ mystice seu figurati 2. Reg.1.
ue loquentẽ. Hinc etiã Iudæoꝝ magistri testant, ꝙ oẽs prophetæ nõ sunt loquuti nisi sup
dies Messiæ. Propter qd Petrus in actis de Chro loquẽs: Huic (inquit) oẽs prophetæ te- Acto.10
stimonium perhibẽt. Et iteꝝ: Omnes (ait) prophetæ à Samuele pnuntiauerũt dies istos.
Sed & ipse saluator sic loquit: Oportet impleri oĩa q̃ scripta sunt in lege Mosi & prophe Acto.3
tis & psalmis de me. De lege aũt & euãgelio Chri promissum legimus: Lex à me exiet, & Luc. vlt.
iudiciũ meũ in lucẽ populoꝝ requiescet. Et alius propheta: Ecce dies veniũt dicit dñs, & Esaiæ.51
feriã domui Israel pactũ nouũ &c. ⌊qui (filius) factus⌋. i. natus ⌊est ei⌋. s. deo patri, vt po Hiere.31.
re ad honorẽ & gloriã eius, ⌊ex semine⌋. i. posteritate ⌊Dauid⌋ prophetæ ac regis ⌊secũ
dũ carnẽ assumptã. De qua dicit: Verbũ caro factũ est. i. secundũ naturã humanã, quã as- Iohan.1.
sumpsit ex virgine bñdicta, ex Dauid progenie orta. Immediatũ aũt semen corpis Chri,
erat purissimus sanguis sacratissimæ virginis. Si vero sumat semẽ pro solito semine, qd cæ
teræ matres in generatiõe ministrãt, videlicet pro superfluo illo naturæ coagulato, impu
roqꝫ sanguine, sic nõ est natus ex semine virginis Mariæ, q̃ cũ mũdissima fuerit, tale semẽ
non pbuit. Sed neqꝫ ex semine Dauid, nisi mediate, nõ immediate. ¶Cur autẽ aplus dicit
Christũ ex semine Dauid factũ secũdũ carnẽ, & nõ potius natũ, imo & alibi loquit: Misit Galat.4
deus filiũ suũ factũ ex muliere, cũ tñ ab Euãgelista dicat: Quod ex te nascet sanctũ, voca- Lucæ.1.
bitur filius dei. Et Esaias: Paruulus natus est nobis: Et rñdendũ, ꝙ ideo, vt ostẽdat huma Esaiæ.9
nã Chri generationẽ nõ fuisse naturali & solito modo, sed supernaturali quodã spũs san- Hiere.31.
cti artificio, iuxta illud propheticũ: Nouum creabit dñs super terrã. Mulier circumdabit Lucæ.1.

virum. Et illud: Spūs sanctus superueniet in te. Veruntamē aduertendū, ꝙ licet Christus D
secundū carnē factus seu natus sit ex semine Dauid, atq; ex felicissima virgine, nō tamen
simpliciter & absolute cōceditur, ꝙ Christus sit creatus vel creatura, qm̄ non subsistit in
esse creato, nec per generationē tēporalē adeptus est nouā subsistentiā. Et etiā ne videa
Iohan.1. mur aliquo modo cōmunicare Arrianis, cæterisq; hęreticis, qui Christū dixerunt esse pu
rā creaturā. Ipse equidē est verus creator ac deus, & verbum q̄d erat in principio, per q̄d
facta sunt oīa. Cum ergo sancti doctores legunt Christum vocare creaturā, exponendi
sunt sapienter. ¶ Præterea Christus filius dei patris dicitur factus secundum carnē ad glo
riam patris, quia ob id incarnatus, & in mundo cōuersatus est, vt nomē dei patris homi-
Iohan.8. nibus reuelaret, eosq; ad cultum ipsius induceret, iuxta illud: Ego nō quæro gloriā meā,
Iohan.17 sed glorifico patrē meum. Et alibi Iohānes ait: Pater manifestaui nomē tuum hoībus,
opus consummaui q̄d dedisti mihi vt facerē. Circa hunc locū sic ait Origenes: Factus est
aūt filius dei sine dubio, q̄d prius nō erat secundum carnē, secundum diuinitatē vero erat
prius, & nō erat, qn̄ nō erat. ¶ Postremo sciendum, ꝙ in Christo sunt duæ gn̄ationes seu
natiuitates, videlicet diuina & humana, sed vna dumtaxat filiatio. Gn̄atio eīm concernit
naturā quæ in Chr̄o duplex cōsistit, filiatio vero personā quæ nō est nisi vna in Christo.
Nihilominus Christus vere est filius virginis, quia ex ea veraciter natus. [Qui p̄destinatus
est filius dei in virtute secundū spm̄ sanctificationis ex resurrectione mortuoꝝ Iesu Chri
sti dn̄i nostri.] Verba hæc difficultatibus plena sunt. Deniq; de ipsa p̄destinatione multa
dici possent, q̄ infra tangētur. Nunc vero breuiter percurrendo, sciendum, ꝙ diuina pro E
uidentia vniuersa cōplectitur, ita ꝙ deus gloriosus & sapiens omnium reꝝ prouidentiā
Sapiæ.11 habet. Singula nāq; propter certum finē creauit, eisq; desiderium finis impressit, atq; de
medijs ad finis adeptionē requisitis prouidit. Quēadmodū vero intellectualis creatura
cæteris rebus est sublimior, sic prouidētia dei, nobiliori modo ei ascribitur, itaq; prouidē
tia mentis diuinæ respectu intellectualium creaturaꝝ prædestinatio dicitur. Est eīm p̄de
stinatio (secundū Augustinum) præordinatio alicuius ad gloriam, seu p̄paratio gratiæ in
Ephe.1. præsenti, & gloriæ in futuro. Inquantum itaq; deus quosdā ad supernaturalem beatitu-
dinem præordinauit, & media perueniendi ad eā dare decreuit ac p̄parauit, dicitur eos
prædestinasse seu p̄misisse. Prædestinatio eīm est quædā præmissio, talis autē p̄destinatio
dilectionē ac electionē secundū modū nostræ cōceptionis præsupponit, & inde proce-
Iohan.15 dit. Prædestinatio igitur antecessionē quandā prædestinātis ante prædestinatū & gra-
tuitum donū includit. Cum ergo sit ita, mirū videtur, q̄uo nunc sanctus Apostolus dicat
Roma.8 filium dei p̄destinatum in virtute &c. Vnde (vt fertur) Origenes corrigit literā, loco præ
destinati ponēs destinatum, quia (vt ait) prædestinatio est nōdū entis, destinatio vero est
entis. Filius aūt dei est ens æternū. Aliqui quoq; sic secernunt textum, Qui p̄destinatus (vt
ibi sit punctus) est filius dei in virtute. Sicq; prædestinatus nominaliter sumitur, & est sen
sus, Qui filius existens prædestinatus secundū humanā naturā; est filius dei vnigenitus se
Iohan.10 cundū naturā diuinā, in virtute, id est, in diuina potentia, quæ sibi & deo patri cōmunis
est. Veruntamen qm̄ litera nostra habet, qui prędestinatus est, cōsiderandū qualiter hoc
ipsum intelligi debeat. Haymo ergo ita exponit, Qui .i. Christus, filius, seu dei secundū ꝙ
homo prædestinatus est, id est, eius humanitas prædestinata est & præordinata sine suis F
meritis, vt esset filius dei in virtute, hoc est, assumpta à verbo existēte in eadē virtute di-
uinitatis cū patre, & esset vnita illi in vnitate personæ. Quod vero subiungitur, secūdum
spm̄ sanctificationis, refert Haymo ad illud q̄d dictū est, qui factus est ex semine Dauid, se
cundum carnē, vt sit sensus: Filius dei factus est homo ex semine Dauid, secundum spm̄
sanctificationis .i. secundū operationē spūs sancti hominis sanctificantis. Ipse eīm opera-
tus est hanc superbenedictā verbi incarnationē seu humanationem. Nam q̄uis facta sit à
tota supergloriosissima trinitate, tribuitur tn̄ spiritui sancto. Vnde in symbolo legit, Qui
cōceptus est de spū sancto. Incarnatio etenim verbi, est opus summæ pietatis. Pietas aūt
Luc.1. appropriatur spiritui sancto. Quod vero mox sequitur, ex resurrectiōe mortuoꝝ, refert
Haymo ad illud q̄d dictū est. Prædestinatus est filius dei, eritq; sensus, ꝙ ipse sit filius dei,
cui natura humana vnita est, manifestatum est ex resurrectione mortuoꝝ dn̄i nostri Ie-
su Christi, hoc est, eoꝝ qui simul cum Christo surrexerunt. De quibus scribit Matthęus:
Matth.27 Multa sanctoꝝ corpora, qui dormierant, surrexerunt, & venientes in sanctā ciuitatem,
apparuerunt multis. Per hoc eīm ꝙ Christus secum mortuos surgere fecit, tanq̄ ex præ-
Iohan.5 claro miraculo, patuit eum esse veꝝ filium dei, de cuius passione cecinerunt prophetæ.
Lucæ.24 Quāuis autē expositio ista sit vera atq; catholica, videtur tamen à verbis literæ nonnihil
Psalm̄.21 aliena. Ambrosius vero refert prædestinationē hanc filij dei ad manifestationē homini-
Esaię.53 bus factam, qua ab æterno præscitum est, vt in tēpore manifestaretur esse filius dei in vir
tute. Sed vt maneamus in ipso textus tenore atq; cōtextu quantū possibile est, aduerten
dum,

dum, ꝙ esse ꝑdestinatum, cōpetit Chr̃o seu filio dei secundū ꝙ homo. Dictum est em̃, ꝙ
A prædestinatio est æterna præordinatio hoꝝ quæ per grãm fiunt in tẽpore. Quod aũt ho Prouer.8
mo est deus, & deus homo, in tẽpore factū est per grãm vnionis, nō tamen per grãm ha
bitualẽ. Et hoc vtiq; ab æterno fuit ꝑordinatum. Quãuis ergo nō concedat̃ simpliciter,
Christus factus est filius dei. Sensus em̃ est, ꝙ persona q̃ Christus est, factus est filius dei,
eo ꝙ fieri referat̃ ad rem secundū ꝙ in se est. Hoc tamen cōceditur, Christus ꝑdestinatus
est filius dei esse, qm̃ prædestinari cõuenit rei, prout est in apprehensione præordinãtis.
Persona autem seu hypostasis verbi apprehẽdi potest, prout in humana natura subsistit.
Sed (vt dictū est) prædestinatio ista adscribitur Christo ratione naturæ assumptæ. Nã an
tecessio & donū gratuitum Christo cõueniunt ratione humanitatis dumtaxat. Sic ergo Iohan.1.
exponẽda est litera. ⌊Qui⌋ filius dei. s. Christus, in duabus naturis subsistẽs secundū ꝙ ho
mo, ⌊ꝑdestinatus est, ⌋ hoc est, sola gratia seu dei beneuolẽtia sine proprijs meritis præ- Coloss.1.
electus est, nō solū vt sit caput ecclesiæ, & à principio suæ cōceptionis in virgine, confir-
matus esset in bono & cōprehensor perfectus, verumetiã vt esset ⌊filius dei, ⌋ nō adopti-
uus, sed naturalis, ⌊in virtute ⌋ .i. diuina potestate, per quã prædestinatio ista effectū sor- 2.Cor.12
tita est, seu ad actum deducta, ⌊secundū spm̃ sanctificationis ⌋ .i. per spm̃ sanctū, qm̃ ope Iohan.5
ratione spũs sancti facta est incarnatio Christi, iuxta illud: Quod natum est in ea, de spũ Matth.1.
B sancto est. Incarnatio autem est prædestinationis effectus. Secundum spm̃, inquam,
sanctificationis, ⌊ex resurrectione mortuoꝝ, ⌋ hoc est, secundū spm̃ sanctum, per cuius
sanctificantẽ grãm spũaliter mortui reuiuiscunt, qui vocant̃ mortui, ⌊dñi nr̃i Iesu Chri-
sti, ⌋ qm̃ merito eius, gratiã spũs sancti recipiunt, atq; saluant̃, ⌊per quẽ⌋ .s. Iesum Chri-
stum ⌊accepimus, ⌋ ego Paulus, cæteriq; apostoli à summa trinitate, ⌊gratiam ⌋ .i. pri- 2.Cor.8
mitias spũs sancti, seu diuinoꝝ muneꝝ supernaturalem infusionẽ. ¶ Gratia autẽ proprie Ephe.4
sumpta, est donū seu habitus supernaturalis, à solo creatore per creationẽ infusus, essen-
tiam rationalis creaturæ immediate perficiens, eãq; in esse diuino ac meritorio statuens.
Hæc est gratia gratum faciens, quæ à virtutibus, fructibus ac donis spũs sancti distinguit̃, 1.Cor.12
⌊& apostolatum ⌋ .i. potestatẽ seu authoritatẽ, præcipuamq; commissionẽ ac legationẽ
prædicandi euãgelium Christi, ⌊ad obediendum fidei ⌋ .i. ad hoc, vt eos quibus euange Roma.6
lizamus, hortemur, & faciamus obedire fidei Christianæ, videlicet naturali ratione post Hebræ.11.
posita, intellectum suum humiliter subdãt incōprehensibilibus & supernaturalibus testi- Acto.5
monijs fidei. Vnde inferius ait Apostolus: In captiuitatẽ redigentes omnẽ intellectum in
obsequium Christi. Hæc aũt accepimus facere, ⌊in omnibus gentibus ⌋ .i. vbiq; terrarū, 2.Cor.10
nō solum in vna aut paucis nationibus, vt impleremus q̃d de nobis prædixit propheta: Matth.vlt.
In omnẽ terrã exiuit sonus eoꝝ. Hinc em̃ Christus aiebat apostolis: Eritis mihi testes in Psal.18
C omni Iudæa & Samaria, & vsq; ad vltimū terræ. Qui etiã ꝑ Esaiã de apostolis loquitur: Acto.1.
Mittã ex eis qui saluati fuerint ad gentes in mare, in Aphricã & Lydiam tenẽtes sagittã. Esaiæ.vlt.66
in Italiam & Græciã ad insulas longe, & annuntiabunt gloriã meã gentibus. Omnia ve- Esaiæ.42.60
ro hæc fecimus ⌊pro noie eius ⌋ .i. pro nomine Christi glorificando ac dilatãdo, vt om
nes conuertant̃ ad ipsum. Denique de Romanis, qui erãt Italici, subdit. ⌊In quibus ⌋ .i. in-
ter quas gẽtes, ad quas missi sumus, ⌊estis & vos ⌋ Romani ⌊vocati Iesu Chr̃i ⌋ .i. vocati à FINIS.
deo per inspirationẽ & grãm ad fidem catholicã, vt sitis Iesu Christi, pertinẽdo ad oues
seruosq; eius. ¶ In euãgelio scriptum est, quẽadmodum Christus vocauerit ad se duode Matth.10
cim discipulos, eos appellãs apostolos, quibus & ait: Nōne ego vos duodecim elegi, qūo Luc.6
ergo nunc dictū est apostolos accepisse apostolatū à deo trinitate ꝑ Iesum Christū? Et Marci.3
rñdendum, ꝙ apostolatus, qui est gratia gratis data, & gratia gratū faciens, sunt quidẽ à Iohan.6
deo & etiã à Christo, secundū q̃d deus est authoritatiue, primo & principaliter. A Chri- 1.Timo.2
sto aũt, secundum q̃d mediator est dei & hominum, sunt mediate & executiue, seu dis-
positiue, & quodãmodo instrumẽtaliter. Per Chr̃m em̃ seu per meritū eius, omnia diuina
rum munera gratiaꝝ nobis præstant̃, secundum quod ipse testatur: Quicquid petieritis Matth.7.
patrẽ in noie meo, dabit vobis. Propter quod in cōclusionibus orationū ecclesiæ cōmu- Iohan.14.
niter dicitur, Per dñm nostrum Iesum Chr̃m. ⌊Omnibus qui sunt Romæ dilectis dei ⌋ .i.
à deo æternaliter præamatis. Ipse em̃ prior dilexit nos, ⌊vocatis sanctis ⌋ .i. fidelibus per 1.Iohan.4
diuinæ vocationis grãm sanctificatis, qui etiam veraciter sancti appellant̃. ⌊Gratia, ⌋ de
qua nunc factus est sermo, q̃ est principium omnis actionis meritoriæ, ponens animã in
esse spũali & grato, ⌊vobis & pax ⌋ interna, q̃ est tranquillitas mentis, & quies in debita
interioꝝ ordinatione consistens, de qua propheta: Nō est (inquit) pax impijs dicit dñs. Esaiæ.38
Et in psalmo: Pax multa diligentibus legẽ tuã, præstetur & insit vobis, ⌊à deo patre no- Psal.118
stro, ⌋ qui est pater Chr̃i per naturã, & pater noster per gratiæ infusionẽ, siue adoptio-
nem, de quo Chr̃s in euãgelio: Ascendo ad patrem meum, & patrẽ vestrum. Cum ergo Iohan.20
sit pater noster, cū omni fiducia ab eo grãm postulare debemus, quia vt indulgẽtissimus Hebr.10

Luc.11 pater libēter tribuet egenis,mēdicisq́ filijs quicqd rationabiliter petunt ac iugiter.Ideo D
nāq; in euāgelio ait saluator:Si vos cū sitis mali,nostis bona data dare filijs vestris,q̄to
magis pater vester cœlestis dabit spm̄ bonum petētibus se.⌊&dn̄o Iesu Chr̄o.⌋Ex hoc
2.Petri.1. arguitur Christū esse verū deum,cū nullus sit actor aut dator pacis internæ & gratiæ,ni-
Iohan.14 si deus omnipotēs.Sequitur quoq; deū patrē & Christū esse vnū ac idem causale princi-
Esaię.45 pium pacis & gratiæ,qm̄ solus creator est causa huius pacis & gratiæ.Vnde cōstat vtri-
Iohan.3. usq; esse eandē deitatē,eandemq́ virtutē & operationē,iuxta illud:Quæcunq; facit pa-
ter,hæc & filius similiter facit.Et idē rite sentitur de spū sancto,qui hic nō exprimit,qm̄
patre & filio nominatis,intelligitur tanq̄ amor,& nexus,osculumq́ ambor̄. ¶Præmissa
persona scribentis,& eis quibus scribitur cōmemoratis,forma quoq; salutationis p̄habi-
ta,sequit narratio.⌊Primū quidē⌋.i.ante cætera q̄ dicturus siue acturus sum.Vel,⌊Pri-
Sapiæ.16 mum⌋.i.præcipue⌊gratias ago deo meo⌋simplici in essentia,& trino in personis,qui li-
Exodi.15 cet sit omnium deus ratione creationis,est tamen specialiter deus meus,propter singu-
larē charitatē & pietatem eius super me.Et item propter p̄cipuā spem,dilectionē,ac cul-
Psalm̄.72 tum quibus ei inhæreo,dicens cū Psalmista:Deus cordis mei & pars mea deus in æternū.
Solet aūt Apostolus(& ita fieri decet)à gratiar̄ actione incipere,⌊per Iesum Christū,⌋
Roma.5 secundū q̄ homo est,& dei ac hominum mediator,ita q̄ Christus est mihi causa gratias
2.Iohan.1. agendi deo meo,qm̄ beneficia eius,& omnia quæ ipse pro nobis fecit ac pertulit,excitāt
1.Cor.10 & obligant me ad gratias deo altissimo referēdas,qui tanta bona hoībus per Christū lar
1.Cor.7 gitus est,⌊pro oībus vobis⌋.i.propter bñficia dei vobis collata.Vel,⌊pro oībus vobis⌋ E
.i.pro vestro profectu atq; salute,quatenus me pro vobis gr̄as referēte,augeat in vobis
salus & gratia Chr̄i.Vel,⌊pro oībus vobis⌋supplendo vestrū imperfectū.Vel,⌊pro om
nibus vobis⌋.i.in p̄sona omniū vestrū,seu vice vestra,⌊qa fides vestra annūtiat in vni-
uerso mundo⌋.i.in multis ac principalibus finibus mundi.Romani enī qm̄ toti mundo
1.Petri vlt. p̄sidebāt,famosissimi erāt,& ideo fides eor̄ per oia ora fideliū volitabat.Dixerūt enī aliæ
ecclesiæ gentiū:Ecce Roma,q̄ est caput ac dn̄a mundi,fidē suscepit.Sicq́ cōfirmabant in
fide exēplo fidei Romanor̄.In his verbis cōmendat nobis charitas sancti apostoli,q̄ de
proximor̄ salute sicut de propria exultauit & gr̄as retulit.Ita & nos agere cōpetit,vt sci
licet gratias deo agamus,cū audimus & scimus proximos nostros spūaliter prosperari.
Ephe.5 Vnde infra scriptum est:Gratias agentes deo pro omnibus semper.Asserit quoq; Apo-
Hebr.11. stolus se gratias agere de fide Romanor̄,quoniam fides fundamētum est vniuersar̄ vir-
tutum.In fide tamen includit cætera dona gratiæ dei.⌊Testis enī mihi est deus,cui ser-
uio⌋cultu latriæ⌊in spiritu meo⌋.i.in superioribus viribus animæ meæ,videlicet in in-
tellectu,credēdo,orando,cōtemplando,& voluntate sperādo,amando,& cætera bona
opera agendo,⌊in euāgelio filij eius,⌋quod alijs p̄dico,cui obedio,& pro quo multa su-
stineo.Euangeliū aūt filij dei seu Christi,est annuntiatio bona,& sancta doctrina,quam
Christus primo edocuit,& per apostolos alijs nuntiauit.Hoc loco sicut & aliàs sæpe iu-
rat Apostolus,quatenus melius sibi credat.Quod fecit propter infirmitatē eor̄ quibus
Matth.5 loquebat.Nec tn̄ fecit cōtra illud saluatoris in euangelio:Ego dico vobis,nō iurare om
Ibidem nino.Et iter̄:Sit sermo vester,est est,non non.Vnde & Iacobus dicit:Ante oia nolite
Iacobi.5. iurare.His enī verbis prohibet iuratio falsa,cōsulit iurationis dissuefactio,permittit iura- F
tio necessaria.Propter q̄d Chr̄s adiecit:Quod amplius est,à malo est,nō dixit,malū est,
sed à malo est.i.ab imperfectione vel incredulitate eius,propter quē iuratio adhibetur.
Imo iuratio debite circūstantionata,est actus virtutis,q̄ latria nuncupat.Vnde scriptum
Deut 6. est:Dn̄m deū tuū timebis,& per nomen eius iurabis.Et in psalmo:Laudabunt oēs qui iu
Psalm̄.62 rant in eo.Huius itaq; rei testis est mihi deus,⌊q̄ sine intermissione⌋.i.oībus congruis
horis seu aptis tēporibus,⌊memoriā vestri facio⌋.i.vestri reminiscor,& corā deo me-
Lucæ.12 mor sum vestri⌊semp̄⌋.i.in omni tēpore cōuenięti,iuxta quē sensum ait saluator:Opor
tet semp̄ orare,& nō deficere,⌊in orationibus meis.⌋Ex isto elucescit,q̄ interdū licet
& expedit vt vnus alij manifestet dilectionē,solicitudinē,& laborē,quibus pro ipso affi-
citur & fatigatur,nō ad accipiendū humanū fauorē,aut temporalē mercedē,sed vt alius
ex hoc ad meliora prouocetur,atq; de proximo suo melius sentiat & cōfidat.Quod tūc
maxime fieri debet,cū vnus de alio sinistre aut impie suspicatur,⌊obsecrans,⌋hoc est,p̄
Prouer.8 sacror̄ commemorationē orans,sicut quum dicitur:Per passionem tuam libera nos,⌊si
Philip.1. quo modo⌋.i.vt aliquo modo,⌊tandem aliquando,⌋post multa ac longa desideria,
⌊prosper̄ iter habeam in voluntate dei,⌋hoc est,secundum diuinæ voluntatis benepla
Matth.6 citum.Non enī aliud absolute oro aut appeto,nisi diuina voluntate supposita,semper di
Acto.25 cens:Fiat voluntas tua,⌊veniendi ad vos⌋o Romani.Nā & ideo creditur Paulus Cæsa
rem appellasse &c.quatenus occasionē haberet veniēdi Romā.⌊Desidero enī vos vide
re,vt aliquid vobis impartiar gratiæ spūalis⌋.i.grām mihi collatā,vobis communicem,
instruēdo

A instruendo vos plenius de euãgelica lege, & disponendo corda vestra per meã exhorta
tionẽ ad abundãtiora dona spũs sancti, quemadmodum Petrus monet: Vnusquisq; sicut 1.Pet.4
accepit grãm in alterutrum illam administrãtes sicut boni dispẽsatores multiformis grẽ
dei. Non em̃ debet homo (ꝑsertim prelatus, ꝑdicator, aut doctor) talentum sibi cõcessum
abscondere, qa vt in Ecclesiastico habetur: Sapia abscõdita & thesaurus inuisus, quæ vti Matt. 25
litas in vtrisq;? ⌊ad confirmãdos vos⌋ in veritate fidei, & obseruatiõe euangelicæ legis, Ecci. 41
⌊id est simul cõsolari in vobis⌋ hoc est, ad hoc cupio vobis grãm impartiri, vt ex vestra 2.Cor.7
cõfirmatiõe, ego quoq; in vestro profectu cõsoler & gaudeã, qm̃ sicut de vestra imperfe
ctiõe cõtristor, ita de vr̃a ꝑfectione iucundor ⌊p eam q̃ inuicẽ est, fidẽ vr̃am atq; meam⌋
hoc est, ꝑ communẽ ac mutuã fidẽ nr̃am, q̃ est fides catholica, in qua fundat̃, & ex qua
oritur cõsolatio, qua vnus fideliũ de profectu & bono alterius cõsolat̃. Hæc qppe cõsola
tio fundat̃ in hoc quod credimus, & speramus simul ad æternã felicitatẽ pertingere. Lo-
qtur autẽ de fide formata, quæ ꝑ dilectionẽ operat̃, non de fide informi. ⌊Nolo em̃ vos
ignorare frẽs, qa sæpe ꝓposui venire ad vos⌋ si tñ deus ꝑmitteret, ⌊& prohibitus sum⌋
impeditus, vl' ex diuina reuelatiõe vetitus sum ab executiõe propositi mei ⌊vsq; adhuc⌋
cum ꝑsentẽ scribo ep̃lam. Impeditus aũt fuit Ap̃lus per captiuitatẽ, seu aliã occupationẽ.
Vel propter Romanoꝝ pc̃tã nondũ ꝑmisit eũ Chr̃us pergere Romam, qũo in Actibus Acto 16
legit: Vetati sunt Paulus & sui à spũ sancto loqui verbum dei in Asia, & nõ permisit eos
spũs Iesu. Postea tñ prædicauit Paulus in Asia. Ideo autem proposui venire ad vos, ⌊vt
aliquẽ fructũ habeã in vobis⌋ .i. spũalem profectũ in vobis producã, vosq; in gr̃a dei, ac Philip.1
bonis opibus fructificare faciã, & etiã vt vobis ꝑdicãdo maius meritũ in ꝑsenti, maiusq;
præmiũ in futuro acqram, q̃ oĩa final'r refero ad gloriã dei sublimis ac oĩpotẽtis, ⌊sicut 1.Cor.9
B & in cæteris gẽtibus⌋ qbus prædicaui, fructum aliquẽ habeo ⌊Græcis⌋ q naturali inge
nio pollent, & philosophiæ inuẽtores fuerunt, ⌊ac Barbaris⌋ .i. hoĩbus duris, & quasi si- 2.Mach.12
ne lege viuẽtibus. Om̃es autẽ ꝑter Latinos, Hebræos, & Græcos Barbari appellant̃, ⌊sa
piẽtibus & insipiẽtibus⌋ .i. fidelibus & infidelibus, doctis & indoctis, vnũ deũ veꝝ noscẽ 1.Cor.15
tibus, & idola venerãtibus. ⌊Debitor sum⌋ ꝑdicare eis Euãgeliũ regni cœlestis, nõ pro-
pter eoꝝ merita, aut dona ab eis recepta, sed ex cõmissione diuina, & propter beneficia
mihi diuinitus cõdonata, q̃ ordinant̃ ad hoc, vt oĩbus ꝑdicem. Gratiæ em̃ gratis datæ or
dinant̃ ad proximũ, ⌊ita q̃d in me promptũ est⌋ .i. sic ꝙ ego ob hanc obligationem, ma-
gis tñ ex charitate paratus sum, & vobis qui Romæ estis euangelizare.

¶ Prosecutio expositionis huius capituli ab eo loco, quo dicitur: Non em̃ eru besco Euangelium. Articulus. IIII.

MErito dixi me esse paratum euangelizare & vobis Romanis. ⌊Non em̃ eru- 1.Cor.1
besco Euangelium dei⌋ hoc est, nõ cõfundor publice annuntiare crucem, &
passionem ac cætera mysteria Chr̃i, quæ in Euangelio describuntur, atq; à re
probis irrident̃. Paratus sum nanq; pro nomine Iesu contumeliam pati, qm̃ Acto.5
ipse ait: Qui me erubuerit, & meos sermones, hũc filius erubescet cum venerit in regno Lucæ.9
suo. Huic cõsonat illud Psal'. Et loq̃bar in testimonijs tuis in cõspectu regũ, & non cõfun
debar. Ratio huius subijcitur: Virtus em̃ dei est in salutem omni credenti⌋ hoc est, Euan Psalm̃.118
C gelium Christi, id est, potens effectus diuinæ potestatis, seu fortis doctrina, proficiens in
salutem æternam, omni credenti per fidem formatam ac perseuerantem, ⌊Iudæo pri- Iohan.6
mum⌋ hoc est, ex Iudaismo conuersis, videlicet primitiuæ ecclesiæ, quæ ex Iudæis con Matth.24
stabat. Nam & Christus dicebat: Non sum missus nisi ad oues, quæ perierunt domus Is- Matth.15
rael, hoc ẽ, ad synagogam primo ac principal'r missus sum. Ideo Paulus aiebat Iudæis:
Vobis oportebat primũ loqui verbum dei. Deinde ⌊& Græco⌋ hoc ẽ, ex gentilitate cõ
uersis valet Euangelium. Per Grecos quasi à digniori, Gentiles significat. Repulsa em̃ ꝑ Acto.13
dicatione Apostoloꝝ à Iudæis iusta facta est trãsmigratio ad Gentiles, secundum quod Infra.3
Paulus testatur: Quia repulistis illud, & indignos vos iudicastis vitæ æternæ, ecce cõuer-
timur ad Gentes. Secundum Haymonem, Euangelium dr̃ virtus dei, qm̃ Chr̃m, dei vir Acto.13
tutem annuntiat. Secundum Ambrosium vero dr̃ virtus dei, qm̃ valet ad indulgentiam
peccatorum, & ad operationem miraculorum. Quod autem Euangelium sit virtus dei 1.Cor.1
proficiens in salutem omni credenti, deinceps declarat: ⌊Iustitia em̃ dei in eo reuelatur
ex fide in fidem⌋ Hæc iustitia dei, quæ reuelatur seu manifestatur in euangelio, sicut in
scriptura veraci, vel in Iudæo & Græco, sicut in subiecto iustificato, trip'r intelligi põt.
Primo, de increata iustitia creatoris, quæ ẽ ipsemet de⁹ sanctus & iustus. In Euãgelio qp Iohan.3
pe increata dei patris iustitia declaratur, siue describitur, quomodo scilicet maluit vnige
nitum suum pati & mori, quàm peccata manere inulta. Et quomodo Chr̃us per viam iu
stitiæ mundum redemit, quomodo etiam pater omne iudicium ꝑstitit Chr̃o, & ꝑ ipm̃ iu Roma.8
dicaturus ẽ omnes, daturusq; singulis quod merentur, nunc tñ potissimũ loqtur sanctus Iohan.5

2.Timo.4 Apostolus de iustitia dei,qua infideles vt impij iustificati sunt gratis.Sed cũ hoc ad mise D.
Roma.3 ricordiã dei ꝑmaneat,mirũ videt̃,quõo illud iustitiæ ascribat̃.Et rñdendũ scd̃m Anselmũ,
ꝙ tãta est bonitas atq̃ benignitas dei,vt iustũ sit eum etiã indignis & impijs misereri ac
parcere.Sicq́ vt hmõi actu attendit̃ iustitia ex parte bonitatis diuinæ secundũ seipsam ac
ceptæ.Misericordia quoq̃ in eo attẽdit̃,ex parte bonitatis diuinæ ad indignos relatæ.Secũ
do exponit̃ de iustitia dei creata,quam ipse causat in nobis,per quã iustificamur formal̃r
Roma.4 qa per eam deus iustificat nos gratis. Per fidem sine operibus legis. Dando eñ animæ
fidem & grãm,confert iustitiã,per quam anima iustificat̃.Hæc iustitia in Euãgelio reue-
1.Cor.2 latur,& in Chrianoꝝ cordib⁹ manifestat̃.Tertio exponit̃ de fideli ac vera diuinaꝝ pro
missionum adimpletiõe,qua deus in ecclesia,& in Euãgelio adimpleuit,q̃d in veteri te-
Lucæ.24 stamẽto prædixit,atq̃ in populo synagogæ ꝓsignauit.Hæc iustitia in Euãgelio reuelat̃.
Chro testãte:Oportet impleri oĩa quæ scripta sunt in lege & ꝓphetis,& psalmis de me.
Matth.5 Et alibi:Vnũ iota nõ peribit de lege,donec oĩa fiant.De prędicta iustitia dei scd̃o modo
Roma.10 accepta,alio loco dicit Apostolus,loquẽs de Iudæis:Ignorãtes dei iustitiã, & suam volẽ
Phil.3 tes statuere,iustitiæ dei nõ sunt subiecti.Et rursus:Inueniar in illo nõ habẽs meã iustitiã,
Esaiæ.56 quæ ex lege est,sed q̃ ex fide.Vnde per Prophetã dñs ait: Prope est iustitia mea,vt reue
letur.Erat nãq̃ veteri lege velata,sed in Euãgelio est reuelata. De qua iustitia dicit Sal-
tor:Qui crediderit & baptizatus fuerit,saluus erit.Et alibi:Fides tua te saluã fecit. Itẽq́
Marci.16 Qui credit in me,habet vitã æternã.Quælibet iustitia dei nũc ꝓdicta reuelat̃ ex fide in fi
Matth.9 dem,hoc est,ex fide prophetaꝝ & patriarchaꝝ in fide Apostoloꝝ atq̃ ecclesiæ, qa q̃d
Lucæ.7 illi crediderũt futurum,isti crediderunt implẽtũ.Vel,ex fide.i.ex actu fidei vni⁹ articuli,
Iohan.6 in fidẽ,hoc ẽ,in actũ fidei alteri⁹ articuli.Om̃ia nãq̃ testimonia fidei sunt cõnexa,& vnũ E
ex alio magis credibile reddit̃,imo & quodãmodo declarat̃,magisq́ planũ ac rõnale iu-
Psal.18 dicatur,⌊sicut scriptũ est:Iustus aũt ex fide viuit.⌋ hoc allegat Apostolus ad probãdũ ꝙ
iustitia dei reuelat̃ in Euãgelio,vel in Chriano ex fide in fidẽ. ¶Sed cũ fides sit vna(iu-
Abacue.2 xta illud:Vnus dñs,vna fides, vnũ baptisma)quõo nunc dr̃ ex fide in fidẽ, quasi sint fides
Ephe.4 diuersæ?Et rñdẽdum,ꝙ fides est vna ex parte obiecti.Numerat̃ aũt & diuersificatur,ex
parte subiectoꝝ,in eodẽ tñ fides non est,nisi vna numero, sicut & charitas. Vñ vt dictũ
est,per fidẽ intelligit̃ actus fidei, q̃ diuersificatur. Authoritas vero ab Aplo introducta,
Abacue.2 habetur in Abacuc,vbi legit̃:Ecce q̃ incredulus est nõ erit recta aĩa eius in semetipso. Iu
Esaiæ.21 stus aũt in sua fide viuet.Cui cõcordat illud quoq̃ Esaiæ: Qui incredulus est,infidelĩr agit.
Ecci.2 Vnde in Ecclesiastico inducit̃:Qui timetis dñm,credite illi, & nõ euacuabit̃ merces ve-
stra.Nullus etenĩ proprie iustus est,nisi referat opa sua ad vltimũ finẽ,q̃ est supernatura
Hiere.5 lis felicitas.Hunc aũt finẽ nõ agnoscimus,nisi per fidem,quæ in om̃i actu meritorio diri
Iohan.1 git rõnem.Idcirco in fide tanq̃ in basi seu fundamẽto virtutum,viuit iustus.Hinc etiã ait
Scriptura:Dñe,oculi tui respiciunt fidem. ¶Porro,ꝙ ex fide sit salus iustitiaq́ credẽti
um,declarat cõsequẽter Apostolus ex opposito.⌊Reuelat̃ eñ ira dei⌋.i.iusta vltio diui
næ iustitiæ ⌊de cœlo⌋ per reuelatiões cœlestes ab angelis factas,q̃ hoĩbus diuinã distri-
ctionẽ ac vltionẽ,seu pœnas inferni reuelauerũt.Vel,ira dei de cœlo.i.dei cœli, seu dei
Psal.148 cœlestis.De quo canit̃:Laudate dñm de cœlis.Vel,dei iudicis,de cœlo vẽturi ad iudicã
dum viuos ac mortuos.Vel dr̃ ira dei reuelari de cœlo,qa in die nouissimo,cœli ardẽtes
2.Petri.3 (scd̃m Petrum apostolũ)& angeli cũ iudice veniẽtes,ostẽdent irã dei cõtra iniquos. Itaq̃
Ezechi.18 reuelatur ira,indignatio, detestatio dei ⌊super oẽm impietatẽ⌋ qua peccat̃ in deũ.⌊&
iniustitiam⌋ qua peccat̃ in proximũ, ⌊hominũ⌋ ꝑuersoꝝ ⌊eorum⌋ vz ⌊q̃ veritatem
dei⌋ quã agnoscũt,hoc est,diuinoꝝ notitiã,seu diuinã iustitiã,quæ frequẽter veritas no
minatur ⌊in iniustitia detinẽt⌋.i.iniuste viuẽdo apud se retinẽt,nõ procedẽtes in actum
Iaco.4 virtutis,sed ipsam veritatẽ ab opis executiõe retrahunt atq̃ abscondũt, q̃bus competit il-
2.Pet.2 lud:Sciẽti bonum & nõ facienti,pctm̃ est illi.Et illud:Melius erat nõ cognoscere viam iu
stitiæ,quã post agnitionẽ retrorsum reuerti. Hoc loco incipit loqui Apl's contra pecca-
ta Gentilium Idololatraꝝ.De hac reuelatiõe iræ dei super impietatẽ & iniustitiã homi-
nũ ipse dñs per Prophetã protestatur:Visitabo super orbis mala, & cõtra impios iniq̃ta
Esaiæ.13 tem ipsoꝝ,& requiescere faciam superbiam infidelium,& arrogantiã fortium humilia-
bo.Insuper causa punitiõis istoꝝ subiungitur:⌊Quia quod notũ est dei⌋ hoc est, ꝑ na-
Iob 35 turalẽ rõnẽ de deo scire ꝓt,vz ꝙ deus sit iustus,& sapiẽs, approbãs bona, & reprobans
Ecci.1 mala,& quod ipsi soli sit cultus perfectissimus,vtpote honor latriæ, exhibẽdus ⌊manife
1.Timot.1 stum ẽ in illis⌋ hoc ẽ,gẽtilibus notũ fuit. ⌊Deus eñ illis reuelauit⌋ per influẽtiã luminis
Psal.4 naturalis,per q̃d anima rõnalis ex creaturis intelligit creatorẽ.De quo lumine scriptum
est:Signatum est super nos lumẽ vultus tui dñe.Vnde Origines ait : Notum dei est hoc
quod ex mundi huius dispositione & naturali rõne assequi possumus. Ignotũ vero dei ẽ,
rõ substantiæ eius quę omnem latet creaturam,similiter & mysteriũ humanę liberatiõis.

Pluribus

A Pluribus aũt modis deus reuelauit hoĩbus veritatẽ, vcꝫ per ſapiæ infuſionẽ, per angelicã
reuelationẽ, per ſanctoꝝ inſtructionẽ, ꝑ naturalẽ rõnẽ. Scd̃m Damaſcenũ q̃ꝗ oĩbus na
turalr̃ inſerta eſt cognitio exiſtẽdi deũ. Nunc tñ agit Apl̃us de reuelatiõe q̃ fit per natu-
ralem rõnẽ, q̃ ex creaturis aſcẽdit ad creatoris notitiã, ſubdit nãꝗ: ⌊Inuiſibilia eñ ipſi- 1.Timo.1
us⌋.i. diuina natura incorporea ſimplex & inuiſibilis, & pfectiões eius, quæ naturalr̃ ſciri
poſſunt, vcꝫ iuſtitia, potẽtia, prouidẽtia &c. quæ dicunt inuiſibilia dei, qm̃ licet ſint vnum
in deo, & ipſa diuina eſſentia, tñ ſecundũ rõnem diſtinguunt, diuerſimode ſignificant, & Pſalm.8
per diuerſa cognoſcunt. Hæc ergo inuiſibilia dei, ⌊à creatura mundi⌋.i. ab hoĩe q inter
creaturas huius ſenſibilis mũdi primatũ ſortit, de quo dñs dicebat: Pr̨dicate euangeliũ Marci.16
omĩ creaturæ, i. omĩ homini, ⌊ꝑ ea qų facta ſunt⌋.i. per res creatas, ⌊intellecta⌋.i. intel
lectualr̃ contẽplata. Oportet eñ inuiſibilia dei, intellectuali puroꝗ oculo intueri, ⌊con-
ſpiciuntur⌋.i. agnoſcunt. Vel per ea q̃ facta ſunt intellecta.i. per creata rit̨e conſiderata. Eſa.52
⌊ſempiterna q̃ꝗ virtus eius⌋.i. æterna ptãs dei, ⌊& diuinitas⌋ ab hoĩe cõſpiciunt, ꝑ ea
quæ facta ſunt, nõ vtiꝗ per ſpẽm, vel q̃d ſint, ſed q̃a ſunt, & q̃d nõ ſunt. Cũ eñ oĩs crea- 1.Cor.1
tura ſit q̃dam radius ſui creatoris, & oĩs effectus ſit quædã participata ſĩlitudo ſuæ cau-
ſæ (qm̃ vnumquodꝗ producit ſibi ſimile) certũ eſt ꝙ ex naturis creatis aliquo modo co Ecci.13
gnoſcat increata natura. Vidẽtes q̃ppe philoſophi ordinẽ eẽ in reb⁹, & q̃d vnum proce
dit, cauſat & gubernat ab alio, ꝑuenerũt ad notitiã vnius primi, ſummiꝗ entis, q̃d opor
tuit eſſe æternũ, perfectũ, & independẽs. Et vniformi quoꝗ motu cœleſtiũ corpoꝝ, &
ſtabili cõſiſtẽtia mũdi atꝗ gubernatiõe inferioꝝ a ſuperioribus perpẽderunt eſſe in vni-
uerſo vnum quẽdam ſummũ prouiſorẽ, dominatorẽ ac principẽ. Quàm multa aũt ve-
ra, profunda, ac mira agnouerint Plato cũ ſuis, & Ariſtoteles cũ peripateticis de inuiſi-
B bilibus dei, de ſempiterna virtute ac diuinitate ipſius, patet in libris eoꝝ. Sed & Proclus
Platonicus in Elemẽtatiõe ſua theologica de deo atꝗ diuinis ſubtiliſſime loq̃tur, q̃uis in
multis aberret. Prædictis aũt verbis Apl̃i cõſonat illud q̃ꝗ Sapiẽtis: A magnitudine ſpe- Sapį.13
ciei creaturæ poterit creator hoꝝ cognoſcibilr̃ videri. Om̃ia eñ (vt Salomon ait) pro- Prouer.16
pter ſeipm̃ opatus eſt dñs. ſ. vt in creaturis diuina maieſtas atꝗ pfectio relucerẽt, ſicꝗ ex
cõſideratiõe creaturaꝝ incitaret homo ad cõtẽplationẽ, amorẽ, ac reuerẽtiã creatoris. Eccſes.3
Hinc ſcriptũ eſt: Fecit de⁹ opa ſua vt timeat. Et iteꝝ: Leuate in excelſum oculos vr̃os, & Eſaiæ.40
videte q̃s creauit hæc. In tantũ igit̃ cognouerunt deũ, ⌊ita vt ſint inexcuſabiles⌋ de ſuis
peccatis, p̃ſertim de Idololatria. Non eñ excuſat eos ignorãtia. ⌊Quia cũ cognouiſſent Hebr.12
deũ⌋ ꝑ naturalẽ rõnẽ. ſcd̃m modũ p̃tactũ, ⌊nõ ſicut deũ glorificauerũt⌋ ſeruiẽdo ei cũ Lucæ.1.
debita reuerẽtia, ⌊aut grãs egerũt⌋ deo pro beneficijs ſuis, ⌊ſed euanuerũt⌋ hoc ẽ, ina- Sapiæ.5
nes effecti ſunt, ⌊in cogitatiõibus ſuis⌋ vanis ac friuolis, glorificãtes, & magnipẽdẽtes Matth.11
ſeip̃os ⌊& obſcuratũ⌋ luce gr̃æ priuatũ, & ſplẽdore diuin̨ ſapiæ deſtitutũ, ⌊eſt inſipiens Michæ.2
cor eoꝝ⌋ impletũꝗ eſt caligine vitioꝝ, ꝑpter vanitatẽ cogitationũ ſuaꝝ. Vnde ſcriptũ Eſaiæ.1
eſt: Væ q cogitatis iutile. Et alibi admonet dñs: Auferte malũ cogitationũ vr̃aꝝ ab ocul' 1.Cor.1
meis. Per Salomonẽ q̃ꝫ ſapia dei Chr̃s dñs cõteſtat: Ego (iquiẽs) ſapia habito i cõſilio, & Prouerb.8
eruditis interſum cogitatiõib⁹. ⌊Dicẽtes eñ ſe eẽ ſapiẽtes⌋.i. ſeip̃os de ſua ſapia iactãtes
C atꝗ in ſeipſis, non in fonte ſapiæ gloriantes, ⌊ſtulti facti ſunt⌋ corã deo ſeu diuino iudi- Ecci.1
cio, q ſtultã fecit ſapiam hui⁹ mũdi. Qui eñ ſciam creaturaꝝ, & naturalẽ ſapiam diuinoꝝ
nõ ordinat ad ſalutarẽ ac ſupnaturalẽ ſapiam, & dei honorẽ, veraciter ſtultus ẽ, tãq̃ cõtra 1.Cor.1
ordinẽ reꝝ faciẽs, & cõtra cẽſurã æternæ ſapiæ agẽs. Propter q̃d ſcriptũ ẽ: Stultus factus
eſt oĩs hõ à ſcĩa ſua. Et iteꝝ: Sapia tua & ſcĩa tua decepit te. Et rurſus: Væ q ſapiẽtes eſtis Hiere.10
in oculis vr̃is. Sed videt̃ hæc de philoſophis verificari nõ poſſe. Cũ eñ q̃dã interrogaſſet Eſa.47
Pythagorã, an ſapiẽs eẽt, dixit ſe ſapiẽtẽ nõ eſſe, ſed philoſophũ.i. ſapiæ amatorẽ. Et ei⁹
exemplo, poſteri eius ſe nõ vocauerũt ſapiẽtes, ſed philoſophos. Et r̃ndendũ, ꝙ licet nõ [illegible]
diceret ore, corde tñ dicebãt ſe ſapiẽtes, pauciſſimis forſan exceptis, q nec idola coluerũt
De q̃bus modo nõ agit̃: ⌊Et mutauerunt gloriã incorruptibilis dei, in ſĩlitudinẽ imagi- Timo.
nis corruptibilis hoĩs⌋.i. cultum, honorẽ & gloriã immortali & inuariabili deo impen-
dendã, exhibuerunt imaginibus, ſtatuis ſeu idolis hoĩm mortuoꝝ; ⌊& volucrum, & qua- Sapiæ.15
drupedũ, & ſerpentiũ⌋ Quàm verum ſit hoc, in libro Sapiæ prolixe deſcribit: Q̃uo etiã Sapiæ.11
pp̃lus Iudæoꝝ tãto errori ſubiacuit, talpasꝗ ac veſpertiliones adorauit. Eſaias atꝗ Eze Sapiæ.14
chiel proſequunt. Quidã autẽ Gentiliũ ipſas imaginatiões, q̃dam vero res ſignificatas ꝑ Eſa.2
imagines coluerunt. ⌊Propter quod⌋.i. propter Idololatriã iam p̃dictã, quæ oĩs peccati Ezech.8
origo efficit. Iuxta illud Sapiẽtis: Infandoꝝ idoloꝝ cultura, oĩs mali cauſa eſt, & princi- Sapiæ.14
piũ & finis, ⌊tradidit illos deus⌋ nõ effectiue, ſed pmiſſiue, grãm ſuã iuſtiſſime ſubtrahẽ-
do, ⌊in deſideria cordis eoꝝ⌋.i. in inordinatos appetitus, & cõcupiſcẽtias carnis, vcꝫ,
⌊in im munditiam⌋ luxuriæ, vel potius Sodomiticæ maculæ, ⌊vt cõtumelijs⌋ hoc eſt
actibus ipſi naturæ iniurioſis, nociuis, atꝗ contrarijs, ⌊afficiãt corpa ſua in ſemetipſis⌋
hoc eſt,

1.Cor.6 hoc est,in codē sexu atq; supposito,cōmittēdo pctā contra naturā. Vel,in semetipsis.i. D
adinuicē.Nā & q foenicat,peccat in coepus suū,⌊q cōmutauerūt veritatē dei,in mēda-
Hiere.9.16 cium⌋ i.diuinitatē,honorē,&gloriā,soli vero omnipotētiq; asscribēda,& exhibēda,trās-
1.Timo.1 tulerūt ad deos falsos seu idola,⌊& coluerūt,& seruierūt creaturæ⌋ vcȝ idolis suis,⌊po-
Deut 4. tius q̄ creatori,q est⌋ deus ⌊bn̄dict' in secula,amē⌋ Ecce q̄ta peruersitas.Hæc traditio im
Sapiæ.13 pioꝝ in desideria cordis eoꝝ,est grauissima pœna,quā deus in p̄senti infligit.Et est pęna
Psalm.80 dāni,cui in infeeno correspōdet carētia beatificæ fruitiōis.Vn̄ dn̄s ait in psal. Dimisi eos se
cundū desideria cordis eoꝝ,ibūt in adinuētiōibus suis. Vnū nāq; pctm̄ trahit ad aliud,
Psalm̄.80 idemq; pctm̄ est pctm̄,& cā peccati,seu culpa,& pœna culpæ. Nā hō vnum cōmittēdo
pctm̄ meret̄ à deo relinqui,atq; in aliud prolabi.Et q̄to aliqs seipm̄ erigit alti',inaniusq;
extollit,tāto meret̄ profundius cadere. Maxime q̄q;, q tā sapiētes sunt in ,ppriis oculis,
Esa.3 merent̄ relinqui,intantū,vt vitia carnis incidāt,quę sunt p̄cipue bestialia atq; turpissima.
Vnde iam subdit:⌊Propterea tradidit illos deus in passiōes ignominiæ⌋.i.in innomina
Ephe.5 bilia vitia carnis,q̄ sunt pctā contra naturā.Ignominia em̄ dr̄ quasi sine noīe dignitatis,
Osee.4 qm̄ talia scelera nō faciliter explicant̄.Prosequtur tñ Apl's spēs tāti facinoris.⌊Nā fœmi
næ eoꝝ immutauerūt naturalē vsum,in eū vsum q est cōtra naturā⌋ hoc ē, organo sui
sexus,q ordinat̄ ad cōceptionē prolis,abusi sunt,ita vt fœmina fœminæ misceret̄. ⌊Silr
Esa.24 aūt & masculi relicto naturali vsu fœminæ⌋.i.legitima seu naturali cōmixtiōe ac copula
cū muliere,⌊exarserūt⌋ igne libidinis ⌊in desideriis suis⌋ turpissimis⌊in inuicem⌋ scili
Psalm̄.117 cet ⌊masculi in masculos turpitudinē operātes⌋ polluēdo se mutuo variis modis.Sed & E
Ezech 16 si masculus fœminæ cōmisceat̄ alio modo,loco,seu organo,quā natura cōcessit,cōtra na
Michææ.1 turā peccat̄,⌊& mercedē quā oportuit erroris sui in semetipsis recipiētes⌋ Sic cōstruē-
da & itelligēda ē lr̄a.Predicti Idololatrę ac Sodomitici recipiētes à deo pmissiue,à seipsis
aūt causaliter,recipiētes (inquā)& sustinētes in semetipsis.i. in propria natura mercedē
sui erroris.i.retributionē seu p̄miū suę Idololatrię.s.traditionē & lapsū i passiōes ignomi
nię,quā mercedē optuit,vel decuit eos recipere scd̄m dictamē ac ordinē diuinæ iustitię,
qua vitia vitiis proportionabilr puniunt̄.Vnde quēadmodū iactātia propriæ sapiæ me-
ruit,vt in Idololatriā caderēt,sic Idololatria ,ppter grauissimā suā deformitatē meruit,
vt innominabilia carnis pctā inciderēt.⌊Et sicut nō probauerūt⌋ hoc est,nō putauerūt,
nec ope oñderunt,⌊deū habere in notitia⌋ actus humanos.i.æstimauerunt deū nō co-
Iob.22.21 gnoscere pctā hoim,dicētes illud Iob: Deus excelsior cœlo est,nec nr̄a cōsiderat,& cir-
Ezech.9 ca cardines cœli pambulat.Et illud Ezechielis:Dereliqt dn̄s terrā,& dn̄s nos non videt,
2.Timo.3 ⌊tradidit illos deus in reprobū sensum⌋ hoc est,in itellectū puersum,priuādo eos lumi
ne gr̄æ ac verę sapiæ,q̄tn',sicut circa diuinū intellectū errauerūt,sic in suo itellectu puni
Psalm̄.93 rent̄. Tales sunt oēs q diuinā prouidētiā negāt.De qbus ait Psalmista: Dixerunt,nō vi-
Sopho.1 debit dn̄s,nec intelliget deus Iacob.Et Sophonias:Dicūt nō faciet dn̄s bene,& nō faciet
Amos.5 male.Contra quos dn̄s loqtur per Amos prophetam:Cognoui multa scelera vestra,&
fortiora peccata vestra.Vel sic:Sicut nō probauerūt, hoc est,nō curauerūt deum habe-
re in notitia.i.cognoscere deum,veraciter,tradidit illum in reprobum sensum, excæcā-
do corda ipsoꝝ permissiue,ita q̄ eis cōuenit illud propheticum: Sapientes sunt vt faciāt
Hiere.4 mala,bene aūt facere nescierunt,⌊vt faciant ea quæ nō cōueniunt⌋ hoc est, quæ deo,ra F
tioni,atq; ecclesię cōtrariant̄.Hæc dictio,vt,nō tenet̄ hoc loco causalr,sed cōcomitāter.
Non em̄ idcirco tradidit illos in reprobū sensum directe vt faciāt mala.sed opatio mali
Nota cōsecuta est traditionē,seu derelictionē ipsoꝝ prædictā.Sicq; frequēter in libro isto ac-
cipit̄.Sic ergo tradidit illos deus,⌊repletos omni iniqtate⌋hoc est,omni pctō.Pctm̄ rm̄
1.Iohan.3 iniqtas est,i.contra iustitiam secundū Iohannē. ¶Præterea,ponit partes seu spēs iniqta
tis,⌊malitia⌋ qua alter alteri damnū inferre conat̄ ⌊fornicatione⌋hoc est,illegitimo cū
muliere cōcubitu,⌊auaritia⌋ hoc est,inordinato appetitu temporaliū rerum⌊ neqtia⌋
id est, puersitate,seu temeritate nepharia,⌊plenos inuidia⌋ quæ est tristitia de bono al-
terius,⌊homicidiis,contētione, dolo, malignitate⌋ hoc est, voluntate igne malitiæ in-
Leuit.19 flammata,⌊susurrones⌋ hoc est,discordiæ seminatores,cōtra quos Moyses p̄cipit:Nō
Ecci.28. eris susurro in populo.Et Ecclesiasticus ait:Susurro & bilinguis maledictus,multos em̄
turbauit pacē habētes,⌊detractores⌋hoc est,alioꝝ famā denigrātes,de eoꝝ defectibus
inordinate loquēdo,vel falsa imponēdo,⌊deo odibiles⌋ quātū ad culpā. Odio em̄ deo
Sapiæ.14 sunt impius,& impietas eius. Vnde Ecclesiastes ait:Si mordeat serpēs in silētio,nihil mi-
Eccls.10 nus eo habet,q occulte detrahit.Agēdum est ergo,q̄d ait vir sanctus: Detrahentē secre
to proximo suo,hunc psequebar,⌊cōtumeliosos⌋.i.verbis vel actibus iniuriātes.Quod
Psalm̄.100. valde iniquū est,iuxta illud:Hō assuetus in verbis improperii, oībus diebus vitæ suæ non
dirigetur ⌊supbos⌋appetēdo honores,⌊elatos⌋nolēdo habere æqualē aut supiorē,⌊inuē
Ecci.23 tores maloꝝ⌋excogitādo nouos errores,aut culpas,⌊parētib' nō obediētes,isipiētes.⌋
male

A male sentiendo de rebus diuinis ⌊ incompositos ⌋ moribus ⌊ sine affectione ⌋ .i. tepidos, carentes zelo iustitiæ, & charitatis feruore, ⌊ absq; fœdere ⌋ .i. obseruatione pacti, societatis, & amicitiæ. Vnde scriptum est: Qui dissoluit pactum, nunquàm effugiet, ⌊ sine misericordia ⌋ .i. crudeles. Viscera nanq; impiorum crudelia. In talibus adimpletur quod Iacobus ait: Iudicium sine misericordia fiet ei, qui non fecerit misericordiam. Ezech.12 Prouer.27 Iaco.2

¶Expositio. II. cap. Propter q̃d inexcusabilis es o homo. Art. V.

Quoniã itaq; digni sunt morte æterna, nõ solum q pctã prædicta cõmittunt, sed etiã qcũq; cõsentiunt, vel quũ possint, nõ impediũt. ⌊ Propter hoc inexcusabilis es ⌋ à peccato ⌊ o hõ omis q iudicas ⌋ .i. dãnas seu reprobas aliũ nõ scdm ordinē æqtatis, ac regulas iuris, sed inordinato iudicio. ⌊ In quo eñ alteꝝ iudicas ⌋ hoc modo teipm cõdemnas ⌋ .i. dãnatiõe dignũ oñdis, ac profiteris. Iuxta quẽ sensum scriptũ est: Dũ maledicit impius diabolũ, maledicit ipse aiam suã. Vnde ait saluator: Ore tuo te iudico serue nequã. Et alibi: Hoc tuũ est iudiciũ, q̃d ipse decreuisti. Veruntñ qm̃ sacra scriptura frequẽter hortat nos ad iudicandũ, iuxta illud Prophetæ: Indicabo tibi homo qd sit bonũ, aut qd dñs reqrat à te facere iudiciũ. Et infra dicit Apl's. Spũalis hõ oñia iudicat. Freqñter qq; prohibet nos iudicare, pſertim in hoc libro eplaꝝ Pauli: Ad Roma.1 Eccl.21 Luc.19 1.Regũ.20 Miche.6 1.Cor.2

B agnoscendũ ergo, qũo hæc oĩa intelligi debeãt, scire oportet, q iudiciũ proprie sumptũ, est actus virtutis, vel determinatio iuris seu definitio iusti. Talis aũt determinatio iuris, ē actus iustitiæ, ideo iudiciũ ē actus iustitiæ, tanq̃ inclinãtis & disponẽtis iudicãtē, vt dign⁹ atq; idoneus sit ad iudicãdũ. Actus nãq; virtutis ex virtute ꝓcedit. Nec pt bñ iudicare de opibus virtutis, q habitũ virtutis nõ habet. Vñ cast⁹ bñ iudicat de ptinẽtibus ad castitatē & fortis de his q̃ ad fortitudinẽ ptinẽt, Iudiciũ tñ est actus rõnis seu prudẽtiæ tanq̃ dirigẽtis atq; sñiam ꝓferẽtis. Inq̃tũ itaq; iudiciũ procedit ex quadã cõnaturalitate iudicãtis ad iudicata reqrit habitũ virtutis in iudicãte. Qm̃ ergo iudiciũ actus iustitiæ est, intantũ licitum phibet, inquãtũ ex iustitia orit. Ad hoc aũt, q iudiciũ sit actus iustitiæ tria sunt necessaria. Primo vt procedat ex inclinatiõe virtutis, nõ ex impetu passiõis aut suspitiõis. Secũdo, vt procedat ex authoritate ꝑsidẽtis. Tertio, vt proferat scdm rectã rõnē prudẽtię. Quodcũq; hoꝝ defuerit, erit inordinatũ, illicitumq; iudiciũ. Si etem̃ primũ defuerit, vocat peruersum: si scdm, dr vsurpatũ: si tertiũ desit, temerariũ appellat. Vñ Chrysostom⁹ sup Matthæũ: Qui in magnis peccatis sunt, eos iudicare nõ debet q in eisdẽ peccatis, aut certe minoribus sunt. Et hoc scdm Thomã potissimũ veꝝ est, qñ pctã plati, aut iudicia publica sunt, & qñ nõ est necesse iudicare de alia rõne officij. Si vero pctã occulta sint, & necesse sit iudicare rõne iniuncti officij, pt cũ timore ac humilitate iudicare siue arguere. Si aũt pctã sint manifesta, & nihilomin⁹ iudicare oporteat, debet prĩo intra se pœnitere.

C Nobis vero diligẽter pẽsandũ est illud S. Ambrosij: Iudicet de errore, & culpa alteri⁹, q in seipso nõ habet q̃d iudicet, ne cũ de alio iudicat, in seipm ferat sñiam. De pdictis ergo inordinatis iudicijs intelligẽda sunt loca scripturæ, in qbus vetat iudiciũ. Sicut cũ dr: Nolite iudicare, & nõ iudicabimini. Põt aũt & debet qlibet nr̃m iudicare, reprobare, & castigare seipm. In cõi qq; possum⁹ iudicare de actibus q̃ qbus hoĩm secũdũ doctrinã & determinatiõnẽ scripturæ. Vt, q omis homicida damnabitur & omis superbia sit pctm̃. Math.7

¶Duo vero sunt in qbus scdm Augustinũ vitare debem⁹ iudiciũ. Primo, quũ ignoramus q̃ animo aliqd fiat. Idcirco de occultis ac dubijs iudicare prohibemur. Secũdo, dũ ignoramus qualis futurus sit q iudicandus videtur. Et qa hoc semper ignoramus, nõ debemus absolute personã alterius iudicare, ꝑsertim cũ ignoremus, an dignus sit amore, an odio, possitq; omi momento à deo tangi, compungi, pœnitere, & purificari. De actibus tñ manifestis, & quæ animo bono fieri nequeunt, iudicare permittimur, cõpatiẽdo potius, q̃ spergẽdo. ¶Deniq; iudiciũ duplex est. s. discretionis, quo inter bonũ & malum discernitur, & remunerationis, quo de ꝑmio sententiat. Hoꝝ iudicioꝝ vtrũq; laudabile est, seruatis circũstantijs & cõditiõibus debitis. De iudicio qppe discretiõis dñs loqtur per Prophetã: Si separaueris ꝑtiosum à vili, quasi os meũ eris. De quo in Iob habet: Iudiciũ eligamus, & inter nos videam⁹ qd sit melius. Itemq;: Nunqd q non amat iudicium, potest sanari? Iudiciũ aũt remuneratiõis est duplex, videlicet approbatiõis, quãtũ ad bonos & reprobatiõis quantũ ad malos. Sciendũ quoq; q Paulus hoc loco ad lr̃am loqtur cõtra ecclesiam Romanoꝝ quæ ex Iudæis & Gentibus collecta erat, q se mutuo iudicabant. Iudæus eñ iudicauit Gentilem de transgressione legis naturalis. Gentilis vero Iudæum de præuaricatione legis diuinæ. Quilibet vero istorum secundum Apostolum inexcusabilis est. Cuius ratio subditur: ⌊ Eadem eñ agis ⌋ Hoc est, similia, vel eadem genere, aut specie tu Iudæe operaris, ⌊ quæ ⌋ in Gẽtili ⌊ iudicas ⌋ .i. redarguis atq; cõdẽnas. Vel eadẽ agis tu Gentilis quæ in Iudæo iudicas. Hoc generalr̃ accipi pt de vnoquoq; nostrũ qui de illo pctõ aliũ iudicat, q̃d ipse in seipso nõ corrigit. Quod cõseqñter declarat Apostolus. Eccles.9 Hiere.15 Iob.34 Ibidem 1.Cor.4 Math.7

Iob. Esa. stolus. ⌊Scimus enim⌋ per naturalem rationem, vel supernaturalem illuminationem, ⌊quoniam iudicium dei est
secundum veritatem⌋.i. secundum iustitiam, qua reddit singulis quod merent, hoc est, scimus quod iudi D
cium dei sit iustum ⌊in eos⌋.i. aduersus eos, ⌊qui talia agunt⌋.i. se inuicem temerarie iudicant, si-
Origenes cut iam dictum est. Tales enim reprobat deus. Circa quod Origenes sic ait: Illud hoc loco vi-
detur ostendi, quod solius domini sit, secundum veritatem iudicium, quia corda hominum nosse & mentis se-
creta dinoscere solius est dei. Sunt enim quædam quæ committunt opere quidem malo, animo autem non malo,
vt si quis (verbi causa) hominem non voluntate occiderit. Alia vero fiunt opere bono, sed animo non
bono, vt si quis misericordiæ opus non pro domini mandato, sed vt laudetur ab hominibus faciat. Hoc
tamen non est sic accipiendum, quasi iudicia hominum non sint iusta & vera, sed quod non sunt tam vniuer-
saliter vera & iusta, nec adeo certa, maxime subtracta illuminatione diuina. ⌊Existimas autem
hoc o homo omnis qui iudicas⌋ inordinate ⌊eos qui talia agunt⌋.i. præmemorata peccata com-
Iob. 1 mittunt, ⌊& facis ea⌋ quæ in aliis iudicas, ⌊quia tu effugies iudicium dei⌋ hoc est, damnationis sen
tentiam & iusta tormenta. Quasi dicat: Noli hoc æstimare. Loquitur Apostolus interrogatiue:
⌊An diuitias bonitatis eius⌋.i. plenitudinem seu abundantiam pietatis diuinæ, ⌊& patien-
Iob. 25 tiæ⌋ qua non statim vlciscitur illatam sibi iniuriam, ⌊& longanimitatis⌋ qua diu iniquorum conuer
Esa. 30 sionem expectat, vt indulgentiam consequantur, iuxta illud Prophetæ: Propterea expectat dominus
Ezechi. 18 vt misereatur vestri. Non enim vult mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. Patientia autem cum
sit virtus moralis, passionem tristitiæ ordinans non proprie competit deo nisi per similitudinem ope
Prouer. 28 ris. ⌊An ergo ista contemnis⌋ Quasi dicat: Mirum est, si tantam pietatem & gratiam dei non pen
sas, neque honoras. Hanc contemnit, qui ex pia dilatione vltionis diuinæ peioratur, peccan- E
Iob. 24 do securius, & concessa pœnitentiæ tempora expendendo in actibus prauis. Quemadmodum scriptum
2. Petri. 3 est, de ingrato ac impio: Dedit illi deus locum pœnitentiæ, & ille abutitur eo in superbiam.
⌊Ignoras quoniam benignitas dei ad pœnitentiam te adducit?⌋.i. hoc merito ignorare non debes
quod misericordia dei te patienter ac longanimiter sustinendo, quantum in se est, instigat, & du
Psalm. 89 cit te ad pœnitentiam peragendam. Per inspirationem enim angelicam ac diuinum instinctum ad mouen
Sapiæ. 11 tur iniqui conuerti ad dominum. Vnde Sapiens: Misereris (inquit) omnium domine, & dissimulas peccata hominum
propter pœnitentiam. ¶Deinde ostendit Apostolus, quid homo meretur incidere, non attendendo bonitatem
longanimitatis ac patientiæ dei, qui pie præstolatur pœnitentiam nostram. ⌊Secundum duritiam autem tuam⌋ per
obstinationem ac pertinaciam qua diuinæ inspirationi resistis, nec verbo dei mentem tuam ape-
Hier. 8 ris, ⌊& impœnitens cor tuum⌋ quod de pristinis malis non dolet, nec futura vitare molitur, ⌊the
Sopho. 1 saurizas⌋.i. multiplicas ⌊tibi iram⌋.i. districtam vindictam exercendam ⌊in die iræ & reuelatio-
Esaiæ. 56 nis iusti iudicii dei⌋.i. in die nouissimo, in quo deus maxime iratus videbitur, & secreta producet
Abacuc. 2 in lucem. Tunc enim reuelabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium. Hinc scri
1. Cor. 4 ptum est: Cor durum male habebit in nouissimo. Et de peccatore indurato dominus ait per Prophetam:
Ecci. 3 Scio, quia durus es tu, & neruus ferreus ceruix tua, & frons tua ænea, ⌊qui reddet vnicuique secundum
Esaiæ. 48 opera sua⌋ Iuxta illud Apocaly. Ecce venio cito, & merces mea mecum est, dare vnicuique
Apo. 22 secundum opera sua. Hoc noui & veteris testamenti scriptura concorditer clamat. Vnde in Eccle
siaste scribitur: Cuncta quæ fiunt adducet deus in iudicium pro omni errato, siue bonum, siue malum.
Eccle. 12 Et Hieremias propheta: Domine cuius oculi aperti sunt super omnes filios Adam, vt reddas vnicuique se
Hiere. 32 cundum vias suas. In his autem atque similibus locis scripturæ per vias seu opera, intelligendi sunt quicunque
actus humani tam interiores quam exteriores, videlicet cogitatio, affectio, locutio, operatio. ¶Conse- F
quenter ostenditur in specie, quod dicebatur in genere. ⌊His quidem qui secundum patientiam boni operis, glo
riam & honorem⌋ Sic legenda est litera. Deus reddet singulis secundum opera sua. His quidem qui sunt boni
operis.i. bonæ vitæ, secundum patientiam dei, qui eorum conuersionem longanimiter expectauit, & ita be-
ne vsi sunt patientia dei, reddet pro præmio, gloriam.i. beatitudinem siue lætitiam, vel claram cum laude
notitiam, clarificando eos in cordibus aliorum, & honorem.i. reuerentiæ exhibitionem in signum vir-
Luc. 12 tutis ipsorum. Nam & deus honorabit eos, constituendo eos secum in regno cœlorum, ⌊& incor-
1. Cor. 9 ruptionem⌋.i. immortalitatem, impassibilitatem, atque perpetuam securitatem, his inquam ⌊quærentibus vitam
æternam⌋.i. referentibus cuncta quæ ad vltimum finem seu veram felicitatem quæ est vita æterna, non ad tem
Matth. 6 porale commodum aut laudem humanam. Vnde ait saluator: Primum quærite regnum dei. Et Apostolus:
Colo. 3 Quæ sursum sunt, quærite. Hoc modo exponitur litera ista communiter. Videtur quoque sic posse exponi. His qui
secundum patientiam boni operis sunt.i. qui opera bona patienter egerunt, & per patientiam custodierunt,
Lucæ. 21 dabit gloriam & honorem. Propter quod dicit saluator: In patientia vestra possidebitis animas vestras.
Hebræ. 10 Vel sic: His qui secundum patientiam ambulauerunt.i. patienter conuersati sunt, retribuet deus boni ope
ris.i. pro bono opere gloriam & honorem, tanquam condignam mercedem. ⌊His autem qui⌋ sunt ⌊ex conten-
tione⌋.i. insimul litigant & pacis iura violant vel deo resistere satagunt, ⌊& qui non acquiescunt
Deuter. 31 veritati⌋.i. iustitiæ seu sanæ doctrinæ quæ admonent conuerti ad deum, ⌊credunt autem iniquitati⌋.i.
2. Timo. 2 vanis erroribus ac falsis dogmatibus, quod contradicit Apostolus ad Hebræ. Doctrinis variis & peregri
Iohan. 8 nis nolite abduci. His itaque superueniet ⌊ira⌋.i. diuina vltio ⌊& indignatio⌋.i. detestatio
Hebræ. 13 qua iudex æternus eos contemnet, ⌊tribulatio⌋ corporis ⌊& angustia⌋ mentis, veniant in-
quam,

quam hæc,⌊in omnẽ animã hominis operãtis malũ⌋ nisi pœniteat. Nã & corporis pœ-
A na redũdat in animã,& econuerso.⌊Iudæi primũ⌋.i.pcipue,qm̃ propter legẽ diuinã ei Luc.12.
traditã grauius peccauit,& fortius punief,⌊& Græci.⌋Si p Græcos intelligaf gens illa spe
cialis,tũc Græcus post Iudæũ exprimit,qa præ cæteris gẽtibus magis peccauit atq; puni
tus est,eo q in naturali philosophia & subtilitate ingenij pfulgebat. Vbi em̃ maius donũ
sciẽtiæ,ibi puaricator grauiori subiacet culpæ & pœnæ. Si vero p Græcũ intelligant Gẽ
tiles cõmuniter,tũc post Iudæũ ponit Græcus,qm̃ minus peccauit,loquẽdo in genere,
& cæteris paribus. His verbis Apostoli cõsonat illud Prouerbiorũ,q̃d ex psona æternæ sa Prouer.1.
pientiæ dicit: Quia vocaui,& renuistis,& increpatiões meas neglexistis,ego q̃q; in interi
tu vestro ridebo,cũ irruerit repẽtina calamitas,& interitus quasi tempestas ingruerit,qñ
venerit sup vos tribulatio & angustia. Hoc loco Apl'us cõtẽtiosos redarguit. Vnde & Ia Iacobi.3
cobus apl'us dicit: Si zelũ amarũ habetis,& cõtentiones sunt inter vos,nolite gloriari.& Esaiæ.38
mẽdaces esse aduersus veritatẽ. Deniq; tãta est culpa cõtentionis, vt propter ipsam cor-
poralis exercitatio reprobet,dicẽte dño p prophetã: Ecce ad lites & cõtentiones ieiuna Esaiæ.58
tis. Nunqd tale ẽ ieiuniũ q̃d elegi? ⌊Gloria aũt & honor⌋ de qbus iã dictũ est ⌊& pax⌋
.i.trãquillitas mẽtis,seu securitas ab impugnatiõe hostili,dabunt pro pmio ⌊omni ope-
rãti bonũ⌋ ex charitate,⌊Iudæo primũ⌋.i.pcipue,qa in genere plus alijs meruerunt Iu- Iob.34
dæi ad Christũ cõuersi,videlicet sancti apl'i,ac primitiua ecclesia,⌊& Græco⌋.i.gẽtilib' Ecci.35
⌊Nõ est em̃ acceptio psonarũ apud deũ⌋.i.deus in iudicãdo nõ attẽdit psonã,& ea quę Matth.22.
nõ habẽt rationẽ meriti siue demeriti,sed sola opa pensat,& vnumquẽq; secundũ merita Luce.20
sua iudicat. Propter q̃d asserebat Petrus: In veritate cõperi qm̃ non est psonarũ acceptor Galat.2
deus,sed in omni genere q timet deũ,& operaf iustitiã,acceptus est illi. Et p prophetam Ephe.6
B dñs loquitur: Vnũquẽq; iuxta vias suas iudicabo. Ad hãc perfectionẽ hortaf nos sermo Coloss.3
diuinus per Mosen dicẽs: Iuste iudicabis,nec cõsideres personã pauperis,neq; honores Iaco.2
vultũ potẽtis. Porro,q apud deũ non sit personarũ acceptio,sed iustum iudiciũ,probat. Acto.10
⌊Quicunq; em̃ sine lege⌋ scripta atq; Mosaica ⌊peccauerũt,⌋ videlicet nõ habẽdo legẽ Ezech.18
.i.gentiles qui peccatũ cõmiserunt,nõ quia legẽ scriptã trãsgressi sunt,quia nec eã habue Leuit.19
runt,⌊sine lege peribũt⌋.i.nõ propter huius legis puaricationẽ dãnabunt,sed propter
hoc,q legẽ naturalẽ non seruauerũt cũ fide saluatoris saltẽ implicita,vt plenius ostẽdet.
¶Cũ em̃ dicat Ambrosius: Peccatũ est præuaricatio legis diuinæ,quæri potest, qũo ali-
quis peccare valeat sine lege? Et rñdendũ,q in definitione Ambrosii,per legẽ diuinã in-
telligitur quælibet lex data à deo,à quo cõstat naturalẽ legẽ fluxisse,datãq; esse. ⌊Et qui-
cunq; in lege⌋ scripta ⌊peccauerũt,⌋ eã nõ obseruando sicut Iudæi,⌊per legẽ⌋.i.ex ipsa
lege scripta,vel propter legis transgressionẽ ⌊iudicabunt⌋ iudicio reprobationis: Vnde
Chr's aiebat Iudæis: Est qui accusat vos Moses,in quo speratis. ⌊Non em̃ auditores le- Iohan.17
gis⌋ diuinitus datæ,⌊iusti sunt apud deũ,⌋ nisi obediant legi,ideo subdit,⌊sed factores
legis⌋.i.qui legis mãdata adimplẽt,⌊iustificabunt⌋.i.iusti erũt ac reputabũtur apud deũ. Iaco.2
Nã & fides sine operibus mortua est. Et in euãgelio Chr's testatur: Omnis q audit verba Matth.7.
hæc,& nõ facit ea,assimilabitur viro stulto,qui ædificauit domũ suã supra arenã. Et alibi: Luc.11
C Beati q audiunt verbũ dei,& custodiunt illud. Ipsa ergo impletio legis per grãm,ex qua
procedit impletio,iustificat hominẽ,estq; iustificatio eius. Deniq; q ipsa obseruatio legis
iustificet,elucescit ex hoc. ⌊Cũ em̃ gẽtes⌋.i.gentiles,⌊q̃ legẽ⌋ scriptã seu Mosi,⌊nõ ha
bent,⌋ qa nõ tenebãtur ad eã ⌊naturaliter⌋.i.ex naturalis rõnis dictamine,adiuti tñ lu-
mine gratiæ,sine qua nemo vnquã saluatus est. Nõ em̃ ex puris naturalibus quisq̃ saluat; 1.Iohan.3.
cũ salus nostra sit supernaturalis felicitas.s.visio per speciẽ,ad quã sine fide,charitate & Hebræ.11.
gratia dei nullus viator pertingit,⌊ea q̃ legis sunt faciunt⌋.i.legẽ scriptã obseruãt, quan
tũ ad pcepta moralia decalogi,q̃ sunt de dictamine rationis naturalis,⌊eiusmodi⌋ gẽtes
⌊legẽ (Mosaicã) nõ habẽtes,ipsi sibi sunt lex⌋.i.propria ratio est eis pro lege,⌊qui ostẽ-
dunt⌋ bene viuẽdo ⌊opus legis,⌋ q̃d à lege scripta pcipitur fieri aut vitari,⌊scriptum in
cordibus suis⌋.i.intellectui naturali impressum,ita q ratio dictat eis,q̃d dictat ratio scri Tob.4
pta. Dũ em̃ nõ faciunt alteri q̃d sibi nolunt fieri (q̃d vtiq; naturalis ratio dictat) implẽt ea Matth.7
q̃ iubet lex scripta. Nã & secundũ Apostolũ: Qui diligit proximũ,legẽ impleuit. Hi ergo Roma.13
qui naturaliter agũt ea q̃ legis sunt,sibi sunt lex,q̃d declarat Apl'us p effectũ,videlicet per
cõscientiæ testimoniũ. Subditur em̃,⌊testimoniũ⌋ boni vel mali ⌊reddẽte illis cõscientia
ipsorũ.⌋ q̃ ex naturali iudicio rationis reprobat malũ,& approbat bonũ. Recalcitrat em̃
quodãmodo operi vitioso,cõsentitq; actui virtuoso, ⌊& inter se inuicẽ cogitationũ ac-
cusantiũ aut etiã defendentiũ.⌋ More Græcorũ ponit genitiuũ pro ablatiuo,vt sit sensus,
cogitationibus se inuicẽ accusantibus.i.peruersis cogitationibus q̃ malos accusant,etiã
defendẽtibus.i.cogitationibus bonis,q̃ bonos excusant atq; defendunt. His,inquã,cogi-
tationibus testimoniũ damnationis vel salutis reddentibus illis,id est,pdictis gentilibus.

Istæ cogitatiões accusantes ac defendẽtes, hoc est, malæ ac bonæ examinant, dijudicant D
& declarãtur corã naturali iudicatorio hois, q̃si corã iudice p prima agibiliũ principia na
Matth.7 turaliter inserta & cognita, sicut est illud: Quod tibi vis fieri, fac alteri. Quãuis aũt testi-
moniũ istud modo reddat cõsciẽtia, tñ in futuro extremo iudicio clarius phibebit. Tunc
nãq; quilibet cõscius erit sibi de proprijs bonis ac malis. Idcirco subiungit, ⌊in die cũ iudi
cabit deus occulta hominũ⌋.i. in die iudicij qñ aperiẽtur cõsciẽtiarũ libri, ⌊secundũ euan
geliũ meũ⌋.i. secundũ q̃d ego euãgelizo ac pdico. Euãgeliũ em̃ est Chri tanq̃ authoris,
Iohannis vero, Matthæi, Lucæ, & Marci, tanq̃ scriptorũ, Pauli aũt & aliorũ aplorũ, tanq̃
pdicatorũ. Quod vero mox subditur, ⌊p Iesum Christũ⌋ referri potest ad illud q̃d dictũ
est: Iudicabit deus &c. quia p Christũ hominẽ exercebitur illud iudiciũ, ita q̧ ipse, vt hõ
erit executor iudicij. Pater enĩ nõ iudicat quenq̃, sed iudiciũ om̃e dedit filio. Vel ad illud
Iohan.5 q̃d dictũ est, scd̃m euãgeliũ meũ. Per Chr̃m em̃ factũ est euãgeliũ Pauli, sicut superius ait:
Per quẽ accepimus grãm & apostolatũ. Potest q̃q; ita exponi. Testimoniũ illis reddente
Roma.1 cõsciẽtia ipsorũ.i. cõscia operũ, nec solũ cõscientia operũ, sed & conscia cogitationũ inter
se inuicẽ accusantiũ aut defendẽtium, iuxta sensum phabitũ. Dicit autẽ glossator, q̧ in die
iudicij cogitatiões accusabunt animã, vel defendẽt, nõ q̃ tunc erũt, sed q̃ nunc sunt in no
bis, quarũ quædã notæ, atq; signacula relinquunt in corde nr̃o, velut in cera, q̃ in occulto
nunc pectoris posita, tunc reuelari dicunt p Chr̃m. Sed cõtraire huic videtur, q̃d ait An
selmus, & alij sancti, q̃d etiã certũ est. s. q̧ in die iudicij erit in reprobis conscia vrens atq;
remordẽs, in electis vero cõscia bonę fiduciæ. Omniũ enĩ opa cunctis patebunt. Sciendũ
ergo, q̧ cogitatiões q̃ nunc sunt, tũc accusabunt vel defendẽt p modũ meriti siue demeri
ti. Cogitatiões vero q̃ tunc erunt, accusabũt aut defendẽt nõ p modũ meriti vel demeri- E
ti, qa nõ erit tunc locus merẽdi, aut demerẽdi, cũ via sit finita, sed tanq̃ signa pteritorũ me
ritorũ aut demeritorũ. Et sic glossator saluatur p distinctionẽ. ¶Cõsequẽter Aplus Iudę-
Exo.20.34 os aggreditur, probãs eos, q̃tũ ad aliquid, deteriores gẽtilibus. Quo em̃ plura bñficia atq;
auxilia cõtra pctm̃ receperunt, eo grauius peccauerunt in eodẽ gñe culpæ, qa quo status
sublimior, eo ruina est maior. Deniq; excellẽtia status Iudæorũ fuit in hoc, q̧ legẽ diuinã,
Deuter.4. pcepta moralia, iudicialia ac ceremonialia, diuersaq; alia gratiarũ munera receperũt. Vn
de Moses loquebatur: Quæ est alia gens sic inclyta, vt habeat ceremonias, iustaq; iudicia
& vniuersam legẽ, vt populus tuus Israel? Ipsi vero ingrati deo fuerunt. Propter q̃d dñs
cõqueritur p prophetã: Filios (inquiẽs) enutriui & exaltaui, ipsi aũt spreuerunt me. His er
Esa.1 go nunc ait Aplus, ⌊Si aũt (.i. quia) tu Iudęus cognominaris⌋ à Iuda patriarcha, q inter
Gene.49 frẽs suos fortissim⁹ erat, vt dicit scriptura. Primo siqdẽ appellati sunt Hebręi ab Heber in
1.Para.15 q̃ remãsit lingua Hebraica, q̃ ante cõstructionẽ turris Babylonicæ oĩbus erat cõis, iuxta
Gene.11. illud: Erat aũt terra labij vnius. Postmodũ dicti sunt Israelitæ à Iacob, q vocatus ẽ Israel.
Geñ.32.35 Tertio dicti sunt Iudæi à Iuda. Hoc tñ noĩe specialiter vocabãtur duæ tribus. Nã Israel
3.Reg.12 dictæ sunt aliæ decẽ tribus à tpe separatiõis suæ à domo Dauid, ⌊& requiescis⌋.i. psistis,
⌊in lege⌋ Mosaica nõ euagãdo per diuersos errores more gẽtiliũ, ⌊& gloriaris in deo⌋
Hebræ.6 .i. in cognitiõe ipsius, ⌊& nosti voluntatẽ eius⌋ ex doctrina legis ac prophetarũ, ⌊& pro
bas⌋.i. approbas seu cõmẽdas, ⌊vtiliora⌋.i. pfectiora & viciniora saluti, ⌊instructus per
legẽ,⌋ in q̃ diuersi gradus pfectionũ docent, ⌊cõfidis⌋.i. psumis & æstimas ⌊teipm̃ ducẽ
eẽ cæcorũ⌋.i. tãtæ pfectiõis vt alijs spũaliter excæcatis possis viã virtutis ostendere, eosq; F
in via dei pcedere, atq; ad rectũ finẽ pducere. Cõfidis q̃q; te ⌊lumẽ (esse) eorũ q in tene-
bris⌋ ignorãtię, ⌊sunt⌋.i. tãtæ gr̃æ ac sciæ vt ignorãtes valeas illustrare, ⌊eruditorẽ insi
pientiũ⌋.i. diuinorũ cognitiõe carẽtiũ. s. infideliũ, q̃s Iudæi sæpe cõuerterũt ad deũ, ⌊ma-
Hebr.5. gistrũ infantiũ,⌋ hoc est, paruulorũ seu imperfectorũ, q solidũ cibũ capere nõ valẽtes, ex-
pertes sunt sermonis iustitiæ, ⌊habentẽ formã⌋.i. pfectionẽ alijs exẽplarẽ, ⌊sciæ⌋ in agẽ
dis, ⌊& veritatis i lege⌋.i. in credẽdis ac speculatiuis. Porro q̃d subdit, interrogatiue, ad-
miratiue & increpatiue intelligẽdũ est. Qui ergo aliũ doces, teipm̃ nõ doces? ⌋.i. cũ alium
docere psumas, cur teipm̃ nõ doces? Et mirũ est q̧ teipsum nõ doces. Et male agis, eo q̧
teipm̃ nõ doceas. Simili modo legẽda sunt q̃ sequuntur. ⌊Qui pdicas nõ furãdũ, furaris?
Qui dicis nõ mœchãdum, mœcharis?⌋ Cõmiserunt aũt Iudæi & spũale furtum ac mœ-
chationẽ, subtrahẽdo à lege sensum de Chr̃o ac mysticũ intellectum. ⌊Qui abominaris
idola⌋.i. idololatriæ cultũ, ⌊sacrilegiũ facis?⌋.i. furtũ atq; abusum rei sacræ? Aliqua em̃
Lucæ.16 diuino cultui deputata proprijs vsib⁹ applicabãt Iudęi, qa auarissimi erãt sacerdotes, scri
Matth.15 bæ ac pharisęi. Nã diuina pcepta suis supstitiosis traditiõibus irrita fecerũt, vt euãgeliũ lo
quit. ⌊Qui in lege⌋.i. de legis acceptiõe, ⌊gloriaris⌋ dicẽdo, Quãta audiuim⁹ & cognoui
Psalm.77 mus ea. Et: Nõ fecit taliter om̃i nationi, ⌊per puaricationẽ legis deũ inhonoras⌋ nõ exhi
Psal.149 bẽdo ei reuerẽtiã debitã, obediẽdo mãdatis ipsius. ⌊Nomẽ em̃ dei p vos⌋.i. occasiõe ve
stri, ⌊blasphemat inter gẽtes⌋.i. à gẽtibus perfidis, q̃ videtes vestrã peruersitatẽ deũ ve-
strum

A strum blasphemāt, æstimātes eū iniustū, q̄ tales seruos asserit elegisse, ⌊sicut scriptū est⌋in
Ezechiele, vbi p̄dicta verba habētur secundū trāslationē septuaginta interpretū. Nostra
aūt trāslatio talis est. Ingressi sunt ad gētes, & polluerūt nomē meū. Et sicut Ezechiel ista Ezech. 36
dicebat de Iudæis sibi contēporaneis, ad q̄s missus erat, sic Paulus hęc applicat de Iudæis
sui tp̄is. ¶ Subinde ostēdit Ap̄lus grauitatē excessus Iudæo℞ ex cōditione circūcisionis. Deut. 10
Circūcisio nāq; erat signū iustitiæ, & quædā professio legis seruādæ, iuxta illud Apostoli Galat. 5.
ad Galatas: Testificor omni homini circūcidēti se, q̄ debitor sit vniuersæ legis faciēdæ.
Quēadmodū ergo nunc prodest professio vitæ claustralis, si regula obseruet, si vero re-
gula omittat, plurimū obest, & pct̄m grauat, sic de circuncisiōe erat tp̄e veteris test. Hoc Gene. 17.
est q̄d ap̄lus subiungit. ⌊Circūcisio q̄dē prodest⌋ad grām promerēdā, videlicet tp̄e ve-
teris test. nō aūt euangelio diuulgato, ⌊si legē obserues. Si aūt p̄uaricator legis⌋ Mosaicę
⌊sis, circūcisio tua⌋carnalis ⌊p̄putiū facta est⌋.i. p̄putio similis, nō plus vales q̄ illud. ⌊Si
ergo p̄putiū⌋.i. gētilis īcircūcisus. ⌊iustitias legis⌋.i. p̄cepta moralia, q̄ sunt de dictamine Psal. 18
rōnis naturalis, ⌊custodiat⌋cū fide & cultu vnius dei, vt tactū est, ⌊nōne p̄putiū illius in
circūcisionē reputabit?⌋.i. tm̄ sibi p̄ficiet ad salutē, vt tibi o Iudæe circuncisio tua? Quasi Matth. 3.
dicat, ita. Custodiēdo em̄ iustitias legis mō p̄fato, sp̄ualiter circuncidit, & filius Abrahæ
reputat, ⌊& iudicabit id q̄d ex natura est p̄putiū⌋.i. gentilis p̄putiū naturaliter habēs ex
gētilibus ortus & in p̄putio natus, ⌊legē cōsummās, ⌋hoc est, iustitias legis scriptæ adim
plens ex naturali dictamine rōnis. Iudicabit inquā .i. sui cōparatiōe iudicio dānatiōis di-
gnū ostēdet ⌊te⌋ Iudæe, ⌊qui p̄ literā⌋.i. legis scripturā, ⌊& circuncisionē p̄uaricator le- Matth. 12.
gis es?⌋.i. nec p̄ scripturā sacrā, neq; p̄ circuncisionis significationē à pc̄tō retraheris, à q̄
gētilis retrahit p̄ legē naturalē sine circuncisione ac lr̄a scriptura℞. Quod aūt gētilis iuste
B viuēs melior est Iudæo circunciso iniuste viuēte, & eum cōdemnet, probat Ap̄lus, eo q̄
duplex sit circuncisio, s. sp̄ualis & carnalis. Qua℞ prima facit sp̄ualem Iudæū, secūda car
nalē. Vnde propheta: Oēs (inquit) gentes habēt prępucium, oīs aūt domus Israel incircū Hiere. 9.
cisi sunt corde. Ad sp̄ualem vero circuncisionē admonet Moses: Circūcidite, inquiēs, p̄- Deut. 10
putium cordis vestri, & ceruicē vestrā ne induretis amplius. Et q̄tū caro est inferior sp̄ū,
tm̄ circuncisio carnalis & carnalis Iudęus inferiores sunt sp̄uali circuncisiōe atq; Iudæo.
Ait itaq;. ⌊Nō em̄ q̄ in manifesto⌋.i. q̄ circuncisus est carne, & pōt hoībus signū Iudais-
mi ostēdere, ⌊Iudæus est⌋solū & vere. Iudęus em̄ interpretat cōfitēs, q̄d cōpetit nō solū
circunciso, ⌊neq; q̄ in manifesto in carne ē circuncisio⌋.i. circuncisio illa exterior pelli- Gene. 49
culā tollēs, est circuncisio p̄fecta ac vera, ⌊sed q̄ in abscōdito⌋.i. q̄ corde circūcisus est, q̄ Matth. 6
circuncisio hoīes latet, deo'q; patet, ⌊Iudęus est⌋vere ac sp̄ualiter cōfitēs dn̄o cōfessione
laudis diuinę. ⌊Et circūcisio cordis⌋.i. circuncisio sp̄ualis facta ⌊in sp̄ū⌋.i. sc̄dm sp̄ualem
intellectū scripturæ veteris test. ⌊nō lr̄a⌋.i. nō sc̄dm sensum literalē ipsius. Vel, in sp̄ū .i. Philip. 3
virtute sp̄us sancti, nō lr̄a .i. literalibus cultris legis, ⌊cuius⌋videlicet sp̄ualis circuncisiōis,
⌊laus nō ex hoībus, ⌋q̄ in interiora tueri nō valēt, neq; de eis certū quippiā iudicāt, ⌊sed 1. Regū 16
ex deo est, ⌋q̄ inspector est cordis, & spiritualē circuncisionē, qua vitia p̄scindunt, cōmē 1. Cor. 10
dat potius q̄ carnalē, q̄ ab exordio seculi multos saluauit sine corporali circuncisiōe, ne- Psal. 7. 43
minē vero sine circuncisione sp̄uali. His verbis apostoli cōsonat, q̄d de carnalib' Iudæis
C ait Iohānes in Apoca. Dicunt se Iudæos esse, & non sunt, sed sunt synagoga Satanæ. Apoc. 2. 3

¶ Elucidatio Cap. 3. s. Quid ergo amplius est Iudæo. Arti. VI.

DEclarato in q̄bus Iudæi deteriores erāt gētilibus, nunc ostēdit in q̄bus eos prę
cellāt. Mouet autē & soluit q̄stionē, q̄ ex p̄inductis cōsurgit. ⌊Quid ergo am- Roma. 2.
plius est Iudæo, aut q̄ vtilitas circuncisiōis?⌋.i. si tāta est vtilitas atq; iniquitas
Iudęo℞, vt eis p̄ferant gentiles, sicut iā patuit, q̄d ergo amplius .i. maius aut di Psal. 75. 147
gnius est Iudęo circunciso, q̄ gētili incircunciso, aut q̄ vtilitas fuit circuncisionis? Oīa ista
referēda sunt ad tēpus legis scriptæ, nō euāgelicæ. Et r̄ndet. ⌊Multum⌋melius est Iudęo
sc̄dm statū priorē q̄ gentili, solā naturalē legē habēti, ⌊p̄ omnē modū⌋in gn̄e .s. in oībus Iohan. 5
q̄ ad salutē requirunt. ⌊Primum quidē⌋melius est Iudæis, ⌊q̄a credita, ⌋hoc est, ex spe-
ciali gratia tanq̄ amicis & familiarib' administrata ac data, ⌊sunt illis eloquia dei⌋.i. scri
pturæ sacræ legis ac propheta℞. Nec obstat, q̄ quidā eo℞ nō crediderunt, sicut subiun-
git. ⌊Quid em̄⌋obest p̄dictæ p̄rogatiuæ Iudæo℞, ⌊si quidā illo℞ nō crediderunt?⌋elo- Psal. 77. 105
quijs dei, de mysterijs Chr̄i. ⌊Nunquid incredulitas illo℞ fidem dei⌋.i. fidē diuinā quā Ezech. 2
alij habuerunt de deo, ⌊euacuauit?⌋.i. inanem effecit. Vel, fidē .i. fidelitatē dei de adim Iohan. 8
plendo q̄d promisit, euacuauit .i. ab ope impediuit. ⌊Absit.⌋ Vniuscuiusq; em̄ malitia in Eccl. 35
seip̄m redundat. ¶ Insup̄ q̄ hoīm incredulitas fidelitatem dei nō euacuet probat Ap̄lus. Matth. 22
⌊Est aūt deus verax⌋in suip̄sius natura, in opere atq; sermone, q̄m inuariabile esse ha- Iohan. 3. 7. 8
bet, & oīa iuste dispensat, impletq; veraciter quicquid promittit simpliciter. Aliqua autē Apoca. 19
promittit sub cōditione, q̄ nō semper implent, ⌊oīs autem homo mendax⌋.i. à vero atq; Psalm. 115

incõmutabili esse deficiens, vanitati subiectus, & per cõsequẽs peccare potẽs & mẽtiri ac D
Psalm. 38 falli. Quod subintelligendũ est de omni viatore secundũ legẽ cõmunẽ. Vnde ait Psalm.
Roma. 8 Veruntamẽ vniuersa vanitas oĩs hõ viuens. Et rursus: Ego dixi in excessu meo, oĩs ho
Psal. 115 mo mẽdax. In Numeris quoq; scriptũ est: Non est deus vt hõ, vt mẽtiat, neq; vt filius hoĩs,
Nume. 23 vt mutet. ⌊sicut scriptũ est, vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cũ iudicaris.⌋ Hoc
Psal. 50 allegat apl̃us ad ostẽdendũ, ꝙ deus sit verax, implẽdo promissa. Hæc eñ verba loquutus
est Dauid, homicidio, adulterioq; perpetratis, vt sit sensus, Ego Dauid tibi soli peccaui, &
2. Regũ. 11. malũ corã te feci, vt tu dñe de⁹ iustificeris. i. iustus & verax agnoscaris, nõ infringẽdo nec
Prouer. 8 omittẽdo propter mea facinora, tuã promissionẽ, q̃ mihi pollicitus es, ꝙ ex semine meo
Gene. 22 humanã naturã assumeres, ex q̃ cõstat, te verũ eẽ in pmissis, & vincas. i. pualeas alĳs cũ iu-
Psal. 113 dicaris ab eis, nõ debere pmissionem tuã mihi de Chro factã implere pter scelera mea.
2. Reg. 7 Cũ eñ Dauid vxorẽ Vriæ violasset & cognouisset, eiusq; virũ occidisset, multi dicebãt p-
2. Reg. 11. dictã promissionẽ euacuatã, qm̃ nõ deceret Chr̃m de homicida & adultero nasci. Cũ er-
Hiere. 18 go deus huius dicti oppositum fecit, pualuit istis. Hunc sensum intendit hoc loco Apl̃us.
¶ Possunt quoq; pdicta verba adhuc tribus modis exponi, sicut in expositiõe libri psalmorũ
induxi, sed hoc loco iste sufficiat. Sciendũ vero ꝙ hæc dictio, vt, secundũ hunc sensum te
netur cõsecutiue, nõ aũt causaliter, qa nõ ideo Dauid peccauit, vt deus iustificaret, sed ex
eius pctõ occasionaliter cõsecuta est manifestatio diuinæ iustitiæ iuxta modũ expositum
Psalm. 50 Sed qm̃ ex pdictis verbis Dauid, qbus ait, malũ corã te feci, vt iustificeris &c. quidã sum-
pserunt occasionẽ erroris, dicentes, ꝙ nostra pctã atq; mendacia directe faciunt ad glo
riã dei, videlicet ad manifestationẽ diuinæ veritatis atq; iustitiæ, & p cõsequens, ꝙ deus
vellet nos peccare & mẽtiri, qtenus cõparatiõe nostri iustior ac verior, imo solus iustus E
Esaiæ. 5 ac verus appareret, & vt misericors agnosceret dũ nobis ignosceret. Hoc sanctus apl̃us
reprobat ducẽdo ad incõueniens. Ait ergo. ⌊Si aũt iniquitas nr̃a iustitiã dei cõmẽdat⌋. i.
directe & p se cõmendabilẽ seu laudabilẽ facit, vt aliqui asserunt, ⌊quid dicemus?⌋ i. qd
Iob. 24 rñdere poterimus ad ea q̃ sequuntur ex hoc? Primo eñ sequeretur, deũ esse iniustum, qui
pctã vlciscitur. Ideo subdit. ⌊Nunqd iniquus est deus q infert iram?⌋ i. pœnã pro culpa
⌊secundũ hominẽ dico. Absit,⌋ hoc est, sic ego esse nõ assero, sed secundũ carnales hoc
sequitur. Quod eñ p se facit ad gloriã dei, nõ est puniendũ, sed pmiandũ vt bonũ, quia p
se ordinat ad finẽ laudabilẽ. Si ergo iniquitas nostra p se facit ad gloriã dei, iniustus est de
Iohã. 5 us q vindicat eã per tormẽta. ⌊Alioquin quõ iudicabit deus hunc mundũ?⌋ i. hoĩes pe-
2. Timo. 4 regrinãtes in terra. Si eñ iniustus est deus, nõ poterit mundũ hũc iuste iudicare, qa iusti-
Sapie. 1. tia maxime spectat ad iudicẽ, prout Sapiẽs dicit: Diligite iustitiã, q iudicatis terrã. Quod
aũt nõ sit deus iniustus, elucescit ex verbo Psalmistæ dicẽtis: Qm̃ rectus dñs deus noster,
Psal. 91 & nõ est iniquitas in eo. Vnde Iosaphat aiebat: Nõ est apud dñm deum nostrũ iniquitas,
2. Para. 19 nec psonarũ acceptio, neq; acceptio munerũ. Deus quippe gloriosus & fortis ẽ ipsa essen
Matth. 19 tia bonitatis, mẽsura & cã totius æquitatis, ideo culpa ei placere nõ pt. Quod confirmat
Lucæ. 18 apl̃us, subdẽs. ⌊Si eñ veritas (.i. æqtas) dei, in meo mẽdacio⌋. i. p meũ pctm̃ ⌊abũdauit⌋
.i. qtum ad sui manifestationẽ directe creuit, clariusq; innotuit, & hoc ⌊in gloriã ipsius⌋
dei, ita ꝙ ex meo pctõ p se gloriosior psectiorq; apparet, ⌊qd adhuc & ego tanq̃ pctor
iudicor?⌋ i. cur nunc vsq; iniustus existimor? Tanq̃ dicat, Si sic eẽt, nõ essem reputãdus
iniquus, qa nõ displiceret deo iniquitas mea, vt dictũ est. Deinde destruit pmemoratũ er F
rorẽ ducẽdo ad aliud incõueniens. ⌊Et nõ sicut blasphemamur,⌋ hoc ẽ, si nr̃a pctã dire-
cte ordinãtur ac operãtur ad glorificationẽ diuinæ iustitiæ, sicut illi dixerũt, cur ita nõ est
sicut nobis blaspheme imponit? ⌊& sicut aiunt quidã nos dicere⌋. i. sicut pseudoapostoli
affirmãt, me, aliosq; veros apl̃os pdicare illud qd sequitur, ⌊faciamus mala, vt veniãt bo
na? quorũ⌋ pseudoapostolorũ, q nobis ista imponunt, ⌊dãnatio iusta est,⌋ qa mortaliter
Esaiæ. 5 peccãt. Qm̃ eñ apl̃us ait inferius: Vbi abundauit delictũ, abundauit & gr̃a, & nunc simile
Roma. 5 aliqd dixit, allegãdo verba Psalmistæ. Alĳ quoq; apostoli talia pdicauerũt. Ex his moti sunt
æmuli apostolorũ dicẽtes, ꝙ pdicarẽt pctã esse patrãda & cõtinuanda, quatenus ex hoc
sequerent bona, videlicet glorificatio seu manifestatio diuinæ æquitatis ac pietatis. Præ-
terea aduertendũ, ꝙ cũ pctm̃ sit auersio mẽtis à deo, & recessus ab ordine, scd̃m Diony-
sium, & ab eo qd est scd̃m naturã, secundũ Damascenũ, idcirco per pctm̃ irrogatur deo
iniuria, & directe inhonoratur deus, nõ glorificatur. Veruntamẽ qm̃ tãta est bonitas dei
vt nõ permitteret malũ, nisi pnosceret aliud bonũ inde venturũ, & tãta est virtus eius, ꝙ
malũ oĩno impediret, nisi aliqd bonũ ex malo elicere posset. Propterea malũ culpæ indi
recte atq; p accidens. s. præter propriã conditionẽ, & pter peccãtis intẽtionẽ ordinatur
& valet ad declarationẽ diuinæ iustitiæ, secundũ ꝙ deus p pœnã ordinat culpã, in q̃ diui
na sapientia atq; iustitia manifeste refulget. Quemadmodũ etiã ex crudelitate tyranno-
rum præter intentionem ipsorũ manifestauit deus patientiam atq; constãtiam martyrũ.
¶ Iam declarauit Apostolus Iudæos excellẽtiores fuisse gẽtilibus pro tẽpore legis scriptæ
nunc

A nunc sciscitatur, an etiam tēpore euangelicæ legis Iudæi excellant gentiles. ⌊Quid ergo?⌋ restat, ⌊pcellimus⌋ nos Iudæi, ⌊eos?⌋ .i. gentiles ad fidē cōuersos. ⌊Nequaq̄⌋ Loquit aūt apl's Roma.2
de vtroq; populo isto in genere. Certū est em̄, q̄ in speciali loquēdo ipsi beati apostoli q erāt Coloss.3
Iudæi, & primitias spūs receperūt cæteris eminebāt. Loquēdo vero in generali, oēs pares sunt Esaiæ.1.
in grā euāgelij, sicut clarius ostendet. Cur aūt nō excellant Iudæi gentiles, annectitur. ⌊Causati Psal.13
em̄ sumus⌋ .i. rōnabiliter declarauimus, ⌊Iudæos & Græcos⌋ .i. gentiles ⌊oēs sub pctō esse⌋ Micheæ.7
quia Iudæi transgressi sunt legē scriptā, gentiles legē naturalē, sicut scriptū est⌋ in psalmo, q̄tū Esaiæ.56.
ad sensum. ⌊Quia non est iustus quisquā⌋ iustitia meritoria, pprijs virib⁹, ⌊nō est intelligēs⌋ Sap.13.
ea q̄ dei sunt, per fidem formatā sine lumine grāæ, ⌊non est requirens deum⌋ per opera sancta, Hiere.4
propria potestate. ⌊Oēs (isti iam dicti) declinauerūt⌋ à deo atq; iustitia, ⌊simul inutiles⌋ .i. va Hiere.5
ni, ⌊facti sunt⌋ non pertingendo ad vltimū finem, seu verā felicitatem, ⌊non est q faciat⌋ per Matth.8.
se sine auxilio grāæ, ⌊bonū⌋ .i. opus meritoriū, ⌊non est vsq; ad vnum,⌋ .i. omnino nullus est. Matth.23.
Vel, non est vsq; ad vnū .i. non est alius pter Christū deū & hoiem, qui sub pctō non fuit, & ea Hiere.5
quæ placuerūt patri, semper effecit. ⌊Sepulchrū patens est guttur eoꝝ⌋ .i. simile monumento Iohan.8.
aperto, qm̄ sicut ex tali sepulchro ascendit fœtor cadaueris, sic ex ore istorum procedunt verba Eccl.37.
mortua atq; fœtentia, ⌊linguis suis dolose agebāt⌋ alios decipiendo, vel sophistica & adulatoria verba loquendo. Vnde ait scriptura: Qui sophistice loqtur, odibilis est, in omī re defraudabitur. Nō est illi data gratia à deo, omni enim sapientia defraudatus est. Quo cōtra de electis Iu Sopho.1
B dæis scriptū est: Reliquiæ Israel nō facient iniquitatem, nec loquent mendaciū, & non inuenie Deut.32.
tur in ore eoꝝ lingua dolosa, ⌊venenum aspidum⌋ .i. verba venenata ac detractoria, seu odiū Psal.11
insanabile, ⌊sub labijs eorum⌋ quia parati sunt talia verba euomere, aliosq; inficere. ⌊Quorū 1.Cor.3
os maledictione⌋ hoc ē, verbis maledicis ac blasphemijs, ⌊& amaritudine⌋ .i. sermonib⁹ pun Prouer.1
gitiuis ⌊plenum est: Veloces pedes eorum⌋ spūales, puta affectus, & etiam corporales, vt cur Esa.10.30.
rant ⌊ad effundendum sanguinem⌋ innocentem. ⌊Contritio⌋ hoc est spūalis destructio, temporalis punitio, seu ois boni dissipatio, ⌊& infelicitas⌋ .i. miseria, ⌊in vijs⌋ .i. operibus ⌊eorū⌋.
Committendo enim mala prædicta, amittunt esse gratuitum, spirituale ac meritorium, & tanq̄ Esaiæ.40.
inane ac nihilum reputantur a deo, & miseri sunt tanq̄ æterna damnatione condigni, ⌊& viam Ephe.2.
pacis⌋ .i. opera bona, per q̄ ad veram pacem pertingitur: Vel, viam pacis .i. pacem huius viæ Luc.18
& gratiæ perducentem ad plenam pacem patriæ, ⌊non cognouerunt⌋ per approbationem ac Psal.35.
imitationem, ⌊non est timor dei ante oculos eorum⌋ .i. deum non metuunt, nec oculis cordis Psal.13
sui diuinū proponunt timorem, sed inanissima securitate resoluuntur. Multi arbitrantur apostolum, allegatā scripturā sumpsisse ex psalmo, in q̄ prædicta verba cōscripta sunt, sed secundū Hieronymū ita nō est. Aduertendum ergo, q̄ cū Hieronymus in prologo quintidecimi libri sui super Esaiam dixisset, Christum & Euangelistas atq; aplos ea duntaxat verba scripturę ex translatione septuaginta interpretum allegare, q̄ cum Hebraica veritate cōcordāt, virgo Chri
C Eustochium fœmina religiosa atq; doctissima, obiecit Hieronymo q̄d apostolus ad Romanos octo versus allegarit ex psal.13. q̄ in Hebræo non habentur, vz: Sepulchrum patens est guttur eorum, vsq; ad id inclusiue, non est timor dei ante oculos, &c. & videtur apostolus ex translatione septuaginta interpretū allegasse, vel ex psal. illo q̄d in Hebræo non habetur. Ad hanc obiectionē stupefactus, pallidusq; effectus Hieronymus (prout ipse testatur) quasi à fortissimo pugile cæsus vnius diei spacio postulato, & plustrata scriptura respondit, q̄ tota pene epistola ad Romanos de veteri test. constructa est. Præmemoratum q̄q; testimoniū octo versuum ex psal
mis & Esaia cōtextum est. Nā duo primi versus, videlicet: Sepulchrum patens est guttur eoꝝ, Psal.5.
linguis suis dolose agebāt, in quinto psalmo habent: Quod aūt subiungit: Venenū aspidum sub Psal.139
labijs eorum, in psalmo.139. legitur, q incipit: Eripe me dn̄e ab homine malo. Porro q̄d subdit: Psal.9
Quorum os maledictione & amaritudine plenum est, ex nono sumptum est psalmo. Alij vero
tres versus: Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinē, &c. ex quinquagesimonono ca Esaiæ.59.
pitulo Esaiæ accepti noscuntur, vbi sic legitur: Pedes eorum ad malum currunt, & festinant vt effundant sanguinem innocentem, vastitas & contritio in vijs eoꝝ, & viam pacis nescierūt.
Vltimus vero versiculus, s. Non est timor dei ante oculos eorum, in principio psalmi.35. habe
tur, q̄ dicitur: Dixit iniustus vt delinquat in semetipso, nō est timor dei ante oculos eius. Apo Psal.35.
stolus tn̄ allegat pluraliter, qa plurib⁹ loquebat. Itaq; prædicti versus nec in Hebræo, nec in septuaginta interpretibus habent quantum ad psalmū tertiumdecimum, sed in æditione vulgata. Lyra tamen asserit pdicta ex psalmo decimotertio allegata, sed consentiendum est verbis
Hieronymi, q etiam ait, q̄ Græci expositores exponendo psalmum.13. prędictos versus veru Iohan.15.
prænotant neq; exponunt. ⌊Scimus aūt q̄niam q̄cunq; lex loqtur, his q in lege sunt loqtur.⌋ Ex hoc multi affirmant præinductam scripturam ad Iudæoꝝ populum pertinere, q soli sub lege Moysi erant, de q̄ nunc tractat apostolus. Sed obuiat, q̄ apostolus istā scripturā inducit ad ostendendum q̄ Iudæi & Græci oēs sub peccato fuerunt, & q̄d nunc protinus subditur. ⌊Vt omne os obstruatur & subditus fiat ois mundus deo⌋ Est igitur sensus: Scimus autē nos apo-

stoli spũ sancto edocti, sacrasq́ scripturas cæteris clarius intelligentes, qm̃ quæcunq̃ lex.i. vete D
1.Regũ.2 ris testamenti scriptura loquitur, his, qui in lege Moysi sunt loquitur primo ac principaliter, quē-
Matth.15 admodũ ait saluator: Non sum missus nisi ad oues q̃ perierũt domus Israel. Hoc dicit apl̃us re-
tundendo Iudæorũ superbiã. s. ne dicerẽt scripturam p̃dictam nõ pertinere ad eos, sed ad gen-
Psalm.62 tiles dũtaxat. Itaq́ lex dicit hæc etiam de Iudæis, vt omne os p̃sumptuosum obstruat. i. vt nec
Baruch.1 Gentilis neq́ Iudæus p̃sumat se inaniter excusare ac iustificare, eo q̃ teste ante scriptura, omnes
Eccles.7. peccato obnoxij sint. Et subditus fiat omnis mundus. i. omnis homo, Iudæus & Græcus, deo,
cognoscendo propriam vilitatẽ & culpam, cõfugiendo q̃q́ ad diuinã pietatem ac gratiã, quasi
Iohã.15 non potens aliter saluari. Præterea lex vetus tribus modis accipitur. Primo cõiter. s. pro toto te
Psalm.68 stamento antiquo sicq́ includit oẽs libros canonicos veteris testamenti, & ita sumitur, dũ ait
Psal.34 saluator: Vt impleatur sermo, q in lege eorũ scriptus est. Quia odio habuerunt me gratis. Hoc.
Iohã.10. eñ habet in psalmo. Similiter cũ Chrũs ait Iudæis: In lege vr̃a scriptũ est, Ego dixi dij estis. Se-
Psal.81. cundo accipitur proprie pro pentateucho seu quinq́ libris Moysi, vt cũ dicitur: Oportet imple
Luc.24. ri omnia q̃ scripta sunt in lege, & prophetis, & psalmis de me. Tertio sumitur stricte pro p̃ce-
Galat.2 ptis ceremonialibus, vt cũ subditur, ⌊quia ex operibus legis⌋. i. ex obseruatione ceremonialium
Hebræ.10 præceptorũ legis, vtz sacrificiorũ, circũcisionis, & solennitatũ custodia, ⌊non iustificabitur oĩs
caro⌋. i. homo, ⌊coram illo⌋. s. deo, vt acceptus sit ei per talia. Impossibile etenĩ est sanguine
hircorũ & vitulorum auferri peccata, aut gratiam adipisci. Non enim gratiam conferebãt, nec
meritoria erant ex se seu opere operato, sed ex fide & deuotione obseruantium. i. rõne operis E
operantis. Opera vero præceptorũ moraliũ iustificabant, non tamen sine fide Chr̃i & gr̃a dei.
⌊Per legem enim⌋ scriptam, ⌊cognitio peccati⌋. i. ex ipsa lege cognoscitur quid sit malum,
non aũt vitatur virtute legis, sed per gratiam dei. Hoc aũt non ẽ sic intelligendũ, quasi ante le-
gislationẽ nescierint hoĩes q̃ opera essent vitiosa, sed quia non ita perfecte cognoscebant pec
Galat.5 cata secundũ gradus & species suas. ¶ Deinde ostendit hominem iustificari sine operibus legis,
Esa.56 ex perfectione fidei Christianæ. ⌊Nunc aũt⌋. i. tempore gratiæ, atq́ euangelicæ legis, ⌊iustitia
dei⌋. i. iustificatio, quam deus clementer & gratiose efficit in nobis peccata tollendo & gratiã
infundendo, ⌊sine lege⌋. i. Mosaicæ legis obseruatione, ⌊manifestata ẽ⌋ in gentibus ad fidem
conuersis, per diuersa miracula, q̃bus deus declarauit fidem eorũ sibi esse acceptã, q̃uis non ob-
Acto.10 seruauerint legem, quemadmodum in Actibus legitur: Quod deus in signo visibili dedit spm̃
Iohan.5 sanctum Cornelio Centurioni Gentili, & his qui erant cũ eo, iustitia inquã, ⌊testificata⌋. i. p̃-
nuntiata ac testimoniũ habens, ⌊à lege⌋. i. ex libris Moysi, in q̃bus multa de Christo, & eius
Acto.3 iustificatione, quã facit in nobis, prædicuntur verbis & signis, ⌊& prophetis⌋ qui de eadẽ re.
1.Petri.1 manifestius vaticinati sunt, & de futura in nobis gratia prædixerũt secundũ principẽ apostolo-
Iohelis.2. rum. De missione eñ spũs sancti deus per Iohelem prædixit: Effundã de spũ meo super oẽm
Acto.10 carnem. Propter q̃d Petrus de Chr̃o loquens: Huic, inquit, oẽs prophetæ testimoniũ perhibẽt
Ephe.3 remissionem p̃cipere peccatorũ per nomẽ eius, omnes q credunt in eũ. ⌊Iustitia aũt dei⌋. i. no
Acto.15 bis à deo collata ẽ, ⌊per fidem⌋ formatã, ⌊Iesu Christi⌋. i. per fidem catholicam cuius ob F
Matth.9. iectum & causa est Chr̃s. Fides eñ est fundamentũ iustitiæ. Vnde Chrũs frequẽter in euange-
Lu.7.8.18 lio loquitur: Fides tua te saluum fecit, ⌊in oñes⌋ Iudæos, ⌊& super oẽs⌋ Gentiles, ⌊qui cre-
Acto.13 dunt in eum⌋ hoc ẽ, in Chr̃m per fidem formatã, secundum q̃d in actibus dicitur: In hoc oĩs
Acto.15 qui credit, iustificatur. Et rursus: Deus fide purificans corda eorum. ⌊Non eñ ẽ distinctio⌋ Iu
Acto.10 dæi & Græci, tempore euangelicæ legis, q̃tum ad iustificationem prædictam, quia non est per-
Esa.54 sonarum acceptor deus. Et sicut saluator aiebat: Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit.
Marci.16 ⌊Omnes enim⌋ prædicti, ⌊peccauerunt⌋ & ergo non proprijs meritis, sed gratia dei iustificã
Psal.13 tur, suntq́ consimiles in peccato ac spũali inopia, sicut subiungitur, ⌊& egent gloria dei⌋ hoc
Iohan.15. est, miseratione diuina, vtz gratia, per quam deus gloriosus apparet, qui ex sua liberrima boni-
1.Corĩ.1. tate saluat electos, ita vt nullus in seipso valeat gloriari, sed omne bonum dño ascribatur, ⌊iusti-
Esaiæ.52. ficati⌋ ab iniustitia culpæ, ⌊gratis⌋ sine præcedentibus meritis, ⌊per gratiã ipsius⌋ dei q̃ est
causa formalis nr̃æ iustificationis, sicut albedo ẽ causa formalis albefactionis parietis, ⌊per re-
Hebr.9 demptionem q̃ est in Christo Iesu⌋. i. per passionẽ & sanguinem Christi, in quo ẽ redemptio
nostra sicut in causa efficiente. Ita q̃ passio eius ẽ causa instrumentalis effectiua ac meritoria no-
Apoc.1. stræ saluationis. Vnde de eo scriptum est: Qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in san-
Esaiæ.53 guine suo. Et Esaias ait: Dñs posuit in eo iniquitatem omnium nostrum. Et: Ipse peccata mul-
Ibidem torum tulit, ⌊quem⌋ videlicet Christum, ⌊proposuit⌋. i. nobis manifeste exhibuit, ⌊deus⌋ pa
1.Iohan.2. ter seu trinitas, ⌋ propitiatorem⌋. i. reconciliatorẽ ac mediatorem, ⌊per fidem⌋ mediante qua
2.Corĩ.5 consequimur fructum dominicæ passionis, seu gratiam dei, ⌊in sanguine ipsius⌋. i. merito effu
Esa.53 sionis sanguinis Christi. Vnde in Esaia propheta scriptum est: Dominus posuit in eo iniquita-
1.Iohan.2. tem omnium nostrum. Et Iohannes ait, Aduocatum habemus apud patrem, Iesum Christum
iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris. Sic iam deus proposuit Christum propitia-
torem finaliter, ⌊ad ostensionem iustitiæ suæ⌋. i. quatenus se iustum manifestaret implẽdo sua
promis-

A promissa,nec deferendo peccata impunita,imo in Christo quodãmodo vindicans ea,quẽadmodũ Esaias ait: Propter scelus populi mei pcussi eũ. Et Chrũs in psalmos: Quæ nõ rapui,tunc Iob.24 Esa.53.
exoluebã. Proposuit q̃q; sic Chr̃m propitiatorẽ ex parte nostri,⌊ ppter remissionẽ præceden Psalm.68 Michea.7
tium delictoꝝ⌋.i.peccatoꝝ q̃ Christi aduentum pcesserunt. Vel,propter remissionem delictorum præcedentiũ.i.hoim,qui ante Christi incarnationẽ fuerũt,& tenebantur in lymbo inferni,propter reatum originalis peccati. Per Chr̃i vero passionẽ redempti,atq; educti sunt, iuxta illud Zachariæ: Tu q̃q; in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in q̃ nõ est Zacha.9
aqua. Delictoꝝ inquã existentium,⌊ in sustentatione⌋.i.in pia atq; longanimi patiẽtia,⌊ dei⌋ Iob.35
qui nõ statim vltus est ea,sed clementer ignouit. Vel,præcedentiũ hoim existentium in sustentatione dei,qui eos in lymbo sustentauit ac cõseruauit sine pœna sensus. Vtrãq; vero sustẽtatio Psalm.144
nem deus exhibuit,⌊ ad ostensionẽ iustitiæ eius⌋.i.propriæ æquitatis vel iustitię, quã causat in Psal.10
nobis,⌊ in hoc tpe⌋ euangelicæ legis,⌊ vt sit ipse⌋ deus, ⌊ iustus⌋ in operibus suis, & à Chri- FINIS.
stianis iustus cognoscat,tanq̃ author iustitiæ nostrę,⌊& iustificans eum q ex fide ẽ Iesu Chri⌋ Iohan.3
.i.quemcũq; in Christũ credentẽ,q in deo renatus & spũalis effectus ẽ virtute fidei non iustitia
legis. Ex pinductis ostendit aplus vanitatem iactãtiæ Iudæoꝝ. ⌊ Vbi est ergo gloriatio tua?⌋ Galat.6
o Iudęe.i.qm̃ deus proposuit Christũ propitiatorẽ per fidem ad ostensionẽ seu manifestatio- 1.Cor.10
nem suæ iustitiæ (secundũ intelligentiã præinductã) vbi iam est o Iudęe vana gloriatio tua,qua 1.Reg.4.
de iustitia legis præsumens,te gẽtibus præferebas,easq; spernebas,& sine lege tua eas nõ posse Osee.4.
B saluari putabas? ⌊ Exclusa⌋.i.ablata,⌊ est⌋ gloriatio ista. ⌊ Per quam legem?⌋ an per legem, Roma.5 Ephe.5
⌊ factorum?⌋.i.per legem Mosaicã? ⌊ Non⌋ vtiq;. Illa enim nõ saluauit per se,⌊ sed per legẽ
fidei⌋.i.per legem euãgelicã,quæ saluat per fidem sine operibus legis. Appellatur aũt lex Moysi,lex factoꝝ,præsertim q̃tum ad præcepta ceremonialia. Sic quippe erat iugũ grauissimum,
laboriosissimis atq; innumeris obseruantijs plenũ. De quo Petrus in persona fidelium Iudæoꝝ Acto.15
loquens testatur: Quod neq; nos neq; patres nostri portare potuimus. Secundũ Augustinũ aũt
lex Moysi dicitur factoꝝ,quia minando imperabat,sed gratiam faciendi non pręstabat. Lex
vero euangelica vocatur lex fidei, qm̃ opera mandat, & credendo gratiam faciendi acquirit.
⌊ Arbitramur enim⌋ nos apl̃i à spũ sancto instructi,⌊ hominẽ⌋ quemcũq; in Christum credentem,⌊ iustificari per fidem⌋ charitate formatã,⌊ sine operibus legis⌋ ceremonialibus ac iu Acto.1.
dicialibus. ❡ Triplicia nãq; erãt præcepta veteris testamenti,videlicet moralia,iudicialia,cere- Galat.5
monialia. Pręcepta autem ceremonialia,qm̃ figuratiua erant & pro statu illo solum accõmoda,
cessauerunt veritate veniente ac reserata.i.Chro passo ac prædicato. Iudicialia vero præcepta
sicut sine periculo in nouo testamento omittũtur (Dummodo à nullo Christiano prælato seu
principe authoritatem instituendi habente pręcipiantur) sic sine periculo obseruãtur, si à superiori instituantur,& Christianorum regimini congruant. Non enim solum figuralia extiterũt.
Præcepta aũt moralia,q̃ ordinãtur ad bonos mores,& de actibus virtutũ immediate donãtur
C non solum manent in nouo testamento,sed etiã per euangelica Christi consilia perficiuntur,& Matth.19
ad salutem requiruntur,iuxta illud: Si vis ingredi ad vitã,serua mandata. Deniq; hoiem iustificari sine operibus legis per fidem,declarat apostolus. ⌊ An Iudęoꝝ deus tantum?⌋.i.nunquid
Iudæoꝝ dũtaxat ẽ deus creator & salus,principium & finis? ⌊ Nonne & gentium?⌋ ipse crea- Apo.22 Acto.10
tor & deus est? ⌊ Imo & gentium⌋ Sicut ergo omnium deus ẽ,sic omnes vno modo iustificat, Roma.8
puta per fidem. Et sicut omnes processerunt ab ipso,sic omnes reducuntur & conuertuntur ad 1.Timot.2
ipsum,per vnum atq; eundem propitiatorem ac mediatorẽ dei & hominũ Iesum Chr̃m. Ideo
subditur,⌊ Quoniamquidem vnus ẽ deus qui iustificat circumcisionem⌋.i.Iudæos circũcisos,
⌊ ex fide⌋ saluatoris, hoc ẽ, per fidem de Christo,⌊&⌋ qui iustificat, ⌊ pputium⌋.i.incircũcisos gentiles,⌊ per fidem⌋ eandem. Eadem enĩ fides est fidelium noui ac veteris testamenti,
q̃uis tempora sint mutata,& fides sit modo magis explicita. Quod equidem illi credebant fu- 1.Cor.10
turum,nos credimus factum. Ipse quoq; habitus fidei (quæ ẽ virtus theologica) est vnus in spe- Iohan.14
cie in omnibus fidelibus,qui vnquam fuerunt,sunt & erunt, propter formalem vnitatẽ obiecti,q̃d est veritas prima,propter quod credimus omnibus quæ cadunt sub fide. Patet ergo q̃
id quod ait ex fide & per fidem,sit idem in re,q̃uis in ipso modo loquendi videatur distinctio.
Apostolus nãq; frequenter mutat propositiones,& modũ loquutionis in eodem sensu. Quoniam vero ex prædictis atq; similibus verbis imponebant Iudæi Paulo,q̃d esset legis destru-
ctor,propterea se excusans,adiecit. ⌊ Legem ergo⌋ Mosaicam, ⌊ destruimus per fidem?⌋ & Hebr.10
euangelium vt nobis imponitur? ⌊ Absit. Sed legem statuimus⌋.i.approbamus ac roboramus
pro statu ac tempore. Cũ ergo lex vetus fuerit via ac dispositio ordinata ad euãgelicam legẽ, Matth.5
non dicitur destrui sed impleri ac perfici euangelica lege superueniente: cessat tamen q̃tũ ad modum prioris obseruantiæ. Vnde Ambrosius dicit: Nõ destruitur lex,cum impleta secundũ spiritum,cessat secundum literam. Quia hic scilicet in nouo testamento gratia fidei est qua impletur lex,quæ sine fide esset infirma. Firmatur equidem lex, quoniam ceremonialia spiritualiter
implentur. Et quod minus in moralibus continebat,in euangelio additur. Et quod tunc pro- Hebr.11.

mittebatur futurum, fides aduenisse testatr Tollitur aũt litera occidens,& moralia literaliter ma D
1 Cor.13 Matth.5 nent ac perficiuntur. Propter quod ait saluator: Non veni soluere legem, sed adimplere.

¶Explanatio cap. quarti, videlicet: Quid ergo dicemus inuenisse Abrahã. Art. VII.

DEclarata insufficientia legis ad salutem per rationem, iam idem ostendit per exemplũ,& ait: ⌊Quid ergo dicemus⌋.i. si iuxta pinducta circũcisio & pputium, seu Iudæus & Gentilis cõiter atq; æqualiter iustificantur per fidem, quid tunc dicemus:
Gene.17 ⌊Inuenisse Abraham patrem nostrum secundum carnẽ?⌋.i. secundum carnis ori-
Philip.3 ginem, à q ego Paulus & cæteri Israelitæ secundũ carnalem propagationem descẽdimus. Vel, secundum carnem.i. ex operibus legis carnalibus.s. circumcisione,& sacrificijs? Q.d. Ad quid profuit ei obseruantia carnalium operum legis, videlicet, impletio ceremonialium pceptorũ? Quid aũt ad hoc responderi oporteat, ex sequentibus innotescit. Respondendũ est enim, q nõ fit perfecte & vere iustificatus ex operibus legis. ⌊Si enim Abraham ex operibus legis⌋ prædictis carnalibus, ⌊iustificatus est⌋ iustitia vera ac meritoria, ⌊habet gloriam⌋.i. veram beatitudinem pro mercede, ⌊sed non⌋ habet eam, ⌊apud deũ⌋ hoc est, à deo & coram eo, qm̃ propria virtute non gratia dei iustificatus esset. Et quia hoc cõsequens impossibile est, ergo & illud ex q infertur, videlicet qd Abraham iustificatus sit ex operibus legis. Vel sic & melius. Si Abraham ex operibus legis iustificatus est, habet gloriam.i. dignus est laude ac pmio pro sua iustitia, sed non apud deum, quia iustitia talis non fecit eum dignum vita ęterna. Ex parte em̃ operis operati, non erant pręfata opera legis meritoria, nec ipsa lex gratiam contulit, per quam iu E
Iohan.3 stificarentur obseruatores ipsius, sicut lex noua quæ gratiam confert propter sacramenta q includit, quæ sunt signa & causa gratiæ iustificantis. Operantur quippe quod significant, quod sa-
Gene.15 cramentis veteris testamenti nõ competit. Deinde probat authoritate scripturæ, q Abraham
Galat.3 iustificatus est per fidem non per opera legis. ⌊Quid enim scriptura dicit? Credidit Abraham
Gene.22. deo⌋ promittenti sibi per angelum propagationem innumerabilium filiorum instar stellarũ.
1. Mach.2 Et alibi: In semine tuo benedicentur omnes gentes, ⌊& reputatum ẽ illi ad iustitiam⌋ hoc est, merito fidei, huius iustificatus ẽ coram deo,& dignus effectus ẽ vita æterna, per actum interiorem fidei suæ, secundum quod actus ille etiam ex charitate imperatiue processit. ⌊Ei autem q
Esaiæ.4 operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Ei vero qui non
Matth.20. operatur, credenti aũt in eum, qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiam secundum propositum gratię dei.⌋ Hucusq; litera cohæret,& condependet, q difficultatibus plena est.

¶Porro secundum beatum Ambrosium, introducenda, continuanda,& exponenda ẽ ita. Iam
Matth.7. dixit Apostolus: Abraham non ex operibus, sed ex fide iustificatum. Ex q sequi videtur, fidem
Matth.19 sine operibus sufficere ad salutem, contra quod tamen dominus ait: Non omnis qui dicit mihi,
Iacobi.2. domine, domine, intrabit in regnum cœlorum, sed qui facit voluntatem patris mei. Et iterũ: Si
Roma.2 vis (inquit) ingredi ad vitam, serua mandata. Iacobus quoq; apostolus testatur: Quid proderit, si quis dicat fidem se habere, opera autem ipsa non habeat? Fides si non habet opera, mortua est in seipsa. Hinc etiam pauloante dixit apostolus: Non auditores legis, sed factores legis iustificabuntur. ¶Hanc obiectionem soluit Apostolus, dicens: Ei aũt qui operatur.i. qui tempus & opportunitatem habet operãdi, merces non imputatur, id ẽ, pręmium non confertur, scd'm gra F
tiam fidei tantum.i. non gratis sine operibus pmium consequitur. (In tali enim fides sine ope-
Iacobi.2. ribus mortua ẽ) sed scd'm debitum operationis, ad quam ex diuino mandato tenetur, merces ei
Iohan.6. imputatur ac datur. Nam sine operibus saluari non põt. Quod si operari neglexerit, damnabi-
Acto.10 tur. Ei aũt qui non operatur.i. opportunitatẽ seu tempus & locũ operandi nõ habet, credenti
Esa.55 autẽ in eum, qui iustificat impiũ, hoc ẽ, in Chrm̃ qui peccatori gratis ignoscit, gratiamq; infun
Matth.10 dit, ante cuius infusionẽ peccator veniã promereri non põt de condigno, reputatur fides eius.i.
Ephe.2 actus fidei suę interior, sine opere exteriore ad iustitiam, ita q sufficit ei ad salutem, vt in latro-
Lucę.23 ne. Bona em̃ voluntas seu pręparatio animi ad opus reputatur ei pro opere secundũ propositũ gratiæ dei.i. secundum voluntatem miserationis diuinæ, vel secundum ordinẽ gratiæ dei nobis oblatæ, qui taliter voluit nos saluare, in q patet virtus ac sufficientia fidei. Per hoc vero qd
1. Timot.1. ait: Credenti in eum, certum ẽ Apostolum loqui de fide formata, quę per dilectionem fertur in
Galat.5. deum,& operatur si opportunitas adsit. Hæc expositio procedit de operibus ipsam fidem sequentibus, atq; ex ea nascentibus. Secundo exponitur de operibus præcedentibus fidem, con-
Roma.11. tra illos qui asserebant merito præcedentium operum legis, se gratiam fidei esse adeptos. Quo
Iohan.15. dato, gratia non reputabitur secundum viam & ordinem gratiæ, sed secundum debitum meriti pręcedentis. Quo concesso, gratia iam non erit gratia. Quoniam ergo hoc consequens impossibile ẽ, constat q gratiam fidei, seu ipsam fidẽ nullus meretur. Ait ergo: Ei autem qui operatur aliqua bona ante fidem merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum, hoc ẽ, si præmium ei datur pro bonis quę fecit, hoc nõ erit gratis, sed ex debito meriti pcedentis, sicq; fidem pcedent merita, cum tamen fides sit om̃is meritorij actus principium, omniumq; virtutum fundamentũ. Ei aũt q nõ operatur opera legis ceremonialia atq; carnalia, vel

quæcũq;

quæcunq; alia ante fidē, ficut gentilis, credēti autē p fidē formatā in eum q iustificat impiū
A .i. in Chr̄m, reputat̄ fides ei⁹ ad iustitiā, scd̄m sensum p̄tactum, & hoc scd̄m ,ppositū grā Esa. 55
dei, i. scd̄m gratuitū, atq; benignū dei decretū, q ita decreuit vt onere legis ablato, hoies,
fide iustificent̄ ac saluent̄. Tertio exponit̄ scd̄m quosdā, q ex verbis Ap̄li talē rōnem in- Titum. 3
ducunt. Illud q̄d conceditur alicui, queadmodū merces operāti, nō cōcedit̄ ei per viā grā,
sed debiti, Iustitia vero de qua sermo est, cōcedit̄ per viā grā, ficut iam patuit, q Abrahā
iustificat⁹ est p fidē sine opibus legis, ergo iustitia hæc nō est ex opibus legis. Hæc aūt expo 1. Cor. 6
fitio irresoluta videt̄, & satis ambigua. Si n. em̄ rōne posset ōndi, q iustitia noui testamēti Gene. 28
nō esset ex opibus euāgelicę legis, q̄ tñ iustificāt, habitumq; iustitiæ inducūt, vel augēt si- Infra. 8
ue pficiunt etiā ex parte operis opati, virtute sacrorum Chr̄i. Posset em̄ sic argui: Quod cō Galat. 3
ceditur alicui, ficut merces operāti, nō cōceditur ei per viā grā, sed debiti: sed iustitia no
uæ legis cōceditur per viā grā. Quid em̄ habes q̄d nō accepisti? Nō ergo est ex operibus
nouæ legis. ¶ Deniq; charitas agēs & cæteræ virtutes per charitatē agētes, merent̄ grām
ampliorē in p̄nti, gloriāq; in futuro, & redditur eis merces ista. Nihilomin⁹ redditio hu- 1. Cor. 4
ius mercedis est secundū viā grā, & secundū viā debiti, secundū diuersos respectus. Cū Ephe. 4
em̄ prima infusio grā sit solum gratuita, oia bona q̄ per grām illā merent̄, gratuite p̄miā
B tur per cōparationē ad grām primā. Satisfeci forsan lectori in expositiōe p̄ntis loci, sed 1. Petri. 2
nō mihi ipsi, qa profunditatē verborum istorum intelligere nō valeo, neq; cōnexionē eorum cū
præcedētibus atq; sequētibus plene cōcipio. Cōsolatus tñ est me sermo, quem ex ore vi
ri doctissimi sacræ theologiæ professoris cōdigni, audiui, q dixit. In ep̄lis Pauli habet ele
phas vbi submergat̄, quāto magis pulex, vt sum ego? Vnde in fimilibus locis comedam
quātum possum, q̄d autem residuum fuerit, igne cōburā, sanctorum & catholicorum doctorum Exod. 12
expositionē sequens, & ea cōtentus. Nō em̄ quisq̄ mortaliū penetrare valet profunditatē
ep̄larum diui Pauli ap̄li. Præmissa autem probat ap̄lus authoritate Psalmistæ, subiungens:
⌊Sicut & Dauid dicit beatitudinē hoīs⌋ .i. illū esse btm̄, seu beatitudinē esse illius in via p
spem, & in patria per spēm, ⌊cui⌋ homini ⌊deus accepto⌋ .i. tēpore grā, de quo legi-
tur: Ecce nunc tp̄s acceptabile. Vel, accepto .i. acceptāter, gratis & pie, ⌊fert⌋ donat, & Esaiæ. 49
ingerit ⌊iustitiam⌋ hoc est, remissionē peccati, & grā virtutum infusionē ⌊sine opibus⌋ 1. Cor. 6
legalibus & humanis, quæ per se nequaq̄ sufficiunt ad grām promerendā. Nec em̄ pōt
pctōr per seip̄m resurgere, sed indiget præueniri ab eo, de quo legitur: Alleuat dn̄s om̄es Psal. 144
qui corrunt. Et iterum: Dn̄s erigit elisos. Nec obstat illud Augustini: Qui creauit te sine te, Psal. 145
nō iustificabit te sine te. Hoc em̄ ideo dicit̄, qa deus reqrit à nobis, vt faciamus q̄d in no- Philip. 3
bis est, disponendo nos ad grām eius. Deinde ponit verba Psalmistæ: ⌊Beati quorum re Matth. 3
missæ sunt iniqtates⌋ originales, actuales, seu personales in baptismo, in quo originale
C pct̄m deletur quātum ad reatum culpæ, qa quod ante baptismū erat culpa & pœna, post
baptismum tm̄ est pœna, quæ dicit̄ fomes peccati, quæ etiā in baptismo per grām sacra-
menti debilitatur, sed nō penitus tollitur. Pct̄m autem originale formal̄r vnum est, ma-
terialiter plura, rōne sui effectus. Quatuor em̄ vulnera imprimit animæ. Propter quod
ait Psalmista: Ecce em̄ in iniqtatibus cōceptus sum. Actualia vero pctā per cordis cō- Psal. 50
tritionem dimittuntur quātum ad culpā, ⌊& quorum tecta sunt pctā⌋ hoc ē, ab oculis dei
abscondita, ita q nō vlciscitur, nec imputat ea, sed auertit faciem suā ab eis, ac si nunq̄ fu Ibidem
issent. Ideo seqtur: ⌊Beatus vir, cui nō imputauit⌋ nec imputat ⌊dn̄s pct̄m⌋ sed prorsus Esa. 4.
ignoscit, sicut per Esaiā promisit: Delebo vt nubem iniqtates tuas, & quasi caliginē pec- Acto. 3
cata tua. Applicās autem Ap̄lus scripturā hāc ad propositum suum, adiecit: ⌊Beatitudo Esaiæ. 44
ergo hæc⌋ de qua loqtur Dauid: ⌊In circūcisione tm̄ manet⌋ .i. in solis Iudæis locum Psal. 31
habet, ⌊an etiā in p̄putio?⌋ .i. gētilib⁹ incircūcisis. Et hoc ideo q̄ro. ⌊Dicimus em̄, qa re-
putata est Abrahæ fides ad iustitiā⌋ sicut nunc ex Genesi allegatum est. ⌊Q̄uo ergo⌋ .i. Gene. 20
in quo statu ⌊reputata est⌋ Abrahæ fides ad iustitiā? ⌊In circumcisione⌋ hoc ē, pro sta
tu & tēpore circumcisiōis suæ, ⌊an in p̄putio?⌋ .i. tēpore circūcisionem suā p̄cedente. Et Gene. 17
rn̄det. ⌊Non in circumcisiōe, sed in p̄putio⌋ quod cōsequenter declarat. ⌊Et signum ac
cepit circumcisiōis⌋ .i. ip̄am circumcisionē accepit, deo iubēte, pro signo distinctiuo in-
ter ip̄m & posteros suos fideles, ac inter infideles, & etiā pro signo fidei suæ quā habuit
añ circūcisionē. Circūcisio qppe fuit quædā protestatio fidei: definiturq; sic: Circūcisio
est signū distinguēs Israel à Gētibus. Patet ergo q nō frustra circūcisionem accepit, q̄uis
per eā iustificatus nō sit ex parte operis operati, sed operis operātis, vz. fidei deuotionis
ac obedientiæ, per quæ abundātiorē iustificationē adeptus est, q̄ ante habuerat. Vnde do Gene. 17
minus loquebatur: Circumcidetis carnem præputij vestri, vt sit signum fœderis mei in-
ter me & vos. Sic ergo accepit signum circumcisionis, quod est, ⌊signaculum⌋ .i. indici
um, ⌊iustitiæ fidei⌋ .i. quæ per fidē habet̄, ⌊quæ est in præputio⌋ .i. in Abrahā, vel cæte- Hebr. 11
ris gētilibus iustis, sicut in Iob tp̄e p̄putij. Nam Abrahā ante circūcisionē suā iustus fuit, Galat. 3
& cre-

Matth.3 & credidit deo, ficut iam dictũ eſt, ⌊vt ſit pater⌋ ſpũalis & imitatiõe cõdignus ⌊oĩm cre D
Pſal.104 dentiũ⌋ nõ Iudæorũ dũtaxat ⌊p præputiũ⌋.i.in ſtatu ꝑputij. Quia p fidẽ quã in ꝑputio
Eſaiæ.51 habuit, meruit ſpũalẽ paternitatẽ oĩm gẽtiũ. Vel oĩm credentiũ per ꝑputiũ.i.gẽtiliũ cum
Galat.3 ꝑputio ad fidẽ accedentiũ, ⌊vt reputetur & illis⌋ vꝫ filijs Abrahæ ⌊ad iuſtitiã⌋ fides, p
Iohan.8 quã ipm Abrahã aſſequunt, ficut & ei reputata ẽ. ⌊Et ſit⌋ Abrahã ⌊pr̃ circũciſiõis⌋ ſpũa
Hiere.4 lis, q̃ in vitiorũ eradicatiõe cõſiſtit.i.gẽtiliũ credẽtiũ, pr̃ (inquã) ꝑbẽdo exemplũ, nõ cõfe
rendo iuſtitiã, ⌊nõ his tantum⌋.i.nõ ſolum ad profectũ his, ⌊q ſunt ex circũciſiõe⌋ car
nali.i.Iudæis, ⌊ſed & his q ſectant veſtigia fidei⌋.i.vniuerſis fidelib⁹ imitãtib⁹ fidẽ, ⌊quę
eſt in ꝑputio pr̃is nr̃i Abrahæ⌋.i.q̃ erat in Abrahã, adhuc habẽte ꝑputiũ. Vel, q̃ eſt.i.cõſi
derat in eo nõdũ circũciſio. ¶ Inſup manifeſtat Apl̃s, q̃ Abrahã pr̃ ſit ſpũalis circũciſio
nis cũctis fidelib⁹ p hoc q̃d cõſecut⁹ eſt promiſſionẽ hęreditatis, nõ ex opibus, ſed merito
Gene.22 fidei, q̃ ad oẽs electos cõiter ptinet. ⌊Nõ em̃ p legẽ⌋ facta ẽ ⌊pmiſſio Abrahę aut ſemi-
Matth.1 ni ei⁹⌋ hoc ẽ, de multiplicatiõe ſeminis ſui. Vel, ſemini ei⁹.i.Chr̃o de ſemine Abrahę nã
Lucæ.3 to ſcd̃m naturã aſſumptã, ⌊vt hęres eẽt mũdi⌋.i.vt ipſe Abrahã p ſemẽ ſuũ, vel in ſemine
Hebræ.1 ſuo, hoc ẽ, p Chr̃m, poſſideret oẽs terminos terrę, oẽſq; pplos ſeculi. Dictũ em̃ eſt Abra
Pſal. 81 hæ: In ſemine tuo bñdicent oẽs trib⁹ terrę. Et iterũ: Dilataberis ad oriẽtẽ & occidẽtẽ &c.
Gene.22 Cũ em̃ facta ẽ Abrahę iſta pmiſſio, nõdũ erat lex data, quã cõſtat p Moyſen datã. Hæc
Galat.3 vero pmiſſio maxime adimpleta ẽ in Chr̃o filio Abrahę, q de ſeipſo teſtat: Data eſt mihi
Gene.28 oĩs ptãs in cœlo & in terra. Ad quẽ pr̃ in Pſalmo: Poſtula (inq̃t) à me & dabo tibi gentes
Iohã.1.7 hæreditatẽ tuã, & poſſeſſionẽ tuã terminos terrę, ⌊ſed p iuſtitiã fidei⌋.i.pcedẽte ex fide,
Matth.28 q̃ erat in Abrahã. Pro hac nãq; iuſtitia ſeu merito eius facta ẽ Abrahę ꝑinducta pmiſſio
Pſalm.2 ficut in Gen̄. legit: ⌊Si em̃ q ex lege⌋ hi tm̃ ⌊hęredes ſunt⌋.i.ſi ſoli Iudæi legẽ ſcriptã ha
Hebræ.11 bẽtes, hęreditatẽ ſeu grã̄m bñdictiõis Abrahę repromiſſam adipiſcunt, ⌊exinanita⌋ hoc
Hebræ.9 eſt, fruſtrata ⌊eſt fides⌋ Abrahę deo credẽtis, q ei ꝑdixit: In ſemine tuo bñdicent oẽs fa-
Gene.22 miliæ terræ, ⌊abolita⌋.i.euacuata atq; ablata ⌊eſt pmiſſio⌋ dei Abrahæ facta de hæredi
Ibidem tatiõe mũdi, & bñdictiõe oĩm gentiũ ſeculi. ¶ Pręterea, pmiſſionẽ ꝑfatã nõ eſſe ex lege,
ſed fide, oñdit Apl̃us ex legis impfectiõe. ⌊Lex em̃ iram operat⌋.i.pœnæ obnoxiũ facit
Hebr.10 legis trãſgreſſorẽ. Nã tpales pœnas determinat, & ꝑuaricatorẽ legis magis dãnabilem
4.Reg.22 reddit eo, q nunq̃ ſortitus eſt legẽ. Dat em̃ lex manifeſtiorem notitiã culpæ, q̃ erat ante,
ſicq; trãſgreſſorẽ efficit grauiorẽ. Propter q̃d in Euãgelio dr̃: Seruus q cognouit volun-
Iohan.15 tatem dñi ſui, & nõ fecit, plagis vapulabit multis. ⌊Vbi em̃ nõ eſt lex, nec ꝑuaricatio⌋ Si
Lucæ.12 acceperimus legẽ cõiter pro quacũq; lege, vꝫ naturali, ſcripta vel euãgelica, certũ eſt ſi-
Pſal.118. ne lege nõ eſſe ꝑuaricationẽ, cum ꝑuaricatio ſit trãſgreſſio legis. Si aũt ſumpſerimus legẽ
hoc loco, pro lege ſcripta, dicendũ erit, q̃ vbi nõ eſt lex, nõ eſt ꝑuaricatio adeo grauis.
Qm̃ lex occaſionalr̃ auget pctm̃, prouocat iram, nec tribuit grã̄m, ficut ex dictis clarius
Iohan.5 eluceſcit. ⌊Ideo ex fide⌋.i.merito fidei, nõ per opa legis hęredes effecti ſunt diuinę pro
miſſiõis oẽs q Abrahę fidem ſectati ſunt, ⌊vt ſecundũ grã̄m⌋ dei, nõ ſcd̃m iuſtitias legis.
2.Cor.12. ⌊firma ſit pmiſſio⌋ facta Abrahę, & ſemini eius. Firma (iquã) exiſtat atq; ſalubriter exhi
2.Cor.1. beat ⌊omĩ ſemini⌋.i.vniuerſis fidelib⁹. ⌊Nõ ei q ex lege eſt ſolũ⌋.i.nõ tm̃ Iudæis, carna
Matth.3 libus Abrahæ filijs, ⌊ſed & ei q ex fide eſt Abrahæ⌋.i.cũctis q̃q; gẽtilib⁹ Abrahę fidẽ ſeq̃n
tibus. Si em̃ iſta pmiſſio fundaret in lege q̃ occaſionalr̃ operat, & prouocat irã, nõ habe F
Eſaiæ.51 ret ſtabilitatẽ, qa lege trãſgreſſa retractaret. Nũc vero qa fundat in fide viri cõſtãtis, vꝫ
Abrahæ, magis tñ in gr̃a dei pmanet firma omĩ ſemini Abrahæ, ⌊q pater eſt⌋ ſpũalis ſeu
Gene.17 exemplaris inſtitutor ad fidẽ ⌊oĩm noſtrũ⌋.i.cunctorũ credentiũ, ⌊ficut ſcriptũ eſt⌋ in
Hiere.11 Geneſi, quãtum ad ſenſum. ⌊Quia patrẽ⌋ ſpũalem, vt dictũ eſt, ⌊multarũ gẽtiũ poſui⌋.i.
inſtitui ⌊te ante deum⌋.i.corã deo, vꝫ meipſo, ⌊cui credidiſti⌋ loquẽti tibi p angelũ in
perſona dei, ⌊q viuificat mortuos⌋ corpaliter, animas corpibus reuniẽdo, & ſpũaliter,
grã̄m pctõribus cõferẽdo. Vnde ſcriptũ eſt: Pater ſuſcitat mortuos & viuificat, ⌊& vo-
Iohan.3. cat⌋ à nõ eſſe ad eſſe, ⌊ea q̃ nõ ſunt⌋.i.creãda, ⌊tanq̃ ea q̃ ſunt⌋.i.ficut exiſtẽtia vocant
Iohã.5 ad aliqd. Sic em̃ deo imperãte, dicẽte ſeu vocãte producunt multa ex nihilo.i.tã facile
Ephe.1. ac obediẽter, ac ſi ex præiacẽti aliq̃ fierẽt, atq; iam eẽnt. Vel ſic: Vocat, ad fidẽ & grã̄m,
ea q̃ nõ ſunt.i.gẽtiles, q corã deo quaſi nihil fuerũt, qa ſpũaliter mortui erãt, queadmo-
Eſa.40 dũ in Eſaia ſcribit: Oẽs gẽtes q̃ſi nõ ſint, ſic ſunt corã eo, & quaſi nihilũ & inane reputatæ
ſunt ei, tanq̃ ea q̃ ſunt.i.ficut vocauit Iudæos, q propter legẽ & grã̄m dei aliqd erãt, ſpũa
Gene.22 liter corã deo viuẽtes. ⌊Qui⌋ Abrahã ⌊cõtra ſpem⌋ naturę ⌊in ſpem⌋ gr̃æ ⌊credidit⌋
Gene.15 credẽs poſſe impleri p grã̄m, q̃d erat impoſſibile per naturã, vt. ſ. ipſe iam vetulus de in-
Eccl.40 fœcunda ac ſterili cõiuge ſua filiũ procrearet, ⌊vt fieret pater multarũ gentiũ⌋ eũ per fi
3.Regũ.4 dem ſequentiũ, ⌊ſecundum quod dictũ eſt ei⌋ à deo per angelũ. ⌊Sic erit ſemẽ tuũ, ficut
Hebr.11. ſtellæ cœli⌋ in multitudine, ⌊&⌋ ficut ⌊arena⌋ quę eſt in littore ⌊maris⌋.i.ꝑ multitu-
dine nũerari nõ poterit. Quãuis hoc aliq̃ mõ videat impletũ in carnali ſemie Abrahę, qa

& Moy

& Moyses filijs Israel aiebat: Estis hodie sicut stellæ cœli plurimi: verius tñ atq; pfectius Deuter.1
A in spũali semine eius.i.in gẽtiũ cõuersione, & fideliũ multiplicatiõe implet, pserum cum Deute.7
rursus Moyses dicat populo Iudæorũ. Te elegit dñs, non qa cũctas gẽt. s numero vince
batis, cũ sitis oĩbus populis pauciores. Vel hoc quod dr̃: Sicut stellæ cœli, refert ad bo- Dañ 12
nos, q stellis cõparant propter lumẽ grãe, decorẽ virtutũ, & qm̃ alios verbo & operatiõe
illustrãt, ipsamq; ecclesiã ornant, queadmodũ stellæ cœlum. Propter qd in alia epl'a ait
Aplus: Inter quos lucetis sicut luminaria mũdi. Quod vero adiũgitur: Et sicut arena ma Philip.2
ris referri pt ad malos terrenis rebus intẽtos. ⌊Et non⌋ est Abrahã, ⌊infirmatus in fide⌋ Hiere.5
ex cõsideratiõe naturalis impossibilitatis, ⌊nec considerauit⌋ cũ superflua immoratione Matth.7
seu finali sistentia, ⌊corpus suum⌋ iam ⌊emortuum⌋ à virtute generatiua, ⌊cũ iam fere
centũ eẽt annorũ, & emortuã vuluã Saræ⌋.i.ad actũ gñatiõis ineptã. Desierãt em̃ ei mu- Gene.21
liebria fieri, sine qbus naturalr̃ nõ fit cõceptio. ¶Videt his obuiare, q in Geñ. legit Abra Gene.25
ham post mortẽ Saræ Gethurã duxisse, atq; multos de ea filios genuisse, elapsis plus, q̃
triginta septẽ annis à tpe generatiõis seu promissiõis Isaac. Sara qppe decẽ annis iunior Gene.17
fuerat eo. Cum ergo ipa defuncta sit centũ trigintaseptẽ annis expletis, certũ est Abrahã
plus q̃ centũ trigintaseptẽ annorũ fuisse, qñ Gethurã sumpsit vxorẽ. Qũo ergo emortuũ
erat corpus eius cum cẽtenarius circiter fuit? Cõiter respõdetur, q emortuũ erat, quan-
B tum ad vetulam, nõ quantũ ad iuniorẽ, quæ facilius cõcipit anu, propter dispositionẽ vir Gene.15
tutis passiuæ. ⌊In repromissiõe etiã dei⌋ sibi facta de generatiõe Isaac, & innumerabili 17.22.
multitudine seminis sui, ⌊nõ hæsitauit diffidẽtia⌋ propter rei nouitatẽ, ⌊sed cõfortat⁹ Iacobi.1
est fide, dans gloriã deo⌋.i.deũ glorificãs atq; collaudãs tanq̃ oĩpotentẽ ac verũ, & ista
implere valentẽ, ⌊& plenissime sciẽs⌋ etiã per naturalẽ rõnem, ⌊qa quæcunq; promisit Galac.3
deus potẽs est & facere⌋ Alias esset in promittẽdo improuidus, & in exequẽdo infirm⁹ Sapiæ.12
⌊ideo & reputatũ est illi ad iustitiã⌋ q sic cõsortatus est in fide, nec hæsitauit diffidẽtia. 1.Mac.2
Quod aũt Abrahã aliquo modo cõsiderauit, corpus suũ & Saræ esse emortuũ, patet ex Geñ.17
eo qd dicebat: Putasne cẽtenario nascetur filius, & Sara nonagenaria pariet? Verum (vt
dixi) nõ sistebat finalr̃ in cõsideratiõe hmõi, sed in cõsideratiõe virtutis diuinæ. Ex pdictis
aũt verbis dubitasse videtur. Respondet cõiter, q nõ dubitãdo, sed admirãdo hæc dixit.
Veruntñ videtur adhuc cõtrariari, quod per Esaiã dñs loqtur Israeli: Pater tuus prim⁹ Esa.43
peccauit. Quod nõ solum qdam præcipui Iudæorũ magistri, sed sanctus quoq; Hierony Gene.17
mus exponit de Abraham, q peccauit ex incredulitate ridendo atq; dicendo verba in-
ducta. Sed sicut in expositiõe Esaiæ, audens nõ eram quãtum ad hoc, sequi Hieronymũ,
ita nec modo, nec etiã nego. Apostolus em̃ apertissime cõtestatur, q non hæsitauit diffi-
dentia, & ideo reputatum sit ad iustitiam. Vnde verbum Esaiæ exponi pt de primo pa Gene.3
C rente, vz Adam, quẽ constat in paradiso peccasse. ⌊Non est autẽ scriptum tm̃ propter Roma.15
ipsum⌋ Abraham istud.s. ⌊qa reputatum est illi ad iustitiam⌋ quod tam firmiter credi-
dit, ⌊sed & propter nos⌋.i. ad nostram consolationẽ ac instructionẽ, vt imitemur fidẽ
ipsius, ⌊qbus reputabitur⌋ ad iustitiam imitatio fidei Abrahæ, ⌊credentibus in eum qui
suscitauit à mortuis Iesum Chr̃m dñm nostrum⌋.i.in deum patrem seu sanctam trinita
tem, vel quãcũq; diuinam personã. Cuilibet nãq; diuinæ personæ attribui potest suscita Iohan.10
tio actiua Chr̃i, imo ipse vt deus suscitauit seipsum, vt homo est. Et q credit in vnam di
uinam personã, credit in tres. ⌊Qui⌋ Christus ⌊traditus est propter delicta nostra⌋.i. Roma.8
morti expositus, vt mũdi peccata auferret. Traditus est autẽ à patre, iuxta illud: Proprio Esaiæ.53
filio suo nõ pepercit, sed pro nobis oĩbus tradidit illum. Saltẽ permissiue tradidit qq; se- Matth.26
ipm, secundũ quod per prophetã dr̃: Tradidit in mortẽ animã suã. Sed & Iudas tradi- Matth.28
eum, ⌊& resurrexit propter iustificationẽ nostrã⌋ hoc est, vt virtute suæ resurrectionis Ibidem
grãm iustificantẽ nobis conferret, & suæ corporalis resurrectiõis exemplo nos ad spũa- Iohan.20
lem resurrectionẽ induceret, quatenus tandem etiam corporalr̃, feliciterq; resuscitemur Colo.3
ab ipso, quando reformabit corpus humilitatis nostræ cõfiguratũ corpori claritatis suę. Philip.3
Resurrexit ergo ppter iustificationẽ nr̃am .i. vt iustificemur grãm recipiẽdo, & iuste vi Roma.6
uẽdo. Non tñ iustificatio nr̃a est tota ratio, finisq; totalis resurrectionis Chr̃i. Resurre- Coloss.3
xit nãq; propter proprij corporis glorificationẽ, & suę humanitatis reassociationẽ. quã- Hebr.9
tum ad partiũ eius redintegrationẽ. Deniq; resurrexit propter iustificationẽ nostrã, qa
ad hoc resurrexit, vt corpore resumpto appareat nunc vultui dei pro nobis, ostendens
pr̃i lat⁹ & vulnera, qten⁹ merito eius, grã impleamur diuina. Qũuis aũt sit tradit⁹ Chr̃us Philip.3
non solum propter delicta nostra, sed etiam propter iustificationem nostram. (Nam & 2.Petri.3
propter vtrunq; surrexit) traditio tamen seu passio attribuitur delicto, vt mors naturæ,
correspondeat morti culpæ, & resurrectio iustificationi, vt corporis glorificatio corre-
spondeat nouæ atq; cœlesti conuersationi.

¶Declaratio cap. V. videlicet. Iustificati ergo ex fide. Art.VIII.

Postq̃

Postq̄ Apl̄us abstulit cām atq; materiā discordiæ Romanoꝝ,iam eos inuitat ad
Ephe.2 veeā pacē,& ait:⌊Iustificati eego⌋.i.iusti à deo effecti ⌊ex fide⌋.i.p fidei foe- D
Galat.2 matæ ifusionē. Vel:Iustificati,.i. veeā iustitiā opati,ex fide,.i. p habitū fidei,vł in-
tus in aīa iustificati fine ope exteriori,ex fide.i.interioei fidei actu credēdo, vcȝ
Iacobi.4. ex charitate,& nō p opa legis,neq; p opa pcedētia fidē,⌊pacē habeamus ad deū⌋.i.deo
Matth.5 humilr subditi sim⁹,& nēam volūtatē diuinę oedinationi in oībus subīciamus, qeti atq;
Iob.22 tranqllī exīstētes in deo.Bti eñ pacifici,qm filij dei vocabunt.Hinc eñ loqtur sceiptura
Lucæ.2 Acqesce deo &habeto pacē,& p hoc habebis fruct⁹ optimos.Hęc ē spūalis diuina'q; pax,
Psal.118. de q̄ dixerūt angeli:Pax hoibus bonę volūtatis.Et Dauid:Pax multa diligētib⁹ legē tuā,
Esaiæ.48 q̄ nō cōpetit impijs,iuxta illud Esaię:Nō est pax impijs dicit dñs.⌊Per Iesum Chr̄m dñm
1.Timot.2 nr̄m⌋ qa p eū seu merito eius pacē istā cōseqmur.Oīa nāq; diuinaꝝ grāꝝ charismata p
Chr̄m,secundū quod mediatoe est dei & hoim,præstātur hoībus. Ideo subditur:⌊Per
quem⌋ tanq̄ per mediatorē,& causam meritoeiā ⌊accessum⌋ hoc ē,ingressum, ⌊habe
Hebr.11 mus p fidē⌋ tanq̄ p fundamētum totius spūalis ædificij.Accedentē nēpe ad deū oportet
credere ⌊in grām istā⌋.i.ad dona & munera spūs sancti,vcȝ ad,alias pfectiōes seu bene-
ficia dei, ⌊in qua⌋ gēa ⌊stamus⌋ mēte ad diuina erecta atq; cœlestia diligēte,nō in ter-
renis iacēte,vilibusq; immersa.Primo eñ deus cū fidē infundit,donat simul tpe alias vir
tutes ac dona spūs sancti.Fides tñ præcedit secundū viam generatiōis,& ordine naturę,
cum sit fundamētum virtutū.Et ita per fidē, accessum habemus ad alia bona. Fide autē
infusa,per eādem accedimus ad deum,vt grām amplioeem meeeamur, quatenus peofi E
Psal.83 ciscamur de virtute in virtutē,.i.de bono in melius peoficiēdo quotidie,⌊& gloriamue⌋
Sapię.8 spūali lætitia ⌊in spe gloeiæ⌋.i.in certa expectatiōe felicitatis æternæ quæ ē gloria ⌊filio
rum dei⌋.i.oim beatoꝝ deo fruentiū,q deo pfectissime similant. De qbus scriptū est in
Iob.38. Iob:Vbi eeas cū me laudarēt astra matutina,& iubilarēt oēs filij dei? Et in Psalmo:Qm̄
Psal.88 qs in nubibus æquabit dño,silis eeit dño in filijs dei? Possunt tñ per filios dei intelligi oēs
Roma.8 electi ad vitam æteenā prædrdinati. Et certe, hoc merito esse debet nobis indeficiēs cō
Iohan.1 gloeiādi,q: spem habemus acqrendi beatitudinē sempiternā.Vnde nihil Chr̄iano felici-
Psalm.29 us,cui promittunt regna cœloꝝ.⌊Non solum aūt⌋ gloriamue in spe gloeiæ credētes vi
dere bona dñi in terra viuētium,⌊sed & gloriamur in tribulatiōibus⌋.i.in aduersis,in p-
Iaco.1 secutiōibus,tentatiōibus,ac ægeotatiōibus,quēadmodū per Iacobū inducit: Oīe gaudi
Matth.5 um existimate frēs,cū in diueesas tētatiōes incideritis.Et Saluatoe:Gaudete(inqt)& ex-
Lucæ.6 ultate in illa hora,qm̄ merces vr̄a copiosa ē in cœlo.Debemus eñ gaudere de hoc q̄d su
mus in via pueniēdi ad deū.Sed hęc ē via salutis,multiplr̄ tribulari. Per multas qppe tri
Acto.14 bulatiōes oportet nos intraee in eegnum cœloꝝ.Et meeito in tribulatiōibus gloeiamur,
⌊sciētes q̄d tribulatio patiētiā opeeat⌋ hoc ē,actū patiētiæ efficit in aīa,.s.suffeeētiā,tanq̄
Iaco.1 obiectū mediatū virtutis quæ patiētia nominat. Si eñ nō esset tribulatio, nec patientia.
Habitū quoq; patiētiæ firmat in aīa.Patiētia qppe cum sit virtus moralis immediate ver
satue circa passionē animæ,puta tristitiā,quā oedinat.Deinde eespicit actū,vcȝ ipsam ad-
uersitatis tolerantiā, quā accidētee & occasionalr̄ inducit,seu efficit tribulatio.Feequens
nāq; tribulatio cōfert animæ cōsuetudinē, patientiā exeecēdi, & ita sit anima in virtute
patiētiæ incōcussa atq; imobilis,ita vt dulce sit ei,tribulationē pro dei amore,& propeio
rum peccatoꝝ purgatiōe sufferre,⌊patientiā autem⌋.i. aduersitatē æquanimis toleeātia
opeeat,⌊probationē⌋.i.boni assuefactionē seu probā exercitationē,vł vitioꝝ expurga
tionē,etiā quoad pœnæ ablationē.Sicut eñ interior dolor siue cōteitio aufert culpā, sic
aduersitatis ppessio pœnā,⌊probatio vero⌋ opat vel efficit,⌊spem⌋.i.actū spei,vcȝ cer-
tā & actualē expectationē felicitatis futuræ.Qui eñ ita peobatus ē, fiducialr̄ pstolāt vitā
Matth.5 æternā,iuxta illud Saluatoris:Beati q psecutionē patiunt proptee iustitiā,qm̄ ipsoꝝ ē re
Sapiæ.3 gnū cœloꝝ.Et illud Sapiētis:Tanq̄ auꝝ in fornace pbauit electos dñs, & in tpe erit ee-
spectus eoꝝ.¶Porro habitus spei,q̄ est virt⁹ theologica,à solo deo p creationē infundit
sed act⁹ ei⁹ procedit partim ex meritis.⌊Spes aūt nō cōfundit⌋.i.sperātē nō fallit,nec bo
Eccl.2 no sperato defraudat,sicq; erubescētiā tollit. Vñ ait scripteea:Nullus speeauit in dño,&
Psalm.24 cōfusus ē.Et Psalmista: Eteñ vniuersi q sustinēt te,nō cōfundent. Per Esaiā quoq; dñs
Esaiæ.49 loqtur:Ego dñs supee quo nō cōfundent oēs q expectāt eū.Oportet aūt firmiter inuio
labiliter'q; speeaee,vt dicamus cū scō Iob:Etiā si occiderit me,in ipso speeabo. Q̄d autē
Iob.13 spes nō cōfundat,sed impleat,patet p hoc,⌊qa charitas dei⌋ quæ est virtus theologica
supnaturalis,summa ac diuinissima,q̄ deū proximū'q; diligimus, mādata implem⁹,vnū
Iohan.15 cum deo efficimur,& quicqd petierimus,obtinemus,⌊diffusa⌋.i.late ac liberaliter fusa
⌊est in coedibus nostris⌋ pseetim in voluntate,quæ est charitatis subiectū, ⌊p spm̄ san-
2.Cor.1.5 ctum⌋.i.à spū sancto,cui appeopriat bonitas,liberalitas,clemētia,cōicatio,& per conse
Roma.8 quens charitatis infusio,⌊q datus est nobis⌋ à pr̄e & filio,imo & à seipso,tanq̄ pignus, &
arra se-

arra felicitatis æternæ. Ipse eñ spũs sanctus est dator ac donũ, ꝓceditq̃ à patre ac filio ꝑ
A modũ donabilis, qm̃ ipse est charitas seu amor patris & filij. Amor aũt ẽ primũ donũ gra Ephe. 1.
tuitũ, in q̃ oia dona donant. Itaq; spũs sanctus datur electis, nõ solũ in suo dono, sed etiã
in seipso, q̃a per charitatẽ habet, & est in nobis, nouo, specialiq; modo. Propter q̃d ait sal
uator: Ego rogabo patrẽ & aliũ paracletũ dabit vobis, vt maneat vobiscũ in æternũ, spũs Iohan. 14
veritatis. Et in actis aplo͡r legit, ꝙ ꝑ impositionẽ manus aplo͡r dabat spũs sanctus. V n-
de secundũ beatũ Thomã in prima parte, & sup primũ sniarũ, ꝑsona diuina dicit esse ali- Acto 8.
cuius dupliciter. Primo, rõne originis, & ita est eius à q̃ procedit. Sicq; filius & spũs sctũs
sunt patris, & spũs sanctus est filij. Scdo, rõne fruitiõis seu cõionis, & sic est eius à q̃ habet
.i. intellectualis creaturæ, q̃ libere frui p̃t ꝑsona diuina. Sic ergo spũs sanctus datus est no-
bis, & est nr̃. ¶ Deinceps Aplus tãgit nr̃æ iustificatiõis motiuũ, prosequit q̃q; nr̃æ reconci
liationis modũ, & ait. ⌊Vt q̃d eñ⌋.i. propter q̃d aliud, nisi vt spũs sanctus nobis donet, Psalm. 6
charitas dei in cordibus nr̃is diffundat, & spes impleat? ⌊Chr̃s, cũ adhuc infirmi⌋.i. vul- 1. Cor. 15
neribus aiæ sauciati, pœnis & culpis astricti ⌊essemus scd̃m tẽpus⌋.i. anteq̃ ab eo liberare 1. Petri. 3.
mur ac purgaremur, ⌊pro impijs⌋.i. pro nobis iniustis & miseris ⌊mortuus est?⌋ Vel il-
lud, scd̃m tẽpus, refert ad id q̃d seqtur, mortuus est, vt sit sensus, Mortuus ẽ, secundũ tp̃s
.i. ꝑ triduũ sepulturæ, tanq̃ dicat, Hoc magnũ est valde atq; mirabile, ꝙ Chr̃s pro nobis Danie. 9
infirmis ac impijs mori dignatus est, cũ ipse sit virtus dei & sanctus sancto͡r. Causam ve- 1. Cor. 1
ro cur istud ita mirabile sit, subdit. ⌊Vix eñ⌋.i. raro & difficulter ⌊ꝓ iusto⌋ à morte eru Esaiæ. 57
endo, ⌊q̃s morit⌋ Pauci eñ sunt q̃ amore seu vice iusti mori dignaretur. Et merito dixi,
vix, & nõ absolute nequaq̃ vel nõ, ⌊nã pro bono⌋.i. pro hoie iusto ⌊forsitan q̃s audeat
mori⌋.i. cõtingere p̃t (raro tñ) vt q̃s pro iusto mori cõsentiat, sed vt q̃s pro impio mori
B velit, nõ inuenit, aut certe rarissime. Ambrosius (inter iustũ & bonũ distinguens, vt iustus
dicat, q̃ in virtutibus exercitatus ẽ, & in obseruatiõe iustitiæ strenuus atq; seuerus, bonus
vero dicat hõ simplex & innocẽs, nõdũ sic exercitatus) ita exponit, Vix eñ ꝓ iusto, sic ac
cepto, q̃s morit. Nã q̃uis melior eo, q̃ hoc mõ bonus vocat, qm̃ tñ nõ sine rigore & seue-
ritate se habet, cã eius minus miserabilis, seu miseratiõe minus cõdigna iudicat. Et veraci
ter dixi, pro iusto quẽpiã vix velle mori. Nã pro bono .i. pro pio, innocẽte & simplici for
sitan q̃s audeat mori, eo ꝙ cã eius miserabilior reputetur tanq̃ q̃ nullũ offendit. Cũ ergo
hoc raro inueniat, certũ est ꝙ vix aliq̃s ꝓ iusto mori acquiescat. Cũ igitur Chr̃s ꝓ impijs EPIST.
mori dignatus sit, recte subiũgitur. ⌊Cõmẽdat aũt⌋.i. cõmẽdabilẽ siue laudabilẽ ostẽdit.
⌊deus⌋ pr̃ vel trinitas, ⌊charitatẽ suã in nobis⌋.i. quã habet ad nos, & q̃ diligit nos ꝑ effe
ctũ suæ eximiæ pietatis, ⌊qm̃ cũ adhuc pctõres essem⁹⌋.i. iugo vitio͡r subiecti, & vinculis Iohan. 3
pctõ͡r irretiti, nec ab originali pctõ redẽpti ⌊scd̃m tp̃s⌋ Chr̃i passionem p̃cedẽs.i. anteq̃ 1. Iohan. 4
Chr̃s mortuus fuit ꝓ nobis. Loqtur eñ aplus in ꝑsona gñis hũani, cuius multa indiuidua
tẽpus passiõis Chr̃i p̃cesserũt, & tunc erãt, in q̃͡r persona hoc dicit aplus. Vel, secundũ tẽ
pus.i. triduo sepulturæ, ⌊Chr̃s pro nobis mortuus est⌋.i. mori dignatus, vt mortificati 2. Cor. 5
carne, viuificatiq; spũ seruiamus illi in sanctitate atq; iustitia. In q̃ refulget inæstimabilis 1. Pet. 3
charitas dei patris ad nos, iuxta illud Iohãnis: Sic deus dilexit mundũ, vt filiũ suũ vnige- Lucæ 1
C nitũ daret. Et aplus: Propter nimiã (inqt) charitatẽ suã, q̃ dilexit nos, deus pr̃ filiũ suũ mi Iohan. 3
sit. ⌊Multo igitur magis iustificati nũc in sanguine ipsius⌋.i. q̃a Chr̃s pro nobis mortuus Ephe. 2
est, cũ adhuc iniqui eramus, infirmi & pctõres, multo amplius nũc facta nr̃a recõciliatiõe 2. Cor. 5
ac liberatiõe iustificati.i. à vitijs expurgati, grãmq; adepti ꝑ effusionẽ sanguinis Chr̃i ⌊sal
ui erimus ab ira⌋.i. à dãnatione æterna, ⌊per ip̃m⌋ videlicet Chr̃m, seu merito eius. Am
plius eñ est impiũ iustificare, q̃ iustificatũ à pœna eruere. ⌊Si (pro q̃a) eñ cũ inimici esse- Ephe. 2
mus⌋.i. deo ꝓpter iniquitatẽ odibiles, rebelles, & natura filij irę, etiã ꝓpter pct̃m origina
le ⌊recõciliati sumus deo⌋.i. ad eius amicitiã reuocati, deleta videlicet cã inimicitiæ, pu-
ta pctõ, ⌊ꝑ mortẽ filij eius, multo magis recõciliati (iã) salui erimus⌋ nõ solũ ab ira p̃dicta
sed etiã cõsequẽdo vitã æternã ⌊in vita ipsius⌋.i. ꝑ gloriosam vitã Chr̃i, seu virtute Chr̃i
glorificati. Si eñ potuit ꝑ suã mortẽ nos iustificare, certissimũ est, ꝙ iã viuẽs possit nos be
atificare, p̃sertim cũ vnũ ordinet ad aliud. s. iustificatio ad beatificationẽ. ¶ Quęri p̃t, cum
dei dilectio sit inuariabilis & ęterna, q̃uo dicimur deo recõciliari, & q̃uo eram⁹ eius inimi Deute. 4
ci, & postmodũ facti sumus amici? Et r̃ndendũ, ꝙ deus oẽs electos añ mũdi cõstitutionẽ
dilexit, eosq; immutabilr̃ diligit secundũ rationẽ p̃destinatiõis diuinæ, nõ autẽ secũdum Colo. 2
rõnẽ p̃sentis iustitiæ. Dicimur ergo deo recõciliari ꝑ Chr̃m, inquãtũ ꝑ eius passionẽ abla-
ta nobis ẽ culpa, per quã displicuimus deo, scd̃m rationẽ & ordinẽ suæ iustitiæ ad nos cõ
paratæ. Vel r̃ndendũ, ꝙ deus inuariabilr̃ diligit electos ꝑ respectũ ad bonũ gr̃æ & glorię Psal. 5
q̃d eis dare disposuit. Odit autẽ eos q̃tũ ad culpã, iuxta illud: Odisti oẽs qui operant ini-
quitatẽ. Et ita dicunt ei recõciliari, cum culpa aufert, & pœna finitur. V nde Sapiẽs dicit: Sapiæ. 11.
Diligis dñe oia q̃ fecisti, & nihil odisti eo͡r q̃ fecisti. Idẽ ipse ait & alibi quoq;: Odio sunt Sapiæ. 14
deo impius & impietas eius. Hæc eñ atq; similia nullã mutationẽ ponunt in deo, sed in

creatura,q̃ ad creatorē aliter & aliter ſe habet.⌊Nō ſolū aūt⌋hoc modo ſalui erimus in D
futuro,⌊ſed & gloriamur in deo⌋.i.nunc q̄q; in p̄ſenti exilio exultamus per ſpem in deo
.i.in cōtēplatiōe ac dilectiōe ipſius,gaudētes de hoc,ꝙ tādē aliqñ videre eū ſperamus p̱
Iohan.14 ſpēm.Et ita futurā iucūditatem,& gloriā in p̄ſenti peregrinatiōe q̄dāmodo inchoamus.
Gloriamur aūt in deo,⌊p dñm nr̄m Ieſum Chr̄m⌋q eſt nobis via & oſtiū accedendi ad
deū,cuius etiā merito datur nobis gloriatio iſta,& ex cōſideratiōe paſſionis ſuæ & alioꝝ
bñficioꝝ ſperamus & exultamus in deo,q tāta nobis p Chriſtū largitus eſt,⌊p quē nunc
(.i.tp̄e gratiæ)recōciliationē(cū deo)accepim⁹.Propterea ſicut p vnū hominē⌋.ſ.Adā
Gene.3. primū noſtrū parētē,⌊pc̄tm̄(originale)in hūc mundū⌋.i.hoīes in mūdo hoc habitātes,
⌊intrauit & p pc̄tm̄ mors⌋corporalis,q̃ cōſequuta eſt culpā.Quāuis em̄ mors ſit natura
lis homini,cōſiderādo naturā corporis ſui ex cōtrarijs cōpoſitā,tñ ſi nō peccaſſet,mortē
nō incurriſſet ex dono gratiæ ſeu virtute originalis iuſtitiæ.Et ſic cōſiderādo ſupernatu-
ralē inſtitutionē hoīs,mors culpā ſequuta eſt,nō naturā,⌊& ita in oēs hoīes mors per-
trāſiit.⌋Sicut em̄ oēs nati ſunt ſine originali iuſtitia,ſic etiā immortalitate,iuſtitiā illā cō
comitante, priuātur,⌊in q̄⌋vno hoīe.ſ.Adā⌊oēs peccauerunt⌋nō actualiter,ſed virtua
liter,originale pc̄tm̄ incurrēdo,q̄d eis imputat̄ in culpā,inquantū aliq̄ modo erāt in pri-
mo parēte,& idē cū ipſo.Erāt aūt in ipſo ſicut in primo principio gñationis humanę.Et
ſicut multa mēbra ſunt in vno corpore,& multa indiuidua in vna ſpecie,ſic q̄dammodo
oēs eramus in primo parēte ſecundū corpulentā ſubſtātiā,ſeu materialē propagationē.
Porro originalis iuſtitia ſic data erat primo parēti,vt transfunderetur in poſteros.Ideo E
primo parēte hac iuſtitia deſtituto,poſteri eius iuſte priuantur eadē,nec tñ fit eis iniuria,
qa nec primo parēti,nec eis iſta iuſtitia naturaliter debebat̄,aut cōpetebat,ſed nec beatifi
ca viſio dei,qua merebātur priuari,propter huius iuſtitiæ priuationē.Ab eo aūt q̄d dicit̄,
In q̄ oēs peccauerunt,excipiēdus eſt Chr̄s homo,q nō naturali ordine,aut p cōcupiſcē-
tiā genitus eſt.Merito aūt dixi oēs peccaſſe in vno.⌊Vſq; ad legē em̄⌋.i.vſq; ad datio-
nē legis Moſaicæ ſcilicet,à principio mundi,qñ nō erat niſi lex naturalis,⌊pc̄tm̄ erat in
Hebræ.10 mundo⌋in gñe humano,tā originale q̃ actuale.Vel,vſq; ad legē ſcriptā incluſiue,pc̄tm̄
Actoꝝ.13 erat in mundo,qa lex Moſi pc̄tm̄ auferre non potuit,ſicut lex gratiæ,propter q̄d aiebat
Apl̄us ad Iudæos:Per Ieſum remiſſio peccatoꝝ annuntiat̄ vobis ab oībus,à qbus nō po
tuiſtis in lege Moſi iuſtificari.⌊Peccatū aūt nō imputabat̄,cū lex nō eſſet.⌋Hæc Auguſti
nus & alij ita exponunt,Peccatū q̄dcunq; nō imputabat̄.i.ignorabat̄,nec pc̄tm̄ eſſe repu
tabatur ab hoībus excæcatis,in qbus ratio naturalis fuerat vitijs obfuſcata, imputabat̄ tñ
à deo.Videtur aūt poſſe exponi hoc modo,ꝙ pc̄tm̄ nō imputabat̄ à deo hoībus,non ꝙ
penitus nō imputabat̄,ſed qa nō imputabatur tā grauiter cū lex ſcripta nō eſſet.Erat em̄
Roma.4 tunc magis excuſabile,q̃ poſt legiſlationē,iuxta quē ſenſum in p̄cedenti cap.dixit Apl̄us:
Vbi nō eſt lex,nec p̄uaricatio.⌊Sed regnauit(.i.p̄ualuit)mors⌋corporalis,vel mors cul
pæ originalis,q̃ eſt ipſa carētia originalis iuſtitiæ debitæ in eſſe.Vel, mors lymbi inferna
lis,q̃ dici pōt dilatio vitæ beatæ,atq; detētio in lacu gehēnæ,⌊ab Adā vſq; ad Moſen⌋in
cluſiue,videlicet quouſq; Chr̄s aduenit.i.tā tp̄e legis naturalis,q̃ Moſaicæ,⌊etiā in eos q
nō peccauerūt⌋pc̄tō actuali,ſeu ꝓpria volūtate,vt ſunt paruuli añ annos diſcretiōis de- F
functi.Vel,in eos q nō peccauerūt mortaliter,ſi q tales fuerunt,vt ſanctificati in vtero.ſ.
Hiere.1. Hieremias &c.Oēs em̄ hi propter reatū originalis peccati mortē corporalē p̱tulerūt,at-
q; in lymbo tenebātur,donec pro ipſis Chr̄s ſatisfecit,liberando eos ab originalis culpæ
reatu.Magis vero regnauit mors añ Moſen q̃ poſt.Per legē em̄ Moſi multi retrahebant̄
2.Timo.1 à morte culpæ,cœperuntq; cognoſcere vitā poſt hanc vitā,& reſurrectionem futurā,&
Hebræo.2 ita mortē tēporalē min⁹ q̃ ante timebāt.¶Porro,ſaluator regnū mortis deſtruxit,& ſuę
paſſiōis exēplo nos contra mortis timorē armauit,ipſamq; mortē tēporalē,æternæ vitæ
Oſee.13 cōſtituit ianuā,ꝓpter q̄d ait p prophetā:De manu mortis liberabo eos,de morte redimā
Hebr.2. eos.Ero mors tua o mors,morſus tuus ero inferne.Et apl̄us:Vt p mortē liberaret eos,q
p totā vitā timore mortis erāt obnoxij ſeruituti.Sic ergo regnauit mors in eos q nō pec
cauerūt⌊in ſimilitudinē p̄uaricatiōis Adæ⌋.i.ꝓpter aſſimilationē originalis culpæ,q̃ ſi-
Matth.20. miles Adæ fuerūt.Quę vtiq; originalis culpa erat in Adā p̄uaricatio actualis,⌊q(.ſ.Adā)
Marci.10 eſt forma futuri⌋.i.figura Chr̄i,q tp̄e Adæ erat vēturus vt iudicaret̄ in mūdo,nūc vero
Iohan.5 vēturus eſt vt iudicet mūdū.Dicitur aūt Adā figura Chriſti,qm̄ ſicut Adā eſt principium
Gene.2. oīm hoīm q̃tū ad propagationē ac eē naturæ,ſic Chr̄s q̃tū ad infuſionē gratiæ ſeu eſſe
Gene.1 ſpūale.Secundo,qm̄ ſicut Adā formatus eſt de limo terræ ſupnaturali virtute ac ordine,
Lucæ.1. ſic Chr̄s natus eſt de virgine ſpūs ſancti obumbratione.Item,ſicut de latere Adæ dor-
Gene.2 miētis ſublata eſt coſta,vnde formata eſt Eua,ita de latere Chr̄i moriētis fluxerūt ſacra-
Iohā.19. mēta qbus format̄ eccleſia.Sed hæc cauſa ad primā reducit̄.¶Poſt hæc oſtēdit ꝙ Chr̄s
Sapię.7 potētior erat ad ſaluādū,q̃ pc̄tm̄ Adæ,ſeu Adā ad perdēdū.⌊Sed nō ſicut delictū⌋Adæ
ſe habuit,⌊ita & donū⌋.i.gratia Chr̄i ſe habet,ſed excellit,Sapientia nāq; vicit malitiā.

⌊Si

⌊Si em̃ in vnius delicto⌋ .i. in originali Adæ pctõ ⌊multi mortui sunt⌋ vitã grẽ amitten
A do & necessitatẽ moriẽdi incurrẽdo. Hi. s. in q̃s trãsfusum ẽ originale pctm̃, ⌊multo ma-
gis gr̃a dei & donũ⌋ spũs sc̃ti ⌊in gr̃a⌋ .i. p singularẽ ac summã grãm, virtutũ pfectionẽ, Iohã.1.
ac meritũ ⌊vnius hois Iesu Chr̃i⌋ q est de' & hõ, ⌊in plures⌋ .i. i multos ⌊abũdauit,⌋ nõ
in plures numero. Peccatũ em̃ Adæ in oẽs trãsiit (Per hoc nõ oportet includi virginẽ ma 1.Cor. 15
trẽ) sed gratia dei p Christũ transit in oẽs electos. Erat aũt in Chr̃o gratia vnionis, q̃ nõ Ephe. 5
est q̃d creatũ, sed deus gratiose, siue gratuite vniens sibi in vnitate psonali humanã natu Iohan. 1.
rã Chr̃i. Estq; in eo gratia capitis, p quã influit oĩbus suis mẽbris, seu cũctis fidelibus, qa
de plenitudine eius accepimus oẽs. Et ita gratia dei nobis p grãm Christi infundit, & ab 1.Timo. 2
undat in multis. Gratia th̃ immediate à deo creatur, sed Chr̃s p suæ gratiæ plenitudinem
est causa meritoria, & mediator p quẽ deus grãm nobis largit. ⌊Et nõ sicut p vnũ pctm̃,
ita & donũ⌋ .i. nõ sic factũ est p donũ gratiæ Chr̃i, queẽadmodũ factũ est p vnũ originale
pctm̃ Adæ, sed dispar est effectus peccati Adæ, & gr̃æ Christi. ⌊Nã iudiciũ⌋ quidẽ .i. sñia
dei pcessit ⌊ex vno⌋ pctõ originali Adæ, ⌊in cõdẽnationẽ⌋ eoꝵ, in q̃s illud pctm̃ trans-
funditur. s. vt diuina visione priuent propter illud pctm̃, nisi eis aliter succurrat, ⌊gratia
aũt⌋ Christi procedit ⌊ex multis delictis in iustificationẽ⌋ .i. non solũ vnũ ac originale, Esaiæ. 26
sed oĩa etiã actualia pctã delẽdo iustificat, formalr ponẽs animã in esse spũali ac merito-
rio, ita vt impleat vniuersis virtutibus & donis spũs sancti. Peccatũ ergo Adæ non inficit
alios, nisi vno pctõ directe & immediate, videlicet originali. Donũ vero gratiæ Christi
oĩa aufert pctã, & plurima tribuit bona. ⌊Si em̃ in vnius delicto⌋ .i. si ppter originale pri Apoc. 1.
mi parẽtis pctm̃, ⌊mors⌋ corpalis ⌊regnauit,⌋ in oĩbus pctõ originali infectis, ⌊p vnũ⌋
videlicet Adã, à q̃ culpa ista cõtrahitur, ⌊multo magis abundãtiã gratiæ & donatiõis⌋ .i. Ephe. 2
B remissionis pctõꝵ. Vel, donatiõis .i. virtutũ q̃ simul cũ habituali gratia infundunt, ⌊& iu Gene. 3.
stitiæ⌋ .i. operationis bonæ ⌊accipiẽtes⌋ fideles à deo, à q̃ est omne donũ optimũ, & om
ne datũ perfectũ, ⌊in vita⌋ æterna .i. beatitudine cõsummata ⌊regnabunt per vnũ Iesum Iacobi. 1.
Christũ⌋ per quẽ ad cœleste regnũ perducunt. Oẽs aũt beati regnãt in patria pfectissime
sup seipsos, seruientes deo sine rebellione, cui seruire, regnare est. Oĩa q̃q; inferiora & dæ
mones subiecti sunt eis. Vnde fatent loquẽtes ad Christũ: Fecisti nos deo nostro regnũ Apocã. 5
& sacerdotes, & regnabimus sup terrã. Et alibi legit: Iudicabũt nationes & dñabunt po-
pulis. ⌊Igitur sicut p vnius⌋ .s. Adæ ⌊delictũ⌋ originale, q̃d etiã erat actuale & psonale, Sapiæ. 3
q̃tũ ad ipm Adã processit sñia dei ⌊in oẽs hoĩes⌋ hoc pctõ infectos, ⌊in cõdẽnationẽ⌋ eo- Gene. 3.
rũ, vt dictũ est, ⌊sic & p vnius⌋ videlicet Chr̃i, ⌊iustitiã⌋ .i. iustã sanctificationẽ, atq; san
ctissimã cõuersationẽ pdijt sñia dei ⌊in oẽs hoĩes in iustificationẽ vitæ⌋ ipsoꝵ .i. in remis-
sionẽ pctõꝵ, & infusionẽ virtutũ. Quia p meritũ Chr̃i oẽs iustificati atq; saluati sunt, q̃tũ
est ex parte saluatoris. Aliqui tñ obicẽ ponunt saluti & gratiæ, aliqui q̃q; priuant applica- Tit. 3
tione virtutis & meriti gratiæ. Propter q̃d à beatitudinis adeptione impediunt, vt pueri Acto. 19
nõ baptizati. Eo itaq; modo oẽs p Chr̃m iustificant, sicut oẽs in eo bñdicunt. ⌊Sicut em̃
p inobedientiã vnius hoĩs⌋ .i. p trãsgressionẽ primi parẽtis, ⌊pctõres cõstituti sunt mul-
ti⌋ originale ab ipso trahẽdo, vel eius inobedientiã assequẽdo, ⌊ita & p vnius⌋ .s. Christi Philip. 2
C ⌊obediẽtiã⌋ q factus est pro nobis obediens vsq; ad mortẽ, q loquit: Sicut mãdatũ dedit Ioh. 14
mihi pr̃, sic facio, ⌊iusti cõstituent multi⌋ p ipm, veniã percipiẽdo & grãm, imitãdo eius 1.Petri. 2.
iustitiã. Chr̃s em̃ passus est pro nobis, nobis relinquẽs exẽplũ, vt sequamur vestigia eius.
¶ Declarata abundãtia & sufficiẽtia gratiæ Christi, ostẽdit aplus insufficientiã legis, vt to
ta spes hominũ cõstituat in Christo, atq; ad eius pietatẽ oẽs confugiãt. ⌊Lex aũt⌋ scripta
data per Mosen, ⌊subintrauit⌋ post legẽ naturalẽ, naturalisq; rõnis obtenebrationẽ, ⌊vt
abundaret delictũ.⌋ Hæc dictio, vt, tenet hoc loco cõsecutiue, nõ causalr. Ex legis quip- Ioh. 1
pe latione cõsequuta est multiplicatio iniquitatis, & aggrauatio eius. Primo, qm̃ q̃to post
legẽ pctm̃ magis cognoscebat, tãto grauius erat pctm̃. Secũdo, qa post legẽ erant multa
illicita, q̃ ante licita erãt. Tertio, qa lex pctã prohibendo, ostẽdit pctã, sicq; cõcupiscentia Ouidius
prouocabat, qa nitimur in vetitũ semper, cupimusq; negatã. Quarto, qm̃ non pstabat au
xiliũ gratiæ, qua vitant pctã. Hanc aũt insufficientiã voluit deus esse in lege, vt omnes ad
Christũ cõfu gerent, eius cupiendo aduentũ, nec in pprijs viribus habẽdo fiduciã. ⌊Vbi
aũt abundauit delictũ,⌋ videlicet in Iudæis sub lege cõstitutis, q̃bus data est lex, vt abun-
daret delictũ in eis ⌊supabundauit & gr̃a⌋ Chr̃i, q factus est sub lege, natus ex populo Iu
dæoꝵ. Propter q̃d ait: Salus ex Iudæis est. Et alibi: Nõ sum missus nisi ad oues q̃ perierũt Lucæ. 8.
domus Israel. Deniq; apostoli, q primitias spũs sancti receperũt, & primitiua ecclesia, cui Galat. 4
maximã grãm cõtulit Chr̃s, ex populo fuerãt Iudæoꝵ. Ad hoc aũt, & eo tenore super- Iohan. 4
abundauit gr̃a, vbi abundauit delictũ, ⌊vt sicut regnauit pctm̃ in mortem⌋ .i. suo infelici Marc. 15
dñio atq; demerito perduxit, imo & introduxit in mortẽ dãnatiõis æternæ, priuationẽq; Roma. 8
gr̃æ, q̃ est mors animæ in psenti. Peccatũ tm̃ grãm aufert, & pœnã inducit, ⌊ita & gr̃a⌋ Acto. 2
dei ⌊regnet⌋ in nobis ⌊per iustitiã⌋ .i. iustitiæ exercitationẽ, ita vt habitus gratiæ tendat Ioh. 6

in actũ, sicq̃ perducat ⌊in vitã æternã,⌋ q̃ est merces iustitiæ, & cõsummatio ⌊per Iesum D
Iohan.10 Christũ dñm nostrũ,⌋ sine cuius auxilio nil boni valemus. Insuper videmus in multis im
pleri q̃d hic ait Apl'us. Frequẽter em̃ q̃ grauius peccauerũt, post cõuersionẽ suã feruẽtio-
res sunt cæteris, & ita in quorũ cordibus abundauit malitia, abũdat & gr̃a. Malum nãq̃
occasional'r causa est boni, inquãtũ recordatio p̃teritæ iniquitatis facit hominẽ seip̃m ma
gis despicere, dãnationẽ æternã amplius formidare, misericordiã dei plenı' admirari, ac
Lucæ.7 dẽtiusq̃ diligere. Vnde saluator in euãgelio p̃testat: Cui plus dimittit, plus diligit. Istud
tñ non semper cõtingit, quia & absolute loquendo, & cæteris paribus, innocẽs plus tene
tur deum amare, plusq̃ amatur à deo, q̃ peccator conuersus, secundum Thomam.

¶Expositio Cap. VI. videlicet, Quid ergo dicemus, p̃manebimus in pc̃tõ? Art. IX.

Roma.5 REmouet sanctus apl'us in huius capituli exordio, quẽdã errorẽ, q ex p̃dictis sum
p̃sit originẽ. Quidã em̃ puersi audiẽres dixisse apl'm, vbi abundauit delictũ, sup
abundat & gratia, asseruerũt, atq̃ apl'm id docuisse dixerũt, q̃ permanẽdũ esset
in vitijs, & abũdãter peccãdũ, vt postmodũ gratia superabũdet. Hoc reprobãs
ait. ⌊Quid ergo dicemus?⌋ i. si iuxta p̃dicta superabundat gratia, vbi abundauit malitia,
an hoc dicẽdũ est q̃d sequitur. s. ⌊Manebimus in pc̃tõ⌋ i. an p̃seuerandũ est nobis ad tẽ-
pus in vitijs, vt quidã nos dicere arbitrabant, ⌊vt gr̃a abũdet?⌋ in nobis postea, ⌊Absit.⌋
Ephe.1 i. ita dicendũ nõ est. Cuius rõ subinfert. ⌊Qui em̃ mortui sumus (ipsi) pc̃tõ⌋ i. vitijs mor
tificati, & à pc̃tõ liberati per p̃tiũ sanguinis Chr̃i, p̃ grãm baptismi, p̃ pœnitẽtiæ sacramẽ
Coloss.2 tũ. Mortuũ eẽ pc̃tõ, est à pc̃tõ esse ereptũ, vel scd̃m virtutum habitus opari, ⌊quõ adhuc E
2.Cor.7. (.i. iterũ) viuemus in illo?⌋ i. operabimur op̃a tenebrarũ, & cõsentiemus suggestiõi pecca
Acto.2 ti? Tanq̃ dicat, Nec decet, nec licet, nec expedit nos taliter recidiuare. Nã sicut in natura
libus nõ est reditus à morte in vitã, sic in moralibus non est naturaliter regressus à morte
Esaiæ.26 culpæ ad vitã gr̃æ. Vtrũq̃ tñ interdũ cõtingit p̃ oĩpotẽtiã atq̃ clemẽtiã creatoris. ¶Dein
EPIST. de docet Apl'us quõ mortui sumus ipsi pc̃tõ. ⌊An ignoratis frẽs⌋ i. merito scire debetis,
⌊q̃a quicũq̃ baptizati sum'⌋ i. à vitijs loti in sacro baptismatis fonte, ⌊in Chr̃o Iesu⌋ i.
Matth.28 in institutiõe, fide & operatiõe Chr̃i. Chr̃s em̃ baptismũ instituit, dicẽs: Docete oẽs gẽtes,
baptizãtes eas, in noĩe patris & filij & sp̃us sancti. Ipse q̃q̃ fidẽ trinitatis edocuit, principa
literq̃ baptizat, scd̃m q̃ deus. Sic em̃ purgat à culpa. Sacerdos vero minister est eius, ⌊in
morte ipsius⌋ i. merito mortis eius, seu p̃ virtutẽ suæ passiõis à q̃ baptismus efficiẽtiã ha-
bet, ⌊baptizati sumus?⌋ Vel in morte eius. i. in similitudine mortis Chr̃i baptizati sum',
2.Cor.4 q̃tenus sicut Chr̃s semel mortuus ẽ carne, & semp̃ viuit sp̃ũ, sic nos p̃ baptismũ semel mor
1.Petri.3. tui iniq̃tati, deinceps semp̃ viuam' iustitiæ. Trina nãq̃ imersio signat triduũ sepulturæ seu
mortis, eleuatio aũt resurrectionẽ eius post triduũ. Huic secũdæ expositiõi cõsonat lr̃a se
quẽs, ostẽdẽs em̃ quõ in morte Chr̃i baptizati dicamur, adiecit. ⌊Cõsepulti em̃ sum' cũ
Coloss.2 illo⌋ i. Chr̃o sepulto assimilati sum', vel p̃ fidẽ cũ eo sepulti, & hoc ⌊p̃ baptismũ⌋ i. in ip̃o
baptismo. Mersio em̃ baptizãdi ĩ aqua designat sepulturã Chr̃i sub terra, ⌊in mortẽ⌋ pc̃ti
Psalm̃.87 i. ad pc̃ti destructionẽ, vel vt moriamur pc̃tõ ⌊vt quõ surrexit Chr̃s à mortuis⌋ i. à loco
Psal.15 atq̃ cõsortio cadauerũ mortuorũ. Ip̃e em̃ solus fuit inter mortuos liber, cui' caro nõ vidit
corruptionẽ, ⌊p̃ gloriã⌋ i. maiestatẽ seu magnã potẽtiã, seu gloriosã efficiẽtiã ⌊p̃ris.⌋ Nõ F
em̃ hũana, sed diuina virtute surrexit. Põt q̃q̃ p̃ gloriã p̃ris itelligi verbũ dei q̃d hũanã na
turã assumpsit, & Chr̃m hoiem, imo seip̃m, scd̃m q̃ hõ est, suscitauit. Scriptũ ẽ em̃: Gloria
Prouer.19 p̃ris, filius sapiẽs. De hac gloria p̃ris seu filio dei scriptũ ẽt: Reuelabit gloria dñi, & videbit
Esaiæ.50 oĩs caro salutare dei nr̃i, ⌊ita & nos in nouitate vitæ ambulem'⌋ i. pristinis vitijs extirpa
tis sp̃ũaliter reformemur, & Christiformiter cõuersemur, q̃tenus renouet vt aquilæ iuuẽ-
tus nr̃a, refloreatq̃ & reuiuiscat, vegetet, crescat, ac p̃ficiat q̃tidie sp̃us nr̃ in splẽdore gra-
Psal.102 tiæ dei. ⌊Si em̃ cõplãtati facti sumus similitudini mortis eius⌋ i. si more plãtæ seu arboris
Psalm̃.27 eradicati fuerim' à similitudine p̃cedẽtiũ vitiorũ, & facti fuerim' cõplãtati, i. firmiter in-
hærentes, & cõfirmati similitudini mortis eius. i. vestigijs dñicæ passiõis, cõformãdo nos
passiõibus Chr̃i, moriẽdoq̃ culpæ, sicut ipse mortuus ẽ pœnis peccati, ⌊simul & resurre-
ctionis erimus⌋ i. tũc etiã cõplãtabimur similitudini resurrectiõis Chr̃i, ambulãdo in no
uitate vitæ, q̃ per Chr̃i resurrectionẽ figurat. Mors nẽpe & resurrectio Chr̃i nõ solũ sunt
res, sed etiã sacramẽta seu signa. Mors ergo Chr̃i significat veteris ac vitiosæ cõuersatiõis
occisionẽ. Resurrectio vero sp̃ũalẽ mẽtis renouationẽ. In baptismo ãt morimur pristinæ
vitæ. i. actibus vitiorũ. Si ergo in hac vitiorũ mortificatiõe mãserim', nõ redeundo ad vi-
tia, tũc resurrectiõis Chr̃i sises erimus cœlestẽ cõuersationẽ habẽdo in terra, quẽadmodũ
2.Timo.2 dicit apl'us: Si cõmortui sum', & cõuiuem' ⌊hoc sciẽtes q̃ verus hõ nr̃⌋ i. q̃libet nostrũ se
cũdũ vitiosam ac veterẽ cõuersationẽ ⌊simul crucifixus ẽ⌋ i. simul cũ Chr̃o affixus ẽ cru
ci per p̃figurationẽ & obligationẽ, Per hoc em̃ q̃ crucifixus est Chr̃s, p̃monstratũ est, q̃
Lucæ.9 quilibet nostrũ si velit saluari, debeat Christũ sequi, tollẽdo crucẽ suã quotidie. Ad hoc q̃-
Iohan.13. q̃ obligat nos crucifixio Christi dñi nostri, quoniam non est seruus maior domino suo.

Vel

A Vel, vetus homo noster.i.quilibet nostrũ secundũ originale peccatũ à veteri Adã contractum, simul crucifixus est.i.huic pctõ mortificatus, qa in Christi passione liberati sumus ab isto pctõ ita vt non imputet nobis in culpã, nec propter ipm obligemur ad pęnã damni, videlicet diuinę visionis carentiã, ⌊vt destruat corpus peccati⌋.i.q̃tenus caro nostra multis pctis maculata destruatur, non q̃tum ad esse naturæ, sed q̃tum ad esse culpæ, quẽadmodum alibi ait Aplus: Mortificate mẽbra vestra, q̃ sunt sup terrã. Et Chrũs: Si oculus tuus scandalizat te, erue eũ & proijce abs te. Hinc etiam à Sapiente dicit: Verte impios, & nõ erũt, ⌊vt vltra nõ seruiamus peccato⌋.i.nõ vincamur à malo, nõ succũbamus tẽtationi, nec ratio nostra subdat iniquitati, sed eam sibi subijciat. Vnde scriptũ est: Omnis q facit peccatũ, seruus est peccati. Et Petrus: Iniqui sunt serui corruptionis. A quo enim qs superatus est, huius & seruus est. Alij, q̃s legi, ita exponunt. Vetus homo noster.i.fomes peccati, simul crucifixus est.i.Christi crucifixione & eius passionis virtute debilitatus est. Vel, vetus hõ noster.i.cõuersatio vitiosa (De quo hoĩe Ephesijs ait aplus: Exuite veterẽ hominẽ) simul crucifixus ẽ.i.morte Chri deleta est, vt destruat corpus.i.vniuersitas atq̧ cõgeries peccati. De q̃ corpore saluator: Si oculus tuus (inquit) fuerit neqũ, totũ corpus tuum tenebrosum erit, i.opa tuo cõgeries. ⌊Qui eñ mortuus est⌋ pctõ.i.à pctõ liberatus. Vel, qui mortuus est.i.cõfiguratus morti Chri, p susceptionẽ baptismatis, ⌊iustificatus est à peccato⌋.i.liber factus ab eo, nec subiacet vitio. Baptismus enim aufert pęnã & culpã. ⌊Si autem mortui sumus cũ Christo⌋.i.passionibus eius cõformati, & ita mortui culpæ, quõ Chrũs mor- Coloss. 3. Matth. 18. Prouer. 12. Roma. 12 Iohan. 8 2. Petri. 2 Ephe. 4 Matth. 6.

B tuus est pęnæ, videlicet fine recidiuo, ⌊credimus qa simul etiã viuemus cũ illo⌋ nõ solum vita gratiæ in præsenti, sed etiã vita gloriæ in futuro; ⌊scientes⌋ per fidem certissimã. De qua sciẽtia ait Iob: Scio q redẽptor meus viuit, ⌊q Chrũs resurgẽs ex mortuis, iã non morit⌋.i.de cætero nõ morieť, sicut Origenes fertur dixisse, q Chrũs secũdo pro dæmonibus passurus est. Surrexit enim nõ solũ ad immortalẽ, sed etiã ad impassibilem vitã, ⌊mors⌋ corporalis, ⌊illi vltra nõ dominabit⌋ pualendo vitæ eius corporali, seu animã separando à corpore, & multo minus mors gehennæ dñata est Christo. ⌊Quod enim mortuus est pctõ⌋.i. nostro peccato demerito, & propter expiationẽ vitio nro, iuxta illud Threno: Chrũs dñs captus est in peccatis nostris. Et illud Esaiæ: Attritus est propter scelera nra, ⌊mortuus est semel⌋ in die parasceues, de qua die dñs per prophetã loquit: Auferã iniquitatẽ terræ illius in die vna. Tunc enim deus abstulit pctã ecclesiæ, q̃ est terra Chri, p meritũ passionis ipsius, ⌊q aũt viuit⌋ post resurrectionẽ, ⌊viuit deo⌋.i.ad gloriã dei. ⌊Ita & vos⌋ o Romani, imo quicũq̧ fideles, ⌊existimate vos (ipsos) mortuos quidẽ esse pctõ⌋.i.liberatos à vitijs merito saluatoris, ⌊viuẽtes aũt deo⌋.i.deiformiter atq̧ deifice.s.ad gloriã dei, operãdo diuina, cõtemplãdo atq̧ amãdo cœlestia. Viuere equidẽ deo aliud nihil est, nisi operari ea, q̃ deo sunt placita & diuinæ vitæ vtcũq̧ assimilari, ⌊in Chro Iesu⌋ dño nostro.i.per gratiã Christi, & permanẽdo in ipso, tanq̃ in mediatore, saluatore & capite. Ipse eñ profitetur: Si qs in me nõ manserit, mittet foras sicut palmes, & arescet. ⌊Nõ ergo regnet⌋.i.virtutib' nõ præualeat, nec rationẽ subijciat, ⌊peccatũ⌋ actuale, Iob. 19 Threno. 4 Esa. 53 Zacha. 3 FINIS. Iohan. 15

C vel fomes peccati, q̃ dicit pctm̃ causaliter, qa inclinat ad culpã, & q̃uis transeat reatu, pmanet tamen actu, inquantum est pœna & virtuosæ exercitationis, spũalisq̧ pugnæ materia, ⌊in vestro mortali corpe⌋ procliuo ad vitia, de q̃ scriptũ est: Corpus q̃d corrumpit, aggrauat animã, ⌊vt obediatis cõcupiscẽtijs eius⌋.i.carnalibus desiderijs, seu fomitis inclinationibus cõsentiatis. Hoc nãq̧ præposterũ est & puersum, vt sensualitas rõni præualeat, aut caro dominet spiritui. Propter q̃d in Ecclõ legit: Post cõcupiscentias tuas nõ eas & à voluptate auertere. ⌊Sed neq̧ exhibeatis mẽbra vestra arma iniquitatis pctõ⌋.i.mẽbris corporis vestri seu organis nolite abuti, extendendo ea ad mala, nec fiant arma iniquitatis.i. instrumenta culpæ, pctõ.i.ad executionẽ peccati, q̃ a deo collata sunt vt sint instrumẽta virtutũ, q̃tenus aĩa p corporis membra tẽdat in actũ virtutũ exteriorẽ, ⌊sed exhibete vos deo⌋.i.ad dni obsequium vos aptate, & aĩas vestras deo p sanctã obedientiã immolate, q̃tenus sicut totũ q̃d habetis & estis, a deo recepistis, sic totum ei reddatis, seruiẽdo ei mẽte & corpe, ⌊tanq̃ ex mortuis viuentes⌋.i.sicut a morte culpæ ad vitã gfæ suscitati, ⌊& mẽbra vestra⌋ exhibete, ⌊arma iustitiæ⌋ exercẽdo p ea actus virtutum & opa æquitatis ⌊deo⌋.i.ad dei honorẽ ac laudẽ ⌊Peccatũ eñ vobis nõ dñabit⌋ necessitatẽ imponẽdo, dũmodo ad Chri grãm cõfugiatis. Vel, pctm̃.i.fomes peccati vobis nõ dominabit, trahendo vos ad peccatũ mortale. Repressa nãq̧ & diminuta ẽ inclinatio fomitis. Per gratiã Chri, ita vt stãtes in gfa geatũ facirẽte possint omne pctm̃ mortale vitare, q̃d nõ pñt adulti, q gratia carẽt. Sicut nec gratiã hñtes vitare pñt oĩa venialia saltem diu. Sicut eñ in istis sensualitas nõ est rõni pfectę subiecta, propter q̃d interdũ venialẽr peccant, ita in illis nõ est rõ deo subiecta cũ debito ordine vltimi finis, idcirco diu viuere nequeunt sine mortali, ⌊nõ enim estis sub lege⌋ Mosaica, q̃ bona pcepit, & mala prohibuit, gratiã vero adimplendi non præstitit, ⌊sed sub gratia⌋ euãgelicæ legis & Christi. Ideo peccatũ vobis nõ dñabitur, si feceritis q̃d in vobis est. ¶ Circa hoc mouet aplus q̃d vidit moueri posse ab alijs. ⌊Quid ergo?⌋ testat. ⌊Peccabimus, qm̃ non sumus sub lege⌋ veteri, ⌊sed sub gratia?⌋.i.an hoc licet vt gratia dei abutamur; Gene 8. Sapiæ. 9. Eccl. 18. 1. Cor. 4 Luc. 1 Esa. 53

ideo peccãdo securius, q̃a à minis & pœnis tp̃alibus legis liberati sumus? ⌊Absit.⌋ Hoc enim vi
EPIST. le atq; puersum eẽt, sicut ostẽdũt sequẽtia. ⌊An nescitis, qm̃ cui exhibuistis vos seruos ad obe- D
diendũ⌋ .i. cui vos spõte subiecistis, ⌊serui estis eius cui obedistis.⌋ Hoc palã est. Ad rõnem em̃
serui pertinet obtẽperare mandato alterius ⌊siue peccati ad mortẽ⌋ .i. si exhibuistis vos seruos
p̃ctõ, serui estis peccati ad mortẽ culpæ in via, & ad mortẽ pœnæ in gehẽna. Ad hæc enim p̃-
ducit seruitus culpæ, ⌊siue obeditiõis ad iustitiã?⌋ .i. si exhibuistis vos seruos obediẽtiæ diuino-
2. Cor. 10. rum mãdatorũ, facti estis serui obediẽtiæ huius ad iustitiã. i. ad hoc vt iusti sitis. ⌊Gratias aũt (re
fero) deo⌋ cui de omni bono agenda est gratiarũ actio, ⌊q̃ fuistis⌋ ante vestrã cõuersionem,
⌊serui peccati, obedistis aũt ex corde⌋ .i. aĩo prõpto atq; spontaneo, ⌊in eã formã doctrinæ⌋ .i.
Iohan. 15. in institutionem euãgelicæ disciplinæ, operãdo scd̃m p̃cepta & cõsilia Chr̃i, ⌊in qua⌋ doctrina
FINIS. seu forma, ⌊traditi estis⌋ scholæ Christi siue ecclesiæ, vt tenendo hanc formã sitis filij ac disci-
puli Christi & ecclesiæ. ⌊Liberati aũt à p̃ctõ⌋ non solũ per Christi passionẽ, sed etiã p̃ diligen
Iohan. 15 tem vitiorũ euitationẽ, q̃ tñ euitatio vobis per gratiã Chr̃i cõfertur, ⌊serui facti estis iustitiæ⌋ .i.
iustitiæ subiecti estis, implẽdo p̃cepta iustitiæ. Sed q̃a doctrina seu iussio proportionãda est ca-
EPIST. pacitati discipulorũ ac subditorũ, idcirco infirmis seu imperfectis proponit ap̃lus p̃ceptũ facile
& humanũ. ⌊Humanũ dico, p̃pter infirmitatẽ carnis vr̃æ⌋ .i. leue & naturali rõni cõsonũ do
vobis p̃ceptũ, & hoc p̃pter vestrã imperfectionẽ & carnis vestræ fragilitatẽ propter q̃ nõ po
Hebr. 5 testis p̃ceptum perfectionis seu solidũ capere cibum. ¶ Deinde ponit p̃ceptũ. ⌊Sicut em̃ exhi-
buistis mẽbra vestra seruire immũditiæ⌋ .i. carnalibus vitijs. s. gulæ, luxuriæ, &c. ⌊& iniq̃tati⌋ E
.i. sp̃ualibus p̃ctis, ⌊ad iniquitatẽ⌋ progrediendo de vno p̃ctõ in aliud, iuxta illud cuiusdã sa-
Eccl. 5. pientis: P̃ctõr adijciet ad peccãdũ. Et illud Apoc. Qui in sordibus est, sordescat adhuc. Vnde p̃
Apoca. 22 Esaiã ait scriptura: Væ q̃ trahitis iniquitatẽ in funiculis vanitatis, & quasi vinculõ plaustri pec-
Esa. 5. catum. Tales sunt perseuerantes in malo, qm̃ (teste Gregorio) peccatũ q̃d statim per pœniam
nõ deletur, suo pondere trahit ad aliud, ⌊ita nũc⌋ agnita veritate, ⌊exhibete⌋ .i. p̃bete & date,
⌊mẽbra vestra seruire iustitiæ⌋ .i. virtutibus volueritis, manibus dãdo eleemosynã, pedib⁹ eũ-
do ad ecclesiã, oculis p̃ctã deflendo, aurib⁹ verbũ dei audiẽdo, ore deũ laudando, ⌊in sanctifi-
cationem⌋ .i. vere & plene proficiatis in gratia dei, in sanctitate & om̃i perfectione, quẽadmo-
Apoca. 22 dum in Apoca. habetur: Sanctus sanctificet adhuc. Vnde per Moysen dñs p̃cepit: Sancti estote,
Leuitic. 11. qm̃ ego sanctus sum dñs deus vr̃. Et rursus: Perfectus, & absq; macula eris cũ dñó deo tuo. Ec-
Deuter. 18. ce saluberrimũ documentũ, rationabilissimũq; p̃ceptũ, à q̃ nemo excusare se põt. Quid em̃ tam
vile ac erubescibile, vt q̃ post nostrã cõuersionẽ simus pigriores, negligentiores ac frigidiores
Roma. 9 in obsequio dei, q̃ olim eramus in seruitute diaboli, carnis & mũdi? Laborãdũ ergo ẽ nobis, vt
vere ac plene cõuertamus mores nr̃os. Sed q̃a hoc adimplere nõ est volẽtis neq; currentis, sed
Threno. 5. dei miserẽtis, dicamus cũ Hieremia: Cõuerte nos dñe, & cõuertemur. ⌊Cum enim serui essetis
peccati⌋ obediẽdo concupiscẽtijs & passionibus vestris, ⌊liberi fuistis iustitiæ⌋ .i. dño iustitiæ
caruistis, & spoliati eratis bono iustitiæ atq; extranei à rectitudine æquitatis, nõ obtẽperando
mãdatis diuinis, q̃d veræ libertati maxime derogat. Liberaliter seruit, q̃ voluntatẽ domini li- F
benter facit, ideo ad peccandũ liber est, q̃ seruus est peccati. Iustitiæ q̃q; libere seruit, q̃ amat &
delectatur in eo. Hæc est vera libertas. ⌊Quẽ ergo fructũ⌋ .i. profectum seu vtilitatẽ ⌊habui-
stis tunc in illis⌋ quãdo scelerate vixistis, ⌊in q̃bus nũc erubescitis?⌋ .i. in actibus vitiosis ac tur-
pibus, de q̃rũ p̃petratiõe verecũdamini mõ ad deũ cõuersi, atq; diuinitus illustrati, ac p̃ hoc in-
Ezech 43 honestatẽ peccati agnoscentes? P̃ctõr nãq; post suã conuersionẽ erubescit de malis, in quibus
Ezechi. 36. aliquãdo gloriabat, quẽadmodũ scriptũ est: Erubescite & confundimini sup̃ vijs vestris, dicit
dñs. ⌊Nã finis⌋ .i. merces finalis, ⌊illorũ⌋ turpiũ vitiorũ, ⌊mors est⌋ .i. æterna damnatio. Vel,
mors ista tp̃alis, est finis. i. terminus illorũ, q̃a post mortẽ hãc nõ possunt impij talia agere, pro-
pter q̃d eorũ delectatio breuis est. ⌊Nũc vero liberati à peccato⌋ per Christi passionẽ, tanq̃ p̃
causam meritoriam vniuersalem, per propriam quoq; pœnitentiam seu baptismum, tanq̃ per
causam meritoriã particularẽ, per gratiæ aũt infusionẽ, formaliter, ⌊serui autẽ facti deo⌋ obe-
1. Thess. 4 diendo eius p̃ceptis, seu acquiescẽdo eius consilijs, ⌊habetis fructum vestrũ⌋ .i. profectum seu
Matth. 5. perfectionẽ vobis cõgruentẽ, ⌊in sanctificationẽ⌋ aĩarũ vestrarũ, ita q̃ fructus iste est sancti-
ficatio vestra, seu puritas aĩæ. Vnde ait dominus: Beati mũdo corde, qm̃ ipsi deũ videbũt, ⌊finẽ
vero⌋ .i. finale, cõsummatumq; præmium habetis, ⌊vitã æternã⌋ quæ erit tota merces vestra.
Micheę. 6. Ad hũc fructũ seu cordis puritatẽ, om̃ia exercere debemus, semper soliciti coram diuino con-
spectu habere cor mundũ, in quo. s. in habendo cor mundũ, cõsistit summa viæ huius p̃fectio,
Prouer. 22 quia vt Salomon ait: Qui diligit cordis munditiã, amicũ habebit regẽ. Vita aũt æterna (quę est
Iohan. 17. visio dei in patria) est finis vltimatus, ad quẽ etiã ipsa puritas aĩæ viatricis disponit ac ordinatur.
¶ Post hæc ostendit Apostolus, q̃ finis illorũ, vtpote vitiorũ, est mors atq; damnatio animæ.
Gene. 3 ⌊Stipendia enim peccati⌋ hoc est, retributio debita, q̃ pro peccato infligitur, est ⌊mors⌋ tem
Sapiæ. 1 poralis & æterna. Ex originali enim peccato processit mors corporalis in pœnã illius peccati.
Sapiæ. 2. Propter q̃d legitur in libro Sapientiæ: Deus mortẽ nõ fecit. Inuidia q̃q; diaboli mors introiuit
in orbẽ

A in orbē terrarū. Pro pctō autē actuali mortali, infligit mors æterna, q̄ vtiq; est à deo, cū sit iusta Eccl. 11
pœna, sicut scriptū est: Mors & vita ab ipso sunt, ⌊ gratia aūt dei ⌋.i. ex gratia seu per gratiam
dei datur iustis pro p̄mio, ⌊ vita æterna ⌋ Nō hoc dicit merita excludēdo, sed vt insinuetur q̄
principaliter ascribēdū sit gratiæ dei, q etiā p̄miat vltra cōdignū. Electi enim per gratiā merē-
tur vitā æternā. Vnde tā meritū q̄ prēmiū nostrū primo & maxime depēdet atq; procedit ex
pietate dei, & gratia eius quā efficit in nobis. Hæc aūt vita æterna, ⌊ in Chr̄o Iesu dn̄o nostro ⌋
tanq̄ in obiecto, & causa effectiua principali secūdū diuinā eius naturā, sicut in patre & spiritu
sancto. Tota em̄ superbenedicta trinitas, est causa efficiens & obiectū vitæ æternæ ⌋.i. beatitu Iohan. 17
dinis electorū. ¶ Porro in Iesu Christo (.i. per eum) datur nobis gratiose vita æterna, quia (sicut
iam sæpius dixi) omnia dona nobis per Christum hominem conferuntur.

¶ Expositio capituli septimi. s. An ignoratis fratres. Art. X.

IN capituli huius exordio probat Apostolus cessatioē legis Mosaicę per exemplū. ⌊ An
ignoratis fratres ⌋ O vos Romani fideles, an nescitis quę dicam? Et scio quia nō ignoratis
ea. ⌊ (Scientibus enī legem loquor) ⌋.i. vobis Romanis in Christū credentibus, q partim Acto. 10
fuistis sub lege Moysi, & estis ex Iudaismo Christiani effecti, propter quod legē Moysi,
scitis, partim vero gentiles fuistis, atq; sub ciuili lege vixistis, & ideo legē hanc nescitis; Barbari
vero qui legibus nō reguntur, nullam harū legum nouerūt. An inquam nescitis, ⌊ q a lex ⌋ Mo
saica, & ciuilis, ⌊ dominatur in homine ⌋.i. homiuē obligat ad obseruantiam legis, ⌊ quāto tem Iohan. 6.
B pore ⌋.i. quàmdiu ⌊ viuit? ⌋ hoc est, vigorē ac statū sortitur lex ipsa. Si aūt lex perfectior, prio- 1. Cor. 7.
rem euacuans, superueniat, cessat lex prima, nec amplius obligat, sicut cessauit lex Moysi super- Gene. 3.
ueniente lege Christi. Huius rei exemplū subiungitur. ⌊ Nam quæ sub viro est mulier ⌋.i. fœ- 1. Cor.
mina legitime maritata & viro subiecta, iuxta illud: Sub viri potestate eris, ⌊ viuente viro alliga-
ta est legi ⌋ viri, quia tenetur ei debitum reddere, nec potest ab eo discedere. Mulier em̄ potesta
tem corporis sui non habet, sed vir. ⌊ Si aūt mortuus fuerit vir eius, liberata est à lege viri ⌋ in-
tantum vt si vir eius resurgeret, non teneretur eum recipere, nisi ex condecentia quadam, vt di-
citur. ⌊ Igitur viuente viro, vocabitur adultera si fuerit cum alio viro ⌋ vxorato vel nō vxorato.
⌊ Si aūt mortuus fuerit vir eius ⌋ morte naturali aut certe ciuili ante copulam, ⌊ liberata est à le-
ge ⌋ hoc est à iure, ⌊ viri, vt non sit adultera si fuerit cum alio viro ⌋ Potest enim nubere cui pla
cuerit, tantum nubat in domino. ¶ Præterea applicat præinductam similitudinem Apostolus
ad propositum de cessatione legis scriptæ. ⌊ Itaq; fratres mei, & vos mortificati estis legi ⌋.i.
à debito & vigore Mosaicæ legis soluti, ⌊ per corpus Christi ⌋.i. per ea quæ verbū dei secit, as- Galat. 3.
sumpsit & pertulit in corpore Christi, videlicet per Christi incarnationem, per corporis sui in
cruce expansionē, vel etiam per incorporationē qua Christo incorporati, vnū estis cū ipso effe
cti, ⌊ vt sitis ⌋ vos ⌊ alterius (.s. Christi) qui ex mortuis resurrexit ⌋.i. esse vestrū ac vitā ad Chri
sti gloriam ordinetis, nec vobisipsis, sed ei viuatis, non sequendo desideria propria, sed Christi
mandata, nec insistendo priuato amori, sed diuinæ charitati. Qui sic abnegant semetipsos, cor-
C dialiter dicunt illud psalmistæ: Non nobis domine non nobis, sed nomini tuo da gloriā, ⌊ vt Psalm. 113
fructificetis deo ⌋.i. opera virtuosa agatis ad gloriā dei. Omnis em̄ arbor quæ non facit fructū Matth. 3
bonum excidetur, & in ignem mittetur. Qui aūt manet in me (ait Chr̄us) hic fert fructū multū. Iohan. 15
¶ Insuper manifestat legem iam esse euacuatam ex consideratioē status qui erat sub lege. ⌊ Cū
enim essemus in carne ⌋ hoc ē, in carnalibus & ceremonialibus operibus legis, seu vitiis carnis,
tempore legis antiquæ, ⌊ passiones peccatorū ⌋.i. passiones seu sensitiuæ partis inordinatæ mo
tiones interiores, ⌊ quæ per legem erant ⌋.i. ex iussione aut prohibitione legis ex occasione, in
nobis incitabantur, ⌊ operabantur in membris nostris ⌋.i. ad opera praua induxerunt membra
nostra, vt oculus per res varias fornicaretur, manus alium cęderet, lingua mentiretur, ⌊ vt fru-
ctificarent morti ⌋.i. opera morti congrua, æternaq; morte digna patrarent, ⌊ nūc aūt ⌋.s. tem- 2. Cor. 3
pore gratiæ, ⌊ soluti sumus à lege mortis ⌋ hoc est, ab obligatione & obseruatione Mosaicæ le-
gis, quæ nominatur lex mortis, quia ex occasione mortem spiritualem inferebat, augendo cul-
pam ratione transgressionis pręcepti, & incitando concupiscentiam. Vel, quia transgressorib' Exod. 21
suis temporalem intulit mortē, sicut per Moysen sæpius dicitur: Qui fecerit hoc vel hoc, mor Deuter. 21
te moriatur, ⌊ in qua ⌋ lege, ⌊ detinebamur ⌋ id est, ad cuius obseruantiā obligati eramus, vsque Hebr. 10
ad publicationē euangelicæ legis, nunc vero soluti sumus, ⌊ ita vt seruiamus ⌋ deo, ⌊ in nouitate
spiritus ⌋.i. in spirituali renouatione mentis, quemadmodum scriptū est: Renouamini spū mē- Ephe. 4
tis vestræ. Vel, in nouitate spūalis intelligentiæ, ⌊ & non in vetustate literæ ⌋.i. obseruantiis li- 2. Cor. 3
teralibus seu ceremonialibus veteris testamenti. Litera enim occidit, spiritus autem viuificat.
¶ Quoniā vero veterē legē, vocauit legem mortis, ne quis ex hoc erroris occasionē eliciat, vt
Manichæi dicentes legē Moysi datam à dæmone, remouet Apostolus talem errorē. ⌊ Quid er
go dicemus? ⌋ si ita est vt dixi, ⌊ lex peccatū est? ⌋.i. an tunc dicendū sit, q̄ lex sit vitiosa, pecca Hiere. 10
tiq; causa per se? Absit. Sed peccatū non cognoui nisi per legem ⌋.i. hoc magis tenendū affir-
mo, q̄ lex sit bona, quoniā ordinatur ad bonū. s. ad discernendum inter bonum & malū, inter

 virtu-

Exodi. 20 virtutes & vitia, quatenus mala vitentur, & bona agantur. Ideò ait, peccatum non cognoui esse D
peccatũ, saltem ita perfecte atq; cõmuniter, nisi per legem, hoc est, legis instructionẽ. ⌊Nã cõ-
cupiscentiã⌋ carnalẽ & inordinatã, ⌊nesciebam⌋ eẽ peccatũ, ⌊nisi lex diceret: Non concupis-
ces⌋ Loquit aũt Aplus in persona generis humani, pſertim eorũ in qbus nõ naturalis sic obte
nebrata fuerat vitijs, vt inter bonũ & malũ parũ aut nihil discernerẽt. Quorũ multi putabãt co-
gitationes nõ procedẽtes in actũ prauũ, & simplicẽ fornicationẽ, atq; similia qdam nõ esse pec-
Esa. 5 cata. De qbus propheta: Væ qui dicitis bonũ malum, & malum bonũ, ponẽtes tenebras lucẽ,
& lucem tenebras. His ergo ostẽdit lex, qd sit culpabile. Nã & ipsi ignorarent concupiscentiã,
Exod. 20 nisi lex diceret: Non cõcupisces. Ad vitandum aũt pctm̃ requirit peccati cognitio, ideo lex po
tius retrahit à pctõ, quã sit causa ipsius. Est tamẽ occasio peccati per accidens ex parte nostri, q
sicut naturaliter appetimus libertatẽ, ita cõiter inclinamur, ac nitimur in vetitũ, ne nostra liber-
tas videat arceri. ⌊Occasione aũt accepta, pctm̃ per mãdatum⌋ hoc est, cõcupiscentia seu fo-
mes peccati, imo & dæmon tentator occasionẽ peccandi, seu impugnãdi accipiens ex mãda-
to legis, quæ concupiscentiã prohibebat. Ex tali em̃ mandato irritabatur & prouocabat concu-
piscentia. Dæmon quoq; videns homini datam legem, cœpit fortius eum inuadere atq; tentare,
sicq; pctm̃ ⌊operatũ est in me⌋ hoc est, ad operandũ induxit me, ⌊oẽm cõcupiscentiã⌋ lege
prohibitã, ita φ cõcupiscentia mala processit in opus. ⌊Sine lege em̃⌋ .i. lege nondũ accepta,
vel eius cognitione nondũ adepta ⌊pctm̃ mortuũ erat⌋ hoc est, fomes peccati non ita viguit,
sed erat debilior, qa nõ tantũ excitatus vt postea, nec tm̃ impugnabat à dæmone, minus quoq; E
imputabatur à deo. ⌊Ego aũt viuebam sine lege aliquando⌋ Scire oportet φ aplus loqtur hic
in persona hoĩs cõiter. Vnde non oĩa q̃ dicit ad eosdẽ referant. Nunc ergo loquens in persona
hoĩs, qui ad tẽpus vixit ante legẽ Mosaicam, & adtẽps ei subiacuit, dicit: Ego aũt viuebam vita
gratiæ, vel simpliciter, vel respectiue. i. carẽdo pctõ mortali, vt minus peccando sine lege scri-
pta, aliqñ. i. anteq̃ data est lex scripta. Tũc em̃ vt dictũ est minus viguit fomes. ⌊Sed cũ venis-
1. Cor. 15 set mãdatum⌋ legis. i. postq̃ lex data est mihi, ⌊pctm̃ reuixit⌋ .i. fomes seu eius effectus (vide-
licet culpa) insolescere, rebellare, vigereq; cœpit. ⌊Ego aũt⌋ spũaliter, ⌊mortuus sum⌋ sub le-
ge peccato reuiuiscente in me, ⌊& inuentũ est mihi⌋ .i. ad incõmodum meũ, ⌊mãdatũ⌋ legis,
⌊quod⌋ ordinatũ ac datũ, ⌊erat ad vitã⌋ gratiæ in pſenti, vitamq; gloriæ in futuro, ⌊hoc esse
ad mortẽ⌋ culpæ in via, atq; ad mortẽ dãnationis in gehenna. Cuius ratio atq; declaratio sub-
ditur: ⌊Nam peccatũ⌋ hoc est, concupiscentia seu fomes, ⌊occasione accepta per mãdatum⌋
secundum sensum iam præductũ, ⌊seduxit me⌋ .i. rationẽ meã subuertit, vt potius inhære-
ret bono commutabili & caduco q̃ summo & increato, ⌊& per illud⌋ .i. hanc seductionẽ, illi-
2. Cor. 5 citumq; consensum, ⌊occidit⌋ me, inducens me ad delectationẽ mortiferam, seu culpã mor-
talem, q̃ tollit charitatẽ, in qua animæ vita consistit. ¶ Præterea ex prædictis infert apostolus
⌊Itaq; lex quidẽ⌋ scripta est, ⌊sancta⌋ quia prohibet vitia, præcipitq; honesta. Vnde secundũ
Leuit. 29 Isidorũ: Lex est iussio sancta, iubens honesta, ⌊& mandatũ⌋ legis, est ⌊sanctũ⌋ hoc est, ad di-
uinum cultum directe ordinatũ, non ad agendum pctm̃. q̃uis homo ex fomitis corruptione ex
occasione mouet ad vitium audito legis præcepto, ⌊& iustum⌋ qm̃ docet & imperat vnicuiq; F
dare qd suum est, & iniustitiam digne vlciscitur, ⌊& bonum⌋ quia ad vltimũ finẽ, qui optim
Psalm. 19. est, dirigit. Hinc ait psalmista: Lex domini immaculata conuertens animas, &c. Et Salomon:
Prouer. 6 Mandatum lucerna est, & lex lux, & via vitæ increpatio disciplinæ. ¶ Ex his infert Apostolus
quod sequi videtur, & tamen secundum veritatem non sequitur. ⌊Quod ergo bonum est⌋ .i.
legis mandatum in se bonum consistens, ⌊mihi factũ est mors?⌋ .i. causa spiritualis necis. Di-
xit em̃ mandatũ esse ad mortẽ, & per mandatũ reuixisse peccatum. ⌊Absit⌋ hoc est, istud non
sequitur: Quamuis enim per mandatũ reuixerit culpa, hoc tamen non per se, neq; ex iniustitia
legis, sed malitia hominis, bono ex occasione abutentis. Ideo additur: ⌊Sed pctm̃⌋ .i. cõcupis-
centia vel fomes, ⌊vt appareat pctm̃⌋. i. sciatur esse illicita: vel vt peccatũ intus latens, foras erũ-
pat ac pateat, ⌊per bonũ⌋ hoc est, per legem non directe, sed ex occasione, ⌊operatũ est mihi
Iohan. 5. mortẽ⌋ .i. ad mortale peccatum induxit me, priuans me gratia dei animã viuificãte. Dato qp-
pe mandato magis inflammata est concupiscentia mala, magisq; prouocata est contra hominẽ
Coloss. 3 tentatoris inuidia atq; suggestio, ⌊vt fiat supra modũ⌋ consuetum, & vltra mensuram, ⌊pec-
cans peccatum⌋ .i. concupiscentia nos peccare faciens, ita φ concupiscentia facit magis pecca
re sub lege q̃ ante, ⌊per mandatũ⌋ occasione, sicut expositũ est. Vel sic, vt fiat supra modum
peccans peccatum per mandatum. i. actuale peccatum ex fomite nascens, quo deum offendi-
mus modum excedat per mandatum. Nam idem peccatum lege accedente grauius est quàm
ante, & quod ante erat tantummodo peccatum seu culpa, postmodum etiam præuaricatio ẽ,
hoc est, diuinę legis transgressio. Propterea fit supra modum peccãs peccatum, quia diuersis de
causis displicet deo, & varijs modis aduersatur iustitiæ. Deinde manifestat Apostolus legem
Iohan. 8 esse spiritualem, hoc est, carnales atque illicitas concupiscentias prohibentem. ⌊Scimus e-
Acto. 7. nim quia lex spiritualis est,⌋ quia & data est à spiritu sancto per spiritum angelicum, quate-
nus le-

A nus lege accepta viueret homo scd̃m spm̃, nõ scd̃m carnẽ. ⌊ego autẽ carnalis sum⌋ carnaliter viuẽs, passionũ inclinatiões seq̃ndo. Loq̃tur aũt Aplus (sicut iã dictũ est) in psona hois gñalr. Nũc em̃ loq̃t in psona eius, in q̃ inuenit peccãs pct̃m supra modũ hoi. s. q legẽ trãsgredit. [Gen.3] Quasi dicat: Quãuis ego carnalis sim, nihilominus lex spũalis ẽ. Itaq; carnalis sum, ⌊vęnundatus⌋. i. dãnatiõi seu dęmonis ptãti ac iuri, vel miseræ seruituti expositus atq; obnoxius factus ⌊sub pct̃õ⌋ primi parentis q seipm̃ & posteritatẽ suã vendidit hosti, faciẽdo q̃d ille pposuit. Vel potius, sub pct̃õ actuali & proprio. i. pct̃õrum meoꝝ demerito, sicut per Esaiã dñs profitet: [Esaie.50] Ecce in iniq̃tatibus vestris vẽditi estis. Et dictum est Achab: [3.Reg.21] Vænundatus es vt faceres malũ corã dño. Vendit nãq; se homo libero arbitrio, & recipit pro ptio vile bonũ ab aduersario suo. ⌊Quod em̃ operor⌋ Inquãtum carnalis, vcz sensualitatẽ sequẽdo, ⌊nõ intelligo⌋. i. nõ vere cõsidero, nec recte attẽdo. Nullus em̃ respiciẽs ad malũ operat, scd̃m Dionysiũ. Vnde malum nec agit, neq; appetit, nisi sub rõne boni. Propter q̃d Salomon ait: [Prouer.21] Ois viri via recta sibi videt. Vel, nõ intelligo. i. intus nõ lego tale malũ, tanq̃ rõni cõsonum. ⌊Non em̃ q̃d volo bonũ⌋. i. actũ virtuosum, quẽ scd̃m rõnis dictamẽ volo & approbo, ⌊hoc ago⌋ qa carnalitati, vitiisq; succumbo, ⌊sed q̃d odi malum⌋. i. pct̃m q̃d secundũ rõnis censurã detestor, ⌊illud facio⌋ passionibus cedens & sensualitati cõsentiens. ⌊Si aũt q̃d nolo⌋ secundũ rõnem ⌊illud facio⌋ secundũ sensualitatẽ, ⌊cõsentio legi, qm̃ bona est⌋. i. legẽ approbo, qa q̃d illa prohibet, rõ mea malũ esse cognoscit. [Psalm.18] ⌊Nunc aũt⌋ hoc est, istis sic stãtibus, ⌊iam ego nõ operor illud⌋. i. malũ, inquãtum homo seu rõnalis creatura, cuius est vitia abhorrere, virtutes diligere, & deprecari ad optima, ⌊sed q̃d habitat in me pct̃m⌋. i. fomes peccati seu cõcupiscẽtia firmiter radicata in me cã mali impellẽdo adipm̃. [Iacob.4] Tanq̃ dicat: Non vt rõtionalis, B sed vt brutalis seu bestiis siĺis ago hoc malum, q̃d rõ reprobat. ¶Ad hoꝝ intelligentiã pleniorẽ habendã, oportet aduertere, ꝙ Aplus assumit hoc loco psonã duoꝝ hoim. s. interioris & exterioris. Vel potius duplicis hois. i. eiusdẽ, scd̃m duplicẽ portionẽ ipsius. Est em̃ in hoie duplex pars, vcz intellectiua & sensitiua, seu rõ & sensualitas, q̃ aliter appellant spũs & caro, hõ interior atq; exterior. Ratio aũt cõpetit homini, scd̃m propriã hois diffinitionẽ, sensualitas vero scd̃m id q̃ cũ brutis cõicat. Idcirco q̃d agit & vult, scd̃m rõnem, hoc dr̃ proprie velle & agere. Hoc em̃ agit & vult secundũ q̃d hõ. Quod vero agit aut appetit scd̃m sensualitatẽ, seu partẽ sensitiuã sine rõnis aduertẽtia seu cõsensu, nõ dr̃ proprie agere siue appetere, qa nõ agit, nec appetit illud inquãtum homo, sed vt iumentis cõicans. Sicq; apparet, quõ homo dr̃ agere q̃d tñ nõ agit, sicut iam dixit Aplus: Quod nolo facio, & iã ego nõ operor illud. ¶Deniq; nõ ita intelligendũ est, q̃d ait: Iam ego nõ operor illud, sed ꝙ habitat in me pct̃m, quasi hõ nequaq̃ operet illud, vel à vitio excuset, sed qa nõ agit illud, vt hõ bene dispositus. ⌊Scio em̃⌋ per experiẽtiã reluctatiõis sensualitatis cõtra rõnem, ⌊qa nõ habitat in me, hoc ẽ, in carne mea⌋ vcz in hoie exteriori & parte sensitiua ⌊bonum⌋. i. virtus seu habitus ad bonũ inclinãs, sed potius ad oppositũ. Per hoc aũt q̃d ait, hoc ẽ, in carne mea, insinuat ꝙ in parte intellectiua habiter bonũ, puta synderesis, q̃ remurmurat malo, & tẽdit in bonũ. Ideo subdit: ⌊Nam velle adiacet mihi⌋. i. scd̃m hoiem interiorẽ inclinor ad bona, & volo honesta, ⌊pficere aũt bonum⌋. i. opere adimplere, ⌊nõ inuenio⌋ in me, qm̃ sine gr̃a illud nõ valeo, maxime pp̃ter rebellionẽ sensualitatis. ⌊Nõ em̃ q̃d volo bonũ, hoc facio, sed q̃d nolo malũ hoc ago. Si aũt q̃d nolo, illud facio, iã nõ ego operor illud, sed ꝙ habitat in me pct̃m⌋ Hæc iã phabita atq; exposita sunt. Et his infert Aplus legẽ scriptã eẽ bonã, qm̃ rõ naturalis ei cõsentit. ⌊Inuenio igit legẽ, volẽti mihi facere bonũ⌋. i. cũ bona agere cupio, inuenio legẽ tã naturalẽ, q̃ scriptã cõsonã mihi bona volẽti. Ex q̃ seq̃tur legẽ eẽ bonã ⌊qm̃ mihi malũ⌋. i. pnitas ad peccãdũ, ⌊adiacet⌋. i. in prõptu ẽ. [Gene.8] Pronior em̃ sum ad mala q̃ ad bona, propter corruptionẽ naturæ. Tanq̃ dicat: Ideo volo bonũ, & erigo me cõtra meipm̃, qm̃ cerno me ad mala procliuẽ, cui procliuitati cupio resistere. ⌊Cõdelector em̃⌋. i. cõsentio, & delectabiliter afficior ⌊legi dei⌋ volẽs q̃d pcipit, nolẽs q̃d prohibet, ⌊scd̃m interiorẽ hoiem⌋. i. secundũ rõnis iudiciũ. Nã & lex naturalis legi diuinæ cõcordat, pcipue q̃ad pcepta moralia. Lex q̃ppe scripta tã diuina q̃ humana, est quędã determinatio vel renouatio, seu explicatio legis naturalis, & cõparat ad eam sicut cõclusio ad pmissas. Vnde pcepta dicunt esse de cõclusiõibus, nõ de primis principiis. Intentio autẽ pręceptoꝝ moraliũ est, hominem iuste ordinare quãtum ad deum, & quãtum ad proximũ. [Matth.22 Luc.10] Hæc vero pcepta determinant duplr̃. s. per præcepta ceremonialia, quę assignãt speciales modos colendi deum & per præcepta iudicialia, quæ assignant aptum modum seruãdi iustitiã inter hoies. Hæc itaq; duo genera præceptoꝝ, non sunt de naturali dictamine rationis, sed ex institutione vim habent, nec sunt eadem vbiq; & semper, sed variantur apud diuersos, secũdũ exigẽtiã personaꝝ, locoꝝ ac tempoꝝ. ⌊Video aũt aliam legẽ⌋ à lege dei, cui rõ condelectat, ⌊in membris meis⌋. i. in carne mea mortali, vitiata ac fragili, vtpote fomitem peccati,

qui primo respicit carnem & membrum generatiõis,& ex carnis contactu deriuatur ad D
aĩam,q̃ cito corpori copulatur,⌊expugnantẽ legi mẽtis meæ⌋.i.legi naturali ac diuinæ
Gene.8 cordi meo ĩscriptæ,⌊& captiuãtẽ me⌋.i.subñcientẽ per cõsuetudinẽ malã, & cõsensum
⌊in legẽ peccati q̃ est in mẽbris meis⌋.i.sibĳpsi existẽti in corpis mẽbris, quæ vniuersa
infecta sunt pronitate ad malũ. Captiuat ergo lex membroꝝ hoĩem in se, dum rõnem
ptrahit,& tenet in opibus ad quæ fomes inclinat. Lex aũt dr̃ à ligãdo, vel à legitima la-
Geñ.3 tione. Qm̃ ergo fomes hoĩem in malo ligat, recte lex dr̃. Et etiã qa legitime factum est,
vt caro repugnaret spiritui,qñ spũs inobediẽs extitit creatori. Homo em̃ in paradiso an
Gene.1.2 pctm̃ existẽs,sic cõditus fuit,vt q̃diu ipe per rõnẽ eẽt subdit⁹ deo, sensualitas subdita eẽt
rõni,& caro spiritui,ita vt nec languor esset in anima,nec inordinata cõcupiscentia,aut
passio in sensualitate,stãte subiectiõe rõnis sub deo,& vt hõ in tali cõditiõe faciliter posset
psistere,data & cõcreata erat ei originalis iustitia,q̃ erat rectitudo seu retinaculum,q̃d-
dam habituale tenẽs rõnem sub deo,sensualitatẽ sub rõne,& carnẽ sub aĩa. Vnde rõne
per inobedientiã à deo auersa,mox orta est rebellio sensualitatis,& carnis aduersus spm̃
Et dispositio ad hãc rebellionẽ inclinãs,vocat̃ fomes peccati,lexq̃ mẽbroꝝ. ¶Preterea
ex cõsideratiõe tãtæ miseriæ, cui subiectus est hõ,exclamat Apl̃us. ⌊Infelix ego hõ⌋ pri-
uatus felicitate originalis iustitiæ,multisq̃ corruptiõibus & vitĳs plenus,⌊qs me libera-
bit de corpe mortis huius?⌋.i.de corpe isto mortali,q̃d obligat ad mortẽ naturæ, incli
nat ad mortẽ culpæ,exponitq̃ periculis mortis æternæ,q̃tenus aĩa mea huic vitæ subtra
Iohan.1 cta,ad patriã redeat,& deo libere pfruat̃,secureq̃ viuat? Et rñdet: ⌊Gr̃a dei⌋ trinitatis E
⌊p Iesum Chr̃m dñm nostrũ⌋ p quẽ gr̃a dei nobis iufundit̃ ac pstat̃. Hãc ergo liberatio-
2.Cor.5 nẽ desiderabilẽ aĩæ à corpe facit deus effectiue, gr̃a dei formal̃r, Chr̃us hõ meritorie.
Ephe.5 ¶Sed cũ alibi dicat Apl̃s: Nolumus expoliari, sed supuestiri. Et: Nemo carnẽ suã vnquã
odio habuit, qũo nũc cupit liberari à corpe? Et rñdẽdũ,q̃ liberatio ista ĩtelligi pt̃ dupl̃r,
Philip.1 Primo p separationẽ aĩæ à corpe. Sicq̃ apl̃s & alĳ sc̃ti optauerũt à corpe liberari,p mor
tem tẽporalẽ desiderio Chr̃i ac patriæ, sicut alio loco habet̃: Cupio dissolui,& esse cum
Psal.141 Chr̃o. Pro hac quoq̃ liberatiõe orauit Psalmista: Educ (inquiẽs) de custodia aĩam meã
Psal.119 ad cõfitendũ nomini tuo. Et iteꝝ: Heu mihi qa incolatus meus prolongatus est. Et: Qñ
Psalm.41 veniã,& apparebo ante cõspectũ dei? Secũdo,intelligi pt̃ per separationẽ corpis à mor
talitate, cæterisq̃ afflictiõibus,& miserĳs,& peccatis. Si aũt optãt electi liberari à cor-
pore mortis in die iudicĳ.s.vt resurgãt in corpe glorificato, nõ passibili & misero. Tũc
2.Cor.5 em̃ liberabunt̃ corpora sanctoꝝ ab oĩbus malis prædictis. Vnde Apl̃us nõ ait simpl̃r, de
corpore, sed de corpore mortis,& ita nolumus finaliter expoliari, sed ad tp̃s, quatenus
in resurrectiõe futura superuestiamur impassibili corpore,q̃d erit ornamẽtum,nõ onus.
Galat.5 Ex dictis cõcludit Apostolus: ⌊Igitur ego ipse mente⌋.i.secundũ rõnem ⌊seruio legi
dei,carni aũt⌋.i.secundũ carnis & fomitis inclinationẽ, seruio ⌊legi peccati⌋ quæ est in
membris. Si in suĳpsius persona hoc dicit Apl̃us, referẽdum est ad pc̃tã venialia ac mi-
nutissima, qbus forte interdũ nõ caruit, vel ad statum quem habebat sub lege Mosaica.
Seruire autem legi peccati, est inclinationibus fomitis consentire.

¶Explanatio capituli octaui, scilicet: Nihil ergo nũc damnationis est,&c.

Articulus vndecimus.

Roma.7 DEclarata in pcedẽti capl̃o cessatiõe legis Mosaicę, iam docet Chr̃o,& euãgeli- F
cæ legi iugiter inhærẽdum,& ait: ⌊Nihil ergo nũc⌋.s.tpe gr̃æ ⌊damnatiõis⌋
hoc est, obligatiõis ad pœnã gehẽnæ ⌊est his q sunt in Chr̃o Iesu⌋ per fidẽ,&
Iohan.13 charitatẽ, qbus ipse loqtur: Manete in me,& ego in vobis, ⌊q nõ secundũ car
nem ambulant⌋.i.carnis desiderĳs nõ acquiescunt, neq̃ carnaliter viuunt sed carnẽ cũ
Gala.5 vitĳs & cõcupiscẽtĳs crucifigunt. In fonte nãq̃ baptismatis, dimissa sunt eis pc̃tã vniuer-
Mar.1 sa. Si aũt postea nõ peccauerunt, manẽdo in Chr̃o, proferunt fructũ multũ,& ita nõ tan-
1.Iohan.2 tum pro vitĳs satisfaciunt, sed insuper gloriã ampliorẽ merent̃. ⌊Lex em̃ spũs vitæ⌋.i.
lex euãgelica,q̃ noĩat̃ lex spũs, qa à spũ sancto est data, Chr̃ianorumq̃ cordibus ab ipo
impressa. Dicit̃ quoq̃ lex vitæ, qm̃ mentẽ viuificat, per grãm quã sacr̃a nouæ legis distri-
buunt, ⌊in Chr̃o Iesu⌋.i.p Chr̃m ⌊liberauit me à lege peccati & mortis⌋.i. hoc ẽ,à cõ
sensu, cõsuetudine,& actu culpæ, ac pœnæ pro culpa infligẽdæ. Potest q̃q̃ p legem pec
cati, lex scripta intelligi, eo q̃ ex occasiõe auxerit culpã ac pœnã, quẽadmodũ in superio
ribus vbertim expositũ est. Proinde declarat Apostolus, qũo lex Chr̃i, quæ est lex spũs
Gala.2 vitæ, liberet à lege peccati & mortis. ⌊Nam quod impossibile erat legi⌋ scriptæ & sacra
mentis ipsius, nõ cotinentibus, nec cõferentibus grãm, ⌊in quo infirmabatur⌋ hoc est, in
Matth.16 qua impossibilitate atq̃ inefficacia infirma,& ad saluãdum impotẽs erat lex ipa ⌊per car
nem⌋.i.p obseruãtias & iustificatiões carnales, quæ nõ purificãt animã. Sacr̃a em̃ legalia
corporaliter tm̃ mundabãt quasdã inabilitates seu irregularitates ab exteriori inductas,
& ab ingressu templi, atq̃ similibus impedientes, tollendo. Vel,p carnẽ, hoc est, per fo-
mitem

A mitem carnis,quã lex occasionalr incitauit nõ directe diminuit,⸤deus⸥pater ⸤filiũ su-
um mittẽs⸥in mũdũ,p incarnatiõis mysteriũ,nõ p localẽ descẽsum, ⸤in similitudinẽ carnis Iohan.1
peccati⸥.i.in corpe mortali atq; passibili,q̃d licet fuerit veraciter veraq; caro, nõ tñ ve-
raciter erat caro peccati,sed similitudinarię.Per pœnas em̃ q̃s ptulit,similis erat carni peccatri
ci.Venit itaq; Chr̃us in veritate carnis,nõ aũt in veritate carnis peccati, sed in similitudine
eius,⸤& de pc̃tõ dãnauit pc̃m̃⸥.i.pr̃ mittẽs sic filiũ,dãnauit.i.deleuit,destruxit,dimisit
pc̃m̃,tã originale, q̃ actuale, de pc̃tõ.i. p pc̃m̃ factũ ⸤in carne⸥ Chr̃i, nõ à Chr̃o,sed à Coloss.2
diabolo eiusq; ministris q Chr̃m occiderunt.Per hoc em̃ q Chr̃us iniuste occisus ẽ,sug
gerente diabolo,amisit diabolus ius,q̃d habebat in nobis,& ita mors Chr̃o inique illata
om̃e pc̃m̃ deleuit.Vel,dãnauit pc̃m̃,actuale,nascẽs de pc̃tõ.i.fomite peccati. Vel,pec Iohan.4
catum de pc̃tõ.i.fomitẽ peccati,pcedentẽ de pc̃tõ originali Adæ.Vel sic,& melius secũ- Hebr.9
dum Ambrosiũ,de pc̃tõ.i.de seipo,prout fact⁹ est hostia pro pc̃tõ nr̃o,dãnauit.i.deleuit 1.Petri.4
pc̃m̃ mũdi q̃dcũq; in carne.i.in corpis sui passiõe.Ipse em̃ portauit pc̃tã nr̃a in corpore
suo super lignũ.Iuxta hũc sensum sacrificia legis pro peccatis oblata dicebãtur pc̃tã, se-
cundũ q̃d de sacerdotib⁹ veteris testamẽti dñs ait per Oseã : Pc̃tã populi mei comedẽt. Osee.4
Sic quoq; aquã cum periculo vitæ allatã Dauid sanguinẽ appellauit,dicẽs:Absit à me,vt 4.Reg.23
sanguinẽ viroꝝ istoꝝ bibã.Hæc itaq; fecit deus,⸤vt iustificatio legis⸥.i.in lege ,pmissa,
nõ autẽ per legẽ exhibita.Lex em̃ grãm iustificãtem spopõdit, nõ cõtulit, ⸤impleret in Hebr.7
nobis⸥ q in baptismo aliisq; sacramentis grãm iustificãtẽ in lege p̃figuratã ac p̃nuntiatã
recipimus,⸤q nõ secundũ carnẽ ambulamus,sed secundũ spm̃⸥ hoc ẽ,nõ carnaliter,sed
spũaliter in huius viæ exilio cõuersamur,tendẽtes ac properãtes ad patriã per opera vir
tuosa.De hac legis promissiõe aiebat Apl̃us loquens de Iudæis: Et nos annuntiamus vo Galat.3
B bis eam quæ ad patres nostros facta est repromissio,qm̃ hãc deus impleuit filiis vestris.
Hinc etiã Petrus in sua Canonica:De q̃ salute exquisierunt atq; scrutati sunt prophetę,q Acto.13
de futura in vobis grã prophetauerunt,qbus reuelatum est,qa nõ sibiipsis , vobis autem
ministrauerunt ea,q̃ nunc nuntiata sunt vobis. ¶Pro intellectu loci huius intricati atq; 1.Petri. 2
difficilis aduertẽdũ,q nemo vnquã saluatus est, nisi per fidẽ & grãm Chr̃i. Ipse em̃ est Gene.49
caput oĩm electoꝝ,membra autẽ necesse est capiti couniri,vt vitã participẽt , Propter
quod Petrus disserebat:Nec em̃ aliud nomẽ sub cœlo datum est hominibus,in q̃ opor-
teat vos saluos fieri.Passio nãq; Chr̃i hoc fecit futura,quod fecit impleta. ¶Porro,hæc Ephe.1
salus aliter applicatur hoĩbus post Chr̃i passionem,& aliter ante. Tunc em̃ applicabatur Coloss.2
per fidẽ formatã,nũc vero applicatur etiã per sacr̃a gratię cõtẽtatiua,effectiua,& causa- Acto.4
tiua.Potest autẽ aliqd mouere vel agere,anteq̃ sit in effectu, vc; secundũ quod est in ap
prehensiõe animæ,& dispositiõe causæ efficientis , quẽadmodũ finis mouet agentẽ. Ad
hoc autẽ q aliqd agat & moueat in genere causæ efficiẽtis,oportet vt sit,& effectum p̃ce
dat,eo q causa effectiua nõ sit suo effectu posterior.Sacramenta ergo veteris legis & fi-
des Christi vẽturi habere nõ poterãt quẽlibet effectũ dñicæ passiõis,quẽ nũc habẽt sacra
menta ac fides euãgelicæ legis,q̃ operãtur virtute passionis dñicæ iam impletæ. Et ideo
grãm operãtur,& à reatu originalis peccati absoluũt,quoꝝ nullũ sacramẽta legis facere
poterãt.Vnde oẽs patres protunc descẽderunt in lymbũ inferni.Nã licet p fidẽ & grãm
C dei,virtute passiõis Christi,& merito eius futuro absoluerent à pœna,& culpa actualium
pc̃toꝝ,nõ tñ à reatu originalis peccati.Ex q̃ innotescit,q passio Christi forti⁹ agit imple
ta,q̃ egit iplẽda.Quẽadmodũ em̃ sacramẽta nouę legis,sunt causæ instrumẽtales nostrę
salutis & gratię,qm̃ agũt virtute & merito passiõis dñicæ,suntq; vasa medicinalia spũaliũ
vnguẽtoꝝ cõtẽtiua,aiaꝝ lãguores curãtia,sic hũanitas seu passio Christi,ẽ cã instrumẽ-
talis,effectiua & meritoria nostrę salutis & gratiæ. Vtrũq; vero ẽ instrumẽtũ diuinitatis
Christi.Diuinitas nãq; ẽ cã efficiẽs principalis,q̃ agit p hũanitatẽ assumptã, sicut p ĩstru
mẽtũ cõiunctũ.Per sacr̃a vero,sicut p istrumẽta separata,quẽadmodũ medic⁹ est cã sani
ratis efficiẽs principalis.Man⁹ aũt ẽ,sicut cã instrumẽtalis cõiũcta,ignis vero q̃ medicina
paraſ,est cã instrumẽtalis separata.Causa aũt instrumẽtalis cũ est in effectu,vel cũ cã ei⁹
principalis iã est,forti⁹ operaſ,q̃ ante.Hinc ergo ait Apl̃us,q de⁹ misit filiũ suum de pc̃tõ Galat.4
dãnãs pc̃m̃,vt iustificatio legis impleret in nobis,q impossibile erat legi,iustificare non Hier.2
valẽti,in q̃ lex infirmabaſ,seu debilis erat.Et hoc mõ cõstruẽda est litera.Quod aũt iusti- Galat.2
ficatio legis nõ nisi in spũalibus impleaſ hoĩbus,liquet. ⸤Qui em̃ secundũ carnẽ sunt⸥.i.
qui carnaliter viuunt, q vtiq; attendunt seipos secundũ esse suum carnale ac sensitiuum,
nõ secundũ esse spũale ac intellectiuũ,⸤quæ carnis sunt,sapiũt⸥ hoc est, carnalia sensibi-
lia, gustãt,ac tpalia cum sensualitatis sapore attendunt.⸤Qui vero secundũ spm̃⸥.i spũa
liter cõuersantes,& esse suũ sup̃mũ,in quo trinitatis imago relucet,pensantes, ⸤quæ sunt
spũs sentiunt⸥.i.spũalia atq; diuina saporose intelligunt , delectabiliter pensant , solicite
implent,in talibus iugiter occupantur . ⸤Nam prudentia carnis⸥.i. carnalis ac secularis
prudentia,⸤mors est⸥.i.mortale pc̃m̃ inferẽs mortẽ culpæ in via, mortemq; pœnæ in
gehẽna

gehenna. Dr̃ aũt prudẽtia carnis hoc loco, p quã hõ sibi in bonis carnalibus ac mũdanis D
Baruch.3 finẽ cõstituit, & ad talis finis adeptionẽ opa sua caute disponit. Hæc prudẽtia, nõ est ve-
Lucæ.16 ra prudẽtia, sʒ appellat̃ prudẽtia ,ppter apparentẽ sĩlitudinẽ, quã habet cum vera prudẽ
Iaco.3 tia. Vñ ait Saluator: Filij hui⁹ seculi prudẽtiores filijs lucis in generatiõe sua sunt. Et Iaco
bus: Nõ ẽ ista sapiã (.i. prudẽtia) à deo sed terrena, aĩalis & diabolica, ⌊prudẽtia ãt spũs⌋
hoc ẽ, vera ac spũalis prudẽtia q̃ opa hoĩs cõueniẽter disponit in ordine ad vltimũ finẽ,
est ⌊vita & pax⌋ .i. cã vitæ & pacis, in pñti inchoatiue, in futuro pfecte. Nũc eñ efficit
in nobis vitã pacemq́ grãæ, in pr̃ia vero meret̃ (vel poti⁹ adipiscit̃) pacẽ & vitã glr̃æ. Nõ
Iacobi.3 distinguit apl̃s iã iter prudẽtiã & sapiam. Proprie eñ ad sapiam spectat spũalia sape. De
hac ergo spũali prudẽtia, intelligendũ est illud Iaco. Quæ desursum est sapia, primũ qdẽ
Psal.118 pudica est, deĩde pacifica, modesta, suasibilis, bonis cõsentiẽs. Sciẽdũ q̃q q̃d pax directe
ac proprie, est charitatis effectus, iuxta illud in Psalmo: Pax multa diligentibus legem
tuã. Est etiã pax effectus iustitiæ, tanq̃ remouẽtis impedimẽta pacis. Propter q̃d p Esaiã
Esaiæ.32 dr̃: Erit opus iustitiæ pax. Nunc vero dr̃ pax esse effect⁹ prudẽtiæ, tanq̃ dirigentis affect⁹
Lucæ.1 nr̃os in viã pacis, ⌊qm̃ sapia carnis inimica est deo⌋ .i. diuinæ voluntati atq; sapiæ veræ
cõtraria. Ecce nunc loco prudẽtiæ ponit sapiam. Ex q̃ certũ est, q inter sapiam & prudẽ
tiã nõ distinguit, ⌊legi eñ dei nõ ẽ subiecta⌋ Sapia ista carnalis mũdana ac vana, q̃a nec
Luc.10 credit, nec agit, q̃ lex diuina tradit esse credẽda siue agẽda. Propter q̃d ait Saluator: Cõfi
teor tibi pater, q̃a abscõdisti hæc à sapiẽtib⁹ & prudẽtib⁹, & reuelasti ea paruulis. Et Hie
Hier.4 remias: Sapiẽtes sunt vt faciãt mala, bene aũt facere nescierũt, ⌊nec eñ põt⌋ diuinæ legi E
esse subiecta sapia ista. Vnũ nãq; oppositor̃ nõ subijcit̃ alteri, sed repugnat. Lex aũt diui
na docet vltimũ finẽ esse cõstituẽdũ in deo. Hæc vero in bonis carnalib⁹. ⌊Qui aũt in car
ne sunt⌋ .i. carnal̃r viuũt, atq; in sensibilibus bonis final̃r sistũt, ⌊deo placere nõ pñt⌋ in-
Matth.6 quãtum hmõi. Pñt tñ cõuerti, & deo recõciliari. Huic dicto cõsonat illud Saluatoris: Ne
1.Cor.6 mo põt duob⁹ dñis seruire. ⌊Vos autẽ⌋ o veraciter Chr̃i fideles ⌊in carne nõ estis⌋ hoc ẽ
in rebus ac vitijs carnis nõ detinemini, sed spũalia atq; diuina exq̃ritis, cõuersationẽ ha-
Philip.3 bentes in cœlis, ⌊sed in spũ⌋ .i. in spũ sctõ estis, p charitatẽ & grãm, & ,ppter spũalem re-
2.Cor.3 generationẽ, qua estis ex aqua & spũ sctõ renati. Vel estis in spũ vr̃o .i. scd̃m rõnis iudiciũ
Iohan.3 viuitis, iuxta q̃d scriptum est: Redite p̃uaricatores ad cor, ⌊si tñ spũs dei⌋ .i. spũs sanctus
Esaiæ.46 ⌊habitat⌋ .i. manet ⌊in vobis⌋ p grãm gratũ facientẽ, queadmodũ loq̃tur Chr̃us: Ego
rogabo p̃rem, & alium paracletũ dabit vobis, vt maneat vobiscũ in æternũ. Rursusq; ait:
Iohan.14 Spũs sanctus apud vos manebit, & in vobis erit. ⌊Si q̃s autẽ spm̃ Chr̃i nõ habet⌋ .i. cu-
Ibidem ius aĩa nõ habitat̃ à spũ sancto, q̃ est spũs Chr̃i, q̃a ab ipo procedit, ab eoq́ datur ac mit-
titur, sicut ipe protestat̃: Cum venerit paracletus, quẽ ego mittã vobis à patre. Et iterũ:
Ibidem Ille de meo accipiet. Et ad hoc designãdum, insufflauit in discipulos suos, & dixit: Acci
pite spm̃ sanctũ. Quis autẽ habet spm̃ sanctum, nisi quietus & humilis, simplex & iustus?
Ioh.16 Scriptũ est eñ: Super quẽ requiescet spũs meus, nisi super quietũ & humilem? Et iterum:
Ioh.20 Spũs sanctus disciplinæ effugiet fictũ, & auferet se à cogitatiõibus, quæ sunt sine intelle-
Esa.66 ctu, ⌊hic nõ est eius⌋ .i. ad membra Chr̃i nõ pertinet scd̃m p̃sentẽ iustitiã, & merito quã-
Sapiẽ.1 uis interdũ pertineat scd̃m prædestinationẽ æternã, ac numero, sicut & Paulus cum Ste
phanum lapidauit. ¶ Deinde p̃adit Apostolus, q̃d vtilitatis cõsequãtur fideles ex inha
Acto.8 bitatiõe spũs sancti. ⌊Si autẽ Chr̃us in vobis est⌋ Per fidem & charitatẽ (sicut & alibi le- F
gitur) Chr̃m per fidem habitare in cordibus vestris. Et Saluator ipe: Ego (inquit) vo-
Ephe.3 biscum sum cũctis diebus, ⌊corpus q̃dem mortuũ est propter pc̃m⌋ .i. caro vestra mor
Matth.28. talis ac fragilis, necessitati moriendi subiecta est propter originale pc̃m, ⌊spũs vero⌋ .i.
anima vestra ⌊viuit⌋ per grãm, ⌊propter iustificationem⌋ sibi à Chr̃o collatam .i. per
hoc q̃d pc̃tã ei dimissa sunt, quæ spm̃ vulnerabãt. Vel propter iustificationem .i. per iusti
Iohã 10. tiæ exercitationẽ. Bona eñ opatio, vita est animæ. Hinc ait Saluator: Ego veni, vt vitã
Actor.3 habeant, & abundãtius habeãt. ⌊Quòd si spũs eius⌋ .i. spũs dei patris ⌊q̃ suscitauit Ie-
sum Chr̃m à mortuis habitat in vobis⌋ perseuerãter vsq; in finẽ vitæ p̃sentis, ita vt in
grãa decedatis, ⌊q̃ suscitauit Iesum Chr̃m à mortuis⌋ .s. deus pater ⌊viuificabit⌋ .i. ad im
mortalem vitã resuscitabit, ⌊& mortalia corpa vestra⌋ in die nouissimo, sicut Iob aper-
Iob.19 tissime profitet̃: Credo q redemptor meus viuit, & in nouissimo die de terra surrecturus
Esaiæ.26 sum, & rursum circũdabor pelle mea. Per Esaiã quoq; dñs asserit: Viuẽt mortui mei, in-
terfectiq; mei resurgẽt, ⌊propter inhabitantẽ spm̃ ei⁹ in vobis⌋ .i. virtute & grãa spũs san
cti. Vel propter benignitatẽ qua facit spm̃ sctm̃ habitare in mẽtibus vr̃is. Vel ,ppter me
ritũ, q̃d cõsecuti estis ex ĩhabitatiõe & grãa spũs scti, imo ,ppter vtrũq; istor̃ sil̃, vel ,ppter
mĩam dei & opa vr̃a bona suscitabũt corpa vr̃a, ad btãm & impassibilẽ vitã. Ex prædictis
1.Timo.6 infert Apl̃s, q fideles obtẽperare tenent̃ rõni nõ sensualitati, spũi nõ carni. ⌊Ergo (o) fr̃es
Galat.6 debitores sumus nõ carni vt scd̃m carnẽ viuamus⌋ .i. q̃uis aliq̃ mõ obligemur carni, vel,
vt ei necessaria ministrem⁹ in victu atq; vestitu, nõ tñ sic ei obligati sum⁹, vt ei⁹ cõcupiscẽ
tijs acq-

tiis acquiescamus,carnaliterq́ȝ viuamus.⌊Si eñ secūdū carnē vixeritis,moriemini⌋mor
A te culpæ ī hoc seculo,& morce ꝑpetua in inferno.⌊Si aūt spū⌋.i.grā spūs sancti.Vel,spū
a.rōnis vestræ iudicio,⌊.facta⌋.i.opa⌊carnis mortificaueritis⌋.i.destruxeritis & abie-
ceritis tanq̄ venena,quēadmodū in Eccō ꝑcipit:Quasi à facie colubri fuge pc̄tm̄,⌊viue- Eccl. 21
tis⌋vita charitatis & gratiæ in ecclesia militāte,vita q̄q́ȝ fruitiōis & gloriæ in ecclesia triū
phāte.Huic documēto naturalis cōsonat ratio.Media nāq́ȝ disponēda sunt scd̄m exigē
tiā finis.Cū ergo caro sit aīæ instrumētū,& ordinet ad spm̄ sicut ad finē,regēda est secū
dū exigentiā aīæ seu spūs.s.vt animæ seruiat,rōni obediat,illisq́ȝ actibus occupet per quę
spūs tēdit & redit ad creatorē.Qui aūt scd̄m carnē cōuersat,peruertit hūc ordinē,dñam
ancillæ subiiciēs,finē medio postponens,& seipm̄ bestiis viliorē ac deteriorē cōstituens.
⌊Quicūq́ȝ eñ spū dei agunt⌋.i.à spū sancto regunt,eius instinctu ducunt,eius feruore im
pellunt ad bona,⌊hi filii sunt dei⌋per grām adoptantē ac filialē amorē.Vnde in canoni
ca Iohā.scribitur:Videte qualē charitatē dedit nobis deus pr̄,vt filii dei nominemur & si 1.Iohan.3.
mus.Quēadmodū aūt deus oīpotens mouet cæteras creaturas ad ꝓprias opationes,na- Matth.5
turaleq́ȝ finē,p quēdā vniuersalē influxū seu generalē gubernationē,scd̄m q̄ Proclus au-
thor libri de causis affirmat:Causa prima regit res oēs,ꝑter q̄ q̄ cōmisceat eis.Sic ratio-
B nalē creaturā mouet ad finē supnaturalē per specialē gubernationē ac inspirationē,q̄ ꝓ-
uidētia appellatur.Electos vero singulariter mouet ac regit,prouidēs eis nō solū sufficiē
ter,sed etiā efficaciter de oībus necessariis ad salutē,ita vt grām dei suscipiāt,eiusq́ȝ inspi
rationi acquiescāt.Idcirco dicūtur potius agi q̄ regi vel moueri à spū scō,vt magnitudo
gratiæ insinuet.Ad actū eñ meritoriū nō solū exigitur gratia habitualis,sed insup neces-
saria est q̄dā actualis motio spūs sancti voluntatē excitātis.Propter q̄d ꝓpheta dicebat.
Dñe,oīa opa nostra opatus es in nobis.Porro cū motio ista siue influxus,actio & instin Esaiæ. 26
ctus spūs sancti sit penitus supnaturalis,indiget anima supernaturalibus qbusdā habitib⁹
per q̄s aptetur ac disponat ad huius motiōis facilē susceptionem.Hi vero habitus,sunt se Esaiæ.11.
ptē dona spūs sancti,q̄ sunt dispositiōes habituales ac supernaturales à deo immediate p
creationē infusæ,qbus reddit aīa facile mobilis à spū scō in ordine ad supernaturalē finē,
q̄ est vita æterna.Hæc dona à virtutibus realiter distinguunt,easq́ȝ in dignitate excedūt,
theologicis demptis virtutib⁹.Per hęc dona dirigitur anima à spū scō,ita vt audiat eū si-
cut magistrū.Vnde ait Psal.Spūs tuus bonus deducet me in terrā rectā.Qui itaq́ȝ sic agū Esaiæ.50 Psal.142
tur spū dei,hi sunt filii dei.Quicūq́ȝ aūt in grā est,habet hęc dona secūdū aliquē gradū &
agit à spū scō q̄tū requirit status salutis,videlicet ad obseruātiā ꝑceptoꝝ.Deinde ponit
rō cur morituri sumus,si secundū carnē vixerim⁹.⌊Nō eñ accepistis spm̄ seruitutis iteꝝ 1.Iohā.4.
in timore⌋.i.iā tpe gratiæ,nō est vobis datus spūs,q̄ seruiatis deo seruiliter q̄si inuite,vi- Deuter.17
C delicet timore pœnaꝝ,vt olim tpe legis,q̄ cōminatiōe pœnaꝝ induxit homines ad ser- Iohan.1.
uiendū,⌊sed accepistis spm̄ adoptiōis filioꝝ dei⌋.i.spm̄ cuius gratia hoīes adoptātur in
filios dei,⌊in q̄ clamamus⌋ore vel corde,⌊Abba pater.⌋Duo sunt noīa,vnū Hebręū,al
teꝝ Latinū significātia idē.Et est sensus:In hoc spū vocam⁹ ex charitate,tanq̄ filii adop Gala.4
tiui deū patrē fiducialr̄ atq́ȝ affectuose dicētes:Pater noster q es in cœlis.Glossa p spm̄ ser Matth.6
uitutis intelligit spm̄ sanctū,à q̄ cordib⁹ Iudęoꝝ incussus est timor pœnaꝝ,q̄ seruiliter ser
uierūt.Nā & timor seruilis inquātū est timor,à spū scō est.Sic eñ retrahit à pc̄tō & dispo Exod.14
nit ad grām.Quātū vero ad seruilitatē suā nec bon⁹ est,neq́ȝ à spū scō.Dicitur ergo spūs
sanctus,spūs seruitutis,rōne sui effectus,qa facit seruire q̄tū ad hoc receperunt q eius do Exod.19.
no gratis dato seruierūt timore pœnaꝝ.Per spm̄ vero adoptionis intelligit glosa eundē
spm̄ sanctū per grām adoptantē.Vnde August.Caue(inqt)ne ex eo q̄ ait,spm̄ seruitu-
tis,& spm̄ adoptiōis,diuersum intelligas spm̄,cū sit vnus atq́ȝ idē spūs,q in trinitate dicit
spūs sanctus.Quod etiā Apl̄us ostendit dicens,iteꝝ,sed ꝓpter diuersa opera dissimiliter
noīatur.Huic dicto cōcordat q̄d de spū subditur.⌊Ipse eñ spūs testimoniū reddit spūi Iohan.1
nostro,q̄ sumus filii dei.⌋Quod certū est dici de spū scō,videlq́ȝ dictū de eodē spū,de q̄
nunc agitur.Quidā vero per spm̄ intelligunt donū spūs sancti,vt spūs adoptiōis dicatur
donū filialis timoris,q nos efficit filios dei.Spūs vero seruitutis intelligat donū timoris ser
uilis,videlicet ipse timor seruilis.Hæc eñ secundū August.est breuis differentia legis &
euāgelii,timor & amor.Lex vetus appellata est lex timoris,qm̄ cōminatione pœnaꝝ in
duxit ad bonū,nec ꝑstitit grām obediēdi per charitatē.Porro lex euāgelica,est lex amo
ris.Agit eñ(grām cōferendo)seruire deo amore iustitiæ.Non est aūt sic intelligendum, Iohan.15
quin multi in veteri testamento acceperunt spm̄ adoptionis filioꝝ dei.Oēs eñ electi ha
buerunt hunc spm̄,sed nō ex lege,neq́ȝ per legē,magis aūt ex deo per fidē,qua credide-
runt in Christū ventuꝝ,ad cuius grām cōfugerunt,legis insufficientiā cognoscētes,pro- Ephe.2.
priāq́ȝ infirmitatē pensantes.Videtur q̄q́ȝ per spiritū hoc loco posse intelligi spūs ratio- Hebr.7
nalis creatus,videlicet anima nostra.Quāuis aūt quilibet nostrū acceperit hunc spm̄ suū,
qn̄ creata,corporiq́ȝ infusa est anima sua,dicimur tn̄ spm̄ istū recipere vel amittere,qn̄

D aliqua

aliqua noua dispositio ei cõfertur vel aufert, quẽadmodũ aliquis dicitur cõcipere spm̃ de D
Ezech.36 uotõ, vel perdere animã feruentẽ, iuxta quẽ sensum dñs ait: Auferã cor lapideũ de carne vestra, & dabo vobis cor carneũ. Qui ergo sub lege seruierũt timore, accepisse dicuntur
2.Timo.1 spm̃ seruitutis.i.animã seruientẽ in timore. Qui vero sub gr̃a seruiunt charitate, accipiũt spm̃ adoptionis.i.animã habentẽ gr̃am adoptionis, in quo spũ clamãt corde deuoto, Abba, pater. Huic vero cõsonat q̃d alibi ait Ap̃lus: Nõ dedit nobis deus spm̃ timoris, sed virtutis & dilectionis. Quod aũt in spũ sancto clamamus, Abba pater, & deum vere patrẽ
Gala.4 vocemus, hinc cõstat. Ipse em̃ spũs sanctus testimoniũ perhibet spũi nostro.i.testificatur animæ nostræ, eamq́ꝫ recognoscere facit per inspirationẽ internã, vel reuelationẽ apertã, ꝙ simus filij dei adoptiui, stãdo in charitate & gratia. ¶ Testificatio ista multis modis intelligi potest. Primo per manifestã & clarã reuelationẽ spũs sancti, siue fiat immediate ab ipso, siue per angelũ, sicq́ꝫ agnoscit homo per certitudinẽ se esse in gratia & filiatione diuina, sicut Paulus & cæteri apostoli, imo & multi perfecti ita sciuerũt se eẽ in gra
1.Cor.15 tia. Ad q̃s maxime pertinet q̃d alio loco dicit Ap̃lus: Nos nõ spm̃ huius mũdi accepimꝰ,
2.Cor.8 sed spm̃ qui ex deo est, vt sciamus q̃ à deo donata sunt nobis. Hoc modo agnouit Abra-
1.Cor.2 hã se esse filiũ dei, cũ ei dñs promisit ꝙ decederet in senectute bona. Ezechias q̃ꝫ certissi-
Gene.15 me dixit: Memẽto dñe qũo ambulauerim corã te in veritate & in corde perfecto. Secun
4.Reg.20 do fit testificatio ista ꝑ quandã bonæ fiduciæ cõsolatoriã infusionẽ, vt cũ hõ nimiũ anxiat
Esaiæ.38 an placeat deo, & subito sentit se cõsolari & q̃si certificari, sic aũt oẽs virtuosi & boni scire possunt se esse filios dei, nõ quidẽ certo, sed cõiecturaliter & probabiliter. Tertio fit ꝑ B propriæ cõuersationis & cõscientiæ diligentẽ discussionẽ, vt cũ hõ non habet remorsum mortalis p̃cti, & cũ debita diligẽtia custodit mãdata, auditq́ꝫ verbum dei libẽter. Ista sunt probabilia signa filiatiõis diuinæ, imo & ꝑdestinatiõis, secundũ q̃d ait saluator: Qui ex deo est, verbũ dei audit. Et Iohãnes in sua canonica: Si cor nostrũ nõ reprehẽderit nos, fidu
Luc.11 ciã habemus ad deũ. Et rursus: Qui seruat verbũ Chr̃i, vere in hoc charitas dei pfecta est.
Iohan.8 Denique sicut vita naturæ cognoscit ex vitalibus actibus ac naturalibus motibus aiæ, sic vi
1.Ioh.3 ta gr̃æ ex bonis operibus, seu mãdatorum custodia cõprobat, qa vt Gregorius ait, Exhibi-
1.Iohan.2 tio o͞pis, probatio est charitatis. Cũ ergo spũs sanctus facit nos bñ agere, atque in dei obsequio promptos & agiles esse, tunc vtique testimoniũ perhibet spũi nr̃o, ꝙ filij dei simus. Huic ergo dicto ap̃li nõ repugnat q̃d scriptũ est: Sunt iusti atque sapiẽtes, & opera eorum in manu
Eccles.9 dei sunt, & tñ nescit hõ, vtrũ amore an odio dignus sit, sed oĩa in futurum seruant incerta.
Iob.9 Et q̃d ait beatꝰ Iob: Si venerit ad me, nõ videbo eũ, & si recessit à me, nõ intelligã. Itẽque
Ibidem Si simplex fuero, hocipm̃ ignorabit aĩa mea. Hæc em̃ atque similia ideo afferunt, q̃ de lege cõmuni & humano processu seu via, nõ potest homo agnoscere ꝑ certitudinẽ se esse filiũ dei ꝑ gratiæ adoptionẽ. ¶ Postremo, melius atque facilius potest quis scire se eẽ in gr̃a & esse filiũ dei secundũ ꝑsentẽ iustitiã, q̃ esse ꝑdestinatũ, vel in gratia permansurum. Vnde hoc certo agnosci nõ potest, nisi ꝑ reuelationẽ diuinã. Si aũt filij dei iã sumus ꝑ gr̃am adoptatẽ, & hæredes erimus in patria ꝑ gloriã beatificãtẽ. Filijs em̃ adoptiuis debet aliqua pars hæreditatis paternæ. Erimus aũt hæredes quidẽ nõ cuiuscunque, sed dei, æternas
Psal.26 possidẽdo bona dñi in terra viuentiũ, q̃ oculus nõ vidit, nec auris audiuit. Maxime tñ ista
Esaiæ.64 beatorum hæreditas est diuinitas, q̃ est obiectalis beatitudo indiuisibilis in se, q̃ tota ha
2.Cor.2 betur à singulis, à nullo aũt totaliter, & ita diuidit secundũ ꝙ diuersimode participat, q̃ di F uersitas est ex parte recipientiũ, quorum vnus alio clarius cõspicit deũ. De hac hæreditate fertur in psal. Dñs pars hæreditatis meæ. Et: Satiabor cũ apparuerit gloria tua. Per Esaiã q̃ꝫ
Psal.15 dñs loquit: Sustollã te sup altitudinẽ terræ, & cibabo te hæreditate patris tui Iacob. Cæte
Psal.16 ræ hæreditates terminant in morte. Hæc aũt à morte sumit exordiũ, iuxta illud: Cũ dede-
Esaiæ.58 rit dilectis suis somnũ, ecce hæreditas dñi. Cohæredes aũt Chr̃i.i.beatitudinis Chr̃i cõ-
Psal.16 sortes atque participes erimus. Ipse ẽ em̃ principalis hæres, & nos simul cũ ipso diuinã bea
Psal.116 titudinẽ cõsequemur. Quo aũt merito subdit, Si tñ cõpatimur.i. Chr̃i passiõibus confi
FINIS. guremur, baiulãdo crucẽ nostrã, & sequẽdo vestigia eius. Ad hũc finẽ vt & simul glori
Matth.16 ficemur.i.gloriosi efficiamur cũ Chr̃o glorificato, quẽadmodũ ipse profitet: Pater, q̃s
Luc.14 dedisti mihi, volo vt vbi sum ego, & illi sint mecum, vt videant claritatem meam.
Iohan.17 ¶ Prosequutio expositionis præsentis capituli. Arti. XII.

EPIST. Hortatur nos insup sanctus Ap̃lus, vt Chr̃o compatiamur, quatenus cõglorificemur, eo ꝙ p̃mium incõparabiliter maius sit merito. Existimo em̃.i.agnosco ego q̃ de talibus veraciter iudico. Dicit aũt, existimo, nõ quasi incertus aut dubi
Esa.54 taus, sed sobriũ modũ loquẽdi seruãs ac edocens, ne immoderati simus in afferẽdo, ꝙ nõ sunt cõdignæ.i.æquales, sufficientes ac proportionatæ secundũ rigorem iustitiæ, passiones.i.persequutiones, tentatiões, labores huius tẽporis.i.quas in hoc breui vitæ huius curriculo sustinemus, ad futurã gloriã.i.vitam æternã promerendã, q̃ reuelabit in nobis.i.clare & corã omnibus nobis ꝑdestinatis ꝑstabitur. Vnde salua

A tor:Cũ feceritis(ait)oĩa quæ p̃cepta sunt vobis,dicite,Serui inutiles sumus.Hæc em̃ glo
ria,est beatifica visio diuinæ essentiæ plena mẽtis in deo lætitia,status oĩm bonoꝝ aggre Lucæ.17
gatione pfectus,cõsummata aĩæ & corporis glorificatio sempiterna,ad quã promerẽdã
tẽporales passiões cõdignæ nõ sunt.¶Sed videt cõtrariũ,qa secundũ doctores hõ in cha
ritate stans,meret de codigno vitã æternã.Et rñdendũ,ꝙ passiões seu opa charitatis cõ-
siderant dupliciter.Primo secũdũ q̃d procedũt à libero arb.vel acceptant ab eo,sic͡q nõ
merẽtur vitã æternã de cõdigno etiã habitu charitatis adiuncto.Secũdo,prout spũs san- Iohan.3
ctus liberꝫ atb.mouẽs est huius processionis vel acceptationis principiũ,& ita est meritũ
de cõdigno,eo ꝙ principiũ meriti eiusdẽ rõnis existat cũ p̃mio.Apl̃us vero loquit de pas
sionibus primo modo,Quod aũt gloria ista nobis p̃stãda sit,probat⌊Nã expectatio cre
aturę⌋.i.creatura expectãs,videlicet hõ viator.Dicit em̃ hõ oĩs creatura,iuxta illud:Prę Marci.16
dicate euãgeliũ omni creaturæ.Primo,propter coĩonẽ,qa cũ om̃i gn̄e creaturaꝝ in aliq̃
cõuenit.Secũdo,propter excellẽtiã,qm̃ oĩa corporalia ,ppter ip̃m creata sunt,⌊reuela- Gene.2
tionẽ filioꝝ dei expectat⌋.i.manifestationẽ beatitudinis electoꝝ in patria.s.supꝑsius fe- Psalm.41
licitatẽ & glorificationẽ cũ ingẽti desiderio p̃stolat,dicẽs q̃tidie:Queadmodũ desiderat
ceruus ad fõtes aquaꝝ,ita desiderat aĩa mea ad te deus.Nũc quippe filij dei sumus,& nõ-
dũ apparuit qd erim⁹.Scimus,cũ apparuerit,siles ei erim⁹,qa videbim⁹ eũ sicuti ẽ.Nunc 1.Iohan.3
ergo expectam⁹ hãc apparitionẽ,q̃tenus mẽte & corpe glorificati declaremur seu agnos Philip.3
camur eẽ filij dei p similitudinẽ gloriæ.⌊Vanitati em̃⌋.i.instabilitati,mortalitati,multis-
q̃ pęnis⌊creatura subiecta ẽ⌋.i.hõ,queadmodũ ait scriptura:Veruntñ vniuersa vanitas Psalm.38
oĩs hõ viuẽs⌊nõ volẽs⌋.i.nõ spõte,qa inuitus hęc patit.Vel,nõ volẽs.i.,ppter originale Eccles.1
B pctm̃,q̃d nõ est nr̃a volũtate cõmissum,cuius pœnas cogimur tolerare,⌊sed ,ppter eũ q Gene.3
subiecit eã in spe⌋.i.,ppter diuinã iustitiã subiectus est hõ vanitati huic,clemẽter tñ,qa in
spe liberatiõis futurę,⌊qa & ipsa creatura⌋videlicet hõ⌊liberabit⌋in futura resurrectiõe
⌊à seruitute corruptiõis⌋.i.corruptiõe ista seruili & corpali,vel magis ,pprie à seruitute Matth.6
corruptiõis.i.solicitudinib⁹ vitæ p̃sentis, videlicet à cura q̃rẽdi vestitũ & victũ,ac alia q-
bus hęc corruptibilis vita sustẽtat,ei͡q seruit.Liberabit aũt,ptingẽdo⌊in libertatẽ gl̃iæ⌋ Esa.35
.i.in dñium & securitatẽ felicitatis.Vel in gloriosam libertatẽ⌊filioꝝ dei⌋.i.electoꝝ seu
beatoꝝ in patria,q deo pfecte assimilant,& plena dilectiõe incessabil'r cõiungunt.Hęc ãt
cõsequẽter declarat apl̃us.⌊Scim⁹ em̃ ꝙ oĩs creatura ingemiscit & parturit vsq; adhuc.⌋
Hoc duob⁹ modis exponit.Primo de om̃i hoie mortali,q dicit ingemiscere;suspirãdo ad Threñ.1
patriã,& ,ppter vitę huius angustias frequẽter gemẽs & flens in hac valle lachrymaꝝ,&
parturire.i.cũ dolore opari vsq; adhuc,qa à principio mũdi vsq; in p̃sens tp̃s ita fecit,& Psalm.95
vsq; ad mortẽ,finẽ͡q seculi durabit gemit⁹ iste & parturitio.Secũdo exponit gn̄aliter de
principalib⁹ ptib⁹ huius mũdi sensibilis.s.elemẽtis atq; cœlestib⁹ orbib⁹,q̃ dicunt ingemis
cere & parturire metaphorice,sicut cãpus dr̃ exultare,& pratũ ridere.Vnde p gemitũ eo
rũ intelligit inclinatio,vel appetit⁹ eoꝝ ad statũ pfectiorẽ.Per parturitionẽ ãt mutua gn̄a
tio & corruptio q̃tũ ad elemẽta,vel cõtinua circũuolutio q̃tũ ad cœlestia corpa.Ex qbus
elicit,ꝙ scd̃m intẽtionẽ apl̃i corpa cęlestia & elemẽta in fine seculi glorificatis electis,iudi
cio͡q pacto,innouabunt,itã ꝙ elemẽtoꝝ trãsmutatio, & cęlestiũ corpoꝝ mot⁹ cessabũt; Apoca.21
C ampliori q[illegible] lumine vestient,Terra(vt fert)in supficie lucida erit vt vitrũ, aqua sicut cri
stallus;aer vt cęlũ,ignis vt stellę.Quãtitas ãt melioratiõis cœlestiũ corpoꝝ nota ẽ ei q da Esaiæ.30
turus est eã.Veruntñ de mẽsura decoratiõis solis & lunæ scriptũ ẽ:Erit lux lunę sicut lux
solis,& lux solis septẽpl'r sicut lux septẽ dieꝝ.Tũc em̃ tãta erit lux lunę,q̃ta nũc ẽ lux solis,
corpa q͡q beatoꝝ septies clariora erũt(vt dr̃)sole.Hoc tñ scd̃m B.Thomã,nec rõne, nec
authoritate ,pbat,q̃uis certissime veꝝ eẽ sciam⁹,q̃d veritas ait:Fulgebũt iusti sicut sol ĩ re
gno p̃ris eoꝝ.Mihi p̃terea,semp saluo meliori iudicio,videt,ꝙ sicut p̃sens locus,q̃ dr̃,Sci Matth.13
mus ꝙ oĩs creatura ingemiscit & pturit, exponit de p̃dictis corpibus,sic superiora ab eo
loco,q̃ dictũ ẽ, Nã expectatio creaturę,de eisdẽ possit exponi,p̃sertim cũ apl̃us dicẽdo:
Expectatio creaturę reuelationẽ filioꝝ dei expectat,& ipsa creatura liberabit à seruitute
corrupriõis in libertatẽ glorię filioꝝ dei,manifeste videat distinguere inter creaturã & fi
lios dei adoptiõis,de qbus p̃dixit.s.hoĩes p̃destinatos.Erit igit sensus,Expectatio creatu
ræ elemẽtalis atq; cęlestis reuelationẽ filioꝝ dei.i.manifestã glorificationẽ hoĩm electoꝝ
expectat,scd̃m ꝙ ex diuina ordinatiõe inclinat ad quãdã clarificationẽ,quã in fine seculi
sortitura ẽ filijs dei reuelatis.Nõ em̃ innouabunt corpa elemẽtaria atq; cęlestia,nisi cor- Eccles.1
porib⁹ electoꝝ glorificatis,vel simul cũ illis.Merito ãt expectat.Vanitati em̃.i.mutabili
tati vel trãsmutatiõi creatura p̃dicta subiecta ẽ,nõ volẽs.i.nõ ex seipsa aut ,ppria inclina-
tione,loquẽdo de eã ,put ordinata ẽ à deo ad statũ pfectũ parificãdũ statui electoꝝ post
finale iudiciũ,sed ,ppter eũ q subiecit eã in spe.i.ex ordinatiõe diuina subiecta ẽ huic vani
tati ,ppter hoiem,vt ei deseruiat.Corpora em̃ cœlestia ,ppter gn̄ationẽ inferioꝝ, maxĩe Gene.1
hoĩm,mouent,& in gn̄ationibus mixtoꝝ elemẽta cõcurrũt,Hęc aũt subiectio facta est in Psal.8

spe p̃memoratę meliorationis seu clarificationis elemẽtaliũ atq; cœlestiũ, qa & ipsa creatura
cęlestis & elemẽtalis liberabit à seruitute corruptiõis.i.à statu suę variabilitatis, & à trans P
mutatione ac motu, qbus corruptibilibus istis deseruit. ¶Deinde ait aplus.⌊Nõ solũ aũt
illa⌋.i.non tm̃ ois p̃dicta creatura ingemiscit ac parturit;⌊sed & nosipsi⌋apostoli Chr̃i,
Psalm. qbus hoc minus couenire videt,⌊primitias spũs habẽtes⌋.i.abundãtiorẽ grãm spũs san
Philip.1. cti sortiti,⌊& ipsi intra nos gemimus⌋cordialr suspirãtes supernã Hierusalẽ, cupiẽtes dis
solui, atq; à p̃sentis vitæ ærũnis trãsferri⌊adoptionẽ filiorũ dei⌋.i.cõsummatã seu plenã
adoptiõis filiationẽ, videlicet p̃miũ electorũ in p̃ria⌊expectãtes⌋nõ solũ aĩæ glorificatio
Osee.13 nẽ, sed &⌊redẽptionẽ corporis nr̃i⌋.i.liberationẽ corporis nr̃i à mortalitate, pœnis atq;
Psalm.68 miserijs, qbus modo vehemẽter affligit. Propter q̃d Dauid ait: Sitiuit in te aĩa mea q̃ mul
tipliciter tibi caro mea. ¶Præterea nõ inaniter hãc beatitudinẽ expectam⁹.⌊Spe em̃ sal
ui facti sumus⌋.i.actu spei, tanq̃ merito liberati sumus à culpa, & digni effecti glia. Actus
nanq; virtutis saluat hoc mõ. Vel sic, Spe salui facti sumus.i.p passionẽ ac meritũ Chr̃i iã
beati & salui sumus in spe, q̃uis nondũ beati sumus in re. Idcirco certissime p̃stolamur fe-
licitatẽ p̃dictã.⌊Spes aũt⌋.i.res sperata,⌊q̃ videt⌋.i.iã p̃sens atq; obtẽta ẽ,⌊nõ ẽ spes⌋
.i.nõ cadit sub spe, nec amplius sperat. Quasi dicat, Spes ista nõ est de visibilibus & p̃senti
Hebr.9 bus bonis, sed est certa expectatio futurorũ inuisibiliũq; bonorũ. Nã & fides (q̃ vtiq; de in
Hebr.11 uisibilibus est) est substãtia rerũ sperandarũ. Ideo additur.⌊Nã q̃d videt quis, qd sperat?⌋
.i.q̃d iã in promptu habet, & p̃sentialr ac visibiliter adest, nõ magis sperat, sed potius pos
sidet.⌊Si aũt⌋.i.qa⌊q̃ nõ videmus⌋.i.spũalia & futura bona⌊speramus, p patientiã ex E
Philip.1. pectamus⌋.i.lõganimiter ea p̃stolamur nõ cedẽdo aduersis, nec importune volẽtes dis-
Roma.5 solui. Vel, p patientiã.i.p aduersitatũ tolerãtiã expectamus hãc cõsolationẽ. Nã tribula-
tio excitat nos ad futuræ cõsolationis actualẽ fiduciã. ¶Deinde docet aplus, q̃ nõ huma-
na, sed diuina virtute ac ope ad p̃dictã felicitatẽ pertingimus.⌊Similiter aũt⌋.i.sicut p
patientiã expectamus bona futura adiuti grã dei, simili modo pie ac gratiose⌊spũs adiu
uat infirmitatẽ nostrã.⌋Locus iste vsq; ad illud, Scimus qm̃ diligẽtibus deũ, dupliciter ex
poni potest. Primo, de spũ sancto. Secũdo de spũ angelico. Primo sic, Spũs sanctus adiu-
uat infirmitatẽ nostrã.i.nosipsos infirmitatibus spũalibus plenos, illuminãdo intellectũ,
accendendo affectũ. Nam quid oremus sicut oportet nescimus.⌋Videtur huic cõtrariũ.
Aliqua em̃ sunt ex sua ratione honesta, virtuosa, & ad salutẽ necessaria, vt dilectio dei &
Matth.22. proximi, humilitas, pax, patiẽtia. Talia scimus esse petẽda à deo. Scimus q̃q; q̃uo sint pe-
Matth.11 tenda, videlicet indesinẽter, & in noĩe Christi ad gloriã dei. Deniq; Chr̃s nobis p̃fixit, qd
& q̃uo orare oporteat, dicẽs: Sic ergo orabitis, Pater noster q es in cœlis. Aduertendum
Matth.6 est itaq;, quia (vt refert Valerius) opinio Socratis fuit, nõ debere nos ab immortalib⁹ dijs
aliquid determinate postulare, qm̃ ipsi melius scirẽt q̃ nos, qd nobis expediat. Hoc ãt san
cti doctores reprobãt, propter duo. Primo, qa (vt tactũ est) quædã sunt p se ad salutẽ ne
Dañ.9 cessaria, honesta, & nobis p̃cepta. Talia ergo debemus petere determinate. Secũdo, qm̃
orãdo aliqd determinate mẽs nr̃a pro illo magis accẽdit, sicq; capacior fit eius q̃d poscit.
Desideriũ em̃ aperit capacẽq; facit affectũ orãtis. Quędã vero sunt indifferẽtia, q̃ possunt
saluti obesse sicut p̃desse, vt sanitas corporis, cessatio tẽtationis, & multa hmõi. Talia nõ de- F
bemus determinate petere, nisi sub cõditiõe beneplaciti dei. Quia ergo in talibus sæpe de
Iacob.4 cipimur, orãtes q̃ nõ proficiũt ad salutẽ, eo q̃ incertæ sint prouidẽtiæ nr̃æ, sicut & Paulus
2.Cor.12. aplus, q orauit stimulũ carnis sibi auferri. Idcirco indigem⁹ dirigi à spũ sancto in petitio-
ne taliũ, ne petamus saluti cõtraria, vel aliter q̃ oportet. De his puto iã loqui aplm̃, iuxta
Sapiæ.9 quẽ sensum etiã à Sapiẽte scriptũ est: Quis poterit cogitare qd velit deus? & sensum tuũ
dñe qs sciet, nisi tu dederis sapientiã, & miseris spm̃ tuũ de cœlis? Si aũt p̃dicta verba apo
stoli vniuersaliter dicta sunt, exponẽda erũt hoc mõ, Quid oremus.i.qd decẽs à dño po
stulemus? Oratio em̃ est petitio decẽtiũ à deo scd̃m Damascenũ, sicut optet cũ circũstã-
tijs debitis, nescimus p̃pria virtute, sed noua illustratione egemus. Ideo subdit,⌊sed ipse
spũs⌋sanctus⌊postulat pro nobis⌋.i.postulãtes nos efficit vere salubria⌊gemitibus in-
enarrabilibus⌋.i.suspirijs tã excessiuis, tã pro liberatione p̃sentis exilij, q̃ pro adeptiõe cœ
lestis paradisi, vt plene nequeãt explicari. Dicit aũt deus aliqd agere, nõ qa ipse immedia
Exod.33 te sic agit, sed qa facit nos sic agere, p̃ut legit in Exodo: Dñs dixit ad filios Israel, Iã nũc
Gene.22. depone ornatũ tuũ, vt sciã qd faciã tibi. Abrahę q̃q; dixit: Nũc cognoui, q̃ timeas dñm.i.
Psal.7 scire & cognoscere faciã.⌊Qui aũt scrutat corda⌋.i.quælibet diuina p̃sona interiora cor
Hiere.17 dis cõspiciẽs⌊sit qd desideret spũs⌋.i.approbat & exaudit q̃d spũs sctũs desiderare nos fa
cit. Quod em̃ ex immediata spũs sancti inspiratiõe p̃camur, dño placet & exaudit ab eo,
imo à spũ sancto. Idẽ em̃ spũs orare nos facit, & orãtes exaudit,⌊qa scd̃m deum postu-
Matth.26. lat⌋.i.qm̃ spũs sctũs facit nos postulare q̃ deo sunt placita⌊pro sanctis⌋.i.pro nobisipsis
& alijs p̃ordinatis ad vitã. Secũdo exponit sic, Spũs angelicus adiuuat infirmitatẽ nostrã
dæmones coercẽdo, grãe opẽ impetrãdo, & nobis fideliter tanq̃ p̃uissimus custos ac dili-
gẽs, assistẽdo, Nã qd oremus sicut oportet, nescim⁹, scd̃m sensum p̃ractũ, sed ipse spũs an

A gelicus postulat pro nobis, orõnes nostras offerẽs dño, sicut Tobię Raphael aiebat: Qñ orabas Tobiæ.12
cum lachrymis, ego obtuli orationẽ tuã deo. Et in Apoca. dicit: Data sunt ei incensa multa, vt Apoc.8
daret ea de orationibus sanctoꝝ super altare aureũ, qđ est ante thronũ dei: gemitib⁹ inenarrabi
libus .i. vehementissimis qbusdã affectib⁹. Gemitus aũt proprie sumptus nõ cõpetit angelo, sed
metaphorice tñ, sicut de deo legitur. Tactus dolore cordis intrinsecus, &c. Qui aũt scrutat cor Gene.6
da .i. deus q corda scrutatur, nõ inquirendo qđ nescit, sed inspiciendo qđ nouit, scit qd desideret Sapiæ.6.
spũs angelicus pro nostra salute, qa secundũ deũ postulat pro sanctis. Nam cũ sit deo beatifice, Iudith.13
inseparabiliterq́ vnitus, nil cupit, nisi ꝙ cõplaceat dño. ¶ Deinceps ostendit aplus proprietatẽ
eoꝝ, q æternã beatitudinẽ obtinebũt. ⌞Scimus aũt qm̃ diligẽtibus deũ⌟ charitate infusa & su EPIST.
pernaturali ac pseueranti ⌞oĩa⌟ tã bona q̃ mala, prospera & aduersa, ⌞cooperant⌟ finaliter Sapiæ.10
⌞in bonũ⌟ felicitatis æternę, qa per hæc aliquo mõ proficiscunt ad dominũ. Bona em̃ .i. opera
virtuosa cooperant eis in bonũ directe, mala vero indirecte. Nã vbi abundauit iniquitas, abũda Roma.5
uit & gr̃a. Ideo scriptũ est de viro iusto: Oĩa q̃cũq; faciet, prosperabunt. Sæpe em̃ cõtingit, vt q̃ Psalm.1.
se grauius peccasse ppendũt, eo humiliores & feruẽtiores reddant, ⌞his q secundũ propositũ⌟
voluntatis diuinæ, vel secundũ rationẽ pdestinatiõis æternæ, ⌞vocati sunt sancti⌟ .i. deo ope-
rante ad sanctoꝝ pertinent sortẽ. Vel, secundũ propositũ .i. diuinæ mentis decretũ vocati sunt
sancti .i. ad grãm sanctificantẽ deducti sunt, ita vt re & noĩe veraciter sancti dicant, gratiãq; p-
seuerantẽ ac finalem, (q̃ solis electis pstatur) adipiscant. ⌞Nam q̃s præsciuit⌟ .i. ab æterno pno-
B uit ad vitã, & p approbationẽ, sicut ad Moysen loqtur: Scio te ex noĩe, ⌞& pdestinauit⌟ .i. in Exod.33.
sua æterna dispositiõe pmisit atq; pordinauit, ⌞cõformes fieri⌟ p grãm adoptiõis, ⌞imaginis fi Ephe.1
lij sui⌟ .i. filio suo naturali q est imago patris sui, cũ sit imago bonitatis paternæ, cãdor æternæ Coloss.1
lucis, & speculũ sine macula dei maiestatis. Filiatio em̃ adoptiua electoꝝ, est similitudo filiatiõis 1.Cor.15
naturalis diuinę. Cõformant ergo pdestinati filio dei cũ fiũt filij adoptiui, qa p grãm gratũ fa Hebr.1.
cientẽ & cętera dona spũs sancti sortiunt quãdã supnaturalẽ assimilationẽ cũ deo pr̃e, cui⁹ filius Sapię 7
est imago. Assimilãtur q̃q; & filio, q est verbũ, veritas, & sapia pr̃is cũ natura eoꝝ intellectualis Iohan.1.
diuinoꝝ cõtẽplatiõe pficit. Põt q̃q; referri cõformatio ista ad filiũ secundũ naturã eius assum- Iohã 14.
ptã. Sic em̃ pdestinati sunt cõformes fieri imaginis filij dei, vt sint cohęredes Chr̃i, & sicut por- 1.Cor.1.
tauerũt imaginẽ terreni, sic portent imaginẽ cœlestis, ⌞vt sit ipse⌟ filius dei ⌞primogenitus in 1.Cor.15
multis fratribus⌟ .i. inter pdestinatos fideles (q fr̃es eius sunt secundũ naturã assumptã) prima-
tũ tenẽs, ordinẽ dignitatis, tanq̃ caput eoꝝ, & ius primogenituræ possidẽs hæreditatẽ pr̃is abũ-
dãtius pcipiendo, eãq; alijs distribuẽdo. Dicit etiã Chr̃us primogenit⁹ mortuoꝝ, qm̃ propria Apoc.1.
ptãte surrexit, & erat prim⁹ impassibilis resurgẽs. Porro vt vnigenitus, nõ habet fr̃es, sic enim Coloss.1.
est vnicus filius, verusq; deus, sed vt primogenitus, fr̃es habet, q̃s ipse naturã assumpsit & suæ Ephe.1.
glorię participes erũt. Vñ ad Heb. habet: Nõ cõfundit eos fr̃es vocare, dicẽs: Narrabo nomẽ Apoc.1.
tuũ fratribus meis. Nã & in euãgelio loquẽs: Dilecte discipule, Vade (inqt) dic fratribus meis. Hebr.2.
¶ Hoc aũt sciẽdũ, ꝙ psciẽtia nõ sumit hic sicut cõiter sumit, vt dum reprobi dicũtur psciti, vel Psal.21
C prout pdestinatiõi opponit, sed sumit iã prout est q̃si via siue pambulũ ad pdestinationẽ. Cum Iohan.21
em̃ deus nil agat casu aut ignorãter, oportet notionẽ scd̃m ordinẽ rõnis pcedere pdestinationẽ
Ad insinuãdũ ergo ꝙ deus nõ eligit nisi pcognitos, ait aplus: Nã q̃s præsciuit, & prædestinauit. Sapiæ.3
¶ Quæ aũt bona pdestinationẽ sequant, ostendit aplus: ⌞Quos aũt prædestinauit⌟ ab ęterno,
⌞hos & vocauit⌟ ad statũ salutis, ad fidẽ & grãm, vel p inspirationẽ internã, vel p instructio-
nẽ angelicã, vel p pdicationẽ humanã. ⌞Et q̃s vocauit, hos & iustificauit⌟ indulgẽtiã cõferen-
do, & gratiã infundendo. ⌞Quos aũt iustificauit, illos & glorificauit⌟ exaltando eos in gloria. Esaiæ.41.
Quosdã em̃ iam magnificauit hoc mõ, alios magnificabit. Itaq; prędestinatio grãm pręparat,
respicitq; gr̃æ bonũ finale. Vocatio gratiã offert & retrahit à malo. Iustificatio gratiã confert,
& respicit bonũ gratiæ initiale. Magnificatio gratiã cõsummat in gloria, & cõcernit futuꝝ bo
num felicitatis æternę. Hoꝝ q̃tuor, prædestinatio ẽ in deo, alia tria in nobis sunt. Si ergo prę- m.Paul.
destinatus es, q̃uis auertaris à deo & fugias, tñ vocaris: q̃uis pecces, tñ iustificaris: q̃uis moria-
ris, tamẽ ad impassibilẽ vitã trãsfereris. ⌞Quid ergo dicemus ad hæc?⌟ .i. quõ ista satis mirari,
quõ tantã gratiã satis laudare poterimus. ⌞Si deus pro nobis⌟ est, nosq; defendit, sicut est pro
prædestinatis, ⌞qs cõtra nos?⌟ .i. qs nobis nocere valebit? Nullus vtiq;, quia oĩa cooperabunt 1.Iohan.2.
nobis in bonũ. Si em̃ tẽtemur à dæmone, si insectemur à mũdo, p dei grãm oĩa fiunt nobis ma Matth.10
teria meritoꝝ. Imo si corpus occidat, aĩa per patiẽtiã coronat. Ideo S. Iob ait: Pone me iuxta Iob.17
te, & cuius vis manus pugnet cõtra me. ⌞Qui⌟ deus pr̃ inter alia beneficia sua nobis impensa,
⌞etiã proprio filio suo⌟ incarnato ⌞nõ pepercit⌟ liberãdo eum à mortis angustia, sed pro no
bis oĩbus tradidit illũ⌟ manibus aduersarioꝝ pmissiue, electis vero dedit eũ effectiue, iuxta qđ Esaiæ.9
scriptũ est: Paruulus natus est nobis, & filius datus ẽ nobis. ¶ Secundũ beatum Thomã in tertia
parte deus tradidit Christũ triplici modo. Primo, quia ab æterno præordinauit p Christi pas-
sionẽ mundũ eẽ saluandũ. Secũdo, qm̃ inspirauit ei volũtatem patiendi pro nobis, & ita voluit
Christũ pati p modũ præcepti, cui filius libentissime obediuit. Tertio permissiue, vt dictũ est,

Philip. 2 ⌊quō nō etiā cū illo oia nobis donauit?⌋ per locū à maiori cōcluditur q̄d quia filiū suū sibi co- D
æternū, cōsubstantialē & coæqualē dedit nobis, etiā cætera oia minora filio suo pſtiterit nobis,
Psalm. 90 q̄tum ad salutē requirit. Angelos enī dedit nobis in cōciues atq; custodes, oia corporalia sub-
Psalm. 8 iecit fidelibus, oēm grām in pſenti, oēm gloriā in futuro dare paratus ē, sicut & filius contestat
Psalm. 85 Si qd petieritis patrē in noīe meo dabit vobis, vt gaudiū vestrū sit plenū. Oīa verba hæc diuini
Iohan. 16 apostoli affectuosissima atq; dulcissima sunt, & tota cordis intentione ac deuotione pensanda.
⌊Quis accusabit aduersus electos dei?⌋ Q. d. Nullius accusatio poterit eis corā deo nocere ī ho
ra mortis, vel in die iudicij. Possunt tñ iā fraterne accusari à proximis, & paterne corrigi à p-
Apo. 12. latis. Hinc enī scriptū est: Proiectus est draco magnus, serpens antiquus accusator fratrū nroꝝ.
Quod aūt nemo poterit eos accusare, patet, qm̄ ⌊deus⌋ est ⌊q iustificat⌋ eos, idcirco ⌊Quis ē
2. Cor. 6 qui cōdemnet?⌋ eos, an ⌊Chrūs Iesus q mortuus est⌋ pro eis saluandis, ⌊imo q & resurrexit⌋
1. Pet. 2. tertia die, ⌊qui & est ad dexterā dei?⌋ residens. Chrūs secundū diuinā naturā dicitur esse a de-
Matth. 28. xtris patris. i. in summo honore, & patris æqualitate. Secundū humanitatē vero est ad dexterā
Apoc. 3 patris. i. in potioribus bonis eius. Vnde ipse ait: Ego vici & sedi cum patre meo in throno eius,
Iohan. 17. ⌊qui etiā interpellat pro nobis?⌋ vt mediator dei & hoim. Scriptū est enī: Aduocatū habemus
1. Timot. 2 apud patrē, Iesum Christū iustū. Secundum q̄sdā Chrs interpellat pro nobis, nō voce, sed mise
1. Iohan. 2. ratione ac representatiōe, dū indesinēter naturā quā pro nobis assumpsit, & durā mortē quam
pertulit, patris vultui offert. Vt enī ait Bernardus, Mater ostēdit filio pectus & vbera, filius ostē
dit patri latus & vulnera: nec pōt rē repulsa, vbi tot cōcurrunt amoris insignia. Veruntamen cū E
Hebr. 7 ad Heb. dicat aplus, Chrūs sempiternū habet sacerdotiū, vnde & saluare pōt in ppetuū, acce-
dēs per semetipm ad deū, semp viuēs ad interpellādū pro nobis, nō videtur cur Chro, vt me-
diatori, nō cōpetat voce interpellare pro nobis. Deniq; oro est explicatio desiderij, & interpres
ac nuntia volūtatis. Secundū August. q̄q;, illud licet orare, q̄d licet desiderare. Cū ergo Chrūs
nostrā salutem desideret, & ob id patri latus ac vulnera representet, vt nri misereat, cur nō voce
explicet hāc voluntatē pro nobis orādo? Et cū ipse magis cupiat nostrā salutē, q̄ aliquis beato
rum, cur nō orat vocaliter, eo modo q̄ virgo Maria, vel cæteri sancti? Si aūt ideo dicat nō ora-
re vocaliter, qa non est opportuna in patria vocalis oro, eadē rōne hac virgo beata oraret vo
caliter, nec Chrūs in hoc seculo orasset voce pro nobis. ¶ Itaq; cum deus tantam nobis chari-
tatē ostenderit & tanta bona p Chrm largit⁹ sit. ⌊Quis ergo nos separabit a charitate⌋ actua
li vel habituali ⌊Chri?⌋ secundū vtrāq; eius naturam. Nunqd ⌊tribulatio⌋ corpis, ⌊an angu-
stia?⌋ .i. afflictio mētis, ⌊an fames, an nuditas⌋ .i. vestimētoꝝ inopia, ⌊an psecutio⌋ q̄ ē de lo-
co ad locū, ⌊an periculū⌋ .i. apparatus mortis, ⌊an gladius⌋ .i. mors ipsa. Tanq̄ dicat, Nullum
horꝝ separare nos poterit. ⌊Sicut scriptū est⌋ in psona iustoꝝ seu martyꝝ aduersa patientiū .s.
Psal. 43. pœnas pcactas. ⌊Qm̄ propter te⌋ .i. propter tui amorē, & qa corā hoibus te cōfitemur, nec à
Matth. 10 iustitiæ tuæ via recedere volumus. Vel, propter te, finaliter. i. vt te deū pro pmio acquiramus,
⌊mortificamur tota die⌋ .i. assidue tribulamur, atq; per q̄tidianas persequutiōes & aduersitates
ad mortē deducimur. Vel certe qa nosipsos q̄tidie mortificamus orando, legendo, abstinen- F
do, cōtra proprias cōcupiscentias præliando, propriā voluntatē fraudando, & in cæteris virtu-
Zach. 12 tum exercitijs ac pœnitentiæ laboribus desudando, ⌊æstimati⌋ .i. à persecutoribus & peruersis
hoibus reputati & spreti ⌊sumus vt oues occisionis⌋ .i. sicut oues q̄ occidunt, vt lana eorum &
Matth. 10 carnes in vsum occidentiū veniant. Vnde & Chrs ait discipulis: Ecce ego mitto vos sicut oues
Iohan. 16. in medio lupoꝝ. Et alibi: Venit hora vt ois q interficit vos, arbitret obsequiū se præstare deo.
Sapiæ. 10 ⌊Sed in his oibus⌋ aduersitatibus ⌊superamus⌋ omnia patiēter atq; gaudēter sustinēdo, ⌊pro-
1. Iohā. 4. pter eū qui dilexit nos⌋ .i. propter amorē dei vel Christi, q prior dilexit nos, & propter bene-
ficiū gratiæ eius, cui⁹ virtute hæc inuictissime patimur. ⌊Certus sum enī quia neq; mors⌋ .i. ti-
mor seu pœna mortis, ⌊neq; vita⌋ .i. amor viuendi, ⌊neq; angeli⌋ qui sunt de infimo choro
infimæ hierarchiæ cœlestis, ⌊neq; principatus⌋ qui sunt de supremo choro eiusdē hierarchiæ,
& per istos subintelligunt archangeli, q infra hos ordines sunt medij, ⌊neq; virtutes⌋ .i. angeli
de medio ordine secundæ hierarchiæ, per q̄s intelligunt ptātes, q̄ sunt de infimo ordine hierar-
chiæ secūdæ. Numerant aūt hoꝝ ordinū angeli, qa sunt de quinq; ordinib⁹ angeloꝝ, qui fo-
ras mittunt. Alij vero quatuor ordines assistūt, ⌊neq; instātia⌋ .i. psentia bona vel mala, ⌊neq;
futura⌋ prospera vel aduersa, ⌊neq; fortitudo⌋ .i. violentia alicuius, ⌊neq; altitudo⌋ humanæ
præsumptiōis, ⌊neq; profundū⌋ sapiētiæ secularis, ⌊neq; creatura alia poterit nos separare à
FINIS. charitate dei, q̄ est in Chro Iesu dño nostro⌋ .i. secūdū eius doctrinā & voluntatē exhibetur à
1. Cor. 3. nobis deo, vt cum toto corde, tota anima, tota fortitudine diligamus. Exhibitio enī beneficio-
Marci. 12 rum charitatem accendit, nec aliquid sic ad amorē inducit, sicut q aliquis scit & experit se ab
alio diligi. Qm̄ ergo deus tantā nobis dilectionem ostēdit, tātaq; beneficia cōtulit, debemus in
eius amore esse immobiles. Hoc dicit Aplus in persona suipsius & apostoloꝝ alioꝝ q̄s sciebat
cōfirmatos in gratia, ita q mortaliter peccare non poterant ab ea hora, qua in die pentecostes
Ioel. 2 primitias spūs acceperūt. Vel si intelligatur dictū in persona oīm prædestinatoꝝ, referendum
est

A est quantū ad separationem finalē. Nam licet aliquādo per mortale peccatū separentur à deo, finaliter tamē separari non possunt. Præterea q̄d de angelis dictū est, non est sic intelligendū, ꝙ angeli sancti aliquo modo velint nos separare a charitate dei, sed ideo dictū est, quia etsi per impossibile vellent, tamen non possent. Secundū quem sensum dicit alio loco idem Apostolus: Licet angelus de cœlo euangelizet vobis p̄ter id q̄d euangelizamus, anathema sit. Quidā vero Galat. 4. per prædicta intelligunt angelos malos, q̄ nos conantur à deo auertere. De q̄bus ad Ephesios legitur: Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & po Ephe. 6 testates, &c. In Apoca. quoq; scriptum est: Draco pugnabat & angeli eius. Apo. 12.

¶ Declaratio Cap. noni, videlicet: Veritatē dico in Christo, &c. Art. XIII.

QVia in superioribus disputauit Apostolus de insufficiētia legis & vitijs Iudæoꝝ, nūc Romañ. 4. ostendit charitatem suā ad eos, ne putetur illa ex odio vel contemptu dixisse, & ait: 5. 6. 7. ⌊Veritatē dico in Christo Iesu⌋ i. secundum regulam & censuram veritatis Christi, ita ꝙ mea locutio est secūdum beneplacitum Christi, & consona veritati ipsius, qui est mensura, causa & regula vniuersæ veritatis, idcirco ⌊non mentior, testimoniū prohibente mihi conscientia mea in spū sancto⌋ i. nullum remorsum habente cōscientia mea de aliqua falsitate, & hoc in spū sancto, ita ꝙ ipse est testis eius q̄d dico. Iste est modus iurādi Apostoli. Iuratio oāq; dū rationabilis causa occurrit vel exigit, non solū est licita, sed etiā meritoria, cum sit actus virtutis, quæ latria dicit. Hoc superius declaratū est plenius. Iudæi aūt difficiles e- Sup. ca. 6.
B rant ad credendū, ideo iurat Apostolus. Et item vt melius sibi credatur, q̄a quod dicit rarū est atq; mirabile, imo pene incredibile. Quid igitur iurat? ⌊qm̄ tristitia mihi magna est⌋ tam in superiori quàm in inferiori appetitu, ⌊& dolor continuus cordi meo⌋ hoc est iugis afflictio atq; Infra, ca. 11 compassio menti seu animæ. s. propter excæcationē Iudæoꝝ, sicut patebit. Hæc est tristitia bona ex charitate procedens, qua alijs condolemus in malis culpæ vel pœnę, ad quam pertinet lu Matth. 5 ctus, de q̄ dicitur: Beati qui lugēt. ¶ Deinde ostendit causam motiuam, ac materialem huius tri- Luc. 6 stitiæ. ⌊Optabam em̄ ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis⌋ puta Iudæis. Expositores quidā satis faciliter transeunt in expositione loci huius, qui meo iudicio difficillimus est, si q̄s diligēter inspiciat. Sic aūt cōmuniter exponūt, Optabam ego ipse anathema. i. separatus esse à Christo, pro fratribus meis prædictis vt cōuerterētur. i. si fieri posset, vellem ad horā, siue in hac vita, siue post mortē separari à Christo, vt isti crederent. Sed cū in hac vita non se- Sapiæ. 1. paretur homo à Christo nisi per culpā, imo p̄ mortale peccatum, si Apl̄us optasset separari à Christo in hac vita propter cōuersionē Iudæoꝝ ad tēpus, optasset mortale peccatum incidere, vt illi gratiā cōsequerent, q̄d certū est dici nō posse, p̄sertim cum secūdū eundē Apostolum, nō sint facienda mala, vt bona eueniant. Ideo alij, paulo planius loquentes, asserūt, ꝙ optabat ad tē Sap. ca. 5 pus separari a Christo per dilationē gloriæ sibi paratæ, ita ꝙ optauit diutius manere in vita p̄senti, quatenus Iudæoꝝ cōuersioni intenderet, iuxta quē modū aiebat ad Philippenses: Coartor è duobus, desiderium habens dissolui, & eē cum Christo, permanere aūt in carne necessariū Phil. 1
C est propter vos. ¶ Quamuis aūt expositiones huiusmodi veræ sint, non tamen (vt arbitror) satisfaciunt diligenter scrutanti. Primo, quia Apostolus dicit hæc, ad insinuandū singularē affectum suum circa Iudæos, sed prædicto modo optauit etiā pro Gentibus separari a Christo, vt patet ex multis locis epistolaꝝ eius. Secundo, quia Apostolus dicit hæc, quasi aliquid valde p̄cipuum, sed prædicto modo velle separari a Christo, non esset ita pręcipuum, cum & alij multi inferiores sancti hoc ipsum optauerint, sicut beatus Martinus dissERuit: Domine, si adhuc populo tuo necessarius sum, non recuso laborem. Tertio, quia non sequitur, si quis velit differri a gloria sibi parata in cęlo vt alijs prosit, ꝙ ideo optet esse anathema a Christo, absolute loquendo sicut Apostolus loquitur, imo hoc pertinet ad maiorem vnionem cum Christo, tam quantum ad meritum, q̄ quantum quo ad gloriā, cum hoc sit eximię charitatis dei & proximi opus. Propter quod ad Philippenses idem dicit Apostolus: Viuere in carne, hic mihi fructus operis Ibidem est. Quarto, quia Apostolus cum esset sobrius in loquendo, præsertim in his, quæ ad suam laudem spectabant, declinando videlicet magis ad minus q̄ ad maius, quemadmodum (secundum Aristotelem) pertinet ad moralem, Ideo propter prædictam separationem tam modicam, seu gloriæ dilationem non absolute dixisset, optabam anathema esse a Christo. Propterea (vt videtur) aliud nihil insinuat Apostolus verbis prædictis, nisi quod in Exodo Moyses deo loquutus est, dicens: Aut dimitte populo hāc noxam, aut si non facis, dele me de libro quē scripsisti. Exodi. 32 Cum enim non fuerit minor charitas Iudæorum in Paulo q̄ Moyse, non mirum est, si vterq; idem optauit. Sed quomodo intelligenda sint hæc Pauli & Moysi verba, difficile est intueri. Cum etem̄ Chr̄us in euāgelio dicat: Quid proficit homo si lucretur vniuersum mundū, se aūt Matth. 16. ipsum perdat, & detrimentū sui faciat? Nullus fideliū debet simpliciter velle de libro vitæ de- Lucæ. 9 leri, aut a Christo separari. Quidā ergo dixerūt Moysen p̄dicta verba dixisse ex impetu passionis, nō ex iudicio rationis, sed hoc penitus falsum est, Nec decet hoc dici de viro sancto qui erat mansuetus super oēs homines q̄ morabant in terra. ¶ Deniq; p̄cem eius exaudiuit dominus: Numer. 12

Ecce,inquiens,dimiſi iuxta verbum tuum.Et iteꝝ dixit:Qui peccauit delebo eum.Vnde patet D
Exodi.32 Moyſen in dicta oratione nõ peccaſſe,ſed vehementiſſime meruiſſe.Simili ratione oſtenditur
Ibidem Paulum non dixiſſe verba inducta ex impetu paſſionis.Auguſtinus vero dicit Moyſen protuliſſe hęc verba ex confidentia & familiaritate diuina,vt ſit ſenſus:Quẽadmodũ certus ſum dñe, ꝙ non delebis me de libro vitæ,ſic peto certificari à te de remiſſione culpæ populi tui. Simili modo rõnabiliter dici poteſt in propoſito,ꝙ Paulus optauit,& ſorte vocaliter exorauit anathema eſſe à Chriſto propter Iudęos,ſic orans: Dñe Ieſu conuerte populũ hunc,aut ſi non facis, aufer me à conſortio electoꝝ.i.ſicut ex magna familiaritate atq; fiducia cordis mei à te certus ſum ꝙ non permittes me ſeparari à te,ſic oro certificari de conuerſione Iudæoꝝ ad te.Sic ꝗq; ſanctus Hieronymus refert dixiſſe Paulum ſimplicẽ dño.Cum enim non exaudiretur ſolita celeritate pro cuiuſdã ſanatione infirmi,dixit:Vere non comedã, niſi ſanaueris eũ.Moxq; ſanatus eſt æger.Sic ſilius aliquis dilectus & amoroſus dicere ſolet patri ſuo, de quo plene confidit. Fac quod peto,vel eijce me domo & hęreditate tua. Poteſt etiam(& vt reor melius)dici,ꝙ tã Moyſi ꝗ̃ Pauli verbũ ſit ſermo hyperbolicus.i.per exceſſum dictus,tamen ſine mendacio.In huiuſmodi nãq; ſermone ſenſus nõ eſt qui per orationem directe importatur,ſed qui a loquẽte intenditur,qui propter rationabilem cauſam tali locutione vtitur,eo ꝙ res melius ſignificari ſeu clarius explicari non valeat, niſi per exceſſum. Scit tamẽ qui loqtur quouſq; credatur.Hoc
2.Para. 36 modo loquendi ſæpiſſime vtitur ſacra ſcriptura,vt cũ ait Manaſſes:Peccaui ſuper numeꝝ are-
Pſal. 68 næ maris.Et pſalmiſta:Multiplicati ſunt ſuper capillos capitis mei qui oderunt me gratis.Si- E
Iudicũ. 20 mili ſenſu ſcriptum eſt in libro Iudicum de habitatoribus Gabaa.ſ.filijs Beniamin,q̃ erant viri fortiſſimi,ita ad certum iaciẽtes fundis lapidem,vt capillum poſſent percutere,& nequaꝗ̃ ictus in alteram partẽ ferretur.Quo aliud nihil ſignatur,niſi ꝙ erant vltra modũ boni fundibularij. Apoſtolus ergo magnitudinem ſui deſiderij,quo Iudæoꝝ optat ſalutẽ plene exprimere nequiens,per hyperbolen ait:Optabam enim egoipſe.i.tam ardenter cõcupiui ſalutem fratrũ meoꝝ Iudęorum,ꝙ hunc affectũ apertius deſignare non poſſum,niſi vt dicam me voluiſſe ſeparari à Chriſto ſecũdum modũ iam tactum.Et,vt probabiliter dicitur, Paulus & Moyſes aliꝗ̃ modo optabant deleri & ſeparari,niſi deus parceret populo,videlicet ſecundũ diſpoſitionem inferioris partis animæ cõparatæ & affectatæ ad proximos ardenti amore,q̃ neſcit menſuram,licet ita non erat in voluntate ſuperiorẽ rationẽ ſequẽte,quemadmodum & ſaluator orauit auferri à ſe
Matth. 26 calicem paſſionis,quem vtiq; ſimpliciter bibere voluit,iuxta illud:Oblatus eſt quia voluit.Hæc
Marci.14 tam prolixe proſecutus ſum,qm̃ multi etiam deuoti ambigere ſolent, q̃uo ꝓinducta verba de-
Eſaiæ.51 beant accipi.¶Sic ergo optaui eẽ anathema à Chriſto pro Iudæis,⌊qui ſunt cognati⌋.i.con-
Infra. 11. ſanguinei,⌊mei ſecundũ carnem⌋.i.generationẽ carnalẽ,cum ſint filij Abrahæ ſicut & ego,&
Phil.3 quidam eoꝝ ſunt de tribu Beniamin vt ego,⌊qui ſunt Iſraelitæ⌋.i.nati de ſemine Iacob,q̃ ab
Gen.32.35 angelo dictus eſt Iſrael,⌊quoꝝ adoptio eſt filioꝝ⌋ hoc ẽ,ad ꝗs pertineret gratia adoptionis fi-
2.Coꝝ.11 liorum dei,ſi vellent cõuerti,& eoꝝ qui ex eis conuerſi ſunt, eſt gratia adoptionis,q̃ excellẽter cõſecuti ſunt eam,vt patet in Apoſtolis,q̃ primitias ſpũs acceperunt,atq; in alijs multis de qui-
Roma.8 bus Iacobus aiebat ad Paulũ:Vides frater quot milia ex Iudæis crediderũt:Vel hoc ideo dici-
Acto.21 tur, quia Iudæi ſpecialiter appellati ſunt filij dei.Vnde loquitur dñs:Filius meus primogenitus F
Exod.15 Iſrael.Et alibi:Factus ſum Iſraeli pater,& Effraim primogenitus meus, Chrũs ꝗq; in Euange-
Hiere.3 lio nominat eos filios regni,quoꝝ etiam eſt,⌊& gloria⌋.i. magnificẽtia opeꝝ diuinoꝝ,vide-
Matth.8 licet miraculoꝝ,& reuelationũ cœleſtium.Patribus enim Iudęoꝝ ſanctis prophetis collata fuit
Exod. 20. gratia miraculoꝝ,& ad eos factæ ſunt reuelationes diuinę,⌊& teſtamentum⌋ vetus,ꝗd ſpecialiter datum eſt eis,⌊& legislatio⌋.i.datio legis ſcriptæ ſeu decalogus ꝓceptoꝝ moralium,⌊&
Roma.1 obſequium⌋.i.cultus vnius veri dei,q̃ cultus in Iudæis permãſit,cæteris nationibus ad idololatriam deuolutis,⌊& promiſſa⌋ de aduentu Chriſti,& gloria electoꝝ,⌊quoꝝ patres⌋ꝗniam ipſi ſunt filij patriarchaꝝ,⌊ex quibus⌋ natus ⌊eſt Chrũs ſecundũ carnem,ſicut in exordio huius epiſtolæ plenius dictum eſt.In hoc autem quod ait ſecundum carnem⌋ deſignat in Chriſto eſſe aliã naturam ꝗ̃ humanam,Vnde clariſſime ſubditur,⌊qui⌋ Chrũs,⌊eſt ſuper oĩa⌋ creata ⌊deus benedictus in ſecula,Amen⌋.i.ſine ſine laudandus.In quo apertiſſime deſtruitur hęreſis Arrij & Fotini,ac omnium Chriſtũ eẽ puram creaturam,dicentium.Nam & in ſua canoni-
Iohan.5 ca Iohannes dicit:Simus in vero ſilio eius Ieſu Chriſto.Hic eſt verus deus, & vita ęterna. Et
Hiere. 23 Hieremias:Hoc eſt nomen quod vocabunt eum,dominus iuſtus noſter. In Hebræo habetur
Eſa.9. nomen domini tetragrammaton,quod non conuenit niſi vero deo.Item & in Eſaia,Vocabit nomen eius admirabilis,conſiliarius,deus,fortis,pater venturi ſeculi,princeps pacis. ¶Iam dixit Apoſtolus continuum ſibi eẽ dolorẽ propter excæcationẽ Iudæorum,promiſſa ꝗq; diuina ad Iudæos pertinuiſſe.Ne ergo quis æſtimet apoſtolũ ſic triſtari,quaſi totus populus Iudęorum perierit,vel diuina promiſſa euacuata ſint propter incredulitatem maioris partis populi huius,ideo addit:⌊Nõ aũt ꝙ exciderit verbum dei⌋.i.ex ꝓdictis non ſequitur,ꝙ diuinæ promiſſionis ſermo inexpletus & irritus manſerit. Simile eſt quod per prophetam dominus ait.

Egre

Egrediet de ore meo iustitiæ verbũ,& nõ reuertet ad me vacuũ.Quod licet Augustinus
A exponat de emanatiõe & missiõe icreati verbi dei,Hieronym⁹ tñ ad lrãm exponit de ver Esaie.55
bo ꝓphetaliũ sermonũ de Chrõ,de qbus nunc sermo.⌊Non eñ oẽs q ex Isrl' sunt⌋.i.nõ Gene.32
oẽs geniti ex semine Iacob,q dictus est Israel,⌊hi sunt Israelitæ⌋ veri ac spũales, imitan Gene.35
do fidẽ ac opa Iacob,⌊neq; q semẽ sũt Abrahę⌋.i.carnales filij ei⁹⌊oẽs filij Abrahæ⌋.i. Matth.3
nõ oẽs tales digni sunt vocari filij Abrahæ,qa non imitant eius vestigia fide ac moribus. Iohan.8
Vnde Saluator ait:Si filij Abrahę estis,opa Abrahæ facite.Quod qm̃ nõ fecerũt,merue Ibidem
runt audire.Vos ex p̃re diabolo estis.Hoc aũt probat Apl̃us authoritate scripturæ,⌊sed Gene.21
in Isaac vocabit tibi semẽ⌋ hoc dñs dixit ad Abrahã.Et est sensus,Isaac & filij eius seqn-
tes fidẽ eius ac tuã,reputabunt tibi in filios & hęredes. Ideo eñ alibi habet: Ejice ancillã Galat.4
& filium eius,vc; Agar & Ismaelem.Non eñ hęres erit filius ancillæ cũ filio liberæ.Pro-
missio ergo implet in filijs grãæ,nõ in filijs naturæ,nisi sint & filij grãæ,sicut Apli. ¶Dein-
ceps exponit Apl̃us authoritatẽ p̃allegatã,vc; in Isaac vocabit tibi semẽ ⌊id est,non q fi Gene.16
lij⌋ sunt ⌊carnis⌋ hoc est,naturali virtute generati ex Agar & Cethura, ⌊hi filij dei⌋.i.
ad diuinũ cultũ electi,ac diuinæ promissiõis participes,⌊sed q filij sunt promissiõis⌋hoc
est,ex Isaac nati scd̃m diuinũ promissum,vc; q erãt cõsortes benedictiõis patrũ suoꝝ,vt
Iacob & filij eius,⌊æstimant in semine⌋.i.vere & digne appellant filij Abrahę. ¶Dein
de ponit formã promissiõis.⌊Promissiõis eñ⌋ diuinæ ⌊verbũ hoc est:Scd̃m hoc tp̃s⌋.i. Gene.18
eodẽ die,anno vno elapso⌊veniam⌋ ad te o Abrahã ,⌊& erit Saræ filius⌋.i.Sara con- Matth.3
iunx tua me cooperãte filiũ tũc habebit .Verba sunt angeli loquẽtis ad Abrahã in p̃sona
dei.Sic ergo Isaac filius erat promissionis , qa diuina virtute sterilem matrem visitante,
cõceptus est,sicut erat ꝓmissum . Allegat aũt Apl̃us has scripturas scd̃m trãslationẽ Se-
B ptuaginta interpretũ,qua vtebat ecclesia tp̃e Aploꝝ,vsq; Hieronymi tp̃a. Nostra vero Gene.18
trãslatio talis ẽt:Reuertẽs reuertar ad te tp̃e isto vita comite &c. ⌊Nõ solũ hęc illi⌋.i.di- Gene.25
uina ꝓmissio,nõ tñ facta ẽ Saræ,⌊sed & Rebecca⌋ ꝓmissionẽ accepit,⌊ex vno cõcubi
tu habẽs⌋ in vtero filios duos ⌊Isaac⌋ p̃riarchæ ⌊p̃ris nr̃i⌋ vc; Iacob & Esau.Sicut eñ
Sara steril' diuia virtute cõcepit,& sicut vn⁹ filioꝝ Abrahę elect⁹ ẽ altero ei postposito,sic
vnus filioꝝ Isaac ẽ elect⁹,altero derelicto.Scriptũ est eñ:Dep̃cat⁹ est Isaac ꝓ vxore sua Malach.1
dñm,eo q eẽt sterilis,& exaudiuit eũ,deditq; cõceptũ Rebeccę.Ex qbus patet,q filij nõ
sint electi merito parẽtũ. ¶Qd̃ aũt Rebecca ꝓmissionẽ habuit de speciali grãa vni⁹ filioꝝ
suoꝝ ostẽdit Apl̃us:⌊Cũ eñ nondũ nati fuissent⌋ Iacob & Esau,⌊aut aliqd boni egissent Gene.25
aut mali⌋ Ex q patet error dicẽtiũ aĩas hoim añ mundũ sensibilẽ cõditas,& añ vitã p̃ntis Ezech.18
seculi bona aut mala egisse,ꝓpter q iam diuersas grãs atq; miserias cõsequunt , ⌊vt scd̃m
electionẽ⌋.i.liberã vnius p̃ alio acceptationẽ seu diuinã p̃destinationẽ,⌊propositũ dei⌋ Ephe.1
.i.diuina volũtas præscia vel decretũ ⌊maneret⌋ratũ,& impleret scd̃m q̃d erat p̃ordina
tũ ⌊nõ ex opibus⌋.i.nõ ꝓpter p̃cedẽtia merita siue demerita, ⌊sed ex vocãte⌋.i.ex grãa
dei vocãtis ⌊dictũ est ei⌋ puta Rebeccæ,⌊qa maior seruiet minori⌋.i.Esau primo egre Gene.25
diens seruiet Iacob.Hoc eñ mõ dictũ est Rebeccæ:Duo Gentes in vtero tuo sunt,popu
lusq; pplm supabit,& maior seruiet minori.Verũtñ seruit⁹ ista nõ est impleta in Iacob & Geñ.36
C Esau.Imo Esau potẽtior erat & ditior fratre suo Iacob,sed in posteris eoꝝ impleta est. Deuter.2
Tp̃e eñ Dauid descẽdẽtes à Iacob facta ẽ Idumæa descẽdẽs ab Esau,seruiẽs regi Dauid 2.Reg.8
sub tributo. Per hęc q̃q; figuratũ est,q populus Iudæoꝝ prior fide seruiturus eẽt pplo
Chr̃iano,posteriori vocatiõe.Iudæi qppe Capsarij nostri sunt,q nobis libros apportãt
Qm̃ aũt seruit⁹ ista,seu reprobatio Esau & p̃latio Iacob,signũ erat electiõis Iacob ad glo
riã,& reprobatiõis Esau ad pœnam,Ideo Apl̃us dicta cõfirmat authoritate prophetica
⌊sicut scriptũ est:Iacob dilexi,Esau aũt odio habui⌋.i.reprobaui.Diligere dei,est velle Malach.1
alicui bonũ cõferre.Odire vero est,grãm iuste subtrahere.Qm̃ ergo deus p̃destinauit Ia
cob,ideo dilexit eũ ab æterno,p̃parãs ei grãm in p̃nti,& gloriã in futuro.Ex opposito ãt
dr̃ Esau odisse.Quid ergo dicemus? ⌋hoc ẽ,si deus sic vnũ diligit,& aliũ odit ac reprobat Deuter.32
qd ex hoc seqtur? ⌊Nunqd iniqtas(est)apud deũ? Absit⌋ qm̃ rectus dñs deus nr̃, & nõ Psalm.91
est iniqtas in eo. Origenes aũt q dixit grãm cõferri vel subtrahi ꝓpter merita & deme-
rita p̃cedẽtia in vita priori,sic arguit.Sicut iustũ est æqualibus dare æqualia:sic iniustũ est
nõ inæqualibus dare inæqualia.Si ergo nulla merita p̃cesserũt,iniustũ eẽt vni potius q̃ al
teri grãm dari.Sed hæc rõ nõ cõuincit, qa in his q̃ oino gratis ac liberalr̃ dant, iniustitia Matth.20
locũ nõ habet.Quod Saluator noster in Matthæo euidẽter testat, loquẽs de cultoribus
vineæ,& murmurãti r̃ndens:Amice,nõ facio tibi iniuriã, tolle q̃d tuũ est,& vade.An nõ
licet mihi quod volo facere? Et hoc ostẽdit modo Apostolus authoritate scripturę,q̃ in
Exodo cõtinetur.Apostolus autẽ nõ verba,sed sensum allegat,nisi forte scd̃m aliã trã-
lationẽ. ⌊Moysi eñ⌋ dicit dñs loco p̃dicto,⌊Miserebor⌋ dando grãm in vita præsen- Exod.33
ti,⌊cui misereor⌋ in æterna præscientia,⌊& misericordiam præstabo⌋dando gloriã in Ezechi.39
futuro,⌊cui miserebor⌋ tanquàm dicat:Dabo grãm in præsenti ei, quem ab æterno p̃-
destina

destinaui,& dabo gloriam in futuro,cui nunc grām tribuo. Nostra translatio habet sic: D
Deut.9 Miserebor cui voluero,& clemēs ero,in quē mihi placuerit. Ex his infert Aplus. ⌊Igitur
nō volentis neq; currētis,sed miserētis est dei⌋.i.nō in ptāte hois volētis,est,velle aliqd
Iohan.15 meritorie,nec est in ptāte hois currētis seu operātus,meritorie operari,sed vtrūq; depen
det & oritur ex mia & gr̄a dei,sicut alibi dr̄:Deus operat in nobis velle, & perficere pro
Philip.3 bona volūtate. Cui cōsonat illud Hieremiæ:Scio dn̄e qa non est hois via eius,nec viri ē
Hiere.10 vt ambulet,& dirigat gressus suos. Ideo ait Psalmista: Viam mandatorum tuorum cucurri,
Psalm.118 cū dilatasti cor meum. Cū eñ finis creatiōis nostræ sit supnaturalis. s. visio dei per spēm,
non possumus velle,cogitare,vel facere aliqd meritorium huius finis ex puris naturali-
bus,sed incessabili gr̄a indigemus. Non ergo aliqd de nostris viribus præsumamus, sed
Iudith.6 semp cum profundissima humilitate ad diuinæ pietatis grām properemus,dicentes sin-
Canti.6 guli deo: Trahe me post te. Nam & Chrūs ait: Nemo pt̄ venire ad me, nisi pater meus
Iohan.6 traxerit eum. ⌊Dicit eñ Scriptura Pharaoni⌋.i.merito dixi deū misereri cui vult,nec
eē hois velle aut opari meritorie. Dicit eñ Scriptura.i.de' in scriptura Pharaoni. ⌊Quia
Exod.9 in hoc ipm excitaui te⌋.i.ad hoc vel idcirco feci, & posui te,& de somno peccati,q̄ eras
sopitus suscitaui te,nō ad grām,sed ad malitiæ tuæ maiorē osñionē. ⌊vt oñdam in te vir
tutem⌋.i.potentiā ⌊meam⌋ percutiēdo Aegyptum diuersis plagis,teq; ad vltimū sub-
mergēdo in mari rubro. ⌊& vt annuntiet nomē meū in vniuersa terra⌋.i.fama maiesta-
Exodi.10 tis meæ diuulget vbiq;,& oēs agnoscāt potentiā meā auditis mirabilibus, quæ feci in te.
Exod.14 Dicit autē deus Pharaonē excitasse seu posuisse,vt virtutē suā in ipo oñderet, & nomen
suū hoībus reuelaret,plagādo & ante plagarum illationē indurādo Pharaonē,cōsecutiue,
qa tam potēs ac bonus est deus vt nō pmitteret esse malos,nisi vellet & posset ex hoc eli- E
Exod.4 cere bona. Quāuis ergo agnouit Pharaonē sic obstinādum,& periturum, fecit tñ & posuit
eum,qa ex eius obstinatiōe elicere potuit,& voluit,p modū sequelæ,diuinæ virtutis atq;
iustitiæ ostēsionē,diuiniq; nois propalationē. Quod aūt sit iste sensus lr̄æ allegatæ,con-
Exod.15 stat ex cōclusione Apostoli inferētis. ⌊Ergo cui vult miseret⌋ Per grām deducendo ad
gloriā. Hoc cōuenit deo per se,ita vt pdestinatio eius sit cā gr̄æ & gloriæ. ⌊& quē vult,
Esaie.63 indurat⌋ nō influēdo malitiā,sed nō conferēdo subsidiū. Hoc cōuenit deo per accidēs. s.
qa non remouet,prohibēs. Sicut nauta per suā absentiā est cā submersionis nauigātium,
& sol per suā elongationē est cā congelationis,nō impertiēdo frigiditatē, sed non influ
endo calorē,sic deus indurat non adhibēdo grām,cordis duritiā mollificātem. ¶Porro,
reprobatio diuina nō est cā culpæ,sed pœnæ,propter culpā. Sumendo ergo reprobatio
nem diuinā pro ordinatiōe alicuius ad pœnā,sic secundū ordinē rōnis præscia peccato-
rum reprobationē præcedit,qm̄ deus neminē ordinat ad pœnā,nisi qa agnoscit & præ-
scit eius malitiā. Sed prædicta mirāda sunt,& multis errādi occasionem ministrāt, ideo
mouet Apostolus, q̄ nouerat à carnalibus esse mouēdum. ⌊Dicis itaq; mihi⌋.i.si deus
quem vult,indurat; & cui vult,miseretur, videtur q̄ sicut vocatio iusti ita induratio re-
probi ex diuina voluntate dependeat,vt sicut nō est ex meritis quod deus miseretur, ita
non erit ex meritis quod reprobat,sicq; imputabit deo,q̄ vnus sit bonus, & alius malus.
Michæ.6 Ideo subditur: ⌊Quid adhuc queritur?⌋.i.cum ista ita se habeant, cur vltra inquiritur,
cur iste sit bonus,& cur iste malus? Vel,qd ab aliquo reqrit, vt bene operetur? Vel,cur de-
us aut alius quisq; conquerit,de hoc quod qdam impie viuunt? ⌊voluntati eñ eius qs re F
Hester.13 sistit?⌋.i.cum nullus valeat diuinæ resistere voluntati. Ista obiectio fortis esset,si deus eēt
directa & effectiua cā induratiōis,sicut est directa & effectiua cā iustificatiōis. Hoc aūt ita
nō est,sicut iam patuit. Aplus demū rn̄det ad hoc primo,redarguēs temeritatē eorum q
profunda dei scrutari præsumunt. ⌊O homo⌋ mortalis in ordine intellectualium substā
tiarum nouissimus q nec teipm,nec iferiora te cōprehēdere potes ⌊tu qs es q rn̄deas deo⌋
Eccl.43 opa eius impugnādo,intelligēdo,vel eius sermonibus rn̄sa præstādo. Nullū horum facere
potes. Scriptū est eñ: Intellexi q̄ omniū operum dei nullā posset homo inuenire rōnem.
Eccl.8 Et in libro Sapiētiæ: Difficile inuenimus q̄ in terra sunt,& quæ in prospectu sunt,inueni
Sapiæ.9 mus cū labore. Quæ aūt in cœlis sunt,qs inuestigabit? Hinc ait B. Iob: Quis ego sum, vt
rn̄deam deo,& loquar verbis meis cum eo. Et rursus: Si voluerit hō cū deo cōtendere,
Iob.9 nō poterit rn̄dere vnū pro mille. ⌊Nunqd dicit figmentum⌋.i. opus ⌊ei q se finxit,qd
Ibidem me fecisti sic?⌋.i.sicut figmētum nō dicit figulo,cur sic fecerit se,qa nec seipm,nec figulū
Thre.4 cōprehēdit,sic hō nō debet dicere incōprehēsibili factori suo,cur ita fecisti vnū eligēdo
Eccl.33 aliū dimittēdo,plus gr̄æ cōferēdo,seu etiā pparādo isti,q̄ mihi. Hoc verbū Apl̄i, sumptū
Esaie.39 videt ex eo q̄ Esaias ait: Væ q cōtradicit factori suo. Nunqd dicit lutū figulo, qd facis?
Esa.45 ¶Deinceps ponit Aplus generalē rōnem,cur deus quosdā pdestinauit, & qm̄ præsciuit,
oñditq; propositū suū per simile. ⌊An nō habet ptātem figulus luti ex eadē massa⌋ hoc ē
ex eodē luto,qd ē suæ artis materia ⌊facere,aliud qdem vas in honorē⌋.i.ad vsus hone
2. Timo.2 stos,& in forma decora vt collocet in mensa, ⌊aliud vero in cōtumeliā?⌋.i. sicut figulus
hoc pōt

A hoc poteſt, ſic vtiq; deus in natura humana poteſt quoſdam producere ad ſalutẽ, quoſ- Hebr.11
dam ad damnationẽ. Vnde per Hieremiam teſtatur: Nunqd ſicut figulus non potero
vobis facere domus Iſrael? Ecce ſicut lutũ in manu figuli, ita vos in manu mea. Non ta- Pſal. 91
men iniquus eſt deus, qm̃ nulli aliqd debet. Sed cum deus etiam multa bona impendat Matth.5
peruerſis & reprobis (ſicut ſubiungitur) patet ꝙ nõ ſolum ſit nõ iniuſtus, ſed etiam pius.
⌊Quod ſi deus volens oſtendere iram⌋ ſuam.i.iuſtam vindictã, ⌊& notam facere potẽ
tiam ſuam⌋.i.iuſtitiæ ſuæ rigorem, & poteſtatẽ in reprobis, in hac vita, vel poſtea vt in
eis reluceat diuina iuſtitia, ſicut in p̃deſtinatis reſplendet diuina clementia, ⌊ſuſtinuit⌋
tamen ⌊in multa patientia⌋.i.longanimiter & multum benigne expectauit pœnis m p̃-
uerſoꝝ q ſunt ⌊vaſa iræ apta in interitum⌋.i.digna morte æterna, qm̃ habent in ſe vitia
propter quæ deus offendit, & iratum ſe monſtrat pęnas infligendo. Et qa impioꝝ dãna
tio cędit ad gloriã electoꝝ, Apſus ſubdit: ⌊vt oſtenderet diuitias gloriæ ſuæ⌋.i.opulen-
tiſſimam bonitatem ſuã, & copioſiſſimam grãm, deſcendentẽ ⌊in vaſa miſericordiæ⌋.i.
in hoĩes miſericorditer prædeſtinatos, ⌊quæ p̃parauit in gloriã⌋.i.præordinauit & cõ-
didit ad cõquirendã beatitudinem ſempiternã. In his verbis declarat Apſus (quãtum ab
hoĩe capi p̃t, vel ſciri expedit, quæ ſit cõis rõ prædeſtinationis & reprobationis diuinæ.
Quippe vt Salomon ait: Oĩa propter ſeipm̃ operatus eſt dñs. Et in Eccleſiaſte: Fecit de- Prouer.16
us opera ſua vt timeatur. Ex qbus eluceſcit, ꝙ deus propter ſeipm̃ final'r oĩa fecit, vt; vt Eccles.3
ſua p̃fectio in creaturis appareat, ſicq; ex cõſideratiõe eaꝝ deus glorificetur, ametur, ac
timeat. Ad perfectionẽ aũt diuinæ naturæ, p̃cipue p̃tinent miſericordia & iuſtitia. Ope-
ra aũt miſericordiæ faciunt deum amabilem, opa vero iuſtitiæ reddunt eum terribilem.
Vtraq; tñ faciũt eũ glorioſum & honorãdũ. Vt ergo diuina p̃fectio reluceret in reb' ſub
B tõne miæ, prædeſtinauit deus nonnullos quibus ſola pietate præparauit grãm viæ, &
gloriam patriæ. Volens quoq; relucere in creaturis ſuam iuſtitiã, quoſdã reliqt quos dr̃ Prouer.16
reprobare, quod ſcdm̃ Auguſtinũ eſt nolle miſereri. Vnde Salomon ait: Fecit deus im- Iob.21
pium ad diem malum. Et alibi dicit Scriptura: In diem p̃ditiõis ſeruat impius, & ad diem
furoris ducet. Veruntñ qm̃ bonitas atq; perfectio dei excellentius rep̃ſentat, ac ſplendet
in electis, q̃ reprobis, ideo prædeſtinati, ſpecial'r facti dicunt ad gloriam dei. Iuxta illud
Eſaiæ: Omnem qinuocat nomẽ meũ, in gloriã meã creaui eum. Oĩa hæc breuiter tãgit Eſaiæ.43
Apſus cum ait, ꝙ deus oñdere volens iram & potentiã ſuã, ſuſtinuit vaſa iræ, vt oñderet
diuitias gloriæ ſuæ in vaſis miæ, hoc eſt, in p̃deſtinatis, de qbus ſubiungit: ⌊Quos & vo-
cauit⌋ ad fidẽ & grãm per prædicationẽ Apſoꝝ, ⌊nõ ſolum ex Iudæis, ſed etiã ex Gen- Supra c.3
tibus⌋ ex vtroq; eñ populo qdam ad Chr̃m cõuerſi ſunt ⌊ſicut in Oſee⌋ Propheta ⌊di Sopho.1
cit: Vocabo⌋.i. nominabo ⌊non plebem meam⌋ hoc ẽ, populum Gentilem ⌊plebem Oſee.2
meam⌋ Nam ante conuerſionẽ ſuam erãt, non plebs mea ſecundum p̃ñtem iuſtitiam,
q̃uis ſecũdum æternam prædeſtinationem fuerint ſemper plebs mea, ⌊& non dilectã⌋
meam.i. eandem plebem, quam tp̃e ſuæ Idololatriæ non dilexi, quãtum ad culpam, vo
cabo ⌊dilectam⌋ meã.i.mihi dilectã, cum fidẽ & charitatem habuerint. Tunc eñ amici 1.Petri.2
erunt, ⌊& non miam conſecutam⌋.i.gentilitatem, quæ ante Chr̃i aduẽtum expers erat
C gr̃æ dei, vocabo ⌊miſericordiã conſecutam⌋ cum grãm Chr̃i receperit. Hoc quod dr̃,
miam conſecutam, cõſtruendum eſt ſeparatim, vt ſit ſenſus, ꝙ plebs gentilis cum fuerit
conuerſa vocabitur, miam cõſecuta. ⌊Et erit⌋.i.cõtinget quod ſubditur, quod etiã iam-
dudũ cõſtat impletũ, ⌊in loco⌋.i.in terris Gentilium, ⌊vbi dictum eſt⌋ ia me per ſeruos Sopho.2
meos, ⌊eis: Non plebs mea⌋ eſtis ⌊vos⌋ õ Gentiles quãdiu idolis deſeruitis, ⌊ibi voca-
bunt⌋ Gentes iſtæ ad fidẽ cõuerſæ ⌊filij⌋ adoptiui ⌊dei viui⌋ Quotqt eñ receperunt Iohã.1.
eum, dedit eis p̃tãtem filios dei fieri. ¶Deinceps declarat Apſus nõ omnes Iudæos incre
dulos eẽ dño ſaluatori. ⌊Eſaias ãt clamat⌋.i.manifeſte prophetat & dicit: ⌊pro Iſrael⌋ Eſaię.10
de ſaluatione Iudæoꝝ. ⌊Si fuerit numerus filioꝝ Iſrael, tanquàm arena maris⌋.i.q̃uis Gene.22
populus Iſrael præ multitudine innumerabilis fuerit, ⌊reliquiæ ſaluę fient⌋.i.aliq nume Matth.5
ro pauci reſpectu alioꝝ, ſaluabunt credẽdo in Chr̃m, ſicut in primitiua eccleſia factum
agnoſcimus. Qũo aũt ſaluæ fient, adiecit: ⌊Verbũ eñ cõſummãs & abbreuiãs iniqtate⌋
hoc ẽ, doctrina Chr̃i, ſeu verbum euangelij, eſt conſummans.i. obſeruantem ad perfe-
ctionẽ perducẽs, & p̃cepta legis cõſilijs ſuis perficiens & abbreuians.i.breui ſermone p̃-
fectionem includens innumerabiles legis ceremonias, obſeruantiasq; excludens in æqtã
te, hoc ẽ, in approbatiõe & obſeruatiõe præceptoꝝ moralium, quæ iuſta ſunt atq; ſeruan Pſal. 18
da, cum ſint de actibus virtutum, ⌊qa verbum breuiatum⌋.i.cõpendioſum, ⌊faciet do- Baruch.3
minus⌋ Chriſtus ſuper terram⌋ Hoc verbum breuiatum, quod Chriſtus prædicauit in
mundo, eſt charitatis præceptum, qua deus proximusq; diligitur. De quo verbo dicit in
Euangelio: In hoc tota lex pendet & prophetæ. Sciendum vero, ꝙ Eſaias vbi prælle- Matth.12
gata verba inducit, loquitur de impugnatione filioꝝ Iſrael à rege Aſſyrioꝝ, tẽporibus Eſaiæ.10
Ezechiæ regis Iuda, vel Oſeæ regis Iſrael, vt alij aſſerũt. Ideo qdam dicit p̃dicta verba

Esaiæ ad lrãm intelligẽda esse de filijs Israel, euadentibus manũ regis Assyrioꝝ. Sed hoc D
nõ videt, qa Apl's hoc loco aptissime ait, ꝙ Esaias clamat ꝓ filijs Israel q saluant̃ p Chr̃m
Osee.1 quẽadmodũ Oseas ꝓpheta clamat pro Gẽtibus ad fidẽ couersis. ¶Præterea, ꝙ adiũgit
Esaias: Verbũ em̃ cõsummãs & abbreuiãs &c. est rõ verbi ꝑdicti de saluatiõe reliquiaꝝ
Esa.10 Israel p Chr̃m facta. Hieronymus aũt, Augustinus, Ambrosius, & oẽs pene doctores ca
tholici exponũt hoc ad lrãm de verbo euãgelicæ legis. Ergo saluatio illa nõ est intelligẽ
da de tpali & corpali liberatiõe à rege Assyrioꝝ, sed de saluatiõe spũali atq; æterna facta
p Chr̃m. Vnde Hieronymus ꝓphetaꝝ studiosissim⁹ explanator, exponẽdo ꝑmemorata
Esaię.1 verba dicit, ꝙ Esaias descripta particulaei, tpali, ac figuratiua liberatiõe Iudæoꝝ à rege
Assyrioꝝ, oculũ mẽtis cõuertit ad saluationẽ vniuersalẽ, spũalẽ, atq; pfectã p Chr̃m exhi
Esaię.9 bitã. Et ꝓbat hoc S. Hieronym⁹ authoritate Apl'i, q p̃nti caplo ꝓbat cõuersionẽ reliquia
rũ Israel ꝑdicta authoritate Esaiæ. Probatio aũt p scripturã nõ valet, nisi scd̃m sensum li
Apoc.4 teealẽ, vt Augustin⁹ frequẽter cõmemorat. ⌊Et sicut ꝑdixit Esaias⌋ in libro visionũ suaꝝ
⌊Nisi dñs Sabaoth⌋.i. exercituũ vel vietutũ, ꝑsertim cœlestiũ, de q̃ angeli clamãt: Sãctus
sanctus, sanctus dñs deus exercituũ. Scd̃m Hieronymũ ꝓ eo ꝙ est Sabaoth, Septuagin
ta interꝑtes ponũt oĩpotẽs, qbus cõsonare videt̃, ꝙ Iohanes in Apocalypsi verba Esaiæ
inducẽs, sic ait: Requiẽ nõ habebãt, dicẽtia: Sãctus, sanctus, sc̃tũs dñs deus oĩpotẽs. Itaq;
Esaiæ.61 nisi dñs Sabaoth, ⌊reliqsset nobis⌋ Iudæis ⌊semen⌋.i. reliqas in Chr̃m credẽtes, vc; san
ctos Apl'os & cæteros ex Iudaismo cõuersos, de qbus per Prophetã dr̃: Isti sunt semen,
Gene.19 cui benedixit dñs, ⌊sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorrha siles fuissemus⌋.i. pe
Hiere.49 nitus dãnati essemus præpter nostrã incredulitatẽ, sicut perierũt habitatores Sodomę &
Deut.29 Gomorrhæ, cũ alijs trium vrbiũ habitatoribus. s. Adama, Seboim & Segor. Qdã expo E
nit hæc verba Esaiæ ad lrãm de Iudæis nõ occisis à rege Assyrioꝝ, tẽpore Ezechiæ. Sed
expositio talis repellit̃ eisdẽ rõnibus, qbus ꝑcedens. ¶Mouet ꝑterea Apl'us dubiũ, oĩni
1.Cor.6. admiratiõe dignissimũ. ⌊Quid ergo dicemus⌋.i. cũ ex verbis Esaiæ iam pateat paucos
Ephe.2 Iudæoꝝ credidisse, & multos de Gẽtibus, ꝙ mirũ apparet, qd ergo dicemus ad hoc. s.
⌊ꝙ Gẽtes quæ nõ sectabant̃ iustitiã⌋.i. Gẽtiles Idololatriæ dediti, nõ obseruãtes iustiti
as legis diuinę seu scriptæ, ⌊apprehẽderunt⌋.i. cõsecuti sunt ⌊iustitiã, iustitiã aũt quę ex
Esaię.51 fide est⌋.i. iustitiã euãgelicæ legis, quæ saluat per fidẽ, nõ iustitiã legis Mosaicæ. ⌊Israel
vero⌋.i. ppl'us Iudęoꝝ ⌊sectãdo legẽ⌋.i. ꝑceptũ ⌊iustitiæ⌋ q̃ in ceremonijs & sacrificijs
cõsistebat, vel, legẽ Moysi, vel, legẽ iustitiæ veræ & Chr̃ianæ, sectãdo. i. aliqualiter imitã
do, nõ qa lex Chr̃i ꝑcessit, sed qa ꝑnuntiata & declaeata est eis aliq̃ mõ per Prophetas,
sic'q; cœperũt eã sequi, ꝑstolãdo eã, & scd̃m eã aliq̃ mõ viuẽdo ⌊in legẽ iustitiæ⌋ verę &
Chestianę, ⌊nõ peruenit⌋ recipiẽdo grãm Chr̃i per quã euãgelica adimplet̃ iustitia. De
Matth.5 qua dicit Saluatoe: Nisi abũdauerit iustitia vestra plus q̃ scribaꝝ & pharisęoꝝ, nõ intrabi
tis regnũ cœloꝝ. ⌊Quare?⌋ sic cõtigit? Et r̃ndet Apostolus: ⌊Quia nõ ex fide, sed quasi
ex opibus⌋ hoc ẽ, Iudæi quærebãt iustificari nõ virtute, & merito fidei Christi, sed per
Hebrę.11 opera legis scriptæ, cũ tñ sine fide, & gratia Christi, nemo vnq̃ saluari potuerit, sicut ostẽ
Esaiæ.8 sum est. ⌊Offenderunt em̃⌋.i. impegerunt ⌊in lapidẽ offensiõis⌋.i. in Christũ, q bonis
1.Petri.2 est lapis salutis, impijs aũt est lapis offensiõis. Quẽadmodũ em̃ tendẽs in via, & pede in
lapidẽ impingẽs impedit̃ seu retardat̃ in via à progressu ad terminũ viæ, sic Iudæi peccã
do per infidelitatẽ atq; ꝑsumptionẽ in Christũ impingentes retrusi atq; impediti sunt à F
via salutis, nec peruenerũt ad finẽ btm̃. Dicit̃ aũt Chr̃s lapis, propter cõstãtiæ firmitatẽ,
Esaiæ.28 ⌊sicut scriptũ est⌋ apud Esaiã: ⌊Ecce pono in Sion⌋.i. in populo Iudæoꝝ, irer q̃s cõuersa
Baruch.3 tus est Chr̃s. Vel in Hierusalẽ, & in tẽplo vbi frequẽter fuit, & docuit, ⌊lapidẽ offensio
Esa.52 nis & petram scãdali⌋.i. Christum, q occasionaliter factus est Iudæis lapis offensiõis⌋.i.
peccati, qm̃ cõtempserũt, blasphemauerũt'q; eũ, quẽadmodũ Petrus ait in Actibus: Hic ẽ
lapis q reprobatus est à vobis ædificantibus. Factus q̃q; est eis petra scãdali. i. sp̃ualis rui
Acto.4. næ. Sæpe em̃ Iudæi scãdalizabant̃ in verbis atq; operibus Christi, nõ tñ nisi ex sua mere
Marci.14 peruersitate. dicẽtes: Ecce, homo vorax, potator vini, amicus publicanoꝝ, & multa hu
Matth.11 iusmodi. ⌊Omnis q crediderit in eũ⌋ fide per dilectionẽ operãte, ⌊nõ cõfundetur⌋ in
Galat.6 æternũ, nec spe sua frustrabit̃, sed honorificabit eũ Chr̃s cũ fuerit suo tribunali oblatus.
Hanc etiã scripturã allegat Petrus in peima sua canonica, dicẽs: Propter q̃d cõtinet scri
Iohan.12 ptura: Ecce ponã in Sion lapidem summum, angularẽ. Quod vero Petrus & Paulus ad
1.Pet.2. ijciunt: Qui crediderit in eum, nõ cõfundet̃, secundũ translationẽ Septuaginta interpre
tum allegatur. Loco cuius, translatio nostra sic habet: Qui crediderit, nõ festinet. Hic ẽ
Danie.2 lapis, q iuxta Danielis oraculum, excisus est de mõte sine manibus. De quo scriptum est
Zacha.3 per Zachariam: Super lapidem vnum oculi septem sunt, quia in Christo fuerunt septẽ
Esaiæ 11 dona spiritus sancti.

¶Expositio capituli decimi, scilicet: Fratres voluntas qdem cordis mei &c.

Articulus decimusquartus.

Ostendit

A OStendit beatus aplus affectū suū ad populū Iudæorū in pcedenti cap. de eorū dāna-
tione tristādo. Iam idē agit pro eorū salute orādo, & ait. ⌊Fratres⌋ o vos Christifi- Roma. 9
deles, ⌊volūtas quidē cordis mei⌋ .i. desideriū aīæ meæ. Sumit eñ hoc loco volūtas
pro actu voluntatis, ⌊& obsecratio ad deū⌋ .i. inuocatio dei per aliqua sacra, vt cum Actorū. 26
dicimus: Per incarnationē tuā libera nos. Quod genus orationis ē ardentius, & ad impetrandū 1. Reg. 12
magis idoneū, quia non proprijs, sed rei sacræ innititur meritis, ⌊fit pro illis⌋ incredulis Iudæis,
⌊In salutē⌋ tanq̄ in finē .i. ad hoc vt saluentur. Cur aūt pro eis orandū sit, subdit. ⌊Testimo- Ephe. 2
nium eñ perhibeo illis, ꝙ æmulationē quidē dei⌋ .i. zelū honorandi deū ⌊habent⌋ Nā Chri-
stum, eiusq̄ discipulos persequēdo putāt se deo pstare obsequiū, eo ꝙ putēt Iesum nō eē Chri-
stum, ⌊sed nō secundū scientiā⌋ .i. zelū istū nō habent secundū verā discretionē, cuius ratio se- Iohan. 16
quit. ⌊Ignorātes eñ iustitiā dei⌋ Cōiter eñ dicūt doctores, nō esse intelligendū hoc de increa
ta dei iustitia qua ipse in se iustus ē, sed de iustitia quā efficit in nobis p fidē formatā, q̄ iustitia fa
cit dignū vita æterna, eratq̄ Iudæis ignota, qm̄ nō putabant hoīem iustificari per fidē Chri sine
opibus legis. Videt tñ etiā de increata dei iustitia posse intelligi. Iustitia quippe vel sapiētia aut
similis diuinæ naturæ pfectio dupliciter noscit. Primo, q̄ ad seipm̄ secūdo, q̄ ad suum effectum.
Quāuis ergo Iudæi agnouerint iustitiā dei, quo ad seipsam, scientes deū esse iustū, nō tamē quo
ad hoīes & iustificatiōes ipsorū. Nō eñ arbitrabant iustū in cōspectu dei, vel diuinæ iustitiæ cō- Roma. 1
gruere, vt homo per fidē & gratiā sine operibus legis cōsequeret salutem, cum tamē hoc iustū
B sit ex parte dei qui adeo bonus ē, vt decens & iustū sit eum taliter, tāq̄ gratiose saluare, ⌊& suā
quærentes statuere⌋ .i. propriā iustitiā allegātes, & in legis carnalibus iustitijs confidentes, seq̄
proprijs viribus legē posse implere psumentes, ⌊iustitiæ dei nō sunt subiecti⌋ quia sic sentien
do nec deo obediunt, nec ad iustitiam, quam fecit deus in nobis per fidem confugiunt, pro eius
cōfusione rogādo, sed cōtradicunt eidem. ⌊Finis eñ legis⌋ scriptæ, est ⌊Chrūs⌋ qa lex vetus Galat. 3
dispositio erat ad Chrm̄ & euangelicā legē, iuxta illud: Lex pædagogus noster fuit in Chro. Et
sic Chrūs ē finis ad quē ordinabat lex scripta. Dicit etiā finis terminans legē, q̄tum ad ceremo
nialia & iudicialia. Dicit insuper finis cōsummās atq̄ perficiens legē, & eius promissa exoluēs.
Vnde ait saluator: Nō veni legē soluere, sed implere. Et alibi q̄q̄ ait scriptura: Lex per Moysen Mauh. 5
data est, veritas p Chrm̄ facta ē. Sic ergo finis legis est Chrūs valens ⌊ad iustitiā⌋ habitualē & Iohan. 1
actualē iustificationē, vel ad iustitiā acquirendā & exercendā ⌊omni credenti⌋ tā sub veteri, q̄ Roma. 8
nouo testamēto. Oīes eñ fideles per fidem saluatoris iustificati sunt. Quod probat apostolus Leuitic. 4
authoritate Moysi. ⌊Moyses eñ scripsit⌋ in Leuitico atq̄ Num. ⌊qm̄ iustitiā q̄ ex lege est, Nume. 18
qui fecerit hō⌋ .i. qui legis pcepta seruauerit, ⌊viuet in ea⌋ .i. merito huius iustitiæ mortē tēpo- Ezech. 20
ralem, q̄ transgressoribus infligebat, euadet, & viuet vita naturæ, imo & tēporalia ad vitam ne-
cessaria sortiet. Vnde & Moyses sæpius ait: Fac hoc vel hoc vt bene sit tibi, & longo viuas tem Deut 5
pore in terra quā dn̄s dederit tibi. Quod aūt non vixerit homo in ista iustitia virtute legis, vita Deuter. 15
gratiæ, patet ex eo q̄d per Ezechielē ait dn̄s: Dedi eis pcepta nō bona, & iudicia in q̄bus nō vi- Ezech 20
C uent. De hoc dicta sunt multa superius. ⌊Quæ aūt ex fide ē iustitia⌋ .i. de iustitia Chri, q̄ datur Deuter. 30
per fidē, ⌊dicit⌋ Moyses in Deuter. ⌊Ne dixeris in corde tuo⌋ .i. nec cogitare psumas, ⌊quis
ascendet in cœlū⌋ .i. nemo est q in cœlū ascēdere poterit, Noli sic cogitare, qm̄ ⌊id est Christū
deducere⌋ .i. sic æstimare, est dicere q̄d nec Chrūs ascendit, sicq̄ eum deducis ad inferos sicut
& cæteros mortuos, & ita pertineres ad eos, de q̄bus ait in psalmo: Posuerūt me in lacu inferio- Psal. 87.
ri, in tenebrosis & in vmbra mortis. Sed nec dixeris in corde tuo. ⌊Aut quis descendit in abys-
sum?⌋ .i. in infernum seu lymbū. Quasi dicas, Nullus descendit. Noli hoc dicere, quia ⌊hoc est
Christum à mortuis reuocare⌋ .i. hoc esset dicere, ꝙ Chrūs pro hominum liberatione nec mor
tuus esset, nec ad inferos descendisset. Si enim nullus descendit, opus nō fuit Christū mori atq̄
descendere. Hæc expositio glossæ sumpta ex sanctis doctoribus, Lyræ nō placet. Ait eñ circa
hunc locū, ꝙ ista expositio in nullo cōcordare videtur cū scriptura Deuteronomij allegata nec
cū litera sequēti. Ipse ergo exponit hoc modo, Ne dixeris in corde tuo, qs ascendit in cœlū, ne-
gatiue, id est Christū deducere .i. dicere ꝙ nondū venit in mūdū, adductus per obedientiā pa-
tris. Aut qs descēdit in abyssum, negatiue loquendo, hoc est Chrm̄ ex mortuis reuocare .i. dice-
ere ꝙ nō fuit mortuus neq̄ surrexit. Hanc expositionē probat per literā sequentē. Quia si cō-
fitearis in ore tuo dn̄m Iesum venisse in mundū, & in corde tuo credideris ꝙ deus illū suscitauit
à mortuis, saluus eris. Hæc probatio bona esset, si verba ista immediate iungerentur verbis p-
dictis. Verū, qm̄ interponunt alia verba cōplura, videlicet. Sed q̄d dicit scriptura? Prope ē ver- Deuter. 30
bum in ore tuo, & in corde tuo. Hoc est verbū fidei q̄d prædicamus. Et subditur: Quia si confi
tearis in ore tuo, &c. Ex quo patet insufficientia probationis. Deniq̄ q̄tum capio, melior & ver
bis Moysi cōsonantior est expositio glossæ q̄ Lyræ. Et (vt veritas certius elucescat) sciendū ꝙ
Moyses hæc verba inducit ad auferendū impossibilitatē & excusationē de obseruātia legis p
ipsum datæ. Sic nāq̄ habet translatio nr̄a, videlicet translatio Hieronymi. Mādatū hoc quod
ego pcipio tibi, nō supra te est, nec procul positū, nec in cœlo situm, vt possis dicere: Quis no-

E strum

Exod. 31 strum valet ascendere in cœlũ, vt deferat illud ad nos, neq; trans mare positũ, vt dicas: Quis ex D
Deuter. 9. nobis transfretare possit mare, sed iuxta est sermo valde in ore tuo & in corde tuo, vt facias illũ
.i. iam vobis data est lex, & in tabulis scripta digito dei .i. ideo de eius omissione ac transgressio-
ne excusationẽ nõ habetis. Dicit itaq; Lyra, q̃a Deuteronomiũ figura erat nouæ legis, idcirco
ap̃lus iam allegat scripturã hãc figuraľr de noua lege, ad cuius custodiã oẽs tenentur, videlicet
ad excludendũ excusationẽ de p̃uaricatione nouæ legis. Sed huic obuiare videť, q̃d nunc dicit
ap̃lus, Moysen p̃inducta verba dixisse de iustitia fidei. Est ergo pensandũ, q̃ scriptura sacra nõ
semper allegať secundũ sensum totalẽ, pfectũ, seu integrũ, q̃a in eadẽ authoritate scripturæ mul
tæ particulares sentẽtiæ includũtur, & ita scriptura talis allegari põt per determinationẽ ad sen
tentias particulares inclusas. Sic agitur in p̃senti. In p̃dicta eñ scriptura includiť secundũ inten-
tionẽ Moysi, aliq̃nẽ posse in cœlũ ascendere, & in abyssum descendere. Sed hoc credere p̃tinet
ad iustitiã fidei. Ideo bene ait ap̃lus, Moysen ista disseruisse de iustitia fidei etiã ad literã, q̃ si q̃s
Lucæ 24. dixerit impossibilia esse, derogat Chr̃o, q̃ descẽdit ad inferos, & ascendit in cœlos, ob id Moy-
Actorũ 1. ses prohibet dicere, Quis ascendit in cœlũ? ⌊ Sed q̃d dicit scriptura? ⌋ in Deuteronõ. de iustitia fi
Deute. 30. dei. Et respondet. ⌊ Prope est verbũ ⌋ .i. sermo salutis, fideiq; doctrina, ⌊ in ore tuo ⌋ ad loquẽ
dum, ⌊ & in corde tuo ⌋ ad credendũ. Iã enim deus oĩbus obtulit verbũ salutis, ⌊ hoc est verbũ
fidei q̃d p̃dicamus ⌋ .i. verbũ istud, q̃d (teste scriptura) prope est tibi in ore & corde, est verbũ
Chr̃i, vel scriptũ de Christo, quẽadmodũ ipse in Euãgelio loq̃tur: De me ille .s. Moyses, scripsit
Iohan. 5 q̃d nos apostoli euãgelizamus, dicentes. ⌊ Quia si cõfitearis ⌋ o Christiane seu hõ quicunq;, ⌊ in E
ore tuo dñm Iesum ⌋ esse regẽ Messiã, & filiũ dei coram hoĩbus, etiã corã infidelibus, si rõ exi-
gat. Vel si solus es corã deo, ⌊ & in corde ⌋ .i. in intellectu ⌊ tuo ⌋ qui est fidei subiectũ, ⌊ credi-
deris ⌋ fide formata, ⌊ q̃ deus ⌋ pater vel trinitas ⌊ illum suscitauit à mortuis, saluus eris ⌋ salute
Acto. 2. perpetua, de qua ait propheta: Vere in dño deo nostro salus Israel. Chr̃us enim testať: Qui me
Hiere. 3. cõfessus fuerit corã hoĩbus, cõfitebor & ego eum coram patre meo. Et Iohãnes: Quis est q̃ vin
Matth. 10. cit mundũ, nisi q̃ credit, q̃m Iesus est filius dei? ¶ Deinde ostendit Ap̃lus, q̃ vera iustitia habeť
1. Iohan. 5 & exerceť per fidẽ. ⌊ Corde enim creditur ad iustitiã ⌋ .i. corde credẽdo tendit seu proficit ho-
EPIST. mo ad iustificationis adeptionẽ vel augmentationem. Credendo enim meretur homo pecca-
Danie. 6. ti remissionẽ, gratiæ infusionẽ, iustitiæ exercitationẽ. Fides aũt informis disponit ad hæc. Fides
Roma. 3. vero formata .i. charitati vnita, auget ac perficit ista. Per fidẽ enim habitat Chr̃s in cordib⁹ no
Actorũ 15 stris secundũ apostolũ. Secundũ Lucã q̃q;, deus fide purificat corda hominũ, ⌊ ore aũt cõfessio
fit ad salutẽ ⌋ æternã adipiscendã. Quia (vt dictũ est) per cõfessionẽ Christi p̃dictã mereť ho-
Esaiæ. 28 mo vitã æternã. Cõfessio quippe oris, est effectus fidei cordis, quẽadmodũ oratio vocalis, effe-
Roma. 9. ctus est latriæ, & eleemosynaʀ largitio effectus est misericordiæ. ⌊ Dicit eñ scriptura: Omnis
qui credit in illum, nõ cõfundet. ⌋ Hoc in fine p̃cedentis cap. expositũ est. ⌊ Nõ enim est distin-
Acto. 10 ctio Iudæi & Græci ⌋ .i. gentilis fidelis, q̃tum ad cõsequutionẽ salutis & gratiæ Chr̃i. In omni
enim genere, qui timet deum & operatur iustitiã, acceptus est deo, apud quẽ nõ est personaʀ
acceptio. Ideo oẽs generaliter saluanť & iustificanť per fidẽ. ⌊ Nã idẽ dñs omniũ ⌋ rõne ĝnalis F
Hester. 13 dominij, de q̃ scriptũ est: Dñe rex omnipotens in ditione tua cuncta sunt posita. Et alibi: Deus
Iudith. 9 cœloʀ, creator aquaʀ, & dñs totius creaturæ, ⌊ diues in oẽs qui inuocãt illum ⌋ .i. omnium bo
norum atq; pulchroʀ ac desiderabiliũ opulentia plenus, sufficiens ditare oẽs, qui intimo cordis
Psalm. 144 affectu eius pietatẽ implorãt, imo indesinenter ditans hm̃oi. Prope enim est dominus omnib⁹
inuocãtibus eum. ⌊ Omnis enim quicũq; inuocauerit nomen dñi ⌋ .i. ipsum dominũ noĩe de-
signatum, ⌊ saluus erit, ⌋ modo in spe per gratiã, postmodũ in re per gloriã, si tamẽ perseuerã-
Iohelis. 2. ter ac rõnabiliter inuocet. Hoc apud Iohelẽ eñ scriptũ est. ¶ Deinceps probat, q̃ adeptio salu
tis per inuocationem præsupponit fidẽ. ⌊ Quõ ergo inuocabunt eum ⌋ .s. deum vel Christum,
⌊ in quem nõ crediderunt? ⌋ Nequaq̃. Inuocatio enim fidem p̃supponit, sicut alibi dicit ap̃lus:
Hebræ. 0 Accedentẽ ad deũ oportet credere. Sed videť obuiare, q̃d ait saluator Samaritanæ: Vos ad ora-
Iohan. 4 tis q̃d nescitis. Et respondendũ, q̃ Samaritani non habuerunt fidem, q̃ est virtus theologica, si-
cut nec hæreticus discredens in vno articulo fidei, nõ enim receperunt libros prophetaʀ, pro-
pterea nec veraciter adorauerunt. Vnde Chr̃us adiecit: Eos qui adorãt in spũ & veritate ado-
rare oportet. ⌊ Aut quõ credent ei ⌋ .s. deo, ⌊ quẽ nõ audierunt? ⌋ .i. de q̃ nihil dictũ est eis? Fides
2. Cor. 12 enim est ex auditu. Nã (teste philosopho) auditus est sensus disciplinæ. Cum ergo fides nõ ha
beatur nisi p̃ reuelationẽ alterius, oportet vt primũ audiať, vel per loquutionẽ internã ab ange
lo, vel per loquutionẽ exteriorem ab hoĩe. ⌊ Quõ autem audient sine p̃dicante? ⌋ .i. annuntian-
te? Loquitur aũt Apostolus de auditu exteriori per hoĩem, q̃a hoc modo cõmuniter adducti sunt
homines ad fidem. Nihilominus secundum Dionysium quidã gentilium solo angeloʀ mini-
sterio ad fidẽ conuersi sunt. ⌊ Quomodo vero prædicabunt ⌋ .i. qua authoritate vel efficacia p̃
Luc. 24 dicationis officiũ assumẽt vel exequenť hi, p̃ quos alij conuertendi sunt, ⌊ nisi mittãtur? ⌋ à deo
Esaię. 52 qui det eis os & sapientiã, miraculorũq; gratiã? Actus nãq; p̃dicãdi p̃supponit authoritatẽ offi
Naum. 1 cij, ideo oportet vt à deo vel eius vicẽ gerente p̃dicator verbi dei mittatur, ⌊ Sicut scriptũ est:

Quam

A Quā̃ speciosi pedes euā̃gelizantiū pacē, euangelizantiū bona⌋.i. valde decori sunt pedes Esaiæ.52
& gressus atq; affectus apl'oꝝ ꝑdicantiū recōciliationē mūdi factā ꝑ Chrm, & bona seculi
futuri, q̄ oculus nō vidit, nec auris audiuit. Hoc ad literā dictū est de ꝑdicatiōe euāgelicæ Esa.64
legis ꝑ apl'os, qbus dixit saluator: In quā̃cunq; domū intraueritis, primū dicite, Pax huic 1.Cor.2.
domui. Nostra tñ translatio cōtinet sic, Quàm pulchri sup mōtes pedes annūtiantis & ꝑ Matth.10
dicātis pacē, annūtiantis bonū. Ponit enī Esaias singulare loco pluralis. ⌊Sed nō oēs obe Esaie.52
diunt euāgelio⌋.i. annūtiatiōi nr̃æ de Chro fidē recipiendo. ⌊Esaias enī dicit: Dñe, quis
credidit auditui nr̃o?⌋.i. mysteriis Christi, q̄ ego, aliiq; prophetæ à spū sancto audiuim⁹,
& aliis audienda proponimus? Tanq̄ dicat, Pauci credēt. Hoc tñ ad literā de po pulo Iu- Iohā.12
dæoꝝ ꝑdictū est, quoꝝ pauci cōuersi sunt. Vnde in Iohāne legit: Cū tāta signa fecisset co
rā eis Iesus, nō credebāt in eū, vt sermo Esaiæ impleret quē dixit, Dñe, quis credidit au-
ditui nr̃o? ⌊Ergo fides⌋ est ⌊ex auditu,⌋ tā eius q in fide instruitur, quē oportet audire Hebræ.4
ꝑdicantē q̄ eius qui ꝑdicat, quē oportet audiri. ⌊Auditus aūt⌋ qui ad fidē exigitur, est ⌊ꝑ
verbū Chri,⌋ qd venit ad aures corporis, & aperit aures mētis. Nisi enī proponeret ver
bū dei, nō esset auditus, fidē dispositiue inducēs. Ipse vero habitus fidei, nō est nisi à deo ꝑ Psal.18
creationē. ⌊Sed dico,⌋ interrogādo vt magis apte respondeā. ⌊Nunqd nō audierūt?⌋
ꝑdicationē euāgelii, q obedire noluerūt? Quasi dicat, Vtiq; audierūt, qd probat authori
tate Psalmistæ. ⌊Et quidē in omnē terrā⌋ Iudææ, vel in principales plagas terræ ⌊exiuit
sonus eoꝝ⌋.i. ꝑdicatio apl'oꝝ, ⌊& in fines orbis terræ⌋ exierūt ⌊verba eoꝝ, ⌊qa vbiq; ꝑ FINIS.
dicauerūt apostoli ꝑ seipsos & suos discipulos, vt patet in diuersis legēdis & historiis. Io Marci.16
hānes quippe impleuit Chri ecclesiis Asiam, Petrus Italiā, Andreas Achaiam, Matthęus
Aethiopiā, Thomas Indiā, Bartholomæus Armeniā, Paulus totū pene orbē. Hinc enim Esaiæ.52
B scriptū est: Parauit dñs brachiū sanctū suū in oculis oīm gentiū. Et: Viderūt oēs termini Psal.97
terræ salutare dei nr̃i. ¶Deinde ostēdit inexcusabilitatē Iudæoꝝ. ⌊Sed dico⌋ quęrendo.
⌊Nunqd Israel⌋.i. populus Iudęoꝝ ⌊nō cognouit⌋ Christū & eius doctrinā? Pobat au
tē aplus qd vtiq; cognouerūt. ⌊Prim⁹ Moses⌋.i. prophetaꝝ ꝑcipuus, & eius qd iā subdi
tur primus assertor, ⌊dicit⌋ in Deut. ⌊Ego ad emulationē vos adducā, in nō gentē, in gē Deut.32
tē insipientē, in irā vos mittā.⌋ Translatio Hieronymi talis est, Ego prouocabo eos in eo
q nō est populus, & in gēte stulta irritabo illos. Ignis succēsus est in furore meo. Loquit
aūt in ꝑsona dei, vt sit sensus, Ego ad æmulationē.i. inuidiā vos Iudęos adducā, nō effici
enter, sed ꝑmissiue, qūo ꝑ prophetā dico: Propheta cū errauerit, ego dñs decepi prophe Ezech.14
tā illū, in nō gentē.i. gētiles, ita ꝙ eis inuidebitis cū receperint libros prophetaꝝ ac legis,
& in Christū crediderint, sicut iā diu cernimus adimpletū, in gentē insipientē.i. idola co-
lentē, qd est summa stultitia, & diuinoꝝ cognitiōibus destituta. ¶Dicunt aūt gētiles, non Esa.2
gēs. Primo, qm̄ tpe suæ idololatriæ nō pertinebāt ad deū, nec erāt plebs eius. Secūdo, qa Iohelis.3
ob vitæ suæ vtilitatē à Iudæis reputabātur vt canes. Nā Chrs asserit: Nō est bonū sumere
panē filioꝝ, & mittere canibus. Et Moses: Proiicietis ea canib⁹. Vbi ꝑ canes significant Matth.15
gētiles. Vel sic, Ego ad æmulationē.i. inuidiā cōtra Christū vos inducā in nō gentē, in gē Exodi.22
tē insipientē.i. ita vt derelicti à me propter vestrā malitiā, efficiamini nō gens mea, & po
pulus stultus. In irā vos mittā.i. in indignationē & iracūdiā cōtra Chrm & eius discipulos
C mitti à dæmone permittā. Vel, in irā.i. in vindictā iustitiæ meæ, videlicet in pœnā vobis
à Romanis inflictā, mittā vos, effectiue propter pctā in Christū cōmissa. ¶Post hęc ostē
dit aplus authoritate Esaiæ Iudęoꝝ excæcationē propter suā cōtra Christū ꝑuersitatē, &
gentiū illuminationē. ⌊Esaias aūt audet⌋.i. audacter se habet ꝑnuntiādo cæcitatē Iudæ-
orū, illuminationēq; gentiū. Ex qua ꝑnuntiatiōe imminebat ei ꝑsequutio à Iudæis sui tē-
poris, imo & periculū mortis, ⌊& dicit⌋ in ꝑsona Chri. ⌊Inuētus sum⌋ per fidē & cōtē-
plationē, ⌊à nō quærētibus me⌋.i. à gentibus, qui me nō requirebāt, quousq; misi ad eos
apl'os meos, & ita eos misericorditer ꝑueni, ⌊palā,⌋ nō ꝑ speciē, sed per fidē illuminatā, ꝑ
scripturas & signa ⌊apparui his, q me nō interrogabāt⌋.i. ꝑdictis gentibus, qui nō sciscī-
tabātur ab aliis, qūo possent venire ad me. ⌊Ad Israel aūt⌋.i. populum Iudæoꝝ ⌊dicit⌋ Ibidem.
Esaias cap. ꝑmemorato in Chri persona. ⌊Tota die⌋.i. assidue eo tēpore, quo inter Iu
dæos cōuersabar ac docui, ⌊expādi manus meas⌋ corporales ac spūales ⌊ad populū nō
credentē & cōtradicentē mihi,⌋ ingratos, perfidos, atq; blasphemos Iudæos, qbus varia
beneficia spūalia & corporalia ꝑbui, esurientes alēdo, ægros sanādo, ignorātes docendo,
& tandē in cruce pro eoꝝ salute brachia extendēdo. Quia hoc loco dicit Aplus, Israel, Iohā.15
seu Iudæos cognouisse Christū, cōsiderando qūo hoc intelligendū sit. Quidā igitur dicūt
ꝙ legisperiti sciuerunt eū esse Christū, propter miracula & scripturas. Vnde Nicodemus
legisperitus dixit: Scimus quia à deo venisti magister. Nemo enī pt hæc signa facere q̄ tu Iohā.3.
facis, nisi fuerit deus cū illo. Ex inuidia ergo auerterūt populū, ne crederet eū esse Chrm.
Glossa vero affirmat Iudæos sic cognouisse, vt nec rōne nec authoritate cōtradicere po
tuerint, sed nō vere cognouerūt, ita vt menti eoꝝ bene sederet. Thomas dicit (de cuius Matth.2

dicto sæpe miratus sum) idẽ dicit Ambrosius, ꝙ certe nouerũt eũ esse Christũ in lege ꝓ- D
missum vt hominẽ, sed nõ cognouerũt naturã eius diuinã. Verũ cũ Petrus apl'us apertissi-
Acto. 3 me dicat: Fratres, scio quia ꝑ ignorantiã peccastis, sicut & principes vr̃i. Et Paulus: Si co
1. Cor. 2 gnouissent (inqt) nunq̃ dñm gloriæ crucifixissent. Chr̃s q̃q; pharisæos redarguit, ꝙ eius
Matth. 16 aduẽtũ nõ cognouerũt ex vaticinio Danielis, q tp̃s illud determinauit: Faciẽ (inqt) cœli iu
Danie. 9 dicare nostis, signa aũt tẽpoꝝ nõ potestis. Vnde scd̃m Augustinũ, diuino modetamine fa
ctũ est, vt prius Chr̃i aduẽtus eẽt occultus, qm̃ si manifestus fuisset, nemo illũ iudicare aut
occidere ꝓsumpsisset. Hinc igit̃ puto Iudæos sic agnouisse Christũ, sicut cognouerũt dia
boli, q à principio natiuitatis vsq; ad horã passiõis, nũq̃ habuerũt certã & stabilẽ de Chr̃o
notitiã, sed cõiecturalẽ, nutãtẽ atq; ambiguã. Interdũ em̃, visis aliqbus mirabilib' Chr̃i, di
Matth. 4 xerũt: Scimus qs scis. Et: Iesu fili dei, qd venisti torquere nos? Interdũ vero visis humili-
Matth. 8 tatibus & pœnalitatib' eius, æstimauerũt eũ nõ eẽ Chr̃m. Propter q̃d mortẽ eius ꝓcura-
Lucæ. 8 uerũt. Ita Iudæi qñq; verisimiliter suspicabant̃ eũ esse Chr̃m, vt cũ dixerũt: Si tu es Chr̃s,
Matth. 4 dic nobis palã. Quãdoq; aũt scãdalizabant̃ in verbis, factis, ac passiõibus Chr̃i, putãtes eũ
Iohã. 10 nõ esse Christũ. Tandẽ vero, ꝓualẽte inuidia, & sacerdotũ ac legisperitoꝝ ꝑsuasione po-
Matth. 27 pulũ auertẽte, pene oẽs opinati sunt eũ nõ esse Christũ, dicẽtes cõcorditer: Sanguis eius
Iohan. 18 sup nos & super filios nostros. Et: Si nõ esset hic malefactor, nõ tradidissemus eum.

¶ Elucidatio Cap. XI. s. Dico ergo: Nunquid repulit deus pop. suũ? Art. XV.

DE reprobatione Iudæoꝝ iã multa cõmemorauit apl'us, ne ergo ex hoc gẽtiles
occasionẽ acciperẽt spernẽdi ac insultãdi Iudæis, ostẽdit apl'us genus Iudæoꝝ
nõ oĩno esse abiectũ. [Dico ergo] per modũ interrogãtis, vt alioꝝ q̃stioni res
pondeã, [Nunqd repulit deus populũ suum?] Nunqd oĩno abiecit Iudæos? E
[Absit. Nã & ego] Paulus apl'us [Israelita sum] natus [ex semine Abrahã, de tribu Ben
iamin,] filiĳ Iacob. [Nõ repulit] .i. nõ dimisit, sed gratiose vocauit [de' plebẽ suã (Iudai
3. Reg. 19 cã) quã ꝓsciuit] per approbationẽ, .i. quã ꝓdestinauit ad vitã, videlicet aplos & alia multa
millia Iudæoꝝ. Et hoc declarat apl'us ꝑ simile, q̃d cõtigit sub Helia. [An nescitis] .i. scire
& cõsiderare debetis, [in Helia] .i. de Helia propheta, [quid dicit scriptura, quẽadmo-
dũ interpellat] .i. ad iudicandũ inuocat [deũ] zelo iustitiæ, nõ affectu inuidiæ, [aduersus
Israel?] .i. decẽ tribus idololatriæ deditas, dicẽs: [Dñe, prophetas tuos occiderũt] tp̃e
Achab & Iezabel. Qm̃ reprehẽderũt idololatriã eoꝝ, [altaria tua suffoderũt] .i. fundi-
Deut. 16 tus destruxerũt, ne remanerẽt loca cultus diuini. Solebãt aũt filiĳ Israel etiã boni, immo-
3. Reg. 3 lare in excelsis seu locis sublimibus cõstructis illic primo altaribus, [& ego relictus sum
solus] cultor tuus. Putabat nãq; Helias oẽs bonos in Israel fuisse occisos, ꝓsertim prophe
tas, nesciẽs q̃ño Abdias procurator Achab abscõdisset centũ quinquaginta prophetas in
speluncis. Spũs em̃ prophetiæ, nec semꝑ, neq; de oĩbus simul illuminat corda prophetaꝝ,
3. Regũ. 18 qa & donũ prophetiæ nõ inest ꝑ modũ habitus. Vnde cũ Dauid dixisset ad Nathan pro
2. Reg. 7 phetã, q̃ño vellet ædificare domũ dño, statim rñdit: Omnia q̃ sunt ĩ corde tuo fac. Quod
paulo post deus prohibuit. Helisæus q̃q; de muliere Sunamite loquẽs: Anima eius (inqt)
4. Regũ. 4 in amaritudine est, & dñs celauit me. Propterea dicit Gregorius, ꝙ prophetæ ex magno
vsu prophetãdi, quædã dixerũt ꝑ spm̃ propriũ q̃ putabãt se dicere ꝑ spm̃ prophetiæ. Hoc
tñ de scripturis prophetaꝝ veritatẽ nõ habet, qm̃ nihil scripserũt nisi ꝑ spm̃ sanctum, [&
quærũt animã meã] .i. vitã meã extinguere quærũt. Iezabel em̃ cũ suis ministris quære- F
bat Heliã occidere. [Sed qd dicit illi] Heliæ [diuinũ respõsum?] tollẽs eius errorẽ. Dein
3. Regũ. 19 de ponitur respõsio dei. [Reliqui mihi] .i. ad gloriã nominis mei ab idololatria ꝓseruaui
[septẽ millia viroꝝ.] Hoc dicit, vel quia tot erãt determinate, vel ad designãdũ vniuer-
sitatẽ bonoꝝ relictoꝝ. Per septenariũ em̃ vniuersitas, ꝑ millenariũ vero ꝑfectio designat̃.
Porro de mulieribus, & his q infra annũ vicesimũ erãt, deũ colẽtibus, nõ fit mẽtio secũdũ
Nume. 1 cõsuetudinem Hebræoꝝ, qui nec pueros nec fœminas soliti sunt numerare. Hi tñ forsan
plures fuerũt, q̃ viri, maxime, cũ fœminæ soleant esse deuotiores viris, [qui nõ curuaue-
runt genua (sua) ante Baal] deũ Achab & Iezabel. [Sic ergo & in hoc tp̃e] nouæ legis,
Esaiæ. 49 & primi aduẽtus Chr̃i, seu ꝓdicationis aploꝝ, de q̃ scriptũ est: Ecce nũc tẽpus acceptabi
2. Cor. 6 le, [reliquiæ] .i. aliqui pauci ex multis deo relicti .i. à deo cõseruati, [secundũ electionem
gr̃æ] .i. per gratiosam electionẽ, vel ꝑ gr̃am ex diuina electiõe procedente, [saluæ factæ
sunt] .i. liberatæ, vocatæ, & iustificatæ ꝑ Christũ. [Si aũt gratia] .i. si ꝑ gr̃am salutẽ hanc
Tit. 3 cõsequutæ sunt [iã nõ ex operibus] .i. nõ propter merita propria sunt saluatæ. Ideo di-
cit alibi apl'us: Non ex operibus iustitiæ q̃ fecimus nos, sed secundũ suã misericordiã sal-
Iohã. 15 uos nos fecit. Et Chr̃s: Nõ vos me elegistis, sed ego elegi vos. [Alioquin gr̃a iam nõ est
gr̃a] .i. si dicãtur saluæ factæ istæ reliquiæ ꝑ gr̃am, & etiã propter merita, tũc gr̃a nõ erit
gr̃a, quia nõ gratis ꝓstatur, sed erit debitũ. Dictũ est em̃ suprà: Et qui operat̃, merces non
Roma. 4 imputat̃ secundũ gr̃am, sed secundũ debitũ. [Quid ergo] restat cõcludendũ ex his? Hoc
vtiq; q̃d subditur. [Quod quærebat Israel] .i. cõis & maior pars Iudæoꝝ, [hoc non est

cõsequu

A cōsequutus,⌋videlicet ſaluationē verā p Chriſtū,⌊electio aūt⌋.i.p̄dictæ electæ reliquiæ Eſa.6
⌊conſequuta eſt⌋grām iſtā.⌊Cæteri vero⌋Iudæoꝝ⌊excæcati ſunt⌋corde,⌊ſicut ſcri-
ptū eſt:Dedit⌋nō influendo malitiā,ſed pmittendo eandē,⌊illis⌋excæcatis Iudęis,⌊de-
us ſpm̄ cōpunctionis⌋.i.animū inuidioſum eos pungentē ex inuidia Chr̄i ac Chriſtifide-
liū,deditq́ eis hoc modo⌊oculos⌋interiores,⌊vt nō videant⌋.i.rationē obtenebratā,
ne Chriſtū & eius myſteria intelligāt,⌊& aures⌋cordis,⌊vt nō audiāt⌋obediēter p̄dica-
tionē euāgelij,⌊vſq́ in hodiernū diē.⌋Hæc dictio,vt,tenet hic cōſecutiue, non cauſali-
ter.Noſtra trāſlatio cōtinet ſic,Audite audiētes,& nolite intelligere,&videte viſiones,&
nolite cognoſcere.Excæca cor populi huius &c.⌊Et Dauid dicit⌋in pſal.⌊Fiat mēſa eo Pſalm̄.68
rū corā ipſis in laqueū⌋.i.menſa Iudæoꝝ illaqueet eos.Quod & factū eſt.Siue p mēſam
intelligat ſacra ſcriptura,quā Iudęi carnaliter intelligēdo,laqueo dæmonū ſtrangulant.
Siue mēſa,quā Chr̄o crucifixo fecerūt,offerētes ei acetū & fel.Propter quā mēſam meru Iohan.19
erūt illaqueari.Vnde p̄dictis verbis p̄poſuit Dauid in Chr̄i pſona:Et dederūt in eſcā meā Pſal.68
fel &c.Poteſt q́q p mēſam intelligi corporalis mēſa Iudęoꝝ,qñ poſt Chr̄i aſcēſionē con
gregati ſunt in Hieruſalē,vt paſcha celebrarēt & epularent,& anteq̄ egrederent,à Roma
nis obſeſſi ſunt,Quælibet haꝝ mēſa facta ē eis,⌊& in captionē,⌋q̄ capti ſunt ab inuiſibili
bus ac viſibilibus hoſtibus.ſ.dæmonibus q̄tū ad animā,& Romanis q̄tū ad corpa,⌊& in
ſcādalū⌋.i.ruinā de vno pc̄tō in aliud,⌊& in retributionē illis⌋ aliaꝝ pęnaꝝ ipſis inflicta
rū in vltionē ſanguinis Chr̄i.⌊Obſcurent oculi eoꝝ(interiores)ne videāt⌋.i.lumīe fidei
priuent,ne ſuū errorē aut Chr̄i veritatē intelligāt,⌊& dorſum⌋eoꝝ affectū,q more dorſi
onera cordis portat,⌊ſemp incurua⌋à rectitudine iuſtitię atq́ āmore cœleſtiū ad iſta ter
rena.Vel,dorſum eoꝝ ſemp incurua.i.ſeruituti alioꝝ ſubijce eos,ſicut iā cernim⁹ factū, Pſal.80
B qa Iudęi vbiq́ ſeruiūt alijs.Sic em̄ in pſalmo habet:Diuertit ab onerib⁹ dorſum eius.⌊Di
co ergo:Nunqd ſic offenderūt⌋excæcati Iudęi⌊vt caderēt?⌋à ſtatu ſalutis,videlicet vt
ex eoꝝ pc̄tō nulli ſequat vtilitas?⌊Abſit⌋Nō em̄ permitteret deus mala,niſi aliqua bona
cōſequerent ex eo.⌊Sed illoꝝ delicto⌋.i.Iudęoꝝ obſtinatio atq́ pfidia,⌊ſalus ē gētib⁹⌋
.i.occaſionē ſalutis gētilibus p̄buit,qa Iudęis p̄dicationē Chr̄i,& aplōꝝ ſpernētibus,facta Acto.13
eſt iuſta ad gētes traſmigratio,prout in actis Paulus Barnabasq́ dixerūt:Vobis oporte-
bat primū loqui verbū dn̄i,ſed qa repuliſtis illud,ecce cōuertimur ad gentes.Sic em̄ p̄ce-
pit nobis dn̄s,⌊vt illos æmulent⌋.i.quatenus Iudæi imitent gētiles ad fidē cōuerſos,ex-
emplo eoꝝ fidē amplectēdo,ſicut iā particulariter factū ē,& circa finē ſeculi gn̄aliter fiet
cū venerit Helias & reſtituerit oīa.⌊Quod ſi delictū illoꝝ⌋.i.incredulitas Iudęoꝝ,⌊di- Matth.17
uitiæ ſunt mūdi⌋.i.occaſio ſpūalium diuitiaꝝ,videlicet cœleſtiū grāꝝ gētiliū,ſicut iam di
ctū eſt,⌊& diminutio eoꝝ⌋.i.ſi depauperatio vel paucitas Iudęoꝝ ad fidē cōuerſoꝝ,pu
ta apoſtoli,⌊diuitiæ(ſunt)gētiū⌋.i.inſtrumētales cauſæ,p quas ſpūaliter ditatæ ſunt gen
tes,participādo copioſa munera grāæ Chr̄i,⌊q̄to magis plenitudo eoꝝ?⌋.i.omnimoda
& plena cōuerſio Iudęoꝝ,in fine mūdi futura,vtilis tūc erit alijs?Bonū em̄ eſt potior cau Acto.22
ſa boni,q̄ malū.⌊Vobis em̄ dico gētibus⌋ad fidē cōuerſis,⌊q̄diu quidē ego ſum gentiū
aplūs⌋.i.ad gētiū cōuerſionē ſpecialiter deputat⁹.Sicut dn̄s aiebat ad me:Vade,qa ad gē
tes longe mittā te.Hoc aūt fuit toto tpe p̄dicationis meæ,⌊miniſteriū meū honorifica-
C bo⌋.i.apoſtolatus mei officiū.ſ.actū p̄dicatiōis reuerēter implebo,faciēdo vltra debitū,
intendēdo videlicet nō gentiū ſolū,ſed & Iudęoꝝ cōuerſioni,⌊ſi q̄ modo(.i.aliq̄ modo)
ad æmulandū⌋fidē meā⌊prouocem⌋verbis,ſignis ac moribus,⌊carnē meā⌋.i.Iudęos
mihi carnali affinitate coniunctos,⌊& ſaluos faciā⌋diſpoſitiue ac inſtrumētaliter⌊aliq̄s
ex illis.⌋Scio em̄ me nō oēs poſſe cōuertere,cū hoc ī fine mūdi futuꝝ ſit.⌊Si em̄ amiſſio⌋ Zacha.10
.i.perditio⌊eoꝝ recōciliatio eſt mundi⌋.i.gentiliū occaſionaliter,⌊q̄ aſſumptio⌋.i.quis
erit fructus electoꝝ Iudæoꝝ ad fidē,⌊niſi vita ex mortuis?⌋.i.ſpūalis viuificatio gentiū,
à morte peccati reſurgentiū,per p̄dicationē electoꝝ Iudæoꝝ,videlicet apoſtoloꝝ?Ma
gis em̄ proficere debet electoꝝ aſſumptio,q̄ reproboꝝ repulſio.¶Deniq́,quod Iudæi
quādā habilitatē habeāt ad cōuerſionē,nec de eis deſperandū ſit,maniſeſtat apoſtolus p
ſimilitudinē delibationis & maſſæ,radicis quoq́ & rami.Delibatio aūt eſt modicū quid
de re aliqua ſumptū,ad experiendū valorē totius.Itaq́ ait.⌊Quod ſi delibatio ſancta
eſt⌋.i.ſi paruus grex ex multitudine Iudęoꝝ ad grām dei aſſumptus,videlicet ordo apo
ſtoloꝝ & alioꝝ ex Iudaiſmo credētium,ſanctus eſt,⌊& maſſa⌋.i.tunc etiā tota multitu-
do poterit ſanctificari.⌊Et ſi radix ſancta⌋.i.cū ipſi patriarchæ & prophetæ,de quibus
velut de radicibus pullulauit plebs Iudæorū,fuerint ſancti,⌊& rami⌋.i.nati ex eis pote- Eci.44
runt ſanctificari.Hæ ergo ſimilitudines intelligēdæ ſunt,q̄tū ad potentiā ſeu aptitudinē,
nō quantū ad actū,quia & delibatio,maſſa,radix,& ramus nō cōueniunt hoībus,niſi me
taphorice.¶Deinceps apoſtolus reprimit gentes à cōtemptu Iudæorū,eo q̄ gentes per
fideles Iudæos cōuerſi ſint.⌊Quod ſi⌋.i.quāuis⌊aliqui ex ramis⌋.i.populo iſto ex pa-
triarchis nato,⌊fracti ſunt⌋.i.à fide & gratia patriarcharū alienati ac mortui,⌊tu autē⌋ Matth.21

gentilis ⌊cũ oleaster esses⌋.i.propter pctã tua, similis oliuæ syluestri, amaræ ac sterili ⌊in D
sertus⌋.i. diuina miseratiõe incorporatus, atq; p grãm adunatus ⌊es in illis⌋.i.in ramis
sanctis ac stãtibus.s.apl'is, cæterisq; electis Iudęis. Vel, in illis.i.loco ramorũ fractorũ, ⌊&
Psalm.51. socius radicis⌋.i.collega & cõsors seu particeps patriarcharũ, imitãdo fidẽ ipsorũ ⌊& pin
1.Petri. guedinis oliuæ⌋.i.socius spũalis opulẽtiæ, cõsolatiõis & grãæ apl'orũ seu electorũ Iudęorũ,
quorũ quilibet erat sicut oliua fructifera, in domo dei ⌊factus es. Noli gloriari⌋inaniter &
superbe ⌊aduersus ramos⌋fractos.i.infideles Iudæos, quasi nõ possent reparari. ⌊Quod si
gloriaris⌋cõtra illos inaniter, ecce dico tibi verbũ, p qd poteris errorẽ tuũ aduertere ⌊nõ
tu radicẽ⌋.i.plebẽ Iudaicã ⌊portas⌋eã sustẽtãdo aut roborãdo, ⌊sed radix⌋.i.plebs ista
portat ⌊te⌋docẽs ac roborãs te in via Chri. Gentiles enĩ ex Iudęis spũaliter nati sunt, re
cipiẽdo p eos fidẽ & euãgeliũ Chri, idcirco nõ debẽt insultare Iudęis. ¶ Deinde apl'us sol
uit obiectionẽ gẽtiliũ arguentiũ se posse gloriari cõtra ramos fractos, quũis nõ cõtra radi-
ces, ramosq; stãtes. ⌊Dicis ergo⌋tu gẽtilis, ⌊Fracti sunt rami⌋.i.Iudæi à grã exciderũt,
Esa.7 ⌊vt ego inserar⌋scdm modũ iã declaratũ. ⌊Bene⌋.i.ita fit, & verũ dicis. Nã ⌊ppter in-
credulitatẽ⌋suã & cordis obstinationẽ ⌊fracti sunt, tu aũt fide⌋virtute & merito fidei ti-
bi cõcessæ ⌊stas⌋corde erectus ad deũ. Veruntñ ⌊noli altũ sapere⌋.i.supbire, vel de teip-
so sublimiter qd sentire, pferẽdo te illis, quasi tu tñ dilectus sis deo, vt deus pmiserit illos frã
gi, quatenus tu insereris. Illi enĩ fracti sunt directe & p se, ppter suã incredulitatẽ, sed ppter
tuã insertionẽ fracti sunt indirecte & occasionał'r, ⌊sed time⌋iudicia dei, filiali ac casto ti-
more. Hoc qd dictũ ẽ, Noli altũ sapere, qdã allegare solẽt aduersus studiosos, q libros dif
ficiles & psundos legere solẽt, nõ intelligẽtes mẽtẽ apl'i, neq; pẽsantes formã & finẽ intro
Psal.130 ductiõis horũ verborũ. Aliqui tñ ambulãt in mirabilib⁹ sup se, qbus melius eẽt circa ppri- E
orũ vitiorũ eradicationẽ, atq; dñicę passiõis meditationẽ occupari assidue. Cur aũt gẽtilis
Matth.8 cõtra Iudæo supbire nõ debeat, subdit. ⌊Si enĩ deus naturalib⁹ ramis⌋.i.Iudæis filiis pro
phetarũ ac patriarcharũ, q rõne originis videbant specialr ptinere ad numerũ electorũ, q
à Chro appellati sunt filij regni, ⌊nõ pepercit,⌋sed eos ppter superbiã dereliquit & spre
1.Iohan.2 uit, vide ⌊ne forte nec tibi parcat⌋q alienigena eras & oleaster. Ex pinductis infert apl'us
saluberrimã admonitionẽ. ⌊Vide ergo⌋o gẽtilis Chriane.i.diligẽter cõsidera ⌊bonita-
Psal.100 tẽ⌋.i.misericordiã ⌊& seueritatẽ⌋.i.rigorẽ iustitię ⌊dei⌋vt dicas veraciter cũ Psalm. Mi
Psalm.24. sericordiã & iudiciũ cantabo tibi dñe. Et rursus: Vniuersæ viæ dñi miscdia & veritas, ⌊in
eos qdẽ q crediderũt⌋peccãdo & pœnã debitã sustinẽdo.s.in Iudęos, vide ⌊seueritatẽ⌋
.i.districtã dei iustitiã, q illos iuste reliquit, ⌊in te aũt⌋ad Chrm cõuersõ, vide ⌊bonitatẽ
dei⌋.i.clemẽtiã dei, ⌊si pmaseris in bonitate⌋.i.in bona & virtuosa cõuersatiõe ⌊Alioqn
& tu excideris⌋à mystico corpe Chri, atq; à radice ac oliua pdictis, erisq; stirps inutilis,
& igni traderis. Cũ ergo ignoremus an pmãsuri simus in bonitate, oportet nos semp eẽ
Iohan.15 timoratos atq; solicitos, attẽdẽtes & vigilãter implẽtes illud Deut. Custodi temetipm, &
Deuter.4 animã tuã solicite, & ne obliuiscaris verborũ dei tui, cunctis diebus vitę tuæ. ⌊Sed & illi⌋
fracti rami, infideles Iudęi ⌊si nõ pmãserint⌋finaliter ⌊in incredulitate, inserent⌋cõsor-
rio electorũ seu radici suæ, vcз patriarchis, & erũt veri filij eorũ nõ solũ carnali origine, sed
Iob.8 fide ac ope, ⌊potẽs ẽ enĩ deus⌋cui nihil difficile ẽ, ⌊iterũ inserere illos⌋impios iustificãdo
Esaię.43 ideo desperãdũ nõ est. ⌊Nã si & tu⌋gẽtilis ⌊ex naturali excisus es oleastro⌋.i.à cõuersa- F
tiõe vitiosa & sterili liberat⁹, & p hoc à reipso mutatus, q eras oleaster naturalis p similitu
dinẽ, qm in gẽtilitate natus ac enutritus fuisti, ⌊& cõtra naturã⌋.i.solitũ cursum naturæ,
Matth.15. q nõ solet surculũ malũ inserere arbori bonę, ⌊insertus⌋.i.intime recopulat⁹ ⌊es⌋p fidẽ,
charitatẽ & grãm ⌊i bonã oliuã⌋.i.oliuæ bonę, pingui & fructuosæ, vcз sctis patriarchis,
atq; apl'is spũali pinguedine, internæ cõsolatiõis, syncerissimæ contemplatiõis ac seruidæ
dilectiõis copiose repletis, ⌊quãto magis hi, q(sunt) secundũ naturã⌋.i.Iudæi q sunt natu-
rales rami, vt patuit, ⌊inserent⌋.i.incorporabuntur ⌊suæ oliuæ⌋.i.populo suo electo, si
nõ pmãserint in incredulitate. Nẽpe (vt ait Origenes) facilius eẽ videt ppriæ arboris ra-
mos suæ radici reddere, quã inserere alienos. Si ergo gẽtiles inserti sunt fidei apl'orũ ac pro-
EPIST. phetarũ, multo facilius Iudæi inseri poterunt, si tñ fecerint, quod in se est. ⌊Nolo enĩ vos
ignorare (o) fratres mysteriũ⌋.i.diuinũ secretũ, seu occultũ dei iudiciũ, ⌊hoc⌋qd subdit,
⌊vt nõ sitis vobisipsis⌋.i.in proprijs oculis ⌊sapiẽtes, qa cæcitas ex parte⌋.i.q spũalis ex
Hiere.33. cæcatio ⌊cõtigit in Israel⌋.i.in populo Iudæorũ, q cæcitas duratura est, ⌊donec plenitu
do gentiũ⌋.i.vniuersitas gentiliũ pdestinata, ⌊intraret⌋statũ salutis, & Chri ouile. ⌊&
sic⌋ingressis gẽtilibus, ⌊omnis Israel⌋.i.totus populus Iudæorũ ⌊saluus fieret⌋credẽdo
in Christũ. Quod erit circa terminũ mũdi, pdicãtibus Helia & Enoch, q patefacta Anti-
christi nequitia, populũ Iudæorũ tunc superstitem existentẽ cõuerteret, quemadmodũ
Malach.4 per prophetã dñs protestat: Ecce ego mittã vobis Heliã prophetã, anteq̃ veniat dies dñi
magnus & horribilis, & cõuertet cor patrũ ad filios, & cor filiorũ ad pñes, de q etiã finali
Osee.3 Iudæorũ cõuersione & lõga eorũ interim desolatiõe scriptũ est p prophetã: Dies multos

sedebũt

A sedebũt filij Israel sine rege & sine principe,& sine sacrificio,& sine altari, & sine Ephot,
& sine Teraphin.Et post hæc reuertent filij Israel,& quærẽt dñm deũ suũ, & Dauid re-
gẽ suũ,& pauebũt ad dñm,& ad bonũ eius in nouissimo dierũ.Per Dauid aũt oẽs intelli Esa.59
gũt Chrm.⌊Sicut scriptum est⌋apud Esaiã scdm trãslationẽ Septuaginta. ⌊Veniet ex
Sion⌋.i.ex populo Iudęorũ nascet & egrediet Chrũs,⌊q eripiat⌋modo,quantũ ad ali-
quos,⌊& auertat⌋in fine mũdi cõiter⌊impietatem⌋.i.infidelitatẽ &cętera vitia ⌊ab Ia
cob⌋.i.à populo Iudæorũ.⌊Et hoc illis à me testamẽtum⌋.i.euãgelica lex seu firma pro
missio hęreditatis æternæ dabit Iudæis à me ⌊cũ abstulero pctã eorũ⌋in fine mũdi cum
cõuertero eos ad Chrm.Sic eñ alibi scriptũ est: Reuertet & miserebit nri. Deponet oẽs Matth.9
iniqtates nras & proijciet in profundũ maris oĩa pctã nostra. ¶Porro trãslatio Hiero- Esaiæ.59
nymi talis est: Timebunt q ab occidẽte nomẽ dñi,& q ab ortu,gloriã eius,cũ venerit qsi
torrẽs violẽtus, & venerit Sion redẽptor,& eis q redeunt ab iniqtate in Iacob.Hoc fœ-
dus meũ cum eis.⌊Scdm euãgelium qdẽ⌋.i.ppter euãgeliũ Chri,cui cõtradicunt,sunt
Iudæi iam ⌊inimici⌋deo & bonis hoĩbus. Et hoc ⌊propter vos⌋.i.ad vestrã vtilitatẽ, Lucæ.3
quia(vt dictũ est)ideo pmisit eos deus excæcari,vt eorũ excæcatio esset occasio illumina
tionis Gentilium,⌊scdm electionẽ autẽ⌋.i.propter grãm eligẽtis,sunt qdam eorũ ⌊cha- Esaiæ.6
rissimi⌋deo.i.singulariter prælecti,sicut Apli, ⌊propter patres⌋.i.vt promissiões factæ Iohan.
patriarchis,implerent,in his electis reliquijs Iudæorũ. Vel, scdm electionẽ.i.ob exhibi-
tionẽ beneficiorũ dei eis collatorũ,& qa ad cultum dei specialr deputati fuerunt,sunt cha
rissimi.Et hoc propter patres.i.qa de semine patriarcharũ sunt.Cur aũt propter patres
sint charissimi scdm electionẽ subiungit:⌊Sine pœnĩa eñ⌋.i.sine variatiõe propositi &
B dolore ⌊sunt dona⌋dei gratuita ⌊& vocatio dei⌋q vocat,vel vocare decreuit,electos
ad grãm,hoc est,deus nõ pœnitet de hoc qd aliqbus Iudæorũ decreuit atq; promisit sa-
lutẽ cõferre.Idcirco sicut promisit patriarchis conuersionẽ Iudæorũ, sic fiet.Vnde scri-
ptum est:Porro triumphator in Israel pęnitudine nõ flectet.Neq; eñ homo est,vt agat 1.Reg.15
pœniam.Et Iacobus:Apud quem non est trãsmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Iacobi.1
Quod ergo in Genesi ait: Pœnitet me fecisse hoĩem, metaphorice dr.Sicut & illud: Ta- Gene.6
ctus dolore cordis intrinsecus.Vel sic: Sine pœnĩa eñ hoĩs præcedente,sunt dona dei, Ibidem
& vocatio ad fidẽ.Non eñ propter meritum proprium qsq; ad fidẽ vocat, grãmq; pri-
mam sortitur. ¶Ponit præterea sanctus Aplus cõuenientiã quandã ad declarãdum,
Iudæi tandẽ misericordiã cõsequent.⌊Sicut eñ aliquãdo⌋.s.tpe idololatriæ vestræ ⌊&
vos⌋Gentiles ⌊nõ credidistis deo⌋sed idolis, ⌊nunc autẽ tpe euãgelicæ prædicatiõis,
⌊misericordiam⌋.i.grãm dei ⌊cõsecuti estis propter illorũ⌋vz Iudæorũ ⌊incredulita
tem⌋.i.occasione incredulitatis eorũ. Quia illorũ damnatio & excisio fuit occasionalr Acto.13
vestra salus,atq; insertio,sicut ostensum est,⌊ita & isti⌋Iudæi ⌊nunc⌋tpe græ,⌊nõ cre
diderunt in vestrã misericordiã⌋.i.nõ crediderunt quod veraciter misericordiã conse-
cuti essetis.Vel,nõ crediderunt.i.credẽdo nõ peruenerunt in vestrã miam.i.fidẽ &gra-
tiam à deo vobis clementer exhibitã,⌊vt & ipsi misericordiã cõsequantur⌋hoc est,mi Deut.7
seratio vobis impensa fiat eius miserationis acquirendæ occasio. Qm deus,q nunc mi- 14.25
sertus est Gentibus tandẽ dignum ducet misereri Iudęis,q olim fuerunt populus pecula Matth.20
C ris.Sic ergo de Iudæis & Gentibus factum est.⌊Conclusit eñ⌋.i.esse cõuicit,seu cõclu-
di pmisit ⌊deus oĩa⌋.i.genera hominũ.s.Iudæos & Gẽtiles ⌊in incredulitate⌋Vterq;
eñ populus multoties idolis deseruiuit,⌊vt omniũ misereat⌋.i.quosdã ex oĩbus illis cõ 1.Timo.2
uertet ac saluet.Hæc dictio,vt,tenet hic cõsecutiue,nõ causalr, qa nõ ideo pmisit deus il
los errare,vt misereret eis.Sic eñ nostra malitia esse directa causa glorificatiõis,seu ma-
nifestatio pietatis diuinæ,& ita placeret deo.Indirecte tñ est cã eius,vt dictum est,scdm
quod bonus deus nõ permitteret mala, nisi bona elicerẽtur ex malo. Ex cõsideratione
insuper mirabiliũ,quæ de prædestinatiõe,ac reprobatiõe,& eorũ quæ sequunt ex illis in-
ducta sunt,admirãs Apls,stupẽs ac tremẽs exclamat: ⌊O altitudo⌋.i.sublimis profundi EPIST.
tas,& profunda sublimitas ⌊diuitiarũ⌋.i.plenitudinis ⌊sapiæ⌋quãtum ad diuina & supe
riora ⌊& sciæ⌋quãtum ad humana ac inferiora ⌊dei⌋oĩa cognoscẽtis.Cuius notitia q-
uis in se vna & simplex cõsistat,multis tñ noĩbus designat scdm diuersitatẽ eorũ q cogno
scunt.Quãta aũt sit altitudo sapiæ & sciæ dei,ex scriptura aliq mõ innotescit.Ait eñ Psal Psal.47.146.
mista: Magnꝰ dñs nr,& sapiæ eius nõ est numerus.Itẽ:Mirabilis facta ẽ sciẽtia tua ex me Psal.138
cõfortata ẽ,& nõ potero ad eã.Altitudo ãt diuitiarũ sapiæ dei aliud nõ est,nisi sapĩa dei al
tissima atq; plenissima,⌊q incõprehẽsibilia sunt iudicia eiꝰ⌋siue p iudicia dei intelligamꝰ
dispositiões rerũ seu decreta dei de rebꝰ,scdm qd dispositiões istę sunt in mẽte diuina,siue
effectꝰ diuinę iustitię,qs deꝰ iudicãdo efficit in rebꝰ.Certũ ẽ,q iudicia ista oẽm capacitatẽ
mẽtis hũanę prorsus excedũt,quẽadmodũ sapĩa,scĩa & iustitia vñ procedũt. Propter qd
scriptũ ẽ: Fortissime,magne & potẽs,deꝰ exercituũ nomẽ tibi,magnus cõsilio,& incõpre Hiere.32
hẽsibil cogitatu,Iob qq; ait:Digne eũ inuenire nõ possumꝰ,Magnꝰ fortitudine & iudicio Iob.37

&iustitia,& enarrari nõ põt. Ideo timebunt eum viri,& nõ audebunt cõtemplari oẽs, D
q sibi vident sapientes,⌊&⌋ quàm ⌊inuestigabiles⌋ sunt ⌊viæ eius⌋ .i.processus seu ex-
ecutiões opeꝝ diuinoꝝ,qa nec modum emanatiõis reꝝ à deo,nec gubernatiõis,nec mo
dum beatificatiõis electoꝝ intelligere possumus. Ideo Salomon dicit: Cunctæ res diffi-
Eccls.i ciles,nõ põt homo eas explicare sermone. ⌊Quis eñ cognouit sensum dñi?⌋.i.dictamẽ
Sapiæ.9 intellect⁹ diuini de reb⁹ vc3, qd deus de creaturis suis facere cogitauit,qd de singulis sen
Esa.40 tiat,qd de oĩbus intra se iudicet:nescit quoq; homo an amore dignus sit, an odio. Ideo
Eccles.9 in libro Sapiẽ legitur: Sensum tuum dñe qs sciet,nisi tu dederis sapiam , & miseris spm
Sap.9 tuum de cœlis? ⌊aut qs consiliarius eius fuit⌋ hoc ẽ,qs dedit deo cõsilium de dispositio-
nibus & productiõibus rerum? Nullus plane,qa nõ indiget alicuius auxilio , aut doctri-
na. ⌊Aut qs prior dedit illi⌋ hoc est,qs aliqd perfectiõis cõtulit deo, existens ante eum,
Iohelis.1 ⌊& retribuetur ei⌋ à deo donum cõdignum? Nullus vtiq; qa oĩa alia habẽt à deo qcqd
habent boni,& sunt. Hoc sumpsit Apostolus ex eo qd scriptum est in Esaia: Quis audiuit
Esaiẽ.40 spm dñi,aut qs cõsiliarius eius fuit,& ostẽdit illi? Cum quo iniit cõsilium, & instruxit eũ,
1.Cor.11 &c. ⌊Qm ex ipo,& per ipm,& in ipo sunt oĩa.⌋ De huius verbi intellectu multa dici
possent,sed breuiter dico,q deus est cã reꝝ in triplici genere causandi. Est eñ cã efficiẽs,
cã formalis,formans seu exemplaris,& cã finalis. Dicit aũt cã efficiens rõne potẽtiæ,qua
cuncta creauit: causa exemplaris,rõne sapiæ,qua vniuersa disposuit & distinxit,cã finalis
rõne bonitatis,qua oĩa ad seipm reducit , cõseruat, & ad proprios fines inclinat. Qm er-
Psalm.32 go potentia attribuitur patri,sapia filio,bonitas spiritui sancto,idcirco quod dr , ex ipo, E
Iohan.1 proprie refertur ad patrem,quod vero adijcitur,per ipm,refertur ad filium (Omnia eñ
facta sunt per ipm) Et qd subdit,in ipo,refertur ad spm sanctũ, cui rõne clemẽtiæ cõpe-
tit res conseruare, pficere,inclinare ad optima. Et ita in verbis Apli notatur trinitas pso
naꝝ,& distinctiua proprietas causalitatis eaꝝ. Veruntñ cum vnaquæq; diuina persona,
sit verus creator,perfecta cã oĩm rerum,& vnicuiq; eaꝝ cõueniat potentia,sapia, & bo
nitas,ideo de qualibet trium personaꝝ intelligi põt,qm ex ipa,& per ipam, & in ipa sunt
oĩa. Nam & quælibet eaꝝ est oĩm rerum cã efficiens creando,exemplaris,scdm æternã
rõnẽ ideã seu spẽm producendo,finalis vniuersa propter debitum finẽ,&maxime pro-
pter vltimum finem,agendo & cõseruãdo . De hoc primo sententiaꝝ aptior locus est.
⌊Ipsi⌋ deo vni ac trino,⌊honor & gloria in secula seculoꝝ,Amen.⌋ Nil iustius,nilq; ad
promerendum efficacius , q vt toto corde optemus deum ab omnibus honorificari &
glorificari,totisq; viribus faciamus hoc ipsum.

¶Elucidatio capli.XII.scilicet. Obsecro itaq; vos fratres &c.
Articulus decimussextus.

EPIST. POst reductionem Romanorum ad sanctam cõcordiam,iam instruuntur in mo
ribus. ⌊Obsecro itaq;⌋ per sacrum aliquod rogo ⌊vos fratres⌋ videlicet ⌊per
Matth.13 miam dei⌋ hoc est,per pietatem ac bonitatem diuinam,vt propter dignitatem
ac reuerentiam eius acquiescatis petitioni meæ. Vel, per miam dei.i.per effe-
1.Cor.7. ctum diuinæ pietatis.s.per grãm dei,mihi & vobis impensam. Potius autem dicit obse-
cro quàm iubeo,qa (vt Seneca ait) generosus est animus hoĩs,& facilius ducitur q trahi- F
Philem.b tur. Vnde & Philemoni scribens Apostolus: Fiduciam (inqt) multam habens imperandi
tibi,propter charitatem magis obsecro, ⌊vt exhibeatis⌋.i. agatis & spõte offeratis dño,
⌊corpora vestra⌋ non solum exteriora vestra, ⌊hostiam viuentem⌋.i. viuifice mortifi-
catã,& mortifice viuificatã,quatenus corpa vra fiant hostiæ per carnalium desiderioꝝ
Coloss.3 mortificationem seu extirpationem. Iuxta illud: Mortificate membra vra, q sunt super
Psalm.41 terram. Et iterum: Qm propter te mortificamur tota die. Sint vero hostiæ viuentes per
operationes virtuosas vitam æternam mercantes ⌊sanctam⌋ carnalibus sordibus expur
gatam ⌊deo placentem⌋.i ad vltimum finẽ deiq; gloriam, ordinatam ⌊rationabile⌋.i.
discretum ac moderatum sit ⌊obsequium vestrum⌋ quod deo offertis in corporis vestri
castigatiõe,ne caro vltra vires maceret & debilitet, sicq; de cætero opeꝝ bonoꝝ instru
mẽtũ esse nõ possit,& ne nimis delicate tractet,aut minus iuste affligat. Cũ eñ corpus sit
animæ instrumẽtũ,regẽdum est scdm exigẽtiã vtilitatemq; animę,vt tñ affligat in par-
cimonia cibi,potus,somni,vestitus,& omniũ exterioꝝ cõsolationũ,qtũ anima ferre pt,
sine corpis defectiõe. Idcirco discretio summe necessaria ẽ, q ẽ mr & custos ac fotrix vir
Leui.2 tutũ. Propterea eñ scriptũ & iussum ẽ. In oĩ oblatiõe offeres sal. Et Chrũs: Habete (in-
Marci.9 qt) in vobis sal. Hinc etiã scriptũ est p Hieremiã: Quia plus fecit q potuit. Idcirco periit.
Hiere.48 Corporalis igit exercitatio moderãda est scdm qd expedit profectui aĩæ in interioribus
suis. ⌊Et nolite cõformari⌋ affectu,actu,cõsensu,aut siĩi mõ ⌊huic seculo⌋.i.mũdanis &
Iacobi.4 vanis hoĩbus. Amicitia eñ hui⁹ mũdi,inimica ẽ deo. Qui ergo voluerit amic⁹ hui⁹ mũdi
1.Iohan.2 fieri,inimic⁹ dei cõstituet. Ideo monet Iohãnes: Nolite diligere mũdũ,neq; ea q in mũdo
sunt ⌊sed reformamini⌋.i.amissã dei siĩitudinẽ,rursus acqrite ⌊in nouitate sensus vri⌋.i.
adipiscẽ

A adipiscendo spũalem atq; internã mentis vestræ innouationẽ. Deformati em̃ sumus in Gene.3
primo parẽte pdẽdo originalẽ iustitiã, p quã deo assimilabamur, & incurrẽdo originale
pctm̃ & vulnera aiæ, qbus primo parẽti lapso cõformamur. Iubemur ergo exuere vete- Coloss.3
rem hoiem cũ actibus suis, & induere nouum q̃ scdm deũ creatus est, vt renouet, sicut
aquilæ iuuetus eius, obtinẽdo quotidie virorẽ virtutũ, & gratæ cœlestiũ recentẽ de- Psal.103.
corẽ, sicq; redeamus ad pristinã baptismatis innocẽtiã, atq; originalis iustitiæ cõformita
tem. Hoc est q̃d in prima canonicã admonet beatissimus Petrus: Deponẽtes oẽm mali- 1.Petri.2
tiã, quasi modo geniti infantes rõnabiles, lac concupiscite, vt in eo crescatis in salutẽ. Et Threñ.5
Hieremias: Innoua dies nr̃os sicut à principio. Sic itaq; reformari studete, L vt pbetis J Psal.33
.i. experimẽto discatis & experiri possitis p gustũ spũs sancti habitãtis in vobis, L quæ sit 1.Thess.4
voluntas dei J .i. q̃d deus velit, q̃d deo cõplaceat, cuius vtiq; voluntas L bona J est, q̃a nõ Mich.6.
vult nisi bona, L & beneplacens J electis fidelibus & amicis, q̃ sunt vnũ cum deo per vnio
nem affectuum, L & perfecta J .i. sanctissima, & cũctis rebus pstantior. ¶ Aduertẽdum ãt Coloss.3
q̃ voluntas dei q̃nq; accipit pro potẽtia siue actiõe volitiua existẽte in deo qua vult, quæ
semp implet. De q̃ ait per Esaiã: Consiliũ meũ stabit, & ois voluntas mea fiet. Et Psalmi- Esaiæ.46
sta: Oĩa quæcũq; voluit dñs, fecit. Hæc est voluntas beneplaciti, & scdm hãc acceptio- Psalm.134
nẽ volũtatis diuinæ pcedit expõ iam inducta. Scdo, voluntas dei, dr̃ id q̃d vult, vel signũ
voluntatis diuinæ. Sicq; pceptũ & cõsiliũ dicunt voluntas dei, quæ nõ semp impletur.
Ideo petimus eã impleri, dicẽtes: Fiat voluntas tua, sicut in cœlo & in terra. Et de hac Matth.6
quacũq; voluntate pt exponi lr̃a, hoc modo: Probetis, p executionẽ, quæ sit volũtas dei
.i. iussio, cõsultio, prohibitio volũtatis diuinæ, q̃ iussio, cõsultio &c. est bona inquãtum cõ
B cernit bona naturæ, & statũ incipiẽtiũ. Est & beneplacẽs deo ac bonis hoĩbus, prout re-
spicit bona gr̃æ, & statũ proficientiũ. Est q̃q; pfecta scdm q̃d respicit bona gloriæ quę iu
bet finalr̃ appeti, & statũ pfectoꝝ. Qui aũt sanctã atq; internã vitã ducit, experimẽtaliter Esaiæ.58
noscit, & gustat q̃d placeat, & q̃d displiceat deo. Dum em̃ remorsum nõ habet, sed deo
solicite deseruit, & delectat in ipso, oẽ pctm̃ detestãs, tunc spũs sanctus perhibet ei testi- Iohã.12
monium q̃d voluntas sua vnita & cõcors sit deo. Vnde ait Saluator: Si q̃s voluerit vo-
luntatẽ dei facere, cognoscet de doctrina, an ex deo sit. ¶ Deinceps iubet Apl̃s vt oẽe
obsequiũ, & exercitiũ nostrũ internũ sit rõnabile seu discretũ. L Dico em̃ J .i. pcipio, L per
grãm quæ data est mihi J hoc ẽ, Aplica authoritate mihi gratiose collata, L oĩbus q̃ sunt
inter vos J Iudæis & Gentibus ad fidẽ cõuersis, L nõ plus sapere, q̃ oportet sapere J .i. nõ
magis inuestigare, discutere, cõtemplari diuina mysteria, fideiq; arcana, q̃ oportet vel
expedit, quã scriptura docet, q̃ intellectus vester capere valet. Propter q̃d Dionysius &
Damascenus testant: Non est audẽdum aliq̃d de supersubstãtiali deitate asserere, præter
ea quæ nobis in sacris eloquijs tradita sunt. ¶ Deniq; scrutator maiestatis opprimetur à Prouer.25
gloria, tanquãm temerarius & psumptor. Idcirco legitur: Altiora te ne quæsieris, & for Eccl.3
tiora te ne scrutatus fueris, sed quæ præcepit tibi deus, illa cogita semper. Per hæc tñ & si Iohã.15.
milia nõ prohibet humilis pscrutatio, profunda & diligens inq̃sitio sacræ scripturę in lo
cis difficilibus, & in his quæ hmõi loca concernunt, cum dicat Psalmista: Mirabilia testi-
monia tua, ideo scrutata est ea anima mea. Sed semper in tali studio imitẽdum est auxi- Ibidem.
C lio gr̃æ dei. Propter quod ait idem Psalmographus: Reuela oculos meos, & cõsiderabo
mirabilia de lege tua. L sed sapere ad sobrietatẽ J .i. temperate L & vnicuiq; J vr̃m pcipio Titum.1
sapere, L sicut deus diuisit mensurã fidei J .i. scdm modũ, quẽ fides docet esse seruãdum
in hoc, vt. s. vnusq̃sq; secundum exigẽtiam sui officij occupet se in perscrutatione diuino
rum. Vel, secundum mensuram fidei .i. secũdum qualitatẽ donoꝝ quæ per fidẽ pr̃stant.
Qui em̃ maiora dona sapiẽ & sciæ receperunt, profundi inuestigare possunt diuina, q̃
simplices, imo vt asserit Dionysius, q̃ vni cibus est, hoc alteri est venenũ. ¶ Quod au-
tem diuersis diuersa data fiut dona mensurate diuisa, diuersos actus habẽtia, oñdit per si
mile in corpore humano. L Sicut em̃ in vno corpore J naturali, organico, aĩato, L multa
membra J vcz oculos, manus, pedes, L habemus, oĩa aũt membra nõ eundẽ actũ hñt, ita
multi J fideles L vnũ corpus J mysticũ, charitate cõnexum, L sumus in Chr̃o J capite nr̃o,
à quo motũ virtutũ, & vitã gr̃æ participamus, sicut à capite cætera membra, motũ & vitã Ephe.4
naturalẽ recipiũt, L singuli aũt J sumus L alter alterius mẽbra J .i. vnusq̃sq; nostrũ est mem
brum alterius mysticũ, puta p similitudinẽ spũalem. Q̃m sicut vnũ membrũ seruit atq; cõ-
municat alteri suã vtilitatẽ, vt oculus videt toti corpori, manus operant pro sustentatio
ne totius corporis, sic vnus fidelium cõicare debet alteri dona sibi cõcessa. Quẽadmodũ
Petrus hortat: Vnusq̃sq; sicut accepit grãm in alterutrũ illã administrantes. Gratiæ eteñi 1.Petri.4
gratis datæ, quãmuis aliq̃bus specialiter detur, ordinantur tamen ad commodum alio Matth.10
rum. Vnde de diuersitate donorum singulis concessorum subiungit: L Habẽtes J autem EPIST.
L donatione J .i. singuli sumus membra alterius, sed habemus donatiões, L scdm gratiã,
quæ data est nobis, differẽtes J hoc est, dona distincta secundum gratiam maiorem, vel 1.Cori.12
minorẽ

1.Cor.7 minorē nobis impēsam. Vnusqsq; em̄ suū donū habet à deo, alius qdē sic, alius vero sic, D
scdm̄ qd mia & grā dei maior est in vno q̄ in alio. Cætera qppe dona supnaturalia siue
gratuita, mēsurā grǽ habitualis & primæ aliq̄ modo sequunt. ¶Deinde explicat dona
ista diuersis diuersimode distributa, ⌊siue prophetiā⌋ .i.reuelationē secretorū, maxime
futurorū, humanā rōnē trāscēdentiū, sumus habētes, & hoc ⌊scdm rōnē⌋.i.scdm finē &
2.Petri.1 exigētiā ⌊fidei⌋ catholicæ. Prophetia nāq; ordinat ad fidei roborationē, & pprie respi
cit ea quę ptinēt ad salutē, quæ ē finis, quē fides docet atq; proponit. Ideo scdm fidei rō
nē prophetia cōfert diuinitus, & sic habet à nobis. ⌊Siue⌋ habētes ⌊ministeriū⌋ ecclesia
sticū, vt ordinati sim⁹ mēbra aliorū, ⌊in ministrādo⌋ eis sacra ecclesiæ, ⌊siue q docet⌋.i.
grām instruēdi habēs, sit mēbrū alterius, ⌊in doctrinā⌋.i.in exhibitiōe doctrinæ. ⌊Qui
exhortat⌋.i.grām exhortatiōis sortitus, sit mēbrū aliorū ⌊in exhortādo⌋ eos ad melio
ra, ⌊q tribuit⌋ eleemosynā, tribuat ⌊in simplicitate⌋.i. simplici intētiōe, vcȝ ad gloriam
dei, nō propter laudē humanā. ⌊Qui pest⌋.i.plātus seu princeps, psit subiectis, ⌊in soli
Sap.6 citudie⌋.i. vigilāter & timorate, ppēdēs illud Sapiētis: Iudiciū grauissimū, in his q psunt
Mich.6. fiet. Si em̄ vnūquēq; nrm, iuxta Michæā pphetā, oporteat solicite ambulare cū deo suo,
quāto magis aliorū prælatū, quē vtiq; tāto solicitius cōuersari oportet, quāto pluriū ani
2.Cor.9 marū cōstitutus ē custos. ⌊Qui miseret⌋ hoc ē, alijs cōdolet & succurrit ⌊in hilaritate⌋
Iob.6 cordis hoc faciat, ne suo mœrore miserū magis affligat. Vnde de qbusdā scriptū est: Cō
Psal.111 solatores onerosi vos oēs. Quo cōtra ait Psalmista: Iucundus homo q miseret & cōmo
dat. Nec obest, q infra dicit Aplus: Flere cū flentibus. Quāuis em̄ q miseret alijs aliq̄ mo E
do cōtristet, & lugeat, totū tā fieri debet, nō in deiectiōe spūs, sed in hilaritate, q a ad hoc
niti debet, vt alterius miseriā releuet, eiq; animo læto subueniat. ⌊Dilectio⌋ dei & proxi
Sapiæ.6 mi, sit ⌊sine simulatione⌋.i.nō ficta, quēadmodū scriptū est: Non diligamus verbo, neq;
1.Iohan.3 lingua, sed ope & veritate. Simulatores aūt & callidi, prouocāt irā dei. ⌊Simus quoq;
Iob.36 odiētes malū⌋ culpæ in nobisipsis & proximis. Naturā vero & grām diligamus in oibus
⌊adhærentes bono⌋.i. virtutibus, seu virtuosis hoibus. Iuxta illud: Cū viro sancto assi
duus esto. Et iterū ait Scriptura: Cū videris sensatū, statim euigila ad illū, ⌊charitatē fra
Eccl.37 ternitatis inuicē diligētes⌋ hoc ē, q̄d frēs se inuicē diligāt. Ne sitis seminatores discordię
Eccl.6 sed amātes cōem charitatē in oibus, ⌊honore inuicē præuenietes⌋ ex humilitate. Quili
1.Iohā.4 bet em̄ pōt cōsiderare aliqd boni in alio, q ipse nō habet, vel ex alia rōnabili causa potest
1.Petri.4 alteri primo reuerentiā exhibere, vel itus in corde, vel foris. Exteriore autē honore inui
cem præuenire, maxime pertinet ad æquales, & subditos, ac iuniores, & hoc vtiq; multū
nutrit charitatē fraternā. Propter q̄d Petrus: Omnes (inqt) honorate. Et Chrūs in Euā
1.Petri.2 gelio: Qui maior est vrm, sit vester minister. Deniq; scriptū est: Quanto maior es, humi
Matth.20 lia te in oibus, & inuenies grām coram deo & hoibus. Aliqui vero sunt dura ceruice, q
Eccl.3 nec honorātes se sciunt rehonorare, nec superioribus suis debitā reuerētiā exhibere. Ista
honoratio proximi est actus duliæ, quæ est virtus, debitā creaturis reuerentiā afferens,
⌊solicitudine nō pigri⌋ ad habēdam solicitudinē bonā, quę est vigilātia cordis in bonis,
Vel nō pigri, ad executionē solicitā veræ & intimæ solicitudinis. Est aūt quædā solicitu
do vana atq; superflua, quæ versat circa hæc tpalia, de qua Salomon ait: Expectatio so F
licitorū peribit. Et Aplus: Nihil (inqt) soliciti sitis, ⌊spū feruētes⌋ calore diuini amoris, ne
charitas refrigescat in nobis, & euomat nos Chrūs ⌊dn̄o seruiētes⌋ seruitute latriæ, de
Proue.11 qua scriptū est: Dn̄m deū tuum timebis, & illi soli seruies, ⌊spe gaudētes⌋.i.de certa expe
Philip.3 ctatiōe futurę beatitudinis spūaliter iucundātes in deo q vos ad æternā beatitudinē inui
Apoc.3 tauit. Propter q̄d grǽ referēdę sunt ei indesinēter. Nihil em̄ Chriano felicius, cui pmit
Deut.6 tunt regna cœlorū, ⌊in tribulatiōe⌋ iuste vel iniuste illata, à mundo vel dæmone, estote
Matth.4 ⌊patiētes⌋ repellēdo à vobis passionē tristitiæ, qm̄ scriptū est: Beati q persecutionē pati
Matth.5 untur propter iustitiā. Et alibi habet: Illi q tētatiōes nō susceperūt in timore dei & patiē
Iudith.8 tia, exterminati sunt. Deniq; om̄es q volūt pię viuere in Chro, psecutionē patient. Et p
2.Timo.3 multas tribulatiōes oportet nos ingredi regnū cœlorū. Idcirco in tribulatiōibus, tanq̄ in
Acto.14 optima via perueniēdi ad deū, oportet nos cordialr exultare. Ait em̄ Psalmista: Iuxta est
Psal.33 dn̄s his q tribulato sunt corde. Et dn̄s: Cum ipo (inqt) sum in tribulatiōe ⌊orōni instātes,
Psal.90 necessitatibus sanctorū⌋.i.penurijs seruorū Chri estote, ⌊cōicantes⌋ hoc ē, cōia facientes
bona vestra supplendo eorū inopiā. Vnde ad Hebræos dicit Aplus: Beneficētiæ, & com
Hebr.13 munionis, nolite obliuisci, ⌊hospitalitatē sectantes⌋ peregrinos & pauperes recipiēdo
Esaiæ.58 gratis in propria domo. Iuxta illud: Egenos vagosq; induc in domū tuā. Itē & illud: Ho
1.Petri.4 spitales inuicem sine murmuratiōe. Hinc alibi dicit Aplus: Hospitalitatē nolite obliuisci.
Hebræo.13 Per hanc em̄ placuerūt qdā, vcȝ Abraham & Loth, angelis hospitio receptis. Iohannes
Gene.18 quoq; in sua Canonica de quodā peruerso cōqueritur. Ipse nō recipit frēs, & eos q reci
Gene.19 piunt, prohibet. Ecce quātum amanda, sectanda & cōtinuāda est Chrianis virtus hospi
Iosuē.3 talitatis, q̄ tot aplorū testimonijs cōprobat. Nā & Chrs in die iudicij dicturus ē reprobis,
Matth.25

Hospes

A Hospes fui, & nõ collegistis me. Ideo ait beatus Iob: Foris nõ remãsit peregrinus, ostium meum Matth. 25
viatori patuit. ⌊Benedicite⌋ .i. bona dicite & orate pro ⌊persequentibus vos, benedicite⌋ eis, Iob. 31
⌊& nolite maledicere⌋ eis. Repetitio, cõfirmationis & magnæ seriositatis indiciũ est. Hoc est
quod ait saluator: Orate pro persequentibus & calũniantibus vos. Et: Benedicite maledicẽtibus Matth. 5
vobis. Hoc faciendo, veraciter sequimur vestigia Chri. De q̃ Petrus affirmat: Cũ malediceret, Luc. 6
nõ maledicebat: cũ pateret, non cõminabatur. Hortor insuper vos. ⌊Gaudere cũ gaudentibus⌋ 1. Petri. 2
.i. cõgratulari his, q de bonis operibus gaudẽt in dño. Nõ aũt debemus cũ peruersis & vane iucũ-
dis gaudere. De qbus scriptũ est: Mundus gaudebit, vos aũt cõtristabimini. ⌊flere cũ flentib⌋ Iohan. 16
cõdolendo afflictis, sicut Iob ait: Flebã quondam super eo, q afflictus erat, & cõpatiebatur ani- Iob. 30.
ma mea pauperi. Verũtamen nõ debemus cum omnibus flentibus æqualiter flere. Est eñ fletus
alius inordinatus, q̃ propter amissionẽ temporaliũ rerũ quis superflue luget. Sic flentibus cõfle-
re debemus, cõpatiendo eorũ errori, quatenus cessent sic flere. Alius est fletus ordinatus propter
peccata, seu gloriæ dilationẽ. Sic flenti cõflere debemus, quatenus veniã cõsequatur, seu gloriã.
Non autẽ vt fletus talis statim tollatur ab eis, nisi forte per accidens obesset spiritui, inducendo
corporis debilitatẽ, aut aliud nocumentũ. Imo simpliciter gaudendũ est de bono fletu alterius.
⌊Idipm inuicẽ sentientes⌋ .i. cõformantes vos mutuo in affectu & intellectu, vt sitis cõformes
in domino. ⌊Nõ alta sapientes⌋ de vobismetipsis .i. non magna psumentes de vobis, sicut ait
Psalmista: Dñe, nõ est exaltatũ cor meũ, neq ambulaui in magnis, ⌊sed humilibus⌋ cogitatio-
B nibus estote ⌊consentientes⌋ vt parua & vilia æstimetis de vobis. ⌊Nolite esse prudẽtes apud Psalm. 130
vosmetipsos⌋ .i. in oculis propriis, reputando vos sapientes, aut cæteris magis sensatos. Imo si FINIS.
aliquid sapientiæ vel scientiæ in vobis ẽ, totũ deo ascribite, & nolite in vobisipsis inaniter exul- EPIST.
tare, & simplices spernere. Vnde Salomon dicit: Vidisti hoĩem sapientẽ sibi videri, magis illo 1. Regũ. 15
spem stultus habebit. Et iterũ: Prudentiæ tuæ pone modũ. Et rursus alibi habet: Væ qui sapiẽ- Prouer. 16
tes estis in oculis vestris, & coram vobismetipsis prudentes. ⌊nulli malũ pro malo reddentes⌋ Prouer. 26
Nam & Psalmista fatetur: Si reddidi retribuentibus mihi mala, decidã merito ab inimicis meis Prouer. 23
inanis. Sed nec hoc sufficit, qm̃ Chrũs ait: Benefacite his qui oderũt vos. Et Petrus: Nõ reddẽ- Esaiæ. 5
tes malum pro malo, sed econtrario benedicentes. In hoc eñ vocati estis. Hæc impleri non va- Psal. 7.
lent, nisi priuatus amor radicitus extinguatur, & amor diuinus mentẽ prorsus possideat. ⌊Pro- Matth. 5.
uidentes⌋ hoc est circũspecte seu prouide disponentes ac operãtes ⌊bona, non tantum coram 1. Petri. 3
deo⌋ videlicet in secreto, vel quantum ad cordis intentionẽ, ⌊sed etiam coram omnibus homi-
nibus⌋ ne quis scandalizetur in vobis, salua tamen veritate, vitæ, iustitiæ & doctrinæ. Vnde a-
libi dicit apłus: Honeste ambuletis ad eos qui foris sunt. Et saluator: Luceat lux vestra coram 1. Thess. 4
hominibus. Et: Videte ne ne scandalizetis vnum ex pusillis istis. ⌊Si fieri potest⌋ quod dicam, Matth. 5.
⌊quod ex vobis est,⌋ .i. vestram possibilitatem facite ad hoc, vt sitis ⌊cum omnibus homini- Matth. 18.
bus pacẽ⌋ veram ac spũalem ⌊habentes⌋ nõ carnalem & secularem. De qua ait saluator: Non Marci. 9.
veni pacem mittere. ⌊Non vosmetipsos defendentes charissimi⌋ repercutiendo percutiẽtem, Iob. 22
C cum dicat saluator: Si quis percusserit te in vnam maxillam, pbe ei & alteram, s. quantum ad a- Matth. 10.
nimi præparationem, ⌊sed date locum iræ⌋ .i. vindictæ seu iracundiæ cedite, ne repercutiendo Luc. 12.
aliũ magis prouocetis, vel propriã passionẽ exerceatis. ⌊Scriptũ est eñ⌋ in Deuteroñ. ⌊Mihi Matth. 5.
vindictã⌋ cõmittite, ⌊& ego retribuam dicit dominus⌋ qui facio iudicium omnibus iniuriam Deuter. 32
patientibus. Nostra translatio talis est: Mea est vltio, & ego retribuam eis, in tempore. ⌊Sed si Psal. 10.
esurierit inimicus tuus⌋ qui te odit, ⌊ciba illum⌋ pane spũali ac corporali si potes. ⌊Si sitit, po Matth. 5.
tum da illi⌋ & pari ratione, si veste eget, operi eum, ⌊hoc eñ faciens, carbones ignis⌋ .i. mate
riam dilectionis, ⌊congeres⌋ .i. cõgregabis, & pones ⌊super caput⌋ .i. in mẽte ⌊ipsius⌋ Hoc
eñ extinguere põt rancorẽ & inflãmare amorẽ. Hoc idẽ Salomon dicit in prouerbiis: Ex quo
patet error Iudæorũ, dicentiũ, q secundũ legis intentionẽ inimici sint odiendi nõ solum quantũ Prouer. 25
ad culpam, seu etiã quantũ ad naturã. Sic eñ nõ esset eis benefaciendũ, sed malum faciendum. Matth. 5
Cõtra q̃d scriptũ est: Cũ ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas. Sanctus etiam Iob ait: Si gauisus
sum ad ruinã eius qui me oderat, & exultaui, eo q inuenisset eũ malum. Sed & Samuel deplan- Prouer. 24
xit Saulem hostẽ suũ letalẽ vsq ad diẽ mortis suæ. ⌊Noli vinci⌋ per impatiẽtiã ⌊a malo, sed Iob. 31.
vince⌋ per fortitudinẽ animi ⌊in bono⌋ .i. tua bonitate, ⌊malum⌋ alterius, nõ apponẽdo ma 1. Regũ. 15.
lum malo, sed quo alter alter amplius malignatur, eo tu magis pium te præbeas. Hier.

¶ Expositio Cap. XIII. s. Oĩs anima ptãtibus sublimioribus subdita sit. Art. XVII.

ERudiuit Apostolus oĩes fideles in moribus generaliter capitulo præcedenti, iam spe- Roma. 12
cialiter instruit subditos, dicens: ⌊Omnis anima⌋ hoc est, omnis homo existens sub a- 1. Petri. 3
lio. A parte enim significat totum, sicut & in Actibus ait Lucas: Eramus aũt vniuersæ Actorũ. 27
animæ in naui, ducentæ septuaginta sex. ⌊potestatibus sublimioribus⌋ .i. In potestate
constitutis, principibus secularibus, spiritualibusq prælatis. Non solum bonis & modestis, sed 1. Petri. 2
etiã discolis, ⌊subdita sit⌋ per obedientiã promptã ac humilem, dũmodo nihil pcipiant con
tra deũ & iustitiã. Vñ tyrannis obediẽdũ non erat in his, qbus impugnauerãt fidẽ: & ministri,

qui eis

2.Mach.7. qui eis placebant martyres psequēdo,grauiter peccauerūt,sicut & angeli inferiores,consentiē- D
Esaiæ 14. tes Lucifero.⌊Nō est enī potestas,nisi à deo⌋ omnipotente à quo processit,atq; dependet oīs
potestas,creata ac limitata.Quāuis enī potestatis abusio seu nocēdi voluntas fit ab aīo creato,
Iohan. 19 ipsa tamē potestas à deo profluxit.Propter q̄d dixit Chrūs Pilato:Non haberes potestatē ad-
Sapiæ.6. uersus me vllam,nisi tibi datū esset de super.Et Sapiens dicit:Præbete aures,q cōtinetis multitu
dines,qm̄ data est vobis potestas à deo,& virtus ab altissimo.⌊Quæ autē à deo sunt,ordinata
Sapiæ.11. sunt⌋.i.sapienter & cōnabiliter instituta.Omīa nāq; in mensura,numero & pondere constituit
Sap.8. deus.Deniq;,sapiētia attingit à fine vsq; ad finē fortiter,& disponit vniuersa suauiter.Ad sapiē
tem enī pertinet ordinare.⌊Itaq; qui resistit potestati⌋ p rebellionē,⌊dei ordinationi,⌋.i.rei à
1.Reg. 8 deo ordinatæ,seu iuri diuino,vel etiā deo,⌊resistit⌋ quātū in se est.Vnde deus dixit ad Samue-
Luc. 10. lem:Nō te abiecerūt,sed me.Et Chrs:Qui vos spernit,me spernit.Moyses q̄q; ad filios Israels
Exod.16 Non cōtra nos,inqt,est murmur vestrū,sed cōtra deū. ⌊Qui aūt resistūt,ipsi sibi dānationē⌋
æternam,⌊acquirunt⌋ peccādo mortaliter.Interdū etiā incurrunt damnūtemporale.Deinde
ostendit cur superioribus obediendū sit,⌊nam principes nō sunt timori boni operis⌋ hoc est,
ad timorē,his qui bene agunt,⌊sed mali⌋.i.his,qui agūt peruerse.Officiū enim & intētio prin
cipis est,subditos iuste disponere,bonos ad meliora prouehere,impios vero restringere & pu
nire.Hoc tñ verū est de his q potestate sibi cōcessa bene vtuntur.Aliqui vero sunt principes ma
Osee.8 li,qui iustos opprimunt & impios fouent.De qbus per prophetam dñs profitet:Ipsi regnaue-
Matth.10. runt,& nō ex me,principes extiterūt,& nō cognoui.Sed nec hi inordinate timēdi sunt,cum di
Esaiæ.41. cat saluator:Nolite timere eos,q corpus occidūt.⌊Vis aūt nō timere⌋ nec causam timendi ha E
bere,⌊potestatē?⌋.i.in potestate positū principē seu prælatū?⌊fac bonū⌋.i.iustitiā,⌊& habe-
bis laudē ex illa⌋ ptāte.i.à potestatē habente laudaberis,si bonus est.Si vero sit malus,habebis
laudē ex eo occasionaliter,qm̄ erit tibi causa maioris coronæ,laudis & gloriæ. ⌊Dei enī mini-
ster est⌋ prælatus seu princeps,etiamsi ignoret.Nā diuinę dispositioni aliquo mō subseruit,⌊ti-
1.Timo.1. bi in bonū⌋.i.ad tuam vtilitatem,quatenus retrahat te a malo,promoueatq; ad bonum.⌊Si au
tem malefeceris,time⌋ ptātem tuæ peruersitatis vltricē,⌊non enī sine causa gladiū portat⌋po
testas secularis portat gladium materialē,ecclesiastica spūalem.Vtraq; vero habet iudiciariam
2.Mach.5. ptātem,quę per gladium designatur,⌊dei enim minister ē⌋ princeps,⌊vindex in iram⌋.i.in
punitionē seu pœnā infligendā,⌊ei qui malū agit⌋ Hæc ē ratio,qua gladiū portat,vt vindicet
1.Petri. 2 mala,quatenus culpa ordinet per pœnam.⌊Ideoq; necessitate⌋.i.obligatione iuris,& propter
vim coactiuā superioris,videlicet,q a tenemini & potestis ad hoc cōpelli,⌊subditi estote⌋ su-
periori,⌊non solum propter irā⌋ hoc ē,timore pęnæ,⌊sed etiā propter cōscientiam⌋ mundā
habendā,i.amore iustitiæ ne habeatis remorsum conscientiæ,si inuiti obedieritis.Vnde alio lo
Coloss.3. co dicit Apłus:Non ad oculū seruientes,sed sicut domino. ⌊Ideo enī⌋.s.ad profitendum ve-
stram subiectionē,⌊& tributa pręstatis⌋ quod ē signū subiectionis, ⌊ministri enim dei sunt⌋
Sap.6. principes,cū sint executores iustitiæ diuinæ.Propter q̄d dicitur per Sapientem:Cum eētis mi-
nistri regni eius,&c.⌊in hoc ipm̄ seruientes⌋.i.propter tributorū receptionē ministrātes vobis,
Matth. 22. defendendo rempublicā,& pugnādo pro vobis.⌊Reddite ergo⌋ statim cum potestis,omni- F
Marci. 12 bus debita:⌊Cui⌋ debetis⌊tributum⌋ præstate,⌊tributū⌋ & ⌊cui⌋ debetis,⌊vectigal⌋red
dite ⌊vectigal⌋ Dicitur aūt tributum,quod soluit tota patria pro se dño suo.Vectigal aūt,q̄d
soluit singularis persona,vt cum negotiator soluit vecturas & pædagia rerū suarū. Vel,vecti-
gal vocat stipēdium,q̄d datur dominis,quādo per terras vehuntur,⌊cui timorē⌋ debetis,vi-
delicet domino terreno,vt cœlesti exhibere,⌊timorem,cui⌋ debetis ⌊honorē⌋ interiorē vel
exteriorem,videlicet deo,parētibus,& virtuosis hominibus,date ⌊honorem⌋ Ait enī dñs per
Malac.1 prophetam:Filius honorat patrem,& seruus timet dominū suū.Si ergo pater ego sum,vbi est
EPIST. honor meus?& si dñs ego sum,vbi est timor meus?⌊Nemini quicq̄ debeatis,nisi vt inuicem
diligatis⌋ quia dilectio,quotiescūq; alteri impendatur,permanet iugiter in præcepto.Per dile-
Iohan 14 ctionem vero intelliguntur alij actus virtuosi,quos vnus tenetur alteri.⌊Qui enim diligit pro-
Exodi. 20. ximum legem impleuit⌋ Ratio quippe diligendi proximum,est deus. Ergo qui proximū di-
Deuter. 6. ligit,deum diligit.Qui aūt diligit deū,implet mādata decalogi scripta in prima tabula,quæ or-
dinantur ad charitatem diuinā.Et qui diligit proximū,implet mandata decalogi scripta in ta
Exod.20. bula secūda,q̄ ordinant ad charitatē fraternā.Ergo qui diligit proximū,legē impleuit, p̄sertim
quo ad p̄cepta moralia.Quod declarat apostolus:⌊Nam non adulterabis,non occides,nō fu-
raberis, non falsum testimoniū dices,non concupisces⌋ rem proximi tui.i.præceptum de vi-
Deute.6. tandis,adulterio,homicidio,furto,falso testimonio,concupiscentia rei alienæ, ⌊& si quod⌋.i.
Matth.5. aliquod ⌊aliud est mandatum⌋ inclusum vel reducendum ad ista,⌊in hoc verbo instaurat⌋.i.
cōprehenditur atq; impletur,videlicet: ⌊Diliges proximum tuum sicut teipsum⌋ Qui enī sic
Matth.7 diligit proximū,sic facit ei quō vult fieri sibimetipsi:cum diligere aliud nihil sit, nisi alicui bo-
num velle. Voluntas aūt procedit in opus si potest:si tamen fuerit vera,vt perfecta voluntas.
Ideo subditur:⌊Dilectio proximi malū nō operat⌋ quia nec habens eam, peccat mortaliter,

nec

nec proximo nocet q̄diu eã habuerit.⌊Plenitudo ergo⌋.i. cõsummatio perfecta,imple
A tio ac finalis perfectio ⌊legis⌋antiquæ & nouæ,⌊est dilectio⌋ dei & proximi,qm̄ omniũ FINIS.
virtutũ regina,origo,motrix ac finis est charitas,qua deus amatur & proximus. Omnia
ergo p̄cepta disponunt & referuntur ad plenam obseruationẽ præcepti charitatis. Pro-
pter q̄d alibi habetur:Finis p̄cepti est charitas de corde puro,& conscientia bona,& fide 1.Timo.1.
non ficta. Hoc aũt pensandũ, ꝙ licet sint duo p̄cepta charitatis,in quibus tota lex pendet Matth.22
& prophetæ,vnũ tamen frequẽter ponitur pro vtroq;, quia nec deus sine proximo,nec
proximus sine deo diligitur. Hinc em̄ saluator ait:Hoc est p̄ceptum meũ,vt diligatis in- Iohã.15
uicem,sicut dilexi vos. Et iteꝝ dicit:Mandatũ nouum do vobis,vt diligatis inuicẽ. Ideo Ibidem
quoq; scriptũ est:Hæc est annuntiatio,quã audistis ab initio,vt diligatis alterutrũ. ¶Dein 1.Iohan.3
ceps declarat apostolus, ꝙ actibus charitatis maxime insistendũ sit tẽpore euangelicæ le
gis,q̄ est lex charitatis ac libertatis,quemadmodũ vetus lex erat lex timoris ac seruitutis,
C prout prolixe manifestatũ est supra. Ait ergo.⌊Et hoc scientes tẽpus⌋.i.cõditionẽ & op EPIST.
portunitatẽ considerantes p̄sentis temporis,q̄d est tempus gratiæ,de quo scriptũ est:Ec- 2.Cor.6
ce nunc tẽpus acceptabile,ecce nũc dies salutis,⌊quia hora est iam⌋.s.tempore isto,imo Esaiæ.49
omni momẽto,⌊nos de somno surgere⌋.i.de torpore & neglĩgẽtia ad opera charitatis
procedere, atq; ad vigilantiã mẽtis ascendere,sicut alibi clamat apostolus:Surge q dor- Ephe.5
mis,& exurge à mortuis. Otium aũt,torpor & negligẽtia,somno cõparant,qm̄ sicut som
nus vitã naturæ abscondit,sic ista vitã gratiæ perimunt. Ad q̄d spũaliter pertinet illud Io Ionæ.1.
næ:Quid tu sopore deprimeris? Surge & inuoca deũ tuũ. Deniq; nõ dormientibus,sed
vigilantibus prouenit regnũ dei. ¶Subinde ponit rationẽ,cur tempus est à somno surge
re.⌊Nunc enĩ,⌋cum charitatẽ & grãm dei habemus,⌊propior⌋.i. vicinior ⌊est⌋nobis
B ⌊nostra salus⌋.i.vita æterna,⌊q̄ cum credidimus,⌋hoc est,q̄ tunc cũ solã fidẽ habuim⁹. Iaco.1.
Qm̄ fides sine operibus nõ vnit nos deo,nec perducit ad vitã æternã. Vel,cũ credidimus Iob.14
.i.q̄ ante Christi aduentũ,quia tunc oẽs sancti descenderunt ad lymbũ inferni. Nunc ve
ro patefacta est nobis p̄ Christum ianua felicitatis æternæ,cui tanto amplius approxima
mus,quãto eã ardentius desideramus. Ambulamus em̄ ad eam cõtemplando, amãdo, &
bene agẽdo.⌊Nox⌋.i.tempus infidelitatis & vitioꝝ,vel tempus veteris testamẽti,quod
dicitur nox propter obscuritatẽ legalium figuraꝝ,& prophetaliũ visionũ, quę omnia in
noua lege reuelantur. Vnde dicitur ad Hebræos. Vmbrã habens lex futuroꝝ bonoꝝ,nõ Hebr.10
ipsam imaginẽ rerũ. Hæc igitur nox ⌊præcessit⌋.i.præterijt,& modo nõ est,⌊dies aũt⌋ Galat.2
.i.claritas euãgelicæ veritatis,splendor gratiæ,& tẽpus noui testamẽti,seu beatitudo p̄-
missa,⌊appropinquauit,⌋quia iam p̄sens est in re,vel in spe. Gratia nãq; & veritas per Ie
sum Christũ facta est.⌊Abijciamus ergo opera tenebraꝝ⌋.i.peccata,q̄ ex tenebris igno Iohan.1.
rantiæ prodeunt, mentẽ deformãt,& ad tenebras inferi protrahunt. Omnis em̄ qui agit Iohã.3.
male,odit lucẽ,& nõ venit ad lucẽ,vt nõ arguantur opera eius,⌊& induamur⌋spũaliter
⌊arma lucis⌋.i.virtutes & dona spũs sancti,q̄ animã roborant & defendũt cõtra insidias
dæmonũ,& contra iacula seu prælia vitioꝝ. De quibus armis dicit alio loco:Accipite ar Ephe.6
maturã dei,vt possitis resistere in die malo,induti loricã iustitiæ,sumẽtes scutũ fidei,& ga
C leam salutis. Hæc ergo agamus ⌊sic,vt die⌋.i.quatenus tẽpore gratiæ.s.tẽpore isto,⌊ho
neste ambulemus⌋.i.reuerẽter corã deo,& exemplariter corã hoibus conuersemur,ne-
mini dantes vllam offensionẽ,vt nõ vituperetur ministeriũ nostrũ.⌊Non in comessatio
nibus & ebrietatibus⌋.i.frequẽtibus gulosis atq; superfluis mãducationibus & potationi- 2.Cor.6
bus,fugiendo videlicet vitia gulæ,quæ valde inhonesta sunt. Propter q̄d ait saluator:Vi
dete,ne grauent corda vestra crapula vel ebrietate. Et Esaias:Væ qui consurgitis mane Lucæ.21
ad ebrietatẽ sectandã & potandũ vsq; ad vesperꝝ,⌊nõ in cubilibus⌋.i.voluptatibus car- Esaiæ.5
nis,q̄ exercentur in cubiculis. Vnde scriptũ est:Væ qui dormitis in lectis eburneis,& las-
ciuitis in stratis vestris,⌊& impudicitijs⌋.i.cæteris luxuriæ vitijs,q̄ sunt maxime impudi Amos.6
ca,ac bestialia,iuxta illud:Fornicatio & ebrietas auferũt cor,⌊nõ in contentione⌋.i.lite, Osee.4
⌊& æmulatione⌋.i.inuidia. Scriptum est em̄:Vbi zelus & cõtentio,ibi incõstãtia,& om Iacobi.3
ne opus prauũ. Et alibi ap̄lus:Cũ sit inter vos zelus & cõtentio,nõne carnales estis?⌊sed 1.Cor.3
induimini dñm Iesum⌋.i.brachijs sanctæ dilectionis cõplectimini eũ in cordibus vestris FINIS.
dicẽtes cũ sponsa:Tenui illũ,nec dimittã. Vel,induimini dñm Iesum.i.formã cõuersatio Cant.3
nis eius sequimini,vt ipse p̄ charitatẽ cõmoretur in vobis,ornet ac vestiat vos.⌊Et curã
carnis⌋.i.prouisionẽ victus & vestitus,q̄bus caro sustẽtatur,⌊ne feceritis in desiderijs⌋
superfluis.i.secundũ cõcupiscentiã carnis,sed q̄tũ necessitas exigit,& ratio dictat. Quẽad 1.Timo.6
modũ alibi legitur:Habẽtes victũ & quibus tegamur, his cõtenti simus. Vnde Salomon: Prouer.30
Mendicitatẽ & diuitias ne dederis mihi,tribue tantũ victui meo necessaria. Quid em̄ p̄- 1.Mach.1
dest morituram hanc carnẽ,cito futurã vermium escã,delicate nutrire,& nobilẽ,immorta
lemq; animã,summæ trinitatis imagine insignitam,negligere?

¶Expositio Cap. XIIII. ⌊Infirmum aũt in fide assumite. Arti. XVIII.

Roma.13 MAnifestauit apostolus in superiori capitulo,quō inferiores ad superiores se de D
beant habeee,iam docet quō superioees se habeant ad inseeioees.Agnoscen-
dum vero,ꝙ in ecclesia Romanoꝝ(cui scribit apostolus)erāt quidam ex Iu-
daismo cōuersi,qui erāt legis æmulatores,ceremonialia legis obseuāda putā-
tes,propter q̊d inter cibos disceenebāt secundum legis p̄cepta.Isti vocātur infiemi.i.im-
peesecti in fide catholica.Quia secundū fidei veritatē, ceeemonialia legis cessare cœpe-
runt post Chr̄i passionē,vt dictū est,alij erāt ex gentilitate cōueesi,& isti nō discernebāt
1.Timo.4 in cibis,humano vsui deditis,prout ad Timotheū dicit ap̄lus:Nihil reijciendū, quod cū
gratiaꝝ actione sumitue.Ait ergo,⌊Infirmum aūt⌋.i.imperfecte edoctū ⌊in fide assumi
te⌋.i.charitatiue instruite,& nolite ægrū abijceee vos qui perfectiores estis in fide,exem
plo Chr̄i,qui ait:Venit filius hominis quæeere,& saluum faceee,q̊d perieeat.Talem ergo
assumite ⌊non in disceptationibus cogitationū,⌋hoc est,nō discutiendo seu iudicādo se-
Lucæ.19 ceeta coedis eius,q̄ soli deo sunt cognita.⌊Alius em̄⌋ ille.s.qui nouit cessasse legalia,⌊cre
dit⌋.i.fideliter noscit ⌊manducaee se⌋ licite ⌊omnia⌋cibaeia, humanæ vitæ sustētationi
3.Reg.8 apta,ita vt p̄ceptū legis de disceetione ciboꝝ eū nō obliget.⌊Qui aūt infiemus est⌋ in fi-
de,ita nō putās,sed intee cibos discernēs,⌊holera māducet,⌋cuius esus semp licitus fuit,
ad vitandū cōscientiæ scrupulū.¶Notandū aūt,ꝙ legalia seu ceeemonialia,q̄uis statim
post Chr̄i passionē mortua erāt,nō t̄n mortifera.Nā à tēpore passionis vsq; ad euangelij
publicationē,poterāt sine peeiculo obseruari,p̄cipue à Iudæis cōueesis,dummodo no po
Acto.15 nebatue spes salutis in eis,sed fiemitee ceedebatur,q̊d sine obseruatione eoꝝ,sufficeret ad E
salutē fides & gratia Chr̄i.Sic nēpe in actibus ap̄loꝝ legunt apostoli ea seruasse.Idcirco
apostolus dicit hūc infirmū in fide,nō satis instructū de cessatione legaliū,suo iudicio ee-
linquendū,donec melius informet.⌊Is qui manducat⌋ indiffeeētee quēlibet cibū homi-
ni aptū,⌊non manducantē⌋hoc modo,sed inter cibos discernentē,⌊nō spernat⌋tanq̄
1. Timo.4 iniquū,cum legalia nondū essent mortifera,⌊& qui nō māducat⌋ hoc est,iste inter cibos
disceenens,& ab aliquibus abstinens,⌊māducantem⌋indiffeeēter ⌊non iudicet⌋tanquā
legis teansgressorē,quia lex cessauit quantū ad vim obligatiuam.⌊Deus em̄ illū⌋mandu-
Matth.7 cantem ⌊assumpsit⌋ad fidē,sicut & nō manducantē.De his itaq;, quæ bono animo fieri
possunt & malo,non iudicemus,sed potius in melius interpretemue.¶Peæteeea probat
apostolus q̄ irrationabile sit,alium iudicaee inordinate.⌊Tu quis es⌋.i.cuius vel quantæ
authoritatis,⌊qui iudicas⌋iudicio eeprobationis.Iudiciū em̄ appeobationis nō est ita il-
licitū,⌊alienū seruū:⌋.i.peoximū tuū,qui est seeuus dei,& cōseruus tuus,sup quē iurisdi-
ctionē non habes:⌊suo dn̄o stat aut cadit⌋.i.ad gloriā vel irreueeētiā dei bñ agit aut ma
le,& ad eū pertinet iudicare de hoc,nō ad te.⌊Stabit aūt⌋.i.eeectus erit corde ad deū &
bene aget.Hoc est verbū bonæ spei,tanq̄ diceeet.Hoc pie p̄sumi potest,quod stabit etiā
si iam tacere videatue.⌊Potens est em̄ deus statuere⌋.i.per grām à casu peccati erigeee
⌊illum.⌋Per hoc ergo q̊d ait ap̄lus,stabit aūt,duo docentue.Peimū,vt dubia ttahamus
in melius.Secundū,vt nec impium simpliciter iudicemus,quia nescimus,qualis futurus
sit.De hac aūt mateeia,scilicet quō iudicaee sit licitū vel illicitum,plurima dicta sunt su-
Roma.2 pra.Quæ illic diffuse induxi,ne cogeeer eadē sæpe eepetere,sed sempee ad illū locū,lecto
rem remitterē.¶Adhuc ostēdit ap̄lus vitandū esse iudiciū inordinatū.⌊Nā alius iudicat F
diē⌋certū peo exercenda abstinētia eligendū,diem inquā interpositū,⌊inter diem⌋aliū,
quo putat non esse abstinendū,⌊alius iudicat omnē die⌋in abstinentia expēdendū. Tan
Lucæ.18 quā dicat,Vnus putat certis diebus abstinendū,vt pharisæus qui ieiunabat bis in sabbato,
Iudith.8 seu in hebdomada.Alius iudicat singulis diebus abstinendū,vt Iudith,q̄ ieiunabat cūctis
Lucæ.2 diebus,p̄tee sabbaea,neomenias & festa. Et sanctissima illa euāgelica Anna de tribu Aser,
q̄ nō discedebat de tēplo,die ac nocte seruiens dn̄o in orationibus atq; ieiunijs.¶Quoniā
vero vtrūq; hoeum bono animo fieri potest seu licite, ideo vnus aliū iudicare nō debet.
Vnde subiungit.⌊Vnusquisq; in suo sensu⌋.i.in ꝓprio intellectu,sententia,seu consilio
⌊abundet⌋in bonū.i.quilibet relinquatue suo iudicio in hoc,permittaturq; ageee,q̊d se-
cundū suā conscientiā iudicat melius esse,dūmodo tamen nō exeat limites rerū quæ li-
cent.⌊Qui sapit diem⌋.i.certū diem,vel omnē diem discernit seu iudicat abstinētiæ de-
Coloss.3. putandum,⌊dn̄o sapit,⌋hoc est,ad gloriam dei hoc agit,intendens deo placeee.⌊Et q̄
māducat⌋quēlibet cibū sine discretione legis,vel,qui non ieiunat quotidie,⌊dn̄o mādu-
cat⌋.i.ad dei honoeē hoc facit,cuius dona manducat,⌊gratias em̄ agit deo⌋omniū bo-
norū datori,peo beneficijs suis.⌊Et qui nō māducat⌋.i.quemcūq; cibum,sed iuxta legis
tenoeē intee cibos disceenit,vel omni die ieiunat,⌊dn̄o nō māducat⌋.i.ad gloriam dn̄i
abstinet,⌊& gratias agit deo.⌋Et ita vterq; bene facit pro tēpore,sicut ostensum est.Sic
ergo ageee debemus,omnia refeeēdo ad deū,vt gloeificetue ipse in omnibus.Cuius eatio
Esaiæ.24 subditur.⌊Nemo em̄⌋nostrum ⌊sibi viuit⌋finaliter,hoc est,ad gloriam propriam,q̄m
Hiere.13 vita naturæ & vita gratiæ quam habemus,ad gloriam & laudē dei est ordinanda,tanq̄
ad vl-

ad vltimū finē.⌊Et nemo nostrū sibi moritur⌋.i.ad propriā laudē,sed ad gloriā dei,qua
A tenus separatus corpore laudet atq; glorificet deum in patria indefinēter.⌊Siue eñ viui- 2.Pet.1
mus,dño⌋.i.ad gloriā dñi ⌊viuimus,siue morimur,dño morimur.Siue ergo viuimus,si
ue morimur,dñi sumus⌋.i.nō solum iure creationis & gubernationis,sed per charitatē,
& cultū deuotissimū,ad dñm pertinemus. Beati qui ita coniuncti deo sunt,vt tota vita, 1.Reg. 2
mors'q; ipsoꝝ,deum honoret.Ipse eñ ait:Qui glorificauerit me,glorificabo eū.Omnia Ruth. 2
ergo opera nostra interiora & exteriora ad dei gloriā referamus,& propter deū omnia
finaliter operemur.⌊In hoc eñ⌋.i.propter hoc ⌊Chrs mortuus est & resurrexit,vt & 2.Timo. 4
viuoꝝ & mortuoꝝ dominet,⌋hoc est,dñari cognoscatur.Nam ante passionē erat vtiq;
viuoꝝ,mortuorū'q; dñs,etiā secundū naturā assumptā vt verbo vnitā,quæ à primo in-
stanti vnionis suæ cū verbo,ꝑlata est omni creaturæ,dominiū'q; vniuersale sortita. Pro
pter q̃d ait saluator:Pater diligit filiū,& oīa dedit in manu eius.Et alibi:Dedisti ei pote- Iohan.13
statē omnis carnis.Veruntamē Chrs dicitur passus,vt omniū dominet,propter duo.Pri Iohan.17
mo,qm̃ sua passione meruit iudiciariā potestatē ,& generalē dominationē,nō obstante
ꝙ ante habuerit ista.Nō eñ incōueniens est,idē alicui propter diuersas causas cōpetere.
Secundo,qa post passionē cœpit vbiq; manifestari atq; cognosci dominium Chri.Pro- Matth.28
pter q̃d ait:Data est mihi oīs potestas in cœlo & in terra.Potest etiā ita exponi,Vt & vi
uorū & mortuoꝝ dominetur.i.spūaliter viuos ac mortuos.s.iustos & impios,in suo ob-
sequio occupet.Vnde ipse loquitur:Ego si exaltatus fuero à terra,oīa trahā ad meipm. Iohā.12
Cū ergo Chrs cōstitutus sit oim iudex.⌊Tu aūt⌋iudicāde,⌊quid,⌋hoc est, qua temeri- Matth.7.
tate,q̃ fructu ⌊iudicas⌋sentētia diffinitiua,⌊fratrē tuū?⌋Aut tu quare spernis fratrē tuū?⌋ Actoꝝ.10
tanq̃ peccatorē aut vilē?Vnde scriptū est:Væ qui spernis,nōne & ipse sperneris?Cū fati Esaię.33
B gatus desieris cōtemnere,cōtemneris.Et alius propheta:Nunq̃d non pater vnus omniū Malach.2
nostrū,nunquid nō deus vnus creauit nos?Quare ergo despicit vnusquisq; nostrū fratrē
suū?Male ergo agis o homo,iudicādo,spernendo'q; proximū.⌊Omnes eñ stabimus an
te tribunal Christi⌋.i.corā Christo,sedēte in sede iudiciaria in die iudicij,tanq̃ iudicādi
ab eo.Tribunal autē est sedes iudicis.Quod vero iam dicitur,ꝙ oēs stabimus ante tri- 1.Timo.4
bunal Chri tanq̃ iudicādi,intelligendū est vel de iudicio cōdemnationis vel remunera- Iohan.3
tionis.Scriptura aūt frequēter ꝑ iudiciū,intelligit damnationis iudiciū,sicut ibi,Omnis q 1.Cor.11
credit in eū nō iudicatur.Et:Si nosipsos iudicaremus,nō vtiq; iudicaremur.⌊Scriptū est Esa.45
eñ⌋in Esaia,⌊Viuo ego,dicit dñs⌋.i.per meipsum,qui maiorē per quē iurem, non ha-
beo,⌊qm̃ mihi flectitur omne genu,⌋cœlestiū, terrestriū & infernoꝝ.i.omnia mihi sub Philip.2
ijcientur,ꝑsertim in die iudicij,⌊& omnis lingua cōfitebitur dño,⌋ hoc est,omnis con-
scientia cōfitebitur mihi tunc opera sua.Vel,oīs lingua.i.omne genus hominū,cuiuscūq;
loquelæ,cōfitebitur dño,cōfessione laudis diuinæ,vel propriæ culpæ.Nostra translatio
est talis:In memetipso iuraui, egredietur de ore meo iustitiæ verbū,& nō reuertetur,qa Esaiæ.45
mihi curuabitur omne genu,& iurabit oīs lingua.Quod licet ad literā dictū videatur de
cōuersione,adoratione & genuflexione omniū gentiū in primo Christi aduentu,& tem-
pore ꝑdicationis euāgelicæ,Apostolus tñ spū sancto copiosissime adimpletus, ꝑsenti lo-
C co insinuat,hoc posse intelligi de subiectione & adductione omniū hominū,in secundo
Christi aduentu.⌊Itaq; vnusquisq; nostrū pro se rationē reddet deo⌋.i.reddere cōpel-
letur seu exigetur. Multi tamē nō poterunt rationē reddere deo de actibus suis,qa om- Hebræo.13
nino irrationabiliter vixerūt.Aliqui etiā nō exigent reddere rationē,vel qa nullā culpā
habebunt,& in hac vita satisfecerūt,vel quia infideles fuerūt,& iā iudicati sunt,q in die iu Iohā.3
dicij nō iudicabunt iudicio discussionis.⌊Nō ergo amplius inuicem iudicemus⌋iudicio
vsurpato vel temerario,⌊sed hoc iudicate magis,⌋hoc est,bonū & obseruādū eē discer-
nite,⌊ne ponatis offendiculū⌋.i.occasionē peccati,⌊fratri⌋.i.proximo,viro vel fœmi-
næ,⌊vel scandalū,⌋hoc est,occasionē tristitiæ. Cōmuniter aūt vnum pro alio sumitur.
¶Aduertendū vero,ꝙ duplex est scandalū,puta actiuū & passiuū,Scandalū actiuū,est di
ctū vel factū minus rectū,ꝑbens alteri occasionē ruinæ,& de hoc scandalo nō est dubiū,
quin sit semꝑ vitandū.Scandalū vero passiuū,est malū seu casus,quē alter incurrit ex di-
cto vel facto alterius.¶De hoc scādalo q̃stio est,an sit semꝑ vitandū. Pro q̃ sciendum,ꝙ
scandalū passiuū est duplex. Vnū q̃d nascitur ex malitia scādali,q ex sua peruersitate non Matth.18
vult dicta sua seu facta alterius,q̃uis bona,bene interpretari,q̃d appellat scandalū phari- Marci.9
sæoꝝ.Alteꝝ,quod nascitur ex infirmitate vel ignorātia scandalizati,q̃d dicitur scandalū Matth.19
pusilloꝝ.¶Præterea quædā sunt bona spūalia,quædā tēporalia,& vtraq; sunt duplicia. Luc.19
Nā spūalium bonoꝝ quædā sunt de necessitate salutis,vt obseruatio ꝑceptoꝝ in omibus,
& cōsilioꝝ in religiosis.Hæc ergo bona nullo modo omittēda sunt, propter quodcunq;
scandalū euitandū.Plus eñ tenetur homo prouidere propriæ saluti,q̃ alienæ.Quædam
vero nō sunt de necessitate salutis,& hæc ad tēpus occultanda,vel deferēda sunt propter
scandalū pusilloꝝ vitandū,videlicet donec ratio eis reddat,& melius informent.Si vero

ratione reddita nõ acquiescunt, nec cessant scandalizari, nõ erit scandalũ tale amplius ex D
ignorãtia vel infirmitate, sed ex eorũ malitia. Propter q̃d bona ista omittenda non sunt,
propter scandalũ tale vitandũ. Sicut nec Christus vitare curauit scandalũ pharisæorũ.
Matth. 15 Similiter bonorũ tẽporalium quædã aliquibus cõmittuntur cõseruanda, vt bona ecclesiæ
prælatis, bona reipublicæ rectoribus, & deposita certis personis. Et quia ad horũ conser-
uationẽ homo tenetur, ideo propter nullius scandalũ sunt deserẽda. Vnde beatus Tho-
mas Cantuariensis repetiuit bona ecclesiæ cũ ingẽti scandalo regis. Alia bona tẽporalia,
sunt nostra, & ista omittẽda sunt, vel dando ea aliis, vel non repetendo si alius ea habet,
propter vitandũ scandalũ pusillorũ. Vel scandalũ tale sedandũ est bono modo. Nõ autẽ
propter scandalũ ex malitia nascẽs, dimittẽda sunt bona propria tẽporalia. Daretur enĩ
peruersis libertas, & magna occasio retinẽdi, aut rapiendi bona aliorũ, q̃d maxime obes-
set eorũ saluti. ⌊Scio⌋ per rationẽ, ⌊& cõfido in dño Iesu⌋ per grãm eius, ⌊quia nihil cõ-
Gene. 1. mune⌋, i. nullus cibus humanæ vitæ aptus, immũdus est, ⌊per ipsum⌋, i. per creationem
Psalm. 32 ipsius. Omnia enĩ per ipsum facta, sunt valde bona. Vel minus dicit, & maius significat,
vt sit sensus, Nihil cõmune per ipsum. i. oĩa mũda facta sunt per eius aduentũ. Oẽs videli
Acto. 10 cet cibi apti, in lege prohibiti. Chrũs enĩ absoluit à legali prohibitiõe ciborũ, iuxta illud:
Quæ deus purificauit, tu cõmune ne dixeris, ⌊nisi ei qui existimat quid cõmune esse⌋, i.
aliquẽ cibũ esse immundũ propter legis p̃ceptũ, ⌊illi⌋ sic existimãti, ⌊cõmune⌋, i. immun
dũ, ⌊est⌋ aliquid alimẽtorũ secundũ suã opinionẽ & cõscientiã. Sicut fricare barbã illici-
tũ est ei, qui hoc putat illicitũ, q̃diu sic putat, quia cõtra conscientiã faceret, si fricaret. ⌊Si E
enĩ propter cibũ⌋, i. ob hoc q̃ quẽlibet cibũ indiscrete mãducas, vel ab aliquib' abstines,
⌊frater⌋, i. proximus ⌊tuus cõtristatur,⌋ putans te impie agere, & nesciens quid debeat
securius facere, cũ tamẽ licite possis alterũ horũ eligere, sicq̃ fratris tui cõtristationẽ vita-
re, ⌊iã nõ secundũ charitatẽ ambulas⌋, i. nõ charitatiue te habes, quia non vitas offensam
fratris, sed eius saluti p̄ponis cibũ tuũ. ⌊Noli cibo tuo⌋, i. vsu vel abstinẽtia cibi, ⌊illũ per
dere,⌋ hoc est, ad mortale peccatũ inducere, ⌊pro quo Chrs mortuus est,⌋ ne videaris
pretiũ mortis & sanguinis Christi paruipẽdere. ⌊Nõ ergo blasphemetur⌋, i. contra dei
Prouer. 22 honorẽ vituperetur, ⌊bonũ nostrũ,⌋ hoc est, fama nostra. Scriptũ est enĩ: Melius est no
Eccl. 41. men bonũ, q̃ diuitiæ multæ. Et alibi: Curã habe de bono nomine. Hoc enĩ magis prode-
rit tibi, q̃ mille thesauri. Porro, vt ait Ambrosius, qui habet opera bona, si reprehendatur
in re minima, bonũ suũ obfuscat, & incipit bonũ eius blasphemari. Propterea virtuoso
Matth. 5 vitanda sunt minima. Ideo aũt nõ debes cibo tuo proximũ perdere. ⌊Non est enĩ regnũ
1. Cor. 8 dei,⌋ hoc est, regnatio & inhabitatio dei in anima tua, ⌊esca & potus⌋, i. victus exterior.
Esca nãq; nõ cõmẽdat nos deo. Nec cibus dãnatur, sed cõcupiscẽtia immoderata. Ideo
Matth. 22. subditur, ⌊sed iustitia⌋ reddẽs deo, quæ dei sunt proximo, q̃ proximi sunt, & sibiipsi, quę
expediunt, ⌊& pax⌋, i. vera tranquillitas mentis, ⌊& gaudiũ⌋ quod habetur ⌊in spũ san-
cto⌋, i. per grãm spũs sancti ex cõtemplatione & dilectione diuinorũ. Ista sunt regnum
dei, quia per ista regnat deus in nobis. Quẽadmodũ ait scriptura: Regnum dei intra vos
Lucæ. 17 est. Vel sic, Nõ est enĩ regnũ dei, causaliter, esca & potus, i. per ista non acquiritur regnũ
cœlorũ, sed iustitia & pax, & gaudiũ in spũ sancto, sunt regnũ dei. Quia per talia regnum F
cœlorũ obtinetur. ⌊Qui enĩ in hoc⌋ regno dei, i. in iustitia, pace & gaudio spũali, ⌊seruit
Christo,⌋ nõ scandalizans aliquẽ propter cibũ, seu cibi delectationẽ, vel aliã irrationabi
Psal. 146 lem causam, ⌊placet deo,⌋ quia beneplacitum est dño in populo suo. ⌊Et probatus⌋, i.
approbatus, ⌊est hoĩbus,⌋ quia exemplaris est ipsis, & laudatur ab eis. ⌊Itaq; quæ pacis
Matth. 5 sunt⌋, i. ea quæ pacem pariunt, fouẽt, conseruant, ⌊sectemur⌋ & operemur. Beati enĩ pa
1. Cor. 7. cifici, qm̃ filii dei vocabuntur. In pace nãq; vocauit nos dñs, & non est deus dissensionis,
1. Cor. 14 sed pacis. Vnde per prophetã dominus loquitur: Veritatẽ tantum & pacem diligite, ⌊&
Zach. 8 quæ ædificationis sunt,⌋ hoc est, ad bonũ prouocãt, videlicet morũ probitatẽ, ⌊inuicem
custodiamus⌋ quatenus vnus, nõ tantũ aliũ non scandalizet, sed spũaliter eum ædificet.
1. Cor. 8 ⌊Ideo noli⌋ o homo, ⌊propter escã⌋, i. amore cibi, ⌊destruere opus dei⌋, i. fratrẽ tuum
spũaliter occidere, seu fidẽ & grãm eius extinguere. ⌊Omnia quidem⌋ cibaria ⌊munda
sunt⌋ & licita, inquantũ sunt creaturæ boni dei, ⌊sed malũ⌋, i. nociuũ ⌊est homini⌋ quæ-
cunq; cibaria sumere, ⌊qui per offendiculũ mãducat⌋, i. mãducãdo fratrẽ suũ scandali-
Gene. 3 zat, & deũ offendit, sicut malũ erat primo parẽti de fructu ligni vitæ comedere. Ne autẽ
quis putet simpliciter vtile eẽ vel melius quolibet cibo & potu vti, eo q̃ oĩa munda sint,
adiecit, ⌊Bonũ est nõ mãducare carnẽ, & nõ bibere vinũ.⌋ Per hoc enĩ cõcupiscẽtia mi-
noratur, corpus castigat, & gratia obtinet, ⌊neq;⌋ mãducare & bibere id ⌊in quo frater
tuus offendit⌋. i. impedimentũ seu obicẽ proficiendi in via dei incurrit, ⌊aut scandaliza
tur⌋, i. cadit peccãdo, q̃d est maius & grauius q̃ offendere. Potest enĩ q̃s pede in aliq̃d im
Matth. 18 pingere, nec cadere, ⌊aut infirmat⌋ in fide, hæsitãs q̃d sit tenẽdũ, q̃d valde pœnale, peri-
culosumq; est. ¶Deinde hortat apostolus ad hoc, ⌊Tu fidẽ quã habes penes temetipm⌋

hoc

A hoc est, intra te firmiter credis omnes cibos p̄ Christū purificatos seu licitos factos, ⌊ha
be coram deo⌋.i. sufficiat tibi hanc fidem habere in cordis secreto deo spectāte, nec fra- Acto.10
tri tuo aliter æstimanti eam ostendas, ne scandalizetur. ⌊Beatus⌋est iam in spe bene agē 2.Cor.8
do, ⌊qui nō iudicat⌋.i. damnabilem facit ⌊semetipsum,⌋ aliū scandalizando, ⌊in eo q̄d
probat⌋.i. faciendo quod licitum esse cognoscit in se, quamuis sit illicitum, propter scan
dalum euitandum. Vel sic, Beatus qui non iudicat.i. non redarguit semetipsum in eo q̄d
probat, hoc est approbat.i. qui nihil agit contra conscientiā suam. ⌊Qui aūt discernit⌋.i. 1.Cor.10
iudicat quosdā cibos vitandos, ⌊si manducauerit⌋tales cibos, ⌊damnatus est⌋ causali-
ter.i. peccando mortaliter dānari promeruit, ⌊quia⌋ manducat, ⌊nō ex fide,⌋ hoc est, Tit.1.
contra id quod secundū fidē & conscientiam suā sentit agendū. ⌊Omne aūt quod nō est
ex fide⌋.i. quod fit contra fidē, & propter finē contrarium fini, quem edocet fides, ⌊pec-
catum est,⌋quia inordinatū & contra legem diuinā. ¶Circa hæc duo quærūtur. Primo,
vtrum ratio seu conscientia errans obliget. Secundo, an quælibet actio infidelium sit pec
catum. Et respondendū ad primū, q̄ operatio recipit speciem à termino ad quē, rationē
autē boni vel mali moralis sumit ab intentione agentis, seu formali ratione obiecti. Cū
ergo ratio dicit aliquid bonū vel malum, quāuis ita non sit, tamen si voluntas fertur in id,
quod ratio ei proponit sub ratiōe mali licet sit bonū, certum est, quod fertur in illud sub
ratione mali, & ideo formaliter peccat. Quēadmodū putans falsum asserere, mentit̄ etiā
si verū dicat, eo q̄ falsum dicere æstimet. Simile est, si quis bonū agat putans illud esse ma-
lum, peccat em̄. Ideo ratio seu errans cōscientia obligat. Nō est tn̄ homo perplexus.i. ne
cessitate peccādi astrictus, qm̄ potest errorem rationis abijcere. Ad secundū dicendū, q̄
B infidelitas, sicut & cætera peccata mortalia, aufert vitā gratiæ, non aūt tollit bonū natu-
ræ. Quāuis ergo infidelis nō agat aliquid meritorie, potest tn̄ facere opus bonū in gene-
re moris seu bonū morale, ad quod se extendit naturalis potētia. Et in tali actu non pec-
cat directe, & per se, vt si honoret parētes, vestiat nudū, cibet esurientem. Quicquid ve- Iaco.2.
ro refert ad finē suæ perfidiæ, in eo peccat, quamuis sit bonum. Nam finis peruersus est. Marci.16
Quod ergo nunc ait apostolus, Omne quod nō est ex fide, peccatū est, ad q̄d glossa adie- Hebræ.11
cit, omnis infideliū vita peccatū est, accipiendū est secundū sensum p̄tactum. Et quia qui
fidem non habet, protinus in diuersa peccata collabitur.

¶Expositio Cap. XV. ſ. Debemus aūt nos firmiores &c. Arti. XIX.

DEbemus aūt nos firmiores⌋.i. in virtutibus fortiores, ⌊imbecillitates⌋ hoc est
defectus & imperfectiones, ⌊infirmorū sustinere⌋.i. æquanimiter ferre & su-
stentare atq; erigere, vt sanentur. Sicut & alibi dicitur: ⌊ibenter suffertis insi- 2.Cor.11
pientes, cū sitis ipsi sapiētes. Et iterū: Alter alterius onera portate. Nā & in cor Galat.6
pore naturali, membra fortiora (vt nerui & ossa) sustinēt teneriora. ¶Sed quia ex hoc, q̄d
aliquis sustinet imperfectionē alterius, tanquā infirmioris, protinus insurgere solet inanis
gloria, qua quis de sua perfectione stultissime gloriatur, & alteri se p̄ponit, ideo optime
iunxit apostolus, ⌊& nō nobis placere⌋.i. non habere cōplacētiam in nobis ad nosipsos 1.Cor.4
reflexam, nec gloriari in nobis, nec proprium placitū sequi, sed potius displicere nobis in
nobis, cum nihil ex nobisipsis habeamus, nisi quod merito inducere debet nobis displicē
C tiam nostri. Vn̄ de reprobis scriptum est: Audaces sibi placentes. Si pensamus proprias 2.Petri.1
imperfectiones & vitia, nō placebimus nobismetipsis. Et quo nobisipsis magis placemus,
eo amplius displicemus deo. ⌊Vnusquisq; vestrū proximo suo placeat in bonū⌋.i. ad bo
num finē, seu tendēdo in opus bonū, ⌊ad ædificationē⌋ipsius, vt ex nobis sumat profe- Iohan.5
ctum. ⌊Etenim Christus⌋secundū quod homo, ⌊nō sibi⌋in se ⌊placuit⌋.i. in seipso glo Iohā.8.
riatus nō est, quasi à seipso aliquid habens, nec proprium placitū, sed dei patris voluntatē Ibidem.
quæsiuit. Ideo em̄ in euangelio loquitur: Descendi nō vt faciam voluntatē meā, sed eius Matth.26
qui misit me. Et: Non potest filius à se facere quicquā. Et: Ego non quæro gloriam meā, Lucæ.22
sed quæ placita sunt patri, facio semper. Et: Non q̄d ego volo, sed quod tu. Et si Christus Iohā.6
qui non solū caruit omni culpa, sed insuper vt homo plenus fuit omni virtute & gratia, si
bipsi non placuit, cur nos miseri defectibus pleni, nobismetipsis placemus? ⌊sed sicut scri
ptum est⌋in psalmo, qui ad literā de Christi passione cōscriptus est. ⌊Improperia⌋.i. de Psalm̄.68
tractiones, opprobria, iniuriæ, ⌊improperātium tibi,⌋o pater æterne, in me. Nam Iudæi
improperādo mihi, improperauerunt & tibi. Qui em̄ non honorificat filium, nō hono- Iohan.5
rificat patrē, qui misit illum. Improperabāt aūt Iudæi patri & vnigenito filio eius, ac san
cto spiritui, asscribētes miracula Christi dæmonibus, eiusq; vitā impiam esse dicētes: Di- Iohan.8
xerunt em̄: Nonne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & dæmoniū habes? Et ali- Matth.12
bi: In Beelzebub principe dæmoniorū eijcit dæmonia. Hæc itaq; improperia ⌊ceciderūt Iohan.14
super me,⌋hoc est, in mea humanitate habuerunt effectū, & me hominē occiderūt. Ti-
bi em̄ nocere non potuerunt. Et hoc ideo passus sum, qm̄ tuam in omnibus feci volunta-
tem, increpando vitia Iudæorū. ⌊Quæcūq; em̄ scripta sunt,⌋Quasi dicat apostolus, Me- Iohan.17

 tito

rito allegaui scripturā istā de Christo: Quæcūq; em̄ scripta sunt, in libris diuinis, p̄sertim
EPIST. de Christo & eius mysterijs, ⌊ad nostrā doctrinā⌋ .i. informationē ⌊scripta sunt.⌋ Nā D
Lucæ. 21 Christi actio nostra est instructio, ⌊vt p patientiā⌋ in aduersis, quam verbis & exemplis
Iaco. 5 docet scriptura, dicēdo, In patientia vestra possidebitis animas vestras. Et Iacobus: Exemplū accipite longanimitatis & patientiæ, prophetas. Ecce beatificamus eos qui sustinuerunt, ⌊& cōsolationē scripturarū⌋ consolantiū animas studiosas ac pias, qm̄ multa iucunda & delectabilia continent. Vnde primo Machabæorū Ionathas & alij dicebant: Habemus solatio sanctos libros, ⌊spem habeamus⌋ .i. certā fiduciam obtinendi grām in
1. Mach. 12 p̄senti, & gloriam in futuro. Omnis nāq; scriptura diuinitus inspirata, vtilis est ad docen-
2. Timo. 3 dum & arguendū, ad erudiendū in iustitia, vt perfectus sit homo dei ad omne opus bonum. Porro vt hanc grām consequamur, orat apostolus. ⌊Deus aūt patientiæ⌋ dator,
Psal. 61 conseruator & remunerator, de quo ait Psalmista: Nonne deo subiecta erit anima mea?
Psal. 70 Ab ipso em̄ patientia mea. Et: Quoniam tu es patientia mea dn̄e, ⌊& solatij⌋ .i. consola-
2. Cor. 1 tionis infusor, qui cōsolatur nos in omni tribulatione nostra, de quo in Tobiæ libro dici
Tobiæ. 3 tur: Post tempestatem, tranquillū facis, & post fletū exultationē infundis, ⌊det vobis id-
Hiere. 32 ipsum sapere in alterutrū,⌋ hoc est, idem sentire ad inuicē, ⌊secundū Iesum Christū⌋ .i. se-
1. Paral. 19 cundum voluntatē & doctrinā saluatoris, non secundū sensum vestrū, vt sitis cōformes,
22 28 & eadē sentientes, iuxta illud: Viriliter agite, confortamini, idē sapite. Sic etiam multitu-
Acto. 4 dinis credentiū erat cor vnū, & anima vna. Hanc identitatē non facit, nisi magna gratia dei, quæ humanarū opinionū, falsitatū, imaginationū & inflationū diuersitatem nebulāq; E expellit, & corda diuersa in vno veritatis ac sanctitatis splendore recolligit. Vnde ait beatissimus Dionysius, q̄ sicut lumen naturæ, ratione suæ defectuositatis, est causa diuersita-
1. Cor. 1 tis in assertionibus hominū, sic lumen gratiæ à diuersitate in vnitatē reducit, & oēs idem asserere facit, ⌊vt vnanimes⌋ .i. affectu & sensu cōformes, ⌊vno ore,⌋ hoc est, simili vocis laudatione ⌊honorificetis deū, & patrē dn̄i nostri Iesu Christi⌋ .i. deū patrē, q eft de
Iohan. 20 us Chri secundū naturā assumptā, & pater ipsius, secundū naturā diuinā. De quo ait ipse: Ascendo ad patrē meū & patrē vestrū, deū meū & deū vestrū. ⌊Propter quod,⌋ videli-
Matth. 18. cet vt deū vnanimiter honorificetis, ⌊suscipite inuicē⌋ .i. vnus suscipiat aliū in omni charitate & pietate mutuo, consulendo, cōdolendo, succurrēdo, & cætera opera misericor-
1. Thess. 5 diæ corporalia ac sp̄ualia impendendo. Vnde prima ad Thessaloñ. ipse ait: Corripite inquietos, cōsolamini pusillanimes, suscipite infirmos, patiētes estote ad oēs, ⌊sicut & Chri
Iohan. 6 stus suscepit vos⌋ sub alis suæ protectionis, sanauitq; vos. Qui apud Iohannē ait: Eum q
Esaiæ. 53 venit ad me, nō eijciam foras. Et Esaias ait: Vere languores nostros ipse tulit, & peccata
Lucæ. 1 nostra ipse portauit. Deniq;, Suscepit Israel puerū suū, recordatus misericordiæ suæ. Et
Psal. 17 Dauid in psalmo: Misit, inquit, de cœlo, & accepit me, & assumpsit me de aquis multis; ⌊in honorē dei.⌋ Hoc ad vtrūq; refertur, quia & nos debemus suscipere inuicē, & Christus suscepit nos ad honorē & gloriā dei. Quod aūt Christus susceperit nos, ostēdit apostolus, primo de populo Iudæorū. ⌊Dico em̄ Christū Iesum ministrū fuisse circūcisiōis⌋ .i. deo patri seruisse, secundū formā seruilem, in p̄dicatione, qua p̄dicauit Iudæis. Imo &
Acto. 1. Christus se seruū p̄buit Iudæorū, iuxta illud: Ego in medio vestrū sum, sicut qui ministrat. F
Lucæ. 22 Et alibi: Filius em̄ hominis nō venit ministrari, sed ministrare. Dicitur ergo Chrūs mini
Matth. 20 ster circūcisionis .i. p̄dicator atq; apostolus Iudæorū, ad quos specialiter missum se perhi
Matth. 15 bet, dicens: Nō sum missus, nisi ad oues quæ perierūt domus Israel. Et hoc ⌊propter veritatē dei⌋ .i. quia deus ita p̄dixit, & vt deus verus esse cognosceret, ⌊ad cōfirmandas⌋ .i. approbādas & adimplēdas ⌊promissiones patrū⌋ .i. promissiones diuinas, patriarchis,
Luc. 2 prophetisq; factas de Chro. Vel sic, Dico Chrm̄ Iesum ministrū fuisse circūcisionis .i. circuncisioni subiectū, ipsam in se recipiēdo, propter veritatē dei, qui misit filiū suū factum
Galat. 4 sub lege, ad cōfirmādas promissiones patrū, hoc est, ad ostendendū, q̄ deus daturus sit pa
Gene. 22 tribus bona promissa, q̄ promisit Iudæis, circuncisionē recipientibus. Abrahæ em̄ promisit: In semine tuo benedicentur oēs gentes. Et ita susceptio Iudæorū quodāmodo pertinet ad iustitiā, propter præcedentē promissionē. Susceptio vero gentiū ad misericordiā maxime spectat. Propter q̄d subditur, ⌊Gentes aūt⌋ .i. gentiles cōuersos, dico ⌊super misericordia⌋ .i. de pietate & gratia sibi impēsa, ⌊honorare deū⌋ .i. gratias agere deo, eiq;
Psal. 17 seruire, ⌊sicut scriptū⌋ in psalmo. ⌊Propter hoc cōfitebor tibi in gentibus.⌋ Verbū est filij ad patrē dicētis. Propter hoc, quod in psalmo illo huic versiculo p̄mittitur: Deus, qui das vindictas mihi, & subdis populos sub me &c. confitebor tibi deo patri, in gentibus .i.
Acto. 13 gentes faciam tibi cōfiteri cōfessione laudis tuæ & culpæ suæ, cū per apostolos cōuertero eos ad fidē, ⌊& nomini tuo cantabo⌋ per ora gentium cōuersarū, & etiam per meipsum, secundū quod homo sum. Ex hoc sequi videtur, q̄ psalmus ille ad literā de Chro loquatur. Ap̄lus em̄ per verba psalmi huius probat gentes susceptas à Chro. Probatio vero nō valet, nisi per sensum literalē, vt Augustinus testatur. Lyra tamē exponit psalmum illum

& ver

& verba hic allegata ad lr̃am de Dauid. Et vtiq; nisi psalm⁹ eẽt excellẽter notabilis tanq̃
A mysterijs Chr̃i redundãs, nõ toties inueniret in sacra scriptura expressus. Nõ em̃ vt cæ-
teri psalmi cõiter, habet in libro psalmoꝝ, sed etiã secũdo Regũ. Ideo exposui psalmũ il- 2. Regũ. 22
lum de Chr̃o loco suo. ⌊Et iteꝝ dicit⌋ de Gentiũ susceptiõe seu cõuersiõe in Esaia, vel se
cundũ Bedã, in Cantico Deuteronomij, tñ scd̃m aliã trãslationẽ. ⌊Lætamini Gẽtes⌋.i. Esaiæ. 66
Gentiles cõuersi, ⌊cum plebe eius⌋.i. Iudæis q erant populus peculiaris. Nostra transla- Deuter. 32
tio talis est: Laudate gẽtes populũ eius. ⌊Et iterum⌋ dicit dñs per Prophetã in Psalmo:
⌊Laudate oẽs gẽtes⌋ ad fidẽ vocatæ, ⌊dñm & magnificate⌋.i. magnifice honorate, & Psalm. 116
verbis ac factis magnũ esse ostẽdite, ⌊eum oẽs populi⌋ hoc est, duodecim tribus Israel.
⌊Et rursus Esaias ait: Erit radix Iesse, & q exurget regere Gentes: in ip̃m Gentes spera-
bunt⌋ Nostra trãslatio habet sic: Radix Iesse, q stat in signũ populoꝝ, ip̃m Gẽtes dep̃ca Esaiæ. 11
bunt. Est itaq; sensus: Erit radix Iesu, i. Chr̃s de semine Iesse (seu Isai) patris Dauid descẽ
dens. Quãuis aũt Chr̃s de Iesse sit natus, & per hoc posterior eo, scd̃m naturã humanã
est tñ radix illius, qa scd̃m diuinitatẽ est origo & fundamentũ ipsius Iesse, & q (.s. Chr̃s)
exurget procedẽdo in actũ. Vel, exurget à mortuis, regere Gentes.i. ecclesiã ex Gẽtibus
cõgregatã quã regit per seip̃m, per angeloꝝ custodiã, & per p̃latos, in eum Gẽtes spera-
bunt, tanq̃ in saluatorẽ. ⌊Deus autẽ spei⌋.i. in quo speramus, & à quo spes vera infundit,
⌊repleat vos⌋ in hac via inchoatiue, ⌊omĩ gaudio⌋ spũali, ⌊& pace⌋ hoc est, interna Hebr. 1
tranquillitate, passiõibus extirpatis ⌊in credẽdo⌋ per fidẽ formatã. Ista em̃ ex fide for- Psal. 90
mata procedunt. Orat ergo Ap̃lus, vt diuina fidel'r cõtemplãdo, impleamur omĩ gau- Matth. 18
dio spũali ac pace, cõsiderãdo, vc; bonitatẽ & beatitudinẽ dei, beneficia quoq; ipsius ex- Iaco. 2
hibita & promissa, ⌊vt abundetis in spe⌋.i. in actu spei, certius atq; auidius expectando
B felicitatem futuram ex prælibatiõe eius in hac vita. Ex perceptiõe nempe præsentiũ mu
nerum certa sit expectatio futuroꝝ, ⌊& virtute⌋.i. gratia, ⌊spũs sancti⌋ vel in virtute, FINIS.
hoc est, efficatia bonæ operatiõis spũs sancti.i. quæ datur à spũ sancto. ⌊Certus sum autẽ
fratres mei, & ego ip̃e de vobis⌋ vel per reuelationẽ diuinã, vel per operationẽ vestram
quam præcepi. Quẽadmodũ scriptum est: Ex fructibus eoꝝ cognoscetis eos, ⌊qm̃ ipsi Matth. 7
pleni estis⌋ scd̃m cõditionẽ status vestri, & exigentiã huius viæ, vel quãtum requiritur Matth. 5
ad salutẽ, ⌊dilectione⌋ dei & proximi. Non tñ simpl'r plenus est aliqs viator dilectione
diuina, cum nullus viator possit perfecte implere præceptum charitatis diuinæ. Et du-
rante vita præsenti, qlibet potest in charitate proficere. Et estis, ⌊repleti omni scia⌋ ad 2. Timo. 3
salutem necessaria, nõ autẽ absolute omni scia, ⌊vt possitis alterutrũ monere⌋.i. vos mu-
tuo exhortari. Hoc dicit Apostolus, ne videatur eis scribere, quasi ignaris & imperfectis
& vt hac laude prouocet eos ad meliora. Veruntamen qm̃ à principio huius ep̃læ decla
rauit discordiam, infirmitatem & imperfectionem Romanoꝝ, mirum videt, qũo iam
dicat eos dilectione & omni scia plenos. Et rñdendum, quod ista non sunt ad eosdẽ re-
ferenda. Nam qdam eoꝝ valde perfecti erant, de qbus iam loqtur, alij imperfecti fue-
runt, quos superius increpauit & cõcordauit. ¶Deinde excusat de p̃sumptiõe. ⌊Auda-
cius aũt scripsi vobis frẽs⌋.i. q̃uis ò Romani ita perfecti sitis, vt dixi, tñ audacter ex ma-
C gna fiducia scripsi vobis p̃ñtem ep̃lam, ⌊ex parte⌋.i. aliqbus vestrum, præcipue.s. imp- Hebræ. 5
fectioribus, q magis informatiõe hac indigent. Vel ex parte.i. non plene, sed partim ac
breuiter, ⌊tanq̃ in memoriam⌋.i. ad actualem considerationẽ eoꝝ, quæ habitual'r scitis, Roma. 7
⌊vos reducẽs⌋ & excitans. Sciẽtibus em̃ legẽ loquor, vt dixi superius. Scribo tñ vobis, Marci. 4
vt actual'r memores sitis eoꝝ, quæ scribo. Vnde Salomon: Da sapienti (inqt) occasionẽ, Prouerb. 9
& addet ei sap̃ia. Doce iustũ, & festinabit accipere. ¶Cur aũt scripserit, subdit: ⌊Pro-
pter grãm quæ data est mihi à deo⌋.i. propter apostolatũ, vel sap̃iam mihi diuinitus p̃- 1. Cor. 7
stitam, ad hoc, ⌊vt sim minister Iesu Chr̃i in Gentibus⌋.i. Chr̃o deseruiam, Gentes in- Matth. 28
struendo, sicut ip̃e mihi præcepit, sicq; grãm mihi collatam vobis cõicem, ⌊sanctificãs⌋ Actoꝝ. 10
id est, sanctũ oñdens per diuina miracula, ⌊euãgeliũ dei⌋.i. euangelicã doctrinã, quam
prædico, ⌊vt fiat oblatio⌋.i. seruitus ⌊Gentium⌋ vel oblatio, qua Gentes seip̃as dño offe Iohã. 12
runt. Vel oblatio, qua ego eas offero, ⌊accepta⌋ deo p̃ deuotionẽ eoꝝ, ⌊& sanctificata⌋
id est, purgata à vitijs, ⌊in spũ sancto⌋ hoc ẽ, virtute & gr̃a spũs sancti. ⌊Habeo ergo glo
riam⌋.i. cum data sit mihi gr̃a tanta, ideo habeo gloriam, hoc est, gloriationẽ internam,
non vanam, sed veram, ⌊in Chr̃o Iesu⌋.i. secundum voluntatem ipsius, ⌊ad deum⌋.i.
ad sanctæ trinitatis honorem. Ex consideratione em̃ beneficioꝝ sibi collatoꝝ lætabatur
apostolus in deo, quod & nos imitari debemus. Vel habeo gloriam.i. meritum gloria
dignum, seu apostolicam authoritatem. ⌊Non em̃ audeo aliqd eorum loqui q̃ per me 1. Timo. 1
nõ efficit Chr̃s⌋.i. nihil p̃sumo dicere, nisi quod à Chr̃o percepi. Nihil doceo alios q̃d
ip̃e nõ facio, nec maiora affirmo de me in verbo vel facto, quã Chr̃s operetur p̃ me, vel
quæ ego efficio virtute Chr̃i, ⌊in obedientiã Gẽtium⌋.i. ad hoc vt Gentes euãgelio dei
obediant. Itaq; nõ audeo aliqd loqui, quod Chr̃s nõ facit per me, ⌊verbo⌋ p̃dicatio-

nis,⌊& factis⌋ bonæ cõuerſatiõis ⌊in virtute ſignoꝝ⌋.i.minoꝝ miraculoꝝ,⌊& prodi- D
gioꝝ⌋ hoc eſt,miraculoꝝ maioꝝ factoꝝ non arte magica,ſed ⌊in virtute ſpũs ſancti,⌋
Hoc dicit Apoſtolus contra pſeudoapoſtolos & vt cæteris Apoſtolis, q cum Chr̃o cor
poraľr ſunt cõuerſati,probet ſe parem,nõ ob propriam laudẽ,ſed vt om̃es ſuã doctrinã
Lucæ, 24 veram agnoſcant, diligẽtiusq́ꝫ intẽdant ac impleãt.In tantum ergo operatus eſt Chr̃s
per me,⌊ita vt ab Hieŕm⌋ vnde cœpit prædicatio Apľoꝝ, ⌊per circuitum⌋.i.diuerſis
locis & vrbibus,⌊vſqꝫ ad Illyricum⌋ mare in fine Græciæ ſitum ⌊repleuerim⌋.i.plene
diſſeminauerim,⌊Euangeliũ Chr̃i⌋hoc eſt,Euangelio Chr̃i tot Gentes impleuerim,cõ
uertẽdo eas ad euangelicam fidẽ. In quo admiranda poteſtas ſpũs ſancti apparet,q per
vnum virũ,ſine humano præſidio,tantos populos,ad tam ſupernaturalẽ,arduam,& in-
comprehẽſibilẽ legẽ conuertit. Agnoſcať ergo operata diuinitas,habeaturq́ꝫ ſemp̃ fides
certiſſima,tanq̃ à deo firmata ac infinita.⌊Sic autẽ⌋ in illis locis ⌊euãgelium hoc p̃dica-
ui nõ vbi noïatus eſt Chr̃s⌋.i.nõ illis Gentibus,q̃bus ab alijs p̃dicatus fuerat Chr̃s,⌊ne
ſup alienũ fundamẽtum⌋ doctrinã ab alijs traditã,⌊ædificarem⌋.i.verbum ſpũalis ædi
ficatiõis adijcerẽ.Et in hoc prædicatio Apoſtoli cõprobať fuiſſe laborioſior & efficaci-
Eſaiæ, 52 or,q̃a materia nõ fuit diſpoſita, ⌊ſed ſicut ſcriptũ eſt⌋ in Eſaia: ⌊Qm̃ quibus nõ eſt an-
nũtiatũ de eo⌋.i.Gentes,q̃bus nõ erat factus ſermo de Chr̃o p̃ prophetas,ſicut Iudæis,
⌊videbunt⌋ Chr̃m & op̃a eius,oculo fidei,per p̃dicationẽ apľicam,⌊& q nõ audierũt⌋
1.Theſſa. 2 prædicationẽ euangelij prius ab alijs Apoſtolis ⌊intelligent⌋ euangelica documẽta per
prædicationem Pauli,⌊propter quod⌋.i.propter occupationẽ meã in prædicando his
Gentibus , ⌊& impediebar plurimũ⌋.i.vehementer & diu ⌊venire ad vos⌋ Romanos,
⌊& prohibitus ſum⌋.i.impeditus,vel à ſpũ ſancto vetitus ⌊vſqꝫ adhuc.Nunc vero vlte- E
rius locũ⌋.i.neceſſariã cauſam manẽdi,ſeu locũ cõuenientẽ,⌊nõ habẽs in his regiõibus⌋
Græciæ, vbi p̃cipue p̃dicaui. Iam em̃ cõpetẽter inſtructi,& reformati fuerũt,erantq́ꝫ per
ciuitates & loca ordinati ep̃i,pbr̃i, atqꝫ diaconi, q ſuffecerant ſupplere vicem Apoſtoli,
1.Macha. 8 ⌊cupiditatẽ autẽ⌋.i.deſideriũ magnũ ⌊habens veniendi ad vos ex multis iã p̃cedentibus
annis⌋ Qm̃ em̃ Roma erat caput mundi,ſciebat Apľus,quod cõuerſio Romanoꝝ exẽ-
Actoꝝ.19 plaris,& vtilis eſſet toti mundo,ideo pene à principio ſuę cõuerſiõis optauit p̃dicare Ro
25.28 manis.Nam & ideo appellauit Cæſarẽ , quatenus occaſionẽ haberet veniẽdi Romam,
⌊cum in Hiſpaniã proficiſci cœpero⌋ vt in ea euãgelizẽ.Optabat nãqꝫ Apľus,etiã in oc
cidẽte p̃dicare Chr̃m,ſicut in Oriẽtalibus partibus fecerat,⌊ſpero q̃d præteriẽs⌋.i.p̃ lo
ca veſtra velociter trãſiẽs,Hiſpaniã verſus,⌊videam vos⌋.i.aliquãto tp̃e apud vos ero.
Non em̃ propoſuit diu manere in vrbe,eo ꝙ Petrũ ſufficere ſciret ad cõuerſionẽ Romæ
q tunc cum ſuis diſcipulis Romæ ſedit,& per loca Italiæ diſcipulos ſuos miſit, ⌊& à vo-
bis⌋ Romanis ⌊deducar illuc⌋.i.ad Hiſpaniã,quæ tunc erat Romanis ſubiecta, ⌊ſi vo-
bis⌋.i. p̃ñtia veſtra ⌊primum ex parte⌋ tp̃is.i. modico tp̃e, ⌊fruitus⌋ .i. delectabiliter
vſus ⌊fuero⌋ habẽdo aliquẽ fructum in vobis,& de veſtro profectu lætando, Frequẽter
Matth.13 ſumit Apoſtolus,frui,cõiter.Proprie autẽ,frui, eſt ſummo bono inhærere ſeu vltimo fi-
2.Coꝛ.9. ni.⌊Nunc igiť proficiſcar in Hieŕm miniſtrare ſanctis⌋.i.eleemoſynas Gentium defer-
re eccleſiæ Hieroſolymitanoꝝ,q̃bus præfuit Iacobus:Qui vt oĩbus credẽtibus eſſent for
Lucæ.19 ma Chr̃ianæ perfectiõis,vendiderunt oĩa ſua,& in paupertate voluntaria Chr̃o ſeruie- F
runt.Pro quoꝝ ſuſtentatiõe Apľi erant ſoliciti.Petrus quoqꝫ & Iohannes commiſerunt
Paulo & Barnabæ.vt Gentes cõuerſas inducerẽt ad mittẽdum eleemoſynas Hieroſoly-
mitis,q̃d & diligẽter fecerunt.⌊Probauerunt em̃⌋.i.op̃e oñderunt & ſponte acqeuerũt
⌊Macedonia & Achaia⌋.i.fideles haꝝ terraꝝ,quæ ſunt partes Græciæ. Metropolis aũt
Macedoniæ,eſt Philippi,vnde dicuntur Philippẽſes & Theſſalonica. Metropolis vero
Achaiæ eſt Corinthus, ⌊collectionẽ⌋.i. eleemoſynaꝝ collationẽ ac dationẽ,alipuã fa-
2.Coꝛ. 9. cere in pauperes ſanctoꝝ⌋.i.ad ſuſtẽtationẽ ſanctoꝝ pauperum,⌊q ſunt in Hieŕm⌋ &
erãt ex Iudaiſmo cõuerſi.⌊Placuit em̃ eis⌋collationẽ hanc facere,⌊& debitores ſunt eo
rum⌋ hoc ẽ,ſanctoꝝ in Hieruſalem.⌊Nam ſi ſpũaliũ eoꝝ participes facti ſunt Gẽtiles⌋
.i.qm̃ Gentes cõuerſæ ſpũalia bona , vcꝫ fidem,inſtructionẽ & ſacramẽta Chr̃i à Iudæis
conuerſis receperunt,mediate vel immediate ⌊debent⌋ .i.tenentur debito neceſſitatis,
vel debito honeſtatis,imo vtroqꝫ modo , ⌊& in carnalibus miniſtrare eis⌋.i. neceſſaria
1.Coꝛ.16. vitæ corporalis eis p̃bere.⌊Hoc ergo cum cõſummauero⌋ hoc ẽ,eleemoſynas iſtas de-
tulero in Hieŕm ad p̃dictos ſanctos, ⌊& aſſignauero eis fructũ hunc⌋ hoc ẽ, collationẽ
Gentiũ,eis miſſam,⌊proficiſcar per vos in Hiſpaniã⌋ ¶Quęritur,an Paulus p̃dicauit in
Hiſpania? Dicũt q̃dã,ꝙ non,ſed propoſuit,nõ aũt executus eſt,ſupueniẽte impedimẽto.
Vnde quod nunc dicit,proficiſcar in Hiſpaniã,intelligẽdum eſt cõditionaľr.ſ.ſi deus p̃-
miſerit, vel ita cõceſſerit.Allegãt aũt pro ſe decretũ quæſtione.11. Quis neſciat.Vbi dicit
quod de apoſtolis ſolus Petrus prædicauit in prouincijs.ſ.Italia,Gallia,Hiſpania,Aphri
ca & Sicilia.Iſidorus vero in libro de ortu & obitu ſctõꝝ dicit oppoſitũ,aſſerẽs Paulũ in
Hiſpa-

A Hispania prædicasse. Hieronymus quoq; in libro de viris illustribus dicit: Paulus in pri-
ma satisfactiõe à Nerone dimissus in partibus occidẽtis prędicauit. Ad decretũ aũt diuer
simode rñdetur. Lira vero rñdet, quod decreti intẽtio est, q̧ nemo prędicauit in prædi-
ctis prouincijs, nisi Petrus, vl' alij de ordinatiõe ac missiõe ipsius. Sed huic nõ cõsonat, q̧
Paulus sæpe testatur, sibi imminere prędicatiõis officiũ in oĩbus Gentibus, quãtum fieri
potuit, rõne sui apostolatus, imo authoritate sibi cõmissa. Vnde nõ indiguit ex ordina- Galat.1
tione Petri in Hispania prędicare, pręsertum cum proposuerit hoc facere anteq̃ venisset 1.Timo.
Romam ad Petrũ. Cõstat etiã sanctũ aplm̃ Iacobũ in Hispania prędicasse. Nec pt̃ nega- Supra.1
ri, qn̄ Paulus Romæ (quę est caput Italiæ) prędicauit, & per cõsequẽs in Italia. Scriptum Actor.18
est eñ in actibus: Mansit aũt biẽnio toto in suo cõducto, prędicãs regnum dei, & docẽs
quę sunt de dño Iesu Chr̃o, cum oñi fiducia sine prohibitiõe. Melius ergo dici posse (opi
nor) q̧ decretũ ideo asserit solũ Petrũ ex apl̃is in his prędicasse prouincijs, qm̃ alij apo- Actor.28
stoli. s. Paulus & Iacobus, non diu prędicauerunt in terris pręfatis. ⌊Scio autem⌋ hoc
est certe cõfido, vel per reuelationẽ agnosco, ⌊qm̃ veniẽs ad vos, in abundãtia benedi-
ctiõis Chr̃i⌋ .i. in magna plenitudine gr̃æ, ⌊veniam⌋ ita, q̃d meus aduẽtus sit vobis mul
tum proficuus, & mihi ip̃si nõ parum meritorius. ⌊Obsecro igit̃ vos fr̃es⌋ hoc est, per rẽ
sacram vos rogo, imo per sanctũ sanctorũ, v3 ⌊per dñm nostrum Iesum Chr̃m, & p̃ cha
ritatem sp̃us sancti⌋ quam nobis infudit sp̃us sanctus, ⌊vt adiuuetis me in orõnibus ve-
stris pro me⌋ fusis ⌊ad deum⌋ .i. orando deũ pro me, mihi subueniatis ⌊vt liberet ab infi
delibus⌋ .i. obstinatis Iudæis, ⌊q̃ sunt in Iudæa⌋ ne rapiant q̃d affero sanctis, ⌊& ob-
sequij mei oblatio⌋ .i. repræsentatio eleemosynarũ, quas porto scd̃m ministerium mihi 1.Cor.16
B iniunctum, ⌊accepta⌋ .i. placens & grata ⌊fiet in Hierusalẽ⌋ sanctis illic degẽtibus, qua- Phil.4
tenus affectum meum erga ip̃os intelligant, ⌊vt veniam ad vos in gaudio⌋ sp̃uali .i. sp̃ua
liter gaudens, negotijs meis salubriter expeditis, ⌊per voluntatẽ dei⌋ .i. diuina volũtate
annuẽte ac operãte, ⌊vt refrigerer vobiscum⌋ .i. insimul refrigeriũ sp̃ualis cõsolatiõis ha 1.Cor.16
beamus, vobis ad cõcordiã reuocatis, & vnoquoq; nostrũ de profectu alterius gloriãte,
⌊deus aũt pacis⌋ dator & amator, ⌊sit cum oĩbus vobis, Amen.⌋ per gratiosam inha- Prouer.15
bitationem. Quamuis eñ vbiq; sit, tamẽ (vt Salomon ait) Longe est dñs ab impijs.

¶Declaratio cap. XVI. & vltimi. s. Commendo autem vobis.

Articulus XX.

HVcusq; Apl̃us instruit Romanos moral̃r verbis prędicatiõis, iam agit idẽ exem
plo operis, proponẽs eis personas imitatiõe dignissimas. ⌊Cõmendo autẽ⌋ .i.
cõmendabilem dico, laudo, committo, ⌊vobis Phœben fororẽ nostram⌋ sp̃ua
lem fide & religione, ⌊quæ est in ministerio ecclesiæ quæ est Cenchris⌋ .i. mini
strat ecclesię, existenti in loco, q̃ dicit̃ Cenchris. Cenchris autẽ est portus maris Corin-
thi, Phœbe vero mulier nobilissima erat atq; ditissima, & de suis facultatibus ecclesiã illã
nutriuit, ⌊vt eam suscipiatis in dño⌋ hoc est, secundum voluntatem dei, & sicut deus re-
quiri, videlicet charitatiue, reuerenter & pie, ⌊digne sanctis⌋ id est, prout decet recipi
sanctos, ⌊& assistatis ei in quocunq; negotio vestri indiguerit.⌋ Venit eñ hæc mulier
Romã propter certa negotia sua, & forte in curia Cęsaris habuit aliqua expedire, sicq;
C indiguit auxilio Romanorum. Meruit etiã ipsa, vt sibi subueniretur hoc modo. ⌊Etem
ipsa quoq; astitit⌋ .i. subuenit ⌊multis⌋ fidelibus, ⌊& mihi ip̃si⌋ In ecclesia autem Ro- Phil.4
manorum erant q̃dam de familia Imperatoris. Iuxta illud: Salutant vos q̃ sunt ex Cæsa Acto.1
ris domo, & isti præcipue poterant auxiliari fidelibus. ⌊Salutate Priscam & Aquilam⌋
virum Priscæ, de q̃bus in actibus habetur, vbi etiam Prisca hæc appellatur Priscilla, & Actor.18
erant ambo valde eruditi in via dñi. Nam & Apollinẽ plenius instruxerunt, veneruntq;
Romam, vt confirmarẽt Romanos. Quod secundum glossam, intelligẽdum est de oĩbus
quos hic salutat Apostolus. s. q̧ venerunt Romam ad cõfirmãdum Romanos in fide &
gr̃a, ⌊adiutores meos in Chr̃o Iesu⌋ hoc est, in prędicatiõe euangelij Chr̃i, ⌊q̃ pro añia
mea⌋ .i. defensiõe vitæ meæ, ⌊ceruices suas supposuerunt⌋ .i. seip̃os mortis periculo ex-
posuerunt. Debemus eñ pro fratribus añias ponere. ⌊Quibus nõ solus ego gr̃as ago⌋ 1.Iohan.3
pro beneficijs mihi impensis, q̃ in Corintho in domo eorum mansi, & operabar cum
eis manibus proprijs, ⌊sed & cunctæ ecclesiæ Gentium⌋ gr̃as agunt, qm̃ mihi Gentium Actor.20
apostolo taliter astiterunt. Salutate quoq; ⌊& domesticam eorum ecclesiam⌋ .i. eorum
familiam vel cõgregationem fidelium, in domo eorum existentem. ⌊Salutate Ephene-
tum dilectum mihi⌋ .i. familiarem ⌊q̃ est primitiuus Asię in Chr̃o⌋ .i. ex Asia primo cõ
uersus, ac regeneratus in Chr̃o, & sic erat alijs exemplar credulitatis, seu fidei. ⌊Salutate
Mariam, quæ multum laborauit in vobis⌋ .i. pro vobis cõcordandis. Nunciauit eñ Apo
stolo discordiam Romanorum. ⌊Salutate Andronicum & Iuliam, cognatos & conca-
ptiuos meos⌋ .i. de tribu mea existentes, & interdum capti fuerunt pro fide, & multa p̃-
pessi, vt ego, ⌊q̃ sunt nobiles⌋ nobilitate sanctissimæ conuersationis, ⌊in Apostolis,⌋

Secundũ

Acto.15 Secundum Origenē, hi duo viri erāt de numero septuaginta discipulorū, quorū aliq (vt D
Sileas) noiant aplī. Sic & isti dicunt nobiles in aplīs, i. inter Aplos, qa Apostoli dicti sunt
rōne discipulatus, & validæ prædicationis, ⌊q & ante me fuerunt in Chro⌋ per fidem.
⌊Salutate Ampliatum dilectiss. mihi in dño. Salutate eos qui sunt ex Narcisci domo⌋ i.
ad eius familiā pertinent. Narciscus iste (vt dr̄) pbr̄ fuit, & circumeundo cōfirmabat fide
les. ⌊Salutate Rufum electum⌋ ad sacerdotium, ⌊& matrem eius⌋ carnalē ⌊& meā⌋
spūalem. Propter præcipuā huius fœminæ sanctitatē, noiat eam matrē. Cætera patent.
⌊Salutate inuicē in osculo sancto⌋ Spūali, charitatiuo, quod fit veræ cōcordiæ, & inter-
næ dilectiōis indiciū, nō in osculo carnali, impudico, adulatorio, simulatorio aut prodi-
2.Reg.14 torio. Absolon osculabat populum adulatorie, Ioab Amasam simulatorie, Iudas Chrm
2.Reg.20 proditorie. Erat qppe in primitiua ecclesia cōsuetudo recipiendi ac salutandi fideles cū
Marc.14 osculo oris. Tunc em arsit spūalis dilectio, nec erat periculū de carnalitatis mixtura, vt
Lucæ.22 modo. ⌊Rogo autē vos frēs, vt obseruetis⌋ hoc est, notetis & discernatis ab alijs, ⌊eos q
Phil.3 dissensiones⌋ i. discordias & cōtrarias opiniōes circa fidei veritatē, ⌊& offendicula⌋ i.
scandala, ⌊præter⌋ i. cōtra ⌊doctrinā⌋ euangelicā, ⌊quā vobis didicistis⌋ à Chri disci
pulis ⌊faciunt⌋ inducēdo vos ad mutuā offensionē ac dissensionē, ⌊& declinate ab eis⌋
nō solum mēte, sed etiā corporali recessu, si fieri potest, ne peruertamini cum peruersis.
Titum.3 ⌊Huiusmodi em⌋ peruersi ⌊Chro dño⌋ nostro ⌊non seruiunt⌋ q talia vitia suis seruis
Philip.17 prohibuit, ⌊sed suo ventri⌋ quē quærunt implere, cum sint gulosi. ⌊Et per dulces ser-
mones⌋ hoc ē, verba cōposita atq; placentia, ⌊& benedictiones⌋ i. falsas laudationes, E
⌊seducunt corda innocentium⌋ i. inexpertorū & incircumspectorū, q in se boni sunt sine
Prouer.14 dolo & felle, putantq; alios tales esse, quales ipsi sunt, ideo cito credunt & falluntur. Vn-
2.Thess.2 de in Prouerbijs scriptum est: Innocens credit omni verbo, astutus cōsiderat gressus su-
os. Debetis autem ô Romani ab his declinare. ⌊Vestra em obedientia⌋ qua veræ fidei
& apostolicæ traditioni paretis, ⌊in omnem locum⌋ hoc est, per oēs ecclesias ⌊diuul
1.Mach.8 gata est.⌋ Qm enim Romani monarchiam tenebant, quotidie erat confluxus extra-
neorū ad Romam, q redeuntes ad sua, diuulgabant facta Romanorū, & ita fideles venien
tes Romam, cum vidissent grām Romanorū, reuertētes nuntiauerunt cęteris Chrianis fi
Phil.1 dem & opera eorū, sicq; alij animabant, & cōfortabant in fide. Propterea error Roma-
norū magis oībus nocuisset, q̄ aliorū. ⌊Gaudeo igit in vobis⌋ in cōsideratiōe grǣ vobis
Hiere.15 cōcessæ, & cōgratulor vobis, ⌊sed volo vos sapientes esse in bono⌋ hoc ē, in cognitione
& operatiōe eorū, quæ bona sunt, vt discernatis pretiosum à vili, virtutē à vitio, verum à
falso, ⌊& simplices⌋ hoc est, ignaros & inexpertos, ⌊in malo⌋ vt nec operando expe-
riamini, nec approbando sciatis, nec studiose discatis quæ mala sunt. ⌊Deus aūt pacis cō
Iob.1 teret⌋ i. deijciet ⌊satanam⌋ i. diabolum, de quo legitur in Iob: Dixit dñs ad Satan. Et in
Zacha.3 Zacharia: Increpet dñs in te Satan, ⌊sub pedibus⌋ i. affectibus ⌊vestris velociter⌋ de q
Cant.5 bus pedibus in Canticis scribit: Laui pedes meos, quomodo inqnabo eos? Et in Psalmos
Psal.35 Nō veniat mihi pes superbię, hoc est, dñs dabit vobis virtutem resistendi diabolo, eumq;
Lucæ.10 vincendi. Propter quod ait Saluator: Ecce dedi vobis potestatē calcandi super omnem
virtutem inimici, & nihil vobis nocebit. Itemq; in Psalmos Super aspidem & basiliscū am F
bulabis ⌊Gratia dñi nostri Iesu Chri vobiscū. Salutat vos Timotheus adiutor meus⌋ in cul
Psal.90 tura vineæ Chri, Ephesiorū eps. Cum quo (secundum Hieronymum) misit Apostolus
1.Timo.3 istam eplam. Alij dicunt, φ prædicta Phœbes detulit eam. Et puto φ vtrisq; cōmisit hāc
baiulationem, vt si qd vni in via occurreret impedimenti, alter negotium expediret ⌊&
Lucius⌋ Quidam dicit, & Lucas, exponitq; de Luca euangelista, sed nec textus corre-
ctus, nec glossa sic habet, ⌊& Iason & Sosipater⌋ q̄ sunt ⌊cognati mei⌋ secundum car-
nem. ⌊Saluto vos ego Tertius⌋ i. taliter nominatus, ⌊q scripsi eplam⌋ hanc ⌊in dño⌋
hoc est, ad dei honorem, tanquàm notarius Apostoli, de cuius licentia ego nominatus
vos saluto, & nomen meum hic exprimo, ad perpetuam rei memoriam. ⌊Salutat vos
Caius hospes meus⌋ Iam in ciuitate Corinthi vnde mitto præsentem eplam. Iste Caius
erat Corinthiorum epus, ad quem scribit Iohannes apostolus tertiam suam canonicam,
laudans eum de virtute hospitalitatis, vnde & Paulus in domo eius manere solebat, ⌊&
ess, arcari⁹ vniuersa ecclesia⌋ Can huius. ⌊Salutat vos Erastus † archarius ciuitatis⌋ Atheniēsiū, se
cundū glossam. Dicit aūt archarius, ab ἄρχω; qd est princeps, vel ab arca, qm pperat arcę
custodiēs eā, in qua ponebant vectigalia & tributa, ⌊& Quartus frater⌋ Quartus ppriū
nomē est, sicut & Tertius, eratq; frater religiōe, nō natiōe. ⌊Gra dñi nri Iesu Chri cū oīni
Phil.1 bus vobis, Amē⌋ Ex ardēti amore resumit Aplus qd pdixit de psentia grǣ Christi. ⌊Ei
autem⌋ videlicet deo trinitati, ⌊q potens est vos confirmare⌋ in oīni bono, ⌊iuxta euā
gelium meum⌋ i. scdm prædicationē meā, ⌊& pdicationē Iesu Chri⌋ à cuius prædica-
tione euāgeliū meū nō dissonat. Prædicationē (inquā) Chri factā ⌊scdm reuelationē my
sterij⌋ i. in manifestatiōe diuini secreti de incarnatiōe Chri, & redēptiōe gñis humani.

Vel.

A Vel ſecundum quod reuelatũ eſt mihi de iſto myſterio. Myſterij dico, ⌊tẽporibus æter-
nis taciti⌋.i. ab æterno in deo abſcõditi. Tpa aũt æterna (Apl'us dicit) duratiõnẽ præcedẽ
tem hunc mundum, quæ aliud nihil eſt, niſi æternitas, quam exprimit Apl'us per æterna
tempora, qa nõ põt apprehẽdi à nobis, niſi per cõparationẽ ad tps infinitum. Vnde & ad
Titum dicit: Ante tẽpora ſecularia, ⌊quod⌋ myſterium ⌊nunc⌋ tempore nouæ legis in Titum.1.
Chri aduentu ⌊patefactũ eſt⌋ mundo ⌊per ſcripturas prophetaꝝ⌋ ab ipſo Chřo decla
ratas. Qui (vt apud Lucã legit) aperuit illis ſenſum vt intelligerẽt ſcripturas. Et iteꝝ pro- Lucæ.24
miſit Apl'is: Cum venerit ille ſpũs veritatis, docebit vos oẽm veritatẽ. Tunc nãq; appa- Iohan.16
ruerũt fontes aquaꝝ, & reuelata ſunt fundamẽta orbis terraꝝ. Quod totũ factũ ẽ, ⌊ſcd̃m Pſal.17
præceptũ æterni dei⌋ Chrũs eñ ſcd̃m formam ſerui erat miniſter trinitatis in hac reue-
latione. Propter quod ait: Sicut mandatum dedit mihi pater, ſic facio. Et facta eſt reuela
tio iſta ⌊ad obeditionẽ fidei in cunctis Gentibus⌋ hoc ẽ, vt oẽs Gentes obediant fidei, Iohã.14
crẽdẽdo & opãndo. Myſterij dico ⌊cogniti⌋ plenarie atq; pfecte ⌊ſoli ſapiẽti deo⌋.i. Ephe.3
deo trinitati, q ſolus eſt ſapiẽs per eſſentiam, cuius tanta eſt ſapiã vt cõparatiõe ipſius oĩs
ſapiã creata pro nihilo reputetur, ſicut in cõparatiõe diuinæ puritatis cœli dicuntur im- Iob.15
mundi, & cõparatione alioꝝ ſolus dr̃ eſſe. Patefacti autẽ ⌊per Ieſum Chřm⌋ vt dictũ eſt Iohã.8.
⌊cui⌋ ſit ⌊honor⌋.i. debita exhibitio reuerẽtiæ ⌊& gloria⌋.i. clara cũ laude notitia, vel 1.Petri.4
vera lætitia, ita vt honor ſit ei à nobis, gloria autẽ in ſe. Ipſe eñ eſt cum patre & ſpũ ſan- 1.Timo.1.
cto ſuper omnia deus ſublimis & benedictus, ⌊Amen.⌋ Ibidem.

¶IN EPISTOLAM I. AD CORINTHIOS.

¶PRAEFATIO.

B
Erba ſapiẽtum ſunt quaſi ſtimuli, & quaſi claui in altũ defixi. Quẽadmodũ Eccleſ.12
iuxta documẽta magni, atq; diuini Dionyſij in cœleſti hierarchia, ſuperio
rum angeloꝝ eſt inferiores purgare, illuminare & pficere, inferioꝝ vero
angeloꝝ eſt, à ſuperioribus purgari, illuminari ac pfici. (Purgant aũt non
vtiq; à culpa, cũ nõ ſit in eis aliqua macula, ſed à diſſimilitudine ſeu lumi-
nis minoratiõe) ſic in eccleſiaſtica hierarchia, doctoꝝ ac platoꝝ officium
eſt, inferiores purgare, illuminare, pficere: inferioꝝ vero eſt, à ſupioribus purgari, illumi
nari ac pfici. Purgant vero hoĩes nõ ſolũ à diſſitudine, ſed etiã a peccatis, illuminant au
tem, vt veritatẽ cognoſcant, pficiunt quoq;, dum in dei amore proficiunt. Cum ergo ſa Hebr.4
pientes vitioſos, & negligẽtes efficaciter arguunt, verba eoꝝ ſunt quaſi ſtimuli, qm̃ cor- Hiere.23
da dura pungũt, penetrãt & impellunt. Propter qd p Hieremiã dñs loqtur: Nunqd nõ
verba mea ſunt quaſi malleus cõterens petram? Sermo qppe diuinus eradicat, abſcindit
& eijcit, de cordibus noſtris ſpinas & tribulos vitioꝝ ac paſſionũ, ſicq; circũſcindit & po
lit aĩam noſtrã, vt capax ſit illuſtratiõis internæ, & pfectiõis diuinæ. Et quãtum ad hoc,
verba ſapientum ſunt, quaſi claui in altum defixi. Itaq; verba ſapientiſſimi noſtri docto-
ris, magiſtriq; Gentium diuiniſſimi & glorioſiſſimi Pauli, in ea quæ iam exponenda re-
ſtat epiſtola, ſunt quaſi ſtimuli. Quia Corinthios de multis exceſſibus fortiter increpat, 2.Cor.4
bonos vero commendat, & ſecundum diuerſam diſpoſitionem eorum, quibus ſcri-
C bit diuerſimode loqtur, nunc exhortando, nunc blandiendo, nunc collaudando, nunc
arguendo. Porro Corinthus eſt metropolis Achaiæ, quæ eſt pars Græciæ, vnde Corin
thij dicuntur Achaici. Hi ab Apoſtolo inſtructi, & cõuerſi fuerunt, ſed poſt eius receſſum
varijs modis ſubuerſi ſunt à philoſophis & Iudæis. Quo cognito, Apoſtolus exiſtens in
Epheſo, ſcribit eis præſentem epiſtolam, mittens eam per Timotheum. In qua reuocat
eos ad euangelicæ fidei veritatem, & Chriſtianæ iuſtitiæ puritatem.

¶Expoſitio. I. cap. Epl'æ ad Corinthios primæ. Art. I.

MOre ſolito, iuxta cõſuetudinẽ ſcribendi epiſtolas ſeu lr̃as miſſiuas Apoſtolus in
huius epiſtolę exordio nomẽ ſuum pręmittit, & alterius ſecum ſcribẽtis, ſicq;
procedit ad ſalutationem, narrationem & concluſionem, vt fieri ſolet. Et ait: Romañ.1
⌊Paulus vocatus⌋.i. ex diuina p̃deſtinatiõe aſſumptus & factus, vel à deo ele Galat.1
ctus, ⌊apoſtolus Ieſu Chři per voluntatem dei⌋.i. à voluntate diuina, tanq̃ à cauſa prin-
cipali ac libera. Hoc dicit Apoſtolus, vt oñdat eos deo reſiſtere, q ſuo apoſtolatui cõtra-
dicunt, & etiã, vt demõſtret qd ipſe nõ iniecit ſeipm, nec ſibi aſſumpſit honorẽ, vt illi de q
bus dñs ait: Ego nõ mittebã eos, & ipſi currebãt. Et rurſum: Principes extiterunt, & non Hiere.23
cognoui. ¶Quęri põt, cur Paulus humillimus, in iſta epiſtola, cũ nomẽ ſuum cõmemo- Oſee.8
raſſet, ſtatim adiecerit noĩa eximiæ dignitatis, nõ ſolitæ humilitatis, dicẽs: Apoſtolus, nõ
ſeruus Ieſu Chři, & hoc per voluntatẽ dei quaſi impium ſit aliter opinari. Et rñdendum,
ꝙ virtus diſcretionis id exigit in prælato, vt ita ſe habeat verbis & factis circa ſubiectos,
ſicut eoꝝ ſaluti expediẽs eſt. Oportet aũt prælatum à ſubditis timeri, amari, ac honorari. 1.Petri.2
Cum er

Roma.13 Cum ergo subiecti ita se habent circa prælatū,nō est prælato necesse, vt verbis seu factis
authoritatē suā ostēdat. Cum vero cōtemnit,oñdere debet collatę ptātis authoritatem, D
quatenus subditis timorē,reuerētiamq; nois sui incutiat. Aplus aūt Corinthijs viluit,qa
(vt asserit glossa)cōtempto Paulo aplo, de sapiētibus huius seculi se iactitabāt,quorū va-
na eloquētia,sapiaq; terrena delectabant. Idcirco Aplus, vt eorū psumptionē argueret,
eos quoq; ad suæ psonæ reuerētiā inclinaret, cū dixisset Paulus, mox addidit Aplus &c.
quod totū factū est,nō ad propriā laudē,sed propter illorū salutē, ⌊& Sosthenes frater⌋
Hunc Sosthenē associat sibi Paulus, qa p Corinthiorū correctiōe multū solicitus fuit,&
eos(vt dr)apud Aplm accusauit. Vnde nunc dr:Sosthenes frater,ad insinuādum q accu
satio illa prodijt ex fraterna charitate,nō aliunde. Itaq; ego Paulus, & Sosthenes frater
spūalis,scribimus:solus tn̄ Paulus dictauit. Sosthenes vero cōsentiēdo cōscripsit, ⌊eccle
siæ dei⌋.i.cōgregatiōi fideliū,⌊quæ est Corinthi⌋.i.in ciuitate Corinthia,vtpote ⌊san
ctificatis⌋.i.à vitijs emūdatis,in sacro baptismi,ac pœniæ,⌊in Chro Iesu⌋.i.ī virtute &
gra saluatoris,⌊vocatis sanctis⌋.i.à deo ad sanctitatē adductis atq; electis ⌊cum oibus q
inuocāt⌋.i.ex intimo cordis affectu implorāt,⌊nomē dñi nostri Iesu Chri, in omi loco
ipsorū⌋.i.vbicūq; in prouincia Corinthiorū,⌊& nostro⌋ hoc ē,loco nobis primum cō-
cesso. Hic em̄ locus Paulo cōmissus est, vt habitatores eius cōuerteret. Et cū deus vbiq;
sit,nō solū in tēplo materiali,sed vbiq; inuocādus est,quatenus veri adoratores adorent
Iohan.4 eum in spū & veritate. Quia nec cōtēplatio,neq; oro exigit locū,aut loci determinatio-
nē ex necessitate,sed ex quadā decētia, vnde sicut cōtemplationi beatorū deputat cœlū E
empyreū ex cōgruentia,sic ecclesia materialis deputat oroni fideliū ex cōgruentia qua-
dam. Sed sicut angelus vbicūq; fuerit extra cœlū empyreū incessabilr deū cōtemplatur,
ita fidelis vbicūq; fuerit,nomē Chri inuocare debet. Et sumit hic nomē p re nominata.
¶Deinde salutatio ponit ⌊Gratia⌋ gratū faciēs(de qua in expositiōe primi capli eplę ad
Roma.1 Romanos dictū est plenius)detur & semp insit ⌊vobis⌋ Corinthijs ⌊& pax⌋.i.quies mē
tis à vitiorū inordinato impulsu ⌊à deo patre nostro⌋ per grām adoptiōis, q est pater
Chri per realem relationē ac relatiuā proprietatē, & pater Chri per æternā ac naturalē
generationē,⌊& à dño Iesu Chro⌋ filio patris, q scdm diuinā naturā est vna & eadem
Psal.2 cā efficiens græ & pacis cū patre. Quæcūq; em̄ facit pater,hæc & filius silr facit. Secundū
Psal.109 naturā vero assumptā est,cā græ & cæterorū donorū gratuitorū instrumētalis ac merito-
Iohan.5 ria. Patre aūt & filio nominatis,datur intelligi spūs sanctus, q est amor,nexus & germē
1.Iohan.5 amborū. Totius superfelicissimæ trinitatis indiuisa est opatio foris trāsiens,sicut & trium
psonarū est vna natura,& vna ptās. Qm̄ vero inter Corinthios erāt aliq boni laude di-
Iohā.5 gni. Aplus primo agit de bonis,& pro beneficijs dei eis collatis grās agit,& ait: ⌊Gratias
ago⌋ verbis,factis,atq; affectibus,⌊deo meo⌋ q licet sit oīm deus,tanto tn̄ specialius ac
EPIST. singularius est deus vniuscuiusq; ipm colentis,quāto ab eo deuotius colit,ardētiusq; ama
1.Thess.2 tur. Vnde & princeps theologorū Dionysius in libris suis, vix dicere audens deus meus
Acto.10 sic dicit:Deus,& si fas est dicere,meus. Propterea nō quorumlibet,sed pfectorū feruen-
ter amantiū est dicere,Deus meus. Fortiter tn̄ proficientes,ex quadā humili cōfidētia di
cere possunt,Deus meus,alij passim nō dicāt. Deus meus nisi in psona Chri hois,vel ec-
Romañ.1.8 clesiæ seu pfectorū. Itaq; grās ago deo meo, à cuius amore nulla creatura me pt auelle- F
re ⌊semper⌋.i.omi hora cōuenienti ac debita,iuxta quē modū iubemur semper orare,
Lucæ.18 ⌊pro vobis⌋ quorū impfectum supplere desidero,eo q diligā vos tanq meipm, ⌊in gra
dei,quæ data est vobis⌋.i.pro oībus donis supernaturalibus,vobis diuinitus cōdonatis,
⌊in Chro Iesu⌋ hoc ē,per Chrm mediatorē,seu merito eius,p quē oia dona diuina no-
bis pstant,⌊qa in omibus⌋ spūalibus diuitijs,⌊diuites facti estis in illo⌋.i.per Christum
Psalm.33 abundatis in omi gratia dei,scdm cōditionē & statū huius fragilis vitæ,vcȝ,qa in his quę
ad salutē requirunt, abundatis. Secundū quē sensum ait Psalmista:Nihil deest timenti-
bus eum. Vel ideo dicunt in oībus diuites facti, qm̄ spūalia bona quæ nōdum sortiti sunt
in re,iam habēt in spe. Has aūt diuitias explicat Aplus in speciali, ⌊in omi verbo⌋ euā-
Acto.5 gelicæ prædicatiōis. Hoc dicit Aplus,vel qa donū linguarū receperūt, ita vt omibus lin-
Actorū.8 guis loquerent. In primitiua em̄ ecclesia,p impositionē manuū apostolorū,dabat bapti-
Acto.19 zatis donū linguarū. Vel in omi verbo.i.in omi modo docēdi, ⌊& in omi sciētia⌋ vera
ad salutē necessaria,vcȝ in intellectu scripturarū sanctarū,⌊sicut testimoniū Christi cōfir
matū est in vobis⌋.i.eo mō diuites facti estis in his sicut.i.prout testimoniū Christi con
firmatū est in vobis.i.promissio seu cōtestatio,qua Chrūs testatus est,se ditaturū suos fi-
Iohā.7 deles,in vobis impleta est. Ipse em̄ prędixit:Qui credit in me,flumina de vētre eius fluēt
aquæ viuæ. Hoc aūt dixit de spū,quē accepturi erāt credētes in eū. Et alibi:Quicqd petie
Iohā 15 ritis patrē in nomine meo,hoc faciā ⌊ita, vt nihil vobis desit in vlla gratia⌋ necessaria ad
salutē. Vel,qa omia dona ad grām gratū faciētē ptinētia,habetis,& in alijs gratijs.s. gra
Apoca,22 tis datis,notabiliter abundatis. Virtutes em̄ & dona spūs sancti ita connexa sunt,vt ha-
bens

A bens vnũ,cætera ꝗꝗ aliqualiter habeat.Nõ tñ ita pfecti fuerũt quin potuerũt proficere, perfectioresq; fieri,iuxta illud:Omnẽ q fert fructũ,purgabit eũ pater,vt fructũ plus affe rat.Itaq; nihil grẽ deest vobis L expectãtib⁹ reuelationẽ J.i.manifestã apparitionẽ L dñi nr̃i Iesu Chr̃i J in die iudicij,qñ(iuxta Esaiã,pphetã) videbit oĩs caro salutare dei nr̃i.De qua reuelatiõe scriptũ est:Ecce venit cũ nubibus,& videbit eũ oĩs oculus,& q eũ pupuge rũt.Vel,reuelationẽ Chr̃i.i.clarã visionẽ eius in patria,ꝗ visio est tota merces,de qua ait in euangelio:Qui diligit me,diliget à patre meo,& ego diligã eũ,& manifestabo ei me ipm̃,L q & cõfirmabit vos,J vt pie cõfido.Verbũ est bonæ spei,nõ absolutæ assertiõis,ni si forte ex reuelatiõe diuina,L vsq; in finẽ J vitæ pñtis inclusiue,L sine crimine J.i.morta li pc̃tõ,ita ꝙ grãm pseuerãtiæ cõferet vobis,ne peccetis mortalr̃,sed in gr̃a decedatis,ad hoc,vt sine pc̃tõ appareatis L in die aduẽtus dñi nr̃i Iesu Chr̃i J.i.in die iudicij.Vel,aduẽ tus Chr̃i,intelligit spũalis eius aduentus,quo q̃tidie venit p grãm ad electos,prout ipse Chr̃s profitet:Ad eũ veniemus & mãsionẽ apud eũ faciemus.Et alibi:Ego sto ad ostiũ & pulso.Vel,visitatio eius,ꝗ visitat vnũquẽq; in morte.Vnde ait:Vigilate,qa nescitis qua hora dñs vr̃ vẽturus est.De hoc aduẽtu cõminat ꝗdã loco cuiq; negligẽti:Si nõ vigilaue ris,veniã ad te tanq̃ fur,& nescies q̃ hora veniã.Sed & Iacobus dicit:Patiẽtes estote vsq; ad aduẽtũ dñi.i.vsq; ad mortẽ,Vnde subiungit ibidẽ:Ecce iudex ante ianuã assistit.Quã docũq; aũt cõfirmamur à deo,Chr̃s spũaliter venit ad nos.L Fidelis deus J nõ à fide,sed à fidelitate,quã cõseruat ad suos,cũ qbus fideliter agit,scd̃m q̃d charitas dictat.Vel,Fide lis deus.i.verax in pmissis,iuxta illud in psalmo:Fidelis dñs in oĩbus verbis suis,L p quẽ (.i.à quo) vocati estis J p inspirationẽ internã,ac pdicationẽ apostolicã,L in societatẽ J.i.

B ad cõmunionẽ & participationẽ grẽ & gloriæ L filij eius dñi nr̃i Iesu Chr̃i.J De plenitu dine siquidẽ eius accepimus oẽs.Prędestinauit em̃ nos cõformes fieri imaginis filij sui,vt alio loco dictũ est.Ecce q̃ta gr̃a & beneuolẽtia dei sancti & bñdicti,q nõ solum vocauit nos ad cõsortiũ aplor̃ & angelor̃,sed vnigeniti filij sui.Quotq̃t em̃ receperunt eũ,dedit eis potestatẽ filios dei fieri.Ideo scriptũ est:Maxima & pciosa nobis pmissa donauit,vt p hæc efficiamini diuinæ cõsortes naturæ.Et alibi:Societas nr̃a sit cũ patre & filio eius Ie su Chr̃o.Ineffabilis prorsus nobilitas societatẽ habere cũ deo.Et summa miseria,pter tẽporales delicias ac trãsitoria bona vilissima atq; caduca,societatẽ hãc deiformẽ amitte re.Nõ ergo negligamus grãm dei,ꝗ data ẽ nobis,sed carnẽ domemus,affectũ purgem⁹, cœlestibus infatigabilr̃ intẽdamus.¶Hucusq; laudauit aplus pfectos,iã alios hortat ad p fectionẽ illor̃.L Obsecro aũt J.i.p rẽ sacrã,imo p sanctũ sanctor̃ rogo L vos frẽs,J vide licet L p nomẽ dñi nr̃i Iesu Chr̃i,vt idipm̃ J.i.vnũ & idẽ scd̃m dei volũtatẽ,L dicatis oẽs J sicut faciũt ꝗs iã laudaui,L & nõ sint in vobis schismata J.i.diuisiões atq; discordiæ.Scri ptũ em̃ est:Diuisum ẽ cor eor̃,nũc interibũt.Sed videt cõtrariũ his,q̃d dñs ait p aliũ p phetã:Scindite corda vr̃a,& nõ vestimẽta vr̃a.Et rñdendũ,ꝙ loquit de spũali cordis cir cũcisione & apertiõe,ꝗ cor antea durũ aperit verbo dei,& recipit illud,L sitis aũt pfecti J .i.pfecte seu oĩno cõcordes L in eodẽ sensu J.i.in cognitiõe practica,vt idẽ agatis,L & in eadẽ scia J.i.in cognitiõe speculatiua,vt idẽ credatis ac sapiatis:Duæ em̃ sunt partes le gis diuinę,videlicet testimonia & pcepta.Testimonia ptinẽt ad credẽda,pcepta vero ad

C operãda.Vult ergo aplus,vt in hor̃ vtroq; cõformes sint.¶Hæc hortor & obsecro,L si gnificatũ est em̃ mihi de vobis(o)frẽs mei ab his q sunt Cloes J.i.q habitant in loco,q dr̃ Cloes.Vel in domo religiosæ fœīæ Cloes vocatę,ꝗs vnus fuerat Sostenes,iã pdictus.Se cũdũ ꝗsdã,Cloes ẽ nomẽ loci ppe Corinthũ,scd̃m alios vero ẽ nomẽ mulieris deuotæ,in cuius domo multi fideles manebãt.Isti doluerũt de cõtẽtione ac schismate Corinthior̃ dixerũtq; Paulo,q̃d subdit,L qa cõtẽtiones inter vos sunt J sicut subiũgit.L Hoc aũt dico J .i.refero,L ꝙ vnuſq̃ſq; vestrũ dicit.J Percepi em̃ verba vr̃a in ppria forma,& ideo oĩm vestrũ verba iã enarro.Alius em̃ e vobis dicit.L Ego quidẽ sum Pauli.i.ad Paulũ ptineo, tanq̃ filius & discipulus eius,qa ab eo baptizatus seu doctus sum.L Ego aũt sum Apollo J .i.discipulus eius.Iste ẽ Apollo vir eloquẽs & potẽs in scripturis,sicut in actibus legit,qui (vt dr̃)erat Corinthior̃ eps.Alius dicit,L Ego vero Cephe J.i.ego ad Petrũ ptineo.Ali⁹ dicit,L ego aũt Chr̃i J sum,tanq̃ eius seruus atq; discipulus.Qui ita dixerũt,nõ errauerunt vt alij.Contẽtio aũt Corinthior̃ fuit ex hoc,ꝙ putabãt sacrm̃ baptismatis aliq̃d virtutis habere ex meritis ministri,& ita bapzatus ab vno ptulit se baptizato ab alio,prout vnus ministror̃ excellẽtior extitit alio.Quilibet etiã noĩauit se ab illo,à ꝗ fuerat baptizatus,sicq; vnus dicebat,ego sum Pauli.Hi errauerũt,qa baptismus nõ habet efficaciam,nisi merito Chr̃i,tanq̃ à causa meritoria,q tactu suæ mũdissimę carnis vim regeneratiuã cõtulit aqs. Vnde de latere Chr̃i morientis dicunt oĩa sacramenta fluxisse,qm̃ virtute passionis dñicæ operant.Chr̃s vero,vt deus,seu tota beatissima trinitas,est causa effectiua & principalis virtutis baptismi,qm̃ solus deus intus baptizat,pc̃tã lauãdo seu abluẽdo,& grãm infundẽ do,sine cuius infusiõe nemo iustificat,neq; pctm̃ dimittit.Vnde ꝗdã loco de Chr̃o habet:

Iohan. 15 · Esaiæ.40 · Apoca.1. · Iohan. 14 · 1.Iohan.3 · Iohan.14 · Apoca.3 · Matth.24 · Apoca.3 · Iacobi.5 · Iosue.1. · Psal.144 · Iohan.1. · Roma.8 · Iohã.1. · 2.Petri.1 · 1.Iohan.1. · 2.Para.26 · 1.Timot.4 · Esaię.22 · Iohelis.2 · Actor.18 · 1.Petri.3 · Iohan.1

Super quē videris spm̄ descēdentē & manentē super eū,ipse est q baptizat in spū sancto.
Matth.3 Et alibi:Ipse baptizabit vos spū sancto & igni.Vnde vt legit,ad vitandū pdictū Chorin D
thioꝶ errorē,ecclesia Græcoꝶ mutauit formā baptismi,dicēdo baptizo seru⁹ Iesu Chri.
¶Ad ostendendū ergo errorē Corinthioꝶ,quærit apſus,⌊Diuisus est Chrs?⌋.i.nunqd
Actoꝶ.11. Christus in corpore suo mystico huiuscemodi diuisionē admittit & approbat,vt vnus
Iohan.17. dicat Pauli,alius Cephæ,& nō potius oēs sint Christi,& ab ipso Christiani vocent?Qua
si dicat,Nō.Chrūs em̄ ait:Pater sancte serua eos in noīe tuo,qs dedisti mihi,vt sint vnū,
sicut & nos.Vel sic,Diuisus est Chrūs?id est,nunqd Christus diuersimode se habet ad
Roma.6 suos ministros baptistas,aliter operando in baptismo vnius q̄ alterius?⌊Nunqd Paulus
2.Coꝶ.5 crucifixus est pro vobis,aut in noīe Pauli baptizati estis?⌋.i.cū nec Paulus nec aliquis
alius,pter Christū pro vestra salute sit passus,nec in noīe Pauli vel alterius,sed in nomine
Christi baptizati sitis,cōstat q nō plus valet baptism⁹ ministratus ab vno ministro Chri
q̄ ab alio.Qm̄ virtus baptismi,est ab ipso qui pro mūdi salute occisus est,& in cuius noīe
administrat,hic vero Chrūs est.Quāuis aūt Chrūs dixerit:Euntes docete oēs gētes,ba-
Actoꝶ.2 ptizantes eas,in noīe patris,& filij,& spūs sancti.Apostoli tñ in primitiua ecclesia ex fa-
miliari cōsilio seu instinctu spūs sancti,videlicet vt nomē Christi magis celebre fieret,qd
à Iudæis iugiter blasphemabat,baptizauerūt in nomine Christi.Vnde Petrus disseruit:
Baptizetur,inquiēs,vnusquisq; vestrū in noīe Iesu Christi.Hoc tñ fecerūt,secundū qd in
nomine Christi,tota supersancta trinitas intelligitur,videlicet pater vngēs,& spūs san-
ctus,qui est vnctio.⌊Gratias ago deo meo,q neminē vestrū baptizaui,nisi Crispum & E
Acto.18 Caium.⌋Iste videt esse Crispus archisynagogus,qui(vt in actibus legitur)credidit dño.
Roma.6 Caius q̄q; iste forsitan est,de q̄ ad Romanos dixit apſus:Salutat vos Caius hospes meus,
3Iohan. cui(vt ibidē dictū est)Iohānes tertiam suā misit epistolā,eratq; Corinthioꝶ epūs.Itaq;
gratias ago,q neminē vestrū baptizaui,pter hos paucos,qui etiā nō sunt de vestra con-
tentione,cū sint viri perfecti.Nō quia baptizare sit actus malus,sed⌊ne quis dicat,q in
noīe meo baptizati sitis⌋.i.ne actus bonus à me factus,esset vobis occasio mali.Ex quo
elucescit,q interdū ab aliquibus bonis operibus ex charitate cessandū sit,vt alioꝶ culpa
seu scandalū deuitet.⌊Baptizaui aūt & Stephanæ domū⌋.i.illius deuotæ matronæ fami
liā,forte simul cū ea,q̄ etiā nō cōtendit vobiscū.⌊Cæteꝶ nescio,si quē aliū vestrū bapti-
Acto 9 zaui,⌋& quia apſus bonæ memoriæ erat probabile est,q nō baptizauit,nisi pdictos tam
paucos,cuius ratio subditur.⌊Nō em̄ misit me Christus baptizare⌋.i.principaliter ad
Matth.10 baptizandū,cū hoc ab inferioribus & parū doctis fieri possit tā perfecte,sicut à perfectio
ribus,⌊sed euangelizare⌋.i.euangeliū prædicare,quod nō potuit perfecte fieri,nisi à val
Matth.28. de perfectis atq; doctissimis.Non tñ est sic intelligendū qd nunc dixit apostolus,non mi
sit me Chrūs baptizare,quasi ipse,& alij apostoli nequaq̄ missi sint baptizare,cū dicat eis
saluator:Docete oēs gentes,baptizātes eas,sed hoc ideo dicit,qa apostoli nō sunt princi
paliter missi ad baptizandum,videlicet ne baptizādo retardarētur à pdicatione.Ideoq;,
Iohan.4 queādmodū Christus p seipsum docuit,& p discipulos baptizauit,vt patet apud Iohan
Lucæ.4 nē,sic & apostoli verbo pdicationis instabāt,& per discipulos suos frequētius baptiza-
bant necessitate aut magna ratione exigēte baptizatiōis.Itaq; misit me Christus euāgeli- F
zare,⌊nō in sapientia verbi⌋.i.nō in sapientia naturali,seu philosophica verbis ornata
atq; verbosa,q̄ cōparatione diuinæ sapientiæ potius est sapientia nominalis,q̄ realis,⌊vt
nō euacuetur,⌋hoc est,incredibilis aut inutilis reputetur,⌊crux Christi⌋.i.fides passio-
nis dñicæ.Naturali em̄ rationi visum est impossibile,incredibile atq; inutile,vt deus pate
retur.Ideo apostolus fidē crucis Christi non pdicauit in sapientia verbi.Vel sic,vt non
euacuet crux Christi.i.ne fides Christi videatur humanæ rationi inniti,& per cōsequēs,
Iohan.5 facile posse reprobari.Deniq; Christiana doctrina non indiget cultu,& pompa verboꝶ
ne videatur ex humanæ subtilitatis calliditate procedere,nō ex veritate.Ibi eñi cōposi-
tio sermonis exquiritur,vbi ipsa se veritas non cōmendat.⌊Verbum em̄⌋.i.fides & pdi-
Roma.1 catio⌊crucis⌋Christi,⌊pereuntibus quidem⌋.i.mundi huius sapientibus & reprobis,
⌊stultitia est⌋.i.stulta & irridēda videtur.Sicut de Græcis refert Dionysius,q audita p-
dicatione fidei Christianæ,lato ore riserunt,⌊his autem qui salui fiunt,id est nobis,⌋pu
ta electis,⌋virtus dei est⌋.i.potens effectus diuinæ potentiæ,per quē obtinemus grām
& gloriam,victoriā quoq; cōtra insidias hostis,iuxta illud:Hæc est victoria quæ vincit
1.Iohan.5 mundū,fides nostra:Quis em̄ est qui vincit mundū,nisi qui credit,quoniā Iesus est filius
dei?¶Quod autem verbū crucis pereuntibus,scilicet prudētibus huius seculi stultitia sit,
probat apostolus.⌊Scriptū est em̄⌋in Esaia,⌊Perdā⌋.i.dānabo ego dñs deus,⌊sapien-
Esaiæ.29 tiam sapientium⌋.i.sapientiam eoꝶ,qui seipsos sapientes reputant in diuinis,videlicet
in naturali notitia diuinoꝶ,sicut philosophi,⌊& prudentiam prudētium⌋.i.falsam pru
Baruch.3 dentiam impioꝶ,qui in rebus humanis astuti & callidi sunt,vt faciant mala,⌊reproba-
bo⌋.i.à pdicatoribus sanctis excludam,& eā in iudicio cōdemnabo,quia nō fuit subiecta
simpli-

A simplicitati fidei sanctæ. Hinc enim ait saluator: Cōfiteor tibi pater dñe cœli & terræ, q̄a abscō Math. 11.
disti hæc à sapientibus & prudētibus, & reuelasti ea paruulis. Nostra translatio habet, Peribit sa Luc. 10
pientia à sapientibus, & intellectus prudentiū abscondet. ⌊Vbi sapiens⌋ huius mūdi, q̄tum ad Esaiæ. 29.
diuina naturaliter nota? ⌊vbi scriba?⌋ .i. doctor moralis in lege peritus? ⌊vbi conquisitor hui⁹
seculi?⌋ .i. inuestigator rerū mundanarū ac naturaliū artium? Tanq̄ dicat, Ecce q̄ subito oēs isti 2. Thess. 2.
perierūt, eo q̄ verā ac Christianā sapientiā non receperunt. Hæc verba ex Esaia sumpta sunt, sic Esa. 33.
dicentes: Vbi est literatus? vbi verba legis ponderans? vbi doctor paruulorū? ⌊Nonne stultam
fecit⌋ .i. vanā & falsam ostendit ⌊deus sapientiā huius mundi?⌋ asserendo q̄d illa negat, videli-
cet articulos fidei, & agendo q̄d illa impossibile reputat, vtpote opera supernaturalia ad fidei cō
firmationē, cum tamē naturalis sapiētia dicat, ea nō posse fieri, q̄ naturalem entium cursum ex-
cedunt? ⌊Nā quia in dei sapientia⌋ .i. secundū deū, seu diuino iudicio, ⌊nō cognouit mūdus⌋ 2. Thess. 2.
.i. homo quilibet mundū inhabitans ⌊per sapientiam⌋ naturalem ⌊deū, placuit deo p̄ stultitiā
prædicatiōis⌋ .i. per prædicationē euangelicā, quā mundus fatuam reputauit, ⌊saluos facere cre
dentes⌋ .i. electos, conuertēdo eos ad fidē & gratiā per apostolorū p̄dicationē. Mundus autem Roma. 1.
aliquo modo cognouit deum per sapientiā naturalem. Dictum est em̄ ad Romanos: Inuisibilia
dei, per ea quæ facta sunt, à creatura mundi conspiciuntur: sempiterna q̄q; virtus eius & diuini- Iohan. 14.
tas. Nec dubium quin philosophi multa vera atq; subtilia de diuinis cōscripserint, sed q̄m ista co
gnitio dei erat sine fide & opere meritorio, informis fuit, & deo inaccepta. Idcirco non cogno
uit mundus deum per sapientiam humanam, in sapientia dei .i. secundū deū, seu acceptionē di-
B uinam. Propter q̄d ait Iohannes: Qui dicit se nosse deum, & mādata eius non custodit, mendax 1. Iohan. 2.
est. Et saluator ad impios: Nescio (inquit) vos, cognitionē qua dicitis mihi, domine dñe, nō ap- Lucæ. 13
probo. Potest q̄q; per sapientiā dei intelligi æterna sapientia incarnata, in qua mundus deū nō
cognouit, q̄a nec eam cognouit. Propter q̄d filius ait, Pater iuste, mundus te nō cognouit. Lux Iohan. 17
quippe in tenebris lucet, & tenebræ eam non cōprehenderūt. Itaq; nō cognouit mundus per sa Iohan. 1.
pientiam deū cognitione formata ac salutari. Cuius signū vel ratio est. ⌊Q̄m & Iudæi signa pe Luc. 13
tunt⌋ .i. ea quæ ipsis dicunt per signū aliquod diuinæ virtutis q̄runt confirmari, vt sciant illud
esse à deo per experientiā alicuius miraculi, q̄d sæpe illicitum est, & ad tentationē dei pertinet.
Vnicuiq; em̄ sufficere debet assertio dei. Q̄m aūt Iudæi primo legem receperūt in monte Si- Leuit. 26
nai, cum ingenti gloria miraculorū diuinorū, assueti erāt petere signū, cum aliquid magni di- Iohan 2
cebatur. Vnde & Christo dicebāt: Quod signū ostendis nobis? Sic Abrahā, Gedeon, Ezechi- Gene. 17
as & alij multi Iudæorū signa petierunt, sicut & Zacharias pater Iohannis, ⌊& Græci⌋ p̄ser- Iudicū. 6.
tim philosophi, & multi gentiliū, ⌊sapientiā⌋ naturalem ⌊quærūt⌋ .i. per rationes naturales 4. Reg. 20.
& demōstratiuas volunt sibi probari, q̄d dicit. Assueti sunt enim argumētationibus humanis Esaiæ. 38.
insistere. Nullus ergo istorū per sapientiā suā deū nouit salubriter, quātum ad ea quæ cōcer- Lucæ. 1
nunt salutē. ⌊Nos aūt⌋ ap̄li ⌊p̄dicamus Christū crucifixū, Iudæis quidē scandalū⌋ .i. cōfusio-
nem, & ignominiæ causam. Hoc enim ad maximam Iudæorū confusionē pertinet, q̄d aperte
C docemus eos Christū in lege promissum, dei vnigenitū filiū occidisse, q̄d est eis æternæ igno- Math. 24.
miniæ causa. Vel dicitur Chr̄s iudæis scandalū, q̄m fuit eis, & adhuc est, occasio ruendi in cul Iohā. 6.
pam & pœnā. Nā (vt Euangelistæ testantur) sæpe scandalizabantur in eo. Propter q̄d dixit: Lucæ. 7.
Beatus est, q̄ nō fuerit scādalizatus in me, ⌊gētibus aūt⌋ .i. infidelibus ⌊stultitiā⌋ nā stultum Math. 11
putabāt, q̄d euāgelizabat de Christo, videlicet q̄ deus æternus factus eēt homo tēporalis, q̄d Lucæ. 2
impassibilis esset mortuus, immēsus in vtero clausus, immutabilis de nouo incarnatus, q̄d vir- Math. 2.
go peperisset. Hæc omnia fabulosa putabāt, q̄m nō potuerunt videre, nec credere voluerūt, in Ephe. 2
vna persona duas perfectas esse naturas, diuinā atq; humanam, saluis vtriusq; naturalibus pro-
prietatibus. ⌊Ipsis aūt vocatis⌋ .i. ad fidē, gratiamq; electis ⌊Iudæis atq; Græcis⌋ .i. gētilib⁹,
ex quibus tanquā duobus parietibus, in Christo lapide angulari cōcurrentibus, constructa est
sancta ecclesia. His ergo p̄dicamus ⌊Christū dei virtutē, & dei sapiētiā⌋ .i. & hoc ei affirma- Sapiæ 9.
mus, q̄ Chr̄s sit virtus ac sapientia patris. Ipse enim est virtus & manus & brachium patris,
per quē facta sunt oīa. De quo Esaias: Parauit (inq̄t) dñs brachium sanctū suū in oculis omniū Esaiæ. 12.
gentiū. Præterea secundū vtrāq; naturam dicitur Christus virtus & sapientia patris. Secundū
diuinā enim naturā est virtus patris, quia per ipsum omnia facta sunt, iuxta illud. Verbo domi Iohan. 1.
ni cœli firmati sunt. Et quia potentia patris perfecte atq; plenissime relucet in filio, in hoc nāq; Psalm. 32.
q̄ pater genuit filium sibi consubstantialem, coæternum & coæqualem, apparet infinita potē
tia patris. Dicitur q̄q; sapientia patris, cum sit verbū mētis paternæ, q̄niam enim ab intellectu
patris procedit, ea quæ ad intellectū pertinent, appropriata vel propria sunt filio, ideo dicitur
veritas & sapientia patris. Et etiam, quia sapientia patris in ipso plene relucet. Est em̄ filius p̄fe-
cta expressio sapientiæ patris, conceptus & dictio intellectus paterni. Secūdum humanam q̄q; Psal. 106
naturam vocatur virtus & sapientia patris, propter maximā participationem atq; præcipuam
relucentiam diuinæ virtutis ac sapientiæ in ipso dei & hominum mediatore. Nam ipse secun- Sapiæ. 2
dum humanā naturam passus est, & toti mundo æternam vitam promeruit, & dæmonē stra- 1. Timo. 2

uit,infernum cõfregit,cœlos aperuit.Sapiẽtia vero dei in Christi incarnatione, passione,& mũ- D
di saluatione ineffabiliter manifestaf,vt.f.per dei incarnationẽ homo deificaref,per illius humi-
liationẽ homo exaltaref,p illius occisionẽ homo viuificaref,per illius indebitaa pœnas homo à
debitis pœnis solueref,per illius charitatẽ homo repararef,qui per diaboli inuidiã perditus fuit.
Sap.2. Nec potuit peccati enormitas,diuinæ charitatis ardor, diuinæ iustitiæ magnitudo,ęternæ bea-
titudinis dignitas,infernalis pœnæ acerbitas,humanæ naturæ nobilitas,diuinæ pietatis immen-
sitas,subtilius,euidentius aut speciosius declarari,nisi vt ipsemet deus,dei vnigenitus filius homi
nem per suã incarnationẽ ac mortẽ redimeret.Longũ esset hæc prosequi, ideo legẽtis cõtem-
plationi istorũ pleniorẽ considerationẽ cõmitto.Vt eñ beatus Thomas in summa cõtra Gen-
Matth.11. tiles restaf,quanto homo deuotius ac pius incarnationẽ dei humilius & affectuosius pensat,tã-
Luc.10 to plures sibi rationes occurrũt huius supersanctissimæ incarnationis,q̃ sapientibus & pruden-
tibus in proprijs oculis abscondũtur.Postremo sciendũ,ꝙ Chrũs secundũ neutrã naturã,dici-
tur virtus & sapientia patris formaliter,quasi pater nõ esset potens & sapiens,nisi per filiũ.Imo
pater in seipso potens & sapiens est,vel potius virtus & sapientia,sicut & spũs sanctus. Qũo eñ
generaret filiũ potentẽ ac sapientẽ,si ipse in seipso potens nõ esset ac sapiens? Quælibet ergo di
uina persona cũ sit absolute perfecta,est virtus infinita,& sapientia vera immensa,& oẽs simul
sunt vna virtus & vna sapientia absolute accepta.¶Quod aũt in Chr̃o reluceat virtus & sapiẽ-
tia dei,declarat apostolus:⌊Quia q̃d stultum est dei⌋.i.q̃d sapientibus seculi videf insipienter
dici de deo,videlicet incarnari,mori & sepeliri,⌊sapientius est hoĩbus⌋.i.magis sapientiale,seu E
Sapiæ.12 sapientialius factũ est,q̃ homo excogitare valeat,vel intelligere,⌊& q̃d infirmum est dei⌋.i.ad
infirmitatẽ & imp̃fectionẽ dei spectare videf,puta laborare,fatigari,occidi ⌊fortius ẽ hoĩbus⌋
.i.efficacius ad saluandũ,q̃ capere possit homo,omnẽq̃ humanã fortitudinẽ superat,q̃a cœle-
Sapiæ.7 stia vincunt terrena.Efficacia nãq̃ & meritum passionis,laboris,totiusq̃ conuersationis Chri,
rationi vnitæ deitatis,quodãmodo infinita consistunt.Hæc autem sic se habere,patet in prędi-
catoribus euangelicæ legis,& in conuersis p̃eos ad fidem.Ideo subditur.⌊Videte⌋.i.diligẽter
1.Petri.2 perpendite,⌊vocationem vestram⌋actiuam & passiuam,⌊fratres⌋.i.à quibus vocati estis ad
fidẽ,& quales vos qui conuersi estis,sitis,⌊quia non multi sapientes secundum carnem⌋ hoc ẽ,
secundum humanam sapientiam,⌊non multi potẽtes⌋ subiectorum multitudine,seu lata do-
minatione,⌊nõ multi nobiles⌋ carnis origine,quantũ ad proximos parentes,sunt ⌊inter vos⌋
Hoc intelligi potest tam de prædicatoribus,q̃ de Corinthijs cõuersis.Apostoli enim & alij pri
Actorũ.4 mi discipuli,pro maiori parte illiterati,simplices,pauperesq̃ fuerunt.Tales enim elegit deus in
Actorũ.28 prędicatores & apostolos, ne promulgatio fidei ascriberetur humanæ astutiæ atq̃ potentiæ.
Et ne attribueretur omnino simplicitati & ignorantiæ,voluit deus quosdam paucos habere p̃-
dicatores literatos,potentes ac nobiles,quales fuerunt,Paulus iste,Nathanael,Manahem,Bar-
nabas,&c.Et similiter illi qui primo conuersi fuerunt,pro magna parte simplices,ignobiles &
impotentes fuerunt,⌊sed quæ stulta sunt mundi⌋.i.illiteratos,q̃s mũdus stultos putauit, ⌊ele-
git deus⌋.f.apostolos & alios plures,⌊vt confundat sapiẽtes⌋seculi huius,hoc est,eos vere in- F
sipientes ostendat,abscondendo eis diuina mysteria. Per apostolos quoq̃ victa,in nihilumq̃
redacta est,horum vana sapientia,sicut & prędixit:Ego dabo vobis os & sapientiam,cui non
Lucę.21 poterunt resistere & contradicere omnes aduersarij vestri.⌊Et infirma mũdi⌋.i.homines im
1.Reg.2. potentes,⌊elegit deus,vt confundat fortia⌋.i.potentes, dum isti impotentes per humilitatem
saluantur,potentes vero cum sua præsumptione damnantur,⌊& ignobilia mundi & contem-
ptibilia⌋.i.homines ignobiles,à mundo contemptos,⌊elegit deus⌋ ab æterno,i.tales præde-
Matth.11. stinauit ad vitam,⌊& ea quæ non sunt⌋ id est,qui nihil reputabantur,⌊vt ea quæ sunt destrue
Lucæ.10. ret⌋.i.illos qui magni habentur in mundo,& aliquid esse se putant, humiliaret, præferendo eis
abiectos & inopes,⌊vt non glorietur omnis caro in conspectu eius⌋.i.ne aliquis homo glo-
rietur inaniter in conspectu diuino aliquid boni ascribendo sibimetipsi,quasi sua sapientia,po-
tentia seu nobilitate saluatus sit,⌊ex ipso autem⌋ id est,dono & gratia dei, ⌊vos estis⌋ p̃ fidẽ
Iohã.1. & opera bona,⌊in Christo Iesu⌋ capite nostro,⌊qui factus est nobis sapientia à deo⌋.i.da-
tus & missus est nobis à patre,vt nos illuminaret,Ipse enim est lux illuminans omnem hominẽ,
Osee.10 de quo scriptum est:Tempus requirendi dominum cum venerit qui docebit nos iustitiam. Et
Iohelis.2. alibi:Exultate in domino,quia dedit vobis doctorem iustitiæ.Ad Christũ quoq̃ pater ait per
Esa.49. Esaiam:Dedi te in lucem gentium.Factus est nobis quoq̃ Chrũs,⌊iustitia⌋.i.causa iustitię,sa
Roma.3 tisfaciendo pro nobis per viam iustitiæ,& suo merito nos iustificans.Propter quod & dictũ est
Roma.5 Romanis:Sicut per vnius inobedientiam peccatores constituti sunt multi,ita per vnius obediẽ
tiam iusti constituentur multi,⌊& sanctificatio⌋ quoniam in baptismo mundauit nos ab omni
Heb.13. inquinamento,deinde in pœnitentiæ sacramẽto,⌊& redemptio⌋ quia patiendo pro nobis,re-
demit nos.Totũ igitur bonũ,dependet ac fluit à Christo,⌊vt⌋ quẽadmodũ scriptũ est p̃ Hie
Hiere 9. remiam prophetã:⌊Qui gloriaf,in dño glorief⌋ nõ in seipso, nec in aliq̃ bono sibi cõcesso ibi
2.Cor.10 sistendo,nec in rebus caducis vane exultet, sed solum in dño,laudando, regratiando,contem-
plando

A plando, diligēdo, & bñ viuēdo. Sic em̄ in Hieremia legit: Nō gloriet sapiēs in sapia sua, & non
gloriet fortis in fortitudine sua, & nō gloriet diues in diuitijs suis, sed in hoc gloriet qui gloria- Hier.9
tur, scire & nosse me. Sic gloriabat virgo Christifera: Exultauit (inquiēs) spūs meus in deo salu- Luc.1.
tari meo. Et Abacuc propheta: Ego aūt in dño gaudebo, & exultabo in deo salutari meo. Abacuc.3

¶ Expositio Cap. II. Et ego cum venissem ad vos fratres. Art. II.

DEscripto cōueniēti modo pdicationis euāgelicæ, nūc declarat Apostolus, se vsum
fuisse hoc modo, & ait: ⌊Et ego cum venissem ad vos⌋ o Corinthij ⌊fratres⌋ mei,
ad pdicandū vobis Euangeliū Christi, ⌊veni⌋.i. vos accessi atq; affatus sum, ⌊non
in sublimitate sermonis⌋.i. nō verbis altis, difficilibus & ornatis, ⌊aut sapientiæ⌋.i.
nō in altitudine naturalis philosophiæ, ⌊annūtians vobis testimoniū Christi⌋.i. ea q̄ de Chri-
sto credēda sunt. De qbus habet in psalmo: Testimonia tua credibilia facta sunt. ⌊Non em̄ iu- Psal.92.
dicaui⌋.i. nō æstimaui nec manifestaui ⌊me scire⌋ quantū ad vsum sciētiæ exteriorē, ⌊aliquid
inter vos⌋ minus capaces, ⌊nisi Iesum Christū, & hunc crucifixū⌋.i. nisi ea q̄ ad humilitatem,
imitationē & passionē pertinent Chri: quia sublimia de diuinitate ipsius, & profunda eius my
steria vobis non pdicaui. Per hoc reprehēduntur psumptuosi & scioli, q vbiq; optant suā scien
tiam demōstrari, & styli decorē ac sentētiarū profunditatē proponūt, vt docti putent. ⌊Et ego 1.Cor.2
in infirmitate⌋.i. in infirmitatis similitudine, qua factus sum infirmis infirmus, proportionādo
fortitudinē perfectiōis meæ capacitati eorū & cōformando me vobis, quantū fieri potuit, ⌊& Matth.10
timore⌋ cordis, nō propter mala mihi imminentia (nō enim timui eos q corpus occidunt, nec Psalm.36.
B timui deū offendere mortaliter, sciens me cōfirmatū in bono) sed propter pericula imminētia
vobis nondum perfectis. Timui em̄ ne à diabolo, mūdo & proprijs cōcupiscentijs fallere mini,
⌊& tremore multo⌋ corporis, procedente ex timore mentis. In tm̄ enim timui corde vt passio
timoris redūdaret in mēbris, & faceret ea tremere, ⌊fui apud vos & sermo meus⌋ factus qbusdā
seorsum, ⌊& pdicatio mea⌋ oībus vobis palam proposita, ⌊non⌋ fuit ⌊in psuasibilibus huma Ephe.4
næ sapiæ verbis⌋.i. nō in argumētatione dialectica verborū decore ornata, seu psuasione hūa Actor.2
na, q̄si p talia principalr vellē vos ad credēdū inducere, seu fidē pbare, ⌊sed⌋ fuit ⌊in ostēsio- Acto.10
ne spūs⌋.i. in manifestatiōe operū spūs sancti, ⌊&⌋ declaratiōe ⌊virtutis⌋ miraculorū. Hoc di Actor.19
cit, vel qa credētes per pdicationē ipsius receperunt spm̄ sanctū in signo sensibili, sicut in primi-
tiua ecclesia sæpe fiebat. Vel, qa spūs sanctus p grām specialē atq; miracula ostendit pdicatio-
nem Pauli esse salubrē & fidē catholicā roborauit. Ideo subdit, ⌊vt fides vestra nō sit in sapiē-
tia hoim⌋.i. non innitat humanæ rōni, nec putet ab hoibus excogitata & ficta. Errant ergo q
fidē naturalibus rōnibus demōstrari posse affirmāt, ⌊sed in virtute dei⌋.i. diuina potestate sta-
biliatur p certa miracula, sic q; æternæ veritati innitat vt fundamento. ⌊Sapientiam aūt⌋.i. co-
gnitionē sublimē rerū diuinarū, profunda mysteria fidei, & ea q̄ Chri diuinitatē cōcernunt, quā
sapientiā inter vos loqui nō possumus, propter imperfectionē & incapacitatē vestrā ⌊loqmur
inter perfectos⌋.i. inter sapientes p modū collationis. Vel, inter perfectos seu capaces audito-
C res per modū instructionis. Perfectorū nāq; est solidus cibus, ⌊sapientiā vero nō huius seculi⌋ Hebr.5
.i. nō secularē sapiētiā humana rōne suffultā, ⌊neq; principū huius seculi⌋.i. nec sapientiā fal- Iacobi.3
lacem à dæmonibus acquisitā, vel à philosophis seu terrenis principibus traditā, ⌊loqmur qui⌋
principes, ⌊destruunt⌋.i. cū omi sua sapia pereūt & dānant, ⌊sed loquimur⌋.i. pdicamus ⌊dei Baruch.3
sapiam⌋.i. Christū, q est virtus & sapia patris, ⌊in mysterio⌋.i. in sacro secreto seu sacramēto 1.Cor.1
incarnatiōis, docēdo hāc sapiam ineffabiliter incarnatā, iuxta illud: Verbū caro factū est. Vel, in Iohan.1.
mysterio.i. explanādo mysteria eius, qbus in veteri test. pfignata est. Vel, loqmur eā in myste
rio.i. sub qdā occulto velamine, nūc em̄ videmus per speculū in ænigmate, ⌊q̄ absondita est⌋ 1.Cor.13
.i. ignota filijs huius seculi. Vel hoc ideo dr, qa perfecte cōprehēdi nō pōt, ⌊quā pdestinauit⌋ Esaiæ.64
.i. ordinauit ac pparauit, ⌊deus⌋ pater ⌊ante secula⌋.i. ab æterno ⌊in gloriā nostrā⌋.i. ad hoc
vt per eā cōsequamur vitā gloriosam, beatitudinēq; æternā. Ideo em̄ decreuit eā incarnari, vt Prouer.8
glorificemur per ipsam. Vnde in Prouerbijs ait hæc sapiā: Ab æterno ordinata sum, & ex an-
tiquis, anteq̄ terra fieret. Disposuit eā pater, vt ipsa sit obiectū beatitudinis nrǣ, & ita pparauit Iohan.1
eā nobis, qbus & seipm pparauit, vt eū feliciter possideamus, ⌊q̄⌋ sapiētiā æternā & incarnatā, Iohan.17
⌊nemo⌋.i. nullus ⌊principū huius seculi⌋.i. dæmonū vel legisperitorū seu philosophorū, ⌊co
gnouit⌋ cognitiōe certa ac stabili. Qūo aūt principes & dæmones cognouerūt Christū in mū
do cōuersantē, & qūo nō, in expositiōe eplæ ad Rom. arti.14. diligēter tractatū est, idcirco nūc
pætermitto. Sed videt, q istud non possit exponi de principibus seu legisperitis Iudæorū, de illis
quippe scriptū est: Ex principibus multi crediderunt in eū. Et rndendum, q licet multi eorum Iohan.12
crediderint, tm̄ cōparatiōe incredulorū paucissimi erāt. Potest etiā dici, q nō permāserunt sta-
biles in credēdo, maxime tpe passionis, ⌊si em̄ cognouissent⌋ principes isti Christū cognitiōe
certa, ⌊nunq̄ dñm gloriæ⌋.i. Christū, deū verū, & dñm maiestatis ⌊crucifixissent.⌋ Si em̄ dæ
mones cognouissent, certe nequaq̄ suggessissent ad mortē illius, à quo moriente nouerūt se vin
cēdos ac spoliādos. Similiter si principes Iudæorū cognouissent, nō procurassent à Pilato mor

Iohan.16 tem Christi. Per hoc aũt ꝙ Chrũs vocaſ hic dñs gloriæ, manifeste probaſ, ꝙ ſit verus deus, qm̃ D
Eſa.42. nulla creatura pura habet dominiũ gloriæ, ſed ſolã participationẽ ſubiectã. Quod vero iſta ſa-
pientia nobis ab ęterno parata, ſit abſcõdita, & principib⁹ huius mundi ignota, probat apoſto
Eſaiæ.64 lus authoritate ſcripturæ. ⌊Sed ſicut ſcriptũ ẽ⌋ per prophetã: ⌊Quod oculus⌋ corporalis, imo
& ſpũalis, ⌊nõ vidit⌋.i. perfecte nõ cognouit, ⌊nec auris⌋.ſ. corporalis ſeu ſpũalis, ⌊audiuit⌋
ab hoĩe puro, ⌊nec in cor hoĩs aſcendit⌋.i. à corde humano cogitari ſeu cõcipi nequit, imo nec
Matth.25 ab affectu hoĩs capi põt, ⌊q̃ præparauit deus his q diligunt illũ⌋.i. ꝑmium illud æternũ ama-
toribus dei paratũ, vcʒ ſapientiã increatã, diuinitatis fruitionẽ, & cętera bona electis ꝑſtanda, q̃
vtiq; oẽm notitiã, & affectũ hominis inæſtimabiliter ſuperãt, nec aliq̃ mõ ſciuntur, niſi per re-
uelationẽ diuinã, ideo ſubditur. ⌊Nobis aũt⌋ vcʒ apoſtolis & prophetis, ⌊reuelauit deus p ſpm̃
ſuum⌋.i. per ſpm̃ ſanctũ, q corda noſtra oĩni ſapientia copioſe perfudit. ¶ Poſſit em̃ aliquis di
cere Paulo: Si bona iſta ſunt inuiſibilia, inaudibilia, & inexcogitabilia, quõ tu noſti ea? Et reſpõ
1.Cor.13. det apoſtolus, ꝙ nõ per ſeipm̃, neq; perfecte per ſpeciẽ noſcit iam ea, ſed p illuminationẽ ſpũs
ſancti in fide, ſeu per ſpeculũ in ænigmate. Sciendum q̃q;, ꝙ apoſtolus hoc loco magis allegat
Eſa.64 ſenſum, q verba Eſaiæ. Sic em̃ ibi ſcriptũ eſt: Oculus nõ vidit deus abſq; te, q̃ præparaſti expe
ctantibus te: nec põt dici, ꝙ apoſtolus alleget ſcripturã hanc ſecundũ tranſlationẽ ſeptuaginta
interpretũ. Illa nãq; nõ habet ſcripturã hãc, ſicut Hieronymus ſæpe teſtatur. ¶ Quod aũt ſpũs
Roma.11. ſanctus potuit nobis iſta reuelare, patet per hoc, ⌊ſpũs em̃ omnia ſcrutaſ⌋.i. ſpũs ſanctus vniuer
ſa cognoſcit, nõ ſolum creata, ſed ⌊etiã profunda⌋.i. diuina ſecreta ſeu incõprehẽſibilia ⌊dei⌋ E
Hiere.7 quæ ſoli deo ſunt cognita, vcʒ diuinã eſſentiã, diuinã ſapientiam, & quicqd in deo eſt. ¶ Et hoc
probat apoſtolus per ſimile. ⌊Quis em̃ ſcit hoĩm q̃ ſunt hominis, niſi ſpũs hominis q in ipſo
eſt?⌋.i. ſicut nemo ſcit affectus & cogitatiões atq; ſecreta alterius, niſi aĩa eius, nõ alter, nec ani-
ma alterius, ⌊ita & q̃ dei ſunt⌋.i. diuina ſecreta, & q̃ in deo ſunt, ⌊nemo⌋.i. nullus ⌊nouit, niſi
ſpũs dei⌋.i. ſpũs ſanctus, & cui ipſe reuelat. Per hoc nõ excipiſ filius à cognitione diuinoꝝ, ſed
Matth.11. nec ſpũs ſanctus ab iſta cognitiõe excipiſ, cũ filius ait: Nemo nouit filiũ, niſi pr̃, neq; patrẽ quis
Lucæ.10 nouit, niſi filius, & cui voluerit filius reuelare. Tãta qppe eſt diuinaꝝ perſonaꝝ cõnexio, vt vna
expreſſa, alia detur intelligi, niſi in his q̃ relatiue dicũtur. Ex his verbis apl̃i probaſ, ꝙ ſpũs ſan-
ctus ſit verus deus dupliciter. Primo, qm̃ perfecte cognoſcit diuina ſeu deũ, q̃d vtiq; nulli crea-
Roma.11. to intellectui conuenit, imo in infinitũ deficit à plena cõprehenſione dei. Secundo, qa apl̃us po
nit ſimile de ſpũ hominis, q ideo noſcit q̃ hominis ſunt, qm̃ intimus & cõſubſtantialis eſt homi
ni. Ergo & ſpũs dei cognoſcens q̃ dei ſunt, intimus & cõſubſtãtialis eſt deo, q̃d creaturæ nõ cõ-
Iohan.14. uenit. ⌊Nos aũt nõ ſpm̃ huius mundi⌋.i. nõ animũ ſecularẽ, nõ affectũ inflantem, nõ ſpm̃ phy
tonicum cõiecturaliter diuinãtẽ, ⌊accepimus, ſed ſpm̃ q ex deo eſt⌋.i. ſpm̃ ſanctũ ex patre &
filio, tanq̃ ex vno fonte procedentem, ⌊vt ſciamus q̃ à deo donata ſunt nobis⌋.i. bñficia diuina
Roma.5. cognoſcamus, & grati ſimus, gloriemurq́; in dño, nõ in nobis. Vtile ergo eſt, vt hõ diligẽter cõ-
Hiere.9. ſideret gratiã & miam dei ſibi conceſſam, imo vniuerſa beneficia dei, naturalia & ſupnaturalia,
cõmunia & ſpecialia, exhibita & promiſſa, q̃tenus ex hoc in dei amore accẽdaſ, deo promptius F
famuletur, gratiasq́; agẽdo mereaſ, nõ ſolum conſeruari in bono, ſed q̃tidie donis amplioribus
Matth.25. adimpleri. Habẽti enim dabiſ, ei vero q non habet (.i. ingrato) & q̃d videſ habere, auferetur ab
Luc.19 eo. Vnde virgo deifera, hunc ſpiritũ habens, agnouit q̃ à deo donata fuerãt ſibi, cum dixit: Bea
Lucæ.1. tam me dicẽt oẽs gñationes. Quia fecit mihi magna q potens eſt, & ſanctũ nomẽ eius. Et pſal.
Pſal.102 Benedic aĩa mea dño, & noli obliuiſci oẽs retributiões eius. Itẽq;: Quid retribuã dño pro oĩbus
Pſalm.115. quæ retribuit mihi? ⌊quæ⌋ beneficia nobis à deo collata, ⌊loqmur⌋.i. alijs enunciamus, ⌊nõ
in doctis humanæ ſapiẽ verbis⌋.i. non ſtilo rhetorico atq; põpatico, ⌊ſed in doctrina ſpũs⌋.i.
ſecundũ doctrinã nobis à ſpũ ſancto infuſam, loquẽdo humili, ſimpliciq́; ſermone & vera ſciẽ
tia, ⌊ſpũalibus⌋ auditorib⁹, ⌊ſpũalia⌋ documenta ⌊cõparantes⌋.i. proportionabiliter dãtes
ſeu proponentes, videlicet ſecundũ capacitatẽ ipſoꝝ. Inter tales enim ſapientiã loquimur, quã
Iohan.8 inter imperfectos nõ loquimur, qm̃ capere nequeunt. Vnde ſubiungitur. ⌊Animalis aũt hõ⌋.i.
Prouer.8. carnalis & vitioſus, cuius affectus & intellectus in ſenſibilibus detineſ, ⌊nõ percipit ea q̃ ſunt
ſpũs dei⌋.i. ſpũalia bona. Sermo em̃ iuſtitiæ, myſticus intellectus, cætera q̃q; diuina ei non ſa-
piunt, nec delectaſ in eis, propter ſui interioris guſtus infectionem. Sicut febricitãs non guſtat
Matth.16 mellis dulcedinẽ propter exterioris ſui guſtus corruptionẽ. Imo etiã q̃uis ſit hõ in gratia, tñ ſi
Ecci.1. nondũ profecit in bonis, ſed adhuc parum inclinaſ ad iſta terrena, nõ ſapit q̃ dei ſunt. Nã & Pe
Pſal. 31. tro dixit ſaluator: Vade retro me Satana, non ſapis quæ dei ſunt, ſed quæ hoĩm. ⌊Stultitia em̃
Matth.13. eſt illi⌋.i. ꝑdicta ſpũalia & diuina vidẽtur homini animali ſtulta & vana, quẽadmodũ in Eccle
Pſal.11 ſiaſtico dicit: Execratio pctõri ſapientia ⌊& nõ põt intelligere⌋ per internum ſaporẽ iſta diui-
Matth.16 na, q̃diu permanet talis, ⌊quia ſpũaliter examinatur⌋.i. per ſpũalem inquiſitionem ſeu cõſide-
rationem cognoſcitur eſſe aĩalis, ideo ſcitur non poſſe intelligere illa. Vel, ſpũaliter examinaſ.i.
ideo nõ intelligit hæc, qa ſpũalia non niſi ſpũaliter diſcutiuntur. ⌊Spũalis aũt homo⌋ in q̃ eſt
ſpiritus dei, ⌊iudicat⌋.i. bene diſcernit, ⌊omnia⌋ ad ſalutẽ pertinẽtia, vel de ſingulis talibus vere
iudiciũ

A iudiciũ proferendo, inter bonũ & malũ, veru & falsum, veraciter distinguendo. Habet enĩ sancti
intellectũ, & puru affectũ, ideo eius iudiciũ, nec errore decipit, nec passione corrumpit, ⌊& ipse
à nemine iudicat⌋ i. alius nullus carnalis põt eum reprehẽdere, vel de ipso recte iudicare. Non
enĩ intelligit opera eius. Nihilominus videmus q̃tidie spũales hoĩes à carnalibus iudicari & re-
probari, sed hoc est iudiciũ vsupatorium, & falsum. interdum etiã carnales de spũalibus iudicãt,
approbãdo vitã eoru, sed est iudicium imperfectum, ex leuitate procedẽs. Sed aduertẽdum, q
sicut ex verbis principis theologoru, de diuinis nominibus elicit, dupliciter iudicat hõ de aliqua
re. Primo, per solã cognitionẽ informem & nudã, quẽadmodum habẽs moralẽ scientiã iudicat
de virtutibus q̃s nõ habet, & istud est imperfectum iudiciũ. Sic enĩ hõ carnalis, tñ ingeniosus &
eruditus, de rebus spũalibus iudicat, sermocinat & dictat. Secũdo, iudicat hõ de rebus p conna-
turalitatem seu conformitatẽ sui affectus ad eas, vt castus de his, q̃ castitatẽ respiciunt. Vnde de
virtutibus hoc mõ iudicare non põt, nisi virtuosus. Et ita de spũalibus bonis & rebus diuinis Esaiæ.11
ad fidẽ pertinẽtibus, iudicat homo p sapientiã, q̃ est donum spũs sancti, & consistit in sapido q̃- Sapiæ.1
dam gustu spũalium, de qbus iudiciũ profert, nec habet sine gratia gratũ faciẽte. Propter quod Hebræ.7
scriptũ est: In maliuolã animã nõ introibit sapientia. Ex qbus elucescit, q nõ nisi spũalis homo
percipit, gustat, vereq; iudicat ea q̃ dei sunt per donũ sapientiæ, per q̃d etiã de alijs inferioribus Roma.11
rebus iudicat, scdm rõnes diuinas. Quod autem carnalis hõ non intelliget quæ dei sunt, probat Sapiæ.6
apostolus authoritate scripturæ. ⌊Quis enĩ cognouit sensum dñi⌋ hoc est, iudiciũ seu censurã
B mẽtis diuinæ de rebus, ⌊aut qs instruxit eum?⌋ nullus vtiq;. Hoc scriptum est in Esaia, & alle-
gatum est ab apostolo ad Romanos. Vbi plenius expositum est. Tantum autẽ vult aplus dice-
re, q de diuinis & spũalibus rebus nullus veraciter iudicat, nec eas intelligit, nisi q habet sensum
dñi. Animalis vero hõ, nõ habet sensum dñi, sed spũalis. Ideo subditur: ⌊Nos aũt sensum Chri
sti habemus⌋ i. intellectum à Christo illuminatum, eiusq; sensui cõformatum, ideo cognosci-
mus, approbamus, & sapimus ea quæ dei sunt, sicut & Christus. Habemus enim sensum domi- 1.Iohan.2
ni, sicut eruditi discipuli habere dicuntur sensum sui magistri.

¶Elucidatio Cap. III. Et ego fratres non potui vobis loqui. Art. III.

ADhuc autem Apostolus clarius prosequitur imperfectionẽ Corinthioru, & causam
cõtentionis eoru aufert. Et ait: ⌊Et ego fratres nõ potui vobis loqui, quasi spũalibus,
sed quasi carnalibus⌋ alta mysteria fidei, & sublimia de diuinitate Christi, perfecta
quoq; internæ perfectionis exercitia nõ potui vobis proponere, sed parua & rudia 1.Cor.2
atq; humilia de Christi humanitate vobis proposui, nõ iudicãs me aliqd scire inter vos, nisi Ie 1.Petri.2
sum, & hunc crucifixum. ⌊Tanq̃ paruulis⌋ i. imperfectis, ⌊in Christo lac⌋ i. facilẽ doctrinã
& tenerã instructionẽ, ⌊vobis potum dedi⌋ i. tali doctrina spũaliter vos potaui, & animas ve- Hebræ.5
stras rigaui, ⌊nõ escam⌋ i. nõ solidũ cibum, nõ profundã sapientiã, non sublimem vitæ perfe-
ctionẽ vobis tradere potui. ⌊Nondum enĩ poteratis⌋ spũaliter capere talia, ⌊sed nec nunc q-
C dem potestis, adhuc enim estis carnales⌋ i. carnalib' vitijs subiacentes. ⌊Cum enĩ sit inter vos
zelus⌋ i. inuidia latens, ⌊& cõtentio⌋ i. lis verboru inde procedẽs, ⌊nõne carnales estis?⌋ Pro Iacobi.3
eodẽ sumit Apostolus carnalem & animalẽ, ⌊& secundum hominẽ ambulatis?⌋ i. secundum
humanam fragilitatẽ, imperfectionẽ, & ignorantiã viuitis & sentitis. ⌊Cum enim qs⌋ hoc est,
aliquis vestrũ, dicit: Ego qdem sum Pauli, alius aũt, Ego Apollo⌋ i. vnus dicit se baptizatum à
Paulo, alius ab Apolline, & idcirco vnus se alteri præfert, ⌊nonne hoĩes estis?⌋ i. vitia homi-
nibus cõsueta sectamini, & nõ estis diuini, sed homines nudi, humanũ sensum sequentes, nõ spi
ritus sancti instinctum? Ex prædictis constat, q p̃dicator seu doctor moderari debet sensum,
& stilum doctrinæ suæ, secundũ audiẽtium capacitatẽ. Sciendum q̃q;, q nomine lactis in scri-
ptura interdũ signat carnalis voluptas, vt ibi: Quẽ docebit dñs scientiã, & quẽ intelligere faciet Esaiæ.28
auditum? Et respondet: Ablactatos à lacte, auulsos ab vbere. Interdum p lac significat innocẽ
tia seu puritas vitæ, propter naturalẽ lactis nitorẽ & vtilitatem. Iuxta illud: Quasi modo geniti 1.Petri.2
infantes rõnabiles lac cõcupiscite, vt in eo crescatis in salutem. Quãdoq; vero p lac imperfecta
doctrina exprimit, sicut hoc loco, & itẽ apud Hebræos: Oñis q lactis est particeps, expers est Hebr.5
sermonis iustitiæ. ¶Præterea in scriptura per hoĩem aliqñ designat quędã p̃fectio, & maxime
pietas, seu discretio. Vnde q̃d discretum & piũ est, dicimus eẽ humanũ. Quod vero irrationabile Gene.8
& crudele, dicimus inhumanũ. Aliqñ aũt per hoĩem datur intelligi vitiositas quædã, ad quã ho
mines proni sunt. Inquãtum enim cõsideratur in homine pars intellectiua, designatur p ipsum
perfectio, inquãtum autẽ notatur in eo sensualitas, quam maior pars hominũ sequitur, significa
tur per eũ vitiositas ista. Et ita nũc sumit, cũ ait apostolus, nõne carnales estis, & secundũ homi
nem ambulatis? & nõne hoĩes estis? ¶Deinceps tollit Apostolus Corinthioru errorẽ, dicentiũ
aliquid gratiæ inesse baptismo virtute ministri. ⌊Quid igitur est Apollo?⌋ Episcopus vel ba-
ptista vester. ⌊Quid vero Paulus?⌋ i. quid de nobis sentire debetis? Et respondet. ⌊Ministri⌋
sunt ⌊eius cui credidistis⌋ i. Christi cuius fidem recepistis. ⌊Et vnicuiq;⌋ eoru ac aliorum cõ-
uenit esse Christi ministrum, ⌊sicut dominus dedit⌋ hoc est, secundum q deus præstitit gradũ

 officij

officiĳ & gratiæ donū. ⌊Ego plantaui⌋.i. primo fidei fundamenta annūtiaui,& prædicādo cō- D
Acto.18 uerti. ⌊Apollo rigauit⌋.i. vos in fonte baptismatis lauit, & doctrinā vobis à me traditā sua ꝓ-
dicatione perfudit. Sed nec ego nec ipse gratiā contulit, ⌊deus autem incrementū dedit⌋.i. fru
ctum, salutem & gratiā dedit, illuminando, purgando, ac perficiendo internus. Propter q̄d scri-
Iohā 15 ptum est: Pater meus agricola est. Non est autem sic intelligendū, quin etiā deus sit principalis
Matth.15. plantator atq; rigator. Ait nēpe saluator: Om̄is plantatio, quam nō plantauit pater meus cœle
Hiere. 2. stis, eradicabit. Et rursus: Ego te plantaui vineam electam. Sed hoc vult apostolus dicere, q̄ sua
instrumentalis plantatio, instrumētalis rigatio Apollinis & cæteroꝝ, erat dispositio ad recipiē-
dum salutem à deo. ⌊Itaq; neq;⌋ Paulus aut alius ei similis ⌊qui plantat⌋ secundum modū
prædictum, ⌊neq;⌋ Apollo vel similis ⌊qui rigat⌋ vt dictū est, ⌊est aliquid⌋ ex se, vel compa
ratione eius, q̄ operatur interius, ⌊sed q̄ incrementū dat deus⌋.i. is q̄ salutē & gratiā donat, repu
tandus est, & ab illo debet se quisq; nominare, non à Paulo aut Apolline. ⌊Qui plantat autē &
qui rigat⌋ extrinsecus operādo, ⌊vnū sunt⌋.i. eiusdē cōditionis & deputationis. Vterq; enim
est seruus, nullus vero eoꝝ est operator interior. Quāmuis aūt hi vnū sunt, nō tñ æqualiter prę-
miabūtur. Subditur em̄: ⌊Vnusquisq; aūt⌋ ministroꝝ dei ⌊propriam⌋ hoc est, sibi cōgruam
⌊mercedē⌋ in patria ⌊accipiet⌋ à deo, ⌊secundū suū laborē,⌋ exteriorē vel interiorē, ad dei
gloriā ordinatū, hoc est, secundū exigētiā meriti sui laboris. Q̄ō aūt hoc intelligi debeat, multa
possent induci. Sed breuiter tāgendo, sciendū, q̄ merces seu ꝓmiū essentiale, debetur & respon
det feruori charitatis diuinæ. Quanto antē quis deū plus diligit, & à vitiĳs purior, atq; in bonis E
magis habituatus est, tanto delectabilius facit opus dei atq; feruētius, & per cōsequens minus la
boriose, ꝓsertim loquendo de corporali labore, & prout labor pœnā ac fatigationem includit.
Quanto aūt delectabilius & feruentius operatur, tanto amplius promeret. Potest ergo cōtin-
gere (imo contingit quotidie) vt homo ꝑfectus, q̄ minus laboriose facit opus dei, plus mereat, q̄
homo imperfectus, tñ gratiam habēs, qui cū graui labore eadē facit q̄ perfectus. Dicendū er-
Iohan.14. go q̄ exteriori ac corporali labori respondet præmium accidentale, charitatis autem feruori
præmium essentiale. Quilibet ergo recipiet præmium accidentale scd̄m suū laborē corporalē,
sed quanto hic labor ex ampliori charitate procedit, tanto plus recipiet de ꝓmio essentiali, q̄d
est visio dei, q̄ est tota merces, & vita æterna. ¶Quod aūt quilibet secundū suum laborē accipi-
2.Cor.6 et, patet. ⌊Dei enim sumus adiutores⌋ hoc est, cooperatores instrumentaliter operando, mate
Iohan.3. riamq; forinsecus præparando. Ait autem Dionysius, quod omnium diuinoꝝ diuinissimum est
dei cooperatorem existere in reductione rōnalis naturæ ad suum principium. ⌊Dei agricultu-
ra⌋.i. ager à deo colendus ⌊estis⌋ per hoc, q̄d deus de cordibus vestris vitioꝝ, & passionum
spinas extirpat, virtutum semina inserit, gratiæ fœcunditatē largitur. Et ita dicitur homo agri-
Esaiæ.5 cultura dei, per similitudinem campi quē rusticus colit. Sicut enim ecclesia appellatur vinea do
Matth.20. mini, sic dicitur agricultura ipsius ⌊dei ædificatio⌋.i. domus seu ædificium mysticum à deo per
Marc.12 gratiā ædificatū ⌊estis⌋ Congregatio quippe fidelium dicitur domus & templū seu tabernacu
Gene.28. lum dei. Primo, qm̄ deus fideles per charitatē consolidat atq; connectit. Secūdo, quia per grām
mentes eoꝝ inhabitat. ⌊Secundū gratiā dei, quæ data est mihi⌋ hoc est, secundū apostolatum,
& sapientiā mihi à spū sancto infusam, ⌊vt sapiens⌋.i. in diuinis eruditus atq; discretus ⌊archi- F
tectus⌋.i. spiritualis huius ædificĳ principalis constructor, per comparationem ad alios, qui vo
bis prædicauerunt, q̄uis non sim inter Apostolos architectus (cum mea reputatione sim mini-
mus Apostolorum) & hoc ipsum quod meipsum architectum appello, non iactanter dico, q̄a
1.Cor.15. non mihi, sed gratiæ dei illud attribuo, ⌊fundamentum⌋.i. fundamentalem doctrinam, initia
lem prædicationem, fidem seu Christū ⌊posui⌋ in cordibus vestris instrumentaliter & dispo-
Ephe.2 sitiue, qm̄ primo vobis prædicaui, vosq; conuerti ad fidem. ⌊Vnusq̄sq; aūt⌋ vestrū ⌊videat⌋
id est, diligenter perpendat, ⌊q̄uō superædificet⌋.i. qualem structurā operum huic fundamē-
to fidei superponat, ne opera eius discordent à fide, ne deum quē ore confitetur, factis neget.
Titum.1 Vel sic, & melius, vt sequentia verba insinuant. Vnusquisq; prædicatorum docentium vos, vi-
deat, quomodo superædificet, id est, qualia documēta vobis proponat, ne sua doctrina funda-
mento à me posito contradicat. ⌊Fundamētum em̄ aliud nemo pōt ponere⌋.i. veraciter ꝓ-
dicare, aut salubriter collocare, ⌊præter id quod positum est⌋ id est, euangelizatum est nobis,
2.Timo.2. & constitutum à patre. ⌊quod est Chrūs Iesus⌋ qui est solus fundamentum vniuersale, princi-
pale principiū vniuersæ ecclesiæ, qm̄ ex se stabilitatem habet, & stabilit alios. De quo Petrus ait
in Actibus: Hic est oīm dn̄s, & nō est in aliquo alio salus. Apostoli vero dicuntur fundamenta
Acto.10 secundaria & particularia in Christo fundamento. Ipsi enim post Christum fundauerunt eccle
Acto.4 siam. Propter quod in Apocalypsi scribitur, q̄ murus ciuitatis habet fundamenta duodecim.
Apoca.21. Et Psalmista pluraliter ait: Fundamenta eius in montibus sanctis. ¶Porro Christus secundum
Psalm.86. diuinam naturam, & pater ac spūs sanctus, sunt vnū fundamentū electoꝝ simpliciter primū,
Iohan.8 & fundās, nō fundatū. Chrūs aūt vt homo, verbo vnit⁹, vel potius vt humanitatē verbo vnitā
habēs, est fundamentum immediatum, & proximum post trinitatē, & tamen in deo fundatū,
& to-

A & toti ecclesiæ cōferens stabilimentū. Quēadmodū eñ caput Christi deus, sic & fundamētum Ephe.4
Christi deus. ⌊Si qs autē superædificat⌋ docendo vel operando, ⌊supra fundamentū hoc⌋ q̄d
est Chrūs seu fides, ⌊aurū⌋.i. amorē vel cōtemplationē diuinoꝝ, ⌊argentū⌋.i. dilectionē pro-
ximi seu speculationē intellectualiū, atq; cœlestiū creaturaꝝ, p quas deus euidentius, subtiliusq;
cognoscitur, ⌊lapides p̄tiosos⌋.i. opera virtuosa seu verba efficacia, ⌊ligna, fœnū, stipulā⌋.i.
vanā doctrinā magis vel minus nociuam, nō tamen hæreticā, nec mortaliter vitiosam. Vel, per
lignum, fœnum, stipulā, intelligunt peccata venialia triplicē gradū habentia, vt per ligna de-
signent pctā venialia magis tenacia & mortalibus viciniora, q̄ ardebunt diutius, nisi modo pur
gentur, quēadmodū lignū diutius ardet q̄ fœnū aut stipula. Per fęnū vero signātur peccata ve
nialia medio modo se habentia. Per stipulā peccata leuissima, q̄ citius purgātur q̄ prædicta, si-
cut & stipula citius cōsumitur q̄ fęnum aut lignum. ¶ Deniq; venialia ista dicūtur ædificari su-
pra fidei fundamentū, i. iuxta illud: Nō enim procedunt ex fide, nec innituntur ei, sed sunt simul
cum ea. Nō eñ charitatē extinguunt. Simili modo dicimus aliquā ciuitatē sitam supra mare. i. Psal.113
iuxta mare, secūdū quē sensum ait Psalmista: Qui fundauit terrā, super aquas. i. iuxta eas, ⌊vni-
uscuiusq; opus manifestū erit⌋.i. in publicū deducetur & innotescet, non solū deo & propriæ 1.Cor.4.
cōscientiæ, sed etiā alijs, qñ dñs illuminabit abscōdita tenebraꝝ & manifestabit cōsilia cordiū. Luc.12
Vnde ait saluator: Nihil opertum q̄d nō reuelabit. ⌊Dies eñ dñi⌋.i. dies iudicij, vel potius dñs
in die iudicij. (Dies nāq; & tps dicunt facere ea quæ fiunt in die & tēpore) ⌊declarabit⌋ opera
B singuloꝝ qualia sint, ⌊quia in igne⌋ cōflagrationis, ⌊reuelabit⌋.i. manifestabit dies domini vel
dñs q̄ venturus est iudicare per ignem, cuius maiestatē ignis ipse ostendet. Vel, reuelabitur op⁹
cuiuslibet, sicut subiungit: ⌊Et vnicuiq; opus quale sit, ignis probabit⌋.i. ostendet. Quod pōt Psal.49.
intelligi vel de igne purgatorij quantū ad eos qui interim moriuntur, vel de igne cōflagrationis
pręcedente iudicium, q̄ exuret facies mundi, de quo in Psalmo: Ignis ante ipm p̄cedet. Vel de
igne æterno, sequente iudiciū. Ignis aūt cōflagrationis mundabit & emundabit eos, q̄ superædi
ficauerunt lignum, fęnum, stipulam. Qui vero superædificauerunt aurum, argentum, lapides p̄- Psal.96
tiosos à quolibet igne hoc erunt securi. Ideo sequit: ⌊Si cuius⌋.i. alicuius ⌊opus māserit⌋.i. in-
tactum & inconsumptū p̄seuerauerit ab igne tanq̄ nō habens culpā admixtā, ⌊q̄d superædifi-
catum est⌋.i. opus tale in fide fundatū, ⌊mercedē accipiet⌋ plenam & indilatam. Nihil eñ de
opere suo amittet, & q̄d amauit inueniet. ⌊Si cuius opus arserit⌋.i. ignis pœnā pertulerit pro- Esaiæ.40
pter veniale admixtū, ⌊detrimentum patietur⌋.i. minus de gloria obtinebit, q̄to opus suū im-
perfectius ac cremabilius fuerit, ⌊ipse aūt⌋ homo sola venialia habēs, ⌊saluus erit⌋ satisfactio- Psal.65
ne cōpleta, ⌊sic tamen quasi per ignē⌋.i. ignis sustinendo ardorē, secundū culpæ suæ exigen-
tiam. ¶ Deniq; sicut exposita sunt hæc pro tpe iudicij vniuersalis, ita intelligi possunt de die
particularis iudicij, vt dies domini dicatur dies mortis, quo deus hominem visitat, tollens eum
de vita p̄senti. Illa itaq; dies, seu dominus in die illa, declarat quale sit opus hominis, quē statim
C cum mortuus fuerit, iudicat, quia in igne purgatorij reuelat seu declarat, quale sit opus hominis,
& vniuscuiusq; opus quale sit. s. puꝝ vel impuꝝ, ignis purgatorij probabit, nō q̄ oēs illū ignem
sustinebūt, q̄a nec de oībus simpliciter est iam sermo, sed de his omnibus qui manent in fun-
damento, hoc est, in Christo per gratiā, & superædificant opera perfectionis, quę nō ardent, vel
opera impfecta q̄ ardent. Si cuius opus manserit immune ac liberū ab igne purgatorij, vt sunt
opera significata per aurum, argentū, & lapides p̄tiosos, quod superædificatū est, hoc est, opus
hoc in Christo, seu in fide fundatū, mercedem accipiet & gloriam sempiternam sine mora, ita
q̄ euolabit. Si cuius opus arserit in purgatorio, detrimentū patietur, pęnam luendo, gloriamq;
minorem habendo. Ipse autē saluus erit, cū fuerint opera eius digne cremata & expurgata, sic tñ
quasi per ignem purgatorij, per quē transibit ad gloriā, qm̄ non discessit à fundamento, nec ali-
quid p̄tulit deo, sed vltimo fini magis inhæsit, quàm alicui bono creato, quàmuis à terrenis affe
ctibus nō fuerit satis mūdatus. ¶ Deinceps ostendit apostolus, cur aliquis mereatur oīno peri- Ephe.2
re, æternaliterq; dānari. ⌊Nescitis⌋ Imo scire debetis, ⌊quia templū dei estis⌋ vos in quo do- 1.Iohan.4.
minus habitat per charitatē & gratiā. ⌊Qui enim manet in charitate in deo manet, & deus in Iohan.14
eo, ⌊& spūs dei⌋ videlicet spūs sanctus, ⌊habitat in vobis?⌋ de quo spū dicit saluator: Ego ro
gabo patrem, & aliū paracletū dabit vobis, vt maneat vobiscū in æternū. Omnes aūt fideles re 2.Cor.6
& nomine sunt vnū templū dei, i. vna ecclesia propter mysticā vnitatē, seu vnā fidem, atq; in- Sapiæ.7.
diuiduam charitatē. Et vnusquisq; eoꝝ est templū dei. Dicitur aūt homo templum dei nō solū
propter animā, in qua deus per gratiā cōmoratur (nam anima iusti sedes est sapientiæ) sed etiā
propter corpus rationi & deo subiectum in quo gratia mētis, & per consequēs inhabitatio dei
redundat: Dicit eñ alio loco aplus: Nescitis, quia mēbra vestra templū sunt spūs sancti? Et ite- Ephe.4.5.
rum: Glorificate & portate deū in corpore vestro. ⌊Si quis autem templū dei violauerit⌋ hoc 1.Cor.6
est, credentes peruerterit, falsa docendo aut impie operando, ⌊disperdet⌋ id est, diuersimode Matth.18
perdet, ⌊illum deus⌋ damnando illum anima & corpore in æternum. Sed & si quis materiale Psal.64
templum violauerit, erit sacrilegus. ⌊Templum eñ dei⌋ viuum & spūale, ⌊sanctum est⌋ for-
maliter

maliter,⌊ q̃d estis vos⌋ qui in baptismo sanctificati estis,& per opera bona exercitati. ⌊Nemo D
Coloss.2 vos seducat⌋ laudãdo,blandiendo,simulando,ornate loquendo,aut simili modo. ⌊Si quis vi-
detur inter vos sapiens esse in hoc seculo⌊.i.secularem sapiam habere,se sapiẽtem putare,& ab
Iob.40. alijs sapiens reputari,⌊stultus fiat⌋ mũdo.i.talẽ sapiam à se repellat,seipm stultũ reputet,saltẽ
in se,qa ex seipso nõ habet nisi ignorantiæ tenebras,nec cupiat in mundo sapiens reputari,sed
amet nesciri,⌊vt sit sapiẽs⌋ deo,i.vt verã sapiam mereaſ à deo acqrere. ⌊Sapia em̃ huius mũ
Roma.8. di⌋.i.carnalis prudẽtia(de qua dictũ est ad Rom:Prudẽtia carnis mors est) ⌊stultitia est apud
deũ⌋.i.à deo stulta iudicaſ.Imo & naturalis seu philosophica sapia,q̃ fide & dono sapiæ nõ or
natur,stulta est corã deo,id ẽ,infructuosa & tumida.Quod authoritate scripturæ probat Apl'us
Iob.5. ⌊Scriptũ est em̃⌋ in libro Iob:⌊Cõprehendam⌋.i.concludã & capiã ⌊sapientes⌋ mũdi ⌊in
astutia⌋.i.in apparẽte sapia ⌊eoꝝ⌋ Nostra translatio habet sic: Qui apprehẽdit sapientes in
astutia eoꝝ,& cõsiliũ prauoꝝ dissipat.Cui cõsonat q̃d per Esaiã de dño dr:Cõuertẽs sapientes
Esa.44. retrorsum,& sciam eoꝝ stultã faciẽs.⌊Et iteꝝ⌋ scriptũ est:⌊Dñs nouit cogitatiões sapiẽtiũ⌋
Psal.93. seculi huius ⌊qm̃ vanæ sunt⌋ Nostra litera talis est:Dñs scit cogitationes hoim, qm̃ vanæ sunt
⌊Itaq; nemo glorieſ hoibus⌋ iactãdo se baptizatũ seu doctum ab illo,vel illo, sed in solo dño
Hiere.9. glorieſ.⌊Oĩa em̃ vestra sunt⌋.i.vr̃æ seruituti & vtilitati parata & deputata, ⌊siue Paulus,siue
2.Coꝛ.10 Apollo,siue Cephas⌋.i.Petr⁹ archiapl'us,⌊siue mũdus⌋ iste sensibilis.s.corpa cœlestia elemẽ
Deut.4 ta & mixta. De corpib⁹ em̃ cęlestibus Moses in Deute.Solẽ,lunã & oia astra cœli creauit dñs
Psal.8 deus tuus in ministeriũ cunctis gẽtibus.Et psal.Oĩa(inqt)subiecisti sub pedib⁹ eius. Et in Ge
Gene.1 nesi dñs loquiſ:Faciamus hoiem,& p̃sit bestijs terræ, & piscibus maris, & auibus cœli vniuer- E
Hebr.1 sæq; creaturæ.Sed & angeli admiostratorij sp̃us sunt,⌊siue vita⌋.i.operatio nr̃a vt vobis p̃fi-
ciat,⌊siue mors⌋ corpalis vt pro vobis si opus fuerit,sustineaſ,⌊siue p̃sentia⌋ bñficia dei q̃ ha-
Roma.14 betis in re ⌊siue futura⌋ promissa q̃ habetis in spe.⌊Om̃ia em̃⌋ hæc vestra sunt⌋ aliq̃ mõ vt di
Psalm.2 ctũ est,⌊vos aũt⌋ estis serui atq; discipuli ⌊Christi⌋ & estis eius iure creationis,gubernationis
Iohan.1 ac liberatiõis.⌊Chrũs aũt dei⌋ Chrũs scd̃m diuinã naturã est dei patris tanq̃ vnicus & natu-
Phil.2 ralis filius eius.Secundum humanitatem vero est dei tanquàm minister ipsius factus obediens
Esaiæ.42 vsq; ad mortem.De quo deus ait per Esaiam:Ecce intelligit seruus meus,& exaltabitur. Hinc
Iohan.17 etiam filius dicit ad patrem:Omnia mea tua sunt. Et:Ego non quæro gloriam meam.
Iohã.8

¶Expositio cap.IIII. Sic nos existimet homo,vt ministros Christi. Art.IIII.

PRæterea docet Apl'us,quid debeant subditi de superioribus suis sentire, ne eos plus q̃
decet,magnificẽt,nec eos cõtemnant,si forte in aliquibus minus excellentes videntur.
⌊Sic nos⌋ Apl'os,& p̃dicatores,ac Christi vicarios ⌊existimet homo⌋ quicũq; fide-
EPIST. lis ⌊vt ministros Chr̃i⌋ nõ vt principales,aut gratiæ collatores ⌊&(vt)dispẽsatores,⌋
hoc est,exhibitores seu distributores ⌊mysterioꝝ dei⌋.i.diuinoꝝ sacramẽtoꝝ.Vel,mysterio
2.Coꝛ.6. rum dei.i.ecclesiasticoꝝ officioꝝ.⌊Hic iam quæritur⌋.i.à vobis Corinthijs interrogaſ, atq;
Luc.12 discutiſ,⌊inter dispẽsatores vt fidelis qs inueniatur⌋.i.quis dispẽsatoꝝ istoꝝ sit verus dispẽsa-
tor,cui possit dispẽsatio secure cõmitti.Corinthij em̃ inter dispẽsatores hos discernebãt, vnum
approbantes,aliũ reprobãtes.Sed qa hoĩes sancti tale iudiciũ nõ formidãt,nec reputãt, subdiſ,
1.Thess.2 ⌊Mihi aũt pro minimo est⌋.i.nihili pondero ⌊vt à vobis⌋ adhuc carnalib⁹⌊iudicer⌋ iudicio F
reprobatiõis,tanq̃ dispẽsator indignus,⌊aut ab humano die⌋.i.ab hoĩe in hoc tp̃e peregrinã-
te,⌊sed neq; meip̃m iudico⌋ iudicio absoluto ac diffinitiuo,dãnando vcȝ meip̃m.Debet tamẽ
homo iudicare seip̃m iudicio discussionis & reprobatiõis opinatiuæ, æstimãdo se pctõrem vilẽ
ac miseꝝ.⌊Nihil em̃ mihi cõscius sum⌋.i.de nullo pctõ remorsum cõscientiæ habeo,de p̃teri
1.Timo.1 tis enim satisfeci,& scio q indulta sunt mihi.Nec obstat,q̃d alibi dicit: Venit Chr̃s pctõres sal-
uos facere,q̃ꝝ ego primus sum.Hoc em̃ dixit habendo respectũ ad tp̃s p̃teritũ quo p̃sequebaſ
ecclesiã.⌊Qui aũt iudicat me⌋.i.ad quẽ ptinet absolute iudicare de secretis cordis mei ⌊dñs ẽ⌋
Iohan.5 qui solus nouit corda humana,nã & pr̃ omne iudiciũ dedit filio.⌊Itaq; nolite ante tp̃s⌋ extre-
Matth.7. mi iudicij ⌊iudicare⌋ iudicio diffinitiuo de secretis & dubijs,maxime aliorum ⌊quousq; veniat
dñs⌋ ad iudicium,⌊qui & illuminabit abscondita tenebraꝝ⌋ hoc est,pctã occulta faciet mani
Matth.10 festa,ponẽdo ea in lumine cognitionis.Sicut ait:Nihil occultum q̃d nõ sciatur,⌊& manifesta-
Marc.4 bit cõsilia cordiũ⌋ an bona & iusta fuerint,an non. Prout p̃ Esaiã protestaſ:Ego aũt opa eoꝝ
Luc.8 & cogitatiões eoꝝ venio vt congregem,⌊& tũc laus⌋.i. snĩa saluatiua & meritoꝝ protestatio
Esaiæ.66 ⌊erit vnicuiq;⌋ bñ agẽti ⌊à deo⌋.i.Chr̃o iudice,quasi dicat: Tũc nullus laudabiſ,nisi quẽ de⁹
FINIS. laudauerit,& oẽm laude dignũ deus laudabit.⌊Hęc aũt frẽs transfiguraui in me & Apollo⌋.i.
ista q̃ scripsi de vr̃a gloriatiõe inani,qua quilibet gloriaſ in eo q sibi eloquẽtior videſ & docti-
or,vel cui magis afficiſ,gratia exẽpli seu figuraliter dixi de me atq; Apolline,cũ tñ nõ gloriare
mini in nobis,sed magis in pseudoapl'is,& mũdi huius philosophiæ magistris, q̃s nolui nomi-
natim exprimere,ne maior dissensio fieret, sed loco illorum expressi me & Apollo , quatenus
eisdẽ rõnibus qbus probaui nõ esse gloriandũ in Apollo & me,intelligatis nõ esse gloriandum
in his,in qbus gloriamini.⌊Quod vtiq; feci,⌊propter vos;⌋ id est, ad vestri instructionẽ, vi-
delicet

delicet, ⌊ne supra⌋.i. vltra, ⌊q̃ scriptũ est⌋ in Hieremia vbi iubemur in deo, nõ in homi Hier.9
A nibus gloriari, ⌊vnus⌋ vestrũ ⌊aduersus alteꝝ inflet⌋ tumore sup̃biæ, ⌊pro alio⌋.i. ze- 1.Cor.10
lo baptistæ vel doctoris, ad quẽ inclinat. Si eñ apl̃s illos pseudo noiasset, Corinthij sup- Sapiæ.4
bissent cõtra se inuicẽ, vnoquoq; eoꝝ zelãte pro suo doctore siue baptista. ¶Nõ aũt de
bes ò homo cõtra aliũ intumescere. ⌊Quis eñ te discernit?⌋.i. qs te ab alio facit differre?
Quis te ab alio distinguit ac sepat, dignitate & merito, vt cõtra eũ inflet is, & ei te p̃feras?
¶Et qm̃ posset qs allegate suã p̃fectionẽ, dicẽdo, ꝙ virtuosior eẽt ac melior seu doctior Iaco.1
alio, huic vanitati r̃ndet Apl̃us: ⌊Quid aũt⌋ boni in donis naturæ vel gr̃æ, ⌊habes q̃d nõ 1.Thess.5
accepisti?⌋ à deo mediate vel immediate, à q̃ est oñe donũ optimũ, & datũ p̃fectũ. ⌊Si Eccl.3.
aũt accepisti⌋ hoc mõ, ⌊qd gloriaris⌋ in te vel creaturis, ⌊quasi nõ acceperis?⌋ Ista bo Matth.11
na à deo. Itaq; deo gr̃as age, & in ip̃o lætare, & q̃to maior es, humilia te in oĩbus, vt deo Lucæ.18
humilitatẽ iubẽti tãto prõptius pareas, quãto plura bona ab eo receperis. Vnde ait Gre-
gori⁹: Tãto eẽ humilior, atq; ad seruiẽdũ deo prõptior qſqs debet ex mũere, q̃to obliga
tiorẽ se cõspicit in reddẽda rõne. Quãto eñ qs maiora à deo suscipit dona, tãto amplius
obligat deo in oĩbus obedire ex charitate syncera. ¶Insuper amplius ironice loquẽs,
Corinthioꝝ præsumptionẽ redarguit dicẽs: ⌊Iã saturati estis⌋ saturitate sp̃uali, de qua
dr̃: Beati q esuriũt iustitiã, qm̃ saturabunt. Itaq; saturati estis, cibo aĩæ.s. pane vitę, & aqua
sapiæ, ⌊iã diuites facti estis⌋.i. diuinis charismatib⁹ adimpleti. ⌊Sine nobis regnatis⌋.i. Matth.5
auxilio nr̃o nõ indigetis regendo vosipsos. Quod aũt hoc nõ asserẽdo, sed increpãdo Eccl.15.
& cõdolẽdo dicat, p̃dunt verba seq̃ntia, ⌊& vtinã regnetis⌋ veraciter iuste regẽdo vos
inuicẽ, & vijs p̃ualẽdo, ⌊vt & nos regnarem⁹ vobiscũ⌋.i. cõsortes essem⁹ atq; p̃ticipes me
riti vr̃i, atq; tãtæ p̃fectiõis. Et hoc merito dico. ⌊Puto eñ⌋ ironice aũt loq̃tur, ⌊de⁹ nos
B apl̃os⌋ vniuersos ⌊nouissimos⌋.i. imos & vilissimos ⌊oñdit⌋ cũ tñ scd̃m veritatẽ simus à
deo cõstituti principes mũdi. Oñdit ãt nos ⌊tanq̃ morti destinatos⌋.i. ad moriẽdũ mis- Psal.44
sos, q̃si ad nihil vtiles sim⁹, nisi vt occidamur, ⌊qa spectaculũ⌋.i. obiectũ, p̃cipue & cuius-
dã admiratiuę inspectiõis ⌊facti sum⁹ mũdo⌋.i. hoĩbus impijs & mũdanis, ⌊& angelis⌋ EPIST.
bonis ac malis ⌊& hoĩbus⌋ rõnabilr̃ ac pie viuẽtibus. Queadmodũ eñ ad spectaculum Hebræ.10
aliq̃d magna hoĩm cõfluit multitudo, sic ad ĩspiciẽdũ p̃sonas & p̃secutiões apl̃oꝝ, hoĩes
cõcurrerũt: impij, vt irriderẽt: dęmões, vt fortitudinẽ mẽtis auferrẽt, angeli sancti vt in-
tus cõfortarẽt: hoĩes pij, vt cõdolerẽt. Põt tñ legi assertiue sine ironia vt sit sensus. Puto
eñ.i. agnosco, ꝙ de⁹ nos apl̃os nouissimos.i. infimos & abiectos, oñdit.i. apparere fecit
dãdo nobis p̃cepta spernẽdi mũdũ & cũcta q̃ mũdi sunt, p̃dicãdi q̃q; crucẽ Chr̃i, & mũdi Hebræ.12
cõtẽptũ. ⌊Nos stulti p̃pter Chr̃m⌋.i. amore Chr̃i, sicut agim⁹ q̃d à mũdo stulti & insen
sati putamur, ⌊vos ãt prudẽtes⌋ estis ⌊in Chr̃o⌋ scd̃m æstimationẽ vr̃am sup̃bã. ⌊Nos
infirmi⌋ reputamur & p̃priã infirmitatẽ agnoscim⁹, ⌊vos ãt fortes⌋.i. virtuosi estis, vt
opiamini, q putatis vos idigere nr̃o auxilio. ⌊Vos nobiles, nos ignobiles⌋ Totũ ironice 2.Thess.3
dr̃ vt cõfundãt & corrigant carnales. Apl̃i q̃ppe carne & sp̃ũ nobiliores erãt Corithijs, Roma.8
qm̃ semẽ Abrahæ erãt, & primitias sp̃ũs sancti receperũt. ⌊Vsq; in hãc horã⌋.i. assidue,
⌊& esurimus & sitimus & nudi sumus⌋.i. inopiã cibi, potus, ac vestiũ patimur Vnde ali- 2.Cor.11
C bi dicit Apl̃us: In fame, & siti, & frigore, & nuditate. Tunc impletũ est verbũ Chr̃i q̃d di- Matth.9
xit: Veniet tp̃s, cũ auferet ab eis sp̃osus, & tunc ieiunabũt, ⌊& colaphis cędimur⌋ tanq̃ Marci.2
blasphemi ⌊& instabiles sumus⌋ fugiẽdo de loco ad locũ. Iuxta illud: Cũ p̃secuti vos fue Lucæ.5
rint in vnã ciuitatẽ, fugite in aliã, ⌊& laboramus operãtes manibus nr̃is⌋ pro victu atq; Matth.10
vestitu. ⌊Maledicimur⌋ à p̃uersis ⌊& benedicim⁹⌋.i. bona eis dicimus, p̃dicãdo ipsis ver Lucæ.6
bum salutis. ⌊Persecutionẽ patimur⌋ propter iustitiam, ⌊& sustinemus⌋ libẽter amore
Chr̃i. Ibãt ei apl̃i gaudẽtes à cõspectu cõcilij, qm̃ digni habiti sunt, p̃ noĩe Iesu cõtumeliã Actoꝝ.5
pati. ⌊Blasphemamur⌋.i. crimẽ blasphemiæ nobis imponit, ⌊& obsecramus⌋ deũ pro Roma.3
blasphemãtibus. ⌊Tanq̃ purgamẽta huius mũdi facti sumus⌋.i. reputamur à p̃fidis, q̃si
immũditiæ quædã, inficiẽtes hũc mũdũ nr̃a doctrina. Idcirco cũ occidimur, putãt mun Iohan.15
dũ purgari ab hoĩbus pestilẽtibus, sicq; efficimur mũdi purgamẽta, factiq; sumus ⌊oĩm
peripsema vsq; adhuc⌋.i. velut superfluitas quædã g̃ñis humani, ita vt apti nõ simus ho-
minibus sociari, sed tolli. Peripsema aũt purgamẽtum ferri vel pomi seu alterius rei, illud
vel q̃d aufert à materia rei vt purget, sicut ẽ limatura æris aut ligni. ⌊Nõ vt cõfundã vos
scribo hæc⌋ finalr̃. Est aũt cõfusio adducẽs pc̃tm̃, & est cõfusio adducẽs gr̃am & gloriã;
vt dicit in Ecclesiastico: De prima cõfusione loq̃tur modo Apostolus: Non eñ intẽde- Eccl.4.
bat eos finaliter confundere, sed corrigere, sicut subiungit: ⌊sed vt filios meos⌋ sp̃uales
⌊charissimos⌋.i. valde dilectos. Et si nõ propter bonitatẽ & merita vestra, tamen pro-
pter bonitatẽ diuinam, ⌊moneo⌋ hoc est, ad meliora exhortor. Merito aũt vocaui vos FINIS.
filios. ⌊Nam si decẽ milia pædagogoꝝ⌋.i. quãtamcũq; multitudinẽ erudientiũ vos ⌊in Roma.12
Chr̃o Iesu⌋.i. in fide & euãgelio saluatoris, ⌊habeatis⌋ Dicit autem pædagogus instru-
ctor pueri, ⌊sed nõ multos patres⌋ sp̃uales habetis ab hoc, hoc est, genitores qui vos in
Chr̃o

Chr̃o genuerunt, cõuertendo vos primo ab esse carnali & infideli ad esse spũale atq; diui D
num. Talis autẽ pater ego sui. ⌊Nam in Chr̃o Iesu⌋ .i. in esse Chr̃iformi seu statu Chr̃ia-
Malach. 2 no, ⌊per euangelium⌋ .i. per euãgelicæ sapiæ prędicationẽ, ⌊ego vos genui⌋ instrumẽ-
Roma 4 taliter. s. ante alios proponendo vobis euangeliũ Chr̃i, & ad fidei susceptionẽ aĩas ve-
Iohan. 13 stras disponẽdo. Veruntñ vnus est pater noster in cœlo, quẽ solum debemus patrẽ vo-
care. i. oĩs paternitatis efficientiã & grãm ei pręsertim adscribere. ⌊Rogo ergo vos frẽs
Phil. 2 imitatores mei estote⌋ tanq̃ boni discipuli, obediẽtes'q; filij, quatenus sicut ego Chr̃i ve-
stigia sequor, ita vos viã meã. i. virtutes sequamini. ⌊Ideo misi ad vos Timotheũ⌋ lato-
rem huius epl̃æ, ⌊q est filius meus charissimus, & fidelis in dño, q vos cõmonefaciat⌋ .i.
admonẽdo vos instruat ⌊vias meas⌋ .i. p̃cepta & documẽta ⌊q̃ sunt in Chr̃o Iesu⌋ hoc
est, scd̃m volũtatẽ & doctrinã ipsius, in nullo em̃ à Chr̃o discordo, ⌊sicut vbiq; in om̃i ec
clesia doceo. Tanq̃ nõ vẽturus sim ad vos, sic inflati sunt q̃dã⌋ ex vobis tumore sup̃biæ,
gloriãtes in eloquẽtia & doctrina philosophorũ, & tã imperterrite sic inflant, q̃si nõ eẽm
vẽturus ad vos. Solẽt aũt discipuli à malis retrahi timore aduẽtus magistri. ⌊Veniã autẽ
Iaco. 4 ad vos cito si dñs voluerit⌋ cuius volũtas supponẽda ẽ semp. Iuxta illud: Dicatis, si dñs
voluerit, & si vixerimus, faciemus hoc vel illud, ⌊& cognoscã⌋ .i. attẽdã & examinabo,
⌊nõ sermonẽ⌋ rhetoricũ ⌊eorũ q inflati sunt, sed virtutẽ⌋ .i. vitã virtuosam, an habeãt,
seu op̃a miraculorũ. ⌊Nõ em̃ in sermone⌋ .i. verbis pulchris ⌊est regnũ dei⌋ .i. meritũ at
Matth. 7 tingẽdi, ac p̃cipiẽdi regnũ cœlorũ, ⌊sed in virtute⌋ bonę cõuersatiõis cõsistit. Ait em̃ Sal
uator: Nõ oĩs q dicit mihi, dñe, dñe, intrabit in regnũ cœlorũ, sed q facit volũtatẽ patris
Ibidem. mei. Et rursus: Qui audit verba hæc, & nõ facit ea, cõparabit viro stulto. Verba em̃ sine E
Matth. 3 op̃e, sunt folia sine fructu. Arbor aũt q̃ nõ facit fructũ bonũ, excidet, & in ignẽ mittetur.
⌊Quid vultis⌋ .i. q̃d ex his duobus eligitis. s. ⌊in virga⌋ .i. rigore iustitiæ & occulto cha
Ephe. 4 ritatis affectu, vel animo disciplinãdi ⌊veniã ad vos, an in charitate⌋ aperta ⌊& spũ mã-
suetudinis?⌋ .i. animo mãsueto & indulgẽti? Quãuis hoc scd̃m sit præoptãdum, potius
Prouer. 27 tñ optãdum esset primũ, q̃ carere bonis patris aduẽtu, q̃uis rigoroso. Meliora nẽpe sunt
Lucę. 10 vulnera diligẽtis, q̃ oscula adulãtis, vt ait scriptura. In p̃inductis oĩb' cõsiderat discretio
sancti Apl̃i, q verbis duris & increpatorijs, verba charitatiua atq; suauia miscet, infun-
dens vinum iustitiæ, & oleum pietatis, vt sanet animas vulneratas. Virtutes quoq; suas tã
diligenter describit, non ob propriam laudem, sed vt imitemur semitas eius.

¶Expositio cap. V. s. Omnino auditur inter vos fornicatio. Art. V.

ACcedit demum Apl̃us ad particulariorem increpationem Corinthiorũ, & ait:
⌊Omnino auditur inter vos fornicatio⌋ .i. oĩbus modis scitur, narratur, atq; p̃-
cipitur à me, & ab alijs, quod inter vos sit fornicatio, quæ est illicitus cõcubitus,
⌊& talis⌋ hoc est, tã infamis & nefaria fornicatio, ⌊qualis nec inter Gẽtes⌋ in-
credulas auditur seu esse percipit, ⌊ita vt vxorẽ patris sui⌋ defuncti ⌊aliquis⌋ vestrum
⌊habeat⌋ cõiugẽ. Lyra videt hæc sic intelligere, quod mulier illa fuerit etiã mater istius
Leuitic. 20 sed verius creditur, quod erat eius nouerca. Talis aũt fornicatio est incęstus, pœna mor-
Gene. 49 tis prohibitus. Vnde in Leuitico: Qui dormierit cum nouerca sua, morte moriat. Vnde
& Ruben dr̃ in Genesi: Non crescas, q̃a ascendisti cubile patris tui. ⌊Et vos inflati estis⌋
tumore elationis, i. ex superbia neglexistis tantum scelus corrigere. s. propter mutuas F
vestras contentiões q̃bus occupati, omittis opera charitatis, ⌊& nõ magis luctum⌋ .i. cõ
passionẽ & fletum ⌊habuistis⌋ deplorando tam horrẽdum piaculum proximi, ⌊vt tolla
tur de medio vestrũ⌋ .i. separet à vobis per excõicationẽ, ⌊q hoc opus fecit⌋ cuius om̃es
participes estis quodãmodo, sustinẽdo talem inter vos. ⌊Ego q̃dem⌋ Paulus ⌊absens⌋
4. Regũ. 5 à vobis iam ⌊corpore, p̃sens aũt spũ⌋ .i. cõsideratiõe, & animi solicitudine. Sicut & He-
lisæus præsens erat, cum Giesi accepit mũera Naaman Syri, ⌊iam iudicaui tanq̃ p̃sens⌋
spũ. Vel sic, ac si corporaliter præsens essem, ⌊eum q sic operatus est⌋ .i. fornicarium il-
lum. Sic autẽ iudicaui eum, ⌊in noĩe dñi nostri Iesu Chr̃i cõgregatis vobis & meo spũ⌋
hoc est, cum collecti fueritis publice in nomine Chr̃i, & in meo spũ. i. in vera cõcordia,
habendo vel spm̃ seu charitatis affectum adinuicẽ, sicut & ego ad vos habeo, ⌊cum vir
tute dñi nostri Iesu Chr̃i⌋ hoc est, potestate & authoritate Chr̃i, q cooperabitur vobis,
⌊tradere huiusmodi Satanæ⌋ .i. vt tradatur talis fornicator diabolo, per sententiam ex-
comunicatiõis. Et hoc ⌊in interitum carnis⌋ id est, ad hoc, vt dæmon eum corporaliter
affligat. In primitiua nanq; ecclesia, ad fidei confirmationem, solebat excommunicatio
nem sequi corporalis vexatio dæmonis, quousq; peccator pœniteret, & si nõ pœnitebat
Matth. 10 vexabatur quousq; aĩam exhalaret. Hanc potestatẽ præsertim habebãt Apostoli, vt si-
cut ab obsessis poterant dæmones eijcere, ita enormiter delinquentes poterãt dæmoni
tradere, corporalr̃ tribulandos. ¶Sed q̃a hanc corporis pœnam ordinauerũt ad aĩæ
salutem, subditur: ⌊vt spũs saluus sit⌋ .i. anima eius salua fiat, ⌊in die aduentus dñi nostri
Iesu Christi⌋ in die iudicij vniuersalis, seu particularis, vel in die mortis, q̃d redit in idẽ.

Nam

A Nã qualis quis moritur,talis deo in die iudicij p̃sentabitur. Ex p̃dictis concludit Apl'us:
LNõ est bona gloriatio vestra⅃o Corinthij, qua vel de baptistis & ministris gloriando Iacobi.5
cõtenditis,mutuoq́ꝫ p̃fertis,& ex hoc fraternã correctionẽ negligitis. Vel,gloriatio,qua
vos iustos iactatis,bona nõ est,eo ꝙ tantũ peccatũ inter vos toleretis.Qui eñ nõ corri-
git cũ põt & debet,cõmunicat delinquẽti,& particeps est peccati.¶Post hæc ostendit,q̃
periculosum sit cõgregationi sustinere puersum.LNescitis qa modicũ fermẽtũ⅃.i.parua
pars infectiua Ltotã massam corrũpit?⅃.i.vniuersam materiã inficit,sic vnũ peccatũ seu Acto.15
vnus pestilẽs & puersus videlicet cõsensus huius peccati,& fornicator hmõi totã massam
.i.vestrã cõgregationẽ cõtaminat,inficit & seducit,nisi auferat tale fermẽtũ.LExpurga- EPIST.
te ergo vetus fermẽtũ⅃.i.cõsensum peccati istius,& authorẽ huius peccati amouete à ve Iohan.13
stra cõione,Lvt sitis noua cõspersio⅃.i.gratia baptismatis & virtutũ operibus innouati,
Lsicut estis azymi⅃.i.à peccati fermẽto alieni effecti in fonte baptismi.Azyma dicit ab α
q̃d est sine,& ζυμη,q̃d est fermẽtũ,q̃si sine fermẽto.Cõspersio aũt & azyma idẽ sunt,vtpo
te farina p aquã glutinata sine fermẽto,sicq́ꝫ significãt puritatẽ à corruptiõe peccati.De
niqꝫ in fermẽto duo pẽsant,videlicet sapor virtualis,q̃ efficit panẽ saporosum,& ita p fer Matth.13 Lucæ.13
mentũ signat doctrina euãgelica ibi,cũ dicit:Sil'e est regnũ cœloꝝ fermento,q̃d acceptũ
mulier abscõdit in farinę tribus satis,donec fermẽtatũ est totũ.Secũdo cõsiderat in fermẽ
to corruptio adipis,& ita significat culpã,q̃ alios inficiẽdo corrũpit,& ita nũc sumit.Sitis
itaqꝫ noua cõspersio.LEtem pascha nostrũ immolatus est Chrs⅃.i.agnus paschalis pro Hiere.11.
nr̃a salute oblatus ẽ Chrũs,q loquit:Ego q̃si agnus mansuetus q portat ad victimã.De q̃ Iohan.1.
B ait Iohãnes:Ecce agnus dei,q tollit pc̃tã mũdi.Itẽq́ꝫ alibi:Dignus ẽ agnus q occisus est. Apoca.5
Ipse eñi verus ẽ agnus,q abstulit pc̃tã mũdi,q mortẽ nostrã suiꝑpfius oblatiõe seu morte
destruxit.Ipse q̃qꝫ est pascha nostrũ.i.trãsitus nr̃,p̃bẽdo nobis exẽplũ transeundi de hac
peregrinatiõe ad patriã.Propter q̃d ait:Ego sum via,veritas & vita.Pascha eñ trãsitus Exodi.4
dicit.Huius agni figura fuit agnus ille paschalis seu legalis,de q̃ in Exodo legit.Vnde q̃d Iohan.14
ibi habet:Os eius nõ cõfringetis,ab euãgelista allegat de Chrõ.Sil'r sicut p effusionẽ san- Exod.12
guinis agni illius liberabant filij Israel ab angelo deuastãte,seu plaga Aegypti,sic nos p Iohã.19
effusionẽ sanguinis Chr̃i liberamur à ptãte diaboli & ruina pc̃ti.Insup sicut carnes agni Acto.20
illius mãducabant cũ azymis panib⁹,sic fideles viuere & Chr̃i corpus comedere debẽt si 1.Petri.1
ne fermẽto pc̃ti.Ideo subdit.LItaqꝫ epulemur⅃.i.in dño deliciemur ac nutriamur,Chr̃i Iohan.6
sacramẽtis vescamur,& ei incorporemur,Lnõ in fermẽto veteri⅃.i.nõ in iniquitatib⁹ no
stris antiquis ac solitis,Lneqꝫ in fermẽto malitiæ⅃.i.pc̃tõ ex deliberatiõe animi facto,iux
ta illud:Dixit iniustus,vt delinquat in semetipso,L& nequitiæ⅃.i.nõ in fraudulẽta,alijsq́ꝫ Psal.35
nociua cõuersatiõe,prout Petrus monet:Deponẽtes oẽm malitiã & dolũ & simulatiões 1.Pet.2
&inuidias,Lsed ĩ azymis⅃.i.opibus Lsynceritatis⅃.i.internæ puritatis,vt habeam⁹ cor Psal.50
mundũ,L& veritatis⅃.i.iustitiæ,etiã q̃tũ ad proximos.Vel,in azymis veritatis.i.actibus Iohan.1.
sanctæ cõtẽplatiõis,& illuminatę cognitiõis.LScripsi vobis in epl'a.⅃Sciendũ ꝙ apl'us añ FINIS.
missionẽ p̃sentis epl'æ,misit Corinthijs epstolã quãdã,q̃ nõ habet,in q̃ iussit vt nõ miscerẽ
tur fornicarijs,q̃d Corinthij nõ bñ intellexerũt,putãtes apl'm loqui de spũali fornicatiõe,
q̃ est idololatria.Ideo nũc exponit verba illic scripta,& ait:Scripsi vobis in epl'a illa quã
C nõ habemus,Lne cõmisceamini fornicarijs⅃ familiaritate,coĩone, aut cohabitatione,&
Lnõ vtiqꝫ fornicarijs huius mũdi⅃.i.hoc scripsi,vt nõ misceamini fornicarijs huius mũ-
di.i.publice criminosis,de qbus subiũgit,Laut auaris,aũt rapacib⁹⅃.i.violẽtis ablatorib⁹
rei alienæ,Laut idolis seruiẽtib⁹⅃.i.idololatris,q tñ Christiani eẽ volũt.LAlioquin debu
eratis de hoc mũdo exisse⅃.i.si aliter intellexissem q̃ sic,oporteret vos mũdũ oĩno exire,
si velletis mihi acquiescere.Nã si de gẽtilib⁹ locutus fuissem,nõ possetis verba mea imple
re,nisi mũdũ exeundo,cũ vbiqꝫ demorent gẽtiles.LNũc scripsi vobis⅃in ista epl'a clari⁹, 2.Thess.3.
Lnõ cõmisceri⅃p̃dictis criminosis Chr̃ianis.De infidelibus nãqꝫ nõ loq̃r,qbus etiã q̃mo
do verbũ salutis annũtiaret,si vitarent?Ideo addit.LSi is q frater⅃.i.si Christian⁹ Lno-
minat inter vos fornicator⅃.i.notorius fornicator fuerit,& cõuictus,Laut auarus⅃alie-
na tenẽdo,Laut idolis seruiẽs,aut maledicus⅃.i.detractor vel blasphemus,Laut ebriosus
aut rapax⅃vel simili crimine vitiatus,Lcũ hmõi nec cibũ sumere,⅃sed eũ in oĩbus euitare
vt erubescẽdo pœniteat.Vnde alibi dicit apl'us:Subtrahatis vos ab omni fratre ambulã- Ibidem
te inordinate.Nõ ergo ꝓhibet cũ infidelib⁹ atqꝫ gẽtilib⁹ sumere cibũ,p̃sertim cũ aliàs asse
rat:Si quis vocat vos infideliũ ad cœnã & vultis ire, omne q̃d vobis apponit,mãducate. 1.Cor.10
¶Deinceps ostẽdit apl'us,ꝙ de infidelibus nõ habet dare p̃ceptũ.LQuid eñ mihi de his q̃
foris sunt⅃.i.q̃d spectat ad me de infidelibus,q extra ecclesiã sunt,noĩe,nũero & re Liu-
dicare?⅃.i.dare sentẽtiã vt vitent?Imo potius debet se fidelis illis pie applicare,vt cõuer
tant.LNõne de his q intus sunt⅃.i.fidelibus q intra ecclesiã sunt noĩe vel merito,Lvos iu
dicatis?⅃& nõ de his q foris sunt?q̃si dicat,Si vos nõ iudicatis de his,q foris sunt,ita nec
ego.Nõ eñ authoritatẽ habeo sup eos.LNã eos q foris sunt⅃.i.infideles Ldeus iudica- Hebr.10
H bit⅃

cabit⌋iudicio dãnatiõis,nõ discussiõis seu disceptatiõis,sic eñ iudicati iã sunt,juxta illud: D
Iohan.3 Qui nõ credit,iã iudicatus est,qa nõ credit in noĩe vnigeniti filij dei.⌊Auferte malũ⌋.i.
Esaię.37 pdictũ fornicariũ,q habet vxorẽ patris sui,⌊ex vobisipsis⌋.i.ex vestra societate. Qui eñ
Ecci.13 tetigerit picẽ,inquinat.Et in Deuter.dñs:Auferes(inquit)malũ de medio tui,vt cæteri ti
Deuter.13. morẽ habeant.Debemus etiã auferre cogitationes malas,& omne pctm̃ de cordib⁹ no-
Psal.118 stris,prout p prophetã dñs iubet:Auferte malũ cogitationũ vestrarũ ab oculis meis.
Esaiæ.1.

¶Elucidatio Cap.VI.videlicet,Audet aliquis vestrũ habẽs negotiũ. Art. VI.

REuocatis Corinthijs ab errore circa matrimoniũ,iam reuocant ab errore cir-
ca iudiciũ,in quo multis modis errauerunt,vt patebit.⌊Audet aliquis vestrũ⌋
fidelis,ausu temerario,nõ metuẽs in hoc dei offensam,⌊habẽs negotiũ⌋.i.cau
sam iudicialẽ⌊aduersus alterũ⌋fidelẽ,⌊iudicari apud iniquos⌋.i.pro habẽdo
Deute.17 iudicio accedere iudices infideles,qui semp aduersant fidelibus,⌊& nõ apud sanctos:⌋
.i.iudices fideles nõ interpellatis: Quod erat multipliciter malũ.Dabat eñ p hoc infide-
Psal.14 libus occasio opprimẽdi pauperes Christianos,& aspernãdi ecclesiã,quasi nõ habentem
psonas ad iudicandũ actiue idoneos.Dabatur q̃q; infirmis fidelibus occasio reputãdi infi
deles,cũ tñ dicat scriptura:Ad nihilũ deductus est in conspectu eius malignus.Et occasio
redeundi ad idolôlatriã.¶Post hæc ostendit,ꝙ fideles digniores sunt iudicare,q̃ perfidi.
⌊An nescitis,qm̃(.i.ꝙ)sancti,⌋videlicet psecti,vt apostoli,& apostolici viri,⌊de hoc mũ
do⌋.i.hoĩes habitãtes in hoc mũdo iferiori,⌊iudicabũt:⌋p assessionẽ & approbationẽ.
Math 19 Assidebũt eñi Christo,eiusq; sententiã oẽs electi approbabũt.Vnde ait saluator:Vos qui
Lucæ.22 sequuti estis me,sedebitis sup sedes duodecim,iudicãtes duodecim tribus Israel.Et Sa- E
Sap.3 piens:Iudicabũt iusti natiões,& dominabunt populis.⌊Et si(.i.qa)in vobis⌋.i.p sanctos
q inter vos sunt,⌊iudicabit mũdus.⌋Est aũt mũdus pditionis.i.collectio hoĩm reprobo
Iohan.15 rũ.De q̃ mũdo ait Chrs apostolis:De mũdo nõ estis,sed ego elegi vos de mũdo.Et alibi:
Iohan.17 Nõ pro mũdo rogo.Est etiã mũdus saluationis,de q̃ dicit:Sic deus dilexit mundũ.i.col-
Iohan.3 lectionẽ hominũ electorũ,vt filiũ suũ vnigenitũ daret.Sancti ergo iudicabũt mundũ per-
ditionis,iudicio reprobatiõis,sicut & Chrs.Mundũ vero saluatiõis indicabũt iudicio bea
Iohan.8 tæ pmiationis.¶Si ergo iudicabitis mundũ,hoc modo⌊indigni estis q de me minimis iu
dicetis:⌋.i.indigni nõ estis iudicare de paruis & secularib⁹ causis,q̃d patet p locũ à maio
Lucæ.10 ri.Etiã⌊nescitis⌋.i.scire vos cõuenit,⌊qm̃ angelos iudicabimus.⌋Hoc cõiter de angelis
Apocal.12 apostatis intelligi solet,de qbus scriptũ est in Apocal.Draco pugnabat & angeli eius,q̃s
sancti cũ Chro dãnabũt.Sed qm̃ dictũ est,ꝙ oẽs electi iudicabũt p approbationẽ sniæ iu
dicis,possumus dicere,ꝙ hoĩes electi iudicabũt etiã angelos sctõs.Pro cuius pleniori in-
telligẽtia aduertẽdũ,ꝙ meritũ & demeritũ pmij essentialis,seu pœnæ principalis,nõ con
uenit his q sunt in termino,sed q in via.Angeli aũt boni & mali à principio mũdi in ter-
mino positi sunt,p inauertibilẽ cõuersionẽ ad dñm,& incõuertibilẽ auersionẽ a deo,sicut
Damascenus declarat.Ergo à principio mũdi iudicati sunt,q̃tũ ad remunerationẽ prin-
cipalẽ,q̃ est vel adeptio,vel carẽtia visionis diuinæ essentiæ.Veruntñ sicut angeli boni in
pmio accidẽtali pficiũt p hoc,ꝙ hoĩes eorũ ministerio saluant,sic angeli mali pœnã acci
dẽtalẽ sibi accumulãt,inducẽdo hoĩes ad pctã.Propterea angeli boni & mali in die iudi- F
cij iudicabunt,q̃tũ ad pmiũ meriti accidẽtalis,illud plene & vltimate pcipiẽdo.Et iudica
bũt hoĩes electi angelos sanctos iudicio approbationis,⌊q̃to magis secularia:⌋.i.multo
amplius digni sum⁹ iudicare causas terrenas & res tpales.⌊Secularia ergo iudicia⌋.i.ne-
gotia mũdana⌊si habueritis,cõtẽptibiles q sunt in ecclesia,illos cõstituite ad iudicandũ.⌋
Propter diligentẽ cõsiderationẽ sequentiũ cogimur ista dupliciter explanare.Primo iro
nice.i.cũ ironia seu irrisione,nõ vtiq; passionata,sed charitatiua,iusta,qua ad correctio-
nẽ irrisi ordinant,vt sit sensus,Cõtemptibiles q sunt in ecclesia.i.viros improbos & cæte
ris viliores,cõstituite ad iudicãdũ.i.tales facitis iudices.Propter q̃d frẽs coacti sunt inter
pellare iudices infides.Simili sensu dr̃ illud pphetæ:Immolate laudẽ de fermẽto.⌊Ad ve
Amos.4 recũdiã vestrã dico⌋.i.ad vestrã cõfusionẽ enarro vos ita fecisse.⌊Sic nõ ẽ⌋.i.ex vr̃o fa
cto sequi videt,ꝙ nõ est⌊inter vos sapiẽs quisq̃⌋.i.circũspectus quisq̃ & exptus,⌊q pos-
sit iudicare iter fratrẽ suũ⌋.i.inter pximũ & pximũ fide germanũ.⌊Sed frater cũ fratre⌋
.i.vnus fideliũ cõtra aliũ⌊in iudicio cõtẽdit,& hoc apud infideles⌋.s.iudices.Secũdo ex
ponit sine ironia,hoc modo,Secularia iudicia si habueritis,contẽptibiles q sunt in eccle-
sia.i.min⁹ deuotos,internos ac deformes,cõstituite ad iudicãdũ.i.hortor vt tales ordine
tis iudices.Sæpe eñ cõtingit,vt minus cõtẽplatiui & spũales sint magis actiui,& in tẽpo-
ralibus aptiores.Ad verecũdiã vestrã dico,ꝙ nõ fecistis hoc modo.Dicit aũt beatus Gre
gorius:Terrenas causas examinẽt,q rerũ exteriorũ sapiam pceperũt,q vero spũalib⁹ do
nis ditati sunt,terrenis nõ debẽt negotijs iplicari.Augustin⁹ q̃q;:Chrm̃(ait)testẽ inuoco
qa mallẽ quotidie aliqd manibus operari,q̃ tumultuosissimas causarũ prolixitates pati.
2.Timo.2 ⌊Iam quidẽ oino delictũ est in vobis,ꝙ iudicia habetis inter vos⌋.i.hocipm̃ vestro pec-
cato

A cato agitur,atq̧ pctm̄ est,q̊d inter vos negotia iudicio determinādo habetis,inter quos
quies & pax esse deberēt.Vnde cōcludit Augustinus:Peccatū est,iudiciū habere cōtra fra
trē.Pro cuius sano intellectu habēdo addit Periphrastes:Perfectis licet repetere sua sim
pliciter,sed sine causa,sine lite,sine iudicio,sed nō cōuenit eis inde mouere causam ante
iudicē.Infirmis vero licet repetere sua,causam mouēdo corā iudice,& iudiciū habendo
cōtra fratrē,sed nō cōtentiose vel frauduleter,nec apud iudices infideles.Sed nec hoc vi
detur satis resolutū.Ecclesia eñ nō errat habēdo iudicia.Religiosis etiā licet sua repete-
re corā iudice,fideles q̊q̧ q in terris sunt infideliū,cū fideles iudices habere nō valent,ad
infideles iudices recurrere possunt.Alij igit̄ dicūt q̧ liceat,nō aūt expediat secularia habe
re iudicia.Et q̧ religiosi ac pfecti possunt repetere sua tanq̄ coīa,nō vt ꝓpria.Itē,q̧ fide
les inter infideles habitātes,possunt corā iudice infideli causam suā mouere,si fideles iudi
ces nō possunt habere.⌊Quare nō magis iniuriā accipitis?⌋.i.cur nō potius violētiā mani Hebr.10
festā suffertis,q̄ habeatis iudicia litigiosa?⌊Quare nō magis fraudē⌋.i.occultā bonoꝝ ve Matth.5
stroꝝ ablationē,seu qualibet machinationē dolosam ⌊patimini?⌋Sic est q̊d ait saluator
Si qs voluerit iudicio tecū cōtēdere,& tunicā tuā tollere,dimitte ei & palliū.Rursusq̧ ait Lucæ.6
Qui abstulerit tua,noli repetere.Hoc dn̄s cōsulit ad vitādū inquietudinē mētis.⌊Sed vos
iniuriā facitis⌋alijs⌊& fraudatis⌋.i.dolum eis infertis,⌊& hoc fratrib⁹⌋.i.fidelibus qbus
hoc minus facere cōgruit,& in hoc pessime facitis.Etem̄ ⌊An nescitis⌋ q̊d vtiq̧ scire vos Matth.7
arbitror,⌊qa iniqui⌋.i.iniusti ⌊regnū dei nō possidebūt?⌋.i.terrā viuētiū,seu vitā æter- Matth.13
nā nō hæreditabūt?Iusti eñ fulgebūt vt sol in regno patris eoꝝ.Et in Apoca.dr̄ de iniu- Sapiæ.3
B stis:Nō intrabit in illā aliqd coinquinatū.⌊Nolite errare⌋recipiēdo falsum pro vero,vel Apoca.21
malū ꝓ bono.⌊Neq̧ fornicarij,neq̧ idolis seruiētes,neq̧ adulteri,neq̧ molles⌋in seipsos
insanientes,prouocādo,vel exercēdo libidinē ⌊neq̧ masculoꝝ cōcubitores,neq̧ fures,ne
q̧ auari,neq̧ ebriosi,neq̧ maledici⌋.i.detractores,⌊neq̧ rapaces regnū dei possidebūt.
Et hęc aliqn̄ fuistis⌋.i.his vitijs subiacuistis,an̄ vestrā cōuersionē ad fidē Chr̄i,⌊sed ablu
ti estis⌋à maculis pctōꝝ ī baptismo,⌊sed sanctificati estis⌋splēdorē gr̄æ atq̧ virtutū,pul
chritudinēq̧ recipiēdo,⌊sed iustificati estis⌋ bn̄ operādo,⌊in noīe⌋.i.virtute & inuoca
tione,vel ad honorē noīs ⌊dn̄i nr̄i Iesu Chr̄i & in spū dei nr̄i⌋.i.operatione spūs sancti.
¶Qm̄ vero pinducta verba de nō repetēdo sua,obscura sunt,exponit mō apl̄us qūo intel
ligi debeāt.⌊Oīa mihi licēt⌋.i.pmittitur mihi oīa mea iuste repetere tanq̄ licitū,⌊sed nō
oīa expediūt⌋.i.nō semp expedit oīa repetere in foro iudiciali.Primo ꝓpter cōseruatio
nē honoris,iuxta illud Prouer.Honor ē homini,q separat se à cōtētionib⁹.Secūdo,qm̄ Prouer.20
est maioris boni impeditiuū.Tertio ꝓpter nimiā solicitudinē atq̧ angustiā aīæ.Quarto
ꝓpter periculū iurgioꝝ,iuxta illud Eccī:Ne contendas cū hoīe locuplete,ne forte con Ecci.8.
stituat tibi litē.⌊Oīa mihi licēt⌋secundū sensum ptactū,cū nō sit lege naturali vel scripta
prohibitū,⌊sed ego sub nullius redigar potestate⌋.i.libertatē animæ meæ nolo amitte-
re,subdēdo me terrenaꝝ reꝝ amori,ac iudicis potestati,quod facerē si iudicio litigarē,
fratrēq̧ meū offendere mallē,q̄ perdere rem tēporalē.¶Quod aūt mea repetere liceat, Gene.1.
patet.Nā ⌊Esca⌋debet ⌊ventri⌋pro corporalis vitæ sustentatione,⌊& venter⌋indiget 1.Timo.6
⌊escis⌋Ideo licet tēporalia bona repetere,vt habeamus victū & quibus tegamur.Nō tñ
C debemus importune & nimis anxie pro istis cōtendere,qm̄ tēporaliter transeunt,& ven
ter & esca,propter q̊d sequit̄.⌊Deus aūt & hūc⌋ventrē ⌊& hāc⌋escam ⌊destruet,⌋quia Matth.6
vtrūq̧ naturaliter corruptibile est.Et q̄uis venter maneat substātialiter post resurrectio
nē cōmunē,non tñ secundū statū & pristinū actū.Ideo pro necessitatibus ventris minor
esse debet solicitudo.¶Præterea redit apl̄us ad id,vnde cœperat loqui,videlicet ad repro-
bāda luxuriæ vitia.⌊Corpus aūt⌋vniuscuiusq̧ fidelis ⌊nō fornicatiōi,sed dn̄o⌋ideo sub- Phil.3
ijciatur & obsequat̄,⌊& dn̄s corpori⌋principet̄,& p̄miū tribuat.⌊Deus vero⌋ pr̄ seu tri
nitas,⌊& dn̄m⌋Iesum ⌊suscitauit⌋tertia die à mortuis,⌊& nos suscitabit⌋in dei iudicij Lucæ.18
⌊p virtutē suā⌋omnipotentē,cui nō est impossibile omne verbū.¶Ratio aūt cur corpus
nō fornicationi,sed dn̄o reddendū est,redditur.⌊Nescitis qa corpora vestra mēbra sunt
Christi?⌋Ipse eñ est caput nostrū,cui in baptismo incorporamur,& ipsa ecclesia est my Ephe.2
sticū corpus Chr̄i.Ideo quilibet vere Christianus est mysticū mēbrū eius.⌊Tollēs ergo⌋
.i.assumēs seu diuino cultui auferēs ⌊mēbra Chr̄i⌋.i.corpus meū & alterius,quē ad volu
ptatē meo exēplo induco,⌊faciam⌋de eis ⌊mēbra meretricis?⌋cōcumbēdo cū ea,sicq̧
vna caro fiendo cū carne illius.⌊Absit,⌋vt rē adeo impiā agam.⌊An nescitis,qm̄ qui ad
hæret meretrici⌋carnali amore,& copula corpali,⌊vnū corpus⌋cū ea ⌊efficitur?⌋per Matth.19
seminis cōmunionē seu affectuum transformationē.⌊Erunt eñ,⌋inquit dn̄s in Genesi Gene.2
⌊duo⌋.i.vir & mulier,⌊in carne vna⌋.i.pro eadē carne reputabunt̄ propter mutuam
vnionē,q̄uis numeraliter atq̧ realiter differāt.Hoc ad literā de legitime coniunctis prædi Matth.19
ctū est.Apl̄us tñ allegat hic de illicitis copulis fornicantiū,qm̄ ratio identitatis partim ea
dem est.Nā cōcubitus licitus & fornicatio cōueniunt in esse naturæ,nō aūt in esse morali.

H 2 ⌊Qui

⌊Qui aũt adhæret dño⌋adhæsiõe amorosa & obediẽtiali,⌊vnus spũs est⌋.i.diuino spũi D
p charitatẽ vnitue,in deũ trãsformat,eiq́ indissolubiliter colligat. Vnde aiebat saluator,
Iohan.17 loquẽs ad patrẽ:Notũ feci eis nomẽ tuũ,vt dilectio tua in eis sit,& ego in eis. Amor nãq;
est virtus vnitiua diuersos cõiungẽs,q̃uis essentialiter differant.⌊Fugite fornicationẽ⌋.i.
Tobiæ.4 omnẽ illicitũ cõcubitũ.Quædã pc̃tã in se quãdã pœnã & amaritudinẽ habẽt,vt ira,inui-
Zacha.5 dia,& ista melius separant luctãdo & resistẽdo.Nã q̃to diligẽtius & particularius cõside-
rant,tãto plus displicẽt,sicq́ facilius repellunt. Alia aũt pc̃tã quandã delectationẽ inclu-
dunt,vt gula,luxuria,q̃ melius vincunt fugiendo q̃ colluctãdo.Quo em̃ particularius,di
1.Petri.1 ligẽtiusq́ pensant & reuoluunt,eo appetitus magis prouocat. Vitanda ergo sunt fomen
ta,occasiones & causæ luxuriæ.¶Ratio q̃q; fugiendi fornicationẽ subiungitur.⌊Omne
em̃ peccatũ,⌋pter fornicationẽ,⌊quodcũq; fecerit homo,⌋cogitãdo,loquẽdo vel ope-
rando,⌊extra corpus est⌋.i.nõ ita nocet corpori,ip̃m debilitãdo,cõtaminãdo,ac diuer-
sis periculis exponẽdo,vt fornicatio.⌊Qui aũt fornicat,in corpus suũ peccat,⌋ip̃m(vt di
ctũ est)lædẽdo,polluendo & destruẽdo,p̃sertim si multũ exerceat actũ hmõi.⌊An nesci
2.Cor.6 tis q̃m mẽbra vestra⌋nõ solũ corpora propter aliqua mẽbra,sed oĩa mẽbra vestra.i.cor
pus totũ,⌊templũ est spũs sancti⌋.i.consecratũ inhabitationi spũs sancti in baptismo,vbi
expulso diabolo,abrenuntiastis pompis eius,& deo dicati estis,⌊qui in vobis est⌋p gra
tiã,primo atq; directe in anima,secũdario aũt in corpore,⌊quẽ⌋ip̃m sanctũ⌊habetis à
Iohan.20 deo⌋patre,q̃ misit & dedit fidelibus sp̃m sanctũ,Imo & à filio,sed & spũs sanctus dat se-
Iohan.14 ipsum.Propter q̃d ait Chr̃s:Cũ venerit paracletus,quẽ ego mittã vobis à patre,⌊& non
Iohan.16 estis vestri:⌋.i.proprij iuris ac potestatis:Sed totũ q̃d habetis & estis, tenemini deo,vt E
Roma.14 ad eius honorẽ & gloriã oĩa ordinentur.Nã & de oĩbus rationẽ reddemus,tanq̃ de bo-
2.Cor.5 nis mutuatis.Deo quippe debemus nosipsos,non solũ ratione creationis ac gubernatio
Matth.12 nis,sed etiã ratione saluationis. Ideo sequitur.⌊Empti estis⌋.i.à potestate & iure diabo
Roma.14 li liberati,q̃ venũdati fuistis in iniquitatibus vestris,⌊pretio magno,⌋videlicet morte &
Esaiæ.52 sanguine Chr̃i,de quo scriptũ est in Apoca.Redemisti nos deo in sanguine tuo.Hinc ita-
Roma.7 q; dicit Anselmus:Certe dñe quia me fecisti,debeo me totũ,q̃a redemisti me,debeo me
Apoca.5 totũ,imo tãto debeo amori tuo plus q̃ meipsum,quãto tu maior es me,pro q̃ dedisti te-
ip̃m,& cui promittis teipsum,⌊glorificate ergo⌋.i.bonis operibus honorate & glorio-
1.Pet.2. sum ostẽdite,⌊& portate deũ in corpore vr̃o⌋.i.eius volũtati corpora vr̃a subijcite,quę
cunq; aduersa æquanimiter tolerãdo.Itaq; deũ in corpore proprio portare,est iugũ dñi
Matth.11. sup se ferre,sicut monet saluator:Tollite iugũ meũ super vos.Et alibi:Tollat crucẽ suam
Matth.16 quotidie.Ideo deniq; inobedienti populo dñs loquitur per Hieremiam:A seculo cõfre-
Hiere.2. gisti iugum meum,rupisti vincula mea,& dixisti:Non seruiam.

¶Declaratio Cap. VII. videlicet,De quibus aũt scripsistis mihi. Arti. VII.

DE quibus autẽ scripsistis mihi.⌋Agit Ap̃lus hoc loco de matrimonio.Pseudo
em̃ apostoli vt puriores cæteris viderentur,magisq́ eis crederet,p̃dicauerũt
nuptias esse vitandas.Quo audito,scripserũt Corinthij ap̃lo,q̃d tenendũ esset
de hoc.Quibus respondet.⌊De q̃bus aũt scripsistis mihi,⌋videlicet de nuptijs
obseruãdis vel fugiendis.R̃ndeo.⌊Bonũ⌋simpliciter,i.p̃fectũ⌊est homini⌋nondũ cõiu
Matth.19 gato⌊mulierẽ nõ tangere⌋.i.penitus continere,& in castimonia dño ministrare.In car F
ne em̃ sine carne viuere,nõ humana,sed angelica vita est.De talibus ait saluator:Sunt eu
Esa.56 nuchi q̃ se castrauerũt propter regnũ cœlorũ,de q̃bus ait dñs per Esaiã:Dabo eis nomen
melius à filijs & filiabus.⌊Propter fornicationẽ aũt(vitandam)vnusq́sq;⌋vir vxoratus,
⌊vxorẽ suã⌋.i.vnã ac propriã,nõ plures,nec cõcubinã,⌊habeat⌋.i.retineat,nõ reijciẽs
eã,q̃si nuptiæ deo displiceant,⌊& vnaquæq;⌋mulier maritata⌊suũ virũ⌋propriũ⌊habe
at⌋.i.retineat.Vel si intelligat de nõdũ cõiunctis,sensus est,vt q̃ aliter cõtinere non pos-
sunt,nubãt. Multæ aũt sunt causæ institutiõis matrimonij,s.multiplicatio hominũ,inimi
corũ recõciliatio,integratio pacis,euitatio fornicationis, instructio & educatio prolis.
⌊Vxori vir debitũ reddat,similiter aũt vxor viro,⌋exponẽdo se mutuæ volũtati,quan-
tũ ad cõmixtionẽ carnalẽ.¶Cuius ratio subditur.⌊Mulier potestatẽ⌋plenã & liberam
⌊sui corporis nõ habet,sed vir,⌋q̃a non potest viro debitũ denegare, potestq́ vir illud
exigere.⌊Sitr aũt & vir sui corporis potestatẽ nõ habet,sed mulier.⌋In lege em̃ debiti
huius pares sunt,quãuis in alijs mulieres subditæ esse debeãt suis maritis.⌊Nolite frauda-
re⌋.i.corporis vsum subtrahere⌊inuicẽ,nisi forte ex cõsensu⌋cõmuni,& hoc⌊ad tem-
Eccles.7 pus⌋certũ.Tempus em̃ amplexandi,& tẽpus longe fieri ab amplexibus,⌊vt vacetis⌋.i.
deuote insistatis⌊oratiõi,⌋q̃ est ascẽsus mẽtis in deũ.Propter q̃d indiget spũali eleuatio
ne,q̃ per actũ carnalẽ maxime impeditur,etiã post actũ talem sensus manent ad tempus
minus idonei ad spũalia opera.⌊Et iterũ⌋tẽpore orationis cõpleto,⌊reuertamini in id-
ip̃m⌋.i.ad pristinã debiti hu⁹ p̃solutionẽ⌊ne tẽtet vos satanas⌋.i.ne diuturnior elõgatio
à cõcubitu fiat vobis occasio tẽtatiõis à dęmone,& incidatis adulterij crimẽ,⌊p̃pter incõ
tinen-

A tinẽtiã veſtrã⌟.i.eo ꝙ proni ſitis ad vitia carnis,⌞Hoc aũt,⌟vcꝫ vt reuertamini in idipſm
propter incõtinẽtiã veſtrã,ne in grauiora mala cadatis,⌞dico ſcđm indulgẽtiã⌟.i.ſcđm
ꝑmiſſionẽ ſeu cõceſſionẽ. Matrimoniũ eñ ordinat̃ etiã in remediũ culpæ. Hæc videt̃ intẽ
tio Auguſtini hoc loco,⌞nõ ſcđm imperiũ⌟.i.nõ imperãdo hæc dico,non eñ neceſſariũ
eſt ad ſalutẽ ita reuerti,Imo melius eſſet ex cõſenſu abſtinere. Incõtinẽtiæ aũt malũ eſt,vt
vir vxorẽ cognoſcat vltra neceſſitatẽ procreãdi liberos,reddẽdiq́ꝫ debitũ,niſi faciat hoc
ne cõiunx in adulteriũ ruat ſeu peccet,qa hoc fit ad ſatisfaciendũ cõcupiſcẽtiæ, q̊d eſt ve
niale,qñ cõcupiſcẽtia ſiſtit intra limites matrimoniales,vcꝫ ꝙ aliam nollet cognoſcere. Si
vero limites iſtos excedat,erit pc̄tm̃ mortale,qñ videlicet tanto impetu fert̃,ꝙ etiã, q̃uis
nõ eſſet ſua,cognoſceret eã. ¶Deniqꝫ tria ſunt bona matrimonij q̄bus excuſat̃,videlicet
fides,quã mutuo cõiuges ſeruãt,proles religioſe educãda,& ſacramẽtũ, ne cõiugiũ ſepa-
retur. Cũ igit̃ actus matrimonialis fit cauſa prolis generãdæ,diuinoq́ꝫ cultui mãcipãdæ,
eſt actus religionis, nec aliquã habet culpã,ſed eſt meritorius,ſi fiat ex charitate,ſilr̃ ſi fi-
at cauſa reddẽdi debitũ,tũc eñ eſt actus iuſtitiæ.⌞Volo aũt oẽs hoĩes eſſe ſicut meipſm⌟
.i.q̃tũ in me eſt,mallẽ oẽs ſimpliciter cõtinere,oẽs inquã determinate,nõ ſingulos. Vel,
oẽs,ſi cõueniẽter fieri poſſet,ſicut & ego cõtineo,q etiã virgo ſum.⌞Sed vnuſqſqꝫ⌟ ele-
ctoꝝ fideliũ⌞propriũ donũ⌟.i.grãm ſibi ſingulariter datã⌞habet ex deo.⌟Vnde de q̊-
libet ſc̄tõ cantat̃:Nõ eſt inuẽtus ſimilis illi,⌞alius quidem ſic,alius vero ſic⌟.i.vnus habet Ecci.44
grãm ſcđm hũc ꝑfectiõis gradũ,alius ſcđm aliũ gradũ. Idcirco nõ poſſunt oẽs ad æqualẽ
ꝑfectionẽ induci,ſed vni cõſulẽdũ eſt,vt in caſtitate ꝑmaneat,alij vt fidẽ cõiugalẽ obſer-
uet,q̊ꝝ vtrũqꝫ dei eſt donũ. Hinc etiã cũ Chr̃s de virginitate diſſereret,dixit:Non oẽs ca Math.19
piunt verbũ hoc. Et:Qui p̃t capere,capiat.⌞Dico aũt nõ nuptis⌟.i.virginibus & nõdũ li Ibidem
B gatis,⌞& viduis,bonũ eſt illis⌟.i.vtile & magis meritoriũ,⌞ſi ſic ꝑmaneãt ſicut & ego⌟
.i.oĩno cõtineãt.⌞Q̃d ſi ſe nõ cõtinẽt⌟.i.cõcupiſcẽtiã nõ refrenãt,⌞nubãt⌟matrimoniũ
cõtrahẽdo.⌞Melius eſt eñ nubere q̃ vri⌟.i.igne libidinis æſtuare,angi & vinci. Et eſt
cõparatio impropria,velut ſi dicat̃:Melior ẽ angelus q̃ diabolus. Nubere eñ in ſe bonũ
eſt & ſine culpa. Vri vero ſimplr̃ malũ. Deinde agit de inſeparabilitate matrimonij.⌞His
aũt q matrimonio iũcti ſunt⌟.i.legitime cõiugatis,qñ vterqꝫ fidelis eſt,⌞nõ ego p̃cipio⌟
q̄ſi author p̃cepti,⌞ſed dñs⌟ꝑ ſeipſm⌞vxorẽ à viro nõ diſcedere⌟habitatiõe & thoro,cã
fornicatiõis excepta,q̃ nõ exprimit̃ tanq̃ notiſſima,quã ſolã Chr̃s excepit:Quicũqꝫ(inqui
ens)vxorẽ dimiſerit & aliã duxerit,excepta cã fornicatiõis,mœchat̃. Cæteras qppe vni Math.5
uerſas moleſtias iubet Chr̃s pro fide cõiugij & caſtitate fortiter ſuſtineri,ſcđm Auguſt. Math.19
Ait eñ ſaluator:Quos deus cõiunxit,hõ nõ ſeparet.⌞Q̃d ſi diſceſſerit⌟mulier à viro cã Marci.10
fornicatiõis,ab ea inexcuſabiliter cõmiſſæ,p̃cipit dñs⌞manere innuptã⌟.i.alteri nõ poſ- Math.5
ſe matrimonialr̃ copulari,iuxta illud:Qui dimiſſam duxerit,mœchat̃,⌞aut viro ſuo re-
cõciliari,⌟q̊d fieri p̃t. Nã ſicut vir poteſt in adulterio deprehẽſam apud ſe ſub ſpe corre-
ctionis tenere,ſic p̃t repulſam ad thoꝝ,amicitiã́qꝫ recipere. Quãuis aũt matrimoniũ ſol-
uatur ꝑ fornicationẽ q̃tũ ad thoꝝ,nõ tñ quantũ ad vinculũ. Matrimoniũ eñ ſic diffinit̃,
Matrimoniũ eſt ꝑſonaꝝ legitimaꝝ cõiunctio, indiuiſam vitæ cõſuetudinẽ retinẽs. Por-
C ro ꝑſonæ plene legitimæ ſunt,quas nõ impedit votũ cõtinẽtię,ordo,cognatio,diſpar cul
tus,cõditio vel frigiditas. Perſonæ vero oĩno illegitimæ ſunt,q̊s impedit votũ,ordo,co-
gnatio,diſpar cultus. Perſonæ vero nec plene legitimę,nec plene illegitimę ſunt ꝑ cõdi-
tionẽ & frigiditatẽ. Si ergo ꝑſonæ ſunt plene legitimę,ſeparari nõ poſſunt poſt copulã Lucæ.16
carnalẽ,niſi de cõi cõſenſu,cã fornicatiõis excepta. Nã & lepra q̃uis diuidat cõiugatos q̃-
tũ a cohabitationẽ,nõ tñ ſimpliciter q̃tũ ad thoꝝ.⌞Et vir vxorẽ nõ dimittat⌟niſi ob for
nicationẽ. Nec ſemꝑ ob fornicationem p̃t eã dimittere,vt ſi ipſemet eã proſtituit,vel cũ
alia fornicatus fuerit,vel debitũ reddere noluit,vel eã poſt adulteriũ manifeſte deprehẽ-
ſam tenuerit,vel ſi mulier ẽ violẽter opp̃ſſa ab alio,ſub ſpecie ꝓprij viri decepta,aut pro
priũ viꝝ probabilr̃ mortuũ æſtimãs,alteri eſt cõiuncta. Supplẽdum eſt hic de viro q̊d de
muliere p̃dictũ eſt.ſ.ſi diſceſſerit,nõ ducat aliã,vel recõciliet̃ vxori. ¶Deinceps agit̃ de ma
trimonio eoꝝ,q̊ꝝ eſt diſpar cultus,vbi vcꝫ vnus ẽ infidelis.⌞Nã cæteris,⌟quoꝝ non eſt
vterqꝫ fidelis,⌞ego dico⌟nõ imperãdo,ſed cõſulẽdo,⌞nõ dñs⌟dicit hoc ꝓprie ſeu im-
mediate,aut imperatiue.⌞Si quis frater(.i.Chriſtianus) vxorẽ habet infidelẽ,⌟ita ꝙ eo
ad fidẽ cõuerſo,illa in infidelitate ꝑmanſit. In exordio nãqꝫ eccleſiæ multoties alter con
iugũ conuertebat̃ ad fidẽ, alio nõ credẽte,⌞& hæc(vxor infidelis)conſentit habitare cũ
illo⌟ſine iniuria ſeu blaſphemia fidei,⌞nõ dimittat illã,⌟hoc cõſulo.⌞Et ſi q̃ mulier(ad
fidẽ cõuerſa)habet viꝝ infidelẽ,& hic cõſentit habitare cũ illa⌟pacifice,⌞nõ dimittat vi
rũ.⌟Huius cõſilij ratio ſubditur. Intelligẽda tñ ſunt hæc(vt aliqui tenẽt) de his q in infi-
delitate cõtraxerũt,non de his q in diſpari cultu cõtrahunt, qa tunc nõ eſt matrimoniũ,
ſed ſeparãdi ſunt,quẽadmodũ & Eſdras fecit.⌞Sanctificatus eſt eñ⌟.i.ad fidẽ cõuerſus
⌞vir infidelis ꝑ mulierẽ fidelẽ⌟.i.ex admonitiõe & inſtructiõe,ſeu optima cõuerſatione 1.Eſd.10

vxoris fidelis.⌊Et sanctificata ē mulier infidelis⌋.s.cōuersa⌊p virū fidelē.⌋Hoc in primi D
tiua ecclesia sæpius accidit, vt vnus cōiugū cōuerteret aliū. Vnde ob hāc vtilitatē consulit
apl'us vt cohabitēt, eo q̄ cohabitatio sit salutis occasio. Hinc etiā princeps apl'orū in sua ca
1.Petri.3 nonica: Mulieres(inq̄t) subditæ sint viris suis, vt & si q nō credūt verbo, p mulierū cōuer
satione, sine verbo lucrifiāt, cōsiderātes in timore sanctā cōuersationē earū.⌊Alioquin⌋
.i. nisi scd'm cōsiliū meū feceritis, pariter habitādo,⌊filij vr̄i⌋& etiā filiæ, q̄ noīe filiorū dan
tur intelligi,⌊immūdi essent⌋.i. in infidelitate manerēt. Si em̄ fidelis recedit, puer sequit
eū parētē q manet in domo, & maiorē populi partē, & ita in primitiua ecclesia, dū pauci
erāt fideles infidelibus dn̄is subditi, puer sequebat ritū parētis infidelis manētis in domo.
Imo si sequutus fuisset fidelē parētē abutentē, parēs infidelis facile recuperasset eū auxilio
infideliū principū.⌊Nūc aūt sancti sunt⌋.i. filij vr̄i cōuertunt ad Chr̄m, vobis simul manē
tibus. Poterat em̄ alter cōiugū instruere filiū. ¶Præterea aduertēdū, q̄ q̄a causa cohabita
tionis cōiugū disparis cultus, erat spes cōuersionis errātis, idcirco in primitiua ecclesia qñ
passim cōuertebant Iudęi atq; gētiles, licuit Chr̄ianis manere cū vxore seu viro infideli si
ue gētili, siue Iudæa vel Iudæo. Procedēte aūt tp̄e obduratis Iudęis, nō licuit fidelibus co
habitare cōiugi infideli Iudæo. Nūc vero gētilibus q̄q; obstinatis, non licet alicui infideli
cōiugi cohabitare. Et in hoc sensu loquunt sacri canones, cohabitationē cōiugū disparis
cultus prohibētes. Apl'us vero loquit pro tp̄e primitiuæ ecclesiæ.⌊Q̄d si infidelis⌋vir aut
vxor⌊discedat⌋à fideli ex odio fidei,⌊discedat,⌋nil em̄ mali cōtingat Chr̄iano, sed libe
ratus est, potestq; cū alio cōtrahere.⌊Nō em̄ ē seruituti subiectus frater aut soror in eius- E
modi⌋.i. vir aut mulier fidelis nō obligat sequi infidelē discedētem, vel eū repetere, aut à
matrimonio fidelis abstinere.⌊In pace aūt vocauit nos deus⌋.i. ad hoc nos ī domo sua,
q̄ est ecclesia, posuit vt pacifice cōuiuam⁹. Ideo nō oportet cū infideli discedēti litigare.
Ibidem ¶Deinceps p̄suadet apl'us, vel q̄ nō oporteat discedētē sequi, vel q̄ expediat habitare cū
infideli pacifice se habēti.⌊Vn̄ em̄ scis(o) mulier⌋fidelis⌊si virū⌋infidelē⌊saluū facies?⌋
cōuertēdo eū ad fidē⌊Aut vn̄ scis(o) vir⌋fidelis⌊si mulierē⌋infidelē⌊saluā facies?⌋p̄du
Roma.12 cēdo eā ad Chr̄m,⌊nisi vnicuiq; sicut deus diuisit?⌋.i. hoc certo sciri non p̄t, nisi p grām
specialis reuelatiōis, quā deus vnicuiq; cui vult diuidit, dans vni grām ampliorē, alteri ve
ro minorē. Vel sic, nisi vnicuiq; sicut deus diuisit.i. nisi cognoscas hoc ex futuro euētu, ex
Ephe.4 pectādo grām, quā deus singulis tradit, vbi & qñ, & q̄tū & q̄ūo sibi placuerit. ¶Ex p̄mdu
2.Thess.1 ctis aūt infert apl'us cōe documētū.⌊Et vnūquēq; sicut dn̄s vocauit, ita ambulet⌋.i. quili
2.Petr.1 bet fideliū in ea vocatiōe & statu p̄seueret, & Chr̄o deseruiat, in q̄ à deo ad fidē vocat⁹ est
.s. vt q in cōiugio existēs cōuertit, maneat in cōiugio, q aūt nō ligatus cōuertit seu vocat,
Matth.19 nō cōtrahat. Hoc est cōsiliū, nō p̄ceptū, estq; intelligendū, q̄tū ad ea q̄ nō repugnāt fidei,
bonisq; moribus. Sunt aūt cōditiones & cōsuetudines prauæ, in q̄bus nō est ambulandū.
Nec idē est dicere, ambulare in statu, in q̄, & à quo vocatus est hō. Nā in statu à q̄ quisq̄
vocat, nō est standū nec ambulandū, sed in statu in q̄. Sicut em̄ cōiunx, ita & latro vocat,
sed cōiunx vocat à cōiugio, latro à latrocinio, q̄d fidei Chr̄i repugnat, & ob id relinquen
dū est, nō aūt cōiugiū. Per hæc q̄q; nō aufert licētia tendēdi ad status p̄fectiores. Hæc er
go doceo vos,⌊& sicut in oībus ecclesijs doceo⌋.i. sicut & alijs oībus p̄dico, vt sit distribu F
[illegible] tio in gñe. ¶Hæc insup p exēpla declarat.⌊Circūcisus⌋.i. in ritu Iudaico seu statu Iudais-
mi,⌊aliqs vocatus est⌋.i. ad fidē Chr̄i cōuersus est,⌊nō adducat p̄putiū⌋.i. non cōpellat
Gala.5 ritū gētilē assumere seu gentilr se habere, q̄tū ad ea q̄ nō sunt de necessitate salutis. In pri-
mitiua em̄ ecclesia Iudęi & gētiles cōuersi, in aliq̄bus obseruātijs differebāt magis q̄ post-
ea.⌊In p̄putio⌋.i. in statu & ritu gētiliū⌊aliqs vocatus est, nō circūcidat,⌋imo nec ad cæ
Gala.5 teros ritus Iudaicos se transferre cogat. Vn̄ & alibi dr̄: Si circūcidamini, Chr̄s nihil vobis
p̄derit. Seruat ergo apl's, q̄d cōgruere videt ecclesijs, tā gētiliū q̄ Iudęorū, nec aufert cōsue
tudinē, cuius obseruatio nō obest saluti, vt asserit August. ¶Horū aūt rationē subiungit.
⌊Circūcisio⌋.i. ritus Iudaicus⌊nihil est⌋sub rōne finis, q̄a nihil p̄ficit ad obtinēdā salutē
Legalia em̄ q̄tū ad ceremonialia cessauerūt. Est tn̄ aliq̄d sub rōne formæ. Simili mō,⌊&
p̄putiū⌋.i. status seu ritus gētilis⌊nihil est⌋.i. nō obest nec p̄dest saluti. Quod intelligēdū
est q̄tū ad ea q̄ indifferētia sunt, non quantū ad opera idololatriæ,⌊sed obseruatio māda-
Matth.22 torū dei⌋aliq̄d est, q̄m promeret vitā æternā, iuxta illud: Si vis ad vitā ingredi, serua man
Matth.19 data. Itē & illud: Qui seruat verbū Chr̄i, vere in hoc charitas dei p̄fecta est. Cui cōsonat
1.Iohan.2 illud Sapientis: Custoditio legū, consummatio incorruptionis. ¶Hinc concludit apl'us.
Sapiæ.6 ⌊Vnusquisq; in q̄ vocatione vocatus ē, in ea p̄maneat,⌋cuius intellectus patet ex p̄dictis.
Ephe.4 Intellectus tn̄ verbi huius diligēter p̄ēsandus est, q̄m multi male intelligūt, & p cōsequēs
2.Timo.1 nec intelligūt(quia falsum nescitur)& impertinēter allegāt hoc verbū, quasi non debeat
Phil.3 hō emulari charismata meliora. Verba sancti apl'i sicut in stylo simplicia sunt, ita in sensu
1.Cor.12 p̄funda cōsistūt, q̄a ex corde doctissimo p̄fluxerūt. His aūt q̄ nūc de circūcisiōe & p̄putio
Gala.6 dicta sunt, consonat q̄d ad Galatas scribitur: In Chr̄o Iesu nec circūcisio aliq̄d valet, nec

p̄putium

A præputium,ſed noua creatura. ¶Poſt introductionẽ exempli de ritu viuẽdi ponit exẽ-
plum de ſtatu ſeu officio cõditiõis.⌊Seruus⌋.i.in ſeruitute hoĩm exiſtens ⌊vocatus es⌋
ad fidẽ vel opa bona,⌊nõ ſit tibi curæ⌋.i.nõ doleas ſeruitutis cõditiõe,nec cupias eã effu 1.Timo.6
gere,⌊ſed &ſi pot' liber fieri⌋.i.à ſeruitute hac liberari ⌊magis vtere⌋ſeruitute.i.poti' Matth.17
elige in ſeruitute manere,qm̃ eſt tibi occaſio humilitatis, ad verã atq; in dño exiſtentẽ li
bertatẽ ptinẽtis.Liberat nẽpe à ſeruitute peccati,& libertate peccandi.Vnde ait S.Am-
broſius:Quãto qs propter deũ deſpectior eſt in hoc ſeculo, tanto ſublimius exaltabit̃ in Iacobi.4
futuro.Gregorius quoq; ait:Tãto eſt homo ꝓtioſior deo, quãto propter eum vilior eſt 1.Petri.1
mundo.Et Boetius:Cũ oĩs(inqt)fortuna timẽda ſit,magis tñ proſpera q̃ aduerſa. ¶De- Roma.1
inde ponit̃ rõ huius exempli:⌊Qui ẽm in dño⌋.i.in fide,ſeu ope dei,⌊vocatus eſt⌋ ex-
iſtẽs ⌊ſeruus,⌋ hoc eſt,in cõditiõe ſeruili, loquendo de ſeruitute humana & corporali,
⌊libertus eſt dñi⌋.i.de ſeruitute peccati liberatus eſt à dño,eſtq; ſeruus dñi,& ꝑ cõſequẽs
vere & ſpũaliter liber.Qm̃ deo ſeruire regnare eſt. Sicut & beatiſſ. Agatha dixit:Sũma
ingenuitas eſt ſeruitus Chri. Facit ẽm liberꝫ ab obligatiõe peccati, & ſeruitute diaboli.
Ideo ꝗq; Saluator teſtat̃:Si filius vos liberauit,vere liberi eritis. ⌊Sic̃ q vocatus ẽ liber⌋ Iohan.8
.i.à ꝑdicta ſeruitute humana immunis ⌊ſeruus eſt Chri⌋ dum ei obedit.Vnde nec ſerui-
tus,nec libertas repugnãt obſequio Chri.Seruitus tñ maioris boni occaſio eſt. Nõ ergo
deſpiciat̃ à libero.Hinc quoq; in vitis pr̃m narrat̃ de quodã ſancto pr̃e, q nequaq̃ acqe-
uit à ſeruitute dñoꝝ ſuoꝝ liberari.⌊Pretio⌋.i.ꝓtioſo ſanguine Chri ⌊empti eſtis⌋ ab ob Apoca.14
B ligatiõe mortis æternæ.Idcirco tam liber q̃ ſeruus,ſerui ſunt Chri.Emit etiã nos Salua-
tor de manu dei pr̃is,q paratus erat proĳcere nos in infernũ,vt eſſem' cohęredes cõſor- Romañ.8
teſq; ſui.⌊Nolite⌋ergo⌊fieri ſerui hoĩm⌋.i.hoĩbus nolite vos finalr̃ aut principalr̃ ſub-
dere,ſed vicẽ reddite ſaluatori,& ei eſtote ſubiecti.Scriptũ eſt ẽm:Dñm deũ tuũ timebis Deuter.6
&illi ſoli ſerues.Quod licet de ſeruitute latriæ accipi poſſit,tñ de oĩni ſeruitute bona in- Matth.4
telligi valet,eo ꝙ qcqd ſeruitutis impẽdit̃ homini,propter deũ,in deo,& ſcd̃m deũ im- 1.Theſſa.4
pendẽdum ſit illi. ¶Ex his infert Apl̃us,ꝙ tñ pręd ictũ eſt,quatenus repetitio ſit cõfirma
tionis indiciũ.⌊Vnuſqſq; in quo vocatus eſt frater⌋.i.qlibet frater fidelis,in quo ſtatu ad
deum cõuerſus eſt ⌊in hoc maneat apud deum⌋.i.in tali ſtatu ſtudeat deo digne ſeruire Matth.24
¶Expleto mr̃imonĳ documẽto,de virginitate agit Apl̃s:⌊De virginib' ãt⌋.i.de virgini EPIST.
tatis atq; ꝑpetuæ cõtinentiæ obſeruatiõe,⌊ꝓceptũ dñi nõ habeo⌋ qm̃ nec in veteri,neq;
in noua lege ꝓcipit̃.Imo in veteri lege maledicit̃ ſterilis.In noua vero lege habet̃:Qui ꝑt Deut.7
capere,capiat,⌊cõſiliũ aũt do⌋ de virginitate ſeruãda,quaſi de ꝑfectiõe maiori,q̃d vtiq; Matth.19
cõſiliũ Chrũs in Euãgelio tradit: Si qs(inquiens) venit ad me,& nõ odit pr̃em,& mr̃em
& vxorẽ non poteſt meus eſſe diſcipulus,hoc eſt, imitator ꝑfectus. Poteſt tñ eſſe ſeruus. Lucæ.14
Itaq; cõſilium do,⌊tanq̃ miam conſequutus⌋ hoc eſt,gratiam apoſtolatus adeptus ⌊à
dño,vt ſim fidelis⌋ in officio mihi commiſſo. ⌊Exiſtimo ergo⌋ hoc eſt, cum ſim Apo-
ſtolus,cuius cõſilio eſt credẽdum, puto & conſulendo affirmo ⌊hoc⌋ vꝫ in virginitate
& iugi cõtinentia permanere ⌊bonum eſſe propter neceſſitatẽ⌋ hoc eſt, ad vitandã oc- Roma.1
cupationem cõiugatis neceſſariam,qbus neceſſe eſt ſolicitari circa temporalem prouiſio Lucæ.2
nem domus,& prolis atq; familiæ.Infirmis & imperfectis infirmam & imperfectã rõnẽ
C proponit.Poterat ẽm digniorẽ cauſam indicare, vꝫ ꝙ ſtatus matrimonialis rõne ſoli- Hebræo.5
citudinis ſibi adiunctæ,plurimum retrahat à puritate atq; feruore, ac ſtabilitate cõtem-
platiõis & dilectiõis diuinæ.Et ſicut Auguſtinus fatetur,virginitas ſupgreditur cõditio-
nẽ naturæ humanæ,per quã hoĩes angelis aſſimilãtur.Maior tñ eſt victoria virginum,q̃
angeloꝝ.Angeli ẽm ſine carne viuunt,virgines vero in carne triumphãt.Ideo ſubditur
⌊qm̃ bonum eſt homini ſic eſſe⌋hoc eſt,in virginitate manere.Eſt ẽm bonum atq; ho- Lucæ.19
neſtum,propter vitæ veritatẽ.Delectabile,propter animi libertatem. Vtile,propter co
pioſam mercedẽ.Virginibus qppe debetur aureola,& fructus cẽteſimus,vt patet ibi:Se
quuntur & agnũ quocũq; ierit. ⌊Alligatus es vxori⌋ nõ ſolum vinculo mr̃imoniali, ſed Matth.13
etiã copula carnali,⌊noli q̃rere ſolutionẽ⌋ hoc eſt,ſeparationẽ à cõiuge.Hoc dicit Apo Apoca.14
ſtolus cõſulendo infirmis,ne incidant culpam maiorẽ. Experti ẽm delectationem vene
reani,facilr̃ reuertuntur ad eam. Nihilominus licet & expedit quærere ſolutionẽ cauſa
intrandi religionẽ,ſi inſit aĩo firmũ continẽdi propoſitũ,nec aliunde occurrat rõnabi-
le impedimentum,vꝫ negligentia prolis,vel periculum coniugis, aut ſilr̃ aliqd. ⌊Solu-
tus es ab vxore⌋.i.ſi vxorem non habes,⌊noli quærere vxorem⌋ ſi videris te poſſe cõti-
nere.⌊Si autẽ accepiſti vxorem⌋ bono ſine atq; legitime ⌊non peccaſti⌋ cũ non ſit illi-
citum.Imo & bene feciſti.⌊Et ſi nupſerit virgo⌋ votum virginitatis nõ habẽs ⌊nõ pec 1.Timot.4
cauit. Tribulationẽ tamẽ carnis⌋ hoc eſt,corporalẽ afflictionẽ in prouiſiõe tpalium re-
rum,& in varĳs curis ſeculi huius,⌊habebunt hmõi⌋.i.vir & mulier. ⌊Ego autẽ vobis
parco⌋ hoc eſt,fortiores rõnes continendi vobis nõ profero,cũ ſitis incapaces & ĩfirmi.
¶Deinceps oñdit Apl̃us cõiugatis formã viuendi,& ad virginalẽ ꝑfectionem, quantum

1.Para.29 fieri pôt appropinquādi.⌊Hoc itaq; dico frēs: Tempus⌋ peregrinatiōis nostræ seu vitæ
Iacobi.4 p̄sentis ⌊breue est⌋ prout scriptura testaṫ: Dies nostri sicut vmbra sup terrā, & nulla est D
mora. Et Iacobus: Quæ est vita vr̄a? Vapor est ad modicū parēs, deinceps ext. rminabiṫ
Tit. 2 ⌊Reliquū est⌋.i.hoc restat, ⌊vt & q habēt vxores, sint tanq̄ nō habētes⌋.i.nō nimis car
2.Thess. 2 nalr̄ afficiāṫ ad eas, nec actib⁹ carnis totalr̄ imergant, sed q̄tū fieri p̄t, studeant spūalibus
Malach.5 occupari, intentionemq́; finalē ad deū referre. ⌊Et q flent⌋.i.tristanṫ, fiot ⌊tanq̄ nō flen
Iohan.16 tes⌋.i.cōsideratiōe breuitatis vitæ p̄sentis, & spe cōsolatiōis æternæ respirēt, & oēm inor
dinatā ac secularē tristitiā procul abijciāt. ⌊Et q gaudēt⌋ q̄cūq; mō, ⌊sint tanq̄ nō gaudē
tes⌋.i.ī gaudio hui⁹ vitæ nō q escāt, nec illud p̄fectū reputēt, sed poti⁹ horā mortis, diē iu
Eccl.11 dicij, pœnas inferni, propria mala, totiuśq; mūdi p̄ctā pēsaotes ingemiscāt, & oēm inanē
exultationē cōtemnāt. Vnde p Sapieotē dr̄: In die maloꝝ ne immemor sis bonoꝝ, & in
Psal.48 die bonoꝝ, ne immemor sis maloꝝ. ⌊Et q emūt⌋ ⌊sint tanq̄ nō possidētes⌋.i.tp̄alia ha
Psalm. 61. beāt nō quasi semp mansura, sed cito auferēda saltē in morte, nec inordinate afficianṫ ad
1. Timo.6 ea, pēsantes q̄d ait scriptura: Homo cū dormierit, oō sumet oīa. Et: Diuitiæ si affluāt, no-
lite cor apponere. ⌊Et q vtūṫ hoc mūdo⌋.i.diuitijs & cęteris reb⁹ creatis, ⌊sint tanq̄ nō
2.Petr.3 vtanṫ⌋.i.nō finalr̄ inhæreāt rebus creatis, nec p eas retardenṫ à deo, sed pro nihilo repu
tent cuncta terrena, vt ad dei fruitionē p̄tingāt. ⌊Præterit em̄⌋.i.indesinēter cadit, sene
1.Iohan.2 scit & variaṫ ⌊figura huius mūdi⌋.i.dispositio, pulchritudo, & status terrenaꝝ ac tēpo-
raliū reꝝ, quæ sunt in trāsmutatiōe cōtinua. Propter quod ait Iohānes: Et mūdus trāsit,
Eccles.1 & cōcupiscētia eius. Et in Ecclesiaste habeṫ: Vidi cūcta quæ fiunt sub sole, & ecce vniuer E
sa vanitas, & afflictio spūs. Quidā exponūt de innouatiōe mūdi circa iudiciū, q̄n qualitas
& modus existētiæ reꝝ mundanaꝝ peribit, nō ipsa substātia. ⌊Volo aūt vos sine solicitu
Prouer.11 dine⌋.i.superflua cura circa sensibilia ⌊esse⌋ hæc em̄ est solicitudo mala impediēs liber
Phil.4 tatē mētis in deo. De qua dr̄ in Prouerbijs: Expectatio solicitoꝝ peribit. Et Philippēsi-
Michæ.6 bus dr̄: Nihil soliciti sitis. Est quoq; solicitudo bona, quę est vigilantia mētis circa diuina
De qua legiṫ apud Michæā: Indicabo tibi homo q̄d sit bonū, vtiq; solicitū ambulare cum
deo tuo. Et ad Ephesios: Soliciti seruare vnitatē spūs in vinculo pacis. De hac solicitudīe
Ephe.4 subdiṫ: ⌊Qui sine vxore est, solicitus est q̄ sunt dn̄i⌋.i. circa spūalia cura eius versaṫ, ⌊q̄-
modo⌋.s. ⌊placeat deo⌋.i.quatenus corde mūdo, & aīo diligēti dn̄o obsequaṫ, eiq́; pla-
ceat. ⌊Qui aūt cū vxore est, solicitus est quę sunt mūdi⌋.i.circa tp̄alia solicitatur, ⌊q̄uo
placeat vxori & diuisus est⌋.i. anio vagus, & affectu partit⁹, partim quærēs placere deo
partim vxori, & partim tp̄alia, partim spūalia quęrēs. Hæc idcirco dicit Apl̄us, q̄m vxo-
ratus minorē aptitudinē habet seruiēdi deo q̄ solutus, sæpe t̄n cōtingit, vt cōiugati de-
uotiores sint, q̄ soluti vel etiā religiosi. ¶Sili sensu de mulieribus subdiṫ: ⌊Et mulier innu
pta⌋.i.vidua, ⌊& virgo, cogitat quæ sunt dei⌋.i.diuina p̄cepta reuoluit, in lege dn̄i me-
Tobię.3 ditaṫ, & diuina recogitat, ⌊vt sit sancta⌋ hoc est, impolluta, mūda, & virtutibus p̄ornata
Psalm.1. ⌊corpore & spū⌋.i. aīa, quatenus nec corp̄alia nec spūalia habeat vitia, sed vtrūq; diui-
FINIS. nis obsequijs mācipet. ⌊Quæ aūt nupta est, cogitat ea quæ sunt mūdi, q̄uo placeat viro⌋
Lucæ.10 vnde & ip̄a diuisa est, sicut maritus, q̄m nullus eoꝝ toto corde intētus est illi vni q̄d solū
necessariū est. Si t̄n nihil diuinæ dilectioni p̄ponāt, viuūt in statu salutis, nec sunt simpl̄r à F
Osee.10 deo diuisi, vt illi q mortali vitio diuidunṫ à deo. De q̄bus ait p Oseā: Diuisum est cor eo-
rum, nūc interibūt. ⌊Porro hoc⌋ puta nō nubere, ⌊ad vtilitatē vr̄am dico⌋.i.ad maiorē
profectū vr̄m cōsulo, ⌊nō vt laqueū⌋.i.fornicatiōis, occasionē ⌊vobis iniciā⌋.i.propo
nā. Si em̄ Apl̄s iuberet nō nubere, daret imp̄fectis ad vitia carnis p̄cliuibus occasionē for
nicādi, ⌊sed⌋ dico & cōsulo hoc ⌊ad id⌋.i.p̄pter, ⌊q̄d honestū est⌋.s.ad cōtinentiā ob-
seruandā ⌊& q̄d facultatē p̄beat⌋.i.hoiem aptet ⌊sine impedimēto⌋.i.sine distractiōe,
& molesta solicitudine ⌊dn̄o obsecrādi⌋.i.deū per sacra inuocādi. Casta em̄ vita efficit
hoiem aptū ad obsecrādum dn̄m mēte pura & stabili. ¶Insup agit Apl̄us de custodib⁹
virginū, q̄a in primitiua ecclesia erāt p̄res carnales & etiā spūales vt ep̄i, quoꝝ custodiæ
virgines cōmittebāṫ. ⌊Si q̄s aūt⌋ custos virginū, ⌊turpē se videri existimat⌋.i.hoc putat
q̄ ip̄e alijs turpis videṫ, seu male gratiosus, & ihoneste se h̄ns. Vl̄ turpē se videri existimat
.i.intra se turpē suspitionē habet, ⌊sup virgine sua⌋.i.de virgine suę custodiæ deputata
⌊q̄ sit supadulta⌋ Idcirco, q̄ virgo iam attigit annos pubertatis, seu nubiles, appareātq́;
in ea probabilia signa q̄ nubere cupiat, ⌊& ita oportet fieri⌋ vtpote vt virgo cōtrahat,
eo q̄ cōtiere nō velit ⌊q̄d vult⌋ virgo ⌊faciat⌋ custos ei⁹ tradēs eā marito, ⌊nō peccat⌋
custos ⌊si nubat⌋ virgo. ⌊Nā q statuit ī corde suo firm⁹⌋.i.custos virginis, q stabili p̄po
sito mētis ordinauit virginē suā in virginitate seruare, ⌊nō h̄ns necessitatē⌋ tradēdi eā vi
ro, eo q̄ velit cōtinere ⌊p̄tātē aūt h̄ns suę volūtatis⌋.i.de secura custodia virginis, ita q̄
p̄t volūtatē suā implere, p hoc q̄ virgo sibi cōsentit, ⌊& hoc iudicauit in corde suo⌋.i.ex
iudicio rōnis dictauit ⌊seruare virginē suā⌋ quā custodit in virginitate ⌊bn̄ facit. Igiṫ &
q m̄rimonio iungit⌋.i.marito legitimo tradit ⌊virginē suā, bn̄ facit⌋ facit em̄ rem licitā.

A ⌊Et q̄ non iungit⌋ virginem viro, vinculo matrimoniali ⌊melius facit⌋ Magis em̄ meritoriū est, virginē in virginitate seruare, q̄ maritari, cæteris paribus, q̄a ad maius bonū cooperat̄ virgini, q̄ seruat eā in virginitate, quam q̄ copulat eā viro. ⌊Mulier alligata ē⌋ viro, vinculo cōiugali, q̄a nec p̄t discedere, nec alteri nubere, ⌊quāto tp̄e vir eius viuit⌋ .i. toto tp̄e corp̄alis vitæ sui mariti, ⌊ꝙ si dormierit⌋ somno mortis .i. obierit ⌊vir eius, liberata est⌋ à vinculo cōiugali. Vnde infert̄, ꝙ si vir eius resuscitaret̄, nō teneret̄ eum recipere. ⌊Cui vult nubat⌋ hoc est, virum sibi placentē recipiat, si cōtinere nō velit ⌊tantū in dño⌋ .i. secundum voluntatē dei hoc fiat, vel secūdum ordinationē ecclesiæ. Per hoc Ap̄lus innuit, ꝙ debēt nuptiæ esse spōtaneæ. Coactæ em̄ seu inuitæ, malū exitū cōsueuerunt sortiri. Propterea in Genesi de Rebecca inducit̄: Vocemus puellam, & quæramus eius voluntatē. Gene.24 Math.13 ¶Postremo, Ap̄lus dat cōsiliū cōtinētiæ vidualis. ⌊Beatior aūt erit⌋ vidua in p̄senti p̄ grām̄, & in futuro p̄ gloriā, ⌊si sic⌋ .i. in statu viduitatis, ⌊p̄manserit scd̄m meū cōsiliū⌋ .i. scd̄m intētionē finalē mei cōsilij, vtpote propter hoc vt dño liberius vacet. Si aūt vidua p̄manēdo in delitijs vixerit, viuēs mortua est, & melius esset ei nubere, atq̄ statū cōiugalē bene seruare, q̄ taliter viduā esse. 1.Timo.5 ¶Ne aūt q̄s putet cōsiliū Ap̄li, esse humanū & paꝝ curādum, adiecit. ⌊Puto autē⌋ sobrie loq̄tur, minusq; dicit, & maius significat, vt sit sensus: Puto .i. certe scio, ⌊ꝙ & ego sp̄m̄ dei⌋ .i. sp̄m̄ sc̄tm̄ ⌊habeam⌋ habēdo dona ipsius, prout gradus apostolatus req̄rit, ideo cōsiliū meū (deo inspirāte) cōceptum est, & tute creditur mihi. Romanis em̄ dixit supra, Nos ipsi primitias habentes. Roma.8

¶Elucidatio cap. VIII. De his autem quæ idolis sacrificantur &c.

¶Articulus octauus.

B POstq̄ Corinthios instruxit Apostolus de virginitate, matrimonio, & viduitate, nūc plenus instruit eos de idolothytis .i. immolaticijs idoloꝝ, seu rebus quę idolis immolant̄. Et ait: ⌊De his autē quę idolis sacrificant̄⌋ .i. de materijs quas Gētiles offerunt idolis suis, an liceat talibus vesci, vel nō ⌊scimus⌋ ego & vos, q̄d sit tenēdum, ⌊q̄m̄ oēs⌋ nos ⌊sciam habemus⌋ tm̄ de creatore & creaturis, vt non dubitemus de isto negotio. 1.Petr.4 Hoc dicit Ap̄lus de se, & p̄fectioribus inter Corinthios. ¶Deniq; q̄dā Corinthioꝝ in sua sc̄ia gloriātes māducabāt idolothyta indistincte corā oībus, etiā in idolio. 1.Timot.4 Sciētes em̄ oīa creata munda esse, ex creatiōe in suo gñe, nec aliquē cibū reijciēdum q̄ cum grārum actiōe sumit̄, nec carnes idolis immolatas aliquā cōsecrationē habere ex tali oblatiōe, vt opinabant̄ Gentiles, nec aliquam immunditiā cōtrahere, ita vt arbitrabantur Iudæi, sed oīa munda esse mundis, comedebāt idolothyta indifferenter, & ex hoc scādalizabātur infirmi, putātes eos talia edere sub idoloꝝ veneratiōe. Actoꝝ.2 Hos ergo apostolus increpat, innuens sc̄iam eoꝝ fuisse non discretā, nec p̄fecta charitate formatā, sed vanā. Ideo subdit: ⌊Sc̄ia inflat⌋ .i. si nō sit charitati cōiuncta, occasio est superbiēdi. Oīa em̄ quæ ad excellentiā pertinēt, vt sciētia, eloquētia, pulchritudo &c. si nō charitate regātur, inducunt superbiā. Homines aūt artes docti sciētiæ nobilitatē sciētes faciliter intumescunt & indignātur, si aliq̄d fiat cōtra voluntatē ipsoꝝ. Vnde in Ecclesiaste dr̄: In multa sciētia, multa est indignatio. Eccl.1 Et in Esaia: Sapiētia tua & sc̄ia tua decepit te. Esa.47 Si aūt sc̄ia p̄ficiatur charitate, plurimū prodest. Sicut ergo caro nō prodest quicq̄, ita sc̄ia inflat. Iohan.5 Hoc tn̄ est per accidēs, nō per se,

C ⌊charitas vero ædificat⌋ .i. alijs exempla virtutum prębet, faciet em̄ hominē charitatiue se habere ad proximū promouēdo bonū illius, & condescendēdo defectibus eius, nec quęrit quę sua sunt, sed quæ alioꝝ. 1.Coꝛ.10 ⌊Si q̄s autē se existimat scire aliq̄d⌋ quasi ex seip̄o, & gloriat̄ in se nō in dño, 2.Coꝛ.10 ⌊nōdum cognouit, quēadmodum oporteat eum scire⌋ .i. imp̄fectā sc̄iam habet, nec scit q̄d sibi desit. Nō em̄ humilr̄ sentit de semetip̄o, nec gratus est deo, nec exemplarē se exhibet proximo. 1.Timo.5 Ideo in Prouerbijs Salomon dicit: Vidisti hominē sapientē sibi videri, magis illo spem stultus habebit. Prouer.26 Et dicit Esaias: Væ q̄ sapiētes estis in oculis vestris. Esaiæ.5 Modus ergo sciēdi discēdus est .s. vt sc̄ia in humilitate fundet̄, charitate p̄ficiat̄, bonis op̄ibus cōprobet̄ ac manifestet̄, scd̄m q̄d Iacobus dicit: Quis sapiēs & disciplinatus inter vos? ondat ex bona cōuersatiōe op̄ationē suā in māsuetudine sapiæ. Iacobi.3 ⌊Si q̄s āt diligit deū, hic cognitus ē ab eo⌋ cognitiōe approbatiōis de qua de⁹ ait ad Moysen: Te ip̄m noui ex noīe. 2.Timo.2 Exod.33 Vñ reprobis loq̄t̄: Nescio vos. Matth.25 ⌊Loq̄ndo aūt de sc̄ia visiōis, deus bonos & malos cognoscit. ⌊De escis aūt quę idolis immolant̄ scimus⌋ .i. sciētiā verā habem⁹, sic ꝙ liceat eis vti, dūmodo fieri valeat sine scādalo alioꝝ, non em̄ consecrationem vel abominationē cōsequuntur ex hoc ꝙ idolis immolantur. ¶Cuius rōnem assignat Apostolus: ⌊q̄a idolum nihil est in mundo⌋ id est, idolum nihil est, quantum ad id quod esse putatur, q̄a nec aliquam diuinitatē sortitur, nec rep̄sentat aliq̄d, quod verā deitatē participet. Esaię.41 Tamē materia idoli aliq̄d est .s. aurum, argentū, æramentū &c. Hierem.10 Forma q̄q; artificialis inducta materiæ aliq̄d est .s. qualitas. ¶Porro vt refert Maximus Valerius, q̄dam gentilium coluerunt idola, tanq̄ aīata & diuinitatē quādā habētia. Nā vt recitat Augustinus, Hermes dicebat: Sicut cœlestiū deoꝝ fictor ē sum

mus de

mus deus,sic deoꝝ q in templis colunt,fictor est homo.Statuas(inqt)aniatas dico,sen- D
Hier.2 su & spū plenas,futuroꝝ præscias,hoībus imbecillitatē & sospitatē inducentes. Cum er
go secundum veritatē idola nō sint animata,patet φ idolum nihil sit,quantū ad id quod
isti senserūt de idolo.Alij vero coluerūt idola tanq̄ deoꝝ imagines, sed qm̄ non sunt dij
Psal.95 q per idola rep̄sentabant,vt Iuppiter,Mercurius,Mars,Saturnus,Hercules &c. & oēs
dij Gentiū dæmonia,cōstat φ idolum nihil sit secundum id q̄d isti de idolo putauerūt.
Deuter.32 Quod āt iste sit sensus apl̄i,sequētia verba testātur. & φ nullus deus nisi vnus,vt trinitas
Psal.17 benedicta,quæ est vnus verus simplicissimus deus, q in Deuteronomio dicit: Videte φ
ego sim solus & nō sit alius deus p̄ter me,De quo ait Psalmista:Qm̄ qs deus p̄ter dñm
aut qs deus p̄ter deum nostrum?Quod vero nō sit nisi vnus deus declarat Aplus. Nam
& si sunt .i.quis sint aliq q dicantur dij participatiōe diuinitatis,vt,propter excellē
Psal.49 tiam grē,& imitationem perfectiōis diuinæ,siue in cœlo sicut sunt angeli, & compre-
Psal.85 hensores vniuersi,Vnde dr̄ in Psalmo:Deus deoꝝ dn̄s locutus est.Et:Nō est sīis tui in
dijs dñe, siue in terra vt hoīes virtuosi, p̄sertim viri heroici.Nā & Moysi locut⁹ ē dn̄s:
Exodi.7 Ecce cōstitui te deum Pharaonis, siquidem sunt dij multi,& dñi multi participatiōe di
uinitatis atq; dominij dei altissimi,nō natura,sicut Apl̄i. De qbus ait scriptura:Principes
Psalm.46 populoꝝ cōgregati sunt cum deo Abrahā,qm̄ dij fortes terrę vehementer eleuati sunt.
Illud quoq;:Ego dixi dij estis,Chrūs in Euāgelio exponēs,disseruit: Illos dixit deos ad
Psal.81 q̄s sermo dei factus ē,quales fuerūt prophetę, nobis tñ veri dei cultoribus, est vnus
Iohan.10 deus verus. Pater æternus ex quo oīa profluxerunt & nos in illo sumus per E
charitatē & grām sicut in vltimo fine,ac primo principio, & est nobis vnus dn̄s Ie-
Iohan.1 sus Chrūs p quē oīa Oia eñ per ipm̄ facta sunt,& sine ipo factū est nihil.Chrūs āt scd̄m
diuinā naturā est dn̄s oīm per authoritatē tanq̄ creator.Scd̄m humanitatē quoq; est dn̄s
Matth.28 oim,per dominij participationē.Vnde & ipe ait:Data est mihi oīs potestas in cœlo & in
terra, & nos per ipsum hoc est,per Chr̄m formati sumus, in esse naturali, inquātum
creator & deus est.Per ipsum quoq; reformati sumus,& in esse grē cōstituti,inquantum
est Saluator per humanitatē assumptam.Per hoc autē quod ait:Nobis vnus deus pater,
& vnus dñs Iesus,nō datur intelligi,φ pater nō sit dñs,vel φ filius non sit deus, sed nec
Psalm.8 spūs sanctus excluditur,quis nō exprimatur.Chr̄m autē nominat dñm,qa secundū vtrā
Hebræ.2 q; naturam cōuenit ei dominiū,& ei specialr̄ subiecta sunt oīa. Imo ipse sua humiliatiōe
Iohan.5 ac passione meruit omnium dn̄s & iudex constitui secundum naturam assumptam, sed
non oībus est scientia Ista Salutaris ac theologica,per quam de patre & filio cęteris q;
Esa.11 Hebræo.5 prædictis recte sentit. Quidam autē cum consciā vsq; nunc idoli .i.qdam oino impfe
cti vsq; nunc,i.post cōuersionē suā ad fidē,sicut & ante cū cōscientia idoli.i.cum æstima
tione qua putāt idolum esse diuinū ac honorandū, quasi idolothytū manducāt .i.ma-
teriā idolis immolatā, nō solum vt escam quandā, sed tanq̄ escam ex immolatiōe hmōi
consecratam,vt in reuerentiam idoli, & cōscientia ipsorum sic manducantium, cū
sit infirma qa facile scandalizatur polluitur accidenter per illos,q habent scientiā ve
ram de deo & idolothytis,sed inflantem,nō charitate formatā. Infirmi nāq; videntes il-
los in idolio māducare idolothyta,æstimabāt eos hoc agere in reuerentiā idoloꝝ,& ita F
fecerunt sit̄r. Esca autē sumpta vel nō sumpta,seu ipa corpalis comestio, nos nō cō-
mēdat .i.gratos & placētes nō efficit deo inquantū esca seu comestio.Nō eñ regnū
Roma.14 dei est esca & potus,sed fides vera de edēdo aut vitādo idolothyta,charitasq; fraterna.
Neq; eñ si nō māducauerimus escā idolis immolatā deficiemus .i.ā grā excidem⁹
aut spūalium donoꝝ detrimētum patiemur. Neq; si māducauerimus escā talē abūda
Romañ.14 bimus grā spūali.Cum ergo ò Corinthij doctiores, vr̄a comestio infirmos scādalizet,
& vobis nō profit,certum est,q̄d nō scd̄m charitatē ambulatis,nec habetis ordinatā sciē-
tiam. Videte autē vos cęteris doctiores, ne forte hęc licētia vr̄a qua licet vobis in
Leui.10 certo casu idolothyta māducare,& itē in casu vitare offendiculū fiat .i.scandalū gene
ret infirmis .si viderint vos vti incaute vr̄a licētia. Si eñ qs .i.aliqs īfirmoꝝ in fide &
grā viderit eū q habet sciam .i.eū q scit qn̄ vel quō liceat idolothytis vesci, in idolio
recūbētē .i.corā idolo idolothyta māducantē, nōne conscia illius, cū sit infirma? .i.
prona ad malū, ædificabit .i.tuo exēplo inducet,& animabit ad māducandū idolo-
thyta .i.idoloꝝ sacrificia,nō eo anio quo tu,q scis sacrificia talia,nec cōsecrata eē, neq;
immūda,nec in honore idoloꝝ sumēda, sed ipe incipit edere sacrificia illa in reuerentia
idoli,putās illic eē aliqd numinis, qm̄ cernit frēm suū peritū ibi comedere,nec horrere.
Et ita peribit hoc ē,dānatione incurret, infirm⁹ in tua sciā .i.occasiōe tuę sciæ.s.
exēplo conscietiōis tuę,quā tu ex sciētia tua facis,o frater perite, q scis q̄ animo vescē-
Roma.14 dum sit idolothyto, propter quē infirmū saluandum, Chrūs mortuus est q venit
Lucæ.19. quęrere & saluū facere,q̄d perierat. Sic autē peccātes in frēs eos scādalizātes,& coꝝ
1.Tim.3.6 saluti non prouidentes, & percutientes hoc est, lædentes & corrumpentes spūaliter,

conscię

A ⌊conſciam eoꝝ infirmã⌋ enſe exempli peſtiferi ⌊in Chr̄m peccatis⌋ qm̄ membra eius
ei auſertis, regnũ Chr̄i minuitis, ꝓciũ ſanguinis eiusʼ paru: pẽditis, eiuſq; ꝓceptis repugna-
tis. Ipſe ſiqͣde locutus ẽ: Videte, ne cõtẽnatis vnũ ex his puſillis. Et rurſum: Qui ſcãdaliza Matth.18
uerit vnũ ex his puſillis, expedit ei, vt ſuſpẽdat mola aſinaria in collo eiʼ &c. Quicũq; er Marc.6
go peccat in proximũ, peccat in Chr̄m, ꝓſertim cũ dicat: Qđ vni ex meis feciſtis, mihi fe Ibidem.
ciſtis. Et iteꝝ: Qui tetigerit vos, tãget pupillã oculi mei. ⌊Quapropter⌋ vȝ qa in proxi Matth.25
mũ peccãs, peccat in Chr̄m, ⌊ſi eſca⌋ .i. ſumptio cibi p̄dicti, vel cuiuſcũq; alterius, quo li- Zacha.2
cite veſci, & nõ veſci poſſum ⌊ſcãdalizat frẽm meũ⌋ .i. fidelẽ, ⌊nõ mãducabo carnẽ⌋ cuiʼ
eſus frẽm ſcãdalizat ⌊in æternũ⌋ .i. toto tp̄e vitæ meæ, nõ qͣd eſca aut ſumptio eius in ſe
mala exiſtat, ſed ⌊ne frẽm meũ ſcãdalizẽ⌋ in re quã ſine pc̄tõ omittere poſſum. Vnde &
alio loco dixit: Noli cibo tuo perdere illum, pro quo Chr̄s mortuus eſt. Quid autẽ pro Roma.14
vitando alterius ſcandalo omittendum ſit, & quid non, dictum eſt ante.

¶Explanatio cap. IX. videlicet: Non ſum liber. Art. IX.

FRequẽter docet Ap̄ſus abſtinendũ à licitis, ne ſcãdalizent puſilli. In fine em̄ ꝓce- 1.Cor.8
dẽtis cap̄li dixit ſe potius nunq̄ carnibʼ veſci q̄ frẽm ſcãdalizare. Ad hãc ergo ꝑ
fectionẽ alios ſuo exẽplo volẽs inducere, ait: ⌊Nõ ſum liber⌋ Interrogat, & in-
terrogãdo affirmat, vt oñdat q̄ irrõnabile ſit ſentire oppoſitũ. Ait ergo: Nõ ſum
liber .i. imo liber ſum, ſeu ptãtem liberã hñs accipiẽdi ſtipẽdia vitæ, ſeu ſumptus ab his q-
bus euãgelizo, quẽadmodũ alij Ap̄li faciũt, ſicut ego liber ſum accipere, nec tñ accipio,
ne aliquẽ ſcãdalizẽ, ita & vos abſtinete à licitis, ne quẽpiã ſcãdalizetis. Et qm̄ pſeudoapo
ſtoli pſuaſerũt Corinthijs Paulũ nõ eẽ apoſtolũ, & ob id doctrinã eiʼ eẽ ſpernendã, eo ꝙ
B cũ Chr̄o in carne cõuerſatʼ nõ fuit. Ideo ſubdit ap̄s: ⌊Nõ ſum ap̄s⌋ .i. imo vere ap̄s ſum
ſicut ꝓbat apoſtolatus mei cã. Nã ⌊Nonne dñm nr̄m Ieſum Chr̄m vidi?⌋ oculo intelle Galat.2
ctuali, tp̄e raptus mei vſq; ad tertiũ cœlũ, qñ vidi ſanctã trinitatẽ ꝑ ſpẽm, & Chr̄m in de
xtera pr̄is. Vel in via, qua iui Damaſcũ. Et dicit Lyra hoc ſcriptũ nõ eẽ, qa dr̄ in Actis, ꝙ 2.Cor.12
audiuit vocẽ ſibi dicẽtẽ. Diligẽtius tñ pẽſando hoc, vtiq; ſcriptũ eſt. Legit̃ em̄ ibi, ꝙ Bar
nabas apꝓhẽſum illũ duxit ad ap̄los, & narrauit eis q̃o in via vidiſſet dñm. Niſi forte di- Actoꝝ.9
cat̃, ꝙ ꝑ viã intelligat̃ ibi etiã Damaſcus, vbi erat in raptu. ¶Deinde oñdit idẽ ex ſui apo Ibidem
ſtolatus effectu. ⌊Nõne opus meũ⌋ .i. ſp̄ũales filij mei, ꝑ grãm apoſtolatus mei ad fidem
cõuerſi, ⌊vos eſtis in dño?⌋ .i. adiutorio dei, vel ad gloriam eius. ⌊Et ſi alijs⌋ qbus non
ꝓdicaui, vel Iudæis ad q̃s miſſus nõ ſum, ſic ⌊nõ ſum Apoſtolʼ⌋ qa officiũ apoſtolatus eis Roma.1
nõ miniſtraui, ⌊ſed tñ vobis ſum⌋ Apoſtolus. ⌊Nã ſignaculũ⌋ .i. euidẽs ſignũ ⌊apoſtola
tus mei⌋ .i. ap̄licæ ptãtis & gr̄æ, ⌊vos eſtis in dño⌋ qa ex vr̄a cõuerſione, innoteſcit me eẽ Phil.1
efficacẽ ap̄lm. Nec em̄ minus habetis ꝑ me, q̄ alij per ap̄los alios. Idcirco ⌊Mea defen-
ſio⌋ .i. rõ qua defendor, & cõprobor eſſe Ap̄s, ⌊apud eos q me interrogãt⌋ hoc eſt, ex
dubitatiõe inqrunt, an ſim Apoſtolus, ⌊hæc eſt⌋ quã aſſignaui, vȝ quod vos eſtis ſigna-
culum apoſtolatus mei. ¶Deinceps demõſtrat ſe liberꝝ eſſe ad ſumẽdum ſtipẽdia vitæ Matth.10
ab his, qbus euangelizauit. ⌊Nunqd non habemus poteſtatẽ⌋ liberam ⌊manducãdi &
bibendi?⌋ .i. victum ſumẽdi ab alijs? ⌊Nunqd non habemus poteſtatẽ ſororẽ mulierem
circumducẽdi⌋ .i. matronam deuotã vnã, vel plures ducendi nobiſcum circumquaq;, vt
C nobis neceſſaria vitæ miniſtret? ⌊ſicut & cæteri Apoſtoli⌋ faciunt ⌊& fratres dñi⌋ .i. fi-
lij ſoroꝝ matris eius, vȝ Iohannes, Iacobus, Iudas, ⌊& Cæphas⌋ Petrus archiapoſto-
lus, q à Chr̄o dictus eſt Cæphas. Cæphas autẽ interpretat̃ caput. Non ſolum autẽ Apo Iohan.1
ſtoli, ſed & Chr̄s circumduxit fœminas religioſas, quæ ſibi de ſuis facultatibus miniſtra Lucæ.8
bant. Sequebant̃ em̄ Chr̄m atq; Apoſtolos deſiderio audiendi verbum regni cœleſtis.
⌊Aut ſolus ego & Barnabas⌋ qbus alij apoſtoli dederunt dexteras ſocietatis, ⌊nõ habe Gala.2
mus poteſtatẽ hoc operãdi⌋ quod faciunt alij apoſtoli. Omnia iſta interrogat, & inter-
rogando affirmat, ꝙ ſic. ¶Quod probat per ſimilitudines quaſdã humanas, iuſtas atq;
legales. ⌊Quis militat⌋ .i. rem publicã pugnãdo defendit ⌊ſuis ſtipẽdijs⌋ .i. proprijs ſum
ptibus ⌊vnquã?⌋ quaſi dicat nemo. Dant̃ em̄ militibus ſtatuta ſtipẽdia à populo terræ Lucæ.3
quẽ defendũt. Vñ aiebat Iohãnes Baptiſta militibus: Cõtẽti eſtote ſtipẽdijs vr̄is. ⌊Quis Esa.5
plãtat vineã, & de fructu eius nõ edit?⌋ Semꝑ em̄ fere plantãtes vineã comedũt vuam, bi
buntq; vinũ. ⌊Quis paſcit gregẽ⌋ ouium, ⌊& de lacte eius nõ mãducat?⌋ Hoc em̄ nõ ſo Ezech.34
let accidere. ⌊Nunqd ſcđm hoĩem hæc dico?⌋ .i. nunqd ꝑ humanã cõſuetudinẽ tm̄ hæc
probo? ⌊An & lex⌋ Moyſi ⌊hæc nõ dicit?⌋ vtiq; ⌊Scriptũ eſt em̄ in lege Moyſi: Nõ al
ligabis⌋ hoc ẽ, nõ claudes ⌊os boui triturãti⌋ .i. pabulũ vitæ nõ ſubtrahẽs ei: Et ne pute- Deuter.25
mus hoc pricipaliter dictũ de bruto, ſubiecit apoſtolus: ⌊Nunqd de bobʼ cura ẽ deo?⌋
Tanq̄ dicat nequaq̄. Sed repugnare videt̃ illud in Pſalmo: Qui dat iumẽtis eſcã ipoꝝ. Et Pſalm.146
Iob: Quis ꝓparat coruo eſcã, qñ pulli eiʼ clamãt ad deũ vagiẽtes, eo ꝙ nõ habeãt cibos? Iob.38
Sapiẽs quoq; ait: Nõ eſt alius deus q̄ tu, cui cura ẽ de oĩbus. Et rñdendũ, ꝙ diuina ꝓuidẽ Sap.12
tia ad oĩa etiã minima ſe extendit, ſingulariter tñ reſpicit intellectuales creaturas, ſcđm
quod

quod sunt felicitatis capaces, & talem singularẽ prouidentiã insinuat modo Apl'us no- D
Psalm.39 mine curæ, q̃d deus quasi solicitus est de hoim prouisiõe. Sicut testat Psalmista: Dñs solici-
1.Petr.5 citus est mei. Et alibi scriptũ est: Oẽm solicitudinẽ vestrã proijciẽtes in eũ, qm̃ ipsi cura ẽ
Matth.6 de vobis. An nõ propter nos. i. ad nostrã instructionẽ moralẽ, hæc dicit? scriptura
præfata quasi dicat, imo. Vnde subiũgitur: Nã propter nos vtiq; scripta sunt, hæc atq;
Roma.15 similia. Iuxta illud: Quæcũq; scripta sunt, ad nostrã doctrinã scripta sunt, qm̃ debet in spe,
q arat, arare. i. pdicator, p̃latus seu doctor, q est spũalis arator, vomere verbi cœlestis
Esaiæ.11 aperiẽs, purgãs, & fœcundãs corda audiẽtiũ, arare. i. in agro dñico seu vinea dñi, quę est
ecclesia, laborare, & corda audientiũ à vitijs expurgare debet in expectatiõe stipẽdij tẽ
1.Petri.5 poralis, vt det tibi vict⁹ necessarius. Nõ tñ finalr̃ operare debet ppter tpale stipendiũ, sed
ppter regnũ cęlorũ. Vel, potius ppter deũ. i. solo dei intuitu ad eius honorẽ, ex syncero
amore ad ipm, & q triturat. i. minister verbi dei, q more triturãtis ex cordibus hoim
Iaco. 5 vitia tanq̃ paleas excutit, virtutes aũt in corde relinq̃t, cõdit, ac firmat, sicut grana condunt in horreo. Debet hæc facere in spe fructus pcipiẽdi. i. in expectatiõe sustẽtaculi
suæ vitæ, eo modo, vt de arãte expositũ est. Hoc tñ est pmissio nõ p̃ceptũ, alioqn Paulus
Esaię.28 peccasset q ita nõ fecit. ¶ Deniq; cõparatio ista Apl'i partim sumpta videt ex his, quę in
Esaia, de arãte ac triturãte mystice describuntur. Erat etẽm Apl'us in lege & prophetis
eruditissimus, nõ solũ ex illuminatiõe diuina, sed etiã ex instructiõe hũana, qa ad pedes
Actorũ.22 Gamalielis didicit legẽ. ¶ Adhuc aũt probat Apl'us p rõnes, q liceat p̃dicatoribus Chri
recipere victũ ab auditoribus. Si pro qa nos vobis spũalia seminauim⁹. i. sacras do E
Roma.15 ctrinas & bona grãe cõicauimus, quas à spũ sancto adepti sumus, magnũ est, si carnalia
vestra metamus? i. nõ est magnipẽdendũ, si à vobis tpalia cõmoda (s. sustẽtacula vitę)
recipimus, cũ nõ sit cõparatio spũalium tp aliumq; bonorũ in dignitate. Vnde & qdam
philosophi nõ dignabant à suis discipulis aliqd tpale exigere, ne viderent sciam sensibilibus rebus cõparare. ¶ Deinde ponit alia ratio. Si alij. i. alieni à Chro, vel pseudoapl'i,
1.Thessa.2 potestates vr̃æ. i. rerũ quæ in ptãte vestra cõsistunt, participes sunt vtendo eis sicut
2.Timo.2 & vos, quare nõ potius nos? participare poterimus bona vestra, q vobis viam salutis oñdimus? Sed nõ vsi sumus hac ptãte. i. nõ recepimus stipẽdia vitæ à vobis, sicut
iuste potuimus. Quod tñ nõ cõtingit ex hoc, q̃d nõ indiguimus, sed oĩa sustinemus. i.
quemcũq; manuũ laborẽ, & victus inopiã æquanimiter patimur, ne q̃d offendiculũ. i.
1.Petri.5 ne aliquod impedimẽtum, vel reprehẽsionis notam, demus euãgelio Chri. i. euangelicæ prædicationi. Si em̃ recepisset Apl'us aliqd a Corinthijs, forte æstimassent nõnulli,
q propria lucra quęreret, vel minus libẽter audissent eum, vel exẽplo eius alij accepissent
plura à Corinthijs, & eos grauassent, sicq; retardata & minus accepta fuisset euangelicæ
prædicationis doctrina. ¶ Rursus redit Apl'us ad oñdendũ, q liceat sibi de eorũ sumptib⁹ viuere qbus p̃dicauit, & ponit similitudines & exempla. Nescitis qm̃ qui in sacrario. i.
Neem.10 in templo Iudæorũ operantur vt inferiores ministri, siue artifices, quæ de sacrario
sunt, edunt? i. bonis seu oblationibus templi sustentantur, vel de denarijs q in gazophylacium reponuntur. Nescitis etiam, qm̃ & qui altari deseruiunt id est, dño in altari, vt sacerdotes cum altari participant? i. de oblatis in altari partem fortiuntur, de F
Leuit.6 qua sustentantur? vt patet in Leuitico. Ita & dñs. i. Chrũs ordinauit his, q Euangelium annuntiant, de euãgelio viuere. i. necessaria vitæ ab his, qbus p̃dicãt, sumere. Cum
Matth.10 em̃ dixisset Saluator discipulis: Ecce ego mitto vos, adiecit: In eadẽ domo manete, eden
Lucæ.10 tes & bibentes quæ apud illos sunt. Dignus est em̃ operarius mercede sua. Ego aũt nul
lo horum. i. nec authoritate, nec potestate, neq; exemplo prædicto vsus sum qa nihil recepi à vobis. Non autẽ scripsi hæc. i. non tot modis probaui, quod liceat viuere
de stipendio aliorũ, vt ita fiant in me. i. vt mihi dentur sumptus ab alijs, sicut p̃dictæ rationes ostendunt licere. Bonũ em̃ mihi est magis. i. potius expedit mori corpaliter
Coloss.3. quàm vt gloriã meã. i. præmium mihi paratũ de hoc, quod euãgelizo nihil recipiendo tpalis stipẽdij, ne quod offendiculum ponã euangelio, qs euacuet. i. auferat à me,
impediẽdo me ab ope supererogatiõis tam syncero & charitatiuo. Melius em̃ eẽt mori
in corpore, q̃ detrimẽtum ęternę felicitatis incurrere. Melius etiã eẽt mori, q̃ vnũ veniale pcẽm cõmittere. Nam si euangelizauero propter sumptus acqrẽdos finaliter, nõ
Matth.16. est mihi gloria. i. merces apud deũ in pñia, necessitas em̃ mihi incũbit. i. indigẽtia vitæ p̃sentis & corpalis me cogit euãgelizar e, vt habeã vnde sustenter. Væ em̃ mihi est
hoc ẽ, periculũ mortis, seu magna penuria, atq; afflictio vitæ mihi instat in tali casu inopiæ, si nõ euãgelizauero qm̃ aliũde victũ nõ habeo. Si em̃ volẽs hoc ego hoc ẽ, si ex
charitate & libere euãgelizo, mercedẽ habeo. i. vitã æternã coram deo promereor,
si autem inuitus. i. si propter necessitatem indigẽtiæ, & cõmodũ tẽporale, euangelium prædico, dispensatio seruilis nõ filias, mihi credita est. i. pmissa est mihi, videli-
1.Petri.5 cet vt alijs verbũ salutis annuntiẽ, & ego fructũ spũalem non habeã, sicut seruus expẽdit
bona

bona dñi sui, sine ꝓprio profectu & cõmodo. Id quippe propter q̃d aliq̃d finaliter agitur
A magis diligit, q̃ a pro finali bono assumit. Plus nãq; amat finis q̃ media, sicut in arte medi 1.Petri.5
cinæ magis diligit sanitas q̃ potio, sectio, dieta, & alia q̃ ordinant ad sanitatẽ. Si ergo ꝑdi
cator verbi cœlestis ꝑdicet principaliter seu finaliter ꝓpter aliq̃d tẽporale, iã magis dili-
git illud, q̃ vel deũ, vel proximoꝝ salutẽ, vel ipm̃ euãgeliũ. Idcirco apud deũ mercedem Lucæ.10
nõ habet, sed dispẽsatio seruilis credita ẽ ei. Si vero euãgelizet propter deũ finaliter, nec
proximoꝝ saluti ꝑponat q̃dcũq; tẽporale stipendiũ siue lucrũ, sed illud recipiat tanq̃ in-
strumẽtũ euãgelizãdi, vel pro corporis sustẽtatiõe, vt possit ꝑdicationi insistere (q̃d non Matth.6.
ꝑt sine corporis sui necessaria sustẽtatiõe) meret vitã æternã, nec duos fines constituit, sed
vnũ quærit ꝓpter aliud. s. stipẽdiũ vitæ, vt actui virtuoso insistat, & totũ refert ad dei ho
norẽ. Veruntñ ad supererogationẽ spectat, vt etiã tpale omne stipẽdiũ omittat ea rõne,
q̃ apl'us illud omisit. Vnde & aliqui ꝑdictũ locũ ita exponũt: Nã si euangelizauero ꝓpter
sumptũ, q̃uis nõ finalr, nõ est mihi gloria superogatiõis, necessitas eñ ꝑcepti mihi incũbit
vt euãgelizẽ, sicut & cęteris apl'is. Væ eñ mihi est, si nõ euãgelizauero, q̃m essem trãsgres-
sor ꝑcepti. Hãc expositionẽ nõ satis intelligo, cõstat eñ ꝙ alij apostoli ꝓpter diuinũ ꝑce-
ptũ ꝑdicauerũt, & sumptũ ab alijs acceperũt, nõ tñ supererogationis ꝑmiũ ꝑdiderũt. Nisi
forte dicat, ꝙ nõ tm̃ meruerũt illo, q̃tũ Paulus. Sed nec hoc videt sufficere ad hoc, vt ver Matth.19
ba sequẽtia cõtinuent ꝑdictis. ¶Præterea dicit apl'us. ⌊Quæ est ergo merces mea? ⌋ .i. cũ
ꝑdicta ita se habeãt, in q̃ cõsistit præmiũ meũ, & q̃uo promerebor mercedẽ apud deũ, vi-
delicet vitã æternã? Et rñdet. ⌊Vt euãgeliũ prędicãs sine sumptu ⌋ .i. nõ intuitu tẽpora-
lis stipẽdij, ⌊ponã euãgeliũ ⌋ .i. euãgelicã veritatẽ alijs prędicẽ, sed ad dei honorẽ, ⌊vt nõ
abutar ⌋ .i. nõ inordinato fine vtar ⌊potestate mea, ⌋ qua licet mihi stipẽdiũ vitæ recipe
B re. Potestate inquã mihi cõcessa ⌊in euãgelio ⌋ .i. in prędicatiõe euãgelicæ legis. Hac aũt
potestate abuterer, si aliq̃d importune exigerẽ, vel indiscrete reciperẽ. ¶Quod vero po-
testate mea abusus nõ sim, patet ꝑ hoc. ⌊Nam cũ liber essem ex oibus ⌋ .i. nulli obligatus
ꝓpter merita eius, q̃a à nullo quicq̃ recepi, propter q̃d eis ꝑdicarẽ, ⌊oĩm me seruũ feci ⌋
.i. per spontaneã humilitatẽ subieci me deo & proximis, vt omniũ vtilitatibus deseruirẽ, Matth.25
ꝑdicãdo, orãdo, cõpatiendo, parcẽdo, & succurrendo, ⌊vt plures lucrifacerẽ ⌋ .i. ad verã
salutẽ cooperãdo ꝑducerẽ, creditaq; talẽta fructuose expenderẽ. ⌊Et factus sum Iudæis
tanq̃ Iudæus ⌋ .i. ad Iudæos ita me habui, q̃tũ fieri potuit sine offensa dei, cõdescendẽdo
eis in licitis. s. in obseruatiõe q̃rundã legaliũ, vt in discretiõe ciboꝝ, in circũcisione Timo Actoꝝ.22
thei ne scãdalizarent Iudæi, & purificatus ascendendo in tẽplũ (vt in actibus legit) quasi
essem Iudæus, vt illi. Q̃uo aũt cõdescensio ista intelligi possit dupliciter. s. scd̃m simulato
riã dispẽsationẽ, scd̃m Hieronymũ, vel scd̃m piam & verã cõpassionẽ scd̃m August. dicẽ
dũ est in epist. ad Galat. art. 2. ¶Hæc itaq; feci, ⌊vt Iudæos lucrarer ⌋ .i. cõuerterẽ, & pu- Esa.45
gnãdo ab ore hostis eriperẽ, ⌊his q sub lege ⌋ Mosi ⌊sunt ⌋ .i. Samaritanis & Sadducæis,
q solũ quinq; libros Mosi receperũt, factus sum ⌊quasi sub lege ⌋ hac ⌊essem, ⌋ approban
do facta eoꝝ, q̃tũ ad bona, & cõdescendẽdo eis in licitis, ⌊cũ ipse nõ essem sub lege ⌋ .i. ob
ligatus nõ essem legẽ Mosi obseruare, in ceremonialibus maxime, q̃ cessauerũt, ⌊vt eos q Iohan.4
C sub lege erãt ⌋ .i. Samaritanos, q nõ erãt natione Iudæi, sed Persæ, & Sadducęos, q ex ori Iohan.8
gine Iudæi fuerũt, dicẽtes se eẽ de semine Sadoch põtificis tpe Salomonis, ⌊lucrifacerẽ ⌋ 3.Regũ.1.
cõuertẽdo eos ad Christũ ⌊his q sine lege ⌋ diuina & scripta ⌊erãt ⌋ gẽtilib', factus sum
⌊tanq̃ sine lege ⌋ scripta ⌊essem, ⌋ mãducãdo cũ eis, q̃d Iudæi reputabãt illicitũ, & allegã- Acto.7
do eis dicta ꝓphetaꝝ, ⌊cũ sine lege dei non essem, ⌋ q̃a & legẽ Mosi, q̃tũ ad moralia iussa
seruaui, ⌊sed in lege Chr̃i essem ⌋ .i. nouæ & euãgelicæ legi parerẽ, ⌊vt lucrifacerẽ eos, q
sine lege erãt ⌋ .i. gẽtiles saluarẽ, ⌊factus sum infirmis ⌋ in fide ⌊infirmus ⌋ .i. infirmo simi-
lis, abstinẽdo à licitis cibis, ne scãdalizarent, ⌊vt infirmos lucrifacerẽ. ⌋ Similitudo nẽpe
est causa amoris, idcirco cõformãdo se alijs, q̃tũ fieri potuit, traxit corda eoꝝ ad se, sicq;
cõuertit eos facilius. Vnde infra ait: Ego ꝑ oĩa oĩbus placeo. Ideo addit nũc. ⌊Oĩbus oĩa 1.Coꝝ.10
factus sum ⌋ applicãdo me singulis, scd̃m capacitatẽ ipsoꝝ, ⌊vt oẽs facerẽ saluos ⌋ instru-
mẽtaliter, operãdo ad cõuersionẽ ipoꝝ. Solus aũt deus principalis saluator ẽ, iuxta illud Osee.13
ꝓpheticũ: Ego dñs, & saluator nõ est ꝑter me. ⌊Oĩa aũt facio ꝓpter euãgeliũ ⌋ Chr̃i, vt ci
to vbiq; diuulget, curratq; velociter sermo eius, ⌊vt particeps eius efficiar ⌋ .i. ꝑmia ĩ euã Esaiæ.45
gelio promissa cõsequi merear, omniũq; q̃s cõuertero, gloriæ cõsors existã. Ecce q̃uo cir Psalm.147
cũspectus & sanctus apl'us oĩbus cessit, nec tñ veræ religionis metas excessit, cessit eñ vt
prodesset. Q̃m ergo, scd̃m Boetium, oĩs alteritas discors est, similitudo vero optanda est
ideo viri spũales oĩbus cõformare se debẽt, salua obseruãtia suę religionis ac vitæ. ⌊Nes- EPIST.
citis ꝙ hi q in stadio currunt. ⌋ In superioribus hortabat apl'us Corinthios ad ꝑfectionẽ
sui ꝑpsius exẽplo, dixitq; se ab oĩbus abstinere, q̃ aliquo mõ offendiculũ ꝑbent euãgelicæ
ꝑdicatiõi, vel proximoꝝ saluti, nũc ostẽdit id eẽ agendũ, & hortat ad hoc agonistaꝝ exẽ
plo. Et ait: Nescitis? id ẽ, imo scire & cõsiderare debetis, ꝙ hi q in stadio currũt. i. pedites

 curren-

currẽtes in ſpatio deputato ad curſum, vt agilitas currẽtis probetur. Cõtinet aũt ſtadium D
CXXVI. paſſus, & dicit à ſtãdo, qm̃ Hercules fertur inſtituiſſe, vt pedites tot paſſus per-
currerẽt, & in fine ſpatij huius ſtarẽt ac reſpirarẽt. Ponebatur quoq; in termino ſpatij huius
pmiũ curſus, vt equus vel pãnus purpureus, qd dabat velociori curſori. Vnde ſubiungit.
Oẽs quidẽ ⌋ iſti ⌊ currunt ⌋ vt primo ptingãt ad terminũ ſpatij, & pmiũ curſus obtineãt,
⌊ ſed vnus ⌋ dũtaxat ⌊ accipit brauiũ ⌋ .i. pmiũ curſus, ille videlicet q primo attingit, alij vi
cti, vacuiq; diſcedunt. Per qd oſtẽditur, quãta ſit vtilitas fidei noſtræ, in qua nõ vni, ſed ſin-
Gala.5 gulis promittit brauium curſus, qd eſt beatitudo æterna. Hunc quippe fidei curſum non
vanitas, ſed veritas, nõ cupiditas facit, ſed charitas, & quo quis velocius currit, eo curſus
eius eſt alijs vtilior. Curſus em̃ iſte eſt amor, q nectit currẽtes, vt bonũ vnius redundet in
aliũ. ⌊ Sic currite ⌋ .i. reuerẽter & fortiter opus dei implete, pſeueranter atq; ardẽter deo
Pſalm.118 ſeruite, vt cũ Pſalmiſta dicatis: Viã mãdato2 tuo2 cucurri. Vt em̃ ait ſaluator: Nemo po-
Lucæ.9 nens manũ ſuã ad aratrũ & reſpiciens retro, aptus eſt regno dei, ⌊ vt cõprehẽdatis ⌋ .i. vt
pmiũ ſupnæ felicitatis mereamini adipiſci. Qd aũt ita currẽdũ ſit, manifeſtat apſus p ſimi
Tobiæ.4 litudinẽ agonizãtiũ .i. certãtiũ in exercitio. ⌊ Oĩs em̃ qui in agone cõtendit ⌋ .i. cũ alio cer
tat, vt fortiat victoriã, ⌊ ab oĩbus ſe abſtinet ⌋ .i. vniuerſa agonizatiõis impedimẽta vitat
& abijcit. Sic oportet nos facere. Vita em̃ pſens agonizatio quædã eſt cõtra aduerſarios
Iob.7 noſtræ ſalutis, ſicut beatus Iob ait: Militia em̃ eſt vita hoĩs ſup terrã. Et iterũ: Homo naſ-
Iob.5 citur ad laborẽ. Quicqd ergo nos impedit à ſtatu ſalutis, abijciamus. ⌊ Et illi quidẽ ⌋ ago
nizãtes ſic faciũt, ⌊ vt corruptibilẽ coronã ⌋ .i. tẽporalẽ mercedẽ ⌊ accipiant. Nos aũt ita E
Roma.13 agamus, ⌊ vt ⌊ incorruptã ⌋ cõſequamur coronã .i. diuinæ eſſentiæ ſempiternã fruitionẽ,
Pſal.20 de q̃ Pſal. Poſuiſti (inqt) in capite eius coronã de lapide ptioſo. Et Petrus in prima ſua ca
nonica: Bñdictus deus, q regenerauit vos in hæreditatẽ incorruptibilẽ, & incõtaminatã,
& immarceſſibilẽ, cõſeruatã in cœlis. ¶ Inſup apſus proponit ſe nobis in exẽplũ, dicẽdo.
1.Petri.1 ⌊ Ego igitur ⌋ .i. qa incorrupta corona ſeruat, ⌊ ſic curro ⌋ .i. per viã mãdato2 & ſemitã
cõſilio2, ad deũ fontẽ viuũ feſtino, nõ importunis motibus corporis, ſed feruidis ſanctæ
Pſal.118 charitatis affectibus. De q̃ curſu ſcriptũ eſt: Qui ſperãt in dño, mutabũt fortitudinẽ, aſſu-
Pſalm.41 ment pẽnas vt aquilæ, currẽt & nõ deficient. Et rurſus alibi: Trahe me poſt te, curremus
Eſaiæ.40 in odorẽ vnguẽto2 tuo2, ⌊ nõ quaſi in incertum ⌋ .i. nõ velut dubius de mercede, nec vt
Cant.1. ignarus de fine, ſcio em̃ cui credidi, & certus ſum, qa potẽs eſt depoſitũ meũ ſeruare. Sic
2.Timo.1. quilibet noſtrũ certus eẽ debet de pmio, certitudine cõditionali, videlicet ſi vſq; in finem
pſeuerauerit. Vnde ſcriptũ eſt: Quieſcat vox tua à fletu, qm̃ erit merces opi tuo. Certitu
Matth.24 do aũt pmij minuit vim flagelli. ⌊ Sic pugno ⌋ cõtra dæmones, mũdũ & carnẽ, ⌊ nõ quaſi
Hierem.3. aerem verberãs ⌋ .i. nõ incaſſum reſiſto, ſed tãgo & vinco aduerſarios iſtos, pugnãs non
verbis nudis, ſed pcibus affectuoſis, & bonis opibus. Sic em̃ pugnauit ppheta, q ait: Per-
Pſal.17 ſequar inimicos meos & cõprehẽdã illos, & nõ cõuertar donec deficiãt. ⌊ Sed caſtigo ⌋ .i.
p abſtinẽtiã, vigilias, & cætera virtutũ exercitia, affligo ⌊ corpus meũ ⌋ reprimẽdo motus
illicitos, ⌊ & in ſeruitutẽ redigo ⌋ .i. rõnis imperio, cultuiq; diuino illud ſubijcio, ⌊ ne forte
cũ alijs pdicauerim ⌋ .i. de bonis agẽdis, & vitijs declinãdis, eos docuerim, ⌊ ipſe reprob9
efficiar ⌋ .i. puerſus, & dãnationi obnoxius, quaſi nõ faciens qd prædico alijs. Cũ ſcriptũ F
Acto 1. ſit: Cœpit Ieſus facere & docere. Qui etiã ait: Quid proficit homo, ſi lucret vniuerſum
Matth.16 mundũ, ſeipſum aũt perdat, & detrimentũ ſui faciat. Alibi quoq; dixit apoſtolus: Qui alium
Roma.2 doces, teipſum nõ doces. Hic redarguuntur inanes & miſeri. Qui qd alios docent, nõ fa-
ciunt. Quod ſecundũ beatum Thomã ſuper quartum ſententia2, eſt mortale peccatum
Hoc em̃ eſt rebus ſeu factis proprijs contradicere & veritati ſcripturæ.

¶ Expoſitio Cap. X. Nolo em̃ vos ignorare fratres. Arti. X.

1.Cor.9 HOrtatus eſt aũt apſus, ad imitãdũ pfectionẽ in fine pcedẽtis cap. exẽplo curren
tiũ & agonizãtiũ, ac ſuꝑpſius. Hic ad idẽ inducit exẽplo Iudæo2, oſtẽdẽs q̃ gra
uiter ſint puniti ingrati ac reprobi. Primo aũt recolit beneficia creatoris, & ait:
⌊ Nolo em̃ ⌋ .i. ideo dixi pinducta, qm̃ nolo ⌊ vos ignorare ⌋ o ⌊ fratres, qm̃ pa-
Gala.3 tres nři ⌋ .i. Iudæi ex Aegypto egreſſi cũ Moſe, q erãt carnales patres apſo2. Omniũ quoq;
Chřiano2 ſpũales qdãmodo patres fuerũt, qm̃ nřæ fidei fundamẽta iecerũt. Quod maxi
me ve2 eſt de ſanctis patrib9, q inter eos extiterãt, quo2 fidẽ, mores & opa imitamur, ⌊ oẽs
ſub nube fuerũt, ⌋ ambulauerũt em̃ ſub nube in die, qm̃ nubes obumbrauit & protexit eos
Exodi 13 cõtra ſolis ardorẽ. Præceſſit tamẽ nubes eos, ſaltem pro aliqua ſui parte, vt viã monſtra-
Eſa.4 ret, vt in Exodo legitur, ⌊ & oẽs mare ⌋ rubrũ ⌊ tranſierũt, ⌋ in quo ſubmerſi ſunt Aegy-
Exodi.14 ptij. Aqua em̃ maris rubri diuiſa ſtetit, ex vtraq; parte tranſeuntium tanq̃ murus, donec
filij Iſrael per mediũ ſicci aluei pertranſiſſent, quemadmodũ in Exodo plenius ſcribitur,
⌊ & omnes in Moſe ⌋ .i. per miniſterium ſeu ducatum Moſi, ⌊ baptizati ⌋ .i. ſpiritualiter
loti ⌊ ſunt ⌋ à nebula ignorantiæ & peccatis, ⌊ in nube, & in mari, ⌋ id eſt, per mirabilia
dei oſtẽſa in nube prædicta & mari rubro. Cũ em̃ filij Iſrael cernerẽt Aegyptios ſe inſe-
quentes

A quētes, desperādo & discredēdo dixerūt ad Mosen: Forsitan nō erāt sepulchra in Aegy-
pto, ideo eduxisti nos vt moreremur in solitudine. Sed cū vidissent φ nubes redijt & ste- Exod.14
tit inter ipsos & Aegyptios, ita vt tota nocte non possent ad inuicē accedere, & φ diuina
virtute mare rubrū diuisum ē, ipsisq; ereptis, aquę redirēt opprimētes exercitū Aegyptio- Ibidem.
rū, interius baptizati sunt à pdictis pctis, iuxta illud: Timuit ppłus dñm & crediderūt dño
& Mosi seruo eius. Vel, baptizati sunt figuraliter tm̄. i. signū baptismatis receperunt. Nu- Exodi.16
bes quippe figurauit grām spūs sancti, mare vero significauit baptismū, ⌊& oēs eādē⌋ spe
cie ⌊escā spūalē⌋ vcȝ māna ⌊mādu cauerūt⌋ Hoc em̄ pane vsi sunt annis q̄dragīta. Quā Deuter.8
uis vero māna fuerat esca corporea corporalr alēs, nūc tn̄ vocat esca spūalis. Primo, qm̄ Iohā.6.
supnaturali potentia generabat, vcȝ diuina virtute, ministerio angelorū, in aere. Propter Psal.77
q̄d dr̄ panis angelorū & panis cœli, vtpote cœli aerei. Secūdo, qm̄ erat figura sacramenti Sapiæ.16
altaris, q̄d spūaliter pascit, ⌊& oēs eundē potū spūalē biberūt⌋. i. aquā de petra manantē, Exodi.17
q̄ erat eadē specie in ore bibētiū. Et dr̄ potus spūalis, qa diuina virtute profluxerit de pe- Deuter.8
tra, sicut nūc subdit. ⌊Bibebāt aūt de spūali⌋ hac aqua. Vel, de spūali petra. i. aquā fluentē Psal.77
de petra, quā Moses virga pcussit, q̄ spūalis vocat propter supnaturalē effectū, & qa figu- Nume.20
rauerat Christū, biberūt ergo de spūali ⌊cōsequēte eos petra⌋. i. satisfaciēdo eorū deside-
rio, aquā copiosam fundēdo. Egressæ em̄ sunt de petra aquæ largissimæ, ita vt biberet po
pulus & iumēta, vt in Num̄. dr̄. Vel, cōsequente eos petra, qa (vt pbabiliter dr̄) filij Israel
tulerūt petrā hāc secū. ¶ Sciendū q̄q;, φ deus bis pduxit filijs Israel aquā de petra. Primo Exodi.17
de petra Oreb, vt patet in Exo. Secūdo, de petra ad aquas cōtradictiōis, vt in Num̄. habet
B ⌊Petra aūt erat Chr̄s⌋ nō essentialr, sed figuratiue. i. Christū figurauit. Sicut de imagine Nume.20
alicuius sancti dicimus, φ sit ille vel ille sanctus. Quēadmodū em̄ de petra illa fluxit aqua,
q̄ potati sunt filij Israel in deserto, ita de latere Chr̄i fluxit sanguis & aqua, qbus potātur Iohan.19
corda fideliū in hoc seculo. De Chr̄o q̄q; emanat aqua sapiæ salutaris, & riui grāæ multifor Iohan.6
mis. Quidā exponūt pdicta solū de bonis Iudæis, q eandē escā spūalē, eundēq; potū spūa
lē sumpserūt nobiscū, videlicet corpus & sanguinē Chr̄i, q̄ spūaliter intellexerūt pfigura-
ti in cibo illo & potu, sicq; spūaliter comederūt, q̄d mādu camus & nos, scdm q̄d dicit Au
gustinus: Crede & mādu casti. Sed huic sensui nō videntur cōsonare sequētia, subdit em̄.
⌊Sed nō in pluribus eorū bñplacitū est deo⌋. i. multi patrū istorū dño displicuerunt. Nō
ergo de bonis dūtaxat fit sermo. ⌊Nā pstrati⌋. i. dira morte occisi ⌊sunt in deserto⌋ deo Nume.16
vlciscēte pctā eorū, vt patet de Chore & Hon, Dathan & Abyron, & decē exploratorib9 Deuter.11.
multisq; alijs. ⌊Hæc aūt in figura facta sunt nr̄i⌋. i. prostratio & reprobatio impiorū Iu- Nume.16
dæorū facta ē, ad psignandū q̄d nos passuri sumus, si deo ingrati fuerimus. Sicut aūt in bo
nis, multo melius ē figuratū q̄ figura, vt regnū cœleste q̄ terra pmissiōis, sic in malis mul
to deterius ē figuratū q̄ figura, vt gehēna q̄ aliqua tpalis punitio. Si ergo tā grauis fuit pu
nitio Iudæorū figuratiua nr̄æ punitiōis, q̄ acerbissima erit punitio nr̄a, si deū negligimus?
Vnde apłus: Irritā qs faciēs legē Mosi, sine vlla miseratiōe duob9 vel tribus testib9 morit Hebr.10
q̄to magis putatis deteriora mereri supplicia, q filiū dei cōculcauerit, & sanguinē testamē
ti pollutū duxerit, & spūi grāæ cōtumeliā fecerit? Hæc itaq; in figura nr̄i facta. i. illata sunt EPIST.
illis, ⌊vt nō simus cōcupiscētes malorū⌋. i. carnales & inordinatas cōcupiscētias fugiam9 Ecci.18
C scdm φ p quendā pcipit sapiētē: Post cōcupiscētias tuas nō eas, ⌊sicut & illi⌋ ingrati ⌊cō Nume.11.
cupierūt⌋ in deserto, dicētes: Quis dabit nobis ad vescēdū carnes? Et alibi: Est ne deus in Exod.17
nobis, an nō? De qbus ait Psal. Tentauerūt deū in cordib9 suis, vt peterēt escas aīabus suis Psalm̄.77
⌊neq; idololatræ efficiamini, sicut quidā ex ipsis⌋ facti sunt, vitulū aureū adorātes ⌊quēad
modū scriptū est⌋ in Exo. ⌊Sedit pp̄lus⌋. i. pars populi ⌊mādu care & bibere⌋. i. ad ves- Exodi.32.
cendū corā simulachro ad eius honorē, ⌊& surrexerūt ludere⌋. i. choros ducere, & ido-
lū adorare, dicētes: Isti sunt dij tui Israel. Quorū vtrūq; puerile & stultū est. ⌊Neq; forni Ibidem
cemur⌋ corporaliter, ⌊sicut q̄dā ex ipsis fornicati sunt⌋ cū mulierib9 Madianitis, ⌊& ce-
ciderūt⌋. i. occisa sunt ⌊vna die vigintitria millia.⌋ In Num̄. dicit, vigintiq̄tuor millia, Nume.25
sed nūerus minor nō excludit maiorē. Occisi sunt āt fornicatores isti, ab alijs filijs Israel,
Mose pcipiente, & ob hāc culpā iussi sunt principes suspēdi. Phinees q̄q; psodit Zābri du Ibidem
cē filiorū Simeonis, & Cosbi filiā nobilissimi principis Madianitarū in locis genitalibus, q̄
facto, cessauit plaga à populo, ⌊neq; tentem9 Christū,⌋ q̄rēdo experimētū sapiæ vel po-
tētiæ eius, ⌊sicut q̄dā eorū tētauerūt⌋ Christū, scdm eius diuinitatē. Tentādo em̄ deū ten
tauerunt quālibet diuinā psonā. Vñ dñs dixit ad Mosen: Tentauerūt me iā p decē vices: Nume.14.
Porro psona Chr̄i æterna est, imo Iesus Chr̄s æternus est, cū sit verus deus, supponit em̄
diuinā psonā. Ad q̄d insinuādū, Iudas ait in sua canonica: Iesus pp̄lm saluās de terra Ae- Iudæ.b
gypti. Scdo eos q nō crediderunt pdidit, ⌊& à serpentib9 perierūt.⌋ Misit em̄ in eos dñs Nume.21.
ignitos serpētes, à qbus occisi sunt multi, donec erectus ē serpēs æneus, ad cui9 aspectū sa- Nume.14.
nabant, vt legit in Num̄. ⌊Neq; murmurraueritis⌋ cōtra supiores aut pximos vr̄os cū in-
crepāt vos, vel aliq̄d aduersitatis accidit vobis, ⌊sicut quidā eorū murmurauerūt⌋ cōtra
[illegible] deum

dcū & Moſen, quēadmodū ſcriptū eſt: Vociferās oīs turba fleuit, & murmurati ſunt con
tra Moſen, dicētes: Vtinā pereamus, & nō inducat nos dn̄s in terram hāc. Vñ ſaluator in D
Matth. 20 euāgelio loquēs Iudæis: Murmuratores (inq) filij murmuratorū, ⌊& perierūt⌋ .i. in deſer
Lucæ.5 to occiſi ſunt, ⌊ab exterminatore⌋ .i. angelo q eos extra fines terræ promiſſionis pcuſſit.
Nume.14 Dixit em̄ dn̄s: Oēs q murmuraſtis cōtra me, no intrabitis terrā hanc, ſed in deſerto iace
Exodi.23 būt cadauera vr̄a. Per angelos em̄ exercuit deus vltiōes ſuas interdū. De hoc extermina
Exodi.33 tore angelo dn̄s ait: Ecce mitto angelū meū qui pcedat te, obſerua eū, qa nō dimittet cū
peccaueris. ⌊Hæc aūt oīa⌋ .ſ. iſta tormēta, ⌊in figura⌋ in typica ſignificatiōe, ⌊cōtinge
bāt illis,⌋ vc; ad ſignificādū, q talia, vel maiora fiēt nobis, ſi peccauerim⁹ ſicut illi, ⌊ſcri
pta ſunt aūt ad correctionē noſtrā,⌋ qtenus exēplo dānatiōis illorū territi, emēdemus vi
Prouer.19 tā noſtrā. Felix em̄ quē faciūt aliena dāna peritū. Propter qd ait ſcriptura: Peſtilēte flagel
lato, ſtult⁹ ſapiētior erit. Itaq; ſcripta ſunt ppter nos, ⌊in qs fines ſeculorū⌋ .i. vltima tpa
mūdanarū gnationū, durationū ſeu viciſſitudinū ⌊deuenerūt.⌋ Peruenit i nos vltima ætas
1.Johan.2 mūdi, de q ait Iohā. Filioli, nouiſſima hora ē. Pręterea aduertēdū, q (iuxta doctrinā diui
ni ac magni Diony.) ſtatus eccleſiæ medius ē inter ſtatū ſynagogæ & ſtatū pr̄iæ. Sicut er
go q gerunt in eccleſia, figura ſunt eorū q agunt in patria, ſic ea q acciderūt in ſynagoga,
figura erāt eorū q fiūt in eccleſia. Imo ſtatus & pplus Iudaicus, figura erāt ſtatus & popu
li Chr̄iani. Idcirco oīa in figura cōtingebāt illis. ⌊Itaq; q ſe exiſtimat ſtare⌋ in deo p cha
ritatē & opa virtuoſa ⌊videat ne cadat⌋ .i. ſolicite caueat, ne peccādo grām pdat. Nemo
Eccles.9 ergo ſecurus ſit, qa in medio laqorū verſamur. Dicit aūt, exiſtimat, qa hō ignorat an di E
Job.9 gnus ſit amore, an odio. Propter qd Iob: Etiā ſi ſimplex (inquit) fuero, hoc ipm ignorabit
aīa mea. ⌊Tētatio vos nō apprehēdat⌋ .i. in vobis nō ſit, ⌊niſi hūana,⌋ q eſt de pc̄tis nō
nimis enormib⁹, nō diabolica. Tētatio vos nō apphēdat .i. nō capiat, nō vincat, nō ad cō
Matth.6. ſenſum inducat, iuxta quē ſenſum oram⁹, Et ne nos inducas in tētationē. Niſi hūana .i. le
1.Johan.1. nis & trāſitoria .ſ. inclinādo ad venialia, ſine qbus agi nō pt hęc fragilis vita. Hoc dicit nō
hortādo, vel licētiā dādo vt venialr peccem⁹, ſed nō prohibēdo qa vitari nō pt. Nā licet
poſſim⁹ vitare ſingula venialia, nō tn̄ oīa ppter fomitis corruptionē & nimiā noſtrā fra
gilitatē. Tētatiōib⁹ ergo mortiferis viril̄r reſiſtam⁹, qd vtiq; deo auxiliāte valem⁹. Subdit
em̄. ⌊Fidelis aūt deus (eſt) q nō patiet vos tētari⌋ .i. impugnari à dęmone vel malis hoīb⁹
⌊ſupra id qd poteſtis⌋ .i. vltra vires. Tūc em̄ nō peccarem⁹ ſi vinceremur, ⌊ſed faciat cū
tētatiōe etiā prouētuū⌋ .i. ſpūalē profectū, dādo grām reſiſtēdi, ⌊vt poſſitis ſuſtinere⌋ .i.
p patiētiā pualere. Tētatio ergo paſſiua nō eſt in ſe mala vel fugiēda, niſi forte impfectis,
1.Timo.2 cū ſit virtutis exercitiū, atq; materia triūphādi. Nullus em̄ coronat, niſi q legitime certa
Jacobi.1 uerit. Nā & Iaco. ait: Oē gaudiū exiſtimate frēs, cū in diuerſas tētatiōes incideritis. Prop
Psal.25 ter qd ait & ppheta regius: Proba me dn̄e, & tēta me. Et Iudith: Qui tētatiōes nō ſuſce
Judith.8 perūt i timore dn̄i & i patiētia exterminati ſunt. ⌊Propter qd⌋ .i. ppter rōnes iā memo
Esaiæ.1. ratas, ⌊chariſſimi mihi, fugite⌋ mēte & corpe, ⌊ab idolorū cultura⌋ q ad diabolicā ptinet
Ezechi.6 tētationē. ⌊Vt prudētib⁹⌋ .i. rōnē actuū hūanorū ſciētib⁹ ⌊loqr.⌋ ¶ Poſt hęc ponit rōnē
fugiēdi idololatriā, vc; qm̄ corpus & ſanguinē Chr̄i accipim⁹. ⌊Vos ipſi iudicate⌋ .i. verū
Matth.26. eē diſcernite, diligēter peſando ⌊qd dico⌋ videlicet. ⌊Calix bn̄dictiōis⌋ .i. cōtentū in ca F
Marc.14 lice, vtpote ſanguis Chr̄i, p quē ſanguinē bn̄dicimur .i. dona grārū cōſeqmur, ⌊cui⌋ cali
Luc.22 ci ſeu ſanguini ⌊bn̄dicim⁹⌋ .i. quē cōſecram⁹, eū p plationē ſacrorū verborū à nobis con
uertit vinū in ſanguinē Chr̄i, ⌊nōne cōicatio ſanguinis Chr̄i eſt?⌋ .i. nōne veraciter ē ſan
guis Chr̄i nobis cōicatus ſeu datus, faciēſq; nos cōionē habere cū Chr̄o, incorporando
nos ei, & faciēdo nos participes meriti ſuæ effuſiōis? Et panis quē frāgim⁹ .i. corp⁹ Chr̄i
cōſecratū ex pane, quē panē cōſecratū, cuius dimēſiones ſeu ſpēs frāgimus, porrigēdo eū
fidelib⁹, ⌊nōne participatio corpis Chr̄i eſt?⌋ .i. nōne vtiq; ē corpus Chr̄i vere acceptū
à nobis, faciēs nos vnū cū Chr̄o? q ait: Qui māducat meā carnē & bibit meū ſanguinē, in
me manet, & ego in eo. ⌊Qm̄ vnus panis⌋ p proprietatē, ⌊& vnū corpus⌋ myſticū vnita
Iohan.6 te fidei, ſpei & charitatis, cuius corpis caput eſt Chr̄s, ⌊multi ſumus,⌋ vc; ⌊oēs q de vno
Ephe.1 pane, & de vno calice participamus⌋ .i. de ſingulari & vero corpe & ſanguine Chr̄i refi
cimur, & ſacramētū tātū digne recipim⁹. Oēs em̄ mutamur in Chr̄m, & p charitatē trāſ
formamur in ipm. Dicimur aūt ſcd̄m typicā rationē vnus panis, vnūq; corpus. Qm̄ ſicut
1.Iohan. 4 panis ex multis granis, & vnū corpus ex multis mēbris cōponitur, ita eccleſia ex multis p
ſonis fideliū, charitate vniente, efficit. Quod aūt fideles p ſacrā cōmunionem participes
Heb.13. ſint corpis & ſanguinis Chr̄i, oſtēdit apl̄us p id qd fiebat in lege. ⌊Videte Iſrael ſcd̄m car
nē⌋ .i. carnalē ppl̄m Iudæorū cōſiderate pro tpe veteris teſt. ⌊Nōne q edunt hoſtias⌋ .i.
Nume.5 ſacerdotes & leuitæ ſacrificia tēpli māducātes, ⌊participes ſunt altaris?⌋ .i. eorū q in alta
Ib.6 ri offerunt? Sunt vtiq;. Ita q ſacramētū eucharistiæ ſumūt, Chriſti participes efficiuntur.
1.Petri.4 ⌊Quid ergo? dico⌋ .i. cū idolorū culturā & eſum ſacrificiorū, q idolis offerunt, prohibeo,
1.Cor.8 quid dicere videor? An hoc ⌊qd idolis immolatū ſit aliqd, aut q idolū ſit aliqd?⌋ Qua
ſi dicat, Hoc nō dico. Dixi em̄ ſupra, q idolū nihil ſit, Nūc tn̄ prohibēdo culturā idolorū

A videor dicere, ꝙ idolū aliquid ſit, ꝙd tñ nō dico. Queadmodū ergo nihil eſt, quantū ad id ꝙd eſſe
putatur, vt dictū eſt plenius: ſic ei nihil offert ſecundū veritatē. Qm̄ idolū nō eſt id, cui idolola-
træ ſacrificare intendūt. Intendūt em̄ ſacrificare rei viuenti, vel imagini rei diuinæ ac viuæ. Ido- 2.Cor.6
lum aūt nō eſt animatū, nec imago rei diuinæ, ſed miſeræ, vel ſaltem rei non colēdæ. Ideo ſubdi
tur. ⌊Sed q̄ immolāt gentes⌋ idololatræ, ⌊dæmonijs immolāt⌋ qui morātur atq; reſpondent
in idolis, qbus & placet immolatio talis, ⌊& non deo⌋ vero, nec dijs propter excellentiam gr̄æ Pſal.95
dictis. Vnde & ſcriptū eſt: Oēs dij gentiū dæmonia. ⌊Nolo aūt vos ſocios fieri dæmonio℞⌋ .i. Apoc.2
nolo vt idolis ſacrificādo, vel idolothyta manducando in veneratione idolo℞, vel cū ſcandalo
fratrū infirmo℞, cōmunionē cū dæmonibus habeatis. Secundū Auguſtinū, ad hoc genus impię
ſocietatis pertinēt cōſultationes & pacta ꝗdā ſignificationū cū dæmonibus fœderata, vt moli-
mina artiū magica℞, aruſpicū & augu℞ atq; ligaturæ & remedia q̄ fiunt in ꝑcantationibus in
quibuſdā notis, vel rebus ſuſpendēdis vel illigādis. ⌊Nō poteſtis calicē dn̄i bibere⌋ .i. ſanguinē 2.Cor.6
Chriſti digne accipere, ⌊& calicē dæmonio℞⌋ .i. libamina idolis immolata, ſecundū modū ex- Leui.17
preſſum. ⌊Nō poteſtis menſæ dn̄i participes eſſe⌋ .i. corpus dn̄i ſalubriter ſumere, ⌊& menſæ 2.Cor.6
dæmonio℞⌋ eſcas idolis immolatas indiſcrete edendo. Tantū eſt dicere, Nō poteſtis deo vni-
ri & dæmoni. Quæ em̄ conuētio luci ad tenebras? ¶ Deinde Aplus in perſona Corinthio℞ lo- 1 Eſdr. 9
quens, vel ſe eis cōnumerās (quō Eſdras & Daniel annumerāt ſe iniuſtis Iudæis, cum orant pro Dani.9
illis) ſubiunxit. ⌊An æmulamur dn̄m⌋ .i. hoc ſequit̄, ꝙ deū ad iracundiā prouocam⁹, & eius glo
riæ inuidemus: idū ad eius iniuriā idolothyta edimus, cum ſcandalo infirmo℞, vel in reuerentia
B idolo℞. Et mi℞, ꝙ hoc agere audeamus. Quia, ⌊nūquid fortiores illo ſumus?⌋ vt poſſimus ei
reſiſtere vel nocere? Vel loquit̄ Aplus in propria & alio℞ prędicato℞ perſona, vt ſit ſenſus, An Iob.36
æmulamur dn̄m .i. nunqd exceſſiue & inordinate pro deo afficimur, & eius honorē defendim⁹,
prohibēdo idololatriā quaſi deo nociuā atq; pęnalē? Quidā em̄ habēt zelū dei, ſed nō ſecūdum Roma.10
ſcientiā. Et probat ꝙ nō, qa nō ſumus fortiores deo, cū ipſe oīpotens ſit, potēs ſuā vlciſci iniu- Gene.17
riam. Idcirco nō oportet nos inordinate zelari pro eo, ſed ordinato affectu hęc dicimus. ⌊Oia
mihi licēt⌋ .i. oēs cibi eſui apti licite à me comedi pn̄t, ꝗtū eſt ex parte cibo℞ & euangelicæ le-
gis, q̄ cibos nō diſcernit nec reprobat, ⌊ſed nō oia⌋ cibaria ⌊expediūt⌋ ſaluti aīę meę. Malū em̄ Roma.14
eſt homini q per offendiculū comedit. ⌊Oia mihi licēt⌋ ſecundū ſenſum pr̄actū, ⌊ſed non oia
ædificāt⌋ proximos. Mādueatio nāq; idolothyto℞ ſcādalizat infirmos. ⌊Nemo ꝙd ſuum eſt
ꝗrat⌋ .i. priuatū bonū & propriū cōmodū tantū, ⌊ſed ꝙd alterius⌋ .i. bonū cōmune, ſeu bonum
diuinū finalr̄. Ordinatio tñ charitatis reqrit, vt vnuſqſq; ſibijpſi primo prouideat in neceſſarijs
propriāq; in primis operet̄ ſalutē. Qui em̄ ſibi nequā eſt, cui bonus erit? ⌊Oē ꝙd in macello Lucæ.10.
venit⌋ .i. venundat̄, ⌊māducate⌋ ſi placet, & ſpeciale nihil impediat. ſ. votū ſeu profeſſio, ⌊nihil Eccl.14.
interrogātes⌋ de eſca illa venali quō ſit adducta, vel q̄ fine vendat̄. Et hoc ⌊ꝑpter conſciam⌋
infirmi aſtātis, ne oriat̄ ei occaſio ſcādali, ſi viderit te māducare, ꝙd pro idololatria exercēda ve
nale proponit̄. ⌊Dn̄i em̄ eſt terra & plenitudo eius⌋ .i. oīa iſta q̄ verſant̄ in terra, dei ſunt tanq̄ Pſal.23
C creatoris, ideo mūda ſunt & comedi poſſunt, ſi apta ſint cōplexioni humanę. ⌊Si qs vocat vos Acto℞.10.
infideliū ad cęnā⌋ ſeu prādiū, ⌊& vultis ire, omne⌋ alimentū ⌊ꝙd vobis apponit̄⌋ ab infideli
hoſpite ⌊māducate⌋ ſi nō ſponte obligaſtis vos ad aliquā abſtinētiā ſpecialē propter dei amo-
rem, ⌊nihil interrogātes⌋ de q̄litate cibi, an ſit idolis immolatus, an non, ⌊propter conſciām⌋
infirmo℞ ꝓſeruādā à ſcādalo. ⌊Si qs aūt dixerit, hoc immolatū eſt idolis, nolite māducare, ꝑ- Roma.14
pter illū q indicauit⌋ hoc eſſe idolothytū, ne arbitret̄ te illud māducare ſub idoli veneratiōe. Et
ſi infidelis eſt, glorier̄ in ſua ſupſtitione, & cōfirmet̄ in ſuo errore, vidēs te libēter accipere ſacri-
ficia idolo℞, ⌊& ꝑpter cōſciam⌋ cuſtodiēdā à vitio. ⌊Cōſciam aūt dico nō tuā⌋ o frater do-
cte, q ſcis oīa mūda eē & licita, ⌊ſed alterius⌋ puta infirmi, ne ſcādalizet̄. Cauēdus eſt itaq; eſus
idolothyti ad vitandū malū infirmi. Cuius rō ſubdit̄. ⌊Vt qd em̄ libertas mea⌋ .i. comeſtio ſeu
ptās mea libera, q̄tum ad vſum cibo℞ ⌊iudicatur⌋ .i. reprehēditur & pœna digna efficit̄, ⌊ab
aliena conſcia⌋ .i. à cōſcientia infirmi, q ſcādalizat̄ in mea libertate: & ita cū pc̄tō facio, ꝙd alias
ſine pc̄tō licite facerē. Ne ergo dānabilis fiam, vitādū eſt idolothytū corā infirmo in fide. ⌊Si
ego cū gr̄a⌋ .i. grās referēs deo, ⌊ꝑcipio⌋ .i. cibū recipio, ⌊qd blaſphemor?⌋ .i. cur ſic ago vt
ab infirmis ac imperitis dicar idololatriā colere māducādo idolothyta, ⌊pro eo ꝙ grās ago?⌋ 1.Timot.4.
.i. cū ego nō comedā illud in idolo℞ honorē, ſed cū gr̄a℞ actione. Ne ergo ita blaſphemer, nō Coloſſ.3
debeo idolothytis veſci corā imperitis. ¶ Ex his infert aplus ſaluberrimū documētū. ⌊Siue er-
go manducatis, ſiue bibitis, vel aliud qd facitis⌋ in exercitatiōe corpali aut ſpūali ⌊oīa in gl̄am
dei facite⌋ .i. ad dei honorē finalr̄ ordinate, eiuſq; laudē & glorificationē ſemp intendite, actu
vel habitu, videlicet vt poſſitis eius venerationi, dilectiōi & contēplationi inſiſtere. Oia quippe Prouer.16
propter ſeipſm operatus eſt dn̄s, & glorificātes ſe glorificat. Vnde ſicut oīa bona fontalr̄ ab eo Prouer.8
profluxerūt: ita ad eius honorē, laudē & gloriā ſunt referēda. Propter ꝙd ait propheta: Nō no- 1.Reg.2
bis dn̄e nō nobis, ſed nomini tuo da gloriā. Hoc eſt ergo documentū q̄tum ad deū. Quod qui Pſal.113.
implet, in omni actu, imo & dormiendo meret̄, ſaltē propter ꝑcedentē ſpūalem intentionem.

Dormit eñi vt vigilare valeat in diuinis.⌊Deinde ponitur documentum q̃tum ad proximos. D
Iacobi.3. ⌊Sine offensione estote Iudæis⌋in Iudaismo manẽtibus,⌊& gẽtib⁹⌋ vt sic alliciant ad fidem,
nec detur eis occasio blasphemandi,⌊& ecclesiæ dei⌋ maxime q̃tum ad pusillos, vt neminem
offendatis,dũmodo licite fieri possit,⌊sicut & ego p oĩa⌋.i.in cũctis factis & verbis meis,⌊oĩ-
Galat.1 bus placeo.⌋Huic videt cõtrariũ,q̃d alibi dicit aplus:Si hoĩbus placerẽ,Christi seruus nõ eẽm.
Psal.52. Cui cõsonat & illud in psal.Deus dissipauit ossa eoꝝ,q hominib⁹ placent,confusi sunt,qm̃ deus
spreuit eos.Et respondendũ,q̃d istæ authoritates loquunt de hominibus, q̃tum ad cõmunem
Gene.8. & solitã imperfectionẽ eoꝝ,secundũ quam sensus & cogitatio cordis humani proni sunt in ma
1.Cor.1 lum.Iuxta quẽ modũ dictũ est ante:Cũ vnus dicit,ego quidẽ sum Pauli:alius,ego aũt Apollo,
nonne hoĩes estis?Nũc vero loquit apostolus de hoĩbus secundũ verã & plenã pfectionem ip
Roma.15 sorum,inquantũ sunt rationales,rationis iudiciũ assequentes,vt sit sensus:Oĩbus placeo.i.cũ-
ctis hominibus rationabiliter agentibus,q rectæ rõnis sequunt censuram.Cur aũt istis placeat,
subditur:⌊Non q̃rens q̃d mihi vtile est⌋tantũ,vel non sub ea ratione qua mihi vtile est,⌊sed
q̃d multis⌋ Quærebat eñi apostolus cõuersionem,& spiritualem locupletationẽ vniuersorum,
⌊vt salui fiant⌋.i.sortiendo vitam æternam,quæ est beatitudo nostra atq; saluatio.

¶Expositio cap.XI.s.Imitatores mei estote. Art. XI.

Roma.14 MOdo hortatus est Apostolus Corinthios,vt oĩa sua ad dei gloriã ordinẽt,nulliq;
hominũ offendiculũ præbeãt.Vt ergo hoc agant,proponit seipm̃ eis in exemplũ.
De alijs q̃q; diuersis materijs,documẽtis, & notabilibus tractat in p̃senti capitulo, E
2.Thess.3. sicut patebit.Ait enim.⌊Imitatores mei estote⌋ credẽdo,sperãdo,amando & ope
eando,⌊sicut & ego Chr̃i⌋ imitator sum,eius testimonijs credẽdo,eius consilijs acquiescendo,
eius p̃ceptis obtẽperando.⌊Laudo aũt vos fratres⌋ de hoc.s.⌊q per oĩa⌋.i.perfecte & in om
bus,⌊mei memores estis⌋recolendo verba & opera mea,⌊& sicut tradidi vobis p̃cepta mea⌋
ita⌊tenetis⌋.i.impletis ea.Si hoc referat ad pfectiores inter Corinthios,de q̃bus iam dixit a-
1.Cor.1 postolus:Gratias ago deo,q in oĩbus diuites facti estis in illo.Et item:Si mundus iudicabit in
vobis,&c.tũc intelligendũ est assertiue dictũ.Si vero referat ad infirmos & imperfectos,de q-
bus cõsequenter dicet,intelligendũ erit ironice.i.à sensu cõtrario.Et ita exponit glossator.Co-
rinthij eñi obliti erãt apostolicæ authoritatis Pauli,nec eius p̃cepta seu monita seruauerũt,pro-
pter cõtentionẽ suã ad inuicẽ.Vnde nũc quasi nouiter proponit eis documẽta & iussa,dicẽdo.
Ephe.5 ⌊Volo aũt vos scire,q omni viri caput est Chr̃s⌋.i.principiũ influxiuũ & effectiuũ,⌊caput
aũt⌋.i.principiũ rector,& dñs,⌊mulieris est vir⌋ q a de costa viri fœmina facta est.Cui dicit:
Gene.2. Sub viri potestate eris,& ipse dñabitur tui,⌊caput vero⌋.i.fontale principium ⌊Christi⌋ est
Gene.3. ⌊deus⌋ vt autẽ hæc plenius intelligant,pensandũ est,q Chr̃s secundũ vtrãq; naturã caput est
omniũ electoꝝ,etiã angeloꝝ.Quia vt deus,creator est omnium,& vnus cũ patre dator omnis
Iohan.5 perfectiõis & gratiæ.Quæcũq; eñi facit pater,hæc & filius similiter facit.Sed vt hõ,dicit caput
oĩs viri,ad similitudinẽ capitis naturalis.Primo,rõne suæ perfectionis.Sicut eñi in capite vi- F
gent oẽs sensus,in mẽbris vero reliquis nõ inuenit nisi tactus:sic in Chr̃o erat plenitudo omniũ
Iohã.1. gratiaꝝ,in alijs vero est gra ti particularis.Propter q̃d dicit Iohãnes:Nõ ad mensurã dat deus
Galat.4. spm̃.s.homini Christo.Secundo rõne suæ excellẽtiæ,q a vt caput eminet mẽbris,sic Chr̃s ele
ctis.Prælatus est eñi angelis atq; hominibus.Tertio,rõne suæ influentiæ,quẽadmodum rñi ca
put influit mẽbris vitã & motũ naturalẽ,sic Chr̃s influit nobis vitã & motũ supnaturalẽ.Dicit
Iohan.3 enim Iohannes:De plenitudine eius accepimus oẽs.Chr̃s aũt vt deus, influit authoritatiue:sed
Iohan.11 vt hõ,influit sicut instrumentũ deitati hypostaticæ copulatũ in verbo.Quarto,rõne cõnatura-
Ephe.4.5 litatis.Sicut eñi caput cõnaturale est mẽbris,sic Chr̃s hoĩbus,q̃ꝝ naturã assumpsit.Porro per
hoc q dicit Chr̃s caput viri,& vir caput mulieris,nõ est intelligendũ,q Chr̃s non sit caput
mulieris(est enim vtroq; modo caput mulieris,sicut & viri)sed hæc p quandã coaptationem
& cõuenientiã intelligẽda sunt,qm̃ magis cõuenit vir cũ Christo,q̃ mulier.Deus aũt pater di-
citur caput.i.generatiuũ principium Christi,secundũ eius diuinitatẽ.Sed deus trinitas est caput
.i.causa,rector & dñs Christi,secundum assumptã humanitatem.Videtur tamen satis impro-
Iohan.1. prie pater dici caput Christi,secundũ eius diuinitatẽ,cum nõ sit perfectior, dignior vel excellẽ-
1.Iohan.4 tior vnigenito filio suo.⌊Omnis vir orans aut prophetãs⌋.i.scripturas diuinitus reuelatas a-
Ibidem. lijs referans,⌊velato⌋.i.cooperto⌊capite deturpat caput suũ⌋.i.incõuenienter se habet circa
capitis dispositionẽ,talesq; actus indecenter exercet.Intelligendum est de oratione & prophe
tatione publica & solenni,non priuata atq; secreta.Sicut cũ aliquis orat in persona ecclesiæ, vel
in ecclesia scripturas solẽniter recitat,vt legens euãgelium siue epistolam.Velamen nãq; est si-
gnum subiectionis.Cũ ergo vir nõ sit sub fœmina,sed immediate sub deo,nõ debet capite ve-
33.q.5.ca. lato actus exercere p̃dictos.⌊Omnis aũt mulier orans⌋deum⌊aut prophetans⌋modo p̃dicto
hæc imago ⌊non velato capite,deturpat caput suũ⌋.i.inhoneste se habet.Quãuis aũt apostolus nõ pmisit
1.Timo.2. mulierẽ docere(q̃d hic vocat prophetare)videlicet publice & solenniter coram omni multitu-
dine,non tamẽ prohibuit mulieres docere in suis conuentibus.⌊Vnum est eñi⌋.i.tã indecẽs
est mu-

A est mulierem orare aut prophetare capite non velato, ⌊ac si decaluetur⌋ id est, crines ei abscindantur omnino. ⌊Nā si nō velatur mulier⌋ .i. si artificiale velamen ferre cōtemnit, ⌊& tondeatur⌋ .i. in gyro radatur, & naturale velamen abijciat. Quasi dicat: Alterū fieri est necesse, videlicet, vt si non velit velari, decaluet aut tondeatur, quorū vtrūq; mulieres abhorrent. Ratio autem velatiōis mulierū est, q͞a subiectæ sunt viris, & q͞a inter Christū & eas mediant viri. Veruntamen sanctimoniales tondētur, q͞m Christo immediate desponsantur, atq; à viri subiectione eripiuntur. ⌊Si⌋ pro quia ⌊vero turpe est mulieri⌋ secundū communē legē, ⌊tonderi aut decaluari, velet caput suū,⌋ in signum p̄dictæ subiectionis ac mediationis. ⌊Vir quidē non debet velare caput suum⌋ dum orat aut prophetat modo p̄dicto. Vel simpliciter nō debet velare caput suum, velamine totum caput obuoluente. Quo antiquitus vtebantur aliqui viri, q̄d est pene simile velamini mulierū. De tali enim velamine exponit glossa hunc locum, ⌊q͞m imago & gloria est dei⌋ imago dei attenditur in homine, vel quātum ad essentialia, atq; interna hominis. s. penes vires naturales, quæ sunt memoria, intellectus, volūtas, quibus homo capax est dei, & ita vir & mulier simili modo dicuntur imago & gloria dei, vel potius ad imaginē dei formati. Perfectio quippe specifica cōsistit in indiuisibili, sicut & species numerorū. Secundo attenditur imago dei in homine quantum ad accidentalia, vt sicuti deus ponit res in esse naturali, ita homo ponit eas in esse intelligibili. Et sicut deus est totus in toto vniuerso, & totus in qualibet parte eius, sic anima hominis est tota in toto corpore hominis, & tota in qualibet parte ipsius. Et quantū

33.q.5. ca. mulier. Acto.18 33.q.5 ca. mulier 33.q.5 .ca. hęc imago 33.q.5 .ca. hęc imago C. nec ille 33.q.3

B ad hoc, vir potius appellatur, & est imago & gloria dei, quam mulier. Primo, q͞m sicut ex vno deo omnia profluxerūt, ita ex vno viro nati sumus omnes homines. Item: Quia in viro magis viget ratio quàm in fœmina, & quoniam præest mulieri. Sic aūt videtur apostolus nunc loqui de imagine. Itaq; vir imago imitatiua est dei, q͞a in eo relucet diuina perfectio per modū cuiusdam eminentiæ. Est quoq; gloria dei, hoc est, gloriosum plasma illius, & quia diuinam maiestatem clarius representat. ⌊Mulier autem gloria est viri⌋ hoc est, honorificentia eius, q͞a de costa viri formata, & ei subiecta est. ⌊Nō enim ex muliere formatus est vir⌋ primus. s. Adam ⌊sed mulier⌋ videlicet Eua ⌊ex viro⌋ formata est. Vnde Adam. Hæc, inquit, vocabitur virago, quia de viro sumpta est. ¶ Adhuc autem probat apostolus, q͞p mulier sit gloria viri, quia propter virū producta est. ⌊Etenim non est creatus vir propter mulierem⌋ .i. in subsidium Euæ. Nam ante eam creatus est, ⌊sed mulier⌋ prima ⌊propter virum⌋ prothoplastum, id est, in adiutorium Adæ producta est. Iuxta illud: Faciamus ei adiutoriū simile sibi. Sic ergo vir est quodammodo finis mulieris & dignior ea, ita quod eius perfectio representatur in fœmina, sicut perfectio dei representatur in viro. Aduertendum est quoq; q͞p gloria distingui potest in gloriam glorificātem & glorificatam. Loquendo ergo de gloria glorificante, deus est gloria viri, & etiam mulieris. Iuxta illud: Tu aūt domine susceptor meus es, gloria mea, & exaltans caput meum. Sic q̄q; vir dici potest gloria mulieris, potius quàm econtrario. Est enim rector atq; perfectio eius. Pro

Gene.1 Gene.2 Gene.2 Gene.2 Psal.3

C pter quod ait Archiapostolus in prima sua canonica: Viri similiter cohabitantes secundū scientiam, infirmiori vasculo muliebri impartientes honorem, tanq̄ & cohæredibus gratiæ. ¶ Insuper ponit apostolus, aliam rationem velationis mulierum ⌊Ideo⌋ .s. quia propter virum creata est, ⌊debet mulier velamen habere super caput suum, & propter angelos⌋ .i. propter reuerentiam angelorum (qui frequenter nobiscum sunt) in quorū conspectu velanda est mulier sicut & coram deo, vt profiteatur vbiq; sui subiectionem. Possunt autem angeli hoc loco intelligi spūs illi cœlestes, de quibus dicitur: In conspectu angelorum psallam tibi. Vel, sacerdotes, qui angeli nominātur. Primo, propter ampliorem scientiam diuinorū. Secundo, propter annūtiationem mandatorū cœlestium. Tertio, propter munditiam castitatis. Quarto, propter custodiam dn̄ici gregis. Verior aūt ratio est, quæ ex verbis Dionysii sumitur. Infimum enim superioris ordinis, & supremū ordinis inferioris, magnam habent conuenientiam in natura & nomine. Vnde angeli primæ Hierarchiæ à calore amoris nomē sortiti sunt, q͞m Cherubin nūcupantur, eo q͞p immediate sequātur spiritū sanctum, qui est amor & ignis. Quoniam ergo angelus, stricte loquendo, proprium nomen est spirituum infimi chori, sacerdotes qui supremi sunt in ecclesiastica hierarchia, angeli dicti sunt. Propter q̄d scriptum est: Labia sacerdotis custodiunt sciētiam, & legē ex ore eius requirēt, q͞a angelus dn̄i exercituum est. Propter hos angelos etiā ideo velandæ sunt mulieres, ne ex earū aspectu prouocentur ad concupiscentiam vitiosam. ¶ Ne autem ex p̄inductis q̄s putet fœminam nō esse viro æqualē quantū ad gratiæ & gloriæ consecutionē adiecit apostolus: ⌊Veruntamen neq; vir sine muliere, neq; mulier sine viro⌋ esse potest in successu generationis humanæ, hoc est, vterq; sexus ad generationem requiritur, ⌊in domino⌋ id est, secundum generationem diuinam, qua deus ex viro & fœmina vniuersos producit, qui etiā virum & fœminam in statu innocentiæ copulauit. Vel hoc loco dicitur, q͞m sexus vterq; in deo est p̄ gratiā vitæ, & gloriā patriæ, ⌊Nā sicut mulier de viro⌋ formata est. s. Eua de latere Adæ, ⌊ita & vir per mulierē⌋ .i. cæteri viri generātur ex mulieribus. ⌊Omnia aūt ex deo⌋ mediate vel immediate prodierunt, quoniam ex ipso, per ipsum, & in ipso sunt omnia.

1.Petri.3 Psalm.90 Psal.137 Malac.2 Acto.2 Malac.2 C. nec illud 33.q.5 Gene.2 Roma.11

 ¶ Dein-

¶Deinceps probat Apostolus mulierē esse velandā tempore orationis, per dictamen natura- D
lis rationis. ⌞Vosipsi iudicate⌟, i. discernite & pēsate ꝗd quæro ⌞decet mulierem nō velatā⌟
C. ē ordo. capite ⌞orare dñm?⌟ ꝓsertim in publico. ⌞Nec ipsa natura docet vos⌟, i. naturalis ratio non
33. q. 5 approbat hoc. Vel, natura, i. dispositio, lex, seu proprietas rerū nō testatur hoc condecens esse.
Mulier em̄ naturaliter verecunda est, & inclinationē naturalē habet ad comā nutriendā, s. vt
Ezech. 44 naturali velamine operiat. Ergo & artificiale velamen addendū est ei. ⌞Quod vir quidē si co-
Nume. 6. mam nutriat, ignominia est illi⌟, i. scādalosum est ei hoc facere. Secundū Ambrosiū dicit hoc
Iudic. 13 secūdum legē, quæ prohibet virū habere comam. Veruntamē Nazarei iubebātur esse comati
seu comā nutrire, sed hoc erat propter mysteriū, s. ad insinuādum, ꝙ in veteri testamento oīa
erant velata, quę in nouo testamēto reuelantur, idcirco prohibitio comæ modo nō obligat. In
aliquibus tamē locis fidelium ignominiosum est viro comam nutrire, qa per hoc reputarentur
effœminati & molles. Apostolus autem loquitur secundum cōgruentiā personarū, locorū, ac tē
porū. ⌞Mulier vero si comā nutriat, gloria est illi⌟, i. laudabile, ⌞qm̄ capilli pro velamine dati
C. ē ordo. sunt ei⌟ Mulieres em̄ naturaliter humidæ & dispositæ sunt, ad capitis comā magis ꝗ̄ viri. Id-
33. q. 5 circo natura dedit eis capillos, pro naturali velamine, maxime qm̄ naturaliter cōpetit mulieri eē
2. Timo. 2 pudoratā, & viro subiectam. ⌞Si qs videtur cōtentiosus esse⌟ cōtradicendo nostræ doctrinæ,
De cō. dis. ⌞Nos talem cōsuetudinem nō habemus⌟ videlicet, vt simus contentiosi. Vnde alibi dicit Apo
2. c. nullus stolus: Noli verbis cōtendere. ⌞Neq; ecclesia dei⌟ habet hanc cōsuetudinem cōtendendi. Vel
sic: Nos talem cōsuetudinem nō habemus, hoc est, ego & cæteri Apostoli, atq; fideles ex Iuda-
ismo cōuersi, nō habemus cōsuetudinem talem in orādo vel prophetādo, qualē iste contentio- E
De cō. dis. sus introducere nititur, s. vt oremus aut prophetemus publice atq; solēniter capite cooperto,
1. c. nullus. vel ꝙ mulier nō veletur, neq; ecclesia dei ex gentibus cōgregata, & à nobis cōuersa habet con-
suetudinem talem, idcirco ista respōsio sufficere debet cōtētioso. Vt em̄ Augustinus affirmat,
Dist. 1. c. cō in his in quibus sacra scriptura nil certū diffinit, consuetudo populi dei, & instituta maiorū, pro
suetudo lege habenda sunt. ⌞Hoc aūt ꝓcipio⌟ obseruari quod dixit de velatione capitis, vel ꝗd dicā de
celebratione dñicæ cœnæ. In quorū vtroq; peccauerūt Corinthij, ideo cōtra cōtentiosos vtitur
Apostolus apostolicæ authoritatis ꝓcepto, ⌞nō laudās⌟ imo vituperās vos, ⌞qa nō in melius,
sed in deterius cōuenitis⌟ quia ad ecclesiā causa cōionis cōuenitis nō ordinate, vt decet, sed in-
fructuose & vitiose. Quod patet: ⌞Primū quidē cōuenientibus vobis in ecclesiā⌟ dei ⌞audeo
scissuras eē⌟, i. dissensiones inter vos pro spūalibus donis. Per hoc insinuatur, ꝙ primū vitium
Coloss. 3. Corinthiorū, tēpore cōuentionis eorū in ecclesiā, erat dissensio, ex qua multa vitia nascebantur.
Ephe. 4 Hæc aūt cōgregatio fidelium corporalis in domo dei, nil prodest sine vnione spūali. Qua oim
Matth. 18. voluntates per charitatē nectūtur, ita, vt eadē velint & eadem nolint. ⌞Et ex parte⌟, i. partim
⌞credo⌟ sic esse. Non em̄ credo in omnibus vobis regnare hæc vitia, sed in aliquibus vestrū.
Nec mirum quod sic credo: ⌞Nam oportet hæreses esse⌟ nō necessitate absoluta, sed condi-
tionali. Iuxta quem modum ait saluator: Necesse est, vt veniant scandala. Vel oportet, id est,
vtile est, nō directe & per se, sed accidenter, quoniam deus ex malo elicit multa bona. ¶Vnde
iam subditur, cur oporteat vel expediat hæreses esse, videlicet, ⌞vt qui probati sunt⌟, i. erudi-
ti, ac stabiles in fide, seu approbati à deo, ⌞manifesti fiant in vobis⌟, i. agnoscantur vere fide- F
les, dum non cedunt erroribus, sed inconcussa mente perseuerant in fide, sic quod discernantur
ab alijs. ¶Præterea, multiplex vtilitas prouenit ecclesiæ occasione hæreticorū, videlicet diligē-
tissima scripturarū elucidatio, patientiæ exercitatio, pfectorū coronatio. Multa em̄ ad fidē spe-
ctantia dum ab hæreticis impugnabātur, cōsiderata sunt subtilius, intellecta pspicacius, ꝓdicata
instātius. Fides quoq; diuersis ac nouis miraculis est firmata. ¶Deinde Apostolus increpat Co
4 dist. qn̄ rinthios de inordinata sumptione eucharistiæ, quam quidā eorū sumpserunt inter prandia, q-
& de cons. dam post prandium, arguentes ex hoc quod Chrūs manducātibus discipulis, benedixit panē,
dis. 2. c. lig eumq; tradidit illis, iam celebrato veteri pascha. ⌞Conuenientibus ergo vobis in vnū⌟ in ec-
EPIST. clesiam causa communionis, ⌞iam non est⌟, i. nō contingit ⌞dominicam cœnam manduca-
do. 44. dis. re⌟, i. eucharistiam sumere, quæ in cœna nouissima fuerat instituta. Hoc dicit Apostolus, pri-
e. qn̄, & de mo, quia nō solū conuenerūt causa cōmunicandi, seu etiā epulandi. Secundo, qa nō licuit eis ta
cōs. dis. 2. c. li modo communicare, qm̄ sacramentū istud à ieiunis dūtaxat sumendū est, exceptis infirmis.
liquido. Ideo subditur: ⌞Vnusquisq; em̄⌟ vestrū scissuras habentiū ⌞suam cœnam⌟, i. propria cibaria,
C. liquido, ⌞præsumit⌟, i. parat & secum fert ad ecclesiā ⌞ad manducandū⌟ in ecclesia ante sumptionē
de cō. dis. 3 sacramēti. ⌞Et alius quidē⌟ ex vobis ⌞esurit⌟, s. pauper qui sibi proprios cibos parare non po
tuit, cui etiā nihil affertis de vestris cibarijs, ⌞alius aūt ebrius est⌟, s. diues qui sibi delicate para
uit. Et qa hæc epulatio derogauit honori ecclesiæ, ꝗ̄ consecrata est deo ad cultū diuinū, non ad
epulandū. Idcirco increpat eos apostolus de hoc ꝗd in ecclesia materiali sine necessitate vesce-
bātur. ⌞Nunqd domos nō habetis ad manducandū & bibendum?⌟ Quasi dicat, imo habetis
Matth. 21 domos in quibus talia fieri decet, potius quàm in tēplo, quod est domus orationis. ⌞Aut eccle-
Luc. 19 siam dei contemnitis?⌟ hoc est, inhonoratis, faciendo in templo quod fieri debet in domo.

Vel ec

A Vel ecclesiam dei.i.congregationem pauperum fidelium cõtemnitis? Vnde subiungit
⌊& cõfunditis eos q nõ habent?⌋ cibaria pretiosa, vel sufficientia.s.pauperes.⌊Quid di
cam vobis?⌋ q tam multum erratis, vt vix inueniam qd vobis dici primum oporteat? Iohan. 10
⌊Laudo vos⌋ in qbusdam bonis quæ agitis, & qm fidem tenetis. ⌊In hoc⌋ quod sic fa EPIST.
citis in ecclesia ⌊nõ laudo⌋ vos. Ego eñi accepi à dño⌋.i.ex diuina reuelatione didici,
⌊quod tradidi vobis⌋.i.qd docui vos de fidei institutiõe, & cultu, seu modo sumptionis De cõ.di.2
huius sacramenti, quod etiã nũc resumo & recito vobis, ⌊qm dñs noster Iesus Chrũs in
qua nocte tradebat⌋.i. vespere noctis qua traditus est, captus, ligatus & multiformiter Matth. 26
cruciatus, ⌊accepit panẽ⌋ triticeum & azymũ (quo tunc vtebãtur Iudæi in esu agni pa- Marc.14
schalis) ⌊& grãs agens⌋ deo patri ⌊fregit⌋ panem iam cõsecratũ, hoc est, spẽs vel dimẽ Lucæ. 22
siones panis, nõ corp' cõsecratũ, ⌊& dixit⌋ discipulis: ⌊Accipite & mãducate⌋ quod tra Iohan.6
do ⌊hoc est corpus meũ⌋ Hæc verba proferẽdo cõsecrauit saluator corpus suũ. Sed an Matth.26
semel, an bis protulit verba hæc, & quãdo protulerit verba, qd etiã demonstret prono-
men hoc, & alia pene innumera circa hunc locum, possunt inqri: quæ, qa, super quartũ
sententiaꝶ copiose habent, omitto, ⌊quod pro vobis tradet⌋.i. pro vestra redemptiõe
morti exponet, à patre, à meipso, à Iuda, à Iudæis, diuersimode tñ, vt dictum est; ⌊Hoc fa
cite⌋.i.cõsecrationem huius sacramẽti cõtinuate. Quod ptinet ad sacerdotes dũtaxat.
Vel, hoc facite.i.corpus meũ accipite atq; comedite, ⌊in meã commemorationẽ⌋.i.ad
memoriã actualẽ eximiæ dilectiõis, ac acerbissimæ passiõis meæ, imo & oim beneficioꝶ Psalm.10.
meoꝶ. Quod ptinet ad oẽs fideles. Hoc prædixisse videt Psalmista cum ait: Memoriã fe
cit mirabiliũ suoꝶ misericors & miserator dñs, escam dedit timẽtibus se. ⌊Sir⌋ sicut de Matth.26
acceptiõe panis iam dictum ẽ, ⌊& calicẽ⌋ cum vino quod erat in calice. Chrũs accepit Marc.14
B & sanguinẽ suum cõsecrauit, ⌊postquã cœnauit⌋ hoc est, agno paschali comesto, ⌊di- Lucæ.22
cens: Hic calix⌋.i.cõtentum in calice isto, vcz sanguis meus, q verbis cõsecratiõis prola-
tis cõtinetur in calice ⌊nouum testamẽtum est⌋.i.nouæ promissiõis stabilimẽtum. In ve
teri eñi testamẽto promittebantur bona temporalia & carnalia. In nouo autẽ cœlestia Iohan.6
& ęterna. Vel, nouum testamẽtum.i.nouæ ac euãgelicæ doctrinæ, seu noui testamẽti cõ
firmatiuus, ⌊in meo sanguine⌋.i.virtute & pretio effusionis sanguinis mei. Per effusio-
nem eñi sanguinis Chri, præparata sunt nobis bona cœlestia, & horũ bonoꝶ promissio
stabilitur in fide, & merito sanguinis Chri. Ipsum quoq; nouum testamẽtum in sanguine
Chri ratificatur. Iuxta illud ad Hebræos: Testamẽtum in mortuis cõfirmatum est, ⌊hoc Hebræ.9
facite⌋.i.calicem istum accipite, & potate, ⌊quotiescũq; sumitis⌋ eum ⌊in meam cõme
morationẽ⌋ sicut dictum fuit de corpore. Sciendũ vero, ꝙ licet corpus & sanguis Chri
dicant plr sacramẽta, sicut cñ orat ecclesia: Purificent nos dñe sacra quæ sumpsimus.s.
propter materialẽ diuersitatẽ specieꝶ, sub qbus cõtinent, formalr tñ sunt vnũ sacramen-
tum, loquẽdo de vnitate perfecta & integrali. Nam ad eundẽ finem & actũ cõpletũ ordi De cõ.di.2
nantur, vcz ad spũalem animæ refectionem, in qua reqritur spũalis cibus, spũalisq; potus. in sacro
Et qa hoc sacramentum cibus est animæ, cibum vero oportet essentialr copulari ciban-
do. Idcirco Chrus in sacramento essentialiter continetur. Sub speciebus autem panis est C. de scrip
C corpus Christi directe, videlicet, vt conuersionis. Sanguis vero anima & deitas sunt ibi tura de c.
ex concomitantia naturali, eo ꝙ non sint separata ab inuicem. Simili modo sub specie vi Di 2 c. iter
ni est sanguis directe, corpus autem anima & diuinitas cõcomitanter. ¶Deinceps Apo rat, de con.
stolus quasi exponens verba Chri immediate prædicta, subiecit: ⌊Quotiescũq; eñi man dist. 2
ducabitis panem hunc⌋ hoc est, corpus Chri, quod dr panis per proprietatem, qm alit.
Vnde, ait Saluator: Ego sum panis viuus. Item, qa sub accidentalibus formis panis cõti Iohan.5
netur, ⌊& calicem⌋.i.contentum in calice sanguinem Chri, ⌊bibetis, mortem dñi⌋.i.
Chri passionem, ⌊annuntiabitis⌋ prædicando, cõmemorãdo vel repræsentãdo, ⌊do- De c.d.2.c
nec veniat⌋ iudicare viuos & mortuos, & seculum per ignem in nouissimo die. Constat iterat, de.c.
ergo, ꝙ vsq; ad finẽ mũdi durabit celebratio huius sacri. ⌊Itaq; qcunq;⌋ celebrans, vel di.2.c.iterũ
à sacerdote accipiens, ⌊manducauerit hunc panem⌋ supsubstantialem, salutarem, cœle De c.di.2.c
stem atq; viuificum, ⌊vel biberit calicem⌋.i.sanguinẽ dñi saluatoris, ⌊indigne⌋.i.nõ in & sancta
statu salutis & grẽ, non reuerenter & deuote, non secũdum institutionem Chri, & ordi Matth.26
nationem ecclesiæ. Requiritur eñi in sumptione, & celebratiõe huius superbeatissimi sa Ca. reuera
cramenti actualis deuotio, saltem pro aliqua parte temporis, qm Chrus præcepit hęc fie de cõ.di.2
ri in commemorationem.i.in actualem memoriam suæ passionis & charitatis. Nec du-
bium, qn loquatur de memoria procedente ex charitate, quæ vtiq; memoria nõ est sine C. si nõ æ
actuali deuotiõe, ⌊reus erit corporis & sanguinis dñi⌋.i.sic cõfundetur, dãnabit, & pu- de cõ.di.2
nietur, ac si Chrm occidisset, eiusq; sanguinẽ effudisset. Non tamẽ intelligẽdum est secun C.qa corp9
dum oĩmodã æqualitatẽ, sed scdm magnã silitudinẽ. ¶Præterea aduertendum, ꝙ digni de cõ.di.2
tas sumendi hoc sacrm attendi potest dupliciter: Vno modo ex parte sumentis, & sic pt C.si nõ sunt
homo digne accedere, quando videlicet nõ est sibi cõscius de peccato mortali, ita vt de de cõ.di.2
præte

præteritis doleat, nec peccare mortalr̃ proponat, imo om̃e mortale firmiter vitare intē- D
dit, faciēs q̃d in se ē, & cum actuali deuotiōe mentē suā disponēs. Secundo, ex parte sum
pti, vc3 sacramenti quod sumitur, cuius tanta est dignitas propter vnitam diuinitatem,
vt nullus viator tantæ valeat esse perfectiōis, vt dignus sit ip̄m accipere. Quatuor autem
cōsideranda sunt in om̄i sacrificio, & maxime in celebratiōe sacramenti altaris. Videlicet
qs offert, vt homo, propriam imperfectionē perpendat, cōfiteatur, & corrigat. Cui of-
fert, vt. s. diuinæ maiestatis dignitas cōsideret, & ita cum om̄i reuerētia accedat. Quid of
fert, vt qualitas sacrificij rite pensetur. Huius autē sacrificij tanta est dignitas, vt nō solum
hoīm, sed etiā angelor̃ lingua enarrando deficiat. Et propter q̃d offertur. Si hæc diligē
ter pensentur, inæstimabilis erit fructus sacrosanctæ cōionis, imo experimentalis, & om̄i
admiratiōe dignissimus. ⌊Probet autē seip̄m homo⌋ hoc est, interiora sua studiose scru-
tetur, discutiat, purget, disponat, ⌊& sic de pane illo edat⌋. i. taliter examinatus & prępa
ratus corpus Chr̄i manducet, ⌊& de calice⌋ sanguinē ⌊bibat⌋ In primitiua nãq3 eccle-
sia dabatur hoc sacramentū sub vtraq3 specie. Sed postea ordinatū est, ne detur populo
sub specie vini, propter periculum effusiōnis. ⌊Qui em̄ manducat⌋ corpus ⌊& bibit⌋
sanguinē Chr̄i ⌊indigne⌋ secundū sensum expositum ⌊iudicium⌋ reprobatiōis. i. meri-
tūm æternæ damnatiōis ⌊sibi mãducat & bibit⌋. i. cōicando acq̃rit, q̃a mortalr̃ peccat,
FINIS. ⌊nō dijudicans⌋. i. nō discernens ⌊corpus⌋ & sanguinē ⌊dn̄i⌋. i. illud accipiens intimo
rate & irreuerenter tanq̃ alium cibū. Ecce q̃ terribilr̃ loq̃tur sanctus Ap̄lus, vt nos ab indi
Iohan. 6 gna cōione cohibeat, Chr̄us vero nō minus terribilr̃ intonat, vt nos ab abstinētia cōio-
nis reuocet, dicēs: Nisi manducaueritis carnē filij hoīs, & biberitis eius sanguinē, nō ha- E
1. Iohan. 1 bebitis vitā in vobis. Quid ergo inter has terribiles cōminationes eligendū atq3 agēdum
Prouer. 24 est misero peccatori? Si em̄ dixerimus, q̃a pctm̄ nō habemus, nosip̄os seducimus, p̄ser-
Lucæ. 19 tim cum iustus septies cadat in die, nisi vt seip̄m cum om̄i humilitate disponat, pro viri-
bus, cōfitēdo, satisfaciēdo, vitā quotidie emendādo, Chr̄i beneficia recolendo, & in sola
m̄ia creatoris integra mēte sperādo. ¶ Deniq3 q̃uis bonum sit, interim ab hoc sacramē
to abstinere ex timore & reuerentia, propter propriam imperfectionē, & periculi gra-
uitatem, melius tñ est quotidie accedere ex feruēti amore & amicabili familiaritate atq3
fiducia. Actus em̄ charitatis dignior ē actu timoris. Optimū vero est talr̃ viuere, vt dign9
sit homo q̃tidie sumere, proficiēdo in vera charitate, & p̄ cōsequēs in om̄i virtute, ac do
no sp̄us sancti. Hoc nãq3 est incessabilr̃ cōicare, loquēdo de sp̄uali cōione, qua Paulus pri
mus heremita quotidie cōicauit, q̃ tamē intra centum circiter annos, hoc sacr̄m sacramē
taliter nunq̃ accepit. ⌊Ideo⌋. i. propter irreuerentem sacramenti sumptionē, ⌊sunt inter
vos multi infirmi⌋ corporali languore ⌊& imbecilles⌋. i. pene cōsumpti longa inualitu-
dine, ⌊& dormiūt multi⌋. i. corporalr̃ moriunt̃ in pœnā huius culpæ. Quēadmodū em̄
in veteri testamēto grauiter etiā in p̄senti puniti sunt q̃ statim post legislationē, legē scri
ptam trāsgressi sunt, (vt patet de duobus filijs Aaron, & hoīe colligēte ligna in die sabba-
Leuit. 10 ti, adoratoribus q̃q3 vituli aurei, q̃ oēs occisi sunt) ita in nouo testamēto statim post euan
Num. 15 gelicę legislationē & cōfirmationē dire p̄cussi sunt trāsgressores euāgelicæ legis, vt p3 de
Exod. 32 Anania & Saphyra, & de excōicatis quos dæmon in primitiua ecclesia corporalr̃ affli-
gebat, vt dictum est supra. Sim̄modo cōicantes indigne in primitiua ecclesia frequenter F
Acto. 5 mox vltionē diuinā perpessi sunt. s. longā languoris molestiā, & interdum etiā corpora-
1. Cor. 5 lem interitum. Talia em̄ fiebant ad legis cōfirmationē, & alior̃ terrorem. Facit aūt deus
tales vltiones interdū, vt agnoscat̃ diuina p̄uidētia & iustitia. Interdū vero, vt cōmēdet
nobis diuina m̄ia. ¶ Deinceps ōndit, q̃uō possumus irā atq3 iudiciū dei euadere. ⌊Quod
Psalm. 50 si nosip̄os dijudicaremus⌋. i. nostra pctā cōsideraremus, argueremus, & puniremus, di-
Iob. 13 cētes: Tibi soli peccaui. Et illud B. Iob: Vias meas in cōspectu dei arguam, ⌊nō vtiq3 iudi
Iohā. 3 caremur⌋ iudicio reprobatiōis. (De quo dr̃ in Iohāne: Qui credit in filiū, nō iudicat̃). i.
Naum 1 nō dānaremur, q̃a vt dr̃ per Prophetam, nō cōsurgat duplex tribulatio. Loco cuius alia
trāslatio habet: Nō iudicabit dn̄s bis in idip̄m. Loq̃tur Ap̄lus in p̄sona totius generis hu
mani, cum ip̄e nō esset in isto culpabilis. ¶ Deinceps ponit vtilitatē diuinæ correctiōis.
Iudith. 8 ⌊Cū iudicamur autē à dn̄o⌋ hoc est, per nostros excessus tēporalibus pœnis addicimur
(sicut nunc dictū est de indigne cōicantibus) ⌊corripimur⌋. i. flagello paternę correctio
Hebræ. 12 nis p̄cutimur. Iuxta illud Apocalypsis: Ego quos amo, arguo & castigo. Et Iob: Beatus
Apoca. 3 hō q̃ corripit̃ à dn̄o, ⌊vt nō cū hoc mūdo dānemur⌋. i. ne cū mundanis, & vanis hoībus
Iob, 21 sup̄ quos nō est virga dei, æternalr̃ pereamus. Hoc est q̃d alibi scriptura loq̃tur. Etiā nō
multo t̄pe sinere pctōribus ex s̄nia agere, sed statim vltiōes adhibere, magni b̄n̄ficij ē in-
2. Mach. 6 diciū⌋ Itaq3 fr̄es mei⌋ ne p̄inducta mala vobis cōtingāt ⌊cum cōuenietis⌋ in ecclesiā ma
terialē ⌊ad mãducādum⌋ panē cœlestē, vc3 corpus dn̄icum ⌊inuicē expectate⌋ vt non
Decō di. 2 inchoetur celebratio diuinor̃, nec fideles cōicent, nisi cum omnes conuenerint. ⌊Si q̃s
ca, liquido autem esurit⌋ nō potens expectare tam diu, ⌊domi manducet⌋ cibum corp̄alem, nō in

Ecclesia, sicut hucusq; fecistis. Nec tñ postmodum cõmunicare prȩsumat eodem die, qm̃ C.sacramēt.
A à ieiunio dũtaxat sumendum est sacramētum. Hæc igitur facite, ⌊vt nõ in iudiciũ⌋ dãna de cõ dis.2
tionis, ⌊cõueniatis⌋ hoc est, ne cõueniẽdo inordinate incurratis nõ fructum sacræ cõio- Et ca.ligdo
nis, sed iudicium perpetuæ mortis. ⌊Cætera autem⌋ quȩ modo nõ scribo ⌊cum venero de cõ. dis.2
disponam⌋ ex hoc elicit, φ quȩdam obseruãtur in ecclesia ex ordinatiõe apostolorũ, quȩ C.cõsuetu
scripta non sunt, vt est adoratio crucis in die parasceues. Vnde generalis consuetudo ec- do dist.2
clesiæ pro lege seruanda est.

¶Elucidatio cap. XII. s. De spũalibus autem, nolo vos ignorare.

Articulus duodecimus.

CORrectis Corinthiorũ erroribus circa sacramenta, baptismi, matrimonij, & eu charistiæ, nunc instruuntur de donis & gratijs supernaturalibus spũs sancti tã gratum facientibus, q̃ gratis datis, & ait: ⌊De spũalibus autem⌋ .i. diuinis charismatibus, donis, seu gratijs spũs sancti, ⌊nolo vos ignorare⌋ .i. ignaros esse, qd secundum catholicam fidẽ de illis sit tenendum, ô ⌊fratres⌋ Deinde ostendit Apl̃us EPIST.
quales isti fuerunt anteq̃ receperunt grãm dei. ⌊Scitis autem⌋ memoriter tanq̃ experti
⌊qm̃⌋ .i. φ ⌊cum gentes essetis,⌋ hoc est, in gentilitate cõuersantes, gentilit́q; viuẽtes e- Psal.113
ratis, ⌊& simulachra muta⌋ .i. Idola insensata, de qbus scriptum est: Os habent, & nõ lo
quentur, ⌊prout ducebamini⌋ suggerẽte diabolo, vel propria cõsuetudinȩ ⌊euntes⌋ .i.
assidue proficiscentes. ⌊Ideo notum vobis facio⌋ per præsentem scripturam, ⌊quod ne
mo in spũ dei⌋ .i. in spũ sancto ⌊loquens⌋ verbo cordis, verbo oris, vel verbo opis. De Zacha.8
B quo Zacharias propheta: Hæc sunt (inqt) verba quæ facietis &c. ⌊dicit⌋ aliquod horũ
trium verborũ, ⌊anathema Iesu⌋ .i. blasphemiam, vel quodcunq; mortale pc̃m̃ à deo se Hebræo.6
paratiuum cõtra Chr̃m. Hoc dicit Apl̃us ad innuendum, φ per grãm dei vitatur morta Apoca.2
le pc̃m̃, & vt sciamus illum nõ operari aut loqui in spũ sancto, vc3 secundum grãm eius
(quod idem est dicere) q Chr̃o iniuriam irrogat. Vnde in prima Iohãnis canonica ha- 1.Iohan.4
betur: In hoc cognoscitur spũs dei. Oĩs spũs q confitetur Iesum Chr̃m in carne venisse,
ex deo est. Et oĩs spũs q soluit Iesum Chr̃m, ex deo non est. ⌊Et nemo potest dicere dñs
Iesus⌋ .i. Iesum Chr̃m cum debita attentione, & cordis affectu exprimere. Vel, eum ve- Phil.3
raciter dñm suum appellare, ⌊nisi in spũ sancto⌋ hoc ẽ, ex gr̃a, gratificãte. Talis em̃ pro Matth.7
latio Iesu cũ sit cõfessio oris & actio meritoria, pcedit ex charitate & fide formata. Nec
obstat qd ait Saluator: Non oĩs q dicit mihi, dñe, dñe, intrabit in regnum cœlorum. Ta
lia em̃ atq; silĩa intelliguntur de dilectiõe informi ac nuda, cui nec charitas, nec operatio
correspondet. Apostolus autem vult dicere quod non possumus aliqd meritorie cogi-
tare, loq vel operari, nisi in spũ sancto per grãm gratificantem. Declarata necessitate &
efficacia gr̃æ, fonte quoq; gr̃arum ostenso, agit Apostolus de gratijs in speciali. ¶De-
niq; triplex ponitur differentia hoĩm, quantum ad actus & habitus aniæ rõnalis, vt Tho
mas in secunda secundæ pulchre deducit. Prima est, secundum diuersas grãs gratis da- Galat.5
tas. Nam alij datur gr̃a prophetiæ, alij gr̃a sanitatum, alij sermo sapiæ, alij sermo sciæ, si-
cut patebit. Secunda differentia est, secundum diuersitatem officiorum ac statuum. Alij
em̃ datum est ministerium apostolatus, alij ministeriũ sacerdotij &c. Tertia est, secundũ
C diuersitatem vitæ & operationum. Quidam em̃ sunt contemplatiui qdam actiui. ¶Gra
tia autem est duplex, vc3 gratum faciens, & gratis data, quæ differunt in hoc, quod per
grãm gratum facientem conuertitur rõnalis creatura immediate ad deum conuersione Romañ.13
charitatiua. Datur em̃ hæc gr̃a principalr̃ propter bonum eius cui pstat. Gr̃a vero gra- Iaco.5
tis data est, p quã vnus cooperat saluti alterius. Quȩ em̃ à deo sunt, ordinata sunt. Ordo
aũt in hoc cõsistit, vt ait Theologus, vt vnus p aliũ reducat ad deũ. Idcirco gr̃a gratis da-
ta, dat principalr̃ ppter bonũ alterius. s. ppter vtilitatẽ ecclesiȩ. Sed ad hãc vtilitatẽ tria
reqrunt. Primo, quædã facultas exercẽdi actũ ecclesiæ vtilẽ, & ista habet per grãm gra-
tis datam, vt est donum linguarũ, gr̃a miraculorũ. Secundo reqritur authoritas exercẽdi
actum hmõi, vt apostolatus, vel sacerdotium. Tertio quoq; exigitur executio operum.
¶Quantum ergo ad primum istorũ, dicit Apostolus. ⌊Diuisiones vero gr̃arũ⌋ gratis da-
tarum (de qbus nunc agit) .i. ipæ gr̃æ diuisæ sunt, cum sint diuersæ ac plures, sicut dicet.
⌊Idem autẽ spũs⌋ est. s. spũs sanctus, q est oĩm donorũ istorũ gratuitorũ collator. Quan-
tum autẽ ad secundum, subiungit: ⌊Et diuisiones ministrationum sunt⌋ .i. officia seu mi
nisteria ecclesiasticarũ psonarũ distincta & varia sunt, ⌊idem autem dñs⌋ distributor isto
rum. ⌊Et diuisiones operationum sunt⌋ .i. diuersæ sunt exequutiões officiorũ iam prædi
ctorũ, & vnũ opus maius & dignius est alio. Quidã per ministratiões intelligunt effectus
gr̃æ gratis datæ quãtum ad alios, prout vnus alteri subseruit. Per opatiões vero, effectus
gr̃æ quo ad seipm̃. Quãuis etiã tria noĩa hic expressa, vc3 spũs, dñs, deus, vnicuiq; diuinæ Galat.3
personæ cõueniant, proprie tñ per spm̃ accipitur spũs sanctus, per dñm filius, per deum
pater. ⌊Idem vero est deus q operat⌋ mediate vel immediate, ⌊oĩa in oĩbus⌋ reddendo
singula

ſingula ſingulis.i.oĩa quæ fiunt in quacũq; re,qcq́d eñ eſt cauſa cauſæ, eſt cauſa cauſati, D
imo effectus cauſæ ſecũdæ,magis aſſcribẽdus eſt cauſæ primæ,q̃ cauſæ ſecũdæ. Nõ autẽ
Galat. 3 operat deus oĩa in oĩbus,tanq̃ ſit forma & eſſe internũ oĩm reꝝ,vt multi putauerũt, ſed
ſicut cã efficiẽs & finalis,cuius virtute & deſiderio operat oĩs cã ſecũda. ¶Deinceps po
nit Aplus cauſam finalẽ infuſiõis gratuitoꝝ donoꝝ.⌊Vnicuiq; aũt⌋.i.oñi cui dat,⌊dat
Iohan.11 manifeſtatio ſpũs⌋.i.gr̃a gratis data,qua declarat p̃ñria ſpũs ſancti,nõ q̃d talis gr̃a ſemp
Nume. 22 cõiuncta ſit charitati,ita vt deus p eã habitet in hoĩe,ſicut in electis habitare ſert per ac-
Matth.7 ceptationẽ ipſoꝝ,imo gr̃a talis ſępe cõfert malignis,vt patet de Iuda pditore & Balaã.
2.Petri 2 Propter q̃d ait Saluator:Multi dicẽt mihi in die illo:Dñe,dñe,nõne in noĩe tuo ppheta
uimus,& in noĩe tuo dęmonia eiecimu,& virtutes multas fecimus?&c.Dr̃ tñ gr̃a iſta ma
Matth.25 nifeſtatio ſpũs,q a frequẽtius ſignũ eſt diuinæ inhabitatiõis,& ſemp oñdit virtutẽ diuinã
Lucę.19 p̃ſentiałr operantẽ per dona hmõi.Datur ergo hæc gr̃a⌊ad vtilitatẽ⌋.i. pfectũ eccleſiæ
1.Petr.4 ſicut oñſum eſt.Datur eñ talentũ diuini bñficij vt expẽdat vtiliter, nõ vt abſcõdat igna-
uiter,ſcd̃m q̃d ait Saluator:Negotiamini dum venio.Et Petrus q̃q; hortat: Vnuſq́ſq; ſi-
cut accepit gr̃m,in alterutrũ illã adminiſtrãtes. ¶Deinde enumerant gr̃æ gratis datę.
⌊Alij q̃dem dat per ſpm̃⌋.i.à ſpũ ſancto,⌊ſermo ſapiæ⌋.i. ſapĩa alijs ſermocinãdi, vcȝ
cognitio diuinoꝝ. ⌊Alij aũt⌋ datur ⌊ſermo ſcĩæ⌋.i.ſcĩa reꝝ humanaꝝ & creaturaꝝ, p
quas declarant diuina,qm̃ inuiſibilia dei p ea quæ facta ſunt,cognoſcunt, ⌊ſcd̃m eundẽ
Roma.1 ſpm̃⌋.i.ſcd̃m beneplacitũ eiuſdẽ ſpũs ſancti,& nõ ſcd̃m vel propter merita nr̃a. Expri-
mit aũt Apl's hęc duo dona gratuita p̃mittẽdo ſermonẽ ppter duo.Primo, ad inſinuan E
Lucæ.21 dũ ꝙ ordinant ad inſtructionẽ alioꝝ.Scd̃o ad innuẽdum ꝙ nõ ſolũ habitualis cognitio
Eccl.41 ſed etiã vſus ſeu ordinata exp̃ſſio ſit à deo.Vñ dicit ſaluator:Ego dabo vobis os & ſapiaȝ
Eccl.20 cui nõ poterũt reſiſtere oẽs aduerſarij vr̃i.Et alibi habet:Sapĩa abſcõdita,& theſaurus in-
Eſaiæ.11 uiſus,q̃ vtilitas in vtroq;?Sciẽdũ vero,ꝙ iſta ſapĩa & ſcĩa reałr differũt à ſapĩa & ſcĩa,quę
ſunt de numero ſeptẽ donoꝝ ſpũs ſancti.Illa eñ haberi nõ pñt ſine charitate & gr̃a gra-
tum faciẽte.Iſta vero(vt dictũ eſt)pñt eẽ in impijs.⌊Alteri⌋ datur ⌊fides⌋.i. cõſtãtiſſi-
ma certitudo de inuiſibilibus,q̃ in ſacra ſcriptura p̃ſupponunt.Nõ ergo ſumit fides hoc
loco,put ẽ virt' theologica.⌊In eodẽ ſpũ⌋.i.virtute ſpũs ſancti. ⌊Alij⌋ datur ⌊gr̃a ſa-
nitatũ⌋.i.virt' curãdi infirmos,⌊in vno ſpũ⌋.i.in ſpũ ſcĩõ.Qui in ſeipſo vn' & ſimplex ẽ,
q̃uis in donis ſit multiplex.⌊Alij⌋ datur ⌊opatio virtutũ⌋.i.magnoꝝ miraculoꝝ,facul
Ioſue. 10 tatem naturę oĩno excedẽtiũ,vt ẽ ſtatio ſolis.⌊Alij prophetia⌋hoc ẽ,cognitio futuroꝝ
cõtingẽtiũ certa atq; diuinit' inſpirata.⌊Alij diſcretio ſpirituũ⌋ hoc ẽ,diſcreta cognitio
ſeu rectũ iudiciũ de his q̃ in anĩo alioꝝ verſant,vel ab eis pferunt,vt ſciat homo quo ſpũ
vnũquoq; dicat.Poteſt q̃q; intelligi de diſcretiõe ſpirituũ bonoꝝ inter malignos diſcer-
1.Iohan.4 nẽdi,ne fallat qs à Satana,proponẽte mala ſub ſpecie boni,vel in ſpecie angeli apparẽte,
⌊Alij⌋ dantur ⌊genera linguaꝝ⌋.i.diuerſa idiomata,ſeu facultas vtẽdi cõpluribꝰ linguis
⌊Alij⌋ datur ⌊interp̃tatio ſermonũ⌋.i.expoſitio alienoꝝ idiomatũ, vel difficiliũ ſenſu-
um,aut prophetaliũ viſionũ.S.Thomas in prima ſecũdæ aſſignat ſufficientiã gr̃aꝝ iſtaꝝ
hoc modo:Gratia gratis data ordinat ad hoc,vt vnus coperet ſaluti alterius.Ad hãc ve-
ro cooperationẽ tria requirunt.Primũ eſt,diuinoꝝ p̃clara quædã cognitio.Secũdũ eſt, F
eorundẽ firma probatio,nõ vtiq; per naturalẽ rõnem,ſed per diuina miracula.Tertium
eſt,eoꝝ apta prolatio.Quãtũ ad primũ tria ſunt neceſſaria. Primo, vt alioꝝ inſtructor
pria principia ſacrę ſcripturæ,puta articulos fidei,certiſſime noſcat.Et q̃tũ ad hoc ponit
fides,q̃ iam ſumit p certitudine fidei.Scd̃m eſt, certa cognitio principaliũ cõcluſionũ ex
p̃dictis principijs deductaꝝ,& ita eſt ſapĩa.Tertiũ eſt,declaratio diuinoꝝ & inuiſibiliũ
credẽdoꝝ p manifeſta exẽpla,ſicq; ponitur ſermo ſcĩæ.Cõfirmatio aũt ſeu pbatio inuiſi
biliũ fidei,fit p ea q̃ diuinæ virtuti ſunt ppria,& hoc dupłr:Primo,vt ea fiãt quæ diuinæ
ptãti ſunt ppria,vt ſunt diuina pdigia.Quæ ſi ptineãt ad corpis ſanitatẽ,erit gr̃a ſanita-
tũ,ſi vero ordinẽtur ad diuinæ potẽtiæ manifeſtationẽ,erit opatio virtutũ,ſi vero ea ma
nifeſtet q̃ diuinę ſcĩæ ppria ſunt,ſic eſt pphetia quãtũ ad cognitionẽ cõtingẽtiũ, vel diſ-
cretio ſpirituũ,quãtũ ad cognitionẽ ſecretoꝝ cordis.Ad cõuenientẽ vero plationẽ, pri
mo reqritur facultas idiomatũ,vt poſſit hõ loqui hoĩbus cuiuſcũq; idiomatis, & ſic ẽ do
nũ linguaꝝ.Scd̃o exigitur intellectualis cognitio dicẽdoꝝ,q̃d ptinet ad interp̃tationem
ſermonũ.⌊Hæc oĩa opatur⌋.i.cũcta dona p̃dicta efficit in nobis, ⌊vnus atq; idẽ ſpũs⌋
ſanctus ⌊diuidẽs⌋.i.mẽſurałr diſtribuẽs ⌊ſingulis⌋ qbus iſta p̃ſtantur,⌊put vult⌋.i.non
FINIS. ſcd̃m neceſſitatẽ naturę,ſed ſcd̃m libertatẽ ſuę volũtatis ęternę.Ex hoc patet:Spm̃ ſcm̃
eẽ veꝝ deũ,aliter eñ nõ oparetur hæc prout vult. ¶Hoꝝ exemplũ ſubiũgitur: ⌊Sicut
eñ corp'⌋ humanũ ⌊vnũ eſt⌋cõiunctiõe mẽbroꝝ & vnitate ſuę formę ſubſtãtialis⌊&⌋
hoc corpus ⌊mẽbra habet multa⌋ vcȝ manus, pedes &c. ⌊Oĩa ãt mẽbra corpis cũ ſint
Coloſſ.3 multa,vnũ corp' ſunt,ita & Chr̃us⌋ in ſe vn' eſt,hñs mẽbra diuerſa,ſ. vniuerſos fideles.
Ephe.1 q Cr̃ho vniũtur vt capiti,faciũtq́; ſub eo vnũ myſticũ corpus,q̃d ẽ eccleſia.Sicut ergo di
uerſa

uersis mẽbris, ita diuersis fidelibus, diuersa dona siue officia deputanť atq̃ cõueniũt. Qũo
A aũt corpus Chři mysticũ vnũ sit, subditur. ⌊Etenĩ in vno spũ⌋.i.in spũ sancto, seu gratia
spũs sancti, ⌊oẽs nos in vnũ corpus,⌋ hoc est, ad hoc vt simus vnũ mysticũ corpus per fi Matth. 28
dem & charitatẽ coniuncti, ⌊baptizati sumus,⌋ nõ solum in noĩe spũs sancti, sed in noĩe
patris & filij & spũs sancti, vel certe in noĩe Chři, ⌊siue Iudæi, siue Gentiles, siue serui, si- Ephe. 4
ue liberi⌋.i. diuersitas ritus, aut cõditionis vnitatẽ istam nõ impedit, ⌊& omnes in vno
spũ⌋ sancto ⌊potati sumus⌋ spũali potatione, i. diuersis charismatibus spũs sancti imple- Iohan. 4
ti. De qua potatione dicit saluator apud Iohannẽ: Qui biberit ex aqua quã ego dabo, nõ
sitiet in æternũ, sed aqua quã ego dabo, fiet in eo fons aquæ salientis in vitã æternã. ¶ De Coloss. 3
inde apľus similitudinẽ istã clarius explicãs, subdit. ⌊Nã & corpus nõ est vnũ mẽbrũ, sed
multa.⌋ ⌊oquitur aũt de corpore naturali organico, q̃d cõstat ex mẽbris distinctis. ⌊Si
dixerit pes, q̃m nõ sum manus, nõ sum de corpore, nõ ideo nõ est de corpore?⌋ Hoc in-
telligi p̃t, vel de pede corporis humani, qui nõ ideo nõ esset pars corporis, q̃uis diceret se
nõ esse manũ. Vel de pede ecclesiæ, hoc est, homine habente grãm inferiorẽ. Itaq̃ si dixe
rit pes iste, Q̃m non sum manus.i. ex quo nõ sum ita perfectus, vt is, cui operatio virtutũ
collata est, idcirco nõ sum de corpore mystico ecclesiæ, nõ ideo non est de corpore? hoc
est, ex hoc nõ sequitur, ꝙ non sit aliquo modo de corpore ecclesiæ. ⌊Et si dixerit auris, q̃-
niam nõ sum oculus,⌋ idcirco ⌊nõ sum de corpore, nõ ideo nõ est de corpore?⌋ Possunt
aũt per aurẽ & oculũ intelligi naturalis corporis mẽbra, vel personæ ecclesiasticæ, vt per
aurẽ intelligatur q habet gratuitũ donũ scientiæ, per oculos aũt, qui habet grãm sapien-
tiæ, quoꝝ inferior, q̃uis diceret se nõ esse parẽ superiori, ex hoc tñ non sequereť, ꝙ nullo
modo ad corpus ecclesiæ ꝑtineret. ⌊Si totũ corpus⌋ esset ⌊oculus, vbi⌋ esset ⌊auditus?⌋ Romanõ. 12
.i. auris. ⌊Si totũ⌋ corpus esset ⌊auditus, vbi⌋ eẽt ⌊odoratus?⌋.i. nares. Per hoc designa
tur, ꝙ si nõ omnes fideles essent vnius officij, nõ posset saluari diuersitas officioꝝ, gratiaꝝ
& operationũ, quæ ad ecclesiæ perfectionẽ requiritur, periretq̃ decor ecclesiæ, q in ordi
ne diuersoꝝ cõsistit. ⌊Nunc aũt⌋ propter exercẽda opera naturę necessaria, ⌊posuit⌋.i.
ordinauit, formauit atq̃ cõstituit ⌊deus⌋ per causas secũdas, ⌊mẽbra⌋ in corpore homi-
nis. ⌊Vnũquodq̃ eoꝝ in corpore⌋ humano, ⌊sicut voluit,⌋ qui oia opeраť secundũ pro
positũ voluntatis suæ. ⌊Quod si essent oia⌋ ad corporis integritatẽ spectãtia, ⌊vnũ mem Ephe. 1.
brũ, vbi⌋ esset ⌊corpus?⌋ q.d. Non esset corpus organicũ, ad cuius perfectionem diuersa
mẽbra cõcurrũt. ⌊Nunc aũt⌋ ad vitandũ incõueniens tale, ⌊multa quidẽ membra⌋ sunt,
⌊vnum aũt⌋ est ⌊corpus⌋ resultãs ex diuersitate membroꝝ, simili modo est in ecclesia. Ibidem.
Sed quamuis sit tanta diuersitas ordinis in naturalibus mẽbris corporis, ac mysticis mẽ-
bris ecclesiæ, superiora tñ indigẽt inferioꝝ auxilio, sicut subiungiť. ⌊Nõ potest aũt oculus
dicere manui.⌋ Quãuis oculus loqui posset, non tñ veraciter dicere manui, q̃ est organũ
organoꝝ, atq̃ inferior oculo, ⌊opera⌋.i. actione ⌊tua nõ indigeo,⌋ quod eñ oculus vi
det agendũ, manus exequitur. ⌊Aut iteꝝ, caput⌋ nõ potest dicere ⌊pedibus,⌋ q viliores
sunt capite, ⌊nõ estis mihi necessarij.⌋ Pedes eñ perducũt caput ad necessaria alimenta.
Sic in ecclesia cõtemplatiui (q designãtur per oculũ) indigẽt opera actiuoꝝ, & ꝑlati (signi Gala. 6
ficati p caput) indigẽt subditis, q exprimũtur p pedes. Potest eñ humilis, potest & subdi
tus, q̃d non potest sublimis & rector. ⌊Sed multo magis q̃ videntur mẽbra corporis in-
firmiora esse⌋.i. viliora, vt manus & pedes, q̃ cũctis mẽbris deseruiũt. Vel infirmiora, hoc
est teneriora, vt oculus, ⌊necessarioꝛa sunt⌋ ad vitæ sustẽtationẽ. ⌊Et q̃ putam⁹ ignobilio
ra esse mẽbra corporis,⌋ vt sunt mẽbra q̃ generationi atq̃ egestioni deseruiũt, ⌊his hono
rẽ abundãtiorẽ circũdamus⌋.i. diligentius tegimus & vestimus. Sic in ecclesia imperfe-
ctioribus maior cura & subuẽtio necessariæ sunt, vt.s. diligẽtius instruanť, & spũalib⁹ do
nis perficianť. ⌊Honesta aũt nřa,⌋ hoc est, mẽbra corporis pulchriora, ⌊nullius⌋ operi-
mẽti & ornatus ⌊egent,⌋ vt oculi, genæ, facies, ⌊sed deus tẽperauit⌋.i. cõuenienter pro-
portionauit ⌊corpus⌋ humanũ. Cuius tẽperationis modus annectiť ⌊ei cui deerat ho- Deuter. 32
nor⌋.i. mẽbris vilioribus, ⌊ampliorẽ tribuendo honorẽ⌋.i. ornatũ vestimentoꝝ, q̃a in- 2. Regũ. 13.
didit hoĩbus naturalẽ instinctũ, ad hoc ⌊vt nõ sit schisma⌋.i. disproportio mẽbrorum
⌊in corpore, sed in idipsum,⌋ hoc est, propter bonũ totius corporis, ⌊pro inuicẽ solici-
ta sint mẽbra⌋.i. sibi inuicẽ prompte subseruientia in rebus agẽdis, periculisq̃ vitandis.
Sicut pro defensione oculoꝝ manus se obijcit, & pro manuũ defensione, oculus vndiq̃ Ephe. 5
cõspicit. ⌊Et si q̃d ⌊molestiæ ⌊patitur vnũ mẽbrũ, cõpatianť oĩa mẽbra⌋ succurrẽdo læ-
sioni mẽbri infirmi, nã & dolor vnius mẽbri redundat in aliud. ⌊Siue gloriatur⌋.i. in ali-
quo delectatur, ⌊vnũ mẽbrũ, cõgaudeant omnia mẽbra⌋.i. suo modo cõgratulẽtur atq̃
refloreãt. Quẽadmodũ ergo tanta est habitudo inter corporis mẽbra, vt vnũ alteri auxi
lietur, cõdoleat, cõgratuleť, sic eẽ oportet inter fideles, si velint effici mẽbra Chři. ¶ Vnde
ad ostendendũ ꝙ ista fideles concernãt, subiungitur. ⌊Vos aũt estis corpus Christi⌋ my
sticũ, charitatis & fidei nexu ad inuicẽ, & cũ Chřo vnitũ, ⌊&⌋ estis ⌊mẽbra⌋ dependẽtia, Roma 12

quantũ ad esse spũale,⌊de mẽbro⌋.i.Chr̃o principali capite nostro. Vel, de mẽbro .i. per
Coloss.2. sona ecclesiastica, cuius p̃dicatione estis cõuersi. ¶Deinde tractat apostolus de ordine p̃- D
Ephe.4. dictorũ donorũ, & distinctione ministrationum. ⌊Et quosdã quidem⌋.i. paucos, respe-
ctu aliorũ, ⌊posuit deus⌋per fidem & grãm ⌊in ecclesia⌋.i. inter fideles, ⌊primũ,⌋ordi-
ne dignitatis, ⌊apostolos,⌋summos & primos Christi vicarios, principes populorũ ac
Psal.46 iudices. ⌊Secundo⌋.i. statim post apostolicã dignitatem posuit, ⌊prophetas⌋ noui te-
stamenti, mysteria scripturarũ ac futura pronuntiantes, quales in actibus apostolorũ le-
Acto.11. guntur fuisse Agabus, Sileas, & alij plures. Ariopagitam quoq; Dionysium fuisse prophe
tam, testatur epistola eius ad euangelistã Iohannẽ. ⌊Tertio,⌋loco dignitatis, posuit de-
Acto.13 us ⌊doctores,⌋præcepta vitæ p̃dicantes, & alios imbuẽtes. De quibus in actibus legitur.
Erant aũt in ecclesia, quæ erat Antiochiæ, prophetæ & doctores. ⌊Deinde⌋posuit deus
in ecclesia ⌊virtutes⌋.i. operatores miraculorũ in rebus extra hominẽ. ⌊Exinde⌋posuit
⌊gratias curationum,⌋hoc est, sanatores corporũ humanorũ ordine supernaturali. Cer
tum est aũt, omnia ista conuenire apostolis. Erant eñ summi prophetæ, & primi docto
res ecclesiæ, signis p̃clari, sed Apostolus ponit hic ordinationẽ gratiarũ & gradus mini-
strorum, digniora dignioribus tribuens. ¶Præterea posuit deus in ecclesia, ⌊opitulatio-
nes⌋.i. adiutores superiorũ, sicut archidiaconi opitulantur episcopis, ⌊gubernationes⌋
.i. prælationes minorũ personarũ, vt sunt presbyteri, ⌊genera linguarũ⌋.i. loquentes lin
guis diuersis ex gratia speciali, ⌊interpretationes sermonũ,⌋hoc est, occultorũ sensuum
explanatores. ¶Quod autẽ non omnia dona data sint singulis, sed vni hoc, alij illud, de- E
clarat continuo. ⌊Nunquid oẽs⌋ homines sunt ⌊apostoli?⌋non vtiq;, sed paucissimi, q̃-
to eñ perfectio maior, tãto est rarior. ⌊Nunquid oẽs prophetæ? nunqd oẽs doctores?
nunquid omnes virtutes?⌋.i. miracula operãtes, ⌊nunquid oẽs grãm habẽt curationũ?
nunquid omnes linguis⌋diuersis ⌊loquuntur? nunquid omnes interpretãtur?⌋ exponẽ
do obscura. ¶Ne aũt desiderium hominum principaliter feratur ad desiderandũ dona
ista gratuita, eo q̃ ad honorificentiam quandã pertineant, monet Ap̃lus, vt dona gratũ
Esa.11. facientia, sicut sunt septem dona spũs sancti, potius desiderentur. ⌊Aemulamini autẽ,⌋
hoc est, sectamini & optate, ⌊charismata meliora,⌋hoc est, salubriora dona spũs sancti.
⌊Et adhuc⌋vltra omnia prædicta, ⌊excellentiorem viam,⌋ ad patriam perducentem,
⌊vobis demonstro.⌋In sequentis capituli exordio .s. charitatem.

¶Explanatio Cap. XIII. .s. Si linguis hominũ loquar &c. Art. XIII.

HAbito tractatu de gratijs gratis datis, iam agitur de charitate, quæ secũdũ quos-
1.Cor.13 dam realiter idẽ est cum gratia gratum faciente. Secundũ Thomam vero ab ea
realiter differt, est tamen inseparabiliter ei vnita. ¶Charitatis igitur dignitatem
insinuans, ait. ⌊Si linguis hominũ⌋ vniuersorũ ⌊loquar,⌋sicut & loquor. Apo-
Actorũ. 2 stolis nãq; data est omniũ linguarũ notitia. Loquar quoq; ⌊& (spũalibus linguis) angelo-
EPIST. rum⌋.i. quãuis sic loqui possem, sicut angeli sancti loquuntur ad inuicẽ per intellectua-
lem cõuersionẽ vnius ad alium, vt cũ superiores illuminãt inferiores, vel inferiores supe-
rioribus proprios manifestãt conceptus. Quæ loquutio est per voluntariã determinatio
nem ac intellectualẽ eorũ cõuersionẽ ad inuicẽ, q̃d eñ in corporalibus facit situs, hoc in F
spũalibus efficit ordo, secundũ Augustinũ, ⌊charitatẽ aũt⌋ dei & proximi ⌊non habeam
factus sum velut æs sonãs, aut cymbalũ tinniens⌋.i. inanem strepitũ verborũ emitto, qui
alios docet atq; delectat, mihi aũt nõ prodest, q̃m spũaliter mortuus sum. Aes q̃q; sonan
do, alijs aliq̃d significat, cymbalũ q̃q; tinniendo audiẽtes delectat. Patet ergo q̃ donũ lin
guarũ sine charitate nil prosit, quãtumcũq; sit sublime. ⌊Et si habuero prophetiã,⌋ q̃ est
supernaturalis cognitio futurorũ, ⌊& nouerim mysteria oĩa⌋.i. occulta sacramẽta sum-
mæ trinitatis, ⌊& omnẽ scientiã⌋ vtriusq; testamẽti, ⌊& habuero omnẽ,⌋hoc est p̃fectã
⌊fidẽ, ita vt mõtes⌋orãdo vel imperãdo ⌊transferã⌋de locis suis. (De qua fide in euãge
lio loquitur Chr̃s: Quicũq; dixerit huic monti, tollere & mittere in mare, & nõ hæsitaue
Marc.11. rit, fiet ei) ⌊charitatẽ aũt nõ habeã, nihil sum,⌋q̃tũ ad esse spũale, deiforme ac meritoriũ.
Matth.7 Charitas eñ vita est animæ, ideo charitate ablata, desinit eẽ & viuere corã deo. ⌊Et si di
stribuero in cibos pauperũ omnes facultates meas⌋.i. oĩa bona mea pauperibus nutrien-
dis erogauero, ⌊& si tradidero corpus meũ⌋tormẽtis pro obseruatione iustitiæ, ⌊ita vt
ardeã (.i. cõburar) charitatẽ aũt nõ habuero, nihil mihi prodest⌋ ad promerendã vitam
æternã. Charitas eñ viuificat mentẽ, iungitq; affectũ cũ deo, referẽs cuncta ad vltimũ fi-
nẽ. ⌊Charitas patiens est,⌋facit eñ æquanimiter ferre aduersa amore dilecti, ⌊benigna
Roma.5 est⌋.i. clemẽs, facilis ad donandũ. Hi actus sunt à charitate imperatiue, ab habitu vero pa
tiẽtiæ & benignitatis p̃cedũt elicitiue. ⌊Charitas nõ æmulat̃⌋.i. nõ inuidet p̃speritati al-
terius. Porro significatiões hui9 verbi æmulor, cõtinent̃ hoc versu, Aemulor inflat̃, amat,
inuidet ac imitatur, charitas, ⌊non agit perperã⌋.i. peruerse, impediendo bonũ alterius,
⌊nõ inflatur⌋tumore superbiæ, ⌊nõ est ambitiosa⌋ optãdo p̃lationem, ⌊nõ quærit q̃ sua
sunt⌋

ſunt,⌋nõ eſt inordinate ad ſeipſam reflexa,ita vt ſolũ aut finaliter intẽdat & q̃rat ꝓpriũ Matth.5.
A bonũ,ſed potius q̃rit dei honorẽ finaliter,proximorũ aũt ſalutẽ q̃rit vt propriã. Vel,non Iacobi.5
quærit q̃ ſua ſunt.i.ſua nõ repetit cũ ſcãdalo alterius,nõ eñ amat pecunias,ſed animarũ ſa
lutes,⌊nõ irritat⌋.i.nec verbis nec ſignis prouocat ad irã.⌊Nõ cogitat malũ⌋.i.nocu-
mentũ inferre alicui.⌊Nõ gaudet ſup iniquitate⌋.i.de culpa alterius nõ lætat,imo cõpa
titur,⌊cõgaudet aũt veritati⌋vitæ,doctrinæ atq; iuſtitiæ.i.bonis operibus,& rectæ do- Heb.4
ctrinæ.⌊Oĩa ſuffert⌋.i.aduerſa fortiter tolerat,& proximorũ defectus pie ſuſtinet,⌊oĩa
credit,⌋q̃ diuinitus reuelãtur.Nõ oĩbus,cũ nõ ſit credẽdũ omni ſpũi,nec ſimpliciter oĩa 1.Iohan 4
q̃ dicuntur credit eſſe vera,qa hoc eſſet incircũſpectionis,ſcd̃m illud:Innocẽs credit om Prouer.14.
ni verbo.Vbi innocẽtia pro defectu ſenſus accipit.⌊Oĩa ſperat⌋.i.diuina promiſſa lon-
ganimiter expectat & quæ petit,cõfidit adipiſci,⌊oĩa ſuſtinet⌋.i.onera aliorũ ſuſtẽtat &
portat.⌊Charitas nunq̃ excidit⌋.i.nunq̃ finitur,aut eſſe deſinit.Quod intelligendũ eſt,
nõ quantũ ad ſubiectũ charitatis,nã habẽs charitatẽ poteſt eam amittere,iuxta illud:Ha- Apoc.2
beo aduerſum te,ꝙ charitatẽ tuã primã reliquiſti.Et Chrs in euãgelio:Refrigeſcit (inqt) Matth.24.
charitas multorũ.Sed intelligendũ eſt,q̃tũ ad charitatis pfectionẽ internã, qm̃ ita pfecta
eſt charitas,vt nec actus nec habitus charitatis repugnet ſtatui beatorũ.Vnde cũ pſenti
vita nõ finiunt,ſed in futuro perficiunt.Tunc eñ charitatis pceptũ perfecte implebitur.
Poteſt tñ intelligi de charitate pfectorũ,q ita in dilectiõe & grã cõfirmati ſunt,vt cũ aplo Roma.8
dicere queant:Quis nos ſeparabit à charitate Chri?⌊Siue⌋ ſint ⌊prophetiæ,⌋tñ ⌊eua-
cuabunt⌋.i.ceſſabũt cũ vita pſenti.Prophetia eñ eſt obſcura cognitio,& cõcernit futura, Luc.5
B cognitio aũt beatorũ eſt clara,& omnia ſunt eis quaſi pſentia.⌊Siue linguæ ceſſabũt⌋ eſſe
in patria.Non ꝙ ſubſtãtia linguæ aut vſus eius nõ erit,nã ſancti in patria omnia corporis
mẽbra habebũt,& vocali laude atq; corporea voce vtent,prout probabilius dr.Intelligẽ
dũ eſt ergo,ꝙ donũ linguarũ ceſſabit,qa nõ dabit in patria alicui vſus linguarũ diuerſarũ
ad hoc vt diuerſis loquat linguis,eo ꝙ nõ oẽs linguas intelligant,oẽs eñ oẽs linguas co
gnoſcent.Et ſicut probabiliter æſtimãt aliqui,ſicut in primo ſtatu generis humani erat
populus vnus & labiũ vnũ,vt patet in Geneſi,ſic in vltimo ſtatu erit omniũ electorũ vnũ Gene.11.
idioma.Ad q̃d applicari ꝑt illud Zachariæ:In die illa erit dñs vnus,& nomẽ eius vnũ.⌊Si Zacha.14
ue ſcientia deſtruet,⌋non quantũ ad habitũ,aut ſpecies intelligibiles,ſed quantũ ad actũ
& modũ agendi.i.quantũ ad diſcurſum & reflectionẽ ad phantaſmata, quorũ vtrũq; im-
perfectionis eſt.Ideo ſubdit.⌊Ex parte eñ,⌋hoc eſt , imperfecte,⌊cognoſcimus, & ex
parte prophetamus.⌋Vtraq; eñ cognitio valde incõpleta eſt.Nã ſicut ſe habet oculus
noctuæ ad lumẽ ſolis,ſic intellectus noſter ſe habet ad manifeſtiſſima naturæ.i.ad cogni-
tionẽ ſubſtantiarũ ſeparatarũ,& maxime dei ſublimis & benedicti,q̃ tamen ex ſua natura
ſunt maxime cognoſcibilia,cũ ſint maxime actualia atq; formalia.⌊Cũ aũt venerit q̃d p-
fectũ eſt,⌋hoc eſt,cũ in patria fuerit nobis conceſſa viſio dei per ſpeciẽ,q̃ eſt perfecta & Ezech.27.28
prorſus duriſſima,⌊euacuabitur⌋.i.deſtruetur,⌊q̃d ex parte eſt,⌋ hoc eſt imperfectio
cognoſcendi,nõ habitus cognoſcitiuus,nec actio eius perfectionalis,ſed rationatiuus q̃
proceditur à noto ad ignotũ per inquiſitionẽ,q̃d nõ erit in patria.Sed circa hoc aliqui
mouent,ꝙ etiã dilectio noſtra eſt imperfecta,& imperfectio noſtra tollet in patria.Ad
C q̃d rñdendũ,ꝙ licet imperfectio auferatur,directus tamẽ immediatus ac proprius actus
charitatis nõ tollitur,ſed pficitur in beatis.¶Deinde aplus ponit declarationẽ iſtorũ per
exemplũ ſtatus puerilis,q cũ ſit imperfectus, euacuatur,adueniente matura ætate.⌊Cũ
eſſem paruulus⌋ætate,ſenſu & quãtitate,⌊loquebar vt paruulus,⌋verba imperfecte ꝓ-
nuntiando,⌊ſapiebã vt paruulus⌋circa veritatis notitiã ſæpe errando,⌊cogitabã⌋pueri
lia & iocoſa,⌊vt paruulus⌋facere ſolet.⌊Quãdo aũt factus ſum vir⌋ætate & ſenſu,⌊eua
cuaui q̃ erãt paruuli⌋.i.puerilia dereliqui,& ad perfectionẽ me trãſtuli.⌊Videmus⌋ocu
lo intellectuali.i.deũ cognoſcimus,⌊nũc⌋.i.in pſenti exilio,⌊p ſpeculũ⌋.i.per obſcuras
imagines.ſ.creatas eſſentias,q̃ dei naturã imperfecte,imo obſcuriſſime repreſentãt.Non
eñ oſtendũt qd deus ſit,ſed qd nõ ſit.Nec oſtendũt de deo qd eſt,ſed qa eſt.Sic ergo vi
demus p ſpeculũ ⌊in ænigmate⌋.i.in vmbroſa ſimilitudine,vtpote in formis intelligibi
libus,& ſcripturarũ figuris ac tropis,in qbus modicũ qd diuinæ lucis reſplendet.Omnis
nãq; creata eſſentia,omniſq; ſpecies intelligibilis intellectũ in hac vita pficiens, in infini-
tũ occũbit,& deficit à pfectione diuinæ naturæ.Idcirco eã repreſentare non poteſt, niſi
obſcure & circũuelate.Propter q̃d diuiniſſimus Dionyſius aſſerit:Impoſſibile eſt aliter no
bis lucere diuinũ radiũ,niſi circũuelatũ varijs velaminibus ſenſibiliũ rerũ.⌊Nũc cognoſ-
co ex parte⌋.i.impfecte.Vnde in Iob dr:Ecce hęc ex parte dicta ſunt viarũ eius.Et cũ vix Iob.36
paruã ſtillã ſermonũ eius audierimus,qs poterit tonitruũ magnitudinis eius intueri?⌊tũc
aũt⌋cũ ad patriã venero⌊cognoſcã⌋deũ,⌊ſicut & cognitus ſum⌋ ab eo.i.clare atq; per 1.Iohan.3
ſpẽm,ſicut in prima Iohãnis canonica legit:Cũ apparuerit,ſimiles ei erimus,qa videbimus
eum ſicuti eſt.Sciendũ autem,ꝙ ſicut hoc loco nõ dicit æqualitatẽ,ſed ſimilitudinẽ quã-

dã, q̃ cõsistit in hoc, ꝙ sicut deus gloriosus & sanctus videt seipm̃ p̱ propriã essentiã, ita ꝙ in deo idẽ sunt, q̃d videt, & q̃ videt, seu obiectũ & sp̃s, sic nos videbimus eũ p̱ ipsius essentiã, tanq̃ p̱ intelligibilẽ formã nr̃æ mẽti immediate, nõ tñ inhæsiue vnitã, sic deus erit nobis q̃d videbim⁹, & q̃ videbim⁹, seu obiectũ & sp̃s. Nulla nãq; forma creata tãtæ pfectiõis est, vt p̱ eã videri possit deus scd̃m ꝙ in seipso subsistit, imo ab huiõi diuinę essentię repsentatiõe deficit infinite. Vnde & summi philosophi, tã Platonici q̃ Peripatetici dixerũt, primã causam nõ cognosci ab aliq̃ substãtia separata, nisi p̱ negationẽ, & qa est, ita ꝙ tãto verius pfectiusq; cognosceret de⁹ ab eis, q̃to clari⁹ cernerẽt deũ penit⁹ inuisibilẽ, inenarrabilẽ & incõprehẽsibilẽ eẽ. Hoc ergo ap̃s dicit, videre deũ facie ad faciẽ, cognoscere eũ sicut D
cognoscit nos. Videre ãt p̱ spẽm, tm̃ est dicere, sicut videre p̱ essentiã, ad quã beatificã ac supdulcissimã visionẽ disponit intellectus creatus in p̃ria imedeate p̱ lumẽ gl̃iæ, q̃d est gr̃a cõsummata ponẽs intellectũ in eẽ deiformi ac deificato. ⌊Nũc aũt⌋ .i. tp̱e viæ & peregri-
Gala.5 natiõis istius ⌊manẽt⌋ in corde fideliũ, ⌊fides, spes, charitas, tria hæc⌋ .i. hæ tres virtutes theologicę habẽtes deũ pro immediato obiecto. ⌊Maior aũt hoꝶ⌋ .i. dignior fide & spe ⌊est charitas⌋ Tñ virtutes theologicæ digniores sunt cæteris oĩbus donis atq; virtutib⁹.

¶Declaratio Cap. XIIII. I. Sectamini charitatem. Arti. XIIII.

1.Cor.13 FActa determinatiõe, ꝙ charitas maior sit cæteris donis, & gratijs gratis datis, nũc
1.Iohan.4 hortatur Ap̃lus ad charitatis imitationẽ, & gr̃aꝶ gratis dataꝶ ponit cõparationẽ, & ait. ⌊Sectamini⌋ toto cordis affectu, ⌊charitatẽ⌋ dei & proximi, q̃ vna est, quantũ ad habitũ, & ꝙ deus sit finis, & ratio diligẽdi proximũ. Charitas ergo se-
Iohan.13 ctãda est, vt si nõ habeat, studeamus eã acquirere, si vero habet, nitamur in ea proficere & oĩa nostra exercitia ad eius incrementum referre. Ait eñ saluator: In hoc cognoscent oẽs, qa discipuli mei estis, si dilectionẽ habueritis ad inuicẽ, ⌊æmulamini⌋ .i. cõcupiscite ⌊sp̃ualia⌋ dona, videlicet gr̃as gratis datas, vt alijs proficiatis. ⌊Magis autẽ⌋ optate, ⌊vt prophetetis,⌋ q̃ vt linguis loquamini, qm̃ donũ prophetiæ maius ẽ dono linguaꝶ. ⌊Qui eñ loquit̃ lingua⌋ .i. diuersis loquelis vtitur, sicut p̱ donũ linguaꝶ accepit, loquẽs videli-
Psalm.148 cet lingua ignota & peregrina. Vel, q loquit̃ lingua .i. idiomate proprio ac voce sine intellectu eoꝶ, q̃ dicit, proferẽs signa q̃ꝶ signata ignorat, ⌊nõ hoĩbus loquitur⌋ .i. non ad instructionẽ eoꝶ, ⌊sed deo⌋ .i. ad laudẽ ipsius, vel qa à deo intelligit̃, cuius laudib⁹ instat. ⌊Nemo eñ audit⌋ .i. idcirco nõ hoĩbus loquit̃, nemo eñ audit auditu cordis .i. nullus intelligit q̃d ille loquat̃, quantũ est ex virtute loquutiõis illius. Donũ eñ linguaꝶ p̱ se nõ instruit intellectũ. Sumit̃ nẽpe hoc loco, loqui linguis, pro loquutiõe nõ perfecte intellecta, nec satis explanata, sicut purus grãmaticus physicã legeret p̱t in latino, sed nõ potest eam exponere, & aliq̃s simplex legit horas canonicas, quaꝶ sensum nõ capit, ⌊sp̃us aũt⌋ pro-
Psal.67 phetiæ .i. sp̃us .s. p̱ prophetas, ⌊loquit̃ mysteria⌋ .i. diuina secreta. Dat eñ ꝑphetis intellectũ eoꝶ, vt possint scripturaꝶ s̃nias euidẽter cognoscere & alijs p̱dicare, q̃d est ecclesiã ædificare. Propterea subdit̃. ⌊Nã q prophetat⌋ .i. scripturas exponit, & sensus latẽtes declarat ⌊hoĩbus⌋ .i. ad profectũ hominũ ⌊loquit̃ (.s.) ad ædificationẽ⌋ incipientiũ, ⌊& exhortationẽ⌋ proficiẽtiũ, ⌊& cõsolationẽ⌋ mœstoꝶ. ⌊Qui loquit̃ lingua,⌋ scd̃m sensum expositũ, ⌊semetipm̃ ædificat⌋ .i. sibimet soliũ proficit, seq; in bono actu exercet, pferendo verba diuina, & deũ orãdo, q̃uis sensum nõ capiat. ⌊Qui aũt ꝑphetat, ecclesiã dei ædi- E
ficat⌋ sicut nũc dictũ est. Prophetare aũt (vt patuit, & vt ait Ambro.) sumit̃ iam pro eo ꝙ est visiones diuinas sibi vel alijs factas, seu sacras scripturas diuinitus reuelatas, p̱ intellectuale lumẽ mẽti cõicatũ, exponere. ¶Ne ãt ap̃s videat̃ donũ linguaꝶ oĩno cõtẽnere, addit. ⌊Volo aũt⌋ q̃tũ in me est, ⌊vos oẽs loqui linguis⌋ diuersis ex dono sp̃us .s. cũ sit q̃ddã bonũ, ⌊magis aũt⌋ volo vos ⌊ꝑphetare. Nã maior⌋ sp̃ualiter .i. pfectior ⌊est⌋ cæteris paribus, ⌊q prophetat,⌋ reserãdo abdita scripturaꝶ, ⌊q̃ qui loquit̃ linguis, nisi forte interpretet̃⌋ .i. ea q̃ loquit̃ clare exponere possit, sic eñ maior eẽt, qa sic haberet vtrũq; donũ, videlicet ꝑphetiã & linguas. Nã interp̱tatio sermonũ ad donũ ꝑphetiæ reducit̃. Denique S. Thomas in scd̃a secũdæ ponit tres rõnes, cur donũ ꝑphetiæ dignius ẽ dono linguarũ. Prima est, qm̃ donũ ꝑphetiæ cõsistit in interiori illuminatiõe mẽtis, donũ vero linguarũ refert̃ ad diuersas voces proferẽdas, q̃ sunt signa intelligibilis veritatis. Secũda, qm̃ donũ ꝑphetiæ ordinat̃ ad notitiã reꝶ, donũ vero linguaꝶ ad notitiã vocũ. Tertia, qa prophetiæ donũ vtilius ẽ, eo ꝙ valeat ad ædificationẽ ecclesiæ, sicut declarauit ap̃lus. Vñ p̱ sunpsius exẽplũ ostẽdit, ꝙ donũ linguaꝶ nõ prosit alijs p̱ se, nisi adiuncta interpretatione sermonũ, ait eñ. ⌊Nunc aũt (o) fratres, si venero ad vos linguis loquẽs⌋ .i. diuersa idiomata proferẽs, ⌊q̃d vobis prodero⌋ ita loquẽdo, ⌊nisi vobis loquar aut in reuelatiõe⌋ .i. exponẽdo reuelationẽ diuinitus factã, q̃ est, quũ quædã mysteria p̱ figuras ostẽdunt̃, sicut in Apoca. ⌊aut in scia⌋ .i. exponẽdo ea q̃ ad scientiã spectãt, & fidẽ illuminãt, ⌊aut in prophetia⌋ .i. exponẽdo dicta ꝑphetica, ⌊aut in doctrina⌋ morali, exponẽdo ea, q̃ moꝶ informationẽ cõcernũt. ¶Præterea introducit exemplũ ap̃lus de rebus inanimatis, ad ostẽdendum

A dendũ ꝙ linguæ ſine interpretatiõne inutiles ſint. ⌊Tamẽ q̃ ſine aĩa ſunt⌋ .i. inanimata, ⌊vocẽ
dantia⌋ .i. ſonãtia, ſumit eñ ſonũ pro voce, nã vox proprie eſt aĩatoꝝ ⌊ſiue⌋ .i. inanimatũ, ſit
⌊tibia, ſiue cithara, niſi diſtinctionẽ ſonoꝝ dederint⌋ .i. diſtinctos ſonos reddiderint, ⌊quõ ſcie
tur⌋ .i. diſcernet ⌊q̃d canitur, aut q̃d citharizatꝰ⌋ q.d. Quis poterit aliter iudicare modos & cõ
ſonãtias carminisꝰ ⌊Etenĩ ſi incertã vocẽ⌋ .i. indeterminatũ ſonum ⌊dederit tuba⌋ qua clan- Hier. 6. 4
gitur tpe prælij, ⌊qs parabit ſe ad bellũꝰ⌋ nullus vtiq;. Inſtitutus eſt eñ certus modus clangẽ- Iosue. 6.
di tpe ꝓparatiõis ad pugnã. ¶ Deinde apl'us applicat ſimilitudinẽ iſtã ad propoſitũ. ⌊Ita & vos
per linguã⌋ .i. linguis loquẽdo, ⌊niſi manifeſtũ ſermonẽ dederitis⌋ .i. verba veſtra plane atq; fa
ciliter expoſueritis, ⌊quõ ſcietur⌋ hoc eſt, ab auditoribus intelliget, ⌊id q̃d diciturꝰ⌋ .i. ꝓdicat à
vobisꝰ Nõ vtiq; intelliget. ⌊Eritis eñ in aera loquẽtes⌋ .i. inanẽ ſonũ verboꝝ in aere forman-
tes, & corpoꝝ aures, nõ animoꝝ intelligentias percutientes. ⌊Tã multa⌋ idiomata. ſ. ⌊genera
linguaꝝ ſunt in hoc mundo⌋ videlicet ſeptuagintaduo, ⌊& nihil ſine voce eſt⌋ .i. vnaquæq;
plebs vtitur propria voce. Vel q̃libet res habet vocẽ qua ſignificat. ⌊Si ergo neſciero virtutẽ⌋
.i. ſignificationẽ ⌊vocis⌋ quam loquor vel audio, ⌊ero ei cui loq̃r⌋ .i. quẽ docere ꝓſumo, ⌊bar
barus⌋ .i. nõ intelligibilis. Barbaꝝ eñ vocamus q̃d nõ intelligimus. ⌊Et q loquit mihi⌋ lingua
extranea vel obſcura, erit mihi ⌊barbarus⌋ .i. nõ intellectus. ⌊Sic & vos, qm̃ æmulatores eſtis Matth. 25
ſpirituũ⌋ hoc eſt appetitores ſpũalium muneꝝ ſpũs ſancti, ⌊ad ædificationẽ eccleſiæ q̃rite vt Marc. 16
abundetis⌋ .i. ad hoc laborate ſpũalibus donis impleri, vt alioꝝ ſaluti cooperemini, q̃d eſt ædi-
ficare eccleſiã. ⌊Et ideo q loquitur lingua⌋ .i. loquendo vtitur dono linguaꝝ, ⌊oret⌋ deũ, ⌊vt
B interpretet⌋ .i. vt deus cõferat ſibi gratiã interpretationis ſermonũ, vt q̃ loquitur, plane intelli- Roma. 8.
gat & alijs euidẽter proponat. ⌊Nã ſi orem lingua⌋ .i. verba orationis ſine intellectu pronũ- 1. Cor. 6
tio, ⌊ſpũs meus⌋ .i. voluntas ⌊orat⌋ .i. ad deũ afficitur, qa ei per charitatẽ vnitur, & cupit adi- Matth. 15
piſci q̃d verba o͞ronis ſignificãt, licet ſenſum in ſpeciali anima nõ cognoſcat. Significatur vero 1. Cor. 6.
volũtas p ſpm̃, qm̃ ſpũs vim impulſiuam ſeu motiuã importat. Impulſio aũt ſeu motio reſpicit
voluntatem, cuius eſt ferri atq; impellere amantẽ in amatũ, ⌊mens aũt mea⌋ .i. intellectus, ⌊ſi-
ne fructu eſt⌋ hoc eſt, ſine cõtemplatione & delectatiõe, q̃ cõſiſtũt in diſtincta & propria co-
gnitione eoꝝ q̃ per orationẽ deſignãtur. ⌊Quid ergo⌋ eſt mihi agendũꝰ ⌊Orabo ſpũ⌋ .i. affe-
ctu, ⌊orabo & mẽte⌋ .i. in intellectu, orãdo deũ toto corde, ita vt diligenter attendã, atq; ardẽ-
ter optabo q̃d oro. Simili modo, ⌊pſallam⌋ .i. deũ laudabo, ⌊ſpũ, pſallã & mẽte.⌋ Ex his pa-
tet donũ prophetiæ dignius eẽ dono linguaꝝ, qa per donũ prophetiæ orat qs mẽte & ſpũ, in-
telligit eñ quæ dicit, ſed per donũ linguaꝝ nõ orat homo niſi in ſpũ. ⌊Cæteꝝ ſi bñdixeris⌋ .i. Leui. 19
alij bona dixeris, ſeu benedictionẽ cõtuleris, ſicut facit eṗs & ſacerdos, ⌊ſpũ⌋ hoc eſt non ver-
bis quæ ab alijs intelligantur, ſed ſolũ lingua, ⌊qui ſupplet locũ idiotæ⌋ .i. dato ꝙ nemo tunc
adſit niſi illiteratus & rudis, quo modo dicet Amen ſuper benedictionem tuamꝰ⌋ hoc eſt, quõ
tibi reſpondebit, & conſenſus ac deſiderij verbũ tuæ benedictioni adijcietꝰ Nõ põt hoc face- Matth. 8
re cũ attentione. ⌊Qm̃ qd dicas neſcit⌋ .i. ſenſum tuæ benedictionis nõ percipit. ⌊Nã tu q̃dẽ
C bene gratias agis deo⌋ ipm̃ laudãdo in ſpũ. i. cum affectu, ⌊ſed alter nõ ædificatur⌋ .i. nõ pro-
ficit, non accenditur, nec inſtruitur in verbis tuis q̃ nõ intelligit, eo ꝙ non loqueris interpretã- Actoꝝ. 2
do ſeu exponendo ſermonem. ⌊Gratias ago deo meo ꝙ omnium veſtrum lingua loquor.⌋ Marci. 16
Data eſt enim apoſtolis per donũ linguaꝝ, vniuerſaꝝ linguaꝝ ſcientia, quatenus vniuerſis gen
tibus ꝓdicarent, ⌊ſed in eccleſia⌋ materiali, & inter fideles ⌊volo⌋ potius ⌊quinq;⌋ hoc ẽ pau
ca ⌊verba loqui ſenſu meo⌋ .i. cum intellectu perfecto, vt meipſum intelligam, & ab alijs intel-
ligar, ⌊vt & alios inſtruam⌋ ſicut pertinet ad prædicatorem, ⌊quam decem milia verboꝝ⌋ lo
qui. i. quantumcũq; verboꝝ multitudinẽ. Ponit enim determinatum pro indeterminato, quẽ-
admodum in Daniele legitur: Milia miliũ miniſtrabãt ei, &c. ⌊in lingua⌋ dũtaxat. i. ſine in- Danie. 7
tellectu, & alioꝝ inſtructiõe. ⌊Fratres (mei) nolite pueri effici ſenſibus⌋ .i. pueris nolite cõfor- Hebr. 6
mari, quantũ ad imperfectã eoꝝ cognitionẽ, ne more pueroꝝ erretis diſcernẽdo inter bonum
& malũ, veꝝ & falſum. Scriptũ eſt eñ: Puer centum annoꝝ maledicetur, ⌊ſed malitia paruuli Eſa. 65
eſtote⌋ hoc eſt, pueroꝝ innocentiam ſectemini, ſicut & Chrũs monet: Niſi conuerſi fueritis, & Matth. 18
efficiamini ſicut paruuli, nõ intrabitis in regnum cœloꝝ. Et Pſalmiſta: Teſtimonium (inquit) Pſalm. 18
dñi fidele, ſapientiã præſtans paruulis. ⌊Senſibus aũt⌋ .i. interioribus actibus intellectus, ⌊per-
fecti ſitis⌋ vt habeatis ſenſus exercitatos ad diſcretionem boni & mali. Quis aũt ſit ſenſus perfe
ctus, innuitur per ſapientem, qui dicit: Cogitate de ſapientia, ſenſus eſt conſummatus. ⌊In lege Sapie. 6.
enim⌋ prout lex oẽs ſcripturas veteris teſtamenti includit. ⌊Scriptũ eſt⌋ in Eſaia. ⌊Qm̃ in a- Eſaie. 28
lijs linguis, & alijs labijs⌋ .i. nõ ſolum in Hebræo, ſed in diuerſis linguarum generibus, & inſoli-
to modo loquendi, ⌊loquar⌋ per apoſtolos, ⌊populo huic⌋ Iudæoꝝ, ⌊& nec ſic. i. nõ propter
tam euidens ſignum, ⌊exaudient me⌋ .i. ſermonibus meis acquieſcẽt, ⌊dicit dñs.⌋ Hoc conti- Actoꝝ. 2
giſſe patet in actibus, vbi inducitur, quẽadmodũ apoſtoli ſpũ ſancto recepto, loquebãtur Iudę- Marc. 16
is varijs linguis, Iudæi tamẽ pro maiori parte permanſerunt increduli. Hoc allegat Apoſtolus,
vt oſtẽdat Corinthijs, cur nõ debeant tam inhianter q̃rere donũ linguaꝝ, q̃d ipſi ex quadã cu-

Heb.11 riositate magis qrebant q̃ gratiã prophetiæ, ob hoc q̃ linguæ in signũ sunt infidelibus, ipsi vero iam erant fideles. Vnde cõcludit. ⌊Itaq; linguæ in signũ sunt nõ fidelibus, sed infidelibus⌋.i. non propter necessitatẽ vel cõuersionẽ credendũ, q sciunt deũ oĩa posse, nec indigent tali miraculo. Infidelibus vero necessaria fuit nouitas huius miraculi, vt vel sic admonerentur cõuerti ad D
Matth.7. dñm. ⌊Prophetiæ aũt in signũ sunt nõ infidelibus, sed fidelibus⌋ qa nõ proponitur infidelib⁹, ne margaritæ proijciant ante porcos, vel sanctum canibus detur. ¶ Adhuc aũt probat aplus, q̃
Actor.2 donũ linguarũ nõ sit adeo appetendũ, vt donũ prophetiæ. ⌊Si ergo vniuersa ecclesia⌋ hoc est societas fideliũ ⌊cõueniat in vnũ⌋ mente & corpore, ⌊& oẽs⌋ fideles, ⌊linguis loquant⌋ diuersis & inelucidatis, ⌊intrent aũt idiotæ aut infideles⌋ & audiant vos sic loquentes ⌊nonne dicẽt q̃ insanitis?⌋ tanq̃ obsessi, vel arrepticij cũ eñi fuerit inter vos tantus tumultus & cõfusio linguarũ, nec vnus intellexerit aliũ, videbimini similes phreneticis, illusis atq; amentibus. ⌊Si autẽ oẽs fideles prophetẽt⌋.i. abdita scripturarũ exponãt, & intellectualiter de secretis cõferant, vel diuinitus reuelata dei, alijs publice dicãt, ⌊intret aũt qs infidelis aut idiota conuincit ab oĩbus⌋ prophetantibus, qd sit in aliquo errore, ⌊diiudicatur⌋.i. dãnabilis demõstrat ⌊ab omibus. Occulta eñi cordis eius⌋ videlicet pctã latentia, seu cogitatiões iniustæ, ⌊manifesta fiunt⌋ p prophetias illorũ. ⌊Et ita cadens in faciem⌋.i. se pctõrem agnoscẽs, pœnitẽs, & in terra prosternẽs
Matth.9. se, ⌊adorabit dñm⌋ pro indulgentia & misericordia, ⌊pronũtians q̃ vere deus in vobis sit⌋ p gratiã specialẽ. ¶ Deinde pandit Apostolus, qũo vtendũ sit donis linguarũ ac prophetiæ. Quid E ergo est fratres?⌋.i. cũ pdicta ita se habeant, qd est agẽdum? ⌊Cũ cõuenitis in ecclesiã vnusquisq; vestrũ⌋.i. aliquis de omni gñe cõgregatiõis vr̃æ. Vel, vnusqsq; vestrum in se, vel in alio sibi per charitatẽ cõiunctõ, ⌊psalmũ habet⌋.i. laudem dei cum cãtico, ⌊doctrinã habet⌋ moralem, ad alios imbuendos, ⌊Apocalypsim(.i. reuelationẽ) habet, linguã habet⌋.i. donũ linguarum, ⌊interpretationẽ habet⌋ hoc est, facultatem exponẽdi scripturas aut linguas. ⌊Omnia⌋ aũt hæc ⌊ad ædificationẽ fiant⌋ ecclesiæ.i. ordinate & charitatiue, secundũ q̃ congruit cõgregationi fidelium. ⌊Siue lingua qs loquit⌋.i. si aliquis loquẽdo vtitur dono linguarũ, ⌊secundũ duos⌋ fiat talis loquutio, ⌊aut vt multũ⌋ fit, fiat secundum ⌊tres⌋.i. nõ nisi duo, vel ad maius tres, ita loquãtur, ne tẽpus expendat in tali occupatiõe minus fructuosa in se. Fiat q̃q; loquutio ista ⌊& per partes⌋.i. successiue, qũm ad tps, vt vnus loquat post alium. Vel diuisim, qũm ad partes populi. Vel intercise, vt post vnã partẽ loquutionis, sequat eius expositio & post aliã partẽ
Neemie.8. similiter. Sicut fit quãdo pdicator prædicat hominibus ignotæ linguæ p interpretẽ. Ideo subditur, ⌊& vnus interpretetur⌋.i. aliqs sit q exponat populo q̃ dicunt. ⌊Si aũt nõ fuerit⌋ præsens aliquis ⌊interpres(.i. expositor) taceat in ecclesia⌋ qui loquitur lingua, qa nullum ædificat, nisi ipsemet interpretetur, ⌊sibi autẽ⌋.i. ad suã propriã vtilitatẽ, ⌊loquatur⌋ orãdo ⌊& deo⌋.i. ad gloriã dei in secreto, vt nullum impediat ⌊Prophetæ⌋.i. scripturarũ expositores siue doctores, ⌊duo vel tres dicant⌋.i. in ecclesia pdicent ordinate & sigillatim (tot eñi sufficiunt) ⌊&
Iob.6 cæteri diiudicẽt⌋.i. diligenter discernãt, ne forte aliqd falsitatis cõmisceat. ⌊Quod si aliqd⌋ melius & ignotũ ac necessariũ ⌊reuelatũ fuerit⌋ per spm̃ sanctum, ⌊sedenti⌋.i. alicui auditori, F ⌊prior (prophetans) taceat⌋ dans locum loquendi huic illuminato. ⌊Potestis eñi oẽs per singulos⌋.i. sigillatim, s. vnus post aliũ, ⌊prophetare⌋.i. scripturas sacras disserere, eiusq; mysteria declarare, ⌊vt oẽs discant⌋ etiã superiores ab inferioribus, qa non oĩa oĩbus reuelant, sed aliqua vni, aliqua alteri, ⌊& oẽs exhortent⌋.i. verbũ exhortationis proponãt, quilibet suo loco ac tempore, ne fiat turbatio. ⌊Et spũs prophetarũ prophetis subiecti sunt⌋ Hoc multi exponunt de spũ sancto, q pluraliter dr̃ spũs, propter diuersitatem donorũ suorũ. Vel propter pluralitatẽ prophetarũ quos implet. Dicitur autẽ prophetis subiectus, quia nõ cogit eos tacere vel loqui,
2.Par.36 Ideo vnus potest alteri cedere. Aptius vero videtur posse intelligi de spũ rationali, creato vide-
Matth.7 licet, Vt spũs.i. animæ, seu ratio & voluntas prophetarũ dicantur eis subiecta, qa prophetæ nõ sunt loquuti sicut amẽtes & insensati, vt voluerũt hæretici, sed sponte & libere loquebantur, ita q̃ sibipsis poterãt imperare & obedire. ⌊Non enim est dissensionis⌋.i. discordiæ ⌊deus⌋ author vel approbator, ⌊sed pacis.⌋ Ideo vult vt vnus alteri cedat, ⌊sicut in oĩbus ecclesijs sanctorũ doceo⌋ per meipsum & discipulos meos, & per epistolas meas. ¶ Et qa iam dixit Apo-
1.Timot.2 stolus: Potestis oẽs prophetare, ne hoc de vtroq; sexu intelligat, subiecit. ⌊Mulieres in ecclesijs taceant⌋.i. nec prophetare, i. docere, nec loqui linguis præsumãt. ⌊Non eñi permittit eis⌋
Gene.3. aliqua authoritate, ⌊loqui⌋ in ecclesia, nisi secrete orando, ⌊sed⌋ præcipitur eis ⌊subiectas eẽ⌋ viris, sicut & lex dicit⌋ in Genesi Sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tui. ⌊Si qd autem volunt discere, domi viros suos interrogent⌋ vt instruantur, non in ecclesia. ⌊Turpe est eñi⌋.i. inhonestũ ac indecens, ⌊mulierem loqui in ecclesia⌋ Primo, qm̃ mulieribus cõuenit verecũdia ac subiectio; docere aũt pertinet ad eminentiorem. Secundo, qm̃ ratio naturaliter debilior est
Eccl.9. in fœmina, quãm in viro. Tertio, ne ex sermocinatione mulieris concitetur libido virorũ. Colloquium enim illius quasi ignis exardescit. ¶ Insuper increpantur Corinthiorũ rebelles, q in aliquibus præsumpserunt mutare ordinationes apostoli. Ne ergo & huic ordinationi de silentio mulierũ

A mulierū resistere audeāt, dicit eis: ⌊An à vobis verbū dei processit?⌋ .i. nō vtiq; à vobis ortum
sumpsit pdicatio euangelica, sed à nobis. Idcirco tenemini acquiescere nostris statutis. ⌊An in
vos solos peruenit?⌋ hoc est, nō vobis tm̄, sed alijs multis annūciata & infusa est Christi doctri-
na. Ideo cōformetis vos alijs, & implete qd dico: ⌊Si qs videt ppheta eē, aut spūalis⌋ .i. q vere
prophetat, exponēdo scripturarū mysteria, vel pdicendo futura, ⌊cognoscat⌋ .i. spūaliter pen
set, ⌊quæ scribo vobis, qm̄ dñi sunt mādata⌋ .i. ex diuina inspiratione à me prolata, nō ex pro-
prio corde cōficta. ⌊Si qs aūt ignorat⌋ ista q scire tenet, ⌊ignorabit⌋ .i. à deo nō cognoscet no
titia approbatiōis, sicut nec illi qbus dicit: Nescio vos vnde sitis. ⌊Itaq; fratres, æmulamini⌋ Lucæ. 13.
.i. desiderate, ⌊prophetare⌋ scdm sensum iam sæpe phabitū, ⌊& loqui linguis⌋ .i. vti dono lin
guarū. ⌊Nolite prohibere⌋ eos q possunt sic loqui, qūis melius sit prophetare. ⌊Omia autē⌋
quæ fiunt inter vos, ⌊honeste⌋ hoc est, virtuose, ⌊& scdm ordinem⌋ .i. ordinate, ⌊fiant in vo-
bis⌋ vt nihil reprehensibile in actibus vestris appareat, & cū debitis circūstantijs cuncta agan-
tur. Optimum enim in rebus est ordo. Et peccatum non est nisi recessus ab ordine.

¶Expositio Cap. XV. Notū aūt vobis facio fratres Euangelium. Art. XV.

Completo tractatu de sacramētis & gratijs, nunc agit de resurrectione mortuorū. De
qua primo recte instructi fuerunt Corinthij ab ipso Apostolo, postmodū vero cū
recessisset aplus, à peruersis infecta est fides illorū de resurrectione futura. Itaq; ait:
⌊Notū aūt vobis facio fratres⌋ .i. ad memoriā reuoco, clariusq; expono, ⌊euāgeliū 1. Timot. 4
quod pdicaui vobis⌋ .i. bonā annuntiationē de Chro, qd euangeliū, ⌊& accepistis⌋ adhibēdo
B fidē euangelicæ pdicationi, ⌊in q & statis⌋ habēdo intellectū erectū ad deū in veritate euange
licæ legis, voluntatem qq; à ruina peccati eleuatā, ⌊per qd & saluamini⌋ credendo testimonijs
euāgelij, eiusq; obediendo pceptis. Et hoc vtiq; sic est, ⌊qua rōne pdicauerim vobis, si retine-
tis⌋ .i. si diligenter recolitis, ⌊qua rōne⌋ hoc est, q fine, qua spe, seu q argumento ⌊pdicauerim
vobis⌋ euangeliū Christi. Prædicaui enim vobis ad hunc finē .i. propter hāc spem, vt conse-
quamini vitā æternā. Argumentum qq; q probaui resurrectionē futurā, fuit resurrectio Chri.
Hæc aūt retinetis, & p euangelium istud saluamini, ⌊nisi⌋ .i. si non ⌊frustra⌋ & inaniter ⌊cre-
didistis. Tradidi em̄⌋ hoc est, pdicaui, ⌊vobis in primis⌋ .i. inter pcipua puncta, q docui. Præ-
dicaui (inquā) testimoniū fidei, ⌊qd & accepi⌋ .i. per diuinā reuelationē cognoui (nō excogita-
ui) ⌊qm̄ Chrūs mortuus est⌋ .i. occisus ⌊est pro peccatis nris⌋ tollendis, ⌊scdm scripturas⌋ Threno. 4.
Scriptū est em̄ in Threnis: Spūs oris nostri Chrūs dñs, captus est in peccatis nostris. Et in Esa- Esaiæ. 53
ia: Ipse aūt vulneratus est propter iniqtates nostras, &c. ⌊& qa sepultus est, & qa resurrexit ter
tia die scdm scripturas⌋ De sepultura quippe Esaias pdixit: Et erit sepulchrū eius gloriosum. Esaiæ. 11
Item: Dabit impios pro sepultura, & diuites pro morte sua. De resurrectione qq; ait Oseas: Vi- Esa. 53
uificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos. Et Sophonias: Expecta me dicit dñs, in Osee. 6
die resurrectionis meæ in futurū. ⌊Et quia visus est Cephæ⌋ .i. Petro. Quāmuis locus huius ap Sopho. 3.
paritionis ignoretur, creditur tamen facta, quando Petrus à monumento recessit in die resurre-
C ctionis, quando videlicet Maria Magdalena dixit se Christū vidisse. ⌊Et post hæc⌋ visus est Iohan. 20
⌊vndecim⌋ Apostolis in cōclaui Thoma psente. ⌊Deinde visus est plus q quingentis fratri-
bus⌋ .i. discipulis, ⌊simul, ex qbus multi manēt⌋ hoc ē, in corpore viuunt ⌊vsq; adhuc, qdā aūt
dormierūt⌋ somno beatæ mortis in dño. De hac visione nullus Euāgelistarū scribit. ⌊Deinde
visus est⌋ seorsum ⌊Iacobo⌋ minori fratri dñi, primo Hierosolymorū epō. De hac apparitione
non loquitur euangeliū. ⌊Deinde visus est apostolis omnibus⌋ in die ascensionis. ⌊Nouissime Apoca. 14
aūt omniū⌋ prædictorū, videlicet post ascensionē & spūs sancti missionē, ⌊tanq abortiuo, vi-
sus est mihi⌋ proficiscenti Damascū. Abortiuum aūt vocat proles quæ extra debitū cōgruum Acto. 9
tēpus nascitur, vel cum violētia de ventre educitur, vel ad debitā quātitatem nō peruenit. Ideo
propter tria cōparat se apostolus abortiuo. Primo, qm̄ alij apostoli ante missionem paracleti
sunt renati, ipse postea ab Anania. Secūdo, qa cū quadā coactiōe cōuersus est, scilicet p errorem
& minas. Tertio, qa alijs apostolis minor fuit, consideratione vitæ præteritæ, qa persecutus est
Christianos. Ideo subdit: ⌊Ego em̄ sum minimus aplorū.⌋ Nō simpliciter, sed qūm ad aliqd,
vtpote quia vltimo ad apostolatū vocatus est. Hoc modo Iacobus Alphæi frater dñi, dictus ē
minor, respectu Iacobi filij Zebedæi, nō sanctitate aut dignitate, sed quia vocatione posterior.
Itē, minimus sum Apostolorū, rōne præteritorū malorū, ⌊qui nō sum dignus vocari aposto
lus⌋ per respectū ad merita mea pcedentia, ⌊qm̄ persequutus sum ecclesiā dei⌋ viros ac mu
lieres ad iudiciū pertrahēs, qd alij apostoli nunq fecerūt. ⌊Gratia aūt dei⌋ gratū faciēte, & gra Ibidem.
tis data, non proprijs viribus aut meritis, ⌊sum id quod sum⌋ in esse supernaturali & spūali, per
gratiā em̄ gratū facientē habeo esse deiforme, & deo acceptū quoad vltimum finē. Per gratiā
vero gratis datā, sum Apostolus, propheta, doctor, interpres, signorū patrator, ⌊& gratia eius
in me vacua⌋ hoc est, infructuosa, ⌊nō fuit, sed abundantius illis omnibus laboraui⌋ .i. cunctis
apostolis .s. quolibet eorū seorsum, nō plus omnibus simul acceptis. Nullus em̄ apostolorū tāta
spatia percurrisse, tot populis prædicasse, tot psecutiōes legit pertulisse vt Paulus, nec aliqs eorū

 sic pro-

sic proprijs manibus victũ quęsiuit, vt ipse. ¶Sed ne ista videatur iactãter dixisse, subiecit. ⌊Nõ D
1.Cor.15 aũt ego⌋ sic laboraui propria potestate, vel tanquam principalis causa operum bonorum, ⌊sed gratia
dei mecũ⌋ .s. cooperata & auxiliata est mihi, fuitque principalior causa bonorum, quã ego seu mea
natura. Gratia enim se habet ad liberum arbitriũ, vt sessor ad equũ. ⌊Siue enim ego, siue illi⌋ .i. tam
ego quam cæteri apostoli, ⌊sic prędicauimus⌋ vel Christũ resurrexisse, vel nos per eius gratiã ope-
rari, ⌊& sic credidistis⌋ sicut euangelizauimus vobis. ¶Præterea, ex resurrectione Christi ca-
pitis nostri ostẽdit apostolus generalẽ resurrectionẽ futurã. ⌊Si aũt⌋ .i. quia ⌊Christus prędicat⌋ à ve-
ris apostolis, ⌊quod resurrexit à mortuis, quõ quidã⌋ hęretici ⌊dicũt in vobis⌋ .i. inter vos, ⌊quoniam
resurrectio mortuorum⌋ corporalis & vniuersalis, ⌊nõ est?⌋ credẽdo videlicet futura. ⌊Si aũt re-
surrectio mortuorum nõ est⌋ futura, sequitur quod ⌊neque Christus resurrexit.⌋ Eadem quippe ratio
est de capite, & de mẽbris. ⌊Si aũt Christus nõ resurrexit⌋ veraciter, sed phantastice, sicut dixe-
runt hæretici .s. Marciani & Marchionitæ, qui Christi incarnationẽ dixerũt fuisse phantasticã, quos
sequutus est immũdissimus Manichęus ⌊inanis est⌋ ergo .i. infructuosa, vana & falsa est, ⌊prędi-
catio nostra⌋ quæ asserit Christum resurrexisse. Simili ratione, ⌊inanis est & fides vestra⌋ catholica.
⌊Inuenimur aũt⌋ .i. si ita ẽ, vt dicũt hæretici, nos apostoli eẽ probamur, ⌊&(sumus) falsi testes
dei⌋ hoc ẽ, mendaciter testãtes de deo, ⌊quoniam testimoniũ diximus aduersus deũ⌋ .i. cõtra verita
Math.22 tem, & volũtatem, dei videlicet: ⌊quod suscitauerit Christum⌋ à morte ⌊quẽ nõ suscitauit⌋ .i. quem
Marc.12 sequitur nõ eẽ suscitatũ à deo, ⌊si mortui nõ resurgẽt. Nã si mortui nõ resurgẽt, neque Christus re
surrexit⌋ qui ad hoc incarnatus & passus est, ideoque surrexit, vt nos ad immortalem vitã redu- E
ceret. ⌊Quod si Christus nõ resurrexit, vana est fides vestra⌋ quia non põt vos ad vltimũ finẽ, seu
verã felicitatẽ perducere. ⌊Adhuc enim⌋ .s. post baptismi, ac fidei receptionem, ⌊estis in peccatis
vestris⌋ prętcritis, sicut & ante, secundũ eos qui Christi resurrectionẽ non profitent. Fides etenim vana,
& baptismus falsum representãs, nõ tollunt peccata. Baptismus autẽ Christi sepulturã, ac resur
Roma 6. rectionẽ representat, vt dictũ est ad Romanos. Si ergo Christus nõ resurrexit, fides vestra inanis
est, & baptismus falsa significat. Nõ ergo tollunt vestra peccata per fidẽ atque baptismũ. ⌊Ergo
& qui dormiunt in Christo⌋ .i. in fide Christi defuncti sunt, ⌊perierũt⌋ .i. dãnati sunt, eo quod in fi
de inani & pristinis vitijs sint defuncti. ¶Deinde ponit aliã rationẽ resurrectionis futurę. ⌊Si in
in hac vita tantũ in Christo sperãtes sumus⌋ .i. si solũ cõfidimus per Christũ consequi bona in
hac vita presenti, & nõ potius vitam æternã in anima & corpore, ⌊miserabiliores⌋ .i. infeliciores,
⌊sumus omnibus hominibus⌋ (non Christianis) qui in hac vita pręsenti suis fruuntur delitijs.
Nos vero nec in presenti, nec in futuro gaudebimus, imo tanto miserabiliores essemus, quanto
PEIST. grauiora & plura propter fidẽ & Christum sustineremus. ⌊Nunc aũt⌋ .i. ne prędicta incõuenientia
cõcedãtur, veritas ita se habet, videlicet quod ⌊Christus resurrexit à mortuis⌋ qui est, ⌊primitiæ⌋
.i. primitiuus vel primus, ⌊dormientium⌋ hoc est mortuorum. Qui dormiẽtes dicunt, quoniam Chri
sto iubẽte faciliter & integre quasi de somno reducẽtur ad vitã. Horum dicit Christus primitiæ, quo-
niam primus tẽpore, & propria virtute surrexit, loquẽdo de dormiẽtibus in fine seculi suscitã-
Math.9. dis. Aliqui tamẽ pauci ante Christum surrexerũt, quorum ipsemet tres suscitauit. Vnde de Christo le-
Luc.7. gitur in Apoca. Qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum. ⌊Quandoquidẽ per hominem⌋ .s.
Iohan.11 Adam primũ nostrũ parẽtẽ, ⌊mors⌋ naturæ & culpæ ingressa est genus humanũ, propter ori- F
Apoca.1 ginale peccatum illius, ⌊& per hominem⌋ .i. Christum, hoc est, merito passionis eius erit, ⌊resurrectio mor-
Gene.3. tuorum⌋ qui immutabunt. Potentior est enim Christus ad reparandũ quam Adam ad destruendũ. ⌊Et
Sapiæ.11. sicut in Adã⌋ .i. in prçuaricatione Adæ, ⌊oẽs moriuntur⌋ incurrẽdo originale peccatum, & moriẽdi
necessitatẽ eo quod peccatũ illius traducat in posteros, ⌊ita & in Christo⌋ .i. virtute & merito Chri
Iohan.5 sti, ⌊oẽs viuificabũtur⌋ in resurrectione futura, & vitã gloriæ cõsequent oẽs electi, imo meritũ
Christi omnino in se sufficiens est, vt oẽs simpliciter per ipsum beatã resurrectionẽ sortiantur.
¶Porro, quod impij resurgent, nõ erit merito Christi, sed diuina eius virtute. Apostolus aũt nunc
loqui videtur de omnibus electis, qui merito Christi beatã immortalitatẽ adipiscentur, de quibus
Iohan.12. & Christus dixit: Omnia traham ad meipsum. Daniel propheta quoque: Omnes (inquit) populi, tribus
Danie.7 & linguæ seruient ei. ⌊Vnusquisque aũt in suo ordine⌋ .i. in suo gradu & dignitate secundũ exigẽ
FINIS. tiam meritorum suorum resurget, vt apostolus in ordine apostolorum, martyr in ordine martyrum.
¶Deinde exponit hunc ordinẽ. ⌊Primitiæ Christus⌋ hoc est, oĩm resurgentiũ in finali iudicio
primus tempore, & summus dignitate est Christus, qui prior surrexit, vt fidẽ & spem faceret, for
mamque preberet credentibus, ⌊deinde⌋ in fine seculi suscitabuntur, ⌊hi qui sunt Christi⌋ hoc ẽ,
fideles, electi, vtpote ⌊qui in aduentũ eius crediderũt⌋ .i. in Christũ venturũ ad faciendã vni-
1.Thess.4 uersalem remunerationẽ. Isti resurgent Christo posteriores tẽpore, & inferiores dignitate. Re
surgent etiã ante eos qui nõ sunt Christi .i. ante infideles & reprobos, nõ ordine tẽporis, sed di-
Apoc.10. gnitatis. Resurrectio enim erit in momento. ⌊Deinde⌋ .i. resurrectione completa, erit ⌊finis⌋
huius mũdi, quia tunc species generaliũ esse cessabunt, & status mũdi mutabitur. Erit quoque tunc
finis .i. cõsummatio seu plena perfectio electorum, qui tunc in anima & corpore glorificabũtur,
⌊cum⌋ Christus homo tradiderit⌋ hoc est, obtulerit, seu presentauerit, ⌊regnum⌋ militantis ec-

A clesiæ. i. electos, fideles, in qbus Chrūs interim regnat per fidē, regēs eos per grām. Hoc
regnum offeret & p̄sentabit Saluator, ⌊deo & patri⌋. i. patri æterno, tanq̄ elegātissimam
prædam de antiq hostis manu excussam, atq; de vinculis mortis æternæ suo p̄ciosiss mo
sanguine liberatā. Dicit autē Chrus hoc regnū patri sic præsentare, q̄a adducit electos ad
summū cœli palatiū in quo habitat deus pater, ponetq; eos illic in cōspectu p̄ris, nō vt pa
ter incipiat eos inspicere, sed vt ipsi eū per spēm cōtēplari incipiāt, iuxta quē modū ait
Psalmista: Qn̄ veniā & apparebo ante cōspectū dei? Vel sic: Cum Chrūs tradiderit. i. de- Psalm.41
derit regnum p̄dictū patri, vc; vt pater in electis regnet, eosq; regat gubernatiōe cōple- Psal.22
ta, puta p̄ gloriosam fruitionē, & cōfirmationē eo⁊ in bono, quos mō regit gubernatiōe
incōpleta p̄ grām viæ amissibilē, quæ tn̄ imp̄fectio est ex parte nostri, q̄ sæpe peccamus,
nō recte tendētes ad vltimū finē. Viatores enī regunt̄ à deo per hoc q̄d dirigunt̄ in vlti
mum finē, sed hęc gubernatio nō excludit om̄e malum. Comp̄hēsores vero reguntur à
deo per hoc, quod in ip̄o vltimo fine immobilr̄ cōseruant̄. Vt ergo pater hoc mō regnet
in ipsis fidelibus, Chrus dat eos patri. ¶Deniq; dat eos patri, nō quasi nō sint patris, imo
à patre dati sunt Chro. Iuxta illud in Psalmo: Postula à me, & dabo tibi gētes. Et alibi Psal.2
ip̄e Chrs: Om̄e (inq̄t) q̄d dat mihi pater, ad me veniet. Alibi q̄q; aptius loq̄tur patri: Tui Iohan.6
(inquiēs) erāt, & tu mihi eos dedisti. Qūo ergo dat Chrus eos patri, nisi scd̄m manifesta- Iohan.17
tionem? Nunc enī ignorat̄, q̄ amore sint digni, sed tunc Chrus manifestabit, q̄ ad patrē Eccls.9
pertineāt, dicēs electis: Venite benedicti patris mei. Hoc mō & nos damus aliqua deo, Matth.25
prout Dauid testat̄: Tua dn̄e sunt oīa, & quæ de manu tua accepimus, dedimus tibi. Per 1.Para.29
hoc autem, quod Chrus dr̄ tradere regnum deo patri, nō est intelligēdum q̄d tollat, vel
B adimat illud sibi, aut sancto spiritui. Vnaquāq; diuina persona exp̄ssa, singulæ dantur intel
ligi, vbi nō obuiat relatiua distinctio. Itaq; finis erit. ⌊Cum euacuauerit⌋. i. cessare fece-
rit Chrus ⌊oēm principatum, & potestatē, & virtutē⌋ hoc est, vniuersos gradus prælatio
tionum, angelo⁊, dæmonum, & hoīm, q̄a (vt dicit glossa) q̄diu durat hic mundus, ange-
li angelis, dæmones dæmonibus, hoīes hoībus præsunt, ad vtilitatē, vel deceptionē viuē
tium, sed oībus collectis, iam oīs cessabit prælatio, q̄m vltra nō erit necessaria. Ideo hanc
prælationē dr̄ Chrus euacuare, q̄a om̄es suos exaltabit in regno, tantō vnumquēq; subli
mius, quanto iam amplius humiliat̄. Vel: Cum euacuauerit omnē principatum, hoc est,
manifestauerit nullam creatura⁊ habuisse aliq̄d horum nisi à deo. Sed cum ordo angelo
rum in prælatiōe cōsistat, & inter cæteros ordines hi tres cōputent̄, vc; principatus, po-
testates, virtutes, quęri p̄t, qūo angelo⁊ euacuentur prælatio, principatus, potestas, &
virtus. Et r̄ndendum secundum Thomā in prima parte, q̄ in in ordinibus angelo⁊ duo
pensant̄, vc; distinctio seu gradus perfectionum secundum differētiam naturæ & grāæ,
& quantum ad hoc ordines angelo⁊ nunq̄ cessabunt, q̄a natura eorum nō corrumpet̄,
nec grā auferetur. Secundo, cōsideratur in ordinibus angelorum exequutio officiorum.
Hæc autē exequutio post diem iudicij cessabit, secundum q̄d ordinat̄ ad reductionem
hominum ad suum principium creatiuum. Manebit vero prout cōsistit in cōsequutiōe
vltimi finis seu adoptiōe beatificæ fruitiōis, nam actiōes hierarchię manebunt post diem
iudicij in beatis, nō propter nouā influētiā, sed propter cōseruationē perfectiōis influxæ.
C Sicut enī inferiores angeli à sup̄ioribus illustrant̄, sic inferio⁊ cognitio talis à superio⁊ il
luminatiōe depēdet, nō solū quantū ad receptionē, sed etiā quantū ad cōseruationē. Ho
mines q̄q; q̄ angelo⁊ ministerio ad beatitudinē perducunt̄, aliquā illuminationē habe-
bunt per angelo⁊ officia. Hæc est r̄nsio S. Thomæ, quæ licet probabilis sit, authoritatē
tn̄ nō habet secundū aliq̄s, saltē in multis. ¶Porro, de dæmonibus aliq dicunt, q̄ post
diem iudicij nō cruciabūt homines, sed oēs simul tā dæmones, q̄ homines reprobi, vno
igne, nō tn̄ æqualiter punient̄. Quāuis autē cōiter dicāt expositores aliqui, per principa-
tus designari maiores, per potestates vero medios, & p̄ virtutes inferiores, tā in angelis,
q̄ hominibus, & suo mō in dæmonibus, ita q̄d Ap̄lus enumerādo incipit à superioribus,
Documentis tn̄ diuini & magni Dionysii potius cōsonare videtur, vt dicamus opposito
mō, ita q̄ enumeratio Ap̄li incepit ab inferiori, vc; à principatibus, p̄ quos intelligunt̄ in
feriores, per p̄tātes, medij: per virtutes autē, superiores. Dionysius enī in libro de princi
patu angelico ponit virtutes an̄ p̄tātes ac principat⁹. Nā principatus ponit in summo or
dine infimæ hierarchiæ, p̄tātes vero in infimo ordine secundæ hierarchiæ, virtutes autē
in medio ordine huius hierarchiæ. ⌊Oportet aūt⌋ vt impleant̄ scripturæ, ⌊illum⌋ vc;
Chrm ⌊regnare⌋ iā p̄ fidē in ecclesia militāte. Iuxta illud: Dabit illi dn̄s deus sedē Dauid Lucæ.1
p̄ris eius, & regnabit in domo Iacob in æternū, ⌊donec ponat⌋ ip̄e Chrus diuina sua vir
tute ⌊oēs inimicos⌋. i. aduersarios suos incredulos & p̄uersos ⌊sub pedib⁹ ei⁹⌋. i. sub suæ
p̄tātis plenaria subiectiōe, q̄d erit in die iudicij, q̄n implebit̄ illud p̄pheticū: Ad eū veni- Elaiæ.43
ent, & cōfundēt oēs q̄ repugnāt ei. Interim ergo durabit stat⁹ ecclesiæ, & regimē Chri in
ea. Hæc dictio, donec, sumit̄ hic inclusiue nō exclusiue. Non enī Chrus regnare cessabit,
tum

cum fuerint sibi om̃es subiecti, sed si interim regnat, certius est quod postmodũ regna- D
Psalm̃.70 bit. Sic̃ modo sumit in Psalmo, cum dr̃: Deus ne derelinquas me, donec annuntiem brachi
um tuũ. ⌊Nouissime autẽ⌋ qñ vz in die nouissimo mortale hoc induerit immortalitatẽ,
Psalm.8 ⌊inimica destruet mors⌋. i. mors quã naturalr̃ abhorremus, & quę nr̃æ vitę aduersatur.
Hebræo.2 ¶Qđ aũt Chrũs ponet inimicos oẽs sub pedibus, hunc cõstat. ⌊Oĩa eñ⌋ cœlestia, terre
Matth.28 stria, & infernalia ⌊subiecit⌋ pater ⌊sub pedibus eius⌋. s. Chr̃i. Vnde ipe ait: Data est mi
hi oĩs ptãs in cęlo & in terra. ⌊Cum aũt dicat⌋ scriptura, ⌊oĩa subiecta sunt ei⌋. s. Chr̃o
à patre, intelligẽdum est hoc, ⌊sine dubio preter eũ⌋. i. ꝑter patrẽ, ⌊q subiecit ei oĩa⌋. s.
Psal. 81 Chr̃o. ⌊Cũ autẽ subiecta fuerint illi⌋. i. Chr̃o ⌊oĩa⌋ qñ vz oẽs aduersarij eius fuerint ei
Deut.10 plene subiecti, & cunctis fidelibus & infidelibus manifestatũ fuerit Chr̃m dñm esse vni-
uersorũ, qñ peruersi p experientiã suæ dãnatiõis sciẽt Chr̃m esse dñm oĩm, ⌊tunc ipe filius
subiectus erit ei⌋. i. patri, ⌊q sibi⌋. i. filio ⌊subiecit oĩa⌋ creata. Erit autẽ Chrũs scđm for
mã serui patri subiectus, nõ quod mõ nõ sit subiectus, sed qa tunc cũ corpe suo mystico
manifestabit, subditus patri corã vniuersis electis, ⌊vt sit deus⌋ pater, vel Chrũs scđm di
uinã naturã, ⌊oĩa⌋ causalr̃, obiectiue seu fruitiue ⌊in oĩbus⌋ comprehẽsoribus. Quicqđ
eñ amari possit vel appeti, habẽt in deo, & deus est cã totius beatitudinis electorũ, q ni-
Lucę.10 hil quęrũt aut diligũt nisi deũ, & alia in deo propter deũ, & scđm deũ. Deus quippe est vnũ
Roma.5 illud, qđ solũ necessariũ est, in q ẽ oĩm bonorũ ac pulchrorũ ac desiderabiliũ plenitudo im
mensa, q solus quietat rõnalis creaturę affectũ. ¶Preterea, redit Apl̃us ad probandũ ge
nerale resurrectionẽ futurã. ⌊Alioqn⌋. i. si mortui nõ resurgẽt, ⌊qđ facient q baptizant⌋ E
hoc ẽ, lachrymis pœniæ seu aqs afflictionũ ꝑfundunt ⌊pro mortuis⌋. i. pro remissione
2.Mach.12 pctõrũ mortuis impẽdenda, ⌊si oĩno mortui nõ resurgunt?⌋ Q. d. inanis esset labor eorũ,
sicut habet de Iuda: Quod nisi eos q ceciderãt resurrecturos speraret, sup̃fluũ videret, &
vanũ orare ꝑ mortuis. Sed posset qs instare & dicere, qđ licet corpa resuscitãda nõ essent
aniæ tñ ꝑmio donarent, sicut & nũc ante resurrectionẽ. Piũ ergo & vtile esset pro defun
ctis, hoc mõ baptizari ac depcari ꝓpter aĩas liberãdas de pœnis, q̃uis corpa nunq̃ resur-
gerẽt. Et dicendũ, ꝙ tũc nõ esset tã vtile sicuti modo. ⌊Vt qđ baptizant⌋ viui, iuxta sen
sum ꝑdictũ ⌊pro illis⌋ defunctis? Est ergo baptismus afflictiõis, de qua in Euãgelio dicit
Lucæ.12 Saluator: Ego baptismo habeo baptizari. Vel sic: Quid facient q baptizant, pro mortuis?
.i. pro peccatis suis delẽdis, vel seipsis spũalitẽ mortificãdis, ad silr̃tudinẽ mortis dñi Sal
Roma.6 uatoris? Q. d. Inaniter baptizant cũ nõ sint vitã habituri. ⌊Vt qđ⌋. i. q̊ fructu, ⌊& nos⌋
Apl̃i, ꝑdicatores & martyres Chr̃i ⌊periclitamur⌋. i. pericula patimur, imo & mortifica
mur, vel ad supplicia ducimur ⌊oñi hora⌋. i. assidue? ⌊Quotidie eñ morior⌋. i. grauri-
bus tribulatiõibus afficior, & hoc verũ eẽ iuro ⌊p gloriã vestrã frẽs⌋. i. p beatitudinẽ vo
bis paratã in cœlo. Vel, ꝓpter gloriã vestrã. i. ad hoc vt vos gloriã mereamini sempiter
nam, ⌊quã habeo⌋ p certissimã expectationẽ, & propinquã potẽtiã. ⌊In Chr̃o Iesu dño
nostro⌋. i. virtute & gr̃a, ac merito Chr̃i, vel per contemplationem ipsius.

¶Prosequutio explanatiõis huius capl̃i, ab eo loco: Si scđm hoiem ad bestias pugnaui Ephesi. Articulus decimussextus.

RVrsus ondit Apl̃us resurrectionẽ futurã, qm̃ aliàs infructuosa fuisset disputatio
sua contra infideles. Ait eñ: ⌊Si scđm hoiem. i. scđm rõnis processum ⌊ad be- F
stias⌋. i. cõtra hoies bestiales, resurrectionẽ negãtes ⌊pugnaui⌋. i. acriter dispu
taui ⌊Ephesi⌋. i. in ciuitate Ephesina (Sumit autẽ, si, pro qa) ⌊Quid mihi pro-
dest?⌋ disputatio illa, ⌊si mortui nõ resurgũt?⌋ Imo si mortui nõ resurgũt. ⌊Mãduce-
mus & bibamus⌋. i. gulæ voluptatibꝰ insistamus ⌊cras eñ⌋ hoc ẽ in breui ⌊moriemur⌋
& nulla erit tribulatio alia. Hoc de Esaia sumptũ est, qđ illic dr̃ in ꝑsona desperãtiũ Iudęo
Esaiæ.22 rum, & cõuenit in hos q nõ putãt vitã post hãc vitã, ꝓpter qđ voluptatibus se exponũt,
vt pecora. In quorũ ꝑsona dicit Sapiẽs: Vmbræ trãsitus est tp̃s nr̃m, & post hoc erimus
Sapiæ.2 tanq̃ nõ fuerimus. Venite ergo & fruamur bonis quæ sunt. Sed ne talibus credamus mo-
net Apl̃us: ⌊Nolite seduci⌋. i. nõ permittatis vos ab aliquo decipi. ⌊Corrũpunt eñ mo
res bonos⌋ hoc ẽ, actus morales seu habitus virtuosos, ⌊colloquia mala⌋ maxime hære
Ephe.5 ticorũ atq; carnaliũ. ⌊Euigilate iusti⌋ a summo pigritiæ, & estote soliciti, ⌊& nolite pec-
care. Ignorãtiã eñ dei qdã habẽt⌋ hoc ẽ, diuina scĩa, puta notitiæ fidei diuinitus reuela-
tæ aliq carẽt. Illi. s. q negãt resurrectionẽ futurã. ⌊Ad reuerentiam⌋. i. ad verecundiam
⌊vobis loquor⌋ vt erubescatis de hoc quod inter vos est error de resurrectiõe mortuorũ.
Nam & error atq; defectus inferiorũ redundat, & cedit in cõfusionẽ superiorũ. Vnde ve
recundum est iustis & doctis, ꝑsertim ꝑlatis, quod inferiorũ errores & vitia nõ extirpãt.
¶Deinde ondit resurrectio mortuorũ possibilis p exempla naturæ, ponitq; verba ꝑfido-
rum, subiungẽs: ⌊Sed dicit⌋ infidelr̃ interrogãdo, ⌊aliqs⌋ ignorãs deum. ⌊Quomõ⌋. i.
quo ordine, qua virtute, quo mõ & specie ⌊resurgũt mortui, quali aũt corpe venient⌋. i. &
resurgẽt, quale corpus habebunt, redeundo ad vitã corporeã. s. mortale an immortale?
Huic

A Huic rñdet Apostolus: ⌞Insipiens⌟ q diuinam virtutem & opa naturæ non pensas, ⌞tu
quod seminas, non viuificat⌟ .i. granum quod mittis in terram non vegetatur seu crescit
⌞nisi prius moriatur⌟ .i. resoluat & putrefiat. Vnde asserit Chrūs: Nisi granum frumen
ti cadēs in terram mortuum fuerit, ipm solum manet. ⌞Et quod seminas, nō corp⁹ qđ fu Iohā. 12
turum est⌟ .i. quod exurget de terra ⌞seminas⌟ .i. nō herbā, stipulā, paleam, vel tā mul-
tiplex granum, sicut de terra nascet, ⌞sed⌟ seminas ⌞nudum⌟ .i. purum ac solum ⌞gra-
num⌟ vt puta tritici, ⌞aut alicuius cæterorū⌟ seminum. ⌞Deus autē dat⌟ per influentiā
causarū secundarū, ⌞illi⌟ grano seminato, seu nascituro, ⌞corpus⌟ cum arista & palea,
⌞sicut vult⌟ .i. libere instituit. Opus eñ naturę ac intelligētiæ est opus causæ primæ, ⌞Et
vnicuiq; seminum⌟ dat deus ⌞proprium corpus⌟ hoc ē, corpus suę speciei conueniēs.
Quēadmodum ergo nudū granum seminat, deiq; nutu vestitū ac multiplicatū resurgit,
sic mortuus diuina virtute potitur viuere, atq; in corpore meliorato resurgere. ¶De-
inde Apłus manifestat differentiā corporū resurgentiū, quātum ad dignitatē & gloriā se
cundum exigētiā meritorū. ⌞Non ois caro eadē caro⌟ .i. non oia aialia habent corpus
eiusdem rōnis, dignitatis, ac dispositiōis, sed iuxta diuersitatē formarū substātialium req-
ritur diuersitas materierū, forma nāq; est finis materię, sed iuxta diuersitatē finium, diuer
sificant & media. Ideo subditur: ⌞Sed alia⌟ .i. alterius dispositiōis est, ⌞caro hoim, alia
pecorū, alia volucrum, alia autē piscium⌟ Sumit vero caro hoc loco cōiter, pro corpo-
re animato, sensitiuo. Strictius vero eam sumēdo dicunt Carthusieñ. (quorū & ego vnus
sum, vtinā digne) nō comedere carnes, ⌞&⌟ quædā sunt ⌞corpa cœlestia⌟ vt orbes ac
sidera ⌞& (sunt) corpora terrestria⌟ vt saxa & arbores. ¶Subdit autē de differētia cor
porū, postq̄ dictū est de differētia carniū, qm̄ corpus cōmunius est q̄ caro. ⌞Sed alia q-
B dem (est) cœlestiū⌟ corporū ⌞gloria⌟ .i. pfectio, ornatus seu pulchritudo, ⌞alia aūt terre
striū⌟ nec solum hæc corpa inter se distāt, sed corpa quoq; cœlestia inter se differūt, nā
⌞alia (.s. maior) est claritas solis, alia claritas lunæ⌟ vt; minor q̄ illa ⌞& alia claritas stella
rum⌟ hoc videmus ad oculum. ⌞Stella eñ (alia) differt in claritate⌟ qm̄ maior ē lux vni
us q̄ alterius. ⌞Sic & resurrectio mortuorū⌟ distincta erit, quātū ad gloriā corporū susci
tandorū, nō quantū ad veritatē naturæ eorū. Oia eñ erunt eiusdē naturæ seu speciei, sicu
ti & modo, sed dignitas pmiorū erit diuersa. ¶Porro exemplū Apłi magis cōsonat opi-
nioni dicentiū materiā primā in oibus corpibus eē eiusdē rōnis, q̄ eorū q ponūt eā distin
guendā specifice. ¶Deinde ponunt dotes corporū glorificādorū. ⌞Seminat in corruptio
ne⌟ .i. corpus humanū cōcipit, generat, & more seminis sub terra humat corruptibile seu
corruptū, ⌞surget in incorruptiōe⌟ .i. in resurrectiōe erit incorruptibile p dotē impassi- Sapiē. 9
bilitatis. Sili mō iam, ⌞seminat in ignobilitate⌟ .i. vile atq; obscurū ⌞surget in gloria⌟ .i.
resurgēdo recipiet claritatē, vt sit gloriosum ac nobile, ⌞seminat in infirmitate⌟ .i. fragi
litate & infirmitatē ad motū habēs, corpus eñ quod corrumpit, aggrauat aīam, ⌞surget
in virtute⌟ .i. surgēdo habebit facillimā mobilitatē iuxta aīæ voluntatē, p dotē agilitatis,
⌞Seminat corpus animale⌟ .i. grossum & alimoniis indigēs, atq; corpibus aliorū aīalium
sile, ⌞surget spūale⌟ corpus .i. subtile ac spiritui sile, quantū ad aliquas proprietates, non
C tñ ita subtile vt exeat limites suę naturæ. Erit eñ palpabile atq; visibile carnē hñs & ossa,
sicut & Chrs in semetipo ondisse scribit. Hæ ergo sunt quatuor dotes corporū beatorū, q̄
erūt in corpibus quodāmodo ex redundātia beatitudinis aīæ ad corpus, sicut in epła ad Lucæ. 24
Dioscorū tāgit Augu. Ex hoc eñ quod aīa fruitiue deo vnit, quatuor bona cōseqtur, vt;
internæ lucis splēdidissimā claritatē, & ex hoc redundat in corpus claritas copiosa, tāto
abundātior, q̄to maior est gloria aīæ. Fulgebūt eñ iusti sicut sol. Scđo, cōseqtur aīa oīm Matth. 13
desideriorū suorū plenā quietationē. Ex q̄ redūdat in corp⁹ agilitas, seu mobilitatis veloci
tas. Iā eñ corp⁹ infirmū est, qm̄ desiderio aīæ satisfacere neqt in executiōe mot⁹ & opa-
tiōis, tūc vero mouebit iuxta desideriū ac imperiū aīæ, nō tñ in instāti. Propterea scriptū
est: Fulgebūt iusti, & tanq̄ scintillæ in arūdineto discurrēt. Tertio, cōseqt aīa oīs mali re-
motionē, & ex hoc redūdat in corp⁹ impassibilitas. Quarto, cōseqt aīa maximā deiformi
tatē. Iuxta illud Iohānis: Siles ei erim⁹, qa videbim⁹ eū sicuti ē. Et ex hoc redūdat in corp⁹ Sapiē. 3
spūalitas seu subtilitas. ¶Deniq; sicut maior erit beatitudo aīarū, q̄ eēt naturalis felicitas
angelorū, sicue erit maior pfectio corporū glorificatorū, q̄ sit pfectio cęlestiū corporū, ita 1. Iohā. 3
q claritas, agilitas, impassibilitas atq; subtilitas maior seu dignior futura erit ī illis, q̄ ī cęlesti
b⁹ corpib⁹. In pñti q̄s vita h; corp⁹ ab aīa q̄tuor pportionabiliter ad pdicta vt; existētiā,
pulchritudinē, cōseruationē & motū. ¶Quod āt corp⁹ resurget spūale, probat apostol⁹.
⌞Si est⌟ .i. qa iā est ⌞corpus aīale⌟ scđm sensum pdictū, ⌞est⌟ hoc est, aliqñ erit in no-
bis, & iam in aliqbus est, ⌞&⌟ corpus ⌞spūale⌟ scđm intellectū expssum, corp⁹ eñ dicit
aīale, ad differētiā corpis spūalis. ¶Quod vero sit corp⁹ animale, pbat authoritate scri-
pturę. ⌞Sicut scriptū est⌟ in Genesi: ⌞Factus est primus hō⌟ .s. Adā, in animā viuētem⌟
hoc ē in sui formatiōe adept⁹ est animā dātē corpi vitā aīalē, sustētatiōe ciborū indigētē, Gene. 2

propter

Iohan.10 propter quam vitã corpus vocatũ est animale.⌊Nouissimus Adam⌋.i.Chrũs factus est D
⌊in spm̃ viuificantem⌋.in sua resurrectiõe recepit spm̃ rõnalem,seu aiam dantẽ corpo-
ri suo vitã spũalem,cibis & potibus non indigentẽ,sed insolubilẽ atq; ꝑpetuã. Chrũs em̃
Roma.5 posuit animã suam,& iterũ sumpsit eam,sed non talem resumpsit,qualem posuit. Posuit
Gene.2 nanq; passibilem,impassibilem vero recepit.Dicitur aũt Chrũs Adã.Primo,qm̃ de eadẽ
materia habuit corpus.Secundo,qm̃ sicut ex Adam om̃es nascunt,sic ex Chro renascũ-
tur.Tertio,nam sicut de latere Adæ formata est Eua,ita ex latere Chri formata est eccle
sia.Dicit quoq; nouissimus Adam , qm̃ nemo ei succedet, q sit caput & author fidelium.
⌊Sed non prius quod spũale⌋ hoc est,nec Chrũs habuit,nec alij habent , primo corpus
spũale,secundum proprietatẽ,vt dictum est,⌊sed quod animale⌋.i.primo oportet ha-
bere corpus animale,⌊deinde⌋ habetur corpus,⌊quod spũale⌋ est.Chrũs eqdem ante
passionẽ habuit corpus aiale.i.cibo vtens, ac dissolubile.Post resurrectionẽ vero habuit
corpus spũale.Ita erit & nobis.Iam em̃ habemus corpora aialia. Post resurrectionẽ ve-
ro habebimus corpus spũale. ¶Sciendũ,quod duplex est ordo. Videlicet generatiõis &
naturæ.Secundũ ordinẽ generatiõis imperfectũ pręcedit perfectũ, vt pueritia iuuentu-
tem. Et hoc modo animale pręcedit spirituale .Secundũ ordinem vero naturæ,perfe-
ctum ꝑcedit imperfectũ.Imperfecta em̃ à perfectis procedunt. ¶Deinde ondit Aplus
vnde sumus aiales,& vnde erimus spũales.⌊Primus homo⌋.s.Adam materialr habẽs ori
Gene 1. ginẽ ⌊de terra⌋ qa de limo terræ formatus fuit,⌊terrenus⌋.i.naturalr aialis atq; passibi
lis.Maxime tñ terrenus effectꝰ est, transgrediendo diuinũ præceptũ,⌊secundus hõ⌋.i.
Gene.3 Chrs: Qui dr secundus hõ,qm̃ inter eũ & Adã nullus est medius,q sit caput & principiũ E
Lucæ.1 hoim sicut ipse,Hic ergo descendens ⌊de cœlo⌋& oriens ex alto,est ⌊cœlestis⌋ Primo
qa de cœlis descendit,non diuinitatẽ amittendo,vel locũ mutando, aut corpus de cœ-
lo secũ portãdo,sed corpus humanũ assumendo,atq; in mundo visibilr apparendo.Pro
Iohã.3. pter quod ipe ait:Nemo ascendit in cœlũ,nisi q descendit de cœlo.Et alibi:Exiui à pre,
Iohã.16 & veni in mundũ.Secundo,qa cœlesti virtute cõceptus ac natus:Tertio,qa cœliformi-
Lucæ.1 ter(.i.absq; macula)in terra cõuersatus. ⌊Qualis terrenus⌋.i. qualis fuit Adã, ⌊talis &
terreni⌋ hoc ẽ,tales modo nos sumus,qa aiales,mortales & fragiles,imo originali pec
cato infecti.⌊Et qualis cœlestis⌋.i.qualis in resurrectiõe factus est Chrũs, vez corpꝰ glo
rificatũ sortitus,⌊tales & cœlestes⌋.i.tales erunt electi in resurrectiõe futura,qñ reforma
Phil.3 bit corpꝰ humilitatis nræ cõfiguratũ corpori claritatis suæ,vt ⌊Ergo⌋ cœlestes effici va
leamus,studendũ est nobis,vt ⌊sicut portauimus imaginem terreni⌋.i.sicut assimilati su-
mus primo parenti,sequẽdo eius vestigia,inobediẽdo,& originale pctm̃ ab ipo cõtrahẽ
do,⌊sic portemus & imaginẽ cœlestis⌋ hoc ẽ,Chro noa cõformemus p charitatẽ, obe-
dientiam, humilitatẽ,& oim tribulationũ patientissimã sustinentiã.Non em̃ aliter possu
mus fieri cęlestes siue felices,Ideo subditur:⌊Hoc autẽ dico fratres,qa caro & sanguis⌋
id ẽ hoies carnales affectibus vitiosis subiecti, seu opa carnis, ⌊regnũ dei possidere non
possunt⌋ In cœlo em̃ nõ nubẽt,neq; nubent. ⌊Neq; corruptio incoruptelã possidebit,⌋
hoc est,q seruit corruptiõi peccati,nõ sortiet beatã immortalitatẽ. Pctm̃ em̃ mentẽ infi
Matth.22 cit,corrũpit,& in nihilũ redigit. Virtus vero cõsolidat animũ,& stabilit eũ in deo,idcirco
Lucæ.20 impassibilitatẽ,quæ est perfecta incorruptela,meretur & possidebit. Vnde scriptũ est:In
Sapiæ.6 cõrruptio facit esse proximũ deo. ¶Insup manifestat Aplus resurgẽdi modũ ac ordinẽ
EPIST. ⌊Ecce⌋ (Cum dr:Ecce,insinuat notabile esse qd dr) ⌊mysteriũ⌋.i. occultũ aliqd de ma
teria futuræ resurrectiõis,⌊vobis dico⌋ vez.⌊Om̃es qdem⌋ generaliter ⌊resurgemus⌋
boni & mali,& mali in fine seculi , q interim nõ surrexerunt resurrectiõe cõsumata, qũo
Malach.3 certum est resurrexisse virginẽ gloriosam.Nam & viui q tunc inuẽti fuerint,in igne cõ-
flagratiõis morient , vt soluãt debitũ carnis,protinusq; cũ alijs surgẽt. Resurrectio nãq;
nõ cõuenit,nisi ei qd cecidit,⌊sed nõ om̃es imutabimur⌋ hoc ẽ,nõ om̃ea in melius refor-
mabimur,qm̃ soli electi glorificabunt,reprobi vero resurgẽt in peius,habebunt em̃ cor
pora ipo aspectu horribilissima.s.obscura,grauissima,grossa & passibilia.Resurgemus ãt
⌊in momento,in ictu oculi⌋.i.in breuissimo tpis spatio, hoc ẽ, q̃ cito oculus aperit, aut
claudit.Diuina em̃ virtus immensa est.Non tñ fiet repẽte,qa collectio cinerũ fiet ab an-
gelo,nõ sine motu locali.Surgemus quoq; ⌊in nouissima tuba⌋ Hęc tuba triplr intelligi
potest.Primo per tubam intelligitur imperium dei,cuiua nutu resurrectio fiet. Vnde ad
1.Timo.4 Thessalonicẽses ab ipo inducit:Qm̃ ipe dñs in iussu & in voce archangeli, & in tuba dei
Ioh.5 descẽdet de cœlo.Secũdo,p tubã intelligit vox Chri,q ait: Veniet hora in qua oẽs q in
monumẽtis sunt,audiẽt vocẽ filij dei. Tertio,p tubã accipi põt ad lram vox alicuius ar-
Matth.25 chãgeli,cui cõmissa fuerit talis prolatio.Vnde in Euãgelio dr: Media nocte clamor fa-
ctus ẽ,ecce spõsus venit,exite obuiã ei.⌊Canit em̃ tuba⌋ quęlibet iam ꝑfata.i.terribilr im
perabit resurrectionẽ mortuorũ.Et vt dicit Hieronymus sic canet,ꝙ totꝰ mũdus timmiet
⌊& mortui resurgent incorrupti⌋.i.cũ corpe integro. Quia diuina virtus supplebit,qd
aliqui

A aliquibus defuit, vt claudis, monstris & pueris. Oēs etiā surgent in perfecta ætate & cōuenienti
quātitate, ⌊& nos⌋ electi ⌊immutabimur⌋.i. immortalitatis gloriam cōsequemur. ⌊Oportet
em̄⌋ quatenus diuina impleat promissio: & iusta fiat remuneratio, ⌊mortale hoc⌋ corpus ⌊in
duere immortalitatē⌋.i. ꝑpetuā subsistentiā, ⌊&(oportet) corruptibile hoc⌋ corpus ⌊induere
incorruptionē⌋.i. indissolubilitatē, vt resolui nō possit. Hoc proprie refert ad corpora electoꝝ,
q̄uis & corpa reproboꝝ futura sint immortalia & incorruptibilia, sed immortalitas illa erit tāus
miserijs plena, vt potius esse videatur mors continua, q̄ immortalitas vera. ⌊Cum aūt mortale
hoc⌋ corpus ⌊induerit immortalitatē⌋.s. in die nouissimo, qñ idem numero corpus resurget,
prout aptissime ait beatus Iob: Scio ꝙ redēptor meus viuit, & in nouissimo die de terra surre- Iob. 19
cturus sum, & rursum circūdabor pelle mea, &c. ⌊tūc fiet⌋.i. implebit ⌊sermo⌋ propheticus,
⌊qui scriptus est⌋ in Osea, secūdū translationē. 70. interpretū. ⌊Absorpta (.i. victa) est mors⌋
siue diabolus ⌊in victoria⌋.i. per victoriosam passionē ac resurrectionē Chri, q morte nostrā Osee. 13.
moriēdo destruxit, sicut & per Oseā loquit: Ero mors tua o mors, &c. Quod etiā iam allegatū
est secūdū translationē. 70. interpretū. Abstulit em̄ à nobis mortē culpæ atq; gehēnæ, & in fi-
ne seculi tribuet immortalitatē cōpletā. ¶ Præterea aplus de bñficio tāto exultās, & in ꝑsona fe
liciter resurgētiū loquēs ex propheta eodē, adiecit. ⌊Vbi est o mors victoria tua?⌋ qua oēs
occidisti, sicut scriptū est: Quis est hō qui viuet, & nō videbit mortem? ⌊Vbi est mors stimulus Psal. 88.
tuus?⌋.i. pctm̄ q̄d mortē induxit, sicuti stimulus læsionē infigit? Ideo subditur. ⌊Stimulus aūt
mortis⌋.i. mortē inducēs ⌊pctm̄ est⌋ actuale vel originale. Mors em̄ est pœna peccati, Q. d.
B Ista victoria mortis, ac stimulus eius ab electis ablata sunt. Vñ in Esaia legit: Præcipitabit dñs Esaiæ. 25
mortē in sempiternū, & opprobriū populi sui auferet. Itē in psal. Laqueus cōtritus est, & nos li Psal. 123
berati sumus. ¶ Ne aūt putet culpa ꝑ legē deleta, subiungit. ⌊Virtus vero⌋.i. incentiuū seu au-
gmētū ⌊peccati (est) lex⌋ Moysi, nō directe, sed ex occasione & hūana puersitate, q̄ nititur (te-
stante poeta) in vetitū semꝑ, cupiīq; negatū. De hoc aūt in epl'a ad Rom. plenissime dictū est. Ouidius
⌊Deo aūt gratias, q dedit nobis victoriā⌋ tā in spe, & parum in re, postea āt dabit pfecte in re.
Victoriā inquā pcti & mortis nō nris meritis, sed ⌊ꝑ dñm nostrū Iesum Chrm⌋.i. virtute ac
merito Chri. ¶ Postremo ponit aplus admonitionē saluberrimā & cōsolatoriā. ⌊Itaq;⌋ cum
oīa hęc ita se habeāt, o ⌊frēs mei dilectissimi stabiles estote (in fide) & immobiles⌋ in charitate
⌊abundātes in ope dñi semꝑ⌋.i. actib⁹ virtuosis incessanter intēti, ⌊sciētes ꝙ labor vester⌋ ex
charitate ꝓcedens, ⌊non est inanis⌋.i. sine mercede ⌊in dño⌋ Imo (vt apud Sap. legit) bonoꝝ
laboꝝ gloriosus est fructus. Hoc totū breui versiculo cōprehēdit Psalmista, dicēs: Expecta do- Sapiæ. 3
minū, viriliṫ age, & cōfortet cor tuū, & sustine dñm. Magna est itaq; pfectio, cordis stabilitas in Psal. 26.
dño, ne hō moueat impetu passionū, delectatiōibus tpalium reꝝ: vel minis, aut hmōi aliq̄ pec-
cati vēto. Idcirco scriptū est: Nō te ventiles in omnē ventū, sed esto firmus in via dñi, & in ve- Eccl. 5
ritate sensus tui. Et item scriptura dicit: Sapiēs permanet vt sol, stultus aūt mutatur vt luna. Eccl. 27.

¶ Elucidatio Cap. XVI. s. De collectis aūt quæ fiunt in sanctos. Art. XVII.

C EXpeditis determinationibus principaliū materieꝝ, in qbus instruendi erāt Corinthij,
tam agit aplus de quibusdā ordinatiōibus particularibus. Primo de eleemosynis, quas
gentiles cōuersi faciebāt Iudæis cōuersis, q in Hierusalē erāt. Ait em̄. ⌊De collectis au-
tem⌋.i. donis seu eleemosynis, ⌊quę⌋ cōgregant & ⌊fiunt in sanctos⌋.i. in sustenta- Acto. 5
tionē sctoꝝ in Hierusalē habitantiū, q oīa sua vendiderūt, & ante aploꝝ pedes posuerūt, qbus
cōsumptis, & fame orta in Iudæa, in magna penuria fuerūt, propter q̄d ordinauerūt apostoli
vt cōuersi ex gentibus mitterēt eis subsidia vitæ, ⌊sicut ordinaui in ecclesiis Galatiæ⌋.i. cōgre-
gationibus fideliū in Galatia (q̄ est pars Græciæ) habitantiū s. Galatis, ⌊ita & vos facite ꝑ vnā
sabbati⌋.i. vna die septimanæ. ⌊Vnusq̄sq; hestū apud se reponat⌋.i. in ꝓpria domo ponat
in loco securo, ne forte si alij commiserit, defraudet. Ponat ergo apud se ⌊recondens⌋ munus
⌊q̄d ei bene placuerit⌋.i. tātum q̄ium libenter dat, ne grauet, ⌊vt non cū venero⌋.i. apud vos
fuero, ⌊tunc collectæ fiant⌋.i. eleemosynę cōgregent, qa tunc alia habebimus expedire, graua
ret q̄q; vos si totū simul daretis. ⌊Cū aūt ꝑsens fuero apud vos, q̄s probaueritis⌋.i. approba-
ueritis, seu aptos iudicaueritis, ⌊per epistolas, hos mittā⌋.i. istos destinabo cū literis cōmenda-
torijs meis ac vestris, ⌊perferre gratiā vestrā⌋.i. gratiosam eleemosynā ⌊in Hierusalē⌋ ad pri-
mitiuā ecclesiā sub Iacobo militātē. ⌊Quod si dignū fuerit⌋.i. rōnabilis causa occurrerit, ⌊vt
& ego eā⌋ in Hierusalē cū eleemosynis istis, ⌊mecū ibūt⌋ q̄s probaueritis. ⌊Veniā aūt ad vos,
cū Macedoniā⌋ quæ est pars Græciæ, ⌊ptrāsiero⌋ visitādo illic, & in locis vicinis discipulos.
⌊Nā Macedoniā⌋ prouinciā illā ⌊pertrāsibo⌋ nō diu ibi morādo, cū non sit necesse. ⌊Apud
vos aūt forsitan⌋.s. si deus ꝑmiserit, ⌊permanebo (multis diebus) vel etiā hyemabo⌋ qa multa
sunt corrigenda in vobis, ideo diuturna medici spūalis præsentia vobis necessaria est, ⌊vt vos
me ducatis quocūq; iero⌋ cum à vobis recessero. Illa tamē nō fuit principalis causa huius mā-
sionis, sed hoc dicit apostolus ad inflammandū charitatē eoꝝ ad se, vel ad familiaritatē ostē-
dendā. ⌊Nolo em̄ vos modo in trāsitu videre⌋.i. tpe modico. ⌊Permanebo aūt Ephesi⌋ vsq;

& istā epistolā vobis transmisi,⌊ vsq; pētecosten. Ostiū em̄ mihi apertū est magnū & euidēs⌋ D
.i. vehemēs rō mihi occurrit illic manēdi, eo φ corda multoꝝ parata sint recipere verbū dei,
⌊ & aduersarij multi⌋ sunt ibi q euāgelio cōtradicūt, cōtra q̄s oportet me armare fideles, vel illis
1. Timot. 4 q̄q; aperte resistere. ⌊ Si autē venerit Timotheus⌋ ad vos ⌊ videte⌋.i. studete ad hoc ⌊ vt sine
timore sit apud vos⌋.i. secure, ita vt nullus ei molestus sit. ⌊ Opus em̄ dñi opał⌋ p̄dicādo euā-
Acto. 18 geliū Chr̄i, ⌊ sicpt & ego. Ne q̄s ergo illū spernat⌋ eo φ iuuenis sit. Vnde alibi dicit: Nemo ado
lescentiā tuā contēnat, ⌊ deducite aūt illū in pace⌋ egrediendo & ambulādo cū eo pacifice per
aliq̄d spaciū, ⌊ vt veniat ad me⌋ Ephesum. ⌊ Expecto em̄ illū cū fratribus⌋ cū eo vēturis. ⌊ De
Apollo aūt fratre⌋ q erat vir potēs in scripturis & eloquēs, quē apl̄us ordinauit Corinthijs in
ep̄m sicut & ipsi rogauerūt, ⌊ notū vobis facio, q̄m multū rogaui eū⌋ non p̄cepi, ⌊ vt veniret ad
vos cū fratribus⌋ secū agētibus. Recesserat q̄ppe à Corinthijs propter dissensionē eoꝝ quā se-
dare nō potuit, propter q̄d rediit Ephesum ad apl̄m. ⌊ Et vtiq; nō fuit volūtas eius vt nunc ve-
niret⌋ ad vos, q̄diu estis in ista discordia. ⌊ Veniet aūt quum ei vacuū⌋.i. opportunū, ⌊ fuerit⌋
Marc. 13 q̄n vez perceperit vos emēdādos. ⌊ Vigilate⌋.i. diligentes & soliciti estote, ne torpor pigritiæ
irruat super vos, ⌊ state⌋.i. firmiter perseuerate, ⌊ in fide, viriliter agite⌋ Maledictus em̄ q facit
Hiere. 48 opus dei negligenter, ⌊ cōfortamini⌋ proficiendo semper in gr̄a dei, ⌊ & oīa v̄ra (opa) in chari-
tate fiant⌋.i. charitatiue atq; concorditer: taliter em̄ nō essent meritoria. ⌊ Obsecro aūt vos frēs,
1. Cor. 1. noſtis domū Stephanæ⌋.i. familiā illius matronæ, vnde supra dixit: Baptizaui aūt & Stephanæ E
domū. Noſtis etiā ⌊ & (domū) Fortunati & Achaici⌋.i. hoꝝ viroꝝ q meū fuerūt quū vobis
prædicaui, ⌊ q̄m sunt primitiæ Achaiæ⌋.i. primi in Achaia crediderūt, ⌊ & in ministeriū s̄ctoꝝ
ordinauerunt seipsos⌋.i. spōte se obtulerunt ad ministrandū fidelib⁹. Hoc itaq; obsecro, ⌊ vt &
vos subditi sitis (per humilē obediētiā) eiusmodi⌋.i. istis & talib⁹ personis, ⌊ & omi cooperan-
ti (mihi) & laboranti⌋ in vobis.i. ad vestrā salutē. ⌊ Gaudeo autē in p̄sentia Stephanæ & Fortu
nati & Achaici⌋.i. de hoc lætor, φ tales p̄sonæ vobiscū sunt, ⌊ q̄m illud q̄d vobis deerat⌋ q̄tū
ad salutarē doctrinā, ⌊ ipsi suppleuerunt⌋ docēdo vos plenius. ⌊ Refecerunt em̄.i. sp̄ūaliter nu
trierunt seu impleuerunt, ⌊ & meū sp̄m⌋.i. animā meā iucunditate, eo φ instruant vos, ⌊ & ve-
strum⌋ sp̄m, refecerunt veritatis notitia. Vel sic, Gaudeo aūt in p̄sentia Stephanæ, &c.i. de hoc
φ venerunt ad me, q̄m illud q̄d vobis deerat.i. q̄d vos minus debito mihi fecistis, ipsi suppleue-
runt. Refecerunt em̄.i. cōsolati sunt, vel pauerunt & meū sp̄m, & vestrum, q̄a mihi b̄n̄faciendo,
benefecerūt & vobis q̄bus apl̄m seruauerunt. ⌊ Cognoscite ergo⌋.i. diligenter attendite & ho
norate, ⌊ q eiusmodi sunt⌋.i. tales personas. ⌊ Salutant vos⌋.i. ad salutē vobis cupiūt atq; annū
tiant, ⌊ oēs ecclesiæ Asiæ⌋ minoris, cuius metropolis est Ephesus, vbi cōscripta est p̄sens episto
la. ⌊ Salutāt vos in dño multū (.i. cū ingenti affectu) Priscilla⌋ mulier ⌊ & Aquila (vir eius) cum
domestica sua ecclesia⌋.i. cū societate fideliū cōmorāte in domo eoꝝ, ⌊ apud q̄s & hospitor⌋
Hoꝝ duoꝝ frequēter apostolus meminit, q̄a in primitiua ecclesia notabiles erāt, & bene instru
cti in fide. ⌊ Salutant vos fratres oēs⌋ in Ephesio existētes. ⌊ Salutate inuicē in osculo sancto,⌋ F
.i. in sp̄ūali & puro etiā corpali, sicut in primitiua ecclesia fuerat cōsuetudo. ⌊ Salutatio mea ma
nu Pauli⌋.i. propria manu subscripta. Scripsit em̄ apostolus propria manu in fine epistolarum
suaꝝ salutationē, ne deciperentur fideles, recipiēdo epistolas pseudoapostoloꝝ pro epistolis Pau
li. ⌊ Si q̄s nō amat dñm n̄rm Iesum Chr̄m, sit anathema⌋.i. separatus à cōsortio fideliū, & cō-
dēnatus à deo, ⌊ Maranatha⌋.i. in aduētu dñi, vel donec dñs. Maranatha q̄ppe interpretatur
dñs venit. Dicit q; Lyra, φ sint duæ dictiones. Augustin⁹ vero, cui potius credit, ait φ sit vnum
nomē cōpositū ex græco & syro: & potius est syꝝ q̄ hebræū. Hæc aūt imprecatio mali nō est
intelligenda dicta de zelo vltionis seu inuidiæ, sed affectu iustitiæ, vel modo prænuntiationis
propheticæ. ⌊ Gratia dñi nostri Iesu Chr̄i⌋ q̄ est formale ac habituale principium totius vitæ
meritoriæ, sed ⌊ & charitas mea⌋.i. talis dilectio, qualē ego habeo, sit ⌊ cū oībus vobis in Chr̄o
Iesu⌋.i. finaliter propter Chr̄m. ⌊ Amen⌋ Chr̄us em̄ est finis noster, sicut in Apoca. testatur:
Apoc. 1. Ego sum alpha & ω principium & finis, Cui semper sit oīs honor, virtus, beatitudo & gloria,
1. Timo. 1. q̄m ipse cum patre & sp̄ū sancto est super omnia deus sublimis & benedictus. Amen.

¶IN SECVNDAM AD CORINTHIOS, epistolam procemium.

Prouer. 1. Vdi fili disciplinā patris tui, vt addatur gratia capiti tuo. Cum prælatis ecclesiæ
dicat saluator: Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit: constat φ
Lucæ. 10. pari audientia accipienda sunt verba prælatoꝝ & Christi. Quidā itaq; Corin-
thioꝝ hoc attendentes ex priori epistola Pauli correcti fuerunt, obedientes p̄-
ceptis apostoli, tanquam Christi. Quidam vero eorum in suo perstiterūt erro-
re, præferentes Paulo pseudoapostolos. Propter hoc scribit Apostolus Corin-
thijs hanc secundam epistolam, in qua se verum Christi probat Apostolum, atque fallaciam
Apostoloꝝ, vanitatem ac falsitatem demonstrat, errātes Corinthios reducit ad viam iustitiæ,
bonos

A bonos vero incitat ad meliora, pſertim ad obseruationē patiētiæ, proponēs seipsum illis in exēplum. Nō ergo cessandū est bono ꝓlato à spūali cura infirmi subiecti, si statim nō emēdetur, sed cōtinuanda est admonitio, increpatio, exercitatio, quādiu spes est de reparatione errantis.

¶Expositio primi Cap. secundæ ad Corinthios epistolæ. Art. I.

QVoniam Corinthiorum nōnulli minus digne de Paulo senserunt, atq; ab hoc propriam salutem neglexerūt, paruipendētes verba Pauli, & pseudoapostolis credētes, idcirco in exordio huius epistolæ, in qua more solito pręmittitur salutatio, cum dixisset, Paulus, statim adiecit, Apostolus Iesu Christi per voluntatem dei, non vt seipsum magnificaret, sed vt illoꝝ prouideret saluti. Potest enim, & dum ratio postulat, debet ꝓlatus authoritatē suā ostendere, ne sui cōtemptus impediat subditoꝝ salutem. ¶Ponens ergo Apostolus personas scribentes seu salutantes, ait. ⌊Paulus Apostolus Iesu Christi per volūtatē dei⌋ .i. à deo seu diuina voluntate ad gratiam apostolatus assumptus: non à seipso, vel ab hominibus intrusus inordinate, ⌊& Timotheus⌋ Ephesiorum epūs ⌊frater⌋ noster spūalis. Hūc sibi adiungit Apostolus, ne Corinthij aliqd sinistrum suspicentur de eo, quasi eos accusauerit apud apostolū ex rancore. Priorem em̄ epistolā tulit Corinthijs, rediens'q; nuntiauit apostolo facta & verba Corinthioꝝ. Quamuis aūt apostolus solus istam epistolā dictauerit, vterq; tamē mādat & mittit eam Corinthijs, & forte quia Paulus multa scribit ex Timothei relatu. Itaq; Paulus & Timotheus mandant ⌊ecclesiæ dei⌋ .i. cōgregationi fideliū, ⌊quæ est Corinthi⌋ .i. in ciuitate sic dicta, metropolitanæ Achaiæ, ⌊cum sanctis omnibus⌋ .i. & sanctis omnibus, vtpote

B cunctis veraciter Christianis, q viiq; sancti & virtuosi sunt, ⌊qui sunt⌋ .i. demorantur ⌊in vniuersa Achaia⌋ .i. quocūq; loco prouinciæ sic vocatæ, quę erat pars Græciæ. ⌊Gratia⌋ quæ est supernaturalis habitus, principium omnis meritoriæ operationis, essentiam animæ immediate perficiens, ⌊vobis⌋ præstetur ⌊& pax⌋ .i. tranquillitas mentis, de qua angeli cecinerunt: Et in terra pax hominibus bonæ voluntatis, ⌊à deo patre nostro⌋ per gratiam adoptionis, .i. à tota superbenedicta trinitate, quæ est vnus verus deus creator & pater noster, cui quotidie dicimus: Pater noster qui es in cœlis, ⌊& domino nostro Iesu Christo⌋ .i. per Christum mediatorem dei ac hominū, per quem omnis gloria nobis confertur. Chrūs enim vt deus est idem collator principalis cū patre & spū sancto, sed secundū naturam assumptā est dator gratiæ mediatus ac instrumentalis, quia per ipsum tanq̄ per causam meritoriam ac mediatricem dantur nobis charismata spūs sancti. ¶Deinceps procedit Apostolus ad narrationem, captam'q; beneuolentiam Corinthioꝝ & à gratiaꝝ actione incipiens, affatur perfectos. ⌊Benedictus deus⌋ .i. ab oībus benedicatur & exaltetur, semper'q; sit benedictus deus trinitas, ⌊& pater dn̄i nostri Iesu Chr̄i⌋ .i. persona patris æterni, qui est genitor Christi secundū eius diuinā naturā. Hunc patrē Apostolus specialiter exprimit exemplo Christi, qui per totū euangeliū oīa refert specialiter ad gloriam patris, quēadmodū ait: Honorifico patrē meū. Non q̄ pater maior sit filio aut spū sc̄tō, sed q̄a authoritas est in patre, atq; fontalis origo respectu filij & spūs sancti, quoꝝ vterq; suscepit à patre quicq̄d habet & est. Vel sic, Benedictus deus & pater dn̄i nostri Iesu Chr̄i .i. perso

C na patris, q est deus Chr̄i secundū naturā humanā, & pater ipsius secundū naturā diuinā. Vnde in Euangelio Chrūs testat: Ascendo ad patrē meū & patrē vestrū, deū meum & deū vestrum. Vel deus rōne essentiæ & emanationis ad extra: pater vero rōne proprietatis relatiuæ, & emanationis ad intra. Porro q̄d subdit, simili sensu accipi pōt, tam de persona patris, q̄ de tota trinitate, patre nr̄o, rōne creationis, gubernatiōis & adoptatiōis, ⌊pater misericordiaꝝ⌋ .i. causa paterna pioꝝ affectuum ex diuina benignitate manātium. Vel, pater misericordiaꝝ intrāsitiue .i. pater multū misericors seu misericordia plenus. Et dicitur pater misericordiaꝝ, q̄uis misericordia dei sit vna ac simplex propter diuersos effectus pietatis diuinæ. Vnde etiam ait Psalmista: Misericordias dn̄i in æternū cātabo, ⌊& deus totius cōsolationis⌋ .i. dator atq; benignus infusor oīs veræ, perfectæ ac spūalis cōsolationis siue lætitiæ, ⌊q cōsolatur nos in om̄i tribulatione nostra⌋ quā propter iustitiā patimur à mūdo, carne aut diabolo. Cōsolatur autē nos, vel à tribulationibus liberādo, vel in tribulationibus patientiā dando, ita vt omne gaudiū æstimemus, cū diuersas inciderimus tentationes. Vel in ipso corde copiosam exultationē cōcitando ex contemplatione diuinoꝝ, sic vt tribulationis acerbitas vix sentiatur. Hinc scriptum est in Iob: Ipse vulnerat & medetur, percutit & manus eius sanabūt. Et Abacuc propheta orat: Cū iratus fueris, misericordiæ recordaberis, ⌊vt possimus & ipsi cōsolari eos⌋ .i. tā copiose & ad hoc consolatur deus nos, ap̄los, viros'q; perfectos, vt ex plenitudine, gustu, & experiētia cōsolationis nobis infusæ, valeamus & nos cōsolari eos, ⌊q in omni pressura sunt⌋ in quacūq; afflictione, proponēdo nos eis in exemplū. Possumus, inquā, consolari eos, ⌊per exhortationē, qua exhortamur & ipsi à deo⌋ .i. admonēdo eos taliter per ꝓdicationem vocalē, sicut admonemur à dn̄o p inspirationē seu alloquutionē internā, videlicet cōmemorādo ꝓmia sempiterna pro ꝓsentibus, breuibus'q; tribulationibus rependēda, proponēdo etiā persequutiones, passiones Christi & aliorum electoꝝ pro exemplo, quemadmodum tetulit Iudith: Memores, inquiens, esse debent,

Marginal references: Lucæ.2. (beside "perficiens"); Matth.6. (beside "superbenedicta"); 1.Timot.2 (beside "dei ac hominū"); Iohan.8 (beside "riam patris"); Iohan.20 (beside "in Euangelio"); Psal.88 (beside "Misericordias"); Iaco.1 (beside "nostra"); Iob 5 (beside "cū diuersas"); Abacuc.3. (beside "templatione"); Iudith.8 (beside "liorum electoꝝ").

quo pater noster Abrahã tẽtatus est,& oẽs q placuerũt deo, ꝑ multas tribulatiões trãsierũt fi- D
deles. Elucescit aũt ex his,q̃a alios spũaliter cõsolari aptus nõ est,q diuinã cõsolationẽ expertus
Ecci.34. nõ est. Ideo per sapientẽ quendã dicit: Vir in multis expertus cogitabit multa. Veruntamẽ ali-
qui ad deũ cõuersi tribulant,tentantur & angustiantur:nullã tñ consolationẽ experiunt,quibus
Iob.30 cœlũ est æneũ,terraq́ȝ ferrea,q cũ beato Iob dño dicere possunt:Sto & non respicis me,clamo
& nõ exaudis me:mutat' es mihi in crudelẽ Sed isti nõ desperẽt,nõ frangant,nec pusillanimes
fiant,sed manũ dñi lõganimiter ꝓstolent,scientes ꝙ deus nõ deserat sperãtes in se, dicẽtesq́ȝ cũ
Iob.13. Iob: Etiã si occiderit me,in ipso sperabo. Interim vero carnalẽ cõsolationẽ despiciãt,quatenus
in dei cõtẽplatiõe refloreant. Iuxta illud in psal. Renuit cõsolari aĩa mea,memor fui dei,& dele-
Psal. 76 ctatus sum. Denique ꝙ cõsolemur à deo,aliosq́ȝ cõsolari possimus,patet ex hoc. ⌊Qm̃ sicut abũ-
dãt passiones Chri⌋.i. ꝑsequutiões,q̃ in Christo capite nr̃o ꝓcesserũt,& propter eũ fidelib' in-
2.Thess.1. fliguntur,eius quoq; amore æquanimiter tolerant,⌊in nobis⌋ famulis Christi,qbus ipse ait:Si me
Iohan.15 persequuti sunt,& vos ꝑsequentur,q̃a nõ est seruus maior dño suo,⌊ita & per Chrm̃⌋.i. ꝑ gra
Iohã.13 tiã & misericordiã Christi,⌊abundat cõsolatio nostra⌋ Qui em̃ cõpatit,& cõglorificabit. Pro
Roma.8 pterea dicit propheta:Secundũ multitudinẽ doloꝝ meoꝝ in corde meo,cõsolatiões tuæ lætifi-
Psalm̃. 93. cauerunt aĩam meã. Alibi quoq; dicit scriptura: Qui derelictus ẽ in ira dei oĩpotẽtis,iteꝝ ĩ magna
2.Mac.5. recõciliatiõe cũ summa gloria exaltabit. ⌊Siue aũt tribulamur⌋ tribulatio ista accidit nobis ⌊ꝓ
vestra exhortatiõe & salute⌋.i. vtilis est ad exhortãdũ vos salubriter,s. vt vos exẽplo nostraꝝ tri- E
bulationes sustineatis libẽter,⌊siue cõsolamur⌋ à deo,hoc fit,⌊pro vestra cõsolatione⌋.i. vtile
est ad cõsolandũ vos,qm̃ eadẽ merces nobis & vobis promittitur,⌊siue exhortamur⌋.i. diui-
nitus admonemur oĩa fortiter perpeti,hoc fit ⌊pro vestra exhortatione & salute⌋ q̃a per hoc
idonei efficimur,admonere vos ad vestrã salutẽ,sicut & ipsi à deo monemur,⌊q̃a⌋ exhortatio
⌊operat in vobis tolerantiã earundem passionũ⌋.i. inducit & prouocat vos ad tolerandũ pro
Christo ꝑsequutiones & aduersitates,⌊quas & nos patimur,vt & spes nostra⌋.i. fiducia q̃ spe-
ramus vos beatitudinẽ adepturos,⌊firma⌋.i. cõstans & efficax,⌊sit pro vobis⌋.i. ad cõmodũ
vr̃m. Dũ em̃ ꝓlati cõspiciũt subditos suos in virtutib' agiles,secure & firmiter sperãt bona æter
Prouer.10 na eis fore parata. Vñ & Salomon: Filius sapiẽs lætificat patrẽ,⌊sciẽtes⌋ certitudine reuelatiõis
Iob.19 diuinæ & experiẽtiæ,nõ ratiocinatiõis hũanæ. De qua sciẽtia ait Iob: Scio ꝙ redẽptor meus vi
uit,& in nouissimo die de terra surrecturus sim,⌊qm̃ (.i. ꝙ) sicut socij⌋ participes & consortes
1.Cor. 4. estis,⌊passionũ⌋.i. tribulationũ pro Chr̃o,imitãdo eius vestigia,⌊sic eritis &⌋ socij,⌊consola-
tionis⌋ diuinæ ꝑ gratiã Christi,in ꝓsenti inchoatiue & imꝑfecte,in futuro aũt plene ac iugiter.
2.Timo.2 Si em̃ sustinemus,& cõregnabimus. Ideo scriptũ est: Cõicantes Chri passionib' gaudete,vt &
1.Pet.4. in reuelatione gloriæ eius gaudeatis. ¶Præterea narrat aplus magnitudinẽ ꝑsequutionũ suaꝝ
in speciali. Primo,vt alij exẽplo sui ad patientiã animent. Secũdo,vt discipulis insinuet q̃ta pro
eoꝝ patiat salute. Tertio,vt nos aduertẽtes q̃ modicũ patiamur cõparatione apostoli,ab inor-
dinato mœrore cessemus. Itaq; ait: ⌊Nolo em̃ vos ignorare frẽs⌋ Raro aplus discipulos suos F
nominat filios:sæpe aũt frẽs. In q̃ percutit quorũdã superioꝝ suꝑbia,q nimium proni sunt vo
care subditos suos filios,nõ tã ex paterna dilectione,q̃ ex quadã animositate. Idcirco ait scriptu
Ecci.32. ra: Rectorem te posuerũt,noli extolli:esto in illis quasi vnus ex ipsis. Nolo ergo vos ignorare
⌊de tribulatiõe nostra q̃ facta ẽ⌋.i. nobis illata est,⌊in Asia⌋.i. in Epheso vrbe Asiæ, ab Ale-
Acto.19 xandro argẽtario q fecit ædes Dianæ,de qua tribulatiõe multa scripta sunt in actis,⌊qm̃ supra
modũ⌋ solitũ,⌊grauati sumus,& supra virtutẽ⌋ naturalẽ atq; humanã,non tñ vltra virtutem
1.Cor.10 nobis ꝑ grãm cõicatam,q̃a supra dictũ est: Fidelis deus,q nõ patiet vos tẽtari supra id q̃d pote
stis,⌊ita vt tæderet nos etiã viuere⌋ secundũ inferiorẽ partẽ aĩæ,s. sensualitatẽ,vel sensitiuũ ap-
Marci.14 petitũ,quẽadmodũ scriptũ est de Chr̃o: Cœpit Iesus pauere & tædere,nõ tamen secundũ ra-
tionem fide & spe adornatã,q̃a hoc esset cõtra patientiæ ꝑfectionẽ. ¶Posset ꝓterea sciscitari qs
hoc loco,an liceat homini mortẽ optare propter aduersitatũ acerbitatẽ. Et primo apparet ꝙ
sic,authoritate apostoli loco ꝓsenti. Secũdo,qm̃ Helias ꝑsequutionẽ Iezabel fugiẽs,dixit: Suffi-
3.Regũ.19. cit mihi dñe,tolle animã meam. Tobias quoq; excæcatus orauit. Præcipe dñe in pace recipi spm̃
Tob.3 meũ. Simili modo Iob ait: Elegit suspendiũ aĩa mea,& mortẽ ossa mea. Et respondendũ,ꝙ nõ
Iob. 7 licet propter ꝑsequutiones vitandas optare mortẽ absolute,& sicut terminũ vitæ,licet tamẽ sub
cõditione videlicet diuina voluntate supposita,& mortẽ considerando tanquam ingressum vi
tæ futuræ:sic tamen,vt quamuis persequutio sit occasio huius desiderij, charitas sit præcipiẽs
atq; eliciens actum hunc. ⌊Sed & ipsi⌋ id est, ego, & adhærentes mihi,⌊in nobis responsum
mortis habuimus⌋ id est,ex persequutionis illius consideratione animus noster nobis respon-
dit,& certe putauimus,ꝙ mors nobis instaret,nõ enim arbitrabamur nos posse euadere. Quod
ideo deus permisit,⌊vt non simus fidentes in nobis⌋.i. ne in propria potestate speremus: Ma-
Hiere.17 ledictus em̃ (inquit Hieremias) qui confidit in homine,⌊sed in deo⌋ Vnde per Esaiam quoq; di-
Esaię.50. citur: Quis ambulat in tenebris & nõ est ei lumen? speret in noĩe dñi,& innitatur sup deũ suum
Hiere.17. Et Hieremias iteꝝ: Benedictus vir qui confidit in domino,⌊q suscitat mortuos⌋ corporaliter
animam

A animam iterũ corpori vniendo, & spũaliter charitatẽ & gratiã pctõribus cõferendo. De talibus Matth.8.
spũaliter mortuis Chrũs in Euangelio loquit: Dimitte mortuos sepelire mortuos suos, ⌊q de
tantis periculis⌋ vitæ corporalis ⌊eripuit nos (in Epheso) & eruit⌋ incessanter, cũ tribulamur, Philip.1.
⌊in quẽ speramus⌋.i. de cuius bonitate cõfidimus, ⌊qm̃ & adhuc eripiet⌋ in futuro à simili-
bus periculis. Nõ q apłus à tribulatiõibus erui cõcupiuit, quasi mortẽ pro Chr̃o pati impararet,
sed qa in carne manere necessarium fuit propter discipulos. Eripiet ergo nos, ⌊adiuuãtibus &
vobis in orõne⌋ fusa ⌊pro nobis⌋.i. vestra oratiõe nobis succurrẽte, & istã orationẽ nobis pro-
merente seu impetrãte ad hũc fnẽ, ⌊vt ex multarũ psonis facierũ⌋.i. à personis diuersarũ dispo-
sitionũ, ætatũ, virtutũ, meritorũ atq; respectuũ. s. à cũctis gradib' fideliũ, q sunt ⌊eius q̃ in nobis
est donatiõis⌋.i. gratiæ nobis diuinit' distributæ ⌊participes, p multos⌋.i. ab his diuersis, plu-
ribusq; fidelibus ⌊gratiæ agant (deo) pro nobis⌋.i. pro nostri ereptiõe, vel vt oẽs fideles gra-
tias referãt deo pro cõseruatiõe vitæ meæ ad profectũ eorũ. Et merito hoc agere debẽt, dignũq;
est sic fieri. ⌊Nã gloria nostra⌋.i. causa atq; materia nostræ spũalis exultatiõis in deo ⌊hæc ẽ,
testimoniũ consciæ nostræ⌋.i. fiducialis testificatio consciæ propriæ. Secura eñ mens, q̃si iuge Prouer.15
cõuiuiũ. Semp vero psumit sæua conscientia pturbata. Deinde ponit qd sibi phibeat atq; teste Sap.17.
tur conscia sua, vel ⌊q in simplicitate⌋ bona q̃ duplicitatis plicã excludit, ⌊& synceritate⌋.i.
mũda intẽtione ac pura veritate ⌊dei, & non in sapiẽtia carnali⌋ aut seculari, q̃ docet sensibilia Iacobi.3
bona exquirere, de qua dicit: Nõ est ista sapientia de sursum, sed terrena, animalis & diabolica
⌊sed in gratia dei⌋.i. scdm instinctũ & opera gratiæ nobis à deo infusæ, ⌊cõuersati sum' in hoc
B mũdo⌋ à tpe cõuersionis nostræ ad Christũ, ⌊abũdãtius aũt⌋.i. gratiosius cõuersati sum' ⌊ad
vos⌋.i. vobiscũ, à qbus nihil recepim'. De hac laudabili simplicitate, qua hõ corde, ore & ope-
re vniformi mõ se habet, oẽm vitãs simulationẽ hypocrisiaq;, scriptũ est in Prouer. Recti habi- Prouer.3
tabũt in terra, & simplices permanebũt in ea. Et iterũ: Cũ simplicib' sermocinatio dei. Ad hãc Ibidem.
simplicitatẽ hortat Iacobus dicẽs: Purificate corda duplices aĩo. Porro q ita habuerim' nos ad Iacobi.4
vos, patet. ⌊Nõ eñ alia⌋.i. opposita ⌊scribimus vobis⌋ in hac secunda epła, ⌊q̃ quæ legistis⌋
in prima epła vobis à me missa, ⌊& cognouistis⌋ ex lectione illius epłæ, imo & p experientiã
operũ meorũ inter vos. ⌊Spero aũt q vsq; in finẽ⌋.i. perseuerãter ac firmiter ⌊cognoscetis⌋
nos in simplicitate & synceritate cõuersari, ⌊sicut & cognouistis nos ex parte⌋.i. quẽadmodũ Prouer.17
partim iã rectitudinẽ nostrã cõsideraftis, expertiq; estis ⌊qa gloria vestra⌋.i. cã vestræ lætitiæ
⌊nos sumus⌋ Honestus eñ & sapiẽs pater lætificat filios bonos, q vtiq; in gratia patris sui cor
dialiter iucũdant, ⌊sicut & vos⌋ estis gloria ⌊nostra⌋ Nã filius sapiẽs, gloria ẽ patris, vt Salo- Prouer.10
mon dicit: Maxime eñ gaudẽt boni patres de filiorũ suorũ profectu, sicut Iohãnes in sua ait ca
nonica: Maiorẽ horũ gratiã nõ habẽs, q̃ vt audiã filios meos in veritate ambulare. Vñ alio loco
dicit apłus: Nunc viuim' si vos statis in dño. Sic aũt vnus nostrũ est gloria alterius, ⌊in die dñi 1.Thess.3
nostri Iesu Christi⌋.i. ad hoc vt in die iudicij simul glorificemur. Vel, q vnus sit gloria alterius,
euidẽtius apparebit in die pdicto, qñ oĩa aperta erũt ac nuda, pp̃ter qd ips illud, dies vocat. ⌊Et
hac cõfidẽtia⌋ qua ita syncere me circa vos habui, & qa vnus nostrũ alterius est gloria, ⌊volui
C prius venire ad vos⌋ q̃ ire in Macedoniã, sicut promisi me vẽturũ ad vos, q̃uis ita nõ feci pro- Hebr.4
pter culpã vestrã. s. propter vestrã peruersitatẽ & litem, ⌊vt secũdã gratiã⌋.i. aliũ profectum,
⌊haberetis⌋ ex meo aduentu, q infructuosus non est, hoc est, vt sicut in primo aduentu meo ad 1.Cor.16
vos, instruxi vos circa credẽda, sic mõ docerẽ vos circa agenda, ⌊& per vos⌋.i. à vobis, & ve-
stro ducatu ⌊trãsire in Macedoniã⌋ prouinciam Græciæ, ⌊& à Macedonia (volui) venire ad
vos⌋ vt tertiã gratiã. i. pfectã informationẽ haberetis, ⌊& à vobis deduci in Iudæã⌋ vt sanctis,
qui ibi sunt, vestras eleemosynas ferrẽ. Sed qa apłus nõ venit sicut pdixit, qdã Corinthiorũ re-
prehẽderũt ipm de leuitate, falsitate & carnalitate, quasi pp̃ter corporale cõmodũ venire di-
stulerit. Ideo de his malis se excusans, adiecit. ⌊Cũ ergo hoc voluissem⌋.i. vos visitare optas-
sem, sicut iã dixi, ⌊nunqd leuitate (aut incõstabilitate) vsus sum?⌋ mutãdo ppositũ sine rõnabi
li causa? ⌊aut q̃ cogito (facere) secũdũ carnẽ cogito?⌋.i. nunqd carnali sensu vtor, dũ vos visi-
tare ppono, qd tñ nõ facio, tanq̃ propter carnis cõmoditatẽ hoc differã? ⌊Vt sit apud me est
& nõ⌋.i. affirmatio & negatio de eodẽ, puta mẽdaciũ. Nõ vtiq;, qm̃ nihil dixi intẽtione fallen
di, & hoc ipm qd dixi intelligendũ erat, nisi rõnabile impedimentũ occurreret. Mendaciũ vero
est falsa vocis significatio, cũ intẽtione fallẽdi. ⌊Fidelis aũt (.i. verus in promissis) deus⌋ est, idcir
co nõ mittit nũtios falsos & infideles, cuius signum vel ratio est, ⌊qa sermo noster q fuit apud
vos⌋.i. pdicatio nostra vobis pposita, ⌊nõ est in illo, est & nõ⌋.i. affirmãs & negãs aliquid de
eodẽ secundũ idẽ, sic eñ mẽdax esset, ⌊sed est in illo, est⌋.i. simpliciter affirmaui eẽ in deo, vel
in effectibus eius qd in eis est. i. qd eis veraciter cõpetit. ⌊Dei eñ filius Chrũs Iesus, q in vobis
per nos pdicatus est⌋.i. à nobis vobis euãgelizatus, videlicet ⌊per me⌋ sicut per principalem,
⌊& Syluanũ⌋ quẽ aliqui dicũt eẽ Sileam apłm, ⌊& Timotheum⌋ cooperatores, adiutoresq;
meos, ⌊nõ fuit in illo, est, & nõ est⌋.i. cõtradictionẽ includẽs, seu falsitatẽ, ⌊sed est in illo, fuit⌋
.i. sermo noster de Christo sic pronũciatus ẽ, sicut vere in Christo impletũ est. Vere eñ omnes,

passus ac resuscitatus est, sicut docuimus. ⌊Quotquot enim promissiones dei sunt⌋ .i. vniuersæ pro- D
missiones patris factæ de Chro, ⌊in illo etiã⌋ est .i. in Christo vere implent. Vnde Iohã. dicit:
Iohan. 1. Gratia & veritas p Christũ facta ẽ. Et Chrũs in cruce dicebat: Cõsummatũ est. ⌊Ideo dicim⁹
Iohan. 19 & per ipsm⌋ Christũ ⌊Amẽ⌋ .i. verè est, ⌊deo⌋ patri, qa per Christũ fatemur verificata eẽ pa
tris promissa, ⌊ad gloriã nostrã⌋ .i. ad nostrã salutẽ, q̃ cõsistit in hoc q̃ diuinã veritatẽ agnos-
Marci. 8. cimus atq̃ fatemur, sicut ait saluator: Qui me cõfessus fuerit corã hoĩbus, cõfitebor & ego eum
Luce. 12 corã patre meo. ⌊Qui aũt cõfirmat nos vobiscũ⌋ .i. nos & vos simul, ⌊in Christo⌋ .i. in fide &
Matth. 10 dilectiõe Christi, ⌊& q vnxit nos⌋ interna & spũali vnctione, vz perfusione spũs sancti, de q̃
1. Iohan. 3 & aplus Iohãnes: Vos vnctionẽ habetis à sancto: & vnctio ei⁹ docet vos de oĩbus. Hæc vnctio
primo cõfert in baptismo. Qui ergo sic cõfirmauit & vnxit nos, est ⌊deus, & q signauit nos⌋
.i. in libro vitæ cõscripsit, ab aliis discreuit, & ad se ptinere mõstrauit, ⌊& dedit pignus spũs⌋ .i.
arram spũs sancti, vz dona diuina, q̃ sunt pignus certificãs nos de inhabitatiõe spũs sancti, & fu
tura beatitudine nobis pstanda. (Ex perceptiõe qppe psentiũ munerũ certa fit expectatio futu
rorũ.) Itaq̃ q dedit pignus istud, ⌊in cordibus nostris⌋ in qbus dona spũs sancti recipiunt, est
Iacobi. 1 deus. Ideo oĩe bonũ ei ascribimus. ¶ Insup pandit cur ad eos nõ venerit. ⌊Ego aũt testẽ in-
uoco deũ⌋ .i. per deũ testor & iuro, & hoc ⌊in animã mrã⌋ .i. cõtra bonũ aĩæ meæ si mẽtior
⌊q̃ parcẽs vobis⌋ .i. vestræ infirmitati cõdescendens ac prouidẽs, ⌊nõ veni vltra⌋ .i. post pri-
mam vicẽ, vel à tpe vltimi recessus mei à vobis, ⌊Corinthũ.⌋ vz ne cogerer vehemẽter dure E
1. Cor. 4. corripere vos, ideo malui vos scripto corrigere, vobisq̃ aliquantũ correctis venire, ⌊nõ qa do
minamur fidei vestræ⌋ .i. vobis fidelibus. Tanq̃ dicat: Non ideo assero me vobis pepercisse,
quasi fides vestra nostro subiiciat imperio cũ fides sit voluntatis, vel quasi vobis dominemur.
1. Pet. 5. Vnde Petrus: Pascite, inqt, qui in vobis est gregẽ, non vt dominantes in cleris, sed forma gre-
gis effecti, ⌊sed adiutores (.i. cooperatores) sumus gaudii vestri⌋ spũalis q̃d nunc habetis per
fidẽ, & in futuro sortituri estis per speciẽ, hoc est, inducimus vos per exhortationem ad opera
bona, ex quibus gloriamini in dño iam in isto exilio, & per quæ futuram felicitatem meremi-
Matth. 25 ni, de qua saluator: Intra, inquit, in gaudiũ domini tui. Adiutores, inquam, sumus gaudii vestri,
idcirco. ⌊Nam fide statis⌋ .i. per fidẽ erecti estis ad drum in bonis operibus, ideo cooperamur
vobis, inducendo vos ad perseuerantiam atq̃ profectum.

¶ Explanatio capituli secundi, videlicet: Statui aũt hoc, &c. Art. II.

DEniq̃ plenius referans aplus, cur ad Corinthios vltra non venerit, ait: ⌊Statui autẽ
hoc apud me⌋ .i. in aĩo meo firmiter ordinaui atq̃ proposui ⌊ne iterũ in tristitia⌋
.i. cũ cordis dolore, ⌊venirẽ ad vos⌋ dolẽdo propter vestrã discordiã. Vel, in tristi-
tia .i. ne veniẽs vos tristes efficerẽ, corripiẽdo vos dure, doleo nãq̃ de vestra imper-
fectione. Quod patet p hoc. ⌊Si enim ego cõtristo vos⌋ redarguendo vestra pctã, ⌊& qs⌋ ex
vobis, ⌊est q me lætificet⌋ .i. tristitiã meã in lætitiã mutet, ⌊nisi q cõtristat⌋ .i. ad bonã tristi-
tiam .s. pœniam salutarẽ mouet, ⌊ex me⌋ .i. ex mea increpatione. Quẽadmodũ ergo de ve- F
stris culpis doleo, ita de pœnia vestra exulto. ⌊Et hoc ipsm⌋ videlicet q̃ nemo errantiũ in vo-
bis me lætificat, nisi q cõtristat ex me, ⌊scripsi vobis⌋ in ista epistola, ⌊vt nõ cum venero⌋ ad
vos ⌊tristitiã (nouã) sup tristitiã⌋ ante cõceptam ⌊habeam⌋ .i. ne vehemẽter dolẽã inuenien-
do vos in dissensionibus cõstitutos, ⌊de qbus⌋ .i. de quorũ profectu atq̃ salute, ⌊oportuerat⌋ .i.
decens erat, ⌊me gaudere⌋ in dño, eo q̃ sum ⌊cõfidens in omnibus vobis⌋ .i. de vestra corre
ctione & obedientia psumo & spero, ⌊qa meũ gaudiũ⌋ spũale, quo de vestri emendatione &
gratia lætor, ⌊omniũ vestrũ est⌋ .i. in vos redundat, vobisq̃ prodest atq̃ cõmune est. Sicut enim
ego de vestri correctione glorior, sic & vos de eadẽ gloriari debetis. Habui aũt magnã tristi-
tiam pcepta vestra dissensione, cuius signũ est. ⌊Nã ex multa tribulatione⌋ .i. afflictione ⌊&
angustia⌋ .i. pressura & solicitudine cordis, ⌊scripsi vobis⌋ superiorẽ epistolã, ⌊per multas la-
chrymas⌋ .i. copiose lugendo ob vestros errores. Et hoc feci, vel me hoc fecisse iam recito.
⌊Non (finaliter ad hoc) vt cõtristemini⌋ Tristitia nõ est finis vltimate intẽtus, sed gloria, ⌊sed
vt sciatis⌋ per experientiã curæ meæ ad vos, ⌊quã charitatẽ⌋ .i. quantã, quãmq̃ specialẽ dile-
ctionem, ⌊habeam abundantius⌋ .i. multũ abundãter, ⌊in vobis⌋ .i. ad vestras personas, hocq̃
scientes, libẽtius acquiescatis admonitionibus mris, certi q̃d ex charitate procedãt. Nihil enim
ita prouocat dilectionẽ, sicut dum vnus sentit se amari ab alio. Hinc etiã constat, q̃ bonũ ac vti-
le sit alii manifestare dilectionẽ quæ ad ipsm habetur, quia amanti facilius consentitur, per acci-
dens tamẽ hoc malũ est. Primo, si habeat speciem adulationis. Secũdo, si alter per hoc mouea-
tur ad gloriã vanã. ¶ Deinde agit apostolus de illo enormi & publico fornicatore, q patris sui
1. Cor. 5 habebat vxorẽ, quẽ & apostolus tradidit satanæ, sicut in prima epistola patuit. ⌊Si quis autẽ⌋
.i. aliquis vestrũ, ⌊me cõtristauit⌋ maxime fornicator pdictus ⌊nõ me cõtristauit⌋ tristitia im
moderata actum rationis impediente, q̃ in sapientẽ non cadit secundũ philosophũ. De qua tri
Prouer. 12 stitia scriptũ est: Nõ contristabit iustũ quicqd ei acciderit. Itẽq̃: Tristitiam longe expelle à te,
Eccl. 30. multos enim occidit tristitia, & non est vtilitas in ea. Itaq̃ non me cõtristauit omino, ⌊sed ex
parte⌋

A parte⌋.i.aliquo modo,& moderate,prout charitas exigit tristari de pc̃tõ alterius.Vel,non me
cõtristauit.i.solũ,sed ex parte.i.etiã aliqui aliorũ me cõtristarunt, & hoc dico ⌊vt non onerem
om̃es vos⌋.i.ne videar om̃ibus vobis graue culpã imponere,& increpationẽ inducere. ⌊Suffi
cit illi⌋.i.satis grauis,& pro sufficienti pœna reputanda est, ⌊qui eiusmodi est⌋.i.fornicatori
præfato,⌊obiurgatio hæc⌋.i.increpatio & excõicatio ⌊quæ fit⌋.i.facta est illi, ⌊à pluribus⌋
.i.ab oĩbus vobis q̃bus collectis obiurgatus fuit. Magnũ em̃ intra se fert tormentũ,q vitia sua
cernit ab oĩbus detestari.Et in tantũ sufficit ei obiurgatio ista,⌊ita vt ecõtrario⌋.s. pro excõ-
municatione,⌊magis donetis⌋ei.i.ignoscatis, ⌊& cõsolemini⌋ eũ verbis atq̃ exemplis sacræ
scripturæ ad diuinæ mĩæ cõmendationẽ spectãtibus,vt ẽ illud in Ezechiele : Nolo mortẽ pec Ezech.18
catoris. Et illud Zachariæ:Cõuertimini ad me,& cõuertar ad vos,dicit dñs:⌊ne forte abũdan Zacha.1
tiori tristitia absorbeatur⌋.i.inordinato mœrore,& excessiuo cordis dolore desperet & pereat,
⌊qui eiusmodi est⌋.i.fornicator tã dictus.Quia vt Salomon ait:In mœrore animi, deijcit spi- Prouer.15
ritus.Propter q̃d obsecro vos⌋ ex humilitate,qui possem p̃cipere ap̃lica authoritate,⌊vt con-
formetis⌋.i.per opera charitatiua ac fortia ostẽdatis ⌊in illũ (pœnitentẽ) charitatẽ⌋ fraternã,
hortãdo,cõsolando,atq̃ ad pristinã societatẽ & cõionem ip̃m admittendo. ⌊Ideo em̃ & scri-
psi vobis,vt cognoscã⌋.i.videã,⌊experimentũ vestrũ⌋.i.facta experimẽtalia, per q̃ experi-
mẽtaliter cõstet,⌊an in oĩbus⌋ p̃ceptis & admonitiõibus,⌊obedientes sitis⌋ mihi,q̃tenus si ita
nõ est,instruã vos plenius de obedientia ĝnaliter obseruãda. Viris quippe heroïcis,diuinis atq̃
perfectis,q̃s certũ est à spũ sancto moueri,in om̃ibus obediendũ videt,etiã si supra vires & con-
B tra rõnem naturalẽ videt q̃d iubetur.Cur vero donare & parcere debeãt p̃dicto pœnitẽti,quẽ
ap̃lus nõ exprimit nominatim ne cõfundat,subiungit:⌊Cui autẽ aliquid donastis⌋.i. et cui vos
ignouistis,⌊& ego donaui⌋ Nã cũ illi rogabãt apostolũ pro indulgẽtia & recõciliatione alicu-
ius iniusti,ap̃lus cõsensit,ideo dignũ est,vt & ipsi q̃q̃ ignoscãt pro q̃ rogat apostolus,& vt do-
natio seu remissio apostoli agnoscat rata & efficax.⌊Nam & ego donaui⌋.i.ignoui & absolui
p̃nitẽtẽ,⌊si q̃d donaui⌋ Hoc addit apostolus ad innuendũ, q̃ nõ passim aut indiscrete dona-
uit,sicut & Timotheo trãscripsit:Manus cito nemini imposueris,⌊propter vos⌋.i.ad vestram 1.Timo.5
instantiã,⌊hoc feci in persona Christi⌋.i.vice & loco Christi,cuius vicarij sum⁹, q̃bus & ipse Matth.18
suã potestatẽ cõmisit,& soluẽdi itẽq̃ ligãdi virtutẽ largitus ẽ,⌊vt nõ circũueniamur à satana⌋ Iohan.16
.i.ne à diabolo decipiamur,habẽdo nos nimiũ rigorose,aut nimis remisse circa subiectos, q̃rum
vtrũq̃ p̃lato vitãdum ẽ.⌊Nõ em̃ ignoramus cogitatiões eius⌋ in communi.i.machinamẽta,
astutias atq̃ suggestiones,q̃bus conat fideles à medio virtutis retrahere.In speciali tñ nescit a-
liquis cogitatiões dæmonũ,sicut nec hominũ,nisi ex speciali reuelatione.¶Præterea manifestat
apostolus,q̃ occasione Corinthiorũ impeditus sit Troade.⌊Cũ aũt venissem Troadem pro-
pter Euangeliũ Christi(illic p̃dicandũ)& ostiũ mihi apertum eẽt⌋ hoc ẽ, corda hominũ aperta
& p̃parata recipere verbũ dei,⌊in dño⌋.i.in virtute & gratia dei. Vel,in dño.i. secũdũ placitũ
volũtatis diuinæ,⌊non habui requiem spiritui meo⌋ hoc ẽ, mente quietus nõ fui,nec desiderio
meo satisfacere potui,⌊eo q̃ non inuenerim(ibi)Titũ fratrẽ meũ⌋ ep̃m Cretensiũ,sicut condi
C xeramus. Impeditus em̃ Titus & retardatus mãsit apud Corinthios.Vnde eo absente non po-
tuit apostolus & aduersarijs resistere,& fideles satis instruere,⌊sed valefaciens eis⌋ vel Troia-
nis couersis,⌊profectus sum in Macedoniã⌋ ad q̃d forsitan illud pertinet Actuum: Cum aũt Acto.16
pertransissent Misiam, descenderunt Troadem,& visio per noctẽ Paulo ostensa est: Vir Ma-
cedo q̃dã erat stans & deprecans eũ,& dicẽs:Transiens in Macedoniam,adiuua nos.¶Incipit 1.Cor.9
insuper apostolus cõmendare seip̃m,propter causas superius assignatas. ⌊Deo aũt gratias⌋ re-
ferimus,⌊q semper triumphat(triumphare)nos⌋facit, ⌊in Chr̃o Iesu⌋.i.in virtute & gratia
Christi,⌊& odorẽ notitiæ suæ⌋.i.dulcẽ ac odoriferã suæ maiestatis sapientiã, id ẽ,sacræ scri-
pturæ doctrinã,q̃ dulcis ẽ,q̃a inflãmat affectũ,q̃d nõ facit naturalis sapientia nisi debili modo,
⌊manifestat per nos⌋.i.per nostram p̃dicationẽ,⌊in om̃i loco⌋ Queadmodũ scriptum ẽ:In Psal.18
oẽm terrã exiuit sonus eorũ.⌊Quia Christi bonus odor sumus⌋.i.per nos,vel per nr̃æ p̃dica- Roma.8
tionis instantiã,operationẽ miraculosam,& cõuersationẽ exemplarẽ Chr̃i bonitas veritas,atq̃
dulcedo alijs innotescit ac sapit.De tali odore in Cãticis legit:Curremus in odorẽ vnguentorũ Cant.1
tuorũ. Itẽq̃:Odor oris tui,sicut odor malorũ punicorum.Sic ergo sumus bonus odor Christi, Cantic.7
⌊deo⌋.i.ad gloriã sanctæ & superbeatissimæ trinitatis,cuius fides & gloria mũdo per nos re-
uelatur,⌊in his qui salui fiunt,& in his qui pereunt(sed differẽter)alijs quidẽ⌋ videlicet repro-
bis,sumus ⌊odor mortis(culpæ)in mortem⌋ pœnæ æternæ, p accidẽs rõne peruersitatis
eorũ,q̃a ex nostra p̃dicatione & bonitate ad inuidiã incitantur,grauiusq̃ delinquunt, ⌊alijs au-
tem(puta electis,sumus)odor vitæ⌋ gratiæ,⌊tendentis in vitam⌋ gloriæ. Quia ex nostra p̃di-
catione diuino accẽduntur amore,q̃ nihil est dulcius.⌊Et ad hæc⌋ agenda,videlicet vt sit aliq̃s
bonus odor Christi(secundum modum dictum)⌊quis(illorũ pseudoapostolorũ)tã idoneus?⌋
est sicut nos apostoli? Nemo vtiq̃. ⌊Non em̃ sumus⌊ sicut plurimi,falsi doctores adulteran-
tes verbum dei⌋.i.peruerse interpretantes,& sine fructu debito facientes diuinam scripturam

⌞sed ex synceritate⌟ hoc est, pura intentione, & vero intellectu verba diuina p̄dicamus, ⌞sicut D
ex deo⌟ edocti, tanq̄ diuinitus informati, & loquentes ⌞coram deo⌟ hoc est, reuerenter & san
cte, ac si deum cerneremus præsentē, cuius præsentiā oculo intellectuali attendimus ⌞in Chri
sto⌟, i. secundum Christi voluntatem & institutionem ⌞loquimur⌟

¶ Declaratio Cap. III. scilicet: Incipimus &c. Art. III.

MAnifestatum erat apostolo, q̄ aliqui Corinthiorū scandalizabant in hoc q̄d toties
Prouer. 27 cōmendauit seipsum, quasi inaniter moueret, propriā magis q̄ dei gloriā quærens,
Iohan. 8. quod est cōtra Salomonis doctrinā, dicentis: Laudet te alienus & nō os tuū, extra-
neus, & nō labia tua. Vnde & saluator: Si glorifico meipsum, gloria mea nihil est.
Ideo Apostolus in huius capitis exordio excludit malā suspitionē illorū, dicendo. ⌞Incipimus
iterū⌟ in hac epistola, sicut in prima ⌞cōmendare⌟ .i. laudare ⌞nosipsos?⌟ videlicet, propter
propriā gloriā nostrā, & nō potius propter gloriā dei, ad vestri instructionē, vt agnita verita-
te nobis credatis, nō pseudoapostolis? ⌞Aut nunqd egemus, sicut quidā⌟ fallaces atq; hypocri-
tæ ⌞cōmendatitijs⌟ .i. laudatorijs ⌞epistolis (mittendis) ad vos, aut ex vobis⌟ hoc est, à vobis
ad alios transmittendis? quasi diceret: Nequaq̄ indigemus hmōi epistolis ex parte nostri, quem
propria virtus satis cōmendat, tamen propter ignaros necessariū est ne fallantur. Quod aūt nō
indigemus cōmendatitijs literis patet. ⌞Nam epistola nostra⌟ .i. aliquid simile epistolæ nostræ,
videlicet conuersi ac instituti à nobis, ⌞vos estis⌟ quia in vobis nostra virtus & sapientia decla
rātur, q̄si in libro: Epistola inquā, ⌞scripta⌟ .i. vehementer impressa ⌞in cordibus nostris⌟ q̄m E
indefinenter memoriam, solicitudinemq; pro vestra salute habemus, ⌞quæ (epistola) scitur, &
legitur ab omnibus hominibus⌟ .i. cunctis fidelibus constat vos esse conuersos, & institutos à
nobis. Legunt quoq; & discunt seu pensant in vobis, vel ex vestræ conuersationis intuitu quales
nos simus, sicut ex consideratione discipuli innotescit prudentia perfectioq; magistri, ⌞manife
stati⌟ .i. per fidem & opera bona hoc alijs de vobis ostensum est, ⌞quoniā epistola estis Chri-
sti⌟ hoc est à Christo principaliter instituti & scripti, cuius etiam virtus & gratia in vobis re-
præsentatur, ⌞ministrata⌟ .i. nostro ministerio ad fidē deducti, & Chr̄o exhibiti estis. Epistola
(inquam) scripta, ⌞nō atramento⌟ quomodo scripsit Baruch ex ore Hieremiæ, ⌞sed spūs dei
viui⌟ .i. spū sancto, à quo instituti estis, & inter electos ascripti, Ipse eñ est digitus dei, quo diui-
na in nobis scribuntur, seu imprimuntur. De quo loquitur Chrūs: Si in digito dei eijcio dæmo
Hiere. 36 nia, &c. Scripti autem ⌞nō in tabulis lapideis⌟ (quomodo scripta erat lex Moysi) hoc est, non
Lucæ. 11 instituti in cordibus duris, nec huiusmodi cordibus impressi, ⌞sed in tabulis cordis carnalibus⌟
Exod. 34 id est, cordibus pijs ac mollibus. Vel, in intellectu prudenti, voluntate benigna, memoria stabi
Prouer. 7 li. De q̄bus tabulis legitur in Prouerbijs: Serua mandata & legē, quasi pupillam oculi, & in ta-
bulis cordis tui scribe ea. In talibus ergo tabulis fideles scripti dicuntur à spū sancto. Primo, q̄a
per eius institutionē & gratiā corda habēt hmōi lata. s. per charitatem, aperta, per obedientialē
promptitudinē plena, p māsuetudinē mollia, per diuini verbi celerē receptionē & cōpunctio-
nem. Vnde dn̄s per Ezechielē promittit: Auferā cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis
Ezech 36 cor carneum, & spm̄ nouū ponā in medio vestri. Secūdo, q̄a pijs fidelibus p̄. prælatis ac pro- F
ximis impressit spūs sanctus curā de salute aliorum. ¶ Præterea, declarat Apostolus quod non
EPIST. proprie commendet seipsum, sed deū cū omne bonū ei asscribat. ⌞Fiduciā aūt talē⌟ hoc est,
audaciam, sic loquendi de nostris p̄conijs, ⌞habemus p Christū⌟ .i. à Chr̄o per gratiā eius ⌞ad
deum⌟ trinitatē, coram q̄ ista fiducialiter dicimus: ⌞Nō q̄d sufficientes simus cogitare⌟ & per
cōsequēs nec dicere, nec facere possumus ⌞aliqd⌟ meritoriū ⌞à nobis⌟ .i. propria p̄tāte ⌞quasi
ex nobis⌟ .i. tanq̄ ex prima & principali virtute, licet eñ nos simus causa operis boni per libe
rum arbitrium (q̄a nec aliter mereremur) natura tñ nostra indiget gratia, nā liberū arbitriū indi
get nō solum habitu gr̄æ supnaturalis, & diuinæ dilectiōis, sed etiā actuali motione spūs sancti
nos excitātis. In quo dānatur error Pelagij, asserētis q̄d inchoatio operū meritoriorū fit à nobis,
cōsummatio vero à deo. Inchoatio eñ in nobis, est cogitatio, in qua operaᵗ deus secundū apo
stolū. Vnde alibi loquiᵗ: Deus operaᵗ in nobis velle & perficere. Ideo subditur: ⌞sed sufficien-
Phil. 2 tia nr̄a⌟ hoc ē, virtus & efficacia meritorie cogitādi, loquendi ac operādi, ⌞ex deo est⌟ .i. ex mo
Iacobi. 1 tione & gr̄a dei, à q̄ est om̄e donū optimū & datū p̄fectū. Propter q̄d ait saluator: Sine me ni-
Iohan. 15 hil potestis facere. Et per prophetā: Perditio tua Israel ex te, in me tantūmodo auxiliū tuum,
Osee. 13 ⌞q̄ & idoneos nos fecit ministros⌟ .i. efficaces & dignos p̄dicatores ⌞noui testamēti⌟ .i. euan-
gelicæ legis, ⌞nō lr̄a⌟ .i. nō instructiōe lr̄ali, ⌞sed spū⌟ .i. illustratiōe spūs sancti, à q̄ vitā & sapiē
tiam nos ad tm̄ officiū dignificātē accepimus. Nouū quippe testamentū nō est datū ap̄lis p ex-
teriorē scripturā, sed internā illustrationē. Ideo vocaᵗ lex spūs. Lex autē Mosaica appellaᵗ lex
Exod. 34 literæ, q̄a in libro ac tabulis scripta. Ad cuius distinctiōis insinuationē dn̄s ait per Hieremiam:
Hiere. 13 Ecce dies veniūt, & feriam domui Israel, & domui Iuda pactū nouū, nō tale quale pepigi cū pa-
tribus eorū, &c. Ratio aūt cur deus nos fecit idoneos nō lr̄a sed spū, est. ⌞Lr̄a eñ⌟ .i. lex scripta,
⌞occidit⌟ ex occasione, q̄a nō cōtulit gratiā, & auxit cōcupiscentiā, eo quod homo nitatur in

veti-

A vetitum,auxit ꝗꝗ generaliter culpā,qm̄ post veritatis notitiā,grauius est peccare ꝗ̄ ante.⌊ ſpūs aūt⌋ ſanctus,q pec apoſtoloꝝ miniſtratione dabat fidelibus,& nūc per ſacramēta eccleſiæ da tur hoībus,⌊ viuificat⌋ vita grāæ corda credentiū. Vel ſic: ⌊ Litera.i.ſenſus literalis,vel potius,q literalis videt,occidit,ſpūs aūt.i.intellectus ſpūalis ac myſticus viuificat.Proinde oſtēdit apoſto lus dignitatē miniſtroꝝ noui teſtamēti cōparatiōe miniſtroꝝ vet.teſt.⌊ Quod ſi⌋.i.ꝗa mini- ſtratio mortis⌋.i.exhibitio inſtrumentalis veteris legis per occaſionē occidentis animā tranſ- greſſoris(vt dictū eſt ſæpius)Virtus eñ peccati lex & etiā mortē corporalē facile inferentis, ⌊ li teris⌋ viſibilibus ⌊ deformata⌋ .i.ſcripta ⌊ in lapidibus⌋ .i.lapideis tabulis ⌊ fuit in gloria,⌋.i. gloriā habuit in ſuo miniſtro,ſeu myſteriali legiſlatore,⌊ ita vt nō poſſent filij iſrael intēdere⌋ .i.viſum figere,⌊ in faciē Moyſi propter gloriā⌋.i.claritatē ⌊ vultus eius⌋ In quo apparuerūt radij ſplendidi,angulariter aſcendētes in ſimilitudine cornuū repcutientes intuitū filioꝝ Iſrael. Vnde & facies eius dī fuiſſe cornuta,⌊ quæ euacuat⌋.i.quæ claritas Moyſi vel ꝗ̄ miniſtratio fi- nitur & ceſſat.Cito eñ deſiit claritas illa. Vetus ꝗꝗ lex ceſſauit,noua lege promulgata ⌊ qūo nō magis miniſtratio ſpūs⌋.i.euāgelicæ legis,gratiā ſancti ſpūs rōne ſacramētoꝝ continentis, ⌊ erit in gloria?⌋.i.dignitatem & gloriā habebit in ſuis miniſtris(puta apoſtolis)in pſenti atꝗ futuro,etiā ampliorē ꝗ̄ miniſtratio mortis? Q.d.imo habebit.Ideo ſubdit: ⌊ Nā ſi miniſtratio dānatiōis⌋.i.veteris legis,dānationē accidēter æternā augentis & inferentis,qm̄ pctm̄ peohi- bendo,nec tñ gratiā largiendo,auxit pctm̄,ſicꝗ dānationi fecit obnoxiū. Sicut eñ occidit,ita & dānauit.De cuius rei intellectu tractatū eſt plenius ad Rom̄.Si ergo miniſtratio iſta, ⌊ gloria

B eſt⌋.i.honor & dignitas Moyſi,⌊ multo magis abūdat miniſteriū iuſtitiæ⌋.i.miniſtratio no- uæ legis verā perfectionē & gratiā iuſte viuenti includentis,⌊ in gloria⌋.i. copioſiorē gloriam habet annexā.Ecce qūo ſanctus apl'us ſeipm̄,& coapoſtolos ſuos Moyſi præfert, ſaltem ꝗ̄tum ad gratias gratis datas.⌊ Nā necdū glorificatū eſt⌋.i.glorioſum reputandū nō eſt,⌊ ꝗd claruit in hac parte⌋.i.lumē vultus Moyſi,⌊ propter excellentē gloriā⌋.i.propter vehementē exceſ- ſum dignitatis & gloriæ miniſtris noui teſtamenti cōceſſum,ꝗ̄ tanta eſt vt cōparatiōe eius,glo- ria vultus Moyſi,quaſi nihil ſit.Vel ſic: Nā nec glorificatū eſt.i.hoībus perfecte reuelari nō po tuit ꝗd claruit in hac parte.i.gloria miniſtris nouæ legis collata. Tāta eñ eſt gloria & dignitas apoſtoloꝝ,vt viatores capere nequeant.¶ Porro ꝗd ſubditur,vtriꝗ conſonat expoſitioni. ⌊ Si eñ ꝗd euacuatur⌋.i.vetus teſtamentū ꝗd ceſſauit,⌊ per gloriā eſt⌋.i. per gloriā & claritatem Moyſi præſtitū,datū ac receptū eſt,⌊ multo magis ꝗd manet⌋.i.noua lex,cui alia nō ſuccedet danda à deo,⌊ in gloria eſt⌋.i.dignitatē glorioſam habet annexā.⌊ Habētes igit talē ſpem⌋ vi delicet ꝗd tāta nobis collata eſt gratia,& tāta gloria pparata,⌊ multa fiducia vtimur⌋.i.cū in- genti cōfidentia noſtrū officiū exercemus certi de gloria remuneratiōis,& nō cęlamus myſte- ria ſcripturaꝝ,ſeu myſticos ſenſus,⌊ & nō ſicut Moyſes ponebat velamen⌋.i. pannū quendā ſeu operimentū,⌊ ſup faciē ſuā⌋ cornutā, ſeu lucidā ex colloquio dei ⌊ vt non intenderent filij Iſrael in faciē eius⌋ ꝗa nec eā inſpicere poterāt præ ſplendore,niſi eēt velo obducta. Per ꝗd fi- gurabatur,ꝗd ſpūalis & verus intellectus veteris teſtamenti tegebat obſcuritatibus figuraꝝ le-

C galium,⌊ quod(velamen)euacuatur⌋.i.per doctrinā apoſtoloꝝ atꝗ doctoꝝ auferi,dū veteris teſtamenti ſcriptura vere elucidat,⌊ ſed obtuſi(.i.excæcati)ſunt ſenſus eoꝝ⌋ hoc eſt,mentales oculi infidelium iudæoꝝ,iuxta illud: Obſcurent oculi eoꝝ ne videant. ⌊ Vſꝗ in hodiernū eñ diem idipm̄ velamen⌋.i.figuralis obſcuritas legis,⌊ in lectione veteris teſtamenti⌋.i.dum le- gitur ſcriptura veteris teſtamenti,⌊ Iudæis manet nō reuelatū⌋.i.occulta,ſeu nō intellecta,quia non aliter intelligunt ſcripturas legis veteris modo quàm ante.ideo velamen nō eſt amotum à corde eoꝝ,ꝗ̄uis à re ipſa amotum ſit.Vnde ſubditur: ⌊ quoniā in Chriſto euacuatur⌋ hoc ē per fidem & doctrinā Chriſti amouetur,& veritas ſcripturaꝝ oſtenditur.In cuius figura,tem pore dñicæ paſſionis velum templi eſt ſciſſum à ſummo vſꝗ deorſum. Per Chriſti etenī paſ- ſionem reuelantur legis ac prophetaꝝ ſacramenta. Velamen itaꝗ appellatur opertio prophe- tiæ ꝗ̄ in Chriſto impletur.⌊ Sed vſꝗ in hodiernū diem⌋.i.tempus gratiæ ⌊ cū legit Moyſes⌋ Pentatheucum,videlicet ſcriptura quinꝗ libroꝝ Moyſi,⌊ velamen⌋.i.cæcitas ſeu opertio iſta ⌊ eſt poſitum ſuper cor eoꝝ⌋.i.infidelium Iudæoꝝ.⌊ Cum aūt conuerſi fuerint ad dñm⌋ re- cipiendo fidem catholicam,⌊ auferetur velamen⌋ prædictum à corde eoꝝ,imo iſta conuerſio aliquid aliud nō videtur,niſi velaminis huius ablatio:tunc eñ illuminabūtur corda ipſoꝝ,iuxta illud propheticū. Poſt hæc reuertentur filij Iſrael & quærent dñm deum ſuum,& Dauid regē ſuum.i.Meſſiam,ſicut Iudæi ꝗꝗ exponunt.¶ Deniꝗ ꝗd per ſpiritum ſanctū auferatur vela- men,declarat: ⌊ Dñs aūt ſpūs eſt.⌋ Quàmuis hoc de deo trinitate veꝝ ſit,iuxta illud : Spiritus eſt deus,iam tamen de ſpū ſancto aſſeritur,qui cū ſit dñs,omnia agit quæ vult,& qūo vult,ſicut ſuperius dictū eſt: Hæc oīa operatur vnus atꝗ idem ſpūs,diuidens ſingulis,prout vult.Illumi- nat ergo ꝗs vult,& derelinquit quos vult,ſicut legitur: Spūs vbi vult,ſpirat. ⌊ Vbi autem⌋ eſt ⌊ ſpiritus domini⌋ id eſt,in mente quam per gratiam ſpiritus ſanctus inhabitat,⌊ ibi libertas⌋ dilectionis,non coactio timoris,libera vacatio animi à iugo diaboli, & à ſeruitute peccati, ad contem-

Acto.3.& 6.8
1.Cor.15.
Exod.34
Roma.3
Roma.6
Roma.7
Roma.8.
Exod.34
Pſalm.68
Matth.27.
Marc.15.
Luc.23.
Oſee.3
Iohan.4.
1.Cor.12
Iohan.3.

contemplandum, diligendũ, ac operandũ ea quæ dei sunt. Infidelibus itaq; inest velamẽ. ⌊Nos D
vero oẽs⌋.i. fideles, precipue apostoli & viri perfecti ⌊reuelata facie⌋ interiori .i. intellectu à p-
Esaię.40 dicto velamine liberato ⌊gloriã dei⌋.i. maiestatẽ diuinã, seu dñm gloriosum, vel filiũ dei patris
Prouer.10. de quo Esaias: Reuelabitur (inquit) gloria dñi. Siquidẽ filius sapiens gloria patris est, ⌊speculã-
1.Cor.13 tes⌋ nũc per fidẽ, & per speculũ in ænigmate ⌊in eandẽ imaginẽ⌋.i. diuinæ maiestatis seu filij
Iohan. 3 dei quandam deiformẽ assimilationẽ ⌊transformamur⌋ quia cognitio fit per assimilationem
Boetius cognoscẽtis ad cognitũ, scdm Boetium. Ideo cõtẽplator diuinorũ diuinus seu deiformis effici-
tur. Trãsformamur aũt.i. salubriter cõmutamur, ⌊à claritate⌋ luminis naturalis, ⌊in claritatẽ⌋
luminis gr̃æ, & à claritate viæ seu gr̃æ, in claritatẽ patriæ & gloriæ. Vel sic, & melius, vt opinor.
A claritate in claritatẽ.i. de gratia minori in gratiã ampliorẽ, proficiẽdo in bonis & proficiscẽ-
Psalm. 83. do de virtutibus in virtutes. Quãto enĩ diuinorũ cõtemplationi magis insistimus, tanto exube-
rantiori lumine cœlestis gratiæ perfundimur atque implemur, & transformamur.i. à forma seu
modo propriæ subsistentiæ transferimur ad diuinæ naturæ seu formæ modũ ac imitationem.
Imo vnũ cũ deo per charitatẽ efficimur, angelicã & diuinã in hoc exilio cõuersationẽ inchoan-
Roma.8 tes. ¶Et oĩa hæc nobis insunt & competunt non à nobis, sed ⌊tanq̃ à dñi spũ⌋.i. virtute & gra
tia spũs sancti, sicut alibi dictũ est: Spiritus adiuuat infirmitatem nostram.

¶Elucidatio capituli quarti, videlicet: Ideo habentes hanc administrationem.

Articulus quartus.

2.Cor. 3. Laudauit se sanctus Apl̃us ad gloriã dei, & ædificationẽ audientiũ in p̃cedenti capitu- E
Ephe.4 lo rõne dignitatis ministerij sibi cõmissi, nũc idẽ facit ex debito vsu obsequij sui, ostẽ-
Roma. 12 dens se fructuose & optime vsum gr̃a sibi cõcessa. ⌊Ideo⌋.i. qm̃ tantã claritatẽ à spũ
sancto suscepimus ⌊habẽtes hãc administrationẽ⌋ nouæ legis, vel apostolatũ, seu mi-
nisteriũ tãtæ dignitatis ⌊iuxta q̃d misericordiã cõsequuti sumus⌋ hoc ẽ, secundũ mẽsurã diuinę
pietatis nobis impẽsæ, ⌊nõ deficimus⌋ in aduersis, nec ab executiõe nostri cessam⁹ officij, ⌊sed
abdicamus⌋ .i. abijcimus ⌊occulta dedecoris⌋.i. vitia latentia, q̃ nõ decẽt, sed deformãt & in-
Iob. 36. decorãt, ⌊nõ ambulantes in astutia⌋.i. non dolose, aut simulatorie cõuersantes sicut hypocri-
Prouer. 4. tæ. Simulatores nãq; & callidi prouocãt iram dei. Astutia aũt qñq; in bono accipit, pro quadã
Prouer. 14 circũspectione, sicut in Prouerbijs legit: Astutus cõsiderat gressus suos. Nũc vero pro versutia
sumitur. Vnde Salomon: Vir (inq̃t) versutus odiosus est, ⌊neq; adulterãtes⌋.i. puerse interpre-
tantes, seu admiscẽtes falsitatibus, ⌊verbũ dei⌋ vel euangelium Christi, ⌊sed in manifestatione
veritatis⌋ cõuersamur.i. ipsam veritatẽ publice p̃dicamus, & clare exponimus, ⌊cõmendãtes⌋
.i. commẽdabiles seu laude dignos faciẽtes, ⌊nosmetipsos⌋ recte docẽdo, & bene agẽdo, ⌊ad
oẽm cõscientiã hoĩm⌋ hoc ẽ, testimonia conscientiarũ, vel in cõscientijs hoĩm, ita vt nemo bo
1.Reg. 16 na cõscientia vituperare nos poterit. Et hoc facimus ⌊coram deo⌋.i. diuinã præsentiã cogitã-
do, nosq; in dei cuncta cernentis conspectu ponendo, cum omni reuerentia atq; custodia cor-
dis. ⌊Quod si etiã opertũ est euangeliũ nostrũ⌋ hoc est, si p̃dicatio nostra de Christo aliquib⁹
absconditur, ita vt eã non audiãt, vel auditã nõ capiant, ⌊in his qui pereunt⌋ hoc est, in cordib⁹
Iohan. 14 reproborũ ⌊opertũ est⌋.i. occultatũ est hoc modo, ⌊in q̃bus deus huius seculi⌋.i. diabolus do-
1.Timo.1. minus impiorũ. De quo ait saluator: Venit ad me princeps huius mundi, ⌊excæcauit⌋ coope- F
Exodi.7 ratiue seu suggestiue ⌊mẽtes infidelium⌋ Vel, deus huius seculi.i. deus verus omnium seculorũ,
Exod.10 hominumq; malorũ creator, & deus excæcauit mẽtes.i. intellectus infidelium permissiue. Quẽ-
Exo.11 14. admodum dicitur Pharaonis cor indurasse. Vnde & Chr̃us in euangelio: In iudicium (inquit)
Iohan. 9 ego in hunc mundum veni, vt qui non vident, videant: & qui vident, cæci fiant, ⌊vt nõ fulge-
at⌋ innotescat ⌊eis illuminatio euangelij⌋.i. euãgelica doctrina ⌊gloriæ⌋.i. maiestatis ⌊Chri-
Iohan. 14. sti, qui est imago dei⌋.i. à patre scdm rõnem similitudinis genitus. Est enĩ à patre procedens,
PEIS T. eiq; similis & æqualis per omnia. Propter q̃d ipse ait: Qui videt me, videt & patrẽ. ¶Porro q̃d
Chr̃us sit imago dei hinc liquet. ⌊Non enim nosmetipsos p̃dicamus⌋ quasi in nobis salus ve-
stra consistat, ⌊sed Iesum Christũ dñm nostrũ⌋ prædicamus esse omniũ saluatorẽ, ⌊nos autẽ
seruos vestros⌋ esse p̃dicamus, hoc est, nobis seruientes in exhibitiõe spũalium alimẽtorũ, pa-
rãtes vobis mẽsam dñi, spũalemq; escã proponẽtes, ⌊per Iesum⌋.i. ex cõmissione & p gratiam
Christi q nobis hoc iniunxit officium. ⌊Qm̃ deus⌋ trinus, simplex, atq; oĩpotens ⌊q dixit⌋.i.
interiori verbo fecit, ⌊de tenebris⌋.i. post tenebras. Vel, de tenebris.i. de materia obscura ⌊lu-
Gene.1. cem⌋ sensibilẽ ⌊splẽdescere⌋.i. inchoatiue oriri. Vnde dr̃ in Genesi: In principio creauit deus
Esa.9.60 cœlũ & terrã, & tenebræ erãt sup faciem abyssi, dixitq; deus: Fiat lux, & facta est lux, ⌊illuxit in
Psal.69.10 cordibus nostris⌋.i. lumẽ fidei, atq; diuinæ sapiẽtiæ, mẽtibus nostris infudit, ⌊ad illuminatio-
nem sciẽtię claritatis dei⌋.i. ad hoc vt nos illuminemur ad cognoscendũ claritatẽ.i. nobilitatẽ,
seu excellentiã dei. Vel, ad illuminationẽ, &c.i. ad hoc vt alios doceamus de notitia claritatis dei
.i. pfectiõis diuinæ. Illuminationẽ (inquã) sciẽtiæ tendẽtis, ⌊in faciẽ Iesu Chr̃i⌋.i. dirigentis nos
ad verã Christi notitiã, qua eum agnoscimus eẽ deum & hominem. Facies autem notitiã signi
ficat, qua per faciem vnusquisq; potissimum cognoscitur. ⌊Habemus autem thesaurũ istum⌋
hoc est,

A Hoc est, gratiā tātæ illuminationis. Vnde & Salomon: Thesaurus, inq̃t, desiderabilis in ore sa- Prouer.21.
pientis. Et rursus: Prætiosior est sapiētia cūctis opibus, & oīa quæ desiderant, huic nō valēt cō- Prouer.3
parari, ⌊in vasis fictilibus⌋ .i. corp̃ibus fragilibus, nō q̃d corpus, q̃d est pars integralis hominis,
sit huius thesauri subiectū immediatū, sed aīa. Qm̃ tñ aīæ subiectū est corpus, ideo nos in corp̃e
peregrinātes, dicimur thesaurū istū habere in vasis fictilibus, ⌊vt sublimitas⌋ .i. altitudo nostræ
perfectiōis in vita, in signis, in documētis, ⌊sit virtutis dei⌋ .i. deo ascribat, nō nostræ fragilita-
ti. Ideo addit: ⌊& nō ex nobis⌋ .i. nō ex nostro naturali potestate oriri putetur. ⌊In oībus⌋
loco, causa & tēpore, saltem in gñe, ⌊tribulationē patimur⌋ propter iustitiā ⌊sed nō angustia-
mur⌋ .i. nō opprimimur mente, q̃a de dei auxilio certi sumus. ⌊Aporiamur⌋ hoc est, tp̃alibus
bonis priuamur, & pauperes sumus, ⌊sed nō destituimur⌋ .i. nō caremus sp̃ualibus, verisq̃ di- Matth.5
uitijs. Imo in his tāto magis abundamus, q̃to in illis pauperiores propter Chr̃m sumus. Etenī,
beati pauperes, qm̃ ipsorū est regnū cœlorū, ⌊persequutionē⌋ .i. de loco ad locū fugationē, ⌊pa Matth.15
timur, sed nō derelinquimur (à deo) deijcimur⌋ .i. cōculcamur, ⌊sed non perimus⌋ qm̃ libera- Luc.6.
mur semper à dño corp̃aliter aut sp̃ualiter & interim vtroq̃ mō. ⌊Semper mortificationē Ie- Phil.1.
su⌋ .i. passionē dñicā, ⌊in corpore nostro circūferentes⌋ per cruciformē imitationē, & corporis Gala.6
quotidianā flagellationē. Vnde alibi dicit ap̃ls: In oīni fiducia magnificabitur Chr̃s in corp̃e
meo, siue per vitā, siue per mortē. Itē: Ego stigmata dñi Iesu in corpore meo porto, ⌊vt & vi-
ta Iesu⌋ .i. cōuersatio quam habuit in hoc mūdo, ⌊in corporibus nostris manifestetur⌋ .i. Chr̃i Philip.3
vestigia in agendo sectemur. Vel vita Iesu, immortalis quam nunc habet, in corporibus nostris
B manifestetur in resurrectione futura, q̃n reformabit corpus humilitatis nr̃æ cōfiguratū corpori
claritatis suæ. ⌊Semper enim⌋ .i. in omni differentia tp̃is, in genere ⌊nos⌋ Apostoli, & alij suc
cessores nostri, ⌊q̃ viuimus⌋ nūc in vita naturæ & gratiæ, ⌊in mortē tradimur⌋ hoc est, peri-
culis mortis afficimur, ⌊propter Iesum⌋ .i. eius amore, & propter p̃dicationē euāgelicæ verita
tis. Sicut & Chr̃s p̃dixit: Venit hora vt omnis q̃ interficit vos arbitretur obsequiū se præstare Iohan.16
deo. Et denuo: Eritis odio oībus hominibus propter filiū hominis, ⌊vt & vita Iesu⌋ quā ha- Matth.10
bet iam immortalis, manifestetur in carne nostra mortali⌋ hoc est, gloria immortalitatis nostræ
carnis præstetur, quādo corruptibile hoc induet incorruptionē, & mortale hoc immortalitatē.
⌊Ergo mors (.i. passio Christi) operatur in nobis⌋ .i. fructuosa est nobis, excitando nos ad sui 1.Cor.15.
imitationē ⌊Vita aūt⌋ naturæ seu culpæ operat̃, ⌊in vobis⌋ qui Christi vestigia imitari negli-
gitis. Vel vita gratiæ .s. fides & charitas operat̃ in vobis opera meritoria, q̃a per hoc q̃d nos ta-
liter mortificamur vos ad deum cōuertimini, & viuitis coram illo. ¶ Deinceps ostendit eandē Psal.43
fuisse fidem in populo vtriusq̃ testamenti, tractatq̃ de diuersis effectibus, meritis & actibus fi-
dei. ⌊Habentes aūt⌋ nos noui testamenti ministri, ⌊eundem spiritum fidei⌋ hoc est, sp̃m san-
ctum fidei datorem quem habuerunt sancti antiqui. Vel per spiritum fidei, intelligenda ē ipsa
fides, vel gratia seu motio fidei, quæ vna & eadem est, in his qui ante Christi aduentum fuerūt,
& in posterioribus, quāmuis sit modo magis explicita, ⌊sicut scriptum est⌋ in libro psalmorū
à Dauid propheta. ⌊Credidi (corde) propter quod locutus sum⌋ ore, verba fidelis confessio- Psalm.115.
C nis. Confessio nanq̃ ista est actus fidei. Vnde alibi dictum est: Corde creditur ad iustitiam, ore Roman.10
autem confessio fit ad salutem, ⌊& nos credimus⌋ ea quæ illi, ⌊propter quod & loquimur⌋ fi-
dem catholicam confitendo ac prædicando, ⌊scientes (fide certissima) quoniam⌋ deus pater seu Roma.8
trinitas, ⌊qui suscitauit Iesum⌋ occisum à morte, ⌊& nos (electos) cum Iesu⌋ hoc ē, sicut & Ie
sum, vel ad hoc vt simus cum Iesu in regno, ⌊suscitabit⌋ in die nouissimo, ⌊& constituet (nos)
vobiscum⌋ ad dexteram in patria, vbi agni ponentur. ⌊Omnia enim propter vos⌋ .i. vniuersa Matth.25
ministeria nostra ad vestrā ordināntur salutem, ⌊vt gratia⌋ dei ⌊abundans per multos⌋ id est,
ab vno transfusa seu ministrata in alium, secundum quod Petrus hortatur: Vnusquisq̃ sicut ac- 1.Pet.4.
cepit gratiam in alterutrum illam administrantes, ⌊in gratiarum actione abundet⌋ .i. cum gra-
tiarum actione copiose referatur & ordinetur, seu refluat ad suum principium scilicet deum, ⌊in
gloriam dei⌋ quatenus omnes deo gratias referant, & omne charisma gratiæ illi tribuāt. ⌊Pro-
pter quod⌋ prosequendum, videlicet vt deo gratiæ referantur, ⌊nō deficimus⌋ in aduersis, nec
fatigamur in opere bono, nec cessamus, quoniam sola perseuerantia coronatur. ⌊Sed licet is q̃ Mat.10.24
foris est noster homo⌋ .i. caro nostra mortalis, in qua est humana effigies, qua homines eē co- Gene.1
gnoscimur, ⌊corrumpatur⌋ quotidie tendendo ad mortē, & sustinendo læsuras ac plagas, ⌊ta
men is qui intus est⌋ .i. aīa nostra in qua est summæ trinitatis imago, ⌊renouatur⌋ recipiendo
noua lumina gratiarū, reflorendo in dei cognitione, ascendēdo in diuino amore, ⌊de die in diē⌋
.i. assidue, dum sp̃ualiter crescimus atq̃ proficimus. Hoc aūt dicitur non quasi in nobis sint duo
homines, sed propter distinctionē essentialiū partium hominis. ⌊Id enim q̃d in p̃senti⌋ exilio
seu tempore, ⌊est momentaneū & leue tribulationis nostræ⌋ .i. tribulatio ista leuis atq̃ breuis- Roma.8
sima, ⌊comparatione futuræ iucunditatis ac æternitatis, quam patimur iam ⌊supra modū⌋ .i.
vltra cōdignū & capacitatē nostri intellectus, ⌊in sublimitate⌋ .i. in regno cœlesti. Vel, in libe
ralitate bonitatis diuinæ, ⌊æternum gloriæ pondus⌋ hoc est, perpetuam felicitatis mensuram.

De qua

Lucæ.6 De qua ait saluator: Mensurã bonam & confertã & coagitatam dabunt in sinus vestros, ⌊ope- D
ratur⌋ .i. meretur & efficit ⌊in nobis⌋ nunc per spem, postmodum vero in re, ⌊non contem-
plantibus nobis⌋ .i. quia nõ principaliter aspicimus, nec finaliter intuemur, ⌊quæ videntur⌋ .i.
Esa.64 visibilia & terrena, ⌊sed quæ non videntur⌋ .i. bona supercœlestia, quæ oculus non vidit, nec
1.Cor.2 auris audiuit. ⌊Quæ enim videntur⌋ .i. à nobis oculo corporali, ⌊temporalia sunt⌋ .i. transito-
ria & caduca, ⌊quæ autem non videntur⌋ hoc est, spiritualia bona nobis præparata in regno
⌊æterna sunt⌋ essentialiter vel participatiue.

¶ Elucidatio capituli quinti, videlicet: Scimus enim quoniam si terrestris domus nostra dissoluatur. Art. V.

2.Cor.4 DIxit Apostolus in fine præcedentis capituli, q̃d leuis ac momentanea tribulatio præ-
sentis exilij æternũ gloriæ pondus operet in nobis. Huius aũt nunc assignat rõnem.
⌊Scimus enim⌋ per reuelationẽ diuinam, ⌊qm̃ si terrestris domus nostra⌋ .i. q̃d si
caro nostra mortalis ⌊huius habitationis⌋ .i. præsentis mãsionis, qua anima degit,
2.Cor.15 ac hospitatur in corpore ⌊dissoluatur⌋ per mortẽ, vel pro Chr̃o occidat, ⌊q̃d ædificationẽ⌋
1.Pet.5 .i. habitaculũ, ⌊ex deo (.i. à diuina virtute) habemus⌋ in spe, & habebimus tãdẽ in re, videlicet
⌊domũ non manufactã⌋ .i. carnẽ impassibilem, glorificatam, nõ humana potẽtia, sed diuina
⌊æternã in cœlis⌋ hoc est, in cœlo perpetuo duraturã. Vel, ab æterno prædestinatã. Sed quo-
niam hanc domũ nõ habebimus ante diem iudicij, Apostolus loqui videt de eo q̃d statim post
dissolutionẽ corporis, animæ perfectorũ cõsequunt. Ideo alij per domũ istam nõ manufactã in-
Iohan.14. telligunt gloriã animæ, q̃ dicit domus propter excellentiã suã ad animæ capacitatẽ. Vnde te- E
statur Christus In domo patris mei mãsiones multæ sunt. i. distincti gradus præmiorũ. Alij vero
per domũ istã intelligunt cœlũ empyreum, q̃d est locus atq; palatiũ beatorũ. Et dicitur nõ ma-
Hebræ.9 nufactũ. Iuxta illud ad Hebræos: Nõ in manufacta sancta Iesus introijt, sed in ip̃m cœlũ. ⌊Nã
Prouer.13. & in hoc ingemiscimus⌋ .i. desiderio huius domus, & gloriæ suspiramus & flemus præ tædio
dilationis. Spes em̃ quæ differt, affligit animã, ⌊habitationẽ nostrã quæ de cœlo est⌋ .i. hanc
domũ nõ manufactã, cœlestẽ, vel e cœlesti virtute formatã, seu gloriæ cõsequutionem, ⌊super-
indui⌋ hoc est, ea operiri, circũdari, siue ornari, ⌊cupientes⌋ quod vtiq; desiderium ortum ha-
4.Reg.6. bet à fide, non à lumine naturali. Sumus autem veraciter & efficaciter ista cupientes, ⌊si tamen
vestiti⌋ donis & gratijs spũs sancti, ⌊non nudi⌋ à bonis operibus, ⌊inueniamur⌋ à deo cũcta
Sapiæ.9. spectante. ⌊Nam & qui sumus in hoc tabernaculo⌋ hoc est, in hoc passibili corpore degimus,
⌊ingemiscimus⌋ suspirando ad habitationẽ cœlestem, ⌊grauati⌋ pondere atq; miserijs cor-
ruptibilis carnis. Corpus nãq; quod corrumpitur, aggrauat animã, & deprimit terrena inhabi-
tatio sensum multa cogitantem. Ingemiscimus autem ⌊eo quod nolumus expoliari⌋ hoc est,
à corporis vnione penitus atq; finaliter separari, cum naturale sit animæ corpus informare, &
sancti in patria cupiunt corporibus glorificandis coniungi, ⌊sed superuestiri⌋ immortalitatẽ,
& glorificationem corporis adipisci, ⌊vt absorbeatur quod mortale est⌋ .i. mortalitas, pœna-
litas, & imperfectio auferantur à corpore, ⌊à vita⌋ .i. ab impassibilitate, & gloria superueniẽte,
prædictã imperfectionẽ excludente. ⌊Qui aũt efficit nos in hoc ip̃m⌋ hoc est, qui prædictam
2.Cor.2 voluntatem inspirat, vel ad huius desiderij consummationẽ perducit, est ⌊deus⌋ nõ causa natu- F
Psal.26 ralis ⌊qui dedit nobis pignus spũs⌋ Hoc idem secũdo capitulo huius epistolæ dictum est atq;
expositum. ⌊Audentes igitur semper⌋ hoc est, incessanter audemus ex magna in deum fidu-
tia futuram habitationẽ appetere, atq; in omnibus viriliter agere, ⌊& scientes⌋ auxiliũ gratiæ
nobis collatum. Causa aũt audaciæ subditur, ⌊qm̃ dum sumus⌋ .i. viuimus, ⌊in corpore⌋ isto
mortali ⌊peregrinamur à dño⌋ .i. patria separamur, atq; à deo distamus, conuersando in valle
1.Iohan.3 lachrymarũ, in carcere mortis, in graui exilio. ⌊Per fidẽ em̃ ambulamus⌋ .i. per obscuram, noti-
1.Cor.13 tiam ad patriam tendimus, ⌊& non per speciem⌋ hoc est, propriam & adæquatam similitudi-
nem, deum nõ cernimus. Nõ enim videmus eũ, sicut est, id est, clare, seu facie ad faciem, sed per
formas creatas, quæ à repræsentatione perfecta, ac faciali diuinæ essentiæ in infinitum deficiũt,
Roma.8 sicut in præcedenti epistola pertractatum est planius. ⌊Audemus aũt⌋ hoc est, fiducialiter ꝗri-
Phil.1 mus, non metu mortis retracti, aut aliqua difficultate victi, ⌊& bonã voluntatẽ⌋ .i. rationabi-
le desideriũ ⌊habemus magis peregrinari à corpore⌋ .i. potius à corpore per mortẽ separa-
ri, ⌊& præsentes esse ad dñm⌋ .i. deo immediate vniri, eumq; coram, & per speciẽ intueri. ⌊Lo-
Psalm.15 quitur aũt de præsentia gloriæ, non de præsentia gratiæ tantũ. Vnde ait Psalmographus: Ad-
Psalm.41 implebis me lætitia cum vultu tuo. Item: Quando veniam & apparebo ante faciem dei? ⌊Et
ideo⌋ .s. vt deo feliciter vniamur ⌊contendimus⌋ .i. forti conatu studemus, ⌊siue absentes⌋
hoc est, à domino peregrinantes, & in hac vita manentes, ⌊siue præsentes⌋ .i. diuino iudicio pꝛæ-
sentati, ⌊placere illi⌋ .i. ne separemur ab eius conspectu. Nam & in diuino iudicio satagemus
respondere pro nobis ad ea quæ contra nos proponent diaboli. Merito aũt contendimus deo
placere. ⌊Omnes em̃ nos⌋ .i. homines vniuersos, bonos ac malos, ⌊manifestari⌋ .i. publice pꝛæ-
sentari, seu apparere, ⌊oportet⌋ vel in iudicio particulari statim post mortem, vel in iudicio
vniuer

vniuersali in die nouissimo, vel potius in vtroq;, ante tribunal Chri .i. corā iudice Chri sto seu ante districtā iudiciariā eius potestatē, vt referat vnusquisq; .i. reportet propria corporis .i. debitā mercedē, videlicet pœnā & gloriā, pro actibus p corpus operatis, seu tpe corporalis vitæ exhibitis, prout gessit, siue bonū gessit, siue malum. Sub pctō aūt cōmissionis includit pctm omissionis, qa & arbor q̄ nō facit fructū bonū, in ignē mittetur, etiā si malū nō gessit. Scientes ergo timorē dñi .i. q̄ timorate atq; solicite ambulandū sit corā deo sancto & metuendo, de q̄ ait beatus Iob: Sēp quasi tumentes sup me fluctus timui deū. Et rursus: Cōsiderans eū timore solicitor, hoibus suademus .i. cōsilia, monitaq; salutis proponimus, q̄tenus deū præ oībus timeant, nō seruili, sed filiali, aut salte initiali timore. Timor em̄ dei expellit pctm, deo aūt manifesti .i. plenissime cogniti, vel p approbationē non sumus. Spero aūt & in cōscientijs vestris manifestos nos eē .i. cōndo q; cōsciētiæ vrē de nobis recte vereq; sentiāt, qa sic viximus inter vos, vt nō possitis rationabilr cōtra nos moueri. Nō itez cōmēdamus nos vobis .i. ad propriā laudē ista nō dicimus, sicut nec ante, sed occasionē .i. causam incidētalē atq; materiā dantes vobis p cōmemoratiōnē istoꝝ, gloriādi .i. spūaliter exultādi pro nobis .i. pro grā nobis cōcessa, vel pro defensione nrā cōtra æmulos & detractores nrōs, q conant se nobis pferre, & vos à nobis auertere, vt habeans rationabilē respōsionē, & verā lætitiā ad eos q in facie .i. de apparēte & simulata iustitia gloriant, & nō in corde .i. nō ex cōscientiæ puritate, neq; de veris virtutibus. Quod aūt nō cōmēdemus nosipsos inaniter & q vos pro nobis gloriari possitis, patet ex hoc. Siue em̄ mēte excedimus cōtēplādo diuina, & supgrediendo terrena, deo .i. hoc grē dei ascribimus, atq; ad gloriā eius referimus. Siue sobrij sumus instruēdo vos in moralibus, & cōdescēdēdo infirmitatib⁹ vestris, vobis .i. ad vestrā vtilitatē hoc facimus. Vel sic, Siue mēte excedimus .i. laudando nosipsos, insensati eē videamur (qa stultoꝝ est, laudibus pprijs inhęrere) deo .i. ad gloriā dei hoc agimus, vt bñdicat deus in donis suis. Siue sobrij sumus, moderate loquēdo de pfectionibus nrīs, sicut ad virtuosum, sapientēq; ptinet, vt in his q̄ propriā laudē concernūt, magis declinet ad minus q̄ ad maius, vobis .i. pro vestri informatiōe & cōmodo hoc facimus. Charitas em̄ Chri .i. dilectio q̄ Christū proximūq; diligimus, vrget .i. incitat & vehemēter inclinat nos ista efficere, qm̄ Chri gloriā & proximoꝝ salutē tanto amplius zelamus, q̄to in vera charitate pfectiores fuerim⁹, æstimātes .i. firmiter reputātes hoc, qm̄ si (pro qa) vnus vt pote solus Chrs pro oībus hoībus liberādis mortuus ē, ergo oēs mortui sunt .i. vitijs mortificati merito passiōis Chri, q̄tū ē ex pte ipsius saluatoris, q moriēdo oīa ad se traxit. Vel, oēs mortui sunt .i. mortē culpæ incurrerūt ex originali pctō, aliter nō egerēt saluatore, & pro oībus mortuus ē Chrs, vt & q viuūt vita naturæ seu grē, iā nō sibi viuāt .i. nō pprię volūtati deseruiāt, vel ad honorē pprij vitā suā ordinēt, sed ei viuāt .i. ad eius honorē & gloriā oīa opa sua interiora, exterioraq; referāt, q pro ipsis mortuus ē, & resurrexit, vt Chri. Sic viuere Chro, est vere abnegare atq; viuifice mortificare seipm. Itaq; .i. qa pro oībus mortuus ē Chrs, nos apli & viri pfecti, ex hoc (.i. post hac) neminē nouimus notitia approbatiōis .i. nullū via torē laudamus secūdū carnē .i. carnalr .s. propter causas indignas. Vel, neminē nouimus secūdū carnē .i. secūdū ea q̄ carnis cōditionē respiciūt, talia em̄ nō curamus neq; attēdimus. Et si cognouim⁹ scdm carnē Christū .i. quāuis mysteria Chri carnalr & supficialiter intellexerim⁹, & Christū nō nisi scdm humanā naturā nouerimus sensu humano, sed nūc iam spū sancto recepto nō nouimus eū hoc modo, sed spūaliter ac supnaturaliter, tanq̄ deū & hominē. Si qua ergo .i. qa aliqua in Chro (est) noua creatura .i. aliquis in Chri baptismo renatus, vetera transierūt .i. pristina vitia ab illo remota sunt, pœnalitates q; delētæ sunt, modo in spe, tandē delēdæ in re, ecce facta sunt noua .i. p infusionē spūs sancti oīa spūaliter renouata sunt, corpus, anima, cogitatio, verbū & opa. Vnde in Apoca. dicitur: Dixit q sedebat in throno, ecce noua facio oīa. Omnia aūt ex deo patre vel sancta trinitate originaliter profluxerūt & cōdita sunt, q recōciliauit nos sibi .i. pctā nostra nobis ignouit, per Christū .i. incarnatione, passiōe seu merito Christi hoīs, imo Chrs vt deus recōciliauit nos sibi p seipsum, vt hominē talem, & dedit nobis ministeriū recōciliatiōis .i. officiū euāgelicæ pdicatiōis, qua ista reconciliatio annūtiat hoibus, cōmisit nobis suis vicarijs. Quādoquidē deus pater, vel verbū increatū, imo & spūs sctūs, hoc est deus trinitas, erat in Chro (hoīe) mundū .i. electos recōcilians sibi (vt dictū est) nō reputās .i. nō iuste vlciscēs, nec in ęternū referuās illis delicta ipsoꝝ originalia aut actualia, Chrs nāq; agnus dei oīa tulit pctā. Et posuit in nobis verbū recōciliationis .i. pdicationē pacificationis inter deū & hoīes factæ. Pro Christo .i. pro Chri amore & gloria, legatione (.i. missione) fungimur, qui à deo missi sumus annuntiare euāgeliū Chri, tanq̄ deo exhortāte (corda audientium) p nos .i. per pdicationē nostrā. Ipse em̄ loquit per nos. Obsecram⁹ pro Christo .i. vice, loco, vel amore

Matth. 3
Matth. 6
Iob. 31
Iob. 23
Eccli.
FINIS.
2.Cor. 1. 3
s.Cor. 10.
Ephe. 5
Ioha. 5.
Roma. 14
Galat. 2
1.Petri. 2
1.Iohan. 2
Apoca. 21
Roma. 5
Roma. 5
Iohan. 1
Lucæ. 21
Roma. 15

Chriſti,⌊recõciliamini deo⌋.i.peccata veſtra deflete,vitã corrigite, deo placere cõten- D
Roma.8 dite.⌊Eum q nõ nouerat pctm̃⌋per approbationẽ vel experiẽtiã.ſ.Chriſtũ pater,⌊pro
Eſaiæ.53 nobis(.i.pro nr̃a redẽptione)pctm̃ fecit⌋.i.hoſtiã pro pctõ.Sumit em̃ hic pctm̃ pro ho-
Oſee.4 ſtia peccati,ſicut & apud Oſeã,vbi dicit:Peccata populi mei comedẽt.Vel ſic,Eũ qui nõ
nouerat pctm̃,pro nobis pctm̃.i.culpã fecit.Peccatũ em̃(p̃cipue originale)occaſio fuit
1.Cor.1 incarnationis,paſſioniſq; Chriſti,ſicq; quodam modo fecit eũ hominẽ,⌊vt nos efficere-
mur iuſtitia dei⌋.i.iuſtificati à deo,⌊in illo⌋.i.merito Chriſti.

¶Explanatio Cap.VI.Adiuuantes aũt exhortamur. Arti. VI.

EPIST. REcommẽdatis noui teſtamẽti myſterijs,iam oẽs ad perfectionẽ inuitant,dicẽ
te apl̃o.⌊Adiuuãtes aũt⌋verbo, opatione,oratione, veſtrã imbecillitatẽ.Vel,
adiuuãtes.i.Chr̃o cooperãtes in veſtra cõuerſione,⌊exhortamur,ne in vacuũ
(.i.ſine fructu & pſeuerãtia)grãm dei⌋habitualẽ & gratũ faciẽtẽ⌊recipiatis⌋in
baptiſmo,vel pœnitentiæ ſacramẽto.Gratiæ em̃ finis eſt adeptio gloriæ.Idcirco grãm
dei in vacuũ recipit,qui p eã bene viuẽdo æternã beatitudinẽ nõ acquirit.Melius eſt em̃
viã iuſtitiæ ignoraſſe,q̃ poſt agnitionẽ reuerti retrorſum.Simili modo,melius q̃dammo
do eſt grãm nõ recepiſſe,q̃ receptã perdidiſſe.¶Quod aũt deus paratus ſit grãm dare, p
2.Petri.2 batur.⌊Ait em̃(dñs p Eſaiã):Tẽpore accepto⌋.i.tpe opportuno & cõgruo,maxime no
Eſa.46 uæ legis & grĩæ,⌊exaudiui te,⌋inſtãter orãtẽ pro q̃cũq; negotio tibi ſalubri.Oĩs em̃ q pe
tit,accipit:& qui q̃rit,inuenit,& pulſanti aperiet,⌊& in die ſalutis⌋.i.tpe liberationis hu
Matth.7 manæ,factæ p Chriſtũ,⌊adiuui te⌋dando tibi ſupnaturale auxiliũ grĩæ atq; virtutũ,ſicut
Lucæ.11. ait Pſal.Auxiliũ meũ à dño.Et:Niſi q̃a dñs adiuuit me,paulo minus habitaſſet in inferno E
Marc.11 aĩa mea.¶Deniq; p̃allegatã Eſaiæ authoritatẽ q̃ſi exponit,applicãs eã ad tp̃s Chr̃i.⌊Ec-
Pſalm.120 ce nũc tp̃s acceptabile⌋.i.gratũ & aptũ ad grãm promerẽdã,q̃a nũc maxime operat me-
Pſal.93 ritũ paſſionis dñicæ,⌊ecce nũc dies ſalutis⌋.i.tp̃s ſaluationis à Chriſto exhibitæ.Vñ legit
Eſaię.49 in actis:Oẽs prophetæ à Samuel & deinceps annũtiauerũt dies iſtos.⌊Nemini dãtes vllã
Actor.3 offenſionẽ⌋.i.aliq̃d ſcandalũ verbo aut facto nr̃o minus recto.Vñ alio loco dictũ ẽ:Hoc
iudicate,ne ponatis fratribus offendiculũ,hoc em̃ eſt charitatis,⌊vt nõ vituperet mini-
Roma.14 ſteriũ noſtrũ⌋.i.obſequiũ q̃ Chriſto ſeruimus docẽdo & operãdo.Si aũt rep̃hẽſibiĺr ege
rimus,ſeruitium noſtrũ vituperat à ſubditis,& ſcãdalizant,minuſq; diligẽter aduertũt ac
implẽt q̃d eis proponit.⌊Sed in oĩbus⌋obſeruãtijs mãdatorũ atq; cõſiliorũ,⌊exhibeam°
noſmetipſos ſicut dei miniſtros⌋.i.prout decet veros famulos Chr̃i,& primo⌊in multa
patiẽtia⌋.i.copioſa & prõpta tolerãtia aduerſitatũ,ne paſſio triſtitiæ regnet in nobis.In
Luc.21 patiẽtia nquã ſeruãda,⌊in tribulatiõibus(.i.afflictiõib° à q̃cũq; inflictis),in neceſſitatib°⌋
.i.penurijs victus atq; veſtitus,⌊in anguſtijs(.i.cordis p̃ſſuris)in plagis,in carceribus⌋q-
1.Timo.6 bus læſi captiq; fuimus,ne liberi & incolumes p̃dicemus vbiq;,⌊in ſeditiõibus⌋cõtra nos
Actor.16 motis,⌊in laborib°⌋manualibus pro alimonia corporis,⌊in ieiunijs⌋pro carne domã-
1.Cor.3 da,& gratia impetrãda,⌊in vigilijs⌋propter protractionẽ p̃dicatiõis & oratiõis,⌊in ca-
2.Theſſ.3 ſtitate⌋mẽtis & corpis,⌊in ſcia(.i.notitia eorũ q̃ ad ſalutẽ exigunt)in longanimitate⌋.i.
lõga & certa expectatiõe futuræ beatitudinis,⌊in ſuauitate⌋.i.mẽtis dulcedine,& blãda
quadã applicatiõe ad proximũ,⌊in ſpũ ſctõ(.i.in omni directiõe ſpũs ſancti)in charitate
1.Iohã.3 nõ ficta⌋.i.nõ ſimulata aut falſa,qualẽ habẽt hypocritæ.Vnde dicit Iohã.Nõ diligamus F
Iohã.14 verbo,neq; lingua,ſed ope & veritate,⌊in verbo veritatis⌋.i.p̃dicatiõe Chriſti,q eſt via,
veritas & vita,ſeu euãgelicæ theoriæ,⌊in virtute dei⌋.i.diuinæ poteſtati ſemp innitẽdo
nõ proprijs viribus,⌊p arma iuſtitiæ⌋.i.virtutes ſeu opa virtuoſa animã muniẽtia p mo
dũ armorũ,⌊à dextris(.i.ĩ proſperis)& à ſiniſtris⌋.i.aduerſis,q̃tenus nec in proſperis eri
gamur,nec aduerſis dejciamur,ſed aĩo roborato in gratia,regia ſemp via tendamus ad
Galat.1 patriã electorũ.Exhibeamus inſup nos dei miniſtros,⌊per gloriã & ignobilitatẽ⌋.i.ho-
noratiõnẽ & vilipẽſionẽ.Vt ſiue glorificemur ab hoĩbus,ſiue vilipẽdamur ab eis,in Chri
ſti ſeruitio firmiter ſtemus,⌊p infamiã(q̃q;)& bonã famam⌋.i.ſiue diffamemur,ſiue cele
Pſal.52 bre nomẽ habeamus corã hoĩbus,in Chriſto ſtabiliter pſeueremus,nõ curãtes laudes aut
vituperia hoĩm,⌊vt ſeductores⌋reputati à multis errãtibus,⌊& veraces⌋ ſumus verbo
ac rebus,⌊ſicut q ignoti⌋quaſi à deo reprobati,ſcd̃m opinionẽ illorũ,⌊&(tñ) cogniti⌋
ſumus deo p approbationẽ,⌊quaſi moriẽtes⌋vitã naturalẽ perdẽdo.Quotidie em̃ puta
bant quidã aduerſarij fidei apl̃os occidẽdos,⌊& ecce viuimus⌋deo nos cõſeruãte in vi-
ta naturæ & gratiæ,⌊vt caſtigati⌋.i.deo pmittẽte flagellati pro culpis noſtris, vel aliorũ,
Prouer.3 vel propter exemplũ atq; coronã.Deus em̃ flagellat omnẽ filiũ quẽ recipit,vt Salomon
Hebr.13 loquit,⌊& nõ mortificati⌋.i.nõ occiſi.Sæpe em̃ à morte corporali diuina virtute erepti
Pſal.117 ſunt.Vnde fertur in pſalmo:Caſtigans caſtigauit me dñs,& morti nõ tradidit me,⌊qua
ſi triſtes⌋propter aduerſa,⌊ſemper autẽ gaudentes⌋in dño,per verã patientiam & con
ſolationem internam.Propter quod in actibus recolitur:Ibant apoſtoli gaudentes à cõ-
Acto.5 ſpectu conſilij,qm̃ digni habiti ſunt pro nomine Ieſu contumeliam pati,⌊ſicut egẽtes,⌋
tẽpo-

A temporalibus bonis scđm veritatē, vel spūalibus donis secundū errantiū suspitiōes, ⌊mul Hebræ. 6
tos aūt⌋.i. oēs quos ad Christū cōuertim⁹, sumus ⌊locupletātes⌋ spūalibus bonis, ⌊tanq̄ Math. 19
nihil habētes, ⌋qm̄ omnia dereliquimus propter Christū, ⌊& oīa possidētes, ⌋quantū ad Psal. 33
necessitatē vel vtilitatē, timētibus quippe deū, nihil deest. Vnde dicit saluator: Primū quę Math. 6
rite regnū dei & iustitiā eius, & hæc oīa adijcient vobis. Chrūs q̄q3 subiecit apostolis ani Math 10
mata & inanimata, dæmones & homines, quoꝝ pctā soluere & non soluere potuerunt. Marc. 3.
¶Deinde ostēdit se ista loqui ex charitatis feruore. ⌊Os nostrū patet ad vos⌋.i. ad ve- Luca. 10
strā informationē apertū est, ⌊o Corinthij, ⌋qm̄ de ministerij mei dignitate, euāgelij ve
ritate, propriæ q̄q3 psonæ cōmendatiōe, iā multa loquutus sum vobis. ⌊Cor nostrū dila- Deuter. 32
tatū est⌋ spūaliter, latitudine charitatis .i. affectus noster interior extēdit mentē nostram
ad vos. ⌊Nō angustiamini in nobis⌋.i. ex parte nostri nolite angustias seu minorationes
scientiæ atq3 virtutū incurrere, nos em̄ parati sumus omnia nostra vobis cōmunicare, &
cor vestrū dilatare ad diligendū cœlestia. ⌊Angustiamini aūt(.i. cōstringimini ac mino
mini) in cordibus vestris⌋ duris, q̄ ob suā malitiā nō dilatant per copiosam spūalium re- Roma. 8
ceptionē bonoꝝ, hoc est, paruitatē & paupertatē vestræ sciētiæ atq3 virtutis nolite ascri
bere nobis, sed proprijs cordibus incapacib⁹ & indignis. ⌊Eandē aūt remunerationē(.i.
idē pmiū) habētes⌋ vos nūc in spe, habituri illud tandē in re, q̄d nos habemus, habituriq3
sum⁹, videlicet visionē dei per speciē, q̄ est tota merces, ⌊tanq̄ filijs (meis spūalibus) dico,
dilatamini & vos⌋ corde, quēadmodū dilatatū est cor nostrū. ⌊Nolite iugū ducere⌋.i.
societatē aut familiaritatē habētes, ⌊cū infidelibus⌋ & peruersis. Iugū em̄ à iungēdo nomē Tit. 3
sortitur. Sicut ergo dilectio est iugū Christi, per q̄d ei nectunt, & ab eo dicūtur electi, sic
iugū diaboli est peccatū. Idcirco iniquis & perfidis iungi nō debemus .i. cōmunicare eo- Psalm. 140
B rū peccatis, imo & occasiones huius cōmunionis vitare oportet, videlicet societatē & fa
miliaritatē. Huius ratio subditur ⌊Quæ em̄ participatio(.i. mutua cōmunio seu cōueniē-
tia) iustitiæ cū iniquitate? ⌋nulla vtiq3, cū sint omnino cōtrariæ. Vos aūt iusti estis per fidē Math. 5
formatā, illi vero iniqui, nō ergo iūgi debetis. ⌊Aut q̄ societas luci ad tenebras? ⌋nulla, vi
delicet naturalis ac fixa, sed lux tenebras pellit. Vos aūt per dei cognitionē lux estis, illi ve
ro tenebris ignorātiæ pleni. ⌊Quæ aūt cōuentio Chri ad Belial? ⌋nulla plane. Belial aūt
interpretat apostata, quo significat diabolus, sed his duobus dn̄is nemo potest seruire.
Vos igitur Christiani cū filijs Belial nolite cōiungi. ⌊Aut q̄ pars(.i. cōmunio) fideli cū infi
deli? Quis aūt cōsensus tēplo dei⌋.i. personæ fideli, in qua per grām habitat deus, ⌊cū ido
lis? ⌋.i. idololatris, q idola sunt per similitudinē, iuxta illud in psalmo: Similes illis fiant q Psalm. 134
faciunt ea. Nō ergo debetis illis sociari. ⌊Vos em̄, ⌋in quoꝝ cordibus habitat deus, ⌊estis
templū⌋ animatū ac mysticū ⌊dei viui, sicut dicit dn̄s⌋ per Mosen, Ezechielē atq3 Iohā Exodi. 29
nem in Apocalypsi. ⌊Quoniā inhabitabo in illis⌋.i. intima mentis electoꝝ inhabitabo Leuit. 26
per charitatē & grām, ⌊& inambulabo⌋.i. in corde eoꝝ quasi in paradiso voluptatis cō Ezech 43
uersabor, quia deliciæ meæ, esse cū filijs hominū. Inambulabo aūt .i. eos faciam ambulare Apoca. 21
de virtute in virtutē, & de via ad patriā, ⌊& ero illoꝝ deus, ⌋ non solū generaliter, sicut Prouer. 8
omniū deus sum, propter vniuersalē creationē ac prouidentiā, sed singulariter valde, di- Psal. 83
C rigendo, protegēdo, finaliterq3 saluādo, ⌊& ipsi erūt mihi⌋.i. ad honorē & gloriā nomi- Acto. 3.
nis mei, ⌊populus⌋ colēdo & diligēdo me super omnia. Sicut in pria sua epistola asserit 1. Petri. 2
Petrus: Vos genus electū, gens sancta, populus acquisitionis. Et Psalmista: Beneplacitū Psal. 149
est dn̄o in populo suo. ¶Ex dictis infert Apl'us admonitionē intentam. ⌊Propter q̄d⌋
.i. quia nō est societas inter pdicta, ⌊exite⌋ spūaliter, & si fieri potest & expedit, etiā cor-
poraliter ⌊de medio eoꝝ⌋.i. de cōuentu prauoꝝ. Quid em̄ paleis ad triticū? Hoc est, no Hiere. 23
lite cordis similitudine eis cōiungi, sed fugite actus eoꝝ, ⌊& separamini ab eis, ⌋loco vel
corde, ⌊dicit dn̄s, & immundū ne tetigeritis⌋.i. peccato nolite cōsentire. Digni em̄ sunt Roma. 1
morte, nō solū qui faciunt, sed etiā qui cōsenserint, ⌊& ego recipiā vos⌋.i. pie amplectar
venientes ad me brachijs pietatis. De quibus per prophetā loquor: Portaui vos in bra- Osee. 11
chijs meis, ⌊& ero vobis i patrē⌋.i. paterne vos fouebo ac diligā, ⌊& vos eritis mihi in fi
lios, ⌋quantū ad viros, ⌊& filias, ⌋quantū ad fœminas, ⌊dicit dn̄s deus omnipotēs⌋ Por
ro scriptura hic allegata, quātū ad sensum in diuersis sacræ paginæ locis habetur. Pro eo Leui. 26
em̄ quod hic dictum est, Inhabitabo in illis, Scriptū est in Leuitico: Ponā tabernaculum
meum in medio vestri. Pro eo quod subditur, Et ambulabo, legitur in Deuteronomio: Deut. 23
Dn̄s deus tuus ambulat in medio castroꝝ. Totum tamen istud, & item quod subditur,
Et ero illoꝝ deus, & ipsi erunt mihi populus &c. in Leuitico includitur: Ei quoq3 q̄d sub Acto. 2.
infertur, Exite de medio eoꝝ, consonat quod Petrus disseruit: Separamini, inquiens, à ge Apoca. 21
neratione hac praua. Sed & in Apoca. ait scriptura: Ecce tabernaculū dei cū hominibus,
& habitabit cū eis, & ipsi populus eius erunt, & ipse deus cū eis erit illoꝝ deus. Quæ vti-
q3 verba plena sunt omni dulcedine, charitate atq3 fiducia.

¶Expositio Cap. VII. f. Has igitur habentes promissiones. Art. VII.

EX pͥinductis in fine præcedẽtis capituli infert apl'us admonitionẽ salubrẽ, & ait. D
⌊Has igitur habẽtes promissiones (o) charissimi⌋ fratres immediate expressas, vi
2.Cor.6 delicet q deus habitabit & ambulabit in nobis, recipietq́ nos, & erit in nobis,
⌊mũdemus nos⌋ per verã cõfessionẽ (oĩa eñ in cõfessione lauant) per cõtritionẽ,
1.Petri.4 per dñicæ passionis memoriã, pͥsertum p diuini amoris accensionẽ, qm̃ charitas operit mul
titudinẽ peccatorũ, ⌊ab omni inquinamẽto carnis & spũs⌋ .i. ab vniuersis pc̃tis carnali-
Gala.5 bus, vt sunt gula, luxuria, & spũalibus, vt sunt Inuidia, supbia, ⌊pficientes sanctificationẽ⌋
.i. inchoatã in baptismo vel pœnitẽtia sanitatẽ ad perfectionẽ ducẽtes, pseuerãdo ac p-
ficiendo in bonis vsq; in finẽ. Et hoc ⌊in timore dei,⌋ casto ac filiali, de q̃ in Ecc̃o dicit:
Eccl.1. Qui sine timore est, iustificari nõ põt. Atq; in psalmo: Timete dñm oẽs sancti eius. ⌊Ca-
Psal.33 pite nos⌋ .i. verba nostra sapiẽter pẽsate, & nosipsos i exẽplũ accipite, ⌊neminẽ læsimus⌋
FINIS. post nostrã cõuersionẽ .i. nullũ ad pc̃tm̃ induximus directe verbo vel opere, ⌊neminem
corrupimus,⌋ per falsam doctrinã, ⌊neminẽ circũuenimus⌋ .i. defraudãdo decepimus,
⌊nõ ad cõdemnationẽ vestrã dico⌋ .i. nõ ideo ista cõmemoro, vt aggrauẽ vr̃a peccata,
vosq́ relinquã ac pereatis. ⌊Prędiximus eñ⌋ & supra iã scripsimus, ⌊q in cordibus nr̃is
Phil.1. estis⌋ scripti p curã & charitatis affectũ, & iugẽ memoriã, ⌊ad cõmoriendũ & cõuiuen-
2.Cor.15 dũ⌋ .i. in tantũ vos meo cordi impressi, vt pro vestra salute paratus sim mori, aut manere
in vita pͥsenti, vt instruã vos. ⌊Multa mihi fiducia est apud vos⌋ .i. de vestra charitate &
pietate multũ cõfido & firmiter spero de felicitate vr̃a futura, ⌊multa mihi gloriatio⌋ in-
Iacobi.1 est spũalis in dño, ⌊pro vobis⌋ .i. ex cõsideratiõe gr̃æ vobis cõcessæ, ⌊repletus sum cõsola E
Roma.5 tione,⌋ audita vr̃a emẽdatione, ⌊superabũdo gaudio⌋ spũali, propter bñficia dei vobis
Apoca.1. collata, ⌊in omni tribulatiõe nostra,⌋ quã ab aduersarijs fidei patimur. ⌊Nã & cũ venis-
semus Macedoniã, nullã requiẽ habuit caro nr̃a⌋ .i. nosipsi. Ponit eñ partẽ pro toto. Nã
2.Cor.2 supra dixit: Nõ habui requiẽ spũi meo, ⌊sed oẽm (.i. multiplicẽ seu pͥfectã) tribulationẽ⌋
videlicet exteriorẽ & interiorẽ, ⌊passi sumus. Foris pugnæ⌋ .i. impugnatiões à peruersis ac
perfidis, ⌊intus (.i. in corde fuerũt) timores⌋ paternæ solicitudinis pro ecclesiis dei ne sub
uerterent. ⌊Sed qui cõsolatur humiles, cõsolatus est nos deus in aduẽtu Titi,⌋ de cuius ad
uentu gauisi sumus, propter adiutoriũ q̃d nobis impẽdit. ⌊Nõ solũ aũt in aduentu eius⌋
cõsolatus est nos deus, ⌊sed etiã⌋ à deo principalr̃ cõsolati sumus, ⌊in cõsolatiõe (.i. p cõ
solationẽ) qua cõsolatus est nos⌋ Titus dei minister, ⌊in vobis⌋ .i. de vr̃a correctiõe, ⌊re
ferens nobis vestrũ desideriũ⌋ pro gr̃a acquirẽda, vel pro mea pͥsentia ⌊vr̃m fletũ⌋ ppter
pc̃tã pͥterita, ⌊vestrã æmulationẽ (.i. bonũ zelũ) pro me⌋ .i. pro nr̃a defensione cõtra de-
tractores nr̃os & pseudoapl'os, qbus rõnabiliter indignati estis, ⌊ita vt magis gauderẽ⌋
Ephe.4 de vr̃a prosperitate q̃ dolui de mea aduersitate. Deniq; q cõsolatus sim, patet, ⌊Qm̃ etsi
1.Petri.1 cõtristaui vos in epl'a⌋ supiori, in q̃ dure correpti estis, nõ me pœnitet⌋ hoc fecisse. ⌊Etsi
(.i. licet) pęniteret⌋ me vos cõtristasse, cõsiderãdo tristitiã sub rõne tristitię tm̃, scd̃m quẽ
modũ nõ habet rõnem boni & appetibilis, tñ ⌊vidẽs q epl'a illa, & si ad horã vos cõtrista
uit, nũc gaudeo⌋ de vr̃a cõtristatiõe pœnitẽtiali, ⌊nõ qa cõtristati estis⌋ in gñe, seu quali-
tercũq; (nõ eñ oĩs tristitia bona est) ⌊sed qa contristati estis ad pœnitẽtiã⌋ salutarẽ ac sa
cramentalẽ .i. vestra cõtristatio bonũ finẽ sortita est. Nã ad pœnitentiã vos induxit, q̃ est
dolor de malis pͥteritis. ⌊Cõtristati eñ estis scd̃m deũ⌋ .i. scd̃m bñplacitũ dei, dolẽtes de
Ezech 36 pc̃tis vestris, q̃d cõplacet deo, q ait p Ezechielẽ: Cõfundimini & erubescite sup vijs vr̃is.
Matth.4 Et alibi: Pœnitẽtiã agite, appropinquabit eñ regnũ cœlorũ, ⌊vt in nullo⌋ .i. nec in blãdis F
nec in prosperis, ⌊detrimẽtũ (salutis) patiamini ex nobis⌋ .i. ne nos aliquo mõ simus vo-
bis occasio detrimẽti, sed totũ q̃d pro vobis agimus, vr̃æ prosit saluti. ⌊Quæ eñ scd̃m de
um tristitia est⌋ .i. tristitia ordinata de pc̃tõ comisso, ⌊pœnitẽtiã⌋ .i. cessationẽ à malo &
satisfactionẽ tendentẽ, ⌊in salutẽ stabilẽ⌋ .i. verã atq; ppetuã beatitudinẽ promerẽtem,
Eccles.7 ⌊operat⌋ in gñe causæ formalis. De hac bona tristitia scriptũ est: Cor sapientũ, vbi tristi-
Ibidem tia: & cor stultorũ, vbi lætitia. Et iterũ: Per tristitiã vultus corrigit anim⁹ delinquẽtis. De pͥ
Esaiæ.45 dicta q̃q; stabili salute alibi dr̃: Israel saluatus ẽ in dño salute æterna. ⌊Seculi aũt tristitia⌋
.i. dolor de amissione tẽporaliũ rerũ, & manifestatiõe ppriæ iniquitatis, ⌊mortẽ (culpæ)
operat⌋ .i. ad peccandũ inducit, imo & mortẽ naturæ cõsciscit, qm̃ nulla passio aĩæ adeo
corruptiua atq; cõtraria vitæ est, sicut tristitia, prout in prima scd̃æ Thomas pulchre de-
Prouer.17 mõstrat. Propter q̃d Salomon loquit: Spũs tristis exiccat ossa. In Ecc̃o q̃q; legit: Multos
Eccl.30 occidit tristitia. ¶ Insup q tristitia ista scd̃m deũ operatiua sit pœnitẽtiæ in salutẽ, osten-
dit apl'us. ⌊Ecce eñ hoc ipm̃ scd̃m deũ contristari vos⌋ .i. tristitia hæc dño placẽs, ⌊quã-
tã in vobis operat solicitudinẽ⌋ placãdi deũ, & cauẽdi à peccatis, ⌊sed defensionẽ⌋ .i. resi
stentiã cõtra tentatiões diaboli, & incẽtiua peccati. Pœnitẽs eñ munit & armat se cõtra
causas peccandi, ⌊sed indignationem,⌋ hoc est, horrorem peccati, vel abominationem
contra vosipsos, qui tam praue egistis, ⌊sed timorem⌋ diuini iudicij, infernalis tormen-
ti, similisq́ peccati (pœnitens nempe formidat incidere manus dei viuentis, & timet ne

denuo

A denuo peccet) ⌊sed desideriū⌋veniæ ac profectus, ⌊sed æmulationē⌋.i. bonorum imitatio nē ac zelū. Vnde in Apoca. dicit: Aemulare ergo, & pœnitētiā age. Vel, æmulationē, .i. zelū cōtra falsos, qui vos ad vitia induxerūt, ⌊sed vindictam⌋.i. punitionē peccati. Qui em̄ veraciter pœnitet, pctā sua in seipso vlciscit, infligēdo sibi pœnā secundū culpæ mēsurā. Nā & satisfactio est pars pœnitētiæ, sicut cōtritio atq; cōfessio. ⌊In oībus⌋agēdis ⌊exhibuistis vos incōtaminatos esse(.i. inculpabiles) negotio⌋Christiano exercēdo, .i. ita vos reformastis, vt in oībus Christianæ cōuersationis officiis incōtaminati sitis, saltē à morta li pctō. Potest q̄q; specialiter accipi de negotio q̄d eis cōmisit apl̄us circa punitionē eius, qui vxorē habuit sui patris, q̄d vtiq; negotiū Corinthij fideliter expedierūt. ⌊Igitur & si scripsi vobis⌋in pcedēti epistola, hoc feci ⌊nō (solū) propter eū qui fecit iniuriā⌋.i. pro pter correctionē fornicatoris, qui rapuit patris sui vxorē, ⌊nec (solū) propter eū q passus est⌋iniuriā .i. patrē cui ablata & rapta est vxor à proprio filio, ⌊sed ad manifestandam solicitudinē nostrā, quā pro vobis⌋.i. pro vestra salute ⌊habemus corā deo⌋.i. deo spectāte, nostrūq; affectū effundēdo corā eo p vobis eū humili pce. ⌊Ideo cōsolati sum⁹⌋ de vestri correctiōe. ⌊In cōsolatiōe aūt nostra⌋iā sæpe pdicta .i. vltra hāc cōsolationem ⌊abundātius magis⌋.i. abundātissime, vel plus q̄ ante doluimus, ⌊gauisi sumus sup(.i. de) gaudio Titi⌋ita vt gaudiū eius esset obiectū atq; materia gaudij nr̄i, ⌊q̄a refectus est⌋.i. recreatus & cōfortatus ⌊spūs eius⌋paulo ante pter vestra pctā mœstus, ⌊ab oībus vobis⌋de correctiōe, vel profectu, vel bono pposito cuiuslibet vestrū, q em̄ nondū correcti sunt, se emēdare decreuerūt, & ita spes bona lætificat Titū. ⌊Et si quid apud illū⌋.i. q̄a de aliquo apud Titū ⌊de vobis gloriatus sum⌋ cōmendādo vos de vr̄a emēdatiōe spem bonā ei pstādo, ⌊nō sum cōfusus⌋de hac gloriatiōe, cū nō sim mēdax inuētus, ⌊sed sicut

B oīa⌋ad vestrā salutē pertinētia, ⌊vobis in veritate loquuti sumus⌋pdicatiōe vocali, vel p epistolas, ⌊ita & gloriatio nr̄a, q̄ fuit ad Titū⌋de vobis, vt dictū est, ⌊veritas facta est⌋ .i. ad effectū perducta. Vel, sic eē innotuit Tito, sicut ei pdixi, q̄m estis correcti & laude di gni inuēti, ⌊& viscera eius(.i. intima charitas ac desideriū Titi) abundātius⌋nūc q̄ ante, q̄a nunc videt vestrā obedientiā, ⌊in vobis sunt⌋.i. in vos tendūt, atq; figunt. Amor em̄ tēdit in amatū, & quiescit in ipso. Titi inquā ⌊reminiscētis oīm vestrū obedientiā⌋Recu lit em̄ Titus apostolo cū ingēti lætitia obedientiā Corinthiorū, ⌊q̄uo cū timore(cordis) & tremore⌋corpis ⌊excepistis eū⌋cū debita reuerētia, sicut & vobis pcepi tales recipere tanq̄ meipm̄, imo vt Christū. ⌊Gaudeo⌋de hoc, & ab hoc, ⌊q in oībus(rebus) cōfido in vobis⌋sperās vos semper ad obediendū paratos, sicut & nūc obedientiā vestrā expertus sum. Vna equidē actio virtuosa pstat fiduciam de alia, atq; maiori.

¶Declaratio Cap. VIII. Notā aūt facimus vobis fratres grām dei. Art. VIII.

Præterea admonet apl̄us Corinthios ad faciendā atq; mittēdā eleemosynā pauperibus q erāt in Hierusalē sub regimine Iacobi, proponitq; Corinthijs exēplū Macedonū, dicēs. ⌊Notā aūt facimus vobis frēs grām dei, q̄ data est in ecclesiis Macedoniæ⌋.i. insinuamus vobis virtutē misericordiæ, quā deus largitus ē Macedonib⁹(q sunt Græci) ad fidē cōuersis. Ex q̄ virtute & gr̄a diuinitus inspirata, moti sunt

C eleemosynā dare Iudæis cōuersis, in Hierusalē morātibus, q, facta fame in Iudæa, magnā habuerūt inopiā. Hoc itaq; notificamus vobis, ⌊q in multo experimēto tribulatiōis⌋.i. in magna tribulatiōe quā experti sunt, ⌊abundantia gaudij ipsorū fuit⌋.i. copiosa lætitia inerat eis, q̄a de tribulatiōe sua pter Christū illata, vehemēter gauisi sunt, sicut dicit saluator: Gaudete in illa hora, q̄a merces vr̄a copiosa est in cœlis, ⌊& altissima(.i. spōtanea multūq; meritoria) paupertas eorū⌋puta Macedonū. ⌊abundauit⌋.i. abundantē effectū habuit vel ostēdit ⌊in diuitias simplicitatis⌋.i. in spūalē opulētiā puræ intētionis & bonæ cōscientiæ ⌊eorū,⌋q̄a cū pauperes essent, tñ modica simplici animo tribuēdo, spūaliter di tiores effecti sunt. ⌊Quia secundū virtutē⌋iustitiæ .i. vere ac iuste ⌊testimoniū illis reddo & supra virtutē(.i. vltra suā possibilitatē) volūtarij fuerūt⌋ad dandū. Nā cum modica possiderēt, multa dare optabāt, tantaq; dederūt, vt etiā ipsi postmodū egerēt, ⌊cū multa exhortatiōe obsecrātes nos grām & cōmunicationē ministerij⌋.i. vt consentiremus ipsis in hoc, q dare possent tantā eleemosynā, qua cōmunicarēt atq; participes essent ministerij .i. obsequij pietatis, videlicet largitiōis eleemosynarū, ⌊q̄d fit in sctōs⌋.i. pauperes in Hierusalē cōmorātes. Qui sancti vocant, q̄m oībus suis vēditis, pretiū ante aplorū pedes posuerūt, egene, cōmuniterq; viuētes. Cū em̄ Macedones pauperes essent, nō videtur eis cōsensisse apl̄us, vt darent tā multū, sed ipsi charitate feruēte rogabāt apostolū, vt liceret eis tāta cōferre. ⌊Et nō sicut sperauimus⌋.i. nō tam moderate se habuerūt in dādo sicut putauimus, ⌊sed semetipsos dederūt(.i. obtulerūt) primū⌋.i. principaliter, & ante omnia ⌊deo⌋seipsos & oīa sua ad cultū & gloriā dei ordinātes. ⌊Deinde⌋dederūt seipsos ⌊nobis⌋per filialē obedientiā, & charitatiuā subiectionem, & hoc ⌊p voluntatē dei⌋.i. causa dei, seu propter diuinæ volūtatis beneplacitū & honorē. Q̄m deus requirit, vt platis vica

Apoc. 3
1. Cor. 5
Ephe. 2
Galat. 4
Iacob. 1.
Lucæ. 6.
Actorū 4
Roma. 12
Lucę. 10
Roma. 13

 rijs suis

rijs suis obediat sicut & sibi,⌊ita vt rogaremus Titū,vt quēadmodū cœpit,ita & pficiat D
in vobis etiā grām istā⌋.i.ad tantā pfectionē,tāq; liberalē eleemosynæ distributionē vos
conet inducere,instruēdo,hortādo,& alios i exēplū vobis īponēdo,quēadmodū dudū
iam facere incepit in vobis.⌊Sed sicut in oībus⌋grāræ charismatibus,⌊abundatis(videli-
Ephe.3 cet)fide,⌋qua certi estis de pmio,⌊& sermone(.i.efficacia in loquēdo)& scia⌋scriptura
rū,⌊& omni similitudine⌋in prouidendo vobis ac alijs,psertim in spūalibus bonis,& itē
in tpalibus,prout ratio exigit,⌊insup & charitate vestra(tendēte)in nos,⌋qm̄ multū dilē
Roma.12 gitis me tanq̄ magistrū veritatis,& patrē vr̄æ spūalis regeneratiōis,sic cupio⌊vt & in hac
1.Cor.4. gr̄a⌋misericordiæ & liberalitatis⌊abundetis.Nō quasi imperās dico⌋.i.ad eleemosynā
istā nō obligo vos pcepto,ne efficiamini trāsgressores mādati,⌊sed p aliorū⌋puta Mace
donū,⌊solicitudinē(.i.imitatiōe dignā)etiā vr̄æ charitatis ingeniū bonū⌋.i.vr̄æ dilectio
nis indolē seu industriā⌊cōprobās⌋siue experiēs,an.s.sic agatis,sicut cōfidimus. ¶Por-
ro ad hāc pfectionē inuitat aplus exēplo Chr̄i.⌊Scitis em̄⌋p fidem⌊grām(.i.bñficia vel
Philip.2 charitatē)dn̄i nr̄i Iesu Chr̄i⌋ad nos.⌊Qm̄ propter nos egenus factus est⌋in sua incarna
tione & cōuersatiōe in hoc mūdo.Propter qd ait:Vulpes foueas habēt,& volucres cœli
Matth.8 nidos,filius aūt hoīs nō habet vbi caput reclinet.Natus qq; positus est in psepio,qa non
Lucæ.9. erat ei locus i diuersorio.Vnde sceiptū ē:Exulta filia Sion,ecce rex tuus venit tibi iustus,
Lucę.2 & saluator,ipse pauper & ascēdēs sup asinā. Hanc paupertatē vehemētissime admiratus
Zacha.9 est Hieremias,clamās:Quare q̄si colonus vēturus es in terra,& q̄si viator declinās ad ma
Hiere.14 nendū?⌊cū diues esset,⌋in diuina natura habēs oīm bonorū atq; pulchrorū plenitudinē E
infinitā,simpliciterq; pfectā,⌊vt illius inopia⌋.i.merito paupeetatis Chr̄i,⌊vos diuites
essetis⌋.i.spūaliū bonorū copiā cōsequeremini.Nā Chr̄i incarnatio,nr̄a deificatio ē,Chr̄i
couersatio,nr̄a est pfectio,Chr̄i penueia,nr̄a est opulētia.⌊Et cōsiliū in hoc do,⌋vc; vt
1.Timot.4 eleemosynā detis ex hac cōsideratiōe.⌊Hoc em̄ vobis vtile est,⌋hoc est,meritoriū vitæ
æternæ,⌊q nō solū facere,sed & velle⌋p charitatē⌊cœpistis ab anno priore(.i.pterito)
Nūc vero & facto pficite⌋.i.ope implete,⌊vt quēadmodū promptus⌋ad dādū⌊est ani
1.Iohan.4 mus(.i.amorosus impetus)volūtatis,ita sit & pficiēdi⌋animus prōptus in vobis,⌊ex eo
qd habetis⌋.i.ex facultatibus seu substātijs vr̄is,q̄tenus ope ostēdatis & exequamini in ef
fectu,qd diu inchoastis & proposuistis.⌊Si em̄ volūtas prompta est⌋dare eleemosynā,
⌊scdm id qd habet,accepta ē⌋.i.dādo qd sibi in prōptu est & supest,seu supfluit,grata &
placēs est deo,⌊nō secūdū qd nō habet⌋.i.nō exigit vt vltra viees vel sibi necessaria tri-
Lucæ.11 buat.Vnde in euāgelio ait saluator:Quod superest,date eleemosynam,& oīa mūda sunt
vobis.⌊Non em̄⌋hæc dicimus aut volumus,⌊vt alijs⌋.s.pauperibus in Hierusalē, qbus
succurritis,⌊sit remissio⌋.i.vacātia & otiositas,viuēdo de vr̄is eleemosynis otiose,⌊vo-
bis aūt(sit)tribulatio⌋.i.grauamē in dādo vltra vires,⌊sed ex æqualitate⌋cū discretione
Iud.2 & debita proportiōe,⌊in psenti tpe⌋velociter decurrēte, ⌊vestra abundātia⌋in tēpora
libus⌊illorū inopiā⌋in eisdē tēpoealibus,vtpote diligentiā victus atq; vestitus⌊suppleat,
Lucę.16 vt & illorū abundātia(.i.spūalis opulētia in gr̄a & virtute)vestrę inopiæ⌋in eisdem spūa
1.Cor.9 libus bonis,seu meritis⌊sit supplementū,⌋hoc est,q̄tenus ipsi dū de vestris eleemosynis
sustentant,orent pro vobis,& impetrēt qd ipsi meritis vestris impetrare nō potestis,⌊vt
fiat æqualitas⌋.i.cōmseuratio,seu proportio ī datis & acceptis,dū pro tpalibus spūalia re
Matth.20 pendunt,secundū quandā decētiam æquitatis.Vel,fiat æqualitas remunerationis æternę
saltē in genere,ita vt omnes simul pmium essentiale (quod est dei fruitio)acquiratis,qd si F
gnificatur per denariū diurnū,quē singuli operarij receperunt,⌊sicut scriptū est⌋in figu
Exodi.16 ra huius æqualitatis de manna in Exodo,vbi sic legitur:Nec qui plus collegeeat, habuit
plus,nec q minus collegerat,habuit minus.Quod nūc alijs verbis hic dicitur.⌊Qui mul
tū habuit⌋.i.plus q̄ mensurā Gomor de manna collegit,⌊non abundauit⌋.i.nō plus re-
tinuit sibi q̄ Gomor,⌊& qui modicū(collegit de māna)nō minorauit⌋.i.minus non ha-
buit q̄ continet Gomor.Nec hoc miraculose fiebat,sed cū omnes collegissent,totū simul
1.Thess.2 ponebat,mensurabaturq; singulis de manna tantū,quantum continet Gomor.⌊Gratias
Roma.12 aūt deo(agimus)qui dedit eandē solicitudinē pro vobis⌋.i.pro vestri informatione⌊in
coede Titi,⌋quam habeo ego peo vobis,⌊quoniam exhortationē quidē suscepit⌋.i.no
stræ admonitioni vt iret ad vos,tandē acquieuit,⌊sed cū solicitior esset⌋pro vobis cha-
ritate vrgente⌊sua voluntate(.i.propeio motu)profectus est ad vos⌋non tantū ob no-
stram exhortationē.⌊Misimus aūt cū illo fratrē⌋.i.Lucam euangelistā,⌊cuius laus ē in
euangelio⌋ab ipso gloriosissime cōscripto,⌋per omnes ecclesias,⌋quæ eius euāgelio vtū
tur,eiusq; sapientiam laudāt,⌊Non solū autem⌋est laus eius in euangelio,⌊sed & ordina
tus est ab ecclesiis⌋Iudææ⌊comes(.i.socius)peregrinationis nostræ,⌋qua tanquā pere
grini ambulamus per mundū euangelizantes vbiq;.Comes(inquā)est nostræ peregrina
tionis,⌊in hac gratia(.i.in pdicatione euangelica,⌊q ministratur⌋.i.deo iubēte annun-
tiatur⌊à nobis ad dn̄i gloriā⌋ad cuius gloriā ordināda sunt omnia.Ordinatus est etiam
comes noster,⌊&(ad)destinatam voluntatē nostrā⌋.i.ad complendū propositū nostrę

A voluntatis;est eñ adiutor noster idoneus. ⌊Deuitãtes hoc ne qs nos vituperet⌋.i.occa
sionẽ habeat obloquẽdi nobis⌊in hac plenitudine⌋prędicatiõis euãgelicæ vel largitiõis Ephe. 5
eleemosynæ,⌊quæ ministrat à nobis⌋ q & aliȷs pdicamus & eleemosynas gẽtium pau-
peribus in Iudæa mittimus vel portamus. Si eñ Aplus Titũ & frẽm cum illo nõ misisset
Corinthiȷs pro collectiõe eleemosynaꝝ, vel in suis prædicatiõibus immemor fuisset pau
perum pdictoꝝ,aliq dicere potuissent,bene qdem pdicat, sed negotiũ sibi cõmissum,de
collectiõe eleemosynaꝝ pro vsu pauperꝝ negligit. ¶Præterea qdam per frẽm istum cũ
Tito missum intelligunt Barnabã aplm, cui⁹ laus est in euãgelio pdicato per oẽs ecclesias Actoꝝ. 1
quẽ cõstat fuisse comitẽ Pauli in pdicando multis diebus. ¶Itaq; deuitamus vituperiũ
istud. ⌊Prouidemus eñ bona⌋.i.prouide facimus vt opa nra bona sint,⌊nõ solum corã
deo⌋.i.diuino iudicio,⌊sed etiam corã hoĩbus⌋.i.irreprehẽsibilia sint,ne aliȷ scandalizẽ
tur aut detrahant. Duæ etenĩ res sunt,conscĩa & fama. Conscĩa prodest tibi. Fama pro-
ximo. Qui ergo consciæ suæ confidẽs,negligit famã,crudelis est. Debemus nãq; exem-
plares esse ad inuicẽ,sicut monet Saluator.dicẽs:Sic luceat lux vestra corã hoĩbus. ⌊Misi Matth. 5
mus aũt cum illis⌋ vcȝ cum Tito & Luca seu Barnaba,⌊& frẽm nostrum⌋ Iste est Apol
lo Corinthioꝝ eps, de quo in epla superiori dictum est: Ego plantaui,Apollo rigauit. 1.Coꝛ.3
Qui propter discordiã Corinthioꝝ discessit ab eis rediẽs ad Aplm Ephesum,& rogatus
à Paulo vt rediret Corinthum,nõ acqeuit,donec à Tito pcepit emẽdationẽ Corinthio Roma.12
rum. Idcirco nunc ab Aplo mittitur. ⌊quẽ probauimus⌋.i.experti sumus ⌊in multis sæ
B pe solicitum esse⌋ pro vestra salute,⌊nunc autẽ⌋ audita vestra emẽdatiõe, probauimus
eum ⌊multo solicitiorẽ cõfidentia multa in vos⌋.i.ex magna fidutia vestrę reformatiõis
⌊siue pro Tito⌋.i.solicitiorẽ eum inuenimus etiã propter ea,quę à Tito audiuit,q mul
ta ei bona narrauit de vobis,⌊qui(Titus)est socius meus⌋ in opere Chri,⌊& in vobis⌋
hoc est,in vestri cõuersione seu reformatiõe,⌊adiutor⌋ deus. ¶Porro,epla hæc intri-
cata atq; truncata est. Ideo necesse est supplere,seqtur eñ ⌊siue frẽs nostri Apli ecclesia-
rum gloriæ Chri⌋.i.etiam aliȷ qdam Apli frẽs nostri,fuerunt causa solicitudinis atq; re- Philip.2
uersionis Apollinis ad vos,qa ab illis rogatus fuit. Qui sunt Apli ecclesiaꝝ gloriæ Chri,
id est, principes & doctores cõgregationum fidelium , in qbus maiestas & gloria Chri
relucet,qa glorificatur,honoratur,& scitur ab eis. ⌊Ostensionem ergo quæ est charita- Ephe. 8
tis vestræ⌋.i.signum vestræ dilectiõis,seu charitatẽ vestrã,quã aliȷs ostendistis. Exhibi-
tio eñi operis signum est dilectionis, ⌊& (ostensionem) gloriæ nostræ pro vobis⌋ hoc
est,opus quo ostendistis glorificationem nostram de vestro profectu habitam esse verã Hebr.13
⌊in illos ostendite⌋ recipiendo,atq; tractando eos cum debita reuerentia,⌊in facie ec- Matth.5
clesiarum⌋ hoc est,publice in conspectu fidelium , vt ædificentur in vobis, sciantq; vera 2.Petr.1
esse, quæ de vobis patefecimus eis.

¶Expositio cap. IX. Nam de ministerio qd fit in sanctos. Art. IX.

MAnifestat aũt Aplus præsenti caplo modum faciendi eleemosynas præmemo
ratas,ostẽdensq; superiora cõuenieñter esse inducta,subiungit: ⌊Nam de mi-
nisterio quod fit in sanctos⌋.i.de erogatiõe eleemosynaꝝ quę danť pauperi-
bus in Hierlm consistẽtibus,⌊ex abundãtia⌋.i.quasi superfluũ, ⌊est nihil scri
C bere vobis⌋ vltra quã scripsi. Cuius rõ subdit: ⌊Scio eñ promptũ animũ vrm⌋ ad dan-
dum eas ⌊pquo de vobis glorior apud Macedones⌋ pponẽs vos eis in exẽplũ. ⌊Qm
& Achaia⌋ puincia Græciæ cuius Achaiæ ciuitas metropolitana ẽ Corinthus, ⌊parata
est⌋ ad eleemosynaꝝ haꝝ cõtributionẽ ⌊ab anno pterito & vra æmulatio⌋.i.amorosa
velatio pro paupibus,⌊puocauit plurimos⌋ ad imitãdũ vos. Sicut in Prouerbȷs dicit:
Ferrũ ferro acuit,& homo exacuit faciẽ proximi sui. ⌊Misimus aũt frẽs⌋ pdictos nũtios Prouer.27
valde spectabiles,vcȝ Titũ,Lucã seu Barnabã, & Apollinẽ ad vos, ⌊ne qd gloriamur de
vobis⌋.i.de vra prõptitudine,euacueť in hac parte⌋.i.sine fructu & ope sit: Misimus er
go frẽs,⌊vt quẽadmodũ dixi⌋.i.vobis cõsului,& Macedonib⁹ retuli,⌊parati sitis⌋ oĩno
ad dandũ,⌊ne cũ venerint mecũ Macedones,& inuenerint vos imparatos,erubescamus
nos⌋ tanq̃ spe nra frustrati,& quasi mẽdaces inuẽti,⌊vt nõ dicamus vos⌋.i.de vobis in-
terim sileamus,⌊in hac substãtia⌋ hoc ẽ,in ista eleemosynaꝝ donatiõe,cũ tñ certũ sit im
parationẽ hãc magis erubescibilẽ eẽ vobis,q̃ nobis. ⌊Necessariũ ergo existimaui rogare
frẽs⌋ præfatos,⌊vt pueniãt(.i.ante me veniãt)ad vos, & ppãrẽt repromissam bñdi-
ctionẽ hãc⌋.i.sæpe pmissam eleemosynaꝝ collationẽ,⌊paratã eẽ⌋.i.collectã atq; seor-
sum repositã,⌊sic quasi bñdictionẽ⌋.i.grate liberalr̃q; donatã,vt sit opus charitatis,⌊nõ EPIST.
q̃si auaritiã⌋.i.ex cupiditate extortã. ⌊Hoc ãt dico⌋.i.ista admoneo,qã ⌊Qui parce se-
minat⌋.i.scdm mensurã facultatũ suaꝝ modicã eleemosynã tribuit,⌊parce & metet⌋.i.
paruã retributionẽ accipiet. Si aũt qs paꝝ habeat,& de illo modicũ largiať,nõ parce,sed
liberalr̃ seminat , sicut & Chrũs affirmat pauperem viduam duo minuta mittentẽ , plus Lucę 21
oĩbus præstitisse. Aliȷ eñi ex abundanti sibi,miserũt,illa vero ex necessariȷs. Hinc qq; ad

Gala.6 Galatas dicit Apl̃us: Quæ ſeminauerit homo, hæc & metet. Et Eccleſiaſticus: Mitte pa-
Ecci.11 nẽ tuũ ſup trãſeuntes aqs, qa poſt multa tpa ĩuenies eũ. Deus ãt potius pẽſat, ac ꝑmiat affe D
Hiere.4 ctum q̃ opus. Ideo ſcriptũ eſt in Hieremia & Oſea: Nouate vobis nouale, & nolite ſerere
Oſee.10 ſup ſpinas. Veruntñ ſeminatio & meſſio, q̃tũ ad aliqd, cõtrario mõ fiunt. Iuxta illud Pſal
miſtæ: Qui ſeminãt in lachrymis, in exultatiõe metẽt. Hoc tñ intelligi pt de ope pœnĩali,
Pſalm.125 q̃d lachrymoſe agẽdũ eſt, eleemoſyna vero lętãter fieri debet. ⌊Et q ſeminat in bñdictio
nibus⌋ .i. liberal̃r & charitatiue bona ſua egenis cõicat, ⌊de bñdictiõibus & metet⌋ .i. ꝑ
pter opa ſua gratioſe & abundãter, vel ſaltẽ animo prõpto collata, copioſam mercedẽ
Pſal.40 recipiet. Ideo ait Pſalmiſta: Beatus q intelligit ſup egenũ & pauperẽ, in die mala liberabit
eum dñs. Quãuis ãt vnuſqq; in pr̃ia de ſuo ꝑmio cõtenteſ, & vltra condignũ ꝑmieſ, dr̃ tñ
parce metere, q parce ſeminat, reſpectiue, nõ abſolute. Primo, qm̃ cõparatiõe aliorꝝ mi-
nus habet. Scd̃o, qm̃ præmiũ corrñdet merito. ⌊Vnuſqſq;⌋ det pauperi ⌊prout deſtina
uit in corde ſuo⌋ .i. tm̃ quãtũ rõ ſibi dictat, & ip̃e rõnabiliter ordinauit, ⌊nõ ex triſtitia⌋
.i. nõ ex tędio q̃d patiſ propter inſtantiã poſtulãtis. Nam vt Auguſtinus teſtaſ: Qui dat
vt careat tędio interpellãtis, nõ vt reficiat viſcera indigentis, & rem perdit, & meritum,
⌊aut ex neceſſitate⌋ .i. coactiõe, ſed iucunde ac ſpõte. ⌊Hilarẽ em̃ datorẽ⌋ .i. eum q ani-
mo affectuoſo, corde fauorabili, lætaq; mẽte donat donãda, ⌊diligit deus⌋ .i. approbat
Ecci.35 atq; remunerat. Vnnde in Eccleſiaſtico habeſ: In om̃i dato hilarẽ fac vultũ tuum. Et in
Paralipomenon libro Dauid ait: Ego (inqt) in ſimplicitate cordis mei lætus obtuli om̃ia
1.Para.29. hæc. ⌊Potẽs ãt eſt deus⌋ cui nõ eſt impoſſibile, imo nec difficile om̃e verbũ ⌊oẽm grãm⌋ E
Luc.1 .i. oĩa dona ſpũs ſancti, oẽm virtutem atq; ſcĩam, ⌊abundare facere in vobis⌋ .i. in cordi
bus vr̃is abundãter infundere, ⌊vt in oĩbus⌋ ſpũalibus & tpalibus. Vel in oĩbus ad ſalutẽ
neceſſariis, ⌊ſemp oẽm ſufficientiã habẽtes⌋ ſcd̃m cõditionẽ & ſtatũ viatorꝝ ⌊abundetis
in om̃e opus bonũ⌋ hoc eſt, opa meritoria ex interiori gr̃a copioſe agatis, ⌊ſicut ſcri-
Pſal.111. ptum eſt (in Pſalmo) Diſperſit dedit pauperibus⌋ vir iuſtus .i. diuerſis tribuit indigẽtibus
nõ totum ſimul indiſcrete effudit, ⌊dedit pauperibus⌋ eleemoſynas corpales aut ſpũales
Idcirco ⌊iuſtitia eius (interior) manet in ſeculũ ſeculi⌋ .i. in via & in pr̃ia, qa æternã glo
riã promereſ, & ip̃a nunquã extinguiſ, q̃uis in patria nõ maneat eleemoſynarꝝ largitio.
⌊Qui autẽ adminiſtrat ſemẽ (.i. deus q cõfert materiã eleemoſynarum) ſeminanti⌋ .i.
Iaco.1 eleemoſynas faciẽti. Deus em̃ oĩm bonorꝝ eſt dator, & quæ aliis damus de manu eius ac
cepimus, ⌊& panem (.i. victualiũ ſufficientiã) ad manducandũ ꝑſtabit⌋ eleemoſynarꝝ fa-
Matth.5 ctoribus. Beati em̃ miſericordes, qm̃ ipſi miam cõſequenſ, ⌊& multiplicabit ſemen ve-
ſtrum⌋ .i. bona vnde eleemoſynæ fiunt. Tales em̃ perſonæ cõiter plus abundant in tpali-
bus, q̃ auari & immiſericordes. Propter q̃d in Prouerbiis legiſ: Miſericordia & veritas
nõ te deſerãt, & inuenies grãm corã deo & hoĩbus, ⌊& augebit incremẽta frugũ⌋ .i. ꝑfe
Prouer.3. ctus operꝝ ſeu meritorꝝ, ⌊iuſtitiæ vr̃æ⌋ .i. q̃ ex habituali & interiori vr̃a iuſtitia oriunſ, vt
FINIS.
Pſal 81 ambuletis de virtute in virtutẽ. Habẽti em̃ dabiſ, hoc ẽ, pio & grato, ei aũt q nõ habet, &
Math.25 q̃d videſ habere, auſereſ ab eo, ⌊vt in oĩbus (ſpũalibus donis) locupletati abundetis⌋ .i.
Lucæ.9 corde creſcatis ⌊in oẽm ſimplicitatẽ⌋ bonã, de qua dictũ eſt ſępe .i. in pfectã conſciæ pu
ritatẽ, & vitæ innocentiã, ⌊quæ (ſimplicitas) operaſ per vos⌋ formaliter, ⌊gr̃arꝝ actio- F
nem deo⌋ .i. inducit vos ad hoc vt dño grãs referatis, cum in oĩbus glorificãdo ſimplici
Iob.1 corde. Sic em̃ Iob ſimplex erat q tãta ꝑpeſſus patiẽtiſſime dixit: Dñs dedit, dñs abſtulit, ſi
cut dño placuit, ita factũ eſt, ſit nomẽ dñi benedictũ. Quod ãt deo gr̃æ referanſ, hinc li-
quet. ⌊Qm̃ miniſteriũ hui⁹ officii⌋ .i. cõicatio ſeu adminiſtratio eleemoſynarꝝ iſtarꝝ, ⌊nõ
ſolũ ſupplet ea q̃ deſunt ſanctis⌋ .i. nõ tm̃ ſuccurrit paupibus in Hierl̃m, q̃tũ ad vitæ cor-
poralis ſuſtẽtationẽ, ⌊ſed etiã abũdat p multos in gr̃arum actione⌋ .i. multos inducit, &
Matth.5 abundãter fructificat in eis ad agẽdas grãs, ⌊in dño⌋ .i. ad gloriã dei, & ſcd̃m voluntatẽ
ipſius, q multi ⌊p probationẽ miniſterii hui⁹⌋ .i. p approbationẽ, & experiẽtiã largitio-
nis eleemoſynarꝝ vr̃arꝝ, ſunt ⌊glorificãtes deũ in obediẽtia cõfeſſiõis vr̃æ⌋ .i. p obediẽtia
qua fidẽ vr̃am nõ ſolũ verbis, ſed etiã rebus profitemini ſuccurrẽdo egenis, obediẽdoq;
nobis. Cõfeſſiõis, inquã, tendẽtis ⌊in euãgeliũ Chr̃i⌋ vt ꝑceptis atq; cõſiliis euãgelicis ob-
tẽperetis, glorificãtes etiã deũ, ⌊& p ſimplicitatẽ cõicatiõis (vr̃æ) in illos⌋ .i. propter cõi-
Iaco.5 cationẽ bonorꝝ veſtrorꝝ ſimplici animo .ſ. ſolũ dei reſpectu factã pauperibus in Iudæa,
⌊in oẽs (.i. ceteris quoq; paupibus pie exhibitã: Glorificãtes ĩſup deũ) & in ipſorꝝ⌋ pau
perum, ⌊obſecratione (fuſa) pro vobis⌋ pauperꝝ dico ⌊deſiderantium⌋ .i. ardẽter amã
tiũ, vel videre cupientiũ, ⌊vos (in pñti, ſiue in patria) propter eminẽtẽ grãm dei⌋ exiñtẽ
⌊in vobis⌋ .i. propter magnã virtutum pfectionẽ, vobis diuinitus præſtitã. ⌊Grãs autẽ
deo ſup inenarrabili dono eius⌋ .i. de tã ineffabili pietate, & gratia vobis conceſſa, cuius
gratiæ magnitudo explicari non pt̃, ſi conſidereſ humana ingratitudo, decliuitas atq; fra
gilitas, diuina quoq; celſitudo, miſericordia & iuſtitia.

¶Expoſitio capĩ. X. Ipſe autem &c. Art. X.

Facta ex-

A F Acta exhortatiõe ad bonos, iam sermo dirigit ad incorrectos, q adhuc pseudoapl'is adhæserūt, q multa vitia ĩposuerūt apl'o. De qbus se cõseq̃nter excusat, sicut patebit. Ait ergo: ⌞Ipse aūt ego Paul' obsecro⌟.i. p sacra rogo ⌞vos⌟ s. ⌞p mansuetudinem⌟.i. mititatē (q̃ irã refrenat) ⌞& modestiã⌟.i. moderamē seu discretionē ⌞Chri⌟ q per Hieremiã ait: Ego quasi agnus mãsuetus, q portat ad victimã. Et iterum: Discite à me qa mitis sum & humilis corde, ⌞q in facie qdem⌟.i. in p̃sentia vestra, siut exterius, ⌞humilis (sum) inter vos⌟ existēs quasi blandiēs vobis sicut pseudoapl'i mihi imponūt. ⌞Absens autē (à vobis) cõfido in vobis⌟.i. fiduciał'r, audacter & dure redarguo vos, qa nõ timeo mihi mala inferri à vobis dũ absens sum, quēadmodũ p̃sens. Imposuerūt aūt apl'o, q̃d esset carnalis, qm̃ more carnaliũ p̃ns existēs, dulcis & blãdus eēt in verbis quasi timēs periculũ si durius ageret, absens vero rigidus foret. ⌞Rogo aūt vos⌟ ne sic sentiatis de me ⌞ne p̃sens (.i. apud vos existēs) audeã⌟.i. audacter me habeã, incorrectos durissime increpãdo ⌞per eã cõfidentiã (.i. fiduciã illã impterritã) qua existimor⌟ ab ę̃mulis, ⌞audere (.i. audacter ĩuehere) in q̃sdam⌟.i. incorrectos à pseudoapl'is deceptos cum absens sum, ⌞qui (incorrecti) arbitrant nos tanq̃ scd̃m carnē ambulemus⌟.i. carnał'r conuersari, & in tpalibus finē nos cõstituere existimãt, q vtiq; errãt. ⌞In carne eñi ambulantes⌟.i. in hac corruptibili carne viuētes & peregrinãtes, ⌞nõ scd̃m carnē militamus⌟.i. nõ carnał'r exercemur ad prælũ, cõtra aduersarios humanæ salutis. Militia qppe est vita hoīs super terrã, sed militia nostra sp̃ũalis est, & triumphũ intendit. ⌞Nam arma militiæ nostræ⌟ qbus p̃dicãdo & cõuersando cõtra dæmones & p̃uersos hoīes dimicamus, vcʒ virtutes & dona sp̃ũs sancti ⌞nõ carnalia sunt (.i. nec humana virtute adepta) sed potētia deo⌟ hoc ē, dei virtute efficacia ⌞ad destructionē munitionũ⌟.i. virium qbus dæmones, & impii hoīes cõtra fidei veritatē armant, ⌞consilia (impiorum) destruētes⌟ nostra p̃dicatiõe, & miraculorum operatiõe, ⌞& oēm altitudinē⌟.i. p̃sumptionē, ac profunditatē mundanæ & naturalis sapiæ, ⌞extollentē se aduersum sciam dei⌟.i. theologicæ veritati, seu fidei assertiõibus cõtradicentē destruētes seu reprobãtes. Hoc fecit Apostolus Athenis, disputãdo cõtra philosophos, ⌞& ĩ captiuitatē redigētes⌟.i. captiuãtes & nostræ doctrinæ ac fidei iugo subdētes, ⌞omnē intellectum⌟.i. mentē quorundã de omi genere hoīm ⌞in obsequium Chri⌟.i. ad hoc vt Chr̃o deseruiant, eiusq; authoritati potius, q̃ humanæ rõni adhęreant. Conuertit em̃ Apostolus quosdã doctos, & quosdã indoctos, sicq; de cæteris generibus hoīm quosdã conuertit ad Chr̃m, & sic quoq; oīm intellectũ subiecit fidei præceptisq; Chri, quatenus incõprehēsibilia credãt, & deo in cunctis obediant, ⌞& in promptu habentes⌟.i. expedite potētes, ⌞vlcisci oēm inobediētiã⌟ tradēdo excõicatos & impios Satanæ in interitũ carnis, vel Chr̃m inuocãdo possumus de eis vltionē acq̃rere, ⌞cum impleta fuerit vestra obediētia⌟.i. perfectã esse nouerimus vestrã obedientiã, tunc em̃ & nõ ante, decet nos cõtra rebelles insurgere, qñ prius cõfirmandi sunt boni, q̃ mali torquendi. Ad q̃d ptinere p̃ot illud Apocalypsis: Nolite nocere terræ & mari, neq; arboribus quoadusq; signemus seruos dei nostri in frõtibus eorum. ⌞Quæ secundum faciem sunt videte⌟.i. si p̃dicta sp̃ũalia, qbus oñdi me esse verum Chri Apl'm, & falsis p̃ferendũ nõ vobis sufficiũt, quę scd̃m faciē sunt.i. manifeste apparēt in illis, & in me
C videte.i. pensate. ⌞Si qs (illorum pseudoapl'orum) cõfidit sibi⌟.i. de ,ppria pfectiõe præsumit, ⌞Chri se esse (.i. ad Chr̃m p grãm se ptinere) hoc cogitet iterum apd̃ se⌟.i. diligēter cõsideret, atq; reuoluat ne se p̃ferat nobis. ⌞Quia sicut ipse Chri est⌟.i. scd̃m opinionē suã fallacē, ⌞ita & nos (Chri sumus fideles ministri scd̃m veritatē.) Nã & si amplius aliqd gloriatus fuero⌟ in dño, ⌞de ptãte nr̃a⌟ q̃ illi de sua gloriari p̃nt.i. q̃uis illis nostrã ptãtē p̃tulero, ⌞quã dedit dñs nob ĩ ędificationē, & nõ ĩ destructionē⌟.i. ad hoc vt ea salubriter vtamur, nõ impie abutamur, vcʒ vt vos verbis atq; exemplis ædificemus in vita sp̃ũali, & nõ inficiamus, nec subuertamus quēpiã vestrũ ⌞nõ erubescã⌟ quasi p̃sumptuose hoc agēs, qa sic est. Veruntñ ministri Chri ptãte sibi concessa abuti p̃nt, & sæpius abutunt (vt patet de malis sacerdotibus) sed nõ sine grãdi pctõ. ¶Deniq; ne isti erronei æstimarēt Apostolũ nõ eē factorum cũ p̃ns adesset, q̃d absens minabat, dicēdo se potentē & promptũ vlcisci oēm inobedientiã. Ne igit ita sentirēt, adiunxit: ⌞Vt aūt nõ existimer⌟ ab incorrectis, & falsis, ⌞tanq̃ terrere vos per epistolas⌟.i. in epistolis meis ad vos missis verba minatoria miscere, q̃ nõ audebo p̃ns implere (nã hoc mihi imponūt) ⌞qñiquidē epistolæ⌟ meæ ⌞inquiunt (illi detractores) graues sunt & fortes⌟.i. minaces, & intellectu difficiles, atq; verbosæ ⌞p̃sentia aūt corpis infirma⌟.i. nosipsi corpaliter p̃ntes impotētes & timidi sumus, nõ audētes exercere rigorē, sed adulantes ⌞& sermo (noster) cõtemptibilis⌟.i. non rhetoricus, nec humanis argumētis firmatus, sed simplex & nudus nil probãs. ⌞Hoc cogitet q eiusmõi ē (.i. q talia nobis ĩponit) qa q̃les sumus verbo p epl'as⌟.i. in epistolis, dũ sumus, ⌞absentes tales (erimus) & in facto p̃ntes⌟.i. ope exequemur, q̃cũq; minamur, & nos facturos p̃dicimus in epistolis vobis transmissis. ⌞Non em̃ audemus⌟ salua conscia,
⌞nos

⌊nos inserere(.i.cõnumerare)aut cõparare⌋.i.vere pares asserere, qbusdã q semetipsos
cõmendãt⌋ob propriã laudẽ & alioꝝ deceptionẽ, vcꝫ ambitiosis & pseudoapl'is, q pote D
1.Thessa. 2 statẽ sibi vsurpãt,& delinquẽtiũ vitia palpãt. Si eñ diceremus nos eis pares aut siles, men
tiremur,⌊sed(nos)ipsi in nobis⌋.i.in cõsideratiõe & examine mentis nr̃æ sumus, ⌊nos-
Deuter. 19 metipsos metiẽtes⌋ seu mensurãtes.i. nosipsos diligẽter discutimus, grãmq; nobis collatã
Romañ. 12 ppẽdimus,ne p̃fixos nobis terminos trãsgrediamur &plus iusto nosipsos iactemus,⌊&⌋
sumus ⌊cõparãtes nosmetipsos nobis⌋.i.moderate & sobrie de nobis sentimus ppriãq;
mensurã pẽsamus.⌊Nõ aũt nõ in immẽsum gloriamur⌋.i.vltra terminũ nobis diuinitus
p̃stitutũ, nihil p̃sumimus,sed gloriamur,& gloriãdo exercem' nr̃æ p̃dicatiõis officiũ,⌊se
cũdũ mẽsurã regulæ⌋.i.scd̃m extẽsionẽ ordinatiõis diuinæ, quę oĩm reꝝ prima regula ẽ,
⌊quam⌋ mẽsurã seu extẽsionẽ ⌊mẽsus est nobis deus⌋.pambulandã p̃fixit sapĩa dei,cu-
ius nutu missi sunt singuli Aploꝝ ad certas determinatasq; Gẽtes,de quaꝝ cõuersiõe glo
riarent in dño. Ideo subdit:⌊mẽsurã pertingẽdi vsq; ad vos⌋ qa ex diuina reuelatiõe p-
rexit Apl's Corinthũ.⌊Nõ eñ quasi nõ ptingẽtes vsq; ad vos⌋ad quoꝝ cõuersionẽ de-
Phil. 3 stinati sumus,⌊superextẽdimus nos⌋.i.vltra p̃scriptũ à deo terminũ nõ tẽdimus.⌊Vsq;
ad vos eñ puenimus in Euãgelio Chri⌋.i.p̃dicatiõe euãgelica. Nõ tñ dumtaxat vsq; ad
Corinthũ venit, qppe q ad Illyricũ mare p circuitũ euãgeliũ Chri repleuit,⌊nõ ĩ immẽ
Roman. 15 sum⌋.i.sine debito moderamine ⌊gloriãtes in alienis laboribus⌋.i.in p̃dicatiõe &cõuer
sione alioꝝ,quasi illos labores nobis attribuamus. Vel,de cõuersis p alios principal'r glo
riemur,sed gloriamur de nr̃o labore in vr̃i cõuersiõe,⌊spem aũt hñtes crescẽtis fidei ve E
stræ⌋.i.pfectũ sumus sperãtes de fide vr̃a crescẽte & proficiẽte de vno virtuoso actu in
aliũ. Quis aũt sit iste pfectus speratus (q dr̃ spes,sumẽdo spem p bono sperato)subiũgit
⌊in vobis magnificari⌋.i.in cordib' vr̃is tales eẽ,seu cognosci, quales veraciter sum',ne
posthac vilipẽdamur à vobis. Vel in vobis.i.p vos magnificari apud alios, qbus ex vestri
cõuersiõe ac pfectiõe innotescit nos eẽ veros dei aplos. Magnificari ãt ⌊scd̃m regulã no
strã⌋.i.scd̃m mẽsurã, pportionẽ seu modũ grĩæ nobis collatæ,ne qs nos altiores putet q̃
Roma. 1 sumus.⌊In abundãtia aũt⌋.i.in copiosa ac feruida prõptitudine animi parati sum' ⌊etiã
in illa q̃ vltra vos sunt⌋loca ⌊euãgelizare⌋.i.gẽtib' valde distãtibus p̃dicare.⌊Nõ in alie
na regula⌋.i.mensura seu plebe aliis cõmissa, vcꝫ ⌊in his q̃ p̃parata sunt⌋.i.p p̃dicationẽ
alioꝝ ad fidẽ cõuersa,⌊gloriari⌋ inaniter. Nõ eñ in illis gloriabat Apl's (sicut nũc dictũ
est)sed de his q suę sorti cõtigerãt. Vñ Romanis dixit: Sic ãt p̃dicaui euãgeliũ hoc,nõ vbi
Roma 5 noiatus ẽ Chrus,ne sup alienũ fundamẽtũ ædificarẽ.⌊Qui ãt gloriat in dño⌋.s.scd̃m do
EPIST. ctrinã &volũtatẽ dñi,⌊glorietur⌋ oĩa bona ad deũ deferẽdo final'r. Vel, in dño.i.in cõtẽ
1.Cor. 1 platiõe ac defectiõe diuina,imo in oñi actu virtuoso lętãdũ est. Hoc mõ gloriabat virgo
Hiere. 9 bñdicta, dicẽdo: Exultauit spũs meus in deo salutari meo. Et Abacuc: Ego(inqt)in dño
Lucę 1 gaudebo,& exultabo in deo Iesu meo. Debemus ĝq; gloriari in dño, cõgratulãdo totis
Abacuc. 3 p̃cordiis diuinæ beatitudini ac pfectiõi.⌊Nõ eñ seip̃m cõmẽdat⌋ob propriã laudẽ ⌊ille
probatus⌋ iustus vel approbatus ⌊est⌋ corã deo,& discretis psonis,sed reprobatus, qm̃
Prouer. 27 Salomon ait: Laudet te alienus,& nõ os tuũ,⌊sed(probatus est)quẽ deus cõmendat⌋.i.
laude dignum iudicat,seu commendabilem facit per virtutes & signa. F

¶Elucidatio cap. XI. s. Vtinã sustineretis modicũ qd &c. Art. XI.

2.Cor. 9. 10 COmpleta excusatione Apli, qua se excusauit de malis sibi à pseudoaplis impo-
sitis,nũc inuehit cõtra illos,& primo petit se patiẽter audiri à suis.⌊Vtinã susti
neretis modicũ qd insipiẽtię meę⌋.i.vtinã æquanimiter audiretis paululũ ver
ba mea, qbus laudo meip̃m, qd eẽ videt insipiẽtis, & ab aliqbus fatuũ reputat,
Prouer. 27 cũ dicat scriptura: Laudet te alienus,& nõ os tuũ. ¶Quocirca sciẽdũ, φ moralia cũ ver
sent circa particularia, mutabilia sunt, atq; mutãda scd̃m diuersitatẽ locoꝝ, causaꝝ, tẽpo
rum,& psonaꝝ. Idcirco de eis tam certę regulæ dari nõ pñt, qn sæpe patiant instãtiã pro
pter rõnabilẽ cãm, qd viri eruditi attẽdunt, nõ aũt indocti. Vñ ɋñ aliqd fit à iusto vel sa-
piẽte qd cõtrariari videt verbis regulaꝝ moraliũ, ɋuis intẽtiõi eaꝝ nõ repugnet, ĩdiscreti
ac stolidi iudicãt illicitũ. Quũ ergo scriptura phibeat laudare seip̃m, ĩsipiẽtię est sp scd̃m
opinionẽ stultoꝝ, vt qsq̃ laudet seip̃m. Ideo dicit Apl's se optare vt sustineãt modicũ in-
sipiẽtiæ suæ scd̃m æstimationẽ indiscretoꝝ, qd tñ scd̃m veritatẽ, erat magnũ qd sapiæ.
Salomonis eñ verbũ intelligẽdum est, qñ occultatio ppriæ laudis nõ vergit in p̃iudiciũ
veritatis, nec in detrimẽtum salutis proximoꝝ, nec in honoris diuini dispendium, & ob
has causas Paulus cõmendauit seip̃m. Simili mõ soluit, φ apl's in suis eplis toties suos lau-
Eccl. 11 dat discipulos, cum tamen in Ecclesiastico scriptum sit: Ante mortem ne laudes hoĩem
quẽq̃.⌊Sed & supportate me⌋.i.patienter auscultate q̃ dico,&ferte me sicut decet præla
tũ supportari à subditis suis. Et merito me supportare debetis. ⌊Aemulor eñ vos⌋ hoc
est, ardẽter diligo, nõ qualitercũq; seu carnali affectiõe, sed ⌊dei ęmulatiõe⌋.i.syncere ac
deiformi amore, vcꝫ ad hunc finem, ad quẽ vos amat deus, vt cõsequamini vitã æternã.

¶Dreni-

A ¶Deniq; æmulari multis modis accipit. Primo, pro indignatiõe. Iuxta illud Ezechielis: erat idolũ zeli ad prouocãdũ æmulationẽ. Scđo pro rãcore. Ad Romanos Paulus: Nõ in cõtentiõe & æmulatiõe. Tertio pro desiderio boni nondũ adepti, sicut dictũ est supra: Aemulamini charismata meliora. Quarto pro dilectiõe, vt ibi: Fortis est vt mors dilectio, dura sicut inferus æmulatio. Quinto, pro inordinato amore. Vt ẽ illud Apl'i: Aemulant vos nõ bene. Sexto, pro imitatiõe. Iuxta illud: Bonũ in bono æmulamini semp. Qđ aũt æmuler vos, patet. ⌊Despõdi eĩ⌋ annulo fidei, .i. spũali m̃rimonio iunxi ⌊vos⌋ .i. oẽs fideles ⌊vni viro⌋ vcz Chr̃o ⌊virginẽ castã exhibere Chr̃o⌋ .i. ad hoc vt exhibeam vos Chr̃o spõsam ac virginẽ illibatã. Oẽs eĩ fideles charitate cõnexi, sunt vna spõsa Chr̃i, vnaq; virgo spũaliter ꝑpter integrę fidei vnitatẽ. Carnis nãq; virginitas ẽ integritas corporis à cõtagiõe carnali. Virginitas cordis ẽ incorrupta. Vñ apud Oseã dñs loqtur: Spõsabo te mihi ĩ fide. Ideo singł'ariter dixit virginẽ, ꝑpter vnitatẽ catholicę fidei solidę spei atq; amoris diuini. Hui' cõiunctiõis internę ac m̃rimonialis inter Chr̃m & ecclesiã paranymphus erat apl'us tanq̃ spõsi secretari' & amic'. ¶Deinceps ꝓmonet Apl's Corinthios cõtra futura pericula, .i. ne recidiuẽt, vel tẽtatiõibus superent. ⌊Timeo aũt ne sicut serpẽs⌋ .i. diabolus. De quo in Esaia legit: Visitabit dñs sup Leuiathan serpẽtẽ tortuosum. ⌊Euã⌋ in paradiso ⌊seduxit astutia⌋ hoc ẽ, calliditate ⌊sua⌋ dicẽs: Nequaq̃ moriemini, sed eritis sicut dij, ⌊ita corrũpant sensus vr̃i⌋ .i. intellect' vr̃i mẽdaciter informent à pseudodoctoribus & pestiferis, ⌊& excidãt à simplicitate⌋ .i. à pura fide & simplici veritate, ⌊q̃ est in Chr̃o⌋ sicut in cã atq; magistro. Vel, est in Chr̃o, qm̃ est scđm beneplacitũ eius & cõplacet ei. Timeo ergo ne decipiamini à falsis doctorib', sed nõ debetis eos aduertere.

	Ezech. 8
	Roma. 15
	1. Cor. 12
	Cant. 8
	Gala. 4
	Ibidem
	FINIS.
	Osee. 2
	Esa. 27
	Gene. 3

B ⌊Nã si is (fallax) q venit⌋ .i. vos accedit gr̃a informãdi, ⌊aliũ Chr̃m⌋ .i. excellentiorẽ saluatorẽ ⌊ꝑdicat vobis quẽ nõ ꝑdicauim'⌋ qđ eẽ nõ põt, cũ Chr̃m dicamus deum verũ, ⌊aut aliũ spm̃ (meliorẽ) accipitis⌋ per ꝑdicationẽ falsam quẽ nõ accepistis ex ꝑdicatione nostra, qđ esse nõ p̃t, q̃a per nostrã ꝑdicationẽ vobis est datus spũs sanctus verus deus, ⌊aut aliud (.i. salubrius) euãgeliũ recipitis⌋ ab illo fallaci, ⌊qđ nõ recepistis⌋ qđ esse non valet ⌊recte pateremini⌋ .i. tũc merito sustineretis doctrinã illoꝝ fallaciũ. Sed ita nõ est. ⌊Existimo eĩ nihil me min' fecisse⌋ docẽdo, miracula operãdo, grã̃m spũs sancti vobis impetrãdo ⌊à magnis (.i. veris) apl'is⌋ Et per cõsequẽs ꝑferẽdi mihi nõ sunt pseudoapl'i. ⌊Nã & si ego imperitus sum sermone⌋ .i. ignarus humanæ eloquẽtiæ, ꝑsertim in lingua peregrina, ⌊sed nõ scia⌋ imperitus sum, cũ sim in diuinis scripturis eruditus, nõ solũ humana instructiõe ad pedes Gamalielis, sed multo copiosi' ex illuminatiõe diuina in raptu meo vsq; ad tertiũ cœlũ. ¶Sed videt apl'us agere cõtra id qđ ipse alios docuit, dicẽs: Qui se existimat aliqd scire, nondũ scit, queadmodũ oporteat eũ scire. Et Salomon ait: Vidisti hoĩem sapiẽtẽ sibi videri, magis illo spem stultus habebit. Et r̃ndendũ: Quòd hæc atq; similia ideo dicunt, q̃a nõ debet aliqs sapiẽs esse in oculis ꝓpriis ascribẽdo sibi qđ habet, sed solũ in dño. ⌊In oĩbus aũt (verbis & factis) manifestatus sum vobis⌋ .i. experimẽto didicistis qualis sim, & quantã à dño sortitus sim grã̃m, in docẽdo, cõuersando, & signa agẽdo. ¶Deinde oñdit Apostol' q̃ ꝑpter suã humilitatẽ nõ debeat vilipẽdi. ⌊Aut nunqd pc̃tm̃ feci meip̃m humiliãs⌋ .i. iferioribus me cõformãs, ꝓpriis manib' laborãdo, &

	Acto. 22
	2. Cor. 12
	1. Cor. 8
	Prouer. 26
	1. Cor. 4

C nõ tanq̃ ꝑlatus de bonis vr̃is viuẽdo, ⌊vt vos exaltemini⌋ .i. ꝓfectũ sumatis in gr̃a ædificati meę humilitatis ac agilitatis exẽplo? Humiliaui aũt me. ⌊Qm̃ gratis⌋ .i. sine acceptiõe tp̃alis comodi, ⌊euãgelium dei euãgelizaui vobis. Alias aũt ecclesias expoliaui⌋ .i. à cæteris fideliũ cętibus multa accepi stipẽdio vitæ, ⌊ad ministeriũ vr̃m⌋ .i. ad hoc vt vobis liberius ꝑdicare possem. ⌊Et cũ essem apud vos & egerẽ⌋ victu ⌊nulli (vestrũ) onerosus fui⌋ aliqd exigẽdo, vel recipiẽdo vobis, ⌊Nam qđ mihi deerat⌋ pro sustẽtatiõe vitę cõsumptis his, q̃ ab aliis ecclesiis cœpi, ⌊suppleuerũt⌋ .i. mihi dederunt ⌊frẽs q venerunt⌋ ad me, ⌊à Macedonia⌋ à q̃bus tanq̃ à bene correctis aliqd accepi, præsertim ne tristarẽtur, & fructu eleemosynæ priuarent, si nihil ab eis sumpsissem. ⌊Et in oĩbus⌋ diebus ac negotiis, ⌊sine onere me vobis seruaui⌋ à receptione stipendioꝝ vestroꝝ seu sumptuũ abstinendo, ⌊& seruabo (in posterum.) Est veritas Chr̃i in me⌋ per veritatẽ Christi in me existentem hoc assero, ⌊qm̃ hęc gloria⌋ .i. ista perfectio & bona gloriatio, quod prædicaui vobis sine grauamine vestro, ⌊non infringetur⌋ .i. non tolletur neq; deficiet ⌊in me, in regionibus (hoc ẽ, ecclesiis) Achaiæ⌋ cuius metropolis est Corinthus. ⌊Quare?⌋ .i. cur hoc ago & agam? an ideo. ⌊Quia nõ diligo vos? Deus scit⌋ qđ non facio ideo. Vnde cõstat q̃ interdũ ad dilectionẽ ptineat aliqd ab alio capere. Ad odiũ vero, nil velle recipere. ⌊Quod aũt facio & faciã⌋ seruãdo me vobis sine onere. Ideo facio, ⌊vt amputẽ occasionẽ eoꝝ, q volunt occasionẽ⌋ .i. studiũ pseudoapostoloꝝ impediã, q quærunt occasionẽ aliqd acquirendi à vobis meo exemplo. Vnde si viderẽt me vr̃is stipẽdiis sustẽtari, ipsi audaciã sumerẽt multa exigendi à vobis. Amputo ergo occasionẽ eoꝝ, ⌊vt in q̃ gloriant⌋ .i. in apostolatu, de quo inaniter iactãt, ⌊inueniantur sicut & nos⌋ .i. similes

	Hebræ. 13

nobis

nobis fint, nil accipiendo à vobis, ficut & nos nihil accipimus. Quod autẽ inaniter glo- D
rianẽ de ſuo officio, pater. ⌊Nam eiuſmodi pſeudoapſ!i ſunt operarij ſubdoli⌋ .i. fallaces
2. Timo. 3 miniſtri ⌊transfigurãtes ſe⌋ ſunt ⌊in Apl'os Chr̃i⌋ .i. ſpẽm religionis aſſumunt, ſanctita-
tem ſimulant & per exteriorẽ apparentiã oſtentãt ſe, ac ſi eſſent veri Apl'i. ⌊Et nõ mi**ꝝ**⌋
eſt hoc. ⌊Ipſe em̃ Satanas⌋ princeps illoꝝ ⌊transfigurat ſe in angelum lucis⌋ .i. in ſilitu-
dine Chr̃i angeli magni cõſilij, ſeu alterius cuiuſcũqꝫ angelici ſpũs, ſe oſtendit, quantũ ad
Eſa. 9. formam aſſumptã. Multa quoqꝫ vera & bona ſuggerit, quatenus credatur miſſus à deo,
& fallat. ideo per alium Apl'm dr̃: Nolite om̃i ſpiritui credere, ſed probate ſpũs, ſi ex deo
1. Iohã. 4 ſunt. ⌊Non ergo eſt magnum⌋ .i. multum mirãdum, ⌊ſi miniſtri eius⌋ .i. hoĩes ſeducto-
res ⌊transfigurentur⌋ .i. ſanctitatis ſpẽm exterius induant, ⌊velut (ſiut) miniſtri iuſtitiæ.
Quorum⌋ miniſtroꝝ tam Chr̃i q̃ Satanæ ⌊finis⌋ .i. retributio finalis ⌊erit ſecundum
opera ipſorum. Iterum dico⌋ quod dixi ſuperius .ſ. ſupportate me. Et: Vtinã ſuſtinere-
tis modicum qd inſipientiæ meæ. ⌊ne qs me putet inſipientẽ⌋ dum de ſpũalibus gratijs
mihi collatis glorior, cum nõ inaniter glorier, ſed in dño ad ædificationẽ proximorum.
⌊alioquin⌋ .i. ſi nõ ſuſtinetis me in ſpũalibus gloriantẽ, ⌊velut inſipientẽ accipite me⌋
gloriantẽ in carnalibus, ſecundum modum dicẽdum, quæ gloriatio videtur magis inſi-
piens, q̃ illa quæ de ſpũalibus eſt, q̃uis nulla eaꝝ in me fuit vana ac ſtulta, ſed propter effi-
cacẽ cauſam aſſumpta. Sic ergo accipite me, ⌊vt & ego modicum qd glorier⌋ ſecundũ
carnẽ, ſeu de his quæ carnis generoſitatẽ cõcernunt, quæ gloriatio modica eſt. ⌊Quod
loquor⌋ de nobilitate noſtra ſecundum carnẽ, ⌊nõ loquor⌋ .i. loq nõ videor ⌊ſecundũ E
deum⌋ .i. ſapienter & iuſte, qa ſpẽm ſtultitiæ habet laudare ſeipm̃, ⌊ſed quaſi in inſipien-
tia⌋ .i. per modum vanitatis atqꝫ ſtultitię loquor ſecundum apparentiã ſuperficialẽ, quã-
do ſinus interior nõ pẽſatur. ⌊in hac ſubſtantia⌋ .i. exiſtẽtia ſeu materia ⌊gloriæ⌋ huius.
Cur aũt Apl's voluerit ſcd̃m carnẽ gloriari, ſubiecit. ⌊Qm̃ multi⌋ falſi atqꝫ peſtiferi. ⌊glo-
rianẽ ſcd̃m carnẽ⌋ .i. carnal'r, ſeu de his quæ carnis dignitatẽ reſpiciunt. Vt ſunt nobilitas
generis, cõditiõis libertas, ⌊& ego gloriabor⌋ de ijſdẽ, nõ tñ eodẽ fine quo illi. Sed ne à
vobis æſtimer illis inferior, ſicqꝫ cõtempto me propriæ ſalutis patiamini detrimentum.
EPIST. Gloriabor ergo hoc modo, nõ obſtante q̃d videaẽ inane & ſtultum. ⌊Libẽter em̃ ſuffer-
tis inſipiẽtes, cum ſitis ipſi ſapiẽtes⌋ Locus iſte dupl'r explanatur. Primo ſic: Libenter .i.
charitatiue, ac prompte ſine om̃i murmuratiõe ſuffertis inſipiẽtes, hoc eſt, hoĩes paſſio-
natos, vitioſos, ac indoctos, æquanimiter patiẽdo importunitatẽ eoꝝ in verbis & factis.
Prouer. 26 Vñ Salomõ loqtur: Ne rñdeas ſtulto ſcd̃m ſtultitiã ſuã, ne efficiaris ei ſilis. Et iteꝝ aliuſ:
Eccl. 8 Nõ litiges cum hoĩe linguato, nec cõices homini indocto. Hos ergo libẽter ſuffertis, ⌊cũ
ſitis ipſi ſapientes⌋ .i. virtutibus eruditi ſcd̃m Chr̃i doctrinã, hoc em̃ ad verã ſapiam p-
tinet, vt inſipiẽtes tolerẽtur, niſi eoꝝ peruerſitas noceat bono cõmuni, aut propter ex-
ceſſum intolerabilis fiat. Veruntñ qdam nõ ex charitate & humilitate, ſed ex ſuperbia &
vanitate ſufferũt inſipiẽtes, qa cum aliqd ab eis patiunẽ, mox reputãt eos ſtultos ac miſe-
ros, & indignũ iudicãt, vt ſe tã vilibus opponãt, vel eos reſpiciãt, aut affent. Hi inſipiẽtio-
res ſunt his quos reputãt inſipiẽtes. ¶Porro, ꝙ libẽter ſuſtineatis inſipiẽtes, hinc cõſtat:
Hebr. 10 ⌊Suſtinetis em̃⌋ lętãter ꝑ Chr̃i amore, p̃mioqꝫ futuro, ⌊vt ſi qs vos in ſeruitutẽ redigit⌋ F
.i. ſuo dominio ſubijcit, ſicut frequẽter in primitiua eccleſia infideles tyrãni redegerũt fi-
deles in ſeruos & famulos. Suſtinetis inſup: ⌊ſi qs deuorat⌋ .i. bona vr̃a cõſumit, ⌊ſi qs ac-
Mich. 3 cipit⌋ .i. vr̃a rapit, vel vos ipſos cõprehẽdit. Queadmodũ de qbuſdã dñis apud Prophetã
proteſtaẽ: Comedũt carnẽ populi mei, & pellẽ deſup excoriauerũt, ⌊ſi qs extollitur⌋ .i.
Matth. 5 vobis ſe p̃fert, vel ſuperba verba cõtra vos profert, ⌊ſi qs in faciẽ vos cędit⌋ alapas dãdo
Lucæ. 9 impletis em̃ illud in Euãgelio: Si qs te percuſſerit in vnã maxillam, p̃be ei & alterã. ⌊Secũ-
dum ignobilitatẽ dico⌋ Vos hæc ſuſtinete .i. hæc tanta ſuſtinetis tanq̃ ignobiliores iniu-
riatorib' vr̃is de carnis nobilitate lętãtibu', ⌊q̃ſi nos īfirmi fuerim' in hac parte⌋ .i. ſic iſta
ſuſtinetis ab illis, q̃ſi nos illis ignobiliores eſſemus, q̃d ita nõ eſt, ſicut patebit. ¶Secũdo (&
Gene. 3 magis qdem ad lr̃am) exponitur ſic: Libenter ſuffertis inſipiẽtes .i. pſeudoapl'os inaniter
ſe cõmendantes, quoꝝ verba & opa ſuffertis, cum ſitis ipſi ſapiẽtes. Ironice loqtur, vt cõ-
fundanẽ ad p̃niam, ſtulte qppe egerunt, ſuſtinendo hmõi peſtilẽtes. Suſtinetis em̃, ſi qs
pſeudoapl'us vos in ſeruitutẽ redigit .i. à libertate ac dilectiõe euãgelicæ legis, in obſeruã-
tias legis ſcriptę vos trãſfert, p̃dicãdo oportere vtrãqꝫ legẽ oĩno ſeruare, vt fallaces, ſi qs
Matth. 12 illoꝝ falſoꝝ deuorat, ſi qs accipit veſtra. Sicut de phariſæis ait Saluator, ꝙ deuorabãt do-
Lucæ. 10 mos viduaꝝ ſub obtentu prolixæ orõnis, ſi qs illoꝝ extollitur cõtra vos, iactans ſe natũ
de ſemine patriarchaꝝ, & eſſe circumciſum, vos vero fuiſſe idololatras, & incircũciſos iã
eſſe. Quæ aũt ſequunẽ, exponunẽ, ſicut iam patuit. ¶Deniqꝫ ꝙ falſi iſti nõ fuerint excellẽ-
tiores Apl'o, etiã in carnalibus, de qbus inaniter gloriabanẽ, oñditur. ⌊In q̃ qs audet⌋ id
eſt, in quo aliqs illoꝝ pſeudoapl'oꝝ ſe laudare p̃ſumit, ⌊audeo & ego⌋ me collaudare,
non tamen eo fine quo illi, vt dictum eſt. ⌊Hebræi ſunt⌋ lingua & natione ⌊& ego⌋ ſũ.

⌊Israelitæ sunt⌋.i. de tribu Iacob, qui alio nõie appellatus ẽ Israel, ⌊& ego⌋ Israelita sum
A ⌊Semen Abrahæ sunt(.i. carnales, nõ spũales filij Abrahæ sunt,)& ego⌋ vtroq̃ mõ Abra Gen.32.35
hæ filius sum. ⌊Ministri Chr̃i sunt⌋ secundũ apparentẽ sanctitatẽ, & suã p̃sumptionẽ, nõ 1.Cor.4
aũt secundũ veritatẽ, ⌊& ego⌋ verus Christi minister sum, ⌊vt minus sapiẽs(.i. per mo-
dũ stultioris,)dico plus ego⌋.i. p̃fectior sum Chr̃i minister q̃ illi, q̃ tñ dicere, videt̃ ad in-
sipientiã pertinere. Ideo dico hoc vt minus sapiens, q̃uis secundũ veritatẽ sapienter lo-
quar, & salubriter agã, ita me cõmendãdo, sicut iam dictũ est sæpius. Sum ergo minister
Chr̃i plus illis. Primo, ⌊In laboribus plurimis,⌋ q̃a pro Chr̃i amore & proximoꝝ cõuer
sione plus pseudoapostolis laboraui, imo & plus veris apl̃is, iuxta illud: Plus oĩbus labora 1.Cor.15
ui. ⌊in carceribus abundãtius(.i. frequẽtius & durius q̃ illi fui incarceratus,)in plagis⌋.i.
vulnerib⁹ flagelloꝝ mihi inflictis, ⌊supra modũ⌋ humanæ virtutis seu vltra mẽsurã alioꝝ Acto.9
⌊in mortibus(.i. grauissimis pœnis, seu mortis periculis fui)frequẽter.⌋ Plagas vero de-
scribit, adiungẽs. ⌊A Iudæis⌋ obstinatis ac p̃fidis, ⌊quinquies(.i. quinq̃ vicibus)q̃drage-
nas⌋ plagas seu p̃cussiones, ⌊vna minus(.i. vna p̃cussione subtracta)accepi⌋.i. trigintano
uẽ. Erat nẽpe, deo iubẽte, p̃ceptũ p̃ Mosen, vt si q̃s aliquid dignũ plagis cõmitteret, pro-
sterneret̃, & corã astãtibus flagellaret̃, ita vt pro mẽsura peccati esset & modus plagarũ, Deut.25
sic tñ vt q̃dragenariũ numeꝝ nõ excederet, ne fœde laceratus frater, ante alioꝝ cõspectũ
iaceret. Ne ergo Iudæi viderent̃ crudeles, dederũt apl̃o nõ quadraginta, sed trigintano-
uẽ plagas. ⌊Ter virgis cæsus sum⌋ à gẽtilibus, sicut in actibus apl̃oꝝ partim describitur, Acto.19
⌊semel lapidatus sum⌋ Licaoniæ à Iudæis, q̃ñ me traxerũt extra ciuitatẽ, æstimãtes me Actoꝝ.14
mortuũ, prout in actibus legit̃, ⌊ter naufragiũ feci(.i. sustinui)nocte ac die in profundo
B maris⌋.i. in alto aquaꝝ multaꝝ ⌊fui⌋ tẽpestate detẽtus, ⌊in itineribus(pro Chr̃o fui)sæ- Actoꝝ.27.
pe,⌋ in q̃bus tñ sunt multæ insidiæ. Multa eñ spatia perambulauit apl̃us, disseminãdo ver
bũ dei. Ostẽsus sum q̃q̃ seruus Christi p̃ cæteris, ⌊periculis fluminũ, periculis latronũ⌋.i.
sustinẽdo pericula mortis in fluminib⁹ & à latronibus, ⌊periculis ex gñe, periculis in ciui-
tate, periculis in solitudine⌋.i. sustinẽdo pericula à Iudæis, de genere meo existẽtibus, pe
ricula etiã ciuium cõtra me insurgẽtium, atq̃ pericula à bestijs eremi quã perambulaui,
⌊periculis in mari, periculis in falsis fratribus⌋.i. sufferẽdo discrimina mortis, non solũ ex Gala.2
parte maris, sicut p̃dixi, sed etiã ab his q̃ versant̃ & insidiant̃ in mari, vt sunt pyratæ, patiẽ-
do itẽ pericula varia à simulatis fidelibus, puta hæreticis, hypocritis & dolosis. De quali-
bus in Hieremia dr̃: Sagitta vulnerãs lingua eoꝝ, & ĩ ore suo pacẽ cũ amico suo loquit̃, Hiere.9
& occulte ponit ei insidias. Insup̃ fui plus cæteris seruus Chr̃i, ⌊in labore manuũ meaꝝ,
de p̃prijs laboribus victũ ac necessaria procurãdo, ⌊& ærumna(.i. inopia seu lãguore)in Phil.4
vigilijs multis.⌋ Paucissimo eñ t̃pe dormiuit apl̃us, sed die ac nocte insistebat diuinis, vl-
tra omnẽ facultatẽ humanã, ⌊in fame & siti, in ieiunijs multis, in frigore & nuditate,⌋ oĩa
eñ incõmoda ista, afflictionesq̃ corporis patiebat̃ apl̃us, nõ q̃ penitus nudus incesserit,
(nisi forte ab aliquibus spoliatus)sed q̃a vestimentoꝝ penuriã passus sit, q̃a etsi aliquid bo-
ni habuisset, dedisset illud egenis. Hæc itaq̃ passus sum, ⌊p̃ter(.i. vltra)illa q̃ extrinsecus
sunt⌋.i. quæ ex parte alioꝝ me cruciant, ⌊instãtia mea quotidiana⌋.i. q̃ mihi assidue in-
stant atq̃ occurrũt ex cõsideratione proximoꝝ, quibus cõpatior, & pro q̃bus solicitor.
C Ideo subdit̃, ⌊solicitudo omniũ ecclesiaꝝ,⌋ quia ex feruida charitate de omniũ salute so- Coloss.2
licitor, sicut de p̃pria, solicitudo aũt mentẽ affligit. ⌊Quis infirmat̃⌋ in aĩa, titubãdo in fi-
de, vel cæteris donis gratuitis, ⌊& ego nõ infirmor?⌋.i. nõ affligor eius defectib⁹ cordia
liter cõpatiendo, sicut p̃fecta requirit dilectio? ⌊Quis scãdalizat̃⌋.i. ad ruinã peccati in-
ducit̃ ex verbo vel facto alterius inordinato, ⌊& ego nõ vror?⌋.i. flãma charitatis accẽ-
dor in cõpassiõe illius, & desiderãdo reparationẽ ipsius? ⌊Si gloriari op̃tet⌋.i. q̃a necesse
est me gloriari de bonis mihi cõcessis, ad vestri informationẽ ne me pseudoapostolis in-
feriorẽ putetis, ⌊q̃ infirmitatis meæ sunt⌋.i. de his q̃ mihi cõueniũt ex parte passibilitatis
& humilitatis meæ, ⌊gloriabor⌋ in dño, vtputa de tribulatiõibus quas pro Chr̃o sustinui
nõ de nobilitate prosapiæ aut sublimitate potẽtiæ, de q̃bus pseudo illi apl̃i se iactãt. ¶De-
incepa tãgit apostolus quãdã(quã passus ẽ)specialẽ p̃sequutionẽ, de qua gloriat̃ in dño, p̃
mittitq̃ iuramẽtũ, vt firmius sibi credat̃(loquebat̃ eñ tardis ad credendũ) ⌊Deus & pa-
ter dñi nostri Iesu Christi⌋.i. pater æternus, q̃ est deus Christi sc̃dm naturã assumptã, & 1.Cor.3
pater eius, secundũ naturã diuinã, ⌊scit,⌋ quẽ nihil latet, ⌊qui est benedictus in secula(.i. Roma.9
in sempiternũ laudatus,)q̃d nõ mentior⌋ in his q̃ dixi & dicam, Videlicet ⌊Damasci p̃po 2.Cor.1.
situs gentis Arethe regis⌋.i. p̃positus ciuitatis Damascenæ, videlicet gentis Arethe regis 1.Petri.1
.i. populi subiecti Arethe regi, sub quo iste p̃positus rexit Damascũ. Sumit aũt apostolus
vrbẽ pro habitatoribus eius, puta Damascũ pro gente in Damasco morãte, ac subdita re
gi Arethe. Hic ergo p̃positus ⌊custodiebat ciuitatẽ Damascenoꝝ⌋.i. ad instantiã & pro
pter munera Iudæoꝝ custodiri fecit portas Damasci ne exirẽ, ⌊vt me cõprehenderet⌋
in ciuitate latentẽ; ⌊& per fenestrã⌋ domus muro adhærẽtis, ⌊in sporta dimissus sum⌋ à Acto.9.

N discipu-

discipulis ⌊per murũ(ciuitatis),& sic effugi manus eius.⌋Hoc etiã modo Micol dimisit D
1.Regũ.19 Dauid,& Raab nũtios Iosue. Patet ergo nõ esse cõtemnendũ humanũ auxiliũ, q̃diu or-
Iosue.2 dinate & cõgrue haberi potest,q̃uis semper in dño sit sperandũ,p̃sertim cũ & virtus hu-
mani auxilij à deo depẽdeat. Debet enĩ homo facere quod in se est,nec ante recurrendũ
est ad solũ dei suffragiũ,nisi cũ deficit humanũ,Imo non debet quisquã expectare diuinũ
4.Regũ.19 auxiliũ,dũ habet quid agat,ne deum tentare videat. Sic Ezechias p̃ssimus vidẽs se regi
Assyrioꝝ p̃ualere nõ posse,totũ se cõtulit ad rogandũ dñm,vt legit in lib. Regũ,nihilomi
nus fecit q̃d in se erat,imo quicquid sibi possibile fuit,obstruendo fontes,faciẽdoq́ machi
2.Coꝛ.12 nas. Vñ deus q Paulũ vsq̃ ad tertiũ cœlũ rapuit,poterat eũ aliter liberare à p̃dicti manu p̃
positi,q̃ per fenestrã & sportã,sed sic eripuit,vt instruamur non deserere humana p̃sidia,
Acto.9 nec sine necessitate ad solũ dei cõuolare auxiliũ. Hanc persequutionem est in Damasco
passus Paulus,statim post sui cõuersionem,vt patet in actibus apostolorum.

¶Expositio Cap.XII. Si gloriari oportet,non expedit. Arti. XII.

2.Coꝛ.11 DEclarauit ap̃lus excellentiã suã in superiori cap. per mala q̃ pertulit. Iam osten
dit eandẽ per specialia bona sibi cõcessa,& ait. ⌊Si gloriari oportet⌋.i.qa ne-
cesse est,vt gloriando cõmẽdem meipsum ad dei honorẽ, vt reprimã gloriã
Prouer.27 illoꝝ pseudodoctoꝝ,& fideles ædificationẽ recipiãt,⌊nõ expedit qdẽ⌋seip̃m
laudãdo gloriari,secundũ apparentiã & quorundã opinionẽ, vel secundũ legẽ cõmunẽ
(sicut iam sæpius dictũ est)tamen propter rationabilẽ causam expediens est. ⌊Veniam
aũt(.i.describẽdo procedam)ad visiones & reuelationes dñi⌋.i.diuina secreta quæ vidi E
mente ac intellexi. Visio aũt & reuelatio sæpe pro eodẽ sumuntur. Interdũ vero distin-
guuntur,vt visio appellet cũ aliqua representantur visione corporali, vel imaginaria, q̃ꝝ
significatio ignoratur,quẽadmodũ Pharao vidit boues & spicas. Et Nabuchodonosor
Gene.41 statuã,significationes vero Danieli & Ioseph reuelatæ fuerũt. Porro reuelatio dicitur,
Danie.2 qñ significatio ostẽsæ veritatis innotescit,instruente spũ sancto per seipsum vel angelũ.
Vnde cũ in reuelatione seu manifestatiõe diuinæ sint duo, videlicet signũ & signatũ, visio
refertur ad signũ,reuelatio ad signatũ. Visio itaq̃ & reuelatio sic sumpta, interdũ separã
tur,sicut in Pharaone & Ioseph,interdũ sunt simul,sicut in oĩbus pene prophetis, intelli-
Danie.10 gentia enĩ opus est in visione. ⌊Scio hominẽ in Christo⌋per fidẽ & charitatẽ stabilitũ, vi
Tobię.32 delicet meipsum. Cõsuetudo aũt est viris sanctis, cũ aliquid magnificũ de seipsis cõscribũt
aut asserũt,nõ exprimere propriũ nomen,sed loqui de seipsis, velut de alijs. Scio itaq̃ ho
minẽ ⌊ante annos quatuordecim⌋q lapsi sunt à tp̃e reuelationis vsq̃ ad horã enarratio
Acto.9 nis p̃sentis. Vnde tenẽdũ videt,ꝙ raptus(de q̃ iam sermo est)fuit statim in ipsa cõuersiõe
Pauli,cũ triduo erat cæcus,nõ mãducãs neq̃ bibẽs,⌊siue in corpore, siue extra corpus,
nescio⌋.i.an homo iste tp̃e huius reuelatiõis seu raptus,fuit viuẽs in corpore, aĩa existen
te in corpore p̃ suã essentiã, an anima eius fuit realiter à corpore separata, & substãtialiter
in cœlũ tertiũ subleuata,ac denuo corpori reunita, visione cessante, hoc nescio. ⌊Deus
scit⌋qũo fuerat. Vel, deus scit,ꝙ veraciter dico me istud nescire. Sciebat aũt ap̃lus corp⁹
suũ mãsisse in terra,sed de aĩa sua dubius fuit an erat in cœlo solũ p̃ cõtemplationẽ, an per
essentiã tanq̃ à corpore separata. Scio ergo ⌊raptũ⌋in spũ supnaturaliter atq̃ fortissime, F
⌊huiusmodi vsq̃ ad tertiũ cœlũ⌋.i.cœlũ empyreũ,q̃d ẽ locus beatoꝝ. Et dicit empyreũ,
quasi igneũ,nõ à calore, sed splẽdore. Vocaturq́ tertiũ, respectu octauæ sphæræ, q̃ dicit
firmamentũ,seu cœlũ syderiũ,& cœli cristallini seu aquei,q̃d secundũ philosophos dicit
nona sphæra. ¶Quidã exponũt hos cœlos spũaliter,vt per primũ cœlum intelligat visio
corporalis diuinitus facta,qua vnus videt q̃d alius astãs videre nõ potest, quemadmodũ
Danie.5 Balthasar vidit articulos manus in pariete scribẽtis,q̃ visio dicit cœlũ, quia in ea vni cœ
latur,q̃d alteri reuelatur. Secundũ aũt cœlũ est visio imaginaria,qñ in somno vel extasi
Acto.10 vidẽtur imagines corporales,nõ corpora,sicut Petrus vigilãdo in extasi vidit vas quod-
Gene.41 dã. Et Pharao dormiẽs vidit boues. Tertiũ cœlũ est, visio pure intellectualis, qua nec cor
pus,nec corporis spẽs cernitur,sed in cõtemplatiõe diuinoꝝ anagogica, mens ipsa sup-
naturaliter figitur. Iuxta quẽ modũ Paulus in raptu vidit deũ, vidit enĩ diuinã essentiã cla
re & immediate,seu facie ad faciẽ,atq̃ per speciẽ sicut beati in patria, prout August. testa
tur in libello de vidẽdo deũ ad Paulinã. Vnde certissimũ est ꝙ Paulus tũc non vixit sicut
Exodi.33 homo,seu vita sensitiua naturali atq̃ hũana,eo ꝙ dñs dicat ad Mosen: Nõ videbit me ho
mo & viuet. Nã etsi anima eius mãsit in corpore, tamẽ suspensa & abstracta erat ab omni
actione interioꝝ,exteriorumq́ sensuũ. ¶Quidã insup per primũ cœlũ intelligũt infimã
hierarchiã,in qua sunt angeli,archangeli,principatus. Per scd̃m cœlũ, mediã hierarchiã,
in qua sunt potestates, virtutes & dñationes. Per tertiũ, summã, in qua sunt throni, Che
rubin & Seraphin. Dicũt ergo apostolũ raptũ vsq̃ ad tertiũ cœlũ.i.vsq̃ ad æqualitatẽ co
gnitionis angeloꝝ summæ hierarchiæ,ita vt tam clare viderit deũ q̃ illi. ¶Postremo nõ-
nulli per primũ cœlũ intelligunt cognitionẽ cœlestium orbiũ. Per secundũ, cognitionẽ
cœle-

cœlestiū animoꝝ. Per tertiū, notitiā diuinaꝝ personaꝝ, ad quaꝝ cōtemplationē raptus
A est Paulus, nec dubiū, quin alia q̃ꝫ vidit in deo. Et scio huiusmodi hominē (siue in cor-
pore, siue extra corpus nescio, deus scit) qm̃ raptus est in paradisum .i. in ꝓdictum tertiū
cœlū spūale seu corporale, q̃d dicitur paradisus ratione dulcedinis & tranquillitatis, quæ
ibi sentitur. De qua paradiso scriptū est in Apoca. Vincenti dabo edere de ligno vitæ, q̃d Apoca.2
est in paradiso dei mei. Loquit̃ aūt apl̃us de paradiso terrestri, vt aliqui opinant̃, dicentes
apl̃m bis raptū fuisse, semel in cœlū tertiū, & semel in paradisum, qñ videlicet ingressus ē
templū dei, de q̃ dicebat: Factū est (inquiēs) reuertēte me in Hierusalē, & orante in tēplo, Acto.22
fieri me in excessu mētis. Et isti sequunt̃ Ambrosiū, quoꝝ positionē reprobāt quidā ꝑ hoc
ꝙ visio ista secūda facta fuit diu post scripturā ac missionē ꝑsentis epistolæ, vtpote instāte
captione & ductiōe apostoli ad Romanoꝝ Imperatorē. Hanc vero epistolā iā ante scri
psit à Troade, vt dicit Hieronymus in ꝑsentis epl̃æ prologo. Sed ista reprobatio non va-
let. Quāuis em̃ apl̃s hāc secūdā visionē recitet in actis, vbi describit̃ eius captiuitas, ex qua
Romā delatus est, tñ intuenti diligēter textū ꝑallegati cap. cōstat ꝙ apl̃us visionē illā ha-
buerit statim post primā, qñ videlicet à Damasco reuersus, ingressus est tēplū. Quomo- Ibidem.
docūq; aūt dicat̃, sequētia verba veritatē habēt, & magis cōueniunt raptui eius in tertium
cœlū, q̃ in paradisum, si distinctæ visiones dicant̃. Et licet distinctæ visiones essent, tñ per
paradisum posset spūaliter accipi suauissima quędā trāquillitas mētis. Subdit ergo. Et au
diuit arcana verba .i. deo in aīa eius loquēte ꝑ illuminationē internā, ꝑcepit atq; cogno
2 uit quædā secreta de deo & creaturis, ꝑsertim de mysterijs Chr̃i, de ꝑdestinatiōe diuina,
de angeloꝝ ordinib9, multisq; alijs, quoꝝ cognitio omnē naturalē cognitionē excedit.
B Deniq; cessante hoc raptu ad intellectū pertinēte, remāserūt in aīa Pauli quædā similitu- Sapiæ.9
dines, ꝑ quas memor erat eoꝝ q̃ vidit in raptu. Nec oportet dicere, ꝙ oim memor man
sit q̃ vidit in raptu, quia corpus q̃d corrumpit̃, aggrauat animā, sed tāta māsit in eo illoꝝ
memoria siue scientia quāta necessaria fuit sibi ad instructionē ecclesiæ, vel profectū aīæ
suæ, q̃ non licet homini loqui .i. manifestari, cum non sint capaces aut digni, nisi forte Tobiæ 12
essent tales qualis Paulus, vt potius dici possent dij q̃ hoīes. Vnde Tobiæ Raphael dixit: Esa.24
Sacramentū regis abscōdere bonū est. Et Esaias: Secretū (ait) meū mihi, secretū meū mi-
hi. Aliquibus tñ sanctissimis diuinissimisq; hoībus, vt Dionysio, creditur Paulus multa de
his arcanis reuelasse. Pro hmōi gloriabor .i. pro tātis beneficijs mihi diuinitus distribu
tis lætabor in dño gratias referēdo, pro me aūt .i. de meipso nihil gloriabor, nisi
in infirmitatibus meis .i. persequutiōibus & calamitatibus atq; languoribus, q̃ pro Chri
sto, vel propter ipsius amorē libēter sustineo, de qbus in dño glorior, iuxta illud: Lætati Psal.89
sumus pro diebus qbus nos humiliasti, annis qbus vidimus mala. Nā & si voluero glo-
riari de reuelationibus seu infirmitatibus meis, nō ero insipiens secundū veritatē, quis
quidā hoc putēt, nō em̃ inaniter, sed in dño gloriabor, veritatem em̃ dicā, laudādo &
gloriādo hoc modo. Parco aūt .i. moderate & sobrie refero gr̃as mihi donatas, non
oēs exprimēs, ne quis me existimet supra id q̃d videt me .i. ne aliquis hō putet me al-
tioris naturæ vel dignioris cōditionis q̃ sum, vtputa angelū incarnatū, vel hominem im-
passibilē, cuius tñ oppositū videt aut audit ab alijs aliq̃d ex me .i. de me, vcꝫ ꝙ sum
C hō passibilis sicut & cæteri. Vel, ex me, i. ex ore meo q̃ dico me similē alijs mortalem atq;
passibilē, ne ergo putet me aliquis eē altiorē q̃ talē, ideo parco. Vel sic, Parco aūt ne quis
suspitiosus me existimet erigi ꝑ tumorē supbiæ, supra id q̃d videt me, aut audit aliq̃d ex
me, i. vltra famā meritoꝝ meoꝝ. ¶ Post hæc ostēdit apl̃us datū sibi eē remediū cōtra su-
perbiā. Magna em̃ specialisq; gr̃a solet eē elationis occasio; cætera em̃ vitia regnāt in im
pijs, supbia vero de spūali excellētia virtuosos fortius tangere solet. Et ne magnitudo
reuelationū diuinaꝝ extollat me ex occasione, i. ad superbiendū inducat me, datus
est mihi à deo effectiue vel permissiue stimulus carnis meæ. Per hūc stimulū quidā in
telligūt corporalē infirmitatē, ac pœnā quandā punctiuā, videlicet dolorē lateꝝ, vel pas
sionē iliacā, aut simile aliq̃d. Corporis aūt infirmitas, mētis humilitatē cōseruat, quia per
eā inducit̃ homo ad propriæ fragilitatis ac imperfectiōis cōsiderationē. Subdit̃ aūt, an-
gelus Satanæ .i. dæmon, à suo principe apostata missus ad affligendum me sicut afflixit
Iob. s. vt me colaphizet .i. ictibus infirmitatis fatiget. Nō ꝙ stimulus iste fuerit realiter Iob.1.2
angelus Satanæ, sed q̃a inferebatur & cōcitabatur ab eo. Alij ꝑ stimulū carnis intelligunt
tentationē libidinis, seu cōcupiscentiā carnis, quā dicūt grauius incitasse apl̃m post raptū
q̃ ante. Et ne æstimet̃ stimulatio ita fuisse à causa interiori (hoc est, à carne) sed à diabolo,
subditur angelus Satanæ, stimulū istū in me agitās indefesse, vt me colaphizet, i. cōfusibi-
liter tractet. Talis aūt tentatio maxime reprimit motus spūalis superbiæ, qm̃ facit homi-
nē experimēto scire propriæ cōditionis miserabilē inclinationē, & pronitatē in malum.
Tentatio aūt cui nō cōsentitur, nō est peccatū, sed materia exercēdæ virtutis. Quod ta-
men intelligendū est de tentatione exteriori, illa videlicet quæ fit ab hoste, nō à carne, quæ

enim à carne est, siue interior, pctm̃ est veniale, licet ei denegeť cõsensus. Verũtamen se- D
cundũ doctores, motus primo primi, q̃ sunt ex causa pure naturali nequaq̃ volũtaria nul
lo modo habent ratione peccati. ⌊Propter q̃d⌋ .i. propter stimuli huius inquietudinẽ si
ue molestiã, ⌊ter rogaui dñm⌋ supplicatione p̃cipua ac solẽni, ⌊vt discederet à me⌋ tribu
latio stimuli huius, q̃ videbať mihi magis obesse q̃ prodesse. ⌊Et dixit mihi⌋ dñs, per in-
spirationẽ internã, siue p angelũ, ⌊sufficit tibi gratia mea⌋ .i. excellẽtia spũalis perfectio
Ephe. 6 nis quã tibi largitus sum, satis efficax est, vt per eã omni tentationi p̃ualeas, omnẽq; lan-
guorẽ æquanimiter feras. ⌊Nã virtus⌋ .i. actus virtuosus seu habitus virtutis ⌊in infirmi
tate perficiť,⌋ dupliciter scilicet materialiter, prout infirmitas est materia exercẽdæ vir-
tutis, videlicet humilitatis & patientiæ. Secũdo, occasionaliter, qm̃ propriæ infirmitatis
experimẽtalis cognitio efficit hominẽ ad vitia p̃cauenda cautiorẽ, & ad diuinæ miseri-
diæ implorationẽ magis diligentẽ & humilẽ. Vel sic, virtus in infirmitate .i. p infirmita-
tẽ perficiť, q̃a contra eã pugnãdo, eamq; vincẽdo augeť ac roborať. Propter q̃d dicit scri
Iacobi. 1. ptura: Probatio fidei patientiã operať, patiẽtia aũt opus perfectũ habet. Præterea cũ di-
Iohan. 16 cat saluator: Quodcũq; petieritis patrẽ in noĩe meo, dabit vobis, certũ est Paulũ istũ non
Matth. 18 petiisse in noĩe Iesu .i. secundũ rationẽ veræ salutis. Homo eñ cõparať ad deũ, sicut ægro
Marci. 11 tus ad medicũ. Quẽadmodũ ergo pius ac sapiẽs medicus nõ semper exaudit precẽ ægro
Lucæ. 11 ti ad votũ, quãuis exaudiat eũ ad commodũ eius: sic deus nõ semp exaudit electos & san-
ctos secundũ votũ ipsorũ, quia q̃d postulãt, nõ simpliciter expedit eis, exaudit tñ eos q̃tũ
ad aliquid melius. ⌊Libẽter ergo gloriabor in infirmitatibus meis⌋ .i. de hoc q̃ tribula- E
Roma. 5 tiones istas sustineo, hoc eñ ad perfectã obedientiã pertinet, q̃ delectabiliter agit. Sicut
Iacobi. 1 & Iacobus dicit: Omne gaudiũ existimate fratres, cũ in diuersas tentationes incideritis.
FINIS. ⌊vt inhabitet in me virtus Chr̃i⌋ .i. gratia Christi perficiať in me. Chr̃s eñ testať: In pa-
tientia vestra possidebitis animas vr̃as. ⌊Propter q̃d placeo mihi⌋ .i. vehemẽter delector
Lucæ. 21 ⌊in infirmitatibus⌋ corporis, ⌊in cõtumeliis⌋ verborũ ab aliis mihi illatis ⌊in necessitati-
bus⌋ .i. indigẽtiis victualiũ, ⌊in persequutionibus,⌋ quibus de loco ad locũ expellor, ⌊in
Matth. 5 angustiis⌋ animi pro Christo. In his nãq; gaudendũ est, q̃ homini prosunt ad promerẽ-
dam vitã æternã, ad proficiendũ in gratia, ad satisfaciendũ pro culpa, ad imitandũ vesti
gia Christi. Talia aũt sunt omnia p̃inducta, ideo habẽda ẽ in illis cõplacẽtia. Ad quã per-
fectionẽ nõ peruenit, nisi qui priuato exterminato amore, in diuina p̃sofecerit charita-
te. In p̃dictis ergo placeo mihi. ⌊Cũ eñ infirmor⌋ .i. affligor, vel corpore langueo, ⌊tũc
potens sum⌋ in anima, per grãm ferendo aduersa. ⌊Factus sum insipiens⌋ .i. similis stul-
to laudãdo meipsum, cũ hoc sit opus ignaui, ⌊vos me coegistis⌋ .i. ardens dilectio, qua
vestrã quæro salutem, compulit me ad hoc. ⌊Ego eñ à vobis debui cõmendari⌋ tanquã
magister, pater, atq; apostolus vester, quod non fecistis, sed pseudoapostolis mihi detra
hentibus, consensistis. Subditi ergo laudare debent bonos prælatos suos. ⌊nihil eñ mi-
nus feci⌋ prædicãdo, miracula operãdo, & multipliciter laborãdo in ecclesia dei, præser
tim in vobis, ⌊ab his⌋ .i. q̃ hi, ⌊qui sunt supra modũ⌋ cõmunẽ .i. excellenter, ⌊apostoli,⌋
.s. Petrus, Iacobus, & Iohãnes. Vel sensus apostoli est, q̃ ipse non minus fecit conuersis à
Gala. 1 se, q̃ illi cõuersis ab ipsis. ⌊Tamen etsi nihil sum⌋ ex meipso, vel cõparatione illorũ subli- F
mium apostolorũ, vt aliqui opinantur, ⌊signatũ apostolatus mei⌋ .i. opera supernatura-
lia, per quæ probor verus dei apl̃us, ⌊facta sunt super vos⌋ .i. in vobis ⌊in omni⌋ .i. perfe
Prouer. 19 cta ⌊patientia,⌋ quæ declarat verã esse doctrinã meam, quia doctrina viri per patientiã
noscitur, ⌊in signis⌋ .i. miraculis minoribus, vt sunt sanatio febris, illuminatio cæci, ⌊&
prodigiis⌋ .i. miraculis maioribus, vt sunt suscitatio mortui, cõgnitio secretorũ cordis, &
futurorũ pure contingẽtium, ⌊& virtutibus⌋ animæ vniuersis, vt sunt humilitas, chari-
tas &c. Vel, virtutibus .i. cæteris quibuscũq; operib' diuina potestate peractis. Virtus eñ
Roman. 1 vno modo est genus ad signũ & prodigiũ. Nam omne miraculũ dicitur virtus, quia diui
1. Pet. 5 na virtute peragitur. ⌊Quid est eñ q̃d minus habuistis⌋ à me ⌊præ cæteris ecclesiis⌋ .i.
q̃ aliæ ecclesiæ à suis apostolis, vel etiã à me, ⌊nisi q̃ ego nõ grauaui vos?⌋ stipendia seu
sumptus vitę sumẽdo à vobis, q̃d certũ est nõ pertinere ad minorẽ beneficentiã, sed maio
rem. Vnde in hoc plus habuistis, q̃ ecclesiæ aliæ. Vnde ironice subdit. ⌊Donate mihi hãc
iniuriam⌋ .i. si quid peccaui, non grauãdo vos, hoc mihi ignoscite.

¶Expositio Cap. vltimi, Ecce tertio hoc. Art. XIII.

QVidã incipiũt huius epl̃æ capitulũ vltimũ hoc loco, q̃ dr̃, Ecce tertio hoc para-
tus sum venire ad vos. Quidã vero infra, vbi scriptũ est, Ecce tertio hoc venio
ad vos: q̃ forte diuersitas cõtigit p̃pter coincidẽtiã v̓borũ istorũ sed modica vis
est, q̃ loco incipiať. Ostẽdẽs ergo bñuolẽtiã suã apl̃s, ad Corinth. ait. ⌊Ecce ter
tio hoc⌋ tpe .i. hac tertia vice ⌊paratus sum⌋ volũtate ⌊venire ad vos.⌋ Nõ q̃ añ bis ve
nerit, sed semel & alia vice venire p̃posuit, nõ tñ venit. Nũc aũt tertio paratũ se dicit veni
Phil. 2 re ad eos, ⌊& nõ ero grauis vobis⌋ vr̃a recipiẽdo. Quod ideo dico, ne me putetis primo
callide

callide nil sumpsisse, vt modo abundãtius capiã. ⌊Non enĩ quæro q̃ vestra sunt⌋.i.tẽpo-
A ralia vestra, ⌊sed vos⌋.i.salutẽ animarũ vestrarũ. ⌊Nõ enĩ debẽt filij parẽtibus thesauriza 1.Petr.5
re, sed parẽtes filijs.⌋Hoc de carnalibus parentibus verũ est, quibus incumbit filios suos Romañ.15
nutrire, eisq̃ in tẽporalibus prouidere. In casu thi iustũ & cõdecens est, filios carnales pa- 2.Thess.3
rentibus thesaurizare, vel saltẽ necessaria ministrare. Spũales vero filios dignũ est necessa
ria vitæ spũalibus patribus ministrare, dũmodo filij tales habeant propria, monachi enĩ
à patribus suis prouisionẽ accipiũt. Apostolus vero in tantũ se asserit nil velle accipere, vt
legẽ patris carnalis, filiorũq̃ eius ad spũalem referat patrẽ, ac filios spũales, q̃d & suo mo-
do verũ est. Nã filij spũales non debẽt suis p̃latis thesaurizare.i.diuitias cõgregare, quãuis
debeant eis necessaria ministrare, sed parẽtes spũales filijs spũalibus thesaurizare debent,
p̃sertim spũales diuitias vitæ æternæ, imo & tẽporalia eis p̃bere, si eis adsit facultas, ipsiq̃
egeant, sicut & ego Paulus quodãmodo feci, alias ecclesias expoliãdo ad ministeriũ ve-
strũ. Deniq̃ nõ solũ mea, sed & meipsum paratus sum vobis cõmunicare. ⌊Ego aũt libẽ-
tissime⌋.i.promptissima charitate, ⌊impendã⌋vobis spũalia bona q̃ habeo, & tẽporalia
si q̃ habuero, ⌊& superimpẽdar ipse⌋.i.vltra illa meipsum impẽdam ⌊pro animabus ve
stris⌋.i.pro salute earũ, tanq̃ paratus mori pro vobis. Hinc alibi loquit̃ scriptura: In hoc 1.Iohan.4
cognouimus charitatẽ dei, q̃m ille pro nobis animã suam posuit, & nos debemus pro fra Phil.2
tribus animas ponere, ⌊Licet plus vos diligẽs⌋q̃ alios quosdã. Vel, q̃ pseudo illi apostoli
vos diligãt, ⌊minus diligar⌋à vobis q̃ falsi illi: vel, q̃ ab alijs, & sic estis charitati meæ pro
parte ingrati. Dilectio enĩ est primũ & maximũ donũ gratuitum, in quo cætera dona seu
B. beneficia cõferunt. ⌊Sed esto⌋.i.cõcedatur sic eẽ vt dixi, nuncq̃ resumo, videlicet. ⌊Ego Prouer.26
vos nõ grauaui,⌋vestra exigẽdo aut recipiendo, ⌊sed⌋dici posset, ⌊cũ essem astutus⌋.i.
nequiter callidus, ⌊dolo vos cæpi⌋.i.fraudulẽter vestra obtinui, aliorũ mediãte auxilio.
⌊Nunquid p̃ aliquẽ eorũ, quos misi ad vos, circumueni vos?⌋.i.decepi? non vtiq̃. Nam
⌊Rogaui Titũ⌋ire ad vos, ⌊& misi cũ illo fratrẽ,⌋cuius laus est in euãgelio per oẽs ec-
clesias. s. Lucã vel Barnabã. ⌊Nunquid Titus vos circũuenit? Nõne eodem spũ⌋.i.ductu 2.Cor.8
eiusdẽ spũs sancti, vel pari volũtate, ⌊ambulauimus⌋inter vos? ⌊Nõne eisdẽ vestigijs?⌋
.i.similibus actibus exteriorib⁹? Qui vestigia appellant, quia in eis relucet ac representat
bonitas & malitia voluntatis, iuxta illud: A fructibus eorũ cognoscetis eos. ⌊Olim puta- 2.Petri.2
tis⌋.i.iamdudũ, vel iam diu existimatis falsa suspitione, ⌊q̃ excusemus nos apud vos,⌋ Matth.7.
tanq̃ in aliquo rei quantũ ad vos, q̃d ita nõ est ⌊corã deo⌋.i.in diuinæ p̃sentiæ cõspectu
nosipsos cõstituendo, ⌊in Chr̃o⌋.i.secundũ Christi voluntatẽ & sapientiã ⌊loquimur⌋
oĩa ista. ⌊Omnia aũt⌋ista ⌊charissimi⌋operamur & loquimur laudãdo nosipsos, & vitu
perãdo pseudoapostolos, ⌊propter vestrã ædificatione,⌋vt agnita veritate declinetis à
malo, & bona agatis. ⌊Timeo enĩ ne forte cũ venero⌋ad vos, ⌊nõ quales volo⌋vos esse, Psal.33.
⌊inueniã vos⌋videlicet ĩcorrectos atq̃ discordes, ⌊& ego iueniar à vobis, qualẽ nõ vul
tis,⌋vtpote dur⁹ correptor, tradẽsq̃ eos Satanæ in interitũ carnis, q̃ se nõ correxerũt. Ti
meo itaq̃ ⌊Ne forte cõtentiones⌋.i.lites verborũ, ⌊æmulatiões⌋.i.inuidiæ, ⌊animosita
tes, dissensiones⌋.i.discordiæ, ⌊detractiões, susurratiões⌋.i.occulta semina discordiarũ,
⌊inflationes⌋superiorũ cõtra subditos, ⌊seditiões,⌋tumultus ad pugnã, seu p̃turbatiões
C ⌊sint inter vos.⌋Timeo itaq̃ ista vitia inueniri in vobis. ⌊Ne iterũ cum venero⌋ad vos, 1.Cor.5
⌊humiliet me deus⌋.i.cõtristet atq̃ affligat, ⌊apud vos⌋ q̃bus cõdolere errãtibus, ⌊& lu Roma.2
geam multos ex his q̃ ante⌋missionẽ primæ epistolæ ⌊peccauerũt,⌋etiã post baptismũ, Ephe.5
⌊& nõ egerũt pœnitẽtiã sup immũditia⌋.i.de vitio cõtra naturã, vel incæstu, ⌊& forni-
catione⌋simplici, q̃ est soluti cũ soluta, ⌊& impudicitia⌋.i.virginũ defloratiõe, ⌊quã ges
serũt.⌋Et debetis districtionẽ meã timere. Nã ⌊Ecce tertio hoc⌋q̃tũ ad cordis propositũ
⌊venio⌋.i.breui veniã ⌊ad vos.⌋Semel enĩ venit, & secũda vice venire disponit, q̃d nõ
fecit propter discordiã Corinthiorũ. Idcirco dicit se nũc tertio aduenire. ⌊In ore duorũ
vel triũ testiũ⌋approbatorũ accusantiũ vel attestãtiũ, ⌊stabit omne verbũ⌋.i.firmiter re-
cipietur, credet̃ & determinabit̃, quicq̃d accusandũ vel iudicandũ occurrerit. Idẽ habet̃
in lege Mosaica. ⌊Prædixi enĩ⌋vobis, ⌊& p̃dico nũc vt p̃sens vobis⌋.i.tanta certitudi- Deut.17
ne, acsi corp̃e p̃sens essem. Vel, vt p̃sens spũ ⌊& nũc absens⌋corp̃e p̃dico ⌊ijs, q ante pec Matth.18
cauerũt⌋scd̃m sensum iã dictum, ⌊& cæteris oĩbus;⌋qui illis in p̃ctõ cõmunicauerũt, vel Iohã.8
postea. s. post missionẽ primæ epistolæ, inique egerũt, ⌊q̃m si venero iterũ, nõ parcã⌋eis. Hebr.10
Sed duorũ vel triũ testiũ testimonio credent conuictos rigide tractabo. ¶Deinde ostẽdit
ap̃lus oĩa hæc verba & opera sua se exercere nõ propria potestate, sed Chr̃i authoritate.
⌊An experimẽtũ eius quæritis⌋.i.vultis ne p̃pter incredulitatẽ vestrã experiri iudicia-
riam potestatẽ ipsius, ⌊qui in me loquitur⌋.i.cuius nutu & inspiratiõe hæc loquor, q est
⌊Chr̃s?⌋cuius authoritate facio vniuersa pro vestra salute? ⌊q in vobis nõ infirmat̃, sed
potẽs est in vobis⌋.i.potestatẽ suã in vobis ostendit, magnalia inter vos operãdo. ⌊Nã
& si crucifixus est ex infirmitate⌋.i.secũdũ naturã humanã passibilẽ, ⌊sed viuit ex virtute

Roma.1 dei⌋.i.diuina poteſtate ſurrexit,& immortaliter viuit.⌊Nã & nos⌋ imitatores Chri⌊ſu D
Iohã.15 mus in illo⌋.i.exemplo & amore Chriſti varias perſequutiones,tribulationesq́ patimur
qm̃ nõ eſt maior ſeruus dño ſuo,⌊ſed viuimus⌋ vita grẽ ⌊ex virtute dei⌋ grãm infundẽ
tis.Viuimus aũt ⌊in vobis⌋.i.in veſtri cõuerſione,& ſancta cõuerſatione manifeſtat vi-
ta gratiæ nobis cõceſſa,quemadmodũ cauſa relucet in ſuo effectu. Qm̃ ergo poteſtatem
Romañ.13 puniendi habeo,& veniens nõ parcã.⌊Voſmetipſos tẽtate⌋.i.interiora & exteriora ve
ſtra prudẽter diſcutite,⌊ſi eſtis in fide⌋catholica,in oĩbus recte credendo.Vel,ſi eſtis in
fide formata per opera bona.i.ſi fide & opere Chriſtiani eſtis,vos probate.i.examinate.
Sapiæ.8. Poteſt em̃ homo certo ſcire ſe habere fidẽ informẽ.Coniectiue vero & probabiliter ſci
re poteſt an ſit in fide formata.i.charitati coniũcta. Qm̃ ergo homo ſeipſum hoc modo
cognoſcere valet,ſubdit.⌊An nõ cognoſcitis voſmetipſos⌋quantũ ad dona,& grãs ſpũs
ſancti,videlicet an pertineatis ad deũ per fidẽ & grãm,vtpote ⌊quia(.i.ꝙ)Ieſus Chrũs
in vobis eſt?⌋habitando in cordibus veſtris per fidẽ & charitatẽ?⌊niſi forte reprobi ſi-
s.Petri 1. tis⌋.i.imo cognoſcitis voſmetipſos hoc modo,vel aliquãdo ſaltẽ cognoſcetis,ſi nõ eſtis
Matth.7. ꝑſciti,atq; damnãdi.⌊Spero aũt ꝙ cognoſcetis⌋de nobis per opera noſtra virtuoſa atq;
miracula,⌊quia(.i.ꝙ)nos nõ ſumus reprobi⌋ſed electi.Vnaquæq; em̃ arbor à fructu ſuo
cognoſcitur.⌊Oramus aũt deũ,vt nihil mali⌋mortalis peccati ꝓcipue,nec etiã venialis,
quantũ poſſibile eſt,⌊faciatis⌋.i.vt detur vobis gratia ĩmaculatæ vitæ,⌊nõ vt nos proba
ti pareamus⌋.i.virtutibus exercitati,& laude digni videamur hoĩbus,habendo diſcipu-
los tantæ perfectionis.Non em̃ quærimus gloriã noſtrã,ſed dei honorẽ,veſtrãq́ ſalutẽ.
Ideo ſubditur,⌊ſed vt vos quod bonũ⌋.i.meritoriũ ⌊eſt faciatis⌋nõ ſolũ actu exteriori, E
ſed etiã interiori,⌊nos aũt vt reprobi ſimus⌋.i.abiecti & impotentes eſſe putemur,non
oſtendẽtes authoritatem noſtrã in veſtri correctione.⌊Non em̃ poſſumus⌋licite agere
⌊aliquid aduerſus veritatẽ⌋vitæ,iuſtitiæ & doctrinæ, ⌊ſed pro veritate⌋ tuenda poſſu-
mus aliquid,imo qui hoc poteſt q̃d ſibi nõ expedit,quãto id amplius poteſt,tanto impo
tentior eſt.Aliqui tamen abutuntur poteſtate ſibi cõceſſa,veritatẽ impugnant,& in qui-
buſdã expugnãt,ſed tandẽ à veritate vincunt.⌊Gaudemus em̃ qñ nos infirmi ſumus⌋in
corpore & afflicti,⌊vos aũt potentes eſtis⌋in anima gratia dei ſupernaturaliter cõfirma
ta.⌊Hoc & oramus(videlicet)veſtrã cõſummationẽ,⌋hoc eſt,perfectionis plenitudinẽ,
deprecãtes dñm,vt omnium virtutũ apicem attingatis adiutorio gratiæ dei.⌊Ideo hæc
abſens ſcribo⌋vobis,præmonẽdo vos,quia monitio habet correctionẽ præcedere,⌊vt
non præſens⌋corpore apud vos ⌊durius agam⌋.i.multũ dure veſtra peccata vlciſcar,
⌊ſecundũ poteſtatẽ⌋apoſtolicã & ſacerdotalem,qua poſſum excommunicare,ſoluere
& ligare,⌊quam dñs dedit mihi in ædificationem(.i.ad profectum fidelium)& non in
Matth.16 deſtructionem,⌋hoc eſt,non ad hoc vt corda eorum ſubuertam,& poteſtate abutar.
Pſalm̃.99 ⌊De cætero fratres gaudete⌋in cultu diuino,iuxta illud:Seruite dño in lætitia,⌊perfecti
eſtote⌋in virtute & gratia ſecundum conditionem præſentis fragilis ſtatus, prout dicit
Matth.5 ſaluator:Eſtote & vos perfecti,ſicut & pater veſter cœleſtis perfectus eſt.Ad hanc per-
fectionẽ exigitur indefeſſa cuſtodia cordis.Nam ſicut nauis in flumine poſita,continuo
deſcendit per aquæ motũ,niſi remigetur in contrarium,ſic anima ex carnis corruptione
& pronitate in malum inceſſanter deſcendit à perfectione virtutis, niſi in contrariũ re-
Prouer.4 nitatur.Ideo Salomon:Omni(inquit)cuſtodia cuſtodi cor meum,⌊exhortamini⌋ mu-
tuo verbis ardẽtibus,⌊idem ſapite⌋.i.in cognitione veritatis & guſtu bonitatis confor-
Roma.12 mes eſtote,⌊pacem⌋internã.i.mentis tranquillitatẽ ⌊habete,⌋& quantũ fieri poteſt cũ
omnibus hominibus,pacem,quæ ex charitate procedit habere ſatagite,⌊& deus⌋ ama-
tor ac largitor ⌊pacis(ſpũalis)& dilectionis⌋ſynceræ ⌊erit vobiſcum,⌋hoc eſt,in cordi
Iohan.14 bus veſtris per dona iſta manebit.Quemadmodum pollicetur:Ad eum(inquiens)venie-
Matth.5 mus & manſionem apud eum faciemus.Et iterum:Beati pacifici,qm̃ filij dei vocabuntur.
⌊Salutate inuicem in oſculo ſancto⌋.i.charitatiuo & puro,quod eſt internæ vnionis
(quam efficit charitas)ſignum.⌊Salutant vos⌋.i.beatitudinem optant, & dicunt vobis
⌊ſancti omnes⌋qui mecũ ſunt,quoꝝ merita vobis communicantur per deſideria chari-
tatiua,quæ habẽt de veſtra ſalute.⌊Gratia dñi noſtri Ieſu Chriſti,⌋gratificans atq; deifi
cans,quã ipſe,vt deus,nobis infundit,⌊& charitas dei(patris)& cõmunicatio ſancti ſpi-
ritus,⌋hoc eſt,influxio ſeptem donoꝝ ſpũs ſancti,⌊ſit cum omnibus vobis,Amen.⌋Vi-
detur aũt apoſtolus gratiam appropriare filio,quia per eum reconciliati,gratiamq́ for-
titi ſumus.Charitatem vero patri,quia propter nimiam charitatẽ ſuam qua dilexit nos,
filiũ ſuũ miſit,& contulit nobis.Communicationẽ vero ſpiritui ſancto, cui cõuenit boni-
Ephe.2 tas,ad quã ſpectat ſuiꝑſius liberalis diffuſio.In his inſuper verbis ſuperbenedicta trini-
tas,eiuſq; potentiæ vnitas cõmendatur,cũ diuinæ perſonæ diſtinctis nominibus expri-
muntur,& vni perſonæ aſcribitur,quod certum eſt fieri ab alia,imo à tribus ſimul,Quæ
1.Iohan.3 eſt ſuper omnia deus ſublimis & benedictus,Amen.

A

IN EPISTOLAM PAVLI AD GALATAS.

Procemium.

ESTO firmus in via dñi, & in veritate sensus tui. Perfectio creaturæ ē, crea Eccl.5.
tori ordinate assimilari. Incōmutabili aūt æternoq; deo assimilat aïa rō-
nalis p stabilitatē, firmitatē seu fixionē suā in cōtēplatiōe ac dilectiōe diui
noꝝ. Idcirco scriptura instabiles multiplr rephēdit: stabiles quoq; in bo
no ediuerso cōmendat. Vnde in epl'a nūc exponēda, arguunt pcipue ab Prouer.11
Apl'o Galatæ de hoc, q ita instabiles erāt in euāgelica veritate, quā primo ab Apl'o didi
cerūt, & post eius recessum à pseudoapl'is multiplr subuersi fuerunt, ita vt crederēt euāge 2.Cor.11
licā legē sine cerimonialibus veteris testamēti, nequaq̄ sufficere ad salutē. ¶Deniq; Gala
tæ Græci sunt. Nam Galli olim quandā Græciæ ingrediētes prouinciā, Græcis se miscue
runt, propter q̄d illa prouincia primo dicta est Gallogræcia. Deinde Galacia. Habitato-
res quoq; ipsius primo vcati sunt Gallogræci, postea Galatæ, q etiā tardi & obtusi fuerūt
ingenij, cum tñ Græci semp fuerit ingeniosi. His igit scribit Apl'us ab Epheso, reuocans
eos ad euāgelicæ veritatis integritatē, & Chr'ianæ fidei puritatē. Proceditq; in epistola
more solito salutationem præmittendo, deinde ad narrationem veniendo.

¶Expositio primi cap. Paulus apostolus, nō ab hoibus, neq; per hominem.

¶Articulus Primus.

QVoniam improbaturus erat Apostolus in psentis epistolæ processu detracto
res sui pseudoapostolos, icrepaturusq; Galatas, eo q cōtra suā doctrinā pseu 2.Cor.1
doapostolis credidissent, idcirco in exordio huius epistolæ psonā suam ipsius
B magnifice laudat, sicut & id sæpius facit, nō ex aliqua vanitate, neq; ob pro
priam laudem, sed ex vera charitate ad filioꝝ suoꝝ spūalem ædificationē, sicut in exposi
tione pcedētis epl'æ plenissime patuit. Ait ergo: ⌞Paulus⌟ ordinatus seu factus & missus
⌞apostolus, nō ab hoibus⌟ viatoribus. s. Anania, aut cæteris apostolis, ⌞neq; p hoiem⌟
purum, q fuerit mediator inter deū & Paulū, ⌞sed p Iesum Chr'm, & deum patrem⌟. i. à
Chr'o dei filio, eius æterno patre, imo à tota supfelicissima trinitate vno simplici deo, cu
ius sicut essentia vna est, sic opa indiuisa sunt. Veruntñ Paulus factus est apostolus per
Chr'm ministerialiter, mediate & instrumētaliter, scd'm q̄d Chr'us est hō, sic eñ in via ap
paruit Paulo, & Ananiæ in Damasco. Oīa q̄q; grāꝝ charismata per Chr'm hoiem & me Actoꝝ.9
rita eius cōferunt hoibus ⌞qui (deus pater) suscitauit eum⌟ vz Chr'm ⌞à mortuis, & qui Ephe.5
mecum sunt⌟ in Epheso ⌞frēs omnes (mandant) ecclesiis⌟. i. cōgregationibus fidelium
⌞Galaciæ (prouinciæ sic vocatæ.) Gratia⌟ gratum faciēs, quæ est habitus deiformis ac su
pernaturalis, animam ponēs in esse diuino ac meritorio, ⌞& pax⌟. i. ordinata tranquilli- Matth.9
tas vobis pie pstent ⌞à deo patre nostro⌟. i. sancta trinitate, cui dicimus: Pater noster q 1.Timo.2.
es in cœlis ⌞& dño nostro Iesu Chr'o⌟ dei ac hoim mediatore, per quē, seu meritorio,
cuius scd'm quod hō est, munera grāꝝ nobis pstant. Si aūt per patrem nr'm, qs intelligere Iohan.5
velit distinctā pr'is psonā per dñm Chr'm, designabit psona filij scd'm q̄d deus est, patri
æqualis, & idē author pacis & grāæ cū deo pr'e. Iuxta illud: Quęcūq; facit pr, hæc & filius, Matth.20
similiter facit, ⌞qui (Chr's) dedit⌟. i. obtulit ⌞semetipsum⌟ tpe passiōis in patibulo crucis. Ioh.10
C ⌞p peccatis nr'is⌟. i. pro remissiōe pctōꝝ nr'oꝝ. Quēadmodū in euāgelio loqtur: Venit Esa.53
eñ filius hois dare aïam suā redēptionē pro multis. Et rursus: Ego sum pastor bon9, &
aïam meā pono p ouib9 meis. Hinc & Esaias: Ipse aūt (inqt) vulnerat9 est ppter iniqtates
nr'as, attrit9 est ppter scelera nr'a. Sic āt obtulit Chr'ūs seipm p nobis ex ardētissima chari
tate, qua dei pr'is honorē, & nostrā optabat salutē. Ex prōptissima q̄q; obediētia, q̄ vt hō Philip.2
volūtati pr'is in oīb9 paruit. ¶Deniq; sicut pater dedit, seu tradidit Christū hoiem p no Roma.8
bis, sic etiā verbū seu Chr'ūs, vt de9, dedit seipm vt hoiem p nobis. Qūo āt pater tradidit 1.Iohā.5
Chr'ūm p nobis, dictū ē pleni9 ad Roñ. ⌞vt eriperet nos de pn'ti seculo nequā⌟. i. de mū Psal.65.
do isto, q tot9 in malo posit9 est. s. de cōuersatiōe seculari, & malis q̄ fiūt in seculo de cō- 1.Petr.1
uētu malignātiū, de cōsortio reproboꝝ. Vel, de pn'ti seculo nequā. i. de hoc sensibili infe Psal.118.
rioriq; mūdo trāsferret ad patriā btōꝝ. Hinc ait scriptura: Nō corruptibilib9 auro vel ar
gēto redēpti estis de vana vestra cōuersatiōe, sed ptioso sanguine agni imaculati. Eram9
qppe funib9 pctōꝝ cōstricti, & varijs vitijs irretiti, sed Chr'i passiōe ac merito absoluti, edu Esaiæ.53
ctiq; sum9. Propter q̄d Esaias ait: Oēs nos q̄si oues errauim9, vnusq; q; i viā suā decliauit.
Et dñs posuit in eo iniqtatē oīm nr'm. Vere lāguores nr'os ipe tulit, & pctā nr'a ipe porta
uit, ⌞scd'm volūtatē dei & pr'is nr'i⌟. i. put de9 pater noster Chr'ō hoī inspirauit atq; p ei9 2.Cor.5
sacratissimā passionē gen9 hūanū repare decreuit atq; voluit. Ideo passiōe istāte Chr'ūs di Matth.26
cebat: Pater si nō pt hic calix trāsire, qn bibā illū, fiat volūtas tua. Itē & alibi testat: Ego q̄ Iohan.8.
placita sunt ei facio sp. Hinc rursus pdixit ppheta: Dñs voluit eū cōterere in infirmitate. Esa.53.
⌞Cui⌟ deo & patri nr'o, vz summę trinitati ⌞ē gloria⌟. i. freqns fama cū laude, de hac re
dēptiōe. Vel: Cui. i. Chr'ō, est gloria. Qm̄ sua passione meruit pmiū accidētale, sicut alibi

Phil.2 Apl'us aperit: Humiliauit semetip̄m, factus obediēs vsq; ad mortē. Propter q̄d & deus ex- D
Esaiæ.53 altauit illum, & dedit illi nomē, q̄d est sup omē nomē. Propterea &q; & Propheta dixit:
Si posuerit aiam suā pro pc̄tō, videbit semē longæuū, & voluntas dn̄i in manu ei' diriget
⌊in secula seculoꝝ(.i.in sempiternū) Amen⌋.i.sic fiat, vel vere est. ¶Deinde procedit
Apl'us ad narrationē, & primo de leuitate increpat Galatas. ⌊Miror⌋ quasi cām igno-
rās, & inopinatā rem audiēs. ⌊quod sic(.i.hoc mō, seu vehemēter) tam cito⌋ post meū
recessum à vobis q̄s bene instruxi, ⌊trāsferimini(.i.auertimini) ab eo q vos vocauit⌋ per
inspirationē internā, & meā prędicationē ⌊in grām Chr̄i⌋.i.ad fidem, & dona gratuita
Iohan.6 saluatoris, id ē à deo trinitate, q ē pria principalis'q; cā cōuersiōis nr̄æ. Propter q̄d Chr̄s
Ibidem ait: Nemo p̄t venire ad me, nisi pater meus traxerit eum. Itē: Omnis(inq̄t) q audiuit à pa
tre.i.didicit, venit ad me. ⌊in aliud euangeliū⌋.i.in falsam annūtiationē & vanā doctri-
nā à pseudoap̄lis excogitatā, q afferūt legalia simul cū euāgelio Chr̄i esse seruāda, quā an-
1.Timot.6 nuntiationē pseudoap̄loꝝ vos ęstimatis fore euāgeliū, cū tñ nō sit veraciter euāgeliū, q̄m
euāgeliū ē bona annūtiatio. Ideo subdit: ⌊q̄d nō ē aliud⌋ euāgeliū, cū nō sit euāgeliū, sed
humana inuētio, ⌊nisi sunt aliq(falsi) q cōturbāt vos⌋.i.in dubitationē atq; errorē cor-
da vestra īducūt. Nisi ergo hi essent, istud aliud euangelium, nec eēt, nec aliud eēt vere, vel
apparenter, ⌊& volunt cōuertere(.i.in aliud mutare) euāgeliū Chr̄i⌋.i.in carnales ac cę
rimoniales obseruātias legis, quasi sine illis nō sufficiat ad salutē lex noua. Vel sic: Transfe-
rimini in aliud euāgeliū.i.in doctrinā legis Mosaicæ, q̄d nō est aliud, ab euāgelio Chr̄i,
Leui.26 scd̄m intētionē finalē, & intelligētiam sp̄ualem, nisi sunt aliqui q cōturbant vos.i.præter E
hoc quod aliq interpretanť peruerse documēta legalia, admiscētes carnalia sp̄ualibus, &
noua veteribus. Secundum externam ergo superficiem & carnalem sensum differunt.
euangelia ista. ⌊Sed licet nos(Apl'i) aut angelus⌋ sanctus descendēs ⌊de cœlo, euange-
lizet vobis, præterq̄ quod euangelizauimus vobis⌋.i.aliud p̄dicet nostræ p̄dicationi cō-
trarium, ⌊anathema sit⌋.i.excōicatus & maledictus habeať talis assertor, ⌊sicut p̄dixi,⌋
iam immediate, ⌊& nunc iterum dico⌋.i.resumo, vt repetitio sit cōfirmatiōis indicium.
⌊Si quis(qcunq; sit ille) vobis euangelizauerit præter id⌋.i.cōtrarium ei, ⌊quod accepi
1.Iohan.4 stis⌋ ex nostra p̄dicatiōe de Chr̄o, ⌊anathema sit⌋ hoc est, diuisus ab alijs, ne eos sua fal-
sitate inficiat. ⌊Modo eñ hoībus suadeo⌋ hoc est, nunq̄d hæc dico & cōprobare labo-
ro ad cōplacēdum hoībus, ⌊an deo?(.i.an nō ad dei honorē vt ei placeam?) ⌊An quæro
1.Corin.10 hoībus placere?⌋ ob propriam laudē, & sicut finale bonum? Non vtique. Nam ⌊si ad-
Roma 15 huc hoībus placerem? Chr̄i seruus nō essem⌋ Videtur huic contrarium, quod alibi dixit
Apostolus: Ego per oīa oībus placeo. Et rursus: Vnusq̄sq; proximo suo placeat in bo-
num. Sed hæc difficultas sæpe soluta est. Nunc eñ Apostolus loq̄tur de hoīe, quantum
ad id quod communiter in hoībus dñatur, quod est sensualita s & peccatum, iuxta quē
1.Cor.3 modum Corinthijs ait: Cum sit inter vos zelus & contētio, nonne carnales estis, & se-
cundum hoīem ambulatis? Est igitur sensus: Si adhuc hoībus placerem, faciēdo ea quæ
Iohan.15 placent carnalibus & iniustis, prout ipsi sunt: Chr̄i seruus non essem, q̄m eius vestigia nō
imitarer. Ipse eñ ait: Quia de mundo non estis, sed elegi vos de mundo, propterea odit
Psalm.52 vos mundus. Sic quoq; sensu dicit Psalmista: Q̄m deus dissipauit ossa eoꝝ, q hoībus pla F
cent, confusi sunt, q̄m deus spreuit eos. ¶Interdum vero Apl'us loq̄tur de hoīe, quantū
1.Cor.15 ad id q̄d cōuenit ei scd̄m partē sui superiorē.i.prout rōne ornať, & sanctæ trinitatis ima-
gine decorať. Vt est illud: Si scd̄m hoiem ad bestias pugnaui.i.scd̄m rōnis processum cō
rra bestiales hoīes disputaui. Hoc modo de hoīe loquēdo debemus velle placere hoībus
ad ædificationē eoꝝ & gloriā dei. ¶Deinceps ostēdit Apl'us doctrinā euāgelicam à se p̄-
EPIST. dicatam, esse authēticam, pfectam, atq; diuinam seu supnaturalē. ⌊Notum eñ vobis fa-
cio frēs euāgelium⌋ hoc ē de euāgelio, ⌊quod euangelizatum est à me, qa nō est scd̄m
hoiem⌋.i.humanum, seu naturali rōne inuētum, firmatū, aut diuulgatum, ⌊neq; eñ ego
Ephe.3 ab hoīe⌋ puro ⌊accepi illud(vt illud alij p̄dicatē) neq; didici⌋ illud ab hoīe puro, ⌊sed
1.Cor.12 p reuelationē Iesu Chr̄i⌋.i.secretam, internam, subitaneam & supnaturalē instructionē
filij dei, tperaptus mei in tertiū cœlū. Quod patet. ⌊Audistis eñi cōuersionē meam⌋ quā
habui, ⌊aliquando(.s.anteq̄ Chr̄ianus fierē) in Iudaismo⌋.i.lege & ritu Iudæoꝝ, ⌊q̄m
Actoꝝ.7 supra modū⌋.i.multū excessiue & plus alijs, ⌊psequebar ecclesiā dei⌋ primitiuā, maxime
in Hierl'm. ⌊& expugnabā illā⌋ q̄sdā occidēdo, q̄sdā incarcerādo, alijsq; modis torquē-
do fideles, ⌊& proficiebā⌋.i.fortiter agebā ⌊in Iudaismo supra multos coætaneos in gñe
meo⌋.i.p multis adolescētibus mihi in ætate cōparibus, atq; de meo gñe natis, puta Iu-
dæis. Vel, p genus suū intelligit tribū Beniamin. ⌊abundātius(illis) æmulator⌋ amator &
imitator ⌊existēs paternaꝝ traditionū⌋.i.ordinationū ac iussionū moraliū, seu iudicialiū à
Mose & pphetis dataꝝ, vł ab alijs additaꝝ. ⌊Cū āt placuit ei⌋ vcz deo oipotēti, qa oia li
bere agit ⌊q me segregauit ex vtero mr̄is meę⌋.i.de vētre mr̄no eduxit, vł segregauit.i.
ab alioꝝ(puta scribaꝝ & pharisęoꝝ) grege sepauit, & ex vtero mr̄is meę.i.de cōsortio seu
(medio synagogę ⌊vt re

A ⌊vt reuelaret(.i.declararet)filium suum in me⌋.i.in corde meo,dans mihi notitiã verã
de Chro,⌊vt euangelizarẽ illum in gẽtibus⌋ qa gentilibus specialr datus sum ac missus 1.Cor.1
Apls,⌊cõtinuo non acqeui carni & sanguini⌋.i.cõcupiscẽtijs carnis,neq; Iudæis mihi
carne propinqs,meq; à Chro auertere desiderantibus.⌊Neq; veni Hierosolymã ad an
tecessores meos aplos⌋.i.cæteros aplos,q ante me ad grãm apostolatus promoti fuerũt
(vnde patescit quod non fuit ab eis instructus)⌊sed abij (à Damasco) in Arabiã⌋ causa 2.Cor.11
prædicandi.Vbi tunc nullus apostolorũ prædicauit. ¶Huic videt dissonare,& etiã his,
quæ sequunt,quod scriptum est in Actibus apostolorũ, vbi cum dictum est, ꝙ discipuli Acto.9
dimiserunt eum nocte in sporta à Damasco,mox subditur: Cum aũt venisset in Hierlm,
tẽtauit se iungere discipulis,& oẽs fugerũt,nõ credẽtes ꝙ esset discipulus. Barnabas aũt
apprehensum illum duxit ad apostolos,& narrauit illis,quõo in via vidisset dñm &c. Ad
hoc qdam rñdent,ꝙ Apls post sui conuersionẽ,non statim venit in Hierusalẽ,sed post
longum tẽpus,forte post tres annos.Scriptura em non seruat semp ordinẽ rerum ge- 2.Cor.11
starum.Alij dicunt,quod licet venerit,non tñ reputatur venisse,qa mox abijt.⌊Et ite-
rum⌋ ab Arabia ⌊reuersus sum Damascum⌋ vbi primo disputaui,prædicaui, & Iudæ-
os confudi.⌊Deinde post annos tres⌋ A mei cõuersione,cum iam tribus circiter annis Acto.9
prædicassem,⌊veni Hierosolymã videre Petrum⌋ nõ propter informationẽ, sed dile-
ctionẽ & reuerẽtiam eius,⌊& mansi apud illum diebus qndecim.Alium autẽ Apostolo
rum vidi neminẽ⌋ hac vice ⌊nisi Iacobũ frẽm dñi⌋.i.Iacobũ primũ Hierosolymorũ fi-
delium epm,q propter singularẽ silitudinẽ suam cum Chro tam in corporis dispositiõe
q̃ in animæ sanctitate,dictus est frater dñi.⌊Quæ aũt scribo vobis,ecce corã deo, qa nõ Roma 9
mẽtior⌋ Iurat Apls propter tarditatẽ Galatarũ ad credẽdum. Iuratio em cũ debitis
B facta circũstãtijs suis est actus virtutis quæ dr latria,sicut frequẽter ostẽsum est,Chrus aũt
nõ absolute prohibuit iurationẽ,sed iurationẽ iocautã & nõ necessariam.⌊Deinde⌋ vz Matth.5
postq̃ in Hierusalẽ fui cum Petro,⌊veni in partes Syriæ & Ciliciæ⌋ Vnde & natus eram
qa à Tharso Ciliciæ sui oriũd°.Huic cõcordat illud Actu.Disputabat cũ Grecis(vz in Hie Acto.22
rusalem)Illi aũt quærebãt interficere eũ.Quod cũ cognouissent frẽs,deduxerunt eũ Cæ Acto.9
sareã,& dimiserũt Tharsum.⌊Erã aũt ignotus facie(hoc est aspectu) ecclesijs Iudeę⌋.i.
Iudeis cõuersis,eram tñ eis notus per famã,⌊quæ erãt in Chro⌋p fidẽ & charitatẽ cõiun
ctæ.⌊Tantũ aũt auditũ habebãt(.i.hoc audiẽdo ꝑceperũt de me)quoniam⌋ Paulũ iste
⌊q persequebat nos aliqñ(anteq̃ cõersus erat ad Chrm) nũc euãgelizat fidẽ quã aliqñ ex 1.Cor.1
pugnabat⌋.i.in cordib' Chrianorũ extinguere nitebat.⌊Et in me clarificabãt deum⌋.i. Ephe.1
de grã & beneficijs dei mihi cõcessis grãs dño retulerũt ex charitate fraterna, & deũ in
me famulo eius honorabant,laudando potentiam atq; clementiam eius, q me tam po-
tenter,misericorditerq; conuertit,& tantam gratiam contulit.

FINIS.

¶Elucidatio cap.II.f.Deinde post annos quatuordecim &c.

¶Articulus secundus.

D Einde⌋ Expleta ꝑdicatiõe in Syria atq; Cilicia ⌊post annos quatuordecim⌋
à Chri passiõe.In qbus includunt tres anni ꝑdicti à Pauli cõuersione, post qs Acto.15
prius venit Hierusalẽ.⌊ascendi(à terris humilioribus) iterũ Hierosolymam⌋
dum quæstio erat de legaliũ obseruatiõe,prout in Actibus plenius enumerat: Acto.15
⌊cum Barnaba(ex Iudæis cõuerso)assumpto & Tito⌋ ex gẽtilitate cõuerso,quaten' ho
rum testimonio cõprobarẽ falsam esse assertionẽ dicẽtiũ,me aliud Iudæis,aliud Græcis Acto.13
prædicare.⌊Ascẽdi aũt (nõ meo decreto, sed) scdm reuelationẽ⌋ Chri mihi ostẽsam,
⌊& cõtuli cũ illis(Hierosolymitis)euangeliũ quod ꝑdico in Gẽtibus⌋.i.de prædicatiõe, Acto.5
& doctrina euangelica quã annũtio Gentibus,habui tractatum cum illis , generaliter tñ
& qtasi supficialiter.⌊Seorsum aũt⌋.i.in priuato & separatim cõtuli particulariter & ꝓ-
funde ⌊cum his q videbant(veraciter)aliqd esse⌋.i.cæteris ꝓstãtiores ac doctiores. Per
quos intelligit Petrũ, Iacobũ,& Iohannẽ,sicut patebit post pauca. Ideo autem contuli,
⌊ne forte in uacuum(.i.infructuose,quãtũ ad auditores)currerem⌋prędicando euange Acto.18
lium dei,⌊aut cucurrissem⌋inaniter.Prædicatio nẽpe apli Pauli multis erat suspecta,qa
cũ Chro in carne cõuersat' nõ fuit,nec cũ cęteris aplis spm sctm recepit,nec inter aplos
fuerat diu cõuersatus.Ideo ꝓpter securos reddẽdos alios,necessariũ sibi fuit Hierosoly-
mã ire.& cũ apostolis loq,vt eorũ authoritate sua ꝑdicatio roboraret.Vñ qd ait: Ne for Acto.9
te &c.nõ sic est intelligẽdũ,q̃si apostol' aliq mõ ambigeret de suę ꝑdicatiõis veritate,sed
ad aliorũ æstimationẽ refert,qbus ꝑdicatio Pauli nõ profuisset,nisi cũ alijs cõtulisset apo
stolis. ¶Ostenso qd doctrina Pauli ab apostolis cõmẽdata sit,oñdit ꝙ facta eius lauda
ta sint.⌊Sed neq; Titus,q mecum erat(in Hierusalẽ)cum esset Gentilis⌋ex vtroq; parẽte
nam Græcus erat,⌊cõpulsus est(à veris apostolis)circũcidi⌋ q̃uis aliq ex Iudæis cõuersi,
præcipue pharisæi niterent ad hoc.Non em idonea erant motiua eorum.Cur ergo vos
Galatæ circũcisionẽ recipitis?⌊Sed propter subintroductos falsos frẽs⌋.i.ꝓpter q̃sdã si

mulata

mulatores Iudæos, hæreticos, vel oīno in Iudaiſmo induratos, q callide inducti fuerunt
1.Cor.11 ad noſtrā ſocietatē ſub ſpecie religionis à pſeudoapl'is⌊q(frēs) ſubmiſerunt⌋noſtrū con
uentum,⌊explorare(.i.obſeruare & experiri) libertatē noſtram⌋.i. exonerationē ab ob-
Roma.8 ſeruātijs cerimonialiū legis, ⌊quam habemus in Chro Ieſu⌋.i. virtute & merito Chri, q
Iohan.8 nos ab onere tanto abſoluit merito ſuæ digniſſimæ paſſiōis, in qua figuralia impleta ſunt
& finē ſumpſerunt. Introierunt ergo nō recta intentiōe, ſed ⌊vt nos in ſeruitutē⌋legis.i.
ad obſeruantias legales ⌊redigerent⌋ quod erat onus adeo graue, ꝙ neq; nos, neq; pſes
Acto.15 noſtri ferre potuimus. Propter hos ergo reſtitimus, ſecundū quod ſubdit: ⌊Quibus ne-
Eccl.40 q; ad horam⌋.i. nullo tpis ſpatio ⌊ceſſimus(hac vice in Hierl'm) ſubiectioni⌋.i. ad hoc,
vt nos ſuæ voluntati, aut legalium obſeruationi ſubijcerent, ⌊vt veritas euangelij⌋.i.
doctrina nouæ legis, quæ docet ceſſaſſe legalia, ⌊permaneat apud vos⌋.i. in cordibus ve
2.Timo.2. ſtris firma & fixa conſtat. Aduerſarijs nāq; veritatis & fidei reſiſtendum eſt rōnabiliter,
dum fides ſeu veritas periclitaretur, & talis reſiſtētia nō pertinet ad impatientiā, ſed iuſti
tiam. ⌊Ab his aūt(hoc ē, prę falſis fratribus iſtis) q videbant eſſe aliqd⌋.i. maiorē ſapiam
Matth.16. & authoritatē poſſidere, vc; veri Apli, Petrus, Iacobus & Iohannes, ⌊quales⌋.i. quàm il
Matth.4 literati, pauperes, abiecti, & modici, ⌊aliquando fuerint⌋ antequàm à Chro vocati erāt,
Matth.16 imo vſq; poſt eius reſurrectionē. Petrum nāq; & Iohannē piſcatores fuiſſe certiſſimum
eſt. Ideo ⌊nihil mea intereſt⌋.i. ad me nō pertinet de hoc magnam facere mentionem,
Acto.22 ne videar eos contēnere, aut meipſum iactare, q ante conuerſionē mei doctus & diues,
EPIST. potens & nobilis eram, vtpote natus ciuis Romanus. Ideo etiam ad me non pertinet il-
lud narrare, qa nec obeſt, nec prodeſt. Nam ⌊Deus perſonam hoīs non accipit⌋.i. pro-
Acto.10 pter hæc naturalia & accidentalia exteriora, non præfert vnum alteri, ſed propter dona
diuina & merita. Vnde nō obeſt illis qd tales fuerunt, nec ideo ſunt ſpernēdi. Hinc etiā
in Actibus Apoſtoloꝝ aſtruit Petrus: In veritate(inquiēs) comperi, quod non eſt pſona
rum acceptor deus. Nullum eīm ad ſe redeuntē contemnit vel abijcit. Veruntamē ideo
Paulus recitat iſta, vt Galatæ ſciant eum non eſſe ignarum legalium, ſed quantū ad hu-
manam pertinet inſtructionem, prædictis apoſtolis fuiſſe eruditiorem. Vnde con-
ſtat ꝙ ab eis edoctus non ſit, ¶ Deinceps demonſtrato quod nihil in ſua doctrina cor-
1.Cor.2 rexerunt, nunc manifeſtat quod nihil in ea ſuppleuerunt. ⌊Mihi autem q videbant eſſe
aliqd⌋.i. prædicti magni Apli, ⌊nihil contulerunt⌋ de ſapia. Nam qcqd ab illis audiui,
1.Cor.1 ante cognoui ex reuelatiōe diuina. ⌊Sed econtra⌋.i. cōtra opinionē aduerſarioꝝ meo-
rum, ⌊cum vidiſſent (apli iſti) quod creditum eſt mihi euangeliū præputij⌋.i. qd mihi à
Matth.16 Chro cōmiſſa eſſet pdicatio euāgelica gētibus incircūciſis proponēda, ⌊ſicut Petro⌋cre
ditum eſt euāgelium⌊circūciſiōis⌋.i. pdicatio Iudæis inferēda. Non qd euāgelia iſta ſint
diuerſa aut alia, ſed vnū euāgeliū diuerſe noīatur, propter diuerſitatē hoim q bus impē-
ditur. ⌊Qui eīm opatus eſt Petro in apoſtolatū circūciſiōis⌋.i. Chrus q Petro commiſit
officiū apoſtolatus ſui exercere in pplm Iudæoꝝ, eos docēdo & cōuertēdo ⌊opatus eſt
& mihi inter gētes⌋.i. gētiliū Aplm me cōſtituit, & efficaciā inter eos mihi largitus ē. Vñ
Acto.9 dñs: Vas(inquā) electiōis eſt mihi iſte, vt portet nomē meū corā gētibus. Et alibi ad Pau
lum: Veni, qa ad gētes lōge mittā te. Hæc quoq; nō ſunt intelligēda pciſe, ſed appropria-
Acto.10 te. Non eīm ſic dr Petrus Iudæis miſſus, quaſi nō ſit miſſus ad gētes, imo p eum primo cō-
Acto.13 uerſi ſunt Cornelius Cēturio, & q cum eo erāt gētiles. Nec ſic Paulus dr miſſus ad gētes
quaſi nō ſit miſſus ad Iudæos, ſed ſicut in Actibus legit, ipe & Barnabas longo tpe pdica
uerūt ſolis Iudæis. Sed ideo iſta dicunt, qa pręcipue erat Petro cōmiſſa cōuerſio ſynago
gæ. Paulo aūt gētilitatis cōuerſio. Iudæi qppe ſigna, Græci aūt ſapiam quærunt. Petrus
ergo q in ſignis præfulſit, ad Iudæos cōgrue miſſus ē. Paulus vero ſapia ſingularis miſſus
Iohan.21 eſt Græcis. Non tñ ſimplr præferēda videtur ſapia Pauli, ſapiæ archiapoſtoli. ⌊Et cum
1.Cor.1 cognouiſſent grām⌋.i. virtutē miraculoꝝ, & ſapiæ affluētiam, prædicationiſq; pſtantiā
1.Timo.2 atq; aptitudinē, ⌊quæ data eſt mihi, Iacobus⌋ Alphæi, frater dñi, ⌊& Cęphas⌋ hoc eſt
Ephe.3 Petrus, ⌊& Iohānes(euāgeliſta) q videbant⌋.i. certo ſciebant & cernebant ⌊columnæ
Iohan.1 eſſe⌋.i. ſua pfectiōe alioꝝ imbecillitatē ſuſtētare, eccleſiā ſtabilire, & oībus præfulgere,
Matth.17 ⌊dexteras dedert mihi & Barnabæ ſocietatis⌋.i. ad ſuā ſocietatē nos receperūt atq; in ſi-
Marci.1 gnum ſodalitatis, & aplicæ cōionis dexteras ſuas noſtris dexteris inſeruerunt, ⌊vt nos in
Acto.9 gentibus⌋ prędicaremus ⌊ipſi autē in circumciſionē(.i. inter Iudęos.) Tantum⌋.i. hoc
Acto.13 ſolum adiecerunt, ⌊vt paupeꝝ memores eſſemus⌋ q oīa ſua vendentes ptium poſuerūt
ante Aplos, & poſtea fame exorta in magna penuria fuerunt. Vnde apli rogauerūt Pau
Acto.4 lum & Barnabā vt gētes cōuerſas hortarent ad ſuccurrēdum iſtis paupibus. ⌊Quod etiā
Acto.11 ſolicitus fui hoc ipm facere⌋.i. hāc cōmiſſionē effectui commēdare, inducēdo gētiles ad
FINIS. mittēdū eleemoſynas his egenis. Patet nāq; in diuerſis eplis, q ſolicitus fuerit Paul' pro
collectis ¶ Sed circa pdicta quęri pt: Cū Iacobus fuerit primus fideliū Iudæoꝝ eps, cur
non potius ipe q Petrus dicitur ordinatus Iudæoꝝ Apoſtolus? Et reſpondēdum, ꝙ licet
primu-

primitiuam ecclesiam rexit in Hierusalem, non tñ sic perambulauit Iudæam euãgelizan
A do, vt Petrus. ⌊Cum autem venisset Cæphas (.i. Petrus) Antiochiam⌋ vrbẽ gẽtilium,
⌊in faciem (.i. manifeste) ei restiti⌋ qa in veritatis euangelicæ defensione par ei fui, ⌊qa Actorũ. 11
reprehensibilis erat⌋ incaute agẽdo ⌊Prius enĩ quàm venirent qdam⌋ ex Iudæis cõuer
si, missi ⌊à Iacobo (Antiochiã) cum gẽtibus⌋ conuersis ⌊edebat⌋ non discernẽs inter ci- Actorũ. 10
bos. ⌊Cum aũt venissent⌋ pdicti frẽs à Iacobo æmulatores legis, q Chrm & legẽ æquo
iure venerabant, ⌊subtrahebat & segregabat se (Petrus à cibo & cõsortio gẽtiũ) timẽs⌋
offendere aut scandalizare ⌊eos, q ex circũcisiõe erãt⌋ .i. ex populo Iudæorũ, nisi se hoc 1. Corin. 8
modo subtraxisset & fratribus à Iacobo missis adiunxisset gẽtibus derelictis. ⌊Et simula- Romanõ. 14
tioni eius⌋ vel Petri, qua se simulauit seruare legalia, tanq̃ necessaria ad salutẽ, cum tñ ita
non seruaret ea. Simulauit enĩ se idem sentire cum fratribus à Iacobo missis, q etiã errauc Acto. 15
runt, putãtes legalia de necessitate seruanda, sed Petrus cõformauit se eis, vt eos paula- Acto. 10
tim corrigeret, ⌊cõsenserunt Iudæi cæteri⌋ cõuersi ad Chrm Antiochiæ demorãtes, vi
tando cibos & comestionẽ gẽtilium, ⌊ita vt Barnabas⌋ q mecum erat ordinatus gentiũ Acto. 13
Apl's, ⌊duceretur ab eis⌋ hoc ẽ, à Petro, & Iudæis Antiochenis, ⌊in illam simulationẽ⌋
cuius exemplum vidit in Petro. Nam licet Antiocheni isti, & Barnabas tanq̃ viri pfecti
bene sentirẽt de legaliũ cessatiõe, eadẽ tñ intẽtione se gẽtibus subtraxerunt, & fratribus à
Iacobo veniẽtibus cõformauerunt, qua & Petrus. Hæc aũt indiscreta simulatio Gentes
scandalizauit, iudaizareq; fecit, qm Gentes his visis arbitrabant legalia necessario seruã-
da. Ideo subdit: ⌊Sed cum vidissem⌋ Ego Paulus ⌊quod nõ recte ambularent⌋ hoc est, Actorũ. 15
nõ iuste nec vere cõuersarent. ⌊ad veritatẽ euangelii⌋ .i. scdm euangelicæ veritatis teno
rem. Nam propter scandalum euitandum omiserunt veritatem doctrinæ nouæ legis, se
B cundum quam legalia cessarunt post Chri passionem, quãtum ad obligationẽ & meritũ,
⌊dixi Cephæ⌋ tanq̃ principali ⌊coram oĩbus⌋ qm manifeste fecit id pro quo corripi
meruit, & vt eius correptione cæteri sanarent, gentes quoq; veritatẽ cognoscerẽt. ⌊Si⌋
pro qa ⌊tu (Petre) cum Iudæus sis⌋ natione ⌊gentiliter, & nõ Iudaice⌋ .i. secundũ ritũ,
& vsum gentium cõuersaris, non Iudæorum ⌊viuis⌋ non discernendo cibos, nec vitan-
do gẽtiles cõiter, quàm hac vice aliter agas, ⌊quomodo (.i. qua rõne) gentes⌋ conuersas
⌊cogis iudaizare?⌋ .i. legales cerimonias obseruare? Cogis (inquam) tuæ cõuersationis
exemplo, q̃uis non cogas doctrinæ imperio. ¶Dicit S. Hieronymus: Hunc locum no-
bis obiecit Porphyrius, arguẽs Petrũ de vitioso errore, & Paulũ de procaci increpatiõe
imo nos oẽs deuicti dogmatis mẽdacio, dum inter se principes ecclesiæ discordant.
Vnde ad satisfaciendum Porphyrio, & ad excusandum Petrum à culpa Paulum quoq; Luc. 14
à psumptiõe Hieronymus dixit, q Petrus nõ vere neq; ex aĩo post Chri passionẽ obser-
uauit legalia, sed solum quadam pia simulatiõe ac dispensatiõe ad vitandum scandalum Iosue. 8
Iudæorũ. Sicq; in prædicta subtractiõe & iudaizatiõe Petri erat simulatio in facto & ap-
parentia. Et idem dicit Hieronymus de aliis Apl's, q post dñicam passionem legalia ob-
seruasse leguntur. Asserit nãq; B. Hieronymus, q legalia statim post Chri passionem oĩ
bus erant mortifera, qbus gr̃a noui testamenti fuerat publicata, si ea veraciter obserua-
C rent, ad quod multas authoritates & rõnes adducit. ¶Insuper dicit Hieronymus, quod
Paulus non vere, sed dispensatoria simulatiõe reprehẽdit Petrum, qa nec Petrus vere re
prehẽsibilis fuit (vt dicit) ita q Paulus & Petrus cõtradixerant sibi, vt Petrus se hoc mo- Ephe. 2
do à gẽtibus subtraheret, & Iudeis misceret, atq; ob id Paulus eum argueret, vt videntes Acto. 2
tantum apostolum reprehẽdi, cognoscerẽt non esse obseruãda legalia, nec ea seruarent.
¶Porro huic positioni Hieronymi, Augustinus cõtradicit, psertim in tribs. Primo igit
ait, q Petrus & alii apl'i post Chri passionẽ interdũ ex certa causa veraciter seruauerunt
legalia, vt patet in actibus apl'orũ. Vñ simulatio Petri (de q̃ nũc factus ẽ sermo) nõ est intel Acto. 10.
ligẽda quantũ ad opus exterius, seu exteriorẽ experiẽtiã, sed quãtũ ad cordis intentionẽ
qm simulauit se cõsentire Iudæis, vt expositũ est. Scdo dicit Augustinus: quòd legalia an
te Chri passionẽ viua, atq; salubria erant, post promulgationem vero euangelicæ legis 1. Corin. 9.
fuerunt mortua atq; mortifera obseruantibus ea. Sed tempore intermedio mortua erãt,
ita quod nullum obligabant, nec aliqd profuerunt, nõ aũt mortifera Iudæis cõuersis, qa
sine pctõ poterãt obseruare ad tps, ex rõnabili causa, ita tñ vt spem in eis nõ figerẽt, qua- Acto. 8
si alicuius essent virtutis, vel sine eorũ obseruatiõe nõ sufficeret gr̃a Chri ad veritatẽ salu-
tis, sed à gẽtibus cõuersis nullo mõ erãt seruãda. Lex qppe (vt ait Augustinus) nõ erat à
Iudæis subito abiiciẽda, sicut à gẽtibus idololatria, ne videret nõ fuisse diuina. Eratq; ma
ter synagoga cũ honore ad tumulũ deducẽda, nõ subito obruẽda. ¶Postremo phibet Au
gustinus Petrũ à Paulo veraciter rephẽsum, ita q Petrus venialr peccauit, indiscrete ser
uãdo legalia corã gẽtib' in scãdalũ earũdẽ cogẽs eas iudaizare. Qđ pbat Aug. p hoc qđ
Apl'i nõ debuerũt omittere veritatẽ doctriæ, pter vitãdũ scãdalũ Iudeorũ. Itẽ, qm non
est verisile, q Paul' in epl'a ad Galatas aliqd simulatorie scriberet. Rursus, si Petr' vere re-
prehen-

prehensibilis non fuit. Paulus nec vere, nec iuste scripsit, quod in faciem resistit ei, qa re- D
prehensibilis erat, & quod nõ recte ambulauit ad veritatẽ Euãgelij: Si em̃ in diuinis scri
pturis inueniat vnum mẽdaciũ, tota veritas eius nutabit. Hinc ergo ecclesia magis cõsen
tit in hac parte dictis Augustini, q̃ sancti Hieronymi. Ad blasphemias quoq; Porphyrij,
facile est rñdere, vc; q͂ no derogat euãgelicæ legis veritati, quod eius ministri quãdoq;
venialr̃ peccauerint, aut in aliquo modico (quod fidẽ directe nõ eespicit) errauerunt, qa
in his quæ fidem cõcernunt, summa cõcordia est. Increpatio etiã Pauli procax non fuit,
sed ex iusta libertate processit, quã & Petrus humilr̃ ptulit, vt discant plati non indignari
dum à subditis seu inferioribus iuste corripiuntur. Veruntamen B. Hieronymus super
Esaiam quodã loco positionẽ suã multum seriose, instãter, & fortiter stabilire conatur.
De hac vero materia in glossa plenius continetur. ¶Deinde oñdit Aplus, q͂ post Chri
aduẽtum, & euangelij pdicationẽ, carnales obseruãtiæ legis cessauerint, eo q͂ iustificatio
sit ex fide, nõ autẽ ex lege. ⌊Nos (apli) natura⌋ .i. naturali origine ⌊Iudæi⌋ sumus ex se-
mine patriarcharum peodeuntes, ⌊& nõ ex gẽtibus⌋ sumus .i. de numero & sorte gentiliũ
1.Cor. 1 ⌊peccatores (Idololatræ vt illæ, q̃uis nõ simus ab om̃i pctõ immunes. Alibi tñ dicit apls:
Venit Iesus pctõres saluos facere, quorum ego primus sum, sed nunc dicit: Non ex gẽtibus
Ephe. 2 pctõres, qñ vitia gentilitatis nõ cõtraxerunt. ⌊Sciẽtes aũt⌋ ex reuelatiõe diuina, & scri-
Roman. 3. pturarum notitia, ⌊quod nõ iustificat homo⌋ Iudæus aut qcũq; alius corã deo, ⌊ex operi
bus legis⌋ dũtaxat .i. p sola opa legis, psertim ceremonialia, imo nec p opa legis moralia
Hebr. 2 sine fide, charitate, & gra Chri. Ideo subditur: ⌊nisi p fidẽ Chri Iesu⌋ fides em̃ est prima
virtus, sine q̃ impossibile ẽ deo placere, nec sine ea vnq̃ aliqs saluatus est. Sicut em̃ nos sal- E
uamur p fidẽ qua credim⁹ Chrm venisse, sic veteres saluabant per fidẽ Chri vẽturi, imo
illorum, & nostrum vna est fides, q̃uis sit modo magis expressa. Tres qppe virtutes theolo-
gicæ ad salutẽ reqrunt, & in oĩbus electis fuerunt, sicut & gra gratum faciẽs. Hinc ergo:
⌊Et nos (apli oẽsq; Chriani) in Chro credimus⌋ .i. de Chro fidẽ ei placentẽ atq; forma-
Hebr. 7 tam habemus, ⌊vt iustificemur ex fide, & nõ ex operibus legis⌋ fide seclusa. Opera autẽ
legis propriæ appellantur carnales obseruantiæ, sed sacta cerimonialia, qa cum lege cõ
stituta terminata sunt. ⌊Propter quod (seqtur quod) ex opibus legis⌋ scdm se sumptis,
⌊nõ iustificat oĩs caro⌋ .i. nullus homo. Ponit em̃ partẽ pro toto, carnẽ .s. pro homine.
⌊Quod si (nosipsi) quærentes⌋ .i. cupiẽtes ⌊iustificari in Chro⌋ hoc est, in fide & merito
Chri, ⌊inuẽti sumus & ipsi pctõres⌋ .i. eo ipso q̃d quærimus in Chro iustitiã adipisci, pro
bati & declarati sumus esse pctõres. Aliter em̃ nõ quæreremus in alio iustificari eis ⌊nunqd
Chrus peccati minister est?⌋ .i. nunqd Chrus q iussit nos lege relicta ad se cõsurgere, est
Matth. 5 peccati cã, seu ministrator? q̃d vtiq; sequeret, si lex sine fide & gratia Christi posset saluare
⌊Absit⌋ vt Christus dicatur peccati minister hoc iubẽdo, qa nec ego peccaui legẽ dese-
Roma. 8 rẽdo. ⌊Si em̃ quę destruxi hæc iterum reædifico⌋ .i. sic opa legis q̃ omisi ac reprobaui, rur-
sus assumo & approbo, ⌊præuaricatorẽ me cõstituo⌋ .i. deũ offendo, hoc faciẽdo. ⌊Ego
Philip. 3 em̃ per legẽ⌋ euãgelicam ⌊legi (Mosaicæ) mortuus sum⌋ .i. ab eius obseruãtia liberatus
ac mortificatus. ⌊vt deo viuam⌋ vita gratię in pñti, & vita gloriæ in futuro, custodiẽs le
gẽ Christi in oĩbus sine querela. Lex etem̃ Christi virtute sacramẽtorum suorum grãm con-
fert, sicq; iustificat, nõ aũt lex Moysi. Ea vero q̃ hic dicunt de insufficiẽtia legis scriptę, & F
Romañ. 6 efficacia legis nouę in epla ad Romanos plenius subtiliusq; conscripta atq; tractata sunt.
⌊Christo cõfixus sum cruci⌋ .i. clauis amoris, & pię cõpassiõis, ac cruciformis imitatiõis,
silr̃ cũ Chro cõfixus sum cruci seu proprię mortificatiõis labori, seqndo vestigia eius, pro-
Luc. 9 ut ipse ait: Qui vult venire post me, abneget semetipsm, & tollat crucẽ suã q̃tidie. & sequa
tur me. Vñ alibi Aplus: Qui em̃ sunt Christi, carnẽ suã crucifixerũt cũ vitijs & cõcupiscẽ
Gala. 5 tijs. Qui aũt Christo crucifixo seipsm cõformat, cruci eius affigit, & ardor peccati virtute
dñicæ crucis in ipso extinguit, habetq; carnes diuino timore cõfixas, ne mẽbra sua ad vi-
tia solita extendant. ⌊Viuo aũt iam nõ ego⌋ .i. postq̃ Christo cõfixus sum cruci, viuo, &
nõ viuo. Viuo em̃ nõ solũ vita naturæ, sed gratię, nõ vita humana, sed diuina, nõ vita car
nali, mundana, & cõsueta, sed spũali, cœliformi, ac noua. Ideo subdit: ⌊viuit vero in me
Psal. 118 Chrus⌋ .i. nõ scdm meipsm viuo seu ago, sed scdm Chri ispirationẽ, volũtatẽ, atq; doctri
Ephe. 2 nã. Chrs ergo viuit in me .i. regnat in aĩa mea & possidet me facitq; me in se viuere. Viue
re autẽ est actũ vitalẽ habere. Amor vero transponit & mutat amantẽ in amatũ. Dum er
go hõ in Christi amore succendit, crescit & pficit, moritur in semetipso, qa nõ agit secun
dũ propriã voluntatẽ, secundũ naturalẽ inclinationẽ, secundũ priuatũ amorẽ, sed secun-
dum diuinæ charitatis instinctũ, & Christi iussionẽ atq; cõsiliũ. ⌊Quod aũt nunc viuo⌋
Abacuc. 3 .i. bene & meritorie ago ⌊in carne (hac fragili) in fide viuo filij dei⌋ .i. p virtutẽ fidei Chri
Eccl. 21 ago, nõ propria ptãte, aut legis subsidio. Iustus em̃ ex fide viuit, q vero incredulus est, in-
Iohã. 15 fideliter agit, ⌊qui dilexit me⌋ sicuti ipse protestat: Sicut dilexit me pater, & ego dilexi
Hiere. 31 vos. Rursusq; per pphetã: In charitate perpetua dilexi te ⌊& tradidit semetipsm p me⌋
prout

A prout dicit: Ego sum pastor bonus, & animā meā pono pro ouibus meis. Hinc ꝓpheta: Iohan.10
Tradidit (inqt) in mortem animā suā. Ecce q̃ affectuosissima, prorsusq́ꝫ dulcissima verba, Esaiæ.53
q̊d em̃ generaliter pro oĩbus factū est, Apl̃us ꝓpter ardētissimā ad Christū dilectionē, q̃si
pro se solo, vel singulariter factū æstimat. Nā vt ait Chrysostomus: Hic ē affectus serui fi-
delis, vt q̊d pro oĩbus cōmuniter fecit & pertulit Chr̃s, quasi pro se tantū putet illū fecisse
& pertulisse. Et vtiqꝫ merito hoc æstimare debemus, qm̃ tanta est Chr̃i misericordia, bo-
nitas, & dilectio ad vnūquēqꝫ nostrū, vt mallet pro quolibet sigillatim ac singulariter oĩa
facere & sustinere, q̃ pro oĩbus simul fecit & passus est, q̃ aliquē perire, quantū est ex par-
te ipsius. ⌊Nō abiicio grām dei⌋ .i. charitatē & bñficia diuina mihi ꝑ Christū collata, non
sperno nec desero, legi finaliter inhærēdo. ⌊Si em̃ per legē iustitia⌋ .i. si virtute & actibus
legis homo iustificat, remissionē peccati, & grãe infusione adipiscēdo, vt Iudæi cōfidunt, Ephe.2
⌊ergo Christus gratis⌋ .i. sine causa necessaria, & quasi superflue ⌊mortuus est,⌋ cū non
sit mortuus secundū scripturas, nisi propter hominis iustificationē, iuxta illud propheti Threno.4
cum: Spūs oris nostri Christus dominus, captus est in peccatis nostris.

¶Declaratio Cap. III. O insensati Galatæ. Arti. III.

OStensa cessatione lgalīū ex perfectione euāgelicæ legis, nunc idē ostenditur ex
imperfectione legis Mosaicæ. ⌊O insensati⌋ .i. stulti, insipientesq́ꝫ ⌊Galatæ.⌋ Matth.5
Nō incurrit apl̃us sententiā saluatoris dicētis: Qui dixerit fratri suo, fatue, reus
erit gehēnæ ignis, quia non ex cōtemptu aut malignitate, sed zelo æquitatis, &
animo corrigēdi insensatos eos appellat. Sic em̃ & Chr̃s dixit discipulis: O stulti & tardi
B corde ad credendū, ⌊qs vos fascinauit⌋ .i. more magoꝝ ludificauit atqꝫ decepit vel mo- Lucæ.24
re inficientiū oculos falsitatis veneno immutauit & intoxicauit, ⌊nō obedire veritati?⌋
.i. veræ p̃dicationi & iustis p̃ceptis euāgelicæ disciplinæ, per quā legalia excludunt? ⌊An
te quoꝝ oculos⌋ .i. in quoꝝ notitia euidēti, ⌊Chr̃s Iesus proscriptus est⌋ .i. ad mortem
dānatus, vel aperte descriptus. Hoc em̃ vobis certissime cōstat, ꝙ Chr̃us propter nostrā
salutē adiudicatus est morti, ipseq́ꝫ Chr̃s vobis clare notificatus, ⌊& in vobis (est) crucifi-
xus⌋ .i. crucifixio eius cordibus vr̃is innotuit. Vel, in vobis crucifixus .i. vestri amore mor
tē crucis sustinuit. Vel, in vobis crucifixus .i. vestra infidelitate & culpa rursus quodāmo-
do crucifixus videt, qa sic peccatis in eū, vti q eū crucifixerūt. Vñ & alibi de qbusdā asseri-
tur: Rursus crucifigētes sibimetipsis filiū dei, & ostētui habētes. ¶Sciendū, ꝙ fascinatio di Hebr.6
uersis modis accipit, videlicet pro magica ludificatiōe, pro inuidia, pro immutatiōe alte
rius, quā Auicenna dixit fieri posse sola imaginatiōe vnius in aliū. Quod Egidius de Ro-
ma in libro cōtra errores philosophoꝝ satis redarguit. Fit tñ interdū ꝑ quādā materialē
effluxionē humoꝝ nocētiū, aerem inficientiū, sicut q̊rundā vrētes infectiq́ꝫ oculi teneros
lædūt pueros, in tantū vt escā euomāt atqꝫ fastidiāt. Propter q̊d pueri tales fascinari dicū-
tur. Pro inuidētia q̊qꝫ sumi videt, cū in libro Sapiæ dicit: Fascinatio malignitatis obscurat Sapiæ.4.
bona. Inuidus nāqꝫ nō solū sibiipsi, sed etiā his nocet, in qbus aliqua bona esse incipiunt.
⌊Hoc solū⌋ primo & p̃cipue ⌊volo à vobis discere⌋ .i. ꝑ modū discētis audire. ⌊Loquit
aūt apl̃us ironice, & quærit hoc nō ꝑ modū dubitātis, sed admirātis, vel potius ex obliquo
apertissimū errorē ostēdētis. ⌊Ex operib⁹ legis⌋ .i. virtute & merito obseruātiaꝝ legaliū Acto.10
C ⌊spm̃ (sanctū) recepistis⌋ in signo visibili, sicut frequēter fiebat in primitiua ecclesia, qñ ba Acto.2.8
ptizabant fideles, & manus apl̃oꝝ eis imponebant. Vel si Galatę nō receperūt spm̃ sanctū
in signo tali externo, tñ tā copiosam grām perceperūt, vt certissime pateret eos recepisse
spm̃ sanctū, ⌊an ex auditu fidei?⌋ .i. ex fide, q̃ per auditū acquirit dispositiue, à deo aūt ef
ficiēter. Et qm̃ certū est, ꝙ nō receperūt spm̃ ex operibus legis, qa gētiles erāt, legē nō ha Roma.2.3
bētes, nec obseruātes, sed ex fide. Nā cū ad apostoli p̃dicationē crederēt, & baptizarētur,
descēdit in eos spūs sanctus, idcirco in obseruatiōe legaliū nō cōsistit salus ipsoꝝ, aut alio-
rū gētiliū. ⌊Sic stulti estis⌋ .i. diuinoꝝ cognitiōe priuati, ⌊vt cū spū⌋ scō operāte in vo-
bis, ⌊cœperitis spūaliter viuere. Vel, spū .i. à spūali feruore, & interna deuotiōe, ⌊nūc car
ne cōsummemini⌋ .i. in carnalibus obseruātiis legis, & exteriorib⁹ exercitiis perfectionē
q̃ratis, imo carnales & frigidi efficiamini. Hoc mō multi à spū ordiunt, & carnalr termi-
nāt, procedētes ordine retrogrado. Cōueniēs etem̃ ordo est, à carnalib⁹ ad spūalia scan-
dere, nō à spūalibus ad carnalia cadere, sicut iis accidit. ⌊Tāta passi estis⌋ .i. tā vehemēter
decepti, fascinatiq́ꝫ estis à falsis. ⌊sine cā⌋ .i. irrationabilr, ⌊si tñ sine causa,⌋ qa fortassis ꝓ
pter pctā vestra meruistis sic ludificari. Vel deus propter aliqd melius illud ꝑmisit. Vel
sic, Tāta passi estis .i. multa iā aduersa passi estis pro Chr̃o sine causa .i. sine fructu & p̃mio
Nā legalia obseruādo, & fallacib⁹ credēdo peccastis mortalr, & oē meritū ꝑdidistis, si tñ
sine causa .i. nō absolute dico vos illa sine causa ꝑpessos, qm̃ pœnitere potestis, sicq́ꝫ reui
uiscēt opa meritoria, q̃ ante viua fuerunt. ⌊Qui ergo tribuit vobis spm̃⌋ sanctū, videlicet
deus pater, ⌊& operat virtutes⌋ .i. opa virtuosa seu signa ⌊in vobis⌋ Omnia em̃ opa nr̃a Esaiæ.26
operatus est in nobis, ⌊ex operibus legis⌋ hoc facit in vobis, ⌊an ex auditu fidei?⌋ Pater

O autem

aũt ꝙ nõ ex operibus legis(q̃ nunq̃ perpetraſtis)deus hoc faciat,ſed ex auditu fidei,ſecũ- D
dũ ſenſum inductũ. Et ad hoc allegat ſcripturã,& exemplũ Abrahæ patriarchæ. ⌊Sicut
Gene.15 Abrahã credidit deo⌋Sicuti Geneſeos teſtat̃ hiſtoria: Credidit eñ in ſpem & cõtra ſpem
Roma.4 ⌊& reputatũ eſt ei⌋ſecundũ diuinæ pietatis acceptationẽ ⌊ad iuſtitiã⌋.i. actu fidei ſuę iu
ſtificatus eſt. ⌊Cognoſcite ergo,q̃a qui ex fide ſunt⌋.i. per fidẽ agũt, & vere fideles cõſi-
Roman.1 ſtunt, ⌊hi ſunt⌋ſpũales ⌊filij Abrahæ,⌋imitãdo fidẽ ac deuotionẽ ipſius. ⌊Prouidẽs ãt⌋
Gene.22 .i. prudẽter p̃nuntiãs ⌊ſcriptura⌋ſeu deus in ſcripturis, ⌊q̃a ex fide⌋ ſine cerimonialibus
Roma.4 legis ⌊iuſtificat gẽtes⌋cõuerſas, ⌊deus p̃nuntiauit Abrahæ, q̃a bñdicent̃ in te⌋.i. in fidei
Gene.22 tuæ imitatiõe ſeu Chr̃o ex te naſcituro, ⌊oẽs gẽtes⌋.i. aliq̃ui de omni gñe hoĩm. ⌊Igitur
Iacobi.1 qui ex fide ſunt⌋.i. qui p fidẽ in deo eſſe meritoriũ habẽt, ⌊benedicent̃⌋.i. diuinæ gr̃æ
collationẽ recipient ⌊cũ fideli Abrahã⌋.i. ſicut benedictus eſt Abrahã merito fidei ſuæ.
Quãuis & illud meritũ fuerit dei donũ, cuius eſt omne bonũ. ¶Quod aũt ex operibus ce
rimonialibus legis nemo iuſtificetur, oſtẽditur. ⌊Quicũq; eñ ex operibus legis ſunt⌋.i.
virtute legaliũ ſe poſſe ſaluari cõfidũt, ⌊ſub maledicto ſunt⌋.i. tranſgreſſiõis periculo ſub
iacent, quã euadere nequeunt, qm̃ Chriſti grãm nõ requirũt. ⌊Scriptum eſt eñ: Maledi-
ctus omnis⌋vel ſimpliciter corã deo, Vel reprehenſione aliqua dignus eſt, ⌊qui nõ per-
mãſerit⌋per obedientiã, ⌊in oĩbus⌋mãdatis, ⌊quæ ſcripta ſunt in libro legis⌋ Moſi.i. in
Deuter.27 Deuteronomio, vbi reſumũtur ſub cõpendio p̃cepta diuina, in alijs Moſi libris p̃ſcripta,
⌊vt faciat ea⌋.i. opere impleat, quo ad p̃cepta affirmatiua. Hoc aũt ſine fide & gr̃a Chr̃i
nõ potuit adimpleri, ideo lex mortẽ atq; damnationẽ ex occaſione operabat̃. Iuſſit eñ,
& tñ grãm obediendi nõ cõtulit. ⌊Quoniã aũt in lege⌋ſcripta.i. virtute & cęrimonijs le- E
Roma.4 gis, ſecluſa fide & gratia Chriſti, videlicet per ſolã legẽ, & actus eius exteriores ⌊nemo
iuſtificabitur apud deũ⌋ qui cordis inſpector eſt infallibilis, ⌊manifeſtũ eſt⌋ authoritate
Abacuc.2. Abacuc prophetæ, qui ait. ⌊Quia iuſtus ex fide viuit.⌋ Sic eñ ſcriptura dicit: Ecce qui in
Romañ.1 credulus eſt, nõ erit recta anima eius in ſemetipſo. Iuſtus aũt in ſua fide viuet. Chrũs q̃q;
Hebræ.10 ſimilia his loquitur ſæpe, vt eſt illud. Qui credit in me, habet vitã æternã. Et: Fides tua te
Abacuc.2 ſaluũ fecit &c. ⌊Lex aũt,⌋quantũ ad cęrimonialia, de q̃bus iam agitur hic, ⌊nõ eſt ex fi-
Iohan.6 de⌋.i. nõ principaliter innititur fidei, quũ non ſit de incõprehenſibilibus, quorũ eſt fides,
Lucæ.7 ⌊ſed qui fecerit ea⌋.i. cęrimonialia iuſſa impleuerit, ⌊viuet in illis⌋.i. corporalis mortis
Hebræ.10 pœnas euadet, ſed vitã gratiæ nõ cõſequetur, niſi opera illa operata ex interna charitate
& fide ducãt originẽ. Inſuper manifeſtat apoſtolus, ꝙ à Chriſto deriuetur ad nos iuſtifi-
catio & benedictio. ⌊Chriſtus nos redemit⌋.i. merito ſuæ digniſſimæ paſſionis abſoluit
⌊de maledicto legis⌋.i. de iugo, dãnatione & pœna, quã lex tranſgreſſoribus infligebat.
Abſoluit eñ nos(.i. Iudæos)ab obligatiõe ſeu debito ſeruãdi legẽ, & p cõſequẽs à maledi
cto ſequẽti, ⌊factus pro nobis maledictũ⌋.i. pro noſtra ſalute maledictionẽ hoĩm paſſus.
Quia & culpã ei aſcripſerũt & pœnã tanq̃ impio inflixerunt, quod totũ ipſe propter nos
Pſalm̃.68 pati dignatus eſt, ſicut per Pſalmiſtã teſtatur: Quæ nõ rapui, tunc exoluebam. Et: Tu ſcis
Ibidem. improperium meum, & confuſionẽ meam. Hinc quoq; Eſaias dixit: Cũ ſceleratis repu-
Eſaiæ.53 tatus eſt. ⌊Quia ſcriptũ eſt: Maledictus⌋maledictiõe culpæ, & merito reprobatus ⌊om-
Deut.21. nis⌋homo ⌊qui pendet in ligno⌋pro ſuis ſceleribus. Sed hoc in Chriſto locũ nõ habet. F
Q̃uo ergo ap̃ſus applicat authoritatẽ iſtã ad Chriſtũ niſi q̃tũ ad hoc, ꝙ Chr̃s cũ cæteris
maledictis & impijs crucifixis reputatus eſt à reprobis, imo & aſſimulatus p pœnas: Pro-
Pſal.87. pter q̃d ait p prophetã: Aeſtimatus ſum cũ deſcendẽtib⁹ in lacũ. Itẽ: Ego aũt ſum vermis
Pſal. 21. & nõ homo, opprobriũ hominũ, & abiectio plebis. Itaq; Chr̃s nos Iudæos redemit de
maledicto legis, ⌊vt in gẽtibus,⌋q̃ nõ erãt ſub legis maledicto, ⌊benedictio Abrahæ fie
1.Timo.2. ret⌋.i. gratia Abrahæ promiſſa diffunderetur, ⌊in Chriſto Ieſu,⌋ id eſt, virtute & me-
Roma.5 rito Chr̃i, ſeu p Chriſtũ, tanq̃ per mediatorẽ, ⌊vt pollicitationẽ ſpũs⌋.i. æternã felicitatẽ
2.Cor.5 à ſpũ ſancto(q̃ nobis datus eſt in pignus & arrã futuræ beatitudinis)repromiſſam, ⌊acci-
Ephe.1 piamus⌋ poſt p̃ſentis peregrinatiõis auxiliũ ⌊p fidẽ,⌋nõ p opera legis, q̃bus lex ab euan-
gelio diſtinguit̃, puta p cerimonialia ſeu iudicialia, de operibus aũt moralibus non eſt ſer-
mo. ¶Præterea probat ap̃ſus per humanæ cõſuetudinis obſeruantiã, quod iuſtitia & bea
titudo, & ſpũs ſanctus debetur p fidẽ, nõ per opera legis. ⌊Fratres, ſecundũ hominẽ di-
co⌋.i. per humanã cõſuetudinẽ probo q̃d dixi. ⌊Tamen hominis teſtamẽtũ cõfirmatũ
nemo ſpernit⌋.i. q̃uis in rebus humanis ſit magna inſtabilitas, tñ hominis cuiuſcũq; teſta
mentũ.i. ordinationẽ de ſucceſſione hæreditatis cõfirmatũ teſtibus, ſignis, ſeu morte te-
Hebrę.9 ſtatoris. Teſtamentũ eñ in mortuis confirmatũ, imo & immobilitatũ eſt, nemo ſpernit,
tanq̃ inualidũ, ⌊aut ſuperordinat⌋.i. aliquid ei adiungit aut de rebus alio modo diſponit
ſi tñ ſit homo rationabiliter agẽs, fueritq; teſtamẽtũ rite peractũ. Multo igit̃ fortius diui
Roma.4 næ diſpoſitiões ſeu promiſſiones firmæ erũt & inuariabiles, de q̃bus ſubiungitur. ⌊Abra-
hæ dictæ⌋.i. diuinitus factæ ⌊ſunt promiſſiones⌋ diuerſæ, vel vna frequẽter, vt patet in
Gene.15 diuerſis cap. libri Geneſeos. Facta eſt eñ ei promiſſio de poſſeſſione terræ ſanctæ, p quã
myſticæ

A mysticæ designat̃ possessio terræ viuentiũ,seu patriæ beatoꝝ.De innumerabili ꝗꝗ multi-
plicatione seminis sui,p̃sertim spũalis.i.fideliũ qui ꝑ fidẽ eius filij sunt.Et ꝙ in semine suo Geñ.22
benedicerent̃ oẽs gentes,⌊& semini eius⌋.i.Chr̃o filio Abrahæ secũdũ naturã assumptã, Gene.17
factæ sunt promissiões,nõ ꝙ ad deũ fiebãt,sed qm̃ pertinebãt ad eũ,tanq̃ implẽdæ ꝑ ipm̃.
Per Christũ nãqꝫ data est bñdictio oĩbus gẽtibus,q̃ erat principalis promissio Abrahę fa
cta.Ideo subdit̃.⌊Nõ dicit⌋ scriptura Genesis,⌊in seminibus,q̃si in multis⌋.i.promissio-
nẽ factã semini Abrahæ,scriptura nõ exprimit plural̃r,dicẽdo ad Abrahã:In seminibus
tuis bñdicent̃ oẽs gẽtes,q̃d faceret si de pluribus loqueret̃,⌊sed quasi in vno⌋.i.singula-
riter nominat semẽ istud,dicẽdo,⌊& semini tuo,q est Chr̃s⌋.i.in Chr̃o ex te nato bñdi-
cent̃ oẽs gẽtes.Sic em̃ ad Abrahã dictũ est:In semine tuo bñdicent̃ oẽs gẽtes.⌊Hoc autẽ Gene.22
dico⌋q̃d subdit̃.s.⌊testamẽtũ cõfirmatũ à deo⌋.i.promissionẽ ad Abrahã factã,ꝑ Chr̃m
implendã,videlicet de omniũ gentiũ bñdictione in Christo,⌊q̃ post quadringẽtos & tri
ginta annos facta est lex⌋.i.lex scripta,q̃ facta est.i.Mosi data in monte Sinai post qua- Exodi.19
dringẽtos & triginta annos à tp̃e promissionis,q̃ primo facta est Abrahæ veniẽti de ter 20.34.
ra Chaldæoꝝ,⌊nõ irritũ facit⌋.i.promissionẽ p̃dictã diuino iuramẽto formatã nõ falsi- Gene.12
ficat,⌊ad euacuandã promissionẽ⌋hãc suo effectu,videlicet impediẽdo impletionẽ ipsi- Acto.7
us,q̃d tñ faceret,si ꝑ legẽ daretur bñdictio illa,q̃ est hæreditas sempiterna.Hæc em̃ pro-
missio Abrahæ facta,& ꝑ semẽ eius(.i.Christũ)implẽda,diu p̃cessit legislationẽ.Si ergo
bonũ per eã promissum(puta bñdictio hæc)daret̃ per legẽ,Primo sequeret̃,ꝙ nõ esset ex
promissiõe,Secũdo,ꝙ frustra fieret mẽtio de semine Abrahę,q est Chrũs,Tertio,ꝙ Abra
hã,Isaac,Iacob & cæteri sancti q ante legẽ fuerũt,diuina bñdictiõe caruissent,neqꝫ æter
nã hæreditatẽ essent adepti.Vnde certissime liquet,ꝙ à principio mũdi ꝑ fidẽ Chr̃i futuri
B dabat̃ hoĩbus bñdictio gr̃æ & salutis.¶Sed q̃ri p̃t,qũo ei q̃d nũc dicit ap̃lus,legẽ datã post
annos quadringẽtos & triginta à promissiõe Abrahæ facta,cõcordet,q̃d idẽ dicit ap̃lus
in actibus:Sorte distribuit eis terrã eoꝝ,q̃si post quadringentos & quinquaginta annos. Acto.13
Lex em̃ data est primo anno egressiõis ab Aegypto.Distributio vero terræ facta ẽ post
quadraginta annos ab egressiõe p̃dicta,& ita secũdũ ratiocinationẽ hic habitã, distribu-
tio terræ facta eẽt post annos quadringẽtos & septuaginta,vel circiter.Quærit̃ etiã,qũo
his cõcordet q̃d legit̃ in Exo.Habitatio aũt filioꝝ Israel q̃ mãserũt in Aegypto,fuit q̃drin Exodi.12
gẽtoꝝ triginta annoꝝ,qbus expletis,eodẽ die egressi sunt.Si em̃ tãdiu in Aegypto mãse
runt,nõ poterũt anni, de qbus iã tractat ap̃lus,cõputari à promissiõe Abrahæ facta,sed
ab ingressu Iacob in Aegyptũ.Et rñdendũ,ꝙ anni de qbus Moses in Exodo loquit̃,secũ
dũ doctores,coputant̃ à promissiõe primo facta Abrahæ vsqꝫ ad legislationẽ. Porro ab Gene.15
exitu Abrahæ de Chaldęis cũ primo facta ẽ ei diuina promissio,vsqꝫ ad descensum Iacob
in terrã Aegypti,fluxerũt anni ducẽti viginti.Deinde vsqꝫ ad mortẽ Ioseph anni septua- Gene.46
gintaunus.Inde vsqꝫ ad egressum de Aegypto.CXLIIII.q simul iuncti,p̃dictũ numerũ
cõstituũt.Anni vero,de qbus in actib' legitur,computant̃ ab alio exordio.s.à natiuitate Acto.7
Isaac(scd̃m Bedã)qñ & dictũ est Abrahæ,ꝙ semẽ suũ accola esset in terra aliena annis q̃- Gene 12.
dringẽtis.Hæc scd̃m alios dicta sunt.Nõ em̃ apposui cor meũ hac vice ad cõsiderãdum
C tp̃a ista attentius.¶Quod aũt promissio euacuaret̃,si ex lege esset bñdictio, pandit ap̃lus.
⌊Nã si ex lege⌋ datur ⌊hæreditas⌋.i.bñdictio gratiæ seu vita, felicitasqꝫ æterna,⌊iã nõ
ex promissione⌋daret̃,sed ex alia causa, videlicet lege,& ita Abrahã esset frustratus spe
sua,q̃d dici nõ p̃t,sicut subiungit̃.⌊Abrahę aũt ꝑ repromissionẽ⌋de Chr̃o ei sæpius factã
seu ꝑ fidẽ Christi promissi⌊donauit deus⌋hæreditariã benedictionẽ cœlestẽ,de qua ad
eũ dicebat:Ego protector tuus,& merces tua magna nimis.Sed qa ex dictis sequi videt̃,
ꝙ lex oĩno erat inutilis,quærit ap̃lus,vt nostrę dubitationi rñdeat.⌊Quid igitur lex?⌋.i. Gene.15
cur data est,& q̃ eius vtilitas?Et rñdet.⌊Propter transgressiones⌋.i.peccata hominum
reprimẽda ac punienda⌊posita est,⌋quatenus hoĩes saltẽ timore pœnaꝝ quæ determi-
nantur in lege,retraherẽtur à vitijs.⌊donec veniret semẽ⌋.i.Chr̃s ꝑ incarnationẽ mun
dũ intraret,⌊cui repromiserat⌋.i.de q̃ deus promisit,ꝙ ꝑ ipsum implerent̃ promissiões
dininæ.Sicut ad Abrahã dixit:In semine tuo bñdicent̃ oẽs gẽtes.Lex inquã⌊ordinata⌋ Gene.22
.i.ordinate collata à deo⌊ꝑ angelos⌋Mosi.Vnde Stephanus dicebat Iudæis:Accepistis
legẽ in dispositiõe angeloꝝ,⌊in manu mediatoris⌋.i.lex ista posita est in potestate Chr̃i Acto.7
ita vt ipse eã posset mutare,& ei finẽ imponere,nec eẽt necessario ei subiectus.Propter q̃d
aiebat:Dñs est filius hoĩs,etiã sabbati.Sic cõiter exponit̃.Sed videt̃ hoc loco ꝑ mediato- Iohan.15
rẽ,Moses posse intelligi,ꝑ cuius manũ.i.ministeriũ data est lex.Moses em̃ inter deum &
populũ Israel fuerat mediator,sicut & ipse interdũ testat̃.Cõstat ergo ꝙ lex data sit Mo Exodi.20
si,nõ solũ vnius ministerio angeli,sed multoꝝ,q̃uis cõmuniter nõ fiat mẽtio in libris Mo
si,nisi de angelo singulariter,q etiã frequẽter dñs nominat̃,cuius ꝑsona apparuit ac loque
batur.⌊Mediator aũt vnius nõ est⌋ dumtaxat,sed duoꝝ extremoꝝ, inter quæ mediat,
& ea connectit,⌊deus aũt vnus est⌋in essentia,Tanq̃ dicat,Licet Christus sit mediator 1.Timo.2.

dei & hominũ, est tñ idẽ deus cũ patre & spũ sancto. L ex ergo aduersus promissa dei. J D
.i. cũ lex propter transgressiones posita sit, nunquid ex hoc sequitur, legẽ esse cõtrariam promissioni diuinæ, ita vt irritã faciat eã, eo φ ex ipsa lege detur hæreditas sempiterna, & nõ potius ex promissione diuina, sicut promissionis forma cõtinuit: φ si esset, lex promissionem excluderet. L Absit. J Vnde φ nõ sit ita, subiungit. L Si em̃ data esset J per Mosen
Roma.6 L lex, q̃ posset viuificare J vitã gratiæ cõferendo, L vere ex lege J .i. obseruãtia legis L esset
Roma.7 iustitia J infusa & meritoria, q̃ efficit dignũ vita æterna, & nõ ex promissione. L Sed cõclu
Roma.3 sit J .i. esse ostẽdit, conuicit, & accidẽter fecit L scriptura J .i. lex scripta L omnia J genera hominũ, seu oẽs Iudæos L sub peccato J nõ solũ originali, sed etiã actuali. Per legẽ enim erat peccati cognitio directe, & itẽ peccati augmẽtatio indirecte. Primo, quia in vetitũ
FINIS. nitimur. Secũdo, qa post prohibitionẽ peccare, grauius est q̃ ante, L vt promissio J .i. pro
EPIST. missa beatitudo & gratia L ex fide Iesu Chri daretur credẽtibus. J Per fidẽ em̃ Chri salutẽ consequimur. ¶ Ostenso φ lex retraxit à malo, iã declarat q̃d disponebat ad bonum. L Prius aũt q̃ veniret fides J Christiana .i. anteq̃ catholica fides publicata fuisset L sub lege custodiebamur J .i. per legis obseruationẽ ab aduersarijs nostræ salutis protegebamur L cõclusi J .i. de necessitate inducti, nos Iudæi, de q̃bus ista dicunt, L in eã fidẽ quæ reuelanda erat J .i. in fidẽ catholicã, in qua publice credẽda proponũtur, q̃ in veteri testamento
Heb.11. occultabãtur. Nõ em̃ potuerũt Iudæi per legẽ saluari, nisi habẽdo fidẽ de Christi aduẽtu, ita vt ad fidẽ cõsugere cogerentur. L Itaq; lex pædagogus J .i. manuductor L noster J .f. Iudæorũ L fuit in Christo J .i. secundũ Christi volũtatẽ ac dispositionẽ, qui ita instituit, vt E
Prouer.19 Iudæi per legẽ quasi manuducerẽtur ac dirigerẽtur ad saluatorẽ & fidẽ explicitã. Vel in Christo Iesu .i. in obseruationibus mãdatorũ à Chro datorũ, sine quibus lex nullũ ad vitã perduxit, L vt ex fide iustificemur J credẽdo in Christũ. Dicitur aũt pædagogus proprie ductor puerorũ, seu pueri. Ἀπὸ τῦ παῖδος, quod est puer, & ἀγωγὴ, ductio. Quemadmodũ ergo pædagogus puerũ insolentẽ & imperfectũ ad perfectionẽ perducit, vitia eius p pœnas & minas cõprimẽdo, sic lex populũ Israel carnalẽ ac rudem p̃parauit ad Christum. Deinceps tangitur legis cessatio. L At vbi J .i. q̃ñ seu postq̃ L venit fides J catholica .i. cum
Roma.10 promulgata est fides euãgelica, L iã nõ sumus sub pædagogo J .i. ad legis custodiã nõ tenemur. L Oẽs em̃ filij dei estis J adoptiui L p fidẽ J formatã L in Chro Iesu J .i. p fidẽ Chri
Iohan.1. seu existentẽ in Christo sicut in obiecto. Vnde Iohãnes euãgelista testat: Quotq̃t receperunt eũ, dedit eis potestatẽ filios dei fieri. L Quicũq; em̃ in Christo J .i. in noie Chri, vel in
Matth.28 forma à Chro p̃scripta, videlicet, in noie patris & filij & spũs sancti L baptizati estis, Christũ J spũaliter L induistis J .i. grã eius ornati, eiusq; passioni ac morti cõformati estis, habẽ
Roma.6 tes Christũ in cordibus vestris morãtẽ. De hac materia plenius dictũ est supra ad Rom̃ L Nõ est Iudæus neq; Græcus, nõ est seruus neq; liber, nõ est masculus neq; fœmina J .i. diuersitas gñis, cõditionis & sexus nil facit q̃tũ ad fidei statũ & dignitatẽ, nõ em̃ propter
Acto.10 ista est aliꝰ melior alio, sed propter dona infusa & sup̃naturalia. L Oẽs em̃ vos J baptizati, cuiuscũq; sitis gñis, cõditionis aut sexus, L vnũ estis J p fidẽ & charitatẽ, & vnũ mysticũ
Iohan.17 corpus, L in Chro Iesu. J Secũdũ q̃d ipse orabat: Pater rogo vt oẽs sint vnũ sicut tu pater in me, & ego in te, vt sint vnũ cõsũmati in vnũ. L Si aũt vos Christi J estis .i. p fidẽ & gratiã ad Christũ pertinetis, L ergo semẽ Abrahæ estis J .i. spũales filij eius, sectãdo ipsius vestigia L secundũ promissionẽ J Abrahæ factã, L hæredes J vitæ æternæ .i. futuræ beatitudi- F
Roma.4 nis possessores eritis, sicut promissum est Abrahæ, si em̃ filij, & hæredes. Eadẽ q̃q; ratione
Roma.8 fideles vocari possunt filij Iacob, Isaac, atq; similiũ prophetarũ & patriarcharũ. De cessa-
Lucæ.16 tione aũt legis p̃fata dicit saluator: Lex & prophetæ vsq; ad Iohannẽ Baptistam.

¶ Elucidatio Cap. IIII. Dico aũt, quãto tẽpore hæres paruulus est. Art. IIII.

EPIST. Robata legis cessatiõe p exẽpla & rõnes, nũc idẽ ostẽdit p humanæ cõsuetudinis similitudinẽ. L Dico aũt J q̃d subdit .f. L q̃to tpe(.i. q̃diu) hæres paruulus est J .i. infra annos discretiõis, L nihil differt à seruo J quãtũ ad liberũ vsum hæreditatis sibi relictæ, sed cogit disciplinari rigore, nec aliq̃d facere, aut p̃pria dispẽsare pmitti
Gene.7 tur, nisi iuxta volũtatẽ eorũ q̃bus à parẽtibus est cõmissus, L cũ sit dñs omniũ J .i. quis tota hæreditas ad eũ ptineat, L sed sub tutoribꝰ J .i. defensoribus, q eũ ab aduersarijs protegãt, L & actoribꝰ J .i. causatoribꝰ seu curatoribꝰ, q causas eius expediãt eũq; in moribꝰ instruãt L est, vsq; ad p̃finitũ(.i. determinatũ) tẽpus à patre J eius, vel vsq; ad annos discretiõis, vel amplius, prout patri placuerit. Solebãt em̃ antiquitus p̃res morituri determinare, vt vsq; ad illud vel illud tps filij sub tutorũ & actorũ dñio eẽnt. L Ita & nos J Iudæi L cũ essemꝰ paruuli J .i. virtutibus imp̃fecti, & in diuinorũ notitia modici, L sub elemẽtis mundi huius J .i. sub cærimonialibꝰ legis p̃ceptis L eramꝰ seruiẽtes J dño deo, seruitute incõpleta & supficiali. Dicunt aũt p̃cepta cærimonialia elemẽta, q̃m erãt quædã primordiales institutiões ad
Gene.15 fidẽ atq; iustitiam. Appellant q̃q; elemẽta mũdi, qa terrena bona habebãt in p̃miũ secundum legis promissa. Hæc autem legalia, sub quibus dño ministrabãt Iudæi, eis erant tuto
res,

A res,id est,cōtra dæmonū insidias,defensores,& actores,qm̄ causam eoꝝ corā deo agebant,qui p̄ sacrificia placabatur.⌊At vbi venit plenitudo tp̄is⌋.i.statim cū adimpletū est tēpus diuinitus p̄ordinatū,vt in eo filius dei fieret homo,⌊misit deus⌋pater,paterna au thoritate,i.in mūdo visibiliter apparere,cōuersatiōq; voluit,⌊filiū suū⌋vnigenitū sibi con substātialē,coæternū & coæqualē.Non itaq; misit pater filiū suū,quasi filius in sui missio ne locū mutauerit,cū sit immēsus,& oīa implens,sicut & pater,sed & ideo missus dicitur, qm̄ patre volēte & operāte carnē assumpsit,atq; in mūdo nouo modo apparuit,⌊factū⌋ .i.genitū,secundū assumptā naturā,⌊ex muliere⌋inuiolata virgine benedicta,de q̄ Hieremias vaticinabat:Nouū creabit dn̄s super terrā,mulier circūdabit virū.Est aūt Hebræi idiomatis cōsuetudo,vt quæcūq; fœminei sexus persona,mulier nuncupet,⌊factū sub le ge⌋.i.legis p̄ceptis sponte subiectū,in circuncisione,oblatione,& aliis multis,⌊vt eos qui sub lege erāt⌋.i.Iudæos legalibus mādatis astrictos⌊redimeret⌋merito suę humilitatis ac passionis.Non solū à morte peccati & gehēnæ,sed etiā à legaliū obseruatiōe,⌊vt adoptionē filioꝝ⌋.i.effectū adoptionis diuinæ,qua adoptantur hoīes à deo,videlicet gratiā gratificantē in p̄senti,& gloriā consummantē in cœlo⌊reciperemus,⌋Chri em̄ descensio,nostri est sublimatio,& eius incarnatio,nostri vtiq; deificatio creditur. Hæc de visibili missione filii dei inducta sunt,Est aūt & alia, videlicet inuisibilis,missio filii dei,qua ad animas sanctas atq; fideles increata dei sapiētia mittitur,iuxta illud Sapiæ:Mitte illam de cœlis tuis,vt mecū sit,& mecū laboret.¶Porro quid ex diuina adoptione sequatur in nobis,pandit ap̄lus.⌊Qm̄ aūt estis⌋o Galatæ,cæteriq; fideles,⌊filii dei⌋adoptiui abæter no electi,idcirco in signū filiationis istius⌊misit deus⌋pater⌊sp̄m filii sui⌋.i.sp̄m sanctū à patre,filioq; manātē tanq̄ ex vno principio,& eosdē nectentē⌊in corda nostra⌋.i.do
B na sp̄us sancti vbiq; existentis,mētibus nostris infudit.Tunc em̄ sp̄us sanctus dari & mitti asseritur,cū dona eius gratifica conferūtur,sicut plenius dictū est supra,⌊clamantē⌋.i. nos fiducialiter clamare facientē ad deū omnipotentē & trinū,O⌊Abba pater.⌋Duo no mina ista idē significāt.Abba aūt est nomē Hebræum,q̄d noīe patris exponit.Itaq; sp̄us sanctus probat nos eē filios dei.Nā vt probaremur adoptati à deo in filios,sp̄m suum tribuit nobis in signū & arrā,vt ostēdat affectū patris in nos,detq; fiduciā appellādi deum patrē. Ex his infert ap̄lus.⌊Itaq;⌋.i.qm̄ sp̄us sanctus facit nos clamare, Abba pr̄,⌊iam⌋ tp̄e euāgelicæ legis,⌊nō est⌋aliquis vere credentiū⌊seruus⌋subiectus seruitio timoris. De q̄ seruo scriptū est:Seruus nō manet in domo in æternū.Et alibi:Iam nō dicā vos ser uos,sed amicos,⌊sed filius⌋est.⌊Quod si filius⌋dei adoptiuus est hō credēs,sequitur q̄ ⌊& hæres⌋vitæ æternæ erit⌊p deū⌋.i.à deo,vel p̄ misericordiā dei.Vnde dicit:Filius manet in domo in æternū.⌊Sed tūc quidē⌋.i.tēpore gētilitatis vestrę,⌊ignorātes deū⌋ veꝝ,⌊his q natura nō sunt dii,⌋sed vana hominū æstimatiōe.i.qui verā deitatē non ha bent,⌊seruiebatis,⌋videlicet idolis & creaturis potius q̄ creatori.¶Insup increpat ingratitudinē Galataꝝ.⌊Nūc aūt cū⌋per meā p̄dicationē,& sp̄us sancti illustrationē⌊cognoueritis deū⌋fide formata,q̄diu stetistis in gratia,⌊imo cogniti estis à deo⌋p approbatio nē ad minus secundū p̄sentē iustitiam qn̄ in gratia statis,⌊quō conuertimini iteꝝ⌋.i.à fi
C de & cultu nouæ legis reditis⌊ad infirma & egena elemēta:⌋.i. p̄cepta legis cæ rimonia lia.Quæ dicuntur elemēta,propter ratiōnē p̄dictā.Dicuntur q̄q; infirma,qm̄ non sufficiunt ad salutē.Et egena,eo q̄ grām non cōtinebāt nec iustificabāt.Sed cū Galatæ ante sui cōuersionē gentiles fuerint,nec vnquā seruauerint legē,quō dicit eis ap̄lus:Conuertimini iteꝝ ad infirma & egena elemēta:⌊quibus denuo seruire vultis?⌋R̄ndet Hieronymus,quia tēpore nouæ legis obseruātia cæ rimonialiū,idem,seu par peccatū est cū idololatria.⌊Dies⌋videlicet sabbata, dies azymoꝝ & expiationū⌊obseruatis⌋.i.colitis atq; attenditis,more ac ritu Iudæoꝝ,⌊& mēses⌋.i.neomenias,& mēsem primū ac septimū, ⌊& tēpora⌋egressionis ex Aegypto,⌊& annos⌋.i. annū septimū remissiōis,& quinquagesimū iubilæū.Quidā exponunt hæc de reditu ad idololatriā,& de superstitiosa obseruatione tēpoꝝ,elementoꝝ,ac sydeꝝ,secundū quā aliqui dicunt.Tali tēpore,die seu an ni initio nihil est inchoandū,agendū,seu patiendū. Sed nō videtur pertinere ad p̄sens, nō em̄ reprehēdunt Galatæ de reditu ad idololatriā,sed q̄ pseudoapostolis crediderūt, qui vtiq; nō idololatriā,sed legalia docuerūt.⌊Timeo vos⌋.i.de vobis,vt qui iam à deo deuiatis,⌊ne forte sine causa⌋.i.fructu & vtilitate⌊laborauerim in vobis⌋prædicādo & alia bona ad vestri cōuersionē spectātia operādo,timeo naq; ne penitus pereatis.⌊Esto te sicut ego,⌋legalia dimittēdo,sicut ego ea dimisi,⌊quia & ego⌋sum sine lege⌊sicut & vos⌋sine ea fuistis,& nūc esse debetis.¶Præterea sanctus apostolus more sapiētissimi medici post asperā correptionē,adiungit dulcē & cōsolatoriā admonitionē,pristina quoq; Galataꝝ bona cōmendat,ne cōsideratione p̄teritoꝝ maloꝝ desperēt.⌊Fratres obsecro vos⌋.i.per sacra rogo,videlicet conuerti ad euangelicā veritatē.Et fiducialiter obsecro nā⌊Nihil me læsistis⌋.i.in nullo me offendistis directe quo ad personā meā,quāuis ve-

Hiere.31.
Matth.1.
Lucę.2.
Lucæ.12
Sapiæ.9
Roma.8
Iohā.8.
Iohan.15.
FINIS.
Iohan.8
Roman.
Acto.15
Acto.15

hementissime doleā de hoc, ꝙ deū offendistis, propriāq́ꝫ salutē negligitis. ⌊Scitis aūt quia D
per infirmitatē carnis⌋.i. cū magna corporis afflictiōe & ꝑsequutione, quā ab alijs pas-
sus fui anteq̄ vobis p̄dicare incepi, ⌊euāgelizaui vobis⌋fidē Chr̄i ⌊iāpridē⌋.i. dudū cum
apud vos erā. ⌊Et tētationē vestrā⌋vobis à dæmone infusam ⌊in carne mea⌋.i. de affli-
ctionibus corporis mei. Tentauit em̄ eos diabolus, ne ꝑsonæ tā abiectæ, vt videbaṫ esse
ap̄lus, tāq́ꝫ afflictę fidē adhiberēt, ⌊nō spreuistis, nec respuistis⌋.i. nō inaduertēter eā ad-
misistis, nec paruip̄ēdistis tentationē hāc dæmonis, sed digne restitistis, ⌊sed sicut angelū
dei excepistis me⌋.i. cū ingēti reuerētia personā meā tractastis, verba mea audistis, ratio
nibus cōsensistis, imo ⌊sicut Christū Iesum⌋me suscepistis.i. tā charitatiue ac honorifice,
velut si Chr̄s in propria ꝑsona visibiliter venisset ad vos, q & ipse est magni cōsilij ange-
Esaiæ. 9 lus. ⌊Vbi ē ergo beatitudo vr̄a?⌋.i. cū olim tā virtuose egeritis, vbi est nūc meritū vr̄m?
Tanq̄ dicat, Mirū est ꝙ à tāta ꝑfectione sic subito caditis. Quod aūt tā reuerēter me susce
pistis, iamq́ꝫ in spe beati fuistis, hinc patet. ⌊Testimoniū em̄ perhibeo vobis, qa si fieri po
tuisset⌋.i. licuisset, oportuisset, vel mihi expediēs fuisset, ⌊oculos vr̄os⌋ q sunt mēbra cha
Esa. 63 rissima, ⌊eruissetis & dedissetis mihi⌋ex nimia charitate. Est āt cōsuetudo scripturę, vt di
catur nō posse fieri, q̄d nō fit iuste. ⌊Ergo⌋.i. cū hæc ita se habeāt, sequi videṫ, ꝙ ⌊inimi-
cus vobis factus sum, verū dicēs vobis?⌋.i. ob hoc ꝙ vos iuste atq́ꝫ veraciter increpo &
Prouer. 2 informo? nā aliā causam inimicādi mihi nō habetis, qa ī nullo offendi vos. ⌊Aemulanṫ⌋
.i. diligūt ⌊vos⌋falsi ⌊nō bn̄⌋.i. nō ordinate, sed carnal̄r & ꝑuerse, ⌊sed excludere vos vo
lūt⌋à mea dilectiōe, ab euāgelica veritate, à regno cœlesti, ⌊vt istos æmulemini⌋.i. secte E
mini, & ametis p̄ nobis. ⌊Bonū aūt⌋.i. actū virtuosum seu hoiem bonū ⌊æmulamini⌋&
amate atq́ꝫ sectamini ⌊in bono⌋.i. bona intētione, & ꝑpter finē bonū, seu ꝑpter ip̄m bo
nū honestū in se, nō propter vtile aut delectabile, qm̄ hæc ē sola vera ac syncera dilectio,
Matth. 10 q̄ fundaṫ in bono honesto. Hoc aūt facite ⌊semp.⌋Quia qui ꝑseuerauerit vsq́ꝫ in finē, sal-
Matth. 24. uus erit, ⌊& nō tm̄ cū p̄sens sum⌋corporal̄r ⌊apud vos⌋ne videamini bona agere poti⁹
Matth. 6 mei timore siue intuitu, q̄ diuio amore atq́ꝫ respectu. Decet em̄ subditos i absentia sui p̄la
ti diligētius custodire ea q̄ dei sunt, & honestatē cōcernūt q̄ in eius p̄sentia, ꝑpter causam
p̄dictā, & etiā qa tūc magis necessariū est, & est signū q̄d homo diuino stimuleṫ amore.
¶Deniq́ꝫ declarata grauiori cōditiōe existētiū sub lege, ꝑ hūanæ cōsuetudinis exēplū, nūc
Acto. 13 idē declarat ꝑ legis diuinā authoritatē. ⌊Filioli mei⌋q parui estis in ꝑfectione virtutum,
⌊q̄s iterū parturio⌋.i. cū dolore & plāctu sp̄ūaliter regenero, trāsferēdo vos de nō eē sp̄ūa
li ad esse sp̄ūale, ꝑ huius epistolæ documēta, ⌊donec formeṫ⌋.i. recipiaṫ ac describatur,
⌊Chr̄s in vobis⌋.i. in cordibus vestris ꝑ fidē purā, iugē memoriā, & dilectionē firmatā.
⌊Vellē aūt apud vos eē modo⌋corporali p̄sentia, si negotia patereṫ, ⌊& mutare vocē
meā⌋.i. aliter vobis proprio ore loqui q̄ scribo, increpādo vos durius, q̄ scribere volo,
Acto. 19 ⌊qm̄ confundor⌋.i. apud alios erubesco, ⌊in vobis⌋.i. de vestri seductione. ¶Deinceps
ostēdit cessationē legaliū per mysticā expositionē scripturæ legalis. ⌊Dicite⌋.i. respon-
dete ⌊mihi qui sub lege vultis eē⌋.i. cærimonialibus legis iussionibus obedire, ⌊legē non
legistis?⌋.i. an libros veteris testamēti legistis? Tanq̄ dicat, Vel nō legistis, vel male intel
EPIST. lexistis. Ideo aūt quæro an legē legistis, an sp̄ūaliter intellexistis? ⌊Scriptū est em̄⌋in libro F
Gene. 21 Geneseos, ⌊Quoniā Abrahā duos filios⌋principales ac famosiores cæteris, vtputa Isaac
Gene. 25 & Ismahelem ⌊habuit.⌋Habuit q̄q́ꝫ alios multos post obitū Saræ de Cethura. ⌊Vnum⌋
Gene. 16 videlicet Ismahelē, habuit ⌊de ancilla⌋Aegyptiaca, Agar, quæ tn̄ vxor erat anteq̄ Abra
ham eā cognouit, aliàs fuisset adulter, ⌊& vnū⌋.s. Isaac, habuit ⌊de libera⌋.i. de Sara, quę
Gene 18. nunq̄ ancilla Abrahæ erat, quāuis eum ex humilitate dominum appellauerit, qm̄ illa fuit
charitatis, nō seruitutis subiectio. ⌊Sed qui de ancilla⌋prodijt.i. Ismael, ⌊secūdū carnē⌋
.i. naturalē carnis propagationē, fœcunditatē atq́ꝫ originē, sine miraculo ⌊natus est⌋Po
terat em̄ Abraham senex de iuuencula naturaliter generare. ⌊Qui aūt de libera⌋genitus
fuit, videlicet Isaac ⌊per repromissionē⌋.i. ex præuia ac repetita dei promissione, & mira
Gene. 21. culosa operatiōe natus est. Nā Sara sterilis fuit & nonagenaria, muliebribus carēs. Vnde
diuina virtute data est ei fœcūditas, sæpius etiā promissa fuit natiuitas Isaac. ⌊Quæ sunt
ꝑ allegoriā⌋.i. mysticā significationē ⌊dicta⌋.i. ad hoc vt ex sensu literali detur intelligi
q̄d sit credendū. Allegoria etenim instruit q̄d sit credendum, ⌊hæc em̄,⌋quæ de Sara &
Agar, seu de libera & ancilla, earūq́ꝫ filijs dicta ⌊sunt⌋per allegoricā significationē.i. desi
gnant ⌊duo testamēta. Vnū quidē (.i. vetus testamentū) in monte Sinai⌋datum, vt patet
Exod. 20 in Exodo. Vnde in Deuteronomio legitur: Dn̄s de Sina venit. Sina aūt & Sinai idē signi
Deuter. 33 ficant, ⌊in seruitutē generans⌋.i. vetus testamentū Iudæos seruituti legalium subdidit,
eosq́ꝫ timore pœnarū & propter temporalia promissa fecit deo seruire, ⌊quę⌋seruitus le
galis seu timorosa ⌊est (figuratiue) Agar,⌋hoc est, per Agar ancillā Abrahæ designatur.
Deut. 6. ⌊Sina em̄ mons est in Arabia⌋minori situatus, qui (vt dr̄) sua magnitudine diuersas tāgit
prouincias, & in sua extremitate fertur terræ ꝑmissionis vicinus, ⌊q (mons Sinai) cōiun-

Actus est ⌋ non loco, sed allegorico intellectu ⌊ Ei quæ nunc est Hierusalem ⌋ .i. terrenæ ꝑ-entiꝗ synagogæ, quæ tempore Pauli in Hierusalē fuit. Significat eīm hanc plebē eiusꝗ seruitutē. Seruitus aūt legis per mortē Syna signata, tunc viguit in Hierusalē, in qua lega lia & sacrificia seruabant, ⌊ & seruit cum filijs suis ⌋ .i. synagoga Iudæorū cum personis si bi subiectus seruit dño seruili timore, vt patuit. ⌊ Illa aūt quæ sursum est Hierſm ⌋ hoc ē, ecclesia militans, ex gētibus maxime congregata. Quę dr̄ sursum, qa per cōtemplationē & spem, atq; diuinū amorē, ad diuina erigit, iamꝗ p inchoationē angelicæ cōuersatiōis in cœlestibus demorat, ⌊ libera est ⌋ .i. à seruitute peccati, & cōditiōe seruili, seu obseruantia legis, ⌊ quæ (ecclesia) est mater nostra. ⌋ In baptismo eīm ex ea & spū sancto renascimur. Exodi. 21

¶Deniq; ꝗ sit mater nostra ostēdit authoritate prophetica. ⌊ Scriptum est eīm ⌋ in Esaias: ⌊ Lætare (corde in dño: ō) sterilis quę nō paris ⌋ .i. collectio gētium, quæ tpe testamēti ve teris fueras infœcunda, & idololatriæ dedita, ⌊ erumpe & clama ⌋ .i. ex interioris lętitiæ magnitudine in exteriorē exultatiōnē, laudē vocalem, & gr̄arum actiōnē prorumpe. Ex abundantia eīm cordis os loqtur. Propter quod ait Psalmista: Cor meū & caro mea exul tauerunt in deum viuum, ⌊ qa multi filij desertæ ⌋ hoc ē, plures sunt filij ecclesiæ ex gēti bus adunatæ quę olim erat à deo relicta, ⌊ ꝗ eius quę habet virum ⌋ .i. synagogę quæ ha buit sponsum cœlestē, vcꝫ deum, cui in legis susceptiōe fuerat desposata. Certum est eīm ecclesiā numero & merito excedere synagogā. ⌊ Nos aūt (Chr̄fideles ō) frēs scdm Isaac ⌋ .i. iuxta typum & similitudinē Isaac ⌊ promissionis ⌋ .i. cœlestis benedictiōis, & spūalis ge nerationis ⌊ filij sumus ⌋ qa ex aqua & spū sancto renascimur, gr̄amꝗ cœlestis beatitudi nis obtinemus. Sic ergo per Isaac designatur ecclesia Chr̄i. ⌊ Sed quō tunc ⌋ .s. tempore Abrahæ, ⌊ q secundum carnē natus fuerat ⌋ hoc ē, naturali virtute, vcꝫ Ismael ⌊ psequebatur eum q scdm spm ⌋ .i. per repromissionē fuerat natus, vtputa ipm Isaac, vt in Gene si dr̄: Ismael lusit cum Isaac. Quem ludum Hebræi intelligunt, quod compulerit Ismael fratrē suum Isaac luteas adorare imagines. Alij vero exponunt quod sub specie ludi, interim læserit eum, ⌊ ita & nunc ⌋ .s. tpe Pauli apostoli carnales Iudæi, pseudoapostoli, ty ranni, atq; hæretici secundum carnē, ex sanguinibus nati, psequunt fideles ex deo natos in qbus permanet semē dei, hoc ē verbum seu gr̄a Chr̄i. Oēs eīm q volunt pie viuere in Chr̄o, psecutionē patiuntur. ¶Contra vero hanc psecutionē iustorū abiumpsis ponit Apostolus consolationē idoneā. ⌊ Sed qd dicit scriptura? (& rñdet:) Ejce ancillā & filiū eius. Non eīm heres erit filius ancillæ cum filio liberæ ⌋ Hæc Saræ sunt verba ad Abrahā, quæ quum vidisset Ismaelē cum Isaac dolose ludentē, irata dixit marito: Ejce .i. de domo nostra expelle ancillā, hanc Agar, & Ismaelē filium eius. Nō eīm hęres erit Ismael cū Isaac. Hoc sic factum est ad lr̄am. Per quod spūaliter figurabat, ꝗ synagoga atq; legalis obseruantia essent tpe euāgelicæ legis à populo Chr̄iano separādæ cōuersatione, loco, & merito, & postmodum pmio. ⌊ Itaq; frēs non sumus ancillæ ⌋ .i. veteris testamēti, synagogæ, seu legalis obseruātiæ ⌊ filij, sed liberæ ⌋ .i. militātis ecclesiæ & libertatis Chr̄ianæ, ⌊ qua libertate (.i. p cuius libertatis cōicatiōnē seu infusionē) Chr̄us nos liberauit ⌋ forma liter, sicut p gr̄am saluat. Liberauit (inquā) nos ab onere legis, à iugo peccati, & dæmonis dominio. Vnde per Euangelistā Iohannē dñs dicit: Si filius vos liberauit, vere liberi eri tis. Hæc ergo libertas, secundum glossam, est peccatorū remissio, & fidei p dilectionem operantis iustificatio. Vel sic: Sumus filij liberæ .i. ecclesię libertate dilectionis vt sponte, hilariter, & charitatiue, non seruiliter, formidolose, & coacte obediamus ecclesię, & dño mi nistremus, qua libertate in aīa Chr̄i existente, liberauit nos Chr̄us efficiēter propria passi one. Chr̄us eīm mera charitate, atq; spontanea libertate ad charitatē pertinēte pro no bis mori dignatus est. Iuxta illud Esaiæ: Oblatus est, quia ipse voluit. Vnde & passiōe instante, dixit ad Petrum: An putas qa non possum rogare patrem, & exhibebit mihi mo do plus q̄ duodecim legiones angelorum?

¶Explanatio cap. V. vcꝫ. State, & nolite iterum iugo seruitutis contineri,

¶Articulus quintus.

Deniq; post strēnuas increpatiōes annectit Apl̄us exhortationē salubrē, & sanū cōsiliū cōtra errores, ꝑpter q̄s Galatas increpauit, ait eīm: ⌊ State ⌋ .i. correctū & ad deū erectū habete in fidei veritate, ⌊ & nolite iterū iugo seruitutis ⌋ .i. one re legis in seruitutē redigētis, seu legaliū iussiōe ⌊ contineri ⌋ .i. cōcludi seu cō prehēdi, ita vt tāto vos iugo subdatis, de quo Petrus testabat: Neq; nos neq; prēs nostri illud portare potuimus. ⌊ Ecce ego Paulus ⌋ cui tanq̄ Chr̄i Ap̄lo ad tertiū cœlū rapto, secure & absolute credendum est, ⌊ dico vobis q̄m si circumcidamini ⌋ more Iudaico, ⌊ Chr̄s vobis nihil proderit ⌋ .i. ex fide, passiōe & merito Chr̄i, nullū cōsequimini fructū ꝑpter vestrā peruersitatē. Quēadmodū medic' optim' nihil pdest rebelli infirmo. ⌊ Testi ficor aūt ⌋ .i. firmiter assero ⌊ oī hoī (siue Iudæo, siue gētili) circūcidēti se ⌋ q̄si circūcisio ne cessaria sit ad salutē ⌊ q̄m debitor ē vniuersę legis faciēdæ ⌋ .i. circūcisionē accipiēdo ob ligat se ad vni-

Exodi. 21
Ephe. 5
Esaiæ. 54
Matth. 12
Lucæ. 6
Psal. 83.
Iohan. 3.
Gene. 21
2. Timo. 3
Gene. 21
Acto. 15
FINIS.
Iohan. 8
Coloss. 5
Esaię. 53.
Matth. 26
Gala. 4
Acto. 10
1. Cor. 12
Acto. 15.

ad vniuersa quæ præcipiuntur in lege, vel ad obseruantiam præceptorum moralium cæri
Iohan.14 monialium ac iudicialium. Quẽadmodum enim baptismũ suscipiẽs obligat se ad pręcepta D
Iaco.2. euangelij,& circumcisionẽ accipiẽs, ad vniuersa legis mandata tenetur, ita vt tantum te
neatur ad alia, sicut ad circumcisionẽ, q̃uis absolute, nec ad hanc, nec ad totam legem ob
seruandam sit obligatus. Sed circumcisionẽ accipiẽdo, ostendit ip̃o factoquod se ad oĩa
obliget. ⌊Euacuati estis à Chr̃o⌋ .i. à participatiõe virtutũ beneficiorumq; Chr̃i .inanis
effecti estis legalia recipiẽdo. ⌊Qui in lege iustificamini⌋.i. p̃ obseruationẽ legis Mosai-
cæ iustificari optatis aut creditis ⌊à gratia⌋.i. gratuita iustificatiõe per fidẽ Chr̃i, imo ab
ip̃o habitu gr̃æ, ⌊excidistis⌋ peccãdo tã grauiter. Quod aũt hoc ita sit, patet ex cõtrario.
Roma.8 ⌊Nos enim⌋ Ap̃li, primitias sp̃us habẽtes,& oẽs veraciter Chr̃iani ⌊spiritu⌋.i. sp̃us sancti
Ephe.2 instinctu, seu sp̃uali intellectu ⌊ex fide (Chr̃i) spem iustitiæ⌋.i. speratã iustitiã, seu plenũ
iustitiæ p̃miũ.i. vitã æternã ⌊expectam⁹⌋ q̃a p̃ fidẽ & grãm sine op̃ib⁹ legis saluari spera
Acto.15 mus. Sæpe aũt in scripturis sumit̃ spes, pro re sperata. Merito aũt sic expectamus. ⌊Nam
in Chr̃o Iesu neq; circumcisio aliq̃d valet⌋ ad salutẽ, t̃pe euangelij diuulgati, ⌊neq; p̃pu
Ephe.2 tium⌋.i. ritus gẽtilitatis. Vtrũq; enim æqualr̃ reputat̃ inane t̃pe nouæ legis, ⌊sed fides quæ
p̃ dilectionẽ operat̃⌋ implẽdo diuina p̃cepta, aliq̃d valet,& sufficit ad salutẽ. ¶ Porro,
Iacobi.2 fides sine charitate informis est,& sine operibus mortua est, si t̃n opportunitas operãdi oc-
Marci.3 currat. Ad minus t̃n in adultis exigit̃ actus interior charitatis & fidei ad salutẽ, q̃m arbor
quæ nõ facit fructũ bonũ, excidet̃. ⌊Currebatis bene⌋ O Galatæ.i. festinãter, & recto iti
nere p̃cessistis de via ad patriã, de exilio isto ad paradisum cœlestẽ, de medijs ad vltimũ E
Psal.118. finẽ. Ita vt dicere potuissetis illud Psalmistæ: Viã mãdatorum tuorum cucurri. Hic aũt cursus
est seruẽs desideriũ mẽtis ad deũ, efficax q̃q; executio cęlestiũ p̃ceptorum. ⌊Quis vos ĩpedi
uit (ab isto cursu) veritati obedire?⌋.i. nõ vt nr̃æ veræ p̃dicatiõi, euãgelicæq; doctrinę nõ
obediatis? ⌊Nemini (vos ab hac obediẽtia impediẽti) cõsenseritis. Persuasio enim⌋.i. topi-
ca argumẽtatio illorum qua vos ad legalia obseruãda nitunt̃ ĩducere, ⌊non est⌋ quantũ ad
suã falsitatẽ ac deformitatẽ, ⌊ex eo, q̃ vocat vos⌋.i. ex deo, q̃ vos p̃ inspirationẽ internã,
Matth.13 & nostrã prędicationẽ, vocat ad fidei syncerita tẽ & vitã æternã. ⌊Modicũ fermẽtum to
tam massam corrupit⌋ Hoc ad l̃ram ita est: Quod in ep̃la ad Corinthios plenius est ex-
1.Cor.5 positum. Quo significat̃ q̃ pauci pestiferi, fallaces,& indurati totã fideliũ congregationẽ
inficiunt, ideo sunt vitandi. ⌊Ego aũt cõfido in vobis (.i. de vobis) in dñ̃o⌋.i. q̃m ante, vir
tutibus fuistis tam insignes, spero nunc, q̃ resipiscetis à vestro errore. Ita ⌊q̃ nihil aliud
sapietis⌋ perlecta ista ep̃la, nisi q̃ ego vos docui. ⌊Qui autẽ conturbat vos⌋.i. pacem &
quietem mẽtis vestræ, quã in euangelica veritate habuistis, solicitat & subuertit, ⌊porta-
Matth.13 bit iudicium⌋ reprobationis.i. debitam pœnã sustinebit, nisi pœniteat, ⌊q̃cunq; sit ille⌋
Iob.24 siue sit magnus, siue mediocris. Deus enim nil mali impunitum relinq̃t. Iuxta illud Iob: De
us inultum abire nonũ patitur. ⌊Ego autem fr̃es si circumcisionẽ adhuc prædico⌋ obser
uandam, vt mihi à pseudoapostolis illis imponitur. Qui, vt facilius Galatas ad legalium
obseruatiões inducerent, asseruerũt Paulũ apud alios adhuc circũcisionẽ prædicare. Si er
go hoc ago, ⌊q̃d (.i. qua rõne) adhuc persecutionẽ patior?⌋ à Iudæis. Tanq̃ dicat, nul-
la. Ob hoc q̃ppe præcipue indignabãtur,& pœnas intulerunt Iudæi Apostolo, q̃a cessa-
Acto.13 tionem circumcisionis ac sabbati docuit. Vnde si circumcisionẽ adhuc prædicasset in F
gẽtibus, cessassent Iudæi perseq̃ ipsum. ⌊Ergo⌋ hoc est, si circumcisionẽ doceo obseruã
1.Cor.1 dam ⌊euacuatum (.i. ablatũ) est scãdalũ crucis⌋.i. offendiculũ passiuũ seu scãdalizatio Iu
Ephe.2 dæorum quo irascunt̃. Offendunt̃ seu scãdalizant̃ de hoc q̃d gloriã crucis p̃dicamus, asserẽ
tes ad salutẽ sufficere fidem & grãm dominicę passiõis, magisq; cõstare salutem in crucẽ
q̃ in circũcisiõe. Si itaq; Paul⁹ circũcisionẽ docuisset vt falsi illi dixerũt, nõ fuissent Iudęi sic
cõcitati aduersus eũ. Et q̃m Galatis innotuit Iudæos perseq̃ Paulũ,& scãdalizari in p̃dica
Eccl.10 tiõe ipsius, idcirco p̃ hęc innuit eis ap̃lus falsum eẽ q̃d sibi imponebat̃ à p̃uersis. ⌊Vtinã &
abscindant̃⌋.i. à societate fideliũ,& vestro cõuentu penitus remoueant̃, imo & desistãt,
quantũ ad culpã, ⌊q̃ vos cõturbant⌋ ingerendo auribus vestris falsam doctrinã,& inq̃e
Iacobi.1 tantes cor vestrũ. ⌊Vos enim in libertatẽ⌋.i. exonerationẽ à seruitute legaliũ. Vel, in li-
bertatẽ.i. euangelicã legẽ, quæ à Iacobo vocat̃ lex p̃fectæ libertatis, q̃m à seruitute pec-
Acto.15 cati ac dæmonum saluat. Vel, in libertatẽ, charitatis ⌊vocati estis⌋ p̃ grãm Chr̃i, q̃ nos à
iugo legis absoluit, vt nõ timore, sed amore moueamur ad cultũ diuinũ. Veruntñ q̃m nõ
2.Pet.2 est libertate hac abutẽdũ, subiũgit: ⌊Tantũ (.i. hoc solũ vos p̃cor ac moneo) ne libertatẽ⌋
vobis collatã ⌊in occasionẽ carnis detis⌋.i. ad satisfaciendũ carnalibus cõcupiscẽtijs ex-
pẽdatis. Libertas nẽpe multis peccãdi occasio est, q̃m pœnã nõ metuũt. Nã & hęretici q̃
dam fuerũt, q̃ sibi p̃ sp̃us libertatẽ oĩa licere asseruerũt, q̃ vtiq; oĩm vitiorum miserrimæ ser
uituti subiecti fuerũt, ⌊sed p̃ libertatẽ (diuinã atq; fraternã) seruite in inuicẽ⌋ hoc est, ex
dilectione interna, ac pura procedite ad charitatiua obsequia, mutuo succurrẽdo in spi-
Iohan.13. ritualibus ac temporalibus, prout perfecta charitas (quæ omnia facit communia) exigit

⌊Omnis

⌊Om̃is em̃ lex (.i. vniuersa legis ꝓcepta) in vno sermone impletur⌋.i. ꝑ obseruationem
A vnius ꝓcepti custodiunt. De quo sermone ꝓceptiuo subiungit: ⌊Diliges proximũ tuum Leui.19
sicut teipſm⌋.i. spũaliter & propter deũ, in deo, & in ordine ad vitã æternam. Licet em̃ Matth.22
duo sint charitatis ꝓcepta propter materialem distinctionẽ obiecti, (de qbus ait Salua- Marci.12
tor: In his duobus mandatis tota lex pendet & prophetæ) vna tamen est chaitas, qua de Roma.13
us proximusq; diligitur. Ideo hoc loco, & alibi sæpe vnum mandatum in alio includit. Iacobi.2
Vnde cum in dilectione proximi dr̃ lex impleri, in dilectiõe proximi cõprehenditur dile
ctio dei. ¶Porro verbum hoc: Diliges proximũ tuum sicut teipſm, in Leuitico habetur: Leui.19
⌊Quod si inuicẽ mordetis (verbis pungitiuis & pessimis) & comeditis⌋.i. fraudatis & de-
uoratis temporalia vel spũalia bona vr̃a mutuo corrumpendo, ⌊videte⌋.i. attendite,
⌊ne ab inuicẽ consummamini⌋.i. penitus pereatis in aĩa & corpore. Tanq̃ dicat: Nisi à 1.Timo.6
morsu inuidiæ, & mutua corrosione ac nocumento abstinueritis, aĩa vestra & corpus,
& om̃e esse spũale atq; gratificum ꝑdet in seculo isto, pœnasq; æternas sentiet in inferno. EPIST.
⌊Dico autẽ (.i. admoneo vos) in Chr̃o⌋.i. scd̃m Chr̃i doctrinam. ⌊Spũ ambulate⌋.i. se
cundum spũs sancti instinctum agite. Vel, per spm̃ designat rõ, cuius iudiciũ in oĩbus se-
qui debemus, qm̃ optimũ hoĩs est esse scd̃m rõnem, vt Dionysius protestat: ⌊& desideria
carnis nõ perficietis⌋.i. carnales cõcupiscẽtias nõ deducetis ad effectũ, neq; ꝓbebitis eis Gene.8
cõsensum, q corã deo pro ope reputat. ⌊Caro em̃⌋.i. appetitus sensitiuus, seu aĩa scd̃m
carnẽ, vel ipe hõ ex parte sensualitatis ⌊cõcupiscit aduersus spm̃⌋.i. ea desiderat quę dire
cte sunt rõni cõtraria, vcʒ delectatiões sensibiles. De qbus scriptũ est: Post cõcupiscẽtias Eccl.18.
B tuas nõ eas, & à voluptate tua auertere. ⌊Spũs aũt⌋.i. appetit⁹ intellectualis, seu rõ vel aĩa
scd̃m ꝑtẽ sui superiorẽ, cõcupiscit ⌊aduersus carnẽ⌋.i. ea q̃ carni & sensualitati laborẽ,
& tędiũ ingerũt, vt pote spũalia bona, cõtinentiã, sobrietatẽ, diuinoꝝ frequentẽ ac stabi-
lem vacationẽ, qbus caro castigat, fatigatur, & attenuat. ⌊Hæc em̃⌋ vcʒ caro & spũs, ⌊si-
bi inuicẽ aduersantur⌋ appetendo cõtraria, vt dictũ est: Caro qppe cupit bona delecta
bilia & vtilia etiã iordinate, seu vltra necessitatẽ, spũs aũt vult bona honesta per respectũ
ad deũ, ⌊vt nõ quæcũq; vultis (scd̃m rõnis iudicium) faciatis⌋ propter sensualitatis re-
bellionẽ. Quẽadmodũ alibi dicit Apl̃us: Non q̃d volo bonũ, hoc facio. Vel sic, sibi hæc Roma.7
aduersant, vt nõ quæcũq; vultis.i. nõ oĩa ad quæ inclinationem habetis, faciatis. Sed per Prouer.17
rõnem vitia carnis refrenetis. Sicq; dictio illa, vt, tenetur cõcomitãter, q̃a ex illa mutua
aduersatiõe seq̃tur, vt non liceat nobis oĩa operari quę volumus. Hinc etiã testatur Pe-
trus: Charissimi (inq̃ens) obsecro vos abstinere à carnalibus desiderijs, quę militãt aduer- 1.Pet.2.
sus aĩam. ⌊Q̃d si spũ ducimini (.i. à spũ sc̃tõ) nõ estis sub lege⌋.i. legalibus obseruãtijs non
subijcitis vosmetipsos. Tanq̃ dicat: In hoc cõstat vos esse deceptos, q̃d legis iugo subditi Roma.8.
estis. ¶Sciẽdũ aũt ꝙ spũs multismodis accipit in scripturis: Primo, ꝓ intellectuali & se- Iohan.4
parata substãtia, sicq; deus & angeli spũs appellãtur. Vñ est illud: Spũs est deus. Et in acti Acto.3
bus: Sadducęi dicũt, nec spm̃, nec resurrectionẽ eẽ. Vbi ꝑ spm̃ angelus designatur. Scd̃o
pro substãtia aĩæ, vt dũ Stephanus ait: Dñe, accipe spm̃ meũ. Tertio, pro supiori parte Acto.7
rõnis, sicut hoc loco. Quarto, pro virtute imaginatiua, vt ibi: Fui in spũ dñica die. Quinto Apo.1
ꝓ subtili humore, ꝑ quẽ aĩa operatiões vitales exercet in corpe. Sapiẽs: Spũs diffundetur Sapiæ.3
C tanq̃ mollis aer. Sexto, ꝓ aere vel vẽto. De quo q̃dã exponũt illud Geneseos: Spũs dñi fe Gene.1
rebatur sup aquas. Itẽ & illud: Spũs vbi vult spirat. ¶Deinde de opibus carnis, qbus spũs Iohan.3
reluctatur, tractat Apl̃us: Opera em̃ carnis ꝓprie noĩantur, ad quę caro inclinat. Vt sunt Roma.8
gula & luxuria, germinaq; eoꝝ. De qbus subditur: ⌊Manifesta ãt⌋.i. apertã malitiã ha- Ephe.4
bẽt, & naturali rõne opponũtur, ⌊sunt opa carnis. Quę sunt fornicatio⌋.i. coit⁹ soluti cũ
soluta, ⌊immũditia (.i. vitiũ cõtra naturã) impudicitia⌋ quantũ ad gestus ꝓuocãtes libi-
dinem, in aspectu, tactu, & osculis, ⌊luxuria⌋ Quæ est nomẽ cõmune, quo cæteræ speci-
es luxuriæ iam nõ expresse designãtur, ⌊idoloꝝ seruitus⌋.i. Idololatria, q̃ interdũ ex lu-
xuria generatur, vt patet in Salomone, ⌊veneficia (.i. sortilegia) inimicitiæ⌋ q̃ ex carnali 3.Reg.11
generãtur amore, ⌊cõtentiões (verboꝝ) æmulatiões⌋.i. inuidẽtiæ eoꝝ q̃ idẽ apppetunt,
sed vnus ꝑ aliũ impeditur, sicut plures ad ꝓlationẽ aspirãt, ⌊iræ⌋.i. appetitus vindictæ,
⌊rixæ (.i. lites verbosę) dissensiões⌋ animoꝝ, quantũ ad partialitates, ⌊sectæ⌋.i. separa-
tiões dissentiẽtiũ iã firmatæ, ⌊inuidiæ, homicidia, ebrietates, comesatiões⌋.i. assiduæ co-
mestiões, ⌊& his silia, quæ ꝓdico vobis⌋ vitãda, anteq̃ morte præoccupemini, ⌊sicut ꝓ-
dixi. Qm̃ q talia agunt⌋.s. aliquod hoꝝ scd̃m suã perfectã rõnẽ, ⌊regnum dei non cõse
quentur⌋ Ex quo duo sequuntur. Primũ, ꝙ oĩa hæc sint pc̃tã mortalia. Alteꝝ q̃d dãna- Roma.8
ti nunq̃ liberabũtur aut saluabũtur. ¶Insup enumerãtur opa spũs.i. q̃ à spũ sc̃tõ in nobis 1.Iohan.5
fiunt, & spiritui nostro rõnali insunt atq; cõueniunt. Dicuntur aũt hęc opera fructus, ad
sĩtudinem fructus materialis. Sicut em̃ hmõi fructus ex terra aut arbore oritur, & cum
quadam dulcedine, degustatur, sic opera ista à spũ sancto principalr̃ atq; à nr̃o spũ diui-
nitus cõfortato nascuntur, animãq; delectant. Ait ergo: ⌊Fructus autẽ spũs⌋ sancti, seu

nostri

nostri ⌊est charitas⌋.i.actus dilectiõis p modũ ignis ad cœlestia scãdens ac eleuãs ⌊gau
Roma.14 dium⌋ hoc ẽ, diffusio animi in cõceptiõe boni honesti. Quod alio loco vocat gaudiũ in D
spũ sctõ,nec cõpetit reprobis.Est tñ & aliud gaudiũ seculare, vanũ & falsum.De quo dr̃ in
Iohan.16 Iohãne:Mũdus gaudebit.Et apud Iob:Gaudiũ hypocritæ ad instar pũcti,⌊pax⌋.i.trã
Iob. 20. quillitas mẽtis seu quietatio eius in bono,⌊patiẽtia⌋ in aduersis.i. æquanimis ppessio cõ
trarioꝝ,⌊lõganimitas⌋ spei,in pstolãdo bona diuinitus promissa,⌊bonitas⌋.i.bñuolẽ-
tia,⌊benignitas⌋.i.beneuolẽtiæ executio,sed largitio facultatũ,⌊mãsuetudo⌋.i.tracta-
bilitas.irã repellẽs,⌊fides⌋.i.fidei certitudo,siue fidelitas⌊modestia⌋.i.mderatio in ver
bis & actib⁹⌊cõtinẽtia⌋.i.refrenatio voluptatis laboriosa, ⌊castitas⌋.i. repressio vene-
reoꝝ & cõcupiscẽtiæ sine impugnatiõe atq; labore. Cõtinẽtia em̃ & castitas quãuis circa
idẽ versent,nihilomin⁹ tñ distinguunt.Qm̃ cõtinẽs sustinet cõcupiscẽtias fortes, sed nõ
vincit.Cast⁹ vero nec sustinet eas vñ nec superat. ¶Deniq; hoꝝ duodecim fructuũ spũs
(ad q̃s alij fruct⁹ reducunt,distinctionẽ ac sufficiẽtiã S.Thomas in prima secũdæ ponit,
hoc mõ:Fruct⁹ distinguunt secũdum varium processum spũs sancti in nobis.Primo em̃
mens ordinat in seipã p amorẽ,q est radix oim affectionũ.Ideo prim⁹ fruct⁹ est charitas
sine qua nihil rõnẽ fructus sortit,& in qua spũs sctũs specialr̃ dat.Scdo ponit gaudiũ,qd
ex charitate pducit,qm̃ amãs habẽdo amatũ in se gaudet de eius pñtia,quã efficit chari-
1.Iohan.4 tas.Iuxta illud Euãgelistæ:Qui manet in charitate,in deo manet, & deus in eo. Tertius
fructus est pax quę est pfectio gaudij.Primo ppter quietẽ ab exteriori pturbatiõe.Aliter
nãq; nõ esset gaudiũ perfectũ,Scdo,ppter interioris ac fluctuãtis desiderij sedationem. E
Vnde p hæc tria bene se habet aĩa in bonis.In malis q̃q; bene se habet dupl'r. Primo, ne
ex imminẽti malo turbet,q̊d fit p patientiã,quę est quartus fructus. Scdo, ne ex dilatiõe
boni sperati frangat,qd fit p longanitatẽ,quę est qntus fructus. Scdo,bene disponit ho-
mo ad id q̊d est iuxta se.s.ad suũ proximũ,Primo,p voluntatẽ benefaciẽdi,q̊d ptinet ad
bonitatẽ,quæ est sextus fructus.Scdo,p voluntatẽ istius executionẽ,q̊d fit p benignitatẽ
quæ est septimus fructus. Tertio,æquanimiter tolerãdo mala illata, q̊d fit per mãsuetudi
nẽ,quę est fructus octauus.Quarto,ne proximis fraude aut dolo noceamus, q̊d fit per fi
dem pro fidelitate acceptã.Si vero fides sumat pro certitudine fidei,quę est virtus theo-
logica,sic per eã bene disponit homo ad id q̊d supra se est,hoc ẽ ad deũ, subdẽdo ei pro
priũ intellectũ.Tertio insuper recte disponit ad id q̊d infra se est.Primo,quãtũ ad verba
& actus,q̊d est per modestiã,quæ ponit decimus fructus.Secũdo,quãtũ ad interiorẽ pas
sionẽ seu cõcupiscentiã.Et ita ponunt alij duo fructus,vz cõtinẽtia & castitas, quoꝝ dif
ferẽtia posita est.Qm̃ vero iuxta phabita,fructus noiat operationẽ.Charitas,patientia,
mãsuetudo &c.prout fructus ponunt,nõ accipiunt pro ipsis habitibus,sed habituũ acti-
bus.Secũdum q̊q; q̄ fructus vocant nõ solũ act⁹ virtutũ delectabiles,sed etiã delectatiões
actibus virtuosis annexæ.Idcirco pdicta oia accipi pñt tam pro actibus virtuosis, q̃ pro
delectatiõibus mũdis.Iteꝝ aduertendũ,q̄ virtutes & dona cõueniũt in hoc q̊d sunt habi
tus.Sed virtutes perficiũt potẽtias aĩæ.Dona vero perficiũt ipas virtutes.Sil'i mõ beatitu
dines & fructus cõueniũt in hoc,q̊d sunt act⁹ virtutũ seu donoꝝ.Sed btĩtudo superaddit
ad rõnẽ fructus excellẽtiã quãdã.Beatitudines nãq; sunt actus pcipuaꝝ virtutum. Pro-
pter q̊d poti⁹ attribuunt donis q̃ virtutib⁹.Oẽs ergo beatitudines fruct⁹ dici pñt,nõ autẽ F
ecõtrario.⌊Aduersus hmõi(fruct⁹ spũs)nõ est lex⌋ phibẽs eos,sed pro eis est lex.⌊Qui
aũt sunt Chri⌋ p fidẽ & charitatẽ pfectã,i.imitatores crucifixi ⌊carnẽ suã crucifixerũt⌋
.i.spũaliter mortificauerũt eã macerãdo,affligẽdo,domãdo ⌊cũ vitijs(exteriorib⁹)& cõ
FINIS. cupiscẽtijs⌋interioribus,tã vitia q̃ cõcupiscẽtias perseq̃ndo & occidẽdo. ¶Deinde apl's
EPIST. exhortationẽ cõuertit ad Galatas;⌊Si(pro qa)spũ⌋.i.rõnis iudicio,vel spũs sancti opera
tiõe ⌊viuimus(intra nos vita grẽ)spũ & ambulemus⌋.i.rõnis iudiciũ, seu spũs sctĩ instin
Matth.5 ctũ seq̃mur in cõuersatiõe exteriori & vita alijs exẽplari, vt luceat lux nr̃a corã hoibus,
q̃ten⁹ vidẽtes opera nr̃a bona ędificent,& deũ glorificẽt.Verũtñ ne in hoc aliq̃ mõ ppriã
gl'iam intẽdam⁹,subiũgit:⌊Nõ efficiamur ianis gl'iæ cupidi⌋ .i.nõ appetam⁹ ab hoibus
ęstimari aut honorari ⌊iuicẽ puocãtes (verbis vel signis)inuicẽ inuidẽtes⌋ Inuidia em̃
quũ directe aduerset charitati,q̃ est aĩæ vita,maxie perhibet mors eẽ aĩæ.Hinc ẽ illud Io
1.Iohan.3 hãnis:Qui nõ diligit, manet in morte. Oĩs q odit frẽm suũ,homicida ẽ. Propterea dicit
Iohã 13. Saluator:In hoc cognoscẽt oẽs,qa discipuli mei estis,si dilectionẽ habueritis ad inuicẽ.

¶Exppsitio cap.VI.Frẽs,& si poccupatus fuerit homo aliquo delicto.

¶Articulus sextus.

HOrtat demũ Apl's in huius capl'i exordio plạtos & perfectiores, vt impfectis &
subditis pie cõdescendãt atq; subueniãt.Ait em̃ ⌊Frẽs & si poccupatus⌋.i. q̃uis
præuentus seu cõprehẽsus⌊fuerit homo⌋ex subito motu passionis,infirmitate,
seu ignorãtia,⌊in aliq̃ delicto(ex hmõi causa exorto)vos q spũales estis⌋ hoc ẽ
virtutibus exercitati ⌊huiusmodi(hominem)instruite⌋.i.ad vitã veritatis reducite atq;
corri-

corrigite,⌊in spũ lenitatis⌋.i.animo mansueto ac dulci,non impetuoso,aut grauiter in-
A dignanti ⌊considerans teip̃m⌋.i.propriæ cõditiõis fragilitatẽ attendẽs, ⌊ne & tu tente
ris⌋.i.simili modo delinquas,hoc est:Estote alijs misericordes & compatientes,vt & vos Luc. 6
miam cõsequamini,si culpã incideritis.Etem̃ beati misericordes,qm̃ ipsi miam cõsequẽ- Prouer.11
tur.Et benefacit animæ suæ homo misericors.Propterea quoq; & alibi dr̃:Memento iu Ecci.38
dicij mei:sic em̃ erit & tuum.Mihi heri,& tibi hodie.Mutat autem hoc loco Apostolus
numerũ,sicut frequenter fit in scripturis.⌊Alter alterius onera portate⌋.i.defectus ve- Iaco.3.
stros,&infirmitates,atq; peccata mutuo patienter sufferte,orando pro alterutro,mutuo
succurrendo verbis ac rebus.Vnde & alibi ait:Supportãtes inuicẽ in charitate.Hoc ver
bo redarguunt̃ cõplures,q in aliorũ defectibus mox inflammant̃,& rigide quasi sub spe- Ephe.4
cie iustitiæ afficiuntur.Propria vero vitia non corrigunt,neq; ab alijs dure increpari di-
gnant̃,⌊&sic adimplebitis legẽ Chr̃i⌋.i.charitatis præceptum.De quo ait Chr̃us: Man Iohan.13
datum nouum do vobis,vt diligatis inuicẽ, sicut dilexi vos.Hæc itaq; agite , & nolite in
delicto præoccupatum dure corripere,q̃uis ex deliberatiõe seu certa malitia peccans sit 1.Cor.4
dure corripiendus.⌊Nam si qs existimat se aliqd esse⌋ à seip̃o,vel spũaliter, seu cõpara-
tione sanctorũ,⌊cum nihil sit⌋ à seip̃o,& quantum ad esse gratificum,spũale ac merito-
rium,seu cõparatiõe sanctorũ.Nam &si aliqd esset per grãm , tñ reputãdo se tumide, p̄-
dit q̃d habuit,Iuxta q̃d dr̃:Sola supbia destruit oĩa si comitet̃.Hinc ait Psalmista:Substã- Psal.38.
tia mea tanq̃ nihilũ ante te.Itẽ Ecclesiasticus:Quid supbit(inqt)terra &cinis?⌊Ip̃e se se Ecci.10
ducit⌋.i.in falsitatẽ p̄cipitat,&dãnationẽ incurrit.⌊Opus aũt suũ probet vnusqsq;⌋.i.to
tã vitã suã prudẽter examinet,⌊& sic in semetip̃o tm̃ gloriã habebit⌋.i . de proprijs bo- 1.Cor.11
B nis,seu consciæ suæ testimonio exultabit,si fuerit virtuosus. Non tñ finalr̃ aut principalr̃ 2.Cor.10
in se se,s3 in dño.Iuxta illud:Qui gloriat̃,in dño glorieт̃.Vnde & dictũ ẽ:Gloria nr̃a hęc 2.Cor.1
est testimonium consciæ nostræ,⌊& non in altero⌋.i.de factis & meritis aliorũ nõ prę- 1.Cor.2
sumet,neq; aliorũ laude & adulatiõe lętabit̃.Quis em̃ scit qd agatur in hoĩe, nisi spũs ho-
minis?⌊Vnusqsq; em̃ onus suum⌋.i.causam quã cum districto iudice habet expedire,
seu consciæ suæ grauamen,vel vitiorũ suorũ vltionem , vel actionum suarũ manipulum, Apoca.4
⌊portabit⌋ Opera em̃ illorũ sequunt̃ illos. Porro,p̄dicta iam verba Apl̃i nõ secundum
superficiẽ lr̃alem,sed sapiẽter intelligẽda sunt.Aliàs em̃ inuicem secum pugnarẽt . Dixi Roma.14
naq;:Alter alterius onera portate.Nunc vero adiunxit: Vnusqsq; onus suum portabit. 1.Cor.1
Quasi vnus non sit portaturus onus alterius. Item alibi dicit: Nemo gloriet̃ in hoĩbus.
Et:Qui gloriatur,in dño gloriet̃.Nunc autẽ testatus est: In semetip̃o tm̃ gloriam habe-
bit Sed si sane intelligant̃,& modus,ac ordo,atq; intentio,qbus introducunt̃,pensentur,
nulla erit discordia.⌊Cõicet autem⌋.i.se cõformet vel subueniat ⌊is q catechizatur⌋.i.
instruitur ⌊verbo(sapiæ salutaris)ei q se catechizat⌋.i.suo instructori ⌊in oĩbus⌋.i.ope
ribus,nõ autẽ in vitijs,Vel,in oĩbus bonis.i.diuitijs seu facultabus,vt ei in t̄palibus admi- 1.Cor.9
nistret,à q̃ spũalia bona suscipit.⌊Nolite errare⌋ à luce veritatis,&via iustitiæ,excusan-
do vos à p̄dicta cõicatiõe,vel aliorũ præceptorũ executiõe.⌊Deus nõ irridet̃⌋.i.nõ falli- 1.Cor.3
tur.Ideo scit,an excusatio sit cõdigna & verax. Quod aũt deus nõ irrideat̃ , hinc cõstat.
⌊Quæ aũt seminauerit homo⌋.i.op̄a quę in hac vita effecerit,quę ad futura p̄mia cõpa-
rant̃,sicut semẽ ad fructũ,⌊hæc & metet⌋.horum fructum,seu mercedẽ recipiet.Iuxta Psal.48.
C illud:Aĩa eius in vita ipsius benedicet̃.Itẽ & illud:Ecce venio cito,& merces mea mecũ Apoc.22
est,dare vnicuiq; iuxta op̄a sua. ⌊Qm̃ q seminat in carne sua⌋.i.carnalr̃ viuit,impetum
passionũ sequẽdo ⌊de carne(.i.pro vitijs carnis)metet⌋.i. recipiet ⌊corruptionẽ⌋ pec-
cati ac mortis ęternę.⌊Qui aũt seminat in spũ⌋.i.spũaliter cõuersat̃,rõnis sniam,& chari
tatis instinctũ sp̄ sequẽdo,⌊de spũ⌋.i. p̄ op̄ibus spũalibus,vel de spũ sc̄tõ,tanq̃ à remune
ratore,⌊metet vitã æternã⌋ hoc est,cœlestẽ beatitudinẽ cõsequetur in p̄miũ . ⌊Bonum
autem⌋.i.opus virtutis,⌊faciẽtes nõ deficiamus⌋.i.nequaq̃ cessemus, nec tepescamus. 2.Timot
Non em̃ coronatur,nisi q legitime certauerit.Et q p̄seuerauerit in finẽ saluus erit.⌊Tẽ- Matth.10
pore em̃ suo⌋.i.hora diuinæ retributiõis,vel cum ab omni culpa & pœna fuerimus ab- &.24
soluti,siue in hac vita,siue in purgatorio ⌊metemus⌋.i.æternã gloriã recipiemus , ⌊nõ
deficiẽtes⌋.i.finẽ nõ habituri p̄mij tanti,nec plus appetituri,q̃ dabitur.⌊Ergo dum tp̄s⌋
promerẽdi ⌊habemus(.i.q̃diu durat vita hæc p̄sens) operemur bonum ad oẽs⌋.i.oĩbus
quantũ possibile est,benefaciamus (sicut generalis exigit charitas) corporalia seu spũalia
bona nr̃a eis cõicãdo.⌊Maxime aũt(operemur bonũ)ad domesticos fidei⌋ i.ecclesię fi FINIS.
lios veros Chr̃ianos,qbus alibi dicit Apl̃us:Iam nõ estis hospites & aduenæ,sed estis ci- Ephe.2
ues sc̄tõrũ &domestici dei.Qui ergo nobis magis cõiuncti sunt,his magis bñfacere obli-
gamur.Charitas naq; ẽ ordinata.Propter q̃d rursus alibi ait Apl̃us: Si qs(inquiẽs)suorũ, 1.Timo.5
& maxime domesticorũ,curã nõ habet,fidẽ negauit,& ẽ infideli deterior.⌊Videte q̃lib⁹
lr̃is scripsi vobis mea manu⌋.i.cõsiderate q̃li sermone ego p̄ntẽ epl̃am dictaui &manu p̄
pria scripsi,ne qs vos decipiat,dicẽdo epl̃as hãc nõ eẽ missam à me,l̃ alij stilo vob̃ scribẽdo

⌊Qui

⌊Quicũq; eñ volunt placere(.i.sibi ipsis)in carne⌋ vestra.i.ꝓputij vestri circumcisione. D
Coloss.3 Vel,q volunt placere Iudæis incredulis in carne.i.in carnalibus obseruãtijs,⌊hi cogũt⌋
.i.vehemẽter & importune quærunt & excitãt ⌊vos circũcidi(.i.in corpore)tantum⌋.i.
præsertim ad hoc,⌊vt ꝑsecutionẽ crucis Christi⌋.i.ꝑsecutionẽ pro fide & passiõe salua
Acto.15 toris ⌊nõ patiant⌋ à Iudæis q eos ꝑsequebant,q cessationẽ legalium docuerunt. Pseudo
eñ apostoli legalia simul cũ euãgelio ꝓdicauerũt,ne à Iudæis infidelibus paterent mole-
stias.⌊Neq; eñ q circũcidunt(carnalr)legẽ custodiunt⌋ spũaliter,neq; ꝓceptis legis mo
ralibus vere obtẽperãt,⌊sed volunt vos circumcidi,vt in carne vestra⌋.i. de vestri cir-
cumcisione carnali ⌊glorientur⌋ inaniter, quasi voluntatis suæ effectũ in vobis adepti.
⌊Mihi aũt absit gloriari,nisi in cruce dñi nři Iesu Chři⌋.i.in contẽplatiõe filij dei cruci
fixi,& bñficiorũ ipsius,vc3 in cõsideratiõe passiõis,charitatis,& obediẽtiæ Chři. Per hoc
tñ nõ excludit gloriatio in diuinitate,& excellẽtia saluatoris,qm̃ gloriatio crucis ordinat
ad illã sicut ad vltimũ finẽ. Vñ & illa dat i ista ĩtelligẽda. Absit itaq; à me gloriari ĩ circũci
siõe,in cęrimonialib⁹ legis,in reb⁹ caducis & vanis. Sed hęc sit gl̃iatio mea,in Chři passio
Roma.2 ne occupari,eius beneficia meditari,ipsius vestigia sequi. ⌊Per quem⌋ Chřm.i.ꝑ cuius
grãm,passionẽ,& imitationẽ, ⌊mihi mundus crucifixus est⌋ hoc est,mortuus. Vt puta
tam hoies seculares,q̃ concupiscentię atq; diuitiæ seculi huius,ita vt talia mihi non sapiãt,
non delectent,non vniant,nec me sibi cõiungant inordinato affectu, ⌊& ego mũdo⌋ ꝑ
Psal.43. Christum crucifixus.i.mortuus sum,ita vt mundo non placeam,non viuam,neq; com-
municem. Iuxta illud: Qm̃ propter te mortificamur tota die. ¶Deniq; ideo absit mihi E
gloriari,nisi in cruce Christi. ⌊In Christo eñ Iesu neq; circumcisio aliquid valet⌋ Ad
Iohan.3 verã salutẽ,⌊neq; ꝓputium(.i.ritus gẽtilitatis)sed noua creatura⌋.i.spũalis regeneratio,
ex aqua & spũ,seu vita recẽs ꝑ grãe quotidianã innouationẽ. ⌊Et qcũq; hanc regulã⌋.i.
Iohan.14 gloriatiõis huius rectitudinẽ atq; mẽsurã,⌊secuti fuerint,pax⌋ interna.i.trãquillitas cor
dis sit ⌊sup illos & misericordia(.i.pctõrum remissio)& sup Israel dei⌋.i. sup electos Iu
dæos legalia successiue deserentes & fidẽ catholicã amplectentes,sit pax ista & misericor
dia.⌊De cætero nemo mihi molestus sit⌋ docẽdo,aut mihi imponẽdo obseruationẽ le
galium,Vel ad delectamẽta pñtis vitæ me exhortãdo. ⌊Ego eñ stigmata Iesu⌋.i.signa
Matth.16 vulnerũ,& silitudinẽ pœnarũ Christi, ⌊in corpore meo porto⌋ baiulando crucẽ meam
Lucæ.9 indefinẽter,& Christũ sequẽdo,eiusq; passioni me pro viribus cõfirmãdo. ⌊Gratia dñi
nostri Iesu Christi(sit)cum spũ vestro⌋.i.in anima vestra. O ⌊fratres, Amen⌋ Hæc est
gratia gratum faciẽs,quæ à tota trinitate infundit,q̃uis interim etiã vnicuiq; diuinæ ꝑso
næ attribuatur. Tota eñ superbeatissima trinitas inseparabilr operatur ad externa. Quę
est super omnia deus sublimis & benedictus,Amen.

IN EPISTOLAM PAVLI AD EPHESIOS.

Procemium.

Matth.7 OMnis q audit verba dei & facit ea,assimilabit viro sapiẽti q ędificauit domũ
suã supra petrã. Merito diuina scriptura multiplr eos cõmendat, q in semi
Psalm.118 tis mandatorũ cœlestium stabiliter atq; ardenter ꝑsistunt,tẽtationibus effi F
2 caciter resistẽtes,cunctasq; ꝑsecutiões pro amore iustitiæ fortiter sustinẽ-
tes. Nõ eñ minoris laboris ac laudis ẽ in bono cępto ꝑseuerare q̃ illud in-
choare. De horũ numero fuerunt Ephesii (ab Asia minori Asiani vocati) qbus Aposto-
lus iam nunc declarandã scribit epl'am. Scribit autẽ ex Roma in carcere positus per Ty
chicum diaconũ. ¶Porro,Ephesii nõ à Paulo cõuersi ad fidẽ,sed in bonis ab ipo cõfir-
man fuerunt. Et qa in fide & in sanctis opibus ꝑmãserũt stabilr,falsisq; doctorib⁹ spretis
euangelicæ sapiæ adhæserunt,ideo non increpatoriã,sed cõmendatoriã ac cõsolatoriã
eis scribit epl'am,prouocans eos ad meliora,& ad grãs dño referendas eos inducẽs, ꝓci-
c pue docens omnem virtutem ꝑfectionemq; nostram diuinæ pietati ac gratiæ ascriben-
dam. Et in ipso epistolæ exordio solito more procedit.

¶Expositio primi cap, Paulus apostolus Christi Iesu per voluntatẽ dei.

¶Articulus primus.

Roman.1 PAulus apl'us Chři Iesu ꝑ voluntatẽ dei⌋.i.à diuina volũtate ad apostolatũ efficiẽ
Gala.1 ter ꝓmotus,scribit ⌊sanctis oibus(.i.firmis & dignis Chřifidelibus)q sunt Ephe
1.Corin.1 si⌋.i.in vrbe sic dicta cõmorant,⌊&(pro id est)fidelibus⌋ q sunt ⌊in Iesu Chri
sto⌋ ꝑ fidẽ & charitatẽ,sicut mẽbra in capite. Vel ꝑ sanctos, intelligit prælatos,
& ꝑfectiores. Per fideles vero impꝑfectiores ac subditos. ⌊Gratia vobis⌋ detur ⌊& pax à
EPIST. deo patre nostro,& dño Iesu Chřo⌋ ¶Salutatiõe præmissa,à gratiarũ actione orditur,
Psal.66 & ait: ⌊Benedictus deus & pater dñi nostri Iesu Christi⌋ Oĩa hæc iam ꝓdicta verba in
Galat.1 præcedentium exordijs epl'arũ scripta atq; exposita sunt. Idcirco hæc ꝓtermitto ⌊Qui⌋
Ephe.1 deus & pater noster ⌊benedixit nos⌋.i.benedictos, & gratiosos nos fecit, dando nobis
mune-

munera cœlestiũ gratiarũ,ficut subiungitur,⌊in omni bñdictiõe spũali⌋.i.in omni dono
A geatiæ liberalr dato,nostroq; cordi infuso,ita vt bñdictio ista sit causa formalis,p quam à
deo effectiue bñdicti sumus. Frequẽter aũt accipitue in scripturis benedictio pro dono 1.Regũ.25
liberali.Sicut cũ Abigail ait ad Dauid:Accipe benedictionem quã attuli famula tua. Be
nedixit itaq; nos omni benedictione saltem in genere.Et hoc ⌊in cœlestibus⌋bonis seu Philip.3
gratijs.Vel ad hoc,vt ad cœlestia regna perueniamus.Vel omni benedictione habenda
perfecte in cœlestibus mãsionibus,⌊in Chr̃o Iesu,⌋hoc est merito Christi, siue p Chr̃m
tanq̃ pee mediatorẽ,⌊sicut elegit nos⌋.i.præ alijs multis seu reprobis ad æternã beatitu Iohan.13
dine pordinauit,⌊in ipso⌋.i.in Christo,seu p Christũ.Ita vt pater & Chr̃s(seu filius) Iohan.15
imo & cũ eis spũs sanctus sint vnus elector,sicut vnus creator.Vnde Chr̃s testat:Ego
scio quos elegerim.Et rursus:Nõ vos me elegistis, sed ego elegi vos.Elegit ergo nos in
ipso,⌊ante mũdi cõstitutionẽ,⌋hoc est,ab æterno,q̃ electio ex dilectione processit.Po-
test q̃q; sic accipi,vt pater dicatue nos elegisse in Christo ante mũdi cõstitutionẽ, qm̃ ab
æterno disposuit p Christi incaenationẽ ac passionẽ impẽdeee nobis suæ æternæ electio
nis effectũ.i.verã salutẽ,⌊vt essemus sancti⌋.i.puri in anima,⌊& immaculati⌋ in opere,
⌊in cõspectu eius,⌋hoc est corã deo,videlicet vere, seu diuino iudicio, nõ tantũ huma-
no,⌊in charitate,⌋q̃ est vita decorq; animæ.i.per actũ charitatis interiorẽ, sine quo ni-
hil est meritoriũ. Vnde p charitatẽ efficimur sancti in affectu, & immaculati in effectu.
⌊Qui⌋pater ⌊pdestinauit,⌋hoc est,ad vitã æternã in sua dispositione pmisit seu pordi-
nauit,⌊nos in adoptionẽ filiorũ⌋.i.ad hoc vt bona gratiæ q̃ filijs adoptiuis pstantur,no Roma.8
bis donẽtur.Quod aũt subiungitur,⌊per Iesum Christũ,⌋ referri potest vel ad verbum
B pdestinauit,vel ad nomẽ filiorũ,quia per filiũ dicimur pdestinati sicut electi.Per filiũ q̃q;
adoptio filialis nobis confertur.Dedit eñ nobis potestatẽ filios dei fieri.Sic aũt prædes-
stinauit nos ⌊in ipsum⌋.i.ad imitationẽ filiationis naturalis,q̃ conuenit Christo,cuius si Roma.8
militudo est filiatio adoptiua.Vel,in ipsum,hoc est,vt veniam⁹ ad gloriã Christi,& eius Iacobi.1
efficiamur cohæredes.Prædestinauit insuper,⌊secundũ propositũ⌋.i.æternũ decretum,
⌊voluntatis suæ,⌋qua oĩa liberrime agit.i.secundũ voluntatem suã diuinã, omnia iuste
agentẽ ac proponentẽ,quæ vtiq; est prima causa pdestinationis,⌊in laudẽ gloriæ gratiæ
suæ⌋.i.vt laudemus magnificẽtiã gratiæ suæ gratũ facientis, per quã adoptio filiorũ dei
nunc inchoatur,quæ in patria per lumen gloriæ cõsummatur, ⌊in qua⌋gratia gratũ fa-
ciẽte.i.per quã foemaliter ⌊gratificauit,⌋hoc est sibi acceptos ac gratos,⌊nos⌋fecit ⌊in
dilecto filio suo⌋.i.per Christũ mediatorẽ dei & hominum.s.merito Chr̃i,& p oĩa quæ 1.Iohan.3
Chr̃s pro nostra salute assumpsit,fecit ac pertulit,⌊in quo⌋filio dei dilecto,⌊habemus re 1.Timo.2
demptionẽ⌋à iure & iugo diaboli,⌊pee sanguinẽ eius,⌋hoc est merito effusiõis sui ptio
sissimi sanguinis.Iuxta illud:Qui dilexit nos,& lauit nos à pc̃tis nostris in sanguine suo. Apo.1
Ideo subditur,⌊remissionẽ peccatorũ⌋.i.redẽptio ista est vitiorũ nostrorũ solutio. Quæ
facta est ⌊secundũ diuitias,⌋hoc est plenitudinẽ ⌊grãæ eius,⌋videlicet Chr̃i,q gratiose &
pie nos liberauit.Vnde p euangelistã Iohannẽ dicitur:Gratia & veritas p Iesum Chr̃m
facta est.Et de plenitudine eius accepimus oẽs,grãm pro grã. ⌊Quæ⌋gratia ⌊supabun
dauit in nobis⌋ap̃ls.i.copiosissime nobis infusa est,quippe q primitias spũs sancti acce-
C pimus,⌊in omni sapiã⌋.i.diuinorũ notitia,omni,q̃tũ ad sacrũ spectat scripturã,quã ple-
ne cognoscimus,⌊& prudẽtia⌋.i.tpalium & humanarũ rerũ agnitiõe.Hæc eñ nobis p
grãm spũs sancti collata sunt,vt notũ faceret nobis saceamẽtũ⌋.i.secretũ ⌊volũtatis suę⌋
seu volũtatẽ suã secretã,alijs occultatã, vel incarnatiõis Chr̃i mysteriũ,seu diuinæ mentis
cõsiliũ circa humani gñis redẽptionẽ,⌊secundũ bonũ placitũ eius⌋.i.secũdũ q̃d sibi pie
cõplacuit,⌊q̃d proposuit in eo,⌋hoc est,cuius placiti executionẽ cõstituit & impleuit in
Christo.Quid aũt,& qñ factũ sit,hoc subditur,⌊in dispẽsatione plenitudinis temporũ⌋
.i.adueniente tẽpore diuinitus pordinato & dispẽsato,videlicet tpe gratiæ,De quo alibi Gala.4
dictũ est:Ecce iã venit plenitudo tp̃is,⌊instaurare oĩa in Chr̃o⌋.i.per Chr̃i mysteria re
formare,⌊q̃ in cœlis,⌋hoc est,ordines angelorũ supplendo ruinas eorũ,⌊& quæ in terra
sunt⌋.i.genus humanũ,⌊in ipso⌋.i.eos q in Chr̃o electi sunt soli effectũ diuinę liberatio Coloss.1
nis finaliter sortiunt.⌊In quo⌋.i.per quẽ Christũ, ⌊& nos⌋ apostoli,sicut & cæteri ele-
cti,⌊sorte⌋.i.diuina electiõe ⌊vocati sumus⌋ ad fidẽ & grãm salutarẽ.Dicit aũt sors,di-
uina electio, qa vtrũq; est dei,nõ hominis,& sicut electio nõ accipit personã,ita nec sors.
Propter q̃d ait scriptura:Sortes mittuntur in sinũ,& à dño tẽperãtur,⌊pdestinati⌋.i.ad Prouer.16
æternã beatitudinẽ præordinati,⌊secũdum propositũ eius⌋.i.secundũ æternã incõmu-
tabilis eius decreti dispositionẽ,⌊qui omnia operat⌋per seipsum vel causas secũdas,⌊se-
cundũ consiliũ voluntatis suæ,⌋hoc est secundũ certissimã rationẽ suæ voluntati cõsonã
atq; placentẽ.Nil eñ operatur ad extra de necessitate aut casu,sed sapienter ac libere vni
uersa producit.Iuxta illud:Omnia in sapientia fecisti.Et:Omnia quæcũq; voluit dñs,fe Psalm.103
cit,⌊vt simus in laudẽ gloriæ eius⌋.i.in nobis deus glorificetur,qui tantam grãm nobis Psal.134

fine meritis noſtris ineffabilili pietate largitus eſt, ex cuius beneficij cõſideratione nosipſi D
alijq́ꝫ fideles in laudẽ & gloriã dei erumpere debemus, ⌊nos q ante ſperauimus in Chri-
ſto⌋ .i. nos apoſtoli, qui ante eos qui per noſtrã ꝓdicationem conuerſi ſunt, Chriſto per
fidẽ & ſpem inhæſimus. ⌊In quo⌋ Chriſto, hoc eſt, cuius ordinatione & adiutorio, ⌊&
vos⌋ Epheſii, ⌊cũ audiſſetis⌋ non ſolum auribus corporis, ſed etiam cordis, ⌊verbũ ve-
ritatis (.ſ.) euãgelium ſalutis veſtræ⌋ .i. doctrinam Chriſti annuntiantẽ hominum libera
tionem, in cuius doctrinę obſeruatione ſalus veſtra conſiſtit, ⌊in quo & credentes⌋ .i. cui
euangelio fidem adhibẽtes, ⌊ſignati eſtis⌋ .i. inter electos computati, & à peruerſis diſtin
Iohan. 8 ctí, certis diuinæ prædeſtinationis indicijs, quorũ vnum eſt illud: Qui ex deo eſt, verba
Luc. 11. dei audit. Et: Beati qui audiunt verbũ dei, & cuſtodiunt illud, ⌊ſpũ promiſſionis ſancto⌋
.i. virtute & operatione ſpũs ſancti electis promiſſi, iuxta illud in Luca: Ego mittam pro
Luc. 24 miſſum patris mei in vos. Vel, Spiritus ſanctus dicitur ſpũs promiſſionis, quia promittit
Roma. 8 vitã æternã, ⌊qui⌋ ſpũs ſanctus ⌊eſt pignus hæreditatis noſtræ,⌋ hoc eſt, arra futuræ fe-
licitatis. Quia per eius inhabitationem, inſpirationẽ, conſolationẽ, ac cætera dona certi-
ficamur de beatitudine ſubſequẽte. Ex perceptione quippe præſentium munerũ, certa fit
expectatio futurorũ. Dicitur ergo ſpũs ſanctus pignus hæreditatis quã habituri ſumus in
Iohan. 17 patria, quia per modũ pignoris interim nobis confertur. Pignus em̃ eſt loco rei nõ habi-
tæ, eſtq́ꝫ eiuſdẽ valoris cũ ea. Deus aũt eſt noſtra felicitas atqꝫ hæreditas obiectalis, quãuis
fruitio dei ſit hæreditas noſtra, felicitasq́ꝫ formalis. Hanc aũt hæreditatem nondũ habe-
mus in re, ſed ſpũs ſanctus quem interim habemus per ſuã gratioſam inhabitationem, eſt E
eiuſdem valoris cũ ea, imo & ipſe realiter idem cũ ea eſt, ſed diuerſo habetur modo in via
& in patria, ideo modo vocatur pignus, in patria aũt vocatur hæreditas. Veruntamẽ (vt
in gloſſa quoqꝫ Auguſtini teſtãtur citata verba) cõuenientius dicitur ſpũs ſanctus arra, q̃
pignus, qm̃ pignus aufertur, cũ promiſſum vel debitũ ſoluitur. Arra vero cũ ſit pars pretij
non aufertur, ſed completur cũ ſolutio agitur. Quoniã ergo in perceptione futuræ atqꝫ
cœleſtis hæreditatis ſpũs ſanctus non aufert electis, ſed plenius datur, idcirco aptius nun
cupatur arra q̃ pignus. Nihilominus qm̃ ſpũs ſanctus dicitur nobis dari per dona ſua, .i.
propter hoc ꝙ dona ſua nobis præſtantur, & aliqua dona ſua propter imperfectionẽ in-
1. Cor. 13 cluſam non manẽt in patria, vt fides & ſpes, ideo quantum ad hæc dona ſpũs ſanctus ra-
tionem pignoris habet. Sic em̃ aufertur quantũ ad modũ, venientibus dotibus quæ fidei
& ſpei ſuccedunt. Quantũ vero ad dona quæ manẽt & perficiuntur in patria, qualia ſunt,
charitas, ſapientia, timor filialis, ſpũs ſanctus proprie dictus eſt arra, ⌊in redemptionem
acquiſitionis,⌋ hoc eſt, in liberationẽ ſaluificã, per quã adipiſcimur vitã æternã, videlicet
1. Petri. 2 vt iugo peccati, dæmonũq́ꝫ per grãm ſpũs ſancti erepti, ſalutẽ acquiramꝰ perpetuã. De q̃
ait Petrus: Vos genus electũ, gens ſancta, populus acquiſitionis, ⌊in laudẽ glorię eius⌋ .i.
ad præconiũ diuinæ beatitudinis ac maieſtatis, puta ad hoc, vt diuinæ naturæ beatitudi-
Prouer. 16 nẽ ac maieſtatẽ grata mẽte laudemus. Omnia em̃ propter ſeipſum operatus eſt dñs. De-
niqꝫ litera iſta q̃tũ ad tenorẽ verborũ nõnihil truncata ẽ, vnde ſupplere oportet. Vt cũ di
citur: In quo & credẽtes, fiat puncti diſtinctio, ſicq́ꝫ facile elicit ſenſus ꝑfectus. ¶Et q̃a bo
nus prælatus, imo & quilibet proximus de ſalute alterius ex vera charitate lætari, & dño
Iohan. 13 gratias agere debet, ſubiecit aplus. ⌊Propterea & ego audiens⌋ à narrãtibus, vel etiã ab F
interna loquutione ſpũs ſancti, ⌊fidẽ veſtrã, q̃ eſt in Chriſto Ieſu⌋ purã, ſanctã, chriſtia-
nã atqꝫ catholicã, ⌊& dilectionẽ⌋ habitualẽ & actualẽ, quã oſtenditis ⌊in oẽs ſanctos,⌋
hoc eſt, in vniuerſos veraciter Chriſtianos, quibus in ſpũalibus ac temporalibus benefa-
citis, prout caſus occurrit, facultasq́ꝫ ſuppetit, ⌊nõ ceſſo⌋ cõgruentibus horis, ⌊gr̃as agẽs
Roma. 1. deo pro vobis⌋ .i. propter beneficia vobis impẽſa, ⌊memoriã veſtri faciẽs⌋ .i. veſtri re-
cordãs, ⌊in oratiõibus meis,⌋ q̃bus pro veſtro ꝓfectu oro, ⌊vt deus dñi noſtri Ieſu Chri
ſti⌋ .i. verus deus, qui eſt deus Chr̃i prout homo. Sic em̃ quælibet diuina ꝑſona, totaq́ꝫ ſi
Hebræ. 1 mul ſuꝑbeatiſſima trinitas deus eſt Chriſti. Qui deus eſt ⌊pater gloriæ⌋ .i. fons & origo
Eſa. 11. omnis ſanctæ lætitiæ. Vel, pater gloriæ .i. maieſtatis altiſſimæ, ⌊det vobis ſpm̃,⌋ hoc eſt,
donũ ⌊ſapientiæ,⌋ quæ eſt vnũ ac ſummũ ſeptẽ donorũ ſpũs ſancti. Vel, ſpm̃ ſapientiæ .i.
ſpm̃ ſanctũ datorem ſapientiæ habitualis, ⌊& reuelationis⌋ actualis .i. illuminationis ex
habitu ſapientiæ & motione ſpũs ſancti procedentis. Non em̃ ſufficit nobis gratia aut ſa
pientia habitualis, ſed requiritur inſuper actualis motio ſpũs ſancti excitantis habitum
ipſum in actum, cuius motione efficitur anima cito capax per habitualia ſeptem dona
ſpũs ſancti, quemadmodũ capax eſt motionis propriæ rationis per habitus virtutũ. Det
itaqꝫ vobis ſpm̃ ſapientiæ, ⌊in agnitione eius⌋ .i. ad cõtemplandũ deũ, quod eſt, ⌊illumi-
natos habere oculos cordis veſtri⌋ .i. habere intellectũ ſpeculatiuum ac practicũ diuini-
tus illuſtratũ, ⌊vt ſciatis⌋ & ſciendo iuſte viuatis. Sciatis inquã, ⌊quæ ſit ſpes vocationis
Roma. 8 veſtræ,⌋ hoc eſt, bonum ſperatũ ſiue felicitas ad quam diuinitus inuitamur, ⌊& quæ di-
uitiæ⌋ .i. ſpirirituales opulẽtiæ ſeu plenitudines copioſæ, ⌊gloriæ hæreditatis eius⌋ .i. glo

rioſæ

A riosæ felicitatis dei,quã exhibet,⌊in sanctis⌋in patria.Beatitudo eñ est status omniũ bo 2.Cor.4
norũ aggregatiõe perfectus,iuxta Boetium.Vnde quãuis beatitudo dei in seipso sit sim-
plicissima,beatitudo quoq; quã electis infundit, secundũ suã essentiam simplex sit.s.visio
dei,quæ est tota merces,dicimus tamen secundũ nostræ intelligentię modũ,quod in deo
sit omniũ bonorũ copiosissima opulentia atq; ditissima plenitudo.Beatitudini autẽ crea-
tæ quæ communicatur beatis,multa iunguntur perficientia eam,videlicet dilectio,dele-
ctatio &c.quæ dicũtur diuitiæ gloriosæ hęreditatis seu beatitudinis nobis promissę.Orat
ergo apl̃us,vt beatitudinis huius diuitias magis perfecte cognoscant.Sciatis p̃terea ⌊&
quæ sit supereminens magnitudo,⌋hoc est,incõparabilis sublimitas,summaq; gr̃a,⌊vir-
tutis eius in nos⌋.i.diuinæ potestatis gratiam tantam cordibus nostris infundentis,⌊qui Roma.8
credidimus⌋in Christũ,atq; primitias sp̃us sancti recepimus, ⌊secundũ operationẽ po- Philip.3
tentiæ virtutis eius,⌋hoc est,secundũ efficaciam eius diuinæ potentiæ,quæ virtus vocat,
cum sit potestas cõsummata atq; perfecta.Realiter tamẽ idem sunt,p̃sertim in deo,potẽ
tia actiua& virtus,quãuis potentia secundũ quosdam, dicat potentiam absolute, virtus
aũt complementũ potentiæ,⌊quam⌋virtutem ⌊operatus est⌋.i.operando monstrauit,
⌊in Christo⌋mortuo ac sepulto,⌊suscitans illũ à mortuis⌋ tertio die, ⌊& constituens,⌋
hoc est,firmiter ponẽs eũ ⌊ad dexteram suã⌋.i.in potioribus bonis suis,videlicet in sum- Roma.4
mo honore,dignitate& gloria,⌊in cœlestibus⌋.i.in cœlo empyreo,⌊super omnẽ prin 1.Cor.6
cipatum⌋.i.angelos de summo,seu tertio choro infimæ hierarchiæ,⌊& potestatẽ,⌋hoc Galat.1.
est,angelos de infimo choro secundæ hierarchiæ,⌊& virtutẽ⌋.i.angelos de medio cho Coloss.2
ro eiusdẽ hierarchiæ,⌊& dominationẽ⌋.i.angelos de summo ordine hierarchiæ secun 1.Thess.1.
B dæ.In hac authoritate fundat se beatissimus theologorũ princeps Dionysius, ponẽs prin
cipatus in infima hierarchia.Cõstituit quoq; eũ in die ascensionis,quo ad naturã assum-
ptam,⌊&⌋supra ⌊omne nomẽ⌋.i.vltra omne ens nominatũ aut nominabile ⌊quod no
minatur⌋.i.exprimitur,scitur,vel esse perhibet,⌊non solũ in hoc seculo⌋ variabili,⌊sed
etiam in futuro⌋.i.in patria nominabitur aut scietur.i.vltra omnẽ creaturã terrestrem
& cœlestẽ,corporalẽ ac sp̃ualem,sublimauit Christũ,quo ad humanitatẽ assumptã,imo
sola humanitas Christi propter vnionem suã personalem cũ verbo, præstantior est toto
vniuerso simul accepto.⌊Et oĩa subiecit sub pedibus eius⌋.i.vniuersa creata Chr̃i pote- Psal.8.
stati atq; imperio,imo & inferiori eius naturæ(quæ noĩe pedũ intelligi potest) deus pa- Hebrę.2
ter plenissime subdibit.Vnde ipse ait:Data est mihi oĩs potestas in cœlo & in terra,⌊& Matth.28
ipsum⌋ Christũ,deus pater ⌊dedit⌋.i.cõstituit ⌊caput⌋.i.principalẽ,⌊supra omnẽ ec- Coloss.2
clesiam⌋militantẽ ac triumphantẽ,⌊quæ est corpus ipsius⌋ Christi mysticũ,qm̃ vnitur
ei vt capiti per cõionem naturę,participationẽq; gr̃æ.Est q̃q; ecclesia ⌊plenitudo eius⌋
videlicet Chr̃i,vel qa ab ipso donis gr̃æ adimplet,vel quia facit ad hoc vt Chr̃s oĩa mem
bra sua mystica habere dicat,⌊qui⌋existens secũdũ diuinitatis naturã,⌊oĩa in omnib9⌋
nõ essentialiter aut formaliter,sed causaliter ac supereminẽter,vt dictũ est plenius,⌊adim
pletur⌋quãtũ ad mysticũ corpus suũ,quãuis in seipso nõ perficiat nec crescat. ¶Aduer-
tendũ p̃terea,ꝙ Chr̃s dicitur caput ecclesiæ,ad similitudiẽ capitis naturalis.Sicut eñ in
capite naturali sunt tria,videlicet ordo,qm̃ caput est prima atq; superior pars hoĩs.Per-
C fectio,qa in capite vigent oẽs sensus.Virtus,qm̃ motus & gubernatio omniũ mẽbrorũ
dependẽt à vi sensitiua ac motiua,q̃ dominat in capite. Sic Chr̃s prior & altior est aliis
propter gr̃æ suæ eminẽtiã,& in ipso sunt oẽs sensus sp̃uales.Ipse q̃q; oĩbus influere potest
sp̃ualem sensum & gr̃æ motũ.Est aũt Chr̃s secũdũ vtrãq; suã naturã caput totius ecclesiæ
sed secũdũ diuinã naturã influit authoritatiue,estq; caput iure creationis atq; excellẽtissi-
mæ gubernatiõis.Secũdũ humanitatẽ vero influit instrumẽtaliter,scd̃m quã etiã deus est
caput Chr̃i.Nec hoĩm tm̃,sed & angelorũ q̃q; Chr̃s,vt homo,caput censet.Quẽadmo- 1.Cor.11
dũ eñ angelorũ & hoĩm vnus ẽ vltimus finis atq; felicitas.s.visio dei p specieẽ,sic vna est Hebr.2
eorũ ecclesia.Multitudo nãq; electorũ actibus,officiisq; distincta,mysticũ Chr̃i corpus
vocat.Qm̃ igit Chr̃s etiã vt hõ propter propinquitatẽ suã ad verbũ,influẽtiã habet i sum
mos ordines angelorũ,& cæteros vniuersos,eos purgãdo,illuminãdo & pficiendo(secũ
dũ magni Dionysii documẽta)cõstat ꝙ sit eorũ caput Chr̃s.Iã eñ inductũ est,ꝙ deus cõ
stituit eũ sup omnẽ principatũ & potestatẽ &c.Alibi q̃q; ab eodẽ apl̃o de ipso asserit,ꝙ Coloss.2
est caput oĩs principatus & potestatis.¶Postremo sciendũ,ꝙ Chr̃us est caput oĩm, non
æqualiter,sed ordine quodã.Primo eñ & principalr̃ est caput beatorũ q ei vniunt p glo
riã fruitionis.Secũdo,eorũ q ei vniunt p charitatẽ viæ.Tertio aũt illorũ q sola fide ei iun
gunt.Quarto vero eorũ q vniuntur ei p potentiã ad actũ reducẽdã.Quinto(& maxime
improprie)eorũ qui vniuntur ei per potentiã nunq̃ ad actũ reducendã.Damnatorũ vero
Christus caput nõ est,sed existentiũ in purgatorio caput veraciter appellatur.

¶Elucidatio capituli secundi,videlicet,Et vos cum essetis mortui
in delictis & peccatis. Arti. II.

INtendens aũt apſus Epheſios ad gratiaꝝ actionẽ inducere, & grãm dei cõmenda- D
re,cõmemorat quales.i.q̃ vitioſi ac miſeri,ex ſemetipſis fuerunt,& quales per miſe-
ricordiã & grãm Chriſti effecti ſint.⌊Et vos⌋Epheſii,⌊cũ eſſetis mortui⌋ ſpũ,⌊in
Matth.8. delictis⌋omiſſionis,⌊& peccatis⌋ cõmiſſionis.De ſic mortuis ait in euangelio dñs:
Lucæ.9 Dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos,⌊in quibus⌋vitijs,⌊aliquãdo⌋.ſ.dum nondum
Hiere.5 credidiſtis in Chriſtũ,⌊ambulaſtis⌋iniuſte viuendo,⌊ſecundũ ſeculũ⌋.i.conuerſationẽ
1.Iohan.5 ſeu vitia,⌊mũdi huius⌋qui totus in maligno poſitus eſt.i.hominũ mundanoꝝ.Nec ſolũ
ſecundũ ſeculũ,ſed &⌊ſecundũ principẽ poteſtatis aeris huius,⌋hoc eſt, ſecundũ ſugge
ſtiones diaboli,qui poteſtatẽ ſuã exercet,& habitat in aere caliginoſo,qui princeps ho-
minũ impioꝝ eſt,⌊ſpũs⌋malignus,⌊qui nunc operatur in filios diffidẽtiæ⌋.i.deſperan-
tes,incredulos & induratos ſeducit ac poſſidet.Sequuntur eñ pene in oĩbus diabolicum
Roma.8 inſtinctũ,⌊in quibus⌋delictis atq; peccatis(quantũ ad genus eoꝝ)⌊& nos oẽs⌋Iudæi,ſi
cut & gentes,⌊aliquãdo cõuerſati ſumus⌋anteq̃ grãm Chriſti ſuſciperemus, ⌊in deſide
rijs carnis noſtræ⌋.i.carnalibus cõcupiſcẽtijs cõſentiendo,⌊facientes⌋.i.actu implẽtes,
⌊voluntatẽ carnis & cogitationũ⌋.i.inclinationes ſenſualitatis,& cogitationũ prauaꝝ,
ſeu ea in quibus caro delectatur, vel cogitatio inaniter occupať & gloriať. ⌊Et eramus
Pſal.50 natura,⌋hoc eſt,naturali propagatione ab Adã traducta,ſecundũ illud:Ecce eñ in ini-
Roma.5 quitatibus cõceptus ſum,⌊filij iræ⌋.i.digni vindicta & pœna,propter originale pecca-
tum,cui debebať pœna damni,nõ pœna ſenſus,in poſteris, ⌊ſicut & cæteri⌋ impij ſunt.
⌊Deus aũt qui diues(.i.copioſus)eſt in miſericordia.⌋Nã in ſeipſo immẽſam habet cle- E
Pſal.144 mentiã & effectus diuinæ pietatis ineffabiles ſunt. Iuxta illud: Miſeratiões eius ſuper oĩa
opera eius,⌊propter nimiã charitatẽ ſuã,⌋hoc eſt, vehemẽtem dilectionẽ,⌊qua dilexit
Iohan.3 nos.⌋De qua dilectiõe legitur apud Iohannẽ:Sic deus dilexit mundũ,vt filiũ ſuũ vnige-
nitũ daret,⌊cũ eſſemus mortui pctõ⌋originali ac perſonali ſeu actuali,⌊cõuiuificauit nos
Roma.8 Chřo⌋.i.ſimul cũ Chriſto,imo & ꝑ Chriſti incarnationẽ ac paſſionem viuiuificauit nos
liberãdo à morte culpæ,& influendo vitã gratiæ,daturus demũ vitã gloriæ,⌊cuius gra-
tia⌋.i.gratuita pietate,dono ac merito,⌊eſtis ſaluati⌋nõ proprijs meritis.⌊Et cõreſuſci
tauit⌋.i.cũ Chřo & per Chriſti reſuſcitationẽ reſuſcitauit nos à morte,nunc in ſpe,q̃d in
die iudicij fiet in re.Capitis eñ ꝓceſſio,ſpes mẽbroꝝ eſt,⌊& cõſedere fecit in cœleſtibus,
in Chřo Ieſu⌋.i.per fidẽ,grãm & meritũ Chriſti iam ꝑparauit nobis locũ beatæ quietis
Luc.22 in cœleſtibus mãſionibus,nunc eñ conſedere nos fecit in ſpe.Vnde & Chriſtus ait:Ego
Apoca.3 diſpono vobis regnũ,vt edatis & bibatis ſuper mẽſam meã,& ſedeatis ſuper thronos.Et
Pſal.144 rurſus alibi:Qui vicerit,dabo ei ſedere mecũ in throno meo,⌊vt oſtẽderet in ſeculis ſu-
Iohan.10 peruenientibus,⌋hoc eſt,in futuris generatiõibus,vel in die iudicij,⌊abundãtes diuitias
gratiæ ſuæ⌋.i.copioſa munera cœleſtiũ gratiaꝝ,ſeu gratiæ habitualis,ex qua oĩa alia do
na gratifica aliquo modo dependẽt.Hæ aũt diuitiæ non ſunt niſi ſublimia dona ſpũs ſan
cti nobis collata,⌊in bonitate⌋dei extenta ⌊ſuper nos⌋.i.ex diuina pietate nos miſeri-
1.Coꝛ.15 corditer aſpiciente,⌊in Chriſto Ieſu,⌋hoc eſt,ꝑ Chriſtũ & eius ſacra myſteria.⌊Gratia
1.Timot.2 eñ⌋.i.gratuita dei pietate,qui oẽs homines vult ſaluos fieri.Vel,gratia,habituali omne
meritũ veſtrũ preueniente.Vel,gratia.i.gratioſo merito Chriſti ⌊eſtis ſaluati⌋à poteſta
Hebr.11 te diaboli,& ſeruitute peccati,cæteriſq; animaꝝ periculis(quantũ eſt ex parte dei ſaluan F
tis)⌊per fidẽ,⌋ſine qua impoſſibile eſt deo placere,& ſine qua nulla actio meritoria eſt,ꝑ
quã etiã meritũ Chriſti nobis applicať.⌊Et hoc nõ ex vobis⌋.i.nõ propria virtute eſtis
ſaluati.⌊Dei eñ donũ eſt⌋ſaluatio veſtri,ſeu fides.Et hoc ⌊nõ ex operibꝰ⌋.i.nõ veſtris
meritis ſaluationẽ aut fidẽ meruiſtis,ſed deus miſericorditer vos præuenit, ⌊vt ne quis
glorietur⌋.i.ne aliquis ſe proprijs viribus iactet ſaluatũ,ſicq; in ſeipſo,non in dño glorie
Hiere.9 tur.Et merito nemo in ſe gloriari debet.⌊Ipſius eñ⌋dei ⌊ſumus factura⌋.i.creati à deo
1.Coꝛ.4 quantũ ad eſſe naturale,⌊creati⌋(quantũ ad eſſe gratiæ)recreati ac regenerati, ⌊in Chri
Pſal.91. ſto Ieſu⌋.i.in ſacramẽtis & fide Chriſti.Sacramenta eñ Chriſti grãm conferũt,& ſpũa
Pſal.50 liter creant.De qua creatione ait Pſalmiſta:Cor mundũ crea in me deus.Creati inquam
⌊in operibus bonis⌋.i.per opera bona, virtuoſa ac meritoria ad perfectã regenerationẽ
& ſpũalem exiſtẽtiã ducti.Quãuis eñ per fidẽ & grãm renaſcamur & iuſtificemur, opor
tet tñ vt tẽpore opportuno fides per dilectionẽ operetur,qm̃ fides ſine operibus mortua
eſt,⌊quæ⌋opera bona,⌊præparauit deus⌋.i.in ſua ꝑdeſtinatione nobis dare diſpoſuit.
Galat.5 Omnia eñ opera noſtra operatur in nobis, ⌊vt in illis ambulemus⌋.i.cõuerſemur,pro-
Iacobi.2 cedẽdo de via ad patriã per ſemitã mandatoꝝ.⌊Propter quod,⌋hoc eſt,quoniam tan-
Eſa.26. tam miſericordiã conſequuti eſtis, idcirco vt gratiores ſitis dño deo,⌊memores eſtote,
Pſal.118. ꝙ aliquãdo⌋anteq̃ cõuerteremini ad Chriſtũ, ⌊vos gẽtes eratis⌋.i.gentiliter & infideli
ter cõuerſantes ⌊in carne⌋.i.in peccatis carnalibus.Sic etiã accipitur caro ad Romanos
Roma.8 vbi dicitur:Vos aũt in carne nõ eſtis,⌊qui dicebamini ꝑputium⌋.i.immũdi & incircunci
Coloſſ.2. ſi vocabamini,tanq̃ habẽtes præputiũ,⌊ab ea quæ diciť circũciſio⌋.i.à populo Iudæorũ

circun

A circunciso. Vel distinctiā populo isto. Circūcisio em̄ est signū distinguēs Iudæos à gen
tibus,⌊in carne manufacta⌋.i.circūcisio ista in mēbro corporis,ministerio manuū fiebat Hiere.23
⌊qui eratis in tēpore illo sine Christo⌋.i.sine fide,charitate & gr̄a Christi, quamuis sine
Chr̄o,prout deus est,nihil possit in momēto subsistere,⌊alienati à cōuersatione Israel⌋ Deut.7.
.i.à cultu diuino, q̄ tūc in solo Israelitico populo viguit,⌊& hospites testamētorū⌋.i.ex
tranei à veteri testamēto.Quod pluraliter testamēta vocat̄ propter diuersitatē promisso
rū suorū,⌊spem promissionis⌋.i.æternæ felicitatis nobis promissæ ⌊non habētes, & sine
deo⌋vero.i.sine gr̄a atq; notitia dei ⌊in hoc mūdo.Nunc aūt⌋.i.hoc tēpore vestræ cō-
uersionis,seu euāgelicæ legis ⌊in Chr̄o Iesu⌋hoc est, p̄ dn̄m saluatorē,⌊vos qui aliquā-
do eratis longe⌋ à deo,nō loco,sed dissimilitudine,quā efficit culpa. Iuxta illud prophe- Esa.59
tæ:Iniquitates vestræ diuiserūt inter deū vestrū & vos.Et.Peccata vestra absconderunt Hiere.31
faciē eius à vobis,⌊facti estis prope,⌋hoc est,deo p̄ charitatem vniti estis, ⌊in sanguine
eius⌋.i.per p̄tiosi sanguinis Chr̄i effusionē.⌊Ipse em̄⌋Chr̄s ⌊est pax nostra⌋ effectiue,
nō formaliter.i.pacificator noster.Nā pacē fecit inter deū & hoīes.Homines q̄q; per di
uersas leges diuisos pacificauit,imo hoīes & angelos optime pacificasse cognoscitur,⌊q
fecit vtraq;⌋.i.duos populos.s.Iudæos & Gentiles,⌊vnū⌋in fide ac dilectiōe. Hinc est
q̄d ait ipse:Pater sancte serua eos in noīe tuo quos dedisti mihi,vt sint vnū sicut & nos. Iohan.17
Chr̄s quippe est lapis angularis,in quo duo populi cōcurrerūt & adunati sunt. Ita vt ex Psalm̄.117
Iudæis Gentibusq; cōuersis cōstet vna ecclesia.Propter q̄d aiebat propheta:Cōsiliū pa- Zach.6
cis erit inter duos illos.⌊Et mediū parietē maceriæ⌋.i.obstaculū accedendi ad deū,⌊sol
B uens⌋.i.per suā passionē & gratiam auferēs.Abstulit em̄ à Iudæis obseruātiam legalium,
à gentibus aūt idololatriam,& pro omnib' satisfecit.De tali pariete ait Psalmista:In deo Psalm̄.17
meo transgrediar murū.Dicitur aūt hic paries maceriæ propter suā infirmitatē.Maceria
nanq; est congeries lapidum sine cæmento.Vocaturq; medius,q̄m diuisit populos istos
ab inuicē,& a deo.Non em̄ sibi concordabāt inuicem,neq; cū deo stante pariete isto,sed Esaiæ.53
erāt omnes quasi oues errantes,vnusquisq; in viam suā declinauit.Gratia vero dei parie-
tem istū destruxit facile,cōsumendo peccata,& vnitatē charitatis p̄stando,⌊inimicitias⌋
Iudæorū & Gentiū in alterutrū,& in deum, ⌊in carne sua⌋.i.per corporis sui mysteria,
scilicet passionē & mortē,⌊soluens,⌋ipse est em̄ agnus qui abstulit peccata mūdi. Quib' Iohan.1.
ablatis amicitia redit,& habitare facit vnius moris in domo.Insuper Christus est,⌊legē Psal.67
mandatorū,⌋hoc est,legē Mosaicā,plenā mandatis triplicibus,scilicet moralibus, iudi-
cialibus & cærimonialibus ⌊decretis,⌋hoc est,euangelicis præceptis,⌊euacuans⌋.i.ces-
sare faciens,quantū ad cærimonialia.De quibus decretis legē euacuantibus dicit saluator Matth.22
In his duobus p̄ceptis tota lex pendet & prophetę.Fertur aūt Rabbi Mosen dicere:Tot
esse mandata in lege,quot sunt ossa in humano corpore,hoc est,sexcēta & tredecim,⌊vt
duos⌋populos,à se olim fide & cultu diuisos(puta Iudæos & Gentes)⌊condat,⌋hoc est
constituat ⌊in semetipso,⌋tanq̄ in saluatore ac capite,iungens eos sibi per fidē & charita
tem,⌊in vno nouo homine,⌋hoc est,in semetipso deo humanato,nouo ordine genito,
& omnia innouāte,⌊faciens pacem⌋inter populos istos ad inuicem, & quo ad deum &
angelos,⌊& recōciliet ambos deo in vno corpore⌋.i.in proprij corporis passione. Vel,
C in vno corpore,hoc est,ad hoc,vt sint vnū mysticū corpus ecclesiæ, quod est ipsa eccle-
sia,quæ est mysticū corpus Christi, ⌊per crucē⌋.i.crucis passionē, ⌊interficiens,⌋ hoc
est penitus tollens seu auferens,quantū in se est, ⌊inimicitias⌋.i.peccata quæ inimicitiam Roma.12.
induxerunt.Odio em̄ sunt deo,impius & impietas eius,⌊in semetipso,⌋hoc est propris
morte ac merito.Iuxta illud Esaiæ vaticiniū:Pro nobis dolens vulneratus est. Item & il Sap.14.
lud Petri:Ipse peccata nostra tulit in corpore suo super lignū. ⌊Et veniens Christus⌋.i. Esa.53
in natura assumpta nouus apparēs in terris,& cū hominibus cōuersans ac ambulās,⌊euā 1.Petri.4
gelizauit,⌋hoc est,dandā prædicauit,& per apostolos datā annuntiauit,⌊pacē⌋prædi- Baruch.3
ctam ⌊vobis⌋gentilibus,⌊qui longe fuistis,⌋hoc est,multū à deo auersi. Vnde in euan- Esaię.33.
gelio:Alias(inquit)oues habeo,quæ nō sunt ex hoc ouili,& illas oportet me adducere. Iohan.10
Et rursus:Multi ab oriente & occidēte venient,& recumbent cū Abrahā & Isaac & Ia- Matth.8
cob in regno cœlorū.Euangelizauit ⌊& pacem his qui prope,⌋hoc est,Iudæis vnū verū
deū colētibus.De quibus ipse ait:Nō sum missus nisi ad oues quæ perierūt,domus Israel. Matth.15
Hoc verbū apostoli sumptū videtur ex eo quod per Esaiam dn̄s protestatur:Creaui fru Esaiæ.57
ctū labiorū eius,pacem ei qui longe,& pacē ei qui prope,⌊Quoniā per ipsum⌋Christum
tanq̄ per optimū mediatorē,reconciliatorē & aduocatum ⌊habemus accessum,⌋hoc ē, 1.Timo.2
causam atq; fiduciā accedendi corde syncero,⌊ambo⌋.i.nos Iudæi & Gentes, ⌊in vno 1.Ioh.2
spū⌋.i.instinctu & operatione eiusdem sp̄s sancti. Vel,in vno spū.i.pari affectu seu ani-
ma vna per charitatem. Sicut multitudinis credentium erat cor vnum & anima vna, Acto.4
⌊ad patrem⌋æternum,eum laudando,& operibus venerando. Vnde dicit alibi aposto Hiere.4
lus:Adeamus cum fiducia ad thronum gratiæ eius,vt mericordiam consequamur.⌊Er-

go⌋.i.qm̄ per Christū reconciliati,& prope facti estis,habentes per ipsum accessum ad D
Iohan. 14 patrē,sicut & ipse ait: Nemo venit ad patrē,nisi per me,⌊iam⌋ tēpore gratiæ & nouæ le
EPIST. gis,cū estis ad Christū conuersi, ⌊nō estis hospites⌋.i.aduentitij,& cito abeuntes à deo
& ecclesia,⌊& aduenæ⌋.i.à deo & electis extranei. Per fidē eñ & charitatē & cætera do
na spūs sancti firmiter stabiliti estis in deo, atq; in ecclesiastica vnitate. Ideo subditur,
⌊sed estis ciues sanctoꝶ⌋.i.de numero electoꝶ,tanq̄ eiusdē iuris ac dignitatis cū illis in
domo militātis ecclesiæ,⌊& domestici dei⌋.i.deo familiariter copulati,& in domo eius
(.s.ecclesia) recepti,semperq; mãsuri,⌊superædificati⌋.i.mēte fortiter innixi,radicati ac
1.Cor.3 q; fundati siue instructi,⌊super fundamentū apl'oꝶ & prophetaꝶ⌋.i.super Christū, qui
est primū fundamentū,in quo apostoli & prophetæ fundati fuerūt per fidē & grām sin-
gularē. Potest q̄q; per fundamentū intelligi sacra scriptura noui ac veteris testamenti,in
Daniel.2 qua fideliū corda fideliter cōstabiliunt. Aedificati itaq; estis hoc modo,⌊ipso summo an-
gulari lapide⌋ existēte ⌊Christo Iesu⌋.i.ita vt Chr̄s in ædificio isto ecclesiæ spūali sit la-
pis summus & angularis. Lapis quidē,qm̄ firmiter sustinet & cōseruat credētes in se. Sū-
mus,qm̄ perficit eos. Angularis,qa in ipso,sicut in capite,vniuntur duo populi, Iudæi vi
delicet & Gētiles ad cōstruēdā vnā ecclesiā,quēadmodū duo parietes in lapide materiali
Psal.117 in angulo posito cōcurrūt atq; cohærēt. De hoc lapide ait Psalmista: Lapidē quē repro
Matth.21 bauerūt ædificātes,hic factus est in caput anguli. Quod Chr̄s de se p̄dictū testatur,dicēs
Iudæis: Nunq̄ legistis? Lapidē quē reprobauerūt ædificātes &c. ⌊In quo⌋ Christo.i.in
cuius doctrina,fide & gratia, ⌊oīs ædificatio⌋.i.domus, videlicet fidelis quilibet,seu mul
titudo fideliū,⌊cōstructa⌋.i.spūaliter erecta & confirmata,⌊crescit⌋.i.proficiendo pro E
cedit de bono in melius,⌊in templū sanctū⌋.i.ad hoc vt sit templū puꝶ à vitijs,in q̄ deus
1.Cor.3 per grām habitare dignetur,iuxta illud: Templū dei sanctū est, quod estis vos,⌊in dño⌋
.i.adiutorio dei,vel secundū voluntatē ipsius. ⌊In quo⌋ dño.i.cuius subsidio,⌊& vos co
ædificamini⌋.i.simul cū alijs fidelibus ædificamini intus in anima,virtutibus,donis atq;
scientijs,⌊in habitaculū dei⌋.i.vt sitis templū inhabitationis diuinæ,⌊in spū sancto⌋.i.
virtute spūs sancti,qui huius ædificationis artifex est,& sine quo nullū acceptū est opus.
Hebræ.11 ¶Quæritur circa p̄dicta,quō ei (quod dictū est, Iam nō estis hospites & aduenæ) cōsonet
1.Petr.2 q̄d de sanctis scriptū est alibi, Confitentes quia peregrini & hospites sunt super terram.
Item quod ait Petrus: Obsecro vos tanq̄ aduenas & peregrinos. Et illud deniq; Dauidi-
Psal.38 cum: Ne sileas,qm̄ aduena ego sum apud te & peregrinus,sicut oēs patres mei? Et r̄ndendum,q̄ sancti sunt peregrini & aduenæ quātū ad seculū istud,in quo peregrinant à dño,
suspirātes ad patriā supercœlestē. Mundus eñ carcer est atq; exiliū electoꝶ. Nō aūt sunt
hospites, peregrini aut aduenæ quoad regnū & domū seu ciuitatē militātis ecclesiæ,imo
& triumphantis ecclesiæ ciues & domestici sunt in spe.

¶Explicatio cap. III. scilicet, Huius rei gratia ego Paulus vinctus Iesu Christi. Arti. III.

ORans p̄terea sanctus apostolus pro Ephesiis,ait,⌊Huius rei gratia⌋.i.pro hac
causa mihi grata,& vobis gratiosa, videlicet vt ædificemini in habitaculū dei in
spū sancto,secundū intellectū iam expressum, ⌊ego Paulus vinctus Iesu Chri⌋
.i.propter Christū Romæ incarceratus & vinculis strictus,⌊pro vobis gētib⁹⌋ F
Infra.4 .i.ob hoc q̄ vobis gentibus euāgelizo. Et hoc vobis cōstare potest sic esse,⌊si tñ audistis
dispēsationē gratiæ dei q̄ data est mihi⌋.i.grām mihi ex diuina dispēsatione seu disposi-
2.Cor.1 tione collatā, videlicet apostolatū,& cætera dona gratis data atq; gratifica,mihi impēsa
⌊in vobis⌋.i.ad vestrā salutē & instructionē,⌊qm̄ secundū reuelationē⌋.i.ex supernatu
rali & clara illuminatione Christi,⌊notum mihi factum est sacramentū⌋.i.humanæ re-
demptionis mysterium seu occultū dei consilium de saluatione hominū,⌊sicut supra,⌋
Supra.2 videlicet in præcedenti capitulo,⌊scripsi in breui⌋ sermone, dicēdo de Christo. Ipse est
pax nostra,qui fecit vtraq; vnū,⌊prout potestis legētes⌋ verba illa, ⌊intelligere, pruden
tiam (.i.sapientiam) meam in mysterio Christi⌋ cognoscendo.i.in descriptione, p̄dica-
tione,seu cognitione huius diuini secreti,seu summæ mētis consilij,vtputa q̄ gentes per
Matth.11. Christum saluandæ sint,⌊quod⌋ mysterium ⌊alijs (.i.præteritis) generationibus nō est
Luc.10 agnitum,⌋hoc est, reuelatum, scilicet ⌊filijs hominum⌋ qui fuerūt,⌊sicut nunc⌋.i.tam
plene,tam vulgate,& tam perfecte q̄ modo. ⌊Reuelatum autem sanctis apostolis eius &
Acto.13 prophetis⌋ noui testamenti,quoꝶ multi nominantur in actibus apostolorū. Nam & om
nes apostoli fuerunt prophetæ. His ergo reuelatū est ⌊in spiritu⌋.i.per spiritū sanctum.
Vel,in spiritu.i.spirituali mentis excessu seu eleuatione ad percipiendam reuelationē di-
uinā,⌊esse gentes⌋.i.electos gentiles,⌊cohæredes⌋ quo ad felicitatē futurā, ⌊& concor
porales,⌋hoc est,ad idē mysticū corpus pertinētes, ⌊& cōparticipes promissiōis⌋.i.con
sortes cœlestiū promissionū cū nobis apostolis,cæterisq; electis Iudæis. Ita vt eadē sit be
atitudo omniū nostrū in patria,& nunc vnū corpus sumus Christi, Quod totū factū est,
⌊in

⌊in Chr̃o Iesu⌋.i.virtute & gr̃a,seu p incarnationẽ,passionem,& merita Chr̃i.Item ⌊p
A euangelium⌋ hoc est,euangelicæ legis prædicationem , per quã gentes ad fidem con- 2.Pet.1
uersæ sunt,& Chr̃i grãm susceperunt,⌊cuius(euangelij) factus sum ego minister⌋.i.ob- Iohan.1.
sequiosus annuntiator,⌊secundum donum gr̃æ dei quæ data est mihi⌋ hoc est,secundũ
apostolatum & sapiam mihi diuinitus distributa,⌊secundum operationẽ virtutis eius⌋
id est,secundum influxum diuinæ potentię ad tantã me grãm promouentis.⌊Mihi eñ⌋ 1.Cor.15.
Paulo ⌊oĩm sanctorũ minimo⌋ non simplr̃ , sed secundum aliquam considerationem,
vt quantum ad id quod sum ex meipso , & quod feci aduersus ecclesiam. Etenĩ secun-
dum diuersas considerationes sũpsius,potest homo diuerso de sese iudicare modo sine
mẽdacio.Sicq; maior ac perfectior potest se vere humiliare sub inferioribus. Nunq̃ eñ
debet aliq̃s propter humilitatem à veritate recedere,⌊data est gr̃a hæc⌋.i.authoritas &
sapia ⌊in gentibus euangelizare (hoc est gentibus prędicare) inuestigabiles diuitias⌋.i. 1.Cor.1
imperscrutabilia & copiosissima dona & beneficia ⌊Christi⌋ hoĩbus præstita, vel pro- Supra ca.2
missa,⌊& illuminare⌋ instrumentalr̃.i.prædicando docere ⌊omẽs⌋ gentes.i. quasdam Roma.3
de om̃i genere gentium,⌊quæ sit dispensatio⌋ .i.executio , seu dispensatiua adimpletio,
⌊sacramenti absconditi à seculis in deo⌋.i.humanæ redemptionis secreto consilio fa-
ctæ,seu incarnationis filij dei.Quod sacramentum absconditum,seu cęlatũ fuit in deo.i.
in diuinę mentis notitia à seculis.i.ab oĩm generationum exordijs,vtpote ab origine mũ
di,ita vt nulli creaturæ angelicæ vel humanæ , fuerit plene manifestatum. ⌊Qui⌋ deus,
B ⌊oĩa creauit, vt innotescat principibus & potestatibus in cœlestibus per ecclesiam mul-
tiformis sapĩa dei,secundum præfinitionem seculorum , quam fecit deus in Chr̃o Iesu
dño nostro⌋ In horum expositione verborũ maximã difficultatẽ habentium,S.Hiero-
nymus & Augustinus nonnihil dissonare videntur.Secundum Hieronymũ eñ exponi-
tur sic: Mihi data est gr̃a,euangelizare in gentibus inuestigabiles diuitias Chr̃i, vt inno-
tescat.i.ita vt notificetur principibus & potestatibus,id est,angelorum ordinibus,q̃ sunt
in cœlestibus mansionibus per ecclesiam,hoc est,per apostolorũ in ecclesia prædicatio-
nem,seu ex prædicatione apostolorum in ecclesiis facta, multiformis sapĩa dei.i. diuinæ
mentis sapientialis dispositio de humani generis liberatione.Quæ vtiq; cognitio,vel sa-
pientia dei , quàmuis in se vna & simplicissima sit , tamen propter diuersa quæ includit,
concernit & efficit,multiformis vocatur.Est eñ de oĩbus mysterijs Chr̃i . Quod autem
subiungitur, secundum præfinitionem seculorũ &c.referri potest ad verbum innotescat,
eritq; sensus: Vt innotescat principibus & potestatibus per apostolorũ prædicationem
multiformis sapĩa dei,secundum præfinitionem seculorũ.i.secundum prędicationẽ dñi-
cam ab exordio temporũ præconceptam,quam præordinationem fecit.i. effectui man-
cipauit,in Chr̃o Iesu dño nostro,hoc est,per Chr̃i prædicationẽ inchoatiue,& per mis- Matth.10
sionem ac illuminationem qua ipse apostolos docuit,& ad prædicationem emisit. Secun
do,refertur ad nomen multiformis. Tanq̃ dicat: Multiformis sapĩa dei, non in se multi-
formis,sed simplex. Multiformis vero,secundum præfinitionem seculorũ.i.secũdum or
C dinationem eorũ quæ in seculo fiunt. Vel scd̃m hęc ipsa ex diuina præordinatiõe procedẽ
tia quã p̃finitionẽ fecit.i.impleuit,vel iplere disposuit deus pater,in Chr̃o Iesu dño nr̃o,
id ẽ,per vnigenitũ filiũ suũ,per quẽ facta sunt oĩa.Qui testat: Pater meus vsq; mõ opera Iohan.5
tur.& ego operor.¶Secũdo exponitur iuxta Augustinum,hoc modo: Data est mihi gr̃a Iohan.5.
illuminare om̃es,quæ sit dispẽsatio sacramenti à seculis in deo absc̃oditi, vt innotescat.i.
sic tamen vt innotuerit,principibus & potestatibus.i.angelis vniuersis,per ecclesiã , hoc
est,in ecclesia,multiformis sapĩa dei.Ponit ergo Augustinus super Genesim,q̃ om̃es an
geli à principio seculi præcognouerunt mysterium regni cęlestis.i.vnigeniti filij dei in-
carnationẽ.Quod etiam Thomas in prima parte affirmat,rõnem adijciens. Qm̃ incar-
natio verbi est finis ad quem oĩa angelorum ministeria ordinãtur.Om̃es aũt sunt aliquo
modo administratorij spũs.Om̃es ergo sacrm̃ hoc cognouerũt, quãtum ad substãtiam Hiere.1.
eius in generali,nõ aũt quantũ ad singulas circũstantias,seu particulares cõditiões ipsius
Et quantũ ad hoc,profecerũt in cognitiõe multiformis sapiæ dei,mysteriorumq; Chri
sti tp̃e ascensiõis & p̃dicatiõis apostolorũ.Porro beatus Hieronymus videtur sentire op-
positum hoc loco,& Esaiæ exponẽs illud: Quis est iste q̃ venit de Edom. Ait itaq;,q̃ an- Esaię.63
geli mysteriũ incarnatiõis,passiõis Christi ignorauerunt donec impleret.A Chr̃o quoq;
ascẽdẽte illud addiscerẽt,atq; ex p̃dicatiõe apl̃orũ in eius agnitiõe proficerẽt. Veruntñ
si dicta Hieronymi diligẽter inspiciant,nõ videtur p̃dictis penitus dissonare.Nã asserit q̃
angelicæ dignitates nõ ad purũ intellexerunt p̃memoratũ mysterium,donec cõpleta est
passio Christi,& apostolorũ p̃dicatio in gẽtes promulgata. Certum est aũt dici nõ posse,
q̃ angeli absolute nescierũt mysteria Christi,donec rebus essent expleta.Propheticæ aũt
reuelatiões(secundum Dionysium)angelorũ ministerio fiunt,quod ergo de Chr̃o pręco
gnouerũt prophetę,angeli prius,certiusq; nouerũt.De hac vero materia plenius dixi in

P 4 Esaia,

Eſaiæ.63 Eſaia,exponendo caput illud,cuius exordium eſt:Quis eſt iſte q venit de Edom?Videt D
quoq; expoſitio glorioſi Hieronymi hoc loco magis concordare lrǽ,q̃ expoſitio Augu
Iohan.16. ſtini vt conſtat inſpicienti.⌊In quo(Chr̃o.i.cuius grã &merito) habemus fidutiam⌋ fu
turæ felicitatis,⌊& acceſſum(ad deum)in confidẽtia⌋hoc eſt,cõfidendo de bonitate dei
meritis Chr̃i,& actibus proprijs,⌊per fidem eius⌋ qa in fide Chr̃i oĩa bona noſtra fun-
EPIST. dantur.Vnde & cõfidentia iſta ex fide procedit. ¶Deinde admonet Epheſios ad patiẽ
tiam atq; cõſtantiã.⌊Propter quod obſecro(hoc eſt per ſacra vos rogo)ne deficiatis⌋
hoc eſt,ne frãgamini per impatientiã, puſillanimitatẽ,aut tędium animi, nec à fide,bo-
noq; opere deſiſtatis,⌊in tribulatiõibus meis⌋.i.ex conſideratione perſecutionũ,& ad-
uerſitatũ,q̃s patior,⌊pro vobis⌋ hoc ẽ,ad veſtri ædificationẽ ac probationẽ ⌊quæ⌋ cõ
ſtantia.ſ.non deficere,⌊eſt gloria veſtra⌋.i.glorioſum meritum veſtrum.Solent autem
puſilli ſcandalizari,frangi,deficere,dum conſpiciunt iuſtos ab impijs opprimi aut occi-
Abacuc.1. di.In quorũ perſona ſcriptum eſt ab Abacuc:Quare dñe non reſpicis contemplatores,
Acto.14 & taces conculcante impio iuſtiorẽ ſe?Propter hoc lacerata eſt lex.Exercitati autem in
Roma.8 via & lege diuina, qui ſciunt quod per multas tribulatiões oportet nos intrare in re-
Matth.5 gnum cœleſte & quod pœnæ iuſtorũ in hac vita nõ ſunt,niſi medicinæ atq; remedia,nõ
mouentur ex hoc,qn potius dicunt illud Saluatoris:Beati q perſecutionẽ patiuntur pro
pter iuſtitiam,qm̃ ipſorum eſt regnum cœlorũ.⌊Huius rei grã⌋ puta ne deficiatis à bo-
no propter aduerſa ⌊flecto genua mea(.i.corpus in orõne humiliando ad inſinuandam
vel excitandam cordis mei humiliationẽ,⌊ad patrem dñi noſtri Ieſu Chr̃i,ex quo om̃is E
paternitas in cœlis,& in terra noĩatur⌋.i.de cuius veriſſima paternitate deriuatur,& no
men paternitatis ſortitur , oĩs paternitas angelorũ & hoim̃. Ita quod paternitas primo
& proprie conuenit deo patri q genuit filium non ſolum in natura ſilẽm,ſed etiã ſibi con
i.Cor.4 ſubſtantialẽ.Cæteris vero cõuenit paternitas per quandã imitationẽ paternitatis diuinę
⌊vt det vobis ſecundum diuitias gloriæ ſuæ⌋.i.ſcd̃m plenitudinem ſuæ pfectiõis increa
tæ & opulẽtiſſimæ ⌊virtutem(.i.cordis cõſtantiã)corroborari⌋ hoc ẽ , vt cõfirmemini
⌊per ſpm̃ eius(.i.p inſpirationẽ & opẽ ſpũs ſancti) in interiori hoĩe⌋ hoc eſt,in anima.
Quod eſt ⌊habitare Chr̃m per fidẽ(formatam)in cordibus veſtris⌋.i.manſionẽ qetam,
ac iugem pfidentiã habere in interioribus veſtris.Sitis quoq; ⌊in charitate⌋ dei ac pro-
ximi,⌊radicati⌋ hoc ẽ,radicitus fixi,ſeu firmiter inhęrẽtes,quẽadmodũ radix terrę for
titer ineſt,⌊& fundati⌋.i.per firmas rõnes diuini amoris ſtabiliti,vcz ex conſideratione
diuinæ bonitatis in ſe,& charitatis eius ſup nos,ex conſideratiõe etiam bñficiorũ,promiſ
i.Cor.13 ſionumq; Chr̃i,⌊vt poſſitis cõprehẽdere(.i.ſyncere cognoſcere) cũ oĩbus ſanctis⌋ hoc
eſt,ſicut ſancti in via deo reuelante cognoſcunt ,⌊quæ ſit latitudo⌋ ſpũalis charitatis,
⌊& longitudo,& ſublimitas, & profundum⌋ eius. Hæ dimẽſiones attribuunt charitati,
per ſiſitudinem corporalium dimẽſionum . Vnde latitudo charitatis eſt, quod ad om̃es
extendit,etiam inimicos.Longitudo eius eſt quod tendit in longum atq; futurũ,vcz vſq;
in vltimũ finẽ,ſeu vitã æternã,nec frangit propter dilationẽ . Vnde ſcd̃m Auguſtinum.
Longitudo eſt perſeuerãdi lõganimitas. Sublimitas vero charitatis eſt quod immediate
vnit nos deo,imo in deũ trãſformat,eiq; inſeparabilr̃ colligat,q̃d maxime in patria ad- F
implet.Profundũ aũt charitatis eſt cõdeſcenſus ad proximũ. Vel humiliatiõis decliuitas
ex cõſideratiõe terribilium iudiciorũ dei. ¶Poſſunt quoq; hęc quatuor metaphorice ad
Iacobi.1. diuinam referri naturam.Vt latitudo pertineat ad diuinæ naturæ cõicabilitatem,qua de
Sapiæ.8 us dat oĩbus affluenter,nec aliqd expers eſt à diuinæ bonitatis participatione.Longitu-
do vero pertineat ad æternitatem,qua attingit à fine vſq; ad finem,imo vniuerſa præce
dit,& oĩa ſeqtur.Vel ad longanimem expectationem,qua impiorum præſtolatur emẽ-
dationem.Sublimitas aũt ad maieſtatis diuinæ incircumſcriptibilem excellentiã.Vel ad
promiſſorũ ſupernaturalem dignitatem.Profundum quoq; ad incomprehenſibilia diui
Pſal.35 næ naturę,eiuſq; iudiciorũ.De qbus dicit ſcriptura:Iudicia tua abyſſus multa.Item alibi:
Iob.11. Excelſior cœlo eſt.Et qd facies?Profundior inferno.Et vnde cognoſces?Longior ter-
ra menſura eius,& latior mari.Poſſitis ⌊ſcire etiam⌋ ſcĩa practica,hoc eſt,ſciendo imita
ri,& iuſte agere.⌊ſupereminentem ſciæ charitatem Chriſti⌋.i.dilectionem illam præci
puam,qua Chriſtus ſecundum ſuam ſcientiã nos dilexit.Dilectio eñ ex cognitione pro
Ecci.24 cedit.Vel ſic:Poſſitis ſcire charitatem Chriſti ſupereminentem ſciæ,id eſt,noſtram no-
titiam ſua magnitudine excedentem,⌊vt impleamini⌋.i.diuinarum grãrum recipiendo
influxum tẽdatis ac pducamini,⌊in oẽm plenitudinẽ dei⌋.i. ad oĩa dona pfecta quæ cõ
feruntur à deo.Quatenus nũc obtineatis plenitudinẽ meritorũ.Poſtmodũ vero plenitudi-
nem præmiorũ.⌊Ei aũt(.ſ.deo oĩpotenti)q potens eſt oĩa⌋ ſibi placentia, & nobis ſalu-
bria ⌊facere(.i.implere)ſupabundanter q̃ petimus aut intelligim⁹⌋.i.copioſius q̃ orare
aut noſſe valeamus,q tamen plus intelligimus,q̃ orare præſumamus,⌊ſecundum virtu-
tem⌋.i.om̃ipotẽtiam ſuã,⌊quæ operatur in vobis⌋ vt cauſa primę ac principalis,nobiſq;
virtu-

A virtutem & grãm operandi largitur, ⌊ipsi (sit) gloria⌋ .i. clara cum laude notitia, ⌊in ec-
clesia⌋ .i. in cordibus fidelium, q deũ glorificãt, ⌊& in Chr̃o Iesu⌋ .i. propter ea quę no-
bis per Chr̃m donauit. Gloria inquã, duratura, ⌊in oẽs generatiões⌋ .i. p vniuersa gene 1. Timo. 1
rationum interualla, seu tẽpora, ⌊seculi (.s. p̃sentis vitæ, cõtentiuæ) seculorum⌋ .i. inclu- FINIS.
dentis in se secula vniuersa .i. singulas mũdi ætates. ¶Porro, secundũ Damascenũ, secu-
lum multa significat. Primo, vniuscuiusq; rei vitam. Secundo tẽpus mille annorũ. Tertio
totam vitam seu durationẽ (vt ita loquar) pręsentẽ. Quarto, vitam futurã in patria post
resurrectionem nouissimam. Quinto, mensuram ęternorũ. Sexto, mensuram perpetuo
rum. Septimo, singulas septem mundi ætates.

¶Declaratio capl̃i. IIII. Obsecro itaq; vos ego vinctus in domino.

¶Articulus quartus.

Docuit S. Ap̃lus oĩa bona nostra diuinæ pietati ac gr̃æ esse ascribẽda, induxit
quoq; Ephesios ad gr̃arũ actionẽ, & fudit pro eis precẽ deuotã. Iam in mora-
libus instruit eos dicẽdo: ⌊Obsecro itaq; vos ego vinctus⌋ .i. Romæ incarce- PEIST.
ratus atq; ligatus ⌊in dño⌋ hoc ẽ, propter deũ & fidei p̃dicationẽ, ⌊vt digne Ephe. 3
ambuletis⌋ quotidie in virtutibus proficiẽdo. Digne inquã ⌊vocatiõe qua vocati estis⌋
ad Chr̃ianam religionẽ atq; euangelicã legẽ me foris per p̃dicationẽ meam vocãte, deo
autem interius operante, & per inspirationẽ internam vocãte, hoc est, sic viuite vt cõue
nit Chr̃ianis, & sicut lex iubet quam assumpsistis, ⌊cũ om̃i humilitate⌋ interiori & exte-
riori in verbis & factis, ita vt latentẽ sup̃biã & manifestã pręsumptionẽ ac pompã abijcia
tis, ⌊& mãsuetudine⌋ .i. mititate irã refrenãte. Hoc & Chr̃us admonet: Discite (inquens) Matth. 11
à me, qa mitis sum & humilis corde. Vnde & Tobias præcepit filio suo: Superbiã nunq̃ Tobię. 4
B in tuo sensu, aut in verbo tuo dñari permittatis. In ip̃a em̃ sumpsit initium oĩs p̃ditio. Et Eccl. 10
in Ecclesiastico scriptũ est: Odibilis corã deo & hoĩbus est superbia. De cõmẽdatiõe ve Ecci. 3
ro mãsuetudinis, scriptũ est: Fili, in mãsuetudine opera tua p̃fice, & super hoĩm gloriã di
ligeris, ⌊cũ patientia⌋ quæ passionẽ tristitiæ aufert .i. cũ æquanimi tolerãtia aduersorũ, Hebræ. 10
⌊supportãtes inuicẽ⌋ mutuos defectus atq; labores, cõpatiẽdo peccãtibus & laborãtib⁹ 1. Cor. 13.
succurrẽdo, sicut alibi dictũ est: Alter alterius onera portate, ⌊in charitate⌋ .i. syncero af Galat. 6
fectu nõ simulatiõe, aut pro cõmodo t̃pali ⌊soliciti seruare⌋ .i. studiosi ac diligẽtes ad cõ
seruandũ, ⌊vnitatẽ sp̃us⌋ .i. sp̃ualem vnionẽ & cõformitatẽ animorũ, vt sit vobis aĩa vna Iohan. 17
p charitatis affectũ, vel vnitatẽ sp̃us .i. vnitatẽ ecclesiæ quã facit sp̃us sanctus ⌊in vinculo
pacis⌋ hoc ẽ, in pace seu tranq̃llitate animi, q̃ est sp̃uale vĩculũ vnitatis p̃satę, q̃m nutrit
eã atq; cõseruat. ⌊Vnum corpus (Chr̃i mysticũ estis) & vnus sp̃us⌋ cũ deo ei fidelĩr adhæ Romañ. 12.
rẽdo. Vel vnus sp̃us cũ sp̃u Chr̃i per charitatẽ, eadẽ volendo ac nolendo cum eo, quẽad-
modũ per Hieremiã dñs loq̃tur: Dabo eis cor vnum, & aĩam vnã, ⌊sicut vocati estis in Hiere. 32
vnã spem⌋ .i. ad eandẽ beatitudinẽ sperãdã ⌊vocatiõis vr̃æ⌋ .i. ad quã vr̃a vocatio ordi- 1. Petr. 5
natᷓ. Merito insup obseruãda ẽ vnitas ista interna ac sp̃ualis. Nã vnus dñs⌋ .s. de⁹ trinitas
De quo in libro Hester q̃dam aiebat: Dñe rex om̃ipotẽs in ditiõe tua cuncta sunt posita Hester. 13
⌊Vna fides⌋ in specie ex parte obiecti, q̃d est veritas prima, sed ex parte subiectorũ fides Roma. 3
C numeralĩr diuersificatᷓ. Quãmuis em̃ multa sint credenda, & multi articuli fidei, vna t̃n est
formalis, & propria rõ obiectalis, propter quam oĩbus creditur, & cui fides innititur .s.
veritas increata, ⌊vnum baptisma⌋ in specie, qa materia vna est, vtpote aqua, & forma
baptismi eadẽ est. Vel dr̃ baptisma vnum, ex parte ĩterioris baptistæ, vc; Chr̃i, q solus la
uat, & mundat interius. Vel ideo vnum vocatur, qa iterari nõ potest, estq; eiusdem valo
ris à quocũq; ministretur, q̃m non consistit in merito dãtis, sed virtutæ dñicæ passionis,
⌊vnus deus & pater oĩm⌋ hoc est deus trinitas. Qui deus dr̃ propter creationem, pater
propter benignam gubernationem, ⌊qui (est) super omnes⌋ .i. incomparabili dignitate
cunctis præstantior, ⌊& per oĩa⌋ sp̃ualiter extentus siue diffusus, cunctaq; penetrans &
includens. Propter quod per Hieremiam contestatur: Nunq̃d non cœlum & terrã ego Hiere. 23
impleo? ⌊Et in om̃ibus nobis⌋ credẽtibus atq; electis est per fidẽ, charitatẽ & grãm. Sed FINIS.
ne ex hoc q̃d dixit, nos esse vnum corpus, vnumq; sp̃m, æstimetᷓ in om̃ibus esse par gr̃a
subditur: ⌊Vnicuiq; aũt nostrũ data ẽ gr̃a⌋ gratũ faciens, vel gratis data, sed vtraq; simul Iohan. 1
⌊secũdum mensurã donatiõis Chr̃i⌋ hoc est, iuxta quantitatem mensuratã à Chr̃o, vel
secũdum quod Chr̃us dator mensurat, q dat singulis secũdum propriam capacitatẽ siue
virtutẽ. ⌊Propter quod dicit (Psalmista:) Ascendẽs⌋ Chr̃us ⌊in altum⌋ .i. in cœlum em Psal. 67
pyreum in die Ascensiõis, ⌊captiuam duxit captiuitatẽ⌋ hoc ẽ, à diabolo captos eripuit,
cœpit, & secũ deduxit, vc; sanctos de lymbo, om̃esq; oĩno purgatos, ⌊dedit dona homi
nibus⌋ maxime in die sancto Pentecostes, quando discipulis mittens sp̃m sanctum, im- Actorũ. 2
pleuit corda eorũ diuersis charismatibus sp̃us sancti, vt patet in Actibus. Allegat aũt apo
stolus potius sensum q̃ verba Psalmistæ. Sic em̃ continet nostra trãslatio: Ascẽdisti in al
tum, cępisti captiuitatẽ, accepisti dona in hoĩbus. ⌊Quod aũt (Chr̃us) ascendit, q̃d est⌋

hoc est,

hoc est, quomodo verum est, ⌊nisi qa & descendit primũ⌋.i.ante, vcȝ in die resurrectio- D
Zacha.9 seu mortis suæ, ⌊in inferiores partes terræ?⌋.i.ad lymbum patrum, q est secus infernum
situm in medio terræ. Inde em̃ captiuam duxit captiuitatẽ. ¶Porro Chrũs in puncto
mortis suæ descendit in lymbũ, quantũ ad aĩam. In die vero resurrectiõis rediȷt illuc cũ
corpore & aĩa secundum quosdam. Vel sic: Descendit primũ in inferiores partes terræ,
Iohan.3 hoc est, ad hunc mundum inferiorẽ, humanam naturam assumẽdo, atq; in mundo visi-
Marc.16 biliter operando. Vnde ip̃e ait: Nemo ascendit in cœlum, nisi q descẽdit de cœlo. ⌊Qui
Acto.1 descendit⌋ modis præfatis, ⌊ip̃e est & q ascendit⌋ in die ascensionis secũdum corpus, &
aĩam ⌊super om̃es cœlos⌋ materiales & habitationes eoꝝ. Ascendit autẽ loco & digni-
tate, vel potius dignitatis suæ manifestatiõe super om̃es creaturas corporales ac spũales.
Sunt autẽ septẽ cœli planetaꝝ: octauum cœlum est firmamẽtum quod appellatur syde-
reum. Est'q; partim diaphonum, & partim lucidum. Nonũ est cœlum cristallinum, seu
aqueum oĩno diaphonum, ꝙ philosophi noĩant nonam sphæram. Vltra quam aliq po-
nunt decimam sphæram seu decimũ cœlum, quod noĩant primũ mobile. Vltra hos cœ-
los, est cœlum empyreum maxime vniforme ac simplex atq; immobile, quod est man-
sio beatoꝝ. ¶Deniq; præter hos cœlos superiores, & secundum substantiã prorsus in-
Luc.24 corruptibiles sunt cœli elementares, vcȝ cœlum aereum, æthereum, olympium, & igne-
Iohan.19 um. Sic ergo ascendit, ⌊vt adimpleret oĩa⌋ quæ in lege, prophetis, ac psalmis de ip̃o p̃-
Iohan.10 nuntiata fuerunt. Vnde in cruce dicebat: Consummatum est. Vel, impleret om̃ia gene-
ra hoĩm, id ẽ, quosdam de vniuersis generibus hoĩm donis & gratiȷs spũs sancti. De qbus
Lucæ.6 oĩbus dixit apud Iohannem: Oĩa traham ad meip̃m. Quomodo autem & qbus gradi- E
Acto.11 bus hoc fecerit, subditur: ⌊Et ip̃e (Chrũs) dedit⌋ hoc est, gratis constituit, ⌊quosdam q-
dem apostolos⌋ de qbus in Luca habetur: Hos duodecim elegit, quos & apostolos no
minauit, ⌊quosdam autem prophetas⌋.i. futuroꝝ prænuntiatores, vt erant Agabus &
Dionysius, q Iohanni Euangelistæ prophetauit de sua reductione à Pathmos. Secun-
dum Ambrosium per prophetas potius intelliguntur scripturaꝝ expositores, qm̃ in no-
Acto.6 uo testamento scripturaꝝ explanatores appellant prophetæ ⌊alios vero Euangelistas⌋
Lucæ.1 vel qa euangelium conscripserunt, vt Lucas & Marcus, vel qa euangelium prædicaue-
Marci.1 runt, vt septẽ diaconi & successores eoꝝ. Euangelistæ nanq; vocantur q quàmuis sacer-
dotes non sint, tamen euangelizare ex officio possunt, ⌊alios autẽ (dedit) pastores & do
ctores⌋ puta ep̃os, q verbo & opere gregẽ suum pascere habent. De qbus dñs loqtur p̃
Hiere.3 Hieremiam: Dabo vobis pastores iuxta cor meum, & pascent vos scĩa & doctrina. Loq
tur autẽ apostolus de distinctione istoꝝ formalr̃. Materialr̃ nanq; frequenter coincidũt
eo ꝙ eidem personæ diuersæ grãæ conferantur. Nam ipsi apostoli vtiq; & prophetæ, &
Hebræ.6 euangelistæ, pastores atq; doctores fuerunt. Hos itaq; dedit deus, ⌊ad consummationẽ
sanctoꝝ⌋.i. vt feliciter finiant seu consumentur, q nunc sancti & perfecti consistunt, q
& à prędictis diriguntur ⌊in opus ministeriȷ⌋.i. operosum obsequiũ, puta ad hoc vt sin-
guli sua officia ordinate & expedite valeant exequi, ⌊in ædificationẽ corporis Chr̃i⌋.i.
propter ædificationẽ spũalem ecclesiæ, & vt infideles per fidẽ ei incorporẽtur, quæ est
mysticum corpus Chr̃i. ¶Porro prælatio ordinatiõis prędictæ durabit, ⌊donec oc- F
Matth.25 curramus oẽs⌋ hoc ẽ, in die iudiciȷ nobis inuicẽ & Chr̃o obuiemus, iuxta illud in euãge
1.Timo.4 lio: Ecce sponsus venit, surgite obuiã ei. Et alibi: Simul rapiemur cũ illis in nubibus obui
am Chr̃o, ⌊in vnitatẽ fidei⌋ hoc ẽ, idẽ credẽtes quantũ ad electos fideles, q nondũ deum
p̃ spẽm videre meruerũt, ⌊& agnitiõis (.i. contẽplatiõis) filiȷ dei⌋ hoc referĩ ad beatos, q
ante futuꝝ iudiciũ deo perfruunĩ. Vel sic: Occurramus om̃es, q iam sumus & viuimus, in
vnitate fidei.i. in vna fide catholica, & agnitiõe fideli Chr̃i filiȷ dei, ⌊in virum perfectum⌋
hoc ẽ, in statu perfecto, habẽtes vcȝ perfectionẽ virtutũ, & fortitudinẽ animoꝝ, sicq; ap
pareat nos esse viros non rõne sexus, sed p̃fectionis. Non ergo ideo ait, in virum p̃fectũ,
Gala.4 quasi post resurrectionẽ defecturus sit sexus muliebris, sed qa electi feliciter immuta bun
FINIS. tur, ⌊in mẽsurã ætatis plenitudinis Chr̃i⌋ hoc ẽ, in ea ætate occurremus & resurgemus,
qua Chrũs consummatus atq; occisus est. s. in anno tricesimotertio: Non ait in mensurã
corporis vel staturæ, qm̃ vnusquisq; propriȷ corporis mensuram recipiet, quam vel in
iuuẽtute habuit, licet senuerit, vel fuerat habiturus, nisi prius obiȷsset. Non autẽ satis est
dicere scd̃m Augustinũ, ꝙ in resurrectiõe detur corpori magnitudo quã non habuit, nec
Luc.21 naturalr̃ habuisset, vel ꝙ corpora maiora ad dñici corporis quantitatem redigantur, sic
em̃ multum periret de illis, cum tñ ne vnus qdem periturus sit capillus eoꝝ. Hæc vero
tam præclara largitus siue daturus est deus beneficia nobis, ⌊vt iam⌋ post receptionem
baptismi & cõuersionẽ nostrã, ⌊nõ simus paruuli⌋.i. discretiõe ac sensibus minorati seu
modici ⌊fluctuãtes (.i. instabiles) & circumferamur⌋.i. vndiq; à deo & rectitudine sanctę
cõuersatiõis abstrahamur ac euagemur, ⌊oĩ vẽto doctrinæ⌋.i. fani, verbosa, & turbulẽta,
Psal.11 instructiõe hoĩm puersoꝝ, ne deputemur cũ illis, de qb' dicit Psal. In circuitu ip̃ȷ ambulãt

Et:

A Et: Deus meus pone illos vt rotam, & ſicut ſtipulam ante faciẽ venti, quæ circumſerentia Pſal.82
ſeu vana inſtructio fit, ⌊in neq̄tia hoim(.i. à nequam hoībus) in aſtutia⌋ hoc ẽ, eum frau
de & ſimulatiõe, ⌊ad circumuentionẽ erroris⌋ .i. ad hoc vt alios fallant mittẽdo eos in
diuerſos errores ſub prætextu iuſtitiæ & ſpecie veritatis. Veritatẽ autẽ iuſtitiæ⌋ hoc eſt,
opera iuſta ⌊facientes⌋ Vel veritatẽ, doctrinæ, facientes. i. actibus virtuoſis exequentes,
⌊in charitate⌋ hoc ẽ, ex charitatis impulſu atq; imperio non ficte, coacte, aut formidoloſe, ⌊creſcamus(in gr̃a gratificante) in illo per oĩa⌋ virtutum exercitia, ⌊q eſt caput⌋ no 1.Petr. 2
ſtrum, vcʒ ⌊Chrũs(.i. auxilio Chr̃i ſecundum eius conſilia ad gloriam eius.) Ex quo⌋.i. 1.Cor.12
cuius virtute & operatione, ⌊totum corpus⌋ myſticum, quod eſt vniuerſa eccleſia ⌊cõ-
pactum⌋ hoc eſt, per fidẽ & opera fortiter iunctum, ⌊& connexum⌋ coagulo charita-
tis, ⌊per omnẽ iuncturam ſubminiſtrationis⌋.i. per ſingula membra, ſine ſuppoſita my
ſticum corpus integrantia, & ſibi inuicẽ charitatiue miniſtrantia, ⌊ſecundum operatio-
nem⌋.i. realem & actualẽ ſubuentionẽ ſeu ſeruitutẽ, ⌊in menſuram vniuſcuiuſq; mem-
bri⌋.i. iuxta facultatem, proportionem, ſeu modum cuilibet perſonæ eccleſiaſticæ con-
uenientem, vcʒ ſecundum quod gr̃a dei in ea maior aut minor eſt. Hoc itaq; corpus ita
compactum, ⌊augmentum corporis facit⌋ hoc eſt, ſeipm̃ auget ac perficit numero &
merito Chr̃i virtutem, ⌊in ædificationem ſui⌋ hoc ẽ, ad hoc vt plures conuertantur ad 1.Cor.3
fidem, corrigantur in moribus vel perficiantur virtutibus, ⌊in charitate⌋ in qua tota
ſpũalis fundatur & conſummatur conſtructio. Sic ergo in corpus eccleſiæ iunctum
eſt, vt ſingula membra eius ſibi inuicẽ per dilectionẽ cohæreant atq; miniſtrent. ¶Dein-
de inſtruuntur Epheſii in moribus, primoq; admonẽtur declinare à malo. ⌊Hoc igit̃⌋.i.
qm̃ tanta vobis collata eſt gr̃a, ⌊dico & teſtificor in dñ̃o⌋.i. deo teſtante, vel ſub teſti-
B monio dñ̃i iubeo, deum teſtẽ adhibẽdo, ⌊vt iam(tempore gr̃æ, ⌊non ambuletis ſicut &
gentes ambulant⌋.i. non viuatis ſicut gentiles, ⌊in vanitate ſenſus ſui⌋ hoc ẽ, diuerſis er
roribus humana vanitate conceptis, ⌊tenebris⌋.i. perfidia, variiſq; falſitatibus, ⌊obſcu- Roma.1.
ratum habentes intellectum, alienati à via dei⌋.i. à fide & lege diuina, ⌊per ignorantiã,
quæ eſt in illis⌋ quæ ẽ priuatio veritatis, idcirco alienat & ſeparat intellectũ à via dei, Prouer.3
quæ pulchra eſt atq; pacifica, ⌊propter cæcitatẽ(.i. hebetudinẽ & duritiã) cordis ipõꝝ⌋
per quam prædicationi veritatis claudunt oculos mẽtis. In maleuolã em̃ aĩam non in-
troibit ſapĩa. ⌊Qui deſperantes⌋ hoc ẽ, futuræ vitæ ac diuinæ remuneratiõis fidutiã nõ Sapiæ.1
habẽtes, ⌊ſemetipſos tradiderunt impudicitiæ⌋.i. turpitudini, luxuriæ, procedẽtes ex cõ Hebræ.10
cupiſcẽtia, ⌊in opationẽ immunditiæ oĩs⌋.i. in opera totius fœditatis, nullum genus car
naliũ voluptatũ omittẽtes ⌊in auaritiã⌋.i. ex pc̃to luxuriæ etiã in auaritiã lapſi deſiderã-
tes temporalia, ſine quoꝝ vſu, libidini vacare nõ pñt. De talibus ſcriptũ eſt p Sapientẽ: Hebræ.13
Dixerũt impii apud ſe: Non eſt q agnitus ſit, reuerſus ab inferis, qa ex nihilo nati ſumus Sapiæ.2
& poſt hæc erimus, tanq̃ non fuerimus. Venite ergo & fruamur bonis quæ ſunt, & vta-
mur creatura, tanq̃ in iuuẽtute celeriter. Nullum paratũ ſit, q̃d nõ pertrãſeat luxuria nr̃a.
⌊Vos ãt nõ ita(.ſ. vt ĩpudice viuatis, & vitiis gẽtilitatis vacetis) didiciſtis Chr̃m⌋.i. Chr̃i
doctrinã, quæ docet oppoſitũ, ⌊ſi tñ̃ illum(.i. Chr̃i documẽta) audiſtis⌋ auribus mẽtis. i.
C intellexiſtis, ⌊& in Chr̃o(hoc ẽ, ſcd̃m eius vitã, mores & theoriã) edocti eſtis⌋ à ſpũ ſan
cto per Chr̃i miniſtros, ⌊ſicut eſt veritas in Ieſu⌋.i. ſi ſic informati eſtis, vt dici poſſitis Acto.1
edocti in Chr̃o, i. ſi vere ſapiẽtes eſtis, vitam & mores conformando ſciæ exẽplo Chr̃i,
qui cœpit facere & docere. Vnde ſubiungit, q̃d ſit in Chriſto edoctum eſſe, ⌊deponere
vos ſecundum priſtinam conuerſationem⌋.i. per abnegationẽ precedentium vitiorum
⌊veterẽ hoĩem⌋ hoc eſt, voſipſos relinq̃re, quantum ad id q̃ primo parenti præuarica-
tori filii eſtis per inobedientiæ eius imitationem. Hinc em̃ dicit Saluator: Qui vult ve- Lucæ.9
nire poſt me, abneget ſemetipm̃. Et Salomon loq̃tur: Verte impios & non erunt, ⌊qui⌋ Prouer.12
vetus homo, ⌊corrumpitur⌋.i. ſpũaliter annihilatur omne eſſe gr̃æ gratificantis perdẽ-
do ⌊ſecundum deſideria erroris⌋ hoc ẽ, conſentiẽdo deſideriis prauis, vel ea mancipã-
do effectui. Quæ dicuntur deſideria erroris, qa ex errore ſeu defectu cognitionis aliquo
modo procedunt. (Oĩs em̃ peccans eſt ignorans ſecundum philoſophum) & ad errorẽ
peccati actualis deducunt. Per veterem aũt hoĩem deſignatur q̃libet noſtrum per com-
parationẽ ad priſtina vitia, q̃bus aĩa vetuſta efficitur. ¶Deinde Ap̃ſus exhortat̃ Ephe-
ſios ad operationẽ boni, ⌊renouamini aũt ſpũ(.i. affectu) mentis⌋.i. aĩæ ⌊veſtræ⌋ Vel,
ſpũ mentis veſtræ. i. ſpũ, q eſt mẽs veſtra. Quid aũt ſit taliter renouari, addit̃: ⌊& induite
nouum hoĩem⌋.i. ſĩlitudinẽ Chr̃i, vel cuiuſcũq; hoĩs ſpũalis in Chr̃o renati ac renouati,
aſſumite, eius ſequẽdo veſtigia, ſicut ſuperius dictũ ẽ: Induimini dñ̃m Ieſum, hoc ẽ, eſſe Romañ.13.
virtutum & gr̃æ adipiſci curate, vt quotidie in charitate & gr̃a proficiẽtes indeſinenter
recentes & vigoroſi, imo indies magis recẽtiores fiatis, ⌊qui(nouus homo) ſcd̃m deum⌋
id eſt, à deo ſeu operatiõe diuina, vel ſecundum beneplacitum dei ⌊creatus⌋.i. formatus
ſeu reformatus ⌊eſt in iuſtitia & ſanctitate veritatis⌋ id eſt, puritate vera nonſimulata.

Has em̃

Has eñ virtutes Chrūs scđm q̄d homo, accepit: qm̄ in vtero virginis creata est aīa eius, D
Iohan.14 & corpori suo vnita. Alij vero in baptismo, & pœnia eas recipiunt. ⌊Propter quod de-
ponentes mēdacium⌋ Quod veritati & per consequēs deo, q̄ veritas est, aduersat. Depo
nentes (inquā) oīne mēdacium. s. officiosum, iocosum, & maxime pniciosum, de quo in li
Sapiæ.1 bro Sapiæ habet: Os quod mētitur, occidit aiam. Et in Psalmo: Perdes oēs q̄ loquuntur
Psalm.5 mēdacium, ⌊loqmini veritatē (.i. verum sermonē) vnusq̄sq; cum proximo suo⌋ hoc est
quolibet hoīe, q̄ secundum naturam tibi frater & proximus est. Nam & pater vnus oīm
Mala.2 nostrum, & deus vnus creauit nos, ⌊qm̄ sumus inuicē membra⌋ .i. p modum mēbrorū
Roma.12 vniti, ad idem corpus ecclesię ptinētes, atq; ad mutuā subuētionē obligati. Hinc per Pro
phetam dr̄: Veritatē tantum & pacē diligite. ⌊Irascimini & nolite peccare⌋ Hoc ex Psal
Zacha.8 mo quodā acceptum est. Potestq; satis multiplr̄ explanari, prout ira diuersis modis acci
Psalm.4 pitur. Si eñ sumat pro motu primū primo. i. pure naturali, sic nō est pcťm, & ita pmissi-
ue dr̄: Irascimini. Additur tñ & nolite peccare, qm̄ ira talis facillime redditur vitiosa. Se-
cundo accipitur ira pro motu subito ex humana infirmitate, & pœna peccati prodeunte
q̄ est veniale pcťm. Procedit eñ ex aliqua apprehēsione, nec rōnis iudicium pstolat. Et
ita quod dr̄: Irascimini, non est exhortatio irascendi, sed cōsilium atq; remedium irā vin
cendi. Nam seqtur, & nolite peccare. Tanq̄ dicat: Si motio talis orta in vobis fuerit, non
ei cōsentiat rō, sed reprimat eā. Tertio, sumitur ira pro motu quodā rōnē sequente, quo
I.Regū.19 contra propria vel aliena peccata mouemur, appetēdo vindictā secundum rōnis dicta
men. Et hæc est ira per zelum quæ est laudabilis, faciēs actum rōnis efficacius fieri, q̄ vir
tuosi frequenter sponte assumunt. De qua dicit Gregorius. Tunc robustius rō cōtra pec E
cata erigitur, dum ira subita rōni famulat. De hac itaq; ira admonendo iam dr̄: Irasci-
mini. s. cōtra vestra & aliorū pcťā. Veruntñ qm̄ ira hęc magno moderamine eget, ne ex-
cessiue accendat, vel maiorē expetat vltionē, q̄ culpa meret, ideo subditur: Et nolite pec
care, hoc est, ne pmittatis iræ cōmotionē sic crescere, vt rō cōturbet, vel iustitia omittat.
Propter quod ait Gregorius: Cauēdum summopere est, ne ira, quæ vt instrumētum vir
tutis assumit, rōni dñetur, ne vt dña præeat, sed velut ancilla ad obsequium parata, à rōnis
tergo nunq̄ recedat. Si ergo vindicta quęratur propter correctionē culpæ, & obseruatio
nem iustitiæ, erit ira per zelum, aliàs esset ira per vitium. ¶ Deniq; ira duplr̄ metas rōnis
excedit. Primo nimium feruescēdo, qm̄ vc; ipa cōmotio in se excessiua cōsistit rōnis actū
impediēdo. Scđo, maiorē vindictam q̄ oportet expetēdo, quod est grauius primo: est eñ
contra charitatē atq; iustitiam. Vnde ex suo genere est mortale. ⌊Sol⌋ iste visibilis ⌊nō
occidat⌋ ad occasum tendendo ⌊super iracundiam vestrā⌋ hoc est, ira vestra durante.
Ieb.5 Tanq̄ dicat: Si motus iræ exurgat, non maneat. Vel, sol iustitiæ. i. Chrūs, aut certe sol in-
telligētiæ, hoc est, iudicium rōnis nō occidat sup iracundiā vestrā. i. à vobis nō elonget,
nec separet propter iracundiæ vestræ excessum. ⌊Nolite locum⌋ hoc est, ingressum ad
possidēdum aīam veram, ⌊dare diabolo⌋ admittēdo suggestiones eius nepharias, vel re-
deundo ad pristinas iniqtates. Vnde scriptum est: Resistite diabolo, & fugiet à vobis.
Iacob.4 Aliter vobis cōtinget, quod Chrūs in euangelio loqtur: Cum immundus spūs exierit ab
Matth.12 hoīe, perambulat arentia loca, quęrēs requiem, & nō inuenit. Tunc dicit: Reuertar in do
mum meā vnde exiui. Et cum venerit, reperit eam vacantē, & scopis purgatā atq; orna- F
tam. Tunc abit, & adiuagit sibi septē alios spūs sceleratiores se, & ingressus inhabitat il-
2.Thessa.3 lic, & fiunt postrema hoīs illius peiora prioribus. ⌊Qui furabatur⌋ ante cōuersionē, seu
pœnīam, ⌊iam non furetur⌋ aliena tollendo, quod ex suo genere est mortale, qm̄ con-
trarium est iustitiæ. Interdum tñ est veniale, propter paruitatē nocumenti, vel actus im-
perfectionē. ⌊Magis autem laboret operādo in manibus suis quod bonum est⌋ .i. licita
Acto.20 opa exteriora atq; mœchanica pro pretio faciat, ⌊vt habeat⌋ aliquod tēporale bonum,
⌊vnde tribuat necessitatē patiēti⌋ hoc ē, egenis eleemosynā cōferat de labore manuum
suarū. Hinc in Actibus idem iste ait Aplūs: Oīa oñdi vobis, q̄a sic laborantes oportet sus-
cipere infirmos, & meminisse verbi dñi Iesu, q̄a beatius ē magis dare q̄ accipere. ⌊Ois ser
Matth.12 mo malus ex ore vestro non procedat⌋ q̄uis animo fuerit præconceptus, sed reprimat,
1.Cor.15 præsertim cū de oñi verbo otioso reddēda sit rō in die iudicij. Corrumpūt nāq; mores
Ecci.14. bonos colloquia praua. Propter q̄d in Ecclesiastico scribit: Btūs vir q̄ nō est lapsus in ver
bo ex ore suo, ⌊sed q̄ bonus est ad ædificationē fidei⌋ hoc est, sermo vtilis ad ædificandū
fidē in alio, pferat à vobis, nō qualitercūq;, sed cū debitis circūstātijs. s. ⌊vt det grām audi
entibus⌋ .i. pficiat eorū saluti, sicq; per occasionē præstet seu augeat grām dei in eis. ⌊Et
nolite cōtristare spm̄ scťm dei⌋ hoc est, nō ita per inobediētiā vestrā offendatis spm̄ san
ctum, vt per modum cōtristati se habeat, vel alios bonos propter vestrā peruersitatē ad
cōtristādū seu cōdolēdum inducat. Quàmuis eñ spūs sanctus sit verus & incōmutabilis
deus, ei tamen asscribitur quod ipe in hoībus operatur, iuxta quē sensum fertur pro no
Roma.8 bis orare gemitibus inenarrabilibus. Per modum quoq; cōtristati se habet, dum à nostris
cordi-

cordibus per pctã fugatur, iuxta illud Sapiæ: Spũs sanctus disciplinæ effugiet fictũ, & au- Sap.1.
A feret se à cogitationibus q̃ sunt sine intellectu. Penes hũc sensum & in Esaia scribit: Affli- Esa,63.
xerũt spm̃ sancti eius. Translatio septuaginta interpretũ habet, Afflixerũt spm̃ sanctum
eius, ⌊in quo signati⌋.i. cuius virtute & gratia à reprobis separati, distinctiq́ estis ⌊in die
redemptionis⌋.i. conuersionis, vel baptismatis vestri. Vel, in die redẽptionis.i. dñicæ pas-
sionis, quia tunc facta est signatio ista quantũ ad meritũ eius ex parte Christi q̃ tũc oĩbus Acto.4
sufficiẽter, electis vero efficiẽter promeruit grãm veræ salutis. ⌊Oĩs amaritudo⌋cordis,
sermonis & operis, ⌊& ira⌋per vitiũ, ⌊& indignatio⌋procedẽs ex ira atq́ superbia, ⌊& Esa.1.
clamor⌋.i. sermo impetuosus, vel irrationabilis eleuatio vocis, ⌊& blasphemia⌋cõtra de
um & sanctos ⌊tollatur à vobis,⌋vel p̄ anticipationẽ, vel p̄ correctionẽ, gr̃a dei vestris Roma.9
studijs ac precibus auxiliante. Nõ est em̃ volentis neq́ currẽtis, sed dei miserẽtis, ⌊cũ om
ni malitia⌋.i. cũ cæteris vitijs, vt habeatis cor mundũ. Nam si quis totã legẽ impleuerit, Iacobi.2
offendat aũt in vno, factus est omniũ reus. Nempe (vt ait Ambrosius) in seruo dei omnia
debẽt bona videri, ne puritas eius ex aliqua parte maculet. Hæc ergo vitanda sunt vitia.
Vnde de amaritudinis euitatione scriptũ est: Non sit inter vos radix germinãs fel & ama Deut.29
ritudinẽ. Et alibi itẽ: Non est sensus vbi abundat amaritudo. De ira vero scriptum est Ecci.21.
apud Ecclesiasten: Ne sis velox ad irascendũ, qm̃ ira in sinu stulti requiescit. Cui cõsonat Eccles.7
illud Iob: Virũ stultũ interficit iracũdia. Et alibi legitur: Ira non habet misericordiã, nec Iob.5.
erumpẽs furor. Spm̃ aũt ad irascendũ facilẽ, quis poterit sustinere? De indignatione q̃q́ Prouer.27
Salomon ait: Qui ad indignationẽ facilis est, erit ad pctã procliuior. ⌊Estote aũt inuicẽ Prouer.29
B benigni⌋mutuo subueniẽdo ⌊misericordes⌋cordialr̃ cõpatiẽdo. Beati em̃ misericordes Matth.5.
qm̃ ipsi misericordiã cõsequent. Et in Prouer. scribit: Per misericordiã & fidẽ purgantur Prouer.15
pctã, ⌊donãtes inuicẽ⌋.i. mutuas offensas penitus remittẽtes, ⌊sicut & deus⌋pr̃ vel trini
tas ⌊in Chr̃o⌋.i. merito Christi ⌊donauit nobis⌋.i. pie indulsit. Propterea ipse ait salua
tor: Si nõ dimiseritis, nec pater vester qui in cœlis est dimittet vobis peccata vestra. Matth.6.

¶Explicatio Cap. V. Estote ergo imitatores dei. Arti. V.

Prosequitur demũ apl̃us in p̄cedenti cap. cœptam instructionẽ moralem, & alt.
⌊Estote ergo⌋.i. qm̃ deus in Christo nobis donauit, idcirco estote ⌊imitatores EPIST.
dei⌋.i. diuinę pietati cõformate vosipsos, offensoribus vestris parcẽdo, bñfaciẽ-
do, oẽsq́ diligẽdo, ⌊sicut filij⌋mei spũales, vel filij dei adoptiui, ⌊charissimi⌋.i.
valde dilecti, pro q̃bus pater vnigenitũ suũ misit & dedit, filius mortẽ sustinuit, spũs san-
ctus seipm̃ copiosissime infudit. Hoc est q̃d in euãgelio docet, p̄cepitq́ saluator: Diligite Matth.5
inimicos vestros, benefacite ijs q̃ oderũt vos, vt sitis filij patris vestri q̃ in cœlis est, q̃ solẽ Lucæ.6
suũ oriri facit sup̄ bonos & malos. Assimilari aũt creatori, est summa perfectio creaturæ,
si tñ assimilatio fuerit ordinata, nõ vsurpata, ⌊& ambulate in dilectione⌋dei ac proximi,
charitatiue viuendo, iuxta illud: Hoc est p̄ceptũ meũ, vt diligatis inuicem, sicut & dilexi
vos. Vnde iam subditur, ⌊sicut & Christus dilexit nos⌋.i. taliter vtputa pure ac spũaliter Iohan.15
quãuis non æqualiter, ⌊& tradidit semetipsum pro nobis oblationẽ⌋pacificã, ⌊& hostiã⌋
pro peccato in ara crucis, ⌊deo⌋patri vel trinitati.i. ad gloriã eius, & vt ei pro nobis sa-
tisfaceret, ⌊in odorẽ suauitatis⌋.i. in suauẽ odorẽ, videlicet in holocaustũ acceptissimũ
C atq́ gratissimũ deo. Maxime em̃ placuit deo oblatio Chr̃i ex parte patiẽtis, non ex parte
inferẽtis. Nã ex parte patientis, mors illa erat pijssima, & ex summa charitate assumpta,
sed ex parte inferẽtis, crudelissima erat, sacrilega & displicẽtissima deo. ⌊Fornicatio aũt⌋ Hebr.13
simplex, ⌊& oĩs immũditia⌋.i. alia quælibet luxuriæ spẽs, ⌊aut auaritia⌋.i. inordinatus
tẽporaliũ appetitus, ⌊nec nominet⌋.i. nõ solũ nõ fit, sed nec exprimat ⌊in vobis⌋.i. à vo
bis, seu inter vos, ⌊sicut decet sanctos⌋esse sine taliũ nominatione, ⌊aut turpitudo⌋.i. in-
decẽtia in osculis & amplexibus, ⌊aut stultiloquiũ, ⌊sicut est adulatio, ⌊aut scurrilitas⌋
.i. iocularitas risum cõcitans, ⌊q̃ ad rẽ nõ pertinet⌋.i. saluti nõ proficit. Hoȝ nullũ nomi
netur aut sit in vobis ⌊sed magis gratiaȝ actio⌋à vobis dño p̄soluat. Per hoc docet apl̃us
q̃ longe debeãt esse magna pctã ab ijs qui student perfectioni. ⌊Hoc em̃ scitote intelligẽ-
tes⌋.i. sacrã scripturã sapienter pensantes, ⌊q̃ omnis fornicator⌋.i. cũ soluta cõcumbẽs, 1.Iohan.3
⌊aut immũdus⌋.i. aliud aliquod luxuriæ genus exercẽs, vt est stuprũ, incæstus, adulteriũ
⌊aut auarus, q̃ est idoloȝ seruitus⌋.i. cuius iniquitas idololatriæ comparatur, eo q̃ sicut
idololatra idola colit magis q̃ deũ veȝ, ita auarus potius adhæret argẽto & auro, q̃ deo,
magisq́ cõfidit in eis, q̃ in dño. Propter q̃d in Ecclesiastico legitur: Auaro nihil est scele Ecci.10
stius, & nihil iniquius q̃ amare pecuniã, ⌊nõ habet hæreditatẽ⌋.i. beatã possessionem seu
paratã felicitatẽ, ⌊in regno dei & Christi,⌋quod est vnũ regnũ, quia nec modo pertinet
ad filios ecclesiæ militãtis per grãm gratificantẽ, nec postmodũ pertinebit ad ciues eccle
siæ triumphãtis p̄ gloriã. Non em̃ intrabit in illã aliquid coinquinatũ, nisi qui scripti fue-
rint ĩ libro vitæ agni. Et Esaias ait: Tollat impius, ne videat gloriã dei. ⌊Nemo vos sedu Apoca.21
cat inanibus verbis⌋.i. coloratis sermonibus, apparẽtibus argumẽtis, friuolis promissio- Esaiæ.26

nibus,prouidentiā dei negādo,vel impunitatē ex diuina misericordia ꝑmittēdo,seu lon D
gam vitā spondēdo.⌊Propter hæc enī⌋.i.propter hoꝝ inaniū verboꝝ prolationē,se-
Sap.4 ductionē seu credulitatē,⌊venit ira(.i.vltio)dei in filios diffidētiæ⌋.i.in homines despe
rātes de vita futura seu ꝑmiatione diuina.⌊Nolite ergo effici participes eoꝝ⌋sic diffidē-
Roma.1 tium.i.nec effectu,nec opere,neq; auxilio conformemini eis.Digni quippe sunt morte,
Ecci.13. nō solū qui faciūt,sed etiā qui cōsentiūt.Nā & qui tetigerit picē, inquinat ab ea.⌊Eratis
ēm aliqñ,⌋dū mūdo & cōcupiscentijs inhæsistis,⌊tenebræ⌋.i.tanta vitioꝝ caligine,cor
dis cæcitate,& ignorātiæ tenebris inuoluti,vt nō solū tenebrosi, sed etiā tenebræ fuisse di
Phil.2 camini,⌊nunc aūt⌋qñ ad deum cōuersi estis, facti estis⌊lux⌋.i.spūaliter illuminati⌊in
dño⌋.i.in veritate & gratia dei.Idcirco⌊vt filij lucis ambulate⌋.i.pure,honeste,ac reli-
Iohan.11. giose cōuersemini,sicut ad filios lucis pertinet.i.ad filios dei,q est lux æterna & increata,
iuxta illud Iohānis:Erat lux vera.Vel ꝑ lucē intelligitur splēdor seu claritas grẽ,cuius fi
Iohan.12. lij sunt oēs qui grām habēt.Vnde ait saluator:Dū lucē habetis,credite in lucē, vt filij lu-
cis sitis.Merito aūt sic debetis ambulare.⌊Fructus ēm lucis⌋.i.opatio grẽ,vel opus pla-
FINIS. citū luci æternæ⌊est(viuere)in omni bonitate⌋.i.īterna virtute ac pietate, q̄ ad seipsum
⌊& iustitia⌋.i.in iusta actione,quantū ad proximū,⌊& veritate⌋quantū ad deū ei vera-
Galat.6 citer ministrādo,⌊probātes⌋.i.prudenter inuestigātes, vel rationabiliter discernentes,
⌊quid sit beneplacitū deo,⌋vt illud semꝑ agatis,& q̄ displicent deo, vitetis.Vnde apud
Hiere.15 Hieremiā ait dñs:Si separaueris pretiosum à vili,quasi os meū eris.⌊Et nolite cōmunica
re⌋cōsentiendo vel cooperādo⌊operibus infructuosis⌋.i.vacuis à fructu spūali,⌊tene-
brarū⌋.i.maloꝝ habituū seu hominū mētibus obscuratoꝝ,⌊magis aūt redarguite⌋.i.ite E
rū atq; iteꝝ corripite,si sit spes de emēdatione,& maxime, si ad vestrā pertineāt curam
qui peccāt.Omnes tñ ad correctionē fraternā iure charitatis aliquo modo tenentur.His
ergo duobus modis secundū Augustinū,nō te maculat malus,si nō consentis,& si redar-
Matth.18 guis.Qm̄ ēm paꝝ est nō cōsentire,iungit apl̄us q̄d maius est,magis aūt redarguite.Pro-
pter q̄d ait saluator:Si peccauerit in te frater tuus.i.te sciente,vade & corrige eū inter te
& ipm solū &c.Deinceps ostēdit,quare nō debeamus cōmunicare operibus impiorum.
Quæ ēm in occulto⌋.i.in locis abscōditis⌊fiunt ab eis,⌋ꝑdictis excæcatis hoībus,huma
Prouer.28 nū potius q̄ diuinū cōspectū timētibus,⌊turpe est dicere⌋quāto magis facere?⌊Oīa autē
quæ arguunt⌋.i.opera q̄ reprehēdunt,⌊à lumine manifestant⌋.i.per verā loquutionē,
splendidāq; doctrinā increpantis,innotescūt esse digna reprobatiōe,nec vltra valēt late-
2.Timo.3 re,quēadmodū ad Timotheū ipse ait.Insipientia illoꝝ oībus manifesta erit.⌊Omne ēm
q̄d manifestat⌋hoc modo ꝑ increpationē vel humilē peccātis cōfessionē,⌊lumen est⌋.i.
claꝝ,certū ac notū.Vel,lumē est.i.spūali luce perfunditur,dū in publicū ducit.His cōso
Iohan.3 nat verbū Christi:Omnis q male agit,odit lucē & nō venit ad lucē,vt nō arguant opera
eius.Qui aūt facit veritatē,venit ad lucē,vt manifestent opera eius,qa in deo sunt facta.
⌊Propter q̄d⌋videlicet qm̄ lumē est q̄d manifestat,⌊dicit⌋spūs sanctus ꝑ me.⌊Surge⌋
à vitijs ꝑ pœnitentiā,⌊q dormis⌋.i.in ignauia tua quiescis,⌊& exurge⌋per opa pœnitē
tialia,⌊à mortuis⌋.i.de societate impœnitētiū spūaliter mortuoꝝ,⌊& illuminabit te⌋.i.
Esaiæ.58 radiū sapiētiæ & lumē discretiōis tribuet tibi⌊Chrs,⌋iuxta illud Esaiæ:Requiē dabit tibi
dñs semꝑ,& implebit splēdoribus animā tuā, si glorificaueris dñm,dū nō facis vias tuas. F
Mich.8 Vnde Michæas ait:Cū sedero in tenebris, dñs lux mea est,& deducet me dñs in lucē,&
videbo iustitiā eius.⌊Videte itaq; frēs⌋.i.oculo intellectuali pēsate,⌊qūo caute ambule-
EPIST. tis⌋.i.vigilāter & custodite viuatis,occasiōes peccati vitādo,atq; in arcta via,q̄ ducit ad
Matth 7. vitā,cū omni circūspectione progrediendo,vt impleatis q̄d à sapiente dicitur:Omni cu
Prouer 4 stodia custodi cor tuū.Et q̄d rursus idē ait:In timore dñi esto tota die,& habebis spem
Prouer.23 in nouissimo,⌊nō quasi insipientes⌋.i.sola tēporalia atq; ꝑsentia bona seu mala cōsiderā
1.Cor.10 tes,⌊sed vt sapiētes⌋in cognitiōe diuinoꝝ.i.discreti ac prouidi,cœlestibus bonis semꝑ
intēti,⌊redimētes⌋.i.ab infructuosis occupationibus expediētes,⌊tēpus⌋ vitæ ꝑsentis.i.
certas horas ad vacādū deo aptātes.Vel,redimētes tēpus.i.tpa,q̄ infructuose expēdistis
reparātes ꝑ infructuosissimā occupationē tēporis ꝑsentis atq; restantis,quatenus priores
negligētias & impietates recōpensetis ꝑ ardentissimā cōuersationē tēporis nōdum elapsi
q̄ estis victuri,ne inter impios numeremini,de qbus canit Psalmographus:Viri sanguinū
Psal.54 & dolosi nō dimidiabūt dies suos,⌊qm̄ dies mali sunt⌋.i.aduersitatib⁹,periculis atq; ma
litijs pleni.Nō q dies in se mali sint,sed qa hæc mala insunt hoīb⁹ in diebus seculi huius
viuētibus.Scriptura ēm tēpori ea ascribit q̄ fiunt in tpe, quēadmodū primo Machabæo
1.Mach.12 rū inducitur:Vidēs Ionathas qa tēpus eū iuuat.Hinc ēm saluator:Sufficit (inqt)diei ma
Matth.6 litia sua.Et in Gen.Iacob asseruit:Dies peregrinatiōis meæ mali & parui.⌊Propterea no
Gene.47 lite fieri imprudētes⌋sola sensibilia & tēporalia pōderādo,⌊sed intelligētes q̄ sit volūtas
dei⌋.i.hoc diligētissime inqratis,qd placeat deo, vt illud semꝑ agatis.⌊Et nolite inebria
ri vino,in quo est luxuria⌋causaliter,qa calorem auget,atq; libidinē cōcitat,Venter ēm
vino

A vino æstuans, cito spumat in libidinẽ, iuxta Hieron. Vnde Sapiens dicit: Luxuriosa res vinũ, &
tumultuosa ebrietas: q̃ his delectaꝰ, nõ erit sapiens. Rursusq; scriptura: Quàm sufficiẽs est homi Proue. 20.
ni erudito vinũ exiguũ, ⌊sed implemini spũ sancto⌋.i. ita viuatis & corda vestra sic occupetis, Ecci. 31.
vt in gratia spũs sancti proficiatis q̃tidie. Deus enĩ vnicuiq; influit, secundũ q̧ se disponit aut ca
pax efficiꝰ, ⌊loquẽtes vobismetipsis⌋.i. mutuo exhortãtes vosipsos ⌊in psalmis⌋ ad bene ope-
rãdum hortãtibus, ⌊& hymnis⌋ ad dei laudẽ spectãtibus, ⌊& canticis spũalibus⌋ quæ de gau-
dijs futuris cõmemorãt, ⌊cãtantes & psallentes in cordibus vestris⌋.i. silẽter in anima. Vel, in
cordibus vestris⌋.i. cum cordiali intentione & ex mẽtali affectu, ⌊dño⌋ deo altissimo, quẽ de- Psal. 64
cet hymnus, laus, honor, & gloria, ⌊gratias agẽtes semper⌋.i. qualibet hora cõuenienti ac debi
ta ⌊pro oĩbus⌋ beneficijs dei⌋. Vel, pro oĩbus hoĩbus beneficia diuina sortitis, omniũ saluticõ Roma. 8
gratulando ⌊in noĩe (nominato) dñi nostri Iesu Christi⌋.i. in ipso Christo, videlicet ad laudẽ
& gloriã eius. Vel certe per eum, ⌊deo & patri⌋.i. patri æterno, q̃ est deus rõne creationis, pa- FINIS.
terq; Christi naturalis & pater noster adoptiuus, ⌊subiecti inuicẽ⌋ ex debito obedientiæ vel ex
cõdecentia humilitatis & charitatis ⌊in timore dei⌋ casto ac filiali. Prælati enĩ per humilitatem
& charitatẽ subdunt se inferioribus, subditi vero ex debito obedientiæ subijciuntur ꝓlatis. Cæ-
teri oẽs cõmuniter se inuicẽ honorare, ꝓferreq; habent, iuxta illud q̃d alibi dictũ est: Honore in- Roma. 12
uicem ꝓuenientes. Propter q̃d Chrũs testaꝰ: Qui maior est vestrũ, sit vester minister. Et iterum Matth. 20.
legiꝰ: Quãto maior es, humilia te in oĩbus. Præterea generalibus exhortationibus positis, descẽ- Ecci. 3
dit apostolus ad particulares ꝑsonas, dicendo. ⌊Mulieres viris suis subditæ sint⌋ in licitis & ho 1. Cor. 11.
B nestis ⌊sicut dño⌋.i. sicut dño subdiꝰ seruus, ⌋qm̃ vir caput (.i. superior) est mulieris⌋.i. perfe- Coloss. 3
ctior atq; discretior ea cõmuniter. Et dñs ꝓtulit viꝝ fœminæ, dicens ad eam: Sub viri potestate Gene 3.
eris, & ipse dominabiꝰ tui, ⌊sicut & Christus caput⌋.i. rector ac princeps ⌊est ecclesiæ. Ipse⌋
Chrũs existẽs ⌊saluator corporis eius⌋.i. ecclesiæ, q̃ est mysticũ corpus Chri. ⌊Sed sicut eccle- Matth. 19
sia⌋.i. fidelium sancta collectio ⌊subiecta est Chro⌋ fide & opere, ⌊ita & mulieres viris suis, in Gene. 2.
omnibus⌋ bonis sint subditæ. ¶ Sciendũ tñ, q̧ subiectio mulieris sub viro nõ est in omnibus similis
subiectioni ancillæ aut serui, cũ ipsa sit socia viri, & vna caro cũ eo, facta nõ de capite aut pedi- 1. Petr. 3
bus, sed de latere viri, quasi similis ei, & iuxta latus eius ponẽda. ⌊Viri, diligite vxores vestras⌋
nõ carnali & fœdo, sed ordinato ac spũali amore, ⌊sicut & Chrũs dilexit ecclesiã, & seipsm tra-
didit⌋ in mortẽ ⌊pro ea (.i. pro eius salute) vt illã sanctificaret⌋.i. virtutibus adornaret, ⌊mun-
dans eam⌋ primo.i. à vitijs purgãs ⌊lauacro aquæ⌋.i. intinctione seu lotione in aqua baptis-
matis. Lauacro inquã facto ⌊in verbo vitæ⌋.i. sub debita forma verboꝝ, q̃bus hoc sacramẽtũ
ex Chri institutione ꝑficitur. Accedit quippe verbũ ad elemẽtũ, & fit sacramentũ, in q̃, verbum
est formale ac pricipale, elemẽtũ vero ẽ materiale ⌊vt exhiberet (.i. reꝑsentaret vel faceret) ipse⌋
Chrũs sponsus cœlestis ⌊sibi⌋.i. ad suũ honorẽ, secundũ q̧ deus est, in ꝑsenti seculo inchoati-
ue, in futuro autẽ cõpletiue ⌊gloriosam ecclesiã⌋.i. claritate scientiæ atq; virtutũ splendoribus
refulgentẽ, ⌊nõ habentẽ maculã⌋.i. pctm̃ mortale apertũ, ⌊aut rugã.i. peccatũ mortale occul
tum, sed mundã ac simplicẽ, ⌊aut aliud hmõi⌋ criminale habentẽ, ⌊sed vt sit sancta⌋ in interio
C ribus ⌊& immaculata⌋ in exterioribus. ⌊Ita viri debent diligere vxores suas vt corpora sua⌋ Gene. 2.
quia sunt vna caro. Si aũt sumaꝰ corpus pro parte hominis materiali, sic viri magis tenenꝰ di-
ligere vxores suas, q̃ corpora propria. Si vero sumaꝰ corpus pro toto cõposito, minus diligẽdę
sunt vxores. Ideo similitudo est q̃tum ad aliq̃d, nõ absolute in omnibus. Porro de hac Chri glo- Apoca. 21
riosa & illibata ecclesia scriptũ est in Apocalypsi: Vidi ciuitatem sanctã Hierusalẽ descendentẽ Apoca. 19.
de cœlo à deo paratã quasi sponsam ornatã viro suo. Et rursus: Quia venerunt nuptiæ agni, & Apo. 12.
vxor eius ꝑparauit se. Itemq;: Signũ magnũ apparuit in cœlo, mulier amicta sole, & luna sub
pedibus eius, & in capite eius coronæ stellaꝝ duodecim. De qua etiã intelligendũ est illud Esa-
iæ: Surge, illuminare Hierusalẽ, q̃a venit lumen tuũ, & gloria dñi super te orta est. ⌊Qui suam Esa. 60
vxorẽ diligit, seipsm diligit⌋ tanta est vnitas vtriusq;. Sunt nãq; duo in carne vna. Merito itaq; Gene. 2.
debet homo vxorẽ suã diligere. ⌊Nemo enĩ⌋.i. nullus rõnabiliter & humane se habẽs ⌊vnq̃
carnem suã odio habuit.⌋ Vel simpliciter. Nemo vnquã carnẽ suã odio habuit, q̃a vel dilectio-
ne naturali vel amore carnali vel charitate infusa ad eam afficitur. Nã & q̃ seipsos occidunt, car-
nem suã amasse probanꝰ, quã ideo perimunt, vt breui tormẽto longa euadãt ꝑsentis vitæ sup-
plicia, ⌊sed nutrit (victu) & fouet eam⌋ vestitu ⌊sicut & Chrũs ecclesiã⌋ nutrit sacramento al
taris & fouet eam vestimẽto salutis, ⌊q̃a mẽbra sumus (nos Christiani) corporis eius⌋.i. eccle- 1. Timot. 6
siæ q̃ est mysticũ corpus Christi. Sumus itaq; mẽbra ⌊de carne eius & de ossibus eius⌋.i. eius-
dẽ naturæ existẽtes, cũ Christo homine. Vel hoc ideo dicitur, q̃a fideliũ qui à Christo institu Matth. 26.
ti sunt quidã, puta infirmi, dicunꝰ de carne Christi q̃ ante passionẽ erat infirma, qm̃ indigent à Marci. 14
fortibus suis sustentari, quẽadmodũ caro sustentatur ab ossibus. Alij scilicet fortes atq; perfe-
cti, dicunꝰ de ossibus Christi propter cõstantiã, & dominicæ passionis ac patientiæ imitationẽ.
⌊Propter hoc⌋.i. ad designandũ dilectionem ac vnitatẽ Christi atq; ecclesiæ, scriptum est in Gene. 2
Genesi, ⌊relinquet homo⌋.i. maritus ⌊patrem suum & matrẽ suam⌋.i. carnales parẽtes q̃tum Matth. 19

ad cohabitationẽ localẽ,⌊& adhærebit vxori ſuæ⌋ habitando,conueſcendo & dormiendo cũ D
1.Cor.7. ea,⌊& erunt duo⌋ ſuppoſita,ſcilicet maritus & cõiunx,⌊in carne vna⌋.i.in vno carnali cõmer
tio per ſeminis propagationem. Vel dicuntur duo in carne vna,qm̃ nullus eoꝝ propriæ carnis
Matth.19 habet poteſtatẽ,& propter communionem pręcipuam vna caro reputantur. Vnde dicit ſalua-
tor:Itaq; iam non ſunt duo,ſed vna caro. ¶ Deinde ponit apoſtolus myſticum ſenſum ſcriptu-
ræ de matrimonio allegatæ. ⌊Sacramentũ hoc⌋,i.ſacrũ ſignũ iſtud in coniugio pronuntiatum,
⌊magnum eſt⌋.i.magnæ rei ſignificatiuum. ⌊Ego autem dico⌋.i. ſignum iſtud expono,im-
pletumq; aſſero ⌊in Chriſto & in eccleſia⌋.i.in ſpũali deſponſatione inter Chriſtũ & eccleſiã
Iohan.1 facta,quando videlicet verbum caro factum eſt,& noſtram naturã aſſumens, oſtendit quãtum
dilexerit nos,cũ quibus idem fieri voluit. Matrimonium ergo ſeu coniugiũ,magnum eſt ſacra-
Ibidem mentum,propter ſignificatiam coniunctionis Chriſti & eccleſiæ,in qua etiã Chrũs quodam-
modo patrem reliquiſſe videtur,nõ ſimpliciter,cum æternaliter ſit in ſinu, imo in corde patris,
Iohan.10. ſed ſecundũ apparentiam quandã ratione incarnationis.Sic enim de nouo apparuit mundo, ad
coniungendũ ſibi eccleſiam tanq̃ ſponſam. Propter quod ait:Exiui à patre,& veni in mũdum.
Pſal.18 Et Pſalmiſta:Ipſe(inquit)tanquã ſponſus procedens de thalamo ſuo. A ſummo cœlo egreſſio
eius. Matrem quoq; ſuam,i.ſynagogam Chrũs reliquit,& adhæſit vxori ſuæ,i.gentilitati con-
uerſæ,quam ipſe ſpũaliter viſitat & fœcundat. ⌊Veruntamen⌋.i.quãuis prædicta de coniugio
myſtice intelligantur de Chriſto,nihilominus ⌊& vos ſinguli⌋ hoc eſt,vnuſquiſq; veſtrã con-
iugem habens,⌊ſuam vxorem ſicut ſeipſum diligat. ⌊Vxor autem timeat virum⌋.i.in reuerẽ- E
tia habeat eum,& caſto timore formidet, ne eum offendat.

¶ Elucidatio cap. VI. Filij obedite parẽtibus veſtris. Art. VI.

Coloſſ.3. POſt informationem conuerſationis habendæ inter virum & coniugem,ponitur in-
formatio conuerſationis debitæ inter parentes & filios. ⌊Filij obedite parentibus ve-
ſtris⌋ carnalibus ⌊in dño⌋.i.ſecundum voluntatem diuinã,videlicet in licitis & hone
ſtis,atq; ex animo.ſ.prompte,reuerenter & amoroſe. ⌊Hoc em̃ iuſtũ eſt⌋ iure natu-
rali,diuino & humano,imo magiſtris,dñis & parẽtibus,nõ poteſt reddi æquivalens,iuxta philo
Malac.1 ſophum. ⌊Honora patrem tuum & matrem⌋ tuã. Vnde apud Malachiam habetur:Filius ho-
norat patrẽ ſuum,& ſeruus timet dñm ſuum. Honorare ergo debemus parentes, reuerentiã im
Eccl.3. pendendo,& neceſſaria,ſi indigeant,miniſtrando. Sunt em̃ principiũ noſtrum. Propter quod
in Eccleſiaſtico legitur:Quàm malæ famæ eſt,q relinquit patrem,& maledictus à deo, q exaſ-
Exodi.20 perat matrem,⌊quod eſt mandatũ⌋ diuinũ in Exodo ſcriptum,⌊primum in promiſſione⌋.i.
primũ cui mercedis additur promiſſio. Decalogus aũt pceptoꝝ ad duo pcepta pertinet chari-
tatis. Tria em̃ in prima tabula ſcripta,reſpiciunt pceptũ charitatis dei. Alia ſeptẽ in ſecũda tabu
la ſcripta,cõcernũt pceptũ charitatis proximi. Inter quæ præceptũ de honoratione parentum
præcedit,cui annectit merces q̃ ſubditur,⌊vt bene ſit tibi⌋ in ſpũalibus ac temporalibus,⌊vt
ſis longæuus ſuper terrã⌋.i.æternaliter habites in terra viuentiũ. Ad literã tamẽ hoc dictũ vi-
detur de prolongatione vitæ pſentis in terra peregrinatiõis iſtius, ſeu in terra promiſſionis, qũ
ad populũ Iſrael pro tẽpore illo. Hoc em̃ meretur pter præmiũ ſpũale obſeruatio huius mãdati F
ſecundũ cõmunẽ iuſtitiæ legẽ,quãuis interdũ ex diuinæ diſpenſationis moderamine, aliter acci
dat. ⌊Et patres⌋ carnales,⌊nolite ad iracundiã prouocare filios veſtros⌋ aut filias,nimis rigo-
Coloſſ.3. roſe & aſpere procedẽdo cũ illis,⌊ſed educate illos⌋.i.fouete & neceſſaria prouidere non ſolum
Prouer.13. carnaliter,ſed ⌊in diſciplina(morali)& correptione dñi⌋.i.iuſta correctione, quemadmodum
Prouer.22. ſcriptum eſt:Qui parcit virgæ,odit filiũ ſuũ:qui aũt diligit illum,inſtanter erudit. Rurſuſq; Sa-
Eccl.30. lomon:Stultitia(inquit)colligata eſt in corde pueri,& virga diſciplinæ fugabit eã. Hinc etiam in
Eccleſiaſtico legit:Qui diligit filiũ ſuum,aſſiduat illi flagella. Certũ eſt aũt hęc q̃q; ad ſpũales pa
tres ac filios pertinere. Patet vero ex his,ꝙ parentes tenent filijs in tribus,quæ ſunt neceſſario-
rum prouiſio,inſtructio & correctio. ¶ Deinceps introducitur exhortatio conuerſationis inter
Roma.6. ſeruũ & dñm. ⌊Serui obedite dominis carnalibus⌋.i.tpalibus,& ſenſualitatẽ ſectãtibus. Et per
cõſequens multo plus obediẽdũ eſt dominis ſpũalibus & honeſtis,⌊cũ timore (aĩæ) & tremo-
re⌋ corporis,⌊in ſimplicitate cordis veſtri(.i.ſine ſimulatione)ſicut Chriſto⌋ ſeruiendũ eſt,iu-
Pſalm.2. xta illud in pſal. Seruite dño in timore,& exultate ei cũ tremore. Seruitus em̃ hæc propter pec
catum ex diuina ordinatione inflicta eſt in pœnã peccati,idcirco patiẽter ferẽda eſt tanq̃ pur-
gatoriũ vitioꝝ,exercitiũq; virtutũ ⌊nõ ad oculũ ſeruientes⌋.i.ſolũ in pſentia hoĩm,⌊quaſi ho
Coloſſ.3 minibus placentes⌋.i.humanũ fauorẽ dũtaxat optantes,⌊ſed vt ſerui Chriſti,faciẽtes volunta-
1.Petr.2 tem dei⌋.i.diuinis mandatis obtẽperãtes ⌊ex aĩo⌋.i.prõpto affectu,ſic ſitis ⌊cũ bona volũta-
te⌋ videlicet cõformãdo veſtrum affectũ diſpoſitioni diuinæ,⌊ſeruiẽtes(dñis carnalibus) ſicut
dño⌋ deo altiſſimo,⌊& non⌋ ſicut ⌊hominibus⌋ tantum.i.cũ reuerentia & tremore ac cordis
ſimplicitate ⌊ſcientes,quoniam vnuſquiſq; quod fecerit bonum, hoc percipiet à dño⌋.i.pro
Galat.3 illo præmium iuſtum habebit à deo,qui nullũ bonũ deſerit irremuneratũ,⌊ſiue⌋ ſit ⌊ſeruus,ſi-
ue liber.⌋ Seruitutis enim conditio ſeu libertas non tollunt præmiationem diuinæ iuſtitiæ.

⌊Et

A ⌞Et vos dñi eadẽ facite illis⌟.i.tam benigni estote seruis vestris, q̃ fideles fuerint vobis, iuxta il-
lud Ecclesiastici: Seruus fidelis sit tibi quasi anima tua, & quasi fratrẽ tracta illum, ⌞remittentes Eccl.33.
minas⌟.i.pœnas cõminatas nõ inferentes, si tamen serui pœniteant, vel raro seu parũ offende-
rint. Vnde itẽ in Eccle. scribit: Ne lædas seruũ in veritate operantẽ. Porro si serui rebelles aut Eccl.7.
duri consistant, agendum est q̃d rursus in Eccle. fertur: Cibaria & virga & onus asino, panis & Eccl.33
disciplina & opus seruo. Itemq̃: Seruum inclinent operationes assiduæ, ⌞scientes (vos dñi) quia Ibidem
illorũ⌟ seruorũ ⌞& vester dñs est in cœlis, & personarũ acceptio nõ est apud deum⌟ Idcirco ti
mete, q̃m eadẽ mensura, qua mensi fueritis, remetieẽ vobis. Qualẽ ergo vultis vobis esse cœle- Matth.7.
stem dñm, iudicẽq̃ æternũ, tales exhibete vosipsos seruis ac subditis vestris. ¶ Post specialia ius- Tob.4
sa & certarũ exhortationẽ personarũ redit apostolus ad instructionẽ cõmunem cũctorũ fideliũ
⌞De cætero⌟.i.insuper & tpe adhuc restante, ⌞fratres cõfortamini in dño⌟.i. spũale robur à EPIST.
deo adipisci studete, & cõtra impugnationes mũdi, carnis atq̃ diaboli roboreẽ cor vestrũ, in dño 1.Pet.5
.i. gratia ei⁹, & in certa fiducia diuini auxilij, ⌞& in potẽtia virtutis eius⌟.i.in potenti ptãte dei,
innitendo semper diuinæ potentiæ, nõ proprijs viribus. Vel, in potentia virtutis eius.i.in effica-
ci fortitudine à deo infusa, q̃ animũ roborat in aduersis. Ad hanc cõfortationẽ monet dñs vnũ-
quemq̃ nostrũ in lib. Iosue: Cõfortare & esto robustus valde. Noli metuere, q̃m tecũ est dñs Iosue.1.
deus tuus. Sic aũt cõfortanẽ, q toto corde sperãt in dño, iuxta illud Sapientis: Turris fortissima Prouer.18.
nomen dñi, ad ipm currit iustus & exaltabiẽ. Induite vos armaturã dei⌟.i. virtutibus interiora
B vestra vestite, videlicet intellectũ prudentia, voluntatẽ iustitia, sensitiuũ appetitum cæteris vir-
tutibus moralibus. Hæc em̃ sunt arma spũalia à deo fabricata ac data, qbus aĩa cõtra oĩa nocu- 2.Cor.11.
menta munitur, ⌞vt possitis stare⌟.i.fortiter dimicare ac pualere, ⌞aduersus insidias⌟.i.occul-
tas machinationes ⌞diaboli⌟ qui se frequenter transfigurat in angelũ lucis, sub specie boni mul
ta mala proponẽs. Deniq̃ (vt Leo papa testatur) omniũ discutit mores, ventilat curas, scrutatur
affectus, & ibi quærit causas nocendi vbi quenq̃ viderit studiosius occupari. Q̃m non est nobis
colluctatio⌟ principalis aut sola ⌞aduersus carnẽ & sanguinẽ⌟.i.hoies carnales ac fragiles, seu
vitia carnis. Vnde dñs in Genesi ait: Non permanebit spũs meus in hoie in æternũ, q̃a caro est. Gene.6.
Et in Euãgelio: Caro & sanguis non reuelauit tibi. Verũtamen graue bellũ habemus cõtra car- Matth.16
nem & sanguinẽ.i. mundũ, & cõcupiscentias carnis. Bellũ vero q̃d contra hostes inuisibiles ha-
bemus, periculosissimũ est atq̃ grauissimũ. De qbus subiungiẽ, ⌞sed aduersus principes & po-
testates⌟.i.angelos apostatas seu dæmones, q erant ante lapsum suũ de ordinibus principatuũ
& potestatũ. De oĩbus em̃ angelorũ ordinibus quidã cecidisse creduntẽ, qui oẽs tã p principa-
tus & potestates designãtur, ita q̃ noie principatuũ designantur dæmones inferiores, nomine
autem potestatũ superiores, qbus inferiores obediunt hoies impugnãdo. Est em̃ in dæmonib⁹
platio q̃dã, eo q̃ oẽs cõcordes sint in desiderio nocendi hoĩbus, ⌞aduersus mũdi rectores⌟.i.
contra pdictos inuisibiles hostes hominũ secularium directores ac principes. Homines em̃ ini-
C qui dæmonũ voluntati obediũt, & ab ipsis captiui tenenẽ, ac vndiq̃ circumferunẽ sicut serui à
dominis. Et ne quis per mundũ putaret significari machinã mundialẽ, quasi diabolus creator & 2.Timot.2
rector esset mundi sensibilis, sicut Manichæi dixerũt, ob id seipsum exponens apostolus, subdi-
dit, ⌞tenebrarũ harũ⌟.i.hominum obtenebratorũ. Vnde pauloante inductũ est: Fuistis aliquã- Sup.5
do tenebræ. Hoc modo mundus frequenter accipitur in scripturis, sicut cum diciẽ: Mundus eũ Iohã.1.
non cognouit. Et: Mundus in maligno positus est. Et: Non estis de mũdo, ⌞contra spũalia ne- 1.Iohan.5.
quitiæ⌟.i.agmina dæmonum nequitijs plena, habitantia ⌞in cœlestibus⌟.i. in aere caligino- Iohan.15.
so, in quo dæmones cõplures vsq̃ ad diẽ iudicij volitant. Aer aũt sæpius cœlũ vocaẽ. Hinc nã-
q̃ dicunẽ volucres cœli, q afferuntur volare in cœlo.i.in aere. Vnde & dæmones significantur Psal.8.
per volucres cœli, vbi ait saluator: Semen cecidit secus viã, & volucres cœli comederunt illud. Matth.13
⌞Propterea⌟.i.quia tam arduum plium imminet vobis, ⌞accipite armaturã dei⌟.i. virtutes & Luce.8.
opera virtuosa, qbus dæmones repelluntur. De qbus armis Iob ait: Iustitia indutus sum, & ve Iob.29
stiui me ea sicut vestimento, & diademate iudicio meo, ⌞vt possitis resistere⌟ diabolo, q tanq̃
leo rugiens circuit, quærẽs quẽ deuoret, ⌞in die malo (.i.tpe tentationis & aduersitatis) & in om
nibus⌟ prosperis & aduersis ⌞perfecti stare⌟ ruinã vitãdo peccati, ita vt nec prospera vos ex- 1.Pet.5.
tollant, neq̃ aduersa deijciant, sed regia semper via incedatis vtentes vtraq̃ manu pro dexte-
ra, quatenus oĩa cooperentur vobis in bonũ. ⌞State ergo (in virtutibus fixi) succincti⌟ cingulo
castitatis ⌞lumbos vestros⌟ in qbus viget luxuria.i.carnis concupiscẽtias refrenate, continen-
ter viuendo, prout monet saluator: Sint lũbi vestri pcincti. Hos lũbos pcinxit Iob: Pepigi, in-
quiens, fœdus cum oculis meis, ne cogitarẽ quidẽ de virgine. Sic aũt accingite lumbos ⌞in veri Romanũ.8.
tate⌟.i.veraciter coram deo, nõ simulatorie coram hoĩbus, sicut hypocritæ, ⌞& induti loricã iu
stitiæ⌟.i. virtute iustitiæ⌟ interiora vestra munite, sicut lorica corpus tegitur ac munitur. Vn- Lucæ.12
de apud Esaiam diciẽ: Indumento iustitiæ circũdedit me dñs, ⌞& calceati pedes⌟.i. pedes cor Iob.31.
porales & etiã spũales.i. animi vestri affectiones habete munitos & expeditos, ⌞in pparationẽ Esaiæ.61.
euangelij pacis⌟.i. ad hoc vt sitis parati annũciare vel adimplere euangelicã doctrinã, in qua pa

cificatio nostra cũ deo describitur,& per cuius obseruantiã veram pacẽ sortimur,iuxta illud in D
Psal.118 Psalmo:Pax multa diligẽtibus legẽ tuam,⌊in om̃ibus⌋ spũalibus pugnis seu tentamentis,⌊su-
mentes scutũ fidei⌋.i.ipsam fidẽ pro scuto arripite,virtutẽ & actũ fidei opponẽtes suggestio-
nibus dæmonis,puta futura tormenta inferni,sempiterna gaudia cœli,metuendũ iudiciũ dei, q̃
omnia cadunt sub fide.Per q̃rũ vtriq̃ cõsiderationẽ oĩa tentamenta vincuntur.Ideo subdit,⌊in
quo(scuto)possitis oĩa tela nequissimi ignea⌋.i.impugnationes acres ac feruidas pessimi tenta-
1.Petr.5 toris ⌊extinguere⌋.i.reprimere.Propter q̃d Petrus ait:Aduersarius vester diabolus circumit,
quærens quẽ deuoret,cui resistite fortes in fide.⌊Et galeã salutis assumite⌋.i.spem futuræ feli-
citatis seu charitatẽ menti vestræ superponite,vt cõtra p̃sentiũ bonorũ blandimẽta,spe futuro-
FINIS. rum atq̃ diuino amore armemini,⌊& gladium spũs⌋.i.à spũ sancto datũ spiritui vestro,⌊q̃d
Hebr.4 est verbũ dei⌋.i.sermo sacræ scripturæ,q penetrat intima animæ,& vitia resecat,atq̃ à mundo
Matth.10 animã diuidit sicut materialis gladius penetrat corpus.De hoc gladio spũali dicit saluator: Nõ
Psalm.44. veni pacẽ mittere,sed gladiũ.Et Psalmista:Accingere gladio tuo super fœmur tuũ potẽtissime
Sed quia hæc oĩa ex diuino auxilio manant,atq̃ per gratiã cõferuntur deuote orantibus. Ideo
subdit,⌊per oẽm orationẽ⌋.i.p̃dicta implete deũ inuocãdo p oẽm.i.perfectam orationẽ.Est
aũt oratio,simplex petitio,obsecratio vero est petitio cũ adiuratiõe seu cõmemoratione rei fa-
cræ,sicut cũ dicimus:Per incarnationem tuã libera nos dñe.De qua nunc sequitur,⌊& obsecra
tionem⌋ quæ etiã proprie est respectu difficiliũ,⌊orantes om̃i tempore⌋.i.singulis horis depu
Eccl.18. tatis & debitis vel congruis ad orandũ,quẽadmodũ in Ecclesiastico habet:Nõ impediaris sem E
Luc.18. per orare. Vnd & saluator:Oportet(inq̃t)semper orare & non deficere,⌊in spũ⌋.i.cũ deuotio
Iohan.4. nis affectu,seu attentione mentali.Spũs eñ est deus,& eos q adorant,in spũ & veritate oportet
adorare,⌊in ipso vigilãtes⌋.i. soliciti atq̃ feruentes ⌊in om̃i instantia⌋.i.conamine q̃ actibus
virtuosis insistitur,⌊& obsecratione(fusa)pro om̃ibus sanctis⌋ viatoribus,vt perseuerent,pro-
ficiantq̃ in bonis,⌊& pro me,vt detur mihi sermo in apertione oris mei⌋.i.quatenus spũs san-
ctus mentẽ illuminet,ita vt mox dum os meũ ad loquendũ aperio,infundat mihi à deo,quid lo
Psal.80. qui expediat,sicut & deus promisit in psalmo:Dilata os tuum,& implebo illud.Et item in euã
Luc.21. gelio:Ego dabo vobis os & sapientiã,⌊cũ fiducia(.i.secure & libere)notũ facere mysteriũ euã-
gelij⌋.i.sacrũ secretum euãgelicæ legis,vt: Christi incarnationẽ & cætera eius mysteria. Poni
tur eñ singulare pro plurali,⌊pro quo(Euangelio p̃dicãdo)legatione fungor⌋.i.à Chr̃o destĩ
Act.28. natus sum nũc Romæ existẽs ⌊in catena⌋.i.in vinculis ⌊ita⌋ legatiõe fungor & vinculis strin
gor,⌊vt(nihilominus)in ipso⌋.i.per gratiam Christi ⌊audeã(fiducialiter)prout oportet me⌋
.i.sicut cõmissum est mihi ⌊loqui⌋euangelica mysteria p̃dicando.¶Deinceps ostendit apostο
lus dilectionẽ suã ad Ephesios insinuando eis statum suũ,quemadmodũ pertinet ad familiares
amicos.⌊Vt aũt & vos sciatis q̃ circa me sunt⌋.i.quæ mihi contingunt,⌊q̃d agã(in tot perse-
quutionibus)om̃ia⌋ hæc ⌊nota vobis faciet⌋.i.oretenus referabit ⌊Tychicus⌋ diaconus la-
tor p̃sentis epistolæ,⌊charissimus frater(noster spũalis)& fidelis minister in dño⌋.i.secundum
voluntatẽ & gratiã dei.Vel,in dño.i.in his q̃ dei sunt.⌊quem misi ad vos in hoc ip̃m⌋.i. pro-
pter hãc causam,⌊vt cognoscatis⌋ ex eius veridica relatione,⌊quæ circa nos sunt⌋.i. prospe- F
ra & aduersa q̃ accidunt nobis,⌊& cõsoletur corda vestra⌋ de mei captione & catenatione do-
lentia. Porro,vt finis epistolæ concordet principio,addit.⌊Pax(sit)fratribus⌋.i.fidelib⁹.Quo
nomine sorores q̃q̃ intelligunt,⌊& charitas cum fide⌋.i.charitas & fides detur vobis ⌊à deo
patre nostro⌋.i.patre æterno,⌊& dño Iesu Christo⌋ filio patris,q̃bus expressis intelligit spi-
ritus sanctus.⌊Gratia⌋ dei,gratificans & finalis,sit ⌊cum omnibus qui diligunt dñm nostrum
Iesum Christũ⌋ Quod vero subiungitur,⌊in incorruptione⌋ referri potest ad nomen gratiæ.
Romañ.2. Eritq̃ sensus,Gratia sit cũ eis in incorruptione.i.in vita æterna.Vel ad verbum, diligũt,vt sit
Acto.13 sensus,Qui diligunt Christũ in incorruptione.i.in cordis ac fidei integritate,seu inconcussa mẽ
tis constantia.Sic enim amandus est deus sublimis & benedictus,Amen.

IN EPISTOLAM AD PHILIPPENSES PROOEMIVM.

Prouc.10 Vasi tempestas transiens,nõ erit impius.Iustus aũt quasi fundamẽtũ æternũ.In
hoc ab impio iustus distinguit,q̃m iustus stabili fundamẽto innititur, vtpote re-
ctæ rõni atq̃ diuinæ veritati,ideo non cõmouet neq̃ turbat,iuxta illud Iob: Si
Iob.10 iniquitatẽ q̃ est in manu tua abstuleris,eris stabilis.Impius aũt in nullo stabili ra
dicatur.Sequit eñ rationẽ errantẽ, voluntatẽ peruersam, sensualitatem corru-
ptam. Porro euangelica doctrina tendit ad hoc,vt homo stabiliat directe ac im
mediate in deo,q̃d primo & maxime fit per actus virtutũ theologicarũ, deinde per septẽ dona
spũs sancti.Q̃m ergo nõ minoris p̃conij est in assumpta p̃fectione fortiter perdurare, nec ten
Psal.118. tationib⁹ cedere,q̃ viã virtutũ assumere,intrare,siue incipere, ideo viri sancti & iusti p̃lati eos
p̃sertim cõmendãt ac diligũt,q animo inconcusso p̃sistũt in semitis mandatorũ cœlestiũ, neq̃
tepe-

A tepescũt in actib⁹ cõsiliorũ, inter q̃s Philippenses, quibus nũc exponẽda ep̃la scribit, extiterunt. ¶Deniq; Philippẽses sunt Macedones, q verbũ veritatis ab ap̃lo audierunt & acceperũt, & in eo stabiles pmãserũt, nõ recipientes falsos ap̃los. Hos laudat ap̃ls scribẽs eis à Roma de carcere per Epaphroditũ, cũ q̃ Philippẽses aliqd suæ substãtię trãsmiserũt ap̃lo i Armaciã, atq; & pmunit Philippẽses ap̃lus in p̃senti epistola cõtra duplex bellũ, vẓ psequutorũ & fallaciũ p̃dicatorũ. Procedit aũt ap̃lus more consueto, salutationẽ præmittendo, deinde gratias agendo, postea pro eis orando, eosq; ad perfectionem hortando, sicut patebit.

¶Elucidatio Cap. I. videlicet, Paulus & Timotheus serui Iesu Christi. Art. I.

PErsonas salutãtes tãgit Apostolus in exordio huius epistolæ, dicẽs: ⌊Paulus & Timotheus serui Iesu Christi⌋ nõ seruitute timorosa, & pure seruili, sed amorosa ac libera. Nõ addit Paulus hoc loco nomẽ gloriæ suæ ac summæ dignitatis, dicẽdo: Paulus apostolus &c. q̃m Philippenses nihil indignũ de ipso senserunt. Cõiungit q̃q; apostolus sibi Timotheũ, q̃uis ipse solus epistolã dictauerit, q̃a missurus erat eum ad Philippenses. Vnde vt reuerentius eum susciperent, diligentiusq; audirent, exprimit eũ in forma salutationis. Hi ergo mandant, ⌊oĩbus sanctis (.i. vere fidelibus) in Christo Iesu⌋ .i. per fidẽ, charitatem & gratiam Christi, ⌊q sunt⌋ hoc est, cõmorantur ⌊Philippis⌋ .i. in vrbe Macedoniæ quæ est pars Græciæ, quã vrbem cõstruxit Philippos pater Alexandri magni putatiuus, vocans eam ex nomine suo, Philippi, ⌊cũ ep̃is & diaconibus,⌋ .i. etiam ep̃is atq; diaconis mandans. Hi em̃ tanq̃ Infra.ca.2

B principales post generalẽ oĩm designationẽ exprimũtur. ¶Porro (vt Haymo asserit) per ep̃os intelliguntur presbyteri. Non enim in vna vrbe plures ep̃i p̃sidebant, nec ab ep̃is ad diaconos descenderet prætermissis presbyteris, nisi per ep̃os intelligeret sacerdotes. Vnde dici solet, q in primitiua ecclesia ep̃i nõ distinguebãtur à sacerdotibus. Ep̃us nãq; dicit, quasi supra intẽtus, ab ἐπι quod est supra & σκοπὸς intentio, sed hoc ep̃is cõuenit atq; presbyteris. Vnde hoc loco per ep̃os presbyteri, & summus eorũ, videlicet pontifex Philippensiũ, intelligunt: ⌊Gratia⌋ gratificans detur & insit ⌊vobis & pax⌋ interior, quæ est trãquillitas mẽtis, atq; exterior quæ est quies ab extrinseco impugnãte ⌊à deo patre nostro⌋ .i. persona patris æterni, ⌊& domino Iesu Christo⌋ Quibus expressis intelligit sp̃us sanctus, amor & nexus amborũ, qui oẽs sunt vna fontalis & effectiua origo totius bonitatis creatæ. ⌊Gratias ago deo meo⌋ .i. superbeatissimæ trinitati, simplicissimo deo, q est omniũ deus generaliter & deus meus specialiter, propter specialem pietatẽ, gratiã & prouidentiã eius in me, & item propter singularẽ dilectionẽ & cultũ, quibus ei soli principaliter finaliterq; inhæreo. Hoc dicere nõ cõpetit nisi perfectis. Propter q̃d diuinus & magnus Dionysius hoc dicere vix præsumẽs interdum sic ait: Deus (si fas est dicere) meus ⌊in omni memoria vestri semper⌋ .i. toties, quoties vestri memor sum, ⌊in cunctis orationibus meis (fusis) pro oĩbus vobis⌋ Dum em̃ memor sum vestri, occurrit mihi cõsideratio gratiæ existẽtis in vobis. De qua gratias refero, & oro vt gratia ampliori mereamini adimple- Iacobi.1 Iohan.1

C ri, ⌊cũ gaudio (sp̃uali) deprecationẽ faciẽs⌋ .i. deũ pro vobis exorãs. Gaudeo (inquã) concepto seu habito ⌊sup cõicatione vestra⌋ .i. de beneficio vobis cõcesso, vẓ q mihi cõmonicastis seu cõformati estis fide, charitate & ope, ⌊in euãgelio Chr̃i⌋ .i. in prædicatione, exhortatione, seu obseruatione euãgelicæ legis, ⌊à primo die⌋ cõuersionis vestri ⌊vsq; nũc, cõfidẽs hoc ip̃m⌋ .i. ex cõsideratione gratiæ vobis hucusq; cõcessę cõfido de gratia pleniori vẓ ⌊quia (.i. q) qui cœpit in vobis opus bonũ⌋ .i. de⁹ per gratiã gratũ facientẽ, & sp̃us sancti motionẽ actualẽ inchoauit in vobis op⁹ meritoriũ, ⌊perficiet⌋ illud in vobis, ⌊vsq; in diem Iesu Christi⌋ inclusiue .i. vsq; in diẽ mortis vestrę, qua à Chr̃o visitabimini, & particulare iudiciũ sustinebitis. A deo em̃ est inchoatio, cõtinuatio, & cõsummatio operis boni, ⌊sicut est mihi iustũ hoc sentire pro omnibus vobis⌋ .i. tã ex parte diuinæ bonitatis, q̃ ex parte ṽræ stabilitatis iustũ est, vt ita confidã de, & pro vobis, vẓ q de⁹ pficiet in vobis op⁹ bonũ à se inchoatũ, ⌊eo q habeã vos i corde⌋ .i. cordiali affectu hoc optẽ & sperẽ, q̃d subdit: ⌊& in vinculis meis, & in defensione, & cõfirmatione euãgelij, socios gaudij mei oẽs vos eẽ⌋ .i. vt tã in p̃senti q̃ in futuro sitis participes cõsolationis meæ internæ, quã habeo in vinculis meis, quib⁹ propter euangelij p̃dicationẽ ligat⁹ sum Et in defensione euangelij, qua euangelicã veritatẽ defendo cõtra aduersarios ei⁹, & confirmatione euãgelij, qua illud cõfirmo, instanter & imperterrite p̃dicãdo, miracula faciendo, scripturarum testimonia allegãdo, irreprehensibiliter cõuersando. Quã etiã cõsolationẽ multo copiosi⁹ habebo, in patria pro vinculis atq; laborib⁹ istis. Vel, ideo hæc dicit ap̃lus, q̃m Philippẽses socij fuerũt gaudij ei⁹ in vinculis, &c. ita q ipsi quoq; pro Christo vincula pertulerũt, & euangeliũ defenderũt atq; cõstanter prædicauerũt siue professi sunt. ⌊Testis em̃ mihi est de⁹, q̃uo⌋ .i. q̃ affectuose, sp̃ualiter & syncere, ⌊cupiã oẽs vos⌋ .i. omniũ vestrũ salutẽ & cõmunionẽ cũ gaudio meo desiderẽ. Et hoc ⌊in viscerib⁹ Iesu Christi⌋ .i. Chr̃i amore, nõ humano affectu. Vel, q̃uo cupiam vos esse in viscerib⁹ Iesu Chr̃i .i. Christo intime vniri, atq; ab eo cordialiter diligi. ⌊Et hoc oro (deũ) vt charitas ṽra⌋ vobis à deo infusa qua deũ proximũq; meritorie diligitis, ⌊magis ac magis abũdet⌋ .i. incessanter proficiat, ⌊in scientia⌋ .i. discretione, vt omnia discre- Hiere.17 Iohã.15 1.Cor.1 Roma.5

te agatis,fitq; rationabile obſequiũ veſtrũ.Vel,in ſciẽtia,i.quatenus diligendo mereamini illu- D
Roma.12 minari à deo in cognitiõe diuinoꝝ ac alioꝝ.Vel,in ſcientia illa quæ eſt vnũ de ſeptẽ donis ſpi
Eſaiæ.11 ritus ſancti,de qua ait ſcriptura:Dedit illi ſcientiã ſanctoꝝ.Per quã habet hõ rectũ iudicium de
Sap.10. rebus creatis,vcз ꝙ eis nõ ſit finaliter inhærendũ,eo ꝙ ex ſe vanæ ſint atq; caducæ,⌊& in omĩ
2.Coꝛ.11 ſenſu⌋.i.intellectuali notitia vel potꝰ experimẽtali guſtu eoꝝ,q̃ ad ſalutẽ exiguntˀ⌊vt probe-
Matth.5 tis⌋.i.approbãdo ſeq̃mini,⌊potiora⌋.i.opa pfectiora indies magis pficiẽdo,⌊vt ſitis ſynce-
Prouer.22. res⌋.i.mũdi corde.Beati etem mũdo corde,qm̃ ipſi deũ videbũt.Vnde in Prouer.habetˀ Qui
diligit cordis mũditiã,habebit amicũ regẽ,⌊& ſine offenſa⌋.i.ſine ope malo pſertim mortali,
& ne perſeueretis in aliq̃ vitio,quatenus nec deũ,nec proximum offendatis,q̃tum fieri põt,⌊in
diẽ Chriſti⌋.i.perſeueranter vſq; ad mortẽ,⌊repleti fructu⌋.i.actu & delectatiõe,⌊iuſtitia⌋
quæ eſt pclariſſima virtus,& nec lucifer,nec heſperus eſt ita admirabilis,teſte Philoſopho:Re-
pleti(inquã)nõ proprijs viribus,ſed ⌊per Ieſum Chriſtũ⌋.i.virtute & merito Chri ⌊in gloriã
& laudẽ dei⌋.i.propter hoc vt deus glorificetˀ atq; laudetˀ à vobis,alijsq; electis in pſenti & in
futuro.¶ Deinceps apl'us efficit Philippẽſes beneuolos,ſtatũ ſuũ eis inſinuãs tanq̃ familiaribꝰ &
amicis pcipuis.⌊Scire aũt vos volo frẽs, quia q̃ circa me ſunt⌋.i.tribulatiões,incarceratiões,&
vincula q̃ mihi acciderũt,⌊magis ad profectũ⌋.i.publicationẽ, cõfirmationẽ, ac venerationẽ
euãgelij venerũt⌋ q̃ ad detrimentũ ipſius,& hoc cõtra intentionem perſecutoꝝ meoꝝ, q ideo
me vinxerũt,vt euãgeliũ offuſcaretˀ,⌊ita vt vincula mea manifeſta fierent⌋.i.captiuitas mea & E
fructus vinculoꝝ meoꝝ diuulgaretˀ,⌊in Chriſto⌋.i.ſecũdũ volũtatẽ ac diſpoſitiõẽ Chri.Vel
ad gloriã eius,⌊in omĩ ptorio⌋ iudiciũ,q̃ maiores cõuenijt,nõ ſolum Romæ,ſed in ptorijs q̃q;
vrbiũ aliaꝝ,⌊& in cæteris oĩbus⌋ locis iudicialibus q̃ minores cõcurrũt.Vt enĩ Haymo dicit,
cũ apoſtolus retruſus eẽt in carcerem in domo Imperatoris,multa fecit prodigia,& in carcere
vinctus,& alijs aduẽtãtibus cõſtãtiſſime pdicauit,ſicq; cõuertit q̃plurimos,ita vt & de palatio
Imperatoris,faceret eccleſiã redẽptoris.Cũ vero in ptoriũ duceretˀ efficaciſſime,& cum ſumma
ſecuritate rñdit.Qm̃ ergo Roma caput extitit mũdi,fideles q Romam cõfluxerũt & exierunt,
vbiq; retulerũt ſigna,fructũ,atq; cõſtantiã Pauli.Quo audito cõplures animati fuerũt ad euãge
lizãdũ,ſicut adiungitˀ,⌊vt plures e fratribus in dño cõfidentes⌋ nõ in ſeipſis ⌊vinculis meis⌋
hoc ẽ,occaſiõe ſeu intuitu vinculoꝝ meoꝝ,hoc ẽ,exẽplo meo,⌊abũdãtius (q̃ ante)auderẽt ſi-
Matth.10 ne timore⌋ eoꝝ q corpꝰ occidũt,⌊verbũ dei loq⌋.i.Chriſti euãgeliũ pdicare,dicentes:Si ma
Luc.12. giſter nr̃ in vinculis,in carcere,in ptorio,pdicat ſine pauore,cur nos libere euntes,à pdicatione
ceſſamus?⌊Quidã qdẽ⌋.i.nõnulli à pdictis virtuoſis diuerſi,⌊& pꝑter inuidiã & cõtentionẽ⌋
1.Timo.3 .i.ex inuidia,qua inuidẽt gloriæ apoſtolatus mei,eũq; habere cõtendũt,qdã aũt & propter bo
nã voluntatẽ⌋.i.recta intẽtione & ex dilectiõe dei ac proximi, ⌊Chriſtũ pdicãt⌋ vt proximi
cõſequantˀ ſalutẽ,& Chriſti honor augeatˀ,⌊qdã aũt(boni) ex charitate⌋ ſpecialr ad me hoc fa
ciunt,vicẽ meã ſupplentes,⌊ſcientes(hoc.ſ.)qm̃⌋.i.ꝙ ⌊in defenſiõe euãgelij⌋.i.ad defenden-
dũ euãgelicæ veritatis pdicatiõẽ ⌊poſitus ſum⌋ in gradu & gratia apoſtolatꝰ à deo.Vel in.i. F
pro defenſione euãgelij poſitꝰ ſum in carcere,⌊qdã aũt ex cõtentione Chriſtũ annuntiant⌋.i.
qui mecũ cõtenderũt,atq; à me cõfutati,& pdicatiõis officio indigni iudicati ſunt,⌊nõ ſynce-
2.Coꝛ.11 re⌋.i.nõ pura hoc agunt intẽtione⌊exiſtimãtes pſſurã ſe ſuſcitare⌋.i.tribulatiõis augmẽtum
procurare ⌊vinculis meis⌋.i.mihi vincto cõcitando alios cõtra me,quaſi cõtra principalẽ do-
ctorem huius legis,vcз vt ſi qs velit eos affligere,propter pdicationẽ Euãgelij cõcitẽt eũ aduer-
ſum me,velut cõtra pcipuã cauſam pdicatiõis hmõi.Vel,exiſtimãtes preſſurã ſe ſuſcitare vin-
culis meis.i.me vinctum cõtriſtare ac tribulare,eo ꝙ pdicẽt,nõ obſtante ꝙ.ego reprobauerim
eos.⌊Quid enĩ?⌋.i.qd intereſt,vel qd mihi curandũ eſt de tanta diuerſitate pdicantium?⌊dũ
oĩmodo⌋.i.oĩbus modis,⌊ſiue per occaſionẽ⌋.i.incidẽtaliter.ſ.ex inuidia ſeu cõtentione,⌊ſi-
ue per veritatẽ⌋.i.ex vera & recta intẽtione,⌊Chrũs annuntietˀ. Et in hoc gaudeo⌋ ꝙ ſic eſt,
⌊ſed & gaudebo⌋ inde de cætero.Vel gaudeo,in via,& gaudebo in patria,⌊Scio enĩ qa hoc⌋
videlicet ꝙ Chrũs omnimodo annuntiatur occaſione mei,⌊mihi proueniet in ſalutem⌋ æter-
nam,hoc eſt,cauſa in maioris gloriæ erit mihi in patria,nõ duntaxat meritis meis, ſed & ⌊per
veſtrã orationem(fuſam pro me)& ſubminiſtrationẽ⌋.i.ſuſtentationem & opem,⌊ſpũs Ieſu
Romañ.8. Chriſti⌋.i.ſpũs ſancti à Chriſto procedentis,qui ſpũs adiuuat noſtrã infirmitatẽ,noſq; in bo
no ne ruamus,ſuſteniat,ſicut columna fulcit ſtructuram. Si autẽ ſubminiſtratio videatur non
Hebr. 1. cõpetere ſancto ſpiritui,poterit per ſpiritũ Chriſti intelligi ſpũs angelicus miſſus à Chriſto,qui
Pial.90. vtiq; noſtræ cooperatur ſalutí cum ſimus eius cuſtodiæ deputati.Sic aũt proueniet mihi ⌊ſecũ-
dum expectationem(actualem)& ſpem meam⌋ habitualem.i.quemadmodũ ſpero,vel tã co-
pioſe ſicut confido,⌊quia in nullo⌋ loco,tempore,ſeu euentu,⌊confundar⌋ ita ſperãdo.Spes
Roma.5. enĩ non confundit.Iuxta illud in pſalmo:Vniuerſi qui ſuſtinent te non confundentur. In Eccle
Pſalm.24. ſiaſtico quoq;:Scitote qa nullus ſperauit in domino,& confuſus eſt,⌊ſed in omni fiducia⌋ hoc
Ecci. 2 eſt,cum ingenti cõfidẽtia cordis mei in deo,⌊ſicut ſemper⌋ ab exordio conuerſionis meæ ma
1.Coꝛ.6. gnificatus eſt,ita ⌊& nunc⌋ vltra,q̃ diu ſubſiſto in carne, ⌊magnificabitur,⌋ id eſt , honorabitˀ

⌊Chrũs

A Christus in corpore meo⌋.i.in actionibus & passionibus corporis mei,⌊ siue per vitã, siue per mortẽ⌋.i.in vita ac morte. Quia si vixero, honorabo Christũ predicãdo, si occidor aut morior exemplũ deserẽdo.⌊Mihi enĩ viuere⌋ in corpore isto ⌊Christus est⌋ finaliter & meritorie.i. ad Christũ ordino vitã meã, eiq́ꝫ vniri viuẽdo promereor. Ipse q́ꝫ est vita viuificãs me effectiue, cõseruando & dãdo vitã naturæ ac gratiæ. Vnde in Euangelio: Ego (inquit) sum via, veritas & vita. Et in Deuteronomio aiebat Moyses: Ipse est vita tua & longitudo dierũ tuorũ.⌊& mori⌋ est mihi ⌊lucrũ⌋.i. æternæ vitæ meritoriũ seu beatitudinis ostiũ. ⌊Quòd si viuere in carne⌋.i. in corpore isto manere ac ꝑdicare,⌊hic mihi fructus operis est⌋ .i. tam ꝑtiosus & vtilis fructus est cõuersationis in carne, vt dixi, vel ꝙ semp magnificabit Christus in corpore meo, & mihi viuere Christus sit. Si (loquã) hoc sic est, imo quia sic est, & quid eligam⌋ tanq̃ vtilius, s. viuere an mori ⌊ignoro⌋ alias tñ indubitãter eligerem mori, vt possem eẽ præsens cũ Christo. ⌊Coartor enĩ e duob⁹⌋.i. duo coartant me. s. desiderium dissoluendi, & necessitas in carne manẽdi. Inter hæc duo angustor, & ex cõsideratiõe ipsorũ quasi in arcto cõstituor, vtrũq́ꝫ desiderãs, cũ tamẽ simul haberi nõ queãt, & quid electurus sim, nesciens. Deinde tangit hęc duo,⌊desideriũ habẽs dissolui⌋ à corpore ⌊& eẽ cũ Christo⌋ principaliter ꝑ gloriã fruitiõis, ⌊multo enĩ magis melius⌋ ẽ hoc q̃ detineri in hac carne mortali.⌊Permanere aũt in carne⌋ hoc ẽ, me diutius viuere in seculo isto ⌊necessariũ (.i. multũ expediẽs est) propter vos⌋.i. ad vestrã pleniorẽ instructionẽ, confirmationẽ, atq́ꝫ salutẽ. ⌊Et hoc confidens⌋.s. ꝙ necessariũ est me in carne manere propter vos,

B cõfidẽs sic eẽ,⌊scio⌋ ex reuelatiõe diuĩa seu magna fiducia,⌊quia manebo & ꝑmanebo⌋ in vita præsenti ⌊oĩbus vobis ad profectũ vr̃m (spũalem) & gaudiũ fidei⌋.i. propter consolationẽ vestram, procedentẽ ex fide,⌊vt gratulatio vestra (.i. interna exultatio) abũdet in Christo Iesu⌋ tanq̃ in obiecto & causa. Vel, in cõsideratiõe beneficiorũ ipsius ⌊in me⌋.i. per me, vel per liberatiõẽ mei de carcere, & prolongatiõẽ vitæ meæ ad vestrũ profectũ,⌊per meum aduentũ iterũ ad vos⌋ quia tũc corã referã ipse vobis plenius, q̃ iam breuiter scribo. ⌊Tantũ digne Euãgelio Christi conuersamini⌋.i. hoc solũ admoneo, vt tã sancte ac religiose viuatis euangelica doctrina cui credidistis, quatenus, sicut alibi dictũ ẽ, digne ambuletis vocatiõe q̃ vocati estis,⌊vt siue cũ venero & videro vos, siue absens (existẽs à vobis) audiã de vobis⌋ à veridicis quod sequit,⌊quia statis⌋ corde erecto per fidem & charitatẽ, ⌊in vno spũ vnanimes⌋.i. in spũ sancto cõcordes. Vel, in vno spũ creato, habẽtes cor vnũ, & animã vnã per charitatẽ, ⌊collaborãtes fidei euangelij⌋.i. simul conãtes implere fidei documẽta,⌊& in nullo (euentu) terreamini ab aduersarijs⌋.i. inuisibilibus, seu visibilibus hostibus,⌊quæ⌋ perterritio seu molestia hostiũ,⌊est illis causa perditionis⌋.i. meritũ cõdemnationis cũ sit mortale pctm̃,⌊vobis aũt (est causa) salutis⌋ quoniam eã patienter ferendo meremini vitam æternã. Hinc q́ꝫ saluator ait: Nolite timere eos qui corpus occidunt, animã aũt nõ possunt occidere. Et rursus alibi: Nolite timere pusillus grex, quia complacuit patri dare vobis regnũ. Hoc est, quod per Esaiam inducitur: Nolite timere opprobria homi-

C num & blasphemias eorũ. Quis tu vt timeas ab homine mortali, & à filio hominis, qui quasi foenum arescit? ⌊Et hoc à deo⌋.i. nõ terreri, & æquanimiter pati dei donũ est per gratiã eius vobis collatum. ⌊Quia vobis (gratiose) donatũ est à deo⌋ trino ac vno ⌊pro Christo⌋ hoc est, propter meritũ Christi,⌊nõ solũ vt in eũ credatis⌋.i. non sola fides eiusq́ꝫ actus interior, ⌊sed vt etiã pro illo patiamini⌋ hoc est, virtus patientiæ, & ipsa sustinentia seu perpessio aduersitatum vobis à deo cõcessa sunt, ita vt hæc inter munera dei sint cõputanda. Vobis (inquam) data sunt hæc qui estis ⌊idẽ certamẽ⌋ hoc est, similem pugnã ⌊habẽtes⌋ cõtra aduersarios fidei,⌊quale & vidistis in me⌋ quãdo in Philippis cęsus sum, nudus atq́ꝫ incarceratus, eo ꝙ spm̃ malignum de muliere Phitonissa excluserim, vt in Actis legit:⌊& nũc⌋ cum Romæ ligatus sum, ⌊audistis de me.⌋ ¶Porro de ꝑdicto desiderio dissolutionis à corpore, quod non solum apostolo, sed viris perfectis inest, & cõuenit, dicta sunt multa ad Romanos, super illud: Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? quæ illic requirantur.

Margin: Iohan. 14. Deut. 30. Roman. 6. Ephe. 4. Acto. 4. Matth. 10. Luc. 12. Esaiæ. 51. Acto. 16. Roma. 7.

¶Explanatio cap. II. Si qua ergo consolatio in Christo. Art. II.

DEniq́ꝫ in moralibus instruens Apl̃us Philippenses, adiecit: ⌊Si qua ergo⌋.i. cum ita sit, sicut iam dixi in fine ꝑcedẽtis capituli. Si igitur qua.i. aliqua ⌊cõsolatio⌋ est mihi à vobis ⌊in Christo⌋.i. secundũ voluntatẽ & gratiã Christi. Vel, in Christo.i. in cultu ipsius,⌊si quod⌋.i. aliquod ⌊solacium charitatis⌋ ex vera dilectiõe procedens, est inter me & vos,⌊si qua societas spũs⌋.i. aliqua vnio mẽtis inter nos est,⌊si qua viscera miserationis⌋ vobis insunt.i. si internæ pietatis affectibus mouemini, ⌊implete (.i. perficite) gaudium meũ⌋ quod de vestri cõuersione & profectu cõcepi, festinãtes ad verã ꝑfectionẽ,⌊vt idem sapiatis⌋ in oĩbus, q̃ ad salutẽ requiruntur.i. eadẽ intellectualiter sentiatis in his q̃ fidẽ cõcernunt, ⌊eandẽ (hoc est, parem) charitatẽ habẽtes⌋.i. charitatẽ infusam spũalem ac generalẽ ⌊vnanimes⌋ in affectu ac moribus,⌊idipsum sentientes⌋ hoc est, intellectualiter cõcordãtes, seu mala vestra mutuo supportantes. ⌊Nihil (in vobis fiat) per contentionem⌋ Vbi enim zelus & cõtentio, ibi inconstantia, & omne opus prauũ, iuxta beati Iacobi sententiã, ⌊neq́ꝫ inanẽ gloriã⌋

Margin: Phil. 1. 2. Cor. 1. Roma. 12. Iacobi 3.

Galat. 6 hoc est, ex gloria vana, seu propter famã, honorẽ, aut gloriã secularẽ, sicut alibi dictũ est: Non D
efficiamini inanis gloriæ cupidi. Hæc vitia in ambitiosis regnare, & ex superbia nasci solent.
Iohan. 5. ¶ Porro q̃ graue pctm̃ sit gloria vana, patet per id q̃d ait saluator: Quõ potestis credere q glo-
riam ab inuicem accipitis & gloriã quæ à solo deo est, non q̃ritis? ⌊ sed in humilitate superiores
Roma. 12 sibi inuicẽ arbitrãtes ⌋ .i. ex humilitate vnusq̃sq; potest se alio viliorẽ, propria potius q̃ aliena pec
cata pẽsando, vel se secũdum q̃d in se & ex se est, cõsiderando. Quãmuis enĩ vnus sit alio, abso-
lute loquendo, melior atq; superior, vnusquisq; tñ veraciter põt se sub alio humiliare, atq; indi-
gniorẽ iudicare, secũdũ aliquã cõsiderationẽ sui atq; alterius. Ideo subdit: ⌊ Nõ q̃ sua sunt singu
li considerãtes, sed q̃ alioꝝ ⌋ .i. vnusquisq; vestrũ, si contentionẽ vanãq; gloriã vitare desiderat,
& alios arbitrari meliores seipso, nõ proprias virtutes & excellentias solum penset, nec propria
1. Cor. 13 cõmoda tm̃ requirat, sed bona consideret, cõmodaq; requirat alioꝝ. Charitas enĩ nõ q̃rit quæ
sua sunt. Potest tñ & debet homo interim pensare dona sibi diuinitus p̃stita, vt gratus sit deo. Iu
1. Cor. 2 xta illud: Nos non spm̃ huius mundi accepimus, sed spm̃ qui ex deo est, vt sciamus q̃ à deo do-
Lucæ. 1 nata sunt nobis. Vnde & virgo deifera profitet: Quia fecit mihi magna qui potens est. ¶ Insup
EPIST. hortat aplus ad hanc imitationẽ virtutũ exẽplo Christi. ⌊ Hoc enĩ sentite in vobis ⌋ illud in cor
dibus vestris versef, hocq; sentiat aĩa vestra in se, ⌊ q̃d & in Christo Iesu ⌋ fuit, i. q̃d Christus vt
Iohan. 8. homo intra se sensit, quatenus sicut Chrũs q̃siuit, nõ quæ sua erãt, sed quæ alioꝝ. Et sicut intra se
Lucę. 22 humillimus ac patientissimus fuit, secũdum q̃d ipse ait discipulis: Ego in medio vestrum sum,
Eccl. 19. sicut qui ministrat: ita & vos alioꝝ cõmoda requiratis, atq; in cordibus vestris vere patiẽtes & E
humiles sitis, non simulatorie sicut hypocritæ. Est enĩ qui nequiter se humiliat, & interiora eius
plena sunt dolo. ⌊ Qui (Chrũs) cum in forma dei eẽt ⌋ .i. verã deitatẽ haberet, seu vnius cũ pa-
Iohan. 10. tre essentiæ eẽt, secũdum q̃d ait: Ego & pater vnũ sumus, ⌊ nõ rapinã arbitratus est eẽ se æqua-
lem deo ⌋ .i. sentiendo ac asserẽdo, se esse æqualẽ deo, non vsurpauit neq; asscripsit sibiipsi q̃d
suũ nõ erat, qa vere sic fuit sicut arbitratus est. Ideo non cõmisit rapinã vocãdo se veꝝ deũ, qa
nil à se alienũ sibiipsi asscripsit, queãdmodũ lucifer, dicens, similis ero altissimo, conatus est face
Esaiæ. 14. re rapinã. Christo igit nõ rapina, sed natura est eẽ deo æqualẽ, coæternũ & cõsubstantialẽ. Pro
pter q̃d ipse ait: Oĩa quæcũq; habet pater, mea sunt. Et alibi: Pater q̃d dedit mihi, maius om-
Iohan. 16 nibus est. Hoc est diuina essentia, quam totam pater transfudit in filiũ, ⌊ sed semetipm̃ exinani-
Iohan. 10. uit ⌋ .i. vehemẽter se humiliauit, ⌊ formã serui accipiens ⌋ .i. naturã humanã atq; seruilẽ in vni-
tate personali assumens, ita q natura assumpta vnita est verbo immediate atq; in ipso suppo-
sita, seu eẽ personali vebo immediate cõiuncta, sicut caro cõiungitur animæ ⌊ in similitudinem
hominũ factus ⌋ .i. cæteris hoĩbus assimilatus seu similis factus, assumendo indetrahibiles defe-
ctus, vcʒ pœnalitates, non vitia. Fuit enĩ mortalis atq; passibilis. Vnde ad Hebræos dicit Aplus:
Hebræ. 2 Debuit p oĩa fratribꝰ assimilari, ⌊ & habitu ⌋ .i. cõuersatiõis suæ habitudine ⌊ inuẽtus est ⌋ .i. ve
re innotuit, ⌊ vt homo ⌋ Bibit enĩ, comedit, sedit, dormiuit vt cæteri. Per q̃ patuit q vere fuerit
Baruch. 3 homo. Propterea scriptũ est per prophetã Baruch: Post hæc in terris visus est, & cũ hoĩbus cõ-
Esa. 7 uersatus est. Et per Esaiã: Butyꝝ & mel comedet. Vel sic, habitu .i. in natura humana p modũ
habitus seu vestimẽti assumpta, inuentus est vt homo, nõ apparẽter sed realiter, sicut Iohãnes te F
Iohan. 1 statur: Vidimus gloriã eius, gloriã quasi vnigeniti à patre. ¶ Deniq; natura humana se habet ad
verbũ, sicut vestis ad hoĩem. Nã sicut vestis induit atq; exuitur sine mutatione substãtialis esse
hominis vestiti, ita q homo est hõ & subsistit, & siue induat, seu nõ: sic verbũ humanã naturã
assumpsit sine oĩ mutatiõe sui eẽ diuini. Potestq; eẽ sine humana natura, sine qua nos eẽ non
Matth. 11. possumus. ⌊ Humiliauit seipm̃ ⌋ nõ solũ in incarnatione, sed in tota conuersatione sua in seculo
isto à principio vsq; ad finẽ, prout Leo papa testatur: Tota Christianæ sapiẽtiæ disciplina, nõ
in abundãtia verbi, nõ in astutia disputãdi, neq; in appetitu laudis & gloriæ, sed in vera & volũ
taria humilitate cõsistit, quã dñs Iesus ab vtero matris vsq; ad suppliciũ crucis pro oĩ fortitu-
dine, & elegit, & docuit. Rursusq;: Tota (inq̃t) victoria saluatoris, q̃ & diabolũ superauit & mũ-
dum, humilitate ẽ cõcepta, humilitate cõfecta, ⌊ factus obediens (patri) vsq; ad mortẽ ⌋ nõ qua-
lemcũq;, sed turpissimã, horribilissimã, ac amarissimã, sicut subiungit: ⌊ mortẽ aũt crucis ⌋ Mors
Matth. 27. enĩ crucifixoꝝ grauissima est, qa in locis neruosis transfigunt. Chrũs aũt inter latrones suspẽsus
Psalm. 21 est, & toto corpore, violẽtissima expansione distentus in tm̃ vt dicat: Dinumerauerunt oĩa ossa
Iohan. 14. mea. De obedientia hac ait saluator: Sicut mandatũ dedit mihi pater, sic facio. Obediuit autem
patri vsq; ad mortẽ inclusiue, nõ q pater exegit ab eo mortẽ, tanq̃ aliq̃d debitum (scd̃m Ansel-
mum) cũ mors sit pœna culpæ, q̃ in Christo nõ fuit, sed qa patre iubẽte iustitiã obseruauit ver-
bo & ope increpãdo Iudęos, ex q̃ orta ẽ Iudæoꝝ inuidia cõtra Chr̃m, ex qua insup inuidia secu
ta est Chr̃i occisio. Itẽ p hoc pr̃i vsq; ad mortẽ crucis obediuit, qm̃ sicut pr̃ decreuit mũdũ per
Chr̃i passionẽ redimere, sic Chrũs promptissime executus ẽ. Propter q̃d ait ipse: Opus cõsum-
Iohan. 17. maui q̃d dedisti mihi vt facerẽ. Et alibi: Pater, si nõ põt hic calix trãsire, nisi bibã illũ, fiat volũ-
Matth. 26. tas tua. ⌊ Propter q̃d ⌋ .i. merito passiõis, & obediẽtię huius, ⌊ & deus ⌋ pr̃ seu trinitas ⌊ exaltauit
illũ ⌋ .i. Chr̃m sublimauit varijs multisq; modis, vcʒ in resurrectiõe, dãdo ei corpus glorificatũ,
qualc

A quale ante passionē nō habuit. In asc ensiōe cōstituendo eum ad dexterā suā vbi ante secundū humanā naturā nō sedit. In pdicatiōe ꝗꝗ euāgelij per totū mundū, per quā Chrūs Ephe.
in cordibus hoīm fidē recipientiū exaltat' est. Sic ꝗꝗ fcdm diuinā naturā exaltat' est, ꝗntum ad manifestationem hoībus factā. Per miracula etiā deus exaltauit Chrm, prout in Acto.3
Actis Petr' dixit nato claudo sanato: Deus pēm nostroꝝ glorificauit filium suum Iesum. Iohan.17
Pro hac exaltatiōe Chrūs orauit passiōe instātē: Pater (inquens) venit hora clarifica filium tuum. Oīa āt quę ad glorificationē corpis Chri & accidentale pmiū eius ptinēt, ipe sua humilitate, obediētia, & passiōe, pmeruit, ꝗuis etiā ex alijs causis hęc sibi deberenť, vcꝫ qa à primo instāti incarnatiōis, gloriosus & felix fuit in aīa, quę beatitudo redundasset in corpus, nisi diuina dispensatiōe dilatū fuisset. Et item, qa fcdm corp' & aīam vnit' erat verbo hypostatica vnione, tōne cuius debebať ei exaltatio vltra oēm creaturā. Itaꝗ de' exaltauit Chrm propter passionē & obediētiā, L & donauit illi nomē ꝗd est sup omē nomē J. i. nomē dei Chrō impositū. Per grām qppe vnionis, datū est Chrō homini eē & dici verū deū, ꝗd vtiꝗ est nomē supexaltatū & infinitæ dignitatis vocabulū. Hoc āt nomē datū est Chrō à principio suæ incarnatiōis, sed post resurrectionē dr datū, qa tunc manifestabať datū fuisse. Iuxta quē sensum ait dñs post resurrectionē. Data est mihi oīs ptās in cęlo & Acto.4.
in terra. Quę vtiꝗ ptās data fuerat ei ab incarnatiōis exordio, L vt in noīe Iesu J. i. ad reuerentiā Chri tāto noīe sublimati L oē genu flectať J. i. oīs potestas inclinet ac subijciať Matth.28
L cœlestiū (. i. angeloꝝ) terrestriū J hoīm, L & infernoꝝ J. i. dæmonū. Chrūs em cœlū im-
B pleuit, mundum redemit, infernū spoliauit. L Et oīs lingua J. i. corpalis & spūalis hoīm, Esa.45.
spūalis ꝗꝗ lingua angeloꝝ ac dæmonum L confiteatur J sponte vel coacte. Nam & dæ- Iacobi.2
mones credunt & cōtremiscunt, L qa dñs Iesus Chrūs in gloria est (. i. in beatitudine) dei FINIS.
patris. J Secundum deitatē em Chri, vna est gloria patris & filij, quæ est diuina essentia. Marci.16
Secundum humanitatē vero Chrūs dr in gloria patris, i. in potioribus bonis eius. Iuxta illud: Dñs Iesus assumptus est in cœlum, & sedet ad dexterā dei. L Itaꝗ charissimi mei sicut semper J à vestræ cōuersiōis exordio aptis tpibus, L obedistis J deo & mihi, sic hortor vos nunc obedire, L nō vt in psentia mea tātum J hoc est, quatenus nō solum me psente, & inspiciēte, bona agatis, L sed multo magis nunc in absentia mea cum metu J filiali, quātum ad perfectos, L & timore (initiali quātum ad proficiētes) & tremore J corporis, ex interiori timore progenito, L vestrā salutem (hoc est, ad opus virtuosum) operamini J
Vel vestrā salutē operamini, hoc est, æternā beatitudinē bonis opibus pcurate. Cum ingenti ergo timore seruiendum est deo sublimi & benedicto, prout ait Psalmista: Seruite Psal.2
dño in timore, & exultate ei cum tremore. Vnde alibi scriptū est: Dñm exercituum glo- Esaię.8
rificate. Ipe pauor vester, & ipe terror vester. Et Hieremias ait: Magnus es tu, & magnū Hiere.10
nomen tuum in fortitudine. Quis nō timebit te ò rex gētium? Ideo deniꝗ tam timorate operari debetis vestrā salutem. L Deus est em ꝗ operať in vobis J per grām & internum instinctum, L & velle (bonum meritorium) & perficere J. i. exequi, & impleti opus bonū ꝗd vultis L p bona voluntate J. i. ex sua voluntate benigna, nō pter merita vestra. Nō em sumus sufficiētes cogitare aliꝗd ex nobis, quasi ex nobis. De hoc in eplam ad Roma- 2.Cor.3
nos inducta sunt multa. L Oia autē (opa vestra) facite sine murmuratiōibus J cōtra deū & Roma.9
C proximū, L & hæsitatiōibus J. i. dubitatiōibus de diuina exauditione ac ope, prout ait scriptura: Postulet in fide nihil hæsitās. Qui āt hæsitat silis ē fluctui maris. Nō ergo existimet Iacobi.1
hō ille, ꝗd aliꝗd accipiat à dño. Certū est em ꝙ ex parte pietatis diuinæ, nō ctit exauditionis defectus, & quātum ad hoc certi eē debemus de exauditiōe & ope dei dū ei placuerit, sed ex parte nīæ indignitatis & culpæ pt eē defectus, L & sitis sine querela J ita vt nec vos Luc.1
de alijs cōqueremini, nec ipsi iustā querelā cōtra vos habeāt, L vt simplices J hoc ē, synce- Eccl.2
ri & recti, nō dolosi, bilingues, ac duplices aīo L filij dei J p grām adoptiōis & opa imita- Prouer.3
tiōis. Cū talibus simplicibus sermocinať deus. ¶ Porro vir duplex aīo, incōstās ē in oībus Iacobi.1
vijs suis L sine rephēsiōe J. i. sine vitio rephēsiōe pmerēte cōuersantes, L i medio natiōis prauę & peruersę J. i. hoim ipioꝝ, ꝗꝝ iteriora puersa sunt, & exteriora opa praua L inter quos lucetis J scia, virtutibus, & exēplis, L sicut luminaria in mūdo J. i. tanꝗ alioꝝ in mūdo cōuersantiū illuminatores. Vel, sicut luminaria cœli, vcꝫ planetæ ac sydera fulgent in mūdo isto sensibili, L verbū vitæ (. i. sacrā scripturā euāgelicamꝗ doctrinā) continētes J memoriter ac efficiēter. Iuxta illud: In corde meo abscondi eloquia tua, vt nō peccē tibi. Psal.118
L ad gloriā meā (. i. ad beatitudinis meæ augmētum ꝗd habebo) in die Chri J. i. cū Chrūs iustā mercedē mihi tribuerit, s. in die pticularis ac vlis iudicij. Opa em meritoria subditorū ac discipuloꝝ cędunt ad gloriā platoꝝ & magistroꝝ bonoꝝ, L qa nō inuacuū cucurri J. i. nō infructuose inter vos vixi, docēdo & bene agēdo, L neꝗ inuanū laboraui J orādo pro vobis cōtinue & indefinēter insistēdo vr͂æ cōuersioni. Multos em ex vobis conuerti, & copiosam mercedē repositā habeo. Ad hāc exemplarē & irrephēsibilē cōuersatiōnē 2.Timo.4
hortať nos & archiapl's: Cōuersatiōnē (inquiēs) vestrā inter gētes habētes bonā, vt in eo 1.Petri.2
ꝙ de-

ꝙ detractāt de vobis tanq̄ de malefactoribus, ex bonis opibus vos cōsiderātes, glorificēt D
deum in die visitatiōis. ⌊Sed & si immolor⌋.i. pro fide ac iustitia grauiter punior vel oc
cidor (q̄d est deo offerri) ⌊supra sacrificiū & obsequm fidei vestræ⌋.i. vltra oblationem
vestrā, & opa fidei vestrę quę iam oblata sunt deo à vobis & à me, ⌊gaudeo⌋ in me, ⌊&
gratulor in oībus vobis⌋.i. de vestri cōuersiōe nihilominus glorior, q̄uis propter eā mar
Matth. 5 tyrium paterer, ⌊idipsum⌋.i. propter eandē causam, vcȝ si pro fide patimini, ⌊& vos
gaudete⌋ certe de vestra mercede ⌊& cōgratulamini mihi⌋ de vestri cōuersiōe & passio
ne gaudēti, q in fide vos docui, propter ꝑsecutionē nolite dolere neqȝ tristari aduersus
me, quasi q ad tantā calamitatē vos induxi, cōuertēdo vos ad eā fidē, pro q̄ tāta patimini
⌊Spero āt in dño Iesu⌋ sine cuius dispositiōe & causalitate nil agere volo aut valeo. ⌊Ti
motheū me cito mittere ad vos, vt & ego bono aīo sim, cognitis quę circa vos sunt⌋.i.
cū statū vestrū ꝑcepero à Timotheo a vobis ad me redeūte. De vestro āt statu multū so
licitor, ideo cupio scire quæ circa vos sunt.i. cuncta quę vobis cōtingūt. Ideo q̄qȝ mittā
ad vos Timotheū. ⌊Neminē eñ habeo tā vnanimē⌋.i. desiderio mētis meę ita cōformē
in his, quę vestrā cōcernūt salutē. Vnde subiūgit: ⌊q syncera affectiōe⌋.i. pura ac spuali
Hiere. 6 dilectiōe ⌊pro vobis solicitus sit. Oēs eñ⌋ mecū existētes hac vice.i. tā multi eoꝝ vt alij
cōparatiōe eoꝝ pene nulli videant. Tales āt locutiōes hypbolicæ sunt, in qb' dr̄ aliqd ꝑ
excessum. Oēs ergo ⌊quę sua sunt (.i. ꝓpria lucra) quærunt⌋ potius q̄ proximoꝝ salutē,
⌊nō quę Iesu Chri⌋.i. dei honorē & gloriā nō reqrunt principalr̄ atqȝ finalr̄. Multi eñ
mercēnarij erāt cū Paulo hoc tpe. ⌊Experimētū aūt eius cognoscite⌋.i. ꝑ experiētiā vi- E
tæ & p̄dicatiōis ꝓbate veꝝ esse q̄d de laudib' Timothei disserui q̄d veraciter dixi, vosq́ȝ
experiri poteritis, ⌊q̄m sicut prī filius (seruit, sic) mecū seruiuit⌋ deo ⌊in euāgelio⌋.i. in
p̄dicatiōe, defensiōe, & cōfirmatiōe, cęterisq́ȝ actibus euāgelicæ legis. ⌊Hunc igit⌋ tā ido
neū nuntiū, ⌊spero me mittere ad vos mox cū videro quæ circa me sunt⌋.i. cū expertus
fuerim, seu alio mō cognouerim quē exitū sortient ea q̄ mihi iā acciderūt. Interim nēpe ca
rere nō possum p̄ntia Timothei. ⌊Cōfido āt in dño, q̄m & ip̄e veniā ad vos cito⌋ qa de
carcere isto liberari, in Græciamq́ȝ reuerti cōfido. ⌊Necessariū aūt⌋.i. vestrę saluti multū
expediēs ⌊existimaui Epaphroditū (diaconū p̄ntis eplæ portitorē) frēm⌋ religiōe ⌊& co
Infra. c. 4 opatorē (in euāgelij p̄dicatōe ac obseruatōe) & cōmilitonē meū⌋ in ꝑsecutiōe & luctatiōe
pro fide, ⌊vr̄m āt aplm (.i. instructorē pręcipuū) & ministrū necessitatis meæ⌋.i. seruito-
rem meū, p̄bentē mihi necessaria in hac mei incarceratiōe, q̄m mūera vr̄a detulit mihi, q
bus eo ministrāte sustētatus sum, ⌊mittere ad vos⌋ cū hac epla ante missionē Timothei.
Et merito ⌊q̄mquidē oēs vos desiderabat (videre & cōsolari) & mœstus erat, ꝓpterea⌋
id ē, de hoc ⌊ꝙ audieratis illum infirmatū⌋ sicut & fuit. Doluit āt ꝙ ipsi ꝑceperūt, sciens
eos sibi cōpati, & de eius morte angustiari. Vnde eoꝝ cōpassiōe & curæ cōdoluit. ⌊Nā
& infirmatus est vsqȝ ad mortē (exclusiue) sed deus misertus est eius⌋ ip̄m clemēter sa-
nādo. Vnde patet vitā aīæ in corpe nō penitus esse innaturalē, & velut in carcere, vt q-
dam dixerunt: ⌊Nō solū autē eis (misertus est deus) veꝝ etiā & mei⌋ misertus est liberan
do me ab exteriori dolore, ⌊ne tristitiā (de morte Epaproditi) sup tristitiā⌋ de vestri de
solatiōe ⌊haberem⌋ Quāuis eñ tristitia hæc in se bona nō fuisset, eo ꝙ inordinata tristi F
Prouer. 12 tia in Aplo locū nō habuit. Iuxta illud Sapiæ: Nō cōtristabit iustum qcqd ei acciderit,
Iohan. 16 Deus tñ cōuertit eā in melius, sicut Saluator ꝓmisit: Tristitia vr̄a vertet in gaudiū. ⌊Festi
nātius ergo⌋.i. multū festinātēr ⌊misi illū (ad vos) vt viso eo⌋ sano ac læto, ⌊iterum gau
deatis⌋ grās dño referētes de sanatiōe ac reditu tā dilecti doctoris, & patris atqȝ apli vr̄i,
⌊& ego sine tristitia sim⌋ cū sciero vos cōsolatos, quoꝝ desolatiōi cōdolui. ⌊Excipite ita
qȝ illum cū oīni gaudio (spūali deū laudādo) & eiusmodi⌋ hoc ē, virum talē ac tm̄ ⌊cum
honore habetote⌋.i. reuerēter tractate. Qui eñ bene præsunt duplici honore cōdigni
1. Timo. 6. sunt, ⌊q̄m ꝓpter opus Chri (.i. ad faciēdū ea quæ dei sunt) vsqȝ ad mortē accessit⌋.i. mor
tis periculo se exposuit, ⌊tradens aīam suā⌋.i. vitā suā morti exponēs propter iustitiam
⌊vt impleret id quod ex vobis deerat⌋.i. actualem administrationē substātiæ mihi à vo
bis trāsmissę, quā nullus vestrū corā, mihi distribuit, ip̄e impēderet ⌊erga meū obsequiū⌋
mihi personaliter ministrando.

¶Expositio cap. III. De cætero fratres mei gaudete in domino.

¶Articulus tertius.

PRæterea monet ac munit Aplus Philippēses cōtra pseudo aploꝝ fallacias q eos
ad legaliū obseruantiā nitebant inducere: ⌊De cætero⌋.i. post exhortatiōes p̄-
habitas hortor reliq̄ tpe, ô ⌊frēs mei, gaudete in dño⌋ nō in cęrimonialibus le-
gis. ⌊Eadē vobis scribere⌋ In p̄nti epla q̄ p̄ns dixerā vobis, vcȝ nō esse gaudēdū
nisi in fide, & grā dei, atqȝ legalia omitti debere, ⌊mihi qdem (vos amanti) non⌋ est ⌊pi-
grum⌋.i. molestum aut tardum. Feruido eñ amatori delectabile est operari qcqd dile-
cto salubre est, ⌊vobis autē necessarium⌋ est hæc scribi ꝓpter imminētia mala fallaciū.

⌊Vide-

A ⌊Videte canes⌋.i.pseudohæreticos,more canũ rabido ore cõtra veritatẽ latrãtes,⌊videte ma
los operarios⌋.i.pestiferos alioꝝ corruptores,⌊videte cõcisionẽ⌋.i.illos à Chr̃o excisos, q a-
lios quoq; à Chr̃o diuidere satagũt.Hos ergo attendite & cauete.⌊Nos eñ(Christifideles)sumus
circũcisio⌋.i.vere ac spũaliter circũcisi à vitijs,⌊q spũ dei(.i.à spũ sctõ mouẽte) deo⌋ trinitati,
⌊seruimus⌋ seruitute latriæ,q̃ soli deo debet,⌊& gloriamur in Chr̃o Iesu⌋.i.in virtute & gra
tia ac merito Chr̃i,⌊& nõ in carne fiduciã habẽtes⌋.i.nõ in carnalibus obseruãtijs legis spem
salutis cõstituẽtes,⌊quanq̃ & ego habeã cõfidentiã in carne⌋.i.cõfidentiã talẽ haberẽ si eẽt ha
benda. Vel habeo eã nõ ita vt in carnalib⁹ sistam,sed ea ad Christi honorẽ omittã,sicq; pmiũ Galat.5
cõsequar de hoc,φ aliqñ legalia obseruaui qñ meritorie seruabant.⌊Si qs alius(deceptor)videt
cõfidere in carne⌋.i.carnali custodia legis & Israeliticæ stirpis dignitate,⌊ego magis⌋ cõfide-
re possum,secũdũ sensum pfactũ,vz cũ sim ⌊circũcisus octauo die⌋ vt lex Moysi iubet,nat⁹ Leuit.12
⌊ex genere Israel⌋.i.genere Iacob,⌊de tribu Beniamin⌋ filij Iacob,⌊Hebræus(natiõe)ex He
bræis⌋ parẽtib⁹ ortus,nõ proselytus,⌊secũdũ legẽ⌋.i.religiosam legis obseruãtiã ⌊pharisęus⌋
.i.vnus de pcipuis inter Iudęos. Pharisæi eñ dicebant quasi cõtẽptibili plebi nõ admixti, sed à
cõibus separati.Sicut egregij quasi à grege diuisi dicunt.Eratq; secta pharisæoꝝ conformior le Acto.24
gi q̃ Sadducęoꝝ,q nec spm̃,nec resurrectionẽ ponebãt.Et Essæoꝝ,q austerrimæ vitæ fuerũt Acto.8
sed idiotæ,⌊scd̃m æmulationẽ⌋.i.inordinatũ affectũ,vz secundũ zelũ nõ adiunctũ sciæ,⌊p- 1.Cor.15
sequens ecclesiã dei⌋ primitiuã,vt patet in actib⁹ apostoloꝝ,⌊scd̃m iustitiã q̃ in lege est cõuer Acto.22
satus sine q̃rela⌋.i.sine reprehẽsione custodiẽdo mãdata legalia. ⌊Sed q̃ mihi fuerũt lucra⌋.i.
B quæ cõmoda mihi erãt tpe Iudaismi,vz cęrimonialia legis,⌊hæc⌋ post cõuersionẽ meã ⌊ar-
bitratus sum ppter Chr̃m⌋.i.propter Christi amorẽ,doctrinã ac iussionẽ,⌊detrimẽta⌋.i.no-
ciua. Nõ eñ seruãda sunt cærimonialia legis post diuulgationẽ euangelicę veritatis,psertim vt
salus aliqua in illis eẽ credat.Erãt eñ figuratiua Christi,vñ veritate impleta cessare debuerant.
⌊Veruntñ existimo oĩa⌋ tpalia & caduca ⌊detrimẽtũ eẽ⌋.i. deserẽda,⌊ppter eminentẽ⌋.i.
supnaturalẽ & pcellentẽ ⌊sciam dñi nr̃i Iesu Christi⌋.i.quã Chr̃us nobis infundit per spũs san Esaiæ.11.
cti illustrationẽ.Quod intelligi põt de scĩa illa q̃ est vnũ septem donoꝝ spũs sancti.Vel de co
gnitiõe Chr̃i beatifica,q̃ dat electis in patria.Vel de q̃tidiana illustratiõe æternę sapiæ,q̃ in ani Sap.7
mas sanctas se trãsfert,riuos ac radios verę sapientiæ studiosis ac pijs cordib⁹ liberaliter influẽs.
Ob hãc sciẽtiã adipiscẽdã,sobrie viuere,cũctaq; sensibilia aspnari debem⁹, ⌊ppter quẽ⌋ Chri Titum.3
stum.i.ob cuius amorẽ ac gloriã obtinẽdã,⌊oĩa(iam pfata) detrimẽtũ feci⌋.i.cõtẽnenda mõ-
straui,cõtẽpsi ac despici feci, ⌊& arbitror(ea)vt stercora⌋.i.p nihilo reputaui,⌊vt Christũ lu
crifaciã⌋.i.eũ pro pmio adipiscar.Simile est q̃d à sapiẽte dr̃:Diuitias nihil eẽ dixi in cõparatiõe Sap.7.
illius.⌊Et inueniar in illo⌋.i.Chr̃o incorporer,eiusq; mẽbrũ sim,⌊nõ habẽs meã iustitiã q̃ ex Roma.8
lege ẽ⌋.i.iustitiã q̃ cõsistit in literali obseruatione cęrimonialiũ legis,q̃ tpe nouæ legis nõ est ve
ra iustitia,⌊sed illã(iustitiã)q̃ ex fide est Iesu Christi⌋.i.q̃tũ ad actũ suũ ex fide pcedit,& in ea
fundat,nõ in opibus legis,⌊q̃(iustitia)ex deo est⌋ p creationẽ. Hæc eñ ẽ iustitia infusa q̃tũ ad
habitũ,simulq; cũ fide infundit,q̃uis scd̃m ordinẽ naturæ eã psupponat,qm̃ fides basis seu fun
C damẽtũ ẽ vniuersaꝝ virtutũ.Ideo subdit.⌊Iustitia in fide⌋.i.iustitia ista in fide cõsistit, q̃ fides
vtilis est ⌊ad cognoscẽdũ illũ⌋ vz Chr̃m in pñti p donũ sapiæ,in patria aũt p speciem ad co-
gnoscẽdũ etiã ⌊& virtutẽ resurrectiõis ei⁹⌋.i. ptãtẽ resurrectiõis Chr̃i,cuius resurrectiõis tãta
est virt⁹,vt sit eã exẽplaris resurrectiõis oĩm electoꝝ. Valet etiã fides,⌊&⌋ ad cognoscẽdũ ⌊so Lucæ.9
cietatẽ passiõis illius⌋.i. vt sciam⁹ q̃uo crucẽ nostrã post Chr̃m portem⁹,eiusq; passiõib⁹ cõi- Roma 6
cemus ac sociemur. Inueniar ergo in Chr̃o ⌊cõfigurat⁹ morti eius⌋.i.Chr̃o cõpassus,vel pro-
pter illũ occisus,aut ppter iustitiã tribulat⁹. Vel,p opa pęnię q̃tidie mortificat⁹ ⌊si q̃ mõ⌋.i.ad 1.Cor.15
hoc,vt aliq̃ mõ licet difficili ⌊occurrã⌋ i die iudicij Chr̃o & sctis ptingẽdo ⌊ad resurrectionẽ,
quæ ẽ ex mortuis⌋.i.ad resurrectionẽ beatã,q̃ electi feliciter imutabunt. Oẽs nãq; resurgem⁹,
sed nõ oẽs immutabimur. Per resurrectionẽ ergo ex mortuis,hoc loco intelligit resurrectio glo 1.Thess.4
riosa q̃ electi à reprobis discernent,& ex eoꝝ loco q terra ẽ,in aera erigent. Rapient nãq; in nu
bib⁹ obuiã Chr̃o in aera,sicut alibi dixit apl̃us. ⌊Nõ φ iã acceperim⌋.i.nõ ideo dixi tanta de
mea pfectiõe,q̃ oĩa ppter Chr̃m vt stercora reputo,q̃si iã plenã pfectionẽ adept⁹ sim,vel futurã
felicitatẽ nũc actualr̃ habeã. Ideo subdit, ⌊aut iã pfect⁹ sim⌋ in tm̃ vt vltra pficere nequeã. Aliq̃
tñ mõ pfect⁹ fuit apl̃us,qa post pauca adiecit. Quicũq; ergo pfecti sum⁹ ⌊Seq̃r aũt⌋.i.ad pfe
ctionẽ tẽdo affectib⁹ cordis & bonis operib⁹ potius q̃ gressib⁹ corporis,⌊si q̃ mõ⌋.i.vt tãdem
aliqñ ⌊cõprehẽdã⌋ Chr̃m cõprehẽsiõe beatificæ visionis,de q̃ ipse ait: Manifestabo ei meipm̃, Iohan.14.
vz scd̃m diuinã naturã ⌊in q̃⌋.i.eo mõ cognitiõis seu tali claritate notitiæ ⌊& comprehẽsus
sum⌋.i.pfecte cognit⁹ à Chr̃o Iesu. Vñ alibi dicit apl̃us: Videmus nũc p speculũ in ęnigmate, 1.Cor.13
tũc aũt facie ad faciẽ. Et nũc,inq̃t,cognosco ex parte,tũc aũt cognoscã sicut & cognit⁹ sum. Nulla
tñ creatura pura põt deũ cõprehẽdere plene & absolute,sed cõprehẽsio sumit tũc p clara noti-
tia alicui⁹ scd̃m suã essentiã,sicq; beati in patria cõprehẽsores vocant. Propter q̃d ait Iohã: Si- 1.Iohan.3
miles ei erim⁹,qa videbim⁹ eũ sicuti ẽ ⌊Frẽs, ego me nõ arbitror cõprehẽdisse⌋ arcẽ virtutũ,

pfectiõisq; apicẽ,psertim cũ dicat saluator:Cũ feceritis oĩa q̃ pcepta sunt vobis,dicite:Serui inu- D
Luc.17 tiles sumus q̃d debuim⁹ facere,fecimus. Et itẽ alibi: Oẽm q̃ fert fructũ purgabit pr,vt fructũ
Iohan.15. plus afferat. Nõdũ igit cõprehẽdit,sed pficit. Hęc dicit de seipso apl̃s,ne aliqs nr̃m q̃tumcũq;
laudet,vana elatiõe inflet,sed conet proficere,exẽplo tãti apostoli,nec vnq̃ dicere audeat,suffi-
cit mihi,cũ nõ pficere sit deficere. Nemo etiã erubescat impfectũ suũ fateri,cũ audiat apostolũ
ista dicẽtẽ. Et q̃si sciscitaremur,q̃d ergo facis ô Paule,& q̃d nob̃ agẽdũ tuo exẽplo demõstras?
subiecit. ⌊Vnũ aũt⌋ dico agẽdũ,illudq; facio,puta ⌊q̃ q̃dem retro sunt,obliuiscẽs⌋ .i.pcedẽtia
merita mea paruipẽdẽs nec pẽsans,sed memorię dei cõmẽdãs,⌊ad ea vero q̃ sunt priora⌋.i.ad
opera perfectiora atq; futura q̃ nõdũ attigi,sed oculis meis pposui,⌊extẽdẽs meipm⌋.i. vires
meas applicãs per incessantẽ pfectũ. Vel sic: Quæ retro sunt.i.terrena sensibilia psertim carna-
Psal.44 lia,obliuiscẽs ac deserẽs. Iuxta illud:Obliuiscere populũ tuũ,& domũ patris tui;ad ea vero quæ
sunt priora.i.ad obtinẽda,amãda,& cõtẽplãda bona cęlestia ac diuina,extẽdẽs meipm ardenti
affectu & digno effectu,⌊ad destinatũ⌋.i.finale bonũ à me intẽtũ,atq; à deo mihi paratũ,⌊p-
Psal.33. seq̃r⌋.i.perfecte seq̃r,vt ipm acq̃rã,sicut & scriptũ ẽ:Inq̃re pacẽ & perseq̃re eã. De q̃ destinato
adijcit,⌊ad brauiũ supernę vocatiõis dei⌋.i.pmiũ vitæ cęlestis à deo ppositũ ac pmissum,⌊in
Christo Iesu⌋ in q̃ & per quẽ vocati sum⁹ ad brauiũ istud,per cuius etiã gratiã illud acq̃rimus.
Brauiũ aũt ẽ q̃ddã pmiũ victorib⁹ datũ. Debem⁹ aũt semp ad hoc brauiũ tẽdere,ita vt oẽ q̃d
agimus vel patimur,ad ęternę adoptionẽ beatitudinis ordinemus. ⌊Quicũq; ergo perfecti su
1.Cor.13. mus⌋.i.scd̃m exigẽtiã & possibilitatẽ huius fragilis vitę ad charitatis atq; virtutũ synceritatem E
venerim⁹ passiõibus reformatis & inimicis vere dilectis,prout saluator hortat: Estote pfecti si-
Matth.5 cut & pr̃ vr̃ cęlestis pfectus ẽ,⌊hoc sentiam⁹⌋ q̃d ego iã dixi,vz q̃ nõdũ apprehẽdimus perfe
ctionẽ cõpletã,eãq; adipisci conemur. ⌊Et si q̃d aliter sapitis⌋.i.si sic sapiẽdũ seu sentiẽdũ esse
nõ ęstimatis vt dixi,nolẽtes vos penitus hũiliare,⌊& hoc vobis deus reuelabit⌋ eẽ erroneũ,vel
nũc p diuinæ illustratiõis grãm,vel in futuro p pęnarũ experiẽtiã. Vel sic: Si q̃d aliter sapitis .i.si
alios modos pficiẽdi noueritis,& hoc vobis de⁹ reuelabit.i.hãc notitiã deus dabit,eãq; pficiet.
⌊Verũtñ ad q̃d puenim⁹⌋.i.in gradu pfectiõis,quẽ bñ viuẽdo attigim⁹,stemus & pficiamus
⌊vt idẽ sapiam⁹⌋ in his q̃ ad salutẽ exigunt,& fidẽ cõcernũt,⌊vt in eadẽ pmaneam⁹ regula⌋
EPIST. .i.in pari rectitudine vitæ,seu in eadẽ lege & gratia nos regulãte. ⌊Imitatores mei estote⌋ In
superiorib⁹ apl̃s pposuit se in exẽplũ,nũc admonet ad se imitãdũ dicẽdo: Imitatores mei esto
te,o ⌊frẽs⌋.i.cõformate vos mihi in pinductis virtutibus,atq; in omni ope virtuoso, ⌊& obser
uate⌋.i.solerter attẽdite,& seq curate ⌊eos q̃ ita ambulãt sicut habetis formã nostrã⌋.i.virtuo
Matth.7. sos q̃ taliter cõuersant,sicut ego vobis verbo & ope manifestaui eẽ viuẽdũ. Alios aũt cauete. A
Proue.4. fructibus eñ eorũ cognoscetis,an iuxta formã vitæ nr̃æ cõuersent,& imitatione sint condigni.
Sap.2 ⌊Multi eñ ambulãt⌋ p vitiorũ abrupta,& vias peruersas,de q̃b⁹ Salomõ: Via,inq̃t,impiorũ tene-
brosa,nesciũt vbi corruũt. Qui & in die iudicij dicẽt illud Sap. ⌊assati sumus in via iniq̃tatis &
pditiõis,& ambulauim⁹ vias difficiles. De q̃b⁹ ait Chr̃s: Lata & spaciosa ẽ via q̃ ducit ad mor
tẽ,& multi vadũt p eã,⌊q̃s sępe dicebã vobis(dũ erã vobiscũ) nũc & flẽs⌋ ex cõpassiõe eorũ &
dolore,q̃a tot fallũt ⌊dico(.i.noĩo eos)inimicos crucis Chr̃i⌋.i. Christi crucifixi,q̃m cõtra eius F
doctrinã & iussa legalia pdicãt,& vitijs subiacẽt. ⌊Quorũ finis(.i.mors erit)interitus⌋.i.ingres-
sus seu via æternę dãnatiõis,quã statim cũ moriunt,incurrũt,⌊q̃rũ de⁹ vẽter est⌋.i.delectatiõi
bus gulę ita insistũt,q̃si in repletiõe vẽtris salus cõsisteret. Vñ vẽtrẽ suũ plus colũt q̃ deũ. Quod
Iudas apostolus aũt q̃s maxie colit,hoc de⁹ eius asserit. De q̃b⁹ Iudas in sua testat canonica: Hi sunt i epulis cõ-
uiuãtes sine timore,semetipos pascẽtes,q̃bus pcella tenebrarũ cõseruata est vsq; in ęternũ, ⌊&
gloria⌋ horũ vana,q̃ in vitijs istis,vel in cęrimonialib⁹ legis exultãt,erit ⌊in cõfusiõe ipsorũ⌋.i.
Osee.4. cõfusibilis erit eis & inhonesta corã diuino iudicio. Vñ p pphetã dñs ptestat: Gloriã eorũ in ig
nominiã cõmutabo,⌊q̃ terrena sapiũt⌋.i.in carnalib⁹ potius q̃ in spũalibus delectant. ⌊Nostra
aũt cõuersatio in cęlis ẽ⌋ p cõtẽplationẽ & desideriũ bonorũ cęlestiũ. Nũc eñ nr̃a cõuersatio in
cęlis ẽ p spem,ingẽ intẽtionẽ,& rõne obiecti seu termini mot,q̃d ẽ in cęlo vz deus & ęterna fe
licitas. Aĩa nãq;(secundũ August.)verius ẽ vbi amat q̃ vbi animat. Deniq; vbi thesaurus tuus,
Matth.6, ibi & cor tuũ. Eorũ itaq; cõuersatio est in cœlis,q̃ oĩa tpalia atq; carnalia trãscendẽtes cęliformẽ
Luc.10 & angelicã vitã ducũt in terra,illi vni q̃d solũ necessariũ est,tota mente intenti. ⌊Vñ etiã salua-
torẽ expectam⁹⌋ cũ magna securitate,vz ⌊dñm nostrũ Iesum Christũ⌋ vẽturũ ad vniuersale
iudiciũ. Qui eñ in cęlis cõuersationẽ iã habẽt,q̃uis adhuc viatores sint,secure pstolant Christi
aduẽtũ,⌊q̃ reformabit⌋.i.ad pristinã formã reducet ac suscitabit in die iudicij,⌊corp⁹ humi-
litatis nr̃æ⌋.i.corp⁹ istud passibile,in q̃ deiectionẽ,tribulationemq; patimur,q̃d etiã nobis occa
sio est ad humiliãdũ nosipsos,pẽsantes q̃ puluis sumus. Sic aũt reformabit illud, q̃ erit ⌊cõfi-
Gene.3. guratũ corpori claritatis suæ⌋.i.simile erit corpori Christi glorificato. In tali etenim corpe san-
cti resurgẽt. Sic igit faciet Chr̃s,⌊scd̃m operationẽ⌋.i.virtutẽ operatiuã,⌊qua põt etiã subijce
re sibi oĩa⌋.i.de singulis ordinare & facere q̃d sibi placuerit, hoc est, secundũ diuinã potentiã,
Sap.12, per quam reformatio ista cõplebitur. Subest eñ deo,cũ voluerit, posse:vt dicit Sapiens.

¶Expo-

A ¶Expositio Cap. IIII. Itaq; fratres mei charissimi & desideratiss. Art. IIII.

Deinceps post exhortatiões ꝓhabitas cõsolat̃ apl'us Philippenses. ⌊Itaq;⌋ .i. qm̃
tãtã beatitudinẽ expectam⁹, & sortituri sumus, o ⌊frẽs mei chariss.⌋ scd̃m ap
petitũ superiorẽ seu intellectualẽ .i. valde dilecti, q̃ ad futurã felicitatẽ in patria 1.Cor.10
⌊& desideratissimi⌋ scd̃m appetitũ inferiorẽ ac sensitiuũ, ordinatũ & rõni sub
iectũ .i. valde à me desiderati, q̃ ad mutuũ cõspectum in hac vita. Propono em̃ venire ad
vos, ⌊gaudiũ meũ⌋ materialr̃ .i. de q̃ꝝ ꝓfectu & gr̃a gaudeo, ⌊& corona mea⌋ .i. augmẽ
tũ gloriæ meę in patria, qm̃ oĩm meritoꝝ vr̃oꝝ sum particeps tanq̃ institutor vr̃ ac do- Iob.27
ctor, ⌊sic state in dño charissimi⌋ .i. cõstãtes atq; ĩmobiles estote ĩ deo, adhærẽdo iustitię
sicut & ego, vt dicere valeatis illud Iob: Iustificationẽ quã cœpi tenere, nõ deserã. ⌊Euo
diã rogo & Synthicen depcor idipm̃ sapere⌋ .i. idẽ sentire cũ alijs sc̃tis ⌊in dño.⌋ Has du
as deuotas matronas exprimit noĩatim, qa spectabilis erãt vitæ, & fidelibus necessaria mi
nistrauerũt. ⌊Etiã rogo & te Germane cõpar⌋ .i. adiutor & socius meus. Est aũt German⁹
nomẽ ꝓpriũ viri, q inter Philippẽses egregius fuit, ⌊adiuua illas⌋ .i. ꝓfatas fœĩas cõforta
in bono, ⌊q̃ mecũ laborauerũt in euãgelio⌋ .i. in ꝓdicatiõe euãgelicæ veritatis, nõ vtiq; ꝓ 1.Timot.2
dicãdo, qm̃ mulierẽ docere nõ ꝑmitto, sed mihi euãgelizãti necessaria ministrãdo, ⌊cum
Clemẽte⌋ .i. etiã Clemẽti, ⌊& cæteris adiutorib⁹ meis⌋ collaborauerũt ministrãdo neces FINIS.
saria eis sicut & mihi, ⌊q̃ꝝ noĩa (scripta) sunt in libro vitæ⌋ .i. q ad æternã beatitudinẽ ꝓ-
ordinati sunt, vt cõfido, vel vt ex diuina reuelatiõe certo scio. Porro scd̃m Tho. in prima
parte, liber vitę in deo metaphorice dr̃. Quẽadmodũ em̃ hõ eos cõscribit q ad se specialr̃
ꝑtinẽt, sic dicit̃ deus scripsisse electos q ad eũ finaliter spectãt. Vñ ipsa electoꝝ cõscriptio
in mẽte diuina seu firma eoꝝ notitia in intellectu diuino liber vitæ vocat̃. Qui aliud pror
B sus nõ est, nisi ꝓdestinatio dei. Cũ aũt dr̃ liber vitæ, intelligẽdũ est de vita gloriæ. De hoc Luc.10
libro ait saluator: Gaudete, qa noĩa vr̃a scripta sunt in libro vitæ. Quod vero ꝓdicti scri-
pti fuerint in libro vitæ, Paulus certo scire nõ potuit, nisi ꝑ reuelationẽ diuinã. ¶Preterea
admonet apl's Philippeñ. ad sp̃ualẽ ac iugẽ lætitiã. ⌊Gaudete in dño semꝑ⌋ .i. in deo tan EPIST.
q̃ in obiecto, vt; in cõtẽplatiõe & dilectiõe dei, bñficiorũq; eius, imo in oĩ eo, q̃d dño pla
ceat, sp̃ualiter exultate, diuinæ ꝑfectiõi, maiestati ac beatitudini cordialiter cõgaudẽdo,
de bñficijs q̃q; eius nobis collatis siue ꝓmissis lætãdo, & in oĩ actu virtuoso, q̃ deus ho-
norat̃ & colit̃ delectando. Signũ nãq; virtutis ẽ delectatio opis, scd̃m philosophũ. Semꝑ 2.Cor.6
aũt gaudẽdũ est hoc mõ, actu, vel habitu, seu debitis horis, vel in prosperis & aduersis, si-
cut alibi dicit apl's: Quasi tristes, semꝑ aũt gaudẽtes. Sed gaudiũ istud, durãte ꝓsentis pere Lucæ.1
grinatiõis exilio, nõ excludit admixtionẽ oĩs tristitiæ. Hoc gaudiũ fuit in virgine gloriosa
q̃ cecinit: Exultauit sp̃us me⁹ in deo salutari meo. Nõ ergo in creaturis gaudẽdũ est, nisi ꝑ
relationẽ ad deũ, inq̃tũ eaꝝ vsus, amor, possessio, vel notitia manuducit ad deũ. ⌊Iteꝝ di
co⌋ ad excitãdũ vr̃æ deuotiõis affectũ, & meę exhortatiõis veritatẽ cõfirmãdũ, ⌊gaude-
te⌋ in dño, mõ ꝓfato, seruiẽtes ei hilariter, imo cũ iubilo cordis. ⌊Modestia vr̃a⌋ in ver-
bis & factis .i. cõuersatiõis vestrę moderatio, discretio, ordinatusq; modus, ⌊nota sit oĩb⁹
hoĩbus⌋ .i. talis ac tãta sit, vt oĩbus innotescat ꝑ visum vel famã ad gloriã creatoris, & ꝓ-
C ximoꝝ ædificationẽ, sicut in euãg. dñs loquit̃: Sic luceat lux vr̃a corã hoĩbus &c. ⌊Dñs ꝓ Matth.5.
pe est⌋ .i. paratus ad succurrẽdũ, imo ꝑ pietatẽ & gr̃am suã in vobis habitat. Vñ & ipse te Prouer.8
stat̃: Delitiæ meæ eẽ cũ filijs hominũ. Et rursus. Ego sto ad ostiũ & pulso, Si qs aperuerit Apoc.3.
mihi ianuã, intrabo & cœnabo cũ eo. In oĩbus q̃q; ẽ deus ꝑ essentiã, ꝓsentiã atq; potẽtiã. Acto.17
In ipso etiã viuim⁹, mouemur & sumus. Deniq;, prope ẽ deus orãtibus & afflictis, iuxta il
lud: Prope ẽ dñs oĩbus inuocãtibus eũ. Et: Cũ ipso sum in tribulatiõe. Intus ẽ diligẽtibus Psal.144
sicut ait Ioh. Qui manet in charitate, in deo manet, & deus in eo, q longe est ab impijs, Psal.90
prout in Prouer. legit̃. Propter q̃d ꝑ Hieremiã dicit: Nõ est anima mea ad populũ istum Prouer.15.
⌊Nihil soliciti sitis⌋ .i. cũ dñs prope sit, de nulla re angustiari, seu inordinatã curã habere 1.Iohan.4
debetis, sed primo q̃rite regnũ dei, & oĩa necessaria adijcient̃ vobis. Vñ & Petrus: Omnẽ Hiere.15
(inq̃t) solicitudinẽ vestrã proijciẽtes in deũ, qm̃ ipsi cura ẽ de vobis. Et Chr̃s: Nolite so- Matth.6
liciti eẽ in crastinũ. Oĩa hęc de inordinata atq; supflua cura, q̃ ad diffidẽtiã quodã modo 1.Petr.5
ꝑtinet, asserunt̃. De q̃ Salomon dicit: Spes solicitoꝝ peribit. Veruntñ (sicut frequẽter ꝓha Matth.6
bitũ est) est q̃dã solicitudo sp̃ualis ac ordinata, q̃ est diligẽs animi vigilãtia circa bona ho Prouer.1.
nesta aut necessaria, quã sæpe cõmẽdat, ꝓcipitq; scriptura, vt est illud: Custodi temetipm̃
& animã tuã solicite. Itẽ: Soliciti seruare vnitatẽ sp̃us in vinculo pacis, ⌊sed in omni ora Deuter.4
tione & obsecratiõe cũ gr̃aꝝ actiõe petitiões vestræ innotescãt apud deũ.⌋ Hic ponũtur Ephe.4
q̃tuor partes oratiõis vel sp̃es, quaꝝ distinctio est. Oratio em̃ est simplex ꝓcatio, q̃ est de
facilioribus impetrãdis. Obsecratio est inuocatio dei cũ cõmemoratiõe sacroꝝ seu diui-
noꝝ, q̃ꝝ virtute aut merito aliq̃d impetrare optamus, sicut cũ dicimus, Per passionẽ tuã,
vel ꝓpter bonitatẽ tuã exaudi nos. Estq; obsecratio pro difficilioribus obtinẽdis, vt ẽ iu
stificatio impij. Petitio vero est inuocatio dei pro bonis gr̃æ, q̃ ordinant̃ ad bona gloriæ.

1.Timot.2 Alibi ꝗ́q; ponit aplus aliud genus oratiõis, q̃d dicit̃ postulatio, q̃ est pro bonis patriæ. Sæ- D
pius tñ vnũ istoꝝ pro alio sumit̃. Hortat̃ ergo aplus, vt petitiões nr̃æ factæ in omni .i. qua
cũq; oratiõe & obsecratiõe & gratiaꝝ actione ex tãta puritate, attẽtione, & feruore men
Acto.10 tis procedãt, q̃tenus apud deũ innotescãt .i. à deo attẽdant̃ & ꝑ acceptationẽ noscant̃, at-
2.Paral.23 q; ab angelis sanctis ei ꝑsentent̃, quẽadmodũ in actis angelus ait Cornelio: Oratiões tuæ
& eleemosynæ ascenderũt in memoriã in cõspectu dei. Et in Paralip. libro scriptũ est, q;
Esaias & Ezechias vociferati sunt vsq; in cœlũ cõtra Sennacherib, ꝑuenitq; ořo eoꝝ ad
habitaculũ sanctũ dei. ⌊Et pax dei⌋ increata, immẽsa, æterna .i. deus pacificus, ⌊quæ⌋ pax
FINIS. exuperat omnẽ sensum .i. omnẽ intellectũ, creatũ, angelicũ & humanũ, omnẽq; gustũ &
experiẽtiã eius in infinitũ excedit, ⌊custodiat⌋ effectiue, ⌊corda vr̃a⌋ .i. volũtates ab om
ni praua affectiõe, ⌊& intelligẽtias vestras⌋ .i. intellectũ speculatiuũ & practicũ, oĩm ve-
strũ ab omni errore, ⌊in Christo Iesu⌋ .i. ꝑ grãm & meritũ Chr̃i. Vel, in Chr̃o Iesu .i. vt
iugiter maneatis ĩ ipõ. Vel sic, Pax dei creata, vꝫ trãq̃llitas mẽtis à deo infusa, q̃ exuperat
omnẽ sensum, q̃ ad suã fontalẽ plenitudinẽ seu plenã ꝑfectionẽ. Vel, exuperat omnẽ sen-
sum viatoꝝ scd̃m q̃d in patria habet̃ ac degustat̃, custodiat formaliter corda vr̃a & intel
ligẽtias à ꝑturbatiõe & inquietudine, q̃tenus pax ista in vobis ꝑmaneat, & vitia sibi oppo
sita ab interiorib⁹ vestris excludat. ⌊De cætero frẽs, q̃cũq; sunt vera⌋ veritate doctrinæ,
vitæ aut iustitiæ, ⌊q̃cũq; pudica⌋ .i. verba & facta casta, lasciuiã excludẽtia, ⌊q̃cũq; (sunt)
iusta⌋ q̃ ad proximũ, ⌊q̃cũq; sctã⌋ q̃tũ ad cultũ diuinũ, ⌊q̃cũq; amabilia⌋ .i. q̃ inducũt ad
mutuã amicitiã, ⌊q̃cũq; bonæ famæ⌋ .i. q̃ bonã famã pariũt & cõseruant, ⌊si q̃ virtus⌋ .i. E
q̃a est aliq̃ virtus moralis, intellectualis & theologicalis vobis necessaria, ⌊si qua laus disci
plinæ⌋ .i. q̃a est aliqua disciplina moꝝ, laudabilis .s. cõpositio motuũ ac sensuũ exterioꝝ,
⌊hæc cogitate⌋ assidue, nõ solũ vt sciatis, sed vt ea agẽdo seu obtinẽdo, virtuosi, saluiq; si
tis, ⌊q̃ & didicistis⌋ ex mea ꝑdicatiõe, ⌊& accepistis⌋ ꝑ cognitionẽ intellectiuã, ⌊& audi
stis (.i. ab aliis ꝑcepistis ea eẽ) in me, & vidistis⌋ ꝑ experiẽtiã hoc veꝝ eẽ. ⌊Hæc (opa vir-
tuosa) agite, & deus⌋ dator, amator & cõseruator ⌊pacis⌋ internæ, ⌊erit vobiscũ⌋ q̃tidie
ꝑ grãm ampliorẽ. ¶ Insuper cõgratulat̃ aplus liberalitati Philippẽsiũ, nõ principaliter ob
ꝓpriũ emolumẽtũ, sed ꝓpter illoꝝ charitatẽ ac meritũ. ⌊Gauisus sum aũt in dño vehe-
mẽter, qm̃ tãdẽ aliqñ⌋ .i. post tp̃a lõga, ⌊refloruistis⌋ .i. more arboris iteꝝ floruistis seu
fructuose viguistis & cõualuistis, ⌊pro me sentire⌋ & meæ inopiæ cõpati atq; succurrere,
⌊sicut & (añ) sentiebatis⌋ pro me. ⌊Occupati aũt eratis⌋ negotiis aliis, idcirco excusabi-
les estis de tãta dilatiõe reflorit iõis istius. ⌊Nõ q̃si ꝓpter penuriã dico⌋ .i. nõ ex necessitu-
dine pauꝑtatis meę hęc assero, vt sustẽtet̃ à vobis ⌊Ego eñ didici⌋ ꝑ grãm dei & cõsuetu
dinẽ exercitii mei, ⌊in q̃bus sum sufficiẽs eẽ⌋ .i. q̃d mihi sufficiat. Natura q̃ppe paucis, mi
nimisq; cõtẽta est. ⌊Scio & humiliari⌋ .i. actũ humilitatis, tribulatiõis seu pauꝑtatis prõ-
pte & discrete exequi, ⌊scio & abũdare⌋ .i. in abũdãtia tp̃aliũ nõ excedere. ⌊Vbiq; & in
oĩbus⌋ exercitiis virtutũ ⌊institutus (.i. bñ instructus) sum⌋ sciens vꝫ ⌊& satiari⌋ sine im
moderãtia, ⌊& esurire⌋ sine impatiẽtia, ⌊& abũdare,⌋ nõ tñ cor rebus caducis appone-
re, ⌊& penuriã pati⌋ in victu ac vestib⁹ sine tristitia. ⌊Oĩa (hęc) possum⌋ nõ ꝓpriis virib⁹
Roma.12 sed ⌊in eo q̃ me cõfortat (.i. ꝑ adiutoriũ Christi.) Verũtñ bñ fecistis⌋ .i. q̃uis donis vestris F
possem carere, tñ bñ & charitatiue egistis, ⌊cõicãtes (.i. eleemosynã vestrã impartientes)
tribulatiõi meę⌋ .i. mihi incarcerato atq; afflicto. ¶ Pręterea ꝑfert apls Philippẽses aliis,
q̃tũ ad aliq̃d, q̃tenus laudib⁹ suis auditis prouocent̃ ad meliora. Virtus eñ laudata auget̃
in bonis. ⌊Scitis aũt & vos Philippẽses, q; in ꝑcipio euãgelii⌋ .i. illo tp̃e ꝑdicatiõis meę
euãgelicæ, ⌊qñ profectus sum (.i. recessi) à Macedonia⌋ verbo ꝑdicatiõis illic disseminato
1.Cor.9 ⌊nulla mihi ecclesia cõicauit (.i. tp̃alia dedit) in rõne dati & accepti⌋ .i. in rõnabili recom
Roma.15 pẽsatione tẽporaliũ, pro exhibitiõe spũalium q̃ vobis cõicaui. Rõnis eñ cẽsura hoc di-
ctat, vt spũalia bona ꝑstãti seu dispẽsanti, tp̃alia ministrent̃, ⌊nisi vos soli⌋ in q̃ declaratur
gratitudo ac liberalitas vr̃a, ⌊q̃a & Thessalonicã (.i. ad vrbẽ sic dictã) semel & bis⌋ .i. trib⁹
vicibus, vel semel & iteꝝ, ⌊in vsum (.i. ad vtẽdũ) mihi misistis⌋ tẽporalia vestra, vt neces
Matth.18 saria vitæ ex eis acciperẽ. ⌊Nõ q̃a quæro datũ⌋ .i. nõ ideo vos commẽdo, q̃a munera vr̃a
requiro, ⌊sed req̃ro fructũ abũdantẽ (.i. meritũ copiosum) in rõne vestra⌋ iã dicta, videli
cet in rõnabili recõpẽsatione, qua mihi tẽporalia pro spũalibus cõicatis. ⌊Habeo aũt om
nia⌋ q̃ misistis, ⌊& abundo⌋ in eis, ita vt aliis indigẽtibus ea cõmunicẽ. ⌊Repletus sum⌋
gaudio mẽtis & copia reꝝ, ⌊& acceptis ab Epaphrodito (his) q̃ misistis⌋ mihi ⌊odorem
suauitatis⌋ .i. quæ sic placẽt deo, vt odor suauissimus. Eleemosyna nãq; est hostia deo gra
tissima. Ideo seq̃tur, ⌊hostiã acceptã, deo placentẽ.⌋ Vnde ad Hebræos ait: Beneficẽtiæ
Hebr.13 & cõmunionis nolite obliuisci. Talibus eñ hostiis placatur deus. ⌊Deus aũt meus imple-
Roma.16 at (.i. exaudiat & operi mãcipet) omne desideriũ vestrũ⌋ rõnabile & synceꝝ, ⌊scd̃m diui
Roma.10 tias suas in gloria⌋ .i. pie, gratiose & copiose, secundũ q̃d ipse in se diues est, in gloria .i. in
2.Cor.8 beatitudine sua. Vel, impleat desideriũ vestrũ in gloria, dãdo videlicet vobis gloriã sem-
Ephe.2 piternã, ⌊in Chr̃o Iesu⌋ .i. per dñm saluatorẽ & per grãm, seu meritũ eius. ⌊Deus aũt⌋

A per creationē, L & patri nr̄o J per gubernationē, uidelicet summę ac incōmutabili trinitati, sit L gloria in secula seculoꝝ. Amen. Salutate(.i. salutē optate ac dicite) oēs sanctos J ad uestra societate spectātes, L in Chr̄o Iesu J .i. secūdū Chr̄i doctrinā. Vel ut in Christo permaneāt. L Salutāt uos qui mecū sunt fratres(.i. cooperatores ac socij mei.) Salutāt uos omnes sancti J in urbe morātes, L maxime aūt qui de domo Cæsaris sunt J .i. ministri Neronis quos cōuerti, qui & specialem dilectionem ad uos gerunt. L Gratia dn̄i nostri Iesu Christi(sit)cum sp̄u uestro, J hoc est, in anima uestra, perficiendo eius essentiā. L Amē. J .i. sic fiat atq; præstetur uobis à deo sublimi & benedicto.

IN EPISTOLAM AD COLOSSENSES PROOEMIVM.

Vi corripit hoīem, postea grām inueniet apud eū, magis q̄ ille qui p̄ blādimēta decipit. Queādmodū inuidus correctionē eius nō optat, quē odit, sed naturæ eius cupit malū simplr, sic uerus dilector, eius quē diligit uitia dissimulare nō ualet, sed corripit, si t̄n habeat correctiōis fiducia. Hinc itaq; sc̄tūs ap̄ls diuini amoris calore, atq; fraternę salutis zelo replet⁹, filios suos & filiorū suoꝝ filios ad ueritatis lineā reuocare nitit̄ incessanter. Vnde in p̄senti ep̄la Colossensibus destinata, uacillātes cōfirmat. Deniq; Colossenses ab urbe Colossis noīe sic uocati, sicut Asiani, q̄s ipse Paulus nō accessit, neq; instruxit, sed ei⁹ discipuli Archippus Colossensiū ep̄s, & Epa phras, ex Colossen oriūdus. Prædicāte ergo Archippo, & Epaphra(quē Paulus edocuit) supueniēte, atq; Archippi p̄dicationē cōfirmante, aduenerūt pseudoap̄li asserētes legalia simul cū euāgelio obseruāda. Dubitātibus ergo Colossensib⁹ utri partiū B potius eēt credēdū, ap̄lus tanq; mediator idoneus, scribit q̄d oporteat fieri. Scribit aūt ab Epheso p̄ Tychicū diaconū, Onesimū acolythū. Modus procedēdi huius epistolæ similis est aliaꝝ epistolaꝝ processui. Nā salutationē præmittit. De profectu & grā Colossensium grates dn̄o refert, ad perfectiora hortatur, atq; pro eis suppliciter deprecatur. Prouer. 28 Eccl. Acto. 15

¶Expositio Cap. I. Paulus ap̄lus Iesu Christi, per uoluntatē dei. Arti. I.

Paulus ap̄lus Iesu Chr̄i per uoluntatē dei J .i. diuina uoluntate cōstitutus ap̄lus, L & Timotheus frater, J quē propter suā authoritatē connectit sibi ap̄lus. Erat enim Ephesioꝝ ep̄s. Hi itaq; scribūt L his q̄ sunt Colossis, J hoc est, in ciuitate sic dicta, L sanctis & fidelibus fratribus J .i. ueraciter Christianis, q̄ implere conantur illud saluatoris: Estote perfecti, sicut & pater uester cœlestis p̄fectus est, L in Chr̄o Iesu J .i. in doctrina & fide Chr̄i. Illas eñ seruādo & operādo sancti & fideles fuerūt. L Gratia J gratū faciens L uobis & pax, J hoc est, trāquillitas mētis p̄stetur & cōseruet̄ L à deo patre nostro L .i. in cœlis patre æterno, L & (à) dn̄o Iesu Chr̄o, J qui secundū diuinā naturā est causa gratiæ effectiua ac principalis: quæcūq; eñ facit pater, hæc & filius similiter facit. Secūdū humanā uero naturā est causa grāæ meritoria instrumētalis ac mediata. L Gratias agimus deo & patri dn̄i nostri Iesu Chr̄i J .i. patri æterno, q̄ est deus Christi, ut hō est: pater C uero secūdū diuinā naturā quā habet à patre, L semp̄ J .i. cōgruis horis, L pro uobis orantes, audiētes fidē uestrā J fundatā ac fixā L in Christo Iesu, & dilectionē J .i. habitū, actum interiorē, & opera charitatiua, L quā habetis (extentā) in oēs sanctos J .i. uniuersos ueraciter Christianos, q̄bus pro loco & tempore, secundū uestrā possibilitatem, benefacitis, sp̄ualia uel corporalia beneficia impendēdo, L propter spem J .i. beatitudinē (sparatam, L quæ reposita(.i. parata) est uobis in cœlis, quā audistis J .i. q̄ uobis p̄dicata est, L in uerbo ueritatis J .i. in uero sermone L euāgelij q̄d peruenit ad uos J .i. uobis annuntiatū est, L sicut & in uniuerso mūdo est J .i. cunctis gentibus euangelizatū est, sicut & uobis, sic t̄n ut sit distributio, nō pro singulis geneꝝ, sed pro generibus singuloꝝ. Vnde & apostolis aiebat saluator: Euntes in mundū uniuersum, p̄dicate euāgeliū omni creaturæ. Et Psalmista: In omnē (inquit) terrā exiuit sonus eoꝝ, L & fructificat, & crescit J .i. euāgelica doctrina in credētibus est causa fructificationis & sp̄ualis incremēti, uidelicet bonoꝝ opeꝝ, & q̄tidiani profectus in grā. Crescit q̄q; per hoc q̄d pluribus annuntiat̄, à quibus & deuote recipitur, L sicut in uobis J fructificauit & creuit L ex ea die, qua audistis & cognouistis grām dei J .i. beneficia gratiæ uobis à Christo exhibita, L in ueritate, J hoc est ueraciter. Vel, in ueritate, euāgelicæ legis, L sicut didicistis ab Epaphra, J confirmāte p̄dicationem Archippi, L charissimo cōseruo nr̄o, q̄ est fidelis pro uobis J .i. pro uestra salute procurāda, L minister Iesu Christi, J eius doctrinā uobis annūtiando, ip̄m q; pro uobis iugiter exorando, L qui etiā manifestauit, J hoc est, clare retulit, L nobis dilectionē uestrā (existētē) in sp̄ū, J quia à sp̄ū sancto infunditur, cōseruat̄, & secundū eū operatur. Est quoq; in spiritu uestro, .i. in superiori parte animæ uestræ, ut in subiecto. L Ideo & nos ex qua die audiuimus tanta J bona de uobis, L nō cessamus (opportuno tēpore) orātes J cordiali affectu, L & postulātes(p̄ce uocali) ut impleamini agnitione uolūtatis eius J .i. diuinitus copiose Matth. 5 Iohan. 9 Matth. 16 Psal. 18. Acto. 8

illuſtremini ad cognoſcendũ q̃d velit deus vt ſciatis & attẽdatis eius mãdata atq; cõſilia. D
Sap.9 Quid vero ſit ita impleri,& quõ fiat,ſubiungit, L in omni ſapiẽ J ſacræ ſcripturæ,i.quam
2.Timot.3 ſcriptura diuinitus inſpirata ꝓponit ac docet,L& intellectu ſpũali J .i.interna, vera,ſeu
2.Cor.6 myſtica intelligẽtia ſcripturarũ,q̃tenus literã occidentẽ ſpũaliter intelligatis, ſpũs quippe
viuificat,L vt ambuletis J in ſemitis ꝓceptorũ,L digne deo J .i.tã reuerẽter,ſancte & perfe
Iohan.3 cte,q̃ decet tãto principi deſeruire, atq; vt eũ pro ꝓmio mereamini poſſidere. Maledi-
Hiere.48 ctus eñ q facit opus dei negligẽter. L Per oĩa(.i.in interioribꝰ & exterioribꝰ)placentes J
Iacobi.2 dño deo. Nã ſi qs totã legẽ impleuerit,offendat aũt in vno,factus ẽ omniũ reus. Cui & il-
lud q̃q; cõſonat Sapiẽs:Qui in vno peccauerit,multa bona pdet, L in oĩ ope bono fru-
Eccles.9. ctificãtes J ꝓficiẽdo in meritis,L& creſcẽtes in ſcia dei J .i.in notitia diuinorũ. De qua ait
per ꝓpphetã:Scietiã dei volui magis q̃ holocauſta. Itidẽ & Sapiẽs:Vani ſunt,inq̃t,oẽs ho
Oſee.6. mines,qbus nõ ſubeſt ſcia dei. Deniq; hæc ẽ vita æterna,vt cognoſcamꝰ deũ verũ. ¶ Poſ-
Sapiæ.13 ſunt q̃q; per ꝓdictã ſapiẽtiã,intellectũ,atq; ſciẽtiã intelligi tria dona ſpũs ſancti. De qbus
Iohan.17 apud Eſaiã legit: Requieſcet ſup eũ ſpũs ſapiẽ & intellectus &c. Sicq; ſapiẽtia appellaſ ha
Eſaiæ.11. bitualis notitia ſupnaturalis,à ſpũ ſancto infuſa,ac ſaporoſa,p quã anima fortiſ rectũ iudi
ciũ de diuinis,habẽdo cõnaturalitatẽ quãdã cũ eis per guſtũ ac dilectionẽ. Intellectus ve
ro eſt donum ſpũs ſancti,p q̃d anima ea q̃ fidei ſunt penetrat,clare cognoſcit,& firmiter
eis inhæret,cernẽdo aliquã rõnem,propter quã aſſentiendũ eſt articulis ſeu teſtimonijs
fidei. Porro ſcientia eſt donũ q̃ anima recte iudicat de rebus creatis. Hæc aũt, prout do-
na,nõ inueniunt niſi in habẽtibus charitatẽ & grãm,ſicut nec cætera dona ſpũs ſancti. Et E
Sap.1. iuxta hũc modũ lr̃a ſic exponet. In omi.i.pfecta ſapiã,q̃ eſt ꝑſtãtiſſimũ donũ ſpũs ſancti
& intellectu ſpũali.i.dono intellectꝰ à ſpũ ſctõ infuſo. L In oĩ virtute J theologica,intel
Hebr.13. lectuali ac morali L cõfirmati. J Optimũ eñ eſt,gr̃a ſtabiliri cor,L ſcdm potẽtiã claritatis
eius J .i.ſcdm q̃d deus idoneus ẽ ad cõfortandũ vos p claritatẽ gratiæ ſuæ, L in oĩ patiẽ
tia J in aduerſis ſeruata,L& lõganimitate J æquanimiter ꝑſtolãdo diuina promiſſa,L cum
gaudio J mẽtis,ex actu virtuoſo manãte,L gratias agẽtes deo patri q̃ dignos vos fecit J
p merita Chriſti,grãm baptiſmi & cætera opa meritoria,q̃ ipſe in nobis ꝑducit, L in par
tẽ J .i.ad habẽdã participationẽ,L ſortis ſctõꝝ J .i.hęreditatis electorũ,videlicet vitæ æ-
ternæ,q̃ habet L in lumine J .i.per lumẽ gloriæ,vel in claritate viſionis diuinæ. De q̃ ſor-
Pſal.15. te ait Pſal. Dñs pars hæreditatis meę. Qui etiã de lumine iſto teſtaſ: In lumine tuo,inqui-
Pſal.35 ens,videbimꝰ lumẽ. Hæc aũt hęreditas dicta ẽ ſors,qa diuinę volũtatis electiõe,nõ hũana
prouiſiõe diſtribuiſ,queãdmodũ ſortes dicunſ temperari atq; diſponi à deo. L Qui eruit
nos J p incarnationẽ,cõuerſationẽ ac paſſionẽ vnigeniti filij ſui L de poteſtate tenebrarũ J
.i.à dñio dæmonũ,à iugo peccati,& tenebris ignorãtiæ,L& trãſtulit in regnũ J .i.in ſo-
cietatẽ eccleſiæ militãtis,ſeu numerũ electorũ. Quæ eccleſia dicit regnũ Chriſti,q̃ in cor-
Luc.1. de fideliũ regnat p fidẽ & grãm. De q̃ regno aiebat angelus: Regnabit in domo Iacob in
æternũ. Et Eſaias: Super ſoliũ Dauid,& ſup regnũ eius ſedebit. Nũc q̃q; trãſlati ſumus in
Marci.9 regnũ cœlorũ in ſpe,trãſferẽdi illuc tandẽ in re. Trãſtulit itaq; nos deus pater in regnum,
L filij dilectiõis ſuæ J .i.filij ſui dilecti,de q̃ ait: Hic eſt filius meus dilectus,ipm audite. Ex
hoc eluceſcit,q̃ dilectio in diuinis,nõ ſolũ notionaliter ſeu relatiue,ſed etiã abſolute dica F
tur. Alias filius dei à ſpũ ſctõ diceret procedere. De ꝓdicta aũt ereptiõe & trãſlatiõe gñis
Eſa.42 humani,pater ait p prophetã ad filiũ. Dedi te in fœdus populi,in lucẽ gentiũ,vt educeres
de cõcluſione vinctũ,de domo carceris ſedẽtes in tenebris. L In q̃ J Chrõ.i. per cuius ſan
guinis ꝓtiũ,mortiſq; meritũ, L habemus redemptionẽ J à iure & dñatione diaboli,L& re-
Apoc.1 miſſionẽ pctõꝝ, J prout teſtaſ ſanctus Iohã. in Apoca. Qui dilexit nos & lauit nos à pctĩs
nr̃is in ſanguine ſuo. L Qui eſt imago dei(patris)inuiſibilis J viſione corpali ac intellectu
Matth.11 ali J .i.oĩno incõprehẽſibilis cõprehẽſione pfecta,ſicut & pr̃. Nemo eñ nouit filiũ niſi pr̃,
nec patrẽ qs nouit niſi filius. In patria th̃ videt per ſpẽm,ſed nõ pfecte ac plene cõprehẽ
Iohan.14 dit. Dicit aũt Chr̃s imago patris pfecta, nõ imitatiua:naturalis,nõ artificialis:plena,non
participatiua.i.p oĩa ſimilis patri. Propter q̃d ipſe ait: Qui videt me,videt & patrem. Ad
rõnẽ aũt imaginis duo requirunſ,videlicet ſimilitudo in ſpecie, vel ſaltẽ in ſigno ſpeciei.
Quod maxime ẽ figura in rebus corporeis & proceſſio. Oportet eñ vt imago alicuius ſit
ab eo cuius ẽ imago,filius aũt in diuinis gñatur à patre,in nullo diſtãs ab eo. ¶ Dupliciter
q̃q; dicit eẽ imago alicuius in alio. Primo ſicut in re eiuſdẽ naturæ ſaltẽ ſcdm ſpeciẽ,ſicut
imago regis eſt in filio eius. Et ita filius dei vocaſ imago patris. Secũdo tanq̃ in re alterꝰ
gñis,ſicut imago Herculis eſt in lapide,& imago Imperatoris in nummo. Sicq; vocaſ hõ
imago dei,q̃ potius dicẽdus ẽ factus ad imaginẽ dei,q̃ eius imago, L primogenitꝰ oĩs cre
Matth.22 aturæ J .i.añ oĩa creata æternaliter genitus, queãdmodũ per quendã ſapientem teſtaſ:
Ego ex ore altiſſimi prodiui primogenita ante omnẽ creaturã, L quia in ipſo J .i.per ipm,
Eccl.24 L cõdita ſunt vniuerſa J oĩa eñ per ipm facta ſunt,ait Euangeliſta. Vel,in ipſo,tanq̃ in
Iohan.1 exemplari principio condita,hoc eſt,creari diſpoſita ſunt vniuerſa. Filius quippe eſt ars
rationũ

A rationibus plena, oĩsq; creaturę exemplar. Propter q̃d oĩa in ipso exemplariter ꝑexiſtũt æternaliťq; à patre ꝑordinata atq; ꝓuiſa ſunt. Cõparant nãq; creaturæ ad ipm, ſicut artificiata ad artificẽ, Iuxta illud Sapiæ: Omniũ eſt eñ artifex, omnẽ habẽs ſciam. Oĩa ergo in ipo ſunt cõdita, ⌊in cœlis & in terra (vcʒ) viſibilia⌋ vt corpora cœleſtia, elementa paſſiua & mixta, ⌊& inuiſibilia (de qbus adiectum eſt) ſiue throni⌋ .i. angeli de infimo choro primæ & ſummæ hierarchiæ angelicæ. Qui throni .i. ſedes vocanť, qm̃ propter magnã ſuã propinqtatem ad deum, ipe in eis ſedere, quieſcere, ꝓſidere, & per eos ſua iudicia exercere aſſeriť, ſiue dñationes, ſiue principatus, ſiue poteſtates.⌋ Hos tres ordines angelorũ noĩauit Apoſtolus ad Epheſios, de qbus ibi ſatis dictum videť. ⌊Et qa hoc loco ꝓponit Apl̃s principatus poteſtatibus. Gregorius & Bernardus opinati ſunt principatus ad ſecundã, poteſtates vero ad infimã pertinere hierarchiã. ⌊Oĩa per ipm⌋ ſicut per cauſam efficientẽ, ⌊& in ipo (tanq̃ in exẽplari principio) creata ſunt⌋ Iuxta intellectum iam dictum. ⌊Et ipſe (vnigenitus dei) eſt ante oẽs⌋ .i. perſiſtẽte æternitatis æuo, atq; incõparabili dignitate. Propter q̃d in Apoca. teſtať: Ego ſum alpha & ω, primus & nouiſſimus, principiũ & finis, ⌊& oĩa in ipo cõſtant⌋ .i. idealiť & cauſaliť in eo ſunt. Iuxta illud: Quod factum eſt, in ipo vita erat. Vel, in ipo conſtãt .i. ipſius diuina ptãte ſubſiſtunt, ſuſtẽtant, fulciunt, iunctaq; permanẽt. Prout Hebræis loqtur Aplus: Portãs oĩa verbo virtutis ſuæ. ⌊Et ipſe (Chrũs) eſt caput corporis eccleſiæ⌋ .i. corporis myſtici, q̃d eſt eccleſia. Qũo aũt intelligẽdum ſit hoc, diffuſe tractatum atq; expoſitũ eſt, ⌊q eſt principiũ⌋ oĩm rerũ .i. creator vniuerſorũ. Vnde cum ei dixiſſent Iudæi. Tu qs es? Rñdit: Principiũ, q & loquor vobis, ⌊primogenitus ex mortuis⌋ .i. inter mortuos primus ad immortalẽ vitã reſurgens, Nam q ante eum ſuſcitati fuerunt, rurſus defuncti ſunt, Ideo eñ ait ſcriptura: Qui eſt teſtis fidelis, primogenitus mortuorũ. Vel: Primogenitus ex mortuis .i. inter mortuos ſuſcitatos primus dignitate. ⌊Vt ſit in oĩbus⌋ angelis & hoĩbus. Vel, in oĩbus .i. ꝑteritis, pñtibus, ac futuris gñatiõibus, ⌊primatũ tenẽs⌋ .i. vniuerſorũ princeps, & caput exiſtens, ſicut ſicut p quandã Sapientẽ aſſerit: In omĩ gẽte, & in omĩ pplo primatũ tenui. Habet eñ in veſtimẽto, & in fœmore ſuo ſcriptũ: Rex regũ, & dñs dñantiũ. Et hoc merito, ⌊q a in ipo (Chro, prout eſt hõ) cõplacuit⌋ deo trinitati, ⌊oẽm plenitudinẽ⌋ .i. plenã ꝑfectionẽ ſciæ ac virtutũ, ⌊inhabitare⌋ .i. ſtabiliť permanere, Nõ eñ ad menſurã dat deus ſpm̃ homini Chro. Et vidimus gloriã eius, gloriã quaſi vnigeniti à patre, plenũ grę & veritatis. Vel, oẽm plenitudinẽ diuinitatis .i. verã atq; pfectã diuinitatẽ, queadmodũ alio loco affirmat Apoſtolus: In ipo (inqens) inhabitat oĩs plenitudo diuinitatis corporaliť. Placuit q; deo, ⌊& p eum⌋ .i. p Chri venerãda myſteria ⌊recõciliare ſibi (ipſi) oĩa⌋ genera hoim ⌊in ipſum⌋ .i. ad hoc vt finaliť ad deũ couertanť, ſicut ad beatitudinis fontẽ, ac vltimũ finẽ. Vnde alibi dictũ eſt: Deus erat in Chro, mundũ recõcilians ſibi. Et in Eſaia: Diſciplina pacis nſæ ſup eũ, & liuore eius ſanati ſumus, ⌊pacificans⌋ Chrũs, vel trinitas per Chrm, vcʒ ⌊p ſanguinẽ crucis eius⌋ .i. ꝑtioſiſſimo ſanguine Chri effuſo, ⌊ſiue q̃ in cœlis ſunt, ſiue q̃ in terris⌋ .i. cœleſtia & terreſtria, vtpute viatores & cõprehẽſores de terra ſaluatos. Vel hoc ideo dr̃, qm̃ angelos cõcordauit hoĩbus. Ipſe ſiqdẽ eſt pax noſtra, q ſecit vtraq; vnũ. Propter q̃d à propheta vocať pater futuri ſeculi, & princeps pacis. Et rurſus per aliũ de Chro ꝑdictũ eſt: Loquet pacẽ gẽtibus. ⌊Et vos (ô Coloſſenſes) cũ eſſetis aliquãdo⌋ .i. tpe gẽtilitatis vrę, ⌊alienati à deo (p idololatriã) & inimici ſenſu⌋ .i. intellectu vcʒ male ſentiẽdo de deo, per varios errores ſalſitatũ fluctuãdo. Vel ſenſu .i. ſenſualiter, (.i. iuxta ſenſuum ductũ) cõuerſando, ⌊in opibus malis (.i. vitijs carnis) Nũc aũt tpe grę⌋ Chrũs ⌊reconciliauit (vos deo) in corpore carnis eius⌋ .i. per ea quæ pertulit in corpore ſuo, q̃d erat caro mortalis, Ideo ſubdit: ⌊per mortem⌋ .i. per eius beatiſſimã paſſionem, qua viuificatus eſt mundus, ⌊exhibere⌋ .i. ad hoc vt ipe exhibeat, quãtum in ſe eſt, Vel, certe vt ipſi exhibeatis, ⌊vos ſanctos (in aĩa) & immaculatos⌋ à vitijs cũctis, ⌊& irreꝑhẽſibiles corã ipo⌋ .i. pure & reuerẽter viuẽdo in cõſpectu diuino. Queadmodũ ait Pſalmiſta: Seruaui mãdata tua & teſtimonia tua, qa oẽs viæ meæ in cõſpectu tuo. Tales aũt eritis corã deo, Chro vos pſentãte patri æterno, vel per propriorũ operũ ac meritorũ veſtrorũ exhibitionem, quæ reqruntur ad obtinendã ſalutem. Qui eñ creauit te ſine te, (.i. ſine tua cooperatiõe) nõ iuſtificabit te ſine te, ⌊ſi tamẽ permanetis in fide fundati⌋ firmiter, intereq; credẽdo, ⌊& ſtabiles (in ea per opa bona) & immobiles à ſpe euãgelij q̃d audiſtis⌋ hoc eſt, ab expectatiõe futuræ beatitudinis promiſſæ in euãgelio, ⌊quod prædicatũ eſt⌋ in auribus veſtris, p nos apoſtolos, aliosq; diſcipulos, ⌊in vniuerſa creatura quæ ſub cœlo eſt⌋ .i. cunctis hoĩbus in terra degẽtibus. De qbus aiebat: Prędicate euangeliũ omĩ creaturæ. ⌊Cuius factus ſum (deo authore) ego Paulus miniſter⌋ .i. pdicator, ⌊qui nunc⌋ in Epheſo incarceratus, ⌊gaudeo in paſſiõibus⌋ .i. in tribulatiõibus, quas patior, ⌊pro vobis⌋ .i. p veſtri cõfirmatiõe, ⌊& adimpleo ea quæ deſunt paſſionum Chri in carne mea⌋ Non eſt per hoc intelligendum, q pœnæ quas Chrũs pro nobis ſuſtinuit incompletæ,

Marginal notes: Sapiæ.7 · Ephe.1 · Apoc.22 · Iohan.1 · Hebræ.1 · Ephe.1 · Iohan.8 · B · Apoca.1 · Eccl.24 · Apoca.19 · Iohan.3 · Iohan.1 · Infra ca.2 · 2.Cor.5 · C · Ephe.2 · Eſa.9 · Zach.9 · Roma.8 · Pſal.118 · Matth.16 · 1.Cor.4

vel insufficiẽtes fuerint ad mũdi saluationẽ, ita vt Paulus, aut qsq̃ sanctorũ eas cõpleuerit. D
Est igit sensus: Et adimpleo, i. lõgas & duras psecutiões ferẽdo, pficio ea q̃ desunt, i. merita imp̄fecta, passionũ Chr̄i, i. ppriarũ afflictionũ, q̃s in carne mea sustineo. Quæ ppter
Acto. 9. vnitatẽ Chr̄i, & mẽbrorũ eius dicunt passiões Chr̄i. Iuxta q̃d ip̄e dicebat: Saule Saule, qd
Zacha. 2 me psequeris? Iuxta quẽ modũ ait rursus p Prophetã deus: Qui tetigerit vos, tãget pupillã
oculi mei. Hæc ergo sustineo siue adimpleo, ⌊p corpe ei'⌋ .i. p mystico corpore Chr̄i,
⌊q̃d est ecclesia⌋ vc3 vt fideles erudiã atq3 ædificẽ, eosq3 merito & numero augeã. Cõsiderãdũ est em̄ q meritũ passiõis dñicæ, & aliorũ sc̄tõrũ, imo & cętera opa superogatiõis ip̄orũ, sunt velut respublica, ac thesaur' ecclesiæ, de q̃ tã largę indulgẽtiæ fiũt his q p charitatẽ cõiuncti & incorporati sunt Chrõ ac sanctis. Hic ãt thesaurus vsq3 in finẽ mũdi pficit
ponẽtib' singulis qbusq3 sc̄tõrũ partes suas in eo. Sicq3 Ap̄ls adimpleuit ea q̃ deerãt passionũ suarũ, qm̄ addidit q̃tidie aliqd huic thesauro. Vel sic (q̃d redit tñ in idẽ) Adimpleo ea
Acto. 9 q̃ desunt passionũ Chr̄i, i. passionũ q̃s Chr̄i amore, exẽplo, iussiõe, seu ordinatiõe sustineo
Ephe. 4 De qbus in Actis dicebat Saluator: Ego oñdã illi, q̃ta opteat eũ pro noĩe meo pati ⌊cui'⌋
Chr̄i vel eccl̄iæ, ⌊factus sum ego minister (p̄dicãdo & sacra erogãdo) sc̄dm dispẽsationẽ
dei⌋ .i. diuinã ordinationẽ seu apostolatũ mihi diuinitus dispẽsatum. ⌊Quæ⌋ dispẽsatio
⌊data est mihi in vobis (.i. ad hoc vt vobis euãgelicã veritatẽ annuntiẽ) vt impleã⌋ .i. p̄dicãdo ad effectũ perducã, ⌊verbũ dei⌋ .i. diuinã pmissionẽ, qua deus p̄riarchis, vatibusq3
pmisit euãgeliũ dei eẽ gẽtib' annũtiãdũ, & eas fore saluãdas p fidẽ & grãm dei. Queãd-
Esa. 66. modũ p Esaiã loqtur: Mittã ex eis q saluati fuerint ad gẽtes in mare, in Africã & Lydiã, E
tenẽtes sagittã, in Italiã & Græciã ad insulas lõge, & annũtiabũt gl̄iam meã gẽtibus. Et qa
dispositio, pmissio, seu verbũ illud multũ mirabile fuit, atq3 occultũ. Ideo subdit: ⌊mysterium⌋ hoc ẽ, sacrũ secretũ, vc3 verbũ p̄tactũ, ⌊q̃d abscõditũ fuit (.i. hoĩb' ignotũ) à secul.⌋
.i. à principio seculorũ. ⌊& à g̃natiõibus⌋ p̄cedẽtib', nõ em̄ nisi paucis innotuit, & hoc incõplete. De pleniori ãt intellectu hui' scripturę multa sunt ad Ephesios dicta, vbi q̃q3 legitur: Mysteriũ Chr̄i, q alijs g̃natiõibus nõ est agnitũ filijs hoĩm, sed nũc reuelatũ est sanctis
Ephe. 3. ap̄lis &c. Vnde iã subdit: ⌊nũc aũt (vc3 tpe grãe) manifestatũ est⌋ mysteriũ istud p Chr̄i
p̄dicationẽ, & sp̄ũs sancti illustrationẽ, ⌊sc̄tis eius⌋ .i. ap̄lis, & cęteris & primitiuæ ecclesię filijs p q̃rũ p̄dicationẽ manifestatũ ẽ cęteris pp̄lis ⌊qb' voluit de' notas facere diuitiãs
gl̄iæ⌋ .i. abũdãtẽ gloriã ⌊sacr̄i hui' (.i. p̄dicti mysterij p̄dicati) in gẽtib'⌋ .i. inter gẽtes. In
Ephe. 6 quo mysterio pluria sp̄ũalia cõtẽta sunt dona, q̃ appellant diuitię gl̄iæ, vtputa fides indulgẽtia, recõciliatio, iustitia, dona sp̄ũs sancti, beatitudo futura, ⌊quod (sacr̄m) est Chr̄us⌋
materialr̄ .i. Chrũs materia seu obiectum est sacr̄i istius, qa de ipso tractat & loqtur, q est
1. Cor. 10 ⌊in vobis spes gl̄iæ (.i. cã & rõ sperãdi glorificationẽ btãm) quẽ nos annuntiam'⌋ .i. gẽtibus p̄dicamus, ⌊corripiẽtes oẽm hoĩem⌋ p̄sentẽ & futurũ, ad quem scripta nostra puenerint, i. q̃sdã de oĩmi g̃ñe hoĩm. Vel, omnẽ hoĩem, veritati fidei repugnãtem, ⌊& docentes
oẽm hoĩem⌋ .i. q̃sdã de oĩbus, ⌊in oĩmi sap̄ia⌋ scripturarũ sanctarũ, ad salutem necessara,
⌊vt exhibeam' oẽm hoĩem p̄sectũ in Chr̄o Iesu⌋ .i. in fide, charitate & obseqo Chr̄i, secũdum exigentiã status p̄sentis. In quo nullus est perfectus simplr̄, vel ita vt vltra proficere aut perfici nequeat, sed sic vt sine mortali viuat pc̄tõ, & passiones habeat reformatas, atq3
in virtutibus stabiliat, ⌊in quo⌋ Chrõ, i. cuius amore. Vel, in quo negotio consummãdo, F
vc3 vt exhibeã omnẽ hominẽ in Chrõ perfectum, ⌊& laboro (die ac nocte) certando⌋
contra inuisibiles ac visibiles hostes, ⌊secundum operationem⌋ .i. confortationem & influentiam ⌊eius⌋ vc3 Christi, ⌊quam operatur in me⌋ dando mihi auxilium gr̄æ suæ ad efficaciter operandum. Vel, secundum operationem eius in me, hoc est, secundum operationem à me procedentem, quæ potius ascribẽda est Chrõ, q̃ mihi. Iuxta illud prophe
Esaiæ. 26 ticum: Omnia opera nostra operatus es in nobis, quam operatur Chrũs in me, ⌊in virtute⌋ .i. potenter seu propria sua diuinaq3 potestate.

¶Elucidatio cap. II. Volo em̄ vos scire, qualẽ solicitudinẽ habeã pro vobis.

¶Articulus secundus.

Coloss. 1 COeptã in p̄cedẽti capl̄o exhortationẽ de vitãdis cęrimonialibus legis prosequit. Ap̄ls in isto cap. admonẽs Colossenses, vt falsos ac simulatos vitẽt doctores. Et vt sibi acqescãt facilius, manifestat q̃tũ de eorũ salute solicitet. ⌊Volo em̄ vos scire⌋ vt amãti credatis, ⌊qualẽ solicitudinẽ habeã pro vobis, & p his q sunt Lao
Roman. 8 diciæ⌋ (q̃ est ciuitas Asiæ) .i. pro vr̄a, Laodicẽtiumq3 salute, ne ab impostoribus fallamini, à qbus p̄ęuẽti iam estis, ⌊& qcũq3 nõ viderũt faciẽ meã in carne⌋ .i. pro cęteris vniuersis fidelibus, qbus ip̄e in ppria p̄sona nõ pręedicaui, neq3 apparui, ⌊vt cõsolent corda ip̄sorum⌋ .i. ob hoc solicitus sum, quatenus corda ip̄sorũ cõsolationẽ recipiãt ex allocutione mea p ep̄las q̃ cõsolata nõ sunt ex p̄ñtia & immediata p̄dicatiõe mea. Et sitis ⌊instructi⌋ .i. prudẽter exercitati, ⌊in charitate⌋ hoc ẽ, in actibus dilectiõis dei & proximi. Vel, instructi in charitate, i. de charitate Chr̄i ad nos, vt sciatis & cõsideretis, quantũ Chrũs dilexerit nos,

A rit nos, q ait: Maiorē hac dilectionē nemo habet, vt aīam suā ponat qs p amicis suis. Si- tis qꝫ instructi, seu p charitatis īstructionē tēdētes, ⌊& in oēs diuitias plenitudis intelle- ctus⌋, i. pfectissimos habit⁹ intellectuales, vt impleamini donis sapiæ & intellect⁹, cōsilii, atqꝫ sciæ, ⌊in agnitionē mysterii⌋, i. ad hoc vt actualr cōsideretis mysteriū, i. sacrū secre- tū ⌊dei pris, & dñi nři Iesu Chři⌋. Per qd intelligi pt vnitas pris & filij in eēntia, & distin- ctio in psona. Vel ipa incarnatio, q̃ est mysteriū pris, tāq̃ authoris, & Chři, tāq̃ assumpto- ris vł executoris, ⌊in q̃ (Chřo) sunt oēs thesauri⌋, i. copiosissima plenitudo ⌊sapiæ⌋ diui- nox ⌊& sciæ (creaturax) abscōditi⌋, i. incōprehēsibilr existētes. Chřs nāqꝫ scdm diuinita- tē est ipa æterna atqꝫ immēsa sapia, cui⁹ nō est numer⁹, estqꝫ increata scia, cui cōuenit illud O altitudo diuitiax sapiæ & sciæ dei. Scdm hmanitatē qꝫ assumptā, replet⁹ est sapia in cōtēplatiōe diuinox, & sciētia in speculatiōe creaturax, psertim cū anima Chři p vniuer- sis beatꝰ, diuinitatē ac trinitatē ab exordio suę creatiōis clarius vidit, & oīa illa cogno- scit, q̃ cognoscit & verbū, sciētia visiōis, i. cūcta q̃ vnq̃ fuerūt, sunt aut erūt. ⌊Hoc aūt dico, vt nemo vos decipiat⌋, i. fidei vřæ simplicitatē inficiat, ⌊in sublimitate sermonis⌋, i. per verba psunda scdm apparentiā, & fucata, seu subtilia argumēta. Deniqꝫ ista admoneo. ⌊Nā & si corpore absens sum (, i. à vobis distās loco, ac corporali separatiōe) sed spū⌋, i. mētis cōsideratiōe, ⌊vobiscū sum⌋ tum qa de vobis sæpius cogito, tum, qa in spū ꝓphe- tico quasi pñs inspicio qd agatis. Quēadmodū Helisæus pñs fuit, qñ Giezi accepit mune- ra Naaman, ⌊gaudens (in dño de vřo ꝓfectu) & videns⌋, i. cognoscēs ⌊ordinē vřm⌋, i. vitę nostræ ordinationē, quo omia honeste & scdm ordinē fiūt in vobis, ⌊& firmamētū

B eius q̃ in Chřo est fidei vestræ⌋, i. stabilitatē seu robor fidei vestræ, quā in Chřo habetis. ¶Deinde hortat eos ad pseuerātiā ac ꝓfectū in bonis. ⌊Sicut ergo accepistis Chřm Ie- sum dñm nostrū⌋, i. sicut credēdo cępistis cōuersari in Chřo, ⌊in ipo ābulate⌋, i. sic exiñ in eo ꝓcedite, pficiēdo semp in meli⁹ per imitationē vestigiox saluatoris. Sola nāqꝫ pse- uerātia coronat, ⌊radicati⌋, i. firmiter fixi, p modū radicis terræ iohęrētis, ⌊& supædifi- cati in ipo⌋, i. in doctrina & gra Chři, ita vt sitis domus seu habitaculū dei, cuius funda- mentū sit Chřs seu doctrina & gra eius. Vñ Ephesñs dictū est: Supædificati sup funda- mentū apłox & ꝓphetax, ⌊& cōfirmati in fide⌋ vt nec philosophicis rōnibus, nec sensuū apparētijs, nec psecutiōibus recedatis à fidei synceritate, ⌊sicut & didicistis⌋ ab Archip- po ambulādū eē & stādum in fide, q̃ nutāte, tota virtutū structura vacillat ⌊abundātes i il- lo grāx actiōe⌋, i. deo copiose grates referēdo. ¶Aduertēdū aūt, q triplici via conabā- tur peruersi hos Colossenses subuertere. s. per philosophiā, per legis allegationē, per simu- latā sanctitatē. Hos processus Apłus reprobat. ⌊Videte ne qs vos decipiat per philoso- phiam⌋ i. scientiā naturalē, studio philosophox inuentā ⌊& inanē fallaciam⌋, i. p argu- menta sophistica quæ videnť aliqd probare, sed nō probāt veraciter. Philosophiā inquā procedentē ac iudicātem, ⌊secundum traditionem hoīm⌋, i. humanæ rōnis discursum, ⌊secundū elemēta huius mundi⌋, i. iuxta ea quæ naturalr apparent in rebus, vcꝫ secundū causas naturales & elementares, & solitum cursum rerum, ⌊& non scdm Chřm⌋, i. dece- ptores isti atqꝫ philosophi nō scdm Chři doctrinā procedunt, cōsiderādo diuinæ virtu- tis illimitatā potētiā, nō determinatā ad naturalē ac solitū cursum seu ordinē rex, sed sup-

C naturalia, & nobis incōprehēsibilia operari valentē. In quo declarat philosophox fatui- tas, asserentiū deum nō posse aliqd agere pter naturalē ordinē rex, & vltra humanæ rō- nis capacitatē. Propter qd negabāt qcqd rōnem excedit, vcꝫ deum incarnatū, virginem peperisse &c. ¶Cur āt his, q nō procedunt scdm Chřm debeat cōtradici, subiungitur. ⌊Quia in ipo (, i. in Chři humana natura quasi in tēplo) habitat ois plenitudo diuitatis⌋, i. pfecta, veraqꝫ diuinitas cū oī suę pfectiōe. Personalr enī in Chřo vnitæ sunt natura di- uina & humana. Habitat aūt in ea ⌊corporalr⌋, i. corpori eius vere ac īmediate coniun- cta est sicut & aīæ eius, nō q̃d ipa sit corpus. Porro, diuinitas dr sic vnita, qm persona ver- bi, est diuinitas, humanitati cōiuncta ē. ¶Deinceps ostēdit apłus vanā esse rōnē eox, q p legis allegationē nitebanť Colossenses subuertere, inducēdo eos ad cęrimonialia legis. ⌊Et estis in illo⌋, i. à Chřo, prout de⁹ est, & p ipm, prout est hō, dei ac hominū mediator, ⌊repleti⌋ gra & donis spūs sancti, ita vt nequaq̃ indigeatis legaliū obseruātia. Proprerea scriptū est: De plenitudine eius accepim⁹ oēs, grām pro gra. Ipse qꝫ ꝓpter nos egen⁹ fa- ctus est, vt ei⁹ inopia diuites esfemus, ⌊q (Chřs, etiā secundū naturā assumptā) est caput⌋, i. capitularis influxor ⌊omis principatus & ptātis⌋, i. angelox sctōx, q oēs à Chřo ho- mine purgant, illuminant, ac perficiunt secūdū theologū ⌊in q̃⌋, i. cui⁹ virtute, operatōe, & gratia, ⌊circumcisi estis circūcisione non manufacta⌋, i. non carnali, legali, ac literali ⌊in expoliatione corporis carnis⌋, i. amittendo particulam corporis quod est caro, vcꝫ pellem præputij, quæ in illa circumcisione aufertur ⌊sed in circumcisione Iesu Christi⌋ hoc est, spūali atqꝫ à Christo facta circumcisione circūcisi estis per expurgationem sup- fluitatis vitiorum ac passionum vestrarum. De qua circumcisione scriptum est: Circum-

cidimi-

Iohan. 15.
Esaiæ. 11
Psal. 144
Roma. 11
Esa. 11
1. Cor. 2.
4. Reg. 5.
1. Cor. 14
Roma. 12
Matth. 10
Esa. 11
Ephe. 2.
Marci. 7
Iohan. 2
1. Timo. 2
Iohan. 1
2. Cor. 8
Gene. 17

cidimini,& auferte ꝓputia cordiũ veſtroꝝ. Et iteꝝ alibi: Circũcidite ꝓputiũ cordis veſtri
Hiere.4 & ceruicẽ veſtrã ne induretis amplius. ⌊cõſepulti ei (vc; Chr̃o) in baptiſmo⌋ .i. in ſuſce- D
Deut.10 ptiõe baptiſmatis oĩno vitijs mortificati, ſicut & Chr̃i corp⁹ in ſepulchro mortuũ erat na
turali vita. Vel hoc ideo dr̃, qm̃ baptizati ter tingunt in aqua, queadmodũ Chrũs triduo
Acto.25 erat in monumẽto. Et ſicut Chrũs de ſepulchro ad immortalẽ vitã ſurrexit, ſic baptizati
de ſepulchro à vitioꝝ corruptiõe ac vetuſtate liberati aſcẽdũt. Ideo ſubdit: ⌊in q̃⌋ Chr̃o
& reſurrexiſtis (à ruina peccati) ꝑ fidẽ opatiõis dei⌋ .i. ꝑ fidẽ quã de⁹ operat ſeu creat in
vobis. Sine fide em̃ nemo ſpũaliter ſurgit, ⌊qui (deus pr̃ vl̃ trinitas) ſuſcitauit illũ⌋ à mor
tuis tertia die. ⌊Et vos cũ mortui eſſetis (ſpũaliter, carẽtes vita gr̃æ) in delictis⌋ .i. ꝓpter
pctã vr̃a, qb⁹ naturalẽ legẽ reliqſtis, ⌊& ꝓputio carnis vr̃æ⌋ .i. ꝓpter carnalia vitia, vel ꝓ
pter originale pctm̃ qd̃ ꝑ ꝓputiũ traducit. ⌊cõuiuificauit cũ illo⌋ .i. ad vitã gr̃æ ſuſcitauit
Roma.8 queadmodũ Chrũm ad vitã naturalẽ humanã reduxit, ſuſcitãdo eũ à mortuis. Vel cõui-
uificauit cũ illo. i. ĩmortalitatẽ vobis iã dedit in ſpe, quã Chr̃o dedit in re. Capitis nãq; ꝓ-
ceſſio, ſpes ẽ mẽbroꝝ, ⌊donãs (.i. gratis, & ſine merito vr̃o dimittẽs) vobis oĩa delicta⌋
vr̃a merito Chr̃i. Dũmõ tñ meritũ illud vobis applicet ꝑ fidẽ, vel ſacr̃a eccleſiæ, ⌊delẽs⌋
ip̃e Chr̃s merito paſſiõis ſuę, ⌊qd̃ aduerſum nos erat chirographũ decreti⌋ .i. memoria-
le ſeu lr̃am humanę trãſgreſſiõis, qua hõ ꝓtoplaſt⁹ ꝑuaricatus ẽ in paradiſo decretũ .i. dei
Gene 3 ꝓceptũ. Hui⁹ em̃ trãſgreſſiõis memor fuit de⁹ ad puniẽdũ, dęmon ad accuſandũ. Habuitq;
diabolus q̃ſi lr̃am teſtimonialẽ reat⁹, quẽ hõ incurrit trãſgrediẽdo diuinum ꝓceptũ, imo
1.Cor.15 & tota poſteritas primi parẽtis. Chrũs vero ſatisfaciẽdo ꝓ peccatis noſtris actualib⁹ ac B
originalibus, eripuit totum genus humanũ ab iſto reatu ſeu debito pœnæ ꝓpctõ infligẽ
dæ. Et ita deleuit ꝓdictum chirographũ qd̃ cõtra nos erat, qm̃ erat teſtimoniũ faciẽs nos
dãnationi obnoxios. Cum vero pctm̃ dimittit, dicim⁹ dcũ obliuiſci illius. Dæmon q; nõ
ꝑt de illo pctõ accuſationẽ efficacẽ obtẽdere, ⌊quod (chirographũ) erat cõtrariũ nobis⌋
ſicut iam dictũ eſt. ⌊Et ip̃m tulit de medio⌋ .i. ab vniuerſis hoĩbus abſtulit illud chirogra
phum, ⌊affigẽs illud cruci⌋ .i. in ſua paſſiõe illud occidẽs, ſeu deſtruẽs, quãtum in ſe erat.
Eripuit nm̃ nos de pœna pro pctõ originali poſt hãc vitã infligẽda, dummõ ei, vt capiti
vniamur ꝑ fidẽ & charitatẽ, quatenus virtus ſuæ paſſiõis redundet in nos, tanq̃ in mẽbra
ipſius, ⌊expoliãs principatus & ptãtes⌋ .i. dæmones ſuperiores ac inferiores priuãs ꝑda
Iohan.12 quã cęperãt, puta aĩabus ſeu hoĩbus q̃s ſuo dominio ſubdiderãt, inducendo eos ad culpã.
Ibidem. De hac expoliatiõe ait ip̃e Saluator: Nunc princeps huius mũdi ejciet. Et itẽ: Ego (inqt)
Matth.12 ſi exaltatus fuero, oĩa trahã ad meip̃m, Chrũs nãq; eſt q domũ aduerſarij nr̃i ingreſſus ẽ,
Luc.11 fortemq; armatũ alligauit, ac vaſa ei⁹ diripuit. Propter qd̃ iubet ꝑ ꝓphetã Chr̃s vocari:
Eſa.8 Accelera, ſpolia, detrahe, feſtina, ꝓdare, ⌊traduxit cõfidẽter⌋ .i. ꝓdã hãc dæmoni ablatã,
Chrũs ſecuriſſime trãſtulit in regnũ ſuũ, ꝓfidẽs eis qbus ꝓfidebat diabolus. Nũc em̃ ponit
eos in regno eccleſię militãtis, poſtea ãt ponet eos (ſicut iã plurĩos poſuit) in regno eccle-
ſię triũphãtis, ⌊palã triũphãs (.i. euidẽter vincẽs) illos⌋ .i. diabolos ⌊in ſemetip̃o⌋ .i. ĩ ꝓprij
corpis crucifixiõe. Vel, in ſemetip̃o .i. in ꝓpria pſona ad inferos deſcẽdẽdo, & ſc̃tos edu
Oſee.13. cẽdo, implẽs illud ꝓpheticum: De manu mortis liberabo eos, de morte redimã eos. Ero
mors tua ô mors, morſus tuus ero inferne. ¶Ex his cõcludit Apr̃us principale intẽtum,
Roma.14 vc; q nõ teneant fideles ad obſeruationẽ legaliũ poſt Chr̃i paſſionẽ. ⌊Nemo ergo⌋ .i. cũ F
ꝓdicta ſe ita habeãt. Nemo ⌊vos iudicet (.i. dãnabiles aſſerat) in cibo & potu⌋ .i. ĩ vſu vict⁹
Hebræ.10 .ſ. ob id qd̃ nõ diſcernatis inter cibos more Iudaico, ⌊aut in parte diei feſti⌋ ex ꝑte omiſ
ſiõis Iudaicaꝝ celebritatũ, vc; ⌊aut Neomenię (.i. feſti occurrẽtis in nouilunio) aut ſab-
batoꝝ⌋ .i. vltimoꝝ dieꝝ hebdomadæ, ⌊quæ (oĩa) ſunt vmbra futuroꝝ⌋ .i. obſcura ſigna
Iohan.19 eoꝝ q̃ in nouo teſtamẽto gerunt. Prout alibi dicit Apl̃s: Vmbrã hñs lex futuroꝝ bonoꝝ
Matth.27 nõ ip̃am imaginẽ reꝝ ⌊corpus ãt Chr̃i⌋ .i. veritas ꝑ illa ſignificata, ꝑ Chr̃m ĩplet, ad eũq;
ptinet. Ideo chr̃i myſterijs cõſummatis, qñ in cruce dicebat: Cõſummatũ ẽ, qñ & velũ tẽ
pli ſciſſum ẽ, legalia ceſſauerũt, ſicut figura ceſſat, adueniẽte re figurata. Prętereã agit apl̃s
cõtra eos q ꝑ ſimulatã ſc̃titatẽ nitebant ſubuertere Coloſſenſes. ⌊Nemo vos ſeducat, vo
lẽs⌋ .i. ſuadere cõtẽdẽs, ⌊in hũilitate & religiõe angeloꝝ⌋ .i. ꝑ fictã hũiliationẽ, & apparẽ
1.Timo.1 tẽ religionẽ, qb⁹ angelis ſiſ̃is videt, tãq̃ ver⁹ nũti⁹ dei, ſicut & ãgel⁹ ⌊q̃ nõ vidit⌋ .i. obſerua
tiões legaliũ quę nõ ĩtellexit ſcd̃m ſpũalẽ & myſticã rõnẽ, vc; prout ſunt ſigna futuri. Hoc
eſt cupiẽs probare hac circũuentiõe legalia eſſe ſeruãda, q eſt ⌊ambulãs fruſtra⌋ .i. infru
ctuoſe laborãs, ⌊inflatus ſenſu carnis ſuæ⌋ .i. tumidus & ſuꝑbus intellectu carnali, carnalr̃
intelligẽte legalia, & ſenſualitatẽ ac imaginationẽ potius q̃ ſpũalẽ rõnẽ ſequẽte, ſapiẽs in
Eſa.5 oculis proprijs, ⌊& nõ tenẽs caput⌋ hoc ẽ, Chr̃o nõ inhærẽs, ⌊ex q̃ totũ corpus⌋ .i. vni-
uerſa eccleſia ⌊p nexus (fidei) & cõiunctiões⌋ ſanctę dilectiõis ⌊ſubminiſtratũ⌋ .i. exhibi
Roma.12. tũ, vel ſibĩuicẽ ſubſeruiẽs, ⌊& cõſtructũ⌋ .i. in vnũ redactũ. Hoc eſt, ſpũaliter copulatum
per fidẽ, ſpem, & charitatẽ, & opera atq; obſeqa pia, qbus vniunt, & vnũ myſticũ cor-
pus efficiuntur fideles. Quod corpus (hoc modo cõpactum) ⌊creſcit in augmẽtum dei⌋
id eſt

A id est, in magnitudinē spūalē, vel in incrementū virtutū per gratiam & efficientiā dei. ⌊Si ergo mortui estis cū Christo⌋.i. à vitijs mortificati ac purificati, sicut & Chrūs semper à vitijs immunissimus fuit. Mortui inquā, ⌊ab elemētis huius mūdi⌋.i. ab inordinato affectu & cultu sensibiliū ac seculariū rerū. Vel mortui cū Christo.i. si Christo adhærētes separati estis, ab elemētis huius mūdi.i. à lege, eiusq͂ cęrimonialibus ꝑceptis, in qbus est institutio puerorū mūdana q̄rentium. in lege nāq͂ q̄si in elemētis alphabeti, est literalis ac puerilis institutio ⌊qd adhuc⌋.i. vsq͂ in ꝑsens, vel euāgelica veritate iam patefacta, ⌊tanq̄ viuētes in mūdo⌋.i. q̄si secularem vitā ducentes, nō deo viuētes, ⌊decernitis⌋.i. determinatis legalia eē seruāda: dicētes ad inuicē. ⌊Neq͂ tetigeritis, neq͂ gustaueritis, neq͂ cōtrectaueritis⌋ ea q̄ lex ꝓhibet tangi, gustari aut cōtrectari, ⌊quæ sunt oīa in interitu⌋.i. ista decernere, seu legalia obseruare, mortē spūalem inducūt, ⌊ipso vsu⌋.i. per hoc ꝙ Iudaico ritu seruant, ⌊secūdum ꝑcepta & doctrinas hominū⌋.i. ꝓut à pharisæis & scribis iubent & ꝑsuadent seruari post Christi passionē. Quāuis enī ꝑcepta cęrimonialia fuerint diuinitus data, & suo tēpore obseruāda, tñ vt obseruent tēpore nouæ legis nō est secūdum ꝑceptū, doctrināq͂ dei, sed hominū Iudæorū. ⌊Quæ⌋ ꝑcepta, tēpore gratiæ, ⌊sunt rōnem qdē habētia sapiētiæ⌋.i. speciē sapiētiæ habēt, nō essentiā. Habētq͂ apparentiā seu speciē hāc, ⌊in superstitione⌋.i. qa vident ad superexcedentē religionē pertinere, ⌊& humilitate⌋ simulata, qm̄ obseruatores eorū humilitatem cōfingunt, & deo obedire se simulant. Et qa sunt, ⌊non ad parcendū corpori⌋ qm̄ obseruatio legaliū laboriosissima est. Sicq͂ videt pertinere ad

Galat. 5

Matth. 15

Exod. 34

B rigorem iustitiæ, nō ad carnalitatē. ideo etiam qa sunt, ⌊nō in honore aliquo⌋ hoc est, humanū honorem nō quærūt obseruatores eorū, permittentes carnem ꝑputij sui circūcidi, & qa non sunt, ⌊ad saturitatē carnis⌋.i. etiā ideo speciē sapientiæ habēt legalia hæc, qm̄ multa delectabilia subtrahūt corpori, vt carnes porcinas. Vnde vident ad sobrietatē & abstinentiā pertinere. Propter q̄d obseruatores eorū, iudicant non obseruantes esse gulosos. Matth. 15

¶Declaratio cap. III. Igit si cōsurrexistis cum Christo, q̄ sursum sunt quærite. Art. III.

EXpleta informatiōe apostoli de vitandis legalibus & naturalibꝰ versutijs, iam inducit moralis instructio. ⌊igit⌋.i. qa legalia cessauerunt, & vos cū Christo mortui estis, ⌊si consurrexistis (à lapsu peccati) cū Christo⌋.i. sicut Chrūs surrexit à tumulo. Pctōr enī iacet prostratus in vitijs, iustus vero stat in virtutibus erectus. Cū aūt pctōr pœnitētiā agit & cōfitet, resurgit per gratiā à proprijs malis, ⌊quæ sursum sunt quærite⌋.i. cœlestia ꝑmia desiderate & summū bonum semper intendite, illa vtiq͂ quæ oculus nō vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderūt, ⌊vbi⌋.i. in q̄ loco superiori. ⌊Chrūs est in dextera dei⌋.i. ad dexteram patris, ⌊sedens⌋ tanq̄ omniū iudex ac dñs, iuxta illud: Dñs Iesus assumptus est in cœlum, & sedet à dextris dei. Deniq͂ Chrūs secundū suam diuinitatem sedet.i. cōsistit ad dexterā patris.i. in æqualitate maiestatis paternæ. Secundū humanitatē vero assumptam sedet, hoc est, corporaliter manet ad dexteram dei.i. in bonis potioribus patris. Omnia enim creata Christo

EPIST.

Esa. 64

1 Cor. 2.

Marci. 16

Hebr. 2.

C homini sunt subiecta ⌊Quæ sursum sunt sapite⌋.i. spūalia mentis affectu gustate, & corde syncero perpendite, ⌊nō quæ super terrā⌋.i. nō carnalia & terrena, vt dicere valeatis cū Esaia: Nomē tuū & memoriale tuū dñe in desiderio aīæ meę. Aīa mea desiderauit te in nocte, sed & spūs meus in ꝑcordijs meis. Et cū Psalmista: Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ dñe. Itemq͂ cum spōsa: Indica mihi quem diligit anima mea, vbi pascas, vbi cubes in meridie. ⌊Mortui enī estis⌋ rebus mūdanis ac vanis.i. in talibus occupari nō debetis. Vel, mortui estis.i. in baptismo cōfigurati morti Christi, ⌊& vita vestra⌋ quā habituri estis in patria ⌊abscōdita est⌋.i. reposita & latēter cōsistens ⌊cū Christo in deo⌋.i. in deo patre, in cuius corde & sinu Chrūs incōprehensibiliter cōquiescit: Qm̄ nemo nouit filiū, nisi pater. Hæc aūt vita æterna, est nostra felicitas in deo obiectaliter sita, de qua dicit saluator ad patrem: Hæc est vita æterna vt cognoscāt te solum verū deū, &c. Vel sic: Vita vestra.i. vita gratiæ & gloriæ, abscondita.i. ignota est omnibus viatoribus in deo, q eā cognoscit atq͂ causaliter continet. Nemo enī nouit an dignus sit amore vel odio. ⌊Cum autem Christus apparuerit⌋.i. euidenter innotuerit esse, ⌊vita vestra⌋ obiectiue, hoc est, viuificator & beatificator vester. Quod maxime erit in die extremi iudicij, qñ in conspectu vniuersorum Christus electorum suorum vitam onstrabitur, ⌊tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria⌋.i. anima & corpore gloriosi eritis, atq͂ cū Christo alta cœlorum penetrabitis, ibi cum eo in cœlesti gloria sine fine mansuri. ¶Præterea docet apostolus, quomodo ad hanc beatitudinem valeamus pertingere. ⌊Mortificate⌋.i. destruite, ⌊ergo⌋ videlicet vt vitam hanc sempiternam mereamini adipisci, ⌊membra vestra quæ sunt super terram⌋.i. vitia corporis quæ per membra explentur. Vnde quasi exponens quid dixerit, membra, adiecit, ⌊Fornicationem⌋ id est, concubitum soluti cum soluta, ⌊immunditiam⌋ id est, peccata contra naturam, ⌊libidinem⌋ id est, ardorem quemlibet in his quæ ad turpitudinē pertinent, ⌊cōcupiscentiam malam⌋ id est, interiorum inclinationem ad vitia carnis, ⌊& auaritiam, quæ est idolorum seruitus,⌋ id est, idololatriæ comparatur. Nam sicut idololatra potius seruit idolo quàm vero deo, ita auarus magis colit, curat, & cogitat suam pecuniam, quàm creatorem.

Esaiæ. 26

Psal. 30.

Cant. 1.

Matth. 11

Iohan. 17.

Eccles. 9

FINIS.

EPIST.

Ephe. 5

Roma. 7

⌊Pro-

⌊Propter quæ(vitia)venit ira dei⌋.i.diuinæ iustitiæ vltio,⌊super filios incredulitatis⌋.i.in ho D
mines infideles ac reprobos.⌊In qbus(peccatis)& vos⌋ Colossenses,⌊ambulastis⌋ hoc ē, cō-
uersati estis,⌊aliquando⌋ eundo de malo in peius,⌊cū viueretis in illis⌋ qñ videlicet nondum
conuersi fuistis ad Christū.Nunc aūt deponite & vos oīa⌋ quæ sequuntur, videlicet⌊iram⌋ q̄
inordinatus appetitus est vindictæ propter paruipensionē,⌊indignationē⌋ quæ ex sụpbia &
ira procedit,⌊malitiā⌋.i.machinationē mali in aliū,corde conceptā,⌊blasphemiam⌋ contra
deum & sanctos,⌊turpem(.i.impudicum)sermonem⌋ deponite,⌊de ore vestro.Nolite men-
Sapiæ,1 tiri inuicē⌋ Os eñ q̄d mentit,occidit animā,vt dicit in libro Sapientiæ:⌊expoliātes vos⌋ hoc
est,exuentes,⌊veterem hominē⌋.i.pristinū statum,vel vosmetipsos quoad id q̄d fuistis p cul-
pam ⌊cū actibus suis(vitiosis)& induentes nouū⌋.i.per opera bona, ac sacra,& gratiā,indui-
te hoīem spūaliter reformatū.i.vosipsos innouate interius,⌊qui⌋ nouus hō ⌊renouat⌋ & cres
cit q̄tidie,⌊in agnitionē dei⌋.i.cōtemplando diuina.Renouat aūt hoc modo,⌊secundū imagi-
nem eius⌋.i.quantū ad partē intellectiuā,in qua ē imago eius, ⌊qui fecit eum⌋.i.summi crea-
ris,cuius imago resplendet,in superiori parte aīæ rationalis,q̄ pars potestatiua renouat q̄tidie re
cipiendo à deo gratiæ incrementa,ornamenta virtutū, & sapientæ claritatem ⌊vbi⌋.i.in q̄ ho
Roma,2 mine interiori ac nouo videlicet in parte aīæ intellectiua,⌊non est masculus neq; fœmina⌋.i.
discretio sexus q̄ attendit secundū corpus nō animā, nec est ibi ⌊Gentilis & Iudęus⌋ hoc ē,dis-
cretio generis,qm̄ oēs q̄tum ad animā immediate à deo creantur,⌊circūcisio & p̄putiū⌋.i.dif-
ferentia obseruatiōis seu ritus.⌊Barbarus & Schita⌋.i.differentia linguaꝝ,⌊seruus & liber⌋.i. E
distinctio cōditionis.Est itaq; sensus ꝙ propter ista,non est vnus dignior vel indignior coram
1.Cor.15 deo.Nam q̄tum ad hoīem interiorē nulla diuersitas exterior sexuū,nationū, obseruationū, lin-
EPIST. guaꝝ,aut conditionum p̄iudicat alteri,⌊sed oīa & in omnibus Chrūs⌋.i. Chrūs est oīa causali-
ter oībus generibus atq; operibus hominū dans existentiā ac permanentiam.Ipse q̄q; in oībus
est per gratiā vel prouidentiā.⌊Induite ergo vos,sicut electi dei⌋.i.à deo p̄destinati,vt speramꝰ
vel deo reuelante cognoscimus,⌊sani⌋.i.à vitijs emundati per sacramēta ecclesiæ ⌊& dilecti à
deo⌋ recipiendo beneficia eius,⌊viscera misericordiæ⌋.i.inter nos pietatis affectus, ⌊benigni-
tatē⌋ hoc est,animi p̄parationē ad benefaciendū proximis vel ip̄m misericordiæ opus⌊humi-
litatē,modestiā⌋.i.moderamen in verbis ac factis,⌊patientiā,supportantes inuicē⌋ sicut Gala
Galat.6 tis dictū est:Alter alterius onera portate.Et itē Romanis:Debemus nos firmiores imbecillita-
Roma.15 tes infirmoꝝ sustinere,⌊donātes vobismetipsis⌋.i.mutuo ignoscētes,⌊si qs aduersus aliquē ha
Matth.18. bet querelā⌋.i.si vnus vestrū ab alio est offensus,seu iniuriā passus,⌊sicut & dñs⌋ Chrūs seu tri
nitas,⌊donauit⌋.i.indulsit,pure,gratis,& festināter, ⌊vobis⌋ ita & vos vestris debitoribꝰ in-
Iohan.13 dulgete.Vnde dicit saluator:Exemplū dedi vobis, vt quēadmodū ego feci,ita & vos faciatis.
Matth.6, Alibi q̄q;:Si non dimiseritis de cordibus vestris,nec pater vester dimittet vobis p̄ctā vestra.
Eccl.28. ¶Deniq; q̄ enorme sit ita nō agere,cōstat per ea q̄ in Eccō scribunt:Homo homini seruat iram,
& à deo q̄rit medelā?In hoīem sibi similem nō habet misericordiā,& de peccatis suis depreca
tur altissimū?Quis exorabit pro peccatis illius?⌊Sup oīa aūt hæc charitatē habete⌋.i.hoc præ
Iohan.15 cæteris omnibus hortor,& summe necessariū,vtilissimūq; est,vt charitatē dei,& proximi habea
1.Timot.1 tis.Propter q̄d ait saluator:Mandatum nouum dedi vobis,vt diligatis inuicē, ⌊quod⌋ hoc ē, F
quā charitatē habere,⌊est vinculū perfectionis⌋.i.aliaꝝ virtutū cōseruatio,consummatio, ne-
xus ac ligamentū.Charitas eñ est p̄stantissima virtus,oēs virtutes mouens, perficiens & meri-
torias reddens,qua subtracta nulla virtus meritoria permanet. Propterea beatiss.archiapostolꝰ
1.Cor.13. in prima sua canonica:Ante oīa(inq̄t)mutuā in vobis charitatē cōtinuam habentes, qm̄ chari-
1.Pet.4. tas operit multitudinem p̄ctōꝝ.⌊Et pax Christi⌋.i.intera & vera pax.s.trāquillitas cordis,seu
quies mētis in deo,⌊exultet(.i.redundantē lætitiā pariat)in cordibus vestris⌋pace eñ qd dul
cius,qdue iucundius esse pōt?⌊in qua(pace) & vos vocati estis in vno corpore⌋ mystico,hoc
est,per pacē positi estis inter mēbra Christi,imo ad hoc vocati estis in vnā ecclesiā,vt sempiter
1.Cor.7. nā sortiamini pacē.Vnde dictum est alibi:In pace vocauit nos dñs, ⌊& grati estote⌊ deo pro
vniuersis beneficijs eius.Qui eñ grās agit,donis potioribus meretur impleri.Iuxta illud in euā
Matth.25. gelio:Omni habēti dabitur.i.grato.⌊Verbū Christi⌋.i.euāgelica doctrina ex ore Christi p-
lata,⌊habitet(.i.stabiliter maneat)in vobis⌋ hoc est,in mētibus vestris per iugem memoriā &
Psal.118, verā obedientiā,iuxta illud in psalmo:In corde meo abscondi eloquia tua,vt nō peccē tibi,⌊in
omni sapia⌋.i.intellectu sapientiali totius scripturæ sacræ,quatenus verba Christi sapiēter intel-
Ephe.5 ligatis,⌊docētes & cōmonētes(.i.exhortātes)vosmetipsos⌋ad opera p̄fectiora,⌊in psalmis,⌋
qui ad bonā operationē hortant,⌊& hymnis(in qbus diuina laus continetur) & cāticis spūali-
bus⌋ quæ de cœlestibus bonis,futurisq; gaudijs agunt,⌊in gratia⌋ gratificāte, sine qua nihil ē
meritoriū.Vel,in gratia.i.cū gratiaꝝ actione.Vel,in gratia.i.cōsideratione gratuitoꝝ beneficio
rum dei,⌊cantantes(.i.laudē dicentes)in cordibus vestris⌋ hoc est,cordiali affectu & cū men-
Eccl.51 tali attentione,⌊deo⌋ quēadmodum scriptum est:Laudabit vsq; ad mortem aīa mea dñm.Et
Psal.103 in psal.Cantabo dño in vita mea,psallā deo meo q̄ diu sum.Hoc dicit cōtra eos qui nō corde,
sed

A fed labijs deũ glorificãt. De qbus per Efaiã dñs cõteſtaf: Appropinquat populus iſte ore Eſaię.29
ſuo,& labijs glorificat me,cor aũt eius lõge eſt à me. ⌊Omne q̃deũq; facitis in verbo⌋.i. EPIST.
ꝓdicãdo,docẽdo,hortãdo,orãdo,cantãdo,⌊aut in ope(exteriori)oĩa in noĩe dñi nr̃i Ie
ſu Chr̃i⌋.i.ad gloriã Chriſti,& cũ inuocatiõe noĩs eius ⌊facite,gratias agẽtes deo & pa
tri⌋.i.ſanctæ trinitati,cui q̃tidie dicimus: Pater noſter q es in cœlis, ⌊per ip̃m⌋.i.ex cõſi Math. 6
deratiõe bñficioꝝ,q̃ trinitas nobis largita eſt ꝑ mediatorẽ noſtrũ hominẽ Chriſtũ. ¶Prę 1.Timo.2
terea deſcẽdit apl̃s ad moralẽ particulariũ ꝑſonaꝝ inſtructionẽ. ⌊Mulieres ſubditæ eſto
te viris(.i.maritis veſtris)ſicut oportet in dño⌋.i.ſicut deus inſtituit, dicens mulieri: Sub Gene.3
viri ꝑtãte eris,& ipſe dñabitur tui. Vel,ſicut oportet in dño.i.in licitis & honeſtis q̃ com-
placẽt deo. ⌊Viri, diligite vxores vr̃as⌋nõ ſolũ maritali & naturali affectu,ſed ſp̃ũali di-
lectiõe, ⌊& nolite amari eẽ ad illas⌋ſed ſcd̃m ſcientiã cohabitate illis tanq̃ infirmioribus 1.Petr.3
vaſculis impartiẽtes honorẽ. Vnde in Eccõ habef: Noli eẽ ſicut leo in domo tua,euertẽs Eccl.4
domeſticos tuos,& opprimẽs tibi ſubiectos. ⌊Filij, obedite parentibus ꝑ omnia,⌋ q̃ ſunt
apta materia obediẽtiæ.i.in cũctis bonis ac licitis,& maius bonũ nõ impedientib⁹. ⌊Hoc Exodi.20
eñ placitũ eſt in dño.⌋Nã deus hoc iuſſit. ⌊Patres,nolite ad indignationẽ prouocare fi-
lios veſtros⌋habẽdo vos indiſcrete & nõ paterne ad eos, ⌊vt nõ puſillo aĩo fiãt⌋.i.ne ꝑ
puſillanimitatẽ frangant,& obedire deſiſtãt,nõ valẽtes ferre duritiã veſtrã. Oĩa hæc ad
ſp̃ũales patres,eorũq; filios maxime pertinẽt. ⌊Serui, obedite ꝑ oĩa⌋.i.in oĩbus bonis,
⌊dñis carnalibus⌋.i.tẽporalibus,in corporalibus dñationẽ exercẽtibus, ⌊nõ ad oculum
B ſeruiẽtes⌋.i.nõ ſolo ſeruili timore & in dñoꝝ veſtroꝝ ꝓſentia, ⌊q̃ſi hoĩbus placentes⌋.i.
tanq̃ hoc ſolũ optãtes & intẽdẽtes,vt hoĩbus placeatis,& nõ potius deo, ⌊ſed in ſimplici 1.Pet.2
tate cordis⌋.i.ſyncera intẽtione ſeruite dñis illis carnalib⁹,etiã diſcolis, ⌊timẽtes deũ⌋ca
ſto ac filiali timore,cuius ꝓſentiã ſeu cõſpectũ nõ poteſtis effugere. ⌊Quodcũq; facitis⌋in
obſequio dñoꝝ veſtroꝝ, ⌊ex aĩo(.i.cũ prõptitudine volũtatis)operamini⌋vtpote amo-
re iuſtitiæ,atq; intuitu mercedis diuinæ,nõ timore pœnæ, & ſolo intuitu remuneratiõis Roma.13
hũanæ. Talẽ eñ animã approbat deus, ⌊ſicut dño⌋deo principalr̃ ſeruiẽtes, ⌊& nõ hoĩ
bus⌋tñ,qa & ſi hoĩbus deſeruitis,hoc tñ ꝓpter deũ libẽter facere debetis, q̃ſi ſuſtinentes
hãc ſeruitutẽ ex ordinatiõe diuina pro pœna peccati,cui obnoxij eſtis. Seruitus nẽpe ob
culpã inducta ẽ, ⌊ſciẽtes⌋fide certiſſima, ⌊q̃ à dño accipietis retributionẽ hæreditatis⌋ FINIS.
.i.p̃miũ vitę æternæ,q̃ eſt hęreditas electoꝝ. Retributio aũt hęreditatis aliud non eſt niſi
ipſa hęreditas q̃ donat. Hãc hęreditatẽ habebitis,ſi ꝓfato mõ ſeruiẽtes fueritis. ⌊Dño Ie-
ſu Chriſto ſeruite⌋ſumme atq; finaliter,imo & latriæ ſeruitute,q̃ ſoli deo debetur. ⌊Qui
eñ iniuriã facit⌋alteri,infidelr̃ ſeruiẽdo,aut alio mõ ⌊recipiet id q̃d inique geſſit⌋.i.pro
ſua iniuſtitia debitã pœnã exoluet,iuxta illud Pſal. Qui cuſtodit veritatẽ in ſeculũ,facit iu 2.Cor.5
diciũ iniuriã parẽtibus. Et alibi: Mihi vindictã & ego retribuã,dicit dñs. ⌊Et nõ eſt perſo Pſal.145
naꝝ acceptio apud deũ.⌋Hoc iã vbertim dictũ atq; expoſitũ eſt. Deus eñ neminẽ ad ſe Deut.32
venientẽ,vel q̃d in ſe eſt,faciẽtẽ repellit,nullius etiã p̃ctã inulta dimittit. Vñ ipſe dñs in Io Roma.2
han. teſtaf: Eũ qui venit ad me,nõ eijciã foras. Et alibi ait ſcriptura: Deus opus hoĩs red Iob.24
det ei,& iuxta vias ſinguloꝝ reſtituet. Itẽq;: Si direxerit hõ ad deũ cor ſuũ,ſp̃m illius & Iohan.6
flatũ ad ſe trahet. Ex his tñ nõ ſequitur,quin deus iuſtus ac ſapiẽs ab æterno elegerit vnũ Iob.34
C præ alio,etiã abſq; omni merito hominũ. ⌊Dñi quod iuſtum eſt⌋ratione obſequij vobis Ibidem.
exhibiti, ⌊& æquũ⌋propter cõformitatem naturæ in vobis ac ſeruis, ⌊ſeruis(veſtris)prę Ephe.6.
ſtate,⌋videlicet dignã mercedẽ & piam ſubuentionẽ ac miſerationẽ, ⌊ſcientes q̃m & vos
dñm⌋ iuſtũ ac infallibilẽ iudicẽ ⌊habetis in cœlo,⌋qui eadẽ mẽſura qua menſi fueritis,re Lucæ.6
metietur vobis. Sic eñ facit homini,quemadmodum homo proximo ſuo. Math.7

¶Explanatio Cap.IIII. Orationi inſtate vigilantes in ea. Art. IIII.

REdit apl̃us ad generalẽ exhortationẽ,ſeq; diſcipuloꝝ ſuoꝝ ꝓcibus commẽdat.
⌊Orationi⌋pro vobis ac alijs fuſæ ⌊inſtate⌋.i.inſtãter ſeu diligẽter ac ꝑſeueran
ter intẽdite, ⌊vigilãtes⌋.i.vigili mẽte durãtes,imo & ꝑnoctãtes ⌊in ea⌋exem Lucæ.6
plo Chr̃i,de q̃ ſcriptũ eſt in euãgelio: Erat Ieſus ꝑnoctãs in oratiõe dei. Indeſi
nẽter ergo vigilãter & affectuoſe orãdũ eſt. Propter q̃d ait ſaluator: Oportet ſemꝑ ora- Lucę.18
re,& nõ deficere. In Eccõ q̃q; ſcriptũ legif: Nõ impediaris ſemꝑ orare. Et: Ante oratio- Eccl.18
nẽ ꝓpara animã tuã. Deniq; libẽter vacare nos cõuenit oratiõi,pẽſantes illud Chryſoſt. Ibidem
Cõſidera q̃ta tibi cõceſſa eſt felicitas,q̃ta gloria attributa,orationib⁹ fabulari cũ deo,cum
Chriſto miſcere colloquia,optare q̃d velis,q̃d deſideras,poſtulare. Dicit q̃q; Chryſoſt.
ꝗ orãs in cõuentu vel ĩ publico,nil noui facere debet q̃d aſpiciãt alij,vel clamãdo,vel pe
ctus ꝑcutiẽdo,vel manus extẽdẽdo. Sic ergo oratiõi inſtate,vigilãtes in ea, ⌊in gratiarũ
actiõe⌋.i.oratiõi gratiaꝝ actionẽ de ꝓteritis bonis miſcete,qa hoc plurimũ cõfert ad ob
tinendũ q̃d petif. Nã & dilectionẽ accẽdit,bñuolẽtiã captat,& ad potiora diſponit, ⌊orã
tes ſimul & pro nobis,vt deus aperiat nobis oſtiũ ſermonis⌋.i.os meũ ſeu labia vñ ver-
ba egrediunt,velut ex ianua,ipſe aperiat,ſicut ait Pſal. Dñe labia mea aperies,hoc eſt,vt Pſal.50.

deus grãm mẽti meæ infundat, p quã ad loquẽdũ diuinitus moueãr, & nõ tã ego loquar, D
2.Reg.23 q̃ spũs sanctus p me, prout in lib. Regũ Dauid aiebat: Spũs dñi locutus est p me, & sermo
2.Thess.3 eius p linguã meã, ⌊ad loquẽdũ mysteriũ Chri⌋.i. ad pdicandũ diuina secreta de Chro,
1.Cor.14 vc; incarnationẽ, passionẽ, ascẽsionẽ &c. Ex ijs cõstat, q nemo nostrũ adeo perfectus seu
virtuosus eẽ debet ĩ oculis suis, vt nõ curet oratiõis suffragiũ etiã ab inferiorib' flagitare, cũ
videat sacratiss. istũ, diuinissimũq; apłm tã frequẽter atq; humiliter pro se orari, efflagita-
re. ⌊Propter qd⌋ pdicatiõis officiũ ⌊etiã vinctus sum⌋ iã apud Ephesum. Vñ patet apłm
hãc scripsisse epistolã de carcere Ephesi. Aperiat, inquã, mihi dñs ostiũ sermonis, ⌊vt ma
nifestẽ illud⌋.i. pdictũ Chri mysteriũ clare enũtiem & exponã, vt cõsequar pmiũ sempi-
Eccl.24 ternũ, quẽadmodũ sapiẽtia ipsa loquit: Qui elucidant me, vitã æternã habebũt, ⌊ita (.i. tã
efficaciter & cõstãter) vt oportet me loqui⌋.i. alijs intimare mysteria Christi, pp̃ter gra-
tiã apostolatus mihi cõcessam. ¶ Deinde admonet eos ad cõuersationẽ exẽplarẽ. ⌊In sa-
piẽtia ambulate ad eos⌋.i. prudẽter & exẽplariter viuite corã illis, ⌊q foris sunt⌋ qui ad
Chri gregẽ & ecclesiæ vnitatẽ nõ pertinẽt, vel corã qbuscũq; extraneis & ignotis ne scã
1.Thess.4 dalizent. Vñ alio loco docet apłs: Honeste ambuletis ad eos q foris sunt. Et Chrs in euãg.
Matth.5 Luceat lux vr̃a corã hoib. Patet ergo q scdm apłm curandũ est nobis de fama honesta,
nõ ob pp̃riã laudẽ, sed ad dei honorẽ, & pximorũ salutẽ. Popter qd apud Eccl̃ten legit:
Eccles.7 Melius est nomẽ bonũ, q̃ vnguẽta p̃tiosa. Et alibi: Curã habe de bono noie, hoc em̃ ma-
Eccl.41 gis pderit tibi q̃ mille thesauri. Hinc etiã de inuerecũdo & inhonesto noie nõ curante, di
ctũ est per Hiere. Frons mulieris meretricis facta ẽ tibi, noluisti erubescere, ⌊tp̃s redimẽ B
Hiere.3 tes (.i. fructuose expẽdentes,) Sermo vr̃ in gratia⌋.i. per grãm dei, ⌊sale sit cõditus⌋.i. sa
pientiali discretiõe tẽperatus. Sermo em̃ opportunus optim' est, teste scriptura. Porro p
Prouer.15. sal sapientia seu discretio designat. Nã sicut sal est cõdimentũ ciborũ, ita discretio est cõdi
mẽtũ verborũ, operũq; bonorũ. Propter qd in Leuit. iubet: In omni sacrificio offeres sal.
Leuit.2 Apłs qq; dicit: Vos estis sal terræ. Et iterũ p̃cepit Chrs: Habete in vobis sal, ⌊vt sciatis q̃-
Matth.5 mõ⌋.i. q̃ diuersimode, qñ, quo fine, vbi, qtũ & qliter, ⌊vos oporteat vnicuiq;⌋.i. oñibus
Marci.9. interrogãtibus ⌊rñdere⌋ aliter. s. docto, aliter indocto, aliter fideli, aliter infideli. In Pro
Prouer.15 uer. em̃ scriptũ est: Rñsio mollis frãgit irã, sermo durus suscitat furorẽ. Hinc Petrus in pri
1.Petr.3 ma sua cañ. ait: Parati semp ad satisfactionẽ omni poscẽti vos rõnem de ea q̃ in vobis est
fide & spe. ⌊Quæ circa me sunt⌋.i. statũ meũ & aduersa q̃ patior, ⌊oĩa vobis (pp̃rio ore)
nota faciet Tychicus⌋ lator huius epłæ, ⌊charissim' frater (nr̃) & fidelis minister⌋ Christi
in pdicãdo ⌊& cõseruus (nr̃) in dño, quẽ misi ad vos in hoc ipm⌋.i. pp̃ter hãc causam. Et
etiã ⌊vt cognoscat q̃ circa vos sunt⌋.i. statũ vestrum, ⌊& cõsolet corda vr̃a⌋ verbis beni
gnis inducẽdo vos ad patientiã, cõmemorãdo qq; æterna, futuraq; gaudia vobis parata,
instruẽdo etiã nõ esse seruãda cærimonialia legis Mosaicæ. Misi inquã cũ ⌊Onesimo cha
riss. & fideli fratre (nr̃o spũali) q est ex vobis⌋ oriundus. Erat aũt seruus Philemonis, ciuis
Colossẽn. sicut patebit plenius in epist. ad Philemonẽ, ⌊q (Tychicus atq; Onesim') oĩa
q̃ hic⌋ in Epheso ⌊agunt, nota facient vobis.⌋ Cũ his duobus misit apłus p̃sentẽ epistolã
pp̃ter maiorẽ Colossensiũ certificationẽ, vt scirẽt epistolã vere ab apło missam. ⌊Salutat
Acto.4 vos Aristarchus cõcaptiuus meus (.i. mecũ captus) & Marcus⌋ q alio nomine dicebatur
Iohãnes, ⌊cõsobrin' Barnabæ⌋ apłi. Erãt em̃ filij sororũ, ⌊de q̃ (Marco) accepistis⌋ mate F
Acto.15 rialiter ⌊mãdata⌋ ã me, vel alio qdã magno efficiẽter, ita q mãdauim' vobis nõ recipien
dũ esse à vobis hũc Marcũ, eo q orta tribulatiõe discessisset à me, rediens Hierusalẽ, vt in
actis legit. ⌊Si venerit⌋ iã vel postea Marcus iste ⌊ad vos, excipite illum.⌋ Redijt em̃ ad
me, & recõciliatus est mihi. Salutat p̃terea vos ⌊& Iesus, q dicit iustus, q sunt ex circũci-
sione⌋.i. natiõe Iudæi, q sua salutatiõe attestant veritati huius epłæ. Ideo certi sitis legalia
nõ esse seruãda. ⌊Hi soli⌋ q̃ ad Iudæos cõuersos ⌊sunt adiutores mei⌋ euãgelizãdo ⌊in re
Matth.13 gno dei⌋.i. in ecclesia militãte seu cœtu fideliũ, de q̃ regno ait dñs in euãg. Simile est reg.
Ibidem cœl. sagenæ missæ in mare, & ex omni gñe pisciũ cõgregãti. Itẽq;: Mittet filius hoĩs ange
los suos, & colligẽt de regno eius oĩa scãdala, ⌊q mihi fuerũt solatio⌋ fideliter assistendo,
& fortiter laborãdo. ⌊Salutat vos Epaphras q ex vobis est (.i. natiõe Colossensis,) seruus
Chri Iesu, semp solicitus pro vobis, in orationib'⌋ quas facit pro vestra salute, ⌊vt stetis
p̃fecti & pleni in oñi volũtate dei⌋.i. p̃fecti ac integri sitis in exequutiõe omniũ p̃ceptorũ
aut cõsiliorũ dei. ⌊Testimoniũ em̃ illi (Epaphræ) perhibeo, q habet multũ laborẽ pro vo
Sup.1. bis⌋ orãdo, & me solicitãdo ad scribendum. Hic em̃ est Epaphras, de q̃ in exordio huius
epistolæ dictũ est, q pdicationẽ Archippi cõfirmauerat, ⌊& pro his q sunt Laodiciæ &
q Ierapoli⌋.i. etiã pro Laodicensib' ac Ierapulitanis plurimũ solicitat, timens ne à pseu
doapostolis fallant. ⌊Salutat vos Lucas medicus charissim'⌋.i. Lucas euãgelista, q artis
medicæ erat, animarũ tñ magis q̃ corporũ medicus fuit. ⌊Salutate⌋ ex parte nr̃a ⌊frẽs q
sunt Laodiciæ,⌋ hoc est, in vrbe illa vr̃æ ciuitati vicina, ⌊& Nymphã⌋ mulierẽ deuotã,
pdicantiũ hospitatricẽ atq; altricẽ, ⌊& q̃ in domo eius est ecclesiã⌋.i. fidelẽ eius familiam
⌊Et cũ lecta fuerit apud vos⌋.i. in vestro cõuentu, ⌊epistola (ista) facite vt in Laodicen-

A fium ecclesia legat.⌋Eisdē eñ informationibus indigēt, qbus & vos, cū sint à pseudoapo
stolis ꝑuenti, & qm̃ vobis vicini, familiaresq́ sunt, ⌊& eā q̃ Laodicēsiū est⌋epistolā illis à
me missam ⌊vos legatis,⌋vt mutuo proficiatis. Hæc aūt ep̃la Laodicēsiū nō est reser-
uata in canone scripturarū, neq́ in nūero ep̃larū Pauli, sicut nec prima triū epistolarū mis-
sarū Corinthijs, quēadmodū dictū est alio loco. Insup monet ap̃s Colossenses, vt pasto 1.Cor.
rē suū hortent ad diligētē officij sui exequutionē. ⌊Et dicite Archippo (ep̃o vr̃o). Vide
ministeriū tuū⌋.i. officiū curæ pastoralis perpēde intētius, ⌊q̃d accepisti in dño⌋.i. q̃d ti 2.Timo.
bi à deo cōmissum est, ⌊vt illud impleas⌋gregē tibi cōmissum verbo & exēplis pascēdo, 1.Petri.
atq́ in oībus te habēdo vt decet pastorē, Chr̃i vicariū. Ex q̃ elucescit, ꝙ subditi licite pos-
sint ꝓlatos suos excitare, hortari & animare, humiliter tñ & modeste. ⌊Salutatio mea⌋q̃
subdit, scripta est ⌊manu Pauli⌋.i. ꝓpria manu verba salutatiōis meæ hęc scripsi, vt scia-
tis epistolā missam à me, nō à falsis, q interdū sub noīe verorū ap̃lorū fallaces miserūt episto
las vt magis deciperēt. Quidā dicūt totā epistolā hāc manu apostoli scriptā ꝓpter certifi
cationē ꝓdictā. ⌊Memores estote vinculorū meorū⌋.i. attēdite cur ista sustineo, vt & vos
similia pati sitis parati, & pro me oretis vel necessaria ministrare curetis. Deinde salutatio
ponit. ⌊Gratia dñi nostri Iesu Chr̃i (sit) vobiscū⌋.i. in cordibus vestris. Ipse est eñ crea- Iohan.1.
tor vester atq́ saluator vnigenitus patris, sup oīa deus sublimis & bñdictus. ⌊Amen.⌋

IN PRIMAM AD THESSALONICENSES epistolam procemium.

B DA sapiēti occasionē & addet ei sapiā, doce iustū & festinabit accipere. Quē Prouer.9
admodū vani ac simulatores ex laudib⁹ sibi impēsis deteriores fiunt, sic vir
tuosi dū laudant multipliciter meliores. Nā & seipsos laude indignos opi-
nant, q̃d ꝑtinet ad humilitatē, deo grates referūt de eo q̃d habēt, q̃d ꝑtinet
ad iustitiā, ad meliora ꝓuocant, q̃d ad prudētiā spectat. Hinc ergo ap̃s fre
quēter suos cōmēdat discipulos. Vñ & in ꝑsenti nūc elucidāda epistola (q̃ Thessalonicēsi
bus missa & scripta est) ecclesiā Thessalonicēsiū vehemēter cōmēdat, q in fide firmissime
ꝑstiterūt, pseudoap̃los abiecerūt, ꝑsequutiōes æquanimiter ꝑtulerunt. Quosdā tñ eorū de
otiositate, curiositate & fornicatiōe redarguit. Porro Thessalonica (à q̃ Thessalonicēses no
mē sortiti sunt) ē metropolis Macedonię, q̃ est pars Gręciæ. Thessalonicēñ. ergo sūt Ma
cedones, q ad ꝑdicationē ap̃li cito ac facile crediderūt. Quorū ꝑconiū Lucas testat in acti Acto.17
bus ap̃lorū, q̃d ṽbū dei cū oñi auiditate receperūt, q̃tidie scrutādo scripturas. Scripsit aūt
eis ap̃lus ab Athenis, mittēs epistolā ꝑ Tychicū diaconū & Onesimū acolythū, ꝓcedit q́
in hac epistola more solito, salutationē ꝑmittēdo, de ꝓfectu & perfectiōe discipulorū gra
tias agēdo. Deinde pc̃tōres à vitijs reuocādo, q̃ omnia in processu clarius innotescent.

¶Elucidatio Cap. I. Paulus & Syluanus & Timotheus. Arti. .I.

PAulus & Syluanus & Timoheus⌋ mādāt ⌊ecclesiæ Thessalonicēsiū⌋.i. fidelibus
in Thessalonica cōgregatis, & ꝑ fidē atq́ dilectionē vnitis, ⌊in deo patre nr̃o &
dño nr̃o Iesu Chr̃o⌋.i. ad gloriā patris & Christi filij eius, vel scd̃m volūtatē dei
patris & Chr̃i. Nō apponit nomē gloriæ suę, dicēdo, Paulus ap̃lus, qm̃ Thessalo
nicēñ. nihil indignū de ipso senserūt. Vnde nō eguerūt de excellētia eius amplius informa
ri. Syluanus aūt iste, quē sibi adiūgit ap̃lus, scd̃m Haymonē & alios q̃sdā, est Sileas, de q̃ in
actibus multa magnifica recitant. Nā tātæ ꝑfectiōis extiterat, vt vnus de primis seu sum-
mis fratribus primitiuæ ecclesiæ in Hierusalē cōgregatæ, & ꝓpheta fuisse scribat à Luca. Acto.15
Sed & ap̃lus appellat. Et qm̃ Syluanus ac Timotheus cooperati fuerūt ap̃lo in Thessalo Acto.17
nicēsiū cōuersione, idcirco eos sibi in salutatiōe annectit. Solus tñ Paulus dictauit episto
lā, imo spūs sanctus ꝑ eū. ⌊Gratia vobis & pax⌋diuinitus infundat, cōseruet & perficiat.
¶Narrationē insup ordit ap̃lus à gratiarū actiōe. ⌊Gratias agim⁹ deo⌋ex charitate diui-
na atq́ fraterna, q̃ dei honorē optamus, & vr̃o profectui cōgaudemus ⌊semp (.i. oñi ho
ra cōuenienti) pro oībus vobis⌋.i. vice vestri, vel de vobis, videlicet pro bñficijs dei vo-
bis collatis, ⌊memoriā vestri facientes in orationibus nostris,⌋quas deo ⌊sine intermis-
sione⌋offerimus.i. oñi tēpore opportuno, ⌊memores operis fidei vestræ⌋.i. laudabilis
cōuersatiōis ex fide nascētis. Vel, opus fidei vocat oris cōfessio, ⌊& laboris,⌋quē in cultu
diuino habuistis, ⌊& charitatis⌋.i. actualis dilectiōis vestræ in deū & proximū, ⌊& susti-
nētiæ spei⌋.i. tolerātiæ aduersitatū, q̃ procedit ex spe ⌊dñi nr̃i Iesu Chr̃i⌋.i. ex spe futurę 1.Pet.1.
beatitudinis, quā spem Chr̃s vt deus, creādo imprimit nobis. Cōsideratio eñ ꝑmij minuit Grego.
vim flagelli. Sic ergo memoriā vestri facim⁹, ⌊ante deū & patrē nostrū⌋.i. in conspectu
sanctæ trinitatis, quā pro vestro profectu iugiter imploram⁹. ⌊Scientes⌋.i. nos q vobis
hæc scribim⁹ agnoscētes o ⌊frēs dilecti à deo⌋cōiectiue inquā vel certo sciētes ex reue-
latione ⌊electionē vestrā⌋.i. ꝑdestinationē, videlicet ꝙ ꝑordinati estis ad vitā æternam.
Vel, vos o frēs dilecti, eā scientes per q̃dā signa ꝑdestinatiōis. De qbus subiungitur, ⌊qa
euāgeliū nostrū⌋.i. euāgelica ꝑdicatio ⌊nō fuit ad vos in sermone tñ⌋.i. nō nudis verbis

 firmata

firmata est,⌊ fed & in virtute⌋ miraculorũ.i.p miracula roborabat, ⌊& ſpũ ſancto⌋.i.p
Acto.10 manifeſta dona ſpũs ſancti ꝑdicatio nr̃a fulta eſt,⌊& in plenitudine multa⌋.i.in magna D
abũdãtia diuinorũ charismatũ ꝑdicauim⁹ vobis. Per impoſitionẽ nãq; manuũ nrarũ dat⁹
eſt vobis ſpũs ſctũs in baptiſmo,etiã in ſigno viſibili. Simile huic eſt qd ad Heb. dicit apſ's:
Hebræ.2 Quõ effugiemus ſi tantã neglexerimus ſalutẽ: q in nos cõfirmata eſt, cõteſtãte deo ſignis
Marci.16 & portẽtis & virtutibus,& ſpũs ſancti diſtributionibus. Vnde apud Marcũ legimus: Illi
profecti ꝑdicauerunt vbiq;,dño coopeũte,& ſermonem cõfirmante, ſequẽtibus ſignis.
Vnde per hæc magna miracula Theſſalonicẽſes facile crediderũt,⌊ ſicut ſcitis⌋ per expe
rientiã,q eſt magiſtra veritatis,⌊ quales fuerimus⌋ verbo & opere⌊in vobis⌋.i.inter vos
Philip.3 & hoc ⌊propter vos⌋.i.propter veſtrã cõuerſionẽ atq; ſalutẽ. ⌊Et vos (o frẽs) imitato-
res nr̃i facti eſtis⌋.i.nr̃a veſtigia eſtis ſequuti,multa aduerſa propter iuſtitiã patiẽdo,⌊&
dñi⌋.i.etiã Chriſtũ imitati eſtis,cõformãdo vos paſſionibus eius,qa vt ille à populo ſuo
dura perpeſſus eſt,ita & vos à ciuibus veſtris ⌊excipientes verbũ⌋.i.ꝑdicationi nr̃æ con-
ſentientes,⌊in tribulatiõe multa⌋.i.cũ magna pſequutione vobis à pueris illata propter
fidei receptionẽ. Excipiẽtes inquã ⌊cũ gaudio ſpũs ſancti⌋.i.cũ interna cõſolatiõe à ſpũ
ſancto infuſa,ita ꝙ licet exterius tribularemini,intus tñ à ſpũ ſancto lætificabamini,pro-
2.Cor.1. ut apl'us idẽ alibi ait: Sicut abundãt paſſiões Chr̃i in nobis,ita p Chriſtũ abundat cõſolatio
nr̃a,⌊ita vt facti ſitis forma⌋.i.pfectiõis,fideiq; exẽplar imitatiõe digniſſimũ, ⌊oĩbus cre
dẽtibus in Macedonia & Achaia,⌋q ſunt prouinciæ Græciæ. ⌊A vobis eñ diffamatus⌋
.i.diuulgatus ⌊eſt (materialiter) ſermo dñi⌋.i.à vobis ꝓpter pfectionẽ veſtrã ſumpſe E
rũt alij occaſionẽ loquẽdi,laudãdi ac ꝑdicãdi verbũ dei,tanq̃ accẽſi vr̃o exẽplo. Et ⌊non
ſolũ in Macedonia & Achaia,ſed in oĩi loco⌋ Chr̃ianorũ ad q̃s fama vr̃a puenit, ⌊fides
vr̃a q eſt ad deũ⌋.i.qua ipſi in deũ tẽditis, ⌊pfecta ẽ⌋.i.plena & inclyta reputat. ⌊Ita vt
nõ ſit nobis neceſſe quicq̃ loqui⌋ de ampliori ꝑconio vr̃i, vel ꝓinformatiõe vr̃i, vel de vo
bis ad alios incitãdos. ⌊Ipſi eñi⌋ qbus nota ẽ fides & cõuerſatio vr̃a ⌊de vobis annũtiãt⌋
.i.laudẽ vr̃i teſtant, ⌊qualẽ introitũ habuerim⁹ ad vos⌋.i.q̃ fructuoſus,felix & expedit⁹
fuit ĩgreſſus nr̃ ad vos,q̃rũ tãtã multitudinẽ tã pfecte cõuertim⁹, ⌊& quõ(.i. q̃ pfecte) con
uerſi eſtis ad deũ à ſimulachris⌋.i.idololatriã deſerẽdo, ⌊ſeruire (.i.ad ſeruiẽdũ) deo viuo
& vero⌋ Per quẽ hoc loco ĩtelligit pſona pr̃is. Nã ſubdit, ⌊& expectare⌋ q̃tidie, vt ſitis ſp
Lucę.12 parati ad mortẽ, ⌊filiũ eius (vẽturũ) de cœlis⌋ manifeſte in die iudicij, q q̃tidie expectãdus
Matth.24. eſt, vt ſimus iugiter ꝑparati viſitari ab eo p mortẽ, ꝓut ipſe apud Lucã loquit: Et vos ſiles
hoĩbus expectãtib⁹ dñm ſuũ qñ reuertat à nuptijs. Et denuo alibi: Eſtote parati, qa q̃ ho-
ra nõ putatis, fili⁹ hoĩs veniet, ⌊quẽ (pr̃) ſuſcitauit ex mortuis⌋ tertia die, vc3 ⌊Ieſum, qui
(ſua paſſiõe) eripuit nos ab ira vẽtura⌋.i.à pœna æterna ſeu dãnatiõis ſnĩa, q in die iudicij
cõtra impios ꝓferet. Nũc eñ eripuit nos q̃tũ in ipſo eſt, à pc̃tis, propter q ira illa infligit.
Effectũ vero redẽptiõis iſtius p ſacr̃a cõſequimur, & tãdẽ ab oĩi pœnalitate & impfectio
1.Cor.15 ne carnis ac aĩæ, merito dñicæ paſſiõis eripiemur, qñ mortale hoc induet immortalitatẽ.

¶Expoſitio Cap. II. videlicet, Nã & ipſi ſcitis frẽs introitũ noſtrũ. Art. II.

1.Theſſ.1. IN ſuperiori cap. gr̃as egit apl'us deo pro bñficijs Theſſalonicẽb⁹ impartitis, bona q̃q;
Theſſalonicẽſiũ cõmẽdauit, nũc ſuæ ꝑdicatiõis veritatẽ oſtẽdit ex ſynceritate cõuer
ſatiõis quã habuit inter Theſſalonicẽſes. Quẽadmodũ eñ ſcd̃m philoſophos, opa-
tio arguit formã, ſic cõuerſatio mõſtrat legis ac fidei qualitatẽ. Nã & vnũqdq; iudi-
candũ eſt ſecũdũ maximũ in q̃d pt, iuxta philoſophũ. Lex igit Chriſtiana iudicãda eſt ſe-
Lucæ.9 cundũ ſuũ principale, finale ac ſummũ, ad q̃d ſuũ obſeruatorẽ pducit. Hoc aũt eſt priuati
amoris plena extinctio, atq; diuini amoris pura, ardẽſq; affectio, ad quã pfectionẽ pre
ducit lex Chr̃i per ordinatiſſ. atq; honeſtiſſima media, q ſunt euãgelica cõſilia ac ꝑcepta,
qbus humilitas, patiẽtia, paupertas, caſtitas, mãſuetudo, obediẽtia, ſiles q; virtutes iubent
aut cõſulunt. Oĩs vero carnalitas, falſitas, ſimulatio, dæmonũ pactio, prohibitarũ artium
vſus penitus cõdemnat & extirpat ab ea, q oĩa tãto certius innoteſcẽt hoĩbus, q̃to euãge
Iohan.7 licã legẽ cuſtodierint plenius. Vñ internis ac deuotiſſ. famulis Chr̃i ipſa fides Chr̃ianæq;
legis mũditia, q̃ſi experiẽtia cõſtãt, qa vere à deo fluxerũt. Propter q̃d ait ſaluator: Si qs
voluerit volũtatẽ dei facere, cognoſcet de doctrina, an ex deo ſit. Nec ignoram⁹ q̃ta fa-
Pſal.4 ciat deus ꝓ his q euãgelicã legẽ pfecte cuſtodiũt, q̃ta pro eis agat miracula, quõ eos ĩ vita
in morte, & poſt mortẽ mirificet, q̃ ineffabilr eos ſæpe cõſolet, accẽdat, deificet, rapiat ac
q; abſorbeat. Quod q experit, de nullo adeo certus ẽ, ſicut de fidei veritate, Chr̃ianæq; le
gis ſanctitate. Ait ergo beatus apl'us. ⌊Nã & ipſi ſcitis frẽs⌋.i.ideo dixi ꝑdicta, videlicet
ꝙ alij annũtiãt qualẽ introitũ habuerim⁹ ad vos. Nã & voſipſi o fratres ſcitis ⌊introitum
noſtrũ⌋.i.qualitatẽ aduẽtus noſtri, ⌊ad vos cõuertẽdos, ⌊q nõ inanis fuit⌋.i. nõ infru-
ctuoſus, nõ leuis, nõ ſine debito fine, ⌊ſed ante⌋ acceſſum iſtũ ad vos, ⌊paſſi⌋ diuerſa tor-
mẽta, ⌊& cõtumelijs affecti, ſicut ſcitis⌋ aliorũ relatu, vel ꝓprio viſu ⌊in Philippis,⌋ vrbe
Actorũ.16 Macedoniæ vobis ꝓpinqua atq; ſubiecta. Ibi eñ Paulus & Sileas virgis cæſi & incarce-
rati, imo duriſſime vincti fuerũt occaſiõe puellæ quam Paulus à ſpũ phitonico liberauit,

A berauit,⌊fiduciā habuimus in deo nr̄o⌋innitēdo eius auxilio, nō ꝓpriis viribus ⌊loqui⌋ Actoꝝ.10.
.i.ad nō inaniter loquendū,⌊ad vos euāgeliū dei in multa solicitudine⌋.i. cū ingēti cura
ac diligētia.⌊Exhortatio eñ nr̄a⌋.i.ꝑdicatio q̄ admonuim⁹ vos,ꝓcessit⌊nō de errore⌋
.i.ex interiori falsitate aut infidelitate sicut exhortatio hæreticoꝝ,⌊neq; de immūditia
(.i.ex lasciuo affectu aut praua intentiōe,)neq; in dolo⌋vobis ꝓposita est,q̄a(vt beatus Iob.13
Iob loquit̄)nō indiget deus nr̄o mēdacio,vt pro illo dolos loq̄mur,⌊sed sicut probati⌋
.i.approbati vel electi ⌊sumus à deo,vt crederet̄ nobis euāgeliū⌋.i.ꝑdicatio euāgelicę le
gis nobis cōmitteret̄,⌊sic loquimur⌋sicut diuinitus instituti sumus,nō q̄si hoībus placen
tes⌋.i.finalr̄ placere q̄rentes,q̄m deus dissipauit ossa eoꝝ,q hoībus placēt,⌊sed deo q ꝓ- Psal.52.
bat⌋.i.p prospera & aduersa examinat,tētat & approbat ⌊corda nr̄a⌋aliisq; ꝓbata ostē Sapiæ.3
dit,iuxta illud Sapiæ:Tanq̄ auꝝ in fornace probauit electos dn̄s,& q̄si holocausti hostiā
accepit illos.⌊Neq; eñ aliq̄n fuimus in sermone adulatiōis⌋.i.nunq̄ vobis adulāter locu Prouer.24
ti sumus,⌊sicut scitis,⌋vnde in Proue.Salomō docet:Nō lactes quenq̄ labiis tuis.Et Psal Psal.144
mographus:Oleū pc̄tōris nō impinguet caput meū,⌊neq; in occasiōe auaritiæ⌋.i.tp̄ale
cōmodū,nec directe,nec indirecte q̄siuimus,⌊de⁹ testis ē⌋q apud Hiere.dicit:Ego sum Hiere.29
iudex & testis⌊nec q̄rētes ab hoībus gloriā⌋.i.laudē,famę clarificationē aut venerationē
vel⌊neq; à vobis,neq; ab aliis,cū(.i.licet)possemus vobis oneri eē⌋.i.debitā,imo & ma-
gnā venerationē à vobis exigere,⌊vt Chr̄i ap̄li⌋.i.in q̄tū summi saluatoris vicarii,nō tñ 1.Coꝛ.9.
referēdo honorē ad nos,sed ad Christū finalr̄.Vel sic,cū possem⁹ vobis onrri eē.i.graua Prouer.24
mē q̄ddā vobis inducere,requirēdo à vobis stipēdia vitæ,vt Chr̄i ap̄li,q sp̄ūalia seminan
B do merent̄ vr̄a tp̄alia metere.i.de vr̄is tp̄alibus sustētari ac viuere,⌊sed facti sumus par-
uuli(.i.humiles)in medio vestrū⌋exēplo Chr̄i dicētis:Ego ī medio vestrū sum sicut q mi
nistrat,⌊tanq̄ si nutrix foueat filios suos⌋ꝓprio lacte in gremio suo,⌊ita(.i.tā affrctuose
pie atq; solicite)desiderātes vos cupide⌋.i.nō bona vr̄a extrriora,aut tp̄alia emolimēta
optātes seruēter,sed vestrā salutē ⌊volebam⁹ tradere vobis,nō solū euāgeliū dei,sed etiā
aīas nr̄as⌋.i.nosipos,vel vitā nostrā,q̄si parati mori p vr̄o ꝓfectu & vr̄o obsequio nos ex
ponēres,⌊q̄m charissimi nobis facti estis⌋fidē excipiēdo,tenēdo & optime cōseruando.
Ex iis liquet bonū ac licitū eē,interdū aliis demōstrare dilectiōis affectū,q ad ipsos habet̄ Lucæ.22
Hoc tñ interdū p accidēs malū est,vel q̄m habet spēm adulationis,vel q̄m generat alteri
gloriā vanā.¶Deniq; veritatē hoꝝ ꝓbat ap̄lus p agnitionē eoꝝ,q̄bus hęc mādat.⌊Me
mores eñ estis frēs laboris nr̄i & fatigatiōis⌋nō solū in ꝑdicādo & cętera diuini cult⁹ offi
cia ꝓsequēdo,sed etiā manualr̄ laborādo.⌊Nocte ac die laborātrs manib⁹ nr̄is⌋pro ne
cessariis vitæ,⌊ne quē(.i.aliquē)vestrū grauarem⁹⌋viuēdo de sumptib⁹ vestris,⌊ꝑdica-
uimus in vobis(.i.inter vos)euāgeliū dei.Vos eñ testes estis & deus⌋de q̄ in Iob dicit̄: Iob.16
Ecce in cœlo ē testis meus,& cōscius meus in excelsis,⌊q̄ sancte & iuste,& sine q̄rela⌋.i.
sine offensa ac rephensiōe,⌊vobis q credidistis,fuim⁹⌋cōuersando inter vos multū iuste
sancte atq; ꝑfecte,⌊sicut scitis q̄liter vnumquēq; vestrū⌋sigillatim, vel oēs cū particulari
descēsiōe,⌊tanq̄ pater filios suos depcātes vos & cōsolātes⌋.i.tā charitatiue ac diligēter
depcātes vos ad faciendū q̄ bona sunt,& cōsolātes vos cōtra aduersa,sicut pr̄ ꝓprios fili-
os cōsolat̄ & instruit,⌊testificati sumus⌋.i.cū allegatiōe testimonioꝝ sacræ scripturæ ad
C monuim⁹,vel sub testimonio sc̄tōꝝ adiurauim⁹,⌊vt ambularetis⌋.i.de virtute in virtu- Psal.83.
tē ꝓcederetis ⌊digne deo⌋.i.tā reurrēter,vt decet summo deo seruire.Et vt digni sitis
beatificari ab eo,⌊q vos vocauit⌋p suā inspirationē internā & nostrā ꝑdicationē,⌊in su
um regnū⌋.i.ad militātis ecclesiæ(quā deus nūc regit)societatē.Vel,in regnū suū cęleste Regnū
ad q̄d iā vocati estis,⌊& gloriā⌋.i.ad beatitudinē sempiternā.⌊Ideo & nos gr̄as agimus
deo⌋ꝓptrr bn̄ficia vobis collata ⌊sine ītermissiōe(.i.oī tp̄e apto).Q̄m cū accepistis à no
bis verbū audit⁹ dei⌋.i.euāgelicā ꝑdicationē quā nos à deo audiuim⁹ atq; didicim⁹.De q̄
verbo scriptū est in Esaia:Dn̄e,qs credidit auditui nr̄o.i.verbis q̄ à te audiuim⁹?⌊Acce- Esa.53
pistis illud,nō vt verbū hoim⌋.i.nō cū mediocri attētiōe,vel cōsueta hoībus reuerentia,
⌊sed sicut ē vere verbū dei⌋.i.cū summa deuotiōe & pleno affectu.Si eñ Chr̄us de sua ꝑ
dicatiōe testat̄:Mea doctrina nō est mea,sed eius q misit me,multo magis ap̄li dicere po Iohan.7
turrūt,nostrū verrbū nō est nostrū aut humanū,sed dei atq; diuinū,⌊qui(deus)operat̄ in
vobis q credidistis⌋.i.in vobis credētibus.Operat̄ aūt nō solū ꝑstādo habitū gr̄æ & virtu
tū,sed etiā intus mouēdo & excitādo ad bonū.Insup laudat patientiā atq; cōstātiā Thes-
salonicēsiū.⌊Vos eñ imitatorrs facti estis frēs ecclesiaꝝ dei q̄ sunt in Iudæa⌋.i.Christifi
deliū Iudæoꝝ,q ⌊in Chr̄o Iesu fundati sunt.Primitiua eñ ecclrsia in Iudęa collecta,ꝑfe
ctissimæ cōuersatiōis fuit.Ideo aliaꝝ ecclesiaꝝ erat exēplar seu forma viuēdi.Itq̄ aūt il-
las imitati sunt,adiecit,⌊q̄a eadē⌋in specie.i.similia mala ⌊passi estis & vos à cōtribulibus
(.i.cōciuibus)vestris,sicut & ipsi à Iudæis⌋infidelibus.i.q̄lia fidrles Iudæi à Iudæis infide Acto.8
libus.Quēadmodū eñ legit̄ in actis,Stephano occiso facta est ꝑsequutio magna in eccle
sia Hierosolymitana,& infideles Iudæi rapuerūt bona fideliū.De qua ꝑsecutiōe ad Heb. Hebr.10

Matth. 27 ſcribit: Rememoramini aũt priſtinos dies, in qbus magnũ ſuſtinuiſtis certamẽ paſſionũ. D
Marc. 15 Nã & vinctis cõpaſſi eſtis, & rapinã bonorũ veſtrorũ cũ gaudio ſuſcepiſtis. His ergo filia
Theſſalonicẽſes ꝑpeſſi ſunt à ciuibus ſuis, ⌊q (infideles Iudæi) & dñm occiderũt Ieſum, ⌋
qm̃ mortẽ eius procurauerũt à ꝑfide, ⌊& ꝓphetas ⌋ qſdã noui teſtamẽti, multos quoq; vete
ris teſt. prophetas occiderũt. Non tñ ĩdẽ nũero occiderũt Chriſtũ & illos ꝓphetas. Sed
loquit de Iudæis cõiter, prout oẽs ꝑuerſi ſunt vna gñatio. Iuxta quẽ modũ ait ſaluator in
Matth. 23. euãg. ad Iudæos: Veniet ſup vos oĩs ſanguis iuſtus &c. Et ſequit, Zachariæ, quẽ occidiſtis
Actorũ. 6 inter tẽplũ & altare. Hinc etiã in actis apl̃orũ Stephanus loquẽs Iudæis: Patres veſtri oc-
ciderũt eos, q annũtiauerũt de aduẽtu iuſti, cuius vos nũc proditores & homicidæ fuiſtis
Iohan. 15 ⌊& nos ⌋ apl̃os ac primitiuã eccleſiã ⌊ꝑſequuti ſunt, ⌋ vt patet in actis. Vnde dixit Chrũs
Hebr. 11 apl̃is: Si me ꝑſequuti ſunt, & vos ꝑſequent, ⌊& deo nõ placẽt. ⌋ Impoſſibile quippe ẽ ſine
Hiere. 12 fide placere deo. Vñ apud Hiere. Chr̃s teſtat: Facta ẽ mihi hęreditas mea q̃ſi leo in ſylua,
Oſee. 9 dedit cõtra me vocẽ ſuã, ideo odiui eã. Et in Oſea: Exoſos habui eos ꝓpter malitiã adin
uentionũ ipſorũ, nõ addã vt diligã eos, ⌊& oĩbus hoĩbus aduerſant ⌋ .i. oĩm ſalutẽ impe-
dire conantur, ⌊prohibẽtes nos gẽtibus loqui ⌋ verbũ Chr̃i, ⌊vt ſaluæ fiãt ⌋ credẽdo in fi
liũ dei, ⌊vt impleãt ⌋ ꝑdicti Iudęi ⌊pctã ſua ſemꝑ ⌋ .i. inceſſanter pctis pctã adijciãt, donec
in illis miſerabilr̃ cõſument. ⌊Peruenit eñ̃ ira dei ⌋ .i. vltio diuinæ iuſtitiæ. ſ. excæcatio &
obſtinatio cordis eorũ, captiuitas quoq; ꝑ Romanos inflicta, ⌊ſup eos vſq; in finẽ ⌋ ſeculi du
Danie. 9 ratura, iuxta illud Danielis: Ciuitatẽ & ſanctuariũ diſſipabit ppl̃us cũ duce vẽturo, & finis
Pſal. 68. eius vaſtitas, & vſq; ĩ finẽ ꝑſeuerabit deſolatio. Hoc quoq; regi⁹ Pſaltes aptiſſime cecinit: Ob
ſcurent (inquiẽs) oculi eorũ ne videãt, & dorſum eorũ ſꝑ incurua. Effunde ſup eos irã tuã, E
Eſa. 43 & furor iræ tuæ cõprehẽdat eos. Vñ in Eſaia ait ſaluator: Calcaui eos ĩ furore meo, & cõ
culcaui eos in ira mea. ⌊Nos aũt (o) frẽs deſolati à vobis ⌋ .i. vr̃æ ꝑſentiæ cõſolatiõe priua
ti ⌊ad tp̃s. ⌋ Priuati inquã vr̃a ꝑſentia, ⌊ore, aſpectu ⌋ .i. q̃tũ ad vocalẽ colloquutionẽ &
corporalẽ aſpectũ, ⌊nõ corde ⌋ .i. nõ q̃tũ ad copulã charitatis, nã & ſpũ ꝑſens ſum vobis,
& dilectiõe intimus, ⌊abũdãtius (ſolito) feſtinauim⁹ faciẽ veſtrã videre ⌋ .i. vobis corpora
liter ꝑſentes adeſſe ⌊cũ multo deſiderio, qm̃ voluim⁹ venire ad vos, ⌋ qa audiuim⁹ vos in
tot ꝑſequutiõibus cõſtitutos, ꝓpter qd optauim⁹ vos roborare in dño. ⌊Ego quidẽ Pau
lus & ſemel & iterũ ⌋ .i. bis, ex q receſſi à vobis, tẽtaui reuerti ad vos, ⌊ſed ĩpediuit nos Sa-
tanas, ⌋ ideo ꝑmittẽte. i. aliquã nobis occupationẽ procurauit, ꝑ quã impediti ſumus ve-
nire ad vos. Nec mirũ ꝙ voluim⁹ venire ad vos. ⌊Quæ eñ̃ ſpes nr̃a ⌋ .i. materia nr̃æ fidu
ciæ qua cõfidimus fructuoſam eẽ noſtrã ꝑdicationẽ in merito ac ꝑmio, ⌊aut gaudiũ ⌋ .i.
materia nr̃æ cõſolatiõis in ꝑſenti, ⌊aut corona gloriæ? ⌋ .i. ornamentũ felicitatis nr̃æ fu-
Marci. 10 turę? ⌊Nõne vos ⌋ diſcipuli nr̃i ꝑclari, ex quorũ ſctã cõuerſatiõe ſperamus fructuoſum eẽ no
ſtrũ laborẽ, de quorũ ꝓfectu gaudem⁹, de quorũ etiã beatificatiõe gloriaturi, copioſiusq; glori
ficãdi ſum⁹? Vos itaq; eſtis hæc oĩa nobis ⌊añ dñm Ieſum ⌋ .i. corã Chr̃o, qd maxime ap
parebit ⌊in aduẽtu eius ⌋ in die iudicij? ⌊Vos eñ̃ eſtis gloria nr̃a ⌋ queadmodũ ſcriptũ ẽ
Prouer. 17 Filius ſapiẽs eſt gloria patris. Nã de veſtra fide ac ꝑfectiõe gloriamur apud alias eccleſias
proponẽtes vos eis in exẽplũ. Eſtis quoq; ⌊& gaudiũ ⌋ noſtrũ. i. materia nr̃æ cõſolatiõis in
via, & augmẽtũ iucũditatis nr̃æ ĩ pr̃ia. Vñ ait Ambroſius: Manifeſtũ eſt ꝙ perfectio diſci F
pulorũ gaudiũ & corona eſt magiſtrorũ. Fructus nanq; magiſtri obedientia eſt diſcipuli,
cuius bona conuerſatio coronam Chriſto iudice dat magiſtro.

¶ Expoſitio Cap. III. Propter quod nõ ſuſtinentes amplius. Art. III.

LOcis diuinæ ſcripturę facilib⁹ immorãdũ nõ reor, niſi forte vberẽ moralitatẽ cõ
tineãt. Nũc ergo in locis epl̃arũ hiſtoricis atq; facilib⁹ celerius trãſibo. ⌊Propter
qd ⌋ videlicet, qm̃ tantũ diligimus vos, ⌊nõ ſuſtinẽtes amplius ⌋ .i. diutius nõ diffe
rẽtes noſtræ charitatis affectũ vobis oſtẽdere, ⌊placuit nobis (.i. mihi & Syluano)
remanere Athenis ⌋ gratia ꝑdicatiõis, ⌊ſolis ⌋ .i. mihi & Syluano, vt dictũ eſt, alijs diſcipu
lis ad diuerſa loca deſtinatis. ⌊Et miſimus Timotheũ fratrẽ noſtrũ, ⌋ & miniſtrum dei in
euãgelio Chriſti ꝑdicãdo, ⌊ad cõfirmãdos vos ⌋ in ꝑſequutiõibus cõſtitutos, ⌊& exhor-
tãdos (vos) pro fide vr̃a ⌋ firmãda. i. q̃tenus roboremini ſemꝑ in fide, cuius firmitas oĩm
virtutũ actus cõfortat, ⌊vt nemo (veſtrũ) moueat ⌋ ꝑ impatientiã aut puſillanimitatẽ ⌊in
Romañ. 8. tribulatiõibus iſtis ⌋ ꝑſentibus & trãſitorijs, q non ſunt cõdignæ ad futurã gloriã. Nam ſu
2. Cor. 4 pra modũ æternæ gloriæ põdus operant in nobis. Hinc ait Pſal. Qui tribulãt me, exulta-
Pſal. 12 bũt ſi motus fuero. Et Petrus ait in canonica ſua prima: Cõmunicãtes Chriſti paſſionibus
1. Pet. 4 gaudete, vt & in reuelatione gloriæ eius gaudeatis. ⌊Ipſi eñ̃ ſcitis qd in hoc ⌋ .i. ad ſuſti-
nendũ aduerſa, ⌊poſiti ſumus ⌋ in iſto exilio, quia per multas tribulatiões oportet nos in-
Acto. 14 trare regnũ cœlorũ. Propterea ſcriptũ eſt: Hæc eſt gratia, ſi propter cõſcientiã dei ſuſti-
1. Pet. 2 net qs triſtitias, patiẽs iniuſte, in hoc eñ̃ vocati eſtis. ⌊Nã & cũ apud vos eſſemus, ꝑdice-
bamus vobis paſſuros nos tribulatiões ⌋ ab hoĩbus ipſis ꝓpter iuſtitiã, ⌊ſicut & factũ eſt. ⌋
Et ſcitis verũ eſſe qd diximus, iamq; impletũ eſt. ⌊Propterea ⌋ .ſ. ne moueamini in tribu-
lationibus iſtis, ⌊& ego amplius non ſuſtinens ⌋ .i. diutius differre non valens veſtrum

ſtatum percipere propter ardētē amorē, q facit ſolicitū ipſm amātem de pcauēdis amāti
A periculis,⌊miſi⌋ Timotheū ad vos dudū anteq̄ ſcripſi. Vel,miſi pñtē epſam,⌊ad cogno
ſcendū fidē veſtrā⌋.i.vt ab eo redeūte pcipiā fidei vr̄æ ſtabilitatē, de qua certificari anxi
us cupio,⌊ne forte rētauerit(.i.impugnauerit ſiue deceperit) vos is q tētat⌋.i.diabolus,
cui⁹ officiū eſt tētare,⌊& inanis fiat labor nr̄⌋.i.pdicatio nr̄a infructuoſa fiat, q̄tū ad vos,
q̄uis nobis infructuoſa eē nō poterit.⌊Nūc aūt⌋cū pñtē dicto aut mitto epſam ⌊veniēte
Timotheo⌋ quē dudū añ æditionē epſæ hui⁹ ad vos miſi ⌊ad nos à vobis & annūtiāte no
bis fidē & charitatē veſtrā⌋.i. pfectionē & opa fidei charitatiſq; vr̄æ. ⌊Et qa memoriā
nr̄i habetis bonā⌋.i.ſyncerā ac nobis putilē ⌊ſemp deſiderātes nos videre⌋ oclo corpali
⌊ſicut nos q̄q; vos⌋videre optam⁹.⌊Ideo cōſolati ſum⁹ frēs in vobis⌋.i.in cōſideratōe p
fectiōis & grāæ vr̄æ, vr̄oq; pfectui ex aīo cōgaudem⁹ ⌊in om̄i neceſſitate⌋.i.penuria, ⌊&
tribulatōe nr̄a⌋cōſolati ing̃ ⌊p fidē veſtrā(.i.de fidei vr̄æ ſtabilitate)qm̄ nūc viuim⁹⌋dele
ctabilr̄ & iucūde,⌊ſi vos ſtatis i dn̄o⌋firmiter adhęrētes deo p fidē,dilectiōe & fortitudi
nē cordis.Et merito cōſolati ſum⁹ ⌊Qnā ei grāæ actionē poſſum⁹ deo retribuere p vob⌋
nos cōſtituti ⌊in om̄i gaudio(ſpūali)q̄ gaudemus ppter vos⌋.i. ppter bñficia vobis col-
lata,gaudem⁹ aūt ⌊añ dn̄m nr̄m⌋.i.in cōſpectu diuino, vel iuſte & religioſe & in diuinæ
pñtię luce cōſtituēdo noſipos.q.d.Dignas & ſufficiētes repēdere grāæ actōes nō poſſum⁹ Iacob.2.
qa de vr̄is ſicut de pprijs gloriamur pfectib⁹ ⌊noctu ac die⌋.i.certis horis diei noctiſq;.
⌊abūdātius (pl⁹ ſolito)orātes⌋ deū ⌊vt videamus facies vr̄as⌋.i.vt dirigat de⁹ viā noſtrā
B ad vos,⌊& cōpleamus ea q̄ deſunt fidei vr̄æ⌋.i.notitiā ſcripturaæ qua fides pficit plenius
vobis iā imprimam⁹,qm̄ capaciores nūc eſtis q̄ olim. ⌊Ipſe aūt de⁹ & pr̄⌋.i.pr̄ æternus,
⌊& dn̄s Ieſus Chr̄s(q ſunt vn⁹ director)dirigat viā noſtrā⌋ .i.greſſum pedū nr̄oæ ⌊ad
vos. Vos aūt de⁹ multiplicet⌋merito & nūero ⌊& abūdare faciat charitate in inuicē & i oēs⌋
.i. hoc tribuat vobis vt feruēter diligatis mutuo & cęteros oēs ⌊quēadmodū⌋ deus fecit
⌊& nos(charitate abūdare)in vos ad cōfirmāda⌋.i.vt charitatiue cōfirmem⁹ ⌊corda ve
ſtra⌋ vt ſint ⌊ſine q̄rela in ſctitate(.i.irrephēſibilr̄ ſctā) añ deū & patrē nr̄m⌋ nō ſolū co
rā hoībus q decipi pñt,Et vt talia inueniant ⌊in aduētu dn̄i nr̄i Ieſu Chr̄i cū oībus ſanctis
ei⁹⌋.i.in die iudicij qñ ſaluator vēturus ē cū oīb⁹ cęli ciuib⁹ ad finale iudiciū.Sicut in Eſaia Eſaię.3
legit: Dn̄s ad iudiciū veniet cū ſenioribus ppl̄i ſui,& principibus eius.Et in Zacharia: Ve Zach.14
niet dn̄s de⁹ meus,oēſq; ſancti eius cū eo.Vnde & Iudas in ſua ait canonica: Ecce veniet Iudas ap. eius
dn̄s in ſanctis milibus ſuis,facere iudicium, & arguere omnes impios.

¶Expō ca.IIII.De cętero frēs rogam⁹ vos & obſecram⁹ in dn̄o Ieſu. Art.IIII.

COmmēdatiōe pfectoæ inducta,deſcēdit Ap̄lus ad ſpecialē inſtructionē impfe-
ctoæ.Quāuis em̄ eccleſia Theſſalonicēſiū pro maiori parte fuerit virtutibus p-
bata qdā tn̄ eoæ certis vitijs ſeruierūt,q̄s pñti caplo Ap̄lus corrigit & informat
Primo fornicarios: Gentiles qppe fornicationē ſimplicē reputauerūt licitam.
Propter q̄d qdā eoæ etiā poſt cōuerſione proni erāt ex priſtina cōſuetudine ad fornica-
tionem. ¶Ait ergo ſanctus Ap̄lus: ⌊De cętero ergo frēs⌋.i.qm̄ tātas pro vobis dn̄o gra Galat.6
tiaæ actiōes,& pces obtulimus,proinde,⌊rogamus vos & obſecramus⌋ .i.p ſacroæ cō- EPIST.
memorationē pcamur ⌊in dn̄o Ieſu⌋.i. ſcd̄m volūtatē & inſtitutionē Chr̄i, ⌊vt quēad-
C modū accepiſtis⌋.i.didiciſtis ⌊à nobis(ſermone & ope)qūo vos oporteat ambulare⌋.i.
q̄ timorare & reuerēter neceſſe eſt vobis deo ſeruire,ambulādo p arctā viā, quę ducit ad
vitā, ⌊& placere deo⌋per quotidianū profectū,hoc ē,taliter ambuletis corā dn̄o,ſeruiē Matth.7
do ei in ſctitate atq; iuſtitia cūctis dieb⁹ ⌊ſicut & ambulatis⌋p vias,obſeruatiōes ſeu opa- Luc.1
tiōes mādatoæ cœleſtiū ⌊vt abundetis magis⌋ in ſpūalibus diuitijs,q̄ ſunt ſplendor grāæ,
virtutes,atq; ſciæ. ¶Deniq; ideo obſecro hæc: ⌊Scitis em̄ q̄ præcepta dederim vobis⌋
cum apud vos eſſem,⌊per dn̄m Ieſum⌋.i.Chr̄o loquente ac præcipiēte p me. ⌊Hæc eſt
em̄ voluntas dei⌋ .i.res placēs deo vel mādatum ſignū exiſtēs voluntatis diuinæ antece-
dentis vel conſequētis,⌊ſanctificatio veſtra⌋.i.purgatio à peccatis.Prout à beato Petro 1.Pet.4.
inducit. Patienter agit dn̄s propter vos,nolens aliquē perire,ſed oēs ad pœnīam reuerti
⌊vt abſtineatis vos à fornicatiōe⌋ quæ eſt mortale pctm̄. Nam & q fornicat,peccat in p 1.Cor.6
prium corpus,⌊vt ſciat(ſcia efficaci & virtuoſa) vnuſqſq; veſtrū vas ſuum⌋.i. proprium
corpus ⌊poſſidere⌋ ipm per rōnem regendo,ne poſſideamur ab eo,ſenſualitate rōni p-
ualēte. Poſſidere inquā: ⌊in ſanctificatiōe⌋.i. virtutū & caſtitatis mūditia,⌊& honore⌋.i.
in ſtatu honeſto,carnaliū vitioæ turpitudinē ſugiēdo. ⌊Non in paſſione deſiderij⌋.i.nō
in carnali cōcupiſcentia, ei cōſentiendo, vel eā opere exequendo, ⌊ſicut & Gentes quæ Titum.1
ignorāt deum⌋loquēdo de cognitiōe formata atq; diſtincta.Nam & ſi dicāt ſe noſſe deū Gala.5
tn̄ ope negāt. Vñ Galatis dictū eſt: Qui em̄ ſunt Chr̄i carnē ſuā crucifixerūt cū vitijs & Ecci.23
cōcupiſcentijs. Apud Eccleſiaſticū quoq; orat vir Sapiens: Auſer à me ventris cōcupiſcē
tias, & cōcubitus cōcupiſcentia nō apprehendat me. ⌊Et ne qs ſupergrediatur⌋ hoc eſt,
alium violenter ſuppeditet,ſiue impie opprimat, ⌊neq; circumueniat⌋ hoc eſt,decipiat,

Lin negotio(aliquo)frẽm⅃.i.proximũ Lsuũ,qm̃ vindex(iust⁹ vltor)est dñs de his oĩbus⅃ D
Leui.19 vitijs Lsicut pdiximus vobis,& testificati sumus⅃.i.firmiter asseruimus.Scriptũ est eñi in
Iacobi.2 Leuitico:Nõ facies calũniã proximo tuo,nec vi opprimes eum. Et sicut Iacobus asserit:
Petr.2 Iudiciũ sine mia fiet ei q nõ fecerit miam.Quãto magis ei q fecerit fraudẽ aut violẽti ã:
FINIS. LNon eñi vocauit nos de⁹in imũditiã⅃.i.ad hoc vt sordibus pctõrum contaminemur,
Luc.1 Lsed in sanctificationem⅃ Iuxta illud Zachariæ:Seruiamus illi in sanctitate & iustitia.
Deuter.18 Ideo in Deuteroñ.Moyses loqtur:Perfectus & absq; macula eris cum dño deo tuo.Simi-
tudo qppe est causa amoris.Propterea sanctus dñs deus noster,sanctos reqrit ministros
Leui.12 secundum quod ait in Leuitico:Nolite cõtaminare aĩas vestras.Ego sum dñs deus ve-
ster.Sancti estote,qm̃ ego sanctus sum.Vult ergo clementissimus deus,pater pijssimus,vt
ei in virtutibus assimilemur.LItaq; q hæc (præcepta)spernit,non hoĩem spernit⅃.i.non
solum me,vel alium dei ministrum, ex parte dei ista iubentẽ cõtemnit seu vilipendit nõ
Luc.10 satagens obedire,sed deum principalr̃ spernit seu inhonorat.Cui cõsonat q apud Lucã
Exo.16 ait Saluator:Qui vos audit,me audit:& q vos spernit,me spernit. Vnde & Moyses filijs
Israel loquens:Non cõtra nos(inqt)est vestrum murmur,sed cõtra deum. Chri ergo vi
carijs tanq̃ Chro reuerenter ac prompte obedire debemus,Lq etiam⅃ pater vel filius Lde-
Roman.5 dit spm̃ sanctum suum in nobis⅃ hoc est,cordibus nostris illum infudit, cõferendo nobis
Iohan.14 dona ipsius.vt dictum alijs locis est plenius.Vnde apud Romanos testatur:Charitas dei
diffusa est in cordibus nostris,per spm̃ sanctũ q datus est nobis.Et apud Iohãnem Chrus
loquebatur discipulis:Ego rogabo patrem,& alium paracletũ dabit vobis,spm̃ veritatis. E
1.Iohan.2 LDe charitate aũt fraternitatis(.i.dilectiõe fraterna & ope eius)nõ necesse habuimus scri
Psalm.93 bere vobis⅃ perfectioribus.LIpsi eñi vos à deo(p spũs sancti illustrationẽ)didicistis⅃ Vt
Iohan.15 ait Iohãnes: Nõ necesse habetis, vt aliqs vos doceat,sed vnctio eius docet vos de oĩbus.
Itaq; didicistis à deo,à quo q erudit,beatus ẽ,Lvt diligatis inuicẽ⅃ Vnde & magister dñs
noster.In hoc(inqt)cognoscent,qa discipuli mei estis, si dilectionẽ habueritis adinuicẽ.
LEteñi facitis illud in oẽs frẽs⅃.i.charitatis fraternę affectũ,& op⁹fratrib⁹cũctis ĩpẽditis
Lin vniuersa Macedonia⅃cuius vrbs vr̃a metropolis ẽ.LRogamus aũt vos frẽs vt abun
detis magis⅃ in dilectiõe cęterisq; virtutibus, L& operã detis⅃.i.diligentiã & conamen
adhibeatis,Lvt qeti sitis⅃ curiositatẽ & loquacitatẽ, ac euagatiões seu discursus vitãdo.
Esaiæ.66. Ait eñi deus sublimis apud Esaiã:Super quẽ reqescet spũs meus,nisi super qetum & humi
Esaiæ.30 lem:Rursusq; alibi apud eundẽ:Si reuertamini,& qescatis,salui eritis.In silẽtio & spe erit
Thren.3.1 fortitudo vestra. ¶Deniq; bonũ ẽ cũ silentio pstolari salutare dei. Aĩa quoq; scd̃m Ari-
stotelem qescẽdo fit prudẽs,L& vt vr̃m negotiũ agatis⅃.i.qsq; faciat q̃d ad se ptinet,nec
cũ alienis & impertinẽtibus causis se occupet,vt sit vobis charitas ordinata,L& operemini
Eccl.33 manibus vr̃is⅃ opa vtilia,otia eñi dant vitia.Iuxta illud Ecclesiastici: Multã malitiã do-
Psal.72 cuit otiositas.Hinc nãq; de impijs canit Psalmista:In labore hoĩm nõ sunt , & cũ hoĩbus
nõ flagellabunt.Ideo tenuit eos supbia,operti sunt iniqtate & impietate sua.Nec mirũ,qa
Iob.5. vt dicit Iob:Homo ad laborẽ nascit,& auis ad volandũ.Vnde in Ezechiele legit:Hæc fu
Eccl 19 it iniqtas Sodomæ supbia,saturitas panis,abundãtia,& otiũ eius.Itaq; opamini, Lsicut p
cepimus vobis,& vt honeste ambuletis ad eos q foris sunt⅃.i.corã extraneis exemplariter
Exod.20 irreprehensibilr̃q; viuatis,L& nullius aliqd desideretis⅃ sine rõnabili cã . Vnde hoc verbo F
auaritia prohibet.Quẽadmodũ in Exodo dicit:Nõ cõcupisces rem proximi tui.His ita-
q; verbis curiosi,inqeti,seu vagabundi,& cupidi notant , ac corrigunt. ¶Deinde docet
EPIST. Apl̃us eos q de futura resurrectiõe minus plene sperabãt , atq; ab hoc de amicorũ suorũ
morte immoderate dolebãt,ac si oĩno perissent.Itaq; ait:LNolo aũt vos ignorare frẽs⅃
fidei veritatẽ Lde dormiẽtibus⅃.i.defunctis,q per cõparationẽ ad diuinã virtutẽ dormi-
re censent,qa facilius à deo suscitabunt, q̃ dormiẽs ab hoĩe excitet. Vnde apud Danielẽ
Danie.12 Gabriel:Multi(inqt)de his q dormiũt in puluere terrę euigilabũt.Hĩc etiã Chr̃s apud Io
Iohã.11 hãnẽ loqtur:Lazarus amicus nr̃ dormit,sed vado vt à somno suscitẽ illũ.Loqtur ãt scri
Somnus scri dormitio 4x ptura de quadruplici dormitiõe seu somno.vz de somno naturę q̃tidiano ac solito.De q̃
Marc.4 in Marco legim⁹:Erat Iesus ĩ puppi sup ceruical dormiẽs.De somno culpę.De q̃ ad Ro.
Roma.13 Tp̃s ẽ iã nos de somno surgere,De somno mortis,sicut in li.Reg.de vnoq;q; pene habet:
Gene.2 Dormiuit cũ prib⁹ suis.De somno itẽ cõtẽplatiõis,de q̃ ĩ Geñ.Misit dñs soporẽ ĩ Adã.Et
Canti.2 in Cãt.Sõn⁹ me⁹ dulcis gutturi meo.Lvt nõ cõtristemini⅃de morte ppinqorũ & charorũ ve
strorũ ĩordinate,ac si illi penit⁹ eẽ desinerẽt,& nũq̃ eis reuniri possetis Lsicut & cęteri⅃ tri
stãt Lq spem(futurę resurrectiõis)nõ hñt⅃nõ eñi pereũt nobis pximi nr̃i p mortẽ.Vñ dẽ
Iob.42 de⁹ scto Iob oĩa reddidisse dupla,q̃uis nõ habuerit plures filios ac filias post,q̃ añ,Nã &
defuncti remãserũt denuo viuificãdi. Possum⁹ ergo & aliqñ debem⁹ de morte pximorũ
Tristari de morte triftari ac flere.Priõ,ppter naturalẽ pietatis affectũ.Scd̃o,ppter mõstrãdũ dilectiõis indi
ciũ.Tertio,ad cõsolationẽ aliorũ.Quarto,ppter dãnũ q̃d ĩcurrit eccl̃ia ex morte iustorũ.
Sic Ambrosius plãxit deuotos sacerdotes.LSi eñi credimus⅃ q̃d vtiq; necesse ẽ credere,

Lq Iesus

A ⌊quòd Iesus mortuus ẽ (in die Parasceues) & resurrexit⌋ tertio die ⌊ita⌋ credẽdum est,
ꝙ ⌊& nos (trinitas) eos q dormierunt⌋ .i. defuncti sunt ⌊p Iesum⌋ .i. in fide & grã Chri, Acto.7
q obdormierunt in dño. Sicut & de Stephano scriptũ est in actis aplicis ⌊adducet⌋ ad re
gnum cœleste beatificatos in aia & corpe ⌊cũ eo⌋ .i. cum Chro, q pacto iudicio cũ ele- Iohan.17
ctis ascẽdet ad cœlos. Ideo apud Iohannẽ ait: Pater, ꝙs dedisti mihi, volo vt vbi sum ego
& illi sint mecũ, vt videãt claritatẽ meã. Vel, adducet cũ eo, qa electi q interim moriunt,
& glorificant, simul cũ Chro, & in eius ducatu ad iudiciũ veniẽt. ¶Insupponit Apls mo
dum ac ordinẽ resurrectiõis futurę. ⌊Hoc em̃ vobis dicimus in verbo dñi⌋ .i. in doctrina
Chri, vel sicut à deo didicimus, nec sermone ꝓprio vtimur, ⌊qa nos q viuimus q residui
sumus⌋ .i. illi ex nostris, q in die iudicij fuerint viui inuẽti atq; supstites, ita ꝙ nec ab Anti-
chro, nec aliunde occisi sunt, ⌊in aduẽtu dñi⌋ .i. Chro ad iudiciũ descẽdẽte, ⌊nõ ꝑuenie-
mus eos⌋ .i. nõ resurgem⁹ ante eos, ⌊q dormierũt⌋ .i. q lõgo tpe añ defuncti fuerũt, oẽs
em̃ simul resurgẽt, qm̃ resurrectio erit in instãti, aut certe breuissimo tpe, sicut ꝑdixit apo
stolus: In momẽto, in ictu oculi. Cõnumerat aũt se Apostolus illis q tũc erũt ꝓpter vnita 1.Cor.15
tẽ mystici corpis Chri, ꝙ prima facie nõ intelligẽtes Thessalonicẽses, putabãt iudiciũ ge
nerale tpe Apostoli cõsummãdum. Et hac occasiõe scripsit eis secundã eplam. Quòd sũt
nõ ꝑueniem⁹ illos scdm hũc sensum, hinc cõstat, ⌊qm̃ ipe dñs (Chrus) in iussu⌋ .i. actuali
Imperio, q̃ mortuoꝝ resurrectionẽ iubebit, ⌊& in voce archãgeli⌋ .i. facta à seipo, q est
magni cõsilij angelus, angelorumq; princeps, de qua ait apud Iohãnem: Veniet hora, in Esaie.9
qua oẽs q in monumẽtis sunt, audiẽt vocẽ filij dei. Vel, in voce archãgeli .i. Michaelis, q Iohan.6
est princeps & custos ecclesiæ q deo iubẽte dictur⁹ est: Surgite mortui, venite ad iudiciũ. Danie.12
Multi aũt angeloꝝ ministeriũ exhibebũt circa mortuoꝝ resurrectionẽ, cineres colligẽ-
B do, suscitãdo, ad locũ iudicij deferẽdo, magnũ quoq; terrorẽ terribili voce impijs incuti-
endo. Propter q̃d in Matthæo legimus: Mittet angelos suos cum tuba. Vnde iam subdit: Matth. 24
⌊& in tuba dei⌋ .i. cũ ꝑdicta voce archãgeli vel ĩperio Chri, q̃ noie tubæ designat, qm̃ al
te & clare sonabũt. Vel, propter silitudinẽ tubæ corporeæ veteris testamẽti, p quã Iudæi
cõgregabãtur ad cõsiliũ, cõmouebãtur ad ꝓliũ, vocabãtur ad festũ. Sili mõ hac tuba resur Sap.5
gẽtes cõgregabunt ad cõciliũ iudicij, ad ꝓlium, orbis q̃q; terraꝝ pugnabit cõtra insensa-
tos, & ad solẽnitatẽ æternã, ⌊descendit⌋ in propria ꝑsona atq; visibili forma ⌊de cœlo⌋
empyreo. Iuxta illud Apocalypsis: Ecce venit cum nubibus, & videbit eum oĩs oculus, Apo.1
& q eum pupugerunt. ⌊Et mortui q in Chro sunt⌋ .i. q interim in Chro p mortem qeue
runt, ⌊resurgent primi. Deinde nos q viuimus (.i. q tunc viui inuenient) q relinqmur⌋ .i.
qui vsq; ad diem illum in vita dimittentur, & sicut iam dictum est, residui erunt, ⌊simul⌋
.i. pariter & eodẽ momẽto ⌊rapiemur (ab angelis) cum illis⌋ q ante nos qeuerunt ⌊in nu
bibus⌋ quę nos suscipient, sicut Chrm ascendentẽ nubes suscepit, ⌊obuiã Chro in aera⌋ Acto.1
qa & nos in aerem transferemur, siue leuabimur, & Chrus descendet in aerem sup vallẽ Matth. 25
Iosaphat. Propter quod apud Matthæum inducit: Media nocte clamor factus est. Ec- Iohel. 3
ce spõsus venit, exite obuiã ei. Vnde in Iohele deus loqtur: Cõsurgãt & ascendãt gẽtes in
C vallẽ Iosaphat, qa ibi sedebo vt iudicẽ oẽs gẽtes in circuitu, ⌊& sic semper⌋ .i. æternalr FINIS.
⌊cum dño erimus⌋ in patria prolata illa snia: Venite benedicti patris mei, ꝑcipite regnũ Matth. 25
quod vobis paratũ est ab origine mundi. ¶Preterea, magna est difficultas, qño intelligẽ
dus sit iste prioꝝ hmõi ac posterioꝝ ordo, de qbus dicit Apostolus: Mortui q in Chro
sunt, resurgẽt, deinde nos q viuimus, q relinqmur. Nunc em̃ prædictũ est, q̃d oẽs mortui 1.Cor.15
simul resurgẽt etiã in momẽto ictuq; oculi, instãtanea qppe erit resurrectio, quo ad id q̃d
fiet à deo, vel quãtum ad ipam aiæ & corporis reassociationẽ. Virtus em̃ diuina, cum sit
infinita, operatur in instãti. Quãtum vero ad id quod fiet ministerio angeloꝝ .s. quo ad ci
nerum collectionẽ, erit in breuissimo, & vt cõiter dr, imperceptibili tpe. Non ergo intel
ligi ꝑt de prioritate ac posterioritate tẽporali, sed nec de prioritate & posterioritate di-
gnitatis intelligi ꝑt, ꝑsertim cũ aliq perfectissimi hoĩes tunc viui inuenient, q nequaq̃ infe-
riores erunt oĩbus, q ante eos in Chro qeuerunt. Quidam igitur rñderunt, q̃d qdam re-
surgẽt ante alios tpe. Et ad verba Apli dicũt, ꝙ licet singuli resurgẽt in momẽto, non tñ
oẽs eodẽ momẽto. Lyra aũt exponit alio modo: Cuius expositio q̃uis sit vera, tñ in te
xtu elici non ꝑt, nam & multa verba subintelligit. Vnde nec cõmemorãda videt. Mihi ve
ro (meliori saluo iudicio) apparet q̃d ista prioritas ac posterioritas referẽdæ sint ad ordi-
nem quo incipit reparatio, vbi desit destructio. De viuis aũt qui in die iudicij inuenient in
terra, aliqui dicunt, quod in raptu quo rapient in aera, morient. & incinerabunt, simulq;
cũ alijs suscitabunt. Secundum primã responsionẽ hãc dici ꝑt, ꝙ ꝑdicta prioritas & poste
rioritas resurrectiõis erit tpalis, alij nãq; ante hunc raptum resurgent, communius tñ te-
netur quod in igne conflagrationis morientur.

¶Expositio cap. V. De tpibus autem & momẽtis, non indigetis vt scribamus vobis

¶Articulus quintus.

Locutus

1.Thessa.4 LOcutus in pcedenti caplo Apls de resurrectiōe futura & die iudicij nunc reddit discipulos cautos circa expectationē illoꝝ, ponitq́ doctrinas saluberrimas, cō- D
pendiosas, moralitate repletas, quas q impleuerit, futuꝝ illud iudiciū secure expectat. Itaq; ait. ⌊De tpibus aūt⌋ secundi aduētus Chri, seu resurrectiōis cōis,
Matth.24. vcȝ quot anni restēt anteq̄ compleat, ⌊& momentis⌋.i. determinata hora qua venturus est Chrūs: ⌊nō indigetis vt scribamus vobis⌋ qa q̄d sciri p̄t de hoc vobis iam cōstat. Sicut subiūgit: ⌊Ipsi em̄ diligēter scitis(.i. cū magna aduertētia cognoscitis) qa dies dñi⌋.i. hora finalis iudicij. Quæ dr̄ dies nō solum propter solis illusteationē, sed & propter oim
1.Cor.4 opeꝝ hoīm manifestationē. Tunc em̄ illuminabit dn̄s abscōdita tenebraꝝ, ⌊sicut fur in nocte ita veniet⌋.i. latēter, iprouise, & subito accidet, sicut fur tpe noctis domū ingredit. Vel, sicut fur, improuise in nocte, ita veniet.i. latēter adueniet, ad silitudinē furis. Vnde in Matthæo legim⁹: Media nocte clamor factus ē, ecce spōsus venit. ⌊Cū em̄ dixerint⌋
Matth.25 impij ⌊pax⌋ nobis est.i. qes à malis psitibus, ⌊& securitas⌋ à futuris periculis ⌊tunc repētin⁹ eis supueniet interitus⌋.i. subitanea pditio diei iudicij, ⌊sicut dolor in vtero habētis⌋.i. tā pœnalis q̄ est cruciatus mulieris parturiētis, ⌊& nō effugiēt⌋ mortē, & iudicis manum. Istud ergo scitur de tpe & momēto futuri iudicij, ꝙ improuise veniet, atq; celerri-
Matth. 24 me finiet. Sicut apud Matthæum legimus: Sicut fulgur exit ab oriēte, & apparet vsq; in occidentē, ita erit aduētus filij hoīs. Quòd vero de tpe & momento scire nō potestis, vcȝ
Acto.1 determinatā horā eius, & quātum distet, nec mihi Paulo aplo innotescit. Propter quod
Matth.24. ait Saluator in actis Aploꝝ: Non est vestrū nosse tpa & momēta, quæ pater posuit in sua potestate. Et alibi: De die autē illa & hora nemo scit, neq; angeli cœloꝝ. ⌊Vos autē frēs E
non estis in tenebris⌋ ignorātiæ & peccati, ⌊vt vos dies illa tanq̄ fur apphēdat⌋ hoc est, in die illa improuise cōprehēdamini atq; dānemini à Chro iudice metuēdo. Occasione huius verbi apparet qbusdā, quod in isto caplo loquat Apostolus potius de die particularis iudicij, qua qlibet visitatur p mortē, & iudicat à Chro. Sciebat nāq; Apostolus diem
1.Thessa. 4 finalis iudicij multū distare. Idcirco die illa nō dixisset hoībus sui tpis. Vos aūt in tenebris nō estis, & cętera, quasi si in tenebris essent ab illa die cōprehēdi potuissent. Sed istud facile soluit. Sicut em̄ in pcedēti caplo dixit Apostolus de longe futuris, eis vcȝ q erūt viuētes circa diem iudicij in sua psona. Nos q viuimus q residui sumus &c. Ita hoc loco per psentes designat futuros electos propter vnitatē mystici corpis Chri. Veruntn̄ oīa iam inducta exponi pn̄t de die particularis iudicij. Vt sit sensus: De tpibus aūt & momentis.i. qua die & qua hora qlibet vestrum moriturus & iudicandus sit à Chro, non indigetis vt scribamus vobis. Nam ita incertum est tp̄s & momētum huius iudicij sicut illius, nec spectat ad vos talia scire. Vnde ait Saluator: Vigilate itaq; qa nescitis diem neq; horā. Quod au-
Matth. 24 tem sciri de hoc p̄t, scitis. Ipsi em̄ diligenter scitis, qa dies dñi, hoc est, dies particularis iudicij. Quæ dr̄ dies dñi, qa in ea facit dn̄s cum moriente particulare iudicium tanq̄ fur in
Luc.12 nocte.i. improuise & subito veniet. Iuxta illud: Qua hora non putatis, filius hoīs veniet.
Esaię.7 Et Esaias: Veniet super te malum atq; calamitas, & nescies ortum eoꝝ, veniet super te miseria repente. Cum em̄ dixerint hoīes carnales pax & securitas arbitrantes diu in delitijs
Lucę.12 viuere. Prout apud Lucam qdam eoꝝ effatur. Anīa, habes multa bona, reposita in an- F
nos plurimos, reqesce, comede, bibe, epulare, tunc repentinus eis superueniet interitus.i. mors ipeouisa ac subita. Sicut pdictis verbis euāgelicis addit. Dixit aūt illi deus. Stulte hac nocte aīam tuā repetēt à te. ¶ Deniq; sup hęc verba: Cū dixerint pax & securitas, tunc repētinus eis supueniet interitus, dicit glossa: Ministri Antichri eo occiso in diebus sequētibus gaudebūt, ducētes vxores, cōuiuia celebrātes, & ioca diuersi gn̄is exercētes, ac dicētes: Licet priceps noster mortuus sit, nos tn̄ pacē habem⁹ & securitatē. Et cū talia dixerit repētin⁹ eis supueniet īterit⁹. Hāc glossam reprobat qdā hoc loco, sic dicēs: Illud nō videt cōueniēter dictū, glossa em̄ pmittit, q̄d Antichrūs fulminabit, & maxima pars sui exercitus cū ipo peribit. Nō ergo ē verisile ꝙ remanētes erūt in tāta securitate, sed poti⁹ in timore. Et ita glossa sibimetipsi repugnare videt. Itē est cōtra cōe dictū sanctoꝝ & doctoꝝ, q cōiter asserūt oēs ad Chrm̄ couertēdos Antichro occiso & eius falsitate detecta. ¶ Porro ad saluādū veritatē glossæ & haꝝ obiectionū solutionē, huiusq́ dicti cōfutationē, Primo
Matth. 24 inducēda ē scriptura canonica. Ait nāq; Saluator: Sicut fuit in diebus Noe, ita erit adue-
Gene.6.7. tus filij hoīs. Sicut em̄ erāt (inqt) in diebus Noe comedētes & bibētes, nubētesq́ & nuptui tradētes vsq; in eū diē, in q̄ introiuit in arcā Noe, & nō cognouerūt, donec venit diluuiū & tulit oēs, ita erit aduētus filij hoīs. Ex verbis his euidētissime cōstat, ꝙ aliq impij erūt in
Lucæ.21 mūdo pdicto, intēti opib⁹ vsq; ad ipm Chri aduētū seu diē iudicij. ¶ Preterea, verba apli qbus dixit: Dū dixerint pax & securitas, Aug. exponit de carnalibus, q nō arescēt præ timore & expectatiōe futuri iudicij. Nō ergo simplr oēs boni erūt. Quod ergo primo arguit nō eē verisile q̄d post occisiōem Antichri, ministri eius gaudebūt in malis, dico cū Sa-
Eccles.7. lomone, qa quē de⁹ spernit, nullus corrigere p̄t. Ideo reprobi illi nō corrigent, visis tot signis, q

A gnis,qbus merito corrigerent.Et hoc vtiq; verisile est. Legit em in libro Numeroꝝ,ꝙ Nume.16.
postq̄ terra deglutiuit Dathan & Abyron & Chore in cōspectu filioꝝ Israel,ignis quoq;
deuorauit ducētos qnquaginta viros fautores eoꝝ,nihilominus filij Israel die sequēti in-
surrexerūt cōtra Moysen & Aaron. ¶Deniq; Pharao rex Aegypti quātas dei plagas & Exodi.7
signa vidit ac passus est,nō tñ se correxit. Gregorius quoq; recitat de qbusdam q visis pœ-
nis futuris redierūt ad corpus,& tñ in vitijs pmāserūt. ¶Preterea,ꝙ qdā asserit glossam
esse cōtra cōe dictū sanctoꝝ & doctoꝝ,nequaq̄ putandū est.Nā & glossa illa nō est ver-
bum glossatoris, vcz Petri Lombardi,sed expositio Haymonis.Et idē dicūt Beda,Gor- Matth.20.
ra,multiq; alij.Veꝝ est tñ,ꝙ sancti affirmāt totū mundū cōuertendū ad Chr̄m Antichri
sto occiso.Quod non est intelligendū tā absolute,ꝙ singuli cōuertent,sed qa tā multi cō
uertēdi sunt,vt cōparatiōe eoꝝ alij erūt paucissimi.Nunc qppe sunt multi vocati,& pau Iohan.8
ci electi in terra,vel in seculo isto,tunc aūt erit opposito modo. ¶Cur vero Thessaloni Iohan.1
censes nō sint in tenebris,subdit apostolus: ⌊Oēs em vos filij lucis⌋ increatæ,vcz Chri Iohan.12
⌊estis⌋ q ait:Ego sum lux mundi. De quo refert Euāgelista: Erat lux vera,quæ illumi-
nat oēm hoiem.Vel,filij lucis.i.grāæ & fidei.Vnde ait Saluator:Dum lucē habetis,credi-
te in lucē,vt filij lucis sitis,⌊& filij diei⌋ hoc est, tpis grāæ seu noui testamēti atq; virtutū. Roma.13
Vnde apud Romanos dictū est:Nox pcessit,dies aūt appropinquauit.Et Zacharias ait: Zacha.2
Applicabunt gētes multæ ad dñm in die illa. Chrūs quoq; p die intelligi pt, sicut in hymno
cantat:Christe q lux es & dies &c.⌊& nō estis noctis⌋.i.tēpoꝝ iustæ vltiōis.De qbus in
actibus Aploꝝ legimus:Tpa prioris ignorātiæ despiciēs deus.⌊Neq;(estis)tenebraꝝ⌋.i. Acto.17
vitioꝝ,ac diuersoꝝ erroꝝ,hoc ē,nō ptinetis ad tpa reprobatiōis & iræ, nec vitijs deser-
uitis,sed estis in tpe grāæ, & statu salutis.⌊Igit nō dormiamus⌋ somno culpæ,torpēdo in
B vitijs,sicut & cęteri ignaui,negligētes & intimorati,⌊sed vigilemus⌋.i.vigili mēte insista
mus diuinis.Nō em dormiētibus,sed vigilātibus puenit regnū dei,⌊& sobrij simus⌋ tem
perantiā obseruādo ⌊Qui em dormiūt(iacēdo in vitijs)nocte dormiūt⌋.i.tpe suę inter-
næ cæcitatis seu ignorātiæ hoc faciūt.Oīs em peccās est ignorās scdm Dionysiū & Ari-
stotelē.⌊& q ebrij sunt(gulose viuēdo)nocte ebrij sunt⌋ hoc est, in mentis caligine tales
cōstituti sunt,ita vt rōnis & grāæ lumine sint priuati.⌊Nos autē q diei sumus⌋.i. claritati 1.Timot.6
virtutū intēdimus,⌊sobrij simus⌋ quatenus habētes victū & vestitū contēti simus. Vnde Prouer.30
& Sapiēs orat:Tantū victui meo tribue necessaria,⌊induti loricā fidei & charitatis⌋.i.sic
interiora nostra armātes seu muniētes fide,quātum ad intellectū. Et charitate, quātū ad
voluntatē,quēadmodū armat corpus materiali lorica,⌊& galeā spem salutis⌋.i.spe futu Titum.3
ræ beatitudinis muniamus aiam nostrā,sicut defendit corpus galea corpali.Nā & spe sal Psal.28
ui facti sumus.Et oēs q sperāt in dño nō infirmant,⌊qa nō posuit nos deus⌋ in hoc mun
do,vel in statu fidei Chrianæ ⌊in iram(.i.ad hoc vt pereamus)sed in acqsitionē salutis⌋
.i.ad hoc vt æternā felicitatē mereamur,⌊p dñm nrm Iesum Chrm⌋.i.virtute & grā
eius,⌊q mortuus est pro nobis(saluandis)vt siue vigilemus⌋ hoc ē,in hac carne viuamus
seu exterioribus sensibus & rōne vtamur,⌊siue dormiamus⌋ dormitiōe somni naturalis,
vel mortis corpalis,⌊simul cū illo viuamus⌋.i.in Chro vitam grāæ,vel gloriæ habeamus.
C ⌊Propter qd cōsolamini inuicē⌋.i. vnus aliū cōsolet si indiget. Iuxta illud Ecclesiastici: Ecci.7
Ne desis plorātibus in cōsolatiōe, ⌊& ædificate alterutrū⌋.i.mutuo exēplares estote in Roma.14
verbis & actib⁹, ne qs ponat offendiculū pximo, ⌊sicut & facitis⌋ Deinde Apls instruit
subditos:Rogam⁹ aūt vos frēs vt noueritis⌋ p effectū.i.nosse vos demōstretis,⌊eos q la-
borāt iter vos & psunt vobis i dño⌋.i.officiales supioresq; vros,q in spūalib⁹ & tpalib⁹ p
uidēt vobis,& de vra salute soliciti sunt,⌊vt habeatis illos abūdātius⌋ solito & magis q̄ cę
teros ⌊in charitate⌋ diligēdo eos feruēter tāq̄ pres spūales ac pastores. Quos tāto feruē
ti⁹ amare debetis,q̄to maiora ab eis sortimini bona.Et hūc amorē ope declarate,reuerē-
ter obediēdo,atq; i necessarijs mistrādo ⌊ppter op⁹ illoꝝ⌋.i.ppter exigētiā iuris ex pte
administratiōis quā vobis impēdūt,⌊pacē habete cū eis⌋ nunq̄ murmurādo,cōtēdēdo, 1.Timot.5
aut rebellando. Qui em bene psunt pbri, duplici honore digni sunt. Et q ptāti resistit,dei Roma.13
ordinatiōi resistit,dānationēq; acqrit.⌊Rogamus āt vos frēs,corripite inqetos⌋.i.mēte EPIST.
aut corpe istabiles,gyrouagos,curiosos,& cōtētiosos,⌊cōsolamini pusillanimes⌋ ne ad-
uersis frāgant,sed firmiter sperēt in deo⌊suscipite infirmos⌋ corde aut corpe,lāguorē eo
rū interiorē aut corpalē pro posse sanādo,eosq; souēdo,ac supportādo,⌊patiētes estote Prouer.24
ad oēs⌋ qa q patiēs est,multa gubernat prudētia,& in patiētia cōsistit possessio aīæ.⌊Vi- Roma.12.
dete ne qs malū pro malo alicui reddat⌋ qm & alibi dictū est:Noli vinci à malo,sed vin Psalm.7
ce in bono malū.Et Psalmista:Si reddidi(inquiēs)retribuētib⁹ mihi mala, decidā merito Prouer.20
ab inimicis meis inanis. Vñ & Salomon in Prouerbijs: Ne dicas quō fecit mihi,sic faciā Ecci.28
ei,expecta dñm,& liberabit te.Apud Eccl.quoq; ait scriptura:Relinq proximo tuo nocēti
te,& tūc depcāti tibi pctā soluent,⌊sed semp qd bonū ē sectamini⌋.i.exequamini vel imi
temini,⌊in inuicē⌋ vt vnus imitet bonū alterius,& alter bona impēdat, ⌊& in omnes⌋

extrane-

extraneos,sectamini bonum his modis. Virtutes igitur alioꝝ cōsideremus & imitemur,nō D
Luc.18 vitia.⌊Semꝑ gaudete⌋ in dn̄o vtputa om̄i tp̄e opportuno tam in aduersis, q̄ prosperis,
Et sic modo,⌊sine intermissiōe orate(nullā debitā orōnis horā omittēdo)in oibus⌋ quę
Esaię.63 accidunt vobis.Et in prosperitatibus alioꝝ ⌊grās agite⌋deo quēadmodum Esaias fecit,
cum dixit: Miserationū dn̄i recordabor, laudē dn̄i suꝑ oibus bonis quæ reddidit nobis,
⌊hæc est em̄ voluntas dei(.i.hoꝝ executio placet deo)in Chrō Iesu⌋.i.ꝓut Chrūs edo-
cuit,& sicut ipsi in Chrō hęc placuerūt ⌊in oibus vobis⌋ q̄a vult deus vt vos oēs ista aga
tis.⌊Spm̄(.i.spūs sancti donū,vel grām deuotiōis, & sancti feruoris)nolite extinguere⌋
In vobis,vel alijs,aperiēdo cordis vestri ianuā dæmoni seu pc̄tō mortali, ⌊prophetias⌋
.i.expositiōes scripturaꝝ,eloquia prophetaꝝ,seu reuelatiōes quæ interdū simplicibus fi-
unt⌊nolite spernere(sed reuerēter audite ac discite)Oia aūt probate⌋.i.vniuersa q̄ pro
Hiere.15 batiōe digna sunt,ꝑ rōnem discutite, separādo ꝓtiosum à vili. Quæ vero manifeste mala
Galat.7 sunt atq; prohibita,discussiōe nō indiget,⌊q̄d bonū est⌋ rectæ rōnis iudicio,vel scriptu-
ræ testimonio,⌊tenete⌋memoriter & operāter,inhęrēdo iugiter actibus virtuosis.⌊Ab
Ecci.32. om̄i specie mala abstinete vos⌋.i.nō solum veraciter,sed & apparēter mala vitate,ne q̄s
scādalizet. ¶Pręterea orat Apl̄us pro Thessalonicēsibus,quatenus deo operāte exhor-
tiōes seu iussiōes ꝓmemoratas adimpleāt.⌊Deus āt pacis(dator & custos)sanctificet vos
per oia⌋.i.vniuersis virtutib⁹ mūdet,ornet,atq; ꝑficiat vos,⌊vt integer⌋.i.à corruptio
Sapiæ.6 ne vitioꝝ immunis ⌊spūs vester(.i.mēs seu superior pars aiæ)& aia⌋ quātū ad vires su-
as inferiores,ītegra à læsiōe peccati.Incorruptio em̄ facit proximū esse deo,⌊& corp⁹⌋
vestrū integrū.i.inuiolatū⌊sine q̄rela(.i.irreph̄ēsibit̄r)in aduētu dn̄i nostri Iesu Chr̄i⌋.i. E
vsq; ad terminū vitæ p̄ntis ⌊seruetur⌋ ꝑ grām custodientē.Vel,in aduētu Chr̄i.i.ad hoc
vt in scd̄o Chr̄i aduētu appareatis corā eo cū aia &corpore glorioso.Hæc āt fidēter oro.
Matth.20. ⌊Fidelis em̄ est (deus id est, verus in sermonibus suis) q vocauit vos⌋ ad statum salutis.
⌊q etiā faciet⌋.i.ꝓces vr̄as exaudiet,sicut ꝓmisit de eo diuin⁹ Psaltes: Volūtatē timētiū
Psal.144 se faciet & deꝓcationē eoꝝ exaudiet.Ois ei q petit,accipit:&q q̄rit iuenit.Quis nāq; iuo
Matth. 7 cauit eū,& despexit eū? Sed agendū est,q rursus hortat Psalmographus:Lętet cor querē
Lucę.11. tiū dn̄m,quęrite dn̄m & cōfirmamini,quęrite faciē eius semꝑ. Qui sic inuocat, ꝓcul du-
Ecci.2 bio sortiet felicē effectū.⌊Frēs,orate pro nobis⌋ Ecce verbū eximię humilitatis,q̄ tantus
Psal.104 Apl̄us discipuloꝝ suoꝝ quęrit suffragiū . ⌊Salutate frēs oēs⌋ vobis opportune occurren
Coloss.4 tes ⌊in osculo sc̄tō (nō carnali aut simulato.) Adiuro vos ꝑ dn̄m vt legat epl̄a hæc oibus
sanctis fratribus⌋.i.veraciter Chr̄ianis. ¶Circa hoc quęri posset qūo adiuratio sit licita,
& si liceat hoiem adiurare. Et videt q nō. Ait em̄ Origenes suꝑ Matthæum: Nō opor-
tet vt vir q vult scd̄m euāgeliū viuere, adiuret aliū, si em̄ iurare nō licet ,nec adiurare. In
oppositū est ipe Apl̄us,adiurās hoc loco discipulos suos.Et r̄ndendū est scd̄m Thomā, q
adiurare nō est aliū ad iurandū inducere , sed per silitudinē iuramēti à se inducti,aliū ad
aliq̄d agēdū ꝓuocare. Dr̄ em̄ adiurare quasi ad aliq̄d iurare, vel vt aliq̄d fiat ab alio . Sic
aūt ꝑt hō adiurare suꝑiores suos, ꝑ modū deꝓcatiōis. Subditos vero per modū iussiōis,
q̊s etiā ad iurationē cōstringere ꝑt propter necessariā causam. Cū vero aliq̄s vult ab alio
quippiā obtinere per adiurationē sine impositiōe necessitatis, talis adiuratio oibus licet. F
Matth.26. Origenes aūt loq̄tur de adiuratiōe,qua q̄s vult alium cogere vt sibimet ipsi iuret, quēad-
modū princeps sacerdotū adiurauit Chr̄m.Hoꝝ determinatio plenius cōtinet secūda se
Iohan.15 cundæ quæsti.89. ⌊Gratia dn̄i nostri Iesu Chr̄i⌋ sine qua nullo momēto esse potestis in
statu salutis,sit semper ⌊vobiscū⌋Ipse em̄ ad suꝑnaturalē finē nos cōdidit, ad quē perdu
Iudith.6 ci non possumus,nisi per suꝑnaturalia media.Ideo nunq̄ de nobis præsumere, nunq̄ ina-
niter gloriari debemus,sed pietati benignissimi creatoris indesinenter inniti , q est super
omnia deus sublimis & benedictus,⌊Amen.⌋

IN EPISTOLAM SECVNDAM AD THESSALONIcenses,Procemium.

Sap.6 Lara est,& nunq̄ marcescit sapia,& facile inuenit ab his q diligūt,& q̄runt
Ecci.6 eā.Qm̄ veraciter scriptū ē:Auris bona cū om̄i cōcupiscētia audiet sapiam.
Thessalonicēses tanq̄ boni discipuli doctrinā ꝓcedētis epl̄æ cū ingēti dili-
1.Timot.4 gētia aduerterūt. In q̄ cū scriptū cōspicerēt. Nos q viuimus,q relinq̄mur,
simul rapiemur cū illis &c.opinati sunt Chr̄m fuisse ad iudiciū finale vētuꝝ
in diebus suis. Præsertim & cū tribulatiōes eoꝝ pene quotidie augerentur.
Quo cognito scripsit eis Apl̄s ab Athenis hāc scd̄am epl̄am ꝑ Tychicū & Onesimū, q &
priorē detulerūt epl̄am & verba Thessalonicēsiū retulerunt Apostolo . Hortat ergo eos
Apostolus ad patiētiā,& diē iudicij nondū instare testat,inquietosq; dure redarguit.

¶Epositio. I.cap.Paulus & Syluanus & Timotheus ecclesiæ Thessalonicen.

¶Articulus primus.

Paulus

A Paulus & Syluanus & Timotheus ecclesiæ Thessalonicensiũ in deo patre nr̃o & dño Iesu Chr̃o.⌋Oĩa verba hæc in exordio ep̃læ p̃cedentis exposita sunt. Nã & verbo & sensu idẽ est vtriusq; epistolæ principiũ.⌊Gratias agere debemus deo semp(.i.omni tp̃e cõgruenti)pro vobis⌋.i.propter beneficia vobis diuinitus p̃stita o ⌊fratres, ⌋ad hoc eñ tenemur tanq̃ pastores vestri. Charitas q̃q; qua de vestra salute gaudemus, & dei honorẽ cõcupimus ad hãc nos gratiaꝝ actionẽ cõstringit,⌊ita vt dignum est⌋.i.multum affectuose atq; humiliter,sicut pro tantis beneficijs,tanto benefactori à tãtillis gratias agi decet,⌊qm̃ supercrescit(.i.plurimũ proficit)fides vestra,⌋nam per illuminationẽ sp̃us sancti fit clarior,atq; p opera bona viuacior, ⌊& abũdat charitas vniuscuiusq; vestrũ in inuicẽ⌋.i.vnusquisq; vestrũ aliũ amat feruẽter sp̃ũali & sancta dilectione,⌊ita vt nosip̃i in vobis⌋.i.de v̄ra perfectiõe, vel in perfectiõis v̄ræ cõsideratione ⌊glorificemur in ecclesijs dei⌋corã cõgregationibus Christianoꝝ,ad q̃ꝝ ædificationem lætãter referimus v̄ras virtutes. Gloriamur inquã ⌊pro(.i.de)patientia vestra & fide,⌋q̃ fortiter cõseruastis ⌊in oĩbus p̃sequutiõibus vestris,⌋q̃ extrinsecus infligunt,⌊& tribulationib⁹(alijs)quas sustinetis in exẽplũ⌋.i.in declarationẽ ⌊iusti iudicij dei⌋futuri in mor re cuiuslibet, vel in die nouissimo. Tribulatiões quippe quas sustinetis,testant & manifestãt q deus post hãc vitã iudicat patiẽtes & inferẽtes,reddẽs singulis q̃d merent,videlicet patiẽtibus gloriã.Qui eñ humiliatus fuerit,erit in gloria. Cũ nãq; cernamus in hac vita impios prosperari,& iustos opprimere,iustos aũt aduersitatib⁹ fatigari & opprimi etiã vsq; ad mortẽ,oportet cõcedere q iustus & sapiẽs deus post hãc vitã oĩa recte disponat, iuste iudicet,& optime ordinet. Quod nõ fit nisi p iustã dãnationẽ maloꝝ,& beatificationẽ iustoꝝ, ⌊vt digni(.i.gloriosi)habeamini,⌋Vel,digni habeamini.i.digni fitis p opera

B sancta recipi ⌊in regno dei⌋.i.in ecclesia triumphãte ac throno cœlesti,⌊pro q̃,⌋vt sic digni habeamini,⌊& patimini tãta aduersa,p̃sãtes illud euãgeliũ:Gaudete in illa hora & exultate, ecce eñ merces v̄ra copiosa est in cœlis. Si eñ cõpatimur,& cõregnabim⁹ ⌊si tñ(.i.qa)iustũ est apud deũ⌋.i.in mẽte diuina hoc iustũ censet,⌊retribuere tribulationẽ his q vos tribulãt⌋.i.p̃sequutorib⁹ v̄ris debitas reddere pœnas pro pœnis quas vobis inflıgũt. Quod vtiq; iustũ est,& cõtinget,sicut & Psal.testat:Qui custodit veritatẽ in seculũ,facit iudiciũ iniuriã patiẽtibus. V n̄ & in Iob habeť:Deus inultũ abire nõ patit. Iustũ q̃q; est apud deũ ⌊& vos q tribulamini⌋ p̃pter iustitiã,⌊requiẽ⌋dare æternã ⌊nobiscũ⌋ in patria. Ideo nãq; in lib. Sapiæ legimus:Deus tentauit illos,& inuenit illos dignos se. Ideo'q; accipiẽt regnũ decoris,& diadema sp̃ei de manu dñi. Et in Apoc. Isti sunt q venerũt de tribulatiõe magna,ideo sunt añ thronũ dei. Hæc aũt retributio plenarie fiet,& iustũ est apud deũ eã cõpleri,⌊in reuelatiõe(.i.manifesta apparitiõe)dñi Iesu⌋venıẽtis⌊de cœlo⌋in die nouissimo ⌊cũ angelis virtutis eius⌋.i.angelis sc̃is suæ diuinæ p̃tãtı,imo & suæ humanitati subiectis,⌊in flama ignis dãtis vindictã⌋.i.in reuelatiõe Iesu dãtis in flãma ignis.i. p ignẽ flãmantẽ vindictã.i.iustã vltionẽ,⌊his q nõ nouerũt deũ⌋scia formata q̃ facit q̃d nouit agẽdũ.i.iniustis,q & si dicãt se nosse deũ,factis negãt. De hac eñ scia ait Iohã.in prima sua canoñ.Qui dicit se nosse deũ,& mãdata eius nõ custodit,mẽdax ẽ. Vel

C p ignorãtes deũ,intelligunt idololatræ, ⌊&(ijs)q nõ obediũt euãgelio⌋.i.euãgelicæ doctrinæ ⌊dñi nr̃i Iesu Chr̃i. ⌋De hac Chr̃i reuelatiõe & flãma ignis P̃saltes Dauid clarissime p̃phetauit:Deus manifeste veniet, deus nr̃,& nõ silebit. Ignis in cõspectu eius exardescet.⌊Qui⌋nescıẽtes & inobediẽtes ⌊pœnas dabunt(.i.persoluẽt & luent)in interitu æternas⌋.i.æternaliť perdurãtes,& q̃si occidẽtes,nõ tñ extinguenteseos q̃s punient. V nde hæ pœnę sunt mors secũda,æterna & amarissima. Has igiť pœnas dabũt.i.sustinebunt sibi inflictas,⌊à facie dñi⌋.i. à p̃sentia Chr̃i,q dicetIte maledicti in igñẽ æternũ,cuius facies reprobis erit horrẽda ac pœnalissima,ita vt dicãt mõtıbus & petris:Cadite sup nos & abscondite nos à facie sedẽtis sup thronũ,& ab ira agni,⌊& à gloria virtutis eius⌋.i.ab excellẽtia seu maiestate potẽtiæ Chr̃i,qui in suo imperio reprobos in pœnas inferni detrudet. Data nãq; est ei oĩs potestas in cœlo & in terra,⌊cũ venerit(Chr̃s) glorificari,⌋hoc est,gloriosus atq; magnificus apparere ⌊in sanctis suis⌋.i.in p̃miatiõe seu glorificatione electoꝝ suoꝝ,⌊&⌋cũ venerit ⌊admirabilis fieri⌋in cordib⁹ oĩm intuentiũ ⌊in oĩbus q crediderũt⌋.i.in iusta retributiõe seu p̃mio vniuersoꝝ fideliũ,bonos saluãdo,impiosq; dãnando. Ex q̃ effectu cũctis patebit q̃ admirabilis sit dñs Iesus,queadmodũ scriptũ est:Mirabilis deus in sanctis suis. Signũ vero q oĩa ista sic fient,est, ⌊Quia creditũ est testimoniũ nostrũ⌋.i.attestatio seu p̃dicatio nr̃a de iusto iudicio dei credita est ⌊sup vos⌋.i.à vobis vel in cordibus v̄ris. Hoc etiã sensu in Esaia habeť:Sp̃s dñi sup me.i.in me,credıtũ est ⌊in die illo⌋.i.sic q; cõplebiť in die nouissimo,q̃ñ oẽs simul remunerabunť. Vel, in die illo,qa de die iudicij credidistis q̃ p̃dicauim⁹ vobis.⌊In q̃⌋negotio seu testimonio p̃dicatiõis nr̃æ,⌊etiã oramus semp pro vobis,vt dignet(.i.dignos efficiat) vos vocatiõe sua⌋.i.beatitudine ad quã vocati estis,⌊deus nr̃ impleat omnẽ volũtatẽ bonitatis suę⌋.i.

T quicquid

1.Thess.1.
EPIST.
Coloss.3
2.Cor.8
Iob.21
Acto.14
Luc.6.
Roma.8.
Psal.145
Iob.24
Sap.3
Apo.7.
Tit.1
1.Iohan.2
Galat.4
Psal.49.
Apo.21.
Matth.25.
Apo.6
Matth.28.
FINIS
Psalm.67
Esa.28

quicquid suæ pietati placitũ est, ad effectũ perducat in vobis, q̃tenus faciat vos suis p̃ceptis atq; cõsilijs misericorditer datis obedire in oĩbus. Impleat q̃q; ⌊& opus fidei⌋.i. opera virtuosa ex fide nascẽtia (sine q̄bus fides mortua est in seipsa) Vel, opus fidei proprie in
Iacobi.2 telligit̃ oris cõfessio, qua quis fidẽ profitet̃. Corde eñ̃ creditur ad iustitiã, ore vero cõfes
Roma.10 sio fit ad salutẽ. Quæ cõfessio summe necessaria fuit martyribus tp̃e ap̃lorũ. Et postmodũ diu ⌊in virtute⌋ cõstantiæ seu animi firmitate, vel fortiter stetis, atq; itinẽ p̃seueretis, ⌊vt clarificet̃ nomẽ dñi nr̃i Iesu Chr̃i⌋.i. ipse Chr̃s clarificet̃ ⌊in vobis⌋ dupl'r. Primo, vt eũ syncere cognoscatis, & digne honoretis. Sic em̃ clarificat̃.i. clare habet̃, scitur, & honorat̃
Iohan.17 in cordibus vr̃is. De tali clarificatiõe ait saluator: Pr̃, venit hora, clarifica filiũ tuũ. Secũdo vt diuina p̃fectio Chr̃i in vobis appareat, & ita Chr̃s in vobis per suũ p̃clarũ effectũ inno-
1.Cor.13 tescat seu declaret̃, ⌊& vos in illo⌋.i. in Christo clarificemini, vidẽdo eum in patria facie ad faciẽ. Nõ ergo eodẽ modo clarificat̃ Chr̃s in nobis, & nos in illo. Per hoc eñ̃, q ipse clarificat̃ in nobis, nihil perfectiõis aut gloriæ ei accrescit. Per hoc aũt, q nos clarificamur in Chr̃o, summe perficimur. Sic igitur clarificemini in illo, secundũ grãm dei nr̃i⌋.i. iuxta mensurã gratiæ vobis à sancta trinitate exhibitæ ⌊& dñi nostri Iesu Christi⌋.i. secũdum eandẽ grãm, quæ nobis per Christum tanq̃ per mediatorem & causam meritoriã datur. Hoc dicit apostolus, ne quis proprijs meritis principaliter innitatur.

¶Explanatio Cap. II. Rogamus aũt vos fratres per aduentũ dñi. Art. II.

2.Thess.2 COmpleta gratiarũ actione & oratione pro Thessalonicẽsibus deo oblata in p̃cedenti capitulo, nũc corrigit errorẽ eorũ & instruit eos q̃d de die iudicij sit tenẽ
EPIST. dũ. ⌊Rogamus aũt vos fratres p aduentũ dñi nostri Iesu Chr̃i⌋ ad extremũ iudiciũ, ⌊& (per aduentũ) nostræ cõgregatiõis⌋.i. per collectionẽ omniũ fideliũ, ⌊in ip̃m⌋.i. ad Christũ, ad quẽ oẽs in die iudicij adducent̃. Sic aũt rogare, est obsecrare,
Matth.22. ⌊vt nõ cito⌋.i. nõ facile, neq; in breui hora, seu modico tẽpore ⌊moueamini (.i. recedatis) à vestro sensu⌋.i. à vero intellectu scripturæ quẽ didicistis. Qui eñ̃ cito credit, leuis
Eccl.19 est corde. Vel, nõ moueamini ad instabilitatẽ atq; errores à vestro sensu.i. propria sensualitate & naturali rõne, proprijs adinuẽtionibus ac imaginatiõibus potius q̃ scripturæ authoritati innitẽdo, ⌊neq; terreamini⌋ vano errore arbitrãtes instare diẽ iudicij, & p̃sequutiones grauissimas, q̃ ipsum p̃cedẽt, ⌊neq; per sp̃m,⌋ quãuis diabolus se in angelũ lu-
2.Cor.11 cis transfigurãs asserat instare diẽ nouissimũ, ⌊neq; p sermonẽ⌋ cuiuscũq; p̃dicatoris, ⌊neq; p epistolã tanq̃ p nos missam⌋.i. quãuis aliquis p̃seudoapostolus miserit vobis epistolã nostro noĩe intitulatã, sicut interdũ fecerũt pseudoapostoli causa fallẽdi, ⌊q̃si instet⌋.i. in proximo vẽturus sit ⌊dies dñi (.i. tẽpus finalis iudicij) Ne q̃s vos seducat⌋ ad hoc æstimandũ, ⌊vllo modo,⌋ error eñ̃ & falsitas semp vitãda sunt. ⌊Q̃m nisi venerit discessio primũ⌋.i. dies dñi nõ erit in actu, nec Chr̃s gñale iudiciũ faciet, nisi primũ.i. ante, venerit discessio gentiũ à Romano imperio, q̃ iam pro magna parte impleta est. Vel, discessio particularium ecclesiarũ ab obedientia Romanæ ecclesiæ. Vel vt alijs amplius placet. Nisi venerit discessio Christianorũ à fide catholica, nõ q oẽs à fide recedẽt, sed multi. Di
Matth.24. cit eñ̃ saluator: Quod tũc abũdabit iniquitas, & refrigescet charitas, sic'q; fides vera ĩ mul
1.Timot.4 tis deficiet. Propter q̃d ap̃lus dicit prima Timoth. Sp̃us manifeste dicit, q̃a in nouissimis
2.Petr.3 diebus discedẽt quidã à fide. Et Petrus in secũda ep̃la: Veniẽt in nouissimis dieb' illusores, iuxta p̃prias cõcupiscẽtias ambulãtes, & dicẽtes: Vbi ẽ promissio aut aduentus eius? Nõ dicit ap̃lus, q mox vẽturus sit Chr̃s ad iudiciũ, discessiõe ista cõpleta, sed q nõ veniet nisi ista p̃cedat. Tñ ista discessiõe facta, p̃parata erit via Antichristo, vt recipiat̃ pene ab oĩbus. Idcirco verisimile ẽ, q post discessionẽ statim veniet Antichr̃s, vel nascẽdo, vel publice p̃dicãdo, vt aliqui asserũt. Ideo de aduẽtu Antichristi, q̃ est scd̃m q p̃cedet diẽ iudicij, subdit̃, ⌊& reuelatus fuerit⌋.i. manifestatus mũdo, imo seip̃m hoĩbus manifestauerit, ⌊hõ peccati, filius p̃ditiõis⌋.i. Antichr̃s, p excellẽtiã hõ peccati vocatus, tanq̃ oĩbus vitijs p̃ cũctis hoĩbus plenus, & cæteris q̃si fons & origo peccãdi existẽs ad æternã dãnationẽ seu p̃ditionẽ immoderatissime tendẽs, ⌊q aduersat̃⌋.i. Chr̃o aduersabit̃ ac toti ecclesiæ, ⌊& extollit̃ (.i. p superbiã eriget̃) supra omne q̃d dicit̃ deus⌋.i. vniuersis creaturis (q̃ vel singulari perfectiõe, vel vana hominũ opinione dij vocant̃) se p̃feret, ⌊aut q̃d coli
1.Cor.8. tur⌋.i. etiã per tumorẽ elatiõis grauissime supra verũ deũ extollet̃. Nõ q dictur' sit se deo maiorẽ, sed q̃m deũ nil prorsus timebit, atq; diuinæ volũtati suã in oĩbus p̃feret, diuinum
Iudith.3 cultũ exterminãs & suũ inducẽs. Cuius figura fuit q̃d de Nabuchodonosore scribit̃: Qui Holoferni p̃cepit oẽs deos terræ exterminari, vt ipse solus à suis subditis, imo ab oĩbus coleretur vt deus, & deus vocaret̃, ⌊ita vt⌋ Antichr̃s ⌊in tẽplo dei sedeat, ostẽdens se⌋ suis cultoribus, ⌊tanq̃ sit deus.⌋ Nã & deũ & dei filiũ se vocabit. Per templũ vero, in q̃ sessur' est, intelligitur tẽplũ q̃d ipse cũ Iudæis sibi adhærentibus (vt fertur) in Hierusalẽ ædificabit. ⌊Nõ retinetis⌋ memoriter, ⌊q cũ adhuc essem apud vos⌋ corporali p̃sentia in vestra conuersione, ⌊hæc⌋ quæ nũc scribo de discessione & Antichristo ac die iudicij, ⌊dicebã vobis?⌋

A vobis?⌋ proprio ore?⌊ Et nũc quid detineat⌋.i. Antichristi aduẽtũ differat,⌊ scitis⌋ videlicet qa discessio nondũ cõpleta est, nec tẽpus diuinitus ꝓstitutũ seu ꝑordinatũ aduẽtui Antichristi aduenit. Hoc igit̃ detinet, sic tñ, vt⌊ reueletur (hõ peccati) in suo tpe⌋.i. diuinitus ꝑdisposito. Reuelabit̃ eñ aliqñ, q̃d patet ex hoc.⌊ Nã mysteriũ iã operat̃ iniqtatis⌋.i. diabolus per Neronẽ & alios tyrãnos tẽpore isto facit pctã ꝑfiguratiua malitiæ Antichristi. Persequutio quippe Neronis & alioꝝ similiũ occidentiũ Christianos ꝑfigurauit ꝑsequutionẽ ab Antichristo fidelidus infligendã. Et sicut Nero occidit Petrũ & Paulũ, sic Antichristus occidet Enoch atq; Heliã. Deniq; sicut Abel, Ioseph, Dauid, Sẽpson & alij multi Chri figuræ fuerũt, sic Nero, Symon magus, Antiochus illustris, Diocletianus Antichristi erãt figuræ. Vel sic, & redit quasi in idẽ, Nã mysteriũ iniquitatis.i. iniquitas mysterialis occulta & figuratiua iniquitatis in Antichristo futuræ iã operat̃ in Nerone, cæterisq; ꝑdictis q nũc talia operant̃ cõtra Christũ & sanctos, qualia tũc opperabit̃ Antichristus. Hoc loco ait beatus Hieronymus, q̃d apl̃us dixerit sciri à Thessalonicensibus, hoc loco nõ exponit aperte. Ideo nos q nescimus q̃d illi sciebãt, peruenire cũ labore ad id q̃d sensit apostolus, cupimus, nec valemus, ꝑsertim qm̃ verba sequẽtia hũc sensum faciũt obscuriorem Quid eñ est q̃d subditur?⌊ Tãtũ vt q tenet, nũc teneat, donec de medio fiat.⌋ Deniq; circa hæc verba August. fatet̃. Ego prorsus ignoro qd dixerit. Glossa tñ exponit hunc locũ varijs modis, quoꝝ vnus. Mysteriũ iniquitatis iã operat̃ scd̃m sensus inductos, tantũ hoc restat implendũ, anteq̃ filius perditionis appareat, vt q tenet nũc.i. homo iã tenens Romanũ imperiũ teneat illud.i. q imperat imperet, donec ipsa Romani imperij ptãs de medio fiat.i. penitus deleat̃. Nã ante aduentũ Antichristi cessabit, vt dicit̃. Vel sic, vt q tenet fidẽ teneat eã, donec ipsa fides de medio fiat.i. tollat̃ quantũ ad plurimos, sicut expositũ

B est.⌊ Et tũc⌋.i. discessione hac triplici cõsummata,⌊ reuelabitur⌋.i. seipsum ostẽdet & regnare incipiet,⌊ ille iniquus quẽ dñs Iesus interficiet spũ oris sui⌋.i. suo ꝑcepto iubẽs eum occidi à Michaele, vel p seipsum eũ occidens suo aspectu. Vnde apud Danielẽ de Antichr̃o cõscriptũ est: Sine manu cõteret̃. Quidã etiã dicũt ꝙ fulminabit̃. Hinc & in Esaia legit̃: Spũ labioꝝ suoꝝ interficiet ipiũ. Quidã p spm̃ oris Chr̃i intelligũt spm̃ sanctũ, cuius virtute occidẽdus est Antichristus,⌊ & destruet illustratiõe aduentus sui eũ⌋.i. dñs Iesus cõteret & dãnabit Antichristũ cũ suis, suo claro aduẽtu ad iudiciũ, qñ dicturus est: Ite maledicti in ignẽ æternũ,⌊ cuius est aduẽtus secundũ operationẽ Satanæ.⌋ Duplex ponitur Antichristi aduẽtus. Primus, occultus, q pertinet ad eius generationẽ. Alter, manifestus, ptinẽs ad eius ꝑdicationẽ. De q̃ iã tractat apl̃us. Aduẽtus ergo.i. manifestatio Antichristi, qua se hoĩbus ostẽdet tanquam veꝝ Christũ ac filiũ dei, est.i. erit. Loquitur eñ apl̃us more ꝓphetico de futuro p modũ ꝑsentis, secundũ operationẽ Satanæ.i. dæmone cooperãte⌊ in omni virtute⌋ potestatis humanæ. Maximã eñ habebit multitudinẽ ministrorũ, & oĩbus diuitijs abũdabit, nec erit q ei poterit humana virtute resistere,⌊ & signis⌋ q̃tũ ad miracula minora,⌊ & prodigijs⌋ q̃tũ ad maiora,⌊ mẽdacibus⌋.i. apparentibus, vel ad fallendũ ordinatis. ¶ Solet aũt quæri, an Antichristus & eius ministri vera miracula facient, Et rñdendũ, ꝙ si de miraculis proprijssime loquamur, videlicet tanq̃ de effectibus

C totã naturalẽ facultatẽ ac ordinẽ reꝝ transcendẽtibus, tũc nõ faciet miracula vere, sed solũ apparẽter, & in ꝑstigijs illudẽdo sensus humanos. Nẽpe talia fieri nequeũt, nisi virtute diuina. De qbus ait Psalmographus: Bñdictus dñs deus Israel, q facit mirabilia solus. Talia fecit Chr̃s, sicut ait: Si opa nõ fecissem, q̃ nemo alius fecit, pctm̃ nõ haberẽt. Si aũt loq̃mur de miraculis magis cõiter, velut de effectibus incõsuetis & ꝑter solitũ cursum naturalẽq; modũ ꝓductis, sic faciẽt vera miracula adiuuãte diabolo. Vñ in Apoc. legit̃: Dedit illi draco virtutẽ & potestatẽ magnã. Et rursus: Fecit signa magna, vt etiã ignẽ faceret de cœlo descẽdere in cõspectu hominũ, & seducet habitãtes in terra ꝓpter signa q̃ data sunt illi. Hoc & Chr̃s in euãgelio testat̃: Surgẽt (inquiẽs) pseudochristi & dabũt signa magna, ita vt in errorẽ ducãtur, si fieri põt, etiã electi. Dicũtur tñ miracula ista mẽdacia, nõ formaliter, sed final̃r, qa ad fallendũ seu falsitatũ cõfirmationẽ ordinabunt̃. Aliqua ãt erũt oĩno mẽdacia siue phãtasmata ad illudendũ hoĩbus,⌊ & in om̃i seductiõe iniquitatis⌋.i. in omni gñe deceptiõis iniuste ad iniquitatẽ trahẽtis,⌊ ijs q pereunt⌋.i. ad dãnationẽ reproborũ. Varijs aũt modis Antichr̃s decipiet mundũ, videlicet simulatiõe sanctitatis, scripturarũ allegatiõibus, sapiẽtia & ornatu sermonis, eminẽtia miraculoꝝ, promissione diuitiaꝝ, terrore minaꝝ, potestate, prosperitate, ac multitudine ministroꝝ suoꝝ. Sic ergo veniet reprobis,⌊ eo ꝙ charitatẽ veritatis⌋.i. verã dilectionẽ seu Chr̃i, qui veritas est, amorem⌊ nõ receperũt,⌋ perseuerãdo in ea vt salui fierẽt, promerẽdo vitã æternã, ad quã sola perseuerantia ducit.⌊ Ideo⌋ in pœnã huius peccati⌊ mittet⌋ permissiue⌊ illis deus operationẽ erroris⌋.i. fallacias Antichristi,⌊ vt credãt mendacio⌋.i. falsæ doctrinæ Antichristi. Tenetur aũt hic dictio, vt, cõsecutiue, nõ causaliter,⌊ vt inducantur⌋.i. ab electis discernãtur, ad sinistrã ponãtur & cõdemnentur,⌊ oẽs qui non crediderunt⌋ fide formata ac

i.Iohan.2. Danie.8 Esa.11. FINIS Matth.25. Psal.71 Iohan.15 Apoca.13 Marci.13 Iohan.14 Matth.24 Marc.16

ſtabili,⌊veritati⌋euãgelicæ legis,⌊ſed cõſenſerũt iniqtati⌋ doctrinæ & opeꝝ Antichri- D
ſti.⌊Nos aũt⌋paſtores vr̃i ⌊debem⁹⌋debito cõdeſcẽtiæ vel charitate exigẽte,⌊gr̃as age
re deo ſemꝑ pro vobis⌋.i.vice vr̃a, vel pro bñficiꝭ vobis collatis,o ⌊fr̃es dilecti à deo.⌋
1.Iohan.4. Quibus cõuenit illud Iohãnis:Nos ergo diligamus deũ,qm̃ ipſe prior dilexit nos,⌊qꝫ ele
gerit vos deus(.i.ab æterno p̃deſtinauerit)primitias⌋.i.ad hoc vt eẽtis primi de Chr̃ifi-
delibus,⌊in ſalutẽ⌋.i.ad obtinẽdã felicitatẽ æternã.Erãt em̃ Theſſalonicẽſes de primiti-
ua eccleſia,⌊in ſanctificatiõe ſpũs⌋.i.in infuſione gr̃æ ſpũs ſancti, ſeu baptiſmo vbi ſpũs
Iohan.14 ſanctus datur & hõ ſanctificat ad obtinẽdã ſalutẽ,⌊& fide veritatis⌋.i.fide catholica da-
ta à Chr̃o,q eſt veritas prima.Nã ꝑ ſanctificationẽ iſtã &fidẽ acqrit ſalus æterna, ad quã
ꝑtinet diuina electio.⌊In quã(.i.ad quã verã fidẽ)& vocauit vos⌋deus vocatiõe ſuæ in-
ſpiratiõis internæ,⌊ꝑ euãgeliũ noſtrũ⌋.i.ꝑ p̃dicationẽ ſancti euãgelij à nobis exhibitam
qua admoniti eſtis ad fidei ſuſceptionẽ,quã & deus vobis infudit,⌊in acqſitionẽ gloriæ⌋
Iohan. .i.ad adipiſcẽdã beatitudinẽ,⌊dñi nr̃i Ieſu Chr̃i,⌋q ait:Qui credit in me,habet vitã ęter
nã.Itẽq̃ꝫ:Beati q nõ viderũt & crediderũt.⌊Itaqꝫ fr̃es ſtate⌋in gr̃a non ruentes in vitia,
⌊& tenete traditiões⌋.i.morales inſtructiões ſeu iuſſiões implete,⌊quas didiciſtis ſiue ꝑ
ſermonẽ(vocalẽ oris nr̃i)ſiue ꝑ epiſtolã noſtrã⌋p̃ſentẽ ſeu p̃cedẽtẽ,⌊ipſe aũt dñs nr̃ Ieſus
Chr̃s & deus pr̃ noſter⌋.i.trinitas vel ꝑſona patris,q eſt deus creatiõe,& pater guberna-
Ephe.2 tione ac dilectiõe,⌊q dilexit nos⌋ab æterno, quẽadmodũ bñficia teſtant.Nã & propter
nimiã charitatẽ ſuã qua dilexit nos,filiũ ſuũ miſit in ſimilitudinẽ carnis peccati,⌊& dedit
(nobis)cõſolationẽ æternã⌋nũc in ſpe & ꝑ quandã inchoationẽ frequẽter nos lætifican E
do,noſtrã redẽptionẽ annuntiãdo,futura p̃mia proponẽdo ac promittendo, imo & in
Iohan.16. omni tribulatiõe nr̃a nos cõſolãdo.Hanc cõſolationẽ æternã daturus eſt tandẽ in re,& ꝑ
felicẽ cõſummationẽ.Propter q̊d ait Chr̃s diſcipulis ſuis:Iteꝝ videbo vos, & gaudiũ ve
ſtrũ nemo tollet à vobis.Ideo ſubditur,⌊& ſpem bonã in gratia⌋.i.per gratiam ſuã p̃ſti-
Ibidem tit vobis certã ac piam fiduciã adipiſcendi conſolationẽ prædictã. Sicuti Chriſtus loqui
tur:Petite & accipietis,vt gaudium veſtrũ ſit plenũ;⌊exhortetur(.i.gratioſe excitet)cor
da veſtra,& confirmet ea in omni opere & ſermone bono⌋.i.meritorio.

¶Explanatio Cap.III.De cætero fratres orate pro nobis. Arti. III.

POſtquã pro filijs ſuis orauit apl̃us,iam poſtulat vt & ipſi viciſſim pro ſe precẽtur
Ipſos q̊qꝫ plenius inſtruit in pertinẽtibus ad ſalutẽ.Et ait, ⌊De cætero fr̃es ora-
Marc.10 te pro nobis⌋.i.pro adimpletiõe eoꝝ q̃ nos deſideramus,videlicet, ⌊vt ſermo
dei currat⌋.i.euãgeliũ Chr̃i vndiqꝫ ſemineť,& velociter diuulgeť,⌊& clarifice-
tur⌋.i.clare innoteſcat hoĩbus,& ꝑ miracula cõfirmeť,vt ſciatur à deo eẽ,⌊ſicut & apud
vos⌋clarificatus eſt,⌊& vt liberemur ab importunis(.i.inquietis, moleſtis)& malis hoĩ-
bus.⌋Hoc dicit apl̃us nõ quaſi perſequutiones pati abhorrens, ſed ne p̃dicatio ſua impe
diretur,& alioꝝ cõuerſio.Poſſumus etiã idẽ rogare ad hunc ſenſum,ne per impatiẽtiam
Psal.118 ſuperemur,quẽadmodum orat diuinus Pſaltes:Redime me à calumnijs hominũ,vt cu-
ſtodiam mandata tua.⌊Non em̃ omniũ eſt fides⌋.i.ideo liberari ab illis deſidero,qm̃ fi-
des nondũ p̃dicata eſt oĩbus,qbus p̃dicanda eſt.Vel ſic,Nõ em̃ &c.Ideo illos importu-
Roma.10 nos,maloſq̃ꝫ dixi,qa non oẽs obediũt fidei, credẽdo vel operãdo.Propter q̊d in actibus
Acto.13 apl̃oꝝ legitur:Crediderũt quotq̊t præordinati erant in vitã æternã.⌊Fidelis aũt dñs ẽ,⌋ F
qui nec fallit nec variatur,ſed implet q̊d pollicetur,⌊qui cõfirmabit vos⌋in bono ⌊& cu
ſtodiet à malo.Confidimus aũt de vobis in dño⌋tanq̃ in tã principali cauſa,& ſpei obie-
cto finali,nõ in viribus veſtris,⌊qm̃ quæ p̃cepimus⌋vobis ex parte dei, vel p̃ter mãdata
à Chr̃o aſſignata,⌊& facitis & facietis⌋ vſqꝫ in finẽ vitæ p̃ſentis. ⌊Dñs aũt dirigat corda
veſtra in charitate dei & patiẽtia Chriſti⌋vt charitatiue & patiẽter viuatis.⌊Denuntia-
mus aũt vobis fratres in nomine dñi noſtri Ieſu Chriſti⌋.i.authoritate Chriſti qua fun-
gimur,p̃cipimus,⌊vt ſubtrahatis vos⌋loco & voto,ſi cõmode fieri poteſt, vel ſaltẽ vo-
to,⌊ab omni fratre⌋.i.quolibet proximo,⌊ambulante inordinate⌋.i.indiſciplinate &
irrationabiliter cõuerſante,⌊& nõ ſecundũ traditionẽ⌋.i.doctrinã,⌊quã acceperũt(fra
1.Cor.14 tres)à nobis,⌋qui diximus alio loco,omnia honeſte & ſecundũ ordinẽ fiant in vobis,qui
in ijs duabus epiſtolis ſcripſi q̃uo ſit ordinate viuendũ.⌊Ipſi em̃⌋tanquã eruditi diſcipuli
⌊ſcitis quemadmodũ oporteat vos imitari nos⌋ in ſanctis operibus tanq̃ prælatos ve-
Iohã.13 ſtros atqꝫ magiſtros.Nõ em̃ eſt diſcipulus ſuper magiſtrũ.Perfectus vero erit ſi ſit ſicut
Luc.6. magiſter eius,qm̃ non inquieti fuimus inter vos,neqꝫ gratis panẽ mãducauimus ab aliq̃⌋
.i.nullius cibis vſi ſumus ſine proprio labore & pretio,⌊ſed in labore & fatigatione no-
cte & die⌋.i.certis horis diei,noctiſq̃ꝫ ⌊operãtes⌋proprijs manibus,⌊ne quẽ veſtrũ gra
uaremus⌋viuẽdo de ſubſtãtia eius.Hoc aũt fecimus ⌊Nõ q̃ſi nõ habuerimus poteſtatẽ⌋
.i.authoritatẽ & licentiã viuẽdi de facultatibus veſtris.Quia em̃ vobis ſp̃ualia ſeminaui-
1.Cor.9. mus,magnũ non eſt,ſi veſtra carnalia metamus, p̃ſertim cũ Chr̃s loquutus ſit:In eadẽ
Luc.10 domo manete,edentes & bibẽtes quæ apud illos ſunt,⌊ſed vt noſmetipſos formã⌋vitæ,

⌊dare-

A ⌊daremus vobis ad imitandũ nos⌋otiositatẽ vitãdo. Duas itaq; causas assignat ap̃lus cur corporaliter apud Thessalonicẽses laborauerit. Primã, ne eos grauaret. Secundã, vt eis p̃beret exemplũ. Inter Corinthios vero ob alias causas sic laborauit, videlicet ne scandalizarent, si eorũ sumptibus viueret, & vt pseudoapostolis occasionẽ auaritiæ amputaret. ⌊Nã & cũ essemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis, qm̃ si quis⌋ vestrũ ⌊nõ vult operari⌋ corporaliter ad otia vitãda, ad sumptus vel aliorũ pauperũ sustentationẽ, ⌊nec manducet⌋.i. mãducatione indignũ se nouerit. Quã quia vitare nõ potest, nõ desinat operari. Porro cur tã arduũ eis p̃ceptũ dederit, manifestat. ⌊Audiuimus enĩ inter vos q̃sdã ambulare inquiete⌋ videlicet ⌊nihil operãtes, sed curiose agẽtes⌋.i. alienis & impertinentibus atq; superfluis negotijs se occupãtes, ⌊ijs aũt q eiusmodi sunt, denuntiamus & obsecramus (eos) in dño Iesu, vt cũ silentio operãtes suũ panẽ⌋.i. necessariũ, nõ voluptuosum cibũ ⌊mãducẽt⌋ cõgrua hora. ⌊Vos aũt fratres, nolite deficere bñfacientes⌋ Qui enĩ ponit manũ suã ad aratrũ, & retro respicit, nõ est aptus regno cœlesti. ⌊Quod si q̃s vestrũ nõ obedierit verbo nr̃o (.i. nr̃is p̃ceptis) p̃ epistolã, hũc notate⌋.i. mihi hoc scribite, vt durius eũ redarguã, ⌊& nõ cõmisceamini cũ illo,⌋ne cũ peruerso p̃uertamini.i. familiaritatẽ & societatẽ illius vitate q̃tũ potestis, ⌊vt cõfundat⌋ de suo p̃ctõ atq; pœniteat. ⌊Et nolite (eũ) q̃si inimicũ existimare⌋.i. nõ personã eius, sed culpã odite, ⌊sed corripite eũ (charitatiue) vt fratrẽ. Ipse aũt dñs pacis⌋.i. deus oĩpotens totius pacis liberrimus princeps, ⌊det vobis pacẽ sempiternã⌋.i. pacẽ internã, q̃ nunc inchoat, & in patria perpetuat, ⌊in B omni loco⌋ vbicũq; & apud quoscũq; fueritis. ⌊Salutatio mea, (q̃ subdit) manu Pauli⌋.i. p̃pria manu scripta est. ⌊Quod signũ,⌋ videlicet p̃priæ manus scripturã, in fine ep̃læ positã, ⌊in omni epistola (mea) ita scribo⌋ quasi sigillũ, vt sciaturq; vere a me mittat epistola. Deinde salutatio ponit. ⌊Gratia dñi nostri Iesu Chr̃i (sit) cũ oĩbus vobis⌋ qui cũ patre & sp̃ũ sancto vnus est deus sup omnia sublimis & benedictus. ⌊Amen.⌋

2.Cor.12 · Luc.9 · Psal.17 · FINIS. · Lucæ.2

IN EPISTOLAM PRIMAM AD TIMOtheum procemium.

Vdi fili disciplinã patris tui, vt addat gratia capiti tuo. Habet hoc ordo sapientiæ increatæ, vt creaturæ inferiores à superioribus gubernent, & minus eruditi à sapientioribus instruantur. Vnde & dñs tam in angelica q̃ in ecclesiastica hierarchia diuersos instituit ordines, in quibus diuina sancitũ est lege, vt inferiores à superioribus purgẽtur & illustrent, ac perficiãtur. Hinc ergo sanctus atq; diuinus ap̃lus in iam elucidãda epistola filiũ suum sp̃ũalem singulariter dilectũ, sanctũ Timotheum affectuosissime & excellentissime edocet, scribens ei à Laodicia. Docet igitur Timotheum de ordinatione episcopatus ac diaconij, imo totius ecclesiasticæ disciplinæ, quales videlicet presbyteros atq; diaconos ordinet & q̃õ ecclesiã regat, qualẽ seipsum exhibeat, q̃õ aduersarios veritatis cõfutet. Deniq; Timotheus Ephesiorũ ep̃s ab apostolo ordinatus, & tã diuinis scripturis q̃ liberalibus artibus eruditus fuit, natus ex patre gentili & matre fideli atq; Hebræa. In hac autem epistola solito more procedit, salutationem præmittens, deinde narrationem subiungens.

Prouer.1 · Acto.16

¶Expositio Cap. I. Paulus apostolus Christi Iesu &c. Arti. .I.

C Paulus ap̃lus Chr̃i Iesu, secundũ imperiũ (.i. ab imperio) voluntatis dei saluatoris nr̃i,⌋ videlicet dei patris, q est saluator p̃ authoritatẽ & principalẽ efficientiã qm̃ grãm influit, & per filiũ suũ mundũ redemit, ⌊& Christi Iesu spei nr̃æ⌋.i. ab imperio Christi factus ap̃lus, qui Christus est obiectũ & causa spei nostræ. Voluntas autẽ patris & Christi, atq; imperiũ vtriusq;, vnũ sunt penitus, sicut & vtriusq; est vna essentia, vna potẽtia, indiuisa actio foris transiens. Loquẽdo de Chr̃o, inquantũ est deus, patre aũt & filio eius volẽte ac p̃cipiente, factus est Paulus ap̃lus, qui scribit ⌊Timotheo dilecto filio in fide⌋ Christiana, qm̃ hanc didicit & recepit Timotheus à Paulo dispositiue seu instrumẽtaliter. Sicq; ap̃lus genuit eũ quantũ ad esse Christianitatis q̃d fundatur in fide. Et quia inter cætera ep̃i officium est, falsam doctrinã extirpare, seu falsis doctoribus obuiare. Ideo primo de hoc tractat ap̃lus. ⌊Sicut rogaui te⌋ ex charitate & humilitate, cui p̃cipere potui apostolica authoritate, ⌊vt remaneres Ephesi⌋.i. in vrbe Ephesina metropoli Asiæ minoris, q̃ est pars Græciæ, ⌊cũ irem in Macedoniã,⌋ cuius metropolis est Thessalonica ad Græciã pertinẽs. Cur aũt rogauerit eũ, adiecit, ⌊vt denũtiares quibusdã,⌋ videlicet separatis ab ecclesiastica vnitate hoĩbus, vtputa pseudoapostolis & eorũ auditoribus, ⌊ne aliter docerẽt⌋.i. ne aliquid nr̃æ p̃dicationi cõtrariũ affirmarẽt, ⌊neq; intenderẽt fabulis⌋.i. fictis & friuolis narrationibus Iudæorũ, q̃ nec sacræ scripturæ veteris test. nec rationi concordãt, ⌊& genealogijs interminatis⌋.i. infinitis quodãmodo & inexplicabilibus generatiõibus, quas isti cõfingunt, de q̃bus in Talmuth eorum plurima cõscribunt, q̃ sunt inexplicanda mẽdacia. s. q̃ Adã duas habuit cõiuges, de quibus plures genuit filios. Ex q̃bus excæcati Iudæi deducũt, conscribũt, & cõputant inter-

Iohn.1

minabiles pene progenies,⌊quæ⌋ fabulæ & genealogiæ,⌊quæstiões⌋ litigiosas, vanas ac D
steriles,⌊pstāt⌋ p occasionē,qa ad eas inducūt ⌊magis q̄ ædificationē dei⌋.i.informatio
nē diuinā seu spūalem,⌊quæ(ædificatio)est in fide⌋ tanq̄ fundamēto,& in his q̄ fidē con
cernūt ad recte intelligēdū testimonia fidei,& bene exequendū seu operādū pcepta fidei
Roma.10 atq; cōsilia,⌊finis aūt⌋.i.finalis pfectio seu cōsummatio vltimata,⌊pcepti⌋.i.legis diuinæ
veteris & nouæ,imo & omniū pceptoꝝ,⌊est charitas⌋.i.actus interior charitatis,q̄ de-
us,proximusq; diligit,procedēs ⌊de corde puro⌋.i.appetitu intellectiuo seu volūtate à
passiōibus & vitijs expurgata,⌊& cōscia bona⌋q̄tū ad intellectū,cuius actus est cōscia,q̄
est applicatio sciæ ad pticulare agibile.Cū vero recte applicat,vocat cōscia bona.De tali
itaq; conscia actualis dilectio oritur,qn̄ vcȝ intellectus applicat suā notitiā ad id q̄d vere
amabile est,⌊& fide nō ficta⌋.i.syncera,nō simulata.Procedit aūt dilectio ex voluntate
elicitiue,ex actu intellectus ostēsiue siue directiue. Intellectus nāq; volūtati ostēdit quid
amet,& cognitio via est ad dilectionē.Ex fide vero sicut ex quadam fundamētali radice
Hebr.11 actū dilectiōis ad supernaturalē finē dirigēre.Charitas itaq; est finus pcepti,sicut & alio lo
co testat apl̄s:Plenitudo legis est dilectio.Vn̄ saluator in mādatis charitatis,legē atq; p
Roma.13 phetas censet pēdere.Tria quippe pcepta primę tabulæ ordinant ad dilectionē dei.Septē
Matth.22. vero pcepta tabulæ secūdæ ordinant ad dilectionē proximi,quā certū est ordinari ad di
Exod.20 lectionē dei,q̄ finis & vertex est totius pfectionis. Sed nō pōt dilectio dei eē perfecta &
pura,nisi passiōibus reformatis.⌊A qbus⌋ videlicet à puro corde,cōscia bona, & fide nō
1.Timot.2 ficta,⌊quidā(hæretici)aberrātes cōuersi sunt in vaniloquiū⌋.i.ad vanas & falsas assertio E
Ephe.5. nes de obseruatiōe legaliū tpe nouæ legis,⌊volētes eē legis doctores⌋eo q̄ sint in pprijs
Esaiæ.5 oculis nimiū sapiētes,⌊nō intelligētes neq; q̄ loquunt⌋.i.propria verba. Cū em̄ asserunt
cærimonialia legis nūc obseruāda,nequaq̄ intelligūt propriā vocē,cū cærimonialia ex
sua natura fuerint figuratiua,vnde veritate patefacta,cessare debuerāt,⌊neq; de qbus af
firmāt⌋testimonia scripturaꝝ veteris test.qbus suū propositū probare nitunt, ⌊Scimus
Roma.7 aūt,qa bona est lex⌋Mosaica,nō solū in se tanq̄ diuinitus data,sed etiā p cōparationē ad
hoīes,⌊si qs ea legitime(.i.iuste & vere)vtatur⌋intelligēdo & obseruādo eā scd̄m inten
tionē legislatoris principalis,vcȝ dei.Et instrumētalis,vtputa angeli seu Mosi.Hoc est vt
Heb.10 spūaliter intelligat,ad Chri mysteria ordinet,& q̄tū ad pcepta moralia, semp seruet,q̄tū
vero ad cærimonialia,pro tpe legis scriptæ custodiēda fuisse noscat.⌊Scientes hoc qa iu
Psal.24 sto(.i.bonis hoībus)nō est lex posita⌋.i.imposita,diuinitusq; collata, ⌊sed iniustis.⌋Vi
Psal.118 detur huic cōtrariū q̄d ait Psal.Quis est homo q timet dn̄m: legē statuit ei in via quā ele-
Baruch.3 git.Vnde in psona iusti loquēs:Bonū(inqt)mihi lex oris tui,sup millia auri & argēti.Ba-
ruch q̄q; ait:Deus inuenit omnē viā disciplinæ,dedit illā Iacob puero suo,& Israel dile-
Iosue.1 cto sibi.Puer aūt & dilectus dei,est iustus.Ad Iosue etiā dn̄s loquit:Custodi omnē legē
quā tibi pcepit Moses.Iosue aūt iustus fuit.Et r̄ndendū q̄ intētio legis est hoīes ad debi-
tū finē dirigere.Ideo primus actus legis est hoīes facere bonos seu regulare actus huma-
nos.Quātū ad hoc oībus data & posita est lex diuina,& alia quælibet recta.Deniq; lex da
tur p modū pcepti q̄ applicat ad actus.Actus vero sunt triplices,boni, mali,& indifferen
tes.Vnde & triplex est actus legis, videlicet pcipere,quoad actus bonos:prohibere,q̄ad
actus malos:& pmittere,quoad actus indifferētes.Sunt aūt & alij actus legis, videlicet co F
gere nolētes,punire puaricātes,terrere seu pœnas minari.Quantū ad hos actus nō est iu
stis lex posita,nec proprie q̄tū ad actū prohibitiōis.Actus tn̄ qui vocat pcipere,cadit sup
iustos,q subiecti sunt legi,nō coacte,sed sponte,nō terrore pœnæ,sed amore iustitiæ,nō
subiectiōe seruili,sed libera.Quātū ergo ad hos actus posteriores,nō est posita lex iustis,
sed iniustis,⌊& nō subditis⌋.i.puersis & deo rebellib⁹.De qbus particularius subdit,⌊im
pijs⌋q cōtra deū peccāt directe,⌊& pctōribus⌋q peccāt in proximū,⌊sceleratis(in seip-
sos)& cōtaminatis⌋cōsentiēdo vel cooperādo alienis pctis,⌊patricidis & matricidis⌋
.i.parentū carnaliū vel spūalium interfectoribus⌊fornicarijs(.i.fornicationē naturalem
cōmittētibus)masculoꝝ cōcubitoribus⌋ q̄d est pctm̄ cōtra naturā,⌊plagiarijs(.i.q alios
lædūt)mēdacibus, periuris,& si⌋pro quia,⌊quid aliud⌋vitiū à pdictis,⌊sanæ doctrinæ⌋
.i.veræ atq; morali sciētiæ aduersat.⌋Huic lex posita est,prout Romanis iam dixit apl̄s
1.Cor.4 Lex propter transgressiones posita est,quæ sana doctrina est tradita,⌊secundū euange-
lium⌋.i.in euāgelio,vel secundū euangelium,qm̄ consonat euangelicæ doctrinæ. Euan
geliū dico ⌊gloriæ(.i.q̄ annuntiat & promittit gloriā)beati dei,⌋quā deus gloriosus in
se habet,suisq; electis cōmunicat,⌊quod(euangeliū)creditū⌋.i.cōmissum seu datum⌊est
1.Cor.9. mihi⌋vt dispēsatori,quatenus alijs ipm annuntiem.⌊Gratias ago ei⌋videlicet deo patri
⌊qui me cōfortauit⌋in anima ad credēdū,sperandū,amandū diuina,& ad oīa bona agē
Infra.5. da,ac mala tolerāda,⌊in Christo Iesu dn̄o nostro⌋.i.per Christū mediatorē dei ac ho-
minū.Per cuius grām & meritū confortatus sum,⌊qui fidelē me existimauit⌋.i.præuidit
seu existimādo effecit,⌊ponēs in ministerio⌋.i.in apostolat⁹ officio ad docendū ac pdi
candum

A candum.⌊Quis pri⁹⌋.i.anteq̃ inter Hiert̃m &Damascũ Chr̃m vidi & credidi,⌊sui blas-
phemus⌋ Chr̃m negãdo,⌊& persecutor(primitiuæ ecclesiæ)& cõtumeliosus⌋.i.iniuri- Acto 9
as cõtumaciter inferẽs sanctis.⌊Sed ideo miam⌋.i.indulgentiam,grãm, & apostolatum Acto.7.8
⌊cõsecut⁹sum(accidẽter,nõ directe)qa ignorãs feci in incredulitate⌋.i.ignorãter pecca
ui p infidelitatẽ,sicq́ pctm̃ meũ excusabile fuit.Nõ tñ ignorãtia hęc causa fuit meritoria
grẽ mihi cõcessæ,sed quædã occasio.⌊Supabundauit aũt grã dñi nostri Iesu Chri⌋in me
⌊cũ fide & dilectiõe(.i.etiã fides atq́ dilectio)quæ est in Chr̃o Iesu⌋ sicut in cã & obie-
cto, mihi abundãter infusæ sunt,sicut & alibi dixit:Vbi abũdauit iniqtas, supabundauit & Romanõ.5
grã. ¶Deinde ponit rõnem, cur grã dei abundauit in se, imò in oibus iniqs conuersis.
⌊Fidelis(.i.verax fideliq́ credẽdus)sermo,&omi acceptiõe dignus⌋.i.maxime accepta
bilis,gratus &amplectẽdus,q sequtur,⌊quia(.i.q)Chrũs Iesus venit⌋p humanæ naturæ Baruch.3.
assumptionẽ,⌊in hunc mundum⌋ Iuxta illud Baruch:Post hęc in terra visus est,& cum Iohan.1.
hoĩbus cõuersatus est.Verbũ eñi caro factũ est,& habitauit in nobis,⌊pctõres saluos fa- Iohan.3
cere⌋.i.ad saluãdum & liberãdum iniquos.Iuxta illud Iohãnis Nõ misit deus filiũ suũ vt
iudicet mundũ,sed vt saluet mundus p ipm.Vnde & ipe testat:Venit filius hoĩs quærere Luce.19
& saluum facere quod perierat.Itemq́:Nõ veni vocare iustos, sed pctõres in pœniãm: Math.9.
⌊quoꝝ ego primus(.i.præcipuus)sum⌋propter magnitudinẽ pctoꝝ meoꝝ.Non tamẽ Marc.2
simplr primus seu maximus,sed secundũ aliquã consideratione,vc3 inquãtum pctã mea
certius scio,& grauius põdero q̃ alioꝝ.⌊Sed ideo miam cõsecutus sum vt in me⌋ hoc ẽ,
in mei piissima cõuersione & saluatione,⌊primum(.i.principalr)ostẽderet Chrũs Iesus
omnem⌋ hoc est perfectã ⌊patientiam⌋.i.longanimitatem, & mansuetudinem suam,
B ⌊ad informatione eoꝝ,q credituri sunt illi in vitam æternam⌋.i. vt oẽs futuri fideles
propter æternã vitã credituri discãt in me diuinæ pietatis abyssum,quatenus nunq̃ despe
rẽt,cõsiderãtes me maximũ pctõrem,in aplm̃ prælectũ. Hæc est alia & maior ac verior
causa propter quã deus misertus est Pauli,vc3 vt poneret eũ exemplũ spei cunctis credẽ-
tibus. ¶Pro tãtis igit beneficijs grãs ago & dico:⌊Regi aũt seculoꝝ⌋.i.deo vni &trino,
oĩm generationũ & tẽpoꝝ principi,oia gubernãti⌊immortali⌋.i.penitus inuariabili,si-
cut & Iacobus loqtur:Apud quẽ nõ est trãsmutatio,nec vicissitudinis obumbratio.⌊in- Iacobi.1
uisibili⌋ qa nec oculo corpali,nec intellectuali pfecte & cõprehẽsiue videt.hoc est,oĩno
incõprehẽsibili.Sicut apud Iohãnẽ habet:Deũ nemo vidit vnq̃.Quæ eñi sunt dei,nemo Iohan.1
nouit nisi spũs eius,⌊soli deo(.i.regi huic,q solus est deus,sit)honor⌋latriæ.i.summę ex- 1.Iohã.4
hibitio reuerẽtiæ,⌊& gloria⌋.i.beatitudo in seipo.Vel,gloria,hoc est, noĩs sui clarifica- 1.Cori.2
tio in cordibus hoĩm cũ debita laude,⌊in secula seculoꝝ(.i.sine fine)Amen.⌋ Post diui-
noꝝ beneficioꝝ recordationẽ, & humilitatis propriæ professionẽ ac deuotissimã grãꝝ
actionẽ, docet Apls Timotheũ, qũo in regimine gregis sui se habeat.⌊Hoc pceptũ⌋ qđ
subiungo,⌊cõmendo tibi fili Timothee(implendũ)scđm pcedẽtes in te prophetias⌋.i.
scđm reuelatiões propheticas mihi de te factas anteq̃ à me eps creareris,hoc est,sic imple
as istud pceptum, quẽadmodũ mihi spũs sanctus reuelauit de te priusq̃ te ordinarẽ epm.
C Præceptũ aũt est hoc,⌊vt milites(.i.pugnãdo exerceas)in illis⌋ prophetijs adimplẽdis,
⌊bonã militiã⌋.i.fructuosam exercitationẽ,resistẽdo falsis doctoribus, & veritatẽ præ-
dicãdo,ac populum tuum regẽdo,sicut reuelatum est mihi te operatuꝝ ⌊habẽs fidem⌋
plenã ⌊&bonã consciam⌋de nullo vitio sibi consciam.⌊Quam(cõsciam bonã) qdã re-
pellentes⌋.i.peccando perdẽtes,⌊circa fidẽ naufragauerunt⌋.i.in his quæ fidei sunt, er 1.Cori.15
rauerunt, & in profundum erroris submersi sunt.⌊Ex quibus⌋.i. de quorum numero,
⌊est Hymenæus & Alexander,quos tradidi satanæ⌋.i.excõmunicaui, & excõcatos ex-
posui ptãti diaboli, vt eos corporalr vexet,donec resipiscant ⌊vt discant⌋ per experien
tiam pœnaꝝ suaꝝ,⌊non blasphemare⌋ quẽadmodũ scriptũ est:Sola vexatio dabit intel
lectum auditui.Sicq́ traditio ista finalr intendebat in emẽdationem ipsoꝝ.Tantæ demũ Esaię.28
potestatis,vt dictum est,erat Apostolus vt recedẽtes à fide,solo verbo daret diabolo,qui
nil potest nisi à deo,& sanctis permissus.Vnde traditio hæc fuit prolatio sñiæ ab ore apo
stoli contra eos,qua dęmon percepta mox traditos apprehendit,& tribulauit per inter-
ualla,imo interim etiam occidit corrigi non volentes.

¶Expositio.II.cap.Obsecro igit primo oĩm fieri obsecrationes. Art.II.

SEcundum doctores catholicos in exordio huius capli nõ solũ Timotheo, sed vni
uersæ ecclesiæ pscribit Apls formã celebrãdi,atq́ pro oĩbus supplicandi. Primo
igitur glossa exponit hunc locum,quãtum ad missæ officium,vt sit sensus:⌊Obse-
cro igitur primo omnium⌋.i.ante cætera ⌊fieri obsecrationes,orationes,postula
tiones,grãrum actiones⌋ Obsecrationes dicuntur quæ in missa ante consecratiõnẽ pro-
feruntur.Orationes quę dicunt in consecratione.Postulationes vero q̃ post cõsecratio-
nem(vt est episcopalis benedictio)vel dum aliqd ex debito petitur.Gratiarum actiones
aũt,quę dicunt post sumptionẽ in fine officij.Secundo exponit, quantũ ad officiũ oran-

di cõiter,sicq; obsecratiões vocant,quæ pro rebus difficilibus dño offerunt,vt est iustifica D
Luc.1 tio impij,suscitatio mortui,q̃uis cuncta sint deo æque facilia, cui nõ est difficile om̃e ver-
Hiere.32 bum,vt dr̃ apud Hieremiã: Oratiões dicunt dum cõuersis petunt virtutes . Postulatiões
vero dum iustis gloria sempiterna imprecat. Gratiarũ actiões sunt hymni deo oblati pro
beneficijs eius.Quidã distinguunt hæc quatuor ita. Nã ad actũ precatiõis tria exigunt.
Primũ est accessus precãtis ad deũ,q̃d fit per orõnem, quę scdm Damascenum est ascẽsus
mentis ad deum.Et quãtum ad hoc dicit Apl̃us:Obsecro fieri orõnes.Secundum,est pro
Psal.37 ponere corã deo q̃d petit q̃d fit dupl'r.s,in cõi,sicut cum dicim⁹:Dñe,adsis mihi,vel adiu
Psalm.78 ua me.Et in speciali,vt cum dicimus:Dñe,da mihi charitatis feruorẽ . Primo modo vo-
catur petitio,secundo postulatio. Tertium,quod ad actũ precatiõis exigitur est id per q̃d
fit exaudibilis,quod est duplex. Vnum em̃ ex parte dei,vcz sanctitas eius,vel aliqd sancti-
ficatum ab eo,sicut cum dicimus,per tuã bonitatem,vel tuã incarnatiõem libera nos.Ali
ud est ex parte orãtis,vcz gratitudo seu gr̃arum actio de bonis collatis, per quam dignifi
Matth.5 catur homo,ad percipiẽda dona maiora.Ad quarũ primũ pertinẽt obsecratiões:ad secũ-
dum gr̃arum actiones. Has igitur orõnis spẽs obsecro fieri.i. à fidelibus,præsertim à sa-
cerdotibus deo offerri , ⌊pro oĩbus hoĩbus⌋ fidelibus & infidelibus , amicis & inimicis,
Eccl.10. notis & ignotis,præcipue tamẽ ⌊pro regibus,& oĩbus q in sublimitate sunt cõstituti⌋.i.
Osee.4. p̃latis atq; principibus,ex quorũ bono regimine,aliorũ salus pro magna parte dependet,
Sapiæ.6 iuxta illud.Secundum iudicẽ populi,sic & ministri eius,& qualis est rector ciuitatis,tales
habitantes in ea.His etiã maius onus incumbit,maiusq; periculum imminet,q̃a iudicium E
grauissimũ fiet in his q præsunt.Subditi quoq; speciali'r obligant orare pro eis , ⌊vt quie-
tam⌋ ab exterioribus perturbatiõibus,⌊& tranquillam⌋.i.intus pacificã, ⌊vitã agamus
in om̃i pietate⌋ animæ,⌊& castitate⌋ corporis,sumẽdo castitatẽ pro cõtinentia. Vel,in
om̃i pietate,quãtum ad alios & castitate.i.tẽperãtia,quãtum ad nosipsos. ⌊Hoc em̃⌋.i.
sic orare pro oĩbus ⌊bonum est & acceptum⌋.i.virtuosum,meritorium,& placitũ,⌊co-
ram Saluatore nostro deo,q omnes vult saluos fieri,& ad cognitionẽ veritatis venire.⌋
Hoc idem alibi sæpe testat scriptura:Scriptũ est nãq;: Nõ est voluntas ante patrẽ vestrũ,
Matth.18 vt pereat vnus ex pusillis istis. Et iterũ:Patiẽter agit dñs propter vos,nolens aliquẽ peri-
2.Pet.3. re,sed oẽs ad pœniam reuerti.Et rursus per Prophetã: Nunqd voluntatis meæ est mors
Ezech.18. impij,dicit dñs:& nõ vt cõuertat à vijs suis & viuat? Imò intãtum vult & quasi desiderat
deus nostrã salutẽ,vt p̃ aliũ Prophetã populo impio dicat : Vtinam attendisses mandata
Esaię.48 mea.Sed difficultas est,quomodo sint hæc intelligenda propter authoritates scripturæ,
Romañ.9 quæ videntur oppositum velle. Nam alibi dicit Apl̃us: Voluntati eius qs resistit? Et per
Esa.46 Esaiã dñs perhibet:Consilium meum stabit,& oĩs voluntas mea fiet.Et Psalmista:Om̃ia
Psalm.134 (inq̃t)quæcũq; voluit dñs fecit.Si ergo vult om̃es saluari,ergo oẽs saluarent.Ad hoc mul
tipliciter respondet: Primo,q̃ deus vult oẽs saluari quãtũ in se ẽ,ita vt ex parte eius nõ sit
defect⁹,neminemq; ad se veniẽtẽ repellat,& singulis grãm dare paratus sit:si fecerint q̃d
Iohan.6 in se est.Secundo intelligit cum distributiõe accõmoda seu impletione,vt sit sensus: Vult
om̃es saluos fieri.i.om̃es q saluant,vult saluos fieri.Nemo em̃ saluat,nisi deo volẽte. Ter
tio,intelligit cum distributiõe pro generibus singulorũ,nõ pro singulis generũ . De omni F
em̃ statu & genere hoĩm vult quosdã saluari.Hæc tñ responsio nõ videtur satisfacere au-
Matth.18 thoritati qua dictum est,q̃ nõ sit voluntas p̃ris,vt pereat vnus ex pusillis istis. Quarto in
telligit de voluntate signi.Nã deus consulit,hortat,& iubet,vt oẽs bene se habeãt. Quin-
ta responsio,quæ melior est,& à Damasceno assignatur,est q̃ deus vult oẽs saluari volun
tate antecedẽte,non aũt voluntate cõsequẽte,quæ duplex voluntas in deo sola rõne dis-
tinguit.Dicitur em̃ voluntas antecedẽs,qua qs aliqd vult secundum considerationem cõ
munem & absolutã rei quam vult. Consequẽs vero qua vult aliqd cõsideratis particula-
ribus circumstantijs atq; conditiõibus eius . Primo modo vult rex oẽs suos subiectos vi-
uere,inquãtum vcz cõsiderat eos vt ciues, & membra regni sui. Secundo modo vult q̃s-
dam eorũ perire,inquãtum sunt bono cõmuni cõtrarij,vel enormiter scelerati.Simili mo
do vult deus oẽs hoĩes saluari,voluntate añcedẽte,vcz cõsideratis eis vt sunt rõnalis natu
Gene.1. ræ,ad dei imaginẽ factæ,beatitudinisq; capaces.Sed cõsiderãdo nõnullos secundũ actus
& circumstantias suas particulares nõ vult eos saluari,sed damnari,quod pertinet ad vo
luntatẽ consequẽtem. Verum(ait ait Thomas)voluntas fertur in rem , secundũ quod res
in se realiter existit,Ideo q̃d aliqs vult volũtate antecedẽte non vult simpl'r,sed scdm qd.
Quod vero vult voluntate consequẽte,vult simpl'r & p̃fectæ.Ideo om̃es saluantur quos
vult deus saluari,loquendo de voluntate dei æterna, simpl'r dicta . Quod ergo vult deus
omnes saluari his modis declarat Apostolus:⌊Vnus em̃ deus est⌋ vtpote in essentia sim-
plex,& in personis trinus , q est trinitas superbenedicta , vnus verus,simplicissimus deus,
⌊vnus est & mediator⌋.i.recõciliator & sequester ⌊dei(trinitatis) & hoim hõ Chrũs Ie
sus⌋ cum vtroq; extremo cõueniẽs,cum deo secundum naturã diuinã,& cum hoĩbus se
cundum

cundum aſſumptam humanitatem.Eſtq́ mediator dei ac hoim,proprie loquēdo nec vt
A deus neq; vt homo,ſed vt deus homo,ſeu vt deus incarnatus.Sic qppe cōpetit ei & ſatiſ- Ephe. 1
facere ſeu recōciliare,& idoneitas vel efficacia recōciliandi.Quoꝝ primū cōuenit ei rōne Coloſſ.1
aſſumptæ naturæ,ſecundum vero rōne deitatis vnitæ, ex qua opera & pœnæ Chr̄i hoīs
infinitā quodāmodo dignitatē & efficaciā ſortiuntur,intātum vt minima gutta ſanguinis
eius fuiſſet ſufficiētiſſima ad totius humani generis liberationē, ⌊qui(Chr̄s)dedit⌋ id ē,
ſponte & charitatiue obtulit, ⌊redemptionem⌋ .i.in cauſam & pretium noſtræ redem-
ptionis,⌊ſemetipſum pro oībus⌋quātum ad ſufficientiā. ⌊Cuius teſtimonium⌋.i. aſſer-
tio ſeu prædicatio,vtpote teſtimonium,ꝙ vel prophetæ præbuerunt de Chr̄o venturo,
vel Apoſtoli de ip̄o iam paſſo & glorificato,⌊ſuis tēporibus⌋.i.diebus à deo præordina Acto.2
tis ⌊cōfirmatū ē⌋.i.impletū,& verificatū atq; per ſigna diuina probatum, vcꝫ in die ſc̄tō
Pentecoſtes adueniēte ſpū ſanctō,& Apoſtolis Chr̄i reſurrectionem prædicantibus, ac Marc.16
diuerſa miracula operātibus.Vnde ſcriptū eſt:Illi profecti prędicauerunt vbiq;,dn̄o co-
operante,& ſermonem cōfirmāte ſequētibus ſignis.⌊In quo⌋.i.ad cuius teſtimonij per Acto.9
hibitionē ſeu prædicationē,⌊poſitus(.i.diuinitus institut' & factus)ſum ego prædicator, Gala.1
& Apoſtolus.Veritatē dico in Chr̄o,& non mētior⌋ iſta dicendo q ſum ⌊doctor genti
um in fide⌋ catholica ⌊& veritate⌋ euāgelicæ legis. ¶Inſuper docet Apoſtolus modū
orādi in ſpeciali,primo quātum ad viros.⌊Volo ergo⌋.i.qm̄ doctor ſum gentium,volo
⌊viros orare(.i.decentia petere à deo)in om̄i loco⌋ opportunitate adepta,& nō ſolum
in eccleſia materiali ⌊leuantes puras manus⌋.i.ſancta deſideria cum corporalium ma-
B nuum extenſiōe ad deum pro deuotiōe ardētiori excitāda:ſi tn̄ fieri poſſit ſecrete. Corā
alijs nāq; ſingularitas eſt vitāda.Multū aūt cōfert corporaliū manuum eleuatio ad ſuper- Thren.3
na pro interiori eleuatiōe prouocanda.Propter q̄d per Prophetam dr̄: Leuemus corda Pſal.62
noſtra cum manibus ad dn̄m in cœlos. Et rurſus apud alium:In noīe tuo leuabo manus Pſal.140
meas.Itemq́:Eleuatio manuum meaꝝ ſacrificium veſpertinū, ⌊ſine ira⌋ in proximū.i.
ſine appetitu vindictæ,& aniæ cōmotiōe.Vnde in Eccleſiaſtico legit:Homo homini ſer Ecci.28
uat irā,& à deo quærit medelā . Quis exorabit pro peccatis illius? ⌊& diſceptatione⌋.i.
hæſitatione quātum ad deū,non dubitātes de exauditiōe.Dummodo orēt ſicut oportet
vcꝫ ſalubriter,pſeuerāter,& pro ſeipſis.Cum plena ergo fiducia eſt orādum.Quis em̄ in- Ecci. 2
uocauit deum,& deſpexit eum? Ideo per Iacobū dicit : Poſtulet in fide nihil hæſitans. Iacob.1
⌊Sil'r & mulieres⌋ volo orare, ſicut de viris prædixi cum manuum puraꝝ leuatiōe, ſine
ira & diſceptatiōe exiſtētes,⌊in habitu ornato(.i.veſte decēte nō curioſa)cū verecūdia⌋
quæ eſt paſſio laudabilis,cū ſit timor de re turpi ſc̄dm Damaſcenum . Hinc ſcriptum eſt: Prouer.1o
Gratia ſuper grām mulier ſancta & pudorata & tacita. Et rurſus : Fallax grā & vana eſt Prouer.31
pulchritudo.Mulier timēs dn̄m ip̄a laudabit, ⌊& ſobrietate⌋ ne ſint guloſæ ⌊ornantes
ſe nō intortis⌋ hoc ē criſpatis ⌊crinibus,aut auro,aut margaritis,vel veſte p̄tioſa, ſed q̄d
decet mulieres⌋ illo ornent,illudq́ faciāt, ⌊promittētes⌋ hoc eſt, firmiter proponētes,
vel deo vouētes,vel foris veraciter oñdentes ⌊pietatem⌋.i.religioſam benignitatē, ſeu 1.Petr.3
Chr̄ianā religionē,⌊& mīam per opa bona⌋.i.virtuoſe viuēdo.Hoc & Petrus in prima
ſua docet canonica:Mulieꝝ ſit nō extrinſecus capillatura,aut circūdatio auri , aut indu-
C menti,aut veſtimētoꝝ cultus,ſed q abſcōditus cordis eſt homo in incorruptibilitate qeti,
& modeſti ſpūs.⌊Mulier in ſilentio diſcat⌋hoc ē,ſilenter inſtruentē ſeu prædicātem ad-
uertat,p̄ſertim in eccleſia,⌊cum om̄i ſubiectiōe⌋ interiori ac exteriori.i.cum perfecta hu
miliatione.⌊Docere aūt(viros in publico ſeu in eccleſia)mulieri non pmitto⌋ qa cōmu- Ecci.8
niter rō debilis eſt in fœminis,ſuntq́ nimis loquaces,& ad vanitatē procliues,ſermo quo
q; eaꝝ luxuriam potius incitat ſæpe,q̄ deuotionē. Iuxta illud : Colloquiū mulieris quaſi
ignis exardeſcit.Veruntn̄ mulieres in ſuis conuētibus ,ſeu domibus docere poſſunt pſo-
nas ſibi ſubiectas,⌊neq; (pmitto mulieri) dn̄ari in virum⌋ hoc eſt , proprium maritum, Gene 1
⌊ſed eſſe in ſilentio⌋ cum ſint pronæ ad vitia locutionis.Ideo aūt debet eſſe viro ſubiecta Gene.2
⌊Adā em̄ primus formatus eſt,⌋.i. à deo ante mulierē creatus, ⌊deinde Eua⌋ de latere Gene 3
viri. ⌊Et Adam nō eſt ſeductus⌋ à ſerpēte,credendo vera eſſe quæ dixerat ſerpens, vcꝫ.
Quacūq; die comederitis,eritis ſicut dij,⌊mulier aūt ſeducta in p̄uaricatiōe fuit⌋.i.dece-
pta promiſſiōe ſerpentis dicētis:Nequaq̄ moriemini, ſed eritis ſicut dij . Intantum vt de
prohibito fructu comederit. Vnde Adam interrogatus à deo,nō dixit : Mulier ſeduxit
me,ſed dedit mihi,& comedi . Illa vero, ſerpēs (inqt) decepit me & comedi . Adam em̄ Ibidē
multo ſapiētior atq; pfectior erat vxore, vnde nequaq̄ putauit verba dei eſſe mendoſa.
Seductus tn̄ fuit in hoc ꝙ propter amorē cōiugis mādu cauit de vetito fructu,nec puta-
uit trāſgreſſionē ſuā tā grauiter puniēdā.⌊Saluabit aūt⌋.i. ſalutis augmētū merebit & ſor
tiet mulier ⌊p filioꝝ generationē⌋ corpalē vel ſpūalē . Nā actus matrimonij meritorius
eſt,ſi cum debitis circūſtātijs exerceat,vcꝫ propter prolē diuino cultui deputādā.Spūalis
quoq; gn̄atio q̄ eſt inſtructio,correctio & educatio in virtutibus,multū meritoria ē mīi

⌊ſi pcā

⌊si pmāserit in fide (catholica) & dilectiōe⌋ spūali, ne amor carnalis in ea p̄ualeat ⌊& san D
ctificatiōe⌋ sancta cōuersatiōe, p̄sertim vitādo alterius viri pollutionē ⌊cum sobrietate⌋
temperāter viuendo. Immoderatio em̄ cibi ac potus plurima vitia parit in fœminis.

¶Expositio cap. III. Fidelis sermo. Si qs ep̄atum desiderat, opus bonū desiderat.

¶Articulus tertius.

DEinceps Ap̄ls instruit Timotheū de ordinatiōe ministroꝝ ecclesiæ. ⌊Fidelis⌋
hoc est, verus & gratus est ⌊sermo⌋ q subdit. s. ⌊Si qs ep̄atū desiderat⌋ .i. ep̄us
fieri cupit, ⌊opus bonū (.i. sc̄tm̄ officiū) desiderat⌋ sed nō bene desiderat. Non
em̄ licere videt ad ep̄atum anhelare nisi forte ex speciali inspiratiōe sp̄ūs sancti.
Matth. 20 Quāuis em̄ ep̄atus sit dignitas magna, habet tñ̄ summū laborē & maximā solicitudinē si-
bi annexā, ita vt potius appellet opus q̄ dignitas. Et si qs ep̄atum licite cupit, nō propter
dignitatē, sed propter administrationē eum cupit, optans prodesse nō præesse. ¶Deniq;
nomen ep̄i proprie sumptū significat opus, nō dignitatē. Dr̄ em̄ ab ἐπι, quod est supra, &
σκοπὸς intentio, quasi saluti gregis superintēdens. Quidā probabilr̄ asserunt hoc loco p
ep̄atum intelligi sacerdotium. Nam de diaconis statim subiungitur. Non autē apparet.
ꝙ Ap̄lus de sacerdotio conticuisset, tātumq; ordinē transiliisset, nisi in noīe ep̄atus inclu-
deret. ¶Ne āt qspiā p̄nus sit ad ep̄atum desiderādum, declarat Ap̄ls, qualē oporteat esse
Titum. 1 ep̄m, quatenus ep̄atum nemo affectet, nisi virtutibus istis ornet. Oportet ergo, si res di-
gne & fructuose agat, ⌊ep̄m (iam creatū, vel eum q ad ep̄atū p̄mouet) sine crimine esse⌋ B
Luce. 4 .i. sine magno perseueranti seu notabili vitio, ne increpanti dicatur: Medice cura teip̄m.
⌊vnius vxoris virum⌋ Circa hoc Hieronymus & Augustinus dissentiunt. Hieronymus
Luce. 21 em̄ affirmat, ꝙ oportet eum nō habuisse, nisi vnam vxorē post baptismū, ita ꝙ nō obest.
Leui. 10 si ante baptismū aliam habuit, eo ꝙ baptismus irregularitatē tollat. Augustinus tenet op-
positū, qa baptismus non sacra relaxat, sed crimina. ⌊sobriū⌋ in victu ne grauet cor eius
crapula vel ebrietate. Vnde in Leuitico dn̄s ait ministris synagogæ, Aaron. s. & filiis eius
Vinum & omne quod inebriare potest non bibes tu, & filii tui, quando intrabitis in taber
culum testimonii, vt habeatis sciam discernendi inter sanctum & pollutum ⌊prudentē⌋
in agendis & dandis cōsiliis ⌊pudicum (in exteriori apparatu) honestum, ornatū⌋ pro-
bitate morum ⌊hospitalem (alios, maxime, pauperes clemēter hospitando) doctorē⌋ .i.
Titum. 1 eruditum & agilem ad docendū, ⌊nō vinolentū⌋ ne corpus ei⁹ ad libidinē cōcitet, ⌊nō
percussorem⌋ .i. bellicosum, vel ex impatiētia verberātem, ⌊sed modestum⌋ hoc est, in
oībus ordinatū, ⌊nō litigiosum⌋ ne verbis cōtendat. Honor em̄ est homini, q separat se à
Prouer. 20 lite. Et vbi zelus & cōtentio, ibi incōstātia & om̄e op⁹ prauum, ⌊nō cupidum⌋ ne propter
Iacob. 3 munera p̄uertat iudicium, vel acceptor sit p̄sonaꝝ ⌊suæ domui bene p̄positum⌋ .i. pro-
pter familiā digne regētē. Virt⁹ nāq; & vitiū familiæ, redūdat in p̄remfamilias. Qualis em̄
Ecci. 10 rector tales & subditi ⌊filios habentē subditos (sibi & deo) in om̄i castitate⌋ .i. cōtinentia
quæ om̄i Chr̄iano necessaria est. ⌊Si qs aūt domui suæ⌋ .i. domesticis propriis, ⌊nescit p̄-
esse, qūo ecclesię dei diligētiā habebit?⌋ .i. q̄liter toti cōgregatiōi fideliū cū debita solicitu
dine prouidebit? Q. d. Nequaq̄, cū istud sit maius & laboriosius illo. ⌊Nō neophytū⌋ .i.
nouiter cōuersum, ⌊ne in sup̄biā elatus⌋ .i. tumore elatiōis inflatus, ex subita promotiōe se
reputās aliis p̄fectiorē, & ecclesię p̄nessariū ⌊in iudiciū⌋ .i. reprobationē seu pęnā ⌊incidat F
Esa. 14 diaboli⌋ q ob suā elationē dānatus est. ⌊Oportet aūt & testimoniū habere bonū, & ab his
q foris sunt⌋ .i. infidelibus & mūdanis hoībus, hoc ē, tāta virtutū excellētia necesse est eū
fulgere, vt etiā à p̄uersis laudet, ita vt nemo valeat rep̄hēdere eū, sicq; facil⁹ extranei à fi-
de seu vita laudabili eius p̄dicatiōi cōsentiāt, ⌊vt nō in opprobriū incidat⌋ .i. cōtemptū,
Ephe. 4 vcȝ ne qs eū despiciat, ⌊& (in) laqueū diaboli⌋ .i. aliud quodcūq; pc̄tm̄ quo dęmon capit
atq; illaqueat aīam peccatricē. ¶Insup̄ de statu & qualitate diaconoꝝ, subdit Apostol⁹
⌊Diaconos sil'r (oportet esse) pudicos, nō bilingues⌋ .i. duabus loquelis vtētes, vcȝ aliter in
p̄ntia, atq; aliter in absentia loquētes, quales sunt adulatores, simulatores, & seminatores
Ecci. 28 discordię. Vn̄ in Ecclesiastico legit: Susurro & bilinguis maledictus, multos em̄ turbauit
Iaco. 4. pacē hn̄tes. Talib⁹ dicit Iaco. Purificate corda duplices aīo, ⌊nō multo vino deditos⌋ .i.
nō vinolētos & ebriosos, ne sint mēte obtusi, indiscreti, ac lubrici, qm̄ scriptū est: Luxurio
Prouer. 20 sa res est vinū, & tumultuosa ebrietas, q his delectat, nō erit sapiēs, ⌊nō turpe lucrū⌋ hoc
est, tp̄ale cōmodū ⌊sectātes⌋ vel nō vilius emētes, & carius vendētes. Turpe est em̄ huic
professioni quęstubus studere, ⌊habētes mysteriū fidei⌋ .i. secreta fidei cognoscētes, ⌊in
conscia pura⌋ vcȝ ne de sua scīa extollant, vel secreta fidei curiose scrutent. ⌊Et hi autē⌋
hoc est, diaconi & ep̄i, ⌊probent primū⌋ hoc est, anteq̄ promoueant, examinent, si ido-
nei sint, ⌊& sic (probati & approbati) ministrent⌋ in suis officiis, ⌊nullū crimē⌋ hoc est,
Supra, 2. mortale pc̄tm̄ ⌊habētes. Mulieres sil'r (oportet esse) pudicas⌋ hoc est, verecundas, hone-
stas, foris cōpositas, ⌊nō detrahētes, sobrias⌋ Ebrietas em̄ p̄cipue obest eis, cum sint debi-
les in rationis iudicio, ⌊fideles in omnibus⌋ articulis fidei, vel in omnibus dictis & factis,

⌊Diaco

A ⌊Diaconi ſint vnius vxoris viri⌋.i.vltra vnã vxorẽ nõ habeãt ꝑpter ſacr̃m. Sunt em̃ q̃ſi
vicarij ſpõſi cœleſtis,cuius ſpõſa,puta eccleſia, vna eſt. Tp̃e aũt apl̃i licuit ep̃is.pbr̃is,atq;
diaconis vnã habere mulierẽ,qua defuncta ad caſtitatẽ tenebant̃.Nũc vero ex ordinatõe
ſummi põtificis ad ꝑpetuã caſtitatẽ tenent̃.⌊Qui(diaconi)filijs ſuis bñ p̃ſint & ſuis domi
bus⌋.i.familijs tã in ſpũalibus q̃ in tp̃alibus.⌊Qui em̃ bñ miniſtrauerint⌋ in minoribꝰ of-
ficijs atq; ordinibꝰ ⌊gradũ ſibi bonũ acq̃rẽt⌋.i.ad altiorẽ ſtatũ & ordinẽ ꝓmouebunt̃ ad
ꝓpriã & alioꝝ ſalutẽ,⌊& multã fidutiã⌋.i.ſpẽ magnã de futura btitudine.Fidutiã inquãt
⌊in fide(fundatã)quæ⌋ fides eſt,⌊in Chr̃o Ieſu⌋ſicut in datore cõfirmatore & p̃miatore
⌊Hęc tibi ſcribo ſperãs me venire ad te cito⌋ à Laodicia ad Epheſum.⌊Si ãt tardauero⌋
tunc ſcribo ⌊vt ſcias(interim ex doctrina huiꝰ epl̃æ) qũo oporteat te in domo dei⌋.i.in
grege fideliũ tibi cõmiſſo ⌊cõuerſari⌋ oĩbus & ſingulis ſalubriter p̃ſidẽdo, exẽplariter te
habẽdo,& vnicuiq; ꝓportionatã doctrinã imprimẽdo ⌊quę(domꝰ)eſt eccleſia dei viui⌋
cõgregatio Chr̃ianoꝝ,eccleſia vtiq; nõ ex vilibꝰ ſaxis,ſed viuis cõſtructa lapidibus. Eſtq́; 1.Pet.
⌊colũna & firmamẽtũ veritatis⌋.i.veritatẽ euãgelicã fortiter portat,infirmoſq́; ſuſtinet,
& vacillãtes cõfirmat,tanq̃ firmamentũ ſeu fulcimentũ nutãtiũ in fide aut moribꝰ.⌊Et ma
nifeſte magnũ eſt(in eccleſia)pietatis ſacr̃m⌋.i.verbũ dei incarnatũ in cordibus fidelium
habitãs.Quod dr̃ ſacr̃m.i.ſacrum ſecretũ ſeu res occulta,q̃a ſcd̃m diuinã naturã inacceſſi Infra ca.
bilẽ habitat lucẽ.De q̃ Eſaias:Vere(inq̃t)tu es deꝰ abſcõditꝰ.Dicit̃ etiã ſacr̃m pietatis,tã q̃ Eſaię.45
origo & fons totius miæ,ſanctę religiõis & cultꝰ diuini,⌊quod(ſacr̃m) manifeſtatũ eſt⌋
.i.viſibilr̃ appuit hoĩbus ⌊in carne⌋ aſſumpta.Verbũ em̃ caro factũ eſt,& habitauit in no Iohan.1
B bis.Vñ apud Eſaiã teſtat̃:Sciet ppl̃s meꝰ nomen meũ in die illa, q̃ egoipſe q̃ loq̃bar,ecce Eſaiæ.52
adſum.Et iteꝝ:Simul laudabũt,q̃a oculo ad oculũ videbũt,cũ cõuerterit dñs Sion,⌊iuſti Ibidem
ficatũ eſt⌋.i.iuſtũ oñſum q̃rũ ad deitatẽ, vel iuſtũ effectũ ſcd̃m humanitatẽ,⌊in ſpũ⌋ hoc
eſt,ꝑ opationẽ ſpũs ſancti,teſtimoniũ p̃hibẽtis de Chr̃o,& aĩam eius om̃i ſanctitate im- Pſalm.23
plẽtis ⌊apparuit angelis⌋ p̃ſertim in aſcẽſiõe,q̃ñ dixerũt:Quis eſt iſte rex gl̃iæ? Et:Quis Eſaiæ.63
eſt iſte q̃ venit de Edom?⌊p̃dicatũ eſt(ꝑ apl̃os)gẽtibꝰ⌋vniuerſis.In oẽm em̃ terrã exiuit
ſonus eoꝝ.Vnde Propheta:Parauit(inq̃t)dñs brachiũ ſanctũ ſuum in oculis oĩm gẽtium Pſal.18
⌊creditum eſt mundo⌋.i.hoĩes ꝑ fidem receperunt hoc ſacramentũ,credẽdo in Chr̃m Eſa.52
Iuxta illud in Pſalmo:Viderunt oẽs termini terræ ſalutare dei noſtri,⌊aſſumptum eſt in Pſal.97
gloria⌋hoc eſt,in aſcenſiõe ad patris dextrã eleuatum atq; locatum eſt,prout apud Mar Marc.16
cum legitur:Dominus Ieſus aſſumptus eſt ab eis,& ſedet ad dexteram dei.

¶Declaratio cap.IIII,Spũs autem manifeſte dicit,q̃a in nouiſſimis tempori
bus diſcedent quidam à fide. Art.IIII.

QVoniã iacula præuiſa minus feriunt, prænuntiat Apl̃us mala eccleſiæ euentu-
ra,vt cum venerint minus turbent̃ fideles:⌊Spũs autem manifeſte dicit⌋.i.ſpi
ritus ſanctus nobis euidenter reuelat, ⌊q̃a in nouiſſimis tp̃ibus⌋ maxime cir-
ca aduentũ Antichr̃i,⌊diſcedẽt q̃dã(etiã famoſi & maximi)à fide⌋catholica
A qua nõ corpore,ſed corde diſcedit̃,ſicut & corde credit̃,⌊attendentes ſpiritibus erro- Roma.10
ris⌋.i.aĩabus hoĩm errãtium , ſeu dæmonibus ad errorem ducentibus,q̃ in veritate non
ſteterunt, ⌊& doctrinis dæmonioꝝ⌋ quas dæmones per ſe ingerunt cordibus peruerſo
C rum,vel per hæreticos proponunt eas ſimplicibus, ⌊in hypocriſi⌋.i. in ſimulata ſancti-
tate ⌊loquentiũ mẽdaciũ⌋ dæmonia em̃.i.hoĩes dæmone informati loquunt̃ falſa cũ ſi-
mulata ſanctitate vt ſibi credat̃.De q̃bus dicit in Euãgelio Chr̃us:Attendite à falſis pro- Math.7
phetis q̃ veniunt ad vos in veſtimentis ouiũ,intrinſecus aũt ſunt lupi rapaces,⌊cauteria-
tam⌋.i.læſam ſeu vitioſe corruptã ⌊habentium ſuã conſciam,prohibentiũ nubere⌋qua-
ſi matrimoniũ nõ eſſet ſacramẽtũ atq; diuinitus inſtitutũ.Iubentiũ etiã ⌊abſtinere à cibis
quos deus creauit⌋ q̃ad primordialẽ materiã, ⌊ad ꝑcipiendũ eos⌋.i.ad veſcendũ,⌊cum
gratiaꝝ actiõe⌋ Creauit inquã eos ⌊fidelibus & his q̃ cognouerũt veritatẽ⌋.i.ad ſuſtẽta Roma.14
tionem credentiũ ⌊q̃a oĩs creatura dei bona eſt(in ſua natura)& nihil reijciẽdum⌋à man 1.Cor.6
ducãte,⌊q̊d cũ gratiaꝝ actiõe ꝑcipit̃⌋.i.nullus cibus ſpernẽdus eſt tanq̃ in ſua natura no
ciuus,q̃ comedi p̃t aut ſolet,cũ gratiaꝝ actiõe.Nã licet fideles à certis cibis & potibus in-
terim abſtineãt,hoc tñ nõ faciunt ea rõne qua fiebat in veteri teſtamẽto, ſed ob corporis
caſtigationẽ.⌊Sãctificat̃ em̃ per verbum dei⌋.i. verbo ſeu filio dei cibus benedicit̃ ne ſit
nociuus,ſed vtilis.Chr̃s quoq; ſeu verbum dei ſuo aduẽtu cibos in lege prohibitos fecit
licitos,ſicq́; ſanctificauit eos,⌊& orationẽ⌋.i.per orationẽ hoĩm inſtrumentalr̃,q̃ ſua p̃-
ce obtinent à filio dei ſanctificationẽ ciboꝝ. ⌊Hæc(documẽta)proponẽs fratribus⌋ per
modum exhortatiõis ſeu iuſſiõis ⌊bonus eris miniſter⌋.i.fructuoſus p̃latus , laudabiliſq́;
vicarius ⌊Chr̃i Ieſu(populum eius efficaciter inſtruendo)enutritus⌋.i.ſpũaliter educa-
tus ac fotus,⌊verbis fidei & ſanæ doctrinæ⌋.i.verbis ſacræ ſcripturæ ꝑtinentibus ad fidẽ
ſacram,euangelicamq́; doctrinam.Hæc verba animam nutriunt. Iuxta illud:Non in ſo Deuter.8
lo pane viuit homo , ſed in omni verbo quod procedit de ore dei, ⌊quam⌋ doctrinam, Math.4

⌊aſſe-

assecutus(.i.adeptus)es per illuminationē diuinā & meā instructionē. Ineptas aūt D
Titum.1 hoc ē,incōueniētes,qbus nec fides nec virtus ædificat, & aniles fabulas qualis solēt recitari à vetulis deuita. Vñ apud Petrū dq; habet: Nō indoctas fabulas secuti,notā vo-
2.Petr.1 bis fecimus dñi nostri Iesu Chri virtutē. Exerce āt teipm ad pietatē .i.ad interiorē cultum latriæ & religionē internā veri dei,ad cōpassionē fraternā, & benignitatē cordialē. Nā corpalis exercitatio ad modicum vtilis est .i.exteriora ista exercitia ac instrumēta virtutū,vcʒ abstinētiæ,ieiunia,vigiliæ,disciplinæ p se pax proficiūt,nisi in interiorib⁹ aīa vere virtuosa ac pia reddat. Vnde nōnulli in his corpalibus exercitijs se fatigātes,in charitate & pietate,ac īteriori pfectiōe parū proficiūt,qa nō ordināt prudēter & indesinēter media ista ad puritatē internā. Pietas aūt(pfata)ad oīa .i.ad oēm grām ,pmerendā,& ad ,ppriā ac alio; salutē procurādā vtilis est, ,pmissionē .i. ,pmissam mercedē, hñs vitæ q̄ nūc est.i.vitæ pñtis. Nūc em̄ pietati ,pmittit sufficiētia tpaliū,& abundātia spūalium
Matth.19 grar, & futuræ vitę in pña,in qua merces pietatis est vita seu beatitudo ęterna,quēadmodū ait Saluator: Cētuplū accipiet,& vitā æternā possidebit. Fidelis sermo & oīni acceptiōe dignus est,quē de laude pietatis iā intuli. In hoc em̄ sermone,.i.,ppter huius sermonis veritatē laboramus in interiorib⁹ & exterioribus exercitijs pietatis, & maledicimur à ,pueris quasi iniq agētes. Sed ideo cōstāter laboram⁹,& oīa æquanimiter tolleram⁹, qa speramus in deū viuū .i.sperādo in deū tēdim⁹,expectādo futurā felicitatē
Roma.8 ab eo,q̄ tāta est,vt nō sint cōdignæ passiōes hui⁹ tpis ad eā, .q est saluator oīm hoim,ma-
Acto.10 xime fideliū trinitas qppe supgl'iosa ē saluator principalis, q̄ per Chri mysteria nosredemit. Et sicut Chrūs vocat dñs oīm q̄ ad sufficientiā, electo; vero quātū ad efficiētiā: E
sic deus trinitas est saluator omniū p sufficiētiā,fideliū vero fide & ope est saluator p efficiētiā,qs ad salutē pducit cœlestē. Pręcipe hęc q̄ de fabula; inaniū vitatiōe, & pietatis exercitatiōe tibi iā iussi subditis tuis, & doce eos,si q eo; hęc nesciāt. ¶Deīn docet p latū à suis subditis honorādū. Nemo adolescētiā tuā(.i.te adolescētē)cōtēnat paruipēdēdo verba tua ac iussa ,ppter adolescētiā tuā,qsi inexptus sis & impfectus. Et vt hoc alij diligēter obseruēt, oportet vt vita & moribus annos tuos excedas, habēdo te mature in
Iohan.13 oībus. Ideo subdit: sed esto exēplū fideliū in verbo,in cōuersatiōe,in charitate,in fide,in castitate .i.in his oīb⁹ habe te exēplariter & syncere,qtenus loqndo,operādo,diligēdo,credēdo,seu opa charitatis ac fidei oñdēdo,& caste viuēdo,alios ædifices,& sies tui efficias. Dū venio(ad te vcʒ interim,& tūc) attēde lectioni sacræ scripturæ, in qua spūs sctūs cū homine loqtur,& hō qsi in speculo cōspicit qd agere debeat, & doctrinæ .i.informatiōi ignorātiū,faciēdo hos actus successiue ac ordinate vcʒ cōgruo loco & tpe studēdo, postmodū exhortādo siue docēdo. ¶Deinde hortat Timotheū ad diligentē sui officij executionē. Noli negligere .i.p pigritiā pdere, vel dissimulare,& ab opibus bonis suspēdere grām gratū facientē,seu gratis datā,i.supnaturale donū spūs sancti,seu ordinē episcopat⁹, q̄ data est tibi(à deo)p prophetā .i.pro pheticā reuelatiōnē mihi de te factā,qua mihi ostēsum ē te vtilē executurū epīscopale offi-
Acto.19 ciū. Quæ etiā grā data est tibi cū impositiōe(.i.p impositiōem) manuū pībyterij .i.manuū mea;,q te ordinaui epm, p quā impositionē presbyterij seu sacerdotiū tibi collatū est cū grā sacramētali q̄ cōfert in sacramētis euāgelicæ legis. Vel,ponit abstractū pro cōcreto,vcʒ pbyteriū pro pbro.¶Deinceps admonet Timotheū ad seriosam obediētiā eo;
Prouer.7 q̄ ipse scribit & mādat ei. Hæc(q̄ tibi pcepi)meditare, quēadmodū apud Sapientē dicit: Serua mādata,& legē quasi pupillā oculi tui. Liga eā in digitis tuis,& in tabulis cordis tui scribe eā. in his esto (occupatus p obediētiā) vt profectus tuus, in sancta cōuersatiōe, manifest⁹ sit omibus ad ędificationē eo; & gloriā dei,nō ad tuū pconiū. Attēde tibi primū,vt viuas sicut decet epm, & doctrinæ .i.deinde intēde instructiōi gregis tui. Qui
Eccl.14 em̄ sibiipsi nequā,cui bonus est? Et qd ,pficit hō si lucret vniuersum mundū, seipm autē
Lucę.9 perdat? Hoc etiā in actibus ait Apłus: Attēdite vobis & vniuerso gregi,in quo posuit vos
Acto.20 spūs sctūs epos. Insta in illis diligēter vacādo tibi & alijs. Hoc em̄ facies,& teipm saluum facies hoc est,beatitudinē promereberis, & eos q te audiunt nō solum auribus corporis,sed etiam cordis,saluos facies accidenter cooperatiue ac instrumentaliter.

¶Explanatio cap. V. Seniorem ne increpaueris, sed obsecra vt patrem.

¶Articulus quintus.

PRæterea docet apłs modū docēdi in speciali,quatenus vnusqsq; instruat scdm statꝰ sui decētiā. Seniorē (ætate & moribus) ne increpaueris arguēdo eū duris sermonib⁹,ne ad indignationē cōcitet,& qa nō decet nisi forte ad exercitādū vł ad alio; ædificatiōnē, sicut freqnter viri sancti sanctissimos seniores dure increpasse legunt, sed obsecra vt prēm .i.humilr ac suppliciter admone eū, vt indecētia, corrigat in seipso, vel alijs. Tamē(vt ait Gregorius) seniores leues & vitiosi durissime arguen-
Sapię.4 di sunt. Vnde Sapiēs ait: Senectus venerabilis est nō diuturna, neq; anno; nūero cōpu

tata.

tata, ſed ætas ſenectutis vita immaculata. De tali ſene in Leuitico legitur: Corã cano capite Leui.19
A cõſurge, & honora perſonã ſenis. ⌊Iuuenes⌋ obſecra ad proficiendũ in bonis, & abſtinẽdũ à malis, ⌊vt fratres⌋ vt tua humilitate & charitate molliti atq; cõpuncti citius acquieſcant, ⌊anus (.i. vetulas obſecra hoc mõ,) vt matres⌋ tuas ſpũales, vel ſicut decet matres rogari à filijs, ⌊iuuẽculas (obſecra) vt ſorores in omni caſtitate,⌋ ita vt nullo mõ habeas te ad eas petulãter, impudice ſiue carnaliter. ⌊Viduas honora⌋ miniſtrãdo eis neceſſaria vitæ, ſi pauperes ſint, vel reuerẽtiã ſolã exhibẽdo, ſi fuerint diuites. Quod intelligo de his, 1.Cor.7. ⌊q̃ vere viduæ ſunt⌋ .i. vitã ſuo ſtatui cõuenientẽ ducũt tanq̃ ſeparatæ à ſolatio amoreq; ſeculi, ſicut deſtitutæ ſunt à ſolatio viri. Deniq; de diuitibus viduis ſubdit. ⌊Si qua aũt (.i. aliqua) filios aut nepotes habet⌋ eius educatiõe & inſtructiõe egẽtes, ⌊diſcat primũ (.i. anteq̃ alienis pficiat) domũ ſuã,⌋ hoc eſt, propriã familiã, bene ⌊regere, & mutuã vicẽ reddere parẽtib⁹⌋ ſuis, ſi viuãt, q̃tenus ſicut ab eis nutrita eſt, ſic nutriat eos, ſi fuerit opportunũ. ⌊Quæ aũt vere vidua eſt⌋ ſecundũ ſenſum ptactũ, ⌊& deſolata⌋ .i. pauper & ſola, nõ habẽs familiã, ⌊ſperet in deo⌋ .i. totã ſuã fiduciã in deo cõſtituat, certa q̧ eccleſia ſibi de neceſſarijs prouidebit, ⌊inſtet obſecratiõibus & orationibus nocte & die⌋ .i. cõpetentibus horis diurnis atq; nocturnis, totaliter occupando ſe in diuinis, orãdo pro ſeipſa ac alijs q̃rũ eleemoſynis ſuſtentatur, vt ſic vacet diuinis. Sic ergo agendũ eſt viduæ. ⌊Nã q̃ in delitijs eſt⌋ .i. carnaliter viuẽs & mũdi delicias quærẽs, ⌊viuẽs (vita naturæ) mortua eſt⌋ vita gr̃æ carẽdo, propter pcc̃m mortale. De qua morte ait ĩ euãgelio Chr̃s: Dimitte mor- Matth.8.
B tuos ſepelire mortuos ſuos. ⌊Et hoc pcipe (viduis), vt irreprehẽſibiles ſint⌋ delicias corporales & magna ac notabilia pc̃tã vitãdo. Quod aũt vidua diues vel valẽs, propriã domũ regere debeat, patet ex hoc, ⌊Si qs aũt ſuorũ (propinquorũ), & maxĩe domeſticorũ,⌋ vt ſunt parẽtes & filij, ⌊curã nõ habet⌋ eos regẽdo ſeu nutriendo, ⌊fidẽ negauit⌋ bona ſi dei omittẽdo, q̃uis ore nõ exprimat, ſicut de quibuſdã teſtatur ſcriptura, Dicũt ſe noſſe deũ Titum.1 factis aũt negãt, ⌊& eſt infideli⌋ q nondũ veritatẽ fidei audiuit, ⌊deterior⌋ ſaltẽ quãtũ ad aliqd, vel cæteris paribus. Agit em̃ cõtra Chriſtũ qui in cruce ſuſpẽſus, de matre ſua ſolicitus fuit, cõmendãs eã diſcipulo. Propter q̃d etiã Petrus: Melius eſt (inq̃t) viã iuſtitiæ non Iohan.19. cognoſcere, q̃ poſt agnitionẽ cõuerti retrorſum. ¶ Deinde docet, q̃les viduæ ſint eleemo- 2.Pet.2 ſynis eccleſiæ ſuſtentãdæ. ⌊Vidua eligatur (.i. talis vidua ſuſcipiatur ab eccleſia ſuſtentãda) nõ minus ſexaginta annorũ⌋ .i. q̃ ad minus ſexagenaria ſit. Talis nãq; caret ſigno ſuſpitionis eo q̧ in tãta ætate extinctus ſit feruor libidinis, idcirco ſecure nutritur à miniſtris eccleſiæ, ⌊q̃ fuerit vnius viri vxor⌋ dũtaxat, q̃d eſt ſignũ cõtinentiæ. Debet em̃ vnius tm̃ viri vxor fuiſſe ,ppter ſacr̃m copulæ Chr̃i & eccleſiæ, q̃ eſt vnius cũ vna, videlicet Chr̃i cũ ſpõſa ſua eccleſia, ⌊in operibus bonis⌋ .i. de laudabili ſua pterita cõuerſatiõe ⌊teſtimoniũ habẽs⌋ à fide dignis. De qbus operib⁹ ſubdit, ⌊ſi filios (ſuos) educauit⌋ in cibis ac moribus, ⌊ſi hoſpitio recepit⌋ peregrinos ac pauperes, ⌊ſi ſanctorũ pedes lauit,⌋ pſertim pdicatorũ vndiq; diſcurrentiũ, q̃s in primitiua eccleſia periculoſum erat recipere, ⌊ſi tribulationẽ patientibus,⌋ hoc eſt afflictis, captiuis, oppreſſis atq; ſimilib⁹, ⌊ſubminiſtrauit⌋ neceſſaria tribuendo, vel obſequiũ impẽdẽdo, ⌊ſi omne opus bonũ (ad ſe ptinens) ſubſequuta⌋ p operationẽ aſſiduã. ⌊Adoleſcẽtiores aũt viduas,⌋ q̃ nondũ ſexaginta annos ſortitæ ſunt, ⌊deuita⌋ .i. nõ eas ſuſcipias eccleſiæ eleemoſynis ſuſtẽtandas, nec votũ cõtinentiæ vſqueadeo
C ab eis requiras, propter vitãda pericula. Taliũ em̃ ſanguis feruet, nec lubricæ ætati facile eſt credẽdũ. Ideo aũt vitãdæ ſunt, ⌊Cũ em̃ luxuriatæ fuerint⌋ luxurioſe, guloſe, ſeu delicioſe viuẽdo poſt cõtinẽtiæ votũ, ⌊in Chr̃o (.i. quaſi honeſte ac licite) nubere volũt⌋ non arbitrãtes hoc eſſe culpabile, eo q̧ excæcata ſit ratio earũ cõcupiſcẽtijs carnis, ⌊habentes dãnationẽ⌋ .i. cauſam dãnatiõis æternæ, videlicet mortale pcc̃m, ⌊q̃a primã fidẽ (.i. cõtinẽtiæ promiſſionẽ) irritã fecerũt⌋ .i. violauerũt. Promittẽtibus nãq; caſtitatẽ nõ ſolũ nubere, ſed & velle nubere, eſt dãnabile. ⌊Simul aũt (.i. vnà cũ pc̃tis iã memoratis) & otio- 2.Cor.11 ſæ⌋ exiſtẽtes ⌊diſcũt circũire domos⌋ aliorũ, hinc ĩde vagãdo, ⌊nõ ſolũ otioſæ,⌋ q̃m otioſitas nõ eſt diu ſola, ſed parit alia vitia, ⌊ſed & verboſæ & curioſæ.⌋ Verboſitas em̃ & curioſitas ex otioſitate naſcuntur, ⌊loquẽtes q̃ nõ oportet⌋ .i. illicita & nociua. Minus dicit, & maius ſignificat. ⌊Volo ergo (p modũ cõſulẽtis) iuniores⌋ viduas q̃ caſtitatẽ nõ promiſerũt, ⌊nubere, filios pcreare, matreſfamilias eẽ (.i. domũ propriã regere) nullã occaſionẽ dare aduerſario⌋ .i. infideli ſeu impio, ⌊maledicti gratia⌋ hoc eſt, ad maledicẽdũ ſeu detrahendũ, cui gratũ & iucundũ eſt, habere aliquid contra fideles, vt poſſit obloqui eis. Idcirco aũt hæc conſulo. ⌊Iam em̃ quædã⌋ viduæ adoleſcentiores poſt voti emiſſionẽ ⌊cõuerſæ ſunt retro ſatanã⌋ .i. à propoſito caſtitatis ceciderunt rurſus nubẽtes, & dæmonis prauitatẽ ſequentes. ⌊Si qs fideles habet viduas⌋ adoleſcẽtes in domo ſua, ⌊ſubminiſtret illis (neceſſaria vitæ) & nõ grauetur eccleſia dei⌋ eas alendo, ⌊vt his q̃ vere viduæ ſunt⌋ & annoſæ, de qbus iã dictũ eſt, ⌊ſufficiat⌋ q̃d habet eccleſia .ſ. vt valeat eas ſuſtẽtare. ¶ Inſup agit apl̃s de preſbyterorũ honore. ⌊Qui bene pſunt preſbyteri⌋ .i. qui gregẽ ſuum

 digne

digne custodiunt, ⌊duplici honore digni habeant⌋.i. præ cæteris copiosius honorentur. D
Potest aũt per duplicẽ honorẽ intelligi obedientia & sustẽtatio. Nã subditi pbr̃is obedi-
re, & stipẽdia vitæ ꝑbere tenent. In patria q̃q; duplici honore digni habent, videlicet au
reæ atq; aureolæ, ⌊maxime q laborãt in verbo & doctrina⌋.i. illi presbyteri potissimũ
digni sunt duplici honore, q instant verbo exhortatiõis q̃tum ad scientes, & doctrinæ.i.
Deuter. 25 instructioni ignorantiũ. Quod aũt à subditis sint alendi, probat apl'us authoritate scriptu
ræ. ⌊Dicit em̃ scriptura: Nõ infrenabis os boui triturãti⌋.i. ꝑdicatori nõ subtrahes neces-
saria vitæ. ⌊Et: Dignus est operarius mercede sua⌋ Hoc est q̃q; superius dictũ atq; expo
Lucæ. 10 situ, Nõ ligabis os boui triturãti. ⌊Aduersus presbyterũ noli accusationẽ recipere, nisi sub
Prouer. 15 duobus aut tribus testibus⌋ fide dignis. Presbyteri em̃ cũ habeant alios corripere, facile
Theren. aduersarios acquirũt. Veritas em̃ parit odiũ. Et vt Salomon profitet: Nõ amat pestilens
eũ qui se corripit. Ideo nõ est accusatio cõtra pbr̃m admittẽda, nisi sub duob' testibus vt
minimũ, vel trib'. Et etiã ꝑpter dignitatẽ sui gradus seu ordinis, cũ sit Chr̃i vicarius ⌊Pec
Matth. 18 cantes aũt⌋ testimonio testiũ cõuictos, vel aperte excedẽtes, ⌊corã oĩbus argue.⌋ Publi-
ca nãq; peccata, publice arguenda sunt, ⌊vt & cæteri (superiores ac inferiores) timorẽ ha
beant⌋.i. argui & peccare formidẽt. Si vero peccatũ sit occultũ, primo occulte arguen-
dus est reus, iuxta illud: Si peccauerit in te frater tuus, corripe eũ inter te & ip̃m solũ. ⌊Te
stor⌋.i. sub testimonio dico, teq; adiuro ⌊coram deo (patre) & Chr̃o Iesu⌋ filio eius ⌊&
electis (.i. sanctis) angelis, vt hæc⌋ dicta atq; dicẽda ⌊custodias,⌋ nõ solũ memoriter, sed
etiã efficiẽter, ⌊sine ꝑiudicio⌋.i. ꝑdiscussione seu ꝑcedenti discretionis iudicio, ⌊nihil (no E
tabile) faciens in aliã partẽ declinando⌋.i. à via iustitiæ recedendo ad partẽ cõtrariã. Vn
Eccl. 32 de in Eccõ legimus: Fili, sine consilio nihil facias, & post factũ nõ pœnitebis. Iob quoq;
Iob. 29. Causam, inq̃t, quã ignorabã, diligẽtissime inuestigabã. ⌊Manus nemini cito imposueris⌋
aliquẽ facile ordinãdo, sed prius examina eũ, ⌊neq; cõmunicaueris (ꝑ cõsensum) pc̃tis alie
nis. Teipsum castũ custodi,⌋ cõtinenter viuẽdo, q̃d maxime decet ꝑlatũ ecclesiæ. ⌊Noli
adhuc aquã bibere (sicut diu fecisti) sed vino modico vtere propter stomachũ tuũ⌋ vini
calore indigentẽ. In q̃ stomacho est sedes ægritudinis, & principiũ digestionis, ⌊& fre-
quẽtes tuas infirmitates,⌋ quæ ꝑ aquæ potationẽ augent. ¶ Deinde ostẽdit apl'us in qui-
bus necessariũ sit ꝑiudicium, seu præuium rõnis examen. ⌊Quorundã hominũ pc̃tã mani
festa sunt⌋.i. euidẽter mala, q nõ possunt bono animo fieri, sicut sunt stupra, furta, blas-
phemiæ, ⌊ꝑcedentia ad iudiciũ⌋.i. nota anteq̃ veniant ad rõnis examinationẽ ac diiudi
cationẽ. Vel, ꝑcedentia ad iudiciũ, diuinũ generale, seu particulare, q̃rũ vtrũq; fit post vitã
ꝑsentẽ. Talia ergo nõ oportet examinari, nec in talibus ꝑiudiciũ exigitur, sed subito diiu-
dicari possunt. Vnde iudiciũ q̃d ea sequit, nõ est temerariũ, ⌊quorundã aũt (pc̃tã) & sub-
sequunt⌋.i. pc̃tã aliq̃rũ occulta seu quadã apparẽti iustitia fucata sunt, ita vt nõ appareãt
mala, nisi post discussionẽ, ideo in eis ꝑiudiciũ est necessariũ vt examinent. Vñ nec ea iu-
Marc. 4. dicare debemus, sed ꝑlatorũ & iudicũ est ea discutere. Vel, subsequunt diuinũ iudiciũ, quia
1. Cor. 4 nõ deducent in publicũ, nisi in die iudicij q̃ñ illuminabunt abscõdita tenebrarũ. ⌊Similr & sa
cta bona manifesta sunt⌋.i. aliqua opa bona, sunt ꝑaperte bona, saltẽ q̃tũ ad genus operis,
q̃uis nõ ad intentionẽ agentis. Talia ergo examinatiõe nõ indigẽt, ⌊& q̃ aliter se habẽt⌋
.i. bona de q̃bus mox certũ nõ est, an sint veraciter bona, ⌊abscõdi nõ possunt⌋.i. suo tẽ- F
Matth. 10 pore clare patebũt, q̃ñ à recta rõne examinant, vel à deo iudicant. Propter q̃d in euange
Lucæ. 8 lio veritas loquitur: Nihil opertũ, q̃d nõ reueletur, neq; occultũ, q̃ non manifestetur.

¶ Expositio Cap. VI. Quicunq; sunt sub iugo serui. Art. VI.

DEscendit demũ apl'us ad instructionẽ particularium personarũ. ⌊Quicũq; sunt
sub iugo serui⌋.i. qualescũq; sint serui, videlicet sapiẽtes, fideles, vel alia gr̃a ad-
1. Pet. 2 ornati, tñ cũ sint subditi imperio dominorũ suorũ, ⌊dñs suos⌋ tã bonos q̃ dis-
colos seu infideles, ⌊omni honore⌋ duliæ, qui carnalibus dñis impendi solet
ac debet, ⌊dignos arbitrent,⌋ non inquantũ infideles & impij, cũ scriptũ sit de viro iusto:
Psal. 14 Ad nihilũ deductus est in cõspectu eius malignus. Sciendũ, ꝙ quidã docebãt libertatem
Iohan. 8. oĩbus Christianis eẽ cõmunẽ, intendẽtes seruitutẽ reprobare, eo ꝙ dicat saluator: Si filius
Matth. 17 vos liberauerit, vere liberi eritis. Et alibi: Ergo liberi sunt filij. Sed hæc de sp̃uali libertate,
nõ de carnali intelligẽda sunt. Ideo cõtra hos fatur apl'us: Ideo aũt serui hoc faciãt, ⌊ne
nomẽ dñi & doctrina,⌋ hoc est, ne Christus & eius ꝑdicatio ⌊blasphemet⌋ ab impijs, tã-
quã sit cõtra leges, & dñis auferat debitã seruitutẽ. ⌊Qui autem fideles habent dños⌋.i.
serui Christianis dominis seruiẽtes, ⌊nõ cõtemnãt⌋ dominos tales, ⌊quia fratres sunt,⌋
hoc est, ob hoc quia in Christo sunt pares, quantum ad sp̃ualia, ⌊sed magis seruiãt⌋ dñis
suis cũ debita reuerentia, ⌊quia (domini) fideles sunt & dilecti deo, quia beneficij partici-
pes sunt⌋.i. domini eadem beneficia gratiæ à deo receperunt atq; recipient, quæ & serui
⌊Hæc doce (seruos) & exhortare⌋ eos, vt sic agant. ⌊Si quis aliter docet,⌋ q̃ ego iam do
cui, & ⌊non acquiescit sanis (hoc est, veris) sermonibus domini nostri Iesu Christi,⌋
quos

A ⌋quos loquit̃ per me, qui etiã proprio ore dixit: Redde q̃ sunt Cæsaris Cæsari, ⌊& ei, quæ Matth.22.
secundũ pietatẽ est, doctrinæ⌋euãgelicæ, q̃ ad pietatẽ inducit, & lites, odiumq́ꝫ extirpat. Marc.12
Talis est ⌊superbus, nihil sciens⌋ scientia salutari & formata, de qua dicitur à Sapiente: Luce.10
Dedit illi scientiã sanctoꝝ. Vnde & Salomon: Vbi (inquit) humilitas, ibi sapiẽtia. Et rur- Sapiæ.10
sus: Superbus & arrogãs vocabitur indoctus, ⌊sed languens⌋.i. cũ infirmitate sui intelle- Prouer.11.
ctus inaniter occupatus, ⌊circa quæstiones & pugnas (.i. disputatiões litigiosas) verboꝝ, Prouer.21
ex q̃bus oriunt̃ inuidiæ⌋vnius in aliũ, ⌊cõtentiones, blasphemiæ⌋aduersarioꝝ fidei con
tra deũ, dũ audiunt aliqua rõni naturali cõtraria, ⌊suspitiones malæ, cõflictationes hoim
mẽte corruptoꝝ⌋.i. infectã voluntatẽ habentiũ, auersoꝝ à summo & incõmutabili bo-
no. De q̃bus propheta inquit: Diuisum est cor eoꝝ, nũc interibunt, ⌊& q̃ veritate priuati Osee.10
sunt⌋.i. spũaliter excæcati. Homini inquã ⌊existimãtiũ quæstũ esse pietatẽ⌋.i. opus pieta
tis, videlicet ꝑdicationẽ ordinandã esse ad lucrũ tẽporale. Nã ideo ꝑdicant, vt tẽporale
cõmodũ cõsequant̃, queadmodũ apud Michæã prophetã de quibusdã inducit̃: Sacerdo Micheæ.3.
tes eius in mercede docebãt, & prophetæ eius in pecunia diuinabãt. ⌊Est aũt q̃stus ma-
gnus, pietas cũ sufficientia⌋.i. quãuis pietas nõ sit q̃stus carnalis ac tẽporalis, vt illi existi-
mant, est tñ magnus q̃stus, videlicet fructuosus, spũalis, atq́ꝫ æternus, q̃a æternã vitã me-
ret̃, estq́ꝫ acquisitio omniũ spũalium diuitiaꝝ pietas ista.i. cultus dei cũ sufficientia victus
ac vestiũ, sicut iã dictũ est. Pietas ad oĩa vtilis est, promissionẽ habẽs vitæ, q̃ nũc est & futu 1Timot.4
ræ, cũ qua sufficientia debemus eẽ cõtenti. ⌊Nihil eñ⌋tẽporaliũ diuitiaꝝ ⌊intulimus in
hũc mundũ⌋nascẽdo, sicut Iob ait: Nudus egressus sum de vtero matris meæ, ⌊haud (.i. Iob.1.
B nõ) dubiũ⌋est, sed certũ, ⌊q̃a nec auferre (mũdo) quid⌋taliũ reꝝ ⌊possumus⌋moriendo
sicut ait Psal. Homo cũ dormierit, nõ sumet oĩa. Et Iob: Diues cũ dormierit, nihil secũ au Psal.48
feret, apprehẽdet eũ quasi aqua inopia. ⌊Habẽtes aũt alimẽta, &⌋ indumẽta ⌊quibus te- Iob.27
gamur⌋.i. victualiũ & vestimẽtoꝝ cõpetentiã, ⌊his cõtenti simus⌋q̃tũ ad appetitũ tẽpo
raliũ reꝝ. Quæ eñ vltra procedit, inordinate se habet, & superflue agit, q̃m corporalia
ad spũalia ordinãtur, sicut media ad finẽ, ideo nõ sunt appetẽda nisi ad necessitatẽ, videli
cet in tantũ, quantũ cõferunt vel requirunt̃ ad spũalem mentis profectũ, quẽ superfluitas
tẽporalium reꝝ non prouehit, sed impedit. Ideo Sapiẽs orabat: Diuitias ne dederis mi- Prouer.30
hi, tribue tantũ victui meo necessaria. ⌊Nã qui volũt (.i. volẽdo satagũt) diuites fieri, inci
dunt in tẽtationẽ⌋.i. diabolicã impugnationẽ ⌊& laqueũ diaboli⌋.i. in peccati cõsensum
quo anima à diabolo capitur, quasi in laqueo. Tales eñ cũ sint auari, alioꝝ bona deside-
rant, alienis prosperitatibus inuidẽt, & per vitiosa media conãtur tẽporalia congregare,
mẽtiendo, fallendo &c. Ideo eñ in Ecclesiastico scriptũ est: Auaro nihil est scelestius, & Ecci.10.
nihil est iniquius, q̃ amare pecuniã. Christus q̃ꝫ in euãgelio: Possibilius (inquit) est came Matth.19
lũ per foramen acus transire, q̃ diuitẽ.i. diuitiaꝝ amatorẽ intrare in regnũ cœloꝝ. ⌊Inci- Marc.10
dũt q̃ꝫ ⌊& in desideria multa⌋inordinata, de q̃bus Iohãnes: Omne (inquit) q̃d est in mũ Lucæ.18
do, aut est cõcupiscẽtia oculoꝝ, aut cõcupiscẽtia carnis, aut superbia vitæ, ⌊& inutilia & 1.Iohan.2.
nociua.⌋Hæc eñ desideria sunt inutilia, q̃a nõ prosunt ad adipiscendã verã salutẽ. Et no
ciua, q̃m grãm dei extinguũt, ⌊q̃ mergunt (.i. ꝑ modũ aquaꝝ occidũt) hoĩes⌋auaros ⌊in
interitũ⌋.i. grãæ amissionẽ, q̃ est mors animæ, ⌊& perditionẽ⌋gloriæ sempiternæ, quę est
C mors secunda ac infernalis. Hæc eñ mala inserũt desideria ista. ⌊Radix eñ oĩm maloꝝ Apoc.1
est cupiditas⌋plus habẽdi q̃ expedit. Nec obstat ꝙ superbia dicitur oĩs peccati initium,
vel etiã amor priuatus, cui maxime cõuenit esse oĩm vitioꝝ originẽ. Nã sicut nullũ est ge Ecci.10
nus peccati q̃d non oriatur (vt plurimũ) ex superbia, sic nullũ est genus peccati q̃d nõ in-
terdũ nascatur ex cupiditate, ꝑsertim cũ ipsa q̃ꝫ superbia aliq̃n oriatur ex cupiditate, &
ecõtrario. Sunt eñ qui nõ amarẽt superflua, nisi ꝑ possessionẽ illoꝝ putarent se excellen-
tiores eẽ futuros. Et sunt qui nõ amarẽt excellentiam, nisi per eã putarẽt se ditiores fieri
posse. Amor aũt priuatus est radix oĩm hoꝝ maloꝝ, imo simpliciter vniuersoꝝ vitiorũ,
⌊quã⌋.i. cuius cupiditatis materiã ⌊quidã appetentes errauerunt à fide,⌋ vel eã negan-
do, ne diuitijs spoliarentur, vel infideliter operãdo, fidei directionẽ non sequẽtes, ⌊& in
seruerũt se doloribus multis⌋.i. varijs curis & pœnalibus solicitudinibus vitę ꝑsentis. Nã
& diuitiæ cũ labore acquirunt̃, cũ timore possident̃, cũ dolore amittunt̃. Propterea cõpa Lucę.8
rat eas Chr̃s spinis. Pungunt eñ & lacerãt animã possidẽtis. ⌊Tu aũt o homo dei⌋.i. di-
uino cultui totus mancipatus, ⌊hæc (vitia) fuge,⌋iuxta illud Ecci, Quasi à facie colubri fu Ecci.21
ge peccata. Vnde Ambrosius: Nihil tam asperũ, tamq́ꝫ pernitiosum, q̃ si vir ecclesiastic⁹
(maxime qui sublimẽ tenet locũ) diuitijs huius seculi studeat, q̃d nõ solũ sibi, sed etiã alijs
obest, quibus cõtrariã dat formã. ⌊sectare vero⌋.i. ꝑcedentium sanctoꝝ vestigia imitan
do operare seu tene ⌊iustitiã,⌋reddendo vnicuiq́ꝫ q̃d ei debetur à te, ⌊pietatẽ,⌋ quæ se-
cundũ ꝑdicta ad omnia vtilis est, ⌊fidem (catholicã), charitatẽ⌋ dei & proximi, ⌊patien 1.Timo.4
tiam⌋nõ tristando propter aduersa, ⌊mansuetudinẽ⌋non appetendo vindictã propter
illatas iniurias. ⌊Certa bonũ certamen fidei⌋.i. efficaciter milita Chr̃o, pugna pro fide,

 labora

labora aduerſus pctā. Militia eſt em̄ vita hominis ſup terrā, nec coronat, niſi qui legiti- D
Iob 7 me certauerit. ⌊Apprehēde,⌋ hoc eſt, adipiſci conare, & toto affectu amplectere ⌊vitā
2. Timot. 2 æternā⌋ .i. felicitatē cœleſtē tanq̃ brauium tui certaminis, aliud p̄mium non quærendo,
⌊in qua (.i. ad quā, vel propter cuius adeptionē) vocatus es⌋ à deo ad fidē, fideiq; certa-
Roma. 10 men, ⌊& cōfeſſus es bonā cōfeſſionē,⌋ hoc eſt, fidei veritatē ſeu promiſſionē. Ore em̄ cō
feſſio fit ad ſalutē, ⌊corā multis teſtibus⌋ non ſolū deo & angelis, ſed etiā corā bonis ho-
minibus in tua ordinatione ac p̄dicatione. Hoc eſt, etiam propter hanc confeſſionē ap-
prehende vitam æternā, vt actio cōfeſſioni reſpondeat. ⌊Præcipio tibi corā deo⌋ .i. deo
patre teſtante, vel authoritate diuina mihi cōmiſſa, ⌊qui (deus) viuificat omnia⌋ viua, vi-
Apoca. 7 ra naturæ, gratiæ ſeu gloriæ, ⌊& (corā) Chriſto Ieſu,⌋ qui eſt teſtis fidelis, ⌊qui teſtimo-
Iohan. 8 nium (veritati) reddidit ſub Pontio Pilato,⌋ dicens: Ego in hoc natus ſum, & ad hoc ve-
Ib. dem ni in mundū, vt teſtimoniū perhibeam veritati, videlicet ⌊bonā confeſſionē,⌋ qua dixit:
Rex ſum ego. Et: Regnū meum non eſt de hoc mundo. Hoc ergo p̄cipio, ⌊vt ſerues (.i.
impleas) mandatū⌋ .i. mandata diuina & mea, quę vtiq; à deo ſunt, ⌊ſine macula (.i. pure)
Marci. 13 irreprehenſibile⌋ .i. ſic ea obſerues vt reprehēdi nō poſſint quaſi iniuſta, ⌊vſq; in aduen-
tum dn̄i noſtri Ieſu Chriſti⌋ .i. perſeuerāter vſq; ad mortē, qn̄ à Chriſto viſitaberis & ei
occurres, ⌊quē⌋ Chriſtū in forma humana, ⌊ſuis (.i. cōgruis, & à deo p̄ordinatis) tēpo-
ribus⌋ .ſ. in die iudicij particularis vel vniuerſalis, vel in die æternitatis, quæ omne tem-
pus cōprehendit. Nā & in patria erit poſt diem iudicij tēpus diſcretū, vt Thomas & alij
multi teſtātur, ⌊oſtēdet⌋ hoībus bonis & malis in die iudicij, ſed ſolis electis in die æter-
nitatis, ⌊beatus & ſolus potēs⌋ .i. deus trinitas ſubſtātialiter felix, in quo eſt omniū bono E
rū, pulchrorū ac deſiderabiliū infinita plenitudo, q ſolus eſſentialiter potēs eſt, & ipſa ſua
Iob. 36 potētia. De quo in Iob cōſcriptū eſt: Deus potētes non abijcit, cū ipſe ſit potēs ⌊rex re-
Apoca. 19 gū & dn̄s dominantiū.⌋ Omnia nāq; quantūcunq; potētia atq; ſublimia cōparantur ad
deū, ſicut inſtrumēta ad artificē, ſicut media ad finē, & ſicut ſubiecti ad principē. Vnde
Pſal. 49 ait Pſalmiſta: Q̃m deus magnus dn̄s, & rex magnus ſuper oēs deos, ⌊qui ſolus (per natu
rā) habet immortalitatē⌋ .i. omnimodā & ſuperpleniſſimā inuariabilitatē, ſicut per Ma-
Malach. 3 lachiam loquit: Ego dn̄s, & nō mutor. Omne aūt creatū aliquo modo mutabile eſt, & in
omni ente mutabili inuenitur quædā mortalitas, ſecundū Auguſtinū, videlicet alicuius
deſinētia, & recens diſpoſitio, ⌊& lucē habitat inacceſſibilem⌋ .i. nullo loco vel termino
1. Iohan. 1. claudit, nec in aliqua creatura p circūſcriptionē morat, ſed habitat in ſeipſo, p quietiſſi-
mā ſubſiſtentiā, q eſt lux ſuperſubſtātialis, vera & infinita. Quę inacceſſibilis dicit, quia à
Pſal. 17 nullo intellectu creato cōprehēdi poteſt. Vnde & dicit tenebras ponere latibulū ſuū. Po
teſt tn̄ homo ad eā accedere in [illegible] p fidē & grām, & in patria p claram viſionē. Propter
Pſal. 33 q̊d ait Pſalmiſta: Accedite ad eū & illuminamini. Et ad Hebræos dicit aplus: Accedam⁹
Heb. 10 cū fiducia ad thronū gratiæ eius, ⌊quē vidit nullus hominū,⌋ exiſtēs homo purus, & ſen
ſitiuarū viriū operationibus vtens, ⌊ſed nec videre poteſt⌋ in hac vita viſiōe clara p ſpe-
Iob. 36 ciem, qua cognoſcit de re qd eſt. Poteſt tn̄ videri p fidē & ſpeciē creatā, qua cognoſcit
Iohan. 1 quia eſt. Propter q̊d ſcriptū eſt in Iob: Omnes hoīes vidēt deū, vnuſquiſq; intuetur pro-
Exodi. 33 cul. Prædictis vero verbis apoſtoli cōſonat & illud Iohānis: Deū nemo vidit vnquā. Et
q̊d Moſi dn̄s dicebat: Nō videbit me homo & viuet. His ergo nō obuiat, qđ nō ſolū Chr̄s F
ſed Moſes q̊q; & Paulus deū per ſpeciē in hac vita viderūt, ſecundū Auguſtinū. Pro tūc
em̄ nō vixerunt vita humana & ſenſitiua, ⌊cui (deo trino ac ſimplici) eſt honor⌋ latriæ,
Danie. 4 ⌊& imperiū ſempiternū. Amen.⌋ Iuxta illud Danielis: Poteſtas eius poteſtas ſempiter-
na, & regnū eius in gn̄atione & generationē. ¶ Superius dixit aplus qd contingat volen
tibus ditari, nūc docet qd oporteat diuites facere. ⌊Diuitibus huius ſeculi⌋ .i. tēporales
& ſeculares diuitias habētibus, ⌊p̄cipe⌋ q̊d & ſcriptura diuina p̄cipit, ⌊nō ſublime ſape-
re⌋ .i. de diuitijs nō extolli, nec alios aſpernari, ⌊neq; ſperare in incerto diuitiarum⌋ .i. in
iſtis amiſſibilibus diuitijs, q̃ ſunt bona fortunæ. Propter q̊d ait Pſalmiſta: Diuitiæ ſi afflu
Pſal. 61. ant, nolite cor apponere. Et Iob: Si putaui, inqt, aurū robur meū, & ebrioſo dixi fiducia
Iob. 31. mea. Quàm aūt difficile & rarū ſit hoc, patet p illud Eccī: Beatus diues, q inuentus eſt ſi-
Eccl. 31. ne macula, q poſt aurū nō abijt, nec ſperauit in pecuniæ theſauris. Quis eſt hic, & lauda-
bimus eū? fecit em̄ mirabilia in vita ſua. Hinc & Chr̄s in euāgelio aſſerit: Quàm diffici-
Marc. 10 le q habēt pecunias intrabūt in regnū cœlorū, ⌊ſed in deo viuo⌋ oīs vitæ fontano prin
cipio De q̊ ait propheta: Dn̄e virtutū beatus hō q ſperat in te, ⌊qui p̄ſtat nobis oīa⌋ cor-
Pſal. 83. poralia ac ſpūalia, q̃ habem⁹ ⌊abūde⌋ .i. copioſe, iuxta illud Iacobi: Qui dat oībus afflue-
Iacobi. 1 ter, & nō improperat, ⌊ad fruendū⌋ .i. ad vtendū tēporalibus, & vt ſic vtamur p̄ſentib⁹
quatenus bonis futuris nobis promiſſis, q̃ oculus nō vidit, nec auris audiuit, tandem frua-
Eſaię. 64 mur. Præcipe inſup diuitibus ⌊bene agere, diuites fieri in opibus bonis⌋ .i. ſpūales diui-
1. Cor. 2. tias cōgregare, videlicet cumulū meritorū, & incremēta grǣ atq; virtutū. Prout ait ſal-
Matth. 6 uator: Theſaurizate vobis theſaurū in cœlo, ⌊facile tribuere⌋ eleemoſynas. Quēadmo-
dum

dum Chr̄s hortatur: Omni petēti te tribue. Et: Beatius est magis dare q̄ accipere, ⌊com Lucæ.6
A municare⌋.i. cōia reputare, vel facere bona exteriora, ⌊thesaurizare sibi fundamētū bo Acto.20
nū,⌋hoc est, stabilē cordis adhæsionē cū deo, seu opus meritoriū, ⌊in futurū⌋.i. ad hoc
vt digni sint bonis seculi futuri, ⌊vt apprehēdant verā vitā⌋.i. æternā vitā seu beatitudi
nē (quæ nō est fallax & labilis) cōsequant. ⌊O Timothee depositū custodi⌋.i. episcopale
officiū tibi diuinitus cōmendatū seu creditū diligēter exerce, & grām tibi cōcessam, cre- Matth.25
ditaq́ȝ talenta, suo tp̄e cū vsuris repetēda solicite cōserua, expēde, dispensa, ⌊deuitās pro
phanas vocū nouitates⌋.i. noua vocabula religioni sanctæ cōtraria, quæ sua obscuritate
vel vanitate introducūt errorē. Ponit aūt glossa exēplū de noīe isto hypostasis. Sed hoc
intelligendū est pro certo tp̄e. Hypostasis nāq; significat essentiā & p̄sonā. Vnde hæreti
ci p̄ vsum huius noīs volebāt catholicos inducere ad cōfitendū tres essentias in diuinis, si
cut & tres p̄sonas. Idcirco nō licuit noīe isto vti ante determinationē suæ significatiōis.
Nūc vero qm̄ vsu doctorū determinatū est ad significādū p̄sonā, licitū est ipso vti, imo do
ctores (vt plurimū) ipso vtunt. Hinc Dionysius, & eū sequēs Damascenus, affirmāt, nō eē
audēdū aliud de supersubstātiali deitate asserere, p̄ter ea q̄ nobis in sacris eloquijs tradita
sunt. Et Hieronym⁹ dicit: Ex sola inordinata prolatiōe verborū incurrit hæresis. Deuitās
etiā ⌊& oppositiōes⌋.i. instātias seu cōtradictiōes cōtra fidē, ⌊falsi noīs sciæ⌋.i. vanæ sci
entiæ, q̄ mēdaciter scientia appellat, vt est oīs scia, q̄ se extollit cōtra scientiā dei seu fidei Roma.10
veritatē, ⌊quā (falsam sciētiā) quidā promittētes⌋.i. se habere & diligere profitētes, ⌊cir-
ca fidē exciderūt⌋.i. à fide catholica corruerūt, sequentes naturalē rationē, & propriam
B imaginationē, imo stultitiā potius q̄ diuinā authoritatē. ⌊Gratia tecū,⌋ quæ nō infundi-
tur, nisi ab omnipotēte, qui est super omnia deus sublimis & benedictus. ⌊Amen.⌋

IN EPISTOLAM AD TIMOTHEVM secundam Proœmium.

QVi abijcit disciplinā, despicit animā suam, qui aūt acquiescit increpationi- Prouer.15.
bus, possessor est cordis. Quia in multis offendimus omnes, septiesq́ȝ in Iaco.3.
die corruit iustus, necessaria nobis est disciplina verborū ac verberū, quate- Prouer.24
nus verbis, ictibusq́ȝ correcti, abstrahamur à vitijs & decoremur virtutibus Psal.10
Quēadmodū ergo qui diligit iniquitatē, odit animā suā, sic qui abijcit disci Sapiæ.3
plinā, despicit animā propriā. Ideo sanctus apostolus in hac secūda ad Timotheū episto
la erudit eū & corripit. Præcedēti quippe epistola recepta & lecta, Timotheus tandem
anima fatigatus & circa officij sui exequutionē fuit tepidior factus propter cōtinuas ad-
uersitates, infirmitates & persequutiōes circūstantes. Hortat ergo eū ap̄lus ad palmam
martyrij, atq; idoneā sui ministerij exequutionē, proponens seip̄m ei in exēplū, scribitq́ȝ
ei à Roma de carcere, vel à Laodicia, vt asserunt quidā. Procedit aūt modo consueto, sa
lutationem præmittendo, sicut patebit.

¶Expositio Cap. I. Paulus ap̄lus Christi Iesu per voluntatē dei. Art. I

PAulus ap̄lus Chr̄i Iesu p̄ volūtatē dei⌋.i. deo agēte, ⌊secūdū promissionē vitæ⌋ 1.Cor.15
.i. propter p̄miū, vel ab obtinendā remunerationē vitæ, ⌊q̄ est in Chr̄o Iesu⌋.i. 1.Cor.9
vitæ æternæ, q̄ à Chr̄o cōfert, & in Chr̄o cōsistit sicut in obiecto, q̄ vita est p̄miū
C p̄pter q̄d factus sum ap̄lus, nō ab hoīe, sed à deo. Mandat & scribit ⌊Timotheo Acto.16
charissimo filio⌋suo sp̄uali, ⌊gr̄a (gratū faciēs) misericordia⌋.i. pctōrū remissio, ⌊& pax Galat.6
(.i. trāquillitas mētis sit tibi) à deo p̄re & Iesu Chr̄o⌋ filio eius ⌊dn̄o nr̄o. Gr̄as ago deo, 1.Thessa.2.
cui seruio à progenitoribus meis⌋.i. exēplo antiquorū patrū meorū, videlicet Abrahæ, Isa-
ac & Iacob, quorū vestigia imitor, vnū verū deū colēdo ⌊in cōscientia pura⌋.i. sine remor-
su alicuius peccati, inde aūt gr̄as ago, ⌊q̄ sine intermissione (.i. omni cōgruo tp̄e) habeā
tui memoriā in orōnibus meis⌋ suis p̄te & alijs, ⌊nocte ac die desiderans te videre, me-
mor lachrymarū tuarū,⌋ quas deduxerūt oculi tui, qm̄ recessi à te, q̄ libētissime mecū trās-
isses ac p̄mansisses. ⌊Vt gaudio implear⌋.i. vt te in bonis cōfirmē, & accendā ad marty-
rij palmā, q̄ facto de tuo profectu plene exultē, ⌊recordationē accipiēs eius fidei, q̄ est in Hiere.14
te nō ficta⌋.i. tuæ veræ fidei reminiscēs, q̄ nō est simulata, sed pura & efficax, ⌊quę (fides)
& habitauit⌋.i. firmiter fuit, ⌊in auia tua Loide⌋.i. matre matris tuæ sic dicta. Habita- 1.Timo.1
uit q̄q; ⌊& in matre tua Eunice.⌋ Parentū fidē cōmemorat, vt fidē filij roboret. Tacet ve
ro de patre Timothei, qm̄ gentilis erat, & infidelis, vt dicit. ⌊Certus sum aūt q̄ & in te⌋
habitet fides ista. ⌊Propter quā causam⌋ videlicet, quia tā bonas genitrices habuisti, & fi Acto.16
delis diu fuisti, ⌊admoneo te (paterne) vt resuscites⌋.i. reformes, perficere studeas, & ad
pristinos actus extēdas ⌊grām dei, q̄ est in te⌋.i. grām episcopalē & sacramētalē tibi di-
uinitus datā in tui ordinatiōe vel cōfirmatione, ⌊p̄ impositionē manuū mearū,⌋ quæ im
positio fuit causa gr̄æ dispositiua & instrumētalis. Vel potest intelligi absolute de gratia
gratificāte, q̄a per impositionē manuū ap̄lorū dabatur sp̄us sanctus. Ex his patet, q̄ gr̄a
in corde Timothei erat quasi sopita & debilitata, ideo admonet eū vt reparet grām pri- Actorū.8

ſtinã,proficiẽdo in ea. Vnde etiã q̃d in Apoc.angelo eccleſiæ Epheſi dicit:Scio opa tua D
Apoca.2 & laborẽ & patientiã. Et poſt pauca:Sed habeo aduerſum te,ꝙ charitatẽ tuã primã reli
Ibidem quiſti. Memor eſto itaq; vnde excideris,& age pœnitẽtiã,& prima opa fac. Quidã ex-
ponũt de Timotheo,quẽ cõſtat fuiſſe Epheſiorũ angelũ.i.epm.⌊Nõ eñ dedit nobis de⁹
ſpm̃(hoc ẽ donũ)timoris⌋pure ſeruilis. Vel,ſpm̃ timoris.i.animã inordinate timẽtẽ tpa
Matth.10 lia mala,vc; eos q corpus occidunt,⌊ſed⌋dedit nobis ſpm̃.i.donũ & grãm ⌊virtutis⌋.i.
Eſaiæ.11 fortitudinis cõtra aduerſa,q̃ eſt vnũ de ſeptẽ donis ſpũs ſancti,⌊&dilectiõis(dei ac pro-
Roma.8 ximi)& ſobrietatis⌋.i.tẽperãtiæ vel diſcretiõis. Verba hęc pleni⁹ expoſita ſunt ad Rom.
EPIST. vbi legit:Nõ accepiſtis ſpm̃ ſeruitutis in timore.⌊Noli itaq; erubeſcere⌋.i.qm̃ dedit no
Matth.10 bis deus ſpm̃ dilectiõis,nõ erubeſcas ⌊teſtimoniũ dñi nr̃i⌋Ieſu Chr̃i.i.proteſtationẽ,p̃di
Lucæ.9 cationẽ ſeu cõfeſſionẽ Chr̃i,ſed ſine rubore & cõfuſiõe teſtare corã hoibus,ꝙ Chr̃s ſit de
us & hõ,q ex ſua paſſiõe vniuerſum mũdũ redemit,reſurrexit,cœlos aſcẽdit. Vñ ait ſal-
uator in euãg. Qui me cõfeſſus fuerit corã hoibus,confitebor & ego eũ corã pr̃e meo. Et
rurſus:Qui me erubuerit,& meos ſermones,hunc filius hoĩs erubeſcet, ⌊nec(erubeſcas)
me vinctũ eius⌋.i.me Paulũ pro fide nũc captũ atq; ligatũ,⌊ſed collabora euãgelio⌋.i.
cũ me & cæteris euãgelizãtibus,labora ad promulgationẽ ac venerationẽ euãgelicæ le-
gis,fortiter p̃dicãdo,iuſte viuẽdo,& pro fidei veritate mortẽ ſuſtinendo,⌊ſcd̃m virtutẽ
dei⌋.i.ſcd̃m virtutẽ & grãm tibi diuinitus datã,⌊q nos liberauit⌋p propriã paſſionẽ à
Apo.3. iugo diaboli & pœna inferni,⌊& vocauit⌋ad fidẽ ac vitã æternã,⌊vocatiõe ſua ſc̃tã⌋.i.
Matth.10 inſpiratiõe interna,de q̃ in Apoc. Ego ſto ad oſtiũ & pulſo. Vel p̃dicatiõe euãgelica quã E
fecit p nos:nõ eñ nos ſumus q loquimur,ſed ſpũs patris nr̃i q loquit in nobis. Vocauit in
quã nos ⌊nõ ſcd̃m opa nr̃a⌋.i.ꝑpria merita q̃ vocationẽ hãc nequaq̃ p̃ceſſerũt,⌊ſed ſe-
cũdũ propoſitũ ſuũ⌋.i.volũtatis ſuæ decretũ ſeu volũtariã p̃ordinationẽ,⌊& grãm⌋no
bis clemẽter infuſam,q̃ eſt effectus huius ꝑpoſiti,p quẽ ad oĩa opa meritoria ꝑmouemur
Roma.16 atq; pducimur,⌊q̃ data(.i.dari p̃ordinata)eſt nobis in Chr̃o Ieſu⌋.i.p Chr̃m,vt puta p
eius incarnationẽ,virtutẽ & meritũ,⌊añ tpa ſecularia(.i.ab æterno)Manifeſtata ẽ aũt⌋
2.Cor.4 .i.publice p̃dicata & nota vel euidẽter impleta eſt ⌊nũc⌋tpe grãæ ⌊p illuminationẽ(.i.p̃
dicationẽ & doctrinã)ſaluatoris nr̃i Ieſu Chr̃i,⌋quã proprio ore, vel per apl̃os mundo
Actor.2 propoſuit,aut certe p illuminationem factã in die pentecoſtes,qñ in igneis linguis ſpũs
ſanctus apparẽs illuminauit apl̃os ad cognoſcendũ & p̃dicandũ hãc grãm,q̃ illuminatio
Iohan.16 dicit Chr̃i,qm̃ ipſe miſit ſpm̃ ſanctũ.⌊Qui⌋Chr̃s ſua paſſione ⌊deſtruxit(.i.hoĩbus abſ-
tulit)mortẽ⌋culpæ atq; gehẽnæ, & corporis immortalitatẽ promeruit eis, quã & nunc
1.Cor.15 p̃ſtat in ſpe,daturus eã in re,qñ corruptibile hoc induet incorruptionẽ. Hoc eſt q̃d apud
Oſee.13 Oſeã loquit:De morte redimã eos. Ero mors tua o mors.⌊Illuminauit aũt(.i.notã fecit)
vitã⌋æternã,q̃ eſt merces nr̃i laboris,& finis huius peregrinatiõis,⌊& incorruptionẽ⌋.i.
perpetuã immortalitatẽ,quã habebũt electi in aĩa & corpore poſt diẽ iudicij, ⌊p euãge
Iohan.10 liũ⌋.i.euãgelij p̃dicationẽ,videlicet p ſeipm̃ & diſcipulos ſuos, dicẽdo:Cognoſco oues
Iohan.11 meas,& vitã æternã do eis. Et alibi:Qui credit in me,nõ moriet in æternũ.⌊In q̃⌋euan-
gelio p̃dicãdo,vc; vt id annũtiẽ oĩbus,⌊poſitus ſum ego(.i.à deo ordinat⁹ & cõſtitutus)
1.Theſſa.2. p̃dicator & apl̃us & magiſter gentiũ,ob quã cauſam,⌋vc; propter euãgelij p̃dicationẽ, F
⌊hæc(.i.incarcerationẽ,ligationẽ & alia plurima)patior,ſed non cõfundor⌋in meipſo
2.Cor.11 q̃ſi turpe aliqd operãs,imo glorior in aduerſis, verbũ equidẽ crucis pereũtibus ſtultitia ẽ.
1.Cor.1. His vero q ſalui fiunt.i.nobis virtus dei eſt.⌊Scio eñ cui credidi⌋.ſ.deo oĩpotẽti,q eſt
Iohã.14 via, veritas & vita,⌊certus ſum q a potẽs ẽ depoſitũ meũ⌋.i.beatitudinẽ mihi paratã quã
merui & apud ipm̃ repoſui,⌊ſeruare in illũ diẽ⌋.i.vſq; ad diẽ remuneratiõis meæ,hoc ẽ,
vſq; ad diẽ mortis,q̃tũ ad glorificationẽ aĩæ,& vſq; in diẽ extremi iudicij,q̃tũ ad glorifi
cationẽ corporis mei. Inſup admonet Timotheũ.⌊Formã habẽs ſanorũ verborũ⌋.i.tu
Timothee habẽs ſeriẽ ſc̃tãrũ p̃dicationũ,ſeu formã euãgelicorũ verborũ,q̃ verba ⌊à me
(p̃dicãte)audiſti.⌋Habẽs inquã hęc verba ⌊in fidei(.i.cũ obſeruatiõe)& dilectiõe i Chr̃o
FINIS. Ieſu⌋.i.p grãm Chr̃i ad gloriã eius,vel ſcd̃m volũtatẽ ipſius,⌊bonũ depoſitũ cuſtodi⌋.i.
Heb.11. grãm tibi cõceſſam cõſerua,& officiũ tibi cõmiſſum digne proſeqre. Vel ſic, Bonũ depoſi
tũ,de q̃ nũc dixi.i.p̃miũ tibi apud deũ repoſitũ pro tuo labore cuſtodi,ne illud p negligẽ
tiã pdas,⌊p ſpm̃ ſanctũ⌋.i.nõ tuis viribus,ſed adiutorio ſpũs ſc̃ti hoc age,⌊q habitat in
nobis⌋p charitatẽ & grãm,qm̃ ſum⁹ tẽplũ dei. Dñs eñ in tẽplo ſc̃tõ ſuo.⌊Scis eñ hoc
1.Cor.3 (.i.iã plane agnoſcis,vel ſcire debes)ꝙ auerſi ſunt à me oẽs q in Aſia ſunt⌋.i.ꝙ vniuerſi
Pſal.10 q nũc receſſerũt à me cũ pfido corde ſunt in Aſia minori,⌊ex qbus(.i.de q̃rũ nũero)ſunt
Phygelus & Hermogenes.⌋Hi(vt legit)fraudulẽter acceſſerũt apl̃m vt diſcerẽt eius my-
ſteria,q̃tenus materiã calũniandi haberẽt,q cũ ſe manifeſtatos cõſpicerẽt,abierũt.⌊Det
Ephe.6 miſericordiã dñs Oneſiferi domui⌋.i.fideli familiæ Oneſiferi Aſiani,⌊q a ſæpe me refri-
gerauit⌋.i.cõſolatus eſt & refocillauit neceſſaria miniſtrãdo,⌊& catenã meã(.i.me cate-
nis vinctũ)nõ erubuit⌋verecũdãdo de tali magiſtro.⌊Sed cũ Romã veniſſet ſolicite me
q̃ſiuit & inuenit. Det illi dñs⌋pater,⌊inuenire miſericordiã⌋.i.grãm adipiſci & vitam

A nã L à dño(filio cui pr̃ dedit om̃e iudiciũ,iuxta illud:De⁹iudiciũ tuũ regi da)in die illa⅃.i. Iohan. 5
in die mortis atq; iudicij. Talis mod⁹loq̃ndi i veteri testaméto vsitatior ẽ vt ibi:Pluit dñs Psalm.71
sup Sodomã ignẽ & sulphur à dño. L Et q̃ta(bñficia)Ephesi⅃.i.in Ephesso L ministraue- Gene.19
rit mihi⅃ Onesipher⁹ iste L tu melius nosti⅃ q̃ pñs fuisti, q̃ ea q̃ Romę mihi mĩstrauerit.

¶ Elucidatio.II.capĩ. Tu ergo fili mi confortare in gratia.

¶ Articulus secundus

TV ergo fili mi cõfortare in grã⅃ Gratũ faciẽte quæ est oĩm opeꝝ meritorioꝝ
principiũ,sicut natura est principiũ opationũ naturaliũ,L quæ(grã)est in Chr̃o
Iesu⅃ sicut in fonte & capite,qa ab ip̃o deriuat in nos. De plenitudine quippe
eius oẽs accepimus,L & quę audisti à me⅃.i.euãgelica documẽta quę tibi pro- Iohan.1
posui L p multos testes⅃.i.p allegatiões prophetaꝝ,quoꝝ testimonio cõfirmaui quæ do
cui.Vel p multos testes.i.multis pñtibus q testimoniũ ferre possent. L Hæc cõmẽda fide-
libus hoib⁹⅃vt p̃dicẽt alijs,non qbuscũq; fidelibus,sed L q idonei erũt & alios docere⅃.i.
q morũ ,pbitate,sciã,atq; facũdia pollẽt. L Labora⅃ in agro dñico & vinea dñi Sabaoth, Esa.5
L sicut bonus miles Chr̃i Iesu⅃spinas vitioꝝ & tribulos passionum de cordibus subditoꝝ
euellẽdo,vita& labijs p̃dicando,& tuũ officiũ digne cõtinuãdo. L Nemo militãs deo⅃.i.
ad dei honorẽ & gloriã,aduersarijs veritatis repugnãs,cõtra propria vitia luctãs,&diui-
nis exercitijs se immergẽs,L implicat(.i.inuoluit)se secularibus negotijs⅃.i.causis&reb⁹
diuitijsq; mũdanis. Per hoc eñ distraheret mẽs eius ab illo vno q̃d solũ necessarium est. Lucæ.10
B Ideo solicitudo de crastino prohibet à Chr̃o,nã & si interim oporteat seruũ & militẽ Matth.6
Chr̃i secularia tractare negotia,nõ tñ se implicat illis,sed moderate &interdũ se applicar
talib⁹ cupiẽs expediri,&deo vniri L vt ei(vcz deo)placeat cui se ,pbauit⅃.i.,pbabilem ex- Psal.72
hibuit seu deuouit,dicẽs cũ Psalmo:Mihi adhęrere deo bonũ est.Et:Vnã petij à dño,re- Psalm.26
quirã hãc.Idcirco ãt labora vt miles Chr̃i. L Nã q certat in agone⅃.i.cũ alio cõtẽdit in
huiuscemodi bellico exercitio,q̃d & agonizãtes qñq; nudi exercuerũt, L nõ coronabit⅃
q̃si victor,L nisi legitime(.i.efficaciter &sicut lex agonis reqrit)certauerit⅃oĩa ĩpedimẽ
ta pugnãdi abijciẽdo,quẽadmodũ dictũ ẽ alibi:Oĩs q in agone cõtẽdit,ab oib⁹se abstinet 1.Cor.9
L Laborãtẽ agricolã opꝫ primũ de fructib⁹ pcipere⅃quẽadmodũ agricola diligẽs primo
fruges suę terrę degustat,& de eis necessaria sumit & edit, sic p̃dicator & pastor q corda
audiẽtiũ vomere p̃dicatiõis aperit,vertit & excolit,semenq; verbi cęlestis ĩfundit, debet
de sumptib⁹alioꝝ & gregis ,pprijs sustẽtari.Dignus ẽ eñ oparius sua mercede. Vt ergo Matth.10
oñdat vñ p̃dicator & p̃lat⁹ viuere debeat,adiecit siĩtudinẽ de agricola. L Intellige⅃.i.dis Lucę.10
crete ppẽde L q̃ dico⅃ne tibi videat cõtrarietas ĩ verbis &actib⁹ meis eo q̃ ego nõ accipiã 1.Timot.5
sumptũ ab alijs,cui⁹ oppositũ te doceo.Ego eñ nõ accipio ĩterdũ ,ppter rõnabiles cãs,vt 1.Co.4.15
amputẽ occasionẽ puersis.Te vero accipere volo ,ppter rõnabiles cãs,cũ sis ĩfirm⁹, & vt 2.Cor.12
deo liberi⁹ vaces. L Dabit eñ tibi dñs in oĩbus(q̃ scribo aut facio)intellectũ⅃.i. verã ac cir 1.Thess.2
cũspectã notitiã. ¶ Deniq; q̃tenus legitime certes cõsideratiõe futurę coronatiõis. L Me 2.Thess.3
mor esto⅃ p actualẽ cõsiderationẽ L dñm nr̃m Iesum Chr̃m resurrexisse à mortuis⅃ na-
tũ L ex semine Dauid scd̃m euãgeliũ meũ⅃.i.scd̃m euãgelicã annũtiationẽ à me admini- Roma.1
stratã,L in q̃(.i.ĩ cui⁹euãgelij p̃dicatiõe)laboro vsq; ad vĩcula⅃ inclusiue qbus iã vinct⁹in Ephe.3
C carcere iaceo,L q̃si male operãs⅃.i.tanq̃ falsa p̃dicãs,& hoĩes fallẽs. L Sed verbũ dei nõ ẽ
alligatũ⅃.i. p̃dicatio mea seu doctrina nõ est ĩpedita:nã verbo pñtes in carcere doceo.
Scriptis vero & itẽ p discipulos meos absentes ĩformo. L Oĩa aũt(aduersa)sustineo⅃ pa-
tiẽter L ,ppter electos vt & ipsi salutẽ cõsequant⅃ non à me,sed p ministeriũ meũ,vcz vt
cooperer eoꝝ saluti,L q̃ est in Chr̃o Iesu⅃ sicut in obiecto,datore,& cã meritoria.In ei⁹
eñ visiõe cõsistit,ab ip̃o donat,ip̃e q̃q; nobis ,pmeruit eã L cũ gl̃ia cęlesti⅃ salutẽ cõsequũ
tur.i.cũ oĩ beatitudine p̃mij accidẽtalis adiũcta p̃mio eẽntiali,q̃ p salutẽ exprimit.Vel
p salutẽ intelligit felicitas viæ,p gl̃iam cœlestẽ felicitas p̃riæ. L Fidelis sermo⅃ q̃d dixi &
dicã. L Nã si cõmortui sum⁹⅃.i.Chr̃i passiõib⁹cõformamur,mũdo &vitijs moriẽdo eius Col.3
q; vestigia digne seq̃ndo L & cõuiuem⁹⅃cũ Chr̃o vita grę in pñti,&vita gl̃iæ in futuro. Roma.8
L Si sustinem⁹(aduersa ,p Chr̃o)& cõregnabimus⅃ cũ eo in regno cœloꝝ. L Si negaueri
mus⅃ cũ verbis,vel ĩpijs factis,L & ille negabit nos⅃ ptinere ad ip̃m.Sicut in Euãg.ait q
busdã:Nescio vos vñ sitis.Discedite à me oparij iniqtatis.Propter q̃d rursus loqtur:Qui Lucæ.13
negauerit me corã hoĩbus,denegabit corã angelis dei. L Si nõ credim⁹⅃ ea q̃ fidei sunt,
L ille(.s.deus seu Chr̃s)fidelis⅃.i.verus L pmanet, negare seip̃m nõ põt⅃ cũ ipse sit veri Matth.10
tas.Et hoc nõ posse,nõ ad impotẽtiã ptinet,sed ad verã ac summã potẽtiam. Sicut posse
peccare nõ ad veram potẽñã,sed ad impotentiã spectat. Qui eñ põt quod sibi non ex- Roma.14
pedit,quãto id magis põt,tãto impotẽtior est & infelicior.Quẽadmodũ Dionysius reci
tat,hunc locũ Elimas magis obiecit Apostolo,quasi derogaret oĩpotẽtiæ dei,q̃ seip̃m
negare non põt. L Hæc cõmone⅃.i.ad hoꝝ fidem & obseruãtiã alios exhortare, L testi-
ficans corã deo⅃.i.deum testẽ inuocãs,vel per eum auditores tuos adiurãs & obsecrãs;

V 4 L Noli

⌊Noli verbis cōtēdere (cū alijs disputādo seu cōserēdo) ad nihil eñ vtile est⌋ directe,& D
ex sua natura talis verbosa cōtētio,⌊nisi ad subuersionē audiētiū⌋q scādalizant per hoc.
Iō dicit glossa,ꝙ nō sit secuꝝ cū hęreticis disputare in publico.Nō sic āt intelligēdū ē ver
bū apl'i,q̄si ad subuersionē audiētiū vtile eē sit vera vtilitas,sed tñ vult dicere ꝙ cōtentio
ad nihil valet,nisi ad subuersionē.Ideo ꝓrsus inutilis ē & nociua ac fugiēda.Vñ Corinthijs
1.Cor.11 dictū ē:Si qs videt cōtētiosus eē,nos talē cōsuetudinē nō habemus,nec ecclesia dei.Ideo
1.Timo.4 dicit Ambro.Collatio nō altercatio eē debet īter famulos dei,⌊solicite cura teipm ꝓba-
bilē⌋.i.laudabilē & acceptū ⌊exhibere deo⌋ op⁹ dei reuerēter agēdo,&in puritate con-
Johan.3 sciæ corā altissimo cōuersando ⌊operariū incōfusibilē⌋.i.executorē virtutū irrep̄hēsibilē
vt nō metuas venire ad lucē,q̄ten⁹ manifestent opa tua ⌊recte tractātē⌋.i.discrete ꝓpo
nētē ⌊verbū veritatis⌋vnūquēqꝫ docēdo,ꝓut cape p̄t,vl' īdiget.⌊Prophana āt⌋.i. ver-
Ecci.28. ba sanctę religiōi cōtraria,⌊&vaniloqa deuita⌋ audire vl' loq iuxta illud:Sepi aures tuas
spinis & noli audire līguā iniquā:Et ori tuo facito ostia & seras,⌊mltū eñ ꝓficiūt⌋.i.val
de coopant ⌊ad īpietatē⌋qm̄ cultū dei īpediūt,& errores graues īducūt hmōi verba.Su
mit āt verbū,ꝓficiūt īproprie.⌊Et sermo eoꝝ⌋ vcꝫ ꝓphanoꝝ,hęreticoꝝ &vana loquē
tiū,⌊vt cācer serpit⌋.i.ad siītudinē morbi illi⁹ paulatī crescit,& tēdit à paruo errore ad
magnū.⌊Ex qbus(.i.de q̄rū hęreticoꝝ infelici collegio ⌊est Hymenæ⁹& Philet⁹,q à ve-
ritate⌋fidei in q̄ oli steterāt,⌊exciderūt(cadēdo in hęresim)dicētes resurrectionē iā factā⌋
.i.ea q̄ scriptura testaī de gñali resurrectiōe corpoꝝ asserētes ītelligēda eē de spūali resur
Iob.19. rectiōe aīaꝝ à vitijs,q̄ in baptismo iā facta est,q̄tidieqꝫ īplet.Cōtra qs S.Iob aptissime ꝓfi E
tetur:Credo ꝙ redēptor me⁹ viuit,&in nouissimo die de terra surrecturus sim,&rursum
circūdabor pelle mea &c.⌊& subuerterunt(sua fallaci expositiōe) q̄rundā⌋ simplicium,
1.Timot.3 ⌊fidem.Sed firmū⌋.i.q̄uis illi sic perierūt, nō tñ de subuersiōe oim ē timendū, sed firmū
⌊fundamētū dei⌋.i.ecclesia in deo fundata (q̄ in p̄cedēti epl'a dicta ē fundamētū atqꝫ co
lūna veritatis)⌊stat (firmiter in fide)habēs signaculū hoc⌋.i.hoc q̄d subdit, habens pro
Roma.8. sigillo & signo certissimo,q̄d ipa nō peribit.⌊Cognouit dñs q sunt eius⌋hoc est,deus p̄-
destinatos suos æternaliter cognoscit, scriptos in libro vitæ,eosqꝫ cōseruat & approbat.
1.Cor.12 Habēs q̄qꝫ signaculū hoc scd̄m quod seqtur.⌊Et discedat ab iniqtate⌋.i.peccata deuitet.
⌊oñis q nominat(cum mēte fideli ac mūda)nomē dñi⌋ De qua noīatione dicit Apl'us:
Nemo p̄t dicere dñm Iesum,nisi in spū sancto.Hæc aūt discessio signū est p̄destinationis
Roma.9 & saluatiōis ecclesiæ.Et quasi aliqs quæreret,cur deus pmittat sic quosdā perire.Respon-
det apl's,ponēs exemplū de grādi palatio.⌊In magna aūt domo nō solū sunt vasa aurea
& argentea⌋ p̄tiosa& pro vsibus nobilibus facta, quæ in mensam patrisfamilias appor-
tent,⌊sed & lignea & fictilia⌋.i.etiā vilia vasa sunt in domo hmōi.⌊Et quædam qdē⌋.i.
Roma.3. aurea & argētea vasa facta sunt⌊in honorē(hoc ē ad vsus p̄claros)quædā aūt⌋.i.vasa li-
gnea & fictilia facta sunt ⌊in cōtumeliā⌋.i. ad vsus immūdos. Per hoc insinuaī, ꝙ in ec-
clesia(q̄ est magna dom⁹ dei)nō solū sunt electi &boni,q per vasa aurea & argentea de-
Psal.20. signant,sed etiā reprobi,q per vilia vasa notant Electi aūt facti sunt in honore.i.ad glo-
riam sempiternā in qbus implet id Psalmistæ: Gloriā & magnū decorē impones sup eū.
Reprobi vero sunt in cōtumeliā.i.ad æternā confusionē ac pœnā . Et hoc totum cędit
ad gloriā creatoris,nam sicut in illis resplendet misericordia,sic in istis manifestatur diui F
na iustitia.Vnumquodqꝫ oppositorum ex consideratione sui oppositi clarius elucescit.
⌊Si qs ergo emundauerit se ab istis⌋.i.à vitijs reproboꝝ,q sunt in contumeliā ⌊erit vas
Matth.25. in honorē sanctificatū⌋.i.p grām sanctificabit,ita vt finalr̄ sempiternū cōsequaī hono-
rem,audiēs illud à Christo:Intra in gaudium dñi tui,⌊& vtile dño⌋.i.ad gloriā dei pro-
ficuum. Alijs ⌊ad oñe opus paratū⌋ à deo dispositū & formatū ad faciēda opa virtuo-
sa.⌊Iuuenilia aūt desideria (.i.pueriles cōcupiscētias) fuge⌋ vcꝫ cōsolatiōes carnales, ac
leuitates.⌊Sectare vero(p iugē opationē)iustitiam⌋ quæ est p̄clarissima virtus.Et nec ē
hesperus nec lucifer ita admirabilis, quātum ad virtutes morales,in' appetitiua potentia
existētes ⌊fidē,charitatē(dei & proximi)pacem⌋internā & cōcordiā cū alijs, ⌊cū his q
inuocant dñm de corde puro⌋ Tales nēpe has virtutes sectātur.⌊Stultas aūt & sine di-
Titum.3 sciplina quæstiones⌋.i.vanas & ineruditas,⌊deuita,sciēs qa generāt lites⌋ nō ædificatio
nem in fide & moribus.⌊Seruū aūt dñi nō oportet(imo nec licet) litigare⌋ sicut iam di-
1.Timot.6 ctum est:Noli verbis cōtēdere,⌊sed māsuetum esse ad oēs⌋iram frenādo.Vnde ait qdā
Eccl. 3 Sapiēs:In māsuetudine opa tua fac,& sup hoīm gloriā diligeris,⌊docilem⌋ vt possit fa-
Iohan.6 cile instrui nec sit ptinax in proprio sensu,quēadmodū Chrūs in Euāgelio loqtur: Erūt
Iacob.1 oēs docibiles dei.Et Iacobus: Cū māsuetudine,inqt, suscipite insitū verbum ⌊patientē⌋
in aduersis ⌊cum modestia⌋.i.cū discretione ac moderamine sine pturbatiōe & impetu
Iob.24. ⌊corripientem eos qui resistunt⌋ hoc est, rebelles deo atqꝫ iustitiæ, de quibus Iob ait:
Ipsi fuerunt rebelles lumini,⌊ne quando (.i.vt tandem aliquādo) det illis⌋ inobedienti-
bus ⌊deus pœniam⌋.i.gratiam pœnitendi de pristinis malis,⌊ad cognoscendum veri-
tatem,

ratē⌋ fidei & doctrinæ. Purgari eñ à vitijs p pœniām, apti sunt illuminatiōi diuinę, eamq;
A recipiūt, cū aliud nihil diuidat mētē rōnalē à deo, nisi pctm̄, ꝑpter q̄d Esaias ait: Hic ē oīs Esaię.27
fructus, vt deleat iniqtas. Et rursus: Iniqtates vr̄æ diuiserūt inter deū vestrū & vos. Hiere Esaiæ.59.
mias quoq; testat: Pctā vr̄a prohibuerūt bonū à vobis, ⌊& resipiscāt à diaboli laqueis⌋.i. Hiere.5
peccatis atq; erroribus, qbus aīæ à dæmone capiunt, prout scriptura dicit: Iniqtates suæ
capiēt impiū, & funibus pctōꝝ suoꝝ cōstringet, ⌊à quo (diabolo) captiui tenent⌋.i. dñā- Prouer.5.
tioni & iugo dæmonis ac peccati subiecti, ⌊ad ipsius (diaboli) voluntatem⌋ hoc est, sicut
diabolo placet & ad exequendam voluntatem ipsius.

¶ Declaratio cap. III. Hoc aūt scito, q in nouissimis diebus instabunt tempora periculosa. ¶ Articulus. III.

PRæterea docet Apl̄s Timotheū debere solicitū esse ꝑpter futura pericula. ⌊Hoc Matth.24.
aūt scito, q̄d in nouissimis diebus⌋ circa Antichr̄i aduētum, ⌊instabunt tp̄a pe-
riculosa⌋ Erit eñ tūc tribulatio talis, qualis nō fuit ab exordio mundi, tūc nāq;
ecclesia ꝑsecutionē sustinebit à tribus grauissimis hostibus sił, à qbus añ successi-
ue afflicta est, vtputa à tyrānis, ab hæreticis, falsisq; fratribus, ⌊& erūt homines seipsos
amātes⌋ amore carnali, priuato, & pessimo, q̄rētes solū bona delectabilia & vtilia, nō ho
nesta, ⌊cupidi (.i. auari) elati⌋.i. ambitiosi, ⌊superbi⌋ quātum ad appetitū excellētiæ in tē
poralibus, ⌊blasphemi (in deū & sc̄tōs) parētibus nō obediētes, ingrati⌋ deo, magistris, &
parētibus, qbus nō p̄t reddi æquiualēs, ⌊scelesti (.i. magnis pc̄tis obnoxij) sine affectiōe⌋
B hoc est, corde frigidi à calore amoris diuini, ⌊sine pace⌋ interiori & exteriori. i. turbulē-
ti, ⌊criminatores⌋ alios inordinate accusando, vidētes alioꝝ festucas nō ꝓprias trabes, Matth.7
⌊incōtinētes (.i. luxuriosi) immites⌋ hoc ē, iracūdi, ⌊sine benignitate⌋.i. fraterna cōpas- Lucę.9
siōe, ⌊proditores (iustoꝝ) tumidi⌋ cōtra deū, sicut Iob ait: Vir vanus in supbiā erigetur,
⌊proterui (.i. crudeles. Iuxta illud: Viscera impioꝝ crudelia) voluptatū⌋ carnaliū. s. gu-
læ & luxuriæ, ⌊amatores magis q̄ dei⌋ ꝑponentes carnalia spūalibus ac diuinis ⌊habētes
spēm qdem pietatis⌋.i. simulatā sanctitatē & apparentiā veræ religionis assumētes, ve- Iob.11
nientes vc; in vestimētis ouiū, ⌊virtutē aūt eius abnegātes⌋.i. vigorē seu existētiam pie- Prouer.12
tatis abijciētes, cum sint hypocritæ, & intus lupi rapaces. ⌊Et hos⌋.i. typos & præde-
cessores istoꝝ q prædictis vitijs polluunt, ⌊deuita. Ex his eñ⌋.i. de hoꝝ catalogo ⌊sunt Matth.7
qui penetrāt domos⌋ hoc ē, secretiora loca domoꝝ ingrediunt, vt in occulto suos erro
res disseminēt. Nam oīs q male agit, odit lucē, ⌊& captiuas ducūt mulierculas⌋.i. suis er
roribus inuoluūt fœminas in domibus residēts ⌊oneratas peccatis⌋.i. peccatrices, & ideo Iohan.3
decipi dignas, ⌊quæ ducunt varijs desiderijs⌋.i. diuersis cōcupiscētijs & curiositatib⁹ agi
rant, ꝑpter rōnis debilitatem & animi instabilitatē ⌊semp discētes⌋ alid noqui vel scri-
pturas, ⌊& nunq̄ ad sciam (.i. notitiā salutarē, veritatis) ꝑueniētes⌋ qm̄ inordinate se ha-
bent in addiscēdo, & curiosa ac friuola magis q̄ fructuosa ac necessaria discūt. ⌊Quēad-
modū aūt Iamnes & Mambres⌋ q erāt duo frēs & magi Pharaonis, quoꝝ noīa secundū
glossam, sumpsit Apostolus ex libris apocryphis, sed hoc certū arbitror, quod authori-
tati apocryphoꝝ nō innitebať Apostolus: Sicut nec Iudas apl̄us in sua Canonica, alle- Iudas apostolus
gans verba Enoch, quæ in apocryphis scripta sunt. Sed vterq; eoꝝ aliunde, vel ex reuela
C tione diuina certificatus erat de veritate verboꝝ quæ introduxerūt, quēadmodū ergo hi Exodi.7
⌊restiterūt Moysi⌋ faciētes signa corā Pharaone, sicut & Moyses, vsq; ad tertiū signum Exo.8
in quo oīs puluis terræ Aegypti versus est in Cyniphes: Vbi deficiētes hi magi dixerūt:
Digitus dei ē hoc, ⌊ita & hi (seductores, domoꝝ penetralia introeūtes) resistūt veritati⌋ 1.Timo.4
fidei Chr̄ianæ, ⌊hoīes corrupti mēte (.i. intellectu deprauati) reprobi circa fidē⌋.i. à fide Exodi.8
errātes, ⌊sed vltra nō proficiet⌋ hoc est, nō diu alios fallent. ⌊Insipiētia eñ⌋.i. ꝑfidia.
⌊eoꝝ manifesta erat oībus (catholicis) sicut & illoꝝ⌋ magoꝝ fallacia manifestata, qñ à
Moyse victi sunt, & plagas dei senserunt. Loqtur aūt Apostolus præcipue contra hære-
ticos Asiæ, quos præuidit à beatissimo Euangelista Iohāne confutādos. Et tamē de alijs
hæreticis accipi pōt, q frequēter à catholicis superati, & eradicati legunt magis diuina
virtute q̄ potestate humana. ⌊Tu aūt (ô Timothee) assequutus es⌋.i. discēdo adeptus,
vel operādo imitatus es ⌊meam doctrinā (.i. sciam scripturaꝝ sanctaꝝ) institutionem⌋
quātum ad mores laudabiles, ⌊propositum (.i. intentionē) fidē, longanimitatē⌋ in expe-
ctatione cœlestium promissoꝝ, ⌊dilectionem, patientiam, ꝑsequutiones⌋.i. foris illatas
⌊passiōes⌋ ab intra exortas, ⌊qualia (tormenta) mihi facta⌋.i. inflicta, ⌊sunt Antiochiæ,
Iconio, Listris⌋ p has tres vrbes alia loca in qbus ꝑsequutionē ꝑtulit, intelligunt, ⌊qua- Acto.14
les ꝑsequutiōes⌋ vc; multas & magnas ⌊sustinui. Et ex oībus eripuit me dñs.⌋ ꝑseruā-
do à morte corpis, & ab impatiētia aīæ, ita vt dicere valeā cū Psalmista: Quātas ostēdisti
mihi tribulatiōes multas & malas: & cōuersus viuificasti me, & de abyssis terræ iteꝝ redu Psal.70
xisti me. ⌊Et omnes q volunt⌋ voluntate efficaci ⌊pie⌋.i. religiose & sancte ⌊viuere in
Chr̄o⌋.i. scd̄m doctrinā & voluntatē Chr̄i ⌊ꝑsecutionē patient⌋ à mūdo, carne vel dæ-
mone

Acto.14 mone. Per multas em̃ tribulatiões oportet nos intrare regnũ cœlorꝫ. Vnde Iudith ait: D
Iudith.8 Oẽs q placuerũt deo ꝑ multas tribulatiões trãsierunt fideles. L Mali ãt hoies & seducto-
Psalm̃.1 res J q sedẽt in cathedra pestilẽtiæ L ꝓficiẽt(.i.tẽdẽt) in peius J quẽadmodũ scriptũ est:
Ecci.5 Pctór adijciet in pctm̃ ad peccãdum. De minorib⁹ qppe peccatis ꝓcedunt ad grauiora,
qm̃ vnum pctm̃ disponit ad aliud, estq́ꝫ pctm̃ & pœna peccati L errantes J à via veritatis
atqꝫ iustitiæ, L & in errorẽ mittẽtes J alios q̃s ꝑuertunt. L Tu vero ꝑmane J vsqꝫ in finẽ fi-
Math.25. de & ope, L in his q̃ didicisti(.i.in documẽtis quę tibi ꝓposui)& credita J.i.cõmissa L sunt
tibi J exigẽda à te cũ spũali vsura, L sciens(.i. diligẽter aduertẽs) à quo didiceris J puta à
me Chr̃i aplo, cuius doctrina tibi ambigua esse nõ debet, ꝑmanere q̃qꝫ debes in his. L Et
qa ab infantia J.i.adolescẽtia L sacras lr̃as(.i.scripturas legis & ꝓphetarꝫ) nosti J ꝑ studiũ
Hebr.11 L quæ te possunt instruere(formaľr in his quę ꝑtinẽt)ad salutẽ per fidẽ J.i.mediãte & co
operãte fide L quę ẽ in Chr̃o Iesu J.i.q̃ de Chr̃o habet, sine q̃ fide nemo ad salutẽ ꝑducit.
¶Porro ꝙ sacrę lr̃æ erudire te valeãt patet, nã L Oĩs scriptura diuinit⁹ inspirata J.i.tota
scriptura canonica spũ sancto infusa nõ humanitus adinuẽta, L vtilis est ad docẽdũ J igna
ros L ad arguẽdum(hoc est, probãdum ea quæ fidẽ cõcernũt)ad corripiẽdum J iniustos
seu negligẽtes, L ad erudiẽdum (proficientes) in iustitia J.i.ad obtinẽdam ꝑfectionẽ iusti
tiæ, L vt ꝑfectus sit J secundũ modũ viatorꝫ, & prout ad salutẽ reqritur, vel in operibus
supererogatiõis, seruãdo cõsilia scripturæ nouį testamenti, L homo dei J hoc est, cultor de-
uotus L ad om̃e opus bonum(prosequendum)instructus J per scripturas.

¶Explanatio cap.IIII. Testificor coram deo & Chr̃o Iesu. Art.IIII. E

Apoc.11 HOrtaľ Aplus in hoc caplo ad indefinentẽ ac diligẽtissimã euãgelicę veritatis ꝑdi
2.Thessa.4 cationẽ. L Testificor corã deo & Chr̃o Iesu J.sub testimonio dei pris & f.Ij eius
EPIST. te doceo atqꝫ admoneo, L q(Chr̃us)iudicaturus ẽ J in fine seculi L viuos & mor-
tuos J.i.hoies vniuersos, vcꝫ tã illos q ante tp̃s iudicij moriunľ q̃ illos, q tũc viui
inuenienľ, & in igne cõflagratiõis morienľ, testificor qq́ꝫ L ꝑ aduentũ eius J in carnẽ, vel
ad finale iudiciũ L & regnũ eius J q̃d ẽ ecclesia militãs ac triũphãs.i. ꝑ cõgregationẽ oĩm
electorꝫ, L ꝑdica verbũ(regni cœlestis q̃d est euãgelica doctrina) insta J ꝑdicationis offi-
cio L opportune(quãtum ad auditores beneuolos) importune quãtum ad accidiosos, q
stimulatiõe & impulsiõe indigẽt, qbus molestũ est verbũ dei audire. Vñ & eis importun⁹
videris. Sꝫ vere opportune discreteq́ꝫ agis, L argue(negligẽtes) obsecra J seniores & dig
niores L increpa(induratos)in om̃i patiẽtia & doctrina J cum ꝑfecta patientia & sapia
Prouer.19 cordis tui, quatenus totus sermo oris tui ex sapia aiæ tuæ ꝓcedat, & patiẽtia adorneľ. Nã
& doctrina viri ꝑ patiẽtiã noscit, sermoq́ꝫ eruditus ꝓficit multis. Vel oĩa verba hęc ad eos
dẽ referunľ. Qm̃ vnus & idẽ interdũ arguẽdus, interim obsecrãdus, aliqñ increpãdus.i.
aspere redarguẽd⁹ est. Ideo ãt instãdũ ẽ verbo ꝑdicatis hoc mõ. L Erit em̃ tp̃s cũ J hoies
L sanã(.i.aiarꝫ lãguores sanãtẽ)doctrinã nõ sustinebũt J.i.patiẽter nõ audiẽt, L sed ad sua
desideria J.i. vt ea audiãt & faciãt q̃ desiderãt vitioso affectu L coaceruabũt J.i. cõgrega-
bũt L sibi mgr̃os(ꝓ eorꝫ bñplacito, docẽtes & operãtes)prurietes aurib⁹ J.i.tã mgr̃i isti, q̃
eorꝫ discipuli ĩteriorꝫ auriũ patienľ pruritũ desiderio legẽdi, ꝓponẽdi vľ audiẽdi curiosa
& laudes hũanas. L Et à veritate qdẽ auditũ auertẽt J discipuli isti, & itẽ eorꝫ mgr̃i, L ad fa
Iob 21 bulas ãt(audiẽdas vel ꝑdicãdas)cõuertenľ J de talib⁹ scriptũ ẽ: Dixerũt deo, recede à no- F
Esaiæ.30 bis, sciam viarꝫ tuarꝫ nolum⁹. Et in Esaia: Dicũt aspiciẽtib⁹, nolite aspicere nobis ea q̃ re-
cta sunt. Loqmini nobis placẽtia, videte nobis errores L Tu vero vigila J.i.diligẽs atqꝫ so
licit⁹ esto, qm̃ grãde habes expedire negotiũ L in oĩb⁹ J ad tuã tuiqꝫ gregis salutẽ ꝑtinẽtib⁹
L labora J sicut bon⁹ miles chr̃i nõ parcẽdo tibi neqꝫ corpalẽ qetẽ q̃rẽdo. Hõ em̃ nascit ad
2.Timot.2 laborẽ, sicut auis ad volatũ, L opus fac euãgelistæ J.i. sic viue vt decet annũtiatorẽ euãgeli
Iob.5 cę legis L ministeriũ tuũ imple J.i.ep̃ale officiũ digne ꝓseq̃re, q̃tenus orãdo, docẽdo & cõ
seruãdo cõmissos tibi saluos facias, L sobri⁹ esto J in victu. Et hæc tibi necessaria sunt nunc
1 Petr 5 magis q̃ añ. L Ego ei iã delibor J.i.dño offeror seu ꝓ deo mori incipio tãq̃ hostia grata,
Roma.8 L & tp̃s meę resolutiõis(.i.mortis)instat J.i.ꝓpinquũ ẽ L Bonũ certamẽ certaui J cõtra ad-
uersarios veritatis & fidei, fortiter resistẽdo inimicis hũanę salutis L cursũ cõsũmaui J.i.ꝑe
regrinationẽ meã ĩ ꝓñti exilio ad salutarẽ finẽ ꝑduxi, ꝑseuerãdo sp̃ & ꝓficiẽdo in bonis,
FINIS. L fidẽ(catholicã ĩcõcussaꝫ)seruaui. In reliq̃ J.i.post hac seu ĩ futuro L reposita J.i.apđ deũ
locata atqꝫ ꝑpata L ẽ mihi corona iustitię J.i.ꝑmiũ iustę cõuersatiõis, vcꝫ gl̃ia sempiterna,
L quã reddet mihi dñs(q̃tũ ad aĩaꝫ)in die illa J resolutiõis meę, q̃tũ vero ad corp⁹ in die iu
Psal.7. dicij L iust⁹ iudex(de q̃ ait Psaľ. Dñs iudex iust⁹, fortis & patiẽs)nõ solũ ãt mihi J reddet hãc
gl̃iam L sed & his q diligũt aduẽtũ ei⁹ J.i.cũ bona cõsciẽtia futurꝫ Chr̃i aduẽtũ ad iudiciũ desi
derãt, vľ primũ ei⁹ aduẽtũ vcꝫ ĩcarnationẽ affectuose & mẽte gratissima amplectũľ. Qui
etiã q̃tidie spũalẽ Chr̃i aduẽtũ, q̃ aĩa ꝑ grãm visitaľ, affectãt, de q̃ ait Salua. Ad eũ veniem⁹
Iohã.14 & mãsionẽ apud eũ faciem⁹. L Festina venire ad me cito J eo ꝙ cito moritur⁹ sum, & q̃s ha
Coloss.2. bui, mõ nõ habeo, L Demas enĩ J de q̃ ad Coloss. dr̃: Salutat vos Lucas medic⁹ charissi. &

Demas

A Demas ⌊me reliqt(tpe tribulatiōis)diligēs hoc seculum⌋.i.ea quæ mūdi sunt, ⌊& abijt
Thessalonicā⌋ quę est metropolitana vrbs Macedonię ⌊Crescens⌋ abijt,missus à me,
⌊in Galaciā,Titus in Dalmaciā.Lucas āt (euāgelista)est mecū solus,Marcū⌋ cōsobrinū
Barnabæ vt dr:⌊assume & adduc tecū:est em̄ mihi vtilis in ministeriū⌋.i.ad pdicatiōis
officiū ⌊Tychicū āt misi Ephesum⌋ vbi tu resides q̄tenus te veniēte ad me, suppleat vi-
cē tuā.⌊Penulā quā reliq Troiade apud Carpū veniēs affer tecū⌋Penula,scd̄m Hiero-
nymū appellat legis volumē.Scd̄m Haymonē vero ē vestis cōsularis,quā īduebant cō
sules Romani curiā ingrediētes.Quā legati Romanoꝝ veniētes Tarsum Ciliciæ dede-
rūt pr̄i Pauli in signū amicitię qn̄ receperūt eū in amicū & ciuē Romanū,eo ꝙ reuerēter
eis occurrisset & eos lętāter recepisset.Quā vestē retinuit sibi Paulus ob recordationē,vn̄
in actis Paul' dicit se natū ciuē Romanū.Ciuilitas qppe Romana pr̄i Pauli collata erat ꝑ Acto.22
seipo ac filijs eius ꝓpter magnū obsequiū & honorē q̄ īpēdebat Romanis.⌊Et libros⌋
q̄s illic dimisi,⌊maxime āt mēbranas⌋.i. materias illas nō scriptas affer tecū,vt in mem
branis scribant eplæ meę ad memoriā futuroꝝ.⌊Alexāder ærari'⌋.i.faber in ære, vl' cu
stos ærarij q fecit sedes argēteas Dianæ quē supra dixi circa fidē naufragasse ⌊multa ma 1.Timo.1
la mihi ostēdit⌋.i.graues psecutiōes ꝓcurauit mihi.⌊Reddet illi de' scd̄m opa sua⌋.i.pœ Acto.19
nas cōdignas ꝓ tātis pctīs.Hoc dicit Apl's pnūtiādo,nō imprecādo,⌊quē & tu deuita⌋ tāq̄
excōicatū & pfidū.⌊Valde em̄ restitit verbis nr̄is⌋p seipm & alios,q̄s cōtra me icitauit.
⌊In prima mea defensiōe⌋qn̄ vc3 primo aggressus sum Alexādrū hūc,r̄ndendo ei' obie
ctis & fidē defendēdo cōtra eū,⌊nemo(fideliū)mihi affuit⌋manifeste assistēdo,⌊sed oēs
me dereliq̄rūt⌋terrore cōcussi.⌊Nō illis īputet⌋hæc culpa à deo, sed indulgeat. Nā ex
humana fragilitate,nō ex certa malitia orta ē. ⌊Dn̄s āt mihi astitit⌋vl' internā cōsolatio
B nē pstādo,vel p visionē apparēdo,⌊& cōfortauit me(gr̄a fortitudinis)vt p me pdicatio
impleat⌋.i.euāgeliū plenius diuulget,⌊& audiāt oēs gētes⌋ ad fidē cōuertæ,⌊qa & libe
ratus sum de ore leonis⌋.i.ab occisiōe crudelis Neronis.⌊Liberauit āt me dn̄s ab omni
ope malo⌋vel pseruādo à vitijs,vel pterita mala relaxādo,⌊& saluū me faciet⌋deducē-
do me ⌊in regnū suū cœleste. Cui ē gl'ia in secula seculoꝝ,Amē⌋ Sciebat em̄ Apl's (deo
reuelāte) se eē de numero electoꝝ.⌊Saluta Priscā & Aqlā(virū ipsius)& Onesiphori do
mū⌋.i.familiā q oēs morabant in Epheso ⌊Erastus remāsit Corinthi.Trophimū āt re-
liq infirmū⌋.i.in illo loco.⌊Festina an̄ hyemē venire⌋vc3 in autūno,qn̄ aptius tp's ē am
bulādi vel nauigādi .⌊Salutāt te Eubolus & Pudēs & Linus⌋ quē aliq dicūt fuisse disci-
pulū Petri,successoremq; eius in cura pōtificali ⌊Claudia & fr̄es oēs⌋ q mecū sunt. Per
hoc ꝓuocat Timotheū ad citius atq; libētius veniēdū,eo ꝙ diligebat & salutet à tātis ac
talibus.⌊Dn̄s Iesus Chr̄s(sit)cū sp̄ū tuo⌋.i.in aīa tua habitare dignet. ⌊Gr̄a vobiscū⌋
.i tecum & cum populo,tibi commisso, ⌊Amen.⌋

IN EPISTO. AD TITVM, PROOEMIVM.

C
Andatū lucerna est,& lex lux,& via vitæ,increpatio disciplinæ . Qui ergo Prouer.6
tenebras vitioꝝ quærit effugere, mādatis obediat.Ad hoc ordinat doctri
na Apl'i,q in psenti nūc elucidāda epl'a(quā scripsit Tito Crœtēsium epo à
Nicopoli)admonet Titū ad strēnuā sui officij executionē,& de ordinatiōe
psbyterij,de vitādis q3 hęreticis,& de exēplari cōuersatiōe ad epm ptinēte 1.Timot.4
Erat qppe hic Titus nōnihil mollis & laxus in increpatiōe peccātiū. Ideo 2.Timot.3
monet eū apl's cū oī imperio agere. Timotheū vero q satis rigorosus acerq; fuit,monuit
in pcedētib' epl'is ad pietatē ac patiētiā.In hac āt epl'a ꝓcedit apl's solito more,sicut pate
¶Expositio cap.I.Paulus seruus dei,Apl'us aūt Iesu Christi. (bit.

¶Articulus primus.

PAulus seruus (patris) Apl'us aūt Iesu Chr̄i⌋ imo etiā Apl'us dei patris , & seruus
Chr̄i.Sed Chr̄i se vocat Apl'm,qm̄ immediate ab eo missus est euāgelizare.Ser Coloss.1
uus(inquā)& Apl'us,⌊secundū fidē (.i.in fide vel obseruādo fidē) electoꝝ dei⌋
.i.hoīm pdestinatoꝝ,q per fidē saluant,⌊&(secundum)agnitionē veritatis⌋.i.
actualem notitiam procedentem ex fide , qua notitia veritas Christiana cognoscitur,
⌊quæ(etiā cognitio)secundum pietatē est⌋ hoc est,secundum Christi religionē,cui cō-
cordat,& ad cultū diuinum ordinatur,⌊in spem vitæ æternæ⌋.i. ad obtinēdam speratā
felicitatē,videlicet vitam æternam.⌊Quam(vitam)promisit⌋ hominibus,⌊qui non mē Iohan.14
titur deus⌋ cum ipse sit veritas.De quo scriptura:Non est deus quasi homo , vt mētiat, Nume.23
neq; vt filius hoīs,vt mutetur.Promisit aūt deus hāc vitā.i. promittere statuit,seu ex pro
missiōe dare præordinauit ⌊ante tpa secularia⌋.i.ab æterno.Tpa em̄ secularia sunt dies
& horæ q̄bus oīa tpalia mensurant , quæ ab initio mundi fuerūt. ⌊Manifestauit autē⌋.i.
hoībus reuelauit ⌊tpibus suis⌋.i.cōgruis & ab eo dispositis horis,vc3 tēpore gr̄æ, ⌊ver-
bum suum⌋.i.prædictam promissionem,vel verbum suum incarnatum,vc3 vnigenitum Iohan.1
filium

filium suum ⌞in prædicatiõe(.i.p prędicationẽ)quę credita⌟.i.cõmendata ⌞est mihi se- D
cundum pceptũ saluatoris nostri dei⌟.i.à diuino imperio seu deo iubẽte, q mihi pdicatio
nis iniunxit officiũ. Paulus itaq; scribit: ⌞Tito dilecto filio⌟suo spũali. Ideo subdit: ⌞secũ-
dum cõem⌟.i. vniuersalẽ seu catholicã ⌞fidem⌟Q.d. Filio, nõ scdm carnẽ, sed scdm spũa
lem generationẽ, qua in Chro te genui, fidẽ tibi annũtiãs, eamq; tibi exponẽs. ⌞Gratia &
pax⌟ tibi detur & cõseruet ⌞à deo patre & Chro Iesu salutore nostro⌟ q sunt vnũ prin-
cipũ grẽ & oĩs boni creati. ⌞Huius rei grã⌟.i. propter id quod subdit: ⌞reliqui te Crœ-
te⌟ qñ inde abscessi ⌞vt ea quæ desunt corrigas⌟.i. vitiosa emẽdes, & quod deest eccle-
siæ pficias, ⌞& cõstituas per ciuitates pbros⌟.i. in vnaquaq; ciuitate fideliũ ordines vnũ
pbrm.i. epm. Quod eñ noĩe pbro℞ intelligant epi, constat ex eo quod paulopost subdi
Infra eodẽ tur: Oportet eñ epm sine crimine esse. Et vt alij probabilr asserunt noĩe pbro℞ intelligũ
tur sacerdotes atq; epi, & ecõtrario. Sicq; in vna ciuitate poterant esse plures pbri, non
plures epi. Episcopatus itaq; nõ est alius ordo à presbyteratu, sed nomẽ superadiunctæ
dignitatis. Ordinauit aũt Aplus Titum in archiepm Crœtensiũ. Ideo ptinebat ad eum
cõstitutio epo℞ per singulas ciuitates, suo regimini subditas, ⌞sicut & ego tibi disposui,⌟
.i. tales cõstituas, quales tibi descripsi, vel ordinatiõe dignos edocui, vtputa: ⌞Si qs sine
Leui 21. crimine est⌟.i. sine notabili grauiq; vitio, ne sit infamis, sed fame laudabilis. Quod signi-
ficatum est, vbi Aaron dr: Homo de semine tuo, q habuerit maculam, nõ offeret panes
deo suo. ⌞Vnius vxoris vir⌟.i. q nõ habuit coniugẽ nisi vnã post baptismũ, scdm Hiero
1. Timo. 3 nymum. Vel nunq̃, scdm Augustinũ, vt dictũ est plenius ad Timotheũ, ⌞filios habẽs fi-
deles⌟ in credẽdo & operãdo, si tñ habeat filios, & si filij nõ sint incorrigibiles. Oportet E
nãq; vt sit domui suæ bene ppositus. Habeat(inquã) filios, ⌞non in accusatiõe luxuriæ⌟.i.
nõ incõtinẽtes & accusatiõe peccati luxuriæ dignos, ⌞aut nõ subditos⌟ hoc est nõ rebel-
les. ⌞Oportet eñ epm⌟ Ecce quod noĩe pbri eps designet. Oportet ergo epm.i. sacerdo
tem & pontificẽ, maxime tñ pontificẽ ⌞sine crimine(.i. irrephẽsibilem) esse⌟ quo ad ma
gna pctã. Non quod hoc sit de necessitate gradus vel ordinis, sed dignæ executiõis atq;
salutis, ⌞sicut dei dispensatorem⌟ hoc est, spũalium bono℞ dei, vcʒ sacrorum & verbo℞
Eccl. 3 cœlestiũ erogatorẽ. Ad quod reqritur maxima sanctitas. ⌞Non superbum⌟ qm̃ scriptũ
Eccl 32 est: Quãto maior es, humilia te in oĩbus. Itemq;: Rectorẽ te p osuerunt, noli extolli: Esto
Eccles. 7 in illis quasi vnus ex eis, ⌞nõ iracundum⌟ qm̃ ira in sinu stulti quiescit. Et Iacobus ait: Sit
Iaco. 1 oĩs homo tardus ad loquendũ, & tardus ad iram, ⌞nõ vinolentũ⌟ sed sobrium ⌞nõ per-
cussorẽ⌟.i. bellicosum & violẽtũ, ⌞nõ turpis lucri cupidũ, sed hospitalẽ, benignũ, sobriũ,
sanctũ, cõtinentẽ, amplectentẽ⌟.i. cordiali affectu suscipientẽ, ac alijs proponentẽ ⌞eum,
q scdm doctrinam est fidelẽ sermonẽ⌟.i. veram pdicationẽ veræ doctrinæ seu Chrianæ
sapiæ cõsonantẽ, ⌞vt potens sit (.i. virtuosus & eruditus) exhortari⌟ subiectos ⌞in doctri
na sana⌟.i. euãgelica disciplina vitio℞ sanatiua ⌞eos q cõtradicunt⌟ fidei verbo vel ope,
⌞arguere⌟.i. reprobare. Vel, eos q cõtradicunt arguere, hoc est, inobediẽtes efficaciter
increpare. Ideo subditur: ⌞Sunt eñ multi inobediẽtes & vaniloqui & seductores, maxi-
1. Timo. 1 me q de circumcisiõe sunt⌟.i. Iudæi cõuersi.s. hæretici, asserẽtes legalia cũ euãgelio esse
Acto. 15 obseruãda, ⌞quos oportet redargui⌟ à te, alijs platis ecclesiæ, ne seducant alios, ipsiq; pe- F
reant, ⌞q vniuersas domos⌟ hoc ẽ, oẽs familias Chri, seu cunctos fideles incautos ⌞sub-
uertunt⌟ quãtũ in in ipsis est. Quia nitunt ad hoc ⌞docẽtes quę oportet⌟.i. illicita.s. ob-
seruationẽ legaliũ, ⌞turpis lucri grã⌟.i. cõmodi tpalis intuitu, quatenus ab his quos deci-
piunt, tpalia bona acqrant. ⌞Dixit qdam ex illis⌟ vaniloquus, q tñ aliqua vera locutus ẽ,
⌞proprius ipso℞ propheta⌟.i. q prędicto℞ seducto℞ atq; Crœtensiũ proprietates opti
me nouerat. Vnde Propheta ipso℞ vocat, qa de eis vera in futu℞ conijcere potuit. Nõ
aũt erat propheta dei, nec homo sanctus, sed poeta, vcʒ Epimenides, in cuius libris ver-
ba sequẽtia inueniunt. ⌞Crœtẽses sp mẽdaces(sunt cõtra deũ & proximũ) malæ bestiæ⌟
.i. crudeles, humanumq; sanguinem sitiẽtes, ⌞vẽtres pigri⌟.i. gulosi & accidiosi. ⌞Testi-
moniũ hoc ve℞ est⌟ q̃uis verba huius poetæ nõ habeat authoritatẽ. Cõmemorat vero
1. Timo. 1 Aplus hũc poetã, vt Crœtẽses proprij authoris testimonio redarguti, plus erubescant &
corrigant. ⌞Quã ob causam increpa illos (Crœtẽses) dure⌟ cũ sint duri, nõ molliter, si-
Matth. 5 cut hueusq; fecisti, ⌞vt sani(.i. integri & synceri) sint in fide⌟ catholica ⌞nõ intendẽtes Iu
daicis fabulis⌟.i. falsis narratiõibus Iudæo℞ de obseruatiõe cęrimonialiũ legis, & genea-
logijs interminatis ⌞& mãdatis(.i. supstitiosis traditiõibus) hoim auersantiũ se à veritate⌟
Romañ. 14 .i. à vero intellectu scripruræ recedẽtium. Et qm̃ isti Iudæi hæretici inter cibos discer-
nebant tpe grẽ, quẽadmodũ tpe legis. Ideo cõtra eos dicit Aplus ⌞Oĩa mũda mũdis⌟.i.
cũcta humanis vsibus concessa vel apta, sunt mũda mũdis.i. fidelibus q ea pura intẽtiõe,
rectaq; fide in vsum necessitatis recipiũt. Nõ eñ inquinant ex pceptiõe cibo℞ prohibito
rum in lege ea rõne qua illic prohibebant. ⌞Coinquinatis aũt(.i. vitiosis) nihil est mũdũ⌟
per comparationem ad eos, Omnia eñ cooperantur eis in malum, nam & ipsi abutũtur

rebus

A rebus mũdis ac sanctis, ⌊sed inquinatæ sunt eorũ mens & cõscientia⌋.i. aĩa seu rõ & actus
q cõsciẽtia nũcupat. Deniq̃ videt hic locus gñalius posse intelligi, vt oĩa dicant mũda mũ
dis, q̃tũ ad cõtemplationẽ ipsorũ. Hoĩes enĩ puri & eruditi res immũdas mũdo oculo spe
culant. Immudi vero etiã mũda deformiter cõtẽplant. ⌊Cõfitent se nosse deũ, factis aũt
negãt,⌋ qa tã impie viuũt, ac si deus nõ esset. Operibus ergo loquunt deũ nõ esse, dũ eũ nõ 1. Iohan. 2
sicut deũ honorãt, nec eius iustitiã pẽsant. Vnde Iohãnes: Qui se dicit (inqt) nosse deũ, &
mãdata eius nõ custodit, mẽdax ẽ. Verũtñ aliq̃ mõ deũ cognoscũt, videlicet informi noti
tia, qm̃ dictũ est ad Rom. Cũ cognouissent deũ, nõ sicut deũ honorauerũt. Ideo non co- Roma. 1.
gnoscunt deũ cognitione veræ ac salutaris sapiæ. De qua scriptũ est: In maliuolã animã Sapiæ. 1.
nõ introibit sapientia, ⌊cũ sint abominati⌋.i. abominabilibus pctis polluti, & à deo iuste Psal. 12.
cõtempti, ⌊& incredibiles,⌋ qa nec eis credendũ est, nec ipsi veraciter credũt, ⌊ad omne
opus bonũ reprobi⌋.i. ad omnẽ actum meritorium indispositi & peruersi.

¶Expositio Cap. II. Tu aũt loquere quæ decent. Art. II.

POstq̃ apl̃us Titũ edocuit circa ordinationẽ epõrũ seu presbyterorũ, iã instruit eũ
circa diligentem gubernationẽ subditorũ suorũ. ⌊Tu aũt⌋.i. illis ita errãtibus, tu
aliorũ antistes ac p̃dicator, ⌊loquere (verba salubria) q̃ decent sanã doctrinã⌋.i.
q̃ Christianæ sapiæ cõgruũt, q̃tenus dignitas & honestas tui sermonis ostendat Supra. 1.
verã esse legẽ quã p̃dicas. Nec aliquid dicas q̃d veræ doctrinæ nõ cõsonet. ⌊Senes⌋ hor- 1. Timo. 5
tare ⌊vt sobrij sint, pudici, prudẽtes, sani in fide, in dilectione⌋ dei & proximi ⌊& patien
tia.⌋ Hæc est saluatoris doctrina. ⌊Anus silr⌋ hortare esse ⌊in habitu sancto (.i. vestibus
religiosis) nõ criminatrices⌋.i. aliorũ accusatrices, p̃sertim adolescentularũ, qbus ex leui
suspitiõe crimina imponere cõsueuerũt, ⌊nõ multo vino seruiẽtes⌋ ne sint gulosæ ac vi-
B nolẽtæ, ⌊bene docẽtes (suã familiã) vt prudẽtiã doceant⌋.i. verã, vtileq̃ doctrinã, nõ in-
cantatiões vel sortilegia. Nõ tñ debẽt viros docere publice in ecclesia, qa docere hoc mõ 1. Cor. 14.
mulieri nõ p̃mitto. ⌊Adolescẽtulas (maritatas admone) vt viros suos amẽt⌋ syncero affe 1. Timo. 2
ctu, nõ solũ carnali aut naturali, ne aliũ quenq̃ respiciãt, ⌊filios diligãt⌋ naturali & spũali
amore, q̃rendo eis bona honesta magis q̃ delectabilia siue vtilia. Diligere nanq̃ est alicui
bonũ velle. Hortare etiã eas eẽ ⌊prudẽtes⌋ ne sicut luna & stultus mutent & fluctuẽt, ⌊ca Eccl. 27
stas⌋ ne se prorsus exponãt libidini, vt cũ pudore debitũ viris reddãt magis q̃ exigãt, ⌊so
brias⌋ benignas.i. misericordes, ⌊domus curã habẽtes (.i. propriæ familiæ solicite proui
dẽtes,) subditas viris suis.⌋ Mulier nãq̃ si primatũ habeat, cõtraria est viro suo. Oĩa ista à Eccl. 25
senib⁹ & anibus seu vetulis & adolescẽtulis obseruãda sunt, ⌊vt nõ blasphemet verbũ dei⌋
.i. ne p̃pter vitiosam eorũ cõuersationẽ Chr̃s vel eius doctrina ab infidelib⁹ & puersis, p̃-
fidisq̃, adolescẽtularũ maritis blasphemiã patiat. ⌊Iuuenes silr hortare vt sobrij sint⌋ q̃d
eis potissimũ necessariũ est, eo q̃ p̃pter calorẽ & multũ humorẽ naturę, ad vitiũ incõtinẽ- 1. Timo. 4
tiæ sint procliues. Et qa exhortatio sine virtuosa cõuersatiõe inefficax est atq̃ despecta,
idcirco apl̃us admonet Titũ. ⌊In oĩbus⌋ ad salutẽ p̃tinẽtibus & in cũctis q̃ doces, ⌊teip̃m
p̃be exẽplũ bonorũ operũ⌋ copiosius agẽdo q̃ doces. Nec solũ in ope exteriori p̃beas te Psal. 38.
C in exẽplũ fideliũ, sed & ⌊in doctrina (.i. vera sermocinãdo) in integritate⌋ mẽtis & corpo
ris fidelr & cõtinẽter viuẽdo ⌊in grauitate⌋.i. probitate morũ, ne sis leuis aut dissolutus.
⌊Verbũ (tuũ sit) sanũ⌋.i. verũ & sine læsione pcti vt nõ delinquas in lingua tua, & ⌊irrep- 1. Pet. 2.
hẽsibile, vt is q ex aduerso est⌋.i. aduersarius nr̃ vidẽs apertã sanctitatẽ nr̃æ cõuersatiõis, Coloss. 3
⌊vereat (.i. timeat nobis resistere) nil habẽs malũ dicere de nobis⌋.i. nõ inueniẽs culpam 1. Timot. 6
quã nobis obijciat. Vñ Petrus: Hæc est (inqt) volũtas dei, vt bñfaciẽtes obmutescere facia 2. Pet. 3
tis imprudẽtiũ hoĩm ignorãtiã. ⌊Seruos (hortare) dñis suis⌋ t̃palibus, etiã discolis ⌊sub-
ditos eẽ, in oĩbus (licitis) placẽtes⌋ eisdẽ, ⌊nõ cõtradicẽtes⌋ verbis dñorũ suorũ, ⌊nõ frau
dãtes⌋ aliq̃d de reb⁹ dñorũ subtrahẽtes, nec min⁹ debito eis seruiẽtes, ⌊sed ĩ oĩbus (suis ob
sequijs) fidẽ bonã⌋.i. verã fidelitatẽ ⌊ostẽdẽtes vt doctrinã saluatoris nr̃i dei ornẽt⌋.i. cõ
mẽdabilẽ faciãt, sanctã ostẽdãt atq̃ decorẽt ⌊in oĩb⁹⌋ opib⁹ suis. ¶Sic igit alios exhorta
ri, & teip̃m regere debes: ⌊Apparuit enĩ gr̃a (.i. misericordia & pia largitio & gratiosa in EPIST.
structio) dei saluatoris nr̃i⌋.i. Chr̃i q est saluator & deus nr̃, ⌊oĩbus hoĩbus⌋.i. oĩbus gñi
bus hoĩm & ad oĩm vtilitatẽ. Sic aũt apparuit in carne pro nobis à verbo assumpta, qa p̃
assumptã hũanitatẽ manifestata & data est hoĩbus gr̃a saluatoris, & ipse Chr̃s p̃prio ore Iohan. 20
nos docuit, sp̃m sanctũ apl̃is insufflauit, suãq̃ grãm hoĩbus euidẽter exhibuit. Apparuit
ergo hęc gr̃a & doctrina Chr̃i, ⌊erudiẽs nos, vt abnegãtes (.i. detestãtes & fugiẽtes) im-
pietatẽ⌋.i. pctã cõtra deũ, vt sunt idololatria, blasphemia ⌊& secularia desideria⌋.i. incli
natiões inordinatas tẽdẽtes ad bonas hui⁹ seculi.i. ad diuitias, honores, delitias, dñatiões
&c. ⌊sobrie & iuste & pie viuam⁹ in hoc seculo, expectãtes⌋ lõganimiter ac fiducialr ⌊be
atã spem⌋.i. felicẽ remunerationẽ separatã, vel gloriã sempiternã, ⌊& aduentũ gloriæ⌋ 2. Timo. 1.
.i. gloriosum aduẽtũ seu manifestationẽ excellẽtiæ ⌊magni dei⌋ cuius magnitudinis non Psal. 144
est finis, ⌊& (pro .i.) saluatoris nr̃i Iesu Chr̃i⌋ cuius primus aduẽtus fuit in humilitate, vt

 iudica-

Luc. 21 iudicaret, secundus erit in ptãte & gloria, vt iudicet. Cuius aduẽtũ ꝑstolamur, quatenus i die D
iudicij suscitemur, & corpus glorificatũ sortiamur, ⌊q(Chrs) dedit⌋ .i. gratis, sponte &
Phil. 2 charitatiue obtulit ⌊semetipm ꝓ nobis⌋ in ara crucis, factus obediens pri vsq; ad mortẽ.
Esa. 53 Oblatus ẽ em, qa ipse voluit. Vñ apud Ioh. loquit: Ego sum pastor bon⁹ & aiam meã po
Iohan. 10 no ꝓ ouib⁹ meis, ⌊vt nos redimeret (sua ꝑtiosissima passiõe) ab omi iniqtate⌋ originali &
actuali, siue ꝑsonali, ⌊& mũdaret (.i. mũdũ efficeret) sibi⌋ .i. ad gloriã suã, ⌊pplm⌋ fidelẽ,
quẽ in baptismo purgat ab oĩ pc̃tõ ⌊acceptabilẽ (.i. sibi placẽtẽ & gratũ) sectatorẽ bonoꝝ
Infra. 3 opeꝝ⌋ .i. bona opa iugiter sequẽtẽ seu operantẽ, hoc est, ideo Chrs nos redemit, vt mũ
daret nos in baptismo, quatenus simus ei pplus acceptibilis, sectator iustitię &c. ⌊Hæc⌋ q di
xi de mõ informãdi & gr̃a Chri, ⌊loquere (.i. populo ꝑdica) & exhortare⌋ eũ, vt infor-
mationi acquiescat, & Chri bñficijs gratus fit, ⌊& argue (negligẽtes) cũ omni imperio⌋
.i. in virtute obediẽtiæ & põtificali authoritate. Hoc dicit aplus, qm Titus, plusq̃ populo
FINIS suo expediebat, mollis fuit atq; remissus, scdm glossam. ⌊Nemo te cõtẽnet⌋ q̃si nobilior,
sapientior, senior, aut alio modo excellẽtior q̃ tu. Chri em vicarius es, ideo amore & vi-
Luc. 10 ce Christi es honorandus, ꝑsertim cum Chrs dixerit: Qui vos spernit, me spernit.

¶Explanatio Cap. III. Admone illos princip. & potestatibus subditos eẽ. Arti. III.

ADmone illos⌋ .i. Cretẽses tibi subiectos, ⌊principatibus & potestatib⁹ subditos
Roma. 13 esse⌋ .i. spũalibus & tpalibus dñis, seu maiorib⁹ atq; minoribus ꝑsidẽtibus obedi-
re. Qui em ptãti resistit, dei ordinatiõi resistit. Et q resistũt, dãnatiõnẽ sibi acqui
rũt, ⌊dicto (.i. sermoni supioꝝ) obedire, ad omẽ opus bonũ⌋ à supiorib⁹ iussum E
⌊paratos eẽ.⌋ In malis em obediẽdũ nõ ẽ, ⌊neminẽ blasphemare⌋ ꝓpter aduersa ab ipso
irrogata, ⌊nõ litigiosos eẽ, sed modestos (.i. discretos & moderatos) ostẽdẽtes mãsuetudi
Psal. 118 nẽ⌋ .i. mititer se habẽtes ⌊ad oẽs hoies. Eramus em & nos aliqñ⌋ dũ non credebamus in
Esa. 53 Chrm, ⌊insipiẽtes (.i. sine notitia diuinoꝝ salubri) & increduli, errãtes⌋ ꝑ deuia vitioꝝ si
cut ouis q perijt. Vñ scriptũ est: Oẽs nos q̃si oues errãtes, vnusquisq; in viã suã declinauit,
⌊seruiẽtes (.i. ꝑ modũ seruoꝝ cõsentiẽtes) desiderijs & voluptatib⁹ varijs⌋ .i. carnalibus
Sapiæ. 14 ac spũalibus cõcupiscẽtijs atq; delitijs, ⌊in malitia & inuidia agẽtes (.i. malitiose & inuide
Psal. 5 operãtes) odibiles⌋ ideo & sc̃tis q̃tũ ad eẽ culpæ, iuxta illud Sap. Odio sunt deo impius &
EPIST. impietas eius. Et in Psal. Odisti oẽs q operant iniqtatẽ, ⌊odiẽtes inuicẽ. Cũ aũt benigni-
Galat. 4 tas & hũanitas apparuit saluatoris dei nr̃i⌋ .i. hoc tpe gr̃æ, qñ aduenit tpis plenitudo, in q
Luc. 1 statuit deus succurrere mũdo, sicut loquutus est ꝑ os sc̃toꝝ, q à seculo sunt, ꝓphetaꝝ ei⁹,
Iohan. 20 apparuit mũdo ꝑ Chri visibilẽ ac corporalẽ ꝑsentiã. Vel posteriorib⁹, s. nobis ꝑ fidẽ. De
qbus dictũ ẽ: Beati q nõ viderũt & crediderũt, benignitas .i. clemẽtia & hũanitas à verbo
Baruch. 3 assumpta, saluatoris nr̃i dei .i. Chri, q est de⁹ & saluator nr̃. Hæc apparuerũt visibilr Chro
Acto. 10 in terris cũ hoibus cõuersante, qñ circuiuit bñfaciẽdo & sanãdo oẽs oppressos à diabolo,
⌊nõ ex opibus iustitiæ q̃ fecimus nos⌋ .i. nõ ꝓpter merita nr̃a, q nulla fuerunt, q a ꝑdictis
eramus pc̃tis obnoxij, ⌊sed scdm suã misericordiã saluos nos fecit⌋ à ptãte diaboli & rea
tu æterni tormẽti merito suæ cõuersatiõis & passiõis, ⌊ꝑ lauacrũ regñatiõis⌋ .i. ꝑ baptis-
Iohã. 3 mũ, q est lotio q̃ ex aqua & spũ sc̃tõ renascimur, ⌊& renouatiõis spũs sc̃ti⌋ .i. ꝑ interiorẽ
lotiõnẽ seu infusiõnẽ gr̃æ spũs sc̃ti, ꝑ quã aia spũaliter renouat, iuxta illud: Renouamini
Ephe. 4. spũ mẽtis vr̃æ. Et Renouabit vt aquilæ iuuẽtus tua. Quæ etiã lotio interior nõ solũ cõfer
Psal. 102 tur in baptismo, sed & in sacramẽto pœnitẽtiæ, & cæteris sacramẽtis. Hæc ideo dicit apo
stolus, qm licet Chrs nos in cruce redemit sufficiẽter, oportet tñ vt meritũ suæ passionis
nobis ꝑ sacramẽta applicẽt, & primo ꝑ baptismũ, q est ianua sacramẽtoꝝ, ⌊quẽ⌋ spm san
c̃tũ .i. cuius dona & grãm ⌊effudit (deus pr̃) in nos abunde⌋ .i. clemẽter & copiose in ba-
Iohan. 1. ptismo, & postea ⌊ꝑ Iesum Christũ saluatorẽ nostrũ⌋ .i. merito Chri, de cuius plenitudi
ne accepimus oẽs, ꝑ quẽ oĩa dona gr̃æ deriuant ad nos, ⌊vt iustificati⌋ .i. à nostris iniusti
tijs & pc̃tis abluti, ⌊gratia ipsius⌋ .i. merito Chri, & ꝑ infusiõnẽ gratiæ suæ, ⌊hæredes si
Romañ. 8. mus⌋ dei, cohæredesq; Chri .i. filij adoptiui, ⌊secundũ spem vitæ æternæ⌋ .i. vitã æter-
FINIS. nã sperãdo. Vel, hæredes simus vitæ æternæ secundũ spem .i. iam in spe, adepturi eã ali-
1. Timo. 1. 3 qñ in re. ⌊Fidelis sermo⌋ est quẽ dixi, atq; dicturus sum. ⌊Et de his⌋ iam dictis, videlicet
2. Timo, 2 de gr̃a & bñficijs Chri, ⌊volo te cõfirmare⌋ .i. volo vt in cognitiõe & dilec̃tiõe istoꝝ cõ
firmeris à me, & gregẽ tibi cõmissum ꝑdicando cõfirmes, ⌊vt curẽt bonis operibus præ-
esse⌋ .i. exẽplariter se habere, vel in virtutibus ꝑcedere, vel nõ solũ dignitate, & noĩe, sed
vita & moribus ꝑesse subiectis, ⌊qui credũt deo⌋ .i. fideles, ꝑsertim in ꝑlationibus consti
tuti. ⌊Hæc⌋ documẽta ⌊sunt bona (.i. vera in se) & vtilia hoĩbus. Stultas aũt⌋ .i. superflu
1. Timo. 1. as & infructuosas ⌊quæstiones & genealogias,⌋ hoc est, generationũ enumeratiões à Iu
dæis cõfictas, q̃ nõ habent in scriptura canonica, sicut q Adã habuit duas vxores, de q̃ꝝ
qualibet plurimos generauit, ⌊& cõtentiões⌋ de obseruatione legaliũ tẽpore noui testa-
menti, ⌊& pugnas legis⌋ .i. verbosas litigatiões, q̃ oriuntur ex locis scripturaꝝ quæ sibi
cõtraria vident, ⌊deuita. Sunt em inutiles & vanæ. Hæreticũ hominẽ post vnã & secun
dam

A dam correptionẽ⌋.i.cũ bis correptus fuerit,ſemel in priuato,deinde in publico,& emẽdari noluerit,⌊deuita,ſciens q̃a ſubuerſus⌋.i.incorrigibiliter errãs,& ꝑditus⌊eſt,q hmõi Matth.10
eſt,& delinquit(.i.peccat)ꝓprio iudicio cõdẽnatus⌋.i.propria electiõe & determinatione cauſam dãnatiõis aſſumẽs,qm̃ falſitatẽ ꝑtinaciter ſeruat,veritatẽ repellẽs.⌊Cũ miſero ad te Artemã aut Tychicũ⌋vt vnus eoꝝ pro te Cretẽſib⁹ ꝓſit,ne ꝓplus Chr̃i ſit ſicut oues Acto 18.
ſine paſtore,⌊feſtina ad me venire Nicopolim.Ibi em̃ ſtatui(.i.in illa vrbe ꝓpoſui)hyemare. Acto.19
Zenã legiſperitũ,⌋q huius profeſſiõis erat in ſynagoga,⌊& Apollo,⌋q nõ erat im peritior illo,q̃uis nõ vocet̃ legiſperitus,qm̃ huius profeſſiõis nõ fuit.Fuit aũt in ſcripturis potẽs,⌊ꝓmitte⌋ad me,ſic tñ⌊vt nihil⌋de victualibus & neceſſarꝭ⌊illis deſit(in via) Diſcãt aũt⌋.i.ꝑ opationẽ ſcire ſtudeãt,⌊& nr̃i(.i.Chr̃iani inter Cretẽſes)bonis opibus ꝓeſſe⌋ſibꝭpſis.i.bñ operãdo ſeipſos gubernare,⌊ad vſus neceſſarios⌋.i.ad hoc vt ꝓdicatoribus euãgelꝭ neceſſaria ꝓbeãt,⌊vt nõ ſint infructuoſi⌋.i.ſine merito,eo ꝙ nõ dent car 1.Cor.9
nalia ꝭs,à q̃bus recipiunt ſpũalia.Hoc dicit aplr̃s vt oſtẽdat Tito vñ poſſit Zenę & Apollo de neceſſarꝭs ꝓuidere.Tanq̃ dicat,à ſubditis tuis,q̃bus & illi ꝓdicauerunt,recipere debes.Salutãt te q mecũ ſunt oẽs⌋fideles,q̃s gr̃a breuitatis noĩatim non exprimo.⌊Saluta eos q nos amãt in fide⌋.i.eo ꝙ fideles ſumus.Vel,in fide.i.fideli affectu,nõ ficte.⌊Gr̃a dei(ſit ſemꝑ)cũ oĩbus vobis⌋.i.tecũ & cũ adiutoribus ac ſubditis tuis.Qui oẽs inceſſabiliter indigetis gratia creatoris,qui eſt ſuper oĩa deus ſublimus & benedictus.⌊Amen.⌋

IN EPISTOLAM AD PHILEMOEM PROOEMIVM.

B QVi pronus eſt ad miſericordiã,bñdicetur.Volens ergo aplr̃s ad miſericordiam inclinare diſcipulũ quendã viꝝ magnũ,ciuem Coloſſenſem Chriſtianum,nomine Philemonem,qui nõ erat ꝓdicator neq; in ſacris,ſed fideliũ ſuſtentator,ſcribit ei præſentẽ epiſtolã à Roma de carcere,mittẽs eam per Oneſimũ acolythum,rogans pro reconciliatione Oneſimi,qui fuit ſeruus Philemonis prædicti,& aliquid de rebus dñi ſui ſubtraxit ac fugit,veniẽſq; Romã ad apoſtolũ ab eo cõuerſus eſt.Miſit ergo eum apoſtolus ad dñm ſuum Philemonem cũ præſenti epiſtola,in qua procedit more conſueto. Prouer.22

¶Expoſitio vnici cap.vc3.Paulus vinctus Ieſu Chr̃i & Timotheus frater. Art.I.

PAulus vinctus Ieſu Chr̃i⌋.i.pro Chr̃o Romæ ligatus ac incarceratus.Nõ adiecit aplr̃s,q̃d eſt nomen dignitatis,qm̃ deprecatoriã ſcribit epiſtolã,in qua humilitas cõuenientius ſuffragat̃ ad impetrandũ q̃d petitur,⌊& Timotheus frater.⌋ Quẽ ſibi adiungit aplr̃s,qm̃ dilectus fuerat Philemoni.Idcirco eius noĩe audito amplius mouebat̃ ad exauditionẽ,ſcribũt vel mãdant,⌊Philemoni dilecto(&)adiutori noſtro⌋in oꝑe dei,⌊& Apphiæ(coniugi eius)ſorori⌋nr̃æ ſpũali⌊chariſſimæ,& Archippo cõmilitoni nr̃o⌋.i.nobiſcũ pro Chr̃o militãti atq; pugnãti cõtra aduerſarios veritatis.Hic Archippus fuit filius Philemonis,Coloſſenſiũq; epũs,de q̃ ad Coloſſenſes dicit̃ Coloſſ.4
Archippo dicite,Vide miniſteriũ tuũ &c.⌊& eccleſiæ(.i.cõgregatiõi fideliũ) q̃ in domo tua eſt.⌋Oẽs hos noĩat,vt orẽt Philemonẽ pro cauſa hac, videlicet vt ignoſcat Oneſimo.⌊Gratia vobis & pax⌋detur,augeat̃ & cõſeruet̃,⌊à deo patre nr̃o(.i.patre æterno)
C & dño Ieſu Chr̃o⌋filio,ꝑ quẽ oĩa efficit pr̃.⌊Gratias ago deo meo ſemꝑ (.i.oĩ tꝑe op Ioh.1.5.10
portuno)memoriã tui⌋o Philemon⌊faciẽs(.i.tui reminiſcẽs)in or̃onibus meis⌋q̃s fun 1.Cor.13
do pro te,cæteriſq; fidelibus⌊audiẽs(à narrãtibus)charitatẽ tuã & fidẽ quã habes in dño Gene.4.
Ieſu⌋.i.ad gloriã eius, vel virtute ipſius,vel in ipſo ſicut in obiecto,amãdo & credendo in eũ,⌊& in oẽs ſanctos⌋.i. per opa bona extẽdis ac manifeſtas charitatẽ tuã & fidẽ in oẽs Chriſtianos tecũ exiſtẽtes ſeu tibi occurrẽtes,q̃s diligis,foues, eiſq; credis & fideliter ſubuenis,⌊vt cõicatio fidei tuæ⌋.i.operatio tua fidelis,ſiue largitio,qua bona tua ex fide cõmunicas alꝭs,⌊euidẽs fiat(.i.deo ꝑ approbationẽ innoteſcat)in agnitiõe oĩs boni⌋.i. in notitia mẽtis diuinæ,cui oĩa bona clariſſime illuceſcunt. Euidens,inquã,fiat⌊in Chr̃o Ieſu⌋.i.ꝑ Chriſtũ,cuius auxilio ad hoc peruenit̃.Vel in agnitiõe oĩs boni.i.in atteſtatione oĩm opeꝝ bonoꝝ,qua Chr̃s in die iudicꝭ atteſtabit̃ opibus iuſtoꝝ,dicẽdo:Nudus fui Matth.25.
& cooperuiſtis me &c.Ad hoc itaq; bñ agis,vt Chr̃s in die iudicꝭ opa tua approbet & declaret iuſta fuiſſe.⌊Gaudiũ em̃(ſpũale)magnũ habui & cõſolationẽ⌋in aduerſis mes,⌊in Prouer.10.
charitate tua⌋.i.ex cõſideratiõe opeꝝ tuæ dilectiõis.Sic quippe patrẽ ſuũ filius ſapiẽs lætificat,⌊q̃a viſcera ſanctoꝝ⌋.i.interiores affectus,& etiã interiora corporis fideliũ,dolore vel fame,aut ſimili paſſione afflicti,⌊requieuerũt per te frater⌋.i.à te refocillata,cõſolataq; ſunt,dũ fideles pie recepiſti ac ſuſtẽtaſti.⌊Propter q̃d⌋videlicet q̃a tã charitatiue te habes,ego⌊multã fiduciã habẽs in Chr̃o Ieſu⌋.i.per grãm Chr̃i, vel ſecundũ voluntatẽ ipſius,⌊imperãdi tibi,⌋cũ ſim aplr̃s,⌊q̃d ad rẽ pertinet⌋.i.quod tuã ſalutẽ cõcernit,& petitione cõdignũ eſt,⌊propter charitatẽ (noſtrã ad inuicem)magis obſecro⌋q̃d imperare valebã,⌊cũ ſit talis vt Paulus,ſenex⌋.i.cũ mihi ſis ſimilis vita & ſenio,⌊nũc autem(Paulus eſt)& vinctus Ieſu Chr̃i⌋.i.pro Chr̃o.¶Poſt hæc forma petitionis inducit

⌊Obſecro te pro meo filio⌋ſpūali,⌊quē genui⌋quantū ad eſſe ſpūale,perducēdo eū ad D
1.Cor.4 fidē & grām,ego exiſtēs ⌊in vinculis⌋ Romæ,vbi & eū baptizaui. Filio inquā ⌊Oneſi-
mo,q tibi aliqñ inutilis fuit,⌋qñ bona tua ſubtraxit, ⌊nūc aūt⌋ cōuerſus à me,⌊tibi & mi
hi vtilis⌋eſt.Pro te eñ orat,& mihi miniſtrat,⌊quē remiſi ad te⌋ vt tibi recōcilieť & ſa-
tiſfaciat.⌊Tu aūt illum,id eſt,viſcera mea⌋.i.filiū meū mihi intime,cordialiterq; dilectū
⌊ſuſcipe⌋pie & charitatiue,⌊quē ego voluerā⌋quadā vice,⌊mecū detinere, vt pro te⌋
.i.loco & vice tuæ perſonæ,⌊mihi miniſtraret in vinculis euāgelij⌋.i.mihi vincto pro-
pter euangelij p̄dicationē.⌊Sine tuo aūt cōſilio⌋præuio⌊nihil volui facere⌋in hoc ne-
gotio volūtate perfecta,q̄uis ante voluerā eū detinere,⌊vti nō velut ex neceſſitate bonū
tuū eſſet⌋.i.vt ſeruitus quā Oneſimus mihi pro te impenderet,nō eſſet tibi diſplicens atq;
moleſta⌊ſed volūtariū⌋.i.ex tuo cōſenſu procederet,ſicq; tibi meritoria fieret.Debes er
go eū recipere.⌊Forſitan eñ ideo⌋ſaltē per occaſionē & indirecte,⌊diſceſſit ad horā⌋
.i.per tēpus aliquātulū ⌊à te, vt æternū⌋.i.ſine fine tibi ſociandū.ſ.in p̄ſenti & in futuro,
Gene.45 ⌊illū recipes.⌋Hæc fuit vana cauſa fugæ eius indirecta.i.nō intenta ab Oneſimo,ſed de-
us propter eā permiſit eū diſcedere,ſicut permiſit Ioſeph vendi propter ſalutē multorū,
⌊iam nō vt ſeruum⌋vt ante,⌊ſed pro ſeruo⌋qualis fuit,⌊chariſſimū fratrem⌋in fide &
charitate,⌊maxime mihi⌋qui eū cōuerti,⌊q̄to magis tibi⌋chariſſimus eſſe debet,⌊& in
carne⌋.i.q̄a ſeruus tuus,⌊& in dño?⌋.i.propter grām dei exiſtentē in eo?Quāto eñ ti
bi vicinior,tāto & charior eſſe debet.⌊Si ergo habes me ſociū⌋.i.ſi ita me diligis vt ſo-
cius ſociū,⌊ſuſcipe illū⌋affectuoſe & reuerēter,⌊ſicut me⌋ſuſciperes ſi venirē ad te. ⌊Si E
aūt(.i.q̄a)aliq̄d nocuit tibi aut debet⌋ad reſtitutionē ablati, ⌊hoc mihi imputa⌋.i.rōnē
& ſatiſfactionē exige à me.Ego pro illo me offero.Per hoc omnē excuſationē Philemo
ni aufert apl'us.Et vt certus ſit Philemon de authoritate p̄ſentis epiſtolæ, ſubdiť.⌊Ego
Paulus ſcripſi mea manu⌋epiſtolā.⌊Ego reddā⌋pro Oneſimo debitū,vel ſpūalem com
penſationē,maxime ſi exegeris.Quod ideo dico,⌊vt nō dicā⌋ quod tñ veraciter dicere
poſſem,videlicet q̄⌊& teipm debes mihi⌋ad ſeruiendū & obediēdum,eo q̄ ſis à me cō-
uerſus ad fidē,& ideo nō indigeo te tm̄ obſecrare pro cauſa hac,q̄a minus peto q̄ debes.
⌊Ita frater⌋.i.ſic eſt vt dico.Vel ſic age vt poſtulo.Quod ſi feceris,⌊ego te fruar(.i.
vtar)in dño⌋.i.de tuo merito ſeu ope bono gaudebo, & tibi cōgratulabor ſpūaliter in
dño,in p̄ſenti atq; futuro.Quod vt impleať, ⌊refice(.i.cōſolare & foue)viſcera mea⌋.i.
filiū meū Oneſimū:vel,cordis mei affectū ⌊in Chřo.Cōfidēs de obediētia tua, tibi ſcri-
pſi,ſciēs⌋.i.cōfidēter p̄ſumens & probabiliter æſtimās,⌊qm̄ & ſup id q̄d dico⌋.i.plus q̄
deprecor ⌊facies,⌋Hac blanda cōmēdatione,q̄ tñ veritati innitiť, prouocat eū ad melio
1.Timo 5 ra.Fit eñ frequēter,vt q videt bene ſentiri de ſe,meliorē ſe p̄beat.⌊Simul aūt & para mi
hi hoſpitiū⌋.i.teipm para ad recipiendū me, vt inueniā te qualem deſidero.Quid eñ ne
ceſſariū fuit parare hoſpitiū pauperi homini,q pane & aqua cōtentus erat?⌊Nā ſpero p
orōnes vřas⌋..merito precū veſtrarū,quas pro mei liberatiōe dño iugiter funditis,⌊do
nari me vobis⌋à deo,ita q̄ liberatus de carcere,reuertar ad vos.⌊Salutat te⌋.i.ſalutē ti-
bi dicit & optat,⌊Epaphras⌋q erat Coloſſenſis, ſicut & Philemon, ⌊cōcaptiu' meus in
Chřo Ieſu(.i.pro Chřo)Marcus⌋euāgeliſta, vel cōſobrinus Barnabæ,⌊Ariſtarchus,De F
2.Timo.4 mas.⌋In epiſtola ad Timotheū dixit apl'us,Demā reuerſum ad ſeculū.Si ergo iſta epl'a
ſcripta fuit poſt illā,probať Demas pœnituiſſe atq; rediſſe ad Paulū,ſi tñ de eodē ſit ſer-
mo.⌊Et Lucas⌋euāgeliſta mihi inſeparabiliter,fideliſſimeq; adhærēs,q licet vltimo no-
mineť,minor tñ nō fuit.⌊Gratia dñi nři Ieſu Chři(ſit)cū ſpū veſtro.⌋In principio & in
fine epiſtolæ loquiť apl'us pluribus. In proceſſu vero Philemoni dūtaxat,q̄a ad eū princi
paliter ſermo dirigitur.

IN EPISTOLAM AD HEBRAEOS PROOEMIVM.

Eſa.50 Ex à me exiet,& iudiciū meū in lucē pplorū requieſcet,ait dñs. Frequēter p
pphetas,p̄ſertim p Eſaiā,loquutus eſt deus de noua quadā lege danda p
Ecci.24 Chriſtū,nō vni dūtaxat natiōi ſeu pplo,ſicut lex Moſi data ē ſolis Iudæis
per Moſen,ſed oībus gētibus.Propter q̄d per Eſaiā pater teſtať de Chřo:
Eſa.55 Ecce teſtē populis dedi eū,ducē & p̄ceptorē gētibus.Et in eodē ait Chrūs:
Glorificatus ſum in oculis dñi, & dixit ad me:Parū eſt vt ſis mihi ad ſuſcitādas tribus Ia
Eſa.49 cob,& fæces Iſrael conuertendas. Dedi te in lucē gentiū,vt ſis ſalus mea vſq; ad extre-
mū terræ.De huius nouæ ac euangelicæ legis p̄dicatione p̄dictū eſt etiā ab Eſaia:De Siō
Eſaiæ.12 exibit lex,& verbū dñi de Hieruſalē.Huius legis perfectionē,ppetuāq; durationē,& ſuffi
cientiā ſeu efficaciam ad ſaluandū,itemq; Moſaicæ legis imperfectionē,inſufficientiā &
ceſſationē,Chriſti quoq; excellentiā ſecundū vtrāq; ſuam naturā,declarat apl'us in p̄ſen
ti epiſtola,cuius ratio fuit.Iudæi eñ cōuerſi,æmulationē legis ſuæ habentes,ſed nō ſecū-
Roma.10 dum ſcientiam,contendebant legalia ſimul cum euangelio eſſe de neceſſitate ſeruanda.

Ex

A Ex quo Nazaræorũ hære ſis emanauit, qui etiã quoſdã gentiliũ cõuerſos ad hũc induxe-
runt errorẽ. Paulus igit ardẽtiſſimus fraternæ ſalutis zelator, vtriſq; cõſulere cupiẽs, hãc
deſtinauit Hebræis epiſtolã, quã poſtea Lucas in græcũ trãſpoſuit. In qua multipliciter
reprobat opinionẽ illã hæreticã, oſtẽdẽs fidẽ & grãm Chři cũ obſeruatiõe euãgelicæ diſ Acto.15
ciplinæ ad ſalutẽ ſufficere, Legalia vero nõ ſolũ mortua, ſed & mortifera eẽ poſt euãgelij
diuulgationẽ. Porro nõnulli opinati ſunt epiſtolã hãc nõ eſſe Pauli, ſed Lucę, vel Clemẽ
tis papæ apſorũ diſcipuli, vel Barnabæ, vel Triculliani, q erat propinquus apſorũ tẽpori
bus. Quorũ motiuũ duplex fuit. Primũ, qm̃ in aliarũ epiſtolarũ exordijs ponit apſus nomẽ
ſuũ, nõ aũt in iſta epſa. Secũdũ, qm̃ ſtylus huius epſæ multo venuſtior eſt, q̃ ſtylus cætera
rũ. Sed ad hæc facile eſt rñdere. Apſus quippe ſuſpectus & odioſus erat Iudæis, tanq̃ le- Acto.2
gis deſtructor, ideo nomẽ ſuũ ſubticuit, ne eo audito vel lecto, abhorrerẽt epiſtolã, eãq; Acto.13
legere aſpernarent. Ad ſecundũ dicit, mirũ nõ eſſe ſi Paulus in ꝓprio idiomate, puta He
bræo (q̃ ſcripta eſt pñſens epſa) eloquẽtior fuit, q̃ in peregrino, vc; græco, q̃ cæteras ſcri-
pſit. Nec obſtat q̃ à ſpũ ſancto accepit donũ linguarũ. Accepit eñ hoc donũ, q̃tũ ad ſuffi
cientẽ ꝑdicãdi facultatẽ, nõ eloquẽtiæ venuſtatẽ, ne fides putaret hũanæ inniti facũdiæ.
Deniq; grã ꝑficit naturã ſcd̃m ſuã diſpoſitionẽ & capacitatẽ. Ideo nõ ẽ mirãdũ q̃ ꝑ grãm
doni linguarũ potẽtior fuit in lingua ꝓpria q̃ aliena. Firmiter ergo tenẽdum eſt hãc eſſe
Pauli epiſtolã, maxime propter determinationẽ eccleſiæ. Et etiã quia beatus Dionyſius
in ſuis libris paſſim ellegat ſcripturã huius epiſtolæ, Paulo magiſtro ſuo eã aſcribens.

B ¶ Expoſitio Cap. I. videlicet, Multifarie multiſq; modis &c. Arti. I.

POſtquã ergo apſus eccleſiã Latinorũ, puta Romanos, eccleſiã quoq; Græcorũ,
videlicet Corinthios, Galatas, Theſſalonicenſes &c. ſcripto edocuit, nouiſſime
eccleſiã Hebræorũ ꝑ epiſtolã inſtruit, oſtẽdensq; Chři excellentiã, & noui teſta- EPIST.
menti præ veteri dignitatẽ, ita exorſus eſt. ⌊Multifarie⌋ i. frequẽter, repetitiſq;
vicibus, ſeu diuerſis ſermonibus, figuratiuis, obſcuris & myſticis, ⌊multiſq; modis⌋ i. di-
ſtinctis viſionũ generibus ſeu varijs modis loquẽdi, videlicet interdũ ꝑ viſionẽ imagina
riã. Quẽadmodũ Eſaias vidit dñm ſedentẽ ſup ſoliũ excelſum. Et Hieremias vidit ollam Eſa.6
ſuccenſam, & virgã vigilantẽ. Interdũ ꝑ viſionẽ exteriorẽ, ſicut Daniel vidit Gabrielẽ. Hiere.1
Et Iacob angelũ ſecũ luctantẽ. Interdũ ꝑ inſpirationẽ anagogicã ſeu pure intellectualẽ, Danie.8
vt in Dauid. Quandoq; in ſomno, qñq; in vigilia, ⌊olim⌋ i. ꝓteritis, diuq; lapſis tꝑibus, Gene.32
⌊loquẽs deus patribus⌋ i. ꝓceſſoribus nr̃is, patriarchis, & cæteris bonis hoĩbus, de qbus
ait virgo bñdicta: Sicut loquutus eſt ad patres nr̃os, Abrahã & ſemini eius, ⌊in prophe- 2.Reg.23
tis⌋ i. ꝑ prophetas, qbus ꝑ angelos loquebat. Sed & inferioribus angelis loquit ꝑ ſupe- Luc.1.
riores. Vnde apud Lucã habet: Sicut loquutus eſt ꝑ os ſanctorũ, q à ſeculo ſunt, prophe- Ibidem
tarũ eius. Hinc q̃q; ꝑ prophetã dñs loquit: Ego viſiones multiplicaui, & in manibꝰ ꝓphe
tarũ aſſimilatus ſum, ⌊nouiſſime⌋ i. in hac vltima mũdi ætate, de q̃ dicit Iohã. Chariſſimi Oſee.12
nouiſſima hora eſt. Nos eñ ſumꝰ in q̃s fines ſeculorũ deuenerũt, ⌊diebus iſtis⌋ i. tꝑe grãe 1.Iohan.2
Vnde ſcriptũ eſt: Erit in nouiſſimis diebus ꝓparatus mons, domus dñi, ⌊loquutus eſt no 1.Cor.10
bis in filio⌋ i. ꝑ vnigenitũ ſuũ incarnatũ, q in euãgelio aſſerit: Mea doctrina, nõ eſt mea Eſa.2
doctrina, ſed eius q miſit me. Rurſuſq;: Verba q̃ ego loq̃r, à meipſo nõ loq̃r, ⌊quẽ cõſti- Iohan.7
C tuit⌋ deus pater ⌊hæredẽ vniuerſorũ⌋ i. poſſeſſorẽ ac dñm omniũ rerũ creatarũ, loquẽdo Iohan.14
de Chřo ſecundũ naturã aſſumptã. Sic eñ cõſtitutus eſt oĩm dñs. Nã eo ipſo, q̃ Chři hu- Acto.10
manitas à verbo aſſumpta eſt, ad eẽ increatũ, cõuenit ei toti creaturę ꝓferri ac dñari. Pro
pter q̃d ipſe ait: Data ẽ mihi oĩs poteſtas in cœlo & in terra. Et iterũ: Pater diligit filiũ, & Matth.28
oĩa dedit in manu eius. Hoc & in pſalmo cãtat: Poſtula à me, & dabo tibi gẽtes hæredita Iohã.3
tẽ tuã, ⌊ꝑ quẽ fecit & ſecula⌋ i. tꝑalia oĩa. Oĩa eñ ꝑ ipm̃ facta ſunt, & ſine ipſo factũ eſt Pſal.2
nihil. Hoc cõuenit Chřo ſcd̃m diuinã naturã. Nõ eñ ꝑ filiũ facta ſunt, q̃ſi ꝑ miniſtrũ vel Iohan.1
inſtrumentũ, ſed ſicut ꝑ principalẽ agentẽ, q cũ patre idẽ eſt factor, quẽadmodũ ipſe affir
mat: Quæcũq; facit pr̃, hæc & filius ſilr̃ facit. Hoc tñ q̃d dicit, per ipm̃, proprie ſpectat ad Iohan.5
filiũ, cui conuenit cauſalitas cauſæ exẽplaris, cũ ſit exẽplar oĩm rerũ & ars rõnibus plena.
⌊Qui cũ ſit ſplẽdor gloriæ⌋ i. radius ſapiæ patris ingenitæ, ſeu cãdor lucis æternæ, & ful Sap.7
gor maieſtatis paternæ, in q̃ plene reſplẽdet tota pfectio patris. Eſt nãq; filius mẽtis pa-
ternæ verbũ æternũ, intelligibilis dictio, & ſapiæ eius plena expſſio. Dicit ergo filius ſplẽ-
dor gloriæ ſeu excellẽtiæ dei pr̃is, qm̃ quicq̃d patris eſt, ſplẽdet ac lucet in filio. Et in hoc Iohã.10
inſinuat coæternitas filij cũ pr̃e. Splẽdor eñ eſt igni ſeu ſoli coæuus. Et ſi ſol ab æterno fu
iſſet, ſplẽdor fuiſſet ei cõſempiternus, ⌊& figura⌋ i. imago vel character. In græco quip-
pe habet, χαρακτὴρ. ⌊ſubſtãtiæ eius⌋ i. ipſius patris, q eſt ſubſtãtia ſeu diuina eſſentia. Græ
ci vero vtunt noĩe ſubſtãtiæ indifferẽter pro eſſentia & pſona. Dicit aũt apſus figura, q̃uis
figura proprie locũ nõ habeat, niſi in corporalibus rebus. Per figurã eñ res maxime co- 1.Cor.10
gnoſcit, & in ea ſimilitudo attendit vnius cũ alio. Qm̃ ergo filius patri ꝑ oĩa ſimilis, imo ſi
millimus eſt, nõ diſtinctus ab eo, niſi q a b eo & patrẽ repreſentat, eũq; notificauit, in tm̃ Iohan.14

 vt ipſe

vt ipse dixerit: Qui videt me, videt & patrē. Idcirco filius appellat figura substātiæ patris in q̄ designat cōsubstātialitas patris & filij. Filius equidē est imago naturalis & essentialis, nō imitatiua & artificialis dei p̄ris, queadmodū filius regis est imago patris regnantis. In tali aūt imagine inuenit natura eius, cuius est imago. Cū ergo diuina essentia sit simplex ac indiuisibilis, cōstat q̄ eadē nūero sit in patre ac filio. Propter q̄d ait: Ego & p̄r vnū sumus. Et: Quæcūq̄ habet p̄r, mea sunt. ⌊portās⌋ filius. i. sustētans, cōseruās & moderans ⌊oīa⌋ creata, visibilia & inuisibilia, ⌊verbo virtutis suæ⌋. i. suæ potestatis imperio seu influxu. Queadmodū eñ oīa p ip̄m facta sunt, sic fine eius cōtinua cōseruatiōe redigerent in nihilū, q aplus depēdet creatura à creatore, q̄ radius à sole. In hoc aūt notat æqualitas filij cū patre in potestate, q̄ etiā vna & eadē est in tribus p̄sonis. Denique his q̄ dicta sunt de similitudine filij cū patre, cōsonat q̄d de increata & ingenita sapientia scribit in libro Sapiētiæ: Vapor est virtutis dei, & emanatio q̄dā claritatis omnipotētis dei syncera. Candor est eñ lucis æternæ, & speculum sine macula dei maiestatis, & imago bonitatis illius. De sempiternitate vero filius ait p quendā aliū sapientē: Ego ex ore altissimi prodiui, primogenita ante omnē creaturā. ¶Sed obijci potest, cū filius sit verbū patris, si filius omnia portat verbo virtutis suæ, ergo verbi est verbū. Et rādendū q̄ verbū in tali loquutione æquiuoce sumit. Verbi aūt nō est verbū, sumēdo verbū vniuoce. Cū vero dicit, portans oīa verbo virtutis suæ, accipit verbū pro imperio, sicut in psalmo, vbi dicit: Ignis, grādo, nix, glacies, sp̄us procellarū, q̄ faciūt verbū eius. Et alibi: Emittet verbū suū, & liquefaciet ea. ⌊purgationē peccatorū faciēs⌋. i. peccatores emundās, seu p̄ctā originalia & actualia merito suæ sanctissimæ passiōis delens, iuxta illud propheticū: Ipse aūt vulneratus est propter iniquitates nr̄as, attritus est propter scelera nostra. Et Iohānes ait: Ecce agnus dei q tollit p̄ctā mundi. ⌊sedet⌋ in throno gloriæ. i. tanq̄ omniū iudex ac dn̄s quiescit, & residet, ⌊ad dexterā maiestatis⌋. i. ad æqualitatē summi & gloriosi dei patris secundū suam deitatē. Sic eñ æqualis est patri, imo patris & filij est vna maiestas ac dignitas. Si vero referatur ad Christū secundū assumptā humanitatē, tunc dicit sedere ad dexterā maiestatis paternæ. i. in potioribus bonis dei patris, qbus & copiosissime fruitur, ⌊in excelsis⌋. i. in cœlestibus, scilicet in cœlo empyreo, loco & dignitate oībus altior. Vnde ipse ait: Ego vici, & sedi cū patre meo in throno eius. Hæc aūt sessio Chr̄i, nō opponit stationi. Ideo intelligēdū dicit stare, prout Stephanus dicebat: Video cœlos apertos, & filiū hoīs stantē à dextris virtutis dei. Et Esaias: Stat ad iudicandū dn̄s. Stat eñ q̄si paratus ad operādū. Sedet vero tanq̄ stabiliter p̄manēs vbi est. ⌊Tanto melior⌋. i. p grām vnionis & habitualē dignior ⌊angelis effectus⌋ secundū humanā naturā, secundū quā accepit grām sp̄ūs sancti nō ad mēsurā. Angeli vero ad mēsurā sortiti sunt eā, ⌊q̄to differētius⌋. i. sublimiori mō. Vel, differētius. i. excellētius, ⌊p illis nomē hæreditauit⌋. i. iure æterno à p̄re accepit, firmiterq̄ possedit. De q̄ noīe Philippensibus dictū est supra: Deus exaltauit illū, & dedit illi nomē q̄d est sup omne nomē, videlicet vt ille hō vocet verus deus, atq̄ vnigenitus dei filius, nō p adoptionē, sed p naturā, queadmodū ait scriptura. Simus in vero filio eius Iesu Chr̄o, Hic ē verus deus & vita æterna. Tale aūt nomē nō competit angelis. Veruntū in psal. dr̄ Chr̄s paulo min⁹ minoratus ab angelis. Sed hoc intelligit de Chr̄o, q̄tū ad assumptæ naturæ passibilitatē & mortē, ac sepulturā. In resurrectiōe vero ac ascēsiōe p̄ angelis glorificatus ē, etiā in hūana natura. Sciendū vero q̄ Chr̄s, inquātū hō, à primo instāti suę cōceptiōis in virgine, absolute loquēdo, p̄latus est angelis, & oīm creaturarū dn̄s cōstitutus propter p̄sonalē cū verbo vnionē, & grāe plenitudinē singularē. Sed ista p̄latio post resurrectionē manifestata est. Vnde & Chr̄s dixit: Pater, clarifica filiū tuū. Porro hūanitas Chr̄i cū sit eiusdē speciei cū alijs, nō ē melior natura angelica, scdm sua essentialia, sed p dona grāe melior ea effecta est. ¶Hāc excellentiā Chr̄i cōsequēter probat ap̄lus. ⌊Cui eñ dixit (p̄r) aliqñ⌋ ab exordio creationis, ⌊angelorū⌋. q̄uasi dicat, Nulli angelo vnquā dixit pater, q̄d subdit, ⌊Filius meus es tu, ego hodie⌋. i. in æternitate, in qua semp est hodie. i. instās, inuariabile, nō habēs p̄teritū vel futurū, ⌊genui te⌋ generatiōe vera ac intellectuali. i. de mea substātia produxi te; cōmunicando tibi essentiā meā. Hoc certū est dici nō posse de aliquo angelo. Nā licet angeli appellent filij dei, nō tñ sunt filij eiusdē naturæ cū creatore nec proprie geniti sunt, sed creati, nō hodie, sed in exordio mūdi. Dicit ergo pater ad filiū, genui, p modū præteriti, ne gñatio eius noua, vel mō inchoata putetur. Dicit q̄z, hodie, ne p̄terita æstimet. Vt ergo gñatio filij agnoscat inuariabilis & æterna, dicit, hodie genui, copulādo p̄sens p̄terito. In æternitate quippe nihil p̄teritū est, q̄si desierit, nihil futurū, quasi nondū sit, sed quicquid æternū est, semp est. Hāc authoritatē sumpsit ap̄lus ex psalmo, quē ad literā scriptū esse de Chr̄o frequēter testat liber actuū ap̄lorū. Idcirco recentiores Iudæorū doctores q psalmū illū ad literā exponūt de Dauid, plurimū errant, & ab antiquis Hebræorū doctoribus discrepāt. ¶Deinceps inducit ap̄lus aliud testimoniū ad idem probandū. ⌊Et rursus⌋ deus pater ait, ⌊Ego ero illi in patrē⌋. i. pater Chr̄i ero, quia æternaliter pater ipsius sum. Aeternitas aūt oēm t̄pis differētiam com

Iohā.10 Iohan.14 Iohan.1. Sap.7 Eccl.24. Psal.148 Psalm.147 Esa.53 Iohan.1. Acto.7 Apoca.3 Acto.7. Esa.3 Ioh.1.5 Phil.2 1.Iohan.5 Psal. 8. Acto.10 Iohan.17. Psalm.2 Iob.38 Esaiæ.56 Psalm.2 Acto.13 2.Reg.7

A prehēdittideo p q̄dlibet tp̄s designat,sicut mō ait saluator de spū sctō: Quæcūq; audiet lo-
quet,& ille de meo accipiet. Si āt intelligat dictū p modū p̄teriti,referēdū est ad tp̄s in- Iohan.16
carnatiōis & manifestatiōis Chri. Nā qui æternalr pr̄ Chri fuit,scd̄m q̄d deus futurus fuit
pr̄ Chri hois de virgine tūc nasciturí,iā nati. Et hoc ip̄m manifestatū ē mūdo post aduē
tū spūs sancti p p̄dicationē aplo͞r,⌊& ipe erit mihi in filiū⌋.i.filius erit atq; vocabit,put
p̄dixerat angelus: Hic erit magnus,& filius altissimi vocabit. Vñ Chro baptizato,& trās-
figurato,vox pr̄is audita ē,dicēs: Hic est filius meus dilectus,in q̄ mihi cōplacui. Ideo ar-
chiapl̄s in scd̄a sua cano. Accepit(inq̄t)à deo pr̄e honorē & gloriā voce delapsa ad eū hu Lucæ.1
iuscemodi à magnifica glia. Hic est filius meus &c. Scd̄m glossam(& est glossa Chrysosto Matth.3
mi)hoc testimoniū Apl̄i nūc allegatū,ex Esaia assumptū est,q̄d tñ nr̄a nō habet trāslatio, Marci.1
quātum ad formā verbo͞r. Sed quātum ad sensum dicere possumus,q̄d sumptū sit ex eo, Lucę.3.
q̄ ibi habet scd̄m allegationē Matthæi Euāgelistę: Ecce puer meus electus quē elegi &c. Matth.17
Probabili' vero apparet q̄ sumptū sit ex scd̄o Regū & primo Paral. vbi hæc verba in p- Marc.9
pria forma cōtinent. Sed tūc dubitatio orit,quō efficax sit pbatio Apl̄i ex verbis p̄dictis, 2.Pet.1
q̄ ad lr̄am de Salomone p̄dicta sunt,q & vocatus ē amabilis dn̄o,vt patet ītuēti seriē text' Esa.42
illius. Probatio āt fidei p authoritatē scripturæ nō valet nisi ex sensu lr̄ali, scd̄m Augusti- Matth.12
nū in locis diuersis. Et rñdendū q̄ verba hęc dicta sunt de Salomone, inquātū erat figura 2.Reg.17
Chri,ideo principalr itelligunt de Chro. ¶ Insup ponit Apl̄s aliā authoritatē ad idē,vȝ 1.Para.17
q̄ Chrs maior sit angelis. ⌊Et cū itez itroducit⌋.i.cū de' pr̄ introducēdū seu vētuz rur 2.Reg.12
sus in Psal. p̄nūtiat ⌊primogenitū⌋ suū.i.filiū suū añ oīa genitū,q in p̄uerbijs testat: Dn̄s Prouer.8
possedit me initio viaz suaz,anteq̄ qcq̄ faceret à principio,⌊in orbē terrę dicit⌋ p Pro
phetā in Psalmo. ⌊Et adorēt eū (vȝ filiū) oēs angeli dei⌋ Adoratio aūt nō cōuenit,nisi Psalm.96
B deo. Hac ergo authoritate ondit Chrs verus deus,quem deus pr̄ vult ab angelis adora
ri. Qm̄ vera Apl̄s dicit: Et cū itez introducit &c. qdā volunt solū de scd̄o Chri aduētu
hāc scripturā intelligi,sed hoc nō est necessariū. Primo qm̄ sensus est: Cū itez introdu-
cit.i.rursus introducēdū p̄nūtiat.(Hoc em̄ freq̄nter p̄dixit) Scd̄o,nam añ aduētum Chri
in carnē,seu ante incarnationē introductus fuit in orbē terræ.i.in corda hoim,p inuisi-
bilē missionē seu spūalem aduētum. Ideo in sua incarnatiōe itez introductus asserit. ⌊Et
ad angelos qdē dicit⌋.i.de cōditiōe & existētia angelo͞r dn̄s loquit p Prophetā in Psal.
⌊Qui(deus pr̄ seu filius scd̄m q̄d deus)facit angelos suos spūs⌋.i.spūales & intellectuales Psal.103
substātias facit suos legatos,dum eos ad aliqua nūtiāda seu operāda emittit. Angel' em̄ ē
nomē officij,spūs nomē naturæ,quēadmodū miles ē nomē officij,homo nomē naturæ.
Quemadmodū ergo hō fit miles,nō ecōtrario,sic deus spūales illas substātias, q ex crea-
tione sunt spūs,efficit angelos.i.nuntios iniungēdo eis obsequiū,⌊& ministros suos flā- Danie.7
mā ignis⌋.i.angelos de ordine Seraphin,q ob diuini amoris feruorē,flāma ignis,ignisq; Ezech.1
vrēs vocant facit deus mistros suos, ita q̄ ipsi q̄q; ministri sunt, nō filij p naturā nec veri
dij. Vel p flammā ignis oēs angeli designant propter suæ naturæ agilitatē,suiq; motus ve
locitatē, & q̄a diuinæ charitatis calore succensi sunt. De q̄bus exponi p̄t illud Danielis: Danie.7
C Thronus eius(vȝ dei)flāmæ ignis rote eius ignis accēsus. ¶ Porro,q̄d dictū est: Adorēt
eum &c. nr̄a trāslatio sic habet: Adorate eum oēs angeli eius, Silr q̄d subdit: Qui facit an- Psal.96
gelos suos &c. sic cōtinet: Qui facit angelos suos spūs,& ministros suos ignem vrentem. Psal.103
Chrs em̄ atq; Apl̄i sæpe allegāt scripturas potius quātum ad sensum,q̄ scd̄m formā ver
bo͞r. ⌊Ad filium autē(dn̄s ait per Prophetā) Thronus tuus⌋.i. regia dignitas,iudiciaria Psalm.44
ptās,& sedes qua resides ad dexterā pr̄is ô ⌊deus(fili)in seculum seculi⌋.i.æternalr per-
manet,hoc de Chro scd̄m vtrāq; naturā intelligi p̄t. Nam pater om̄e iudiciū dedit filio, Iohā.5.
deditq; ei ptātem & iudicium facere,q̄a filius hois est, & oīa ei subiecit. Scd̄m diuinitatē Psalm.8
vero cōuenit Chro iudiciaria potestas,& regia dignitas,per authoritatem, q̄uis recepe-
rit ea à patre,imo vna numero ē potestas,dignitasq; ambo͞r,⌊& virga æquitatis⌋ hoc
est,regula iusta,& æqua disciplina est virga regni tui,id ē,gubernatio & disciplina ,qua
ecclesiam regis & instruis,malosq; percutis,& iustos exaltas. Potest quoq; per virgam
hanc accipi doctrina & lex Christiana, per quam regnum Christi.i.ecclesia militans re-
gitur,edocetur,atq; corrigitur. De hac virga ait & Psalmista: Reges eos in virga ferrea. Psal.2
Et Esaias: Percutiet(inquit)terrā virga oris sui. ⌊Dilexisti iustitiā⌋.i.oēm virtutē & om̄e Esa.11
bonū. Iustitia em̄ est ois virtus,⌊& odisti iniq̄tatē. Propterea⌋.i.merito huius,vȝ qm̄ sic
fecisti ⌊vnxit te (o Chre) deus⌋ oim q est ⌊deus tuus⌋ specialr scd̄m q̄d hōes. Tñ scd̄m
Augustinū in græco est manifesta distinctio casuum, διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεὸς ὁ θεός σου,
vt primū quod dr̄ deus,sit vocatiui casus, aliud noiatiui,eritq; sensus: Propterea vnxit te
(o deus)fili, deus tuus.i.deus pater. Vnxit itaq; te secundum humanam naturam, ⌊oleo
exultationis⌋.i.præmio accidētali, vȝ corpis glorificatione,ascensione, & plena lætitia
partis sensitiuæ,quæ vsq; ad horā mortis tuæ passibilis fuit, ⌊præ participibus tuis⌋ id est
præ cunctis electis,q membra tua sunt,& de plenitudine tua accipiūt, vel vna tecum à su Iohā.1

perfectã trinitate grãm & gl'iam sortiunt. Vel sic: Propterea .i. vt iustitiã diligeres, & iniq D
Esaię. 61 tatẽ odires vnxit te deus, de' tuus oleo exultatiõis .i. lenitate ac plenitudine grę aiam exhi
Psalm. 101 larãtis in sacerdotẽ, põtificẽ, regẽ, pphetã, ac pugilẽ. Vñ p Esaiã Chr'us testat: Spũs dñi
Iohã. 8 sup me, eo q vnxerit me. ¶Deinde pbat Apl's filiũ pr'i coæternũ. Et: Tu in principio .i.
tpis .i. sil' cũ tpe dñe .i. fili, vl' tu dñe pr', in principio .i. in filio, seu p filiũ, p quẽ oĩa agis, q
ait: Ego principiũ, q & loqr vobis terrã fundasti .i. creasti, & firmiter collocasti in me
dio vniuersi & opa manuũ tuarũ sunt cœli .i. oẽs. Man' aũt dei, dicunt intellect' eius pra
ctic' & volũtas qbus oĩa pducunt. Ipsi (.i. cœli) peribũt .i. qtũ ad eẽ accidẽtale, nõ qtũ ad
Iacobi. 1 substãtiã. Mot' nãq & influẽtia & qlitas eorũ cessabũt, tu aũt pmanebis .i. incõmutabilis
Malac. 3 in teipo subsistes, apud quẽ nõ est pmutatio, nec vicissitudinis obumbratio, q asseris: Ego
1. Cor. 7 dñs & nõ mutor. & oẽs (cœli) vt vestimẽtũ veterascẽt .i. qtũ ad modũ essendi quẽ nũc ha
Matth. 24. bẽt. Pręterit qppe figura hui' mũdi. Et Chr'us in Euãgelio: Cœlũ (ait) & terra trãsibunt.
Romanã. 8. Et velut amictũ (.i. vestẽ) mutabis eos .i. à solito cursu, & influxu cessare facies, & mu
Apo. 21 tabunt .i. à pristina qlitate atq in meli' cõmutabunt, quẽadmodũ dictũ ẽ plen' ad Roma
Esai. 65 nos. Vñ in Apoca. habet: Vidi cœlũ nouũ & terrã nouã. Primũ enĩ cœlũ & prima terra
FINIS. abijt. Et p Esaiã dñs: Ecce (inqt) ego creo cœlos nouos & terrã nouã, & nõ erũt in memo
ria priora. Tu ãt idẽ ipe es .i. penit' incõmutabilis es, & anni tui nõ deficiẽt .i. æter
nitas tua omẽ tps cõprehẽdẽs, & tuũ eẽ mẽsurãs, nõ finiet. Rursus authoritate Psalmistæ
Psal. 109 pbat excellẽtia Chr'i p angelis. Ad quẽ aũt angelorũ dixit deus (pr') aliqñ: Sede à dextris
meis .i. scdm sensum iã explicatũ. qadusq ponã inimicos tuos scabellũ pedũ tuorũ .i. ple
eos tibi subijciã: Tanq dicat: Nulli angelorũ dictũ est hoc qd tñ pr' ait ad filium: Cui dixit E
pr' in ascensiõe, vt sedeat secũ vsq ad diẽ iudicij, in q oẽs inimici Chr'i (vcz reprobi) Chr'o
pfectissime subijcient, qtum ad suę dñatiõis executionẽ, qnis & nũc ei subiecti sint; quã
tum ad suæ ptãtis authoritatẽ. Per hoc aũt qd dr', qadusq vel donec, non dat intelligi, q
postea nõ sedebit. Nõne oẽs (angeli) sunt administratorij spũs .i. diuino imperio serui
entes in ministeriũ (.i. ad obsequiũ seu adiutoriũ electorũ) missi .i. à deo, missiõe interiori
vel exteri, ppter eos (.i. eorũ pfectũ) q hæreditatẽ capiunt salutis .i. cœlestẽ atq btãm
hęreditatẽ prĩæ, s. beatificã dei visionẽ adipiscunt. ¶Quęri hic pt, an om̃es angeli foras
Esa. 6 mittant. Et videt q sic, authoritate apl'i loco pñti. Itẽ ex eo q ab Esaia dr': Volauit ad me
vnus de Seraphin. Multi qq sctõrũ vident hoc dicere. Hãc qstionẽ Gregori' nõ psumit,
nec audet determinare. Quidã vero dixerũt, q scdm cõem legẽ, & vt plurimũ atq ex p
prio officio, soli iferiores mittũt ad extra. Supiores tñ iterdũ ex speciali rõne, & diuĩa dispẽ
satiõe mittunt. Sed hãc respõsionẽ improbat S. Thomas in prima pte. Nã ordo angelorũ
attẽdit scdm dona grãrũ, ordo aũt grĩæ summ' est. Idcirco nõ habet ordinẽ superiorẽ p
pter quẽ omittat. Quẽadmodũ ordo naturæ ptermittit, ppter ordinẽ grĩæ, qten' grĩ's de
claret, seu fides cõfirmet, vt patet in suscitatiõe defuncti. Ad fidei aũt cõfirmationẽ nõ p
ficeret omissio grĩæ, cũ nõ percipiat à nobis. ¶Deniq nullũ ministeriũ adeo magnũ est,
q p inferiores expleri nõ valeat, qa scdm Greg. archãgeli appellant, q summa annũtiãt.
¶Insup nll'a psona viatoris pstãtior ẽ Maria, nullũ qq ministeriũ mai' est annũtiatiõe fi
Lucæ. 1. lij dei, & tñ ad beatissimã virginẽ pro hoc summo negotio missus ẽ angelus Gabriel, q est F
de scdo ordine infimæ hierarchiæ. Ex his cõcludit sctũs doctor, q angeli superiores nũq
ad exterius ministeriũ destinent. Et hoc veri' reor, psertim ppter hoc, qm̃ dictis D. Dio
Esa. 6 nysii poti' cõsonat. Dicit qq B. Dionysi' q angel' missus ad Esaiã nõ erat de ordine Sera
phin, sed vn' de inferioribus. Dr' vero vn' de Seraphin, vl' qm̃ missus ab vno de ordine Se
raphin, vel rõne sui effectus, qa labia pphetæ incẽdẽdo purgauit. Dicit etiã Thomas, q si
cut diuinis psonis, vcz filio & spiritui sctõ, attribuit duplex missio vcputa inuisibilis, ppter
grĩæ infusionẽ, atq visibilis ppter creaturã corpalẽ assumptã, vel manifestatã, sic angelis
cõuenit duplex missio. s. interior scdm opatiões intellectuales, put vnus illuminat alium.
Sicq supiores mittunt, medios & iferiores illustrãdo, & ad exteriora officia dirigẽdo or
dine hierarchico. Alia ẽ eorũ exterior missio scdm actus trãseũtes circa corporeã creatu
rã, sic soli iferiores mittunt. Oẽs ergo sunt administratorij spũs in ministeriũ missiõe inte
riori vl' exteriori. Quatuor ãt supiores ordines nõ mittunt ad extra scdm Thomã, sed qñ
q inferiores, vcz angeli, archãgeli, principatus, potestates, virtutes.

¶Explanatio. II. ca. vcz: Propterea abundantius oportet obseruare nos &c.

¶Articulus secundus

DEclarata excellẽtia Chr'i, cõseqnter ondit cũ qta diligẽtia obseruãda sit doctrĩa
& lex tãti mgr'i. Propterea .i. cũ tãta sit dignitas Chr'i legislatoris nr'i abũdã
tius .i. multũ reuerẽter & timorate, vl' copiosi' atq pfecti', q à Iudęis obserua
ta fuit lex Moysi. oportet (.i. ad salutẽ necessariũ ẽ) obseruare nos .i. sæpi' reco
Iohan. 1. lẽdo, & fortiter adimplẽdo. ea q audiuim' .i. à Chr'o mediate vl' imediate, q & qtidie lo
quit nobis p euãgeliũ, ne forte pefluam' .i. penit' pereamus & in æternũ dãnemur. Flui
mus qp-

A mus q̄ppe ꝑ pc̄tā venialia & mortalis naturæ q̄tidiana tormēta, ficut Iob ait: Hō natus de Iob. 14
mulιere breui viuēs tpe, replet multis miserijs, & nunq̄ in eodē statu ꝑmanet. Propter q̄d 2. Reg. 10
ait scriptura: Oēs morimur & q̄si aq̄ dilabimur in terrā, q̄ nō reuertēt. Effluim⁹ aūt ꝑ pc̄tā
mortalia. Sed peffluim⁹, .i. pfecte effluim⁹ incidēdo ęterna cruciamēta. Q̄d ergo tā diligē
ter seruāda sint verba Chr̄i, pbat apl̄s ꝑ locū à minori. ⌊Si eī q̄ ꝑ angelos dictus ē sermo⌋
.i. q̄a doctrina dei ministerio angelorꝝ tradita Moysi, ꝓut Stephanus dixit: Accepistis le Acto. 7
gē i dispóne angelorꝝ ⌊fact⁹ ē firm⁹⌋ .i. rate seuereq́ꝫ inuīcta ac firmiter seruata ē & mul- Marc. 16
tiplr̄ cōfirmata miracul̄, minis, pęnis, atqꝫ ꝓmissis, ⌊& oīs ꝑuaricatio⌋ .i. legis trāsgressio Ezech. 18.
mala cōmittēdo, ⌊& inobediētia⌋ .i. custodia p̄ceptorꝝ bona omittēdo. Quorꝝ primū est
cōtra p̄cepta negatiua, scd̄m cōtra p̄cepta affirmatiua ⌊accepit iustā mercedis retributio
nē⌋ .i. debitā pęnā, tpe veteris testamēti in ppl̄o Iudęorꝝ, quē admodū Moyses scripsit, ꝓ Deut. 25
mēsura pc̄ti, erit & plagarꝫ mod⁹. Cū ergo ita sit, ⌊quō nos (Chr̄iani) effugiem⁹⌋ vltionē
diuinę iustitiæ, ⌊si tātā neglexerim⁹ salutē?⌋ .i. tā salutarē Chr̄i doctrinā, tā copiosam ei⁹
grām, tātā btitudinē nobis ab eo ꝓmissam ꝑuipēderim⁹ & obliti fuerimus? ⌊Quæ⌋ salus Matth. 9
⌊cū initiū accepisset enarrari ꝑ dn̄m⌋ (.i. cū à Chr̄o cępta est p̄dicari) ab eis q̄ audierūt⌋ .i. Acto. 1
ab ore apl̄orꝝ q̄ cū Chr̄o corporalr̄ cōuersati sunt, eiusq́ꝫ sermonib⁹ interfuerūt, q̄bus & di Matth. 13
ctū est: Vobis datū ē nosse mysteriū regni dei. Et: Bt̄i oculi q̄ vidēt q̄ vos videtis, ⌊in nos Ibidem
cōfirmata ē⌋ .i. nobis firmiter annūtiata atqꝫ ingesta ē. Hoc dicit apl̄s in ꝑsona fideliū, nō 2. Cor. 12
sui. Ipse eñ à Chr̄o īmediate edoct⁹ fuit in raptu. Vñ ad Gala. loq̄t: Mihi q̄ videbant esse Galat. 2
aliq̄d (vcꝫ Petr⁹, Iacobus, & Iohānes) nihil cōtulerūt. Cōfirmata ē ergo hęc salus in nos,
B ⌊cōtestāte (.i. p̄dicatiōi apl̄orꝝ testimoniū ꝑhibēte) deo⌋ q̄ neminē fallit ⌊signis⌋ .i. ꝑ mi
nora miracula. Quę q̄tū ad substātiā facta, fieri pñt ꝑ naturā, nō tñ q̄ ad modū fiēdi, sicut ē Acto. 4
quarūdā infirmitatū depulsio, q̄ fieri p̄t à medicis, ⌊& portētis⌋ .i. ꝑ maiora miracula, quę
sunt oīo supra naturā, vt ē suscitatio mortui ⌊& varijs virtutib⁹⌋ .i. potētissimis dei effecti
b⁹, q̄ nō solū naturalē cursum, sed etiā rōnē hūanā excedūt, vt ē penetratio dimēsionū. Vl̄
varijs virtutib⁹ .i. habitib⁹ vl̄ virtuosis atqꝫ īfusis vcꝫ fide, spe, charitate donisq́ꝫ spūs sancti
⌊& spūs sc̄ti distributiōib⁹⌋ .i. gratijs gratis datis à spū, de q̄bus dictū Corīthijs iā ē. Alij 1. Cor. 12
dat ꝑ spm̄ sermo sapiæ, alij sermo sciæ, alij gr̄a linguarꝫ, alij discretio spirituū. Quæ prio
datæ sunt sanctis apl̄is in die Pētecostes, & ꝑ eos datæ sunt alijs multis, vt legit in Actib⁹ Acto. 2. 8.
apl̄orꝫ: Quæ oīa facta & data sunt ⌊scd̄m suā volūtatē⌋ .i. ex bn̄placito dei, q̄ oīa operat 13. 17.
scd̄m ꝓpositū volūtatis suę, nō scd̄m merita hoim. Alioq̄n gr̄a iam nō eēt gr̄a. Hæc sunt Ephe. 1.
Chr̄ianæ fidei argumēta. Incōprehēsibilis nāqꝫ supnaturalisq́ꝫ veritas supnaturalib⁹ atqꝫ Roma. 11.
diuinis eguit argumētis. Vñ & in euāgelio scribit: Illi ꝓfecti p̄dicauerūt vbiqꝫ, dn̄o coope Marc. 16
rāte, & sermonē cōfirmāte seq̄ntib⁹ signis. Hinc in Iohānis ep̄la scriptū ē: Qui nō credit
in filiū, mēdacē facit p̄rem, q̄m nō credit in testimoniū, q̄d testificatus ē deus de filio suo. 1. Iohan. 5
De q̄ testimonio ait & fili⁹: Opa q̄ dedit p̄r, testimoniū ꝑhibēt de me. Q̄d āt nō effugiem⁹
vltionē diuinā si tātā neglexerimus salutē, ꝓbat apl̄s ꝑ hoc ꝙ Chr̄us sublimior ē atqꝫ po Iohan. 10
tētior angelis ⌊Nō eñ angelis subiecit deus orbē terrę futurꝫ⌋ .i. orbē terræ, seu mūdū se
cūdū statū quē habebit post diē iudicij, q̄uis īterim aliq̄ mō subiectus sit eis, q̄m mouēt cœ
lestia corpa, q̄rū motu & influētia trāsmutant hæc īferiora, ⌊de q̄ (orbe terrę futuro) loq̄
C mur⌋ de orbe eñ terræ q̄tū ad statū futurꝫ intēdit Apl̄us loq̄. Opꝫ ergo aduertere, ꝙ cū
oīa corpalia & terrena ordinent ad hoīem, sicut duplex ē stat⁹ seu pfectio hoīs, vna scd̄m
suā īstitutionē in via hui⁹ iudicij, alia scd̄m suā glorificationē in p̄ria cęlesti, sic duplex ē sta
tus orbis terrę seu mūdi, vn⁹ scd̄m successionē gn̄atiōis & corruptiōis, donec cōpleat nūe
rus electorꝝ, q̄ dr̄ status pñs, durās vsqꝫ ad diē iudicij, alius scd̄m futuræ renouatiōis stabi Matth. 24
litatē, q̄ fiet in die nouissimo. Quāuis āt mūd⁹ seu orbis terrę in vtroqꝫ statu sit substātialr̄
idē, tñ ꝓpter drñam statuū dr̄ orbis terrę pñs, & orbis terrę futur⁹. Quēadmodū āt hoīes
q̄tū ad statū pn̄tem, subiecti sunt angelis, q̄a regunt, purgant, illuminant, ac pficiunt ab
eis scd̄m Dionysiū, quæ tñ prælatio in futuro statu cessabit, quātū ad nouā influentiā. Sic
orbis terræ, scd̄m p̄sentē statū, angelis est subiectus, iuxta modū p̄dictū. Sed scd̄m statum
futurꝫ, eis nō erit subiectus. Tunc eñ alteratiōes & generatiōes cessabūt. Hęc expositio vi
det mihi textui magis conformis. Glossa tñ alijs modis exponit hunc locū, quā inspicere
pōt, q̄ aliū sensum req̄rit. ¶Porro, ꝙ Chr̄o orbis futurus subijciat, ꝓbat Apl̄us authori
tate Psalmistæ: ⌊Testificatus est aūt in q̄dā loco, q̄s⌋ .i. q̄dā famosus, puta Dauid ꝓphe-
ta p̄clarus, ⌊dicēs: Quid est hō (q̄cūqꝫ sit ille) q̄d memor es eius⌋ ò dn̄e deus oīpotēs. Tan Psal. 8
q̄ dicat: Vilis & modicus est cōparatiōe tuæ maiestatis, cū sit corpalis, mortalis, ac fragi-
lis, propter q̄d mirū est, ꝙ tā benigne dignaris eū respicere, adiuuare, & sublimare, p̄ser- Sap. 6.
tim assumendo eius naturā, ⌊aut (q̄d est) filius hoīs⌋ .i. Chr̄us, scd̄m naturā assumptam,
⌊q̄m visitas eum?⌋ vniendo tuæ increatæ ꝑsonalitati eius humanitatē, & habitādo in ea
quasi in templo. Quasi dicat: Hoc humanitati Chr̄i ex sua naturali dignitate, seu meritis
non cōuenit. ⌊Minuisti eum paulominus ab angelis⌋ .i. quamuis Chr̄m scd̄m humani-
tatem

tatem sic visitaueris atq; sublimaueris, tñ quãtũ ad aliq̃d, fecisti eũ angelis inferiorẽ, vcʒ D
quo ad corpis sui passibilitatẽ ac mortẽ, q̃ angelis nõ conueniũt ꝑpter naturæ ipsoꝝ excel
lentiã, cũ sint immateriales eẽntiæ, ⌊ gl'ia & honore coronasti eũ ⌋ gloria est clara cũ lau-
de notitia. Honor vero est exhibitio reuerẽtiæ in signũ virtutis. Deus ergo pater seu tri-
Iohan. 1 nitas coronauit. i. vndiq; & multipl'r decorauit Chr̃m hoĩem gloria, infundẽdo cordibus
hoĩm clarã cognitionẽ excellẽtiæ Chr̃i, & honore, inducẽdo fideles ad venerationẽ &
cultũ ipsius. Vel gloria, i. beatitudine aĩæ, vel corpis glorificatiõe, in resurrectiõe. Et ho-
nore, i. eleuatiõe ad dexterã tuã in ascẽsione coronasti eũ, ⌊ & cõstitui eũ sup opa manuũ
Apoca. 19 tuaꝝ ⌋ hoc est, oĩbus creaturis eum ꝓposuisti, faciẽs eum regẽ regũ, & dñm dñantium.
Quod post resurrectionẽ factũ est, quãtũ ad manifestationẽ. ⌊ Omnia ⌋ visibilia & inuisi-
bilia, suprema, media, & infima, ⌊ subiecisti sub pedibus eius ⌋. i. ei ꝑfecte subdidisti, quã-
Matth. 28 tum ad ptãtis collationẽ, etiã ab exordio incarnatiõis. Tũc em̃ data ẽ homini Chr̃o ptãs
atq; ꝑlatio sup vniuersa creata. ⌊ In eo aũt q̃d (deus) ei ⌋ vcʒ Chr̃o, ⌊ oĩa subiecit, nihil di-
misit nõ subiectũ ei ⌋. i. vniuersal'r sine exceptiõe cũcta ei subiecit. Veruntñ qm̃ nondum
subiecta sunt ei oĩa quãtũ ad ptãtis executionẽ, & plenã manifestationẽ, subiungit: ⌊ Nũc
autẽ ⌋. i. tpe isto vsq; ad diem iudicij, ⌊ necdũ videmus oĩa subiecta ei ⌋ quãtũ ad executio
Esa. 45 nem, & plenã manifestationẽ, q̃d tñ fiet in die nouissimo, qñ iuxta Esaiæ oraculũ, Ad eũ
veniẽt & cõfundent oẽs q̃ repugnãt ei. Nunc em̃ multi Chr̃o resistũt, & nullã sentiunt
pœnã, cum blasphemãt vel inhonorãt, & nullũ experiunt supplicĩũ. Sed post diem iudicij
ita nõ erit. Extunc em̃ coacte erũt ei subiecti pœnas luẽdo, q̃ nũc libere repugnãt illi im- E
pie cõuersando. Ideo cõueniẽter ꝑdictũ est futurũ orbẽ Chr̃o subijciẽdum. ⌊ Eum aũt q̃
modico q̃ angeli minoratus est ⌋ hoc est, q̃ in paruo minor factus est angelis. s. quãtũ ad
corpis passibilitatẽ ⌊ videmus (oculo fidei) Iesum ⌋. s. minoratũ ⌊ ꝓpter passionẽ mortis ⌋
. i. merito suæ passiõis letalis mortẽ sibi inferẽtis. ⌊ gloria & honore coronatũ ⌋ sicut expo
Philip. 2 situ est. Vnde dictũ est alibi: Fact' est obediẽs vsq; ad mortẽ. Propter q̃d & deus exaltauit
Psalm. 109 illũ. Et in Psalmo: De torrẽte in via bibet, ꝓpterea exaltabit caput. Ideo aũt modico, q̃
angeli minoratus est. i. mortalis effectus assumẽdo naturã passibilẽ, ⌊ vt gr̃a dei ⌋. i. nõ hu
manis meritis, sed gratuita dei volũtate & pia liberalitate, ⌊ pro oĩbus gustaret mortẽ ⌋. i.
Esaiæ. 53 ꝓ vniuersoꝝ salute, q̃tũ in se ẽ, mortis amaritudinẽ experiret. Vñ & ꝓpheta: Dñs (inq̃t)
Matth. 20. posuit in eo iniq̃tatẽ oĩm nr̃m. Pro solis tñ electis passus ẽ Chr̃us q̃tũ ad efficaciã, ꝓut ait:
Marc. 10 Venit filius hoĩs dare aĩam suã redẽptionẽ pro multis. ⌊ Decebat em̃ eũ ꝓpter quẽ oĩa, &
ꝑ quẽ oĩa ⌋. i. cõueniẽs erat deo pr̃i ꝓpter quẽ oĩa facta sunt ab ipõ, sicut ꝓpter cãm fi
Prouer. 16 nalẽ. Oĩa eĩ ꝓpter seipm̃ opat' ẽ dñs, & ꝑ quẽ oĩa. i. à q̃ oĩa facta sũt, sicut ex cã efficiẽte. Vl'
ꝑ quẽ sicut ꝑ cãm exẽplarẽ, ⌊ q̃ multos filios (adoptiuos, vcʒ hoĩes electos) in gl'iam addu
xerat ⌋. i. ad æternã btitudinẽ ꝑducere ꝓordinauit in sua ꝓdestinatiõe æterna ⌊ authorẽ
Ephe. 1. salutis eoꝝ ⌋ hoc ẽ, Chr̃m electorẽ saluatorẽ, q̃ eis salutẽ ꝓmeruit sua passiõe dignissima,
⌊ ꝑ passionẽ cõsummare ⌋. i. ꝑ mortẽ crucis ab hac vita tollere, exponẽdo, vcʒ imò tradẽ
do eũ morti crucis ꝓ nr̃a redẽptiõe. Vel, ꝑ passionẽ cõsummare. i. ad finẽ seu cõsumma-
tionẽ nr̃æ liberatiõis, merito passiõis adducere. Cõueniẽtissimus q̃ppe mod' hũanę redẽ-
ptiõis fuit, q̃ pr̃ vnigenitũ suũ hũana natura vestiuit, & morti ꝓ hoĩm saluatiõe exposuit.
Quia ꝑ hoc maxime cõmẽdat bonitas & mĩa ei', qua miseris & aliũde seductis tã clemẽ F
Iob. 34 ter subuenit. Iustitia quoq; qm̃ pctã hoĩm nõ reliq̃t inulta. Nulla etiã pura creatura digna
erat ꝓ hoĩb' satisfacere, tãta ẽ enormitas culpę ꝑ cõparationẽ ad deũ & dignitas vitę ęter
nę cõsistẽtis in deo, sicut in ĩmediato obiecto. Decuit etiã eãdẽ naturã pati in saluatore, q̃
erat in saluãdis reparãda. Q̃d vero decuit Chr̃m pati oñdit apl's: Q̃m̃ decet sc̃tificatorẽ,
Gene. 3 & sc̃tificatos eẽ eiusdẽ naturæ, q̃tenus satisfaciat q̃d offendit. i. eadẽ natura patiẽdo refor-
met, q̃ male agẽdo peccauit. Natura ergo hũana in p̃rio parẽte, posterisq; ĩfecta, ꝑ Chr̃i
hũanitatẽ fuerat reparãda. Dicit igit' ⌊ Qui em̃ sanctificat ⌋. i. Chr̃s q̃ pctõres à vitijs pur
gat, ⌊ & q̃ sc̃tificant (. i. electi q̃ merito suæ passiõis mũdant) ex vno oẽs ⌋. i. ex eodẽ pr̃e at
q; principio ꝓfluxerũt. Chr̃s nẽpe sc̃dm̃ assumptã hũanitatẽ descẽdit de Adã, sicut & nos
excepta ĩfectiõe originalis pct̃i, & q̃ ĩmediate de virgine natus ẽ. Sc̃dm̃ diuinã vero na-
Luc. 2. turã, natus ẽ pr̃e æterno, de q̃ & nos nati sum': difformiter tñ, qm̃ ipe ẽ filius naturalis &
vnic', nos aũt adoptiui & plurimi. ⌊ Propter quã cãm ⌋ vcʒ qm̃ Chr̃s & mẽbra eius (puta
fideles) vnũ paternũ principiũ hñt, & in natura cõicant. Vñ & ait in Iohãne: Ascẽdo ad
Iohan. 21 pr̃ẽ meũ & patrẽ vr̃m, ⌊ nõ cõfũdit fr̃es eos vocare ⌋ nõ obstãte q̃ ipe sit de' ver', & hõ à
1 Pet. 2. pctõ immunis. Illi vero ꝓpter pctm̃ degeneres, ⌊ dicens: ⌋ ad pr̃em in Psalmo: ⌊ Nuntia
Psal. 21. bo nomẽ tuũ fratribus meis ⌋. i. teipm̃ & gl'iam tuã ò pater ꝓdicabo apl'is, alijsq; discipu-
Matth. 28. lis. De his em̃ dixit Mariæ Magdalenæ: Vade & dic fratribus meis: ⌊ In medio ecclesiæ ⌋
Iohan. 20. primitiuæ, vcʒ inter fideles primo cõuersos, ⌊ laudabo te ⌋ Stetit em̃ Iesus in medio disci
Actoꝝ. 1 pulorũ suoꝝ, q̃bus & sæpe apparuit per dies quadraginta intrãs & exiens, & quadã vice
1. Cor. 15. plus q̃ quingẽtis fratribus apparẽs. Hæc etiã fecit saluator añ passionẽ, qñ seorsum disci-
Marc. 4

pulus

A pulis suis disseruit oĩa. Põt q̃q; generalr̃ de oĩbus fidelibus accipi, q̃bus Chr̃us p̃ ap̃ſos & successores eoꝝ nomẽ p̃ris æterni p̃dicauit, atq; in medio ecclesiæ, .i. vbiq; in omni cõgregatiõe fideliũ, eũ laudauit, imo & laudat & p̃dicat. ⌊Et itꝝ.⌋ Chr̃us ait p̃ Esaiã, quãtũ ad sensum, q̃uis verba nõ habeant in nr̃a trãſlatiõe, ſcd̃m hãc formã. ⌊Ego ero fidens in eũ.⌋ .i. ego Chr̃us, ſcd̃m q̃d hõ passibilis, ſperabo in deũ, nõ p̃ ſpem quę est virtus theologica, quã nõ habuit, ſed p̃ quãdã fiduciã, qua reſurrectionẽ & corp̃is glorificationẽ ab eo certiſſime expectaui. Hoc ãt Chr̃o nõ cõpeteret, niſi verus hõ fuiſſet, ideo nõ cõfundit hoĩs vocare frẽs. ⌊Et iteꝝ (Chr̃us ait) Ecce ego & pueri mei.⌋ .i. diſcipuli & ſp̃uales filij mei, q̃bus & dixit: Pueri, nunq̃d pulmẽtariũ habetis? ⌊Q̃s dedit mihi dñs.⌋ .i. p̃ charitatẽ & grãm mihi tanq̃ capiti copulauit, eosq; p̃ me ſaluare decreuit. De talibus dicit in Euãgelio: Tui erãt, & mihi eos dediſti. Itemq;: Pater, manifeſtaui nomẽ tuũ hoĩbus, q̃s dediſti mihi de mũdo. Ex hoc teſtimonio patet, q̃ tã ipſi q̃ Chr̃s ſint ex vno principio, ſ. deo. Hãc authoritatẽ Esaiæ intelligit Lyra melius hoc loco, q̃ ſup̃ Esaiã. Hic nãq; dicit eã lr̃am de diſcipulis Chr̃i debere intelligi, ibi vero exponit eã lr̃aliter de diſcipulis Esaiæ. ¶ Deinde oñdit q̃ decuit Chr̃m incarnari & pati, ex parte ſaluãdoꝝ. ⌊Quia ergo pueri.⌋ .i. fideles electi, ⌊cõicauerunt carni & ſanguini.⌋ .i. ex corp̃e & aĩa facti ſunt, & hoĩes mortales fuerunt. ⌊Et ipſe (Chr̃s) participauit eiſdẽ.⌋ .i. carnẽ verã & aĩam rõnalẽ aſſumpſit, fact᷒ mortalis, ⌊vt p̃ mortẽ (.i. p̃priæ paſſiõis merita) deſtrueret.⌋ .i. ſuperaret & foras eijceret ⌊eum, q̃ habebat mortis imperiũ .i. diabolũ⌋ mortis authorẽ, q̃ hoĩes ad mortẽ culpę induxit. Ex qua ſecuta eſt mors naturę, & mors ſecũda, vꝫ mors gehẽnæ. Deus eñ mortem nõ fecit, Apoca. 21

B ſed inuidia diaboli mors introiuit in orbẽ terraꝝ. Habuit ãt diabolus mortis imperiũ, q̃m Sap. 1
añ Chr̃i aduẽtũ oẽs q̃dãmodo in morte detinuit. In libro tñ Sapiæ dr̃, deus habere imperiũ vitæ & mortis. Et in Apocalypſi ait Saluator: Habeo claues mortis & inferni. Sed de Sap. 16
us dr̃ habere mortis imperiũ, q̃a q̃s vult in morte relinq̃t, & q̃s vult à morte reducit. Nõ Apo. 1
aũt inducit mortẽ culpæ, Chr̃us vero habet claues mortis, hoc ẽ, p̃tãtẽ relaxãdi p̃ctã, ⌊Et liberaret.⌋ Chr̃us ſua paſſiõe ⌊eos q̃ timore mortis (corp̃alis) p̃ totã vitã obnoxij.⌋ .i. rei & ſubditi ⌊erãt ſeruituti⌋ culpę ac dæmonis .i. hoĩes vniuerſos, q̃ maluerit peccare, q̃ corporalẽ mortẽ incurrere, magis timẽtes eos q̃ corpus occidũt, q̃ qui corpus & aĩam p̃dere Matth. 10
p̃t in gehẽnã. Tales erãt hoĩes vt plurimũ ante Chr̃i paſſionẽ. Sed ip̃e ſua paſſiõe p̃ſtitit nobis exẽplũ moriẽdi pro iuſtitia, & abſtulit ſuis hũc inordinatũ timorẽ. Secũdo exponitur ſpecialr̃ de Iudæis: Vt liberaret eos, puta Iudæos, ab oneribus legis, p̃ grãm & meritũ ſuę paſſiõis, q̃ timore mortis corp̃alis, quã lex inflixit, trãſgreſſoribus ſuis, vel gehẽnalis, quã lex minabat per totã vitã p̃ſentẽ, obnoxij .i. ſubiecti erãt ſeruituti legis. Nã timore pœnarũ potius q̃ amore iuſtitiæ legẽ ſeruabãt. Chr̃us eñ ſua paſſiõe legẽ, quãtũ ad cerimonialia, euacuauit. Qua euacuata, fecit Iudæos liberos, vt p̃ fidẽ & grãm ſaluarent, ſine obſeruãtia cerimonialiũ, miniſtrarẽtq; deo amore potius q̃ timore. ¶ Deniq; q̃ Chr̃us pueris cõicauit in carne & ſanguĩe, hoĩesq; redemit, oñdit Ap̃ſs: ⌊Nuſq̃ eñ angelos app̃hẽdit.⌋ .i. nunq̃ legit angelos apoſtatas ad grãm reduxiſſe, aut angelicã naturã aſſumpſiſſe, ⌊ſed ſemẽ Abrahę app̃hẽdit.⌋ .i. carnẽ humanã ex ſemine Abrahę ſibi vniuit, & pp̃l̃m Iudęoꝝ Ephe. 2
ſpecialr̃ reuocauit. De q̃bus locutus ẽ: Nõ ſum miſſus, niſi ad oues q̃ perierũt domus Iſr̃l. Matth. 11

C ⌊Vnde (.i. p̃pter hãc cãm vꝫ q̃a ſemẽ Abrahæ app̃hẽdit) debuit.⌋ debito cõdecẽtiæ, nõ Matth. 15
obligatiõis, ⌊per oĩa.⌋ .i. in oĩbus naturalib᷒ proprietatibus atq; defectibus indetrahibilibus ⌊fratribus (.i. cæteris hoĩbus) ſimilari.⌋ nõ aũt in defectibus detrahibilibus, ſ. in culpa & defectu neceſſarioꝝ. Nõ eñ debuit eſſe claudus, cæcus, aut lãguidus, q̃uis t̃p̃e paſſio Matth. 14
nis elanguit. Fuit ergo alijs ſilis, q̃a mortalis vberibus lactatus, creuit, eſurijt, mãducauit, Lucæ 22
mortẽ p̃peſſus eſt, ⌊vt miſericors fieret.⌋ .i. miam impartiret. Vel, miſericors fieret actu Matth. 4
& habitu in natura humana, q̃ æternalr̃ miſericors eſt in natura diuina, ⌊Et fidelis pontifex.⌋ .i. ver᷒ mediator atq; ſacerdos p̃ nobis ⌊ad deũ⌋ patrẽ vel trinitatẽ immolãdo ſeip̃m deo in cruce hoſtiã ĩmaculatã in odorẽ ſuauitatis, ⌊vt repropitiaret.⌋ .i. deũ placãdo, deleret ⌊delicta pp̃li.⌋ .i. totius gñis humani, ſicut dicit Iohãnes: Ipſe eſt p̃pitiatio p̃ peccatis nr̃is. De hoc põtifice ait q̃q; Petrus: Cõuerſi eſtis ad paſtorẽ & ep̃m animaꝝ veſtraꝝ. ⌊In eo eñ in quo.⌋ .i. in natura hũana aſſumpta, in qua ⌊paſſus eſt ipſe.⌋ Chr̃us à p̃fide & eius miniſtris, ⌊Et tẽtatus⌋ à dęmone in deſerto, atq; Iudæis, q̃bus & loq̃tur: Quid me tẽtatis hypocritæ? ⌊potẽs ẽ & eis q̃ tẽtant auxiliari.⌋ ne ſuperent. Sua eñ paſſiõe & tẽtatione p̃meruit nobis grãm oĩbus tẽtatiõibus efficaciter reluctãdi, & nõ ſolũ vt deus, ſed etiã vt homo de plenitudine ſua influit nobis, quẽadmodũ caput membris.

Margin references: Esaie. — Iohan. 21 — Actoꝝ. 7. — Ibidem — Matth. 11. — Ephe. 5. — 1. Iohã. 1 — 1. Pet. 2 — Mat. 4. — Mat. 22 — Lucæ. 20. — Iohan. 1.

¶ Elucidatio ca. III. Vñ frẽs ſancti vocatiõis cœleſtis participes. Art. III.

OStenſa excellẽtia Chr̃i p̃ cõparationẽ eius ad angelos & prophetas generalr̃, nũc idẽ oſtẽdit ſpecialr̃ p̃ cõparationẽ ad Moyſen: Per q̃d etiã declarat eminẽtia noui teſtamẽti præ veteri. ⌊Vnde frẽs ſancti.⌋ .i. q̃a ſic potẽs eſt Chr̃us auxiliari tentatis, idcirco ô fratres ſancti, per regenerationem baptiſmatis, & mun-

& munditiā religiosæ cõuersatiõis⌊ vocatiõis cœlestis participes⌋.i. pdicatiõis & inspira D
1.Pet.1 tiõis ad cœlestem beatitudinē inuitātis, seu grēæ ad illā pducētis, cõsortes. Hæc em̄ vobis
FINIS exhibita sunt, ⌊ cõsiderate(cū imitatiõis) aplm̄⌋.i. nūtiū diuinit⁹ missum ⌊& põtificē⌋.i.
q viā seu pontē veniēdi ad deū nobis ōndit ac fecit dādo exemplū ⌊ cõfessiõis nr̄æ⌋.i. põ
tificē que cõfitemur eē verū filiū dei, saluatorēq̄ mūdi, ⌊ Iesum, q fidelis est⌋ scdm natu-
rā assumptā ⌊ ei q fecit illū⌋.i. deo prī, à quo scdm humanitatē creatus ē. Dr̄ aūt Chrūs fi
delis, nõ à fide, q̄ est virt⁹ theologica, quā ipe nõ habuit, qm̄ nõ fuerat verus cõprehēsor,
Iohan.8 sed à fidelitate qua efficaciter adimpleuit, q cq d cõplacuit prī. Propter qd ipe ait: Quæ
Ibidem placita sunt ei, facio semp. Et: Nõ quæro gloriā meā, sed honorifico prēm meū, ⌊ sicut &
Moyses in om̄i domo ei⁹⌋.i. in tota synagoga seu Iudæoꝝ cõgregatiõe q̄ est dom⁹ dei.
Nume.12 Vn̄ dn̄s ,ptestat Aharon & Mariæ: Seruus meus Moyses in om̄i domo mea fidelissimus
est. ¶Insup ōndit Chrūs excellētior Moyse. ⌊ Amplioris aūt grēæ⌋ maioris dignitatis
⌊ iste(Iesus) p̄ Moyse⌋.i. supra Moysen seu plus q̄ Moyses ⌊ dignus habit⁹ est⌋ à deo & fi
delibus hoībus, ⌊ quāto ampliorē honorē habet dom⁹⌋.i. de domo, vt.s. dom⁹ sit geniti
ui casus, ille, ⌊ q fabricauit illā⌋.i. fabricator domus, q̄ ei⁹ inhabitator seu dispēsator. Qd
intelligēdū est de principali fabricatore, q alios ad fabricādū īducit & ministeriali inhabi
tatore. ⌊ Oīs nāq̄ dom⁹⌋ tā materialis ex lignis atq̄ lapidib⁹ cõstās, q̄ spūalis ex diuersis fi
delib⁹ cõgregata, ⌊ fabricaf ab aliq̄⌋ artifice, diuersas partes ad inuicē copulāte. Per se em̄
Sap.1 nõ fit, sed sicut ptes materialis dom⁹ copulanf cēmēto & clauis, sic psonę fideles vtunf per
Iohan.4 fidē & charitatē. ⌊ Qui āt oīa creauit deus⌋ est. Ergo & ipe domum ecclesiæ fabricauit. E
Chrūs āt est de⁹. Ergo & ipe ædificauit ecclesiā, cuius mēbrum est Moyses, Chrūs vero
Nume.12 est dn̄s eius, ideo habet ampliorē honorē q̄ Moyses. ⌊ Et Moyses qdē fidelis erat in tota
Luc.4 domo ei⁹⌋.i. in om̄i synagoga Iudæoꝝ, ⌊ q diceda erāt⌋.i. q̄ deus iussit p eū dici ad po-
pulū. ⌊ Chrūs vero tanq̄ filius(dei naturalis & vnic⁹, fidelis est)in domo sua⌋.i. in eccle-
1.Cor.6. sia, ⌊ q̄ dom⁹ sum⁹ nos⌋ Chr̄iani p charitatē & fidē vniti. Templū em̄ dei scīm ē, qd estis
vos ⌊ si fiduciā⌋.i. actualē cõfidētiā.s. expectationē felicitatis futuræ, & adiutorīj grēæ ad
felicitatē obtinēdā necessarīj ⌊ & gloriā spei⌋.i. iucūditatē cœlestē, ad quam spes tēdit,
Matth. 7 ⌊ vsq̄ in finē(vitæ pn̄tis inclusiue)firmā retineamus⌋ stabilit ac pseuerāter sperādo, atq̄
futurā beatitudinē desiderādo. Hoc dicit Aplūs, qa sicut ad domū materialē reqritur sta
Coloss.1 bile fundamentū, ita ad domū spūalem.s. vt fideles sint domus dei, exigitur firmitas spei,
ac fidei: aliter deus nõ habitaret in eis p grām cõsummatā. ¶Ex pmissis de excellentia
Psal.94 Chr̄i admonet cõsequēter Aplūs diligēter obedire sermoni Chr̄i. ⌊ Quapropter⌋.i. cum
tāta sit eminētia Chr̄i præ Moyse, ⌊ sicut dicit spūs sanctus⌋ in Psalmo, quod subditur:
⌊ Hodie(.i. tpe euāgelicæ pdicatiõis & grēæ)si vocē eius⌋.i. verba Chr̄i ⌊ audieritis⌋ vel
ab ore eius, vel ab eis ministris, hoc ē, qa ea audietis ⌊ nolite obdurare⌋.i. verbis dei clau
dere ⌊ corda vestra⌋ ne sitis rebelles atq̄ increduli. Hęc ad Iſam dicunf ad Iudæos, q tpe
Psalm.67. Chr̄i & postea fuerūt. ⌊ sicut in exacerbatiõe⌋.i. queādmodū cõtigit, & à prib⁹ vr̄is factū
est in ,puocatiõe, seu dei offensiõe ⌊ scdm diem(.i. in die)tētatiõis (factæ) in deserto⌋ qn̄
ex infidelitate voluistis experiri potētiā meā, sicut ait Psalm. Et tētauerūt deū in cordib⁹
Nume. 14 suis, vt peteret escas aīabus suis, ⌊ vbi (in q̄ deserto) tētauerūt me pr̄es vr̄i⌋ freqnter. Vn̄
Exo.7.8.10 dn̄s ait ad Moysen in Numeris: Tētauerūt me iā p decē vices ⌊ pbauerūt⌋.i. expti sunt,
Exo.15 qd agere possem, ⌊& viderūt opa mea⌋ mirabilia in Aegypto, in mari rubro, in deserto F
Exo.14. ⌊ quadraginta annis(tāto em̄ tpe in deserto fuerūt vel circiter)propter quod⌋.i. ob tantā
puersitate istoꝝ ⌊ offensus(.i. iratus)fui generationi huic⌋ hoc ē, hoībus istis incredulis,
⌊& dixi(p angelū seu Moysen)semp hi errāt corde⌋.i. intellectū excæcatū hn̄t, & ex ma
litia peccāt. ⌊ Ipsi vero nõ cognouerūt(.i. spūaliter nõ itellexerūt)vias meas⌋.i. opa mea
Danie. 29 miraculosa ac iusta. Quæ viæ vocanf, qa pducūt ad dei notitiā. Vn̄ in Deutet. Moyses lo
quif: Vos(inqt) vidistis vniuersa magnalia, q̄ corā nobis dn̄s fecit, & nõ dedit vobis dn̄s
cor intelligēs, & oculos vidētes vsq̄ in pn̄te diē, ⌊ qbus iuraui⌋.i. firmiter dixi p Moy-
sen ⌊ in ira mea(.i. in zelo iustitiæ meæ, quo eoꝝ pc̄tā vindicare ,ppofui) si introibūt⌋.i.
nõ intrabūt ⌊ in requiē meā⌋.i. terrā ,pmissiõis, in qua eis, si nõ peccassent, māsionē qetā
Exodi.33 dedissem. Hoc deus iurauit, qn̄ filij Israel murmurauerūt cõtra dn̄m, auditis sermonibus
Nume.14. nūtioꝝ, q explorauerūt terrā Chanaan. Tunc em̄ iurauerūt q̄ nemo eoꝝ, q murmuraue
runt, ingrederef hāc terrā p Caleph & Iosue. ¶Ex pallegata scriptura infert Aplūs salu
Roma.7 tarē doctrinā. ⌊ Videte frēs, ne forte sit in aliq̄ vr̄m cor malū incredulitatis⌋ hoc ē, mēs
2.Timo.4 vitiosa pfidię subdita, ⌊ discedēdi(.i. paratū discedere seu auerri) à deo viuo⌋ à q̄ discedit
p inobedīētiā, nõ p localē distātiā, iuxta illud Osee: Dereliquerūt dn̄m in nõ custodiēdo,
Osee. 4. ⌊ sed adhortamini vosmetipsos p singulos dies⌋.i.q̄tidie admonete vos īuicē, seu qlibet se-
Esai.46 metipm̄ verb sacrę scripturę, ⌊ donec hodie cognoīaf⌋.i. q̄diu tps grēæ durat, & eē asserit,
2.Cor.6 de q̄ alibi dr̄: Ecce nūc tps acceptabile, ecce nūc dies salutis. De hoc q̄s scriptū ē p Zacha.
Applica

A Applicabunt gentes multæ ad dñm in die illo, ⌊vt ne obdureť qs ex vobis⌋.i.ne aliquis vestrũ
obstinatus fiat, seu habituatus in malo, ⌊fallacia peccati⌋.i.delectatiõe alliciente & rõnem exce Zacha. 2
cante, q̃ est in pc̃tõ. Peccatũ namq; delectat, vnde & tristitiã pmereť. ⌊Participes em̃ Christi 1.Cor. 6
effecti⌋.i. Chr̃o incorporati ⌊sumus⌋ vt mẽbra capiti, & de plenitudine eius accepimus, eius
q; hæreditatis cõsortes erimus, ⌊si tñ initiũ substãtiæ eius⌋.i.si fidẽ formatã, per quã primum Iohan. 1.
deo cõiungimur, & eius possessio efficimur ⌊vsq; in finẽ⌋.i.pseuerãter ⌊firmũ retineamus⌋.i. Ephe. 1.
stabiles & efficaces in fide mãserimus, ⌊dũ diciť⌋.i.qdiu dr̃ ⌊nobis: Hodie si vocẽ eius audieri- Ephe. 3.
tis, nolite obdurare corda vestra, quẽadmodũ in illa exacerbatiõe. Quidã em̃⌋ Iudæorũ in dese
to ⌊audiẽtes (verba dei) exacerbauerũt⌋.i.nõ credẽdo, & impie operãdo deũ grauiter offende
runt seu prouocauerunt. Nõ q̃ inuariabilis deus veraciter irriteť, vel exacerbeť, de q̃ legitur: Tu Sap.12
aũt dñator dñe cũ trãquillitate iudicas, & cũ magna reuerentia disponis nos, sed qa per modum
exacerbati se habet, dũ nostra pc̃tã districte vlcisciť, ideo apud Hiere. diciť: Nunqd me ad iracũ Hiere.7
diam prouocãt, dicit dñs? Nõne semetipsos in cõfusione vultus sui? ⌊sed nõ vniuersi q profecti
sunt ab Aegypto p Moysen⌋.i.nõ oẽs deũ exacerbauerunt, q per Moysi ducatũ exierũt Ae-
gyptum. Caleb em̃ & Iosue nõ offenderunt tã grauiter. ⌊Quibus autẽ offensus⌋.i. iratus ⌊est Nume.14.
deus⌋ in deserto ⌊quadraginta annis?⌋ qbus sil. Israel in deserto ambulauerunt, nõ q̃ quidie Deut.29
peccauerũt ita enormiter, sed qs frequẽter sic peccauerũt. ⌊Nõne illis q peccauerũt⌋ enormi-
ter discredẽdo, dũ tentãdo seu murmurãdo, ⌊quoꝝ cadauera prostrata⌋.i.deiecta & bestijs tradi- Deut. 28.
B ta ⌊sunt in deserto? Quibus aũt iurauit nõ introire in requiẽ ipsius⌋.i. in terrã pmissionis, ⌊nisi
illis q increduli fuerũt?⌋ verbis Caleb & Iosue, q cũ alijs nuntijs redeuntes, dixerunt: Nolite re Nume.14.
belles eẽ cõtra dñm, neq; timeatis populũ terræ huius, qa sicut panẽ, ita possumus eos deuora-
re. Dñs nobiscũ est, nolite timere. Quid aũt fecerũt increduli? Voluerunt vtiq; lapidib⁹ oppri- Roma.11
mere eos. ⌊Et videmus⌋ oculo fidei, testimonio scripturaꝝ, ⌊quia nõ potuerunt introire⌋ in
requiem ipsius terrã hanc deo eos prohibente, ⌊propter incredulitatem⌋ ipsorum.

¶ Explanatio Cap. IIII. Timeamus ergo ne forte relicta pollicitatiõe &c. Art. IIII.

DEniq; ex pinducta authoritate scripturæ hortať apl̃us ad debitã solicitudinẽ. ⌊Ti-
meamus ergo⌋.i.qm̃ illi Iudæi propter suã incredulitatẽ & murmurationẽ prohi-
biti sunt introire terrã promissionis, idcirco formidemus ⌊ne forte relicta pollicita-
tione⌋.i.oblita seu spreta promissiõe diuina nobis facta ⌊introeũdi⌋.i. de ingressu Ezech.18.
nostro post hanc vitã ⌊in requiẽ eius⌋ cœlestẽ.i.felicitatem æternã, ⌊existimeť aliqs ex vobis
deesse⌋.i.aliqs nostrũ inueniať à cõsequutiõe huius promissæ quietis deficere pp̃ter negligen-
tiã suã. Nã inexcusabiles sumus, si eã nõ obtineamus. Cuius rõ subinferť. ⌊Etem̃ & nobis annũ-
ciatũ est⌋.i.à Chr̃o in Euangelio pdicatũ de requie cœlesti, ⌊quẽadmodũ & illis⌋ Iudæis per
Moysen annunciatũ ẽ de requie terrena. Ait em̃ saluator: Beati paupes spũ, qm̃ ipsoꝝ est regnũ Matth.5.
cœloꝝ. Et alibi: In futura resurrectione nec nubẽt neq; nubenť, sed erũt sicut angeli dei. Et rur Matth.22.
C sus: Pater qs dedisti mihi, volo vt vbi sum ego, & illi sint mecũ, vt videãt claritatẽ meã, ⌊sed nõ Iohan. 17
profuit illis⌋ Iudæis ⌊sermo auditus⌋.i.quẽ à Moyse audierũt de possessione terræ promissæ,
nõ admixtus fidei⌋.i.nõ receptus fideliter. Fidei inquã habendæ ⌊ex his⌋.i.de his ⌊q̃ audie- Esa.26
runt⌋ de bonis sibi promissis. Et hoc patet ex opposito. ⌊Ingrediemur em̃ in requiẽ⌋ sempi
ternam ⌊qui credimus⌋ verbis auditis de promissione illius quietis fide formata, de q̃ ait Chr̃s: Iohã.11
Oĩs q viuit & credit in me, nõ morieť in æternũ, ⌊quẽadmodũ dixit⌋.i.sicut spũs sanctus ex
opposito de incredulis protestatus est in psalmo dicẽs, ⌊sicut iuraui in ira mea, si introibũt⌋.i. Psal. 94
nõ intrabũt ⌊in requiẽ meã⌋.i.terrã promissionis, sicut in pcedenti artic. explanatũ est plenius. Hebr.3.
⌊Et qdẽ opibus ab institutiõe mũdi pfectis⌋ Iã in supioribus mentionẽ fecit apl̃us de tempo-
rali requie Iudæis pmissa, atq; ex hoc intulit de promissiõe æternæ quietis nobis in cœlis pro- Matth.11.
missa. In qbus verbis supponiť, q̃ tpalis illa requies fuit figura requiei cœlestis. Et hoc nũc p
bat apl̃us, simulq; ostẽdit, qñ annũtiatũ est de requie sempiterna. Et quidẽ, tanq̃ dicat, Nũtia-
tum est nobis de requie illa, q̃d vtiq; factũ est, opibus.i.creaturis, ab institutiõe mũdi.i.q̃ à prin
cipio creatiõis fieri cœperũt, pfectis.i.distinctis atq; ornatis vsq; ad sextũ diẽ, in q̃ creatus ẽ hõ. Gene.1.
In illis nãq; sex diebus pfectæ sunt species reꝝ. Post cõsummationẽ itaq; operꝝ sex dierꝝ, sta-
tim, facta est mentio in scripturis de requie quadam, non tpali, sed sempiterna. ⌊Dixit enim⌋
scriptura seu spũs sanctus, ⌊quodam loco de die septimo⌋.i.sabbato ⌊sic⌋ sicut subiungitur, Gene.2.
Dies qppe dñica erat prima, ergo & sabbatũ septima, ⌊& requieuit deus⌋.i.operari cessauit, &
in semetipso quieuit, ⌊die septimo ab oĩbus opibus suis⌋ ante productis.i.nouis reꝝ specieb⁹
creãdis, quia exñc nõ creauit opa noua scd̃m speciẽ siue materiã. Nihilomin⁹ de materia tunc
facta, & ad similitudinẽ tũc factoꝝ nũc vsq; operať, aĩas rõnales creãdo, & totũ vniuersum ad-
ministrãdo, atq; p causas secũdas plurima producendo. Propter quod ait saluator: Pater meus Iohan. 5
vsq; mõ operať, & ego operor. Virtus ergo rõnis & intellectus huius scripturæ consistit in hoc.
Cũ ab exordio describiť productio mũdi, fit mẽtio de quadã requie qua deus quieuit. Hæc aũt Matth.11
requies est cœlestis nõ tpalis, sed p temporalẽ designať. Requies em̃ dei in seipso cõmunicatur

electis in patria, vt & ipsi in deo immediate quiescant, q in nullo possunt alio contenti reddi seu D
Gene. 2. quieti. Nō eñ sufficit rōnali creaturæ, nisi bonū immēsum. Ergo de requie nobis in cœlis para
ta sit mētio ante legē, in qua & figurata est requies vera, cœlestis & sempiterna. ¶ Deinceps ostē
Psal. 94 ditur, ꝙ etiā post legislationem sit sermo de requie sempiterna sub figura tpalis quietis. ⌊Et in
isto rursum⌋ .i. in psalmo iā dicto, iterū dicit spūs sanctus, ⌊si introibūt in requiē meā⌋ .i. incre
duli illi tēpore Moysi existētes nō ingredient terrā promissiōis. Per q̄d designat, ꝙ impij cœle
stem requiē nō intrabūt. ⌊Qm̄ ergo superest⌋ .i. restat ⌊q̄sdā⌋ electos ⌊inteoire in illam⌋ re
quiē beatā ac figuratā, ⌊& hi qbus prioribus⌋ .i. Iudæis, qbus añ nos ⌊annunciatū est⌋ p Moy
sen de ingressu terræ ꝓmissionis seu requiei tēporalis ⌊nō introierūt (eā) propter incredulitatē⌋
suā. ⌊Iterū terminat⌋ .i. scriptura sacra determinat seu inducit ⌊diē quēdā hodie⌋ .i. tps grē, q̄d
Roma. 13 vocatū est hodie, qm̄ q̄tidianū est, & durat vsq; in finē seculi, de q̄ dictū est Romanis: Nox præ-
Esa. 4 cessit, dies aūt appropinquauit. Et in Esaia: In illa die erit germē dñi, i. Chrūs filius dei, de quo
Hiere. 23. alibi legit: Suscitabo Dauid germē iustū, in magnificentia & gloria, ⌊in Dauid⌋ .i. in psalmo à
Dauid cōposito, ⌊dicēdo post tantū tēporis⌋ .i. post tam longū spaciū, ex q̄ illa dicta sunt pa-
Hebræ. 3 tribus in deserto p Moysen. Dauid eñ propheta longo tēpore post Moysen fuit, ⌊sicut supra
Psal. 64 dictū est⌋ de die isto cap. ꝓcedenti, tāq; repetit. ⌊Hodie si vocē eius audieritis, nolite obdurare
Iosue. 14 corda vestra⌋ q̄ verba satis iā declarata sunt. Ex his palā est, ꝙ Dauid loquat de alia terra & re
quie q̄ illa, quā Moyses promisit, & ad quā Iosue introduxit. Illa eñ ante tēpora Dauid posses-
1. Reg. 25 sa fuit à filijs Israel. Dū ergo Dauid admonet eos, q terrā promissiōis possederunt, vt cum audie E
rint vocē dei nō obdurent corda sua, significat eos ad aliā requiē .s. cœlestē patriā ingressuros, si
Iudas apostolus obedierint deo. Quod figuratū fuit in eis q terrā promissiōis ingressi sunt. Ideo sequit. ⌊Nā si
eis⌋ vcs filijs Israel ⌊Iesus⌋ Chrūs, qui (vt Iudas dicit) populū saluās de Aegypto, eos qui non
2. Pet. 3. crediderūt perdidit. Quod conuenit Iesu, secundū suā diuinā naturā, secundū quā vere æternus
est, ⌊requiē⌋ verā atq; finalē ⌊ꝓstitisset⌋ in terra promissionis, vel per Iesum intelligit Iosue, q
Nume. 13. dictus est Osee, & Iesus, q minister fuit donatiōis terræ istius, ⌊nunq̄⌋ spūs sanctus per Dauid
Eccl. 46 ⌊de alio loqueret post hac die⌋ .i. in nullo tpe post diē seu requiē illā loqueret de alia requie hac
Acto. 7. die .i. q̄ nobis annunciat atq; proponit hodie, vtpote tempore grē. ⌊Itaq; relinquit⌋ .i. parat
& cōseruat ⌊sabbatismus⌋ .i. plena quies in cœlo significata per sabbatū & terræ promissionis
Apo. 19 quietē ⌊populo dei⌋ .i. electis fidelibus, qui ad cœnā nuptiarū agni vocati sunt. ⌊Qui enim in-
gressus est in requiē eius⌋ .i. q cœlestē quietē adeptus est, ⌊etiā ipse requieuit ab operibus suis⌋
Gene. 2. .i. laboriosis exercitijs vitæ p̄sentis, ⌊sicut & à suis⌋ operibus ⌊deus⌋ quieuit septimo die. Vñ
Apo. 14 & legim⁹: Beati mortui q in dño moriunt. Amodo iā dicit spūs, vt requiescāt à laboribus suis.
Acto. 4 Nec obstat q̄d in Apoc. asserit: Requiē nō habebā die ac nocte dicētia: Sanctus, sanctus, sanct⁹
Esa. 6. &c. quia requies sumit ibi improprie, pro cessatione ab actu. Sancti aūt in patria indefinēter a-
liquid agūt, deū laudando, amando, vidēdo. Proprie autē requies sumit pro cessatione à labore
EPIST. aut motu. ⌊Festinemus ergo ingredi⌋ feruēter amando & efficaciter operando ⌊in illam re-
quiem⌋ sempiternā, ⌊vt ne in idipm incidat quis incredulitatis exemplū⌋ .i. ne aliqs nostrum
incidat in eandē pœnā quā infideles Iudæi inciderūt propter incredulitatem, q̄ pœna nobis in
exemplū proponit, q̄tenus eā cōsiderādo vitemus pctā, propter q̄ infligit. Cur aūt festinandū F
Iohan. 5 sit, subdit. ⌊Viuus est eñ sermo⌋ .i. verbū seu vnigenitus filius ⌊dei⌋ Sicut eñ pater habet vi-
tam in semetipso, sic dedit & filio vitā habere in semetipso, ⌊& efficax⌋ .i. oīpotens, prout Sa-
Sap. 8. piens ait: Dū mediū silētium tenerēt oīa, oīpotēs sermo tuus dñe à regalibus sedibus veniēs. Et
Sap. 7 rursus idē: Omniū eñ est artifex, omnē habens virtutē, oīa prospiciens, ⌊& penetrabilior⌋ .i.
acutior ⌊omni gladio ancipiti⌋ .i. ex vtraq; parte acuto. Nō eñ pōt gladius tā intime corpi im-
primi, q̄ intime filius dei illabit oībus rerū essentijs. Cū nāq; sit verus deus, oīa penetrat, implet
& cōtinet, estq; intimior omni rei q̄ ipsa aut pars eius sibi, ⌊& pertingēs vsq; ad diuisionē aīæ
ac spūs⌋ .i. tam intimus homini, vt inter sensualitatē & rōnem discernat. Vel per animā & spm̄
2. eadē hoīs forma signatur, q̄ dicit aīa quantū ad vires sensitiuas, & spūs, q̄tum ad vires intellecti
uas. Tanta est aūt perspicacitas verbi dei, vt distinguat animā secundū partem sensitiuam, à se-
1. Cor. 2. ipsa secundum partem intellectiuam, ⌊cōpagum q̄q; & medullarū⌋ .i. subtilissima quæq; cor-
poris interiora perspicit & distinguit. Compages aūt sunt iuncturæ corporis neruis colligatæ.
Medullæ vero intra ossa inclusæ sunt, ⌊&⌋ hic sermo, verbū seu filius dei est ⌊discretor⌋ .i. di-
iudicator & cognitor ⌊cogitationū⌋ nō solū earū, quæ sunt in virtute cogitatiua organica, sed
& earū q̄ sunt in potētia intellectiua inorganica, ⌊& intentionū cordis⌋ .i. ordinationū finaliū.
Iob. 42. Deus quippe nō solum inspicit cogitationes, sed cernit ad quem finē quælibet cogitatio ordi-
1. Reg. 16 netur à cogitante. Vnde Iob dicit: Scio qa omnia potes, & nulla te latet cogitatio. Et iterū scri-
ptura: Homo videt q̄ parent, deus aūt intuetur cor. ⌊Et non est vlla creatura inuisibilis in con-
Roma. 1. spectu eius⌋ .i. oīa sine exceptione manifesta seu nota sunt conspectui filij dei. Pater eñ diligit
Iohā. 5. filium, & oīa demōstrat ei q̄ ipse facit. ⌊Oīa aūt nuda⌋ .i. intime certa & sine velamine patula,
Matth. 10 ⌊& aperta sunt oculis eius⌋ .i. menti eius diuinæ, imo & animæ Christi oīa creata sunt cognita.

Ideo

Ideo scriptũ est: Oculi dñi multo plus lucidiores sup solẽ, circũspicientes oẽs vias hoĩm. Ecci.23
A Dño eñ deo anteq̃ crearent, oĩa sunt cognita, ⌊ad quẽ⌋ increatũ dei sermonẽ seu filiũ, Romañ.14
⌊est nobis sermo⌋ .i. ei tanq̃ iudici nos astare, & rationẽ reddere oportebit. Ideo cũ tan 2.Cor.5
ta sit potestas, sapĩa & eminẽtia iudicis nr̃i, merito festinare debem⁹ ingredi requiẽ eius;
ne tanq̃ ingrati & accidiosi cõdẽnemur ab ipo. Propterea hortat̃ apl̃us. ⌊Habẽtes ergo 2.Pet.2
põtificẽ magnũ⌋ .i. summũ sacerdotẽ atq; ep̃m, q̃ seip̃m imolauit p̃ nobis, ⌊q̃ penetrauit Actor.1.
cœlos⌋ .i. in sua ascẽsione sup oẽs cœlos ascẽdit cũ penetratiõe dimẽsionũ, ⌊Iesum filiũ
dei⌋ naturalẽ, nõ adoptiuũ ⌊teneam⁹⌋ .i. firmiter obseruem⁹ & exerceam⁹ ⌊cõfessionẽ⌋
duplicẽ, s. laudis diuinæ, & p̃priæ culpæ, dicẽtes cũ propheta: Cõfitebor tibi dñe in toto Psal.9 85
corde meo, Hoc est, Christũ laudemus semp, & nr̃a vitia accusem⁹. Sic aũt fiducial'r age- 120.137
re debem⁹. ⌊Nõ eñ habem⁹ põtificẽ, q̃ nõ possit cõpati⌋ .i. cõdescẽdere atq; clementer
succurrere ⌊infirmitatib⁹ nr̃is, tẽtatũ aũt⌋ .i. sed habem⁹ põtificẽ tẽtatũ à dæmone & Iu Mat.4.22
dæis ⌊p oĩa⌋ principalia gñ̃a tẽtatiõis, ⌊p̃ similitudine⌋ .i. p̃pter similitudinẽ quã cũ aliis Luc.4.20
hoĩbus habuit. Ideo eñ dæmon & eius ministri ausi fuerũt Chr̃m tẽtare, qm̃ eũ mortalẽ Marc.1.
viderũt. Habitu eñ inuẽtus est vt hõ. Vel, pro similitudine .i. pro exẽplo, vcz vt oĩbus no Philip.2
bis formã vincẽdi tẽtatiões p̃poneret, ⌊absq; p̃ctõ⌋ .i. tẽtatio ista nequaq̃ induxit Chri-
stũ ad aliquã culpã, nec ipse peccãdo meruit sic tẽtari. Ideo sua tentatione meruit nobis
grãm triũphãdi aduersus quaslibet tentationes. ⌊Adeamus ergo⌋ spũali accessu, de q̃ ait Psal.33
Psal. Accedite ad eũ & illuminamini. Et saluator: Venite ad me oẽs q̃ laboratis .i. cũ fide Matth.11
B deuota & charitatis affectu accedamus ⌊cũ fiducia⌋ nihil hæsitãtes, quẽadmodum apud Iacobi.1
Marcũ dicit: Oĩa quæcũq; orãtes petitis, credite q̃a accipietis, & eueniẽt vobis ⌊ad thro Marc.11.
nũ gr̃æ⌋ .i. ad Chr̃m, in q̃ habitat gr̃æ plenitudo, ⌊vt misericordiã⌋ .i. p̃ctõꝝ remissionẽ
⌊cõsequamur, & grãm inueniamus⌋ .i. q̃sitã grãm sortiamur à Chr̃o, ⌊in auxilio oppor FINIS.
tuno⌋ .i. ad habendũ auxiliũ nobis salubre, q̃tenus deus p grãm, nostrã infirmitatẽ semp
corroboret, iuxta illud Hiere. Dñs mecũ est q̃si bellator fortis. Idcirco q̃ me psequunt̃, ca Hiere.20
dẽt & infirmi erũt. Postremo, si cõtẽplemur, q̃tũ à Chr̃o dilecti sumus, q̃ta ipse pro nr̃a
salute assumpsit, egit ac ptulit, q̃ta misc̃dia, plenitudo, liberalitas eius, q̃ta etiã est miseria Luc.9
ac indigẽtia nr̃a, cũ omni vtiq; deuotiõe atq; fiducia ad thronũ gr̃æ eius pergemus, dicẽ
tes cũ sancto Iob: Etiam si occiderit me, in ipso sperabo. Hinc eñ dicit Psalmographus: Iob.13
Lætetur cor q̃rentium dñm, quærite dñm & cõfirmamini, quærite faciem eius semper. Psal.104

¶Declaratio Cap. V. Omnis nãq; pontifex ex hoĩbus assumptus est &c. Arti. V.

MAnifestata in supioribus excellẽtia Chr̃i p̃ angelis & prophetis ac Mose, & ex Heb.1.2.3
hoc ostẽsa eminẽtia noui test. præ veteri, nũc declarat apl̃us excellentiã Chr̃i Hebr.4
rõne sacerdotij sui. Et q̃a in fine p̃cedẽtis cap. dixit nos posse p Chr̃m miseri- 1.Petr.2
cordiã & grãm cõsequi, ideo in huius cap. exordio p̃bat hoc p locũ à minori.
⌊Oĩs nãq; põtifex⌋ fidelis, p̃sertim legalis, vnde nũc agit̃, ⌊ex hoĩbus assumptus⌋ .i. de EPIST.
nũero hoĩm ad altiora p̃motus, ⌊pro hoĩbus⌋ .i. ad subueniendũ gregi sibi cõmisso, ⌊cõ
stituit̃ (.i. ep̃s ordinat̃) in iis q̃ sunt ad deũ⌋ .i. in spũalibus, s. vt q̃ diuina sunt exequat̃, & sa-
cramẽta dei dispẽset hoĩbus. Est eñ mediator & sequester dei ac populi sui. Nã ea q̃ po- 1.Reg.3.
puli sunt, offert deo, & ea q̃ dei sunt (puta virtutes & grãm) impetrat hoĩbus, q̃bus & ero Leui.6
C gat sacramẽta diuina. Ideo subdit̃, ⌊vt offerat dona⌋ .i. oblatiões spõtaneas populi ĩmo
let deo, ⌊& sacrificia pro p̃ctis⌋ .i. pro indulgẽtia p̃ctõꝝ, ⌊qui (põtifex) cõdolere possit⌋
.i. cõpati & misericorditer auxiliari ⌊his q̃ ignorãt & errant⌋ .i. subditis suis indoctis &
male agẽtibus, ⌊qm̃ & ipse circũdatus est infirmitate⌋ .i. mente & corpore fragilis est, &
ad p̃ctã procliuis. Caro quippe cõcupiscit aduersus sp̃m, & ratio atq; voluntas vulneratæ Gala.5
sunt p̃pter originale p̃ctm̃. Ex cõsideratiõe igitur p̃priæ infirmitatis moueri debet ad cõ Gene.8
dolendũ, succurrendũq; aliis, ⌊& p̃pterea⌋ .s. quia circũdatus est infirmitate, ⌊debet quẽ Romañ.8.
admodũ & pro populo⌋ sibi cõmisso, ⌊ita etiã pro semetipso offerre⌋ hostiã placationis
dño ⌊pro p̃ctis⌋ suis expiãdis, sicut offert pro p̃ctis suæ plebis. Hoꝝ nullũ cõuenit Chr̃o
põtifici nr̃o. Nõ eñ subiacuit infirmitati peccati, nec eguit pro seipso offerre. ⌊Nec quis- 1.Pet.2.
q̃ sumit sibi (.i. vsurpare debet) honorẽ⌋ põtificatus, ⌊sed q̃ vocat̃ à deo⌋ .i. p diuinã reue
lationẽ, siue legitimã electionẽ instituit̃, ille honore cõdignus est, & recte fit põtifex. Vo 2.Cor.10.
catur aũt à deo, q̃ iuste eligit̃, ⌊tanq̃ Aaron⌋ q̃ deo iubẽte & p virgæ floritionẽ ostẽdẽte
ordinatus & cõfirmatus est põtifex. His verbis notant̃ ambitiosi, q̃ nõ vocati ingerũt se- Nume.17.
metipsos. ⌊Sic & Chr̃s⌋ prout hõ, ⌊nõ semetip̃m clarificauit (.i. exaltauit) vt põtifex fie- Iohã.5.
ret.⌋ Vnde ait: Claritatẽ ab hoĩbus nõ accipio. Et rursus: Ego nõ quæro gloriã meã ⌊sed Iohan.8
q̃ loquutus est ad eũ⌋ .i. pr̃, qui ait ad eũ, ⌊Filius meus⌋ naturalis & vnicus ⌊es tu, ego ho Psal.2
die (.i. in æternitate) genui te⌋ secundũ diuinã naturã. Ille clarificauit eũ, prout ait: Et cla Hebr.1
rificaui, & iteꝝ clarificabo. Sic & clarificauit Chr̃m in baptismo & trãsfiguratione. ¶De Iohan.12
sacerdotio itaq; Chr̃i inducit apl̃s aliã authoritatẽ, ad ostẽdendũ, q̃ Chr̃s à pr̃e factus sit Matth.3.17
põtifex. ⌊Quẽadmodũ & in alio loco dicit⌋ pr̃ ad Chr̃m, ⌊Tu es sacerdos⌋ secundũ q̃d Marc.9
Psal.109

Y 2 homo

homo, mediãdo inter deũ & hoïes, & offerẽdo seipm pro ipsis ⌊in æternũ⌋ à parte po D
1.Timo.2 steriori, Nõ ad tẽpus dũtaxat, vt Aaron, cuius sacerdotiũ erat tẽporale ac typicũ, Christi
Romañ.8 aũt sacerdotiũ est verũ ac æternũ. Nã & ipse semp viuit ad interpellandũ pro nobis, osten
Zacha.6 dens patri latus ac vulnera, introducitq́ nos in beatitudinẽ patriæ, in qua offert nos deo
FINIS hostiã sempiternã, pfectã, atq́ gratissimã. Propter qd p Zachariã de Chro dr: Ipse por-
Gene.14 tabit gloriã, & sedebit, & erit sacerdos sup solio suo. Ideo subdit, ⌊secundũ ordinem Mel
Iohan.17 chisedec⌋.i. scdm modũ, dignitatẽ ac ritũ sacerdotij, q̃ functus est Melchisedec sacerdos
Luc.23. dei altissimi. Hoc infra diffuse tractabit. ⌊Qui (Chrs) in diebus carnis suæ⌋.i. tpe morta-
Marc.14 litatis suæ in hoc mũdo, psertim passiõe iã imminẽte, ⌊pces⌋ pro seipso, videlicet vt à pas
Iohã.12.17 sione liberaret si fieri posset, & vt statim post passionẽ clarificaret, resuscitaret & glorifica
Math.26. ret in corpe. Dixit em: Pater saluifica me ex hac hora. Et alio locn: Pater venit hora, cla
rifica filiũ tuũ. Itẽq́: Si fieri pt, trãsfer à me calicẽ istũ, ⌊supplicatiõesq́⌋ pro corpore suo
Iohan.17 mystico, puta pro suis electis, dicẽs: Pater sancte serua eos in noie tuo, q̃s dedisti mihi, vt
Luce.22 sint vnũ sicut & nos. Et ad Petrũ: Ego (inquit) pro te rogaui, vt nõ deficiat fides tua ⌊ad
Math.26. eũ,⌋ videlicet ad deũ patrẽ, ⌊q posset saluũ illũ à morte facere⌋.i. q Christũ potuit a mor
te eripere, ita vt nõ moreret, queadmodũ Chrs testat: An putas, qa non possum rogare
patrẽ, & exhibebit mihi mõ plus q̃ duodecim legiones angelorũ? Vel, posset saluũ illum à
morte facere.i. à morte resuscitare, qd & fecit tertio die. Pro qua saluatiõe Chrs frequen
Psal.21. ter pcat in psalmis, sicut cũ ait: Erue à framea de' animã meã, & de manu canis vnicã meã
Luce.23 ⌊cũ clamore valido⌋ vel oris, vel cordis.i. alta voce & feruida intẽtiõe, ⌊& lachrymis⌋ B
oculorũ ⌊offerẽs,⌋ sicut in psal. Oculi mei languerũt p̃ inopia. Et rursus: Quasi lugens &
Psal.87. cõtristatus sic humiliabar. Hoc accidit, qñ factus in agonia, prolixius orabat. Et qñ i cru-
Psal.34. ce suspẽsus, omniũ pereuntiũ dãnatione, ingratitudinẽq́ deplanxit. Quãuis em in euãge
Lucæ.22 lio nõ legat hoc ipm, propter authoritatẽ tñ apostoli certissime est tenendũ, qm multa fe
Iohan.21. cit Iesus q̃ non sunt scripta, ⌊exauditus est⌋ quantũ ad id, qd secundũ deliberatã rationẽ
Iohan.11 optauit, ⌊pro sua reuerẽtia⌋.i. propter suæ psonæ dignitatẽ, & operũ suorũ sanctitatem
Psalm.21 qbus patrẽ in oïb' honorauit. Propter qd ait: Gratias ago tibi pater, qm audisti me. Ego
aũt sciebã, qm semp me audis. Sed videt obuiare qd in psal. ait: Deus meus clamabo per
diẽ, & nõ exaudies, & nocte, & nõ ad insipientiã mihi. Et rñdendũ, q oïs oratio Chri ab
solute loquẽdo exaudita fuit, oïs videlicet q̃ ex deliberata rõne seu integra volũtate pro-
cessit. Aliqua tñ oratio eius, secũdũ qd accepta, videlicet in ordine ad appetitũ naturalẽ,
q̃ mortẽ abhorruit, exaudita nõ fuit. Talis quippe oro erat interpres naturalis desiderij,
Luc.22 ad demõstrandũ veritatẽ assumptæ naturę, sicut cũ dixit: Pater, aufer à me calicẽ istũ. Sed
Math.26. qa adiecit: Nõ qd ego volo, sed qd tu, cõstat q oro eius, simpliciter loquẽdo, prout ex rõ
Iohã.11. ne processit, fuerit exaudita. Ideo Martha pfessa est: Scio qa quæcũq́ popósceris à deo,
dabit tibi deus. ⌊Et q dẽ eũ (q̃uis) esset filius⌋ dei vnigenitus ⌊didicit⌋ notitia experimẽta
Iohã.1. li, nõ habituali, in qua nunq̃ profecit, nisi forte ponamus in Chro sciẽtiã acquisitã, à scien
tia infusa distinctã, ⌊ex his q̃ passus est, obediẽtiã.⌋ Virtutẽ em obediẽtiæ quã habitualr
Philip.2 sciuit, expertus ẽ patiẽdo, ⌊& cõsummatus⌋.i. occisus, qñ & dixit: Cõsummatũ est. Vel,
Iohan.19 cõsummatus.i. pfecte glorificatus in aïa & corpe, in resurrectiõe & ascẽsione, ⌊fact' est
oïbus obtẽperãtibus (.i. obediẽtibus) sibi causa salutis⌋ æternæ, quã salutẽ virtute sacramẽ F
Psalm.109 torũ cõsequimur, per q̃ meritũ dñicæ passionis nobis applicat, ⌊appellatus à deo põtifex
Iohan.6 secundũ ordinẽ Melchisedec.⌋ Sic em ait pater ad Christũ: Tu es sacerdos in æternũ se
Gene.14. cundũ ordinẽ Melchisedec. Chrs nãq́ nõ obtulit bruta, sicut sacerdos legalis, sed corp'
suũ & sanguinẽ sub speciebus panis & vini, qd significatũ fuit p sacrificiũ Melchisedec, q
obtulit panẽ & vinũ. ⌊De quo⌋ pontifice nro Chro filio dei, ⌊grãdis⌋.i. profundus &
magnus ⌊nobis sermo est, & interptabilis ad dicendũ⌋.i. difficulter interptabilis seu ex-
ponibilis, & pene exponi nõ valẽs pter materiæ altitudinẽ, & itẽ ob vestrã incapacitatẽ
Propter qd subdit, ⌊qm imbecilles⌋.i. infirmi mẽte ⌊facti estis, ad audiendũ⌋ aure cor-
dis tã profunda mysteria. Aliqui textus habẽt, & interptabilis.i. interptatiõe indigẽs, qa
ob suã difficultatẽ indiget expositiõe ingẽti. Merito aũt dixi vos ĩbecilles. ⌊Etenĩ cũ de-
beretis mgri⌋.i. multũ eruditi & spũalr exercitati ⌊esse pter tps⌋.i. eo q diu ad fidẽ cõ
uersi estis, & añ in lege atq́ pphetis instructi fuistis, ⌊rursus indigetis⌋ sicut & ante indi-
guistis, ⌊vt vos doceamini q̃ sunt elemẽta⌋.i. principia prima ⌊exordij⌋.i. simplicis do
ctrinæ, seu symboli fidei, ⌊sermonũ dei⌋.i. sacræ scripturæ, in qua doctrina & symbolũ
fidei cõtinent ac describunt. Per elemẽta itaq́ exordij sermonis dei intelligunt prima &
coïa in fide, puta articuli fidei, q̃s qlibet scire debet. Queadmodũ ĩ naturalib' elemẽta di-
cunt prima atq́ coïa pricipalia ex qbus mixta cõponũt. Et in grãmatica lrę alphabeti, q̃s
primo pueri discũt, ex qbus syllabæ cõponunt, elemẽta vocant. Nõ est aũt putãdũ q He
bræi couersi tã rudes fuerũt, q fidei articulos nescierũt, sed ĩstrui indigebãt circa ĩtellectũ
eorũ, ⌊& facti estis⌋.i. ad tãtã imp̃fectionẽ redacti, ⌊qbus lacte op' sit⌋.i. q facili doctri
na, & mediocri sermone indigetis more infantiũ, q lacte alunt propter naturæ mollicié,

A Lnõ solido cibo⅃.i.pfecta atq; sublimi doctrĩa instrui nõ potestis.L Oĩs.eñ q lactis ẽ par
ticeps⅃.i.cuius cib⁹ & pars ẽ tenera,rudis & impfecta instructio,L expers ẽ sermõis iusti
tiæ⅃.i.eruditiõe cõueniẽte,pfectis(q̃ & pfectionẽ inducit)priuatus ẽ.L Paruulus eñ⅃.i.
impfect⁹ & puero silis L est.⅃V n̄ Corinthijs dixit apl's:Tanq̃ puulis in Chr̄o lac vobis de 1.Cor.3
di,nõ escã.Et Esaias:Quẽ docebit dñs sciam,& quẽ intelligere faciet auditũ?Ablactatos Esaiæ.28
à lacte,auulsos ab vbere.Verũtñ noĩe lactis ĩterdũ significat puritas seu dulcedo,vl'simpli
citas mẽtis.Sic'q; admonet Petr⁹:Quasi mõ geniti lac cõcupiscite.L pfectorũ aũt⅃.i.spũa 1.Pet.2.
liũ,virtuosorũ & cõtẽplatiuorũ hoim L ẽ solid⁹ cib⁹⅃ spũalis.i.mystica sapia,subtil' doctri
na,iuxta q̃d alibi dictũ ẽ:Sapiam loq̃mur inter pfectos L eorũ q ꝓ cõsuetudine⅃.i.ex vsu 1.Cor.2.
& habitu lectiõis & informatiõis,sanctæ'q; cõuersatiõis,q̃ maxĩe ꝓmeret sapiæ infusionẽ
L exercitatos habẽt sensus⅃.i.eruditos,exptos & validos intellectus L ad discretionẽ bo
ni ac mali⅃.i.ad distinguẽdũ & separãdũ verũ à falso,& bonũ à malo,prout dñs p Hiere. Hiere.15
ait:Si separaueris p̃tiosum à vili,q̃si os meũ eris.Deniq; in scripturis frequẽter ponit sen-
sus pro intellectu,vt ẽ illud Iohãnis:Scimus q̃m filius dei venit & dedit nobis sensum,vt 1.Iohan.5
cognoscam⁹ deũ verũ.Et Lucas q̃q; ait:Tũc aperuit illis sensum,vt itelligeret scripturas. Lucæ.24

¶Explanatio Cap.VI.Quapropter intermittẽtes inchoatiõis Chr̄i serm. Arti. VI.

POsita increpatiõe Hebræorũ,subiungit blãda ehortatio eorũdẽ.L Quapropter⅃
videlicet q̃m pfectorũ ẽ solidus cibus,intermittẽtes inchoatiõis Chr̄i sermonẽ⅃ Matth.5
.i.prima atq; coĩa Christianæ doctrinę principia,vt sunt articuli fidei,L ad pfe-
ctionẽ⅃.i.ad verã sapiam & sanctã cõuersationẽ L feramur⅃.i.moueamur,deo
B p grãm nos intus excitãte,& proximo adiuuãte,vel aĩa seipsam hortãte.¶Deinde ostẽ-
dit apl'us q̃ sunt,q̃ velit iã p̃termittere,eo q; spectẽt ad inchoationẽ sermonis Chr̄i,tanq̃ Iohan.15
fidei rudimẽta,q̃bus nouelli in fide instrui habẽt.Sunt aũt sex,sicut patebit,L nõ rursum 1.Cor.3
iacientes fundamẽtũ pœnitẽtiæ⅃.i.nõ iterũ tractãtes de sacr̄o pœnitẽtiæ,q̃ est primũ fun Matth.3
damẽtũ,q̃tũ ad pctõres adultos,baptizatos,grãm adipisci conãtes,q̃ pœnitẽtia est L ab Ezech.18
opibus mortuis⅃.i.recessus ac dolor de pctis,q̃ interficiũt animã.Nec rursus iaciẽtes fun
damẽtũ L fidei ad deũ⅃.i.nõ iterũ de ipsa fide(q̃ est fundamẽtũ virtutũ)loquẽtes,videli- Heb.11
cet de nuda ac simplici fide.Infra tñ fit sermo prolixus de fide idonea atq; pfecta,L bap-
tismatũ doctrinæ⅃.i.nõ denuo determinãtes de baptismo Chr̄ianæ legis,Dicit aũt plu-
raliter,baptismatũ,propter triplex baptisma,vc; fluminis,flaminis & sanguinis,L imposi
tionis q̃q; manuũ⅃.i.nõ iterũ tractãtes de sacr̄o cõfirmatiõis,in q̃ datur spũs sanctus ad ro
bur aĩæ p impositionẽ manuũ,L ac resurrectiõis mortuorũ⅃.i.nõ de gñali mortuorũ re- Iohan.5
surrectiõe rursus agẽtes,L & iudicij æterni⅃.i.nõ de finali iudicio denuo ptractãtes.Q̃d
ideo appellat æternũ,q̃ effect⁹ sniæ iudicis.s.merces reddẽda,æternal'r durat.L Et hoc
faciemus⅃.i.p̃dicto mõ procedem⁹,faciliora p̃termittẽdo & ad pfectionẽ tẽdendo,L si- Apoca.22
quidẽ pmiserit deus⅃.i.si tẽpus viuẽdi,grãm'q; adimplendi p̃stiterit.L Impossibile est eñ
eos &c.⅃Hoc tribus modis exponit.Primo sic,ad pfectionẽ feramur,nec opinemur nos
posse p baptismũ sæpius emũdari.Impossibile ẽ eñ eos,L q semel sunt illuminati⅃.i.fidẽ Esa.11
& grãm primo receperũt in fonte baptismatis,L & gustauerũt donũ cœleste⅃.i.diuinæ
pietatis effectũ,videlicet pctõrũ remissionẽ & cõsolationẽ internã experti sunt,L & parti
C cipes facti sunt spũs sctĩ⅃.i.septẽ dona spũs sancti sortiti sunt,q̃ oĩa simul cũ grã gratũ fa
ciẽte infundunt,& simul cũ ea habent atq; pdunt.L Gustauerũt nihilomin⁹ bonũ dei ver
bũ⅃.i.Chr̄i dulcedinẽ scd̃m eius diuinitatẽ cõtẽplãdo ac diligẽdo senserũt.De q̃ verbo
pr̄ testat:Eructauit cor meũ verbũ bonũ.Vel,bonũ dei verbũ.i.euãgelicæ doctrinæ ser- Psal.44
monẽ ita vt dicere valeãt:Quàm dulcia faucib⁹ meis eloquia tua.Illud q̃q; Hiere.Factus Psalm.118
est sermo dñi in corde meo q̃si ignis exæstuãs,clausus'q; ossib⁹ meis,& defeci,ferre nõ su Hiere.20
stinẽs,L virtutes'q; seculi vẽturi⅃.i.cœlestes pfectiões,seu aiæ & corpis dotes in patria ha
bẽdas iã gustauerunt p spem seu aliquã p̃libationẽ ac inchoationẽ,L & prolapsi sunt⅃.i.
post tãta bñficia in vitia corruerũt,L renouari rursus⅃.i.spũaliter regenerari L ad pœni-
tentiã⅃.i.ad grãm pœnitẽdi,vc; vt grãm reparẽt p baptismũ,L rursum crucifigẽtes sibi-
metipsis filiũ dei⅃.i.isti qui p baptismi iterationẽ resurgere putãt à culpis,iterũ,q̃tũ in ip
sis est,& ad propriã dãnationẽ crucifigũt Chr̄m,L & ostẽtui habẽtes⅃.i.eũ irrident.Nã
& crucifixoribus & irrisoribus Chr̄i cõsimiles sunt.Cũ eñ in baptismo cõfigurent Chr̄o Roma.6
passo atq; sepulto.Iuxta q̃d dictũ est ad Rom.Quicũq; baptizati sumus in Chr̄o Iesu,in
morte ipsius baptizati sumus.Cõsepulti eñ sumus cũ illo p baptismũ &c.Dũ ergo asse-
runt baptismũ iterari posse,passionẽ q̃q; ipsius iterabilẽ fore protestari vident.¶Secũdo
exponit de q̃cunq; recidiuante,q post p̃dicta beneficia in magna pctã prolabit,& in ijs
quodãmodo habituat.Nõ eñ homo p̃dictas grãs experit,nisi sit valde pfectus.Talis ve
ro nõ subito enacuat,sed paulatim,donec penitus obtenebret.Tales ergo ad pœnitẽtiã
renouari.i.iterũ emendari & pœnitere impossibile est.i.difficile,secundũ quẽ modũ pec
cata in spm̃ sanctũ dicunt irremissibilia.Et Chr̄s Iudæis dixit:Quomodo potestis loqui Matth.12

 bona

Hiere.3 bona, cũ sitis mali. Sic em̃ apud ꝓphetã legit: Si mutare potest Aethios pellẽ suã, & vos D
poteritis bene facere. Huiusmodi quoq; iterũ crucifigũt sibi filiũ dei, qm̃ quantũ in ipsis est,
cãm suę crucifixionis reiterãt. ¶ Tertio exponit pro statu futuri seculi, vt sit sensus, ꝙ ꝑdi
Iohan.9 cti renouari nõ possunt ad pœnitentiã post hãc vitã, secundũ qd scriptũ est: Venit nox
qñ nemo ꝑt operari. Primus aũt intellectus cõuenientior est. Apl'us em̃ loquit Hebræis,
amputãs eis occasionẽ errãdi circa baptismũ, videlicet ne sic arbitrarent repeti posse ba-
ptismatis sacramẽtũ, quẽadmodũ ablutiões & baptismata legis Mosi iterabant. Denique
ex ꝑinductis verbi apl'i Nouatius Romanæ ecclesiæ diaconus sumpsit occasionem hære
ticæ impietatis, affirmãs sacramẽtũ pœnitẽtiæ iterari nõ posse. Ad cuius erroris cõfirma
Iob.33 tionẽ aliqui adduxerũt qd scriptũ est in Iob: Ecce hæc tribus vicib' operat deus ꝑ singu
1.Reg.2 los. Et in lib. Regũ: Si peccauerit vir in virũ, placari ei ꝑt deus. Si aũt in deũ peccauerit,
1.Iohan.5 qs exorabit pro eo? Et multa similia in scripturis habent, vt cũ ait Iohãnes: Est pc̃m ad
mortẽ: Nõ dico vt pro illo qs oret. Quæ oĩa prudẽti indigẽt intellectu, ne verba vitæ &
veritatis fiant pabula mortis & falsitatis. ¶ Præterea ꝙ ꝑdicto mõ recidiuãtes, vel rebapti
zari volẽtes, nõ renouent ad pœnitẽtiã scd̃m expositiões ꝑtractas ostendit ꝑ sile. ⌊Terra
em̃ sæpe veniẽtẽ sup se bibẽs imbrẽ⌋ .i. humorẽ seu pluuiã sibi desup incidẽtẽ cõsumens,
⌊& generãs herbã opportunã⌋ .i. fructũ cõueniẽtẽ, ⌊illis à qbus colit⌋ mediate & imme
diate .i. agricolis, seu possessorib', q eã faciũt arari & exerceri, ⌊accipit bñdictionẽ à deo⌋
.i. deo eã fœcũdãte à suis cultorib' cõmẽdat, tanq̃ fructifera. Vel, accipit bñdictionẽ .i. fœ
cunditatẽ à deo, tanq̃ à prima, principaliq; causa. ⌊Proferẽs aũt spinas & tribulos⌋ .i. in
fructuosa existẽs, ⌊reproba ẽ & maledicto ꝓxima⌋ .i. reprobat & tanq̃ sterilis maledicit E
⌊Cuius cõsummatio⌋ .i. fructificatio. s. spinarũ ac tribulorũ productio, ⌊erit in cõbustio-
Lucæ.8 nẽ⌋ .i. igni tradet. Spũaliter terra ista est hõ, cuius aĩa accipit imbrẽ sup se veniẽtẽ .i. cœle
stis grãæ vel sapiæ salutaris profluuiũ. Cũ aũt producit herbã opportunã .i. opa virtuosa,
cõueniẽtia illis à qbus colit .i. angelis, custodib' & ꝑlatis ac ꝑdicatorib' accipit bñdictio-
Matth.25. nẽ .i. grãæ incremẽtũ à deo. Habẽti em̃ dabit, & abũdabit. Proferens aũt spinas & tribulos
.i. passiões acutas & opa praua, reproba ẽ, cuius cõsummatio .i. finis, erit in cõbustionem
Iohan.15 ignis æterni, prout saluator ait: Si qs in me nõ mãserit, mittet foras sicut palmes, & colli-
gẽt eũ, & in ignẽ mittẽt. Sed ne ꝓpter ꝑinductę icrepatiõis rigorẽ exasperarent, vel pusil
lanimes fierẽt, adiũgit blãdã cõsolationẽ. ⌊Cõfidimus aũt de vobis dilectissimi meliora
& viciniora saluti⌋ .i. ꝑfectiora opa, & beatitudinis magis meritoria, vobis inesse spera-
mus, q̃ supius insinuasse videmur, vel q̃ sint spinę ac tribuli, q̃ suffocãt verbũ dei, ⌊tãetsi ita
loqmur⌋ .i. q̃uis tã dure vos increpauim', & rõnabilr ita cõfidimus. ⌊Nõ em̃ iniustus est
deus⌋ cuius virtus iustitiæ initiũ est, ⌊vt obliuiscat opis vr̃i⌋ .i. ꝑ modũ obliuiscẽtis se ha-
beat, nõ attẽdẽdo nec remunerãdo vr̃a opa bona, ⌊& dilectiõis⌋ dei ac proximi, ⌊quã⌋
intus latentẽ, ⌊ostẽdistis⌋ foris ꝑ actus charitatiuos. Nã exhibitio opis probatio ẽ chari
Iohan.14 tatis. Ideo dicit quoq; saluator: Si qs diligit me, sermones meos seruabit, ⌊in noĩe ipsius⌋
.i. propter amorẽ dei, & gloriã eius, ⌊q a ministrastis⌋ .i. necessaria vitæ ꝓbuistis & obse
Gala.5 quia cõgrua impẽdistis ⌊sanctis⌋ .i. fide & ope Chr̃ianis, ⌊& ministratis⌋ eis ꝑseuerãdo
in ope inchoato, sicut & Galatas iã dictũ est: Per charitatẽ seruite inuicẽ. ⌊Cupim' aũt⌋
zelo vr̃æ salutis accẽsi, ⌊vnũquẽq; vestrũ eandẽ ostẽtare solicitudinẽ⌋ .i. ꝑmemoratã so F
licitã ministrationẽ frequẽter ostẽdere, ⌊ad expletionẽ spei⌋ .i. ad adipiscẽdũ bonũ æter
nũ, ꝑmiumq; cœleste speratũ, vel propter cõsequutionẽ veræ felicitatis, q̃ est expletio .i.
Matth.24 actuatio spei. Ostẽtare inquã ⌊vsq; in finẽ⌋ vitę ꝓsentis. Qui em̃ ꝑseuerauerit vsq; in finẽ
Apoca.2 saluus erit, ⌊vt nõ segnes⌋ .i. pigri ac tepidi ⌊efficiamini,⌋ prout in Apoc. cuidã impro
Apoc.3 perat. Habeo aduersum te ꝙ charitatẽ tuã primã reliquisti. Et in eodẽ lib. Vtinã calidus
eẽs aut frigidus, ⌊verũ (.i. sed) imitatores eorũ⌋ efficiamini, ⌊q fide & patiẽtia⌋ .i. merito
Esa.64 seu actibus fidei atq; patiẽtiæ ⌊hæreditabũt ꝓmissiões⌋ .i. promissa cœlestia hæreditarie
1.Cor.2. possidebunt, q̃ nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec cor capere valet. Qđ aũt factæ sint
hoĩbus ꝓmissiões diuinæ, deinceps oñdit. ⌊Abrahæ nãq; ꝓmittẽs deus⌋ bona terrena at
Gene.12 q; cœlestia. s. possessionẽ terræ Chanaan dãdã semini suo, & oẽs gẽtes bñdicẽdas eẽ in se-
Gene.15 mine suo, vel bñdictiõe salutis æternę, ⌊qm̃ neminẽ (.i. nullũ) habuit ꝑ quẽ iuraret maio-
rẽ.⌋ Nil em̃ maius seu dignius ẽ deo, ꝑ qd possit deus iurare, ⌊iurauit ꝑ semetipm̃ dicẽs
Geñ.22 Nisi bñdicẽs bñdicã te⌋ .i. in spũalib' ac tpalib' bonis copiã tibi ꝓstabo, ꝙ si nõ fecero, nõ
Gala.3 mihi credat, nec æstimer de' ⌊& multiplicãs multiplicabo te⌋ .i. multos ex te filios ꝓcrea
bo. De hoc legit in Geñ. quẽadmodũ deus iurauerit Abrahæ, ꝙ semẽ eius esset, sicut stellę
Gene.26. cœli, & sicut arena maris, ⌊& sic⌋ Abrahã ⌊lõganimiter ferẽs⌋ .i. diu patiẽter expectans
⌊adeptus est repromissionẽ⌋ .i. bona promissa, vel vitã æternã, & reliq̃ iã expressa. Cur
aũt deus iurauit, subiungit. s. ad cõdescendendũ infirmitati hũanæ. ⌊Hoĩes em̃ ꝑ maiorẽ
sui⌋ .i. ꝑ aliquem vere vel opinatiue digniorẽ ⌊iurãt.⌋ Cõfirmatio nãq; nõ fit, nisi ꝑ ali-
qd certius atq; stabilius. Idololatræ vero iurãt per idola, qbus ipsi digniores sunt. Ipsi tñ
idola sua deos esse putãtes arbitrant se idolis inferiores, ⌊& oĩs cõtrouersiæ eorũ finis⌋ .i.

terminatio toti⁹ altercatiõis hoĩm ⌊est iuramẽtũ⌋ valẽs ad cõfirmationẽ eius, q̃d dr̃, cui
A aliter nõ crederet, nisi iuramẽto firmaret, ⌊in quo⌋ hoc ẽ, ꝑ q̃d iuramẽtũ Abrahæ factũ,
⌊abũdãtius volẽs deus oñdere pollicitatiõis (suæ) hęredibus⌋. i. electis diuinas ꝓmissiones
æternalr̃ possessuris, vz Abrahæ & semini ei⁹ ⌊imobilitatẽ cõsilij sui⌋. i. inuariabile ꝓpo- Esaiæ.46
sitũ sapiæ suæ, seu cõsiliũ suũ immobile de saluãdis. Cõsiliũ em̃ dei ĩmobile ẽ, Et q̃uis deus Hiere.32
mutet sñiam, nõ tñ cõsiliũ. Dũ ergo cõsiliũ dei iuramẽto firmat, multũ abundãter oñditur Gene.22
hoĩbus ĩmobilitas diuini cõsilij. Ideo subdit, ⌊interposuit iusiurãdũ⌋. i. sermoni quẽ ha-
buit ad Abrahã miscuit iuramẽtũ, ⌊vt ꝑ duas res ĩmobiles⌋. i. ꝑ ĩmobilitatẽ diui cõsilij,
& ĩfallibilitatẽ diuini iuramẽti, ⌊q̃bus ĩpossibile ẽ mẽtiri deũ⌋ q est prima totius veritatis
mẽsura, & veritas ĩpa ⌊fortissimũ solatiũ⌋. i. iucũdã atq; p̃cipuã securitatẽ siue fidutiam, Psalm.89
⌊habeamus (de adeptiõe ꝓmissoꝝ bonoꝝ) q cõfugimus⌋ ad deũ, dicẽtes: Dñe refugiũ fa Gala.5
ctus es nobis, ⌊ad tenẽdã ꝓpositã spem⌋. i. ad firmiter cõseruãdã futuræ btĩtudinis expe
ctationẽ. ⌊Quã (spem) sicut ancorã habemus aĩæ tutã ac firmã⌋. i. quẽadmodũ ancora
corpalis tenet nauim in fluctib⁹ fixã, ne mergat aut defluat, sic spes est spũalis ancora aĩæ
tuta & firma. i. secura & fortis, qm̃ tenet aĩam inter ꝓspera & aduersa in dño fixã atq; il-
læsam. Vñ in lib. Machabæoꝝ habet: Oẽs q sperãt in dño, nõ infirmant. Et in Psal. Spe- 1.Mac.2
rẽt in te, q nouerũt nomẽ tuũ, qm̃ nõ dereliq̃sti q̃rẽtes te dñe, ⌊& incedẽtẽ⌋. i. tẽdentẽ &
nos introducẽtẽ ⌊vsq; ad ĩteriora velaminis⌋. i. vsq; ad patriã btõꝝ, quã mõ nõ cernim⁹ Psalm.9
nisi fide, de cuius rõne est q̃dã obscuritas seu veritatis velamẽ. Interiora ergo velaminis Roma.8
B sunt secreta cœlestia seu beatitudo futura iã nobis velata. Inter ecclesiã q̃ppe militantẽ ac
triũphantẽ interpositũ est velamẽ, ⌊vbi (hoc ẽ, q̃ secreta pr̃iæ) p̃cursor ꝓ nobis⌋. i. ad no Psal.18
strã vtilitatẽ ⌊introiit (in ascẽsione vz) Iesus⌋ q exultauit vt gygas ad currendã viã &c. Psalm.109
& ante nos festinauit ad patriã, ⌊scdm ordinem Melchisedec, põtifex factus in æternũ⌋
Hæc verba iam dicta sunt atq; exposita.

¶ Elucidatio capli. VII. Hic em̃ Melchisedec, rex Salem, sacerdos summi dei &c.

¶ Articulus septimus.

SVperius dixit Aplus grãdẽ sibi esse sermonẽ ad dicẽdũ de Chr̃o. Hunc ergo sermo Hebr.5
ne nũc proseq incipit, manifestãs excellẽtiã sacerdotij Chr̃i, cõparatiõe sacerdo-
tij Leuitici seu legalis. Iam q̃ppe pleni⁹ docet, quẽadmodũ Chr̃us sit sacerdos se- Psal.109
cundũ ordinẽ Melchisedec, nõ scdm ordinẽ Aaron. Itaq; rõnẽ assignãs, cur dixe-
rit Chr̃m esse põtificem in æternũ scdm ordinẽ Melchisedec, ait: ⌊Hic em̃ Melchisedec,
rex Salem⌋ Scdm Hebræos Melchisedec fuit primogenitus Noe, alio noĩe dictus Sem,
quẽ dicũt habuisse tp̃e natiuitatis Abrahæ trecẽtos & nonaginta annos, vixisseq; eũ vsq; Gene.14
ad tp̃a Isaac: imo & Iacob. Q̃d em̃ in Genesi legit Rebeccã trãsisse ad cõsulendũ dñm sup
filijs, q̃s in vtero habuit, dicũt ꝙ ad Melchisedec pro cõsilio iuerit. ¶ Deniq; ꝑ Salẽ Isido Gene.25
rus intelligit Hier̃l, q̃ alio noĩe dicta est Salẽ. Quã asserit à Melchisedec primo ædificatã Gene.14
regnasseq; eũ in illa. Probabilius tñ est dictũ S. Hieronymi asserẽtis Salẽ fuisse oppidũ ter
ræ seu regionis Sychem q̃d nũc vsq; Salẽ vocat. Vbi ex magnitudine ruinaꝝ palatiũ Mel
chisedec demõstrat. Vnde legimus de Iohãne Baptista: Erat Iohãnes baptizãs in Aenon Iohan.3
iuxta Salẽ, ⌊sacerdos dei summi⌋ nõ idoloꝝ, quoꝝ tũc viguit cultus. Tẽpore em̃ legis na
C turæ primogeniti fuerãt sacerdotes, ⌊q obuiauit (.i. occurrit) Abrahæ sibi ꝓpinquo ⌊re-
gresso⌋. i. redeunti, ⌊à cæde (.i. ꝑcussione) regum⌋ Legit em̃ in Genesi, q̃uo quatuor re- Gene.14
ges ĩpugnauerũt q̃nq; reges, sub q̃ꝝ vno, vz sub rege Sodomæ habitauit Loth, q à q̃tu
or regib⁹ captiuus abductus est q̃nq; regibus superatis. Quo audito, Abrahã collectis tre
cẽtis & octodecim vernaculis suis, insecutus est quatuor reges, q̃bus deuictis & p̃da ex-
cussa reduxit nepotẽ suũ Loth, ⌊& bñdixit (Melchisedec) ei⌋ vz Abrahæ, dicẽs: Bñdict⁹ Gene.14
Abrahã deo excelso, ⌊cui & decimas (.i. decimã partẽ) oĩm⌋ spolioꝝ q̃ de regibus sum-
pta fuerũt, ⌊diuisit Abrahã⌋ tanq̃ maiori ac sacerdoti p̃cipuo ⌊Et qm̃ Melchisedec p̃sti
tit Abrahæ spũalia, eũ bñdicẽdo, ideo Abrahã reddidit ei tp̃alia bona. ¶ Deinde oñdit ꝙ
Melchisedec recte figurauerit Chr̃m. ⌊Primũ q̃dẽ (hoc dico de Melchisedec) q interp̃ta Psal.109
tur⌋. i. cuius nomẽ imponit ⌊rex iustitiæ⌋ dicit em̃ à Melchos, q̃d ẽ rex & Sedec. i. iusti
tia, q̃si rex iustitiæ. ⌊Deinde aũt (vocatus est) rex Salẽ q̃d est⌋ interp̃tatũ ⌊rex pacis⌋ ꝓ-
pter vtrũq; istoꝝ significat Chr̃m, de q̃ ait Psal. Orietur in diebus eius iustitia, & abundãtia Psal.71
pacis. Iustitia nãq; & pax se cõcomitant, iuxta illud Esaię: Erit opus iustitiæ pax. Melchi- Esa.32
sedec iquã existẽs ⌊sine pr̃e, sine mr̃e⌋ nõ q̃a nõ habuit, sed q̃a scriptura nõ exprimit in fi
gura Chr̃i, q fuit sine mr̃e in cœlo, scdm naturã diuinã, & sine patre in terra, scdm natu-
rã humanã, ⌊sine genealogia⌋. i. generatiõe seu prole, vel q̃a nõ habuit, vel q̃a scriptura
hoc subticet, ⌊neq; initiũ dieꝝ, neq; finẽ vitæ habẽs⌋ secundum sensum prætactum, vz
quia non describitur ortus vel occasus vitæ eius. Et hoc in figura Christi, quia secũdum
diuinam naturam æternus est. Ex his videtur stare non posse dictum Iudæoꝝ, ꝙ Mel-
chisedec fuit Sem. Parentes em̃ & genealogia atq; initium dierum Sem describuntur in Gene.10.11

Genesi: Nisi forte dicat, ꝙ scriptura nō dicit hæc de eo sub noīe Melchisdec. Apparet ꝑ- D
terea, ꝙ aliter dicit, vt dicat Melchisedec fuisse de prē & mrē. Quia ob nimiā eius senectu
tē nemo tpe senectutis Melchisedec, notitiā seu memoriā habuit parētū eius. Et sīlī mō dr
sine initio & fine dieꝝ, sicut de re vltra solitū cursum durāte dicim⁹, ꝙ nunq̄ cessabit. Sed
tūc latius obijci posset ꝙ silī rōne illi q ante diluuiū erāt, & multo diuti⁹ isto Melchisedec
vixerūt, possent dici sine prē & mrē &c. Ad q̄d facile r̄ndet, ꝙ tūc cōsuetū erat hoīes tādiu
Gene. 9 viuere nō aūt post diluuiū. Vn̄ & dn̄s dixit, ꝙ anni hūanæ vitæ eēnt exinde centū viginti
⌊Assimilatus aūt⌋ Melchisedec iste in oībus iam ꝑdictis, vt tactū est ⌊filio dei manet sa-
cerdos in ppetuū⌋ hoc de sacerdotio Melchisedec dr, qm̄ finis ei⁹ in scriptura nō enarra-
tur, nec aliqs ipsi Melchisedec successisse describit, ꝙ totū fit in figura Chr̄i, ac sacerdo-
tij eius. ¶ Adhuc aūt ośdit Apl̄s dignitatē ipsius Melchisedec, excellētiamq̄ sacerdotij
eius vltra sacerdotiū Leuiticū. ⌊Intuemini aūt (.i. solerter pensate) quātus⌋ .i. q̄ dignus,
⌊sit iste (Melchisedec) cui & decimas dedit de ꝑcipuis⌋ .i. de melioribus rebus. Vel de ꝑ-
Gene. 14. cipuis .i. vnus ꝑcipuoꝝ seu dignissimoꝝ hoīm. s. ⌊Abrahā p̄triarcha⌋ .i. princeps p̄rm, q
decimas dādo cognouit se inferiorē ei cui decimas dedit. ¶ Insup ꝑfert ipm̄ Melchise-
Exo. 29 dec Leuitis. ⌊Et q dē de filijs Leui sacerdotiū accipiētes⌋ .i. filij Aaron nati ex filijs Leui
fungētes sacerdotio scd̄m legē, ⌊mādatum habēt (in lege) decimas sumere à pplo⌋ .i. ab
inferioribus, nō ab excellētiorib⁹. Et hoc ⌊scd̄m legē .i. à fratribus suis⌋ puta Iudæis, &
Nume. 18 etiā ab iferiorib⁹ Leuitis. Inferiores ei Leuitæ sacerdotib⁹ decias dabāt, in signū suæ subie
ctiōis. Hæc āt decia vocabat decima decimæ, qa de decimis sibi datis decimas psoluērt, E
⌊quanq̄ & ipsi⌋ frēs sacerdotū (puta Iudæi) oēs fere & iferiores q̄q Leuitæ ⌊exierūt de
lūbis Abrahæ⌋ .i. de semine eius nati sint, quēadmodū sacerdotes. Q. d. Sacerdotes alijs pa
Malach. 3. res sunt gn̄e, sed maiores sunt sacerdotij authoritate. Nō ergo Iudæi dedissent sacerdoti
bus decimas, nisi ꝓpter excellentiā sacerdotum, quā ex diuina ordinatiōe habebāt. Ergo
Abrahā decimas dedisset Melchisedec, nisi maior eo fuisset. Et qm̄ iste Melchisedec à tā
excellēti p̄triarcha, sine legis mādato q̄si ꝓpria authoritate, decimas sumpsit, cōstat ꝙ eius
sacerdotiū excellēti⁹ sit sacerdotio Leuitico. ⌊Cuius aūt gn̄atio nō annumerat in eis⌋ .i.
Melchisedec, cui⁹ generationē scriptura nō recitat, q etiā nō fuit de semine Abrahæ, sicut
Iudæi, à qbus Leuitæ decimas acceperūt, ⌊decimas sumpsit ab Abrahā⌋ tanq̄ ab iferiori
Ergo maior fuit eo & posteris ei⁹. Cui⁹ aliā rōnē subdit Apl̄s: ⌊Et hūc⌋ Abrahā p̄triarchā
Numer. 18 ⌊q habebat repromissiōes⌋ .i. cui de⁹ multa ꝓmisit, vꝫ ꝙ in semine eius bn̄dicerent oēs
gētes, & ip̄e in bona senectute moreret, ⌊benedixit⌋ ip̄e Melchisedec dicēs: Benedictus
Gen̄. 22 Abrahā deo excelso. ⌊Sine vlla aūt cōtradictiōe (.i. nullo negāte) q̄d minus ē⌋ .i. inferius
Gene. 14 ⌊à meliore (.i. à sublimiori) bn̄dicit⌋ Bn̄dicēs em̄ inter deū & eū q bn̄dicit medius ē. Q̄d
intelligēdū ē de bn̄dictiōe cōsecratiōis. Ergo Melchisedec maior fuit q̄ Abrahā. Tertiā q̄
q rōnē ad idē subdit Apl̄s: ⌊Et hic q dē (in sacerdotio Leuitico) hoīes moriētes⌋ .i. sacer
dotes mortales, p mortē sibiīuicē succedētes ⌊decimas accipiūt⌋ à Iudæis ⌊ibi aūt⌋ .i. in
Gene. 14 ip̄o Melchisedec ⌊cōtestat (scriptura) qa viuit⌋ ip̄e Melchisedec. Qm̄ nil dicit de morte
Psalm̄. 109 ipsius, q̄si sit sine fine dieꝝ. Q̄d fit in figura Chr̄i pōtificis nr̄i, cui⁹ sacerdotiū discernit à sa
cerdotio Leuitico p Melchisedec. Hæc verba qdā male itelligētes dixerūt Melchisedec
immortalē fuisse. Patet ergo ꝙ sacerdotiū Melchisedec, digni⁹ erat sacerdotio Leuitico. F
⌊Et vt ita dictū sit (.i. sic loq̄ndo, vꝫ p figurā, q̄ appellat Synecdoche) p Abrahā⌋ dātē de
Gene. 14 cimas ipsi Melchisedec ⌊& Leui (.i. ordo sacerdotū Leuiticoꝝ) q decimas accepit⌋ scd̄m
legē à pplo Isrl̄ ⌊decimatus ē⌋ .i. decimas dedit sacerdoti Melchisedec. Et recte dixi ꝙ
Leui p Abrahā, seu in Abrahā, nō p seip̄m decimas dedit, qm̄ nōdū erat. ⌊Adhuc em̄ in
lūbis p̄ris⌋ sui, vꝫ Abrahæ ⌊erat (Leui) qn̄ obuiauit ei⌋ .s. Abrahæ, ip̄e ⌊Melchisedec⌋ p
Gene. 3. lūbos āt significat Apl̄s mēbra, in qbus ē semē .i. virt⁹ generatiua. Quēadmodū ergo Adā
Nume. 18. peccāte oēs peccauim⁹, q eram⁹ in lūbis ei⁹, sic Abrahā dāte decimas Leui & cęteri exi-
stētes in lūbis ei⁹, decimas ꝑsoluerūt. Ideo inferiores fuerūt ip̄o Melchisedec, qa dās deci-
mas iferior ē recipiēte. Nō tn̄ Chr̄us in Abrahā decimatus ē, sicut nec in Adā peccauit,
q̄uis fuerit in lūbis amboꝝ. Fuit nēpe in lūbis Adæ ac Abrahæ, alio mō q̄ cæteri, vt puta
tm̄ scd̄m corporeā substātiā, nō scd̄m rōnē seminalē, qa nō fuit cōceptus naturali virtu-
Luc. 1. te seminis, sed sup naturali potētia sancti spūs. Sacerdotiū ergo Melchisedec digni⁹ sacer
dotio fuerat Leuitico, nō aūt sacerdotio Chr̄i aut Chr̄iano. ¶ Deinde ꝓbat Apl̄s, ꝙ sa
cerdotiū Chr̄i ꝑstātius sit sacerdotio Leuitico, ip̄mq̄ euacuet, & p cōsequens legē veterē
cessare faciat. ⌊Si ergo cōsūmatio (.i. hoīm pfectio) p sacerdotiū Leuiticū erat⌋ .i. si sacer
Exod. 14 dotiū illud legale in se pfectū, aliosq̄ pficiēs fuit. ⌊Populus em̄ (Israel) sub ipso⌋ sacerdo
tio ⌊legē accepit⌋ in mōte Sinai. Vetus em̄ lex ministrata ē pplo Israel p sacerdotes Le
uitici gn̄is. Qm̄ ergo pplus sub illo sacerdotio legē accepit, indiguit pfici illo sacerdotio.
Ideo recte q̄siui, an cōsummatio p sacerdotiū Leuiticū erat. Si ergo sic fuit ⌊q d adhuc ne
cessariū fuit scd̄m ordinē Melchisedech aliū⌋ ritu ac tribu ⌊surgere p sacerdotiū⌋ vꝫ,
Christū

Chr̃m,q̃ nõ eſt ſacerdos ex tribu Leui deſcendẽs, nec ritũ legaliũ ſacerdotũ obſeruans,
A ⌊& nõ ſcd̃m ordinẽ Aaron dici⌋.i.Chr̃m nõ appellari ſacerdotẽ ſcd̃m ordinẽ Aaron,
ſicut vocatus eſt ſacerdos ſcd̃m ordinẽ Melchiſedec. Q.d.Apl̃us:Si p̃ ſacerdotiũ Leui-
ticũ potuiſſent hoĩes à p̃ctõ purgari,& gr̃a p̃fici, nõ p̃dixiſſet ſcriptura alium ſacerdotẽ
ſurrecturũ ſcd̃m ordinẽ Aaron.Sed Melchiſedec. Alias nãq; ſacerdotiũ huius ſuperfluũ Pſal.109
eſſet.Cũ ergo ſcriptura p̃nũtiauerit Chr̃m fore ſacerdotẽ ſcd̃m ordinẽ Melchiſedec, cõ
ſtat,q̃ ſacerdotiũ Leuiticũ fuerat imp̃fectũ ac figuratiuũ. Propter q̃d adueniẽte ſacerdo
tio Chr̃i ceſſare debebat,quemadmodum figura & imp̃fectum ceſſant adueniẽte re figu-
rata atq; p̃fecta. ¶Porro,q̃ fruſtra alius ſacerdos ſurgeret,ſi ſacerdotiũ Leuiticũ cõſum
maret,declarat Apl̃s: ⌊Trãſlato enĩ ſacerdotio,neceſſe ẽ,vt legis trãſlatio fiat⌋ Lex nãq;
& ſacerdotiũ ſil'ſunt,& ſe cõcomitant̃,nec vnũ p̃deſt ſine officio alterius. Ideo q̃d de vno Pſal.109.
dr̃,de alio intelligit̃,vñ vno mutato,aliud q̃q; mutat̃. Qm̃ ergo teſte ſcriptura,ſurgit ali' Acto.15
ſacerdos,à ſacerdotibus legalibus.ſ.Chr̃us,de q̃ ſcriptũ ẽ:Tu es ſacerdos in æternũ ſcd̃m
ordinẽ Melchiſedec,liq̃t q̃ lex vetus p̃ Chr̃m ceſſauerit. ¶Ceſſationẽ vero legali ſeu Le
uitici ſacerdotĳ adhuc p̃bat Apl̃s,eo q̃ Chr̃s nõ ſit de tribu Leui. ⌊In q̃ enĩ hęc dicunt̃⌋
.i.Chr̃us de cuius p̃ſona iſta,de ſacerdotio ſcd̃m ordinẽ Melchiſedec recitant̃, ⌊de alia
tribu⌋q̃ ſit trib' Leui ⌊eſt(ſ.de tribu Iuda)de q̃ nullus altario p̃ſto fuit⌋.i.nemo ad mini
ſteriũ altaris acceſſit.Q̃d aũt de alia tribu ſit Chr̃us,oñdit̃. ⌊Manifeſtũ ẽ enĩ q̃ ex Iuda⌋ Gene.49
p̃triarcha ⌊ortus ſit dñs nr̃⌋ Ieſus Chr̃us.Virgo enĩ Maria(ſicut & Ioſeph)de tribu Iuda Lucæ.1.
p̃ceſſit. Vñ in Apocalypſi habet̃:Vicit leo de tribu Iuda,⌊in qua tribu nihil de ſacerdo- Math.1
tibus Moyſes locutus ẽ⌋.ſ.vt aliq̃s de tribu Iuda eẽt ſacerdos legalis.⌊Et amplius⌋.i.alia Apoca.5
rõne,⌊adhuc manifeſtũ ẽ⌋ q̃d in p̃cedẽte rõne oñſum ẽ.ſ.q̃ ſacerdotiũ Leuiticũ ſit trãſla
B tũ,⌊ſi(pro q̃a)ſcd̃m ſilitudinẽ⌋ hoc eſt,ritũ & ordinẽ ⌊Melchiſedec exurget ali' ſacer-
dos⌋ vz Chr̃us,ſicut ſcriptura p̃dixit, q̃ ſub ſpeciebus panis & vini,corp' ſuũ & ſangui 1.Cor.11.
nẽ dedit diſcipulis,ſicut Melchiſedec panẽ & vinũ obtulit,⌊qui(Chr̃us) nõ ſcd̃m legẽ mã Iohã.6.
dati carnalis⌋.i.nõ ſcd̃m ĩſtitutionẽ legis Moſaicæ carnalia p̃cipiẽtis⌊factus ẽ⌋ ſacerdos Gene.14
Nõ enĩ fuit de tribu Leui,nec legalia ſacrificia ĩmolauit,⌊ſed ſcd̃m virtutẽ vitæ inſolubi
lis⌋.i.p̃tãte diuina,q̃ dat ſuis electis vitã inſolubilẽ ſeu æternã.Diuina enĩ virtute ac ordi- Iohã.10
natiõe factus ẽ Chr̃us ſacerdos. ¶Q̃d aũt Chr̃us ſit ſacerdos ſcd̃m ſilitudinẽ Melchiſe-
dec p̃bat.⌊Cõteſtat̃ enĩ(Dauid in Pſal.) Qm̃ tu⌋Chr̃e,⌊es ſacerdos in æternũ ſcd̃m or Pſal.109
dinẽ Melchiſedec.Reprobatio q̃dẽ fit p̃cedẽtis mãdati⌋.i.nũc t̃pe gr̃æ vet' lex reprobat̃
ſeu euacuata docet̃,ita vt nõ liceat eã ſeruari, ⌊p̃pter ĩfirmitatẽ⌋ .i.p̃pter imp̃fectionẽ, Acto.15
quã habuit q̃n ſtetit.Nõ enĩ plene iuſtificauit,nec ad btĩtudinẽ ĩtroduxit,eo q̃ nõ cõtinuit
grãm,⌊&(etiã p̃pter)inutilitatẽ ei'⌋ p̃ t̃pe gr̃æ. Iã enĩ eius obſeruãtia nil cõfert,nec ad Roma.3
grãm p̃parat,ſed poti' obeſt.⌊Nihil enĩ ad p̃fectionẽ adduxit lex⌋.i. p̃pria virtute nul-
lum ad p̃fectionẽ p̃duxit,imo nihil operabat̃ ad p̃fectionẽ internã, q̃a nõ cõtinuit grãm
Nõ enĩ ſacr̃a eius gr̃am cõtinebãt, quẽadmodũ ſacr̃a nouæ legis, quæ rõne ſuorũ ſactorũ
dr̃ grãm cõtinere atq; p̃ſtare.Quãuis ergo lex p̃fectionẽ p̃cepit p̃ mãdata moralia.nõ t̃ñ
virtutẽ implẽdi donauit.Idcirco ſua virtute nullũ p̃fecit.Et q̃uis multi in veteri lege erãt
C p̃fecti,hoc t̃ñ nõ fuit p̃ legẽ,ſed fidẽ & grãm Chr̃i tunc vẽturi. Eluceſcit itaq; q̃ lex etiã
quoad p̃cepta moralia nõ adduxit ad p̃fectionẽ ſua virtute.Propter q̃d dictũ eſt ad Ga-
latas:Si data eſſet lex,quæ poſſet iuſtificare,vere ex lege eſſet iuſtitia. ⌊Introductio vero Galat.3
melioris ſpei⌋.i.exhibitio ſpei nobis à Chr̃o p̃poſita, qua nõ terrena, ſed cœleſtia bona
expectamus,eſt ⌊per quã(.i.cuius virtute)proximamus ad deũ⌋.i.ad deum accedimus,
acq̃rẽdo p̃fectionẽ gr̃æ in p̃ñti,& p̃fectionẽ gl̃iæ in futuro.Hæc enĩ eſt vera atq; forma- 1.Petr.1
ta ſpes,q̃ nõ cõfundit,ſed ſaluat. ¶Inſup̃ probat Apl̃us ſacerdotiũ Chr̃i firmius ac digni Iohan.1
us eẽ ſacerdotio Leuitico,qm̃ Chr̃us inſtitutus eſt ſacerdos à deo cũ iureiurãdo. Sacer- Roma.5
dotes vero legales ſine iureiurãdo,ſeu iumẽto diuino.⌊Et quãtũ eſt⌋.i.illud q̃d de ſacer
dotio Chr̃i p̃hibet̃.⌊nõ ſine iureiurãdo⌋ factũ ẽ,nec ĩtelligẽdũ ſine eo. ⌊Alĳ q̃dẽ⌋ puta Pſal.109
Leuitici ſacerdotes nõ in p̃petuũ duraturi ⌊ſine iureiurãdo⌋.i.ſine cõfirmatiõe diuini iu
ramẽti⌊facti ſunt ſacerdotes⌋ Vñ in Exo. vbi de ordinatiõe ſacerdotũ legaliũ agit̃,nullũ Exod.28
interponit̃ iuramẽtũ. Sic q̃ppe dñs ait ad Moyſen:Applica fr̃ẽm tuũ cũ filĳs ſuis de me-
dio filiorũ Iſr̃l,vt ſacerdotio fungant̃ mihi.⌊Hic aũt⌋ vz Chr̃s ſacerdos effect' eſt ſcd̃m
aſſumptã naturã cũ ⌊iureiurãdo p̃ eũ(.i.ab eo,puta à deo p̃r̃e)q̃ dixit ad illũ⌋in Pſal.⌊Iu
rauit dñs⌋ p̃rio haud dubiũ,q̃n p̃ ſeip̃m ⌊& nõ pęnitebit eũ⌋ iuraſſe. Nũq̃ enĩ pęnitet de
eo q̃d ſemel decretũ ẽ in ſuo ęterno cõſilio.q̃uis ĩterdũ pęniteat.i.p̃ modũ pęnitẽtis ſe ha
beat,mutãdo factũ,ſeu variãdo ſnĩam. Vñ in lib.Reg.legit̃:Porro triũphator in Iſr̃l nõ 1.Reg.15
parcet,& pęnitudĩe nõ flectet̃.Neq; enĩ hõ ẽ,vt agat pęnĩam ⌊Tu es ſacerdos in ęternũ⌋
in q̃ patet ĩuariabilitas ſacerdotĳ Chr̃i.⌊Intm̃⌋.i.tã multũ ſicut ſacerdotiũ Chr̃i p̃fulget Danie.2
ſacerdotio legali,vz q̃d ẽ æternũ & iuramẽto firmatũ ⌊melioris teſtamẽti⌋.i.p̃fectioris
legis ⌊ſpõſor(.i.aſſertor)factus ẽ Ieſus⌋ Docuit enĩ euãgelicã legẽ,ſeu nouũ teſtamẽtũ,
quod ve

quod veteri testamẽto vehemẽter pfert. Promittit nãq; bona æterna grãm cõtinet,& ad D
felicitatẽ, q̃ finis est legis,introducit. Vel sic: Melioris testamẽti.i.pstationis bonorũ, puta
cœlestiũ,spõsor & pmissor factus est Iesus. Qui in exordio suæ pdicatiõis,pœniam(inqt)
Matth. 4 agite, appropinquabit em̃ regnũ cœlorũ. Noĩe aũt testamẽti interdũ exprimit bonũ, qd
p testamẽtum pstat. Vetus vero testamẽtũ spõdebat terrena. ¶Prçterea, agit Aplus de
EPIST. vnitate sacerdotij Chri. LEt alij qdẽ(Leuitici gñis)plures facti sunt sacerdotes⌋ summi
sibiinuicẽ succedẽtes, Lscdm legẽ⌋ q̃ pcepit filiũ succedere pri in sacerdotio⌋idcirco q
Nume. 20 morte(.i.p mortẽ) phiberent pmanere⌋.i.iugiter viuere ⌊hic aũt(Chrus)eo q maneat
in æternũ⌋ nõ solũ scdm diuinitatatẽ, sed & scdm humanã naturã post resurrectionẽ.
Iohan. 12 Vñ Iudæi dixerũt: Nos audiuimus ex lege, qa Chrs manet in æternũ, Lsempiternũ habet
sacerdotiũ⌋ Ex his elicit Apls efficaciã sacerdotij Chri. LVnde⌋.i. pter sempiternitatẽ
sacerdotij sui, L& saluare(.i. salutẽ cõferre)in ppetuũ pt⌋vcq; q̃diu ẽ aliqs saluãdus. Vel
saluare in ppetuũ.i. ppetuã btitudinẽ dare, Laccedẽs(spũali accessu)p seipm⌋.i.in ppria
psona,scdm qd hõ,nõ p aliquẽ mediatorẽ,seu aliã hostiã, Lad deũ⌋ prẽm tanq̃ aduoca-
Apoca. 1 tus nr ac mediator Lsemp viuẽs⌋.i. vigorosus ac viuax existẽs. Resurgẽs em̃ ex mortuis,
Roma. 6. iam nõ morit Lad interpellãdũ pro nobis⌋ Qũo aũt cõueniat Chro interpellare.i. orare
p nobis diligẽter tractatũ ẽ ad Rom. vbi hec eadẽ verba ponit apls. Qd vero Chrs fit ido
Roma. 8 neus ad interpellãdũ pro nobis, deiñ ostẽdit, LTalis em̃(fiicut subscribit)decebat vt nobis⌋
.i. ad nrãm salutẽ procurãdũ Leẽt põtifex(vtpote)sanctus⌋ in añia p oĩs culpæ carentiã
Esa. 53 Linnocẽs(quãtũ ad alios, qa nõ est inuẽtus dolus in ore eius)impollutus⌋ corpe Lsegre-
gatus à pctõribus⌋.i. grege iniquorũ remotus nũc, loco, & ope. Veruntñ Chrus in hac vi E
ta nõ erat corporalr à pctõribus segregatus, nec eos vitauit. Nam cũ pharisæi dixissent di
Matt. 9. scipulis: Quare cũ publicanis & pctõribus mãducat & bibit magister vester? Chrus respõ
dit: Non indiget q sani sunt medico, sed q male habẽt. Venit em̃ filius hoĩs quærere & sal
Ephe. 4. uum facere qd perierat. Opere tñ & cõsensu separatus fuit ab eis, L& excelsior cœlis fa-
Psal. 8 ctus⌋ Ascendit em̃ super oẽs cçlos,& vniuersis creaturis cœlestibus dignior ẽ, qm̃ pr oĩa
subiecit sub pedibus eius. LQui(Chrus)nõ habet quotidie necessitatẽ, queadmodũ sacer
dos⌋ legalis necessitatẽ habeat Lprius pro suis delictis hostias offerre. Deinde pro popu
lo⌋.i. populi delicto expiãdo. Hoc nãq; erat impfectiõis in sacerdotibus veteris testa-
Esa. 53 menti, q prius pro propria recõciliatiõe hostias immolabãt. Sed Chrus q pctm̃ nõ fecit
talis nõ fuit, nec indiget q̃tidie offerre p pplo hostiã. LHoc em̃ fecit semel⌋ hoc ẽ, vna vi
FINIS. ce obtulit hostiã p pplo Lseipm offerẽdo⌋ideo pri in ara crucis p nobis. Quç hostia tãtç
est dignitatis, vt p oim pctis sufficiẽtissima fuerit, ideo nõ indiget iterari. Sed sacrificia
legis pter insufficiẽtiã suã iterabant q̃tidie. Ideo sequit LLex em̃(Mosaica)hoĩes⌋ de
semine Aaron Lcõstituit sacerdotes infirmitatẽ (peccãdi ac moriẽdi)habẽtes⌋q & pec-
cabãt sicut & cçteri, ideo pro seipsis indigebãt offerre. LSermo aũt iurisiurãdi⌋.i. sermo
dei iuramẽto firmatus, seu iusiurãdũ sermone prolatũ, Lqui(sermo)post legẽ⌋.i. legisla-
Exod. 24 tionẽ in monte Sinai factã Lest⌋ dictus p Dauid in Psalmo, vbi dr: Iurauit dñs & nõ pœ
Psal. 109 nitebit eũ Lfilium(dei incarnatũ cõstituit sacerdotẽ) perfectum⌋.i. plenũ grã & verita-
Iohã. 1 tis Lin æternum⌋ Chrs em̃ scdm diuinã naturã est simplr perfectus, queadmodũ pater.
Scdm naturã vero humanã tantæ extitit perfectionis, quantã capere potest natura crea
Iohan. 3 ta, quia non ad mensuram dat deus spiritum homini Christo.

¶Declaratio cap. VIII. Caplm̃ aũt super ea quæ dicunt. Art. VIII.

MVltisiã de dignitate sacerdotij Chri pmemoratis: nũc summarie breuiterq; pstringit Apls ea q materiã istã cõcernũt, ostẽdens etiã eminẽtiã sacerdotij Chri rõne sacerdotalis officij. LCaplm̃ aũt⌋.i. breuis multorũ complexio. Caplm̃ nãq; à capite nomẽ sortit, qm̃ sicut in capite oẽs sensus vigẽt & cõtinent, sic ca
Psal. 8. pitulũ totã summã breuiter cõprehẽdit. ¶Itaq; caplm̃ Lsup ea(.s. de his)q̃ dicunt⌋ de
sacerdotio Chri, est hoc q imediate subiungit, vbi & caplm̃ incipit: LTalẽ habemus põ-
tificẽ qui cõsedit⌋.i. simul cũ pre sedit ab hora ascẽsiõis scdm humanitatẽ, scdm diuinita-
tẽ vero à principio Lin dextera sedis(.i. throni, vl potius sedẽtis)magnitudinis⌋.i. pris
maiestatis, seu dei pris Lin cœlis⌋.i. in cœlo empyreo, cœlicq; ciuibus. Qũo autẽ cõueniat
Hebræo. 1. Chro scdm vtrãq; naturã sedere ad dexterã pris, in expositiõe primi capli hui epl̃æ dictũ
est plenius Lsanctorũ minister⌋.i. sacrorũ dei donorũ, vcq; grç in pñti, & glç in futuro,
Luc. 22 ministrator seu dator instrumẽtalis, scdm qd hõ. Ipsis etiã sanctis discipulis suis Chrs mi
Lucæ. 12 nistrauit in terra. Iuxta illud: Ego in medio vrĩ sum, sicut q ministrat. Sãctis q̃q; in pria
Hebræ. 1. ministrat vitã æternã, scdm qd scriptũ est: Pręcinget se, & trãsiẽs ministrabit eis. Hæc est
seruitus dignatiõis, nõ subiectiõis, qua & angeli ministrant hoĩbus, L& tabernaculi veri⌋
Apo. 21 .i. ecclesiæ militãtis seu triumphãtis, de qua legit in Apocalypsi: Ecce tabernaculum dei
Psal. 4 cum hoĩbus, & habitabit cũ eis. Itẽ in Psalmo: Domine qs habitabit in tabernaculo tuo?
Quod aliud nihil est, nisi electi & sancti, quorũ Chrs minister est scdm sensum iam tactũ.

Venit

A Venit eñ filius hoīs ministrare nō ministrari, ⌊ qđ fixit ⌋ i. gratia atq; virtutib⁹ stabiliuit ⌊ deus ⌋ q solus hoc pt, vt ꝗ mētes electoꝝ p grām figere ⌊ & nō hō ⌋ pur⁹. Qđ aūt Chrūs sit fctōꝝ minister hinc patet. ⌊ Oīs rīn pōtifex ⌋ legalis siue catholicus ⌊ ad offerēda munera ⌋ spūalia ac corpalia suṗplius ac pprīj gregia ⌊ & hostias ⌋ laudis p seipo ac subditis ⌊ cōstituit ⌋ i. pōtifex ordinat. Hoc ē eñ officiū eius, cū sit inter deū & ppl'm medius. Vnde q̄ populi sunt, offert deo & q̄ dni sunt, impetrat populo. ⌊ Vnde necesse est & hūc ⌋ sacerdotē vcȝ Christū ⌊ habere aliqđ qđ offerat ⌋ nō pro se, sed pro suis, vtpote carnē, quā propter nos immolauit, quā & incessabiliter pro nobis p̄tus cōspectui p̄sentat cū desiderio nr̄æ salutis. ⌊ Si ergo eēt sup terrā ⌋ sacrificium à Chro offerēdū eēt terrenū, legale aut trāsitoriū, ⌊ nec eēt sacerdos ⌋ i. tūc ipse Christus nō esset sacerdos scđm ordinē (vt dictū est) Melchisedec. Nā sacerdotiū eius superfluū eēt, eo q̄ sacrificiū eius offerri posset à sacerdotibus veteris legis, secūdum qđ subdit: ⌊ cū essent ⌋ i. ex q̄ forēt sacerdotes legales, ⌊ q offerrēt secundū lrgē ⌋ scriptā ⌊ munera ⌋ terrena ⌊ & sacrificia simi lia huiuscemodi sacrificio Chri, ⌊ qui ⌋ sacerdotes legis ⌊ exēplari & vmbræ deseruiunt cœlestium ⌋ i. circa figuras, & sacra legalia occupant. Quæ sunt exēplar cœlestium, qm̄ ad eoꝝ cognitionē aliq̄ mō inducūt. Quia tñ hoc faciunt multū obscure ac imperfecte vmbra cœlestium appellant. Vmbra eñ inter euidentē imaginē, & eem ipsam est media. Sunt ergo exēplar cœlestium. i. à cęlestibus exēplata, ⌊ sicut respōsum est Moysi ⌋ dñm cōsulenti ⌊ cū ⌋ Moyses ⌊ cōsummaret ⌋ i. cōpleret ⌊ tabernaculū ⌋ per manum Beseliel. ¶ Deinde ponit diuina responsio.

Matth. 20

Infra. 9. 1. Ioh. 2

Psalm. 109

Exo. 25. 26

B ⌊ Vide inq̄t ⌋ dñs ⌊ omnia ⌋ ad tabernaculū pertinētia ⌊ facito ⌋ i. fieri pcipe ⌊ scđm exēplar qđ tibi ostēsum est in mōte ⌋ i. secundū formā tibi ab angelo demonstratā in mōte Sinai. Angelus eñ docuit Moysen de oībus cōstruendis & offerēdis in tabernaculo. Differunt aūt exēplum & exēplar. Quia exēplum est qđ fit ad imitationē alterius, estq; posterius illo. Exēplar vero vocat ad cuius imitationē aliqđ fit, vel producit, & est prius illo. Ea itaq; in quibus sacerdotes legis deseruiebāt, absolute loquendo, erāt exēpla, respectu exēplaris in mōte mōstrati, posteriora q; illo, sed per cōparationē ad nos dici possunt exēplaria, prout nostra cognitio tēdit ex illis ad cognitionem cęlestiū. ⌊ Nunc aūt melius sortitus est ministeriū ⌋ i. Chrūs dignius sacerdotium officiumq; suscepit, q̄ fuit obsequiū sacerdotū legalium, ⌊ quāto & melioris testamēti ⌋ i. perfectioris legis, vcȝ euāgelicæ, quæ pfertur legi Mosaicæ, ⌊ mediator ⌋ medias dator ⌊ est ⌋ Nam inter deū & hoīes mediat, & ex parte dei legē nouā hoībus cōtulit, ⌊ quod ⌋ testamentum nouū ⌊ in melioribus repromissionibus ⌋ hoc est, diuinis atq; æternis promissis, ⌊ sancitū ⌋ i. confirmatū ⌊ est ⌋ Vetus quippe testamentum promittebat abundantiā tēporalium, nouū aūt affluentiam bonoꝝ cęlestiū. Sacra etiā nouā legē cōfirmātia multo pstantiora censent sacramētis legis antiquæ. ⌊ Nā si illud prius ⌋ i. vetus testamentum ⌊ culpa vacasset ⌋ i. culpā pfecte deleuisset, suosq; seruatores pfecte mūdasset, ⌊ nō vtiq; secūdi ⌋ i. noui testamēti ⌊ locus inquireret ⌋ hoc est, necessaria nō eēt, nec exigeret lex noua, imo superflua eēt. ¶ Quod aūt nouū testamentum

1. Timo. 2.

2. Co. 4.

C necessariū sit, probat authoritate scripturæ, q̄ habet apud Hieremiā, quā aplūs hic allegat secūdum translationē septuaginta interpretū. ⌊ Vituperās eñ eos ⌋ i. Iudæos tanq; per legē perfici nō potētes, ⌊ dicit ⌋ Hieremias ⌊ Ecce dies ⌋ grāe & euāgelicæ legis ⌊ veniūt, dicit dñs, & consummabo sup domū Israel, & super domū Iuda ⌋ i. cōplētiue dabo populo Iudæoꝝ in duo regna, & duodecim trib⁹ diuiso, ⌊ testamentū nouum ⌋ Hoc eñ Chrūs in propria psona Iudęis propofuit in sermone facto in mōte, & in cœna, de quibus & dixit: Non sum missus nisi ad oues quæ perierūt domus Israel, ⌊ nō scđm testamentū qđ feci patribus eoꝝ ⌋ i. nō tale testamentū, puta in terrenis promissis & cærimonialibus iussis cōsistens, dabo istis quale dedi per Moysen patribus eoꝝ ⌊ in die qua apprehēdi manū illoꝝ ⌋ i. cū eos sic ducerē atq; pcederē, sicut pr ducit paruulū filiū, per se ire nō valentē & viæ ignarū, ⌊ vt educerē illos de terra Aegypti ⌋ qđ & feci. ⌊ Qm̄ ipsi nō pmāserunt ⌋ p obedientiā cordis, ⌊ in testamento meo ⌋ i. in lege à me data, vnū veꝝ deū colēdo, sicut lex iubet: sed statim fecerūt vitulū aureū cōflatilē, & adorauerūt eū, ⌊ & ego neglexi ⌋ i. obliuione tradidi ⌊ eos, dicit dñs ⌋ pietatis meæ respectū eis subtrahēdo, & multos eoꝝ occidēdo. Quō aūt de⁹ dicat recordari vel negligere dictum ē sęplus. ⌊ Quia hoc testamētū (nouū) qđ disponā ⌋ i. ordinate ponā ⌊ domui Israel ⌋ i. electis pfertim Iudæis, quibus primo pdicatū est euāgeliū regni, deinde oībus gētibus deū p fidē speculātibus dispositum est p aplos hoc testamētum, ⌊ post dies illos ⌋ i. post tps diuinitus pordinatū, vcȝ cōsummato cursu veteris testamēti, qñ aduenit tpis plenitudo. Dispōnā itaq; testamētū hoc eis, ⌊ dādo leges meas in mēte eoꝝ ⌋ i. intellectibus eoꝝ imprimā euāgelica mādata, ⌊ & in corde ⌋ i. voluntate ⌊ eoꝝ superscribā eas ⌋ i. promptum affectum obediendi legibus meis dabo eis. Hoc modo datū est primitiuæ ecclesiæ nouū testamētum à Chro, pfertim in die fctō Pentecostes, qñ Spūs sanctus p inspirationē, & sup naturalē illustrationē impressit cordibus discipuloꝝ euāgelicā legē. ⌊ Et ero eis in deum ⌋ i. pie & gratiose agā cum eis, ⌊ & ipsi erunt mihi in populum ⌋ hoc est, deuote & religiose me colent. ⌊ Et non docebit vnusquisq; proximum suum & vnusquisq; fratrē suū, dicēs: Cognosce dñm. ⌋ Secundum Augustinū, & alios plerosq; hæc intelligēda sunt pro sta-

Hiere. 31
2. Regū. 12

Matth. 25.

Exodi. 32.
Matth. 20.
& 28.
Acto. 11.

Gala. 4.

Acto. 2.

pro statu patriæ, in qua vnus nõ docebit aliũ, q̃rum ad cognitionẽ dei, & in qbus beatitudo cõ- D
sistit, q̃uis superiores doceãt inferiores, q̃tũ ad q̃sdã effect⁹ diuinæ prouidẽtiæ. Oẽs nãq; beati
deũ immediate cõspiciũt. Ideo subdit: ⌊qm̃ oẽs sciẽt me à minore vsq; ad maiorẽ⌋ & ideo sciẽt
me in patria ⌊qa (nũc in via) propitius ero iniq̃tatibus eoꝝ⌋ dãdo eis grãm pœnitẽdi, ⌊& p̃ctõ-
rum illoꝝ iã nõ memorabor⌋ ad puniendũ ea in igne gehennæ. Alij exponunt hæc specialiter
Acto. 2.4. de primitiua ecclesia maxĩe de ap̃lis, q oẽs immediate edocti fuerũt à spũ sancto. Videt aũt ge-
neraliter posse intelligi de ipsa ecclesia militãte, sic tñ vt sit distributio pro generib⁹ singuloꝝ: &
locutio cõparatiua. Nõ eñ loquit dñs de quacunq; doctrina seu scia, sed specialr̃ de cognitione
sui. Qm̃ oẽs sciẽt me inq̃t: Cũ ergo per orbẽ terraꝝ in ecclesia militãte extirpata sit idololatria
oẽs scient me eẽ vnũ dũtaxat veꝝ deũ. Tanta q̃q; est mĩa dei hoc tp̃e, vt dicat tp̃s gratiæ. Vel
dicunt hæc cooperatiue. Intm̃ q̃ppe abũdat cognitio dei in mũdo tp̃e euãgelicæ legis magis q̃
ante, vt iã pene oẽs videant cognoscere deũ. Et iuxta hũc sensum scriptũ est: Repleta est terra
Esaię.11 scientia dñi, sicut aquæ maris operientes. In oẽm terram exiuit sonus apostolorum. ¶Deinde
Psal.18 pãdit apostolus cessationẽ veteris test. Dicendo aũt (dñs per Hieremiã) nouũ⌋.i. testamentum
Hier. 31 Christi nouũ vocando ⌊veterauit⌋.i. vetus esse declarauit, ⌊prius⌋ testamentũ datũ per Moy-
sen. ⌊Quod aũt antiquat, & senescit prope interitũ est⌋.i. cito corrumpet. Ideo testamẽtũ illud
euacuat adueniente testamento Christi, quod vsq; in finem seculi perseuerabit.

¶Expositio Cap. IX. Habuit quidẽ & prius iustificationes, &c. Art. IX. E

DEniq; excellentiã sacerdotij Christi, cõsequẽter ostẽdit ap̃lus, ex ritu & schemate ta-
bernaculi. ⌊Habuit qdẽ & prius⌋.i. p̃cedens & vetus testamẽtũ ⌊iustificatiões cul-
turæ⌋.i. obseruãtias auferentes impedimẽta q̃dã diuini cultus. Queadmodũ eñ sa-
cramẽta nouæ legis virtute gratiæ in eis cõtentæ purgãt à vitijs interiorib⁹, qbus fit
hõ simpliciter ineptus ad cultũ diuinũ: sic sacr̃a veteris legis, gratiã nõ cõtinẽtia emũdabãt à cor-
poralibus immũditijs & irregularitatib⁹. p̃pter q̃s prohibebant Iudæi à cultu diuino. s. ab ac-
Lucæ. 5. cessu tẽpli & cœtus fideliũ, sicut erãt cõtactus mortui vel immundi. Hæ ergo obseruatiões per
quas talia impedimenta tollebant, dicunt iustificatiões culturæ. Habuit q̃q; ⌊& sctm̃ seculare⌋
.i. exteriorẽ quãdã immũditiã hoĩbus apparentẽ. Quidã per sctm̃ seculare, intelligunt templũ
materiale, q̃d Iudęi sctm̃ putabãt, & aliq̃ mõ erat, qa ad cultũ dei fuerat ordinatũ. Cui expositiõi
EPIST. cõsonat litera sequens: ⌊Tabernaculũ eñ factũ est primũ⌋.i. primũ tabernaculũ humano arti-
Exod. 27 ficio fabricatũ est. Per primũ aũt tabernaculũ, designat exterior pars tabernaculi à Moyse fa-
cti, à qua erat ingressus. Per secundũ vero tabernaculũ, significat interior pars eiusdẽ taberna-
culi. Tabernaculũ eñ Moysi habẽs. 30. cubitos in longitudine. 10. vero in latitudine, &. 10. in al-
titudine, q̃tum ad longitudinẽ, diuisum erat in duas partes p̃ cortinã seu velũ intermediũ, quaꝝ
Exo. 40 exterior habuit. 20. cubitos in longitudine. Et propter suã venerationem & significationẽ, qua
significauit ecclesiã militantẽ, dicebat sctm̃ vel sancta. Interior vero pars tabernaculi post cor-
Exodi. 25. tinã, dicta est sancta, vel sctm̃ sctõꝝ p̃pter p̃cipuã suã venerationẽ, & qm̃ figurauit ecclesiam
Exo. 26 triũphãtẽ. ⌊In q̃⌋ primo tabernaculo, ⌊erãt cãdelabra⌋ vnũ cãdelabrũ aureũ, q̃d hic pluraliter F
Exo 25 cãdelabra dr̃, qa habebat. 7. lucernas. Hoc fuit in parte meridionali, ⌊& mensa⌋ p̃positiõis q̃-
Ibidem drata, facta de lignis Sethim, atq; purissimo auro vestita. Hæc fuit in parte aqlonari ⌊& pro-
positio panũ⌋.i. 12. panes, q q̃libet sabbato ponebant sup̃ mẽsam recẽtes. Erat q̃q; in hac par-
te tabernaculi altare incẽsi, de q̃ tacet ap̃lus: ⌊q̃d⌋ primũ tabernaculũ ⌊dr̃ sancta⌋ sicut iã pa-
tuit. ⌊Post velamẽtũ aũt⌋.i. retro velũ seu post cortinã intermediã, erat ⌊scd̃m tabernaculũ⌋.i.
secũda pars toti⁹ tabernaculi. ⌊Quod (scd̃m) dr̃ sancta sctõꝝ⌋ p̃pter tõnẽ p̃dictã ⌊aureũ hñs
thuribulũ⌋ de hoc nõ legit in veteri test. Propter q̃d q̃dã p̃ thuribulũ intelligũt incensoriũ, in q̃
summ⁹ sacerdos sanctũ sctõꝝ ingrediens, ponebat incẽsum, vt fumus inde cõsurgẽs impediret
eos, q erãt in alia parte tabernaculi, ne aspicerent ea q̃ fuerant in secunda parte tabernaculi. Alij
opinant, q̃ in tẽpore Dauid vel Salomonis, dũ auctus ẽ cult⁹ diuin⁹, factũ, & illic locatũ fit thu-
Exodi. 25 ribulũ aureũ ⌊& arcã testamẽti circũamictã ex oĩni parte, auro⌋ Erat nãq; de imputribilib⁹ li-
gnis Sethim int⁹ & extra aureis laminis cooperta. ⌊In qua⌋ arca ⌊erat vrna aurea hñs mãna⌋
Exodi. 16 ad mẽsurã Gomor, in cõmemorationẽ miraculi, q̃ deus pauit filios Israel mãna annis. 40. in de-
Nume. 17. serto, ⌊& virga Aaron q̃ fronduerat⌋ intra vnã noctẽ, in signũ q̃ Aaron diuinitus electus esset
in sacerdotẽ ⌊& tabulæ testamẽti⌋.i. duæ tabulæ in qbus lex scripta fuit, puta decalogus, sup̃q;
Exo. 25. eam. i. super arcam erãt duo ⌊Cherubin gloriæ⌋.i. gloriose ac splẽdide facta instar angeloꝝ.
Vel, gloriæ dei figuratiua ⌊obumbrãtia⌋.i. alis suis extẽsis, inulcẽq; cõnexis tegẽtia ⌊p̃pitia-
toriũ⌋ tabulã aureã q̃ erat sup̃ arcã, q̃ ideo dicta est p̃pitiatoriũ, qm̃ inde dedit deus responsum
Moysi p̃ multitudine exorãti. ⌊De qbus mõ nõ est dicẽdũ p̃ singula⌋ Pauciora nãq; sufficiũt.
Ap̃lus aũt p̃sequit hęc breuiter, & allegorice tm̃. ⌊His vero ita cõpositis⌋.i. duab⁹ partib⁹ taber-
naculi p̃dicto mõ dispositis ⌊in priori qdẽ⌋ tabernaculo (q̃d dr̃ sancta) ⌊semp̃⌋.i. q̃tidie bis
Nume. 28 ⌊intrabant sacerdotes⌋ vc3 hora sacrificij matutini ac vespertini. Vtraq; eñ hac hora immo-
labatur agnus, ⌊sacrificioꝝ officia consummantes⌋.i. cõplentes ea quæ ad ritum sacrificiorum
specta-

A ſpectabãt. Immolatio em̃ ſacrificiorũ fiebat extra tabernaculũ ſub diuo in atrio ĩ altari holocau
ſtorũ, vbi accenſo igne ſumpſit ſacerdos in thuribulo prunas, ſicq̃ procedebat ad altare incenſi Leuit.16.
intra tabernaculũ primũ ſitũ, poſitoq̃ in thuribulo thure, dimiſit ſup altare incẽſi, & ita ſacrificiũ
cõſummabat. ⌊ In ſecundo aũt⌋ tabernaculo, vcʒ in ſancta ſctõrũ. ⌊ ſemel in anno ſolus ponti-
fex⌋ introiuit, vcʒ in feſto expiatiõis, ⌊ nõ ſine ſanguine⌋ Tulit em̃ ſecũ de ſanguine hoſtiæ im Leuit. 4
molatæ ad offerẽdũ illũ corã propitiatorio. Ideo ſequit. ⌊ quẽ (ſanguinẽ) offerret pro ſua & po- Pſal.14.
puli ignorãtia⌋ .i. pro repromiſſione propriorũ ac populi ſui pctõrũ ex ignorãtia cõmiſſorũ. Se-
cundũ gloſſam, põtifex ſæpe intrabat ſancta ſctõrũ ſine ſanguine, ſed nõ niſi ſemel cũ ſanguine.
¶ Deinde oñdit aplus myſticã ſignificationẽ iſtorũ. ⌊ Hoc ſignificãte⌋ figuraliter ⌊ ſpũ ſctõ⌋
per diſpoſitionẽ tabernaculi Moyſi ⌊ nõdũ propalatã eẽ ſctõrũ viã⌋ .i. nõdũ patefactũ eẽ in- 2.Pet.1
greſſum regni cœleſtis, vel ipm̃ Chr̃m, q eſt via qua itur ad patriã, ⌊ adhuc priore tabernaculo⌋ Iohan.14
.i. prima parte tabernaculi, q̃ dicit ſancta, ⌊ habẽte ſtatũ⌋ .i. prohibitionẽ ingrediendi ſecũdum
tabernaculũ. ſ. ſancta ſctõrũ. Per velũ nãq̃ inter partes tabernaculi poſitũ ſignificabat clauſam Exod.26
eſſe viã regni cœleſtis, q̃d ſignificabat p ſancta ſctõrũ. ⌊ Quæ⌋ res, vcʒ diſpoſitio cultus & rit⁹
tabernaculi, ⌊ parabola⌋ .i. ſimilitudo vel figura ⌊ eſt tpis inſtãtis⌋ .ſ. tpis grẽ. ⌊ eorũ q̃ in nouo 1.Corin.10
teſt. gerũtur ſub tẽpore grẽ. Oĩa em̃ in figura cõtingebãt eis. Et vetus teſt. erat figura noui. ⌊ iu Ezech.2.
xta quã⌋ parabolã .i. legalẽ & figuratiuã obſeruantiã. ⌊ hoſtiæ⌋ de carnibus animaliũ. ⌊ & mu
nera⌋ de reb⁹ animatis ⌊ offeruntur⌋ à ſacerdotib⁹ Leuiticæ ſtirpis pro tpe veteris teſt. ⌊ Quę⌋
B hoſtiæ & munera ⌊ nõ poſſunt iuxta cõſcientiã⌋ .i. ſecundũ dictamẽ rectæ cõſcientiæ, vel int⁹
in cõſcientia. ⌊ pfectũ⌋ .i. à vitijs purũ & grã decoratũ ⌊ facere ſeruientẽ⌋ .i. eũ q ſeruit deo, ⌊ ſo
lũmodo in cibis & potibus⌋ .i. in eſu & abſtinẽtia qrundã alimẽtorũ ſecundũ legis pcepta, quæ
q̃ſdã cibos prohibuit, ⌊ & varijs baptiſmatibus⌋ .i. lotionibus corporis ſeu mẽbri alicuius in a- Leuit.6
qua propter cõtactũ mortui ſeu lepeoſi, ⌊ & iuſtitijs carnis⌋ .i. obſeruãtijs corporalẽ immũdi- 13.15.
tiam ſeu irregularitatẽ tollẽtibus, ⌊ vſq; ad tps correctiõis impoſitis⌋ .i. iuſſis atq; durãtib⁹ vſq;
ad tps euangelicę legis, q̃ legẽ Moſaicã pficit, & obſeruatorẽ illius vitia corrigit & emẽdat. Ex
diuino em̃ imperio ſeruãda erãt vſq; ad euãgelij publicationẽ. ¶ Deinde oñdit aplus, qd figura-
batur p hoc, q̃ ſummus ſacerdos ſeu põtifex in lege, introiuit in ſancta ſctõrũ cũ ſanguine ſemel
in anno, ad deprecãdũ pro ſe & pro alijs. Per põtificem em̃ figurat⁹ eſt Chrũs, p ſancta ſctõrũ,
cœlũ. Itaq; p inducta legalia nõ poterãt perfectũ facere ſeruiẽtẽ. ⌊ Chrũs aũt aſſiſtẽs⌋ deo patri EPIST.
ad interpellãdũ pro nobis, aſſiſtẽs q̃q; ſeu parat⁹ ſuccurrere nobis, ⌊ põtifex .i. ſummus ac ſacer- Roma.8.
dotalis miniſter, prout hõ. Vel, põtifex .i. in ſuo põtificatu collator ⌊ futurorũ⌋ .i. cœleſtiũ ⌊ bo-
norũ⌋ de qbus legit in pſal. Credo videre bona dñi, in terra viuẽtiũ, ⌊ per amplius⌋ .i. multo ma Pſal.26.
ius atq; capacius ⌊ & pfectius tabernaculũ (vt puta cœlũ) nõ manufactũ⌋ .i. non hoĩm manibus
fabricatũ, ⌊ id eſt nõ huius creatiõis⌋ hoc eſt, nõ humanæ induſtriæ. Vel, nõ huius creationis .i.
nõ exiſtẽs de natura inferiorũ creaturarũ, q̃ corruptibiles ſunt. Illud em̃ incorruptibile eſt, ⌊ neq; Exod.25
C per ſanguinẽ hircorũ & vitulorũ⌋ vt põtifex legalis, ⌊ ſed per propriũ ſanguinẽ⌋ .i. cũ pura pro
prij ſanguinis effuſione, ⌊ introiuit ſemel⌋ vcʒ in die aſcenſionis, ⌊ in ſancta⌋ .i. in cœleſte ta- Acto.1.
bernaculũ pfiguratũ per ſancta ſctõrũ ⌊ æterna redẽptione inuenta⌋ .i. vera beatitudine nobis
recuperata, atq; à nobis cõperta. Quod aũt ſanguis Chri idoneus fuerit ad ſaluãdũ, demõſtrat
aplus. ⌊ Si em̃ ſanguis hircorũ & thaurorũ, & cinis vitulæ⌋ cõbuſtæ mixtus aqua ⌊ aſperſus⌋ cũ
aqua ſup immundos ⌊ inquinatos (macula exterioris hoĩs) ſanctificat⌋ .i. purgat à macula tali,
⌊ ad emendationẽ carnis⌋ .i. ad acquirendã mundiciã corporalẽ. Talia em̃ pctã auferre nõ po-
terãt, ſed ab exteriori impuritate mũdabãt, ⌊ qto magis ſanguis Chriſti, q per ſpiritũ ſanctũ⌋
.i. cooperãte ac inſpirãte ſpũ ſancto, ⌊ ſemetipm̃ (rõne naturæ aſſumptæ) obtulit⌋ in cruce ⌊ im Deute.23.
maculatũ deo⌋ patri pro nobis ⌊ emundabit cõſcientiã noſtrã⌋ in baptiſmo, vel pœnitentia,
ſeu alijs ſacris, per q̃ virtus ſeu meritũ eius nobis applicat, ⌊ ab operib⁹ mortuis (.i. pctĩs) ad ſer Acto.15
uiendũ⌋ .i. vt à pctĩs mũdati ſeruiamus ⌊ deo viuenti⌋ oĩs vitæ fontali principio in ſanctitate Lucæ.1.
& iuſtitia iugiter coram ipſo. ⌊ Et ideo⌋ .i. qm̃ Chrũs obtulit ſe pro nobis, idcirco ⌊ noui teſta- 1.Timot.2
mẽti mediator (.i. medius dator) eſt⌋ inter deũ & hoĩes mediãs, & nouã legem proponẽs, ⌊ vt
morte intercedẽte⌋ .i. merito paſſionis Chriſti pro nobis interueniẽte, ⌊ in redẽptionẽ earũ p-
uaricationũ⌋ .i. ad obtinendã indulgentiã tranſgreſſionũ, ⌊ q̃ erãt ſub priori teſtamẽto⌋ .i. tpe
veteris teſt. vigebãt, nec p legẽ auferri valebãt, ⌊ repromiſſionẽ accipiãt⌋ .i. bonum promiſſum
cõſequãt, ⌊ q vocati ſunt⌋ vocatiõe æternæ pdeſtinatiõis. De qua ad Rom. dicit. Quos pde- Roma..3
ſtinauit, hos & vocauit ⌊ æternæ hæreditatis⌋ hoc ẽ, ipſam æternã hæreditatẽ ſeu felicitatẽ hõ- Roma.8
minibus promiſſam. Chri em̃ morte aperta eſt ianua patriæ, & merito paſſionis dñicæ oẽs ele-
cti ſaluant. Porro vocatio duplex eſt. ſ. æternę pdeſtinatiõis. Sicq̃ vocati ſunt electi. Alia eſt vo Mat.20.22
catio pſentis iuſtificatiõis, de qua in Euãg. legit. Multi ſunt vocati, pauci vero electi. Quod aũt
teſtamẽtũ nouũ cõfirmatũ ſit per Chriſti paſſionẽ, probat aplus primo p cõſuetudinem huma
nã. ⌊ Vbi em̃ teſtamẽtũ (eſt) mors neceſſe eſt intercedat teſtatoris⌋ .i. ad valorẽ ac robur teſta-
mẽti hoĩs requirit, vt mors teſtatoris interueniat ſeu mediet inter teſtamẽti diſpoſitionẽ, & ei⁹

Z confir-

cõfirmationẽ. ⌊Testamẽtũ enĩ in mortuis⌋.i.per mortẽ testato℞ cõfirmatũ est, ⌊alioquin nõ D
Infra.12 valet⌋.i.nõdũ efficaciã habet testamẽtũ, ⌊dũ viuit q testat⁹ est⌋.i.q testamẽtũ cõdidit. Hoc ita
est scd̃m leges ciuiles atq; canonicas. Nã añ mortẽ pt mutari, cũ sit vltima volũtas testatoris. Si
militer modo nouũ test. q̃d est pmissio vitę æternæ, euãgelicaq; doctrina in morte Chri firmatũ. Vñ
Iob.19 in cruce dicebat: Cõsummatũ est. In assertionẽ enĩ pmissiõis ac doctrinę suæ mori voluit Chrs
¶Deinde probat aplus idẽ authoritate diuina. ⌊Vñ nec primũ qdẽ⌋.i.in principio legis datę.
Vel, primũ.i.vetus test. ⌊sine sanguine dedicatũ⌋.i.roboratum, ⌊est⌋ ad figurãdũ, q nouum
test. Christi sanguine firmaret. ⌊Lecto enĩ omni mãdato legis⌋ morali, cærimoniali, ac iudicia-
Exo.24. li, ⌊à Moyse vniuerso populo (Israel) accipiẽs⌋ Moyses ⌊sanguinẽ hirco℞ & vitulo℞⌋ obla-
Leuit.16 to℞ ⌊cũ aqua⌋.i.aqua admixtũ, q̃d pfigurauit mũdationẽ, q fit in aqua baptismi virtute san-
Nume.19. guinis Christi, de cui⁹ latere exiuit sanguis & aqua, q̃℞ virtute oĩa sacra efficaciã sortiunt, ⌊& la
Iohan.19. na coccinea & hyssopo⌋ De his duobus fecit aspersoriũ ad sanguinem aspergendũ. Veruntñ in
Exodi.29. Exodo nõ fit mẽtio, nisi de sanguine vitulo℞, sed credẽdũ est aplo, q alia nũc exp̃ssa tunc ade-
rant, ⌊ipm q̃q; librũ legit, & oẽm populũ⌋ cui lex cõferebat, ⌊asp̃sit⌋ Fortassis ponit partẽ p
toto. Nõ enĩ videnť tot millia sanguine à Moyse aspersa. Aspersit ergo eos ⌊dicẽs: Hic sanguis
testamẽti est⌋.i.roboratiuus testamẽti, ⌊q̃d mãdauit ad vos deus⌋.i.per me vobis misit ac ius-
sit. ⌊Etiã tabernaculũ & oĩa vasa ministerij⌋.i.in q̃bus ministrabant Leuitæ ac sacerdotes in ta
bernaculo Moysi, ⌊sanguine similiter aspersit⌋ nõ tunc qñ librũ aspersit & populũ. (Nõdũ enĩ
factũ erat tabernaculũ & vasa ipius) sed ista aspersio facta ẽ in die cõsecratiõis tabernaculi atq;
Nume.31 vaso℞. ⌊Et oĩa pene in sanguine⌋.i.sanguinis aspersiõe seu effusiõe, ⌊mundanť⌋ ab exteriori E
immũditia, vel ineptitudine, ⌊scd̃m legẽ⌋ Dicit pene, qm̃ aliq̃ mundabunť p ignẽ, vcʒ q ignem
Leuit.4. poterant sustinere, & aliq̃ vasa mũdabunť p aquã. ⌊Et sine sanguinis effusione⌋ facta in aliq̃ sa
Nume.15. crificio, ⌊nõ fit remissio⌋.i.nõ fiebat expiatio culpæ, nisi necessitas ipediret oblationẽ. Tũc enĩ
sufficiebat bonũ ppositũ. Hoc fuit figura, q per effusionẽ sanguinis Chri fit remissio pctõ℞.
1.Iohan.2 In nobis q ppe nihil mundať interi⁹, sine sanguine Chri. ⌊Necesse ẽ ergo exemplaria qdẽ⌋.i.fi
guras ⌊cœlestiũ⌋.i.ecclesiæ militãtis, cui⁹ cõuersatio ẽ in cœlis, ⌊his mundari⌋ vcʒ sanguine sa
Philip.3 crificio℞, exẽplaria dicit ea q erãt in veteri test. & figurabãt ea q in ecclesia fiunt, ⌊ipsa aũt cœ
lestia⌋.i.psonas ecclesiasticas ad cęlũ tendẽtes necesse ẽ mundari, ⌊meliorib⁹ hostijs q̃ istis⌋ le
galibus, vt puta corpora & sanguine Christi. Aliter nõ ingrederenť regnũ cęleste, sed igrediunť
Ephe.1. post mortẽ in illud, sequẽdo caput suũ, vcʒ Christũ, ideo subdit: ⌊Nõ enĩ ĩ manufacta scta⌋.i.
Coloss.3. in tabernacula terrena hoĩm artificio fabricata, vt erat tabernaculũ Moysi, ⌊introiuit Iesus⌋ si
c aliter.s.in ascẽsione, q̃uis ante passionẽ ingressus sit tẽplum & synagogas, ⌊exẽplaria (.i.figu-
Lucę.19 ras) vero℞⌋.i.cœlestiũ. Sunt enĩ æterna tabernacula, de q̃bus in euãgelio legiť, q̃℞ figuræ sunt
Marci.16 manufacta sancta vitæ psentis, ⌊sed in ipm cęlũ⌋ empyreũ introiuit Iesus in ascẽsione, ⌊vt ap
Acto.1 pareat nunc vultui dei pro nobis⌋.i.patri seipm psentet ad interpellandum pro nobis. Hæc est
Lucæ.16. vna cũ ascẽsionis Chri. ⌊Neq; vt sæpe offerat semetipm⌋.i.nõ ideo Chrũs intrauit in cœlũ &
Roma.8 patri pro nobis apparet, vt frequẽter pro nostra salute patiať, ⌊quẽadmodũ pontifex (legis) in-
Leuit.16. trat⌋.i.intrauit, sub veteri test. ⌊in sancta (sctõ℞) per singulos annos⌋.i. vnoq̃q; anno semel, F
⌊in sanguine alieno⌋.i.cũ sanguine hirco℞ ac vitulo℞ quẽ offert. Propter insufficientiam enĩ
hostia℞ legalium, necesse erat eas sæpius iterari. Nec põtifex ingrediť sancta sctõ℞ per ppriũ
sanguinẽ. Hostia vero quã obtulit Chrũs ob suæ dignitatis efficaciã, sufficiẽtissima ẽ oĩm aufer-
re pctã, ideo nõ oportet eã reiterari, seu Chrm denuo pati, ⌊alioqn⌋.i.si ita nõ eẽt, sed oportet
1.Iohan.2. eã iterari, seqtur q ⌊oportebat eũ⌋ vcʒ Christũ ⌊frequẽter pati ab origine mundi⌋ vsq; in p-
sens, imo & vsq; in finẽ seculi huius. Ab origine nãq; mundi vsq; ad finẽ cõtinuanť, multiplicã-
Apo.13 tur, & vigẽt scelera hoĩm. Verũtñ Iohãnes in Apoc. Agnus (inqt) q occisus est ab origine mũ
di. Sed hoc intelligendum est, q passio Christi profuit futura, sicut & facta. ⌊Nunc autẽ⌋.i.in
principio tpis grã, ⌊semel⌋ puta in die parasceues ⌊in cõsummatiõe seculo℞⌋.i.in fine seu vl-
1.Cor.10. tima mundi ætate. Nos enĩ sum⁹ in q̃s fines seculo℞ deuenerunt. Vñ Iohan. testať Nouissima
hora est, ⌊ad destructionẽ peccati⌋.i.propter tollẽda peccata, ⌊p hostiã suã apparuit⌋.i. per
1.Ioh.2 sui ipsius oblationẽ oĩbus in cruce psentatus est. Præterea probat aplus, q Chrũs nõ debuit nisi
Roma.6. semel pro hoĩbus pati, per simile seu exemplũ. ⌊Et quẽadmodũ statutũ⌋.i.à diuina sapientia ac
iustitia determinatũ seu psixum, ⌊est hoĩbus semel mori⌋ in pœnam originalis peccati, ⌊post
hoc aũt⌋.i.post mortem fit eis, ⌊iudicium⌋ particulare sigillatim statim dum moriunť, & vni-
uersale in fine mundi, ⌊sic & Chrũs semel oblatus est (in cruce) ad multo℞ exhauriẽda⌋.i.ex-
Esaię.53 trahenda ac dirimẽda, ⌊pctã⌋ Ad oĩm enĩ exhaurienda peccata oblatus est secundũ sufficiẽ-
Roma.8. tiam, sed ad electo℞ tollenda pctã oblatus dũtaxat est secundum efficientiam. Hoc q̃q; iã dictũ
Esa.30 est sæpius. ⌊Secundo autẽ⌋.i.post hæc, nẽpe in secundo suo aduentu, ⌊sine peccato appare-
Philip.3 bit⌋.i.sine similitudine peccati videbiť. Nõ in carne passibili, q est similitudo carnis peccati, sed
in glorioso corpore, cuius puritas erit oĩbus cõspicua, ⌊expectãtibus se⌋ longanimiter. Appa-
rebit aũt eis, ⌊in salutem⌋.i.ad æternam felicitatem eis tunc largiendam.

¶Expo

A ¶Expositio Cap. X. Vmbram enim habens lex futurorum bonorum,&c. Art. X.

QVoniam in præcedenti cap. dictū est, φ pee sacrificia legis nō auferebant pctā, sed φ Hebræ.9
Chrūs vnica suipsius oblatiōe absterfit oīm vitia, q̄tum in ipso est. Ideo nūc decla- Coloss.2.
eat apl'us hoc ipm lucidius. ⌊Vmbrā em̄⌋.i. obscurā & remotā similitudinē ⌊habēs
lex⌋ Moysi ⌊bonorum futurorum⌋.i. cœlestiū pmiorum, ⌊nō ipsam imaginem rerum⌋.i.
nō expressam & propinquā similitudinē eorundē. Vt em̄ Dionysius protestaf, status euāgelicæ
legis, medius est inter statū synagogæ seu veteris test. ac patriæ, ideo sactamēta & cærimonia-
lia nouæ legis habent imaginē.i. perfectā similitudinē bonorum cœlestiū. Apeete em̄ ea promit-
tunt, significāt, & ad ea immediate introducūt. Saceamēta veeo & cærimoniæ veteris legis vm
bram eorum habuerūt. Nō enim promittebanr nec figurabāt bona ista futura in lege, nisi sub ve
lamine & cōfuse, ⌊p singulos annos eisdē ipsis hostijs⌋.i. eisdē sacrificijs, ⌊quas offerūt(sacee
dotes) indefioenter⌋ vel bis omni die in sancta, & semel in anno pontifex in sancta sanctorum,
⌊nunq̄ pōt accedentes⌋.i. lex per hostias istas nunq̄ valet populū pro q̄ offerf vel sacerdotē q Supra.7.
hostiā offert, ⌊perfectos facere⌋.i. à vitijs expurgaee, & gratia decoeare, ⌊alioquin⌋.i. si pos-
sent perficere sacerdotes, ⌊cessassent(hostiæ istæ deo) offerri, ideo φ non haberent vltra⌋ vel Matth.9.
post hostiā immolatā ⌊cōscientiā peccati cultores⌋.i. legis obseruatores, ⌊semel mūdati⌋ int⁹
à vitijs peopter hostiæ oblationē semel factā, ⌊sed in ipsis⌋ hostiarum oblatiōibus ⌊cōmemora- Hiere. 11
tio pctōrum per singulos annos fit⌋ quies hostia pro pctō iteraf. Nō ergo ablata erāt pctā oīa p
B hostiā primā. ⌊Impossibile est em̄ sanguine hircorum & vitulorum⌋ vel similiū holocaustorum ⌊au-
ferri pctā⌋ qa nec virtute propria habent vim purgatiuā pctī, (cū sit qd coeporeum, nō attin-
gens, nec agens in animā) nec ex influxu diuinæ virtutis, quēadmodū sacramenta nouæ legis, q̄-
uis sint coepoealia. Multoties tn̄ Moyses dicit, φ q obtulerit illud vel illud peo pctō tali vel tali, Leui.1.4.6
dimittef ei. Sed illa remissio nō fiebat virtute sacrificij, sed fide & deuotiōe offerentis, & ,ppter
orationē sacerdotis. ⌊Ideo(Chrūs filius dei) ingrediens mundū⌋.i. humanā naturā assumens, Psal.39.
⌊dicit⌋ in psal. ad patrē. ⌊Hostiā(de eebus animatis) & oblationē⌋ de inanimatis ⌊noluisti⌋ o
pater.i. nō acceptasti q̄si per se idonea ad aufeeenda pctā, & tempore gratiæ nullo mō ea acce-
ptas, ⌊corp⁹ aūt aptasti mihi⌋.i. corpus cōueniens ad eedimendū genus humanū aīæ meæ seu
diuinitati vnisti, vel corpus passibile & immaculatū, atq; per oīa rōni obedientissimum. Nostea Hiere.6
translatio habet, aures aūt perfecisti mihi. Et redit in idem, qm̄ sensus est, Aures obedientes ad Osee.6.
sustinendū crucis tormentū mihi donasti. ⌊Holocaustomata⌋.i. sacrificia q̄ totaliter incende-
banf ad diuinæ maiestatis honorē, & eeāt cæteris digniora, & pro pctō⌋.i. saceificia pro remis-
sione pctī oblata, ⌊nō tibi placuerunt⌋ pee se seu peopria efficacia, sed ex deuotiōe offerentis. Michææ.6
Nō em̄ poterant iustificaee. Tēpore aūt nouæ legis nullatenus placent deo. Ideo scriptū est a-
pud prophetā: Quid dignū offerā dn̄o? Nunqd offerā ei holocaustomata? Nunqd placari pōt Hiere. 11.
deus in millibus arietū, aut in multis millibus hircorum pinguium? Et apud aliū: Nunqd carnes Psal.49
C sanctæ aufeeent à te malitias tuas? Et dn̄s q̄q; ait in psalmo: Nō accipiā de domo tua vitulos,
neq; de gregibus tuis hircos. ⌊Tunc⌋ qn̄ vel vidi tibi oīa illa displicere, & mihi corpus aptum Psal.2.
adesse, ⌊dixi: Ecce venio⌋ paeatus ad passionē, vt meipm tibi pro hoībus offerā. ⌊In capite li-
bri⌋.i. in principio totius saceæ scripturæ. Vel, in capite libri.i. in primo psalmo, q est caput li
bri psalmorum, In q̄ psalmo habetur In lege dn̄i volūtas eius. Vel, in capite libri.i. in notitia pdesti
natiōis æternæ, q̄ potissimū meā humanitatē cōcernit, per quā oēs electi saluanf, Ideo dicif, in
capite, quasi in principali huius notitia, ⌊scriptū est de me, vt faciā volūtatem tuā (o) deus⌋ pa
ter. ¶Insuper pinductā scripturā ad propositū applicās, & quasi exponens apl'us, subdit. ⌊Su-
perius⌋.i. paulo ante, ⌊dicens⌋ Chrūs ad pateē, ⌊qa hostias & oblatiōes & holocaustomata &
peo pctō noluisti⌋ q̄ iam exposita sunt, ⌊nec placita sunt tibi⌋ sacrificia exteriora, ⌊q̄ secundū
legē offerunf⌋ iuxta intellectū pmemoratū. Hoc tn̄ supea dictū nō est formalitee, sed virtua-
litee, qa ex dictis infert, ⌊tūc dixi: Ecce venio, vt faciā deus voluntatē tuā⌋ hoc iā dictū est atq;
expositū. ⌊Aufert primū⌋.i. legale sacrificiū, & per consequens vetus test. tanq̄ inutile, ⌊vt se-
quens statuat⌋.i. nouæ legis saceificiū.s. Christi sacr̄m stabiliat, iugiterq; frequentandum affie-
met. Vnde p Danielē inducitur: In medio hebdomadæ deficiet hostia & sacrificium. De hoc in Danie.9
Esaia multa habenf, ⌊In qua volūtate⌋ dei.i. deo clemēter volente, seu voluntate eius, qua vo- Esaie.1
luit Chr̄m pati, ⌊sanctificati sumus⌋ effectiue ac principaliter, suscipiendo eemissionē culpæ,
infusionēq; gratiæ, ⌊p oblationē corporis Christi semel⌋ factā in crucis patibulo, tanq̄ p cau Ephe.5
sam meritoriā ac instrumentalē. ¶Ex his infert apostolus differentiā intee sacerdotē legalem, 1.Pet.3.
& Christū sacerdotē nostrū. ⌊Et omnis qdem sacerdos(legalis) psto est⌋.i. paratus. Loquitue
aūt Paulus in istis capitulis de pterito pee modū psentis, ⌊q̄tidie ministrans⌋ in prima parte ta
bernaculi, ⌊& easdē(specie) sæpe offerens hostias⌋.i. frequenter immolans agnū vel aliud simi
le, ⌊q̄ nunq̄ possunt auferre pctā⌋ vt dictū est sæpius. Quotidie nāq; fiebat iuge sacrificium.i.
duorum agnorum oblatio, vnius de mane, alteriusq; de vespere in prima parte tabernaculi. ⌊Hic
aūt(Chrūs) vnā peo pctis⌋ oībus ⌊offeeens hostiā(vtiq; semetipm) in sempiternum sedet⌋.i. Exodi.29.

sine fine iã requiescit,⌊in dextera dei patris⌋.i.in potioribus bonis,seu ad æqualitatẽ ipsius,⌊de D
Psal.109 cætero⌋.i.pro tpe restãte,⌊expectans⌋ impletionẽ ordinatiõis diuinæ,de hoim iusta pmia-
tione,⌊donec ponant inimici eius⌋.i.peruersi ac reprobi,⌊scabellũ pedũ eius⌋.i.suæ ptãti p-
Esaiæ.41 fecte subijciant,q̃uũ ad exequutionẽ & manifestationẽ,vt sæpius dictũ recordor.Hoc est vsq;
in diẽ iudicij,in q̃ venient ad eũ & cõfundent oẽs q repugnant ei.⌊Vna em̃ oblatiõe⌋.i.meri-
to suæ vnicæ passiõis,seu immolatiõis in cruce,⌊cõsummauit⌋.i.plene redemit,& q̃tum i se ẽ,
ad perfectionẽ adduxit,⌊in sempiternũ sanctificatos⌋.i.electos,seu oẽs q in hoc seculo p gra-
Psal.83. tiam sanctificant.Aeternã em̃ beatitudinẽ eis promeruit,imo gratiã in psenti,& gloriã in futu
ro.Præterea hãc efficientiã oblatiõis seu passiõis Chri semel factæ probat aplus authoritate Hie
remiæ supius allegata.⌊Cõtestat aũt & nos⌋.i.testimoniũ nr̃æ assertiõi,seu om̃ibus nobis exhi
Hiere.31 bet & affirmat,⌊spũs sanctus⌋ per Hiere.⌊Postq̃ em̃ dixit⌋ hoc loco spũs sanctus.⌊Hoc aũt
testamentũ,q̃d testabor ad illos post dies illos,dicit dñs⌋ Chrũs,in cuius persona hæc proprie
asserunt,⌊dabo leges meas in cordibus eoꝝ & in mente eoꝝ superscribã eas,& pctõꝝ & iniq-
Supra.8. tatum eoꝝ iam nõ recordabor amplius⌋ Hæc Hieremiæ authoritas superius iã inducta est &
explanata,idcirco hoc ipm ptereo.¶Deinde concludit intentũ suũ apostolus.⌊Vbi aũt hoꝝ re-
missio⌋.i.in populo dei,cui peccata remissa sunt merito Christi,⌊iam nõ (reqritur) oblatio pro
pctõ⌋.i.iterata Christi passio,seu legalis oblatio pro remissione peccati.Vna nãq; Christi ob-
latio facta in cruce,sufficiens est.Propter q̃d om̃ia sacrificia legis cessare debẽt.¶Deinceps po-
Ephe.3 nit apostolus instructionẽ moralẽ.⌊Habentes itaq;⌋.s.qa per vnã oblationẽ Christi redẽpti
Psal.121. sumus,o ⌊fratres(idcirco habẽtes) fiduciã in introitu sanctoꝝ⌋.i.de ingressu cœlestiũ mansio- E
num,seu patriæ quã sancti introeunt,⌊in sanguine Christi⌋.i.virtute & merito dñicæ passio-
nis,qa per sanguinẽ Christi aperta est ianua vitæ,⌊q(Chrũs)initiauit⌋.i.primo parauit ac de-
Esaiæ.63. mõstrauit,⌊nobis viam nouã & viuentẽ⌋.i.ingressum ad patriã.Qui dicit via noua,qm̃ primo
1.Timot.3 à Christo inuenta.Et viuens,qa ad vitam ducit æternã.Initiauit aũt seu inchoauit nobis Chrũs
Esa.63 hanc viam ⌊per velamen,id est,carnẽ suã⌋.i.per corporis sui occisionem & ascensionẽ.Quod
1.Pet.5. appellat velamen,qm̃ erat diuinæ naturæ seu verbi vestimentũ atq; latibulũ.De q̃ apud Esaiã
angeli dicunt:Quare ergo rubrũ est indumentũ tuũ? Habentes q̃q; ⌊& sacerdotẽ magnũ sup
domũ dei⌋.i.Iesum principẽ pastoꝝ,& summũ pontificẽ toti ecclesiæ militanti ac triũphanti
psidentẽ,⌊accedamus⌋ ad deũ orãdo,laudando,contẽplando,bene viuendo.Non cũ corporis
Iacob.1 motu,sed ⌊cũ corde vero⌋.i.recto & iusto,nõ ficto,⌊in plenitudine fidei⌋.i.fide plenissima,ni
hil hæsitantes,⌊aspersi corda⌋.i.q̃tum ad aĩas,seu intus in mentibus nostris spũaliter psusi gra
tia cruente nos ⌊à conscia mala⌋.i.à remorsu peccati,vt nihil nobis cõscij sim',⌊& abluti cor
pus⌋.i.corpore loti ac emũdati,⌊aqua munda⌋.i.vnda baptismatis.Tales itaq; Christo ope-
rante effecti,⌊teneamus⌋ pseueranter inter prospera & aduersa,⌊spei nostræ cõfessionẽ⌋.i.cõ
Esaiæ.30 fessionẽ eoꝝ q̃ speramus à deo obtinere,q̃ cõfessio procedit ex spe nobis infusa,⌊indeclinabi-
lem⌋.i.regia via ad cœlos tẽdentẽ,ita vt nec ad dexteram neq; ad sinistrã declinet.⌊Fidelis est
Deut.32 em̃(deus) qui repromisit⌋.i.frequẽter promisit nobis futura bona in patria.⌊Et cõsideremus
inuicẽ⌋.i.nos mutuo aspiciamus,pẽsando qd singuli qq; habeant dignũ imitatiõe vel increpa
1.Iohan.3 tione,⌊in puocatiõe charitatis & bonoꝝ operꝝ⌋.i.ad hũc finẽ vt in charitate dei ac pximi ac- F
cendamur,atq; in bonis operib' excitemur dũ qsq; bonũ alterius imitat,eiusq; defectũ charita-
tiue redarguit.Quæ oĩa sunt charitatis effect',eãq; accendũt.Nõ tñ eẽ debemus curiosi scruta-
tores vel obseruatores alioꝝ,sed moderate,prout charitas postulat,vnusqsq; aliũ admonere
debet siue corripere,⌊nõ deserentes collectionẽ nostrã⌋.i.cõgregationẽ fratrũ seu cętũ fide-
lium,inter q̃s habitamus,⌊sicut est cõsuetudinis qbusdam⌋ q tẽpore psecutionis,vel ex psum-
Prouer.27 ptione,leuitate aut impatiẽtia recedere q̃rũt.Vñ Sapiẽs:Sicut auis (inqt) transmigrans de nido
suo,sic vir q relinqt locũ suũ,⌊sed cõsolantes⌋ collectionẽ.i.frẽs nostros,animando eos ad pa
tientiã,& inseparabilẽ vnionẽ,⌊& tãto magis (hoc facite) q̃to amplius videritis⌋ oculo cordis
⌊appropinquãtẽ diẽ⌋ mortis atq; iudicij particularis.Qui dies,qa q̃uidie appropinquat,debe-
Psal.132 mus q̃dic magis ac magis inuite collectionẽ nostrã deserere.Scriptũ est em̃:Ecce q̃ bonum &
q̃ iucundũ habitare fratres in vnũ.Hæc ergo bona agẽda & mala vitãda sunt.⌊Volũtarie em̃⌋
.i.ex habitu,electione,certa malitia seu deliberatione,⌊peccãtibus nobis post acceptã notitiam
veritatis⌋.i.post cognitionẽ Christianæ doctrinæ,in q̃ pęnæ impioꝝ,gaudiaq; iustoꝝ descri
bunt,⌊iam nõ relinquit pro peccatis hostia⌋.i.talibus nõ restat sacrificiũ pro peccatis eoꝝ im-
Roma.6. molandũ aliud à sacrificio seu hostia quã pro nobis obtulit Chrũs.Et p cõsequẽs nulla hostia
pro pctis relinquit eis,sicut in lege.Chrũs em̃ nõ rursus offeret pro eis in cruce,imo passio eius
Prouer.6. eis nõ proderit,cũ perseuerẽt in malis.⌊Terribilis est aũt q̃dã expectatio iudicij⌋.i.metuendũ
Psal.96 est ipm dei iudiciũ,& solicite expectandũ,⌊& ignis æmulatio⌋.i.pęna seu infestatio ignis ge-
Iob.24. hennalis seu eius qui pcedet faciem iudicis.De q̃ legit:Ignis ante ipm pcedet & inflammabit in
Matth.28. circuitu inimicos eius,⌊quæ (pœna seu æmulatio) cõsumptura⌋ non annihilatura seu corruptu
ra,sed æternaliter afflictura,& q̃tum ad bene eẽ cõsumptura,⌊est aduersarios⌋ veritatis,hoc est

æmu-

A æmulos Christi seu reprobos. Quod ostendit per locū à minori. ⌊Irritā eñ⌋ .i. vacuā ⌊q̄s fa-
ciens⌋ hoc est, transgrediens quis ⌊legē Moysi, sine vlla miseratiōe⌋ iudicis, ⌊duobus vel trib⁹
testibus morit⌋ .i. ad testimoniū tot testiū occidit, secundū legis p̄ceptū, si tñ peccati magnitu-
do id exigat, ⌊q̄to magis putatis deteriora⌋ .i. grauiora ⌊mereri supplicia, eum, q̄ filiū dei cō-
culcauerit⌋ eū inhonorādo, eiusq̧ mādata spernendo, ⌊& sanguinē testamenti pollutū duxe
rit⌋ .i. sanguinē Christi q̄ cōfirmatū est nouū testamentū paruipēderit, & quasi insufficientem
putauerit ad auferēda pc̄tā, ob hoc asserēs legalia simul cū euangelio obseruanda, ⌊in q̄⌋ san-
guine .i. cuius effusione ⌊sanctificatus est⌋ .i. à vitiis expurgatus & gratia decoratus, primum in
baptismo, deinde in pœnia, ⌊& spiritui gratiæ cōtumeliā fecerit⌋ .i. gratiā spūs sancti cōtem-
pserit, seu spm̄ sanctū, om̄is gratiæ collatorē à se repulerit, eiusq̧ effectū, vcʒ pc̄tōꝝ remissionē,
nō ei sed obseruātiis legis ascripserit: Talis grauiter puniet. ⌊Scimus eñ q̄ dixit⌋ .i. veracē esse
cognoscimus deū, q̄ ait ⌊Mihi (reseruate) vindictā⌋ .i. mihi vel vicariis meis, puta iudicibus,
⌊& ego retribuā⌋ iustā vltionē per me vel meos ministros. Hoc dñs q̄tum ad sensum loquit
in Deuteronomio: Mea est vltio, & ego retribuā eis in tpe. Secundū quosdā habet in propria Deut. 32
forma apud Ezechielē, secundū translationē septuaginta interpretū. ⌊Et iterū⌋ dicit scriptura. Ezech. 9
⌊Quia iudicabit dñs populū suū⌋ bonos ab impiis liberādo. ⌊Horrendum est incidere in ma- Psal. 134
nus⌋ .i. in iudictariā potestatē & iustū rigorē, ⌊dei viuentis⌋ p̄sertim post vitam p̄sentē. Tamē
in hac vita melius est incidere in manus dei q̄ hoim. Propter q̄d Daniel ait: Melius est mihi in-
B cidere in manus dñi. (Multæ eñ sunt miseratiōes eius) q̄ in manus hoim. Melius itaq̧ nobis est Danie. 13
in hac vita à superioribus nostris ac fratribus increpari & corrigi, q̄ in futuro à deo redargui. 2. Reg. 24
¶ Deinde apostolus instruit eos cōmemorādo p̄terita bona eoꝝ, vt sic prouocent ad meliora.
⌊Rememoramini aūt pristinos dies⌋ .i. ad memoriā reuocate cōuersationē vestrā quā in prin- EPIST.
cipio cōuersionis vestræ habuistis, ⌊in q̄bus (diebus) illuminati⌋ à spū sancto, ⌊magnū certamē
sustinuistis passionū⌋ .i. validā impugnationē p̄secutionū. ⌊Et in altero q̄dē⌋ .i. in vno genere
impugnatiōis, ⌊opprobriis & tribulatiōibus⌋ .i. cōuicia & tribulatiōes patiendo in propria p̄so
na, ⌊spectaculū (hominū) facti⌋ qui vos cū admiratione inspexerunt propter magnitudinē ca-
lamitatis, afflictionisq̧ vestri. ⌊In altero aūt⌋ .i. in alio genere tribulatiōis, ⌊socii taliter cōuer- Roma. 13
santiū⌋ .i. aduersa patientiū estis, ⌊effecti⌋ cōdolendo afflictis, eoꝝ miseriā quasi propriā æsti-
mantes. Ideo subdit: ⌊Nā & vinctis cōpassi estis⌋ corde & opere eis subuenistis, ⌊& rapinam
bonoꝝ vestroꝝ cum gaudio suscepistis⌋ .i. hilari aīo tolerastis, q̧ vestra vobis violēter ablata
sunt. Infideles nāq̧ Iudæi rapuerūt bona primitiuæ ecclesiæ in Hierusalem & Iudæa collecta. Esa. 64
Ideo aūt fecistis ista ac sustinuistis, q̄a eratis ⌊cognoscentes vos habere meliorē & manentem
substātiā⌋ .i. cœlestes diuitias, q̄s nec oculus vidit, nec auris audiuit. Hæc mō habetur in spe, & si
propter eā tpalia cōtēnant, acquiret cito in re. ⌊Nolite itaq̧ amittere cōfidētiā vestrā⌋ .i. non
cessetis in deo cōfidere, in q̄ huc usq̧ cōfisi estis inter tot diuersa & aspera, ⌊quæ (cōfidentia) ma-
C gnā habet⌋ .i. meret, ⌊remunerationē⌋ grāæ & cōsolationis in p̄senti, & gloriæ in futuro. Vnde
Esaias testat: Deus iudicii dñs. Beati oēs q̄ expectāt eū. ⌊Patiētia eñ⌋ q̄ est virt⁹ moralis pas- Esa. 30
sionē tristitiæ reprimēs, estq̧ æq̄nimis tolerātia aduersitatū, ⌊vobis necessaria ē⌋ Hæc virtus p̄-
cipue necessaria est Chr̄iano, volēti pacē cordis habere, & deo trāquilla mente seruire. Ideo di- Luce. 21
cit saluator: In patiētia vr̄a possidebitis aīas vestras. Et Iudith: Illi q̄ tētatiōes nō susceperūt in Iudith. 8
timore dñi & in patiētia sua, exterminati sunt. Denique, vt Salomon profitet: Qui impatiēs est, Prouer. 4
operat stultitiā. Et: Melior est patiēs viro forti, ⌊vt volūtatem dei⌋ .i. diuina p̄cepta, ⌊facientes⌋ Prouer. 14
nō cessando à bonis operibus p̄pter q̄cūq̧ aduersa ⌊reportetis⌋ .i. pro vr̄o labore recipiatis ac re
feratis in futuro, cū dimissi fueritis à tribunali Chr̄i, ⌊p̄missionē⌋ .i. promissam felicitatē, iuxta Psalm. 125
illud: Venientes aūt venient cū exultatiōe, portātes manipulos suos. Vñ dicit Petr⁹: Vidētes Iesum 1. Pet. 1
exultabitis lætitia inenarrabili, reportātes finē fidei vr̄æ salutē aīaꝝ vr̄aꝝ. ¶ Merito aūt seruāda
est patiētia. ⌊Adhuc eñ modicū aliquātulū⌋ .i. valde breue restat spaciū, ⌊& q̄ venturus ē (Chr̄s)
veniet⌋ vel in die finalis iudicii p̄ localē descēsum à cœlo sup vallē Iosaphat, vel in morte cu-
iuslibet, p̄ iudicii exhibitionē. Dicit eñ de⁹ ad aliquē venire, q̄ñ visitat eū per pœnā vel gloriā,
prout ipse loquitur: Si nō vigilaueris, veniā ad te tanq̄ fur, ⌊& nō tardabit⌋ Vita eñ nr̄a breuissi- Apo. 3
ma est. Et q̄uis tps p̄sens vsq̧ ad diē iudicii longū videat, tñ cōparatiōe æternitatis sequētis bre
uissimum est, sicut ait Psal. Q̄m mille anni añ oculos tuos, tanq̄ dies hesterna q̄ præterit. Hinc Psalm. 89
scriptū est: Patientes estote vsq̧ ad aduētū dñi, & cōfirmate corda vestra, q̄m aduentus dñi ap- Iacobi. 5
propinquabit. Ecce iudex ante ianuā assistit. ⌊Iustus aūt meus⌋ .i. hō iustus mihi acceptus atq̧ Abacuc. 2
electus, ⌊ex fide⌋ hoc est, per fidē & meritū eius, tanq̄ per fundamentum virtutū, ⌊viuit⌋ vita Roma. 1
gratiæ, loquēdo de fide formata, de qua ait Iohānes: Hæc est victoria nostra quæ vincit mun- 1. Iohan. 5
dū, fides nostra. Qui eñ incredulus est, infideliter agit: ⌊Quod si subtraxerit se⌋ .i. à fide & æq- Esa. 21
tate recesserit, ⌊nō placebit aīæ meæ⌋ .i. volūtati meæ. Anima eñ nō conuenit deo secundum
diuinitatis naturam, nisi metaphorice. Sine fide aūt impossibile est deo placere, vt infra habet:
Hæc verba habentur apud prophetam Abacuc secūdum translationē septuaginta interpretū

Nostra vero translatio talis est: Ecce q incredulus est, nõ erit recta aĩa eius in semetipõ. Iust⁹ aũt D
ex sua fide viuet. ⌊Nos aũt nõ sumus subtractiõis⌋.i. auersiõis à deo ⌊filij⌋.i. huic vitio nõ su-
mus subiecti, vel dediti, sicut patri subijcit filius ⌊in pditionẽ⌋.i. ad acquirẽdã dãnationẽ æter
nã quã meret ista subtractio, ⌊sed (sumus filij) fidei⌋ dei adoptiui p fidẽ formatã ⌊in acquisitio
nem⌋.i. ad obtinendũ saluationẽ ⌊animæ⌋ nr̃æ, qa per fidẽ venit ad beatificatã dei visionem.

¶ Expositio capituli vndecimi: Est aũt fides sperandarũ substantia rerũ, argumen-
tum non apparentium. ¶ Articulus vndecimus.

Hebr. 10. QVoniã in fine pcedẽtis cap. dicit Apl̃us spũalem vitam iusti dependere ex fide tanq̃
ex fundamento, idcirco iã pandit pconia fidei, primo causam definiẽs, deinde effi-
caciã eius p diuersa exẽpla exponẽs. Sic ergo eam definit. ⌊Est aũt fides sperãdarũ
substãtia rerũ⌋.i. habit⁹ de reb⁹ sperãdis, vel de bonis futuris ĩ pr̃ia ⌊argumẽtũ⌋
.i. adhæsio ⌊nõ apparentiũ⌋.i. supnaturaliũ veritatũ, q̃ per rõnẽ cõprehẽdi nequeũt vel videri.
2. Cor. 10. Sumit itaq̃ hoc loco substãtia nõ prout cõdistinguit accidẽti, sed pro q̃cũq̃ entitate. Et argu-
mentũ accipit pro affectu argumẽti.s. p adhæsiõe. Fides ergo vocat substãtia rerũ sperãdarũ.i.
prima inchoatio per quã res sperandæ nobis insunt. Apl̃us vero nõ ponit definitionẽ fidei in p
pria forma, sed sic rediguñt verba ei⁹ in definitioñe fidei. Fides ẽ habit⁹ intellectus, q̃ inchoat vi
ta æterna in nobis, p quẽ cõsentit rõ nõ apparẽtib⁹, seu supnaturalib⁹ veritatib⁹. Cui definitioñ
cõcordat descriptio fidei quã septimo capitulo de diuinis noĩbus Dionysius tradit, dicẽdo: Fi- E
des est manẽs credẽtiũ fundamẽtũ, collocans eos in veritate, & veritatẽ in ipsis. August. dq̃: Fi-
des (inq̃t) est virtus q̃ credunt, q̃ nõ vident. Et Damascenus: Fides est nõ inq̃situs cõsensus. ¶ De
niq̃ q̃ fides sit substãtia.i. inchoatio, per quã insunt nobis speranda.i. beatitudo æterna, & ea p
quæ ad eã ptingim⁹, q̃ iã in nobis sunt per quandã inchoationẽ, declarat apl̃us: ⌊In hac eñ⌋ fi
de formata, (q̃ est virtus theologica).i. p fidẽ vel potius per interiorẽ & exteriorẽ actũ eius ⌊te
stimoniũ⌋.i. attestationẽ iustitiæ à deo ⌊cõsecuti sunt senes⌋.i. patres antiqui. Perhibuit nãq̃
eis testimoniũ de⁹, q̃ iusti essent ppter fidẽ ipsorũ. ⌊Fide⌋ q̃ est supnaturale lumẽ mẽtis ⌊intelli-
gim⁹ aptata⌋.i. ordinate pducta, ac sapiẽter disposita ⌊eẽ secula⌋.i. entia vniuersi ⌊verbo dei⌋
.i. p filiũ, de q̃ dr̃: Oĩa per ipm facta sunt. Vel, verbũ dei.i. diuino pcepto. Iuxta illud: Ipse mãda-
Iohan. 1. uit & creata sunt, ⌊vt ex inuisibilib⁹⌋.i. informib⁹ elementis. Vñ in Genesi vbi habem⁹: Terra
Psal. 32 erat inanis & vacua, translatio q̃ vtit Origenes, sic habet: Terra erat inuisibilis, ⌊visibilia⌋.i. mi-
Gene. 1 xta vel ipsa elemẽta formata, & visu pceptibilia ⌊fierent⌋ ex inuisibilibus.i. post creationẽ spũa-
liũ substãtiarũ visibilia fierẽt, nõ posterioritate tpis, sed dignitatis. Vel, ex inuisibilibus.i. æternis
idæis in mẽte diuina splendentibus q̃si ex formis exẽplarib⁹, visibilia fierẽt. Oĩa eñ cõdidit de⁹
Gene. 4. secũdũ idæas seu exẽplares suæ sapiæ rõnes, quẽadmodũ ait Boetius: O q perpetua mũdũ rõne
gubernas. Et post pauca: Tu cũcta superno, Ducis ab exẽplo pulchrũ pulcherrim⁹ ipse. Mũdũ
mente gerens, simile q̃q̃ imagine formãs. ⌊Fide⌋.i. ex fide diuinæ pùidentiæ ac remuneratio
nis futuræ, ⌊plurimã (.i. priorẽ) hostiã Abel q̃ Cain⌋ frater eius ⌊obtulit deo.⌋ Obtulit eñ F
Cain de fructib⁹ terræ. Abel vero de primogenitis gregis sui, & de adipibus eorũ ⌊per quam⌋
fidẽ, seu plurimã hostiã ⌊testimoniũ consecutus est (à deo) esse iustus⌋.i. deus testatus est eũ esse
Ibidem iustũ. Ideo subdit: Testimoniũ perhibente munerib⁹ eius deo⌋ Testimoniũ nempe perhibuit
deus munerib⁹ seu hostijs Abel, q̃d sibi accepta essent tã verbo q̃ facto. Verbo cũ dixit p Moy
sen: Respexit deus ad Abel, & ad munera ei⁹. Facto, qm̃ ignis de cœlo descendẽs super hostiam
eã cõsumpsit. Vnde translatio Theodotionis sic habet: Inflãmauit dñs super Abel, & super mu
nera eius. ⌊Et per illã⌋ fidẽ atq̃ fidelẽ oblationẽ ⌊defunctus⌋ hoc est, à fratre occisus ⌊adhuc
loquit⌋.i. merito suæ iustitiæ iustã vindictã exq̃rit de innocenti sua occisione, prout dñs aiebat
Gene. 4. ad Cain: Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Vel, defunctus adhuc loquit, id est, lo
quendi materiã nobis ministrat. Nã fides & opus eius reddũt eũ tã cõmendabilẽ ac imitabilẽ,
Iudith. 13 vt semper cõmemoranda sint nobis, nec deficiat laus eius de ore hoĩm vsq̃ in æuũ. ⌊Fide⌋.i.
Gene. 5 merito fidei ⌊Enoch trãslatus est⌋ in paradisum terrestrem angelico obsequio ⌊ne videret⌋
.i. ne experiret ⌊mortẽ⌋ naturalẽ & corporalẽ in seipso, tñ in fine mũdi moriet, sicut Helias.
Occident eñ in Antichristo. Vel, ne videret mortẽ aliorũ, psertim tempore diluuij, quã videre
Ibidem miserabile erat, ⌊& nõ inueniebat⌋ ab hoĩb⁹ eũ q̃rẽtibus, ⌊qa trãstulit illũ de⁹⌋ in paradisum
terrestrem. Hoc est, q̃d legit in Genesi: Enoch ambulauit cũ deo, & nõ apparuit, qa trãstulit illũ
dñs. ⌊Ante translationem eñ testimonium habebat placuisse deo⌋ qm̃ deus testabat ad aliq̃s q̃
Enoch sibi placeret, & multi iusti testimoniũ phibebãt iustitiæ eius anteq̃ transferret in paradi
Sapiæ. 4 sum. De hoc Enoch scriptũ est per Sapientẽ: Placens deo factus dilectus & viuens inter pctõ-
res translatus est. Raptus est ne malitia mutaret intellectũ eius. ⌊Sine fide eñ impossibile ẽ pla-
Roma. 3. cere deo⌋ Oportet nãq̃ habere habitũ fidei, & interiorẽ actũ eius ad hoc vt opus sit merito-
rium, qm̃ fides dirigit intellectũ ad finẽ supernaturalẽ. Vnde Romanis dixit apl̃us: Quicq̃d nõ
est ex fide, pctm̃ est. ⌊Credere eñ oportet accedentem ad deũ⌋.i. colentem seu exorantem
Roma. 14 ipsum deum, ⌊quia est⌋ hoc est, quod deus vere sit vnus verus deus, cui maxime conuenit eẽ.

Hoc

A Hoc tamen per naturalē rōnem cognosci pōt,& multis philosophis ex proprijs ingenij studio
patuit. Nihilominus credendū proponit,qa cōitas hoim cui prouidet deus,non vacat hmōi na
turalibus cōsiderationibus de deo. Credere qꝫ oportet ꝙ ⌊& inquirētibus se remunerator sit⌋ Psal.104
.i.ꝙ deus cultorib⁹ suis mercedē impendat. Sine hoꝝ duoꝝ fide nemo adultus vnq̄ saluari po Esa.40
tuit. Nec sufficit fides ista,sed alia multa credere est necesse. Forsitā tñ suffecit ante legē scriptā,
& item sub lege,q̄tum ad Gentiles, qbus sola lex naturalis data erat, nec obligabant ad legem
Mosaicā,dummodo implicitā habuerint fidē de aduentu,incarnationeqꝫ Christi. Qui eñ cre-
dit ꝙ deus remunerator est,credit prouidētiam dei. Et per cōsequens credit modum humanæ
saluationis saltem implicite. Nunq̄ vero potuit aliqs saluari ex puris naturalibus, cū & fides sit Roma.6
supernaturale donū,& gratia dei vita æterna. ⌊Fide Noe responso accepto⌋ diuinitus ⌊de his
quæ adhuc nō videbant⌋.i.de futuro diluuio,& hoim gnāli interitu,de qbus ei orāti pro hoim Gene.6.
emēdatione,deus rñdit: Finis vniuersæ carnis venit corā me,&c. ⌊metuens aptauit⌋.i.conue-
nienter fecit & distinxit,⌊arcā⌋ de lignis leuigatis pro receptiōe animaliū,⌊in salutem domus Gene.7.
suæ⌋.i.ad pseruandū seipm & filios suos,suāqꝫ ac filioꝝ vxores à morte diluuij, ⌊per quam⌋
arcam seu fidē,⌊dānauit mundū⌋.i.hoies ostēdit dānabiles,q sibi arcā fabricanti credere no-
luerunt de futuro diluuio,neqꝫ pœniam agere,sicut & Petrus in sua testat epistola: Qui incredu 1.Pet.3
li fuerūt aliqn̄,sicut in diebus Noe cū fabricaret arca,⌊& iustitiæ, q̄ per fidem est⌋.i.q̄ ex fide
procedit,⌊hæres⌋.i.perpetuus possessor so patrū suoꝝ dignus successor,⌊est institutus⌋ p gra
B tiā dei. Cæteris eñ pereuntibus,in eo & domo sua dūtaxat fides permāsit. ¶ Insuper ponit apo
stolus exēpla de patrib⁹ Iudæoꝝ,ostendēs ꝙ per fidē iustificati sunt. ⌊Fide q vocat Abrahā⌋ Gene.17
q̄d interpretat pater multaꝝ gentiū,q ante vocatus est Abram.i.pater excelsus,⌊obediuit⌋ deo
iubēti. Egredere de terra tua & de cognatiōe tua. Obediuit ergo,⌊in locū exire⌋ vz in terram Gene.12.
Chanaā,⌊quē accepturus erat (à deo) in hereditatē⌋ nō vtiqꝫ i se,nec p se, sed p semine suo lō Actoꝝ.7
go post tpe. Ait eñ Stephan⁹ in Actibus: Nō dedit dñs ei in ea hereditatē,nec passum pedis,⌊&
exijt⌋ de terra propria ⌊nesciens q̄ iret⌋ donec deus ei viā & terrā mōstrauit. Vnde fuerat q̄si
vagabundus,⌊fide moratus est in terra repromissionis tanq̄ aliena⌋ qa in ea hæreditatem nō
habuit,⌊in casulis⌋.i.paruis tabernaculis seu tentorijs de loco ad locū portabilibus,⌊habitan-
do cū Isaac & Iacob cohæredib⁹ repromissionis eiusdē⌋ qbus promissa est terra hæc,sicut &
Abrahæ. Dicit glossa hoc loco ꝙ nō eodem tpe inhabitauerunt in terra hac. Veruntñ si litera
Genesis diligētius attendat,inuenimus Abrahā vixisse post natiuitatē Iacob. Quod etiā Lira sa
tis declarat,idcirco dimitto. ⌊Eodē ergo tpe habitauerunt in terra pfata,vt alij dicunt. Ideo ve-
ro morari nō horruit in terra aliena. ⌊Expectabat eñ fundamēta habentē ciuitatē⌋.i. firmiter
sperauit tandē ingredi cœlestē patriā in æternū fundatā,seu immobiliter stabilitā, ⌊cuius arti-
fex & cōditor (est) deus⌋ nō homo. ⌊Fide⌋.i.merito fidei Abrahæ,vel ppria fide,⌊& ipsa Sa- Gene.17.
ra sterilis⌋ per naturā,⌊virtutē⌋.i.fœcūditatē,⌊in cōceptionē seminis⌋.i.ad cōcipiēdū ex se-
C mine viri,⌊accepit,etiā pter tps ætatis⌋ qm̄ nonagenaria erat,desierātqꝫ ei fieri muliebria,⌊qm̄
fidelē⌋.i.in promissis veracē,⌊credidit eē eū q repromiserat⌋ ꝙ Isaac nasceret ex Sara. Dicūt
quidā,hoc nō posse exponi de Sara,qa ex infidelitate risit, propter q̄d angelus eam redarguit.
Sed de Abrahā,q licet riserit,nō tñ ex dubitatiōe sed admiratiōe & gaudio. Alij vero exponūt
de Sara dicentes eā post increpationem iteratæ promissioni angeli credidisse. ⌊Propter q̄d⌋.i.
propter hāc fidē Abrahæ vel Saræ ⌊& ab vno⌋ patriarcha Abrahā ⌊orti sunt (Iudæi) & hoc
emortuo⌋.i.ab ipo Abrahā vetustate cōfecto ac infecūdo,q̄tū ad Sarā seu q̄libet vetulā. Vñ ad
Rom. dictum est,ꝙ nō cōsiderauit corpus suū emortuum. Postmodū tñ plurimos gnāuit filios Roma.4
de Cethura fœmina iuniore. Senex nāqꝫ de iuuencula gnāre pōt. Vel,ab vno, vtero Saræ,& Gene.25.
hoc emortuo.i.naturali calore destituto. Orti ergo sunt denuo filij,⌊tanq̄ sydera cœli,⌊in mul
titudinē,& sicut arena q̄ est ad orā⌋.i.ad litus ⌊maris innumerabilis. ⌊Propter multitudinē
eñ cōparati sunt stellis cœli,& arenæ maris,secūdum q̄d dñs locutus est Abrahæ. Suspice cœ Gene.15
lum & numera stellas si potes. Sic erit semē tuū. Qm̄ tñ in populo isto ex Abrahā & Sara nato
fuerūt qdā electi,& alij reprobi p stellas intelligi possunt electi,p arenā innumerabilē, reprobi
⌊iuxta fidē⌋.i.in fide seu fidei adhærēdo,⌊defuncti sunt oēs isti⌋ q post diluuiū fuerunt, vel
oēs pter Enoch translatū,⌊nō acceptis repromissiōibus⌋.i.nō adeptis cœlestib⁹ bonis eis pro-
missis,⌊sed à longe⌋.i.de terra & valle hac lachrymaꝝ,seu fidei obscuritate,⌊eas aspicientes⌋ Iohan.8
oculo fidei. Cōtemplabant eñ promissa cœlestia,⌊& salutantes⌋.i.affectuose ad eas suspirātes
seu hilariter eis applaudētes,quēadmodum nautæ ciuitatē ad quā nauigāt intuentes salutāt tā-
dem ⌊& cōfidentes,qa peregrini & hospites sunt super terrā⌋ Hic eñ quasi in exilio habitaue Psal.38
rūt. Iuxta illud in Psalmo: Ne sileas qm̄ aduena ego sum apud te,& peregrinus,sicut oēs patres
mei. ⌊Qui eñ hæc dicūt⌋.i.qui se in hac vita hospites & peregrinos eē veraciter asserunt, ⌊si-
gnificant⌋.i.verbo & facto ostendunt,⌊se patriā inquirere⌋ nō terrenā,sed cœlestē. Sicut sub-
iungitur: ⌊Et si quidem illius (patriæ) meminissent⌋ id est,si Chaldeæ ac Mesopotamiæ recor-
dati fuissent cum affectu redeundi, ⌊habebant vtique tempus reuertendi,⌋ ad patriam illam.

⌊Nunc

⌊Nūc aūt meliorē appetunt⌋.i.mō sic est,ꝙ suo tēpore meliorē patriā optauerūt ⌊id est cœ- D
Gen̄.27 lestē⌋ respectu cuius peregrinos se eē professi sunt. Iacob tñ eedn̄t in Mesopotamiā,sed nō ad
perseuerādū in ea. ⌊Ideo nō cōfundit⌋.i.indignū vel indecēs nō arbitrat ⌊deus⌋ om̄ipotēs,q
Acto.10 est oīm deus ⌊vcari de⁹ eoꝝ⌋ specialiter eo ꝙ ei specialiter adhæreāt,cūq; honorent in oībus,
Exo. 3. & ipse singulariter prouidet eis. Propter q̄d dn̄s ait ad Moysen: Hæc dices filiis Israel: De⁹ pa
trū vestroꝝ,deus Abrahā,deus Isaac,& deus Iacob misit me ad vos. Hoc nomē mihi ē in æter-
num,& hoc est memoriale meū in generationē & generationē. ⌊Fide obtulit⌋.i. offerre para-
tus fuit ⌊Abrahā,Isaac(filiū suū)cū tentaret⌋ ipse Abraham à deo,q tētat,nō vt fallat,aut sciat,
Gene.22 sed vt occasionē promerēdi ministret,& alios scire q̄d faciat, ⌊& vnigenitū offerebat⌋ Nō ꝙ
1. Mach 2 solum Isaac protunc habebat in filium. Habuit nāq; & alios multos de Cethura,sed solus Isaac
Deut.8. fuit hæres,& natus de libera. ⌊Qui(Abraham)susceperat repromissiones⌋.i.iteratas promissio
Gene.25 nes implendas per Isaac.s.ꝙ multos filios procrearet,& terram Chanaan possideret in semine
Gene.21 Isaac, ⌊ad quem(Abrahā ⌊dictum est⌋ à deo. ⌊Quia in Isaac vocabitur tibi semen⌋.i.nati ex
Gala.3 Isaac vocabunt filij tui,& bona tibi promissa cōsequent. Huic aūt promissioni repugnare vide-
Roma.9 batur oblatio Isaac,q tpe illo nondū genuit prolē,sed Abraham non dubitauit de veritate pro-
1.Reg.2 missionis diuinæ. Cuius ratio subdit: ⌊Arbitrans⌋.s.Abraham ⌊q̄a & à mortuis suscitare po-
tens est deus⌋ nō solū Isaac filiū suum,sed omnē defunctū. Non eñ videbat alius modus, quo
posset impleri diuina promisso de multiplicatiōe filioꝝ ab Isaac,si Isaac oblatus fuisset, nisi re- E
Gene. 22. suscitaretur. Et q̄m Abraham sciuit deum hoc posse,nō dubitauit in fide, ⌊vnde &⌋ Abraham
⌊eum(vz Isaac)in parabolā⌋.i.typicā significationem ⌊accepit⌋ Intellexit nāq; per Isaac si-
gnificari Christū,& p immolationē Isaac Christi passionē. Per hoc tñ ꝙ nō Isaac,sed aries im-
molatus est,pfigurabat,ꝙ Chrūs scd̄m diuinitatē suā impassibilis fuit,secundū humanitatē ve
ro occisus est. ⌊Fide & de futuris⌋.i.de futuroꝝ bonoꝝ collatione ⌊bn̄dixit Isaac⌋ patriarcha
Gene.27. ⌊Iacob & Esau⌋ filijs suis. Benedictio nāq; eoꝝ fuit de bonis futuris, q̄a impleta nō fuit in il-
lis duobus filijs Isaac.(Nō eñ Esau seruiuit Iacob)sed impleta fuit in populis natis ex illis. Nam
1.Regū.8 tpe Dauid & Salomonis Idumæi orti ex Esau seruierūt Iudæis filijs Iacob. Per hoc aūt ꝙ Ia-
cob añ Isaac benedictionē sortitus est,mystice signabat, ꝙ populus Christianus iunior conse-
Gene.48. queretur benedictionē Iudæoꝝ. ⌊Fide Iacob moriēs⌋.i.morti propinquans ⌊singulos filioꝝ
Ioseph benedixit⌋ vz Effraim & Manassen,pponens Effraim iuniorem Manasse seniori. Q̄m
deo reuelante pūidit regnū decē tribuū transferendū ad filios Effraim, q̄d in Hieroboam cœ-
1.Regū.14. pit impleri,& q̄m nouit tribū Effraim maiorē futurā. ⌊& adorauit fastigiū virgæ eius⌋.i.ipse
Gene.49 Iacob post benedictionē filioꝝ Ioseph,& iuramentū q̄ Ioseph iurauit,q̄d sepeliret patrē suum
in terra Chanaan,in spelunca duplici,tunc ipse Iacob adorauit deū innixus,erectus vel incum
bens sup fastigiū.i.cacumen virgæ eius.i.baculi sui,quē propter senectutē tenebat in manibus
eius. Vel,virgæ eius.i.sceptri q̄d Ioseph portauit in signū traditæ sibi potestatis sup Aegyptū,
q̄d Iacob accepit in manibus suis,quādo Ioseph iurauit. Quo iuramēto cōpleto,Iacob innitens F
sceptri fastigio adorauit,cōuersus ad caput lectuli,vt nostra habet translatio. Loco cuius trās-
latio septuaginta interpretū cōtinet. Adorauit fastigiū virgæ ei⁹,sicut hic allegat. ⌊Fide Ioseph
Gene.50. moriens de profectiōe filioꝝ Israel memoratus est⌋.i.egressum eoꝝ ex Aegypto pdixit, ⌊&
de ossibus suis mādauit⌋ hoc est,filijs Israel pcepit, vt tollerent secū ossa sua,sepelirētq; ea in spe
Gene. 25 lunca duplici(secūdum q̄d dicit)in qua sepulti sunt Adā & Eua,Abraham & Sara, Isaac,Iacob,
Gene 35. & Lya. Vnde dixit Ioseph: Deus visitabit vos,efferte ossa mea vobiscū. In hac q̄ppe terra se-
Gene.49. peliri volebāt sancti patriarchæ secundū Hieronymū, q̄a nouerāt in ea Christū nascituꝝ atque
Gene.50. passuꝝ, vt simul cū eo resurgerēt cum q̄ scimus multoꝝ sanctoꝝ q dormierāt corpora resurre-
Matth.27. xisse. ⌊Fide Moyses natus,occultatus est mensibus tribus à parentibus suis⌋ ex fide parentium.
Exo.2. Diutius aūt eum celare nō poterāt. Occultauerūt vero eū, ⌊eo ꝙ vidissent elegantē infantē⌋.i.
Ecci.45. pter solitū venustate & gratia magis decoratū. Propter q̄d sperauerūt deū aliq̄d magni opera-
tuꝝ p illū infantē ⌊& nō timuerūt⌋ timore cōpleto, q̄uis aliqualiter timuerint ⌊regis edictū⌋
.i.Pharaonis pceptū,q iussit oēs masculos Hebræoꝝ necari,& in flumen iactari. ⌊Fide Moy-
Exodi.1. ses grādis factus⌋ mēte & corpe.i.virtuosus atq; adultus ⌊negauit⌋ opibus,q̄uis nō verbis,vz
occidēdo Aegyptiū,& fugiendo regis palatiū ⌊se eē filiū⌋ adoptiuū ⌊filiæ Pharaonis⌋ q̄ eum
Exo. 2 adoptauit in filiū ⌊magis eligēs affligi cū populo dei⌋.i.cū filijs Israel,q tūc vehemēter ab Ae-
Exodi.1 gyptijs opprimebant. ⌊q̄ tēporalis peccati habere iucunditatē,i.q̄ esse in regis palatio,atq; cor
poralibus trāsitorijsq; frui delitijs, ⌊maiores diuitias æstimās thesauro Aegyptioꝝ, imprope-
rium Chri⌋.i.psecutionē & tribulationē figuratiuā passionis Christi, vtiliorē & fructuosiorē
iudicās vniuersis Aegypti delitijs. ⌊Aspiciebat eñ in remunerationē⌋.i.iustū dei iudicium, &
vniuersoꝝ debitā retributionē pēsauit. Quàm.s.momētaneū,& breue tribulatiōis psentis,æter-
1.Coꝛ. 4. num gloriæ pondus operat in nobis. Vnde Psalmista: Inclinaui(inquit)cor meū ad faciendas
Psal.118 iustificationes tuas in æternū,propter retributionē. Veruntñ magis conuertendus est oculus mē
tis ad dei honorem, q̄ ad propriam mercedem, potiusq; induci debemus ad bene agendum ac
patien-

A patiendũ ex diuino amore q̃ remuneratiõis desiderio, aliter essemus mercēnarij, nõ serui Iohan.10
fideles neq̃ amici. ⌊Fide reliquit Aegyptũ nõ veritus animositatē regis⌋ .i. sup̃biã Phra Exod.2
raonis. Hoc qdã intelligũt de fuga Mosi ab Aegypto statim ꝑcusso Aegyptio. Vñ Chry
sost. dicit, ꝙ Moses primo fugit in terrã Madian, non fuit metus, sed fides, q̃a credebat se
liberari à deo. Noluit in Aegypto manere, ne eēt causa iactãtiæ, si se in apertũ p̄cipitaret
periculũ. Verũtñ in Exodo manifeste habet, ꝙ Moses timuit, cũ audisset patefactũ eē ho
micidiũ q̃ occidit Aegyptiũ, & fugit à facie Pharaonis. Ideo alij exponũt hęc de egresso
Mosi ex Aegypto simul cũ filijs Israel. Quibus obuiare videt q̃d subdit de celebratione Ibidem
paschæ, q̃ p̄cessit egressum p̄dictũ, nisi dicat, ꝙ nõ seruat hoc loco ordo rei gestæ. ⌊Inui- Acto.2
sibilē em̃ (deũ) tanq̃ vidēs sustinuit⌋ .i. tã fiducialiter expectauit, & in eius auxilio cõfide-
bat ac si eũ vidisset. ⌊Fide celebrauit (Moses) pascha⌋ .i. agni paschalis ĩmolationē esum Exo.12
ac ritũ, credēs populũ hoc mõ saluãdũ, ⌊& sanguinis agni (illius) effusionē⌋ celebrauit, li-
niendo postes & supliminaria domoꝝ sanguine agni s̃cdm imperiũ dñi, ⌊ne q̃ vastabat
primitiua⌋ .i. ne angelus occidēs primogenita hoim & iumētoꝝ in tota Aegypto, ⌊tãge
ret eos⌋ .i. Hebręos vastaret. Iusserat em̃ dñs Mosi, vt filij Israel sanguine agni postes &
supliminaria domoꝝ suaꝝ linirēt, q̃ten᷒ angelus cernēs domos ita linitas trãsiliret, nec tã Exod.10
geret habitatores. Quo figurabat, ꝙ signati sanguine Chr̄i, nõ opprimunt à tētatore ⌊Fi Exod.12
de (filij Israel) trãsierũt mare rubrũ⌋ .i. ꝑ alueũ exiccatũ, in q̃ pauloante aqua maris fluebat Exo.14
⌊tanq̃ ꝑ aridã terrã⌋ aqua maris diuina virtute diuisa, & existēte ea filijs Israel ꝓ muro à
dextris & à sinistris, ⌊q̃d (iter) exp̃ti⌋ .i. attētãtes ⌊Aegyptij⌋ sequētes filios Israel ꝑ viã
B maris rubri, ⌊deuorati sunt⌋ .i. submersi, occurrētib᷒ eis aquis, & dño eos inuoluēte ĩ me
dijs fluctib᷒. ⌊Fide⌋ .i. merito fidei Israelitaꝝ credētiũ deo ⌊muri Hierecho corruerũt⌋ Iosue.6
miraculose, virtute diuina, ⌊circuitu dieꝝ septē⌋ .i. cõpleto circuitu q̃ per septē dies fa- Iosue.2
ctus est semel vnoq̃q̃ die à toto populo Israel. ⌊Fide (.i. propter fidē) Raab meretrix nõ
perijt⌋ .i. occisa nõ est ⌊cũ incredulis⌋ Chananæis, q̃m credidit deũ eē veꝝ ac oĩpoten-
tē, ita vt daret filijs Israel terrã Chanaan, sicut promisit, ⌊excipiēs exploratores⌋ duos vi
ros missos à Iosue ⌊cũ pace⌋ Nã occultauit eos atq̃ pacifice dimisit eosdē. ⌊Et q̃d adhuc
dicã?⌋ .i. totũ q̃d p̄sentē cõcernit materiã explicare nõ possum. ⌊Deficiet em̃ me tempus
enarrantē⌋ .i. spatiũ vitæ vel cõscriptiõis huius epistolæ mihi nimis breue erit ad eloquē- Iudic.6
dũ ⌊de Gedeon⌋ cui angelus dixit: Dñs tecũ viroꝝ fortissime. Qui cũ viris trecētis debel Iud.4.5
lauit nũerosissimũ exercitũ Madianitaꝝ. ⌊Barach⌋ filio Abinoē, q̃ cũ decē millib᷒ pugna
toꝝ occidit cētũ millia aduersarioꝝ. ⌊Sãpson⌋ .i. de Sãpsone filio Manue ex tribu Dan, q̃ Iud.16
Philistæos opp̄ssit. ⌊Iepte⌋ Galadite, q̃ filios Amon deiecit. ⌊Dauid⌋ rege, q̃ adhuc ado Iud.11
lescēs, leonē, vrsum, atq̃ gigantē extinxit. ⌊Samuel⌋ filio Elchanæ, q̃ post Heli iudicauit 1.Regũ.17
Israelē, ⌊& alijs ꝓphetis⌋ veteris test. Ex ijs cõstat, ꝙ oēs iã noĩati sancti fuerũt, q̃ in san- 1.Regũ.9
ctoꝝ ponunt catalogo. Vñ si aliqua illicita cõmisert, pœnĩam fecisse credunt. Vt Gedeõ,
de hoc ꝙ cõtra legē fecit sibi Ephot, seu vestē sacerdotalē. Et Iepte, de hoc ꝙ ꝓpriã obtu Iud.8
lit filiã. Nisi dicat hoc fecisse ex occulto spũs sancti instinctu. Ex q̃ motus est & Sãpson ad Iud.11
occidēdũ seip̃m cũ hostibus suis. Ideo de sanctitate Sãpsonis dubitandũ non est. ⌊Qui (iã Iud.16
p̄fati) ꝑ fidē vicerũt regna⌋ Madian, Amonitaꝝ, Philistinoꝝ, Syroꝝ &c. q̃ oĩa in lib. Iu- EPIST.
C dicũ plenius cõtinent, ⌊opati sunt iustitiã.⌋ Iustus em̃ ex fide viuit, & p̄dicti iudices iusta Abacuc.2
exercuerũt iudicia, ⌊adepti sunt repromissiões⌋ .i. bona eis promissa. Aliqua em̃ ꝓmissa Roma.4
in p̄senti sortiti sunt vita, puta victorias, principatũ & pacē. Aliqua vero post vitã hanc,
maxime post Chr̄i aduentũ, vc3 bona cœlestia. Quod aũt supra dictũ est, Iuxta fidem hi
oēs defuncti sunt, nõ acceptis promissionibus intelligitur de promissionibus patriæ. ⌊Ob 1.Reg.17
turauerũt⌋ .i. occidēdo, vel à deuoratiõe prohibēdo, clauserũt, ⌊ora leonum⌋ vt Dauid, Iud.14
Sampson & Daniel, ⌊extinxerũt impetũ ignis,⌋ vt Aaron, vt tres pueri in camino, ⌊effu Dani.6
gauerũt (.i. in fugã verterũt) aciē gladij⌋ .i. exercitũ gladijs cinctũ, sicut in lib. Iudicũ, Re Dani.3.
gũ, & Paralip. sæpissime recitat, ⌊cõualuerũt (miraculose) de infirmitate⌋ lethali, vt Eze 4.Reg.20
chias & Iob, ⌊fortes facti sunt in bello⌋ corporali cõtra hostes visibiles, & sp̃uali contra Iob.42
hostes inuisibiles, vt patet de Dauid, & Machabæo, & fratrib᷒ eius, ⌊castra verterũt⌋ .i. 1.Mach.3
destruxerũt, ⌊exteroꝝ (.i. alienigenaꝝ) acceperũt mulieres,⌋ vc3 mulier Sunamitis & vi 4.Reg.2.4
dua Sydonia, ⌊de resurrectiõe⌋ .i. mediãte resurrectiõe, seu ꝑ resuscitationē ex mortuis,
⌊mortuos suos⌋ .i. filios suos defunctos. Helias nãq̃ resuscitauit filiũ viduæ Sydonię. He 3.Reg.17
lisæus filiũ mulieris Sunamitis. ⌊Alij aũt (sanctoꝝ) pro fide distēti sunt⌋ .i. in tormētis ex
tēti, vt legit de septē fratribus Machabæis & alijs q̃busdã, ⌊nõ suscipientes redēptionē⌋ 2.Mach.7
.i. p̄sentiũ pœnaꝝ euasionē, ⌊vt meliorē inuenirent resurrectionē⌋ in die nouissimo, quã
inuēturi nõ erãt, si p̄sentes pœnas curassent euadere. Hoc est, q̃tenus beatã immutationē
atq̃ felicē suscitationē in die iudicij cõsequi mererent, de qua. 2. Mach. vnus fratrũ illoꝝ
dicebat: Rex mũdi deus, defunctos nos pro suis legibus in æternæ vitæ resurrectiõe susci Ibidem
tabit. ⌊Alij vero ludibria⌋ .i. irrisiões, cõtumeliasq̃ verboꝝ, ⌊& verbera exp̃ti, insuꝑ &

& vincula

Hiere. 38 vincula & carceres⌋.i.incarceratiões. In eo ꝙ ait, insup, notat hæc in eisdẽ facta ꝑsonis, D
Iud.16 vcȝ in Hieremia, Sãpsone, Michea, ⌊Lapidati sunt⌋ vt Hieremias ĩ Aegypto, Zacharias
2.Reg.22 filius Ioiadę põtificis ĩter tẽplũ & altare ⌊secti sunt⌋ vt Esaias à Manasse, ⌊tẽtati sunt⌋ ad
2.Para. 24 uersitatib⁹, vt Tobias. Vel blãdis ꝓmissiõibus, vt auerterenť à deo, vt Matathias & Eleaza
Tobię. 2 rus, ⌊in occisiõe gladij(.i.gladio facta) mortui sunt⌋ Nã & Manasses ĩpleuit Hierl̃m san-
1.Mach.2 guine innocẽtẽ vsq; ad os. ⌊Circuierũt⌋ varia mũdi loca ⌊in melotis⌋.i.in vestib⁹ factis
2.Mach.6 de pilis cameloꝝ, sicut Ioh. Bap. Vel, melota ẽ pellis hispida aĩalis, q̃ dr̃ melus, ⌊in pellib⁹
4.Reg.21. caprinis⌋ vt Helias ⌊Egẽtes⌋ victu atq; amictu ⌊angustiati⌋.i.diuersis animi afflictiõib⁹
Math. 3 ꝑssi, ⌊afflicti (in corpe) qbus dign⁹ nõ erat mũdus⌋.i.mũdanoꝝ hoim cœt⁹, qa & ipsi ea
Math.11. q̃ mũdi sunt vilipẽderũt, & mũdus ꝓpter suã impietatẽ dign⁹ nõ fuit cõuersatiõe ipsoꝝ.
4.Reg.1 ⌊In solitudinib⁹ (.i.locis desertis) errãtes⌋ ꝑ deuia, vt Dauid cũ suis tpe Saulis. Et Mata
Iohan.15 thias cũ suis tpe Antiochi illustris, ⌊in mõtib⁹ & in spelũcis, & in cauernis terræ⌋ cõmorã
1.Regũ. 26 tes, vt legiť de Helia, & filiȷs ꝓphetaꝝ, q̃s abscõdit Abdias tpe Iezabel. Vñ & Dauid: Ecce
1.Mach.1 inqt, elõgaui fugiẽs, & mãsi in solitudine. Fugerũt eñ hoim aspect⁹ ac strepit⁹, vt deo va
3.Regũ.18 carẽt liberius. ⌊Et hi oẽs testimonio fidei⌋.i. actiõe ꝓcedẽte ex fide vel passiõe ꝓpter fi-
Psal.34 dẽ suscepta dãte testimoniũ eis ꝙ vere fideles fuerunt, ⌊probati⌋.i.diuinitus approbati,
2.Cor. 10 cõmẽdabilesq; effecti, ⌊nõ acceperũt repromissionẽ⌋.i.cœlestẽ hæreditatẽ promissam
Sapiæ.3 añ Chr̃i passionẽ, ⌊deo aliqd melius pro nobis (.i. pro nr̃a vtilitate) prouidẽte⌋ vcȝ, ⌊vt
FINIS nõ sine nobis cõsummarenť⌋.i.ne añ ministros noui testamẽti æterna beatitudine ꝑfrue
renť. Detinebanť eñ in lymbo vsq; ad Chr̃i passionẽ, anteq̃ decollatus est Iohãnes Bap.
Math.14 noui testamẽti minister & ꝑco. Sicq; propter maius gaudiũ procurandũ simul beatificati E
Marci. 6 sunt sancti antiqui, & aliqui q erãt tpe Chr̃i. Vel sic, Nõ acceperũt repromissionẽ.i.cor-
poris stolã seu glorificationẽ, deo pro nobis aliquid melius prouidente, vt nõ sine nobis
cõsummarentur.i.ne ante diem iudicij hanc gloriã cõsequerentur, sed tunc oẽs simul sus
citemur & cõglorificemur, atq; de beatitudine tantamutuo congratulemur.

¶Elucidatio Cap. XII. Ideoq; & nos tantã habentes impositã nubẽ &c. Art. XII.

Hebr.11 FActa in ꝑcedẽti cap. exhortatiõe ad fidei stabilitatẽ, nunc introduciť admonitio
ad pacẽ ac patientiã. ⌊Ideoq;⌋ vcȝ propter rõnes in superiori cap. tactas, ⌊& nos
tantã⌋.i.tã copiosam seu numerosam, ⌊habentes impositã (.i.exemplariter pro
positã nobis) nubẽ testiũ⌋.i.multitudinẽ sanctoꝝ, Qui ad similitudinẽ nubiũ alti
Esa. 60 sunt cõtemplatiõe splendidi cordis puritate, spũaliter pluẽtes, influendo, stillicidia sapiæ
& refrigeria cõcupiscẽtiæ, de qbus propheta: Qui sunt isti q vt nubes volant? Hi q̊q; sunt
testes dei, qm̃ verbo & facto ostendũt vera esse diuina eloquia, dũ ipm̃ deũ in cũctis glo-
rificãt, ⌊deponẽtes omne põdus⌋.i.inclinationẽ ad vitia pertrahentẽ, quẽadmodũ gra-
uitas trahit deorsum. Quod eñ in corpalibus facit pondus, hoc in spũalibus efficit amor.
Trahit etiã quẽq; sua voluptas, ⌊& circũstãs (.i. ex oĩ tpe iminẽs & impugnãs) nos pec
catũ⌋ qa in prosperis impugnat vana gloria, in aduersis inordinata tristitia, ⌊ꝑ patiẽtiã⌋
.i. oĩa obstacula atq; aduersa fortiter trãsiliendo & sustinẽdo, nec ꝓpter ea à bonis cessan
do, ⌊curramus⌋ aĩo prõpto, & corde spõtaneo, & si opus est etiã motu corporeo, ⌊ad ꝓ
Eccl.4 positũ nobis certamẽ⌋.i.ad ꝑliũ nobis iniunctũ cõtra diabolũ, carnẽ ac mũdũ, vel ad mar
tyriũ seu iustitiæ defensionẽ. Vñ in Eccõ legiť: Pro iustitia agonizare pro aĩa tua, & vsq; F
ad mortẽ certa pro iustitia, & de⁹ expugnabit pro te, ⌊aspiciẽtes⌋.i. oculũ mẽtis proijci
entes, ⌊in authorẽ fidei, & cõsummatorẽ Iesum⌋.i.in dñm saluatorẽ, qui dr̃ author fidei
qa vt de⁹ eã infundit, atq; vt hõ, eã potissimũ ꝑdicauit ac docuit. Diciť q̃q; fidei cõsumma
tor, qm̃ eã miraculis cõfirmauit, & fideles à fide trãsfert ad spẽm, faciẽs fidei succedere be
atificã visionẽ, q̃ est cõsummatio siue ꝑfectio fidei, ⌊q proposito sibi gaudio⌋.i.gloria re
Iohan.6 gni sibi oblata, qñ Iudei voluerũt eũ cõstituere regẽ, & in die palmaꝝ honorifice eũ pro-
Math.20. seq̃banť. Vel ꝓposito sibi gaudio.i.ꝑmio accidẽtali, ad q̃d patiẽdo ꝑuenit. Vel ꝓposito si
bi gaudio, qa in supiori parte aiæ plenus semp erat gaudio beatę fruitiõis, ⌊sustinuit cru-
Esa.53 cẽ⌋.i.crucifixionẽ spõte ex ardẽtissima charitate. Oblatus est eñ, qa voluit, ⌊cõfusiõe cõ
Sapiæ.2 tẽpta⌋ hoc est, tã ignominiosam passionẽ nõ reputãs fugiẽdã, sed suã cõfusionẽ pro nihi-
lo reputãs, seu æq̃nimiter sustinẽs, dũmodo nos ꝑ eã ad cœlestis paradisi honorẽ reduce-
ret, ⌊atq; in dextera sedis dei sedet⌋.i.ad æqualitatẽ dei patris in throno glorię residẽtis
EPIST. quiescit. ⌊Recogitate eũ⌋.i.repetitis vicib⁹, seu freq̃nter memores estote eius, vcȝ Chr̃i,
⌊q talẽ sustinuit à pctõribus (peruersis Iudęis) aduersus semetipm̃ cõtradictionẽ⌋.i.blas-
phemiã, negationẽ, & ipissimã impugnationẽ in verbis & factis. Dixerũt nãq;, euãgeli-
Iohan.9 stis testãtibus: Nõ est hic hõ à deo. Et: Nos scimus, qa hic hõ pctõr est. Et: Nũc scim⁹, qa
Iohan.8 dæmoniũ habes. In passione q̃q; dixerũt: Hũc inuenimus subuertentẽ gentẽ nostrã, ⌊vt
Luc.23 nõ fatigemini⌋ ꝓpter tribulatiões & labores vitæ ꝑsentis, ⌊animis⌋.i. cordib⁹ seu spiriti-
bus ⌊vestris deficientes⌋.i.à bono cessantes, & aduersitatib⁹ seu tẽtationib⁹ succũbentes
Chr̃us eñ omnibus nobis in exemplũ proponitur, semperq; à nobis aspiciendus est, qua
tenus eius vestigia imitemur. Idcirco exẽplo Chr̃i cũcta aduersa læto animo sustinere de

A bemus, qm̄ nō est seruus maior dn̄o suo. Merito deniq̧ nō deberis deficere. ⌊Nondū em̄ vsq̧ Iohan. 13.
ad sanguinē⌋ .i. sanguinis effusionē seu martyriū, ⌊restitistis⌋ aduersarijs veritatis, ⌊aduersus
pc̄tm̄ repugnātes⌋ .i. infidelitate & ceteris vitijs reluctantes. ¶ Deinceps increpat ap̄l'us eos ꝙ
nō attenderūt sacrā scripturā ad patientiā inuictissimā dulciter excitantē. ⌊Et obliti estis cōso
lationis⌋ .i. scripturæ cōsolatoriæ, ⌊q̄ vobis tanq̄ filijs⌋ dei adoptiuis ⌊loquit, dicēs,⌋ in perso Prouer. 3.
na sapientis. ⌊Fili mi, noli negligere⌋ .i. despicere, non aduertere seu refutare, ⌊disciplinā dn̄i⌋
.i. pœnā vel tribulationē à deo inflictā, ⌊neq̧ fatigeris⌋ per impatientiā aut pusillanimitatem,
⌊dū ab eo argueris⌋ per iustā increpationē verbo⁊ seu verbe⁊, mediate vel immediate. Ideo
legit apud Iob: Beatus hō q corripit à dn̄o. Increpationē ergo dn̄i ne reprobes. Et Hieremias Iob. 5 Hiere. 10
p̄cat: Corripe me dn̄e, veruntn̄ in iudicio, & nō furore. ⌊Quē em̄ diligit⌋ .i. cui bonū gratiæ in
p̄senti, & bonū gloriæ in futuro vult, ⌊dn̄s castigat⌋ .i. p̄ne corrigit in p̄senti, ne postea durius
crucieť. ⌊Flagellat aūt oēm filiū quē recipit⌋ ad numerū beato⁊, & quē habet acceptū. Nam & Roma. 8
proprio, naturaliq̧ filio nō pepercit. Hoc est q̄d in Apoca. p̄testat: Ego q̄s amo, arguo & casti-
go. Imo periculosissimū est, & maximū diuini odij, reprobatiōisq̧ signū, nō castigari nec argui Apoca. 3.
à deo in seculo isto, prout p Ezechielem dn̄s ait populo reprobo: Zelus meus recessit à te, non
irascar tibi amplius. Itēq̧ in psal. Dimisi eos scd̄m desideria cordis eo⁊, ibunt in adinuētionib' Ezech. 16 Psal. 80
suis. Ex p̄inducta insup authoritate infert apostolus instructionē moralē. ⌊In disciplina⌋ .i. cor
rectione iuste illata, ⌊p̄seuerate⌋ vsq̧ in finē eā æq̄nimiter sustinēdo, dicētes singuli illud Iob.
Peccaui & vere deliqui, & vt erā dign', nō recepi. Hinc em̄ sceiptū est: Aegestas & ignominia Iob. 33. Prouer. 13.
B ei q deserit disciplinā: q aūt acquiescit arguēti, glorificabiť. Alio q̄q̧ loco Salomō loqtur: Qui
abijcit disciplinā, despicit animā suā; q aūt acquiescit increpatiōibus, possessor est cordis. ¶ Cur
aūt in disciplina p̄seuerandū sit, subdiť. ⌊Tanq̄ filijs offert se vobis deus⌋ .i. tā clemēter & pro-
uidētialiter se habet ad vos, sicut decet patrē se habere ad filios, ideo corripit. ⌊Quis em̄ filius
quē nō corripit pr̄:⌋ si peccauerit, tanq̄ dicat: nullus. Scriptū est em̄: Qui parcit virgæ, odit fi- Prouer. 13.
lium suū. Qui aūt diligit, illū instāter erudit. Et alibi: Qui diligit filiū suū, assiduat illi flagella, vt Eccl. 30.
læteť in nouissimo. ⌊Quod si extra disciplinā estis⌋ ita ꝙ virga dei nō est sup vos, sicut de im- Iob. 31
pijs legiť, ⌊cuius (disciplinæ) participes facti sunt oēs⌋ filij & electi, eā experiēdo, ⌊ergo adulte
ri⌋ .i. nō sp̄ualiter à deo geniti, sed filij adulterini, filij vtiq̧ huius seculi atq̧ diaboli ⌊estis⌋, put
apud Iohānē scribiť de qbusdā: Vos ex patre diabolo estis. ¶ Deinde probat ap̄lus p locum à Iohan. 8
maiori, & p exēplū in naturalib', ꝙ obediēdū sit deo, recipiēdo disciplinā patiēter ab eo. ⌊De-
inde⌋ .i. ex sequentibus idem patescit, ⌊patres qdem carnis nr̄æ⌋ .i. patres nostros carnales, à
quibus corp', nō animā sortiti sumus, ⌊habuimus eruditores⌋ p̄sertim tp̄e nr̄æ iuuētutis. Pater
em̄ debet filio nutrimētū ac documētū, ⌊& reuerebamur eos⌋ .i. honorē cū timore eis impēde
bamus. ⌊Nō multo magis obtēperabim' (.i. obediemus) patri spirituum:⌋ .i. deo creatori ani FINIS
ma⁊, ⌊& viuemus:⌋ vita gratiæ: Q. d. Hoc multo rōnabilius ē, sicut & aīa corpe est nobilior.
Quāto em̄ plura ac potiora à deo bona suscepim', tāto amplius ei parere tenemur. ⌊Et illi qui-
dē⌋ patres nostri carnales, ⌊in tp̄e pauco⁊ die⁊⌋ vz durāte adolescētia nr̄a, ⌊secundū volun
C tatem suā erudiebāt nos⌋ .i. in his q̄ eis bona apparuerūt, vz in honestate hūana, & traditioni-
bus secularib', ⌊hic aūt⌋ pr̄ spirituū erudit nos p inspirationē internā & sacræ scripturę lectio-
nem seu p̄dicationē, ⌊ad id q̄d vtile est⌋ .i. ab bona gratiæ, & beatitudinē gloriæ, vt ea assequa-
mur, ⌊in recipiēdo sanctificationē eius⌋ .i. cordis expurgationē à vitijs, & puritatē diuinæ illu
strationis. Hæc est em̄ volūtas dei, sanctificatio nr̄a. Præterea admonet in disciplina p̄sistēdū p- 1. Thess. 4
pter copiosissimū fructū ex ea sequētē. ⌊Oīs aūt disciplina⌋ .i. correptio pro pc̄tis inflicta, ⌊in
p̄nti qdē⌋ seculo. Vel, in p̄nti, ea durāte, ⌊videť nō eē gaudij, sed mœroris⌋ .i. non delectabilis,
sed molesta. Talis em̄ videť carnalib', q̄uis sp̄uales eā delectabiľr patianť propter vtilitatē ipsius,
quēadmodū æger libēter recipit potionē amarā p̄pter spem sanitatis. Vere tn̄ disciplina ista ē Esa. 24
in se molesta, cū sit q̄dā pœna. Disciplina vero (q̄ à discēdo nomē accepit, q̄ & scīa dr̄) in sua na
tura iucūda & dulcis est, ⌊postea aūt (.i. in vita futura) fructū pacatissimū exercitatis p eam red
det iustitiæ⌋ .i. in patria reddet, .i. dari faciet, p modū causæ meritoriæ, fructū pacatissimū iusti-
tiæ, .i. quietissimā mercedē, seu beatitudinē desideriū quietātē. Qui fructus ex iustitia oriť, & iu-
ste conferť, exercitatis, .i. in actibus virtuosis habituatis, p eā disciplinā. Ideo dictū est alio loco:
Nō sunt cōdignæ passionis huius tēporis ad futurā gloriam q̄ reuelabiť in nobis. Et rursus: Id Roma. 8.
q̄d in p̄senti est momētaneū & leue tribulatiōis nr̄æ, supra modū æternū gloriæ pond' operať 2. Cor. 4
in nobis. ⌊Propter q̄d remissas man'⌋ .i. pigras & tepidas affectiōes, ⌊& soluta genua⌋ .i. for
titudinē qua aň stetistis, nūc debilitatā, ⌊erigite⌋ ad deū, .i. perficite vt charitatis affectus in vo-
bis flammescāt, & ad cœlos vos subleuēt. Fortitudo q̄q̧ aīæ corroboretur in vobis. Corporis
etiā mau' ac genua debemus ad deū leuare stādo erecti ad eū in oratione ac contēplatione, iu-
xta illud: Leuemus corda nostra cū manibus ad deū in cœlos, ⌊& gressus rectos⌋ .i. opera iu-
sta, ⌊facite pedibus vestris⌋ .i. ex interioribus virtutibus animæ, qbus itur ad deū, videlicet ex Thren. 3
fide, spe & charitate, sine qbus nulla actio meritoria est, ⌊vt nō claudicans⌋ .i. instabilis, vagus,

& in via dñi nutans, ⌊ quis (vestrum) erret ⌋ ab vltimo fine, ⌊ magis aūt sanet ⌋ à vulneribus ani D
mæ.i.peccatis. ⌊ Pacē ⌋ .i. trāquillitatē, siue cōcordiā ⌊ sequimini ⌋ .i. seruare curate ⌊ cū oībus ⌋
proximis, amicis, ac æmulis. Quod intelligendum est de vera spūaliq; pace, propter qd & Ro-
Roma. 12 manis dictū est: Si fieri pōt, cū oībus hominibus pacē habentes, ⌊ & sanctimoniā ⌋ .i. cordis
Prouer. 4. munditiā, iuxta illud: Omni custodia custodi cor tuū, ⌊ sine qua ⌋ pace & sanctimonia ⌊ nemo
Matth. 5. videbit deum ⌋ in patria. Beati eñ pacifici, qm̄ filij dei vocabunt. Beati q̄q; mūdo corde, qm̄ ipsi
Ibidem deū videbunt, ⌊ contemplantes ⌋ .i. solicite p̄caue ntes, ⌊ ne quis desit gratiæ dei ⌋ .i. ne aliqs ve-
strū elonget, ac separet à gratia dei, q̄ oībus p̄sto est, dūmodo fecerint q̄d in se est. Vel, ne quis
Osee. 12 desit gratiæ dei.i. ne gratia dei in vobis imperfecta sit propter negligentiā vestrā. Sed potius in
ea proficite, ⌊ ne qua radix amaritudinis ⌋ .i. ne aliqua passio vitiosa, pœnalis, seu pœnā prome-
rens, ⌊ sursum germinans ⌋ .i. in consensum vel opus prorūpens, ⌊ impedit ⌋ gratiā & salutem,
Deut. 29 ⌊ & per illā (amaritudinē) inquinētur ⌋ .i. scandalizent seu perturbent, ⌊ multi ⌋ ex impatiētia.
Vnde in lege p̄cipitur: Nō sit inter vos radix germinās fel & amaritudinē. Et qdā sapiens: Nō
Eccl. 21. est sensus, vbi abūdat amaritudo. ⌊ Ne quis (sit) fornicator ⌋ spūalis, recedēdo à fide. Est enim
Osee. 4. spūalis fornicatio, qua deus relinquit. De qua propheta: Fornicati sunt à deo. Et in psalmo: For
Psal. 105 nicati sunt in adinuentionibus suis. Vel, ne qs sit fornicator corporalis, illicitū cōcubitū cōmittē
Roma. 16 do, ⌊ aut prophanus ⌋ .i. penitus irreligiosus, tanq̄ procul à phano.i. remotus à templo, seruiens
Gene. 25. suo ventri magis q̄ deo, vt gulosi, ⌊ vt Esau, q propter vnā escā ⌋ puta lenticulā à Iacob para- E
tam, ⌊ vēdidit (ipsi Iacob) primitiua sua ⌋ .i. primogenita. s. dignitatē primogenitorū, hoc est,
honorem sacerdotij, prout in Genesi narratur: Primogeniti aūt in lege naturæ erāt sacerdotes,
& speciales vestes habebāt, qbus tēpore sacerdotij vtebātur, habebantq; duplicē portionem in
hæreditate. Ius aūt primogenituræ, & dignitas sacerdotij, spūale sunt bonū. Ideo Esau id ven-
dendo, incidit symoniā, non tñ Iacob, qm̄ proprie non emit ea: sed sui vexationē redemit, qm̄
ex ordinatiōe diuina ei debebant primogenita. Itaq; nō sit aliqs vestrū fornicator aut propha-
nus, vt Esau. ⌊ Scitote eñ qm̄ & postea ⌋ reuersus de agro, & Iacob iā benedicto, ⌊ cupiens ⌋
Esau ⌊ hæreditare ⌋ .i. hæreditarie possidere vel sumere ⌊ benedictionē (Isaac) reprobatus est ⌋
Gen. 27 à deo, & ab impetratiōe benedictiōis prohibitus. Verunī si in Genesi legit Isaac b̄ndixisse Esau
filio suo, sed nō benedictione primogenituræ, quā Esau primo & principaliter postulauit, ⌊ nō
eñ inuenit pœnitētię locū ⌋ ad recuperandū amissam benedictionē, ⌊ quanq̄ cū lachrymis in-
quisisset eā ⌋ .i. pœnitentiæ veniā seu benedictionē. Nō eñ ex amore iustitiæ, vel vera cōtritiōe
2. Mach. 9 profluxerūt lachrymę illæ, sed ex tēporalis dāni mœrore, vel indignatiōe siue rancore. Simili mo
Eccl. 29 do de Antiocho scribit: Orabat scelestus dñm, à quo nō esset misericordiā cōsequuturus. Nemi-
nem tñ deus repellit, si recta intētione cōuertat ad eū. Quis eñ inuocauit deū & despexit eum?
¶ Deinde assignat apostolus rōnem, cur nullus deesse debet gratię dei, eo q̄ noua lex sit lex pie-
tatis, amoris & gratiæ. Vetus aūt lex, erat lex timoris, rigoris & mortis. ⌊ Non eñ accessistis ad
tractabilē (.i. palbabilem) & accessibilē ⌋ motu corporeo, ⌊ ignē ⌋ qualis fuit ignis ardēs in mōte
Exodi. 20. Sinai tēpe dationis legis antiquæ. Nec accessistis, ⌊ & (ad) turbinē ⌋ .i. ventū vehementē, q fit cū
grandine & pluuia, ⌊ & caliginē ⌋ .i. ignis tenebrositatē, & ⌊ procellā ⌋ .i. ingentē tēpestatē, ⌊ &
tubę sonitū ⌋ qualis audiebat in monte Sinai, ⌊ & vocē verborū ⌋ .i. vocem angeli loquētis cum
Exod. 19 Moyse. De his nāq; legit: Cœperūt audiri tonitrua, & micare fulgura, & nubes dēsissima ope-
ruit montē: clangor q̄q; buccinæ vehemētius perstrepebat, totusq; mons Sinai fumigabat. In
Acto. 15 his quippe terribilibus data est lex, ad significandū eius rigorē, ⌊ quā ⌋ procellā & vocē ⌊ q au-
dierunt ⌋ videlicet filij Israel perterriti, ⌊ excusauerūt se ⌋ suā infirmitatē allegādo ⌊ ne eis fieret
verbū ⌋ immediate ab angelo, loquēte in persona dei, sed à Moyse, dicentes: Loquere tu nobis
& audiemus. Nō loquat nobis dñs, ne forte moriamur. Quid eñ est oīs caro, vt audiat vocē dei
loquētis de medio ignis? Ideo subdit. ⌊ Nō eñ portabāt ⌋ .i. sustinere & audire nō poterāt ⌊ q̄d
Exo. 19. dicebat ⌋ .i. verbū angeli cū Moyse terribiliter loquentis. ⌊ Et si bestia tetigerit montē lapidabi
tur ⌋ .i. hoc q̄q; dictū fuit à deo p angelū & p Moysen ad populū, q̄ si bestia tetigerit mōtē Si-
nai, transeundo vltra terminum p̄fixum, lapidib⁹ obrueret. Hoc dictū fuit etiā de hoībus. ⌊ Et
ita terribile erat q̄d videbat ⌋ in monte Sina. ⌊ Moyses dixit: Exterritus sum ⌋ corde ⌊ & treme
bundus ⌋ in corpore. Multo magis alij formidabant. Hoc Moyses nō legitur dixisse, in datione
Exodi. 3 legis, sed in visione rubi ardentis ostendit se territū, abscondendo faciē suā, qm̄ nō audebat res-
picere cōtra dñm. ¶ Per ista ostēdit aplus q̄ nō sum⁹ sub lege timoris, sed amoris & gratiæ ideo
gratia nobis parata est. Vñ subiungit, ⌊ sed accessistis ⌋ per baptismatis susceptionē, ⌊ ad Sion
montē ⌋ .i. ecclesiā militantē, deū in alto cōtemplantē. Sion eñ interpretat speculatio. Ecclesia
vero mons dicit propter vitæ & grĩæ eminentiam. Accessistis q̄q; p spem, ⌊ & (ad) ciuitatem
dei viuētis, Hierusalē cœlestē ⌋ .i. ecclesiā triumphantē, ⌊ & multorū miliū angelorū frequētiā ⌋
.i. frequētē multitudinē. Nūc eñ speratis p̄tingere ad societatē angelorū, q pene innumerabiles
Danie. 7 sunt, iuxta illud: Milia miliū ministrabāt ei, & decies milies centena milia assistebāt ei. Et Iob:
Iob. 25 Nunquid est numerus militū eius, & super quē non surgit lumen ipsius, ⌊ & ad ecclesiā primiti
uorū ⌋

A norũ⌋.i.cõgregationẽ & societatẽ apostoloꝝ,& alioꝝ,q primo crediderũt in Christũ, ⌊q cõscripti sunt in cœlis⌋.i.in libro vitæ,q̃tenus ad cœlestẽ gloriã pducant. Quẽadmodũ dixit eis saluator: Gaudete & exultate,q̃a noĩa vestra scripta sunt in cœlis. Accessistis q̃q; per fidẽ & cha- Lucæ.10.
ritatẽ,⌊&(ad)iudicẽ oĩm deũ⌋.i.ad deũ patrẽ, cui ex ꝓpria authoritate primarie cõpetit iudicare. Vnde ait saluator: Ego nõ iudico quenq̃;est q q̃rat & iudicet. Tñ prosecutio iudicij colla- Iohan.8
ta est Chro homini,⌊& spm̃ iustoꝝ pfectoꝝ⌋.i.ad spm̃ sctm̃,q facit atq; inhabitat iustos & pfectos,tanq̃ familiaris cũ eis,⌊& testamẽti noui mediatorẽ Iesum⌋.i.ad Chrm̃ filium dei q est Iohã.5
medius dator euãgelicæ legis,inter deũ trinitatẽ & hoĩes mediãs,pacẽq; faciens,⌊& sanguinis aspersionẽ⌋ hoc est,ad participationẽ efficaciæ,seu fruct9 ac meriti sanguinis Chri, p quẽ mũdamur à pœna & culpa in baptismo,in q̃ aspergimur merito sanguinis Chri.i.infusione gratiæ. Lucæ.15.
Aspersionẽ inquã ⌊melius loquẽtem q̃⌋ loquit̃ effusio sanguinis ⌊Abel⌋ Sanguis eñ Christi clamat & efficit pacẽ ac veniã. Sãguis vero Abel vindictã & dãnationẽ. ⌊Videte ne recusetis loquẽtẽ⌋.i.ne Christũ in Euãgelio vos exhortãtẽ audire spernatis. ⌊Si eñ(.i.q̃a)illi⌋ rebelles Iudæi ⌊nõ effugerũt(debitã pœnã)recusantes⌋.i.audire cõtẽnentes ⌊eũ q super terrã loquebatur⌋ eis.i.Moysen vel angelũ loquentẽ in mõte Sinai, ⌊multo magis nos q de cœlis loquẽtem nobis⌋.i.Chrm̃ in cœlo iã residentẽ,& nobis in Euãg loquentẽ,⌊auertimus⌋.i.per inobediẽtiam à cordib9 nrĩs repellimus,⌊nõ euademus⌋ pœnas cõdignas,⌊cuius(Chri) vox⌋.i.ptãs & Exod.20.
sermo ⌊mouit terrã⌋.i.mõtẽ Sinai,q tremere videbat̃ ⌊tũc⌋ cũ lex dabat̃. Vox eñ angeli mouentis tũc terrã,dr̃ vox Christi,qm̃ in psona dei,& p cõsequẽs in persona Christi loquebat̃, cũ ipse sit verus de9. Vñ & ipse ait: Creditis in deũ,& in me credite,⌊nũc aũt⌋.i.pro tpe noui test. Iohan.14
Chrũs ⌊repromittit,dicẽs: Adhuc semel⌋ pter id.s.q̃d ante feci in mõte Sinai,hoc est,in primo meo aduentu,⌊& ego mouebo nõ solũ terrã⌋ q̃ mota est tẽpore passiõis,⌊sed & cœlũ⌋ aereũ Aggæi.2
Quod insolito more motũ ẽ,angelis tpe natiuitatis Christi apparentib9,& nouo sydere radiãte de cœlo. Christo q̃q; cũ sanctis innumerabilib9 ascendẽte in cœlũ. Quẽadmodũ aũt per mo- Matth.27. Luc.2
tũ terræ intelligi pt̃ motio & admiratio hoĩm,sic per motũ cœli intelligi pt̃ ascensus atq; descensus,& admiratio angeloꝝ,q in primo Christi aduentu frequẽter apparuerũt,& vehemẽter mi- Acto.1.
rati sunt de mysterijs Christi,dicentes in ascensiõe. Quis est iste q venit de Edom? Et: Quis est Esa.63
iste rex gloriæ? ¶ Deinde exponit q̃dã verba authoritatis inductæ. ⌊Quod aũt adhuc semel dicit⌋.i.per hoc ꝙ propheta hæc duo cõnectit,adhuc, & semel ⌊declarat mobiliũ⌋.i. variabiliũ Psal.23 Agg[...]
reꝝ.s.elementoꝝ & orbiũ,⌊translationẽ⌋ hoc ẽ,corruptionẽ,quãtũ ad statũ,& formas quasdã accidentales seu transmutationẽ in meliorẽ statũ,⌊tanq̃ factoꝝ⌋.i.à deo creatoꝝ. Idcirco cũ sint à deo creata pñt ab eo transferri in aliũ statũ. Quod erit in die iudicij,⌊vt maneãt ea quæ Psal.101
sunt ĩmobilia⌋.i.hæc eadẽ in melius trãsmutata,in æternũ pseuerent. Quia post diẽ iudicij cessabit generatio & corruptio in reb9 corporeis. Vel sic: Qđ aũt adhuc semel, dicit.i.per hoc q̃d de tpe grĩæ loquit̃,declarat mobiliũ trãslationẽ.i.cærimonialiũ veteris legis cessationẽ tanq̃ factorum.i.quasi ad tps institutoꝝ à deo,nõ vt semper durarẽt,vt maneãt ea q̃ sunt ĩmobilia.i.stat9, EPIST.
ritus,& sacramenta nouæ legis vsq; ad finem seculi perseuerent. ⌊Itaq; regnũ immobile(.i.cœleste)suscipientes⌋ mõ in spe,suscepturi illud ĩ re ⌊habem9 grãm⌋ gratũ facientẽ, ⌊per quam seruiamus⌋ obseruãdo pcepta,⌊placentes deo⌋.i.opa meritoria perpetrãtes: Seruiamus inquã ⌊cũ metu⌋ inquãtũ est dñs,⌊& reuerẽtia⌋.i.veneratiõe amorosa,inq̃tũ est pater noster. Vnde cõqueritur apud Malachiã: Filius honorat patrẽ,& seruus timet dñm suũ. Si ergo pater ego sum, Malach.1
vbi est honor meus? Et si dñs ego sum,vbi est timor meus? Sic ergo seruire debemus. Cuius ratio subinfert: ⌊Etenĩ deus noster ignis cõsumens est⌋ similis igni deuoranti. Deus eñ pctõres cõsumit & cruciat. Electos vero calore amoris incendit, atq; à fæcib9 criminũ purgat. Hoc est, q̃d in Deuteronomio inducit: Caue ne obliuiscaris pacti dñi dei tui,qm̃ dñs deus tuus ignis cõ- Deuter.4
sumens est,deus æmulator. Ex q̃ innotescit,q̃d ad literã loquit̃ de cõsumptiõe impioꝝ per pœnas. Quẽadmodũ in propheta Esaia scribit: Ardens furor eius,& grauis ad portandum. Esa.10

¶ Expositio cap. vltimi: Charitas fraternitatis maneat in vobis. Art. XIII.

EX hoc loco vsq; ad finẽ eplæ ponit aplũs moralia documẽta: ⌊Charitas fraternitatis⌋ .i.fraterna seu proximoꝝ dilectio ⌊maneat in vobis⌋ Qui enim diligit proximũ,legẽ Roma.13
impleuit. Vñ & Petrus iubet: Añ oĩa mutuã charitatẽ in vobis cõtinuo hñtes,qm̃ cha- 1.Petri.4
ritas operit multitudinẽ pctõꝝ ⌊& hospitalitatẽ nolite obliuisci⌋ sed eã pro virib9 ex- Ibidem
ercete. Sicut & Petrus hortat̃: Hospitales inuicẽ sine murmuratiõe,ne Chrũs in die iudicij vobis improperet. Hospes fui,& nõ collegistis me. ⌊Per hãc eñ⌋ hospitalitatẽ, q̃ est actus charitatis Matth.25
& miæ,⌊placuerũt(deo)quidã⌋ vt Abrahã & Loth,⌊angelis hospitio receptis⌋ vt fertur in Gene.19
Genesi: Angeli nãq; in specie hoĩm eis apparuerũt,vnde & primo putabãt eos hoĩes eẽ. Quod Gene.23
patet,qm̃ corporalẽ refectionẽ parauerãt. Ex q̃busdã tñ indicijs videbant̃ eis eẽ hoĩes sancti,in quibus deus honoraret̃. Propter q̃d adorauerũt eos. Postmodum vero cognouerunt, ꝙ angeli essent. ⌊Memẽtote vinctoꝝ⌋.i.captis succurrite,necessaria ministrãdo,auxilium impendẽdo, ⌊tanq̃ simul vincti⌋.i.in carcere corpis huius detẽti, Vel,tanq̃ simul vincti.i.sic ac si cẽtis vin

ẽti cũ eis,& ſicut vobis fieri velletis,ſi vinctĩ eſſetis. Memẽtote quoq; ⌊& laborãtium⌋.i.pauperũ D
& infirmorũ,infirmitatib⁹ & laborib⁹ fatigatorũ,vt eos repauſetis ⌊tanq̃ & ipſi in corpore mo
rãtes⌋.i.corporales neceſſitates q̃tidie ſentientes. Per q̃d experti eſtis qd illis neceſſariũ ſit. ⌊Ho
norabile cõnubiũ⌋.i.honeſtũ matrimoniũ ſit ⌊in oĩbus⌋ vobis coniugatis,vt tria bona matri-
monij inueniant in vobis,vcȝ fides,proles,& ſacramẽtũ, ⌊& thorus immaculatus⌋.i.nõ niſi le
Sapiæ.3. gitime copulati cõdormiunt, ⌊fornicatores eñ(ſimplici fornicatione)& adulteros⌋ niſi pœni-
teant, ⌊iudicabit deus⌋ iudicio reprobatiõis æternæ. Ex quibus cõſtat, q̃ actus matrimonialis
poſſit eẽ ſine pctõ. Et q̃ fornicatio ſimplex ſit pctm̃ mortale. ⌊Sint mores⌋.i.actus & vita ve
Eccl.10. ſtra ⌊ſine auaritia⌋ Auaro eñ nihil eſt ſceleſtius. Et radix oim malorũ eſt cupiditas, ⌊cõtenti
1.Timot.6 p̃ſentibus⌋.i.bonis iã habitis,vt nõ ſtudeatis cumulare ſuperflua, ſed habẽtes victũ,& q̃bus te-
Ibidem gamur,cõtenti ſimus. ⌊Ipſe eñ(dñs)dixit⌋ in lib. Ioſue: Quod ad literã dr̃ ipſi Ioſue,moraliter
Ioſue.1 aũt vnicuiq; in deo ſperãti. ⌊Nõ te deſerã⌋ qn tibi neceſſaria tribuã, ⌊neq; derelinquã⌋ in ad-
Matth.6. uerſis. Hoc & Chrũs in Euang. ait: Scit pater veſter,q̃a his oĩbus indigetis. Quęrite ergo primũ
Pſal.117. regnũ dei,& hæc oĩa adijcient vobis, ⌊ita vt cõfidẽter dicamus⌋ ſinguli illud Pſal. ⌊Dñs mi-
Roma.8 hi adiutor ẽ,nõ timebo qd faciat mihi hõ⌋ q̃uis rapiat mea. Si eñ de⁹ pro nobis,q̃s cõtra nos?
Nã & ſi p̃mittat nos tribulari,expoliari,ſiue occidi,hoc facit ꝓpter maius cõmodũ nr̃m & glo
riam ampliorẽ. Idcirco debem⁹ nos eius diſpoſitiõi cõfidẽter cõmittere. ⌊Memẽtote p̃poſito-
rũ veſtrorũ⌋ apl'orũ & diſcipulorũ,ſeu ſucceſſorũ eorũ, ⌊q̃ vobis locuti ſunt verbũ dei q̃rũ intuẽ-
tes⌋.i.cõſiderãtes ⌊exitũ cõuerſatiõis⌋.i.ſinẽ & paſſionẽ q̃ vitã hãc terminauerũt. Vel exitũ cõ E
uerſationis.i.cõuerſationẽ ad alios, ⌊imitamini fidẽ⌋ vt ſitis parati mori pro fide,tanq̃ fideliter
FINIS. agatis vt ipſi. Sic aũt in Chriſto ſperãdũ eſt. Nã ⌊Ieſus Chrũs heri & hodie, ipſe & in ſecula⌋.i.
Chrũs q̃ fuit adiutor p̃cedẽtiũ ſctõrũ eſt adiutor & poſterorũ, oĩmq; q̃ vſq; ad finẽ mũdi in ip-
ſo ſperabũt. Vel,p has differẽtias t̃pis deſignat ęternitas Chriſti ſcd̃m diuinitatẽ. Quẽadmodũ
Apoc.1 & alibi dicit: Gratia vobis ab eo q̃ eſt,& q̃ erat,& q̃ vẽturus eſt. ¶ Deinde docet vitare m̃groſ
Pſal.1. fallaces,in cathedra peſtilẽtiæ ſedẽtes ⌊Doctrinis varijs⌋.i.à ſacra ſcriptura diuerſis ac diſſonis
Coloſſ.2. ⌊& p̃egrinis(.i.extraneis)nolite abduci⌋ à fide catholica. Ne q̃s vos decipiat per inanẽ philoſo
phiã,aut falſam ſcripturarũ interp̃tationẽ,vel ſimili mõ. ⌊Optimũ ẽ eñ gratia⌋.i.per gratiam
gratificãtẽ ⌊ſtabiliri cor⌋.i.aĩam cõfirmari ĩ deo. Qm̃ gratia iſta ẽ oĩm operũ meritoriorũ prin
cipiũ,ſicut natura p̃cipiũ ẽ op̃ationũ naturaliũ. Idcirco per gratiã vitant errores ac hęreſes. Et
tãto perfecti⁹ bona agunt ac mala vitant,q̃to amplius cor in grã ſtabilit. Optimũ ergo ẽ gratia
ſtabiliri cor, ⌊nõ eſcis⌋.i.nõ ſup̃fluitate ciborũ,vel nõ diſcretiõe eſcarũ ſcd̃m legẽ,qm̃ eſcę ſecũ
Roma.14 dum legẽ licitæ nõ magis cõferũt grãm q̃ illicitę. Ideo ſubdit, ⌊q̃(eſcæ)nõ ꝓfuerũt⌋ ſpũaliter,
⌊ambulãtib⁹ in eis⌋.i.guloſis vel obſeruatiõib⁹ legis,q̃tũ ad eſum q̃rũdã eſcarũ, & aliarũ euita-
tionẽ. Talia eñ cęrimonialia t̃pe noui teſt. mortifera ſunt,nec ꝓpria virtute gratiã cõferebant
Apo.8. etiã tẽpore veteris legis. ⌊Habem⁹ eñ altare de q̃ edere nõ hñt p̃tãtẽ q̃ tabernaculo deſeruiũt⌋
Roma.3. Altare iſtud intelligi p̃t corp⁹ Chriſti,vel crux in q̃ Chrũs oblat⁹ ẽ,vel materiale altare eccleſię.
De corp̃e ãt Chriſti,vel de altari & cruce.i.de ſacrificio oblato ĩ altari materiali,in q̃ Chrũs q̃tidie
immolat. Vel in cruce,in q̃ oblat⁹ eſt ſemel,nõ hñt p̃tãtẽ.i.licẽtiã mãducãdi,q̃ tabernaculo de- F
ſeruiũt.i.cultui veteris teſt. ſeu obſeruatiõib⁹ legalibus,q̃ fiebãt in tabernaculo,dediti ſunt,volen
tes obſeruare legalia ſimul cũ euãgelio. Tales eñ cẽſent hæretici,ideo ſacramẽtũ corporis Chrĩ
mãducare nõ p̃nt. Vñ cõſtat,q̃ eſcę legales nõ ꝓſunt,ſed optimũ ſit gratia ſtabiliri cor,q̃d ſit in
participatiõe corp̃is Chrĩ. ¶ Qđ deinde ꝓbat apl's per allegoriã vet. teſt. ſeu figurã hui⁹ rei ſi-
Leuit.16. gnificatiuã. ⌊Quorũ eñ aĩaliũ⌋.ſ.hirci & vituli,q̃ in die expiatiõis offerebant ſolẽniter intra ca
ſtra, ⌊infert ſanguis ꝓ pctõ in ſctã per põtificẽ⌋ Horũ q̃ppe aĩaliũ ſanguinẽ intulit ſumm⁹ ſa
cerdos in ſctã ſctõrũ, ⌊horũ(q̃q; aĩaliũ)corpora⌋.i.carnes oblatæ ⌊cremant extra caſtra⌋ Nõ
eñ licuit alicui his carnib⁹ veſci. Qm̃ pro pctõ põtificis erant aĩalia iſta oblata,propter q̃d car-
nes eorũ cõburebant oĩno extra caſtra. ¶ Porro hirc⁹ & vitulus p̃figurauerũt Chriſtum pro no
ſtris pctĩs oblatũ,& ſimilitudine carnis peccati indutũ. Quod vero põtifex tulit ſanguinẽ illorũ
Marc.15 aĩaliũ intra ſctã ſctõrũ,ſignauit,q̃ per ſanguinẽ Chriſti patefactus eſt adit⁹ regni cęlorũ. Cõbu
ſtio aũt corporũ p̃figurauit,q̃ Chrũs extra portã pateret. Sed q̃ ſacerdotes veſci nõ poterant
carnib⁹ illis,ſignificauit q̃ Iudęi legalib⁹ inhęrẽtes,& tabernaculo deſeruiẽtes nõ hñt p̃tãtẽ edẽ
di de altari noſtro,vcȝ participãdo corpus & ſanguinẽ Chriſti,propter q̃d declarãdũ introdu-
xit apl'us hãc figurã legalẽ. ⌊Propter q̃d⌋.i.q̃a corpora aĩaliũ illorũ cremebant extra caſtra,id-
circo vt figuratũ correſpõderet figuræ, ⌊& Ieſus vt ſanctificaret⌋.i.à pctõ purgaret,gratiamq;
Iohan.17 cõferret, ⌊per ſuũ ſanguinẽ⌋.i.pretio ſanguinis ſui ⌊populũ⌋.i.genus humanum, ⌊extra por
Marc.15 tam(Hieruſalẽ)paſſus eſt⌋.ſ.in loco Caluariæ. Nũc tñ locus ille intra Hieruſalẽ reædificatã in-
Lucę.23 cludit. ⌊Exeamus ergo⌋ greſſibus mẽtis,vcȝ credẽdo ac diligẽdo, ⌊ad eũ extra caſtra⌋.i.extra
Iohan.19 propria corpora,ea ſpũaliter mortificãdo. Qui eñ ſunt Chriſti,carnẽ ſuã crucifixerunt cũ vi-
Galat.5 tijs & cõcupiſcẽtijs. Et: Qui in carne ſunt deo placere nõ poſſunt, ⌊improperiũ eius portãtes⌋
Roma.8 .i.paſſioni eius nos cõformãtes, & crucem noſtram quotidie poſt ipſum baiulantes,patiendo
Lucæ.9

liben

libenter pro Chri amore omnia dura atq; aduersa. ⌊Non em habemus hic⌋.i.in seculo
A vel corpore isto mortali ⌊manentē ciuitatē⌋.i.stabilē mansionē. Velox nāq; est deposi- 2.Pet.1.
tio tabernaculi nostri,& nec diem scimus ne horā.Quēadmodū scriptū est:Nescio q̄diu Matth.25
subsistā,& si post modicū tollat me factor meus .Et rursus alibi: Dies nostri quasi vmbra Iob.32
super terrā,& nulla est mora,⌊sed futuram⌋.i.cœlestē ciuitatē ac patriā beatorꝝ ⌊inqui- 1.Para.29
rimus⌋ De quo in Apocalypsi legit:Ciuitas nō eget sole neq; luna. Nam claritas dei illu Apo.21
minabit eā,& lucerna eius est agnus.⌊Per ipm ergo⌋.i.quatenus ad hāc ciuitatē futurā
perducamur,per ipm Chrm mediatorē, aduocatū, atq; pōtificē nostrū ⌊offeramus ho-
stiā laudis⌋.i.orōnem deuotā,obediētiā promptā,& diuini nois laudationē, ⌊semp⌋.i. Psalm. 49
omni hora cōuenienti ac debita ⌊deo⌋ trinitati,q ait in Psalmo: Sacrificium laudis ho- Eccl.35
norificabit me.De tali sacrificio scriptū est & alibi:Salutare sacrificiū est attēdere mādatis
& discedere ab omi iniqtate.Quid aūt dicat hostiā laudis,declarat.⌊id est fructū⌋hoc ē,
sermonē nostrorꝝ ⌊labiorꝝ cōfitentiū nomini eius⌋.i.laudātiū deū.Quēadmodū in Pro- Esaie.50
pheta legit:Tollite vobiscū verba,& dicite ei:Reddemus vitulos labiorꝝ nostrorꝝ. Et in Osee.13
Psalmo:Cōfitebor dño nimis in ore meo.⌊Beneficētiæ aūt⌋ hoc ē,liberalitatis & bonæ Psal.108
opatiōis in alios ⌊& cōionis⌋.i.charitatiuæ cōicationis bonorꝝ vestrorꝝ spūaliū, ⌊nolite
obliuisci⌋sed ope exercete.⌊Talibus em hostijs⌋.i.opibus ad dei honorē exhibitis ⌊p-
meret⌋.i.pro pmio acqrit,⌊deus(cū sint opa meritoria vitę æternę.⌊Obedite ppositis⌋
.i.platis ac supioribus ⌊vris(Chri vicarijs,eorꝝ pcepta seruādo) & subiacete illis⌋ reuerē
B tiā exhibēdo.Ait em Saluator suis vicarijs: Qui vos audit,me audit: & q vos spernit,me Luce.10
spernit. ⌊Ipsi em puigilāt(.i.de vra salute soliciti sunt) q̄si rōnē p aīabus vris reddituri⌋
Chro ⌊vt cum gaudio hoc faciāt⌋.i.lætāter pro vobis puigilēt aspiciētes se nō inaniter
desudare pro vobis, sed de vro profectu gratulent. Maxima qppe cōsolatio boni plati,
est digna cōuersatio subditorꝝ,prout Iohānes in tertia sua testat canonica: Maiorē horꝝ 3.Ioh.b
grām nō habeo,q̄ vt audiā filios meos in veritate ambulare. ⌊Hoc em expedit vobis⌋.i. Esaie.63
in hac obediētia & subiectiōe salus vestra cōsistit.Melior nāq; est obediētia q̄ victimæ,& 1.Reg.15
auscultare magis,q̄ offerre adipē arietū. Qm quasi pctm ariolādi est repugnare, & quasi
scelus idololatriæ,nolle acqescere.Cū gaudio ergo hoc faciūt, ⌊& nō gemētes⌋.i. non
desolati propter rebellionē,& ingratitudinē vestrā.⌊Orate pro nobis⌋ Ecce Paulus cō
firmatus in gra,petit ab inferioribus orōnis suffragium . Nemo ergo adeo magnus aut
sanctus sit in proprijs oculis,vt spernat aut negligat petere orōnis auxiliū à proximis seu Esaie.5
subiectis.¶Insup manifestat Aplus se esse capacē effectus orōnis aliorꝝ.⌊Cōfidimus em⌋
in dño,⌊quia(.i.quod) bonā consciam habemus⌋.i.de nullo pctō, psertim mortali,no- 1.Cor.4
bis cōscij sumus ⌊in oibus(locis,horis,& causis) ⌊bene volētes cōuersari⌋.i.laudabilr vi-
uere,neminē decipiēdo.⌊Amplius āt depcor vos hoc facere⌋.i.pro nobis orare, ⌊quo
celerius restituar vobis⌋.i.vt cito pmittat redire ad vos,ad vestrā vtilitatē.⌊Deus āt pa
cis⌋ amator ac dator,⌊q eduxit de mortuis(.i.de morte suscitauit)pastorē magnū oim⌋
.i.Chrm summū,principemq; pastorꝝ hoim humiliū,innocētiū & electorꝝ. De qbus ait: 1.Petr.5
Aīam meā pono p ouibus meis.Et ad Petrū:Pasce(inqt)oues meas.Qui facti sunt oues Iohan.10
⌊in sanguine testamēti æterni⌋.i.per meritū effusiōis sanguinis Chri.Quo sanguine cō- Iohan.21
C firmatū est nouū testamentū,q̄d appellat æternū,qm aliud ei nō succedit,& q a æterna bo
na pmittit. ⌊Dñs nr Iesus Chrus aptet(.i.p grām expeditos)vos⌋ faciat ⌊in omi bono⌋
.i.in cogitatiōe pura,locutiōe vera,opatiōe & passiōe,sancta & recta,⌊faciēs in vobis⌋.i.
dās vobis grām agēdi id ⌊q̄d placeat corā se⌋.i.suæ iustitiæ sit acceptū.Ipse em opat in
nobis,& velle & pficere.Et oia opa nra operat in nobis, faciatq; hoc ⌊p Chrm Iesum⌋ Phil.2.
.i.merito Chri,p quē oia diuīa nobis charismata cōferunt,⌊cui ē glia in secula seculorꝝ⌋ Esa.26
.i.sine fine,⌊Amē.Rogo āt vos frēs vt sufferatis⌋.i. vt gratāter ac patiēter audiatis ⌊ver
bū solatij⌋.i.eplam hāc solatiosam & cōsolatoriā.⌊Etem ppaucis⌋.i.valde breui sermōe Roma.5
⌊scripsi vobis(respectu sniarꝝ q in hac cōtinent epla)cognoscite frēm nrm Timotheū di- Acto.16.
missum⌋ à carcere,in q̄ dudū vinctus iacebat ⌊cū quo si celerius⌋.i.festinātEr ⌊venerit⌋
ad me ⌊videbo vos⌋ visitādo vos cū eo,si de'sic dederit ⌊Salutate oēs ppositos⌋.i.platos
⌊vros,& oēs sctōs⌋.i.viros psectos inter vos existētes.Ex hoc elicit,q pntē eplam scri-
psit cōitati,seu inferioribus,nō rectoribus,qa fortassis nō indigebāt.⌊Salutāt vos⌋.i.btitu
dinē vobis dicūt,& optāt oēs ⌊frēs(.i.Chriani)de Italia⌋ cuius metropolis ē Roma.Ex
quo patet,ex Roma hāc scriptā eē eplam.⌊Gratia⌋ gratū faciēs finalis & cōsummata,fit
⌊cū oibus vobis,Amē⌋ Ipsa em est donū supernaturale,ad supernaturalē finē perducēs,
quam solus creator infundit. Qui est super oia deus sublimis & benedictus, Amen.

¶Finis epistolæ ad Hebræos.

¶Coloniæ,in ædibus honesti ciuis Petri Quentell.Anno virginei partus
M. D. XXXVIII. mense Octobri.

